

S. AVGVSTIN
O P E R A

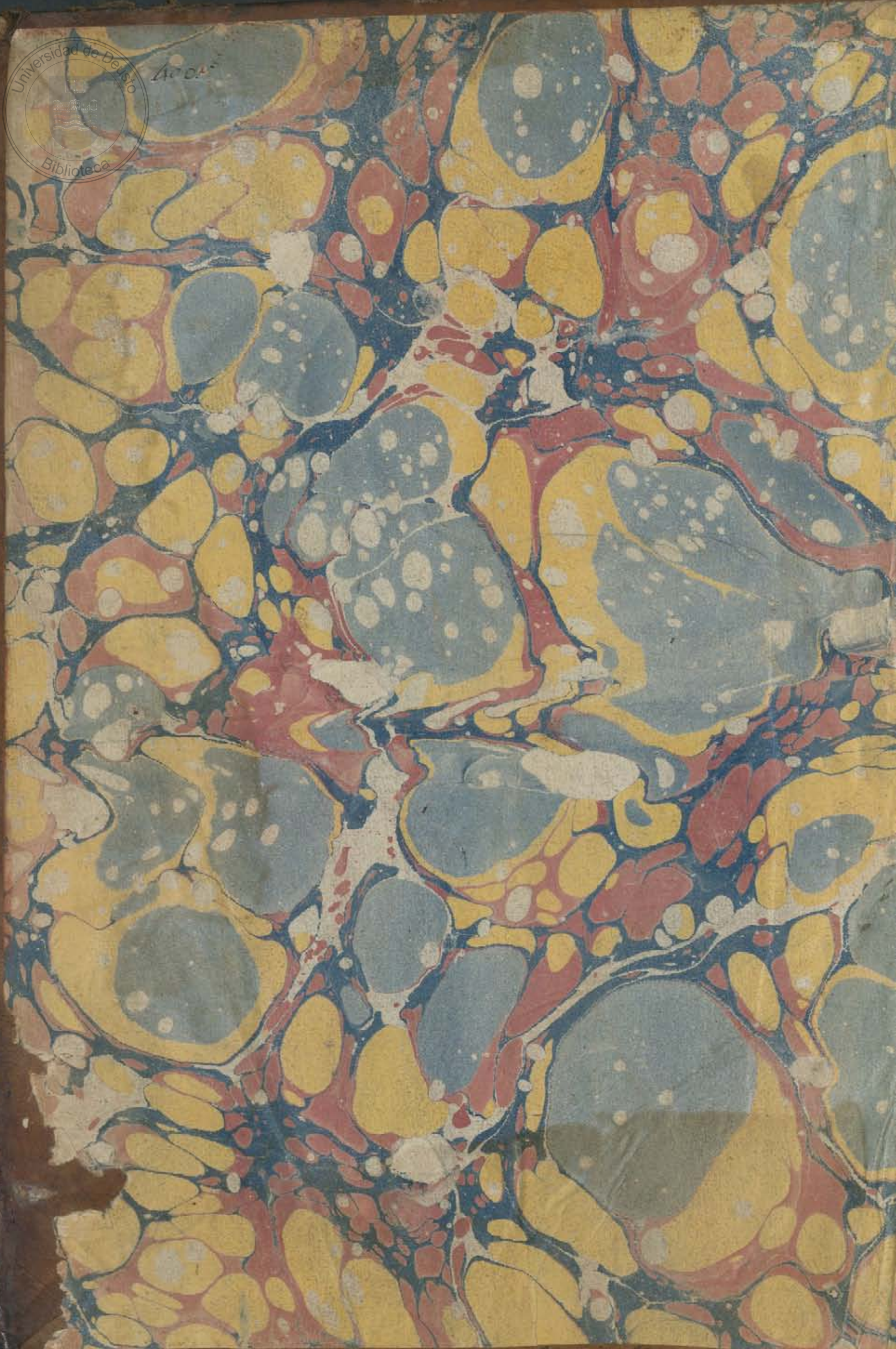

TOM. . I. . II.

40045

D. AVRELII AVGV-
STINI HIPPONENSIS EPISCOPI, OMNIUM OPE-
RVM PRIMVS TOMVS, AD FIDEM VETVSTORVM EXEM-

plarium summa vigilantia repurgatorum à mendis innumeris, notata
in contextu & margine suis signis veterum exemplorum lectione,
vt optimo iure tantus Ecclesiæ doctor renatus videri possit.

Inspice lector, & fateberis hanc non vanam esse pol-
licitationem: quòd si gratus etiam esse vo-
les, non patieris tantum laboris,
tantumq; impensarum
frustrà sumptum
esse.

Cui accesserunt libri, epistolæ, sermones, & fragmenta
aliquot, hætenus nunquam impressa.

Additus est & index, multo quàm Basilienfis fuerat, copioſior.

*Ex Immo et Jovis, Iliadis, Vitis, et Loxanthus
est bonus oleo germen D. Augustini; et in-
duciam co' Directus, itata expurgat-
ionem anni 1707*

De
P. de la Redonda

ex Commessione sancta inquisi-
tionis Compostellanae peri-
git fuit hic Liber iuxta ex-
purgatorium novissimum
et de novo expurgatus die
6. Decembris anni Dni
1632

Manuel J
Teixeira

Estos 11 Tomos de S. Augustin estan
apagados segun el repagadorio del año
de 1707. y aunq. el repag. de 1700. pa-
viera pag. 19 col. 2.ª que se repaguen
segun el repag. del año de 1707, ya
da hai que añadir pag. 2. havien-
do ya catado el año repag. de 17
p. 54 con el de 1707 p. 43 hallé se-
lo mismo lo que previene en todos
q. se repague en dhas. dhas. = 8. de
en de 1801. 1 y a 1

el tomo 3º 8 y 9 nada tiene. En su
lugar segun el expediente del año de 1768
dicha correspondencia la hizo con virtud
de la real cédula de 17 de agosto conubi-
do con las de la misma de 17 de octubre del
año de 1768. En 2 de agosto del año de 1768
se paró el expediente del 13 de junio de 1768.

El Sr. D. Juan de los Rios
y en el tomo 10 p. 134 tambien esta asegurado
lo que alli previene el exar. de 1790 p. 296. col. 2.^a
como mandado f.º el c.º de la 21 de en.º de 1787

APVD HVGONEM ET HAERE-
des Aemonis à porta.

1 5 4 1 = *Larvic. Saxiporum*.

Del Collegio de la Compania de Jesus de H. L. Rey

10925

CATALOGVS EORVM QVAE
PRIMO TOMO CONTINENTVR

		folio.1.columna.2.
<i>Episcop.</i>	Retractionum Libri. II.	15.co.3.
<i>Episcop.</i>	Confessionum Lib. XIII.	54.co.4.
<i>Supplicium vel ducum</i>	De Grammatica, Liber vnus.	60.co.1.
<i>1. vel 2.</i>	Principia Dialecticæ Liber vnus.	63.co.1.
<i>1. vel 2.</i>	Categoriæ decem, Liber vnus.	68.co.3.
<i>1. vel 2.</i>	Principia Rhetorices, Liber vnus.	70.co.4.
<i>1. vel 2.</i>	De Musica Libri. VI.	93.co.1.
<i>Alia catholica</i>	Contra Academicos Lib. I II.	103.co.3.
<i>C.</i>	De ordine Libri duo,	112.co.1.
<i>C.</i>	De vita beata, Liber vnus.	115.co.3.
<i>C.</i>	Soliloquiorum Libri duo,	122.co.3.
<i>B.</i>	De magistro, Liber vnus.	128.co.2.
<i>C.</i>	De immortalitate animæ, Liber vnus.	130.co.4.
<i>B.</i>	De quantitate animæ, Liber vnus.	140.co.1.
<i>A.</i>	De libero arbitrio, Libri. I II.	157.co.3.
<i>B.</i>	De vera religione, Liber vnus,	167.co.3.
<i>De moribus</i>	De moribus Ecclesiæ catholicæ, & de moribus Manichæorum, Lib. I.	180.co.3.
<i>De Genesi</i>	De Genesi contra Manichæos, Libri. I I.	187.co.4.
<i>Regulæ</i>	Regulæ Augustini, I II.	

Signorum interpretatio.

- *Stella præfixa, Basilienfis exemplaris nota est, significans in margine aliter legi debere.
- † Crux nostra nota, signans quid exempla nostra vetera legant.
- *† Stella cruci iuncta, significat Basilienfis & Parisienfis vetera idem legere.
- ¶ Clausulæ & dictiones duobus ¶ inclusa, non sunt in veteribus Victorianis.
- || Talibus signis inclusa non sunt in Frobeniano exemplari, sed ex vetustis libris Victorianis iam primum inserta.

REVEREN-

DISSIMO IN CHRISTO

patri, eidemq; clarissimo principi,

Alfonso Fonseca Archiepi-

scopo Toletano, totius

*excommunicatione Inquisitione Hispaniae primate,
nisi supra expurgata Erasmus Roterodamus hac vero epistola ex
fuit hac epistola in collegio S. D. purgatione permessa
Societatis Iesu Motegiano. S. D. purgatione permessa
die 10 Aprilis anni 1617 iuxta nomen X purgato mi
etiam 10 Aprilis ex purgatione est
Manuel
Leizler*

EN TOTVS solitoq;
nitidior, venit in tuos am-
plexus, Praesulum amplif-
sime, incomparabilis Ec-
clesiae doctor, & inuictus
propugnator, diuus Aure-
lius Augustinus, quem tu
non sine causa sic ad amare praeceteris, sic in
delitiis semper habere consueuisti. Quid enim
habet orbis Christianus hoc scriptore vel ma-
gis aureū, vel augustius? ut ipsa vocabula ne-
quaquam fortuito, sed a iudicis providentia
videantur indita viro. Auro sapientiae nihil
preciosius: fulgore eloquentiae cum sapien-
tia coniunctae nihil mirabilius. Sunt aliis aliae
dotes, pro ut visum est τῷ ἁγίῳ πνεύματι spiritui, qui
pro suo arbitratu partitur singulis iuxta men-
suram fidei. In Athanasio suspicimus seriam
ac sedulam docendi perspicuitatem. In Basi-
lio praeter subtilitatem exosculamur piam ac
mitē suauiloquentiam. In huius sodali Chry-
sostomo sponte profluentem orationis co-
piam amplectimur. In Cypriano spiritū ve-
neramur martyrio dignum. In Hilario gran-
di materiae parem grandiloquentiam, atq; ut
ita loquar, cothurnū admiramur. In Ambro-
sio dulces quosdā aculeos, & episcopo dignā
amamus verecundiam. In Hieronymo diuitē
scripturarum penum optimo iure laudamus.
In Gregorio puram nulloq; fūco picturatam
sanctimoniam agnoscimus, Ac ne longū fa-
ciam, habet itidem & ceterorum quisque ex
eiusdem spiritus munificentia virtutes suas,
quibus sese piorum hominū affectibus varie
commendant. At non arbitror alium esse do-
ctorem, in quem opulentus ille iuxta ac beni-
gnus spiritus dotes suas omnes largius effu-
derit quā in Augustinum, quasi voluerit in
vna tabula viuū quoddā exemplar Epi-
scopi repraesentare, omnibus virtutū nume-
ris absolutum, quas post Christum episcopo-

rum principem, Paulus & Petrus requirunt in
his, qui pascendum domini gregem suscep-
runt. Ceteris quidem non imputatur, quales
fuerint antequam sacro lauacro renasceren-
tur: in episcopo tamen requirit beatus Pau-
lus, ut & eorum qui foris sunt testimonio cō-
probetur. Quid diuus Augustinus? Talis erat,
etiam quum ipse foris esset, ut ab his qui erāt
intus, vir bonus haberi posset, in suo quidem
genere. ~~Inductus est in sectam Manichaeorum, quo quidem hominum genere vix aliud
habuit orbis pestilentius, adeo confictis titu-
lis, prodigiosa ciborum abstinentia, simula-
tione paupertatis, falsa continentiae specie, a-
liisq; praescriptis immanibus, ac supra modū
rigidis, tum portentosis fabulis philosophiae
fūco lenocinioq; cōmendatis, fumos ac pra-
estigias quasdam offundebāt hominum men-
tibus, ut possent vel electis imponere. Ab his
histrionibus impositum est iuueni, nondum
baptizato, nondum catechumeno, sed per o-
mnes rerum species veritatē velut in somnis
adamatam persequēti. Affectus erat pius, er-
ror simplex & humanus. Nec tamen illorum
vitiis inquinatus est, nec diutius hæsīt impio
dogmati, & fortassis ob hoc ipsum dominus
passus est illū ad tēpus labi, ut efficacius alios
ab errore pestifero vel arceret vel reuocaret.
A catechismo vero sic protinus ad Christi
regulam vitae rationem instituit, perpetuoq;
tenore semper ad meliora proficiens, insti-
tutum persequutus est, ut etiam si quod cri-
men in illum ab haereticis impingeretur, ne-
quaquam hæreretur, & qui intendere sunt au-
si, nihil aliud quā impudentiae lucrifecerint
opinionem. Hoc de testimonio. Quod ad so-
brietatis laudem attinet, quanquam erat cor-
pore delicato, quemadmodum raro solēt in-
genia insigniter felicia, robusta fortiri cor-
pora, sic dispensante natura, ut quod animi
viribus additum est, corporis detrahatur, ta-
men illius mensa ferē nihil habebat praeter
holera & legumina, nisi quod interdum nō
nihil etiam carniū admiscebatur, idq; vel
propter hospites, vel ob imbecilliores, ut
agnoscas sobrietatis studium cum humani-
tate coniunctum. Bibebat vinum, sed sicut
† ii Timotheus~~

Timotheus Pauli cōsilio, neminem præscrip-
tis adigens, sed firmiores exemplo suo pro-
uocans, infirmioribus clementer indulgens
in his duntaxat, quæ per se nec pium faciunt,
nec impium, vt facile perspicias, non phari-
saicam iustitiam, sed vere Christianam pie-
tatem, summo iudicio, summaq; mansuetu-
dine conditam ac temperatam. Hæc est illa
sobrietas quam Apostolus cum primis re-
quirit in episcopo, cui comes est vigilantia
quam & ipsam singularem quandam in hoc
mirari licet. Diem totum precibus, sacrificio,
doctrinæ, disputationibus, audien-
dis causis, componendis litibus, confutandis
hæreticis dabat, noctis bonam partem sacris
lucubrationibus decidebat: itaque factum est,
vt non solum obeundis ecclesiæ suæ nego-
ciis sufficeret, verum etiam alias ecclesias vel
oratione præsens, vel scripto absens mone-
ret, doceret, institueret, confirmaret. Iam so-
brietatis & vigilantiae comes est castitas, quæ
præcipuum est Episcoporum decus & orna-
mentum. Huius illi tanta cura fuit, vt nec so-
rorem, licet deo dicatam, nec propinquo gra-
du cognatas scēminas, ad domesticum admit-
teret contubernium: & cōlegia mulierum,
quæ instituerat, raro admodum inuiseret,
nec omnino cum vlla scēmina misceret col-
loquium, nisi præsentibus clericis, aut aliis
matronis, nisi forte quid esset arcani, quod
vnius auribus esset committendum. Hic cha-
ritas admonuit maledicorum sibila contem-
nere. Nec enim vsque adeo putabat seruien-
dum improborum linguis, vt necessarium
officium hac gratia prætermitteretur. Vbi
non vrgebat necessitas, ad cautionem suam
redibat: non quòd sibi metueret, sed quòd pa-
rum esse iudicaret, Episcopi pudicitiam esse
integram, nisi & famam haberet illibatam.
Rursus non satis habebat, si suam vnius fa-
mam intactam à sinistris rumoribus præsti-
tisset, nisi clericos etiam haberet integri no-
minis. Porro linguam habebat in tantum ab
omni petulantia puram, vt etiam cum pro-
cacissimis hæreticis, vel scripto vel sermone
disputans, mire temperet à cōuiciis, sed scri-
pturarum modo testimoniis & argumentis
veritatem asserit, impietatem refellit, adeo vt
ne laceffitius quidem regerat maledicta. Ean-
dem moderationem obtinuit in castigandis
improborum moribus vt lenitate sanaret po-
tius quàm austeritate exasperaret. Proin epi-

scopum Africae quendam natione Italum li-
teris adhortans, vt populum suum à verna-
culo more temulentiae reuocaret, & ad Itali-
cæ sobrietatis exemplum prouocaret, illud
diligenter admonuit, ne id faceret acerbius
obiurgando, sed lenibus monitis paulatim
inueterato morbo mederetur. Hoc est quod
Paulus non vult episcopum esse *πλίκην*, quæ-
admodum interpretantur Græci, & hos se-
quutus Hieronymus. Alioqui quid laudis ha-
beat in episcopo, si non sit percussor, hoc est,
si neminem ferro vulneret aut occidat, aut
manu depalmet? Adde quòd mensam habe-
bat perquam frugalem quidem vt diximus,
sed hospitibus expositam, magis frugiferis
sermonibus, quàm exquisitis eduliis opiparâ.
Ad hanc pēdebat distichon, ceu lex quædam
detestans maledicentiam & obtrectationem
in absentes, *quædam sunt peritiora, quædam
quædam sunt peritiora, quædam sunt peritiora,
quædam sunt peritiora, quædam sunt peritiora,
quædam sunt peritiora, quædam sunt peritiora,
quædam sunt peritiora, quædam sunt peritiora,
quædam sunt peritiora, quædam sunt peritiora.* A quo malo
sic penitus abhorruit vir sanctissimus, vt in-
terdum nec Episcoporum authoritati cesse-
rit, quin se minaretur è conuiuio surrecturū,
nisi à talibus fabulis tēperarent. Eoq; ferè vel
sacram lectionem adhibebat mensæ, vel de re
quapiam frugifera commentabatur, vt non
minus animi conuiuiarum reficeretur quàm
corpora. Iam quod Apostolus vult Episcopū
ἀμαχοῦ esse, *non μὴ ἀισχροκεδῆν*, hoc est, nō pugna-
cem siue litigiosum, nec turpiter lucro dedi-
tū, id adeo præstitit, vt sapenumero causam
totam cesserit aduersario, pro magno lucro
ducens, si quietem animi, rei dispendio rede-
misset. Multas hæreditates vltro delatas ec-
clesiæ recusauit, vnde suspicabatur ab hære-
dibus aliquid exoriturū vel litis vel querimo-
niæ. Cuidam qui possessionē volens donarat
ecclesiæ, ac pōst liberalitatis pœnitens repof-
cebat quod dederat, Augustinus & tabulas &
rem restituit, quum optimo iure summoq; o-
mnium applausu posset submouere improbū
repetitorem. Interdū & sacris vasis diuendi-
tis pauperū inopiā subleuabat. Quin aliquo-
ties tentasse legitur, vt vniuersum ecclesiæ
censum populo resignaret, sibiq; ac suis nihil
faceret reliquum ad victū, nisi quod spōtanea
plebis liberalitas quotidie deferret. Quumq;
annos quadraginta aut eo amplius Episcopi
munere sūma cū laude functus esset, adeo nul-
lum

1632

γ

tium Arrianum, licet auctoritate potestateque
publica formidabilem. Traduxit Manichaeo-
rum prodigiosas fabulas, & obscena myste-
ria protraxit in lucem. Nam haec prodidisse,
erat vicisse. Donatistas & Ciroucelliones,
pertinax malum, multis conflictibus tandem
fudit, profligauit, deleuit. Postrema lucta fuit
cum Pelagianis. Denique Paganorum reli-
quias magna ex parte deleuit in Africa. In

Eademque uita ratiocinetur. *Et* *in* *h*is *q*uibus *u*ita
in *h*is *q*uibus *u*ita *in* *h*is *q*uibus *u*ita *in* *h*is *q*uibus *u*ita
 quod *in* *h*is *q*uibus *u*ita *in* *h*is *q*uibus *u*ita *in* *h*is *q*uibus *u*ita
 et. *Et* *in* *h*is *q*uibus *u*ita *in* *h*is *q*uibus *u*ita *in* *h*is *q*uibus *u*ita
 uigilantia *in* *h*is *q*uibus *u*ita *in* *h*is *q*uibus *u*ita *in* *h*is *q*uibus *u*ita
 fuit *in* *h*is *q*uibus *u*ita *in* *h*is *q*uibus *u*ita *in* *h*is *q*uibus *u*ita
 ratus est collegia virorum ac mulierum, quæ
 iuxta regulam apostolicam aliquot instituit.
 Leuiter delinquentium pœna erat admoni-
 tio, grauius peccantium obiurgatio, despe-
 ratorum & insanabilium, ueluti capitale sup-
 plicium erat, è contubernio piorum eiectio.
 Clericos suos quos tadebat iuxta Episco-
 pi institutum viuere, pattebatur ad alios E-
 piscopos demigrare, qui clericos suos non
 adhibent ad domus ac vitæ communionem.
Et *in* *h*is *q*uibus *u*ita *in* *h*is *q*uibus *u*ita *in* *h*is *q*uibus *u*ita
in *h*is *q*uibus *u*ita *in* *h*is *q*uibus *u*ita *in* *h*is *q*uibus *u*ita
 Erat aliud in hoc Epi-
 scopo miraculum. In tam multis, tam exi-
 mis, uirtutibus, quàm nullum omnino su-
 percilium. Ducas illum paternam maternamq;
 viscera erga cunctos gerere, malos parturire
 ut renascantur in Christo, imbecilles uelu-
 ti gallinam sub alas fouere ne pereant, bonos
 prouehere ut adolescant. Nullus erat tam
 deploratus hæreticus, aut alioqui flagitiosus,
 de quo spem prorsus abiceret, donec ille spi-
 raret. Sic in libris suis agit cum hæreticis,
 non solum ut reuincat verum etiam ut quod
 quidem in ipso est, facit, ut obiurgat im-
 probos, ut semper uino seueritatis admisceat,
 oleum lenitatis. Nihil est usquam tam au-
 sterum, quod non interim spiret Christia-
 næ charitatis dulcedinem, quæ iuxta Pau-
 lum Apostolum, omnia suffert, omnia spe-
 rat, omnia credit. Erat unius ciuitatis epi-
 scopus cui nomen Hippon regius, quasi di-
 cas equile regium: Nam erat eiusdem no-
 minis altera in eodem littore ad exortum,
 cognomine differens, *Et* *in* *h*is *q*uibus *u*ita *in* *h*is *q*uibus *u*ita
 tur: sed omnium ecclesiarum sollicitudinem
 in se recepit, episcopos eorum uel coram, uel
 missis voluminibus & epistolis instruens ad
 euangelii prædicationem, armans aduersus
 hæreticos. Porro quoniam vir prudens per-
 spiciebat librorum usum multo laetius pate-
 re quàm uocis, in hanc operam quicquid po-
 tuit temporis suffurabatur. Ad hoc quo plus
 haberet ocii, discutebat humiliora negotia;
 quæ tamen non aduersabantur pietati, ta-
 men ab optima parte Mariæ nonnunquam

V auocabant. ~~Neque enim in his rebus~~
~~neque enim in his rebus~~ ~~neque enim in his rebus~~ ~~neque enim in his rebus~~
~~neque enim in his rebus~~ ~~neque enim in his rebus~~ ~~neque enim in his rebus~~
 Nec ædificandi cu-
 ra sustinebat occupari, licet alios id agentes
 non reprehenderet. Nec omnium epistolis
 respondebat, nisi si quid tractarent ad religio-
 nis pertinens negocium. Postremo ingraue-
 scente iam ætate succësorem sibi designauit,
 ad quem leuioris momenti causæ deferren-
 tur, ipse vacaret melioribus. Quo tempore
 libros omnes suos collegit, recognouit, & in
 ordinem digessit, ne vel interirent complu-
 res, quod Ambrosianis scriptis accidisse vi-
 demus: aut mendosi deprauatiq; versarentur
 in manibus hominum. O virum ad totius
 Ecclesiæ publicam vtilitatem natum, factum,
 datumq; diuinitus, quàm ubi conspiceret V-
 uandalorum, Gothorum, aliorumq; barbaro-
 rum qui ex Hispaniis in Africam eruperant,
 incursione turbari, iam huius vitæ cœpit tæ-
 dere, quodq; solum potuit, consolatus suos &
 hortatus ad tolerantiam è viuis excessit. Tã-
 to ardore vir spiritu Christi plenus amabat,
 atque vt ita loquar, deperibat decorem, pro-
 fectum, ac tranquillitatem domus dei, Hoc
 hoc nimirum erat summum illum Ecclesiæ
 sponsum imitari. Nam & suæ quisque Ec-
 clesiæ quodammodo sponsus est omnis epi-
 scopus. Ille dixit, Bonus pastor animam su-
 am ponit pro ouibus suis. Hi qui nullum vn-
 quam periculum metuit, quoties Ecclesiæ
 commodis seruiendum erat, cui vita erat a-
 cerba, posteaquam Ecclesiæ malis non potuit
 succurrere, quàm lubens illam impendisset
 ouibus suis, si modo eius dispendio, gregis sa-
 lutem redimere licuisset? Optabat cum Pau-
 lo vel anathema fieri pro filiis suis. Hæc pie-
 tas, hæc charitas, hic ardor pectoris facit, vt
 omnia illius scripta non minus inflamment
 ad pios affectus, quàm doceant intellectum.
 Sunt enim qui friuolis argutiis vtcunque de-
 lectent ociosos. Sunt qui subtiliter doceant
 necessaria, sed non efficiunt, vt quod in-
 telligitur ametur. Sunt rursus qui excitent
 ad studium pietatis, sed excitatos doctrina
 non prouehunt. Frustra intelligas, nisi di-
 ligas quod percépisti. Ad quid autem con-
 ducit cæcus amor? Scientia, si absit chari-
 tas, inflat: charitas absque scientia nonnun-
 quam perniciofa pro salutiferis amplecti-
 tur, Sed vtraque res alterius opem poscit,
 & coniurat amicæ. At hic incomparabilis
 doctor

doctor simulatque maturuit in Christo, neglectis sophistarum ineptis argutationibus, ingenii plusquam aquilinam aciem ad necessariae veritatis inuestigationem intendit, ita subtilis in disputando, si res postulet acumen dialecticum, vt semper dimittat lectorem, non tantum eruditorem, verumetiam ad bene viuendum inflammatiorem. Quid enim aliud potest ignis, vbicunque ponas, quam vrere? Amabat vehementer quod docebat, docebat argute quod amabat, vtrunque gignit in eo, qui scriptis illius propius intendit animum. Rhetoricæ multa sunt cum dialectica communia. Rhetorum libros ad plenum imbiberat. Platonica philosophia, quoniam rhetorica quadam suauiloquentia multa tradit de rebus à corpore separatis, & his quæ sensibus deprehendi non possunt, sed animi cernuntur oculis, non pauca miscens Christianorum placitis consentanea, videtur immensius delectatus. Ex Aristotelica philosophia, vel quia ieiuniore stylo tractat res subtiles, vel quia nondum in publicum vsum venerat apud Latinos, nihil degustasse videtur præter libros de enunciatione, de categoriis, siue de decem generibus generalissimis, & de quinque vocibus prædicabilibus, quem librū velut *ἐκτακτικόν* ad Aristotelis philosophiam ædidi Porphyrius. Nec vsquam vllō vestigio deprehendere licet quod eiusdem libros quos de topicis, analyticis & elenchis, de naturalibus rebus & ultra mundanis, de moribus & rep. multos reliquit, vsquam attigerit. Vt ne commemorem tot Græcos Aristotelis interpretes. Et tamen hic ipse qualiscunque Aristotelicæ logicæ gustus, dialectici non solum opinionem illi conciliauit, verumetiam magnam apud hæreticos conflauit inuidiam, quod quum veritatis pondere premerentur, clamarent se artificio dialectices circumueniri. Siquidem illis temporibus tanta fuit apud Afros huius artis ruditas, vt qui sciret distinguere substantiam ab accidente, genus à specie, relatiuam vocem ab absoluta, vulgo dialecticus haberetur, quo nomine Iulianus visus est vnus idoneus qui cum Augustino manus ex æquo confereret. Sed dialectica fuit antequam quisquam de dialectica præciperet, nec enim est de numero earum disciplinarum quas instituit hominum voluntas, sed quas animaduertit sagacitas, qualis est Arithmetica. Tanta autem erat in Augustino, tamque

mirabilis ingenii felicitas, tanta sanitas, tantæque præsentia, vt ne ex istis quidem qui posterioribus seculis bonam ætatis partem in dialectica contriuerunt, quenquam intuenias, qui citius aut certius perspiciat causæ seopum, qui dexterius ad hunc rationes & scripturarum testimonia dirigat, qui feliciter nodos quæstionum dissecet. Multa non scripsit, sed dictauit: pleraque per notarios ex ore loquentis excepta sunt, cuiusmodi ferme sunt enarrationes scripturarum ad populum, quos ipse tractatus appellat, aut conflictationes cum hæreticis, quæ olim publicitus apud plebem fieri consueverunt. Nec alibi mihi videtur admirabilior. Quibus mediocre contigit ingenium, si lucubrandi curam adhibeant, excudunt interdum aliquid non contemnendum. Cæterum in extemporali dictione tantam adesse mentis perspicaciā, tantam memoriæ præsentiam, tam paratam orationis copiam, non sine perpetua quadam iucunditate, quis non miretur? Quis hoc hodie præstare queat, vel ex istis qui studium omne collocarunt in paranda dictionis facultate? Sed quò dilabor? Non enim institueram Encomium Augustini, quod si suscepissem, hæc quota portio laudum illius erat? Illud tantum volebam ostendere, quàm dolendum fuerit tantum Ecclesiæ thesaurum tam fero per typographos prodisse in publicum, quem maxime referebat in omnium versari manibus. Deterrebat nimirum illos impediorum magnitudo. Primus hoc egregium facinus ausus est, vir singulari pietate Ioannes Amerbachius, resat beatus, sed animi dotibus longe beatior, quem nec sumptus immensi, nec in conquirendis vndecunque exemplaribus instantia, nec in conferendis tedium, nec operis difficultas, nec distractionis alea, nec vlla res alia deterruit, quò minus totum Augustinum redderet omnibus communem. Non huc inuitauit virum quæstus amor, sed sincera pietas, quam omnes illius præfationes spirant, ac reuocandi præscos illos Ecclesiæ doctores studium, quos videbat ac dolebat propemodum antiquatos. Proinde non dubito quin illius manibus bene precentur omnes, qui per Augustini libros ad pietatem profecerunt. Idem in vniuersas Hieronymi lucubrationes maiore etiam studio molientem deus ad superos euocauit. Eam tamen provinciam tribus filiis,

2

† v pturus

pturus esset, perinde quasi purpuram eximia ostendas fœdis maculis deformatam, passus sum imponi mihi elitellas. Tandem vbi tantum pelagus ingressus ventis vela dedissem, lōge plus quā expectaram comperi difficultatis, vt non semel animum despōderim, deq̃ deferēdis institutis cogitarim, ad quod ipsum euident etiam valetudinis periculum inuitabat, aut, vt rectius dicam, compellebat. Iam me terrebat & exemplum Ioānis Frobenii, quem videbam huic immortuum negotio, virum alioqui quum firmo corpore, tum vita longissima dignum. Verum quod prima fronte deterrebat à negotio, hoc ipsum propius consideranti stimulos addebat. Non enim oportet bonorum virorum amicitiam vitæ spatio terminari, præsertim quum huius difficillimi negotii moles in filios illius Hieronymum & Io. Erasmus reliquosq̃ liberos esset deuoluta, quibus hoc minus oportebat deesse, quod tali patre essent orbat. Nam quicquid erat erga Frobenium affectus, in hos transtuli. Itaque obfirmato animo, sic vt operi tam sacro satius ducerem animam impendere, quā semel susceptum non absolue, tædium omne deuici: quōque sum altius ingressus, hoc labor assuetudine factus est leuior, ipso, vt opinor, Augustino cœptis nostris prospera fauoris aura cœlitus aspirante, donec tandem procul aperiret sese portus, in quem propicii numinis auxilio delati, latum celeuma nunc canimus. In digerendis porrò voluminibus hunc ordinem sequuti sumus. In primum volumen contulimus ea, ex quibus tota Augustini vita, mores, ingenium, & affectus perspicuntur, quod hoc pacto futurum arbitrarer, vt & rectius intelligerentur, & auidius legerentur. Amor enim doctoris & attentum reddit & lubentem discipulum. Adiecimus eiusdem progymnasmata, quibus vel infans adhuc in Christo, vel nouus tyro fœlicissime prælusit ad egregia facinora. Secundum volumen dedimus epistolis, partim quòd in his quoque permulta sunt quæ scripsit iuuenis, partim quòd ex his maxime deprehenditur, si quid in illius natura fuit peculiare. Tertium & quartum dedimus his lucubrationibus, quas addocendum parauit. Quintum habet ciuitatem dei, quòd hoc opus simul & docens & confutans errores maxime Paganorum, vtrinque mixtum esset. In hac portione nihil est nostræ industriæ, quòd hanc prouinciam hortatu meo

sibi propriè sumpsisset vir apprime doctus Ioannes Lodouicus Viues. In Sextum & Septimum distribuimus pugnas aduersus diuersas hæreses. In octauum & nonum collecti sunt tractatus, sic enim appellat Augustinus scripturarum enarrationes apud populum habitas, ~~ad hunc finem scriptæ sunt, vt per se ipsas non solum, sed etiam per alios, qui eas legunt, ad veritatem Christianam adducant, & hæreses confutent.~~ Decimum volumen complectitur homilias variis argumentis, in quibus permulta sunt aliena, quemadmodum & in nono. In singulis ne nullus esset ordo, vel sacrorum voluminum quæ interpretatur, ordinem, vel hæreseon origines sequuti sumus. Ipse Augustinus in libris Retractionū maluit ætatis suæ, & in Christianismo progressuum ordinem sequi, recensens quæ scripserit catechumenus, quæ sacro lauacro renatus, quæ presbyter, quæ episcopus. Nisi quòd epistolis & tractatibus suum locum destinasse videtur, quam huius curæ partem non absoluit, vt ex ipsius aliquot scriptis apparet. Siquidem hoc moliebatur iam extrema senecta veluti præfagiens extremum imminere diem, tantoq̃ studiosius agens, vt quoniam vocis officio diutius ecclesiæ prodesse non poterat, in libris illi superesset, quatenus licebat, & emendatus & integer. Quod propemodum assequutus est. Vix enim ex alterius monumētis minus intercidit, à deprauatoribus nihil omnium potuit vnquam esse tutum. Nostram operam hic non exaggerabimus, conferat cui vacat & agnoscat. Nec tamen ausim polliceri nihil refedisse quod egeat emendatore. Alicubi nos destituerāt vetusti codices, aliquando in opere tam prolixo somnus obrepfit, quem Flaccus putat esse condonandum humanæ naturæ. Iam si quid operarum incuria commissum est, à nobis præstari non potuit, qui cum officina nihil habemus commercii. Tātum illos admonere possumus, qui præsunt officinæ, quod quidem à nobis factum est sedulò. Quicquid nostra mediocritas potuit, bona fide præstitit. Superest amplissime Præsul, vt tantus Ecclesiæ doctor tui nominis auspiciis tuosq̃ fauore commendatus prodeat in manus hominum, hoc auidius ab omnibus rapiendus, quomāgis erit perspicuū, Augustinum inter omnes vnice semper placuisse tibi, viro præterclarissimas gentis imagines, tot eximias animi dotibus, seti potius dei donis,

tempore in ecclesia Hipponensi catholica, Valerius sanctus episcopatum gerebat. Qui cum flagitante ecclesiastica necessitate, de providendo & ordinando presbytero civitatis plebem dei alloqueretur & exhortaretur, iam scientes catholici sancti Augustini propositum & doctrinam, manu injecta, quoniam & idem in populo securus & ignis, quid futurum esset astartabat. Solebat autem laicus, ut nobis dicebat, ab eis tantum ecclesiis quae non haberent episcopos suam abstinere praesentiam. Eum ergo tenuerunt, & ut in talibus consuetum est episcopo ordinandum intulerunt, omnibus id vno consensu & desiderio fieri perficere petentibus, magnoque studio & clamore flagitantibus, ubertim eo flente: nonnullis quidem lachrymas eius, ut nobis ipse retulit, tunc superbe interpretantibus, & tanquam eum consolantibus ac dicentibus: quia locus presbyterij, licet ipse maiore dignus esset, appropinquaret tamen episcopatu. Cum ille homo dei, ut nobis retulit, maiori consideratione intelligeret & gement, quod multa & quod magna suae vitae pericula de regimine & gubernatione ecclesiae impendere, ac puenire spectaret, atque ideo fletet. Et eorum tunc ut voluerunt completum est desiderium. Factus ergo presbyter monasterium intra ecclesiam mox instituit, & cum dei servis vivere cepit secundum modum & regulam sub sanctis Apostolis constitutam. Maxime ut nemo quicquam proprium in illa societate haberet, sed eis essent omnia communia, & distribueretur unicuique prout cuique opus erat, quod iam ipse prior fecerat, dum de transmarinis ad sua remeasset. Sanctus vero Valerius ordinator eius, ut erat vir piissimus & deum timens, exultabat, & deo gratias agebat, suas exauditas a domino fuisse preces, quas se frequentissime fudisse narrabat: scilicet ut sibi diuinitus homo concederetur talis, qui posset verbo dei & doctrina salubri ecclesiam dei adificare: cui rei se homo natura Graecus, minusque Latina lingua & literis instructus, minus utile peruidebat. Et eidem presbytero potestate dedit coram se in ecclesia Evangelium praedicandi ac frequentissime tractandi, contra usum quidem & consuetudinem Africanae ecclesiarum. Unde etiam ei nonnulli episcopi detrahebant. Sed ille vir venerabilis ac prouidus, in orientalibus ecclesiis id ex more fieri sciens, utilitati ecclesiae consulens, obrectatorum non curabat linguas, dummodo factitaretur a presbytero quod a se episcopo impleri minime posse cernebat. Unde accensa & ardens eleuata super candelabrum lucerna, omnibus qui in domo erant lucebat. Et postea currente & volante huiusmodi fama, bono praecedente exemplo, accepta ab episcopis potestate, presbyteri nonnulli coram episcopis populis tractare ceperunt verbum dei. Sanè tunc in illa Hipponensi vrbe Manichaeorum pestilentia quae plurimos ciues & peregrinos infecerat, & penetrauerat, seducete & decipiente eiusdem haereticis quodam presbytero nomine Fortunato, ibidem conuersante atque morante. Interea Hipponenses ciues & peregrini Christiani tam Catholici quam etiam Donatistae adeunt Augustinum presbyterum, atque deposcunt, ut illum hominem Manichaeorum presbyterum quem doctum credebant videret, & cum eodem de lege tractaret. Quod idem ut scriptum est, paratus ad responsionem omni poscenti se ratione de fide & spe quae in deo est, potensque exhortari in doctrina sana, & contradicentes redarguere, minime renuit. Sed vtriusque hoc Fortunatus fieri vellet, sciscitatus est. At illi confestim ad ipsum Fortunatum id detulerunt, petentes & exhortantes ac flagitantes, quod id minime recusaret. Sanè quoniam idem Fortunatus iam apud Carthaginensem sanctum

nouerat Augustinum adhuc in eodem seculo errore constitutum, cum eodem congregari pauitabat. Veruntamen suorum maxime instantia coactus ac verecundatus, promissit cominus se esse venturum, certamenque disputandi subiturum. Unde condito die & loco conuenerunt in vnum, concurrentibus quamplurimis viris studiosis turbisque curiosis, & apertis notariorum tabulis, disputatio est cepta primo, & secundo finita est die. In qua ille Manichaeus praceptor, ut se gestorum continet fides, nec Catholicam assertionem potuit euacuare, nec Manichaeorum sectam subnixam veritate valuit comprobare. Sed deficiente responsione, ultimo collaturum se cum suis maioribus ea quae refellere non potuit profectus est, & si sibi forte de lais satis minime fecissent, suam animam consulturum, atque ita ab omnibus apud quos magnus & doctus videbatur, nihil valuisse in suae sectae assertionem iudicatus est. Qua ille confusione affectus, & sequenti tempore de Hipponensi ciuitate profectus ad eandem amplius non remeavit. Ac sic per memoratum dei hominem omnium cordibus, vel qui aderant, vel qui absentes illa quae gesta sunt cognouerant, error ille ablatum, catholica est intimata ac comperta sincera religio. Et docebat ac praedicabat ille priuatim & publice, in domo & in Ecclesia salutis verbum cum omni fiducia aduersus Africanae haereses, maximeque contra Donatistas, Manichaeos, & Pelagianos, libris confectis, ac repetitis sermonibus, ineffabiliter admirantibus Christianis & collatantibus, & hoc ipsum ubi poterant non tacentibus, sed diffamantibus. Sicque adiuuante domino, leuare in Africana Ecclesia Catholica exorsa est caput, quae multo tempore illis conualescentibus haereticis, praecipueque rebaptizante Donati parte maiorem multitudinem Africorum, seducta & oppressa iacebat. Libros vero eiusdem siue tractatus mirabili dei gratia procedentes ac profluentes, instructos omni rationis copia atque autoritate sanctarum scripturarum, ipsi quoque haeretici concurrentes, cum Catholicis ingenti ardore audiebant: & quisquis ut voluit & potuit notarios adhibens, etiam ea quae dicebantur excepta descripsit. Et inde iam per totum Africam corpus praelara doctrina odorque suauissimus Christi diffusa & manifestata est, cogaudente hoc quoque comperto Ecclesia dei transmarina. Quoniam sicut dum patitur vnum membrum, compatiuntur omnia membra, ita etiam cum glorificatur vnum membrum, congaudent omnia membra. Per idem tempus coram episcopis hoc illi iubentibus, qui plenarium totius Africae concilium Hipponae agebant, de fide & symbolo presbyter adhuc Augustinus disputauit. Ille vero beatus senex Valerius ceteris ex hoc amplius exultans, & deo gratias agens de concessio sibi speciali beneficio, metueret cepit, ut est humanus animus, ne ab alia Ecclesia sacerdos probatus ad Episcopatum quaereretur, & sibi auferretur: Nam & id prouenisset, nisi & hoc idem Episcopus cognito, ad locum secretum cum transire curasset, occultatumque a quaerentibus minime inueniri fecisset. Unde amplius formidans idem venerabilis senex, & sciens se corpore & etate infirmissimum, egit secretis literis apud Primate Episcopum sedis Carthaginensis, allegans imbecillitatem corporis sui, atatisque grauitatem, & obsecrans ut Hipponensi Ecclesiae ordinaretur Episcopus, qui suae cathedrae non tam succederet, sed consacerdos accederet Augustinus. Quae igitur beatus Valerius optauit & rogauit, satages rescripto impetrauit. Post quam petitionem ad visitandum adueniente ad Ecclesiam Hipponensem tunc Primate Numidiae Megalio Calamentis Episcopo, & Valerius antistes,

Monasterium
Aug. Cap. V

Valerius gre-
cus, Augusti-
nus doctor.

Math. 5.

Consiliatio
cum Fortunato.
Cap. VI.

1. Petri 3.
Ad Titum 2.

Scripta Augu-
stini gratia.
Cap. VII

1. Cor. 12.

Designatus
episcopus
vno Valer-
io, Ca. VIII

stes, Episcopis qui forte tunc aderant, & clericis omnibus Hipponensibus, & vniuersa plebi inopinatam cunctis suam insinuat tunc voluntatem: omnibusq; audientibus & gratulantibus, atq; id fieri perficiq; ingenti desiderio clamantibus, Episcopatum suscipere contra more Ecclesie suo viuentis Episcopo presbyter Augustinus recusabat. Dumque id fieri solere ab omnibus suaderetur, atq; id ignaro transmarinis & Africane Ecclesie exemplis probaretur, compulsus atque coactus succubuit, & Episcopatus curam & maioris loci ordinationem suscepit. Quod in se ipso postea fieri non debuisset, ut viuo suo Episcopo ordinaretur, & dixit, & scripsit, propter concilij vniuersalis vetitum, quod iam ordinatus didicisti: nec quod sibi factum esse doluit, aliis fieri voluit. Vnde etiam sategit, ut conciliis constitueretur Episcoporum, ab ordinatoribus debere ordinandis vel ordinatis omnium statuta sacerdotum in notitiam esse deferenda.

Pugna cum
Donatistis.
Caput. IX.

1. Petri. 1.

Philip. 2.

Circuncel-
lionum furor.
Cap. X.

* alias in-
cautis.

Atque ita factum est, ut episcopatu suscepto multo instantius ac feruentius maiore autoritate, non adhuc in vna tantum regione, sed vbicunq; rogatus venisset, verbum salutis aeternae alacriter ac suauiter pullulante atque crescente domini Ecclesia predicabat, paratus semper poscentibus reddere rationem de fide & spe, quae cum deo est. Et eius dicta atque excepta, maxime Donatistae in eadem Hipponensi vel vicina manentes ciuitate, ad suos Episcopos deferrebant. Quae cum audissent, & e contra forte aliquid dicerent, aut a suis refellebatur, aut eadem res ad sanctum Augustinum deferbatur, eaq; coperta patienter ac leniter ut scriptum est, cum timore & tremore salutem omnium operabatur: Ostendens, quod nihil illi refellere voluerint ac valuerint, quamque verum manifestumq; sit quod Ecclesiae dei fides tenet & docet: Et haec diebus ac noctibus ab eodem iugiter agebantur. Nam & epistolas priuatas ad quoscunque eiusdem erroris Episcopos, & eminentes scilicet laicos dedit, ratione reddita admonens atq; exhortans, ut vel ab illa se prauitate corrigerent, vel certe ad disputationes venirent. Illi vero causa diffidentiae nihil vnquam rescribere voluerunt, sed irati furiosa loquebantur, atq; seductorem deceptoremq; animarum Augustinum esse, & priuatim & publice clamabant: & velut lupum occidendum esse in defensionem gregis, scilicet sui, dicebant & tractabant, omniaque peccata a deo indubitater esse credendum posse dimitti iis qui hoc facere ac perficere potuissent, nec deum timentes, nec homines erubescerent. Et ut eorum causa diffidentiae cunctis innotesceret elaborauit, & publicis gestis conuerti, non sunt ausi conferre. Habebant etiam iidem Donatistae per suas penes omnes ecclesias inauditum hominum genus peruersum ac violentum, velut sub professione continentium ambulantes, qui Circuncelliones dicebantur. Et erant in ingenti numero & turba per omnes fere Africane regiones constituti. Qui malis imbuti doctoribus audacia superba & temeritate illicita, nec suis nec alienis aliquando parcebant, contra ius fasq; in causis* interdicentes hominibus: & nisi obedissent, damnis grauissimis & caedibus afficiebant, armati diuersis telis, bacchantes per agros villasq; usq; ad sanguinis effusionem accedere non metuentes. Sed dum verbum dei sedulo predicaretur, & cum iis qui oderunt pacem pacis ratio haberetur, illi pacem loquentem debellabant gratis. Cumq; aduersus eorum dogma veritas innotesceret, qui volebant & poterant sese inde vel eripiebant vel subducebant, & paci atq; vnitati ecclesiae cum suis quibus poterant cohaerebant. Vnde illi sui erroris congregationem minui videntes, atq; augmentis ecclesiae in-

uidentes, accensi exardescabant ira grauissima & intolerabiles persecutiones vnitati ecclesiae compacti faciebant. Ipsiq; sacerdotibus catholicis & ministris aggressionem diurnas atque nocturnas, direptionesq; rerum omnium vi inferebant. Nam & multos dei seruos caedibus debilitauerunt. Aliquibus etiam calcem cum aceto in oculos miserunt, aliosq; occiderunt. Vnde etiam suis iidem Donatistae rebaptizatores in odium veniebant.

Proficiente vero doctrina diuina, sub sancto & cum sancto Augustino in monasterio deo seruientes. Ecclesiae Hipponensi clerici ordinari coeperunt. Ac deinde innotescere & clarescere de die in diem ecclesiae catholicae praedicationis veritate, sanctorumq; seruorum dei proposito continentia & paupertate profunda, ex monasterio quod per illum venerabilem virum & esse & crescere coeperat, magno desiderio poscere atq; accipere Episcopos & clericos pax ecclesiae atque vnitatis, & coepit primo, & postea consecuta est. Nam ferme decem quos ipse noui sanctos ac venerabiles viros continentes & doctissimos, beatus Augustinus diuersis ecclesiis nonnullis quoq; eminentioribus rogatus dedit. Similiterq; & ipsi ex illorum sanctorum proposito venientes, domini ecclesiis propagatis, & monasteria instituerunt, & studio crescente edificationis verbi dei, ceteris ecclesiis promotos fratres ad suscipiendum sacerdotium praestiterunt. Vnde per multos & in multis salubris fidei, spei, & charitatis ecclesiae innotescere doctrina, non solum per omnes Africane partes, verum etiam in transmarinis, & per libros aditos atque in Graecum sermonem translatos, ab illo vno homine, & per illum multis fauente deo multa innotescere meruerunt. Atque hinc, ut scriptum est, peccator videns irascebatur, dentibus suis frendebat & tabescebat: serui autem Christi, ut dictum est, cum iis qui oderunt pacem erant pacifici, & cum loquerentur, debellabantur gratis ab eis. Aliquoties vero etiam vias armati iidem Circuncelliones contra famulum dei Augustinum obsederunt, dum forte iret rogatus ad visitandas instruendasque & exhortandas catholice plebes, quod ipse frequentissime faciebat. Et aliquando contigit ut illi succenturiati haecenus perderent captionem: euenit quidem dei prouidentia, sed ductoris hominis errore, ut per aliam viam cum suis comitibus sacerdos quod tenebat venisset, atq; per hunc quem postea cognouit errorem, manus impias euasisset. Et cum in omnibus liberatori deo gratias egisset, illi omnino suo more nec laicis nec clericis pepercerunt, sicut publica testantur gesta. Interea silendum non est, quod ad laudem dei per illius tam egregij in ecclesia viri studium domusque dei zelus aduersus praedictos rebaptizatores Donatistas, gestum & perfectum est. Cum forte vnus ex iis, quos de suo monasterio & clero episcopus ecclesiae propagauerat, ad suam curam pertinetem Calamensis ecclesiae diocesim visitaret, ut quae didicerat pro pace ecclesiae contra illam haesim predicaret, factum est, ut in medio itinere eorum infidias incurrisset, & peruersum cum omnibus illi comitantibus, sublati animalibus & rebus, iniuriis & caede grauissima eum affecissent. De qua re ne pacis ecclesiae amplius impediretur perfectus, defensor ecclesiae inter leges non siluit. Et praecipit est Crispinus, qui huiusmodi Donatistis in Calamensi ciuitate & regione Episcopus fuit, praedicatus scilicet & multi temporis, & edoctus ad multam teneri aurariam, publicis legibus praesentatus contra haereticos constitutam. Qui resultans legibus, cum praesentatus apud Proconsulem se negaret haeticum, oborta est necessitas, ut illi, recedente ecclesiae

Professus ecclesiae per Augustinum, Cap. XI.

Monasteria

Psalm. 119.

Augustinus infidias petitor. Caput XII.

Multa haereticis indicata.

clera defensor, à catholico episcopo relisteretur & cōvinceretur, quod esse se fuisse negauerat: quoniā si ab eodē dissimularetur, forte catholicus episcopus ab ignorantibus crederetur, illo se quod erat negāte atque ita ex hac delidia infirmis scandalū nasceretur. Et memorabili Augustino apertissime omnimodis instante, ad cōtrouersiam ambo ipsi Calamenses episcopi venerūt, & de ipsa diuersa cōmunionē tertio conflictu secū egerunt, magna populorū Christianorū multitudine causa exitum, & apud Carthaginem, & per totā Aphricā expectante, atq; ille Crispinus Proconsulari & libellari sententia est pñciatus hareticus. Proq; illo apud cognitorem catholicus episcopus intercessit, & ne auraria multa exigeretur, ei est beneficiū impetratū. Vnde cū ingratus ad piissimum principē prouocasset, ab Imperatore relationi deditum est respōsum solutū: & consequēter praeceptum, nullo prorsus loco hareticos Donatistas esse debere, & eos ad vim legum omnium contra hareticos latarū ubiq; teneri debere. Ex quo & iudex ppter officium, & idē Crispinus q; minime fuerat exactus, praecepti sunt duas auri libras fisci iuribus inferre. Sed protinus opera data est per catholicos episcopos, praecipue per sanctae memoriae Augustinum, ut illa omniū cōdemnatio principis dimitteretur indulgentia. Et dñō adiuvante perfectum est. Qua diligentia & sancto studio multum creuit sancta ecclesia.

Crispinus
multatur.

Pax ecclesie
per August.
Cap. XIII.

Et his omnibus p pace ecclesiae gestis, Augustino dominus & hic palmā dedit, & apud se institit coronā reservauit: ac magis magisq; iuuāte Christo de die in diem augebat & multiplicabatur pacis vnitas, & ecclesiae dei cōfraternitas. Et id maxime factū est post collationē, quae ab vniuersis episcopis catholicis apud Carthaginē cum eisdē Donatistarū episcopis facta est, adiuuante gloriosissimo & religiosissimo Imperatore Honorio, ppter quod perficiendū etiā à suo latere Tribunal & notariū Marcellinū ad Aphricam iudicē miserat. In qua controuersia illi omnibus modis cōfutati, atq; de errore à catholicis cōuicti, sententia cognitoris notati sunt, & post eorū appellationē piissimi regis respōso, iuste inter hareticos cōdemnati sunt. Ex qua ratione notati sunt solito amplius eorū episcopi, qui cum suis clericis & plebibus non cōmunicauerūt, & pacem tenentes catholicā, multas eorū persecutiones, vsq; ad membrorū amputationē & internicionē pertulerūt. Et totum illud bonū, ut dixi, per sanctū illum hoīem consentientibus nostris episcopis satagentibus, & cōceptū, & perfectum est. Porro autē post illam quae cū Donatistis facta est collationē, non defuerunt qui dicerent, permittos nō fuisse eosdem Episcopos apud potestātē, quae causam audiuit dicere omnia pro suis partibus, quoniā catholicā cōmunionis cognitor suae fauebat Ecclesiae: licet hoc deficientes & victi ad excusationē iactarent, quādoquidē & ante controuersia iudē haretici catholicā cōmunionis eundē esse nouerāt, & cū ab eodem cōueniret publicis gestis, q; ad collationē occurrerent, & se esse facturos psecuti sunt. Poterant utiq; suspectum eum habētes recusare cōgressum. Tamen omnipotentis dei praestitit auxiliū, ut post ea in Casariēsi Mauritaniae ciuitate cōstitutus venerabilis memoriae Augustinus, quō eum venire cum aliis Episcopis sedis Apostolicae literae cōpulerant, ob terminandas videlicet alias Ecclesiae necessitates, Hac ergo occasione prouenit, ut Emeritū eiusdem loci Donatistarū Episcopum, quem suae sectae praecipuum in illa collatione habuerūt defensorē, videret, & cū eodem publicē in Ecclesia po-

Emeritus su
peratus.
Cap. XIII.

pulo astante diuersae cōmunionis ex hoc ipso disputaret, & puocaret gestis Ecclesiasticis: ut quod fortē sicut dicebāt, prosequi potuit in collatione, sed permittus nō fuerat, in praesenti sine alicuius potestatis prohibitione aut potētia securus dicere minime dubitaret, & in sua ciuitate suis omnibus praesentibus ciuibus fiducialiter propriā defendere cōmunionē nō denegaret. Ille nec hac hortatione, nec suorum parentum & ciuiū instanti petitione id facere voluit, qui ei pollicebantur se ad eius redituros cōmunionē, etiam cū discrimine patrimoniorū, salutisq; suae tēporalis, si modo Catholicā superaret assertionē. At ille amplius dicere illis gestis nihil voluit, nec valuit, nisi tantū, Iam illa, inquit, gesta cōtinentur apud Carthaginē inter Episcopos confecta, vtrū vicerimus, an victi fuerimus. Et dum à notario alio loco ut respōderet admoneretur & reticeret, eius cunctis manifestata diffidentia, ecclesiae dei augmenta ac firmamenta prouenerūt. Quisquis ergo diligentia & operam beatissimae memoriae Augustini pro ecclesia dei statu cognoscere plenius voluerit, etiā illa percurrat gesta: & inueniet quae vel qualia protulerit, quibus illū doctum, eloquentē & praedicatum hominē prouocaret, hortatusq; fuerit ut pro suae defensione partis quod vellet ediceret, illumq; victum cognosceret. Scio ergo nō solum ipse Possidonius praesul, qui vitā hanc conscripsi, verum etiā alij fratres, & conserui qui nobiscū tunc intra Hipponensem ecclesiā cum eodē sancto viro vivebant, nobis pariter ad mensam cōstitutis eum dixisse: Aduertistis hodie in Ecclesia meum sermonē, eiusq; initium & finē cōtra meā consuetudinē processisse, quoniā nō eam rem terminatam explicuerim quā proposueram, sed pendentem reliquerim. Cui respōdimus: Ita nos in tempore miratos fuisse scimus & recognoscimus. At ille: Credo ait q; forte aliquē errantem in populo dñs per nostram obliuionem & errorē doceri & curari voluerit. In cuius manu sunt & nos & sermones nostri. Nā cum proposita quaestionis latebras pertractare, in aliū sermonis excursum perrexi, atq; ita non conclusa vel explicata quaestione, disputationē terminaui magis aduersum Manichaeorū errorem, vnde nihil dicere decreuerā, disputans q; de iis quae asserere proposuerā. Et post hac, nisi fallar, ecce alia die vel post biduū venit quidā Firmus noīe, negociator, & intra monasterium sedente sancto Augustino coram nobis, ad pedes eius genibus prouolutus sese iactauit lachrymas fundens & rogans, ut p eius delictis sacerdos cū suis dñm deprecaretur, cōsistens q; Manicheorum sectā secutus fuisset, & in ea quāmplurimis annis vixisset, & propterea pecuniam multā ipsis Manichaeis, vel eis quos dicūt electos, incassum erogasset: ac se in ecclesia per dei misericordiā fuisse eius tractatibus nuper correctū, atq; Catholicū factum. Quod & ipse venerabilis Augustinus, & nos qui tunc aderamus ab eodem diligenter inquirentes, ex qua re potissimū in illo tractatu sibi fuerit satisfactum, & referente eo, nobisq; omnibus sermonis seriem recognoscentibus, profundum consiliū dei pro salute animarum admirantes & stupentes, glorificauimus sanctum eius nomen & benediximus: qui cū voluerit, & vnde voluerit, & quomodo voluerit, & per scientes & per nescientes animarū operatur salutē. Ex eo ille homo pposito seruorum dei adherēs, negociatoris dimisit actionē, & proficiēs in Ecclesiae membris, in alia regione ad presbyterij quoq; dei voluntate petitus & coactus officiū accessit, tenens atq; custodiens propositi

Digressione
cōuictus ne-
gociator.
Cap. XV.

Pascentiū &
Maximinū
Arrianos
quomodo
vicerit.
Cap. XVII.

Extat in epi-
stolis Pasce-
tij cōstitutis
extremis.

propositi sanctitātē: Et forte adhuc vsq; nunc in rebus humanis viuit trans mare cōstitutus. Apud Carthaginē quoque, dum per quendā domus regiæ procuratōrē nomine Vrsūm, fidei catholicæ hominē, ad quosdā Manichæorū quos electos vel electas dicunt, blasphemis operibus præsentes perueniretur, atq; ad Ecclesiam ab eodē deducerentur, & perducerentur ab Episcopis, ad tabulas auditi sunt. Inter quos etiā sanctæ memoriæ Augustinus fuit, qui præ ceteris illā execrabilem sectā nouerat, & eorum prodens eiusmodi damna- biles blasphemias ex locis librorū, quos illi accipiūt Manichæi, vsq; ad confessionē earundem blasphemiarū eos perduxit: & quæ inter se illi suo more malo indigna & turpia facere cōsueuerunt, à seminarū illarū velut electarū proditiōne, illis Ecclesiasticis gestis declaratum est. Atq; ita pastorū diligentia dominico gregi, & augmentum accessit, & aduersus fures atq; latrones defensio cōpetens procurata est. Cū quodam etiā Felice de numero eorū, quos electos dicūt iidem Manichæi, quiq; Hipponem venerat eundē seminaturus errorem, publice in Hipponēsi Ecclesia notariis excipientibus disputauit beatus Augustinus populo astāte: Et post secundā vel tertiam collationē ille Manichæus frustrata vanitate & errore illius sectæ, ad nostrā conuersus est fidem atq; Ecclesiā, sicut eadem relecta docere poterit scriptura. Præterea cū quodam etiā Pascētio comite domus regiæ Arriano, qui per auctoritatem suæ personæ fisci vehementissimus exactor, fidem Catholicam atrociter ac iugiter oppugnabat, & quāplurimos sacerdotes dei simplici fide viuentes, dicacitate ac potestate exagitabat & perturbabat, præsētib; honoratis & nobilibus viris, apud Carthaginē ab illo prouocatus coram cōtulit. Sed idem hæreticus tabulas atq; stylum, quod magister noster & ante congressum, & in congressu instantissime fieri volebat, ne adessent omnimodo recusauit. Et dum id pernegasset, dicens q; legum metu publicarū periclitari tabulis scriptis nollet, interpositis stylo & tabulis Augustinus Episcopus cum suis, qui aderant consacerdotibus, vt absq; vlla scriptura priuatiū disputaret, collationē suscepit: prædicens quod postmodū contigit, q; post solutū conuentum esse cuiquā posset liberum arbitrium, fortē dicere, nullo scripturæ documento, se dixisse quod fortē non dixerit, vel nō dixisse quod dixerit. Beatus Augustinus miscuit cū eodem sermonem, atq; asseruit quid crederet, & ab illo quid teneret, audiuit, & vera ratione atq; auctoritate scripturarū probata docuit, & ostēdit nostræ fidei firmamenta: Illius autem asserta nulla veritate, nulla scripturarū sanctarum auctoritate suffulta docuit & frustraui. Et vt à seinuicē partes digressæ sunt, ille magis magisq; iratus & furens, mendacia multa pro fide sua falsa iactabat, victū esse à seipso proclamans, multorū ore laudatum Augustinū. Quæ cum illum venerabilē virum minime laterent, coactus est ad ipsum scribere Pascentiū, propter illius metū omis- sis nominibus cōferentium, & in eis literis quicquid inter partes dictū vel gestum fuerat, fideliter intima- uit, ad ea si negarentur probanda magnam testium ha- bens copiā, clarissimos scilicet atq; honorabiles qui tūc aderant viros. Atq; ille ad duo sibi directā scripta, vnū vix reddidit rescriptū, in quo magis iniuriā facere, q; suæ sectæ rationem valuit declarare. Quod à volētibus & à valentibus legere cōprobatur. Cum ipsorum quoq; Arrianorum episcopo quodā Maximo cum Gothis ad Aphricam veniēte, apud Hipponē quāpluribus vo-

lentibus atq; petentibus & præclaris interpositis viris contulit, & quid singulæ asseruerint partes, scriptū est. Quæ si studiosi diligenter legere voluerint, proculdu- bio indagabunt, & quid callida & irrationabilis hære- sis ad seducendum & decipiendū profiteatur, & quid ecclesia Catholica de diuina teneat & prædicet trini- tate. Sed quoniā ille hæreticus de Hippone rediens ad Carthaginē, de sua multa in collatione loquacitate vi- ctorem se de ipsa collatione recessisse iactauit, & men- titus est: quæ utiq; nō facile à diuinæ legis ignavis ex- aminari & diiudicari possent: à venerabili viro Augu- stino sequenti tempore stylo, & illius totius collatio- nis de singulis obiectis & responsis facta est recapitu- latio: & q; nilil ille obiectis referre potuerit, nihilomi- nus demonstratū est, additis supplemētis quæ in tem- pore collationis angusto cūcta inferri & scribi mini- me potuerūt. Id enim egerat nequitia hoīs, vt sua nouis- sima prosecutione multum longissima, totū quod re- manerat diei spatiū occuparet. Aduersus Pelagia- nistas quoq; novos nostrorū temporū hæreticos & di- sputatores callidos, arte magis subtili noxia scriben- tes, & vbicunq; poterāt publice & per domos loquētes, per annos ferme decē laborauit, librorum multa con- dens & adens, & in ecclesia populis ex eodem errore frequentissimē disputas. Et quoniā iidem peruersi sedi Apostolicæ per suam ambitionē eandem perfidiā per- suadere conabātur, instantissime etiam cōciliis Aphri- canis sanctorū episcoporum gestum est, vt sancto Papæ vrbis Romæ, & prius venerabili Innocentio, & postea sancto Zozimo eius successori persuaderetur, quod illa secta Catholica fide & abomināda & damnanda fuisset. At illi tantæ sedis antistites, suis diuersis tempori- bus eosdem notātes, atq; à membris ecclesiæ præciden- tes, datis literis ad Apricas Orientis & Occidentis ecclesias eos anathematizandos & deuotandos ab om- nibus Catholicis censuerūt. Et hoc tale de illis ecclesiæ dei Catholicæ prolutum iudicium, etiā piissimus Im- perator Honorius audiens ac sequens, suis eos legibus damnatos, inter hæreticos haberi debere cōstituit. Vnde nonnulli ex eis ad sanctæ matris ecclesiæ gremium vnde resilierant, redierunt, & adhuc alij redeūt, inno- tescente & pręualecente aduersus illum detestabilem errorem rectæ fidei veritate. Et erat ille memorabilis vir Augustinus præcipuū dominici corporis membrū, circa vniuersalis ecclesiæ vtilitatē sollicitus semper ac peruiuil. Et illi diuinitus donatum est, vt de suorū la- borū fructu, etiā in hac vita gaudere prouenisset, prius quidem in Hipponēsi ecclesia & regione, cui maxime præsidebat vnitate ac pace perfecta, deinde in aliis Aphricæ partibus siue per seipsum siue per alios, & quos ipse dederat sacerdotes pullulasse, & multiplicatā fuisset dñi ecclesiā peruidens, illosq; Manichæos, Donati- stas, Pelagianistas, & Paganos ex magna parte defecis- se, & ecclesiæ dei sociatos esse congaudens. Profecti- bus quoque & studiis fauēs erat & exultans honorum omnium, indisciplinatioē pie ac sancte tolerans fra- trum, ingemiscensq; de iniquitatibus malorū, siue eorū qui intra ecclesiam, siue eorum qui extra ecclesiā sunt constituti, dominicis vt dixi lucris semper gaudens, & damnis mœrens. Tanta autē ab eodem dictata & edi- ta sunt, tantaq; in ecclesia disputata, excepta atq; emen- data, vel aduersus diuersos hæreticos cōscripta, vel ex canonicis libris exposita ad edificatiōem sanctorum ecclesiæ filiorum, vt ea omnia vix quisq; studiosorum nosse & perlegere sufficiat. Verūtamē ne veritatis aui- diissimos

Quomodo
Pelagianos
detrauerit,
& quantum
ecclesiæ or-
thodoxæ
profuerit.
Cap. XVII.

Quomodo
Pelagianos
detrauerit,
& quantum
ecclesiæ or-
thodoxæ
profuerit.

Paganide-
ficiunt.

Lenitas er-
ga malos.

in aliquo frandare videamur, statui deo præstante, in huius opusculi fine etiã eorundẽ librorum, tractatum & epistolarũ indiculum adiungere: Quo lecto, quĩ magis dei veritatem q̃ temporales amant diuitias, sibi quisq; quod voluerit, ad legendum & cognoscẽdum eligat, & id ad scribendum vel de bibliotheca Hippo- nensis ecclesiæ petat, vbi emendatiora exemplaria fortẽ poterit inuenire, vel vnde valuerit inquirat, & inuen- ta describat & habeat, & petenti ad scribẽdum sine inui- dia etiam ipse tribuat. Secundum Apostoli quoq; sen- tentiã, dicẽtis: Audet quisq; vestrũ aduersus alterum ne- gocium habens iudicari ab iniquis & nõ apud sanctos? An nescitis, quia sancti mundum iudicabunt? Et si in vo- bis iudicatur mundus, indigni estis iudiciorũ minimor- um. Nescitis quia angelos iudicabimus, nedum secula- ria? Secularia igitur iudicia si habueritis inter vos, eos qui cõtemptibiles sunt in ecclesiã, hos collocate ad iu- dicandum. Ad reuerentiã vobis loquor. Sic nõ est inter vos quisq; sapiens qui possit inter fratrem suum diiudica- re, sed frater cũ fratre iudicio cõtendit, & hoc apud in- fideles. Interpellatus ergo beatus Augustinus à Christi- anis, vel à cuiuscunq; sectæ hominibus causas audiebat diligenter ac pie: cuiusdam vero sententiã ante oculos habens, dicentis se malle inter incognitos, q̃ inter ami- cos causas audire: eo q̃ de incognitis pro quo arbitrata æquitate iudicaretur, amicum posset acquirere: de ami- cis vero vnum esset, cõtã quem sententiã proferretur, perditurus. Et eas aliquando vsq; ad horã refectionis, a- liquando autẽ tota die ieiunans, semper tamen noscebat & dirimebat, intendens in eis Christianorũ momenta animorũ, quantũ quisq; vel in fide bonisq; operibus pro- ficeret, vel ab iis deficeret. Atq; cõpertis rerum oppor- tunitatibus, diuinæ legis veritate partes docebat, eamq; illis inculcabat, & eos quo adipiscerentur vitã eternam edocebat & adponebat: nihil aliud quærens ab iis qui- bus ob hoc narrabat nisi tantum obedientiã & deuotio- nem Christianã, quæ & deo debetur & hominibus, pec- cantes corã omnibus arguens, vt cateri timorem habe- rent: Et faciebat hoc tanq̃ speculator à dño constitutus domui Israhel, prædicans verbum atq; instans opportune importune, arguens, hortans, increpans, in omni longa- nimitate & doctrina, præcipueq; operã dans instruere eos, qui essent idonei & alios docere. Rogatus quoque à nonnullis in eorũ temporalibus causis, epistolas ad di- uersos dabat. Sed hanc suã à melioribus rebus occupa- tionem tanq̃ angariã deputabat, suauem semper habens de iis, quæ dei sunt vel allocutionem vel colloctionẽ fraterne ac domesticæ familiaritatis. Nouimus quo- que eum à suis charissimis literarum intercessum apud seculi potestates postulatũ non dedisse, dicentẽ cuiusdã sapientis seruandã esse sententiã, de quo scriptum esset, quod multa suæ famæ cõtēplatione amicis non præ- stitisset. Et illud nihilominus suũ addens, quoniam ple- runq; potestas quæ præstat, premit. Cum vero interce- dendum esse rogatus videbat, tã id honeste ac tempe- rate agebat, vt nõ solũ onerosus ac molestus nõ videretur, verum etiã mirabilis extitisset. Nam dum exorta ne- cessitate suo more apud quendã Aphricã vicariũ noĩe Macedonium, pro supplice literis interuenisset atq; ille paruisset, hoc modo rescriptũ misit: Miro modo afficior lapietia tua, & in illis quæ edidisti, & in iis quæ interue- niens pro reis mittere nõ grauaris. Nam & illa tantum habent acuminis, sciẽtiæ & sanctitatis, vt nihil supra sit: & hæc tantũ verecundiæ, vt nisi faciã quod mandas, cul- pam penes me remanere nõ in negotio esse diiudicem,

domine meritò venerabilis & suscipiende patet. Non enim instas, quod pleriq; hoĩes istius loci vi faciunt, vt quodecunq; sollicitus petitor voluerit, extorqueas: sed quod tibi à iudice tot curis obstricto petibile visum fu- erit, admones & rogas subseruiente verecundiã, quæ ma- xima difficultum inter bonos efficacia est. Proinde sta- tim cõtendatis effectũ desyderij tribui. Nam sperandi viã ante patefecerã. Sanctorũ cõticia sacerdotum per diuersas puincias celebrata, cũ potuit frequẽtauit, nõ in eis quæ sua sunt, sed quæ Iesu Christi quæres, vt vel fides sanctæ ecclesiæ catholicæ inuolata maneret, vel nonnulli sacerdotes & clerici siue per fas siue per nefas excomuni- cati vel absoluerent, vel abicerentur. In ordinãdis vero sacerdotibus & clericis, cõsensum maiore Christiano- rũ, & consuetudinẽ ecclesiæ sequendã esse arbitrabatur.

Vestis eius & calceamẽta & lectualia ex moderato & competentis habitu erant, nec nitida nimium, nec ab- iecta plurimum: quia his plerunq; vel iactare se insolenter hoĩes solent, vel abiicere, ex utroq; nõ quæ Iesu Chri- sti, sed quæ sua sunt iidem quærentes. At iste beatus, vt dixi, medium tenebat, neq; in dexteram neq; in sinistra declinans. Mensa vsus est frugali & parca, quæ quidem inter olera & legumina, etiã carnes aliquando ppter ho- spites, vel quosq; infirmiores cõtinebat. Semper autẽ vi- num habebat, quia nouerat & docebat, vt Apostolus di- cit, q̃ omnis creatura dei bona sit, & nihil abiiciendum quod cũ gratiarũ actione percipitur, sanctificatur enim per verbum dei & orationẽ. Et vt idem Augustinus in suis confessionũ libris posuit, dicens: Non ego immun- ditiam obsonij timeo, sed immunditiã cupiditatis. Scio enim Noẽ omne genus carnis quod cibo esset vsui, mã- ducare permissum. Heliã cibo carnis refectionem, Ioannẽ mirabili abstinentia præditum, animalibus hoc est locu- stis in escã cedentibus, non fuisse pollutum. Scio & Esau lenticulã cõcupiscentia deceptũ, & Dauid propter aqua desyderiũ à seipso reprehensum, & regem nostrũ, non de carne, sed de pane esse tẽtatum. Ideoq; & populus in eremo, nõ quia carnes desyderauit, sed quia escæ desy- derio contra deum murmurauit, meruit improbari. De vino autem sumendo Apostoli extat sententiã ad Timo- theum scribentis, ac dicentis: Noli vsq; adhuc aquã bi- bere, sed vino modico vttere ppter stomachum & fre- quentes tuas infirmitates. Cochlearibus tantũ argenteis vtens, cetera vasa quibus mensa inferebantur cibi, vel testea vel lignea vel marmorea erant: nõ tamen necessi- tatis inopia, sed proposito voluntatis. Sed & hospitalita- tem semper exhibuit. Et in ipsa mensa magis lectionem vel disputationem, q̃ epulationẽ potationẽque dilige- bat, & cõtã pestilentia humanæ consuetudinis in ea ita scriptum habebat:

Quisquis amat dictis absentem rodere vitam,

Hanc mensam indignam nouerit esse sibi.

Et ideo omnẽ conuiuiam à superfluis & noxiis fabulis & detractionibus sese abstinere debere admonebat. Nã & quosdã suos familiarissimos coepiscopos illius scriptu- ræ oblitos, & cõtã eam loquẽtes, tam aspere aliquando reprehendit cõmotus, vt diceret, aut delendos esse illos de mensa versus, aut se de media refectione ad suũ cubi- culũ surrecturũ. Quod ego & alij qui illi mēsa interfui- mus, experti sumus. Pauperũ vero semper memor erat, eisq; indẽ erogabat vnde & sibi suisq; omnibus secũ habitatibus erogabatur, hoc est, vel ex redditibus posses- sionũ ecclesiæ, vel etiam ex oblationibus fidelium. Et dum fortẽ, vt assolet de possessionibus ipsis inuidia clericis fieret, alloquebatur plebẽ dei, malle se ex collationibus plebis

Erga episcopos & clericos qualis. Cap. XXI. Philip. 2.

In visu qua- lis. Cap. XXI.

1. Timo. 4.

Lib. 10. ca. 13.

Gene. 9.

3. Reg. 17.

Matth. 3.

Gene. 25.

2. Reg. 23.

Matth. 4.

Numeri.

1. Timo. 3.

Distichon.

Liberalitas. Cap. XXIII.

plebis dei vivere, q̄ illarum possessionū curam vel gubernationem pati, & paratū se esse illis cedere, vt eo modo omnes dei serui & ministri viuerent, quo in veteri testamento leguntur altari deseruiens de eodem cōparticipari. Sed nunquā id laici suscipere voluerunt.

Domus ecclesiæ curā omnemq; substantiā ad vices valentioribus clericis delegabat & credebatur. Nonq̄ clauem, nunquā annulum in manu habens, sed ab eisdē domus præpositis cuncta & accepta & erogata notabatur. Quæ anno cōpleto eidē recitabantur, quo sciretur quantum acceptū quantumq; dispensatū fuisset, vel quicquid indispensatū vel dispensandum remansisset, & in multis titulis magis illius præpositi domus fidem sequens q̄ probatum manifestatumq; cognoscēs. Domum vero vel agrum seu villā nunquā emere voluit. Verū si fortē ecclesiæ à quoq; sponte tale aliquid vel donaretur, vel titulo legati dimitteretur, nō respuebat, sed suscipi iubebat. Nam & aliquas eū hæreditates recusasse nouimus, non quia pauperibus inutiles esse possent, sed quoniā iustum & æquum esse videbat, vt à mortuorū vel filijs vel parentibus, vel affinibus magis possiderentur, quibus ab eis deficientes dimittere noluerūt. Quidam etiā ex honoratis Hipponensium apud Carthaginē viuens ecclesiæ Hipponensi possessionē donare voluit, & confectas tabulas sibi vñfructu retento, vltro eidē sanctæ memoriæ Augustino misit: Cuius ille oblationē libenter accepit, congratulans ei q̄ æternæ suæ memor esset salutis. Verum post aliquot annos nobis forte cū eodem communis constitutis, ecce ille donator literas per filiū suum mittēs, rogauit vt illę donationū tabulæ, suo filio redderentur, pauperibus vero erogandos direxit solidos centum: Quo ille sanctus cognito, ingemuit hoīem, vel finxisse donationem, vel eum de bono opere poenituisse, & quāta potuit deo suggerēte cordi eius cōdolenti animo ex eadem refragatione dixit, in illius scilicet increpationē & correctionem. Et tabulas quas ille sponte miserat, nec desyderatas, nec exactas confestim reddidit, pecuniamq; illā respuit: atq; rescriptis eundem sicut oportuit & arguit & corripuit, admonens vt de sua simulatione vel iniquitate cū poenitentia humilitate deo satisfacere, ne cū tam graui delicto de seculo exiret. Frequētius vero dicebat, magis securius ac tutius ecclesiā legatā à defunctis dimittā debere suscipere, q̄ hæreditates fortē sollicitas & damnosas, ipsaq; legata magis offerēda esse q̄ exigenda. Cōmendata vero quæque ipse nō suscipiebat, sed volētes suscipere clericos non prohibebat. In iis quoq; quæ ecclesiā habebat & possidebat intentus amore, vel implicatus cupiditate nō erat, sed maioribus magis & spiritalibus suspensus & inharēs rebus, vix aliquando seipsum ad ista temporalia ab æternorū cogitatione relaxabat & deponebat. Quibusq; ille dispositis & ordinatis, tanquā à rebus mordacibus & iam molestis, animi recursum ad interiora mentis & superiora faciebat, quo vel de inueniendis rebus cogitaret, vel de iam inuētis aliquid dictaret, aut certe ex iā dictatis atq; transcriptis aliquid emendaret. Et id agebat in die laborās, & in nocte lucubrās. Et erat tanquā illa religiosissima Maria, typū gestans supernæ Ecclesiæ, de qua scriptum est, q̄ sederet ad pedes dñi, atq; intenta verbum eius audiret: De qua soror conquesta, q̄ ab eadē circa multum ministerium occupata nō adiuuaretur, audiuit: Martha Martha sollicita es: Elegit optimam partem Maria, quæ non auferetur ab ea. Nam fabricarū nouarum nunquā studiū habuit, deuotans in eis implicationē sui animi, quæ semper liberū habere volebat ab omni molestia temporali.

Ergo habebat aliquid.

Lucæ. 10.

Non tamen illa volentes & ædificantes prohibebat, nisi tantū immoderatos. Interea dū Ecclesiæ pecunia deficeret hoc ipsum populo Christiano denuñciabat, nō se habere quod indigētibus erogaret. Nā & de vasis dominicis ppter captiuos & quāplurimos indigentes, frangi & confrari iubebat, & indigentibus dispensari. Quod non cōmemorasse, nisi contra carnalē sensum quorundam fieri peruiderē. Et hoc ipsum etiā venerabilis memoriæ Ambrosius in talibus necessitatibus indubitanter esse faciendum & dixit & scripsit: sed & inde de neglecto à fidelibus gazophylacio & secretariis, vnde altari necessaria inferuntur, aliquādo in Ecclesiā loquēs admonebat, quod etiā beatissimū Ambrosium se presente in ecclesiā tractauisse nobis aliquādo retulerat. Cum ipso semper clerici, vna etiā domo ac mensa, sumptibusq; cōmunibus alebantur & vestiebantur. Et ne quisq; facili iuratione etiā ad periurium decidisset, & in Ecclesiā populo predicabat, & suos instituerat, ne quis iuraret, nec ad modicum quidē. Quod si prolapsus fuisset, vnā de statutis perdebat portionē: Numerus enim erat suis secum cōmorantibus, & conuiuantibus poculorū præfixus. Indiscipline quoq; & transgressionēs suorum à regula recta & honestate, & arguebat, & tolerabat, quātum decebat & oportebat: In talibus præcipue docēs ne cuiusq; cor declinaretur in verba maligna ad excusandas excusationes in peccatis. Et dum quisq; offerret munus suum ad altare, & illic recordatus fuisset q̄ frater suus haberet aliquid aduersus illū, relinquendū esse munus ante altare, atq; eundē fratrem esse reconciliandum, & tunc veniendū & munus ad altare offerēdum. Si vero ipse aduersus fratrem suum aliquid haberet, corripere eū debere in parte: & si eum audisset, lucratus esset suū fratrem, si minus, adhibendū esse vnum aut duos. Quod si & ipsos contēneret, Ecclesiā adhibendam. Si vero & huic non obediret, esset illi vt Ethnicus & publicanus. Et illud addens, vt fratri peccanti & veniā petenti, non tantum septies, sed septuagies septies delictū relaxetur, sicut quisq; à domino quotidie sibi postulat relaxari. Fœminarum autē intra domum eius nulla vnquā cōuersata est, nulla mās, nec quidem germana soror, quæ vidua deo seruiens multo tempore vsq; in diem obitus sui præposita ancillarū dei vixit. Sed neq; patrui sui filiq; & fratris sui filia quæ pariter deo seruiebant: Quas personas sanctorum episcoporū concilia in exceptis posuerunt. Dicebat vero, quia etsi de sorore & neptibus secum cōmorantibus, nulla nasci possit mala suspitio, tamen quoniā illę personæ sine alijs necessariis secumq; manētibus fœminis esse non possent, & q̄ ad eas etiā alia afforis intrarēt, de iis posse offendiculum aut scandalū infirmioribus nasci, & illas qui cum episcopo vel quolibet clerico forte manerent, ex illis omnibus fœminarum personis vnā cōmorantibus aut aduentantibus, tentationibus humanis posse perire, aut certē malis hominum suspitionibus pessime diffamari: ob hoc ergo dicebat, nunquam debere fœminas cum seruis dei, etiam castissimis in vna manere domo, ne vt dictū est, aliquod scandalū vel offendiculū hoc tali exemplo poneretur infirmioribus. Et si fortē ab aliquibus fœminis vt videretur vel salutareretur, rogabatur, nunquā sine clericis testibus ad eas intrabat, vel solus cum solis vnquam est locutus, nisi secretorum aliquid interesset. In visitationibus vero modum tenebat ab Apostolo definitū, vt nō nisi pupillos & viduas in tribulationibus cōstitutas visitaret. Et si fortē ab agrotantibus ob hoc peteretur, vt pro eis in presenti deum rogaret, eisq; manus imponeret, sine mora pergebat.

Disciplina
domestica.
Cap. XXV.

Pœna iuratis.

Psalm. 140.

Matth. 5.

Matth. 18.

De cōuictu
fœminarū.
Ca. XXVI.

Officiū erga
definitos &
agrotantes.
Ca. XXVII.

pergebat. Exeminarum autē monasteria nō nisi vrgentibus necessitatibus visitabat. Seruādum quoq; in vita & moribus hominis dei referebat, quod in institutis sanctę memorię Ambrosij cōpererat, vt vxorē cuiquā nunquam posceret, neq; militare volentē ad hoc cōmenderet, neq; in sua patria petitus irer ad conuiuiū. De singulis rebus pręstans causas, scilicet, ne dum inter se cōiungati casu irgarent, & eum maledicerent per quē cōiuncti essent. Sed planē ad hoc sibi iam illis cōsentientibus petitū interesse debere affirmabat sacerdotē, vt vel eorū iam pacta & placita firmarentur, vel benedicerentur. Et ne militię commendatus suam culpā male agens suffragatori tribueret. Et ne per frequentia in patrię cōuiuiis cōstitutus, temperantię amitteretur modus. Indicauerat quoq; nobis se prędicti & beatę memorię viri in vltimo vitę cōstitutū, audisse sapientissimū & piissimū responsū, & multū laudabat ac prędicabat. Nam cum ille venerabilis vltima iaceret ægritudine, & a fidelibus honoratis lecto eius astantibus, & videntibus eū de seculo migraturū ad deum, & ob hoc mœrentibus tanti ac talis antistitis Ecclesiā posse priuari verbī & sacramenti dei dispensatione: cum lachrymis rogaretur vt sibi a dño vitę posceret cōmeatum, eum illis dixisse: Nō sic vixi vt me pudeat inter vos viuere: sed nec mori timeo: quia bonū dominū habemus. Et in his noster Augustinus senex elimata ac librata admirabat & laudabat verba. Ideo enim eum dixisse intelligendū est, nec mori timeo, quia bonū dominū habemus, ne crederetur pręfidentis de suis purgatissimis moribus pręsumpsisse. Non sic vixi vt me pudeat inter vos viuere: Hoc enim dixerat ad illud quod hoīes de homine nosse poterāt. Nam sciens examen æquitatis diuinę, de bono dño se dicit magis q̄ de meritis suis confidere. Cui etiā in oratione quotidiana dominica dicebat: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Cuiusdam quoq; cōepiscopi & familiarissimi sui amici, in extremis vitę de talibus frequētissimum referebat dictū: ad quem cū visitādum iam morti appropinquantē ventitasset, & ille manus gestu se de seculo exiturū significaret, atq; a se illi esset respōsum, adhuc eū Ecclesię necessariū viuere posse, illū ne putaretur huius vitę teneri cupiditate respōdisse ei: Si nunquā, bene. Si aliquādo, quare non modo? Et talē sententiam mirabatur & laudabat hominē protulisse, deū quidem timentē, veruntamen in villa natum & nutritū, sed non multa lectionis eruditū scientia. Illud etiā cuiusdam ægrotātis dictum afferebat Episcopi, de quo sanctus in epistola suā quā de mortalitate scripsit martyr Cyprianus ita retulit, dicēs: Cū quidam de collegis & confacerdotibus nostris infirmitate defellus, & de appropinquantē morte sollicitus, cōmeatum sibi precaretur, astitit deprecanti, & iam penē morienti iuuenis honore & maiestate venerabilis, statura cellus & clarus aspectu, quē astantē sibi vix posset humanus aspectus oculis carnalibus intueri, nisi q̄ talem videre iam poterat de seculo recessurus. Atque ille non sine quadā animi, & vocis indignatione infremuit & dixit: Pati timetis, exire nō vultis, quid faciā vobis? Ante proximū vero diem infirmitatis obitus sui a se dictatos & editos recensuit libros, siue eos quos primo tempore conuersionis suę adhuc laicus, siue quos presbyter, siue quos episcopus dictauerat, & quęcunq; in his recognouit aliter q̄ sese haberet ecclesiastica regula a se fuisse dictata & scripta, cum adhuc ecclesiasticū vsum minus sciret, minūque intelligeret, a semetipso & reprehensa & correctā sunt. Vnde etiā duo cōscripsit volumina, quo-

rum est titulus, de recensione librorū. Pręreptos etiā sibi quosdam libros ante diligentiorē emendationem a nonnullis fratribus cōquebatur, licet eos postmodum emendasset. Imperfecta etiā quādam librorū suorū pręuentus morte dereliquit. Quiq; prodessē omnibus volens, & volentibus multa librorum legere & nō valentibus, ex vtroq; diuino testamēto veteri & nouo prēmilla prafatione pręcepta diuina seu vetita ad vitę regulam pertinentia excerpsit, atq; ex his vnum codicē fecit: vt qui vellet legeret, atq; in eo vel q̄ obediens deo inobediēsvē esset agnosceret: & hoc opus voluit Speculū appellare. Verū breui consequenti tempore diuina voluntate & potestate prouenit, vt manus ingens diuersis telis armata & bellis exercitata, immanium hostiū Vandalorum & Alanorū commixtā secum habētes Gothorum gentē, aliarumq; diuersarum gentium personas, ex Hispanię partibus trāsmarinis nauibus Africę influxisset & irruisset: vniuersaq; per loca Mauritaniarū etiā ad alias nostras transiens prouincias & regiones, omni leniens crudelitate & atrocitate, cuncta quę potuit expoliatione, cadibus diuersisq; tormentis, incēdiis, aliisq; innumerabilibus & infandis malis depopulata est, nulli sexui, nulli parcēs ætati, nec ipsis dei sacerdotibus vel ministris, nec ipsis ecclesiarum ornamentis seu instrumentis vel ædificiis. Et hęc ferocissimā hostium grassationem & vastationē ille homo dei, & factam fuisse & fieri nō vt ceteri homines sentiebat & cogitabat: sed altius & profundius ea cōsiderans & in his animarū pręcipue vel pericula vel mortes pręuidens, solito amplius quā vt scriptū est: Qui apponit scientiā, apponit dolorem, & cor intelligens quasi tinea ossibus, fuerunt ei lachrymę panes die ac nocte, amarissimamq; & lugubrē prę ceteris suę senectutis iam penē extremam ducebat ac tolerabat vitam. Videbat enim ille homo dei ciuitates excidio perditas pariter cū ædificiis, villarumq; habitatores, alios hostili nece extinctos, alios effugatos atq; dispersos, Ecclesias sacerdotibus ac ministris destitutas, virginesq; sacras & quosq; cōtinentes vbiq; dissipatos: & in his alios defecisse tormētis, alios gladio interemptos esse, alios in captiuitate perdita animi & corporis integritate ac fidei, malo more ac duro hostibus deservire. Cernebat etiā hymnos dei & laudes de ecclesiis deperisse, ædificia ecclesiarū quamplurimis locis ignibus cōcremata esse, solennia quoq; quę deo debentur de propriis locis defecisse: sacrificia ac sacramenta diuina vel non quærri, vel quærēti qui tradat non facile reperiri: in ipsas montium syluas & cauernas petrarū & speluncas cōfugientes, vel ad quascunq; munitiones, alios fuisse expugnatos & interfectos, alios necessariis sustentaculis euolutos atq; priuatos, vt fame cōtabescerēt: ipsosque ecclesiarū prępositos & clericos, qui forte dei beneficio vel eos nō incurrerant, vel incurrentes enaserant, rebus omnibus expoliatos atq; nudatos egentissimos mendicare, nec eis omnibus ad omnia quibus fulciendi essent subueniri posse. Vix tres superstitēs videbat ex innumerabilibus ecclesiis, hoc est, Carthaginensem, Hipponensem, & Circensem, quę dei beneficio excisę nō sunt, & earum permanent ciuitates, & diuino & humano fultæ præsidio, licet post eius obitū vrbs Hipponensis incolis destituta, ab hostibus fuerit concremata. Et se inter hęc mala cuiusdā sapientis sententia consolabatur, dicentis: Non erit magnus magnum putans q̄ cadūt ligna & lapides, & moriuntur mortales. Hęc ergo omnia ille, vt erat alte sapiēs, quotidie vbertim flebat. Accreuitq; mœroribus & lamentationibus eius, vt etiā adhuc in suo statu con-

Speculum.

Barbarorū
irruptio.Ecclesię
fies. i.

Psal. 41.

Apophtheg
ma.

Matth. 6.

Quę ante
mortē. Cap.
XXVIII.Retractatio
num libri.

Psalm. 118.
2. Cor. 1.

Morbus ex-
tremus. Cap.
XXIX.

Cōsiliū vtrū
hostib⁹ ad-
uentantibus
ex ecclesiis
episcopis re-
cedendū sit.
Cap. XXX.

Epistolæ re-
liquæ omisi-
mus, quā sit
ipsa penē vi-
ta plurius.
Extat inter
epistolas.
180. Mors &
sepultura.
Ca. XXXI.

Pœnitentia
in morte.

tu consistentem ad eandē Hipponensium regionū ciui-
tatem ab iisdē hostibus veniretur obsidendam. Quoniā
in eius tunc defensione fuerat cōstitutus comes quidam
Bonifacius cum Gothorū quondam fœderatus exerci-
tu, quam urbē fermē quatuordecim mensibus cōclusam
oblēderunt. Nam & littus illi marinū interclusione ab-
stulerunt. Quō etiā nos ipsi de vicino cum aliis nostris
cōepiscopis cōfugeramus, in eademq; omni obsidionis
tempore fuimus. Vbi nobiscū super his infortuniis sapi-
sime colloquebamur, & dei tremenda iudicia prae o-
culis nostris posita cōsiderabamus, dicentes: Iustus es dñe,
& rectum iudiciū tuum. Pariterq; dolentes, gementes &
flentes orabamus miserationum patrē & deum omnis
cōsolationis, vt de eadē nos tribulatione subleuare di-
gnaretur. Et fortē prouenit vt vnā cum eodem ad

mensam cōstitutis & inde confabulantibus, cœperit co-
ram nobis dicere: Noueritis me hoc tempore nostrę ca-
lamitatis deum rogare, vt aut hāc ciuitatem ab hostibus
circundatā liberare dignetur, aut si aliud ei videtur, su-
os seruos ad perferendam suam voluntatē fortes faciat,
aut certe vt me de hoc seculo ad se accipiat. Quē ille di-
cens nosq; instrūēs, deinceps cū eodem & nos cum no-
stris omnibus, & ipsi qui in eadē fuerant ciuitate a sum-
mo deo similiter petebamus. Et ecce tertio illius obsidio-
nis mense decubuit lecto febribus fatigatus, & illa vlti-
ma exercebatur agitudine. Nec suum sanē dominus fa-
mulum fructu suę precis fraudauit. Nā & sibi ipsi & ei-
dem ciuitati quod & lachrymosis depoposcit precibus,
in tempore impetrauit. Noui quoq; eundem & presby-
terum, & episcopū pro quibusdam energumenis peten-
tibus vt oraret rogatum, eumq; in oratione lachrymas
fundentē deum rogasse, & demones ab hominibus re-
cessisse. Itemq; ad agrotantem & lecto vacantem quen-
dam cum suo egroto venisse, & rogauisse vt eidem ma-
num imponeret vt sanus esse posset: eumq; respondisse,
si aliquid in his posset, sibi hoc utiq; primitus prætiti-
set: & illum dixisse visitatum se fuisse, sibiq; per somniū
dictum esse. Vade ad Augustinum Episcopū, vt eidem
manum imponat, & saluus erit. Quod dum cōperisset,
facere non distulit, & illū infirmum continuo dominus
sanum ab eodem discedere fecit. Interea reticendū

minime est, cum memorati impenderent hostes, a san-
cto viro quoq; nostro cōepiscopo Thabennensis eccle-
się Honorato, literis fuisse cōsultum, vtrū nā illis ad-
uentantibus ex ecclesiis episcopis, vel clericis receden-
dum esset, an nō. Eique rescriptis insinuasē quid magis
ab illis Romanıę euerforibus esset metuendum. Quam
eius epistolā huic scripturę inserere volui. Est enim sa-
cerdotū dei, & ministrorū moribus valde vtilis & ne-
cessaria. Isto modo rescriptum est ad eundē ab eodem.
Sancto fratri & cōepiscopo Honorato, Augustinus in
domino salutem. Charitati tuę misso exemplo epistolę
quę fratri Quodvultdeo nostro cōepiscopo scripsi, pu-
tabā me hoc onere caruisse quod mihi imposuisti, quæ-
rendo cōsiliū, quid in iis periculis quę in tempora no-
stra venerūt facere debeatis. Quāuis enim epistolā &c.

Sanē ille sanctus in vita sua proluxa pro utilitate ac
fœlicitate sanctę ecclesię catholicę diuinitus cōdona-
ta, vixit annis septuaginta sex, in clericatu autē vel epi-
scopatu annis fermē quadraginta. Dicere autem nobis
inter familiaria colloquia cōsueuerat, post perceptū ba-
ptismum etiā laudatos Christianos & sacerdotes absque
digna & cōpetenti pœnitentia exire de corpore nō de-
bere. Quod etiam ipse fecit vltima qua defunctus est a-
gitudine. Nā sibi iusserat psalmos Dauidicos, qui sunt

paucissimi de pœnitentia scribi, ipsosq; quaterniones ia-
cens in lecto cōtra parietē positos diebus suę infirmita-
tis intuebatur, & legebat, & iugiter ac vbertim flebat: Et
ne intentio eius a quoquam impediretur, cauebat: Ante
dies fermē decem q̄ exiret de corpore, a nobis postula-
uit præsentiibus, ne quis ad eū ingrederetur, nisi iis tan-
tum horis quibus medici ad inspiciendum intrarēt, vel
cum ei inferretur refectio. Et ita obseruatū ac factū est,
& omni illo tempore orationi vacabat. Verbū dei vsque
ad ipsam suā extremam agitudine imprætermisē ala-
criter & fortiter sana mente, sanōq; cōsilio in ecclesia
prædicauit. Membris omnibus sui corporis incolumis,
integrali aspectu atq; auditu, & vt scriptum est, nobis a-
stantibus & vidētibus ac cū eo pariter orātibus, obdor-
miuit in pace cum patribus suis, enutritus in bona sene-
ctute: & nobis corā positus pro eius cōmendanda corpo-
ris depositione, sacrificium deo oblatum est, & sepultus
est. Testamētum autē nullū fecit, quia vnde faceret pau-
per Christi nō habuit. Ecclesię bibliothecā & omnes co-
dices diligenter posteris custodiendos semper iubebat.
Si quid vero ecclesię, vel in sumptibus, vel in ornamen-
tis habuit, fideli presbytero qui sub eodē domus ecclesię
curā gerebat, dimisit. Nec suos consanguineos vel in p-
posito vel extra constitutos, in sua vita & morte vulgi
more tractauit. Quibus dum adhuc superesset id si opus
fuit quod & ceteris erogauit, nō vt diuitias haberēt, sed
vt aut non, aut minus egerent. Clerum sufficientissimum
& monasteria virorū ac fœminarum cōtinentium cum
suis praposis plena ecclesię dimisit, vnā cū bibliote-
cis libris, & tractatus vel suos vel aliorū sanctorum ha-
bentibus, in quibus dono dei qualis quantūq; in ecclesia
fuerit nōscitur, & in his semper viuere a fidelibus inue-
nitur, iuxta quod etiā secularium quidam poëtarū, suis
iubens quo sibi tumulū mortuo in aggere publico col-
locarent, pro epigrammate finxit, dicens:

Viuere post obitum vatem vis nōsse viator,
Quod legis ecce loquor, vox tua nempe mea est.
Et in suis quidem scriptis ille deo acceptus & charus sa-
cerdos quantum lucente veritate videre cōceditur, re-
cte ac sanē, fidei, spei, & charitatis catholicę ecclesię vi-
xisse manifestatur. Quod agnoscūt, qui eundem de di-
uinis scribentē legentes proficiūt. Sed ego arbitror plus
ex eo proficere potuisse, qui eum & loquentē in ecclesia
præsente audire & videre potuerunt, & eius præsertim
inter homines conuersationem non ignorauerunt. Erat
enim non solū eruditus scriba in regno cœlorū, de the-
sauro suo proferens noua & vetera, & vnus negociato-
rum qui inuentā preciosam margaritam, quę habebat
venditis cōparauit, verum etiā ex iis ad quos scriptū est:
Sic loquamini & sic facite, & de quibus Saluator dicit:
Qui fecerit & docuerit sic homines, hic magnus voca-
bitur in regno cœlorum. Peto autem impendiō vestram
charitatem, qui hæc scripta legis, vt mecum omni-
potenti deo gratias agatis, dominūque benedicatis qui
tribuit mihi intellectū, vt hæc in notitiā & præsenti-
um & absentium præsenti temporis & futuri homi-
num, & vellem deferre, & valuissē: & mecū ac pro me
oretis, vt illius quondam viri, cū quo annis fermē qua-
draginta dei dono absque amara vlla dissensione fami-
liariter ac dulciter vixi, & in hoc seculo amulator &
imitator existam, & in futuro omnipotētis dei promissis
cum eodem perfruar. Amen.

Possidonij de vita D. Augustini
F I N I S.

Sacrificium
pro morin-
to.
Bibliotheca

Monasteria

Epitaphiū.

Matth. 13.

Iacobi. 2.

Matth. 5.

f est quod

AM diu istud facere cogito atque dispono, quod nunc adiuuante domino aggredior: quia differendum esse non arbitror, ut opuscula mea siue in libris, siue in epistolis, siue in tractatib⁹, cum quadā iudiciali seueritate recensēā, & quod me offendit, velut censorio stylo denotē. Neq; enim quisquam nisi imprudēs, ideo quia mea errata reprehendo, me reprehendere audebit. Sed si dicit non ea debuisse à me dici, quæ postea mihi etiam displicerent: verum dicit, & mecum facit. Eorum quippe reprehensor est, quorū & ego. Neque enim ea reprehendere deberem, si dicere debuissē. Sed qui primas non potuit habere sapientiæ, secundas habeat partes modestiæ: ut qui non valuit omnia impēnitenda dicere, saltē pēniteat quæ cognouerit dicenda nō fuisse. Sed ut volet quisq; accipiat hoc quod facio, me tamen Apostolicā illam sententiam & in hac re oportuit intueri, vbi ait: Si nos ipsos iudicemus, à domino nō iudicemur. Illud etiā quod scriptū est: Ex multiloquio non effugies peccatū. terret me plurimū, nō quia multa scripsi, vel quia multa etiam, quæ dictata non sunt, tamen à me dicta, conscripta sunt. Absit enim ut multiloquium deputeretur, quādo necessaria dicuntur, quantalibet sermonū multitudinem ac prolixitate dicatur. Sed istam sententiam scripturæ sanctæ propterea timeo, quia de tam multis disputationibus meis sine dubio multa colligi possunt, quæ si non falsa, at certe videantur, siue etiam conuincantur non necessaria. Quem verò Christus fidelium suorum nō terruit, vbi ait: Omne verbū ociosum quodcunque dixerit homo, reddet pro eo rationē in die iudicii. Vnde & eius Apostolus Iacob⁹: Sit, inquit, omnis homo velox ad audiendū, tardus autē ad loquendū. Et alio loco: Nolite, inquit, plures magistri fieri fratres mei, sciētes quoniam maius iudiciū sumitis: In multis enim offendimus omnes. Siquis in verbo nō offendit, hic perfectus est vir. Ego mihi hanc perfectionē, nec nunc arrogo, cum iam sim senex, quanto minus cum iuuenis cœpi scribere, vel apud populos dicere: tantūq; mihi tributum est, ut vbiunque me præsente loqui opus esset ad populum, rarissime tacere atque alios audire permitteretur, & esse velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum. Restat igitur ut meipse iudicem sub magistro vno, cuius de offensionibus meis iudiciū euadere cupio. Magistros autem plures tunc fieri existimo, cum diuersa atque inter se aduersa sentiunt. Cum verò idipsum dicunt omnes, & verum dicunt: ab vnius veri magistri magisterio non recedunt. Offendunt autē nō cum illius multa dicunt, sed cū addunt sua. Sic quippe incidunt ex multiloquio etiam in falsiloquium. Scribere autē ista mihi placuit, ut hæc emit tam in manus hominū, à quibus ea quæ iam addidi, reuocare emendanda non possunt. Nec illa sanē præter eo, quæ catechumenus iam, licet relicta spe quam ter-

Tomus primus.

renam gerebam, sed adhuc secularium literarū inflatus consuetudine scripsi: quia & ipsa exierunt in notitiam describentium atq; legentū, & leguntur vili-ter si nonnullis ignoscatur: vel si non ignoscatur, non tamen inhæreatur erratis. Quapropter quicumq; ista lecturi sunt, non me imitentur errantem, sed in melius proficientem. Inueniet enim fortasse quomodo scribendo profecerim, quisquis opuscula mea ordine, quo scripta sunt legerit. Quod ut possit, hoc opere, quātum potuerō, curabo ut eundem ordinem nouerit.

RETRACTATIONVM LIBER
PRIMVS.

VM ergo reliquissē vel quæ adeptus fueram in cupiditatibus huius mundi, vel quæ adipisci volebam, & me ad Christianæ vitæ ocium contulissē, nondū baptizatus, contra Academicos vel de Academicis primum scripsi, ut argumenta eorum, quæ multis ingerunt veri inueniendi desperationem, & prohibēt cuiquam rei assentiri, & omnino aliquid tanquam manifestum certumq; sit, approbare sapientem, cum eis omnia videantur obscura & incerta, ab animo meo, quia & me mouebant, quantis possem rationibus amouerem. Quod miserate atque adiuuante deo factum est. Sed in eisdem tribus libris meis, non mihi placet toties me appellasse fortunam, quanuis nō aliquam deam voluerim hoc nomine intelligi, sed fortuitum rerum euentum, vel in corporis nostri, vel in externis bonis aut malis. Vnde & illa verba sunt, quæ nulla religio dicere prohibet, forte, forsan, forsitan, fortasse, fortuito. Quod tamen totum ad diuinam reuocandum est prouidentiam. Hoc etiam ibi non tacui, dicens: Etenim fortasse quæ vulgo fortuna nominatur, occulto quodam ordine regitur, nihilque aliud in rebus casum vocamus, nisi cuius ratio & causa secreta est. Dixi quidem hoc, veruntamen pēnit me sic illic nominasse fortunam, cum videam homines habere in pessima consuetudine, ut vbi dici debet: Hoc deus voluit, dicere, hoc voluit fortuna. Quod autem quodam loco dixi: Ita comparatum est, siue pro meritis nostris, siue pro necessitate naturæ, ut diuinum animum mortalibus inhærentem nequaquam philosophia^a portus accipiat, &c. Aut nihil horum duorum dicendum fuit, quia etiam sic sensus posset esse integer, aut satis erat dicere, pro meritis nostris, sicut verum est ex Adam tracta miseria, nec addere, siue pro necessitate naturæ, quandoquidem naturæ nostræ dura necessitas merito præcedentis iniquitatis exorta est. Itemque illic quod dixi: Nihil omnino colendum esse, totūque abiiciendum, quicquid mortalibus oculis cernitur, quicquid vllus sensus attingit. addenda erant verba, ut diceretur: Quicquid mortalis corporis vllus sensus attingit. Est enim sensus & mentis. Sed eorum more loquebamur tunc, qui sensum non nisi corporis dicunt, & sensibilia non nisi corporalia. Itaq; vbiunque sic locutus sum, parum est ambiguitas euitata, nisi apud eos quorū cōsuetudo est locutionis huius. Item dixi: Quid censeas aliud esse beatē viuere, nisi secundū id quod in homine optimū est? Viuere? Et quid dixerim in homine esse optimū, paulopost explicans: Quis, inquā, dubitauerit, nihil esse aliud hominis optimū, quā eam partem animi, cui dominantī obtē-

a perare

f alius, sed.

Cōtra Aca-
demicos,
Cap. I.

Li. cōtra
Academi-
cos. c. 1. & 7.
Fortuna.

tenim.

Lib. I. ca. 1.

* al. sapiētē.

f al. debere
dicere.

Li. I. ca. 1.

Li. I. ca. 2.
Viuere bñe.
f alius, esse
optimū.
Optimum
hominis.

1. Cor. 11.

Prover. 10.

f deputē.

Matth. 12.

Iaco. 1.

Iaco. 3.

f per mitte-
re ut citem.

Magistros
plures fieri.

f possunt.

Gperare conuenit cetera quaecumque in homine sunt: Hec autem ne aliam postules definitionem, mens aut ratio dici potest. Hoc quidem verum est: Nam quantum attinet ad hominis naturam, nihil est in eo melius quam mens & ratio, sed non secundum ipsam debet vivere, qui beate vult vivere, alioquin secundum hominem viuit, cum secundum deum viuendum sit, ut possit ad beatitudinem peruenire, propter quam consequendam, non seipsa debet esse contenta, sed deo mens nostra subdeditur. Item respondens ei cum quo disputabatur: Hic plane, inquam, non erras, quod ut tibi omen sit ad reliqua, libenter optauerim. Hoc licet non serio, sed ioco dictum sit, nollem tamen eo verbo uti. Omen quippe me legisse non recolo, siue in sacris literis nostris, siue in sermone cuiusquam ecclesiastici sermonis disputatoris, quamvis abominatio inde sit dicta, quae in diuinis libris assidue reperitur. In secundo autem libro prorsus inepta est & insulsa illa quasi fabula de Philocalia & Philosophia, quod sint germanae, & eodem parente procreatae. Aut enim Philocalia, quae dicitur, non nisi in nugis est, & ob hoc philosophiae nulla ratione germana. Aut si propterea est hoc nomen honorandum, quia Latine interpretatum, amor significat pulchritudinis, & est vera ac summa sapientiae pulchritudo, eadem ipsa est in rebus incorporalibus atque summis philocalia quae & philosophia, neque ullo modo sunt quasi sorores duae. Alio loco cum agerem de animo dixi: Securior rediturus in caelum. Iturus autem, quam rediturus dixissem securius, propter eos qui putant animos humanos pro meritis peccatorum suorum de caelo lapsos sive deiectiones, in corpora ista detrudi. Sed hoc ego propterea non dubitavi dicere, quia ita dixi in caelum, tanquam dicerem ad eum qui eius est author & conditor, sicut beatus Cyprianus non cunctatus est dicere. Nam cum corpus est terra, spiritum possideamus est caelo, ipsi terra & caelum sumus. Et in libro Ecclesiasticae scriptum est: Spiritus reuertatur ad deum qui dedit illum. Quod utique sic intelligendum est, ut non resistatur Apostolo dicenti: Nondum natos nihil egisse boni aut mali. Sine controuersia ergo quadam originalis regio beatitudinis animi, deus ipse est. Qui cum non quidem de seipso genuit, sed de nulla re alia condidit, sicut condidit corpus est terra. Nam quod attinet ad eius originem, quae sit vel sit in corpore, utrum de illo uno sit qui primum creatus est, quando factus est homo in animam viuam, an semper ita fiant singulis singulis, nec tunc sciebam, nec adhuc scio. In libro tertio: Si quid mihi videatur, quæris, inquam, in mente arbitror esse summum hominis bonum. Verius dixissem: In deo. Ipso enim mens fruitur ut beata sit, tanquam summo bono suo. Nec mihi illud placet quod dixi: Libet deierare per omnes diuinum. Item quod dixi de Academicis, quia verum nouerant, cuius simile appellabant verisimile, idque ipsum verisimile appellavi falsum, quod approbat. Duas ob causas non recte dictum est: vel quod falsum esset, quod aliquo modo esset simile alicuius veri, quia in genere suo & hoc verum est, vel quod approbant ista falsa, quae vocabant verisimilia, cum illi nihil approbarent, & affirmarent nihil approbare sapientem. Sed quia hoc ipsum verisimile etiam probabile nuncupabant, hinc factum est, ut hoc de illis dicerem. Laus quoque ipsa qua Platonem vel Platonicos, seu Academicos philosophos tantum extuli, quantum impios homines non oportuit, non immerito mihi displicuit: praesertim quorum contra errores magnos defendenda est Christi-

stiana doctrina. Illud etiam quod in comparatione argumentorum Ciceronis, quibus in libris suis Academicis usus est, meas nugas esse dixi, quibus argumenta illa certissima ratione refutaui, quamvis iocando dictum sit, & magis ironia videatur, non debuit tamen dici. Hoc opus sic incipit: O utinam Romaniane hominem sibi aptum.

Librum de beata vita, non post libros de Academicis, sed inter illos ut scriberem contigit. Ex occasione quippe ortus est dici natalis mei, & tridui disputatione completus, sicut satis ipse indicat. In quo libro constitit inter nos, qui simul querebamus, non esse beatam vitam, nisi perfectam cognitionem dei. Displicet tamen illic, quod Manlio Theodoro, ad quem librum ipsum scripsi, quamvis docto & Christiano viro, plus tribui quam deberem. Et quod fortunam etiam illic saepe nominavi. Et quod tempore vitae huius in solo animo sapientis dixi habitare vitam beatam, quomodolibet se habeat corpus eius, cum perfectam cognitionem dei, hoc est, qua homini maior esse non possit, in futura vita speret Apostolus, quae sola beata vita dicenda est, ubi & corpus incorruptibile atque immortale spiritui suo sine ulla molestia vel relictatione subdetur. Sanè istum librum nostro in Codice interruptum reperimus, non parum minus habere, & sic à fratribus quibusdam descriptus est, nec adhuc apud aliquem integrum inueneram, ex quo emendaré quando haec retractaui. Hic liber sic incipit: Si ad philosophiae portum.

Per idem tempus inter illos qui de Academicis scripti sunt, duos etiam libros de ordine scripsi, in quibus magna questio versatur, utrum omnia bona & mala diuinae providentiae ordo contineat. Sed cum rem viderem ad intelligendum difficilem, satis aegre ad eorum perceptionem cum quibus agebam disputando posse perducere, de ordine studendi loqui malui, quod à corporalibus ad incorporalia potest proficere. Verum & in his libris displicet mihi saepe interpositum fortunae vocabulum. Et quod non addebam, corporis, quando sensus hominis nominavi. Et quod multum tribui liberalibus disciplinis, quas multi sancti multum nesciunt, quidam autem qui sciunt eas, sancti non sunt. Et quod Musas quasi aliquas deas, quamvis iocando commemoravi. Et quod admirationem vitium nuncupavi. Et quod philosophos non vera pietate praeditos, dixi virtutis luce fulsisse. Et quod duos mundos, unum sensibilem, alterum intelligibilem, non ex Platonis vel ex Platoniorum persona, sed ex mea sic commendavi, tanquam hoc etiam dominus significare voluerit, quia non ait, Regnum meum non est de mundo. sed, Regnum meum non est de hoc mundo. cum possit & alia locutione dictum inueniri: Et si alius à domino Christo significatus est mundus, ille congruentius possit intelligi, in quo erit caelum nouum & terra noua, quando completur quod oramus, dicentes: Adueniat regnum tuum. Nec Plato quidem in hoc erravit, quia esse mundum intelligibilem dixit, si non vocabulum quod ecclesiasticae consuetudini in re illa non usitatum est, sed ipsam rem velimus attendere. Mundum quippe intelligibilem, nuncupavit ipsam rationem sempiternam atque incommutabilem, qua fecit deus mundum. Quam qui esse negat, sequitur ut dicat, irrationabiliter deum fecisse quod faceret, si apud eum ratio faciendi non erat. Si vero erat, sicut erat, ipsam videtur Plato vocasse intelligibilem

sequere.

Nihil melius in homine quam mens & ratio.

Li. i. c. 4.
Deo mens nostra est subdenda.

Omen.

Id est, sermonis.

Abominatio ab omni ne dicta.
Lib. 2. c. 1.
Philocalia.
Philosophia.Id est, &.
Li. 2. c. 9.
Lib. 1. de libero arbitrio.
ca. 12.

Id est.

Id est.

Eccle. 12.

Rom. 9.

Li. 10. de Generatione ad litteram ca. 6. & 7.

Id est similiter fiant.
Id est singula.
Li. 3. c. 12.
In deo esse summum hominis bonum.Li. 3. c. 16.
Li. 3. c. 17. & 18.

Id est.

Verisimile.

Li. 3. c. 17.

K
Li. 3. ca. 10.

De beata vita. Ca. 11.

Id est autem. In praefatione.

Disputatione. 3. infra ca. proximo.

L
infra cap. proximo. Id est sancto.

De ordine. Cap. III.

Id est cum.

Lib. 2. c. 7.
Lib. 1. ca. 2.
Li. 1. c. 1. & 2.
Id est corporis.M
Li. 1. ca. 8. & 2. cap. 14.
Lib. 1. ca. 3.
Lib. 1. cap. 11.

Li. 1. c. 11. & 2. ca. 18.

Ioan. 18.
Id est aliqua.Apoc. 1.
Id est.

Mundus intelligibilis est ratio, qua deus fecit mundum.

Ioan. 9.
7 deest mihi
Li. 2. c. 20.
Soliloquio-
ru. Ca. III.
Li. 2. ca. 7.
7 sapientia.
Li. 2. c. 13.
1. cap. 1.
7 deest, ex.
1. sen. dist. 2.
Cap. 1.
Li. 2. ca. 1.
7 2. in.
Apoc. 11.
1. Retract.
cap. 1. & 3.
Li. 2. c. 1.
7 dictu est.
1. sen. dist. 2.
cap. omnes.
Li. 2. ca. 7.
Ioan. 10.
Li. 2. ca. 13.
Ioan. 14.
Psal. 14.
7 canitur.
Lib. 1. ca. 14.
7 2. in.
Lib. 2. c. 20.
7 interrogat

Ablem mundum. Nec tamen isto nomine nos vreremur, si iam satis essemus literis ecclesiasticis eruditi. Nec illud mihi placet, quod cum dixissem: Summa opera danda est optimis moribus. mox addidi: Deus enim noster aliter nos exaudire non poterit: Bene autem viuentes facillime exaudiet. Sic enim dictum est, tanquam deus non exaudiat peccatores, quod quidem dixi in Euangelio, sed ille qui nondum cognouerat Christum, a quo fuerat iam illuminatus in corpore. Nec illud mihi placet quod Pythagoræ philosopho tantum laudis dedi, ut quilibet legat vel audit, possit putare me credidisse nullos errores in Pythagorica esse doctrina, cum sint plures, iidemque capitales. Hoc opus sit incipit: Ordinem rerum Zenobi.

Inter hæc scripsi etiam duo volumina secundum studium meum & amorem ratione indaganda veritatis, de his rebus, quas maxime scire cupiebam, me interrogans, mihique respondens, tanquam duo essemus, ratio & ego, cum solus essem. Vnde hoc opus Soliloquia nomen navi, sed imperfectum remansit. Ita tamen, ut in primo libro quaereretur, & utcumque appareret, qualis esse debeat, qui vult percipere scientiam, quæ utique non sensu corporis, sed mente percipitur. Et ex quadam ratiocinatione in libri fine colligitur, ea quæ vere sunt, immortalia esse. In secundo autem de immortalitate animæ diu res agitur, & non peragitur. In his sane libris non approbo, quod in oratione dixi: Deus qui nisi multos verum scire noluit. Responderi enim potest, multos etiam non mundos multa scire vera. Neque enim definitum est hic quid sit verum, quod nisi mundi scire non possint, & quid sit scire. Et illud quod ibi positum est: Deus cuius regnum est totus mundus, quæ sententia ignorat. Si deus intelligendus est, addenda fuerant verba, ut diceretur: Quem mortalis corporis sensus ignorat. Si autem mundus dictus est, quem sensus ignorat, ille recte intelligitur, qui futurus est in celo nouo & terra noua. Sed etiam hic addenda erant illa verba, ut diceretur: mortalis corporis sensus. Sed illo more adhuc loquebar, quo sensus proprie corporis appellatur. Nec assidue repetendum est, quod & superius inde iam dixi, sed hoc recolendum, ubicumque ista locutio in meis literis inuenitur. Et ubi dixi de patre & filio: Qui gignit, & quem gignit, vnum est. dicendum fuit, vnum sunt. Sicut aperte ipsa veritas loquitur, dicens: Ego & pater vnum sumus. Nec illud mihi placet, quod in ista vita deo intellecto iam beatam esse animam dixi: nisi forte spe. Item quod dixi: Ad Sapientia cognitionem non vna via perueniri. non bene sonat, quasi alia via sit præter Christum, qui dixit: Ego sum via. Vitanda ergo erat hæc offensio aurium religiosarum, quanuis alia sit illa vniuersalis via, alia autem via, de quibus in psalmo canimus: Vias tuas domine notas fac mihi, & semitas tuas doce me. Et in eo quod ibi dictum est: Penitus esse ista sensibilia fugienda. cauendum fuit, ne putaremur illam Porphyrii falsi philosophi tenere sententiam, qua dixit: Omne corpus esse fugiendum. Non autem dixi ego omnia sensibilia, sed ista, hoc est corruptibilia, sed hoc potius dicendum fuit. Non autem talia sensibilia futura sunt in futuri seculi celo nouo & terra noua. Item quodam loco dixi, Quod in disciplinis liberalibus eruditi, sine dubio in se illas obliuione obrutas erunt discendo, & quodammodo refodiunt. Sed hoc quoque improbo. Credibilis est enim propterea vera respondere de quibusdam disciplinis, etiam imperitos earum quando bene interrogantur, quia præsens

Tomus primus.

est eis quantum id capere possunt lumen rationis interna: ubi hæc immutabilia vera conspiciunt, non quia ea nouerant aliquando & obliuati sunt, quod Platoni vel talibus visum est. Contra quorum opinionem quanta pro suscepta opera dabatur occasio, in libro duodecimo de trinitate disserui. Hoc opus sic incipit: Voluenti mihi multa ac varia mecum.

Post libros Soliloquiorum iam de agro Mediolani reuersus, scripsi librum de immortalitate animæ, quem mihi quasi comonitorium esse volueram propter soliloquia terminanda, quæ imperfecta remanserant. Sed nescio quomodo me inuito exiit in manus hominum, & inter mea opuscula nominatur. Qui primo ratiocinatione, cōtortione atque breuitate sic obsecutus est, ut fatigaret cum legitur etiam intentionem meam, vixque intelligatur à meipso. Deinde cogitans nihil aliud quam animos hominum, in quadam argumentatione eiusdem libri dixi: Nec esse in eo quod nihil discit disciplina potest. Item quod alio loco dixi: Nec vllam rem scientia complectitur, nisi quæ ad aliquam pertinet disciplinam: nec venit in mentem deum non discere disciplinam, sed habere omnium rerum scientiam, in qua etiam præscientia est futurorum. Tale est & illud quod ibi dictum est: Non esse vitam cum ratione vlli, nisi animæ. Neque enim deo sine ratione vita est, cum apud eum & summa vita, & summa sit ratio. Et illud quod aliquanto superius dixi: Id quod intelligitur eiusmodi esse semper, cum intelligatur & animus, qui utique non eiusmodi est semper. Quod verò dixi: Animum propterea non posse ab æterna ratione separari, quia non ei localiter iungitur. profecto non dixissem, si iam tunc essem literis sacris ita eruditus, ut recolerem quod scriptum est: Peccata vestra separant inter vos & deum. Vnde intelligi datur, etiam earum rerum posse dici separationem, quæ non locis, sed incorporaliter iunctæ fuerant. Quid sit etiam quod dixi: Anima si caret corpore, in hoc mundo non est. Non potui mortuos recordari: Nunquid enim animæ mortuorum, aut non carent corpore, aut in hoc mundo non sunt: Quasi verò inferi non sint in hoc mundo? Sed quia carere corpore in bono posui, fortasse nomine corporis pestes corporeas appellavi. Quod si ita est, nimis insolenter verbo usus sum. Illud quoque temere dictum est: A summa essentia speciem corpori per animam tribui, quæ est in quantumcumque est. Per animam ergo corpus subsistit, & eo ipso est quo animatur: siue vniuersaliter, ut mundus: siue particulariter, ut vnumquodque animal intra mundum. Hoc totum prorsus temere dictum est. Hic liber sic incipit: Si alicubi est disciplina.

Per idem tempus quo Mediolani fui baptismum percipiturus, etiam disciplinarum libros conatus sum scribere, interrogans eos qui mecum erant, atque ab huiusmodi studiis non abhorrebant: per corporalia cupiens ad incorporalia quibusdam quasi passibus certis vel peruenire vel duci. Sed earum solum de grammatica librum absoluere potui, quem postea de armario nostro perdidit, & de musica sex volumina: quantum attinet ad eam partem quæ rhythmus vocatur. Sed eosdem sex libros iam baptizatus, iamque ex Italia regressus in Africam scripsi. Inchoaueram quippe tantummodo istam apud Mediolanum disciplinam. De aliis verò quinque disciplinis illic similiter inchoatis: de Dialectica, de Rhetorica, de Geometria, de Arithmetica, de Philosophia, sola principia remanserunt, quæ tamē

D
quando.
tactum.
et.
Cap. 15.
De immortalitate animæ.
Cap. V.
Mediolanum.
ratiocinationum.
Cap. 1.
E
disciplina.
nas, &.
Cap. 4.
Cap. 1.
Cap. 6.
Animam.
Esa. 59.
Cap. 13.
Corp^o, pestes corporeas significat.
Cap. 15.
De libris disciplinarum.
Cap. VI.
Fortè præuenire.
1. Retract.
cap. 11.
Africam.

a ij etiam

De moribus
Eccle. cath.
& de mori-
bus Manich.
Cap. VII.

Cap. 9.

Psalm. 43.
ficut.

Cap. 9.

Cap. 16.

Sapient. 8.

fveritatem.

Tullius li. 1.
officiorum.

& &

fvanitati.
Eccle. 1.
Cap. 11.

fvanitati.
fLatinos.
fvanitati,
no vanitan-
tium.
Nostri ha-
bent iuxta
venerunt, il-
le legisse vi-
detur, iux-
ta veterem
Cap. 17.
& cum.

f sed.

Cap. 30.

G etiā ipsa perdidimus: sed haberi ab aliquib⁹ existimo.
Hoc opus sic incipit: Omnia nomina tredecim.

I Am baptizatus autem cum Romę essem, nec ferre
tacitus possem Manichæorum iactantiam, de falsa
& fallaci continentia vel abstinentia, qua se ad im-
peritos decipiendos veris Christianis, quibus compa-
randi non sunt, insuper præferunt, scripsi duos libros:
vnum de moribus Ecclesię catholicę, alterum de mo-
ribus Manichæorum. In eo igitur qui est de mori-
bus Ecclesię catholicę, vbi posui testimoniū, in quo
legitur: Propter te afficimur tota die, astimati sumus,
vt Ioues occisionis. mendositas nostri codicis me fefel-
lit minus memorem scripturarum, in quibus nodum
assuetus eram. Nam eiusdem interpretationis alij co-
dices non habent: Propter te afficimur: sed, propter te
morte afficimur: quod vno verbo alij dixerunt morti-
ficamur. Hoc esse verius Gręci libri indicant, ex qua
lingua in Latinam secundum Septuaginta interpre-
tes, veterū diuinarum scripturarum est facta trāslatio:
& tamen secundum hæc verba, id est, propter te affici-
mur, multa disputans dixi, quę in ipsis rebus non tan-
quam falsa improbo, verū tamen conuenientiam scri-
pturarum veterum & nouarū, quam demonstrare cu-
piebam, ex his duntaxat verbis non vtiq; demonstrauī.
Vnde autem mihi error obrepserit, dixi: & aliis testi-
moniis eandem conuenientiā sufficienter ostendi. Si-
militer & paulopost testimonium posui de libro Sapi-
entię, secundū codicem nostrū, in quo scriptū erat: So-
brietatem enim sapiētia docet, & iustitiā, & virtutem,
Et secundū hæc verba disserui res quidem veras, sed ex
occasione mendositatis inuentas. Quid enim verius
quā quod sapiētia doceat virtutem? contēplationis,
quam nomine sobrietatis significatā putauī, & actio-
nis probitatem, quam per duo alia intelligi volui, per
iustitiā atq; virtutem: cum codices eiusdē interpre-
tationis veriores habeant: Sobrietatē enim & sapien-
tiam docet, & iustitiā & virtutem? His enī nominibus
Latinus interpres quatuor illas virtutes, quę maxime
in ore Philosophorū esse assolēt, nominauit, sobrieta-
tem appellans temperantiā, & prudentiā imponens
nomen, sapiētiā: fortitudinē verō virtutis vocabulo
enūciāns, solam iustitiā suo nomine interpretatus est.

I Has autē quatuor virtutes in eodē libro Sapiētię suis
nominibus appellatas, sicut à Gręcis vocantur, longe
postea reperimus in codicibus Gręcis. Item quod po-
sui de libro Salomonis: Vanitas vanitātū dixit Eccle-
siastes. In multis quidē codicibus legi, sed hoc Gręcus
non habet, habet autē: Vanitas vanitantiū, quod post-
ea vidi, & inueni eos Latinis esse veriores, qui habent
vanitantiū, non vanitātū. Ex occasione tamen huius
mendositatis quęcūq; disserui, vera esse in ipsis rebus
apparent. Quod autē dixi: Eum ipsum quē cognoscere
volumus, hoc est, deū, prius plena charitate diligamus,
melius diceretur, sincera, quā plena. Nisi forte puta-
retur charitatem dei nō futuram esse maiorem, quan-
do videbimus eum & facie ad faciem. Sic itaq; hoc ac-
cipiatur, tanquā plena dicta sit, qua maior esse possit,
quā diu ambulamus per fidē. Erit enim plenior, im-
mo plenissima, scilicet per speciem. Item quod dixi de
iis qui subueniunt indigentibus, quia misericordes vo-
cantur, etiā si sapiētes vsq; adeo sint, vt iam nullo ani-
mi dolore turbentur, non sic accipiendū est, tanquā de-
finierim in hac vita esse tales sapientes. Non enim di-
xi, cum sint, sed dixi, etiā si sint. Alio loco vbi dixi:
Iam verō cum hæc humana dilectio inherētem vbe-

ribus tuis nutriuerit & roborauerit animum, sequen-
do deum factus idoneus, vbi ei⁹ maiestas ex tāta parte
quanta homini dum terrę huius inhabitator est suffi-
cit, aperire se cœperit, tantus charitatis ardor innasci-
tur, & tantū diuini amoris confurgit incēdium, vt exu-
stis omnibus vitiis, & homine sanctificato atq; purga-
to, satis appareat quā diuine dictū sit: Ego sum ignis
consumens. possunt putare Pelagiani, istam perfectio-
nē in hac mortali vita me dixisse posse cōtingere. Sed
non hoc putet: Ardor quippe charitatis sequēdo deū
factus idoneus & tam magnus, vt vitia cuncta consu-
mat, in hac vita nasci & crescere potest, perficere verō
propter quod nascitur, vt nullum insit homini vitium,
non consequenter hic potest: quāuis tanta ista res co-
dem ardore charitatis perficiatur, vt perficiat^r quando
perfici potest: vt quemadmodū lauacrū regeneratiōis
purgat à reatu omnium peccatorū, quę humana traxit
natiuitas, & contraxit iniquitas, ita illa perfectio pur-
get ab omni labe vitiorum, sine quibus humana esse
non potest in hoc seculo infirmitas. Sicut accipiēdum
est etiam quod ait Apostolus: Christus dilexit Eccle-
siam, & seipsum tradidit pro ea, mundans eam lauacro
aquę in verbo, vt exhiberet sibi gloriosam Ecclesiam
non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid eius-
modi. Hoc est enim lauacrum aquę in verbo quo mū-
datur Ecclesia. Sed cum tota dicat Ecclesia quādiu hic
est: Dimitte nobis debita nostra. non vtiq; hic est sine
macula & ruga, aut aliquid eiusmodi: ex eo tamē quod
hic accipit, ad illā gloriam, quę hic non est, perfectio-
nemq; perducitur. In alio libro cui⁹ est titulus: De mo-
ribus Manichæorum, illud quod dixi: Dei bonitas o-
mnia deficientia sic ordinat, vt ibi sint vbi congruen-
tissime possunt esse, donec ordinatis motibus ad id re-
currant vnde defecerunt: non sic accipiendū est, tan-
quam omnia recurrant ad id vnde defecerunt, sicut
Origeni visum est, sed ea omnia quę recurrunt. Non
enim recurrent ad deum à quo defecerunt, qui sempi-
terno igne punientur, quāuis omnia deficientia sic or-
dinentur, vt ibi sint vbi congruentissime possunt esse:
quia & illi qui non recurrunt, congruentissime in pœ-
na sunt. Alio loco: Nemo ferē, inquā, de Scarabeis du-
bitat, quin de fimo in pilam rotundato ab his atq; ob-
ruto existant: cum hoc exemplum verum vtrum sit
multi dubitent, multi nec audiuerint quidem. Hoc o-
pus sic incipit. In aliis libris satis opinor.

I Neadem vrbe scripsi dialogum, in quo de anima
multa quærentur ac disseruntur, id est, vnde sit, qua-
lis sit, quāta sit, cur corpori fuerit data, cum ad cor-
pus venerit qualis efficiatur, qualis cum abscesserit.
Sed quoniam quanta sit, diligentissime ac subtilissi-
me disputatum est, vt eam si possemus ostenderemus
corporalis quantitatis non esse, & tamen magnum ali-
quid esse, ex hac vna inquisitione totus liber nomen
accepit vt appellaretur, De animę quantitate. In quo
libro illud quod dixi: Omnes artes animam secum at-
tulisse mihi videri: nec aliud quicquam esse id quod
dicitur discere, quā reminsci ac recordari: non sic
accipiendū est, quasi ex hoc approbetur animam vel
hic in alio corpore, vel alibi, siue in corpore, siue extra
corpus aliquando vixisse, & ea quę interrogata respon-
det, cum hic non didicerit, in alia vita ante didicisse.
Fieri enim potest, sicut iam in hoc opere supra dixi-
mus, vt hoc ideo possit, quia natura intelligibilis est, &
connectitur non solum intelligibilibus, verum etiam
immutabilibus rebus. Eo ordine facta est, vt cum se
ad eas

R
fuis.
Ideo.

Deut. 4.
Hebræ. 12.

Ideo.

fubi perfici-
ciet.

Ephē. 5.

L

fHic.

Matth. 6.

Cap. 7.

2. retract.

Cap. 14.
De ciuit. del.
cap. 17.

Cap. 17.

M

fne.

De animę
quantitate.
Ca. VIII.
Cap. 11.

Cap. 10.

fanimam.
Tib. 12. de
trinitate.
cap. 15.

fvt conne-
ctatur.

Ad eas res mouet quibus cōnexa est, vel ad seipsam, in quantum eas videt, intantum de his vera respondeat. Nec sanē omnes artes eo modo secum attulit, ac secū habet. Nam de artibus quæ ad sensus corporis pertinent, sicut multa medicina, sicut astrologia omnia, nisi quod hic didicerit, non potest dicere. Ea verò quæ sola intelligentia capit, propter id quod dixi: Cum vel à seipsa, vel ab alio fuerit bene interrogata, & recordata respondet. Alio loco: Vellem, inquam, hinc plura dicere, ac meipsum constringere, dum quasi tibi præcipio, vt nihil aliud agerem quàm redderem mihi, cui me maxime debeo. Vbi videor dicere potius debuisse, redderem deo, cui me maxime debeo. Sed quoniam prius sibi ipse homo reddendus est, vt illi quasi gradu facto inde surgat atque attollatur ad deum: sicut filius ille minor prius reuersus est ad semetipsum, & tunc ait: Surgam & ibo ad patrem meum. Ideo sic sum locutus. Denique mox addidi: Atque ideo deo & fieri amicū mancipium domino. Quod ergo dixi: Cui me maxime debeo, ad homines retuli: Magis enim mihi me debeo quàm hominibus ceteris, quauis deo magis quàm mihi. Hic liber sic incipit: Quoniam video te abundare ocio.

Cum adhuc Romæ remoraremur, voluim⁹ disputando quærere, vnde sit malum. Et eo modo disputauimus, vt si possemus id quod de hac re diuinæ authoritati subditi credebamus, etiam ad intelligentiam nostram quantum differendo opitulante deo agere possumus, ratio cōsiderata & tractata perduceret. Et quoniam constitit inter nos diligenter ratione discussa, malum non exortū, nisi ex libero voluntatis arbitrio, tres libri quos eadem disputatio peperit, appellati sunt de libero arbitrio. Quorum secundum & tertium in Aphrica, iam etiam Hippone regio presbyter ordinatus, sicut tunc potui terminauit. In his libris ita multa disserta sunt, vt incidentes nonnullæ quæstiones, quas vel enodare non poteram, vel longam sermocinationem in præsentī requirebant, ita differrentur, vt ex vtraque parte, vel ex omnibus earundem quæstionum partibus, in quibus non apparebat, quid potius congrueret veritati, ad hoc tamen ratiocinatio nostra concluderetur, vt quodlibet eorum verum esset, laudandus crederetur, vel etiam ostenderetur deus. Propter eos quippe disputatio illa suscepta est, qui negant ex libero voluntatis arbitrio mali originem duci, & deum, si ita est, creatorem omnium naturarū culpandum esse contendunt: eo modo volentes secundum suæ impietatis errorem (Manichæi enim sunt) immutabilem quandam & deo coæternam introducere mali naturam. De gratia verò dei, qua suos electos sic prædestinavit, vt eorum qui iam in eis vtuntur libero arbitrio, ipse etiam præparet voluntates, nihil in his libris disputatum est propter hanc propositam quæstionem. Vbi autem incidit locus vt huius gratiæ fieret commemoratio, transeunter commemorata est: non quasi inde ageretur, operosa ratiocinatione defensa. Aliud est enim quærere, vnde sit malum: & aliud est quærere vnde redeatur ad pristinum, vel ad maius perueniatur bonum. Quapropter noui hæretici Pelagiani, qui liberum sic asserunt voluntatis arbitrium, vt gratiæ dei non relinquunt locum, quandoquidem eam secundum merita nostra dari asserunt, non se extollant quasi eorū egerim causam, quia multa in his libris dixi pro libero arbitrio, quæ illius disputationis causa poscebat. Dixi quippe in

Tomus primus.

libro primo: Malefacta iustitia dei vindicari. Et addidi: Non enim iuste vindicarentur, nisi fierent voluntate. Item cum ipsam bonam voluntatem, tam magnum bonum esse monstrarem, vt omnibus corporeis & externis bonis merito anteponerem, dixi: Vides igitur iam vt existimo in voluntate nostra esse constitutum, vt hoc vel fruamur, vel careamus tanto & tam vero bono. Quid enim tam in voluntate, quàm ipsa voluntas sita est? Et alio loco: Quid ergo causæ est, inquā, cur dubitandum putemus, etiam si nunquam ante sapientes fuimus, voluntate nos tamen laudabilem & beatam vitam, voluntate turpem & miseram mererilacdegere? Item alio loco: Ex quo cōfiscitur, inquam, vt quisquis recte honesteq; vult viuere, si id se velle præ fugacibus rebus vellet, assequatur tantam rem tanta facilitate, vt nihil aliud ei quàm ipsum velle sit habere quod voluit. Itemq; alibi dixi: Hæc enim æterna lex illa, ad cuius cōsiderationem redire iam tempus est, incommutabili stabilitate firmavit, vt in voluntate meritum sit, in beatitudine autem & miseria, præmium atque supplicium. Et alio loco: Quid, inquā, quisque sectandum & amplectendum eligat, in voluntate esse positum constitit. Et in libro secundo: Homo enim ipse, inquam, inquā tum homo est, aliquid bonum est, quia recte viuere cum vult potest. Et alio loco dixi: Recte fieri non posse, nisi in eodem libero voluntatis arbitrio. Et in libro tertio: Quid opus est, inquam, quæri vnde iste motus existat, quo voluntas auertitur ab incommutabili bono ad commutabile bonum, cum eum non nisi animi, & voluntarium, & ob hoc culpabilem esse fateamur, omnisq; de hac re disciplina utilis ad id valeat, vt eo motu improbato atque cohibito, voluntatem nostram ad perfruendum sempiterno bono, à lapsu temporalium conuertamus? Et alio loco: Optime, inquam, de te veritas clamat: Non enim possum⁹ aliud sentire esse in potestate nostra, nisi quod cum volum⁹, facimus. Quapropter nihil tam in nostra potestate, quàm ipsa voluntas est. Ea enim prorsus nullo intervallo mox vt volumus præsto est. Item alio loco: Si enim tu laudaris, inquam, videndo quid facere debeas, cum id non videas, nisi in illo qui est incommutabilis veritas, quanto magis ille qui & velle præcepit, & posse præbuit, & non impune nolle permisit? Deinde subiunxi, dicens: Si enim hoc debet quisque quod accepit, & sic homo factus est, vt necessario peccet, hoc debet vt peccet. Cum ergo peccat, quod debet facit. Quod si scelus est dicere, neminem natura sua cogit vt peccet. Et iterum: Quæ tandem esse poterit, inquam, ante voluntatem causa voluntatis? Aut enim & ipsa voluntas est, & à radice ista voluntatis non receditur: aut non est voluntas, & peccatum nullum habet. Aut igitur voluntas est prima causa peccandi, aut nullum peccatum est prima causa peccandi: Nec est cui recte imputetur peccatum, nisi peccanti. Non ergo est cui recte imputetur peccatum, nisi volenti. Et paulo post: Quis, inquam, peccat in eo, quod nullo modo cauere potest? Peccatur autem: Cauere igitur potest. Quo testimonio meo in quodam libro suo Pelagius vsus est. Cui libro cum respondissem, titulum libri mei esse volui: De natura & gratia. In his atq; huiusmodi verbis meis quia gratia dei commemorata non est, de qua tunc non agebatur, putant Pelagiani vel putare possunt, suam nos tenuisse sententiam. Sed frustra hoc putant: Voluntas quippe est, qua & peccatur, & recte viuatur, quod his verbis egimus: Voluntas ergo ipsa, nisi dei gratia

a uij libe.

G liberetur à seruitute qua facta est serua peccati, & vt vi-
tia superet, adiungetur recte pieq; viui à mortalibus nō
potest. Et hoc diuinum beneficium quo liberatur, ni-
si eam praeueniret, iam meritis eius daretur, & nō esset
gratia, quae vtique gratis datur. Quod in aliis opuscu-
lis nostris satis egimus, istos inimicos huius gratiae no-
uos haereticos refellentes. Quauis & in his libris, qui
non contra illos omnino, quippe illi nondum erant,
sed contra Manichaeos conscripti sunt, de libero arbi-
trio, non omnimodo de ista dei gratia reticimus,
quam nefanda impietate conantur auferre. Diximus
quippe in secundo libro: Non solum magna, sed etiam
minima bona non esse posse, nisi ab illo, à quo sunt o-
mnia bona, hoc est deo. Et paulopost: Virtutes, inqua,
quibus recte viuunt, magna bona sunt: Species autem
quorumlibet corporum, sine quibus recte viui potest,
minima bona sunt. Potentiae verò animae sine qui-
bus recte viui non potest, media bona sunt. Virtu-
tibus verò & nemo male vitur. Ceteris autem bonis,
id est, mediis & minimis, non solum bene, sed etiam
male quisque vti potest. Et ideo virtute nemo male
vitur: quia opus virtutis est bonus vsus istorum, qui-
bus etiam non bene vti possumus. Nemo autem be-
ne vtendo male vitur. Quare abundantia & magni-
tudo bonitatis dei, non solum magna, sed etiam me-
dia & minima bona esse praestitit. Magis laudanda
est bonitas eius in magnis quam in mediis, & magis
in mediis quam in minimis [his] bonis: sed magis in
omnibus, quam si non omnia tribuisset. Et alio loco:
Tu tantum, inquam, pietatem inconcussam tenet, vt
nullum tibi bonum, vel sentienti, vel intelligenti, vel
quoquomodo cogitanti occurrat, quod non sit ex deo.
Item quod alio loco dixi: Sed quoniam non sicut spō-
te homo cecidit, ita etiam & sponte surgere potest: por-
rectam nobis desuper dexteram dei, id est, dominum
nostrum Iesum Christum firma fide teneamus. Et in
libro tertio, cum dixissem illud, quod & Pelagium de
meis opusculis vsus fuisse commemoravi: Quis e-
nim, inquam, peccat in eo quod nullo modo cauere po-
test? Peccatur autem: Cauere igitur potest. continuo
secutus adiunxi: Et tamen etiam per ignorantiam fa-
cta quaedam improbantur, & corrigenda iudicantur,
sicut in diuinis autoritatibus legimus. Ait enim A-
postolus: Misericordiam dei & consecutus sum, quia
ignorans feci. Ait & Propheta: Delicta iuuentutis
meae, & ignorantias meas ne memineris. Sunt eti-
am necessitate facta improbanda, vbi vult homo re-
cte facere & non potest. Nam vnde sunt illae voces:
Non enim quod volo facio bonum, sed quod odi ma-
lum, hoc ago. Et illud: Velle adiacet mihi, perficere
autem bonum non inuenio. Et illud: Caro concupi-
scit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnē.
Hae enim inuicem aduersantur, vt non ea quae vultis
faciatis: Sed haec omnia hominum sunt, ex illa mortis
damnatione venientium. Nam si non est ista poena ho-
minis sed natura, nulla ista peccata sunt. Si enim non
receditur ab eo modo, quo naturaliter factus est, ita vt
melius esse non possit, ea quae debet facit, cum haec fa-
cit. Si autem bonus homo esset, l si l aliter esset: Nunc
autem quia ita est, non est bonus, nec habet in pote-
state vt bonus sit, siue non videndo qualis esse debeat,
siue videndo & non valendo esse qualem se debere ef-
se videt: poenam istam esse quis dubitet? Omnis autem
poena si iusta est, peccati poena est, & supplicium nomi-
natur. Si autem iniusta est poena, quoniam poenam ef-

se nemo ambigit, iniusto aliquo dominante homini K
imposita est. Porro quia de omnipotentia dei & iu-
stitia dubitare dementis est, iusta haec poena est, &
pro peccato aliquo penditur. Non enim quisquam in-
iustus dominatur t aut surripere hominem potuit, ve-
lut ignorante deo, aut extorquere inuito tanquam in-
ualidiori, vel terrendo vel conflagando t, vt hominem
iniusta poena cruciaret. Relinquitur ergo vt haec poe-
na iusta de damnatione hominis veniat. Et alio lo-
co, Approbare (inquam) falsa pro veris vt erret in-
uitus, & resistente atque torquente calore t carnalis
vinculi, non posse à libidinosis operibus temperare,
non est natura instituti hominis, sed poena damnati.
Cum autem de & libera & illa l voluntate recte faciē-
di loquimur, de illa scilicet, in qua homo factus est lo-
quimur. Ecce tam longe antequam Pelagiana haereticis
extitisset, sic disputauimus, velut iam contra illos dis-
putaremus. Cum enim omnia bona dicerentur ex deo,
id est, & magna, & media, & minima: in mediis quidē
bonis inuenitur liberum voluntatis arbitrium, quia &
male illo vti possumus, sed tamen tale est, quod sine il
lo recte viuere nequeam. Bonus autē vsus & eius & iam
virtus est, quae in magnis reperitur bonis, quibus male
viti nullus potest. Et quia omnia bona, sicut dictum est,
& magna, & media, & minima ex deo sunt, sequitur
vt ex deo sit & bonus vsus liberae voluntatis, quae vir-
tus est, & in magnis numeratur bonis. Deinde di-
ctum est: Ex qua miseria peccantibus iustissime in-
flicta, liberet dei gratia, quia sponte homo, id est, li-
bero arbitrio cadere potuit, non etiam surgere. Ad
quam miseriam iustae damnationis pertinet ignoran-
tia & difficultas, quam patitur omnis homo ab exor-
dio natiuitatis suae, nec ab isto malo, nisi dei gratia
quisquam liberatur. Quam miseriam Pelagiani no-
lunt ex iusta damnatione & dei & descendere, negantes
originale peccatum: quauis ignorantia & difficul-
tas, etiam si essent hominis primordia naturalia, nec
sic culpandus deus, sed laudandus esset, sicut in eodem
tertio libro disputauimus. Quae disputatio contra Ma-
nichaeos habenda est, qui non accipiunt scripturas san-
ctas veteris instrumenti, in quibus originale pecca-
tum narratur, & quicquid inde in literis apostolicis
legitur, detestabili impudentia immisum fuisse con-
tendunt à corruptoribus scripturarum, tanquam non
fuerit ab Apostolis dictum. Contra Pelagianos autem
hoc defendendum est, quod vtraque scriptura com-
mendat, quam se accipere profitentur. Hoc opus sic in-
cipit: Dic mihi quae te.

Iam verò in Aphrica constitutus, conscripsi duos li-
bros de Genesi contra Manichaeos. Quauis enim
in superioribus libris quicquid disputavi, vnde ostē-
deret deum summe bonum & immutabilem creato-
rem esse omnium mutabiliū naturarum, nec vllam ef-
se naturā malam, siue substantiam inquantum natu-
ra est atque substantia, aduersus Manichaeos nostra in-
uigilaret intentio: isti tamen duo libri apertissime ad-
uersus eos editi sunt in defensionem veteris legis, quā
vehementi studio vesani erroris oppugnant. In primo
& libro & ab eo quod scriptum est: In principio fecit de-
us coelum & terram, donec septem peragantur dies,
vbi legitur deus requieuisse in die septimo. In secun-
do autem ab eo quod scriptum est: Hic liber creaturae
coeli & terrae, donec Adam & mulier eius dimissi sunt
de paradiso, & custodia posita est ligno vitae. Deinde
in fine libri, errori Manichaeorum fidem catholicae
veritatis

Rom. 6.
Ioan. 5.

Li. 2. c. 19.
2. sen. dist.
26. c. si vero.

animi.

verò.
2. sen. dist.
26. cap.
quaritur.

Li. 2. c. 20.
Ca. eodem.
T. pietate in-
conculsa.

Item q;
2. sen. dist.
27. c. si igit.
Et 3. sen. dist.
15. c. tradidit
& etiam.
T. dñi no-
stri, &c.
Cap. 18.
2. sen. dist. 28
cap. quod
verò.
De natura &
gratia. c. 67.
& dei.
1. Tim. 1.
Psalm. 4.
T. & ignora-
tia mea.
2. sen. dist. 36.
c. Quod autē
& illud ait.
Rom. 7.
Ibidem.
Galat. 5.

2. sen. dist.
36. cap. &
ideo.

Idñator.
Ignorati.
T. turbado

Li. 3. c. 18.
3. sen. dist. 15.
ca. tradit.
T. dolore.

quam.

2. sen. dist. 26
c. quaritur.

vt.

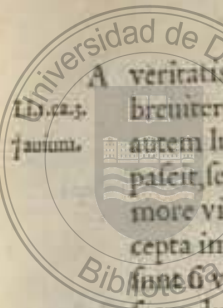
etiam.
Li. 2. ca. 20.
& 1. cap. 18.
2. sen. dist.
27. ca. Si igit.
tur, & dist. 36
ca. Ad quod.
3. sen. dist. 15.
ca. tradit.

Li. 3. c. 20. &
2. 3. sen. dist.
15. c. sed forte

M

De Genesi
aduersus Ma-
nichaeos.
Cap. X.
T. tēderē.

Cap. 1.
Gen. 1.

A veritatis opposui, quid illi dicant, & nos quid dicamus breuiter aperteque complectens. Quod verò dixi: Illud autem lumen non irrationabilium animalium oculos pascit, sed pura corda eorum, qui deo credunt, & ab amore visibilium rerum & temporalium se ad eius præcepta implenda conuertunt, quod omnes homines possunt velint, non existiment noui hæretici Pelagiani secundum eos esse dictum. Verum est enim omnino omnes homines hoc posse si velint, sed præparatur voluntas à domino, & tantum augetur munere charitatis ut possint. Quod hic ideo dictum non est, quoniam præsentī necessarium non erat quæstioni. Quod verò ibi legitur de benedictione dei, qua dictum est: Crescite & multiplicamini, in carnalem fecunditatem post peccatum conuersam esse credendam, si non potest alio modo dictum inueniri, nisi ut putentur illi homines non habituri fuisse filios homines nisi peccassent: omnino non approbo. Illud etiam non est consequens, ut ideo intelligatur in allegoria tantummodo esse accipiendum, quod herba virides, & ligna fructifera omni generi bestiarum, & omnibus auibus, & omnibus serpentibus in libro Geneseos dantur ad cibum: quia sunt & quadrupedia & volatilia, quæ solis carnibus viuere videantur. Fieri enim posset, ut alerentur ab hominibus etiam de fructibus terræ, si propter obedientiam, qua ipsi homines deo sine vlla iniquitate seruirent, mererentur omnes bestias & aues omni modo habere seruientes. Item monere potest, quomodo dixerim de populo Israël: adhuc corporali circūcissione & sacrificiis, tanquam in mari gentium populus ille legi seruebat. Quandoquidem apud gentes sacrificare non poterant, sicut eos & nunc videmus sine sacrificiis remansisse, nisi forte quod per pascha immolant oues, hoc in sacrificiis deputetur. In secundo etiam libro illud quod posui, nomine pabuli significari posse vitam, cum melioris interpretationis codices non habeant pabulum, sed fœnum, non satis apte dictum videtur. Non enim congruit fœni nomine significatio vitæ, quomodo pabuli. Item videor non recte appellasse verba prophetica, quibus scriptum est: Quid superbit terra & cinis: quia non in eius libro legitur quæ certi simus appellatum esse prophetam. Nec illud Apostoli, ubi adhibet testimonium de Genesi, dicens: Factus est primus homo Adam in animam viuentem, sicut ille voluit, intellexi, cum exponerem quod scriptum est: Insufflauit deus in faciem eius flatum vitæ, & factus est homo in animam viuam, vel in animam viuentem. Apostolus enim ad hoc adhibuit illud testimonium, ut probaret esse corpus animale: ego autem hinc putavi hoc esse monstrandum animale factum prius hominem, non corpus hominis solum. Quod autem dixi: Nulli naturæ nocere peccata nisi sua: ideo dixi, quoniam iusto qui nocet, non ei vere nocet, quandoquidem etiam mercedem eius auget in cælis: sibi autem peccando vere nocet, quia propter ipsam voluntatem nocendi, recipiet id quod nocuit. Possunt sanè Pelagiani ad suum dogma trahere istam sententiam, & ideo dicere paruulis aliena non nocuisse peccata, quia dixi nulli naturæ nocere peccata nisi sua: non intuentes ideo paruulos, qui utique pertinent ad humanam naturam, trahere originale peccatum, quia in primis hominibus natura humana peccauit, ac per hoc naturæ humanæ nulla nocere peccata, nisi sua. Per vnum quippe hominem, in quo omnes peccauerunt, peccatum intrauit in mundum. Non enim nulli homini, sed nulli naturæ dixi

Tomus primus.

peccata nocere, nisi sua. Item in eo quod paulopost dixi: Nullum esse malum naturale, possunt querere similem latebram, nisi hoc dictum ad naturam talem referatur, qualis sine vitio primitus condita est. Ipsa enim vere ac proprie natura hominis dicitur. Translato autem verbo utimur, ut naturam dicamus etiam, qualis nascitur homo. Secundum quam locutionem dixit Apostolus: Fuimus enim & nos aliquando natura filii iræ, sicut & cæteri. Hoc opus sic incipit: Si eligerent Manichæi quos deciperent.

D E inde ut supra commemoravi, sex libros de musica scripsi, quorum ipse sextus maxime innotuit, quoniam res in eo digna cognitione versatur, quomodo à corporalibus & spiritalibus, sed mutabilibus numeris perueniatur ad immutabiles numeros, qui iam in ipsa sunt immutabili veritate, & sic inuisibilia dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciantur. Quod qui non possunt, & tamen ex fide Christi viuunt, ad illa certius atque felicius conspicienda post hanc vitam veniunt. Quid autem possunt, si desit eis fides Christi, quæ vnus mediator est dei & hominum? Cui tota sapientia sua pereunt. In hoc libro illud quod dixi: Corpora enim tanto meliora sunt, quanto numerosiora talibus numeris: anima verò istis, quæ per corpus accipit carendo fit melior, cum sese auertit à carnalibus sensibus, & diuinis sapientiæ numeris reformatur. Non sic accipiendum est, quasi non sint futuri numeri corporales in corporibus incorruptilibus & spiritalibus, cum multo speciosiora & decentiora futura sint, aut anima eos sensura non sit, quando erit optima, quæ admodum hic eis carendo fit melior. Hic enim opus habet auertere se à carnalibus sensibus ad intelligibilia capienda, qualis infirma est & minus idonea utrisque simul adhibere intentionem suam. Et in his corporalibus nunc illecebra cauenda est, quandiu anima illiciti ad delectationem turpem potest. Tunc autem tam firma erit atque perfecta, ut numeris corporalibus non auertatur à contemplatione sapientiæ, & ita sentiat eos, ut non illicitur ab eis, nec eis carendo fiat melior, sed ita sit bona & recta, ut nec latere possint eam, nec occurrere. Item quod dixi: Hæc autem sanitas tunc firmissima erit atque certissima, cum pristina stabilitati certo suo tempore atque ordine hoc corpus fuerit restitutum. Non ita dictum putetur quasi non sint futura per resurrectionem corpora meliora, quam primorum hominum in paradiso fuerunt, cum illa iam non sint alenda corporalibus alimentis, quibus alebantur ista: sed pristina stabilitas hæc accipienda est, quatenus egritudinem ita nullam corpora illa patientur, sicut nec ista pati possent ante peccatum. Alio loco: Laboriosior est, inquam, huius mundi amor. Quod enim in illa anima querit, constantiam scilicet æternitatemque, non inuenit: quoniam rerum transitu completur infima pulchritudo, & quod in illa imitatur constantiam, à summo deo per animam traicitur: quoniam prior est species tantummodo tempore commutabilis, quam læta quæ & tempore & locis. Hæc verba si eo modo accipi possent, ut non intelligatur infima pulchritudo, nisi in corporibus hominum, omniumque animalium, quæ cum sensu corporis viuunt, ratio manifesta defendit. Hoc quippe in ea pulchritudine imitatur constantiam, quod in compage sua manent eadem corpora in quantum manent: id autem à summo deo in eam per animam traicitur. Anima quippe ipsam compagem tenet, ne dissoluatur & defluat: quod videmus in corporibus animalium anima disce-

a iij dente

Quod mū-
dus non sit
animal.
¶ idipsum.
Lib. 7. de ci-
uitate dei.
cap. 23.

C. 15. & 1.
Retrac. ca. 5.

¶ deus.

¶ mundum.

H
* al. factam.
¶ ministerio
¶ deest, verò.

Li. 6. c. 17.
* al. cap. 17.
lege

¶ canoni-
cusq.

De magi-
stro. C. XII.
Magistrū nō
esse qui do-
cet hominem
scientiā, nisi
deum.

Matth. 23.

De vera re-
ligione.
Cap. XIII.

¶ suauitate.

Cap. 10.

Animapro
vniuersa na-
tura incor-
porali po-
nitur.

Cap. 10.
Rom. 1.

G dente contingere. Si autem infima pulchritudo in omnibus corporibus intelligatur, cogit ista sententia etiam ipsum mundum animal credere, ut etiam in ipsum quod in illo imitatur constantiam, à summo deo per animam traiciatur. Sed animal esse istum mundum, sicut Plato sensit, aliiq; philosophi quamplurimi, nec ratione certa indagare potui, nec diuinarum scripturarum autoritate persuaderi posse cognoui. Vnde tale aliquid à me dictum quo id accipi possit, etiam in libro de immortalitate animæ temere dictum notauit. Non quia hoc falsum esse confirmo, sed quia nec verum esse comprehendo, quod sit animal mundus. Hoc sanè inconcussè retinendum esse non dubito, deum nobis non esse istum mundum, siue anima eius vlla, siue nulla sit. Quia si vlla est, ille qui eam fecit, est deus noster: Si autem nulla est, nullorum deus potest esse iste, quāto minus deus noster. Esse tamē spiritale vitalemq; virtutem, etiā si non sit animal mundus. Quæ virtus in angelis sanctis ad decorandum atque administrandum omnium deo seruit, & à quibus non intelligitur, rectè sine creditur. Angelorum autem sanctorum nomine, omnem sanctam creaturam spiritalem, in dei secreto atque occulto mysterio constitutam nunc appellauerim: sed spiritus angelicos sancta scriptura nomine animarum significare non solet. Proinde verò in eo quod circa finem libri huius dixi: Rationales & intellectuales numeri beatarum animarum atque sanctorum legem ipsam dei, sine qua foliū de arbore non cadit, & cui nostri capilli numerati sunt, nulla interposita natura excipientes, vsque ad terrena & inferna iura transmittunt. Non video quemadmodum vocabulum animarum secundum scripturas sanctas [forsitan] possit ostendi: quandoquidem [hic] non nisi angelos sanctos intelligi volui, quos habere animas nusquam me legisse in diuinis eloquiis canonicis recole. Hic liber primus sic incipit: Modus, qui pes est. Sextus autē: Satis diu penes.

Per idem tempus scripsi librum, cuius est titulus, De magistro. in quo disputat, & queritur, & inuenitur, magistrum non esse qui docet hominem scientiam, nisi deum. Secundum illud etiam quod in Evangelio scriptum est: Vnus est magister vester Christus. Hic liber sic incipit: Quid tibi videmur efficere velle cum loquimur.

Vne etiam de vera religione librum scripsi, in quo multipliciter & copiosissime disputat, vñ verum deum, id est, trinitatem, patrem & filiū & spiritum sanctum religione vera colendum: & quanta misericordia eius, per temporalem dispensationem concessa sit hominibus Christiana religio, quæ vera religio est, & ad eundem cultum dei quemadmodum sit homo quadam vita sua coaptandus. Maxime tamen contra duas naturas Manichæorum liber hic loquitur. In hoc libro quodam loco. Sit, inquam, tibi manifestum atque perceptum, nullum errorem in religione esse potuisse, si anima pro deo suo non coleret animā, aut corpus, aut phantasmata sua. Hic animam pro vniuersa creatura sua incorporali posui, non loquēs more scripturarum, quæ animam quando non translato verbo vtuntur, nescio vtrum velint intelligi: nisi eam qua viuunt animalia mortalia, in quibus & homines sunt, quandiu mortales sunt. Paulopost autem eūdem sensum melius sum breuiusq; complexus, vbi dixi: Nō ergo creaturæ potius quā creatori seruiamus, nec euānescamus in cogitationibus nostris, & perfectā religio

est. Creaturam quippe vno nomine vtranq; id est, spiritalem corporalemq; significauit. Restat quod ibi dixi aut phantasmata sua: propter quod hic dixi, nec euānescamus in cogitationibus nostris. Item quod dixi: Ea est nostris temporibus Christiana religio, quā cognoscere ac sequi securissima & certissima salus est, secundum hoc nomen dictum est, non secundum ipsam rem, cuius hoc nomen est. Nam res ipsa, quæ nunc Christiana religio nuncupatur, erat & apud antiquos, nec defuit ab initio generis humani, quousque ipse Christus veniret in carne, vnde vera religio, quæ iam erat, cæpit appellari Christiana. Cum enim eum post resurrectionem ascensionemq; in cælum cæpissent Apostoli prædicare, & plurimi crederet, primum apud Antiochiam, sicut scriptum est, appellati sunt discipuli Christiani. Propterea dixi: Hæc est nostris temporibus Christiana religio, non quia prioribus temporibus non fuit, sed quia posterioribus hoc nomen accepit. Alio loco: Intende igitur (inquam) in hæc quæ sequuntur diligenter & pie quantum potes: tales enim adiuvat deus. Quod nō ita intelligendum est, quasi tantummodo tales adiuet, cum adiuet etiam non tales ut sint tales, id est, ut diligenter & pie querant. Tales autem adiuvat ut inueniant. Itēq; alibi: Deinde (inquam) iam erit consequens, ut post mortem corporalem quā debemus primo peccato, [donec] tempore suo atque ordine suo hoc corpus restituatur pristinae stabilitati. Quod sic accipiendum est, quia etiam pristina stabilitas corporis quā peccando amisimus, habebat tantā felicitatem, ut in defectū non vergeret senectutis. Huic ergo pristinae stabilitati restituetur hoc corpus in resurrectione mortuorum. Sed habebit amplius, ut nec alimentis corporalibus sustentetur: sed ad sufficientiam viuificetur solo spiritu, cum resurrexerit in spiritum viuificantem, qua causa etiam spiritale erit. Illud autē quod primum fuit, quāuis non moriturum: nisi homo peccasset, tamē animale factum est, hoc est, in animam viuentem. Et alibi: Vsque adeo (inquam) peccatum, voluntarium malum est, ut nullo modo sit peccatum, si non sit voluntarium. Potest videri falsa hæc definitio: sed si diligenter discutatur, inuenietur esse verissima. Peccatum quippe illud intelligendum est, quod tantummodo peccatum est, non quod est etiam poena peccati, sicut superius ostendi cum quædam commemorarem ex libro tertio de libero arbitrio. Quanuis & illa quæ immerito non voluntaria peccata dicuntur, quia vel à nescientibus vel à coactis perpetrantur, non omnino possunt sine voluntate committi: quoniam & ille qui peccat ignoras, voluntarie utique peccat, quod cum faciendum non sit, putat esse faciendum. Et ille qui concupiscente aduersus spiritum carne, non ea quæ vult facit, concupiscit quidem nolens, & in eo non facit quod vult. Sed si vincitur, concupiscentiæ consentit volens, & in eo non facit nisi quod vult, liber scilicet iustitiæ, seruusq; peccati. Et illud quod in paruulis dicitur originale peccatum, cum adhuc non videntur libero arbitrio voluntatis, non absurde vocatur etiam voluntarium, quia ex primi hominis mala voluntate contractū, factum est quodammodo hereditarium. Non itaque falsum est quod dixi: Vsque adeo peccatum voluntarium malum est, ut nullo modo sit peccatum si non sit voluntarium. Ideo gratia dei non solum reatus omnium prætorum soluitur in omnibus qui baptizantur in Christo, quod sit spiritu regenerationis, verum etiam in gradibus voluntas ipsa sanatur, & præparatur à dño, quod fit spi-

Cap. 10.

Religio
Christiana.

Act. 11.
Discipuli
Christiani
veri primo
appellati.

Cap. 10.

L

Cap. 12.

Temporalib.

Cap. 14.
Peccatum
voluntarium.

¶ cogitandum.

M
Cap. 18.

¶ omnimodo.

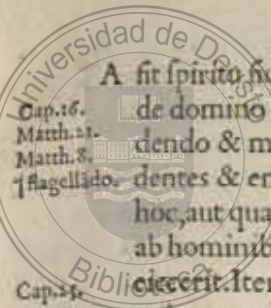
¶ al. voluntate utique facit.

Galat. 5.

¶ deest, li. bero.

¶ prima.

* al. pñtorū.

Cap. 16.
Matth. 23.
Matth. 23.
† flagellatio.

Cap. 25.

1. Cor. 15.
Ca. eodem.
† illa.

† per.

Cæcus illu-
minatus.

Cap. 41.

Rom. 13.

Ca. 30. & 41.
† uos.

Cap. 46.
Homo quo-
modo ab ho-
mine sit di-
ligendus.
Dile-
ctio tēpo-
ralis.

† relegere-
tur.

Cap. 19.

† deest, ad

Cap. 55.

A fit spiritu fidei & charitatis. Alio loco in eo quod dixi de domino Iesu Christo, Nihil egit vi, sed omnia sua-
dendo & monendo: non mihi occurrerat quod ven-
dentes & ementes flagello eiecit de templo. Sed quid
hoc, aut quantum est: Quauis & dæmones nolentes
ab hominibus, non sermone suasionis, sed vi potestatis
eiecit. Item alio loco, Prius (inquā) isti sequendi sunt,
qui vnum deum summum solum verū deum & solum
colendum esse dicunt, si apud hos veritas non eluxerit,
tunc demum migrandum est. Quod ita potest videri
dictū, quasi de huius religionis veritate dubitauerim.
Dixi autem sicut ei congruebat ad quem scribebā. Sic
enim dixi: Si apud hos veritas non eluxerit, nihil du-
bitans quod apud eos eluceret, quemadmodū ait Apo-
stolus: Si Christus non resurrexit, non utique dubitans
quod resurrexerit. Itē quod dixi: Nec miracula ista in
nostra tēpora durare permissa sunt, ne anima semper
visibilia quæreretur, vt & eorum consuetudine frigeret
genus humanum, quorum nouitate flagrauit. Verū
est quidem: Non enim nunc vsque, cum manus impo-
nitur baptizatis, sic accipiunt spiritum sanctum, vt lo-
quantur linguis omnium gentium: aut nunc vsq; ad
vmbra transeuntium prædicatorum Christi sanan-
tur infirmi, & si qua talia tunc facta sunt, quæ postea
cessasse manifestum est. Sed non sic accipiendum est,
quod dixi, vt nunc in Christi nomine fieri miracula
nulla credantur. Nam ego ipse quando istum ipsum li-
brum scripsi ad Mediolanensium corpora martyrum,
in eadem ciuitate cæcum illuminatum fuisse iam no-
ueram, & alia nonnulla, qualia tam multa etiam istis
temporibus fiunt, vt nec omnia cognoscere, nec ea quæ
cognoscimus enumerare possimus. Et alio loco illud
quod dixi: Sicut ait Apostolus: Omnis ordo a deo est.
non eisdem verbis hoc dixit Apostolus, quauis eadē
videatur esse sententia. Ait quippe ille: Quæ autē sunt,
a deo ordinata sunt. Et alibi: Prorsus, inquam, nemo
vos fallat. Quicquid recte vituperatur, in melioris cō-
paratione respicitur. Hoc de substantiis atq; naturis di-
ctum est: inde enim disputabatur, non de bonis actio-
nibus atq; peccatis. Itemq; alibi. Sed nec sic quidem, in-
quam, ab homine homo diligendus est, vt diliguntur
carnales fratres, vel filij, vel coniuges, vel quicunq;
cognati, aut affines, aut ciues. Nam & ista dilectio tēpo-
ralis est. Non enim vllas tales necessitudines habere-
mus, quæ nascendo & moriendo contingunt, si natura
nostra in præceptis & imagine dei manens, in istam
corruptionem non religaretur. Hunc sensum prorsus
improbo, quem iā & superius improbaui in primo li-
bro de Genesi contra Manichæos. Ad hoc enim ducit,
vt credantur illi coniuges primi non generaturi po-
steros homines, nisi peccassent, tanquam necesse fuerit,
vt morituri gigneretur, si de cōcubitu maris & fœmi-
næ gignerentur. Nondum enim videram fieri potuif-
se, vt nō morituri de non morituris nascerentur, si pec-
cato illo magno non mutaretur in deterius humana
natura: ac per hoc si & in parentibus & in filiis fœcun-
ditas fœlicitasq; mansisset, vsq; ad certum sanctorum
numerum, quem prædestinauit deus, nascerentur ho-
mines non parentibus successuri morietibus, sed cum
viuentibus regnaturi. Essent ergo etiam istæ cognatio-
nes atque affinitates, si nullus delinqueret, nullusq; mo-
reretur. Item alio loco: Ad vñ deum tendentes, inquā,
& ei vni religantes animas nostras, vnde religio dicta
creditur, omni superstitione caream. In his verbis meis
ratio quæ reddita est, vnde sit dicta religio, plus mihi

placuit. Nam non me fugit aliam nominis huius ori-
ginem exposuisse Latini sermonis authores, quod in-
de sit appellata religio, quod religatur. Quod verbum
compositum est a legendo, id est, eligendo, vt ita Lati-
num videatur religio, sicut eligo. Hic liber sic incipit:
Cum omnes vitæ bonæ.

I Am verò apud Hipponem regium presbyter scripsi
librum de vtilitate credēdi ad amicum meū, quem
deceptum a Manichæis, adhuc eo errore noueram
detineri, & irridere in catholicæ fidei disciplina, quod
iuberentur homines credere: non autem quid esset ve-
rum certissima ratione docerentur. In hoc libro dixi:
In quibus tamen legis præceptis atque mandatis, qui-
bus nunc Christianos vti fas non est, quale vel sabbat-
um est, vel circuncisio, vel sacrificia, & si quid huius-
modi est, tanta mysteria continentur, vt omnis pius
intelligat nihil esse perniciosū, quā quicquid ibi est,
accipi ad literam, id est, ad verbum: nihil autem salu-
brius quā spiritu reuelari. Inde est: Litera occidit, spi-
ritus autem viuificat. Sed aliter exposui verba ista A-
postoli Pauli, & quantum mihi videtur, vel potius ex
ipsis rebus apparet, multo cōuenientius in eo libro qui
inscribitur: De spiritu & litera. quauis non sit & iste
sensus respuendus. Item dixi: Duæ sunt enim personæ
in religiōe laudabiles. Vna eorum qui iam inuenerūt,
quos etiam beatissimos iudicare necesse est. Alia eorū,
qui studiosissime & rectissime inquirunt. Primi ergo
sunt iam in ipsa possessione, alteri in via, qua tamē cer-
tissime peruenitur. In his verbis meis, si illi qui iā in-
uenerunt, quos in ipsa possessione esse iam diximus, sic
accipiantur beatissimi, vt nō in hac vita, sed in ea quā
speramus, & ad quam per fidei viam tēdimus sint, non
habet iste sensus errore: Ipsi enim iudicandi sunt quod
quærendū est inuenisse, qui iam ibi sunt, quō nos quæ-
rendo & credendo, id est, viam fidei tentēdo cupimus
peruenire. Si autem in hac vita putantur isti esse, vel
fuisse, id verum esse nō mihi videtur. Non quia in hac
vita nihil veri omnino inueniri potest, quod mente
cernatur, nō fide credatur: sed quia tantū non est quic-
quid est, vt nos faciat beatissimos. Neque enim quod
ait Apostolus: Videmus enim nunc I per speculum in
ænigmate, & nunc cernitur ex parte, non cernitur mē-
te: cernitur plane, sed beatissimos nondum facit. Illud
enim beatissimos facit quod ait: Tunc autem facie ad
faciem, & tunc cognoscam sicut & cognitus sum. Qui
hoc inuenerunt, ipsi dicendi sunt in beatitudinis pos-
sessione consistere, ad quam ducit via fidei, quam tene-
mus, & quō credendo cupimus peruenire. Sed qui nam
sint illi beatissimi, qui iam sunt in ea possessione, quō
ducit hac via, magna quæstio est. Et angeli quidē san-
cti quod ibi sint, nulla quæstio est. Sed de sanctis ho-
minibus iam defunctis, vtrum ipsi saltem dicendi sint
iam in illa possessione consistere, merito quæritur. Iam
enim corpore quidem corruptibili, quo anima aggra-
uatur, exuti sunt, sed adhuc expectant etiam ipsi redē-
ptionem corporis sui, & caro eorum requiescit in spe,
nondum in futura incorruptione clarescit. Sed vtrum
ad contemplandam cordis oculis veritatem, sicut di-
ctum est, facie ad faciem, nihil ex hoc minus habeant,
non hic locus est disputando inquirere. Item quod di-
xi: Nam scire magna & honesta vel etiam diuina, bea-
tissimum est, ad eandem beatitudinē referre debemus.
In hac enim vita quantumcunq; id sciatur, nondū est
beatissimum: quoniam incomparabiliter lōge est ampli-
us quod inde nescitur. Et quod dixi: Multum inter-
esse

D
Religio à
religando.
† religio.

De vtilitate
credendi ad
Honoratū.
Cap. XIII.
Exo. 20.
Gen. 17.
Cap. 3.
† disciplinā.

1. Cor. 15.

De spiritu &
litera, ca. 4.
& 5.
E

Cap. 11.
Duæ sunt
personæ in
religiōe lau-
dabiles.

† al. sed quis
tantum est
quicquid est
vt non, &c.
1. Cor. 13.

F
Quid beatif-
simū faciat.

Via fidei.

† sint.

Sapient. 9.
Rom. 8.
Psalm. 15.

Cap. 11.

Cap. 11.

Gesse vtrum aliquid metis certa ratione teneatur, quod scire dicimus, an famæ vel literis credendum posteris vtiliter commendetur. Et paulopost: Quod scimus igitur, debemus rationi: quod credimus, authoritati. non sic accipiendum est, vt in sermone visitatione vereamur nos dicere. Scire, quod idoneis testibus credimus. Proprie quippe cum loquimur, id solū sciri dicimus, quod mentis firma ratione comprehendimus. Cum verò loquimur verbis consuetudini aptioribus, sicut loquitur etiam diuina scriptura, nō dubitemus dicere scire nos, & quod percipimus nostri corporis sensibus, & quod fide dignis credimus testibus, dum tamen inter hæc & illud quid distet intelligamus. Item quod dixi: Nemi- ni dubium est, omnes homines, aut stultos esse, aut sa- pientes, potest videri esse. Contrarium illi, quod legitur in libro tertio de libero arbitrio, Quasi verò natura humana præter stultitiam & sapientiam nullam mediā recipiat affectionē. Sed illud ibi dictum est, vbi de pri- mo homine quærebatur, vtrum sapiens fuerit factus, an stultus, an neutrum: quoniam nullo modo stultum dicere poteramus, qui sine vitio factus est, cum sit stul- titia magnum vitium: & sapientem quomodo dicere- mus, qui potuit seduci, nō satis apparebat. Ideoq; ad cō- pendium dicere volui, quasi verò natura humana præ- ter stultitiam & sapientiam nullam mediam recipiat affectionē. Intuebar quippe & paruulos, quos licet con- fiteamur trahere originale peccatum, tamen nec sapi- entes, nec stultos possumus proprie dicere, nondū vt- tes libero arbitrio, seu bene seu male. Nunc autem aut sapientes, aut stultos esse omnes homines dixi, eos vo- lens intelligi qui iam ratione vtuntur, qua discernun- tur à pecoribus, vt homines sint, sicut dicimus beatos es- se omnes homines velle. Nunquid enim in hac senten- tia tam vera atque manifesta metumus ne intelligā- tur & paruuli, qui hoc adhuc velle non possunt? Alio loco cum miracula cōmemorassem quæ dominus Ie- sus fecit cum hic esset in carne: adiunxi, dicēs: Cur, in- quietis, ista modo non fiunt? Atque respondi, quia non mouerent, nisi mira essent: si autem solita essent, mira non essent. Hoc autem dixi, quia non tāta, nec omnia modo, non quia nulla sunt etiam modo. In fine autem librī. Sed quoniam sermo iste noster, inquam, multo processit lōgius quā putabam, hic finem libro facia- mus, in quo meminere volo, nondum Manichæos me cōpisse refellere, & illas nugas nondum inuasisse, neq; de ipsa catholica doctrina magnum aliquid aperuisse, sed voluisse tantummodo eruere tibi si possem falsam opinionem de veris Christianis malitiose aut impe- rite vobis insinuatam, & erigere ad magna quedam & diuina discenda. Quare hoc volumen ita sese habeat, placatiore autem animo tuo factō, ero fortassis in cæ- teris promptior. Hæc non ita dixi, quasi nihil aduersus Manichæos adhuc scripsissem, vel nihil de doctrina ca- tholica mandassem literis, cum tot superius adita vo- lumina de vtraque re non me testentur tacuisse, sed in hoc libro ad illum scripto nondum Manichæos refel- lere ceperam, & illas nugas nondum inuaseram, neq; de ipsa catholica magnum aliquid aperueram, quoniā sperabam hoc initio factō, ad eum ipsum me scriptu- rum fuisse, quæ hic nondum scripseram. Hic liber sic incipit: Si mihi Honorate.

Post hunc librum scripsi adhuc presbyter contra Manichæos de duabus animabus, quarum dicunt vnā partem dei esse, alteram de gente tene- brarum, quam non cōdiderit deus, & quæ sit deo coæ-

terna: & has ambas animas, vnā bonā, alterā ma- lam, in vno homine esse delirant. Istam scilicet malam propriam carnis esse dicentes, quam carnem etiam di- cunt gētis esse tenebrarum. Illam verò bonā ex ad- uentitia dei parte, quæ cum tenebrarum gente confi- xerit, atque vtrunq; miscuerit. Et omnia quidem bonā hominis illi bonæ animæ, omnia verò mala illi malæ animæ tribuit. In hoc libro illud quod dixi: Nullam esse qualemcunq; vitam, quæ nō eo ipso quo vita est, & in quantum omnino vita est, ad summum vitæ fontem principiumq; pertineat: ita dixi, vt tanquam creatura ad creatorem pertinere intelligatur, non autem de illo esse tanquā pars eius existimetur. Item quod dixi: Nus- quam scilicet nisi in voluntate esse peccatum, possunt Pelagiani pro se dictum putare propter paruulos, quos ideo negant habere peccatum, quod eis in baptis- mate remittatur, quia nondum arbitrio voluntatis vtuntur. Quasi verò peccatum quod eos ex Adam dicimus ori- ginaliter trahere, id est, reatu eius implicatos, & ob hoc pœnæ obnoxios detineri, nusquam esse potuerit, nisi in voluntate, qua voluntate commissum est, quādo di- uini præcepti est facta transgressio. Potest etiam puta- ri falsa esse ista sententia, qua diximus, Nusquam, nisi in voluntate esse peccatum, quia dixit Apostolus: Si au- tem quod nolo hoc facio, iam nō ego operor illud, sed lid, quod habitat in me peccatum. Hoc enim peccatū vsque adeo non est in voluntate, vt dicat: quod nolo, hoc facio. Quomodo ergo nusquā est, nisi in voluntate pec- catum? Sed hoc peccatū de quo sic est locutus Aposto- lus, ideo peccatum vocatur, quia peccatum factum est, & pœna peccati est: quādoquidem hoc de concupiscē- tia carnis dicitur, quod aperit in consequentibus dicēs: Scio quia non habitat in me, hoc est, in carne mea bo- num: velle enim adiacet mihi, perficere autem bonum non inuenio. Perfectio quippe boni est, vt nec ipsa cō- cupiscentia peccati sit in homine, cui quidem quando bene viuitur, non consentit voluntas, verū tamen non perficit bonum, quia inest adhuc concupiscētia, cui re- pugnat voluntas, cuius concupiscentiæ reatus in baptis- mate soluitur, sed infirmitas manet, cui donec sanetur, omnis fidelis, qui bene pficit, studiosissime reluctatur. Peccatum autem quod nusquam est, nisi in voluntate, illud præcipue intelligēdum est, quod iusta damnatio consecuta est. Hoc enim per vnum hominem introi- uit in mundum: quanquam & hoc peccatum quo con- sentitur peccati concupiscentiæ, non nisi voluntate cō- mittitur. Propter hoc & alio loco dixi: Non igitur ni- si voluntate peccatur. Itemq; alio loco ipsam volunta- tem definiui dicēs: Voluntas est animi motus, cogen- te nullo, ad aliquid vel non amittendū, vel adipiscen- dum. Quod propterea dictum est, vt hac definitione volens à nolente discernere, & sic ad illos referre- tur intentio, qui primi in paradiso fuerūt humano ge- neri origo mali, nullo cogente peccando, hoc est, libe- ra voluntate peccando, quia & sciendū contra præce- ptum fecerunt, & ille tentator suavit vt hoc fieret, non coëgit. Nam & qui nesciens peccauit, non incongruen- ter nolens peccasse dici potest, quāuis & ipse quod ne- sciens fecit, volens tamen fecit, ita nec ipsius esse potuit sine voluntate peccatum. Quæ voluntas vtiq; sicut de- finita est, animi motus fuit, nullo cogente, ad aliquid vel non amittendū, vel adipiscendū. Quod enim si nolisset, non fecisset, non coactus est facere. Quia voluit, ergo fecit, etsi non quia voluit peccauit, nesciens peccatum esse quod fecit: ita nec tale peccatum sine vo- luntate

Scire.
Scire quid.

Ca. 12. & 15.

Cap. 24.
Adam vtrū
sapiens fue-
rit vel stult.

etiam.
Paruuli nec
sapientes nec
stulti.

Cap. 16.
Miracula
quæ nunc
nō fiunt.

Cap. 18.

Id est ipsi.

Contra Ma-
nichæos de
duabus ani-
mabus.
Cap. XV.

Cap. 1.

Cap. 10.
2. sen. dist.
41. c. illius
etiam.

vsq;.
Tex.

Rom. 7.

Peccato.

Perfectio
boni.

Peccatū in
voluntate.
M

Non nisi vo-
luntate pec-
catur.

Cap. 10.
15. q. 1. c. 1.
Voluntas
quid.
admitten-
dum.

2. sen. dist.
41. c. illius
etiam & dist.
26. c. volū-
tatem. Et. 35.
cap. 1.
fecerunt
originem.
scientes.

animæ.
admittēdis
tal. Quod
enim nūq;
hūisset non
fecisse.
etiam si.

† al. cogit.

Cap. 11.
13. q. 1. c. 1.
2. sen. dist.
35. cap. 1.
Peccatum
quid.

† quam.

Cap. 12.

Parvuli rei
tenentur nō
volūtatē, sed
origine.

Rom. 5.
Cap. 12.

Eph. 2.
Natura pro
prie dicta.

† al. deest,
in eo.
Ca. eodem.
2. sen. dist.
28. ca. simi-
liter.

Ca. eodem.
2. sen. dist.
27. ca. si igitur.

† peccatum
earū tenere.

Cap. 13.

luntate esse potuit, sed voluntate facti, non voluntate peccati. Quod tamen factum peccatum fuit: hoc enim factum est, quod fieri non debuit. Quisquis autē sciens peccat, si potest cogenti ad peccatum sine peccato resistere, nec tamen facit, utique volens peccat, quoniam qui potest resistere, non cogitur cedere. Qui verō volenti cupiditati bona voluntate resistere non potest, & ideo facit contra praecepta iustitiae, iam hoc ita peccatum est, ut sit etiam poena peccati. Quapropter peccatū sine voluntate esse nō posse verissimum est. Itemq; definitio peccati qua diximus: Peccatum est volūtas retinendi vel consequendi quod iustitia vetat, & vnde liberum est, abstinere, propterea vera est, quia id definitum est quod tantummodo peccatum est, nō quod est letitia, poena peccati. Nam quando tale est, ut idem sit & poena peccati, quantum est quod valet voluntas sub dominante cupiditate, nisi forte si pia est, ut oret auxilium: Intantum enim libera est: quia intantum libera est, & intantum appellatur voluntas. Alioquin tota cupiditas, quā voluntas proprie nuncupanda est: quae non est, sicut Manichaei desipiunt, alienae naturae additamentum, sed nostrae vitium, a quo non sanamur: nisi gratia saluatoris. Quod si quisquam dicit etiam ipsam cupiditatem nihil esse aliud quam voluntatem, sed vitiosam peccatoq; servientem, non resistendū est. nec de verbis, cum res constat, controuersia facienda est. Sic enim ostenditur sine voluntate nullum esse peccatum, siue in opere, siue in origine. Rursus in eo quod dixi: lā querere cōperam: vtrum illud malum genus animarum antequam bono misceretur, habuisset aliquam voluntatem. Si enim non habebat, sine peccato atque innocēs erat, & ideo nullo modo malum. Cur igitur inquirunt peccatum dicitis paruulorum, quorum volūtatē non tenetis ream? Respondetur non eos proprietate volūtatē, sed origine reos teneri. Omnis enim homo terrenus quid est origine, nisi Adam? Porro autem Adam habebat utique voluntatem, qua volūtatē cum peccasset, peccatum per eum intrauit in mundū. Itemq; in eo quod dixi: Natura esse malae animae nullo modo queunt. Si queritur quomodo accipiamus quod ait Apostolus: Fuimus & nos natura filij irae sicut & ceteri. respondemus naturam in his verbis meis me intelligi voluisse illam, quae proprie natura dicitur, in qua sine vitio creati sumus. Nam ista propter originem natura appellatur, quae origo utiq; habet vitium quod est contra naturam. Et iterum in eo quod dictum est: Peccati reum teneri quēquam, quia non fecit quod facere non potuit, summę iniquitatis & insaniae est. Cur ergo, inquit, paruuli tenentur rei? Respondetur, quia ex eius origine tenentur, qui non fecit quod facere potuit, diuinum scilicet seruare mandatum. Quod autem dixi illae animae quicquid faciunt, si natura non voluntate faciunt, id est, si libero & ad faciendum & ad nō faciendum motu animi carent, si denique his abstinendi ab opere suo potestas nulla conceditur, peccato earum teneri non possumus: propterea non perturbat de paruulis questio, quia ex illius origine rei tenentur qui voluntate peccauit, quando libero & ad faciendum & ad nō faciendum motu animi non carebat, eiq; ab opere malo abstinendi summa potestas erat. Quod Manichaei de tenebrarum gente non dicunt, quam fabulosissime inducunt, eamq; naturā semper malam, nunquam bonam fuisse contendunt. Illud autem queri potest quomodo dixerim: Etiam si sunt animae, quod interim incertum est, corporeis officiis non peccato, sed

natura deditę, nosq; quanquam sint inferiores, aliqua tamen interiore vicinitate contingunt, non illas ideo malas haberi oportere, quia & nos cum eas sequimur & corporea diligimus, mali sumus: quandoquidem de illis hoc dixi, de quibus superius loqui cōperam, dicēs: Quanquam etiam si eis quidem concedatur inferiore alio genere animarum nos illici ad turpia, non inde conficiunt, aut illas naturā malas esse, aut istas summū bonum. De his enim disputationem vsque ad hunc locum perduxī, vbi dixi: Etiam si sunt animae, quod interim incertum est, corporeis officiis, non peccato, sed natura deditę &c. Queri ergo potest, cur dixerim, quod interim incertum est, cum prorsus dubitare non debuerim, non esse tales animas. Sed hoc ideo dixi: Quia expertus sum qui dicerent diabolum & angelos eius bonos esse in genere suo, & in ea natura, in qua eos creauit deus ordine proprio tales quales sunt: sed nobis malum esse, si illiciamur & seducamur ab eis: si autem caueamus eos atque vincamus, decorū atque gloriosum. Et hoc qui dicunt videntur sibi, ut id probent, de scripturis adhibere idonea testimonia. Vel illud quod scriptum est in libro Iob, cum diabolus describeretur: Hoc est initium figmenti domini, quod fecit ad illudendū cum angelis suis. Vel illud in psalmo. 103. Draco hic quem finxisti ad illudendum ei. Quā quāstionē, quia non aduersus Manichaeos, qui hoc non sentiunt, sed aduersus alios, qui hoc sentiunt (cum suscipienda esset atque soluenda, pertractare atque enodare tunc nolui, ne librum multo quā vellem facerem longiorē: cum viderem etiam si hoc concederetur, tamen debere Manichaeos ac posse conuinci, introducentes insanissimo errore, naturam mali aeterno bono coaeternam. Ideo ergo dixi: Quod interim incertum est, non quod ego inde dubitarem, sed quod inter me & illos quos ita sapere inueneram, nondum esset ista quāstio dissoluta, quā tamen in aliis longe posterioribus libris meis, de Genesi ad litteram, secundum scripturas sanctas quanta potui manifestatiōe dissolui. Alio loco: Propterea, inquam, corporea diligendo peccamus, quā spiritualia diligere & iustitia iubemur, & natura possumus, & tunc in nostro genere optimi & beatissimi sumus. Vbi queri potest, cur natura & non gratia potius dixerim. Sed contra Manichaeos de natura quāstio versabatur. Et utique id agit gratia, ut sanata natura quod viciata nō potest, possit per eum qui venit querere & saluum facere quod perierat. Quam tamen gratiam etiam tunc recolens orauī pro familiarissimis meis qui mortifero illo adhuc tenebantur errore, & dixi: Deus magne, deus omnipotens, deus summę bonitatis, quem inuolabilem & incorruptibilem & atque immutabilem & credi atque intelligi fas est, trina vnitas, quam catholica ecclesia colit, supplex oro expertus in me misericordiā tuam, ne homines cum quibus mihi a pueritia in hominum victo fuit summa consensus, in tuo cultu a me dissentire permittas. Sic utique orans, iam fide retinebam, nō solū conuersos ad deū gratia eius adiuuari, ut proficiant ac perficiantur, vbi adhuc dici potest pro merito conuersionis illorum istam dari gratiam, verum etiam ut cōuertantur ad deum, ad ipsam dei gratiam pertinere: quandoquidem pro eis orauī qui erant ab illo nimis auersi, atq; ut ad illum conuerterentur orauī. Hic liber sic incipit: Opitulante dei misericordia.

Eodem tempore presbyterij mei, cōtra Fortunatum quendam Manichaeorum presbyterū tē disputauī, qui plurimum temporis apud Hippone vixerat,

D
† deest, &
† eisdem.
† al. naturas
Iob. 40.
E
† ab.
† quae.
Cap. 13.
† qui.
† possumus.
†
Matth. 18.
Luc. 19.
Acta contra
Fortunatū
Manichaeum
Cap. XVI.
† primo.

G vixerat, seduxeratq; tam multos, ut propter illos tibi eū delectaret habitare. Quæ disputatio nobis altercanti- bus excepta est à notariis, veluti gesta conficerentur, nam & diem habet, & consulem. Hanc in librū, me- moriæ mandandam conferre curauimus. Versatur ibi quæstio, unde sit malum. Me asserēte exortum fuisse hominis malum ex libero voluntatis arbitrio. Illo autem naturam mali deo coaternam persuadere mo- liente: sed consequenti die tandem confessus est nihil se aduersus nos inuenire quod diceret. Nec sanè catho- licus factus est, sed tamen ab Hippone discessit. In hoc libro illud quod dixi: Animam dico esse factam à deo, ut cætera omnia quæ à deo facta sunt: & inter illa quæ deus omnipotens fecit, principalem locum datum esse animæ: ita dixi ut hoc generaliter de vniuersa crea- tura rationali accipi vellem, quauis in scripturis san- ctis animas dictas esse angelorum, aut nō omnino, aut non possit facile reperiri, sicut supra iam dixim⁹. Item alio loco: Ego dico, inquam, peccatum non esse, si non propria voluntate peccetur: vbi peccatū illud intelli- gi volui quod non est etiam pœna peccati. Nam de ta- li pœna dixi alibi in eadem disputatione, quod dicen- dum fuit. Itemq; dixi: Ut postea eadem ipsa caro quæ nos in pœnis torset in peccatis manentes, subiiciatur nobis in resurrectione, & nulla aduersitate nos quatiat, quo minus legem & præcepta diuina seruemus. Quod non ita est accipiendum, tanquam & in illo dei regno, vbi incorruptibile & immortalē corpus habebimus, de scripturis diuinis lex & præcepta sumenda sint: sed quia perfectissime ibi lex æterna seruabitur, & illa duo præcepta de diligendo deo & proximo, non in le- ctione, sed in ipsa perfecta & sempiterna dilectione tenebimus. Hoc opus sic incipit: Quinto calendas Septembris.

P Er idem tempus coram episcopis hoc mihi iube- ribus, qui plenarium totius Aphricæ concilium Hippone regio agebant, de fide & symbolo presbyter disputaui. Quam disputationem, nonnullis eorum qui nos familiariter diligebant studiosissime instantibus, in librum contuli, in quo de rebus ipsis ita disseritur, ut tamen non fiat verborum illa contextio, quæ tenenda memoriter competentibus traditur. In hoc libro cum de resurrectione carnis ageretur: Re- surget, inquam, corpus secundum Christianam fidem, quæ fallere & falli non potest. Quod cui videtur in- credibile, qualis sit nunc caro attendit, qualis autē futura sit non considerat, quia illo tempore immuta- tionis angelicæ, non iam caro erit & sanguis, sed tan- tum corpus, & cætera quæ ibi de corporum terrestriū in corpora cœlestia mutatione disserui, quoniam dixit Apostolus cum inde loqueretur: Caro & sanguis re- gnum dei non possidebunt. Sed quisquis ea sic accipit, ut existimet ita corpus terrenum, quale nūc habemus, in corpus cœleste resurrectione mutari, ut nec mem- bra ista, nec carnis sit futura substantia: proculdubio corrigendus est, commonitus de corpore domini, qui post resurrectionem in eisdem membris, non solum conspiciendus oculis, verumetiam manibus tangen- dus apparuit, carnemq; se habere etiam [sermone] fir- mauit dicens: Palpate & videte, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere. Vnde cōstat Apostolum, non carnis substantiam negasse in dei re- gno futuram, sed aut homines qui secundum carnem viuunt, carnis & sanguinis nomine nuncupasse, aut ip- sam carnis corruptionem, quæ tunc utique nulla erit.

Nam cum dixisset: Caro & sanguis regnum dei non possidebunt, bene intelligitur tanquā exponendo quid dixerit continuo subdidisse. Neque corruptio incorru- ptionem possidebit. De qua re ad persuadendū infide- libus difficili, diligenter quantum potui me differuisse reperiet quisquis de Ciuitate dei librum legerit nouis- simum. Hoc opus sic incipit: Quoniam scriptum est.

C Vm de Genesi duos libros contra Manichæos condidissem, quoniam secundum allegoricam significationem scripturæ verba tractaueram, non ausus naturalium rerum tanta secreta ad literam exponere, hoc est, quemadmodum possent secundum historicam proprietatem quæ ibi dicta sunt accipi, vo- lui experiri in hoc quoque negotiosissimo ac difficil- limo opere quid valerem, sed in scripturis exponendis tyrocinium meum sub tanta sarcinæ mole succubuit. Et nondum perfecto vno libro ab eo quem sustinere non poteram, labore conquieui. Sed in hoc opere cum mea opuscula retractarem, iste ipse ut erat imperfe- ctus venit in manus, quem neque adideram & abole- re decreueram, quoniam scripsi postea duodecim li- bros, quorum titulus est, de Genesi ad literam. In qui- bus quauis multa quæstia potius quàm inuenta vide- antur, tamen eis iste nullo modo est comparandus. Ve- rum & hunc postea quàm retractaui, manere volui, ut esset iudex quantū existimo non indocilis* truden- torum meorum in enucleandis atque scrutandis diui- nis eloquiis. Eiusq; titulum esse volui, De Genesi ad li- teram imperfectus. Inueni quippe eum vsque ad hæc verba dictatum: Pater tantum pater est, nec filius aliud est quàm filius, quia & cum dicitur similitudo patris, quāquam ostendat nullam interuenire dissimilitudi- nem, non tamen solus est pater, sed et habet similitudi- nem. Post hæc repetiui verba scripturæ rursus consy- deranda atque tractanda. Et dixit deus: Faciamus ho- minem ad imaginem & similitudinem nostram. Hu- iusque dictatum librum imperfectum reliqueram. Quod autem ibi sequitur, addendum putavi cum cum retractarem, nec sic tamē perfecti, sed hoc quoque ad- dito imperfectum reliqui. Si enim perfecissem, saltem de omnibus operibus & verbis dei, quæ ad sextum di- em pertinerent disputassem. In hoc libro ea notare quæ mihi displicent, vel defendere quæ aliis non bene intellecta displicere possunt, superfluum mihi visum est. Breuiter enim potius admoneo, ut illi duodecim li- bri legantur, quos longe postea episcopus feci, & ex ip- sis de isto iudicetur. Hic liber sic incipit: De obscuris naturalium rerum.

P Er idem tempus de sermone domini in monte secundum Matthæum, duo volumina scripsi. In quorum primo propter id quod scriptū est: Bea- ti pacifici, quoniam ipsi filij dei vocabuntur. Sapientia, inquam, cōgruit pacificis, in quibus iam ordinata sunt omnia, nullusque motus aduersus rationem rebellis est, sed cuncta obtemperant spiritui hominis, cum & ipse obtemperet deo. Quod merito mouet quomodo dixerim: Non enim cuiquam prouenire in hac vita potest, ut lex repugnans legi mentis omnino non sit in membris. Quandoquidem etiam si ei sic resisteret spiritus hominis, ut in nullum eius laberetur assen- sum: non ideo tamen illa non repugnaret. Hoc ergo quod dictum est, nullum esse motum aduersus ratio- nem rebellem: recte accipi potest id nunc agentibus pacificis domando concupiscentias carnis, ut ad istam pacem plenissimam quandoq; veniatur. Proinde quod

K
1. Cor. 15.

Ca. 5. & 21.

De Genesi
ad literam
imperfectus.
Ca. XVIII.
*aliis, expo-
sitionem.

L

*fal. inutilis

Cap. 16.

16.

Gene. 1.

pertinet

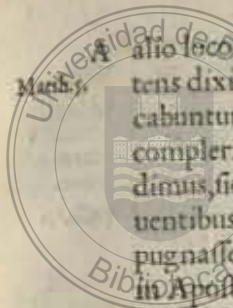
M

tergo.

De sermone
dñi in mōte
Cap. XIX.
Matth. 5.

Lib. 1.

alio loco

alio loco eum eandem sententiam euangelicam repe-
 tens dixisse: Beati pacifici, quoniam ipsi filij dei vo-
 cabuntur, adiunxi dicens: Et ista quidem in hac vita
 compleri possunt, sicut completa esse in Apostolis cre-
 dimus, sic accipiendum est, non ut in Apostolis hic vi-
 ventibus nullum carnis motum arbitremur spiritui re-
 pugnasce, sed haec hucusque ista posse compleri, quatenus
 in Apostolis credimus esse completa, ea mensura scili-
 cet perfectionis humanae, quanta in hac vita potest es-
 se perfectio. Non enim dictum est, ista in hac vita compleri
 possunt, nam completa esse in Apostolis credimus, sed
 ita dictum est, sicut completa esse in Apostolis credimus,
 ut ita compleantur sicut in illis completa sunt, id est,
 quadam perfectione, cuius capax est ista vita, non sicut
 compleantur illi quae speramus pace plenissima,
 quando dicetur: Vbi est mors contentio tua? Alio loco
 quod interpolui testimonium: Non enim ad mensu-
 ram dat deus spiritum, nondum intellexeram de Chri-
 sto proprie verius accipi. Aliis quippe hominibus, nisi
 ad mensuram daretur spiritus, non dupliciter peteret He-
 liseus quam fuit in Helia. Item quod scriptum est: Iota
 vnum, aut vnius apex non transiet a lege donec omnia
 fiant: cum exponerem, nihil dixi posse aliud intelligi,
 nisi vehementem perfectionis expressionem. Vbi me-
 rito quaeritur: Vtrum ista perfectio sic possit intelligi, ut
 tamen verum sit, neminem iam videntem voluntatis ar-
 bitrio hic vivere sine peccato. A quo enim usque ad vnum
 apicem lex perfici potest, nisi a quo sunt universa di-
 vina mandata? Sed in eisdem mandatis est etiam quod
 iubemur orare: Dimitte nobis debita nostra, sicut &
 nos dimittimus debitoribus nostris. Quam orationem
 usque ad finem seculi tota dicit ecclesia. Omnia ergo
 mandata facta deputantur, quando quicquid non sit
 ignoscitur. Sanè quod ait dominus: Quicumque soluerit
 vnum de mandatis istis minimis, & docuerit sic ho-
 mines &c. usque ad eum locum ubi ait: Nisi abundaue-
 rit iustitia vestra plusquam scribarum & pharisaeorum,
 non intrabitis in regnum caelorum, multo melius & co-
 uenientius exposui in aliis posterioribus sermonibus
 meis, quod etiam hic retexere longum est. Ad hoc au-
 tem iste ibi perducitur sensus, ut eorum sit iustitia ma-
 ior quam scribarum & pharisaeorum, qui dicunt & non
 faciunt. De scribis quippe & pharisaeis alio loco ipse
 dominus ait: Dicunt enim & non faciunt. Illud etiam
 melius intellexim postea quod scriptum est: Quia & qui
 irascitur fratri suo. Codices enim Graeci non habent, si-
 ne causa, sicut hic positum est, quauis idem ipse sit sen-
 sus. Illud enim diximus intuendum, quid sit irasci fratri
 suo, quoniam non fratri irascitur qui peccato fratris
 irascitur. Qui ergo non peccato fratris irascitur, sine
 causa irascitur. Item quod dixi: Hoc & de patre & de
 matre & de ceteris vinculis sanguinis intelligendum
 est, ut in eis oderimus quod genus humanum nascen-
 do & moriendo sortitum est, ita sonat, quasi non es-
 sent futurae istae necessitudines si nullo naturae huma-
 nae precedente peccato nemo moreretur. Quae sensum
 iam superius improbaui. Essent enim profecto cogita-
 tiones & affinitates, etiam si originali nullo existente
 peccato, sine morte cresceret & multiplicaretur genus
 humanum. Ac per hoc aliter soluenda est quaestio, cur
 dominus praeceperit diligendos inimicos, cum alio lo-
 co praecipiat odio habendos & parentes & filios, non si-
 cut hic soluta est, sed sicut eam posterius sepe soluimus
 id est, ut diligamus inimicos lucrandos regno dei, &
 oderimus in propinquis, si impediunt a regno dei. Item

de precepto quo prohibetur vxor non dimitti, nisi
 propter fornicationem: hic quidem scrupulosissime di-
 sputaui. Sed quam velit dominus intelligi fornicatio-
 nem propter quam liceat dimittere vxorem, vtrum eam
 quae damnatur in stupris, an illam de qua dicitur: Per-
 didisti omnem qui fornicatur abs te, in qua vtrique &
 ista est, neque enim non fornicatur a domino, qui tol-
 lens membra Christi, facit ea membra meretricis: etiam
 atque etiam cogitandum est atque requirendum. Nec volo
 in re tanta tamque ad dignoscendum difficili putare le-
 ctorem istam sibi nostram disputationem debere suf-
 ficere: sed legat & alia, siue nostra quae postea scripta
 sunt, siue aliorum melius considerata atque tractata: vel
 ipse, si potest, ea quae hic merito mouere possunt, vigilan-
 tiore atque intelligentiore mente discutiat. Non quia
 omne peccatum fornicatio est, neque enim omnem pec-
 cantem deus perdit, qui quotidie sanctos suos exaudit,
 dicentes: Dimitte nobis debita nostra, cum perdat om-
 nem qui fornicatur ab eo. Sed quatenus intelligenda
 atque eliminanda sit haec fornicatio, & vtrum etiam
 propter hanc liceat dimittere vxorem, latebrosissima
 quaestio est. Licere tamen propter istam quae in stupris
 committitur, nulla quaestio est. Et vbi dixi hoc permis-
 sum esse, non iussum, non attendi aliam scripturam, di-
 centem: Qui tenet adulteram, stultus & impius est. Nec
 sanè adulteram dixerim fuisse deputandam illam mu-
 lierem etiam posteaquam audiuit a domino: Nec ego
 te damnabo, vade, deinceps iam noli peccare: si hoc o-
 bedienter audiuit. Loco alio peccatum fratris ad mor-
 tem: de quo dicit Ioannes Apostolus: Non pro illo di-
 co ut roget quis, ita definiui ut dicerem. Peccatum er-
 go & fratris ad mortem puto esse cum post agnitionem
 dei per gratiam domini nostri Iesu Christi quisque op-
 pugnat fraternitatem, & aduersus ipsam gratiam, qua
 reconciliatus est deo inuidentiae facibus agitur. Quod
 quidem non confirmaui, quoniam hoc putare me di-
 xi, sed tamen addendum fuit, si in hac tam scelerata
 mentis peruersitate finierit hanc vitam: quoniam de
 quocunque pessimo in hac vita constituto, non est vtri-
 que desperandum, nec pro illo imprudenter oratur: de
 quo non desperatur. In secundo item libro: Nulli, in-
 quam, licebit ignorare dei regnum, cum eius vnigeni-
 tus non solum intelligibiliter, sed etiam visibiliter in ho-
 mine dominico de caelo venerit, iudicaturus & viuos
 & mortuos. Sed non video vtrum recte dicatur homo
 dominicus, qui est mediator dei & hominum, homo
 Christus Iesus, cum sit vtrique dominus: dominicus au-
 tem homo quis in eius sancta familia non potest di-
 ci. Et hoc quidem ut dicerem apud quosdam legi tra-
 ctatores catholicos diuinorum eloquiorum. Sed vbi-
 cunque hoc dixi, dixisse me nollem. Postea quippe vi-
 di non esse dicendum, quauis nonnulla possit ratione
 defendi. Item quod dixi: Nullius enim ferè conscientia
 deum potest odire: video non fuisse dicendum. Multi
 enim sunt de quibus scriptum est: Superbia eorum qui
 oderunt te. Alio loco in eo quod dixi: ob hoc dixisse do-
 minum: Sufficit diei malicia sua, quia cibos sumere vr-
 gebit ipsa necessitas, quam propterea malitiam nomi-
 natam arbitror, quia poenalis nobis est. Pertinet enim
 ad hanc fragilitatem quam peccando meruimus, non
 attendi etiam primis hominibus data fuisse in paradi-
 so corporalia & alimenta, antequam istam mortis per-
 nam peccando meruissent. Sic enim erant immorta-
 les in corpore nondum spiritali, sed animali, ut tamen
 in eiusmodi immortalitate corporalibus alimentis
 vterentur.

Lib. 1.
 Psal. 73.
 1. Cor. 6.
 Mat. 5.
 1. al. eliminanda
 al. eliminanda
 al. eliminanda.
 E
 Lib. 1.
 Prouer. 18.
 Ioan. 8.
 Lib. 1.
 1. Ioan. 5.
 ergo.
 De pe. di. 5.
 ca. Si sacer-
 dos.
 Peccatum
 ad mortem.
 2. fen. di. 43.
 ca. Est etia.
 F
 et.
 Homo do-
 minicus.
 1. Tim. 2.
 Lib. 2.
 Psal. 73.
 Mat. 6.
 1. vrgebat.
 Lib. 2.
 1. corporis.

G vteretur. Item quod dixi: Quā sibi deus elegit gloriosam ecclesiam, nō habentem maculā neque rugā, non ideo dixi, quia nunc ex omni parte iam talis est, quāvis ad hoc electa non dubitetur, ut talis sit quādo Christus apparuerit vita eius, tūc enim & ipsa cum illo apparebit in gloria. Propter quam gloriam dicta est ecclesia gloriosa. Item quod dominus ait: Petite & accipietis, quærite & inuenietis, pulsate & aperietur vobis. o-
perose quidem tria ista quid inter se differant exponendum putavi, sed longe melius ad instantissimam petitionem omnia referuntur. Hoc quippe ostendit, ubi eodem verbo cuncta conclusit, dicens: Quanto magis pater vester qui in cœlis est, dabit bona petentibus se. Non enim dixit, petentibus & quærentibus & pulsantibus. Hoc opus sic incipit: Sermonem quem locutus est dominus.

Psalmus cōtra partem. Donati. Ca. XX.

Volens etiam causam Donatistarum ad ipsius humillimi vulgi & omnino imperitorum atq; idiotarū notitiam peruenire, & eorum quantū fieri posset per nos inhærere memoria, psalmū qui eis cantaretur per Latinas literas feci. Sed vsq; ad V literam. Tales enim abecedarios appellant. Tres verò ultimas omisi, sed pro eis nouissimū quasi epilogū adiūxi, tanquā eos mater alloqueretur ecclesia. Hypopsalma etiam quod respōdetur, & proœmium causæ, quod nihilominus cantatur, non sunt in ordine literarū. Earum quippe ordo incipit post proœmiū. Ideo autē non aliquo carminis genere id fieri volui, ne me necessitas metrica ad aliqua verba quæ vulgo minus sunt vīitata cōpelleret. Iste psalm⁹ sic incipit: Omnes qui gaudetis.

Contra epistolam Donati heretici Cap. XXI.

Librum etiam cōtra epistolam Donati qui partis Donati secundus post Maiorinum episcopus apud Carthaginem fuit, eodē presbyterij mei tēpore scripsi, in qua epistola ille agit, ut non nisi in eius communione baptisma Christi esse credatur, cui nos contradicimus. In hoc libro dixi in quodam loco de Apostolo Petro, quod in eō tanquam in petra fundata sit ecclesia, qui sensus etiam cantatur ore multorum in versibus beatissimi Ambrosij, ubi de gallo gallinacio ait: Hoc ipsa petra ecclesia canente, culpam diluit. Sed scio me postea sapissime sic exposuisse quod a domino dictum est: Tu es Petrus & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam. ut super hanc intelligeretur quem confessus est Petrus dicens: Tu es Christus filius dei vivi. ac si Petrus ab hac petra appellatus, personam ecclesiæ figuraret, quæ super hanc petram ædificatur, & accepit claves regni cœlorum. Non enim dictum est illi: Tu es petra, sed tu es Petrus, petra autem erat Christus, quem cōfessus Simon, sicut eum tota ecclesia cōfetur, dictus est Petrus. Harum autē duarum sententiarum quæ sit probabilior eligat lector. Alio loco dixi: Nullius mortem deus quærit. quod sic accipiendum est, quia homo sibi acquisiuit mortem deserens deum, & acquirit qui non recurrit ad deum, secundum quod scriptum est: Deus mortem non fecit. Sed etiam illud non minus verum est. Vita & mors a domino deo est: vita scilicet a donāte, mors a vindicante. Item quod dixi: Donatum cuius epistolam refellebam, rogasse ut imperator inter ipsum & Cæcilianum transmarinos episcopos iudices daret: non ipsum, sed alium Donatum, eiusdem tamen schismatis hoc fecisse probabilius inuenitur. Ille autem non erat Carthaginensis Donatistarum episcopus, sed a Casis nigris, qui tamen primus apud Carthaginem ipsum nepharium schisma promissit. Nec sanē Donatus Carthaginensis ut Chri-

Matth. 16. petra Christus. Thunc. ꝑ sic. ꝑ figuret.

1. Cor. 10.

Sapient. 1. Eccle. 11.

ꝑ cōmisit.

stiani rebaptizaretur, instituit: quod ego cum instituisse crediderā quando eius epistolæ respondebam. Nec de libro Sapientiæ ipse abstulit dimidiam sententiā, verba ad rem necessaria, ubi cum scriptum sit: Qui baptizatur a mortuo, & iterum tangit eum, quid proficit lauatō eius. iste sic posuit tanquā scriptum sit: Qui baptizatur a mortuo, quid proficit lauatō: leius. Nos autem & antequam esset pars Donati sic habuisse codices plurimos, verumtamen Aphros, ut non esset in medio, & iterū tangit, lillum. postea didicimus. Quod si tunc scissem, non in istum tanquā in furē diuini eloquij, vel violatorem tanta dixissem. Hic liber sic incipit: Abs te ipso præsente audieram.

Eodem tempore venerunt in manus meas quædam disputationes Adimātij, qui fuerat Manichæi discipulus, quas conscripsit aduersus legem & prophetas, velut contraria eis euangelica & apostolica scripta demonstrare conatus. Huic ergo respondi, verba eius apponens eisq; reddens responsionē meā. Quod opus vno volumine conclusi, & in eo quibusdā quæstionibus non semel sed iterum respōdi, quoniam quod primū responderam perierat, & tunc inuentum est, cum iam iterū respondiissem. Aliquas sanē earundē quæstionum popularibus ecclesiasticis sermonib⁹ solui, adhuc etiam quibusdā non respondi. Aliquæ remanserunt, quæ rebus aliis magis vrgentibus prætermisissunt, cumulo quoque obliuionis adiuncto. In hoc ergo dixi: Certis enim quibusdā vmbreis & figuris rerum ante domini aduentum secundum mirabilem atq; ordinatissimam distributionem temporum populus ille tenebatur qui testamentum vetus accepit, tamen in eo tanta prædicatio & pronuntiatio noui testamenti est, ut nulla in euangelica atque apostolica disciplina reperiatur. quauis ardua & diuina præcepta & promissa, quæ illis etiam libris veteribus desint. Sed addendū erat atque dicendum, ut penē nulla in euangelica atq; apostolica doctrina reperiatur, quauis ardua & diuina præcepta & promissa, quæ illis etiam libris veteribus desint. Quid est enim quod in sermone euangelico in monte dominus dicit: Audistis quia dictum est antiquis hoc, ego autē dico vobis hoc, si nihil ipse amplius præcepit quā præceptum est in illis veteribus libris: Deinde regnum cœlorum illi populo fuisse promissum non legimus in iis quæ promissa sunt lege data per Moysen in monte Sina, quod proprie vetus dicitur testamentum, quod præfiguratum dicit Apostolus per ancillam Saræ & filium eius, sed & ibi figuratum est, & nouum per ipsam Saram & filiū eius. Proinde si figure discutiuntur, omnia ibi prophetata reperiuntur, quæ sunt præsentata vel expectantur præsentanda per Christum. Verumtamen propter quædam præcepta non figurata, sed propria, quæ non in vetere testamento, sed in nouo inueniuntur, cautius & moderatius diceretur, penē nulla, quā nulla hic esse quæ nō sint & illic, quāuis & illic sint illa duo præcepta de dilectione dei & proximi, quo rectissime omnia & legitime & prophetica & euangelica & apostolica referuntur. Item quod dixi: Tribus modis in scripturis sanctis filiorum nomen accipitur, minus considerate dictum est, & alios enim quosdā modos sine dubio prætermisimus, sicut dicitur filius gehennæ, vel filius adoptiuus. Quæ utique nec secundum naturam, nec secundum doctrinam, nec secundum imitationem dicuntur. Quorum trium modorum tanquam sola sint exempla reddidimus. Secundum naturam, sicut Iudæi filij Abraham:

K
Eccle. 34. ꝑ de media sententia. ꝑ illum. ꝑ esset.

Contra Adimantū Manichæi discipulum. Cap. XXII. ꝑ ponens.

ꝑ vetera exēplaria habet Adamantius.

L

ꝑ prætermisiss. Cap. 3.

Matth. 5.

M

Exod. 19.

Galat. 4.

ꝑ &.

ꝑ legitima. Cap. 5. Filiorum nomen in scripturis sanctis tribus modis accipitur. Matth. 23. Rom. 8.

Ioan. 3.

Abrahæ:

Universitas de
1. Cor. 4.
Gal. 6. 4.
1. Cor. 15.
Cap. 15.
Luc. 2. 4.

etiam.
Cap. 26.
1. sen. dif. 28
cap. Alibi.
Math. 12.

Ioan. 7.
1. sen. dif. 41.
ca. si autem.

Cap. 27.
1. sen. dif. 28
cap. sic etia.
bonitate.

Expositio
quarundam
propositio-
num ex epi-
stola Pauli
ad Roma.
Ca. XXIII.

Rom. 7.

Li. expo. in
epistola ad
Roma. 41.

tractatib.

Rom. 7.

Rom. 7.

Rom. 5.

A Abraham secundum doctrinā, sicut filios suos quos euā-
gelium docuit Apostolus vocat: secundum imitationē,
sicut filij Abraham nos sumus, cuius imitamur fidem.
Quod autem dixi: Cum induerit incorruptionem &
immortalitatem, iam non caro & sanguis erit. secundū
corruptionem carnalem dictum est, carnem non futu-
ram, non secundum substantiam, secundum quam &
domini corpus etiam post resurrectionem caro appel-
lata est. Alio loco: Nisi quisque, inquam, voluntatem mu-
tauerit, bonum operari non potest, quod in nostra po-
testate esse positū alio loco dominus docet, ubi ait: Aut
facite arborem bonam & fructū eius bonum, aut faci-
te arborem malam & fructum eius malum. Quod nō
est contra gratiam dei quam prædicamus. In potestate
quippe hominis est mutare in melius voluntatem: sed
ea potestas nulla est nisi à deo detur, de quo dictū est:
Dedit eis potestatem filios dei fieri. Cum enim hoc sit
in potestate quod cum volumus facimus, nihil tam in
potestate quam ipsa voluntas est, sed præparatur volū-
tas à domino. Eo modo ergo dat potestatem. Sic intel-
ligendum est & quod dixi postea: In nostra potestate
esse, ut vel inferi bonitatis dei, vel excidi eius seueritate
mereamur, quia in potestate nostra non est, nisi quod
nostram sequitur voluntatem. Quæ cum fortis & po-
tens præparatur à domino, facile sit opus pietatis, etiam
quod difficile atque impossibile fuit. Hic liber sic incipit:
De eo quod scriptum est.

Cum presbyter adhuc essem, contigit ut apud
Carthaginē inter nos qui simul eramus, ad Ro-
manos Apostoli epistola legeretur, & quædam
interrogabar à fratribus, quibus cum sicut poteram re-
sponderem, voluerūt scribi potius quæ dicebam, quam
sine literis fundi. Vbi cum eis obtemperarem, liber v-
nus accessit superioribus opusculis meis. In quo libro:
Quod autem ait, inquam, Scimus quia lex spiritalis est,
ego autem carnalis sum vñundatus sub peccato. Sa-
tis ostendit non posse impleri legem, nisi à spiritalib⁹,
quales facit gratia dei. Quod vtrique non ex persona
Apostoli accipi volui, qui iam spiritalis erat: sed homi-
nis sub lege positi, nondum sub gratia. Sic enim prius
hæc verba sapiebam, quæ postea lectis quibusdam diui-
norum tractatoribus eloquiorum, quorum me moue-
ret autoritas, consideravi diligentius, & vidi etiam
de ipso Apostolo posse intelligi, quod ait: Scimus quo-
niam lex spiritalis est, ego autem carnalis sum. Quod
in eis libris quos contra Pelagianos nuper scripsi, quā-
tum potui diligenter ostendi. In isto ergo libro & hoc
quod dictum est: Ego autem carnalis sum, & deinde
cætera vsque ad eum locum, ubi dicit: Miser ego ho-
mo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia
dei per Iesum Christum dominum nostrum. Dixi ho-
minem describi adhuc sub lege, nondum sub gratia
constitutum, benefacere volentem, sed victum concu-
piscencia carnis male facientem. A cuius concupiscen-
tiæ dominatu nō liberat, nisi gratia dei per Iesum Chri-
stum dominum nostrum dono spiritus sancti, per quē
diffusa charitas in cordibus nostris vincit carnis con-
cupiscencias, ne consentiamus eis ad male faciendum,
sed potius bona faciam⁹. Vnde quidem iam euertitur
hæresis Pelagiana, quæ vult, non ex deo nobis, sed ex
nobis esse charitatem, qua bene ac pie viuimus. Sed in
illis libris quos aduersus eos ædidiimus, etiam spirita-
lis hominis iamq; sub gratia constituti melius intelli-
gi verba ista monstrauimus, propter carnis corpus,
quod spiritale nōdum est, erit autem in resurrectione

mortuorum, & propter ipsam carnis concupiscen-
ciam, cum qua ita configunt sancti, non ei consentien-
tes ad malum, ut tamen eius motibus quibus repugnā-
tibus resistunt, non careant in hac vita. Non eos au-
tem habebunt in illa, ubi absorbebitur mors in victo-
ria. Propter hanc itaque concupiscenciam motusque
lippos, quibus ita resistitur, ut tamen sint in nobis, po-
test quisque sanctus iam sub gratia positus, dicere ista
omnia quæ hic esse dixi verba hominis nondum sub
gratia positi, sed sub lege. Quod hic ostendere longum
est, & hoc ubi ostenderim dictum est. Item disputans
quid elegerit deus in nondum nato, cui dixit seruitu-
rum esse maiorem, & quid in eodem maiore similiter
nondum nato reprobauerit, de quibus propter hoc cō-
memoratur, quanuis longe postea prolaturum prophie-
ticum testimonium: Iacob dilexi, Esau autem odio ha-
bui. ad hoc perduxī ratiocinationem ut dicerem, Non
ergo elegit deus opera cuiusquam in præsentia, quæ ip-
se daturus est, sed fidem elegit in præsentia, ut quem
sibi crediturum esse præsciuit, ipsum elegerit cui spi-
ritum sanctum daret, ut bona operando etiam vitam
æternam consequeretur. Nondum diligentius quæsiue-
ram, nec adhuc inueneram qualis sit electio gratiæ: de
qua idem dicit Apostolus: Reliquiæ per electionem
gratiæ saluæ factæ sunt, quæ vtrique non est gratia si
eam merita vlla præcedant, ne iam quod datur, non
secundum gratiam, sed secundum debitum reddatur
potius meritis quam donetur. Proinde quod continuo
dixi: Dicit enim idem Apostolus: idem deus qui ope-
ratur omnia in omnibus: Nusquam autem dictum est,
deus credit omnia in omnibus: ac deinde subiunxi,
Quod ergo credim⁹, nostrum est: quod autem bonum
operamur illius est, qui credentibus dat spiritum san-
ctum. Profecto non dicerem si iam scirem etiam ip-
sam fidem inter dei munera reperiri, quæ dantur in
eodem spiritu. Vtrunque ergo nostrum est propter ar-
bitrium voluntatis, & vtrunque tamen datum est per
spiritum fidei & charitatis. Neque enim sola charitas,
sed sicut scriptum est: Charitas cum fide à deo patre &
domino nostro Iesu Christo. Et quod paulopost dixi:
Nostrum est enim credere & velle, illius autem dare
credentibus & volentibus facultatem bene operandi
per spiritum sanctum, per quem charitas diffunditur
in cordibus nostris. verum est quidem: sed eadem re-
gula, & vtrunque ipsius est, quia ipse præparat volun-
tatem, & vtrunque nostrum: quia non fit nisi volenti-
bus nobis. Ac per hoc quod etiā postea dixi: Quia ne-
que velle possum⁹ nisi vocemur, & cum post vocatio-
nem voluerimus, non sufficit voluntas nostra & cur-
sus noster, nisi deus & vires curretibus præbeat, & per-
ducatur quō vocat. Ac deinde subiunxi: Manifestum est
ergo, non volentis neque currentis, sed misipientis dei
esse quod bene operamur. omnino verissimum est.
Sed parum de ipsa vocatione disserui, quæ fit secun-
dum propositum dei. Non enim omnium qui vocan-
tur talis est, sed tantum electorum. Itaque quod pau-
lopost dixi: Sicut enim in iis quos eligit deus, non o-
pera, sed fides inchoat meritum, ut per munus dei be-
ne operentur: sic in iis quos damnat, infidelitas & im-
pietas inchoat pœnæ meritum, ut per ipsam pœnam
etiam male operentur. verissime dixi. Sed fidei me-
ritum etiam ipsum esse donum dei, nec putavi quæ-
rendum esse, nec dixi. Et alio loco: Cuius enim mise-
retur, inquam, facit eum bene operari, & quem obdu-
rat, relinquit eum ut mala operetur. Sed & illa mise-
ricordia

1. Cor. 15.

Cap. 60.
1. sen. dif. 41
ca. opinari.
Rom. 9.

Malach. 1.

E

Rom. 11.

Cap. 60.
1. Cor. 12.

Eph. 6.

Cap. 61.

F

Cap. 62.
1. Cor. 9.

Cap. 63.

Rom. 9.
1. male.

Gricordia præcedenti merito fidei tribuitur, & ista obdu-
ratio præcedenti impietati. Quod quidem verum est, sed
adhuc quærendum erat, vtrum & meritum fidei mise-
ricordia dei præueniat, id est, vtrum ista misericordia
ideo tantummodo fiat in homine, quia fidelis est, an
etiam facta fuerit vt fidelis esset. Legimus enim dicē-
te Apostolo: Misericordiam consequutus sum, vt fide-
lis essem. Non ait, quia fidelis eram. Fideli ergo datur
quidem, sed data est etiam vt esset fidelis. Rectissime
itaq; alio loco in eodem libro dixi: Quoniam si non
ex operibus, sed misericordia dei & vocamur vt creda-
mus, & credentibus præstatur, vt bene operemur, nõ est
gentibus ista inuidenda misericordia: quanuis minus
ibi diligenter de illa quæ per dei propositum fit voca-
tione tractauerim. Hic liber sic incipit. Sensus hi sunt
in epistola Pauli ad Romanos.

Post hunc librum exposui eiusdem Apostoli epi-
stolam ad Galatas, nõ carptim, id est, aliqua præ-
termittens, sed cõtinuante & totam. Hanc autē
expositionem vno volumine comprehendi. In quo il-
lud quod dictum est: Priores ergo Apostoli veraces, qui

H non ab hominibus: sed à deo per hominem missi sunt,
per Iesum Christum scilicet adhuc mortalem. Verax et-
iam nouissimus Apostolus, qui per Iesum Christum to-
tum iam deum post resurrectione eius missus est. Pro-
pter immortalitatem dictum est, totum iam deum, quā
post resurrectionem habere cœpit, non propter diui-
nitatē semper immortalem, à qua nunquā recessit, in
qua totus deus erat, & tamē moriturus adhuc erat. Hūc
autem sensum sequētia manifestant. Adiunxi enim di-
cens: Priores sunt ceteri Apostoli per Iesum Christum
adhuc ex parte hominē, id est, mortalem. Nouissimus
est Apostolus Paulus per Iesum Christum iam totum
deum, id est, ex omni parte immortalem. Hoc enim di-
xi, exponens quod ait Apostolus: Non ab hominibus,
neque per hominē, sed per Iesum Christum & deum
patrem, quasi iam Iesus Christus non sit homo. Sequi-
tur enim: Qui suscitauit eum a mortuis, vt hinc appa-
reret cur dixerit, neque per hominem. Proinde propter
immortalitatem iam nunc non homo Christus deus,
propter substantiā verò naturę humanę, in qua ascen-
dit in cælum, etiam nunc mediator dei & hominum

I homo Christus Iesus, quoniam sic veniet quomodo eū
viderunt qui viderunt eum in cælū. Item quod dixi:
Gratia dei est qua nobis donantur peccata vt reco-
ciliemur deo, pax autem qua reconciliamur deo, sic ac-
cipiendum est, vt tamen sciamus etiam vtrūq; ad ge-
neralem dei gratiam pertinere, quomodo in populo
dei aliud specialiter Israël, aliud Iudas, & tamen vtrū-
que generaliter Israël. Item cum exponerem: Quid er-
go lex transgressionis gratia posita est, ita distinguen-
dum putavi, vt interrogatio esset. Quid ergo? Ac dein-
de responsio, Lex transgressionis gratia posita est. Quod
quidem non abhorret à vero, sed melior mihi videtur
ista distinctio, vt interrogatio sit, Quid ergo lex? & in-
feratur responsio: Transgressionis gratia posita est.

Quod autem dixi: Ordinatissime itaque subiunxit:
Quod si spiritu ducimini, non adhuc estis sub lege, vt
intelligamus eos esse sub lege, quorum spiritus ita con-
cupiscit aduersus carnem, vt non ea quę volunt faciāt:
id est, non se teneant inuictos in charitate iustitię, sed
à concupiscente aduersum se carne vincantur. Hoc ex
illo sensu est, quo sentiebam id quod dictum est: Caro
concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus car-
nem. Hęc enim sibi inuicem aduersantur, vt non ea

quę vultis faciatis, ad eos pertinere qui sub lege sunt, K
nondum sub gratia. Adhuc enim nondum intellexe-
ram hęc verba, & illis qui sub gratia sunt non sub le-
ge, propterea conuenire, quia & ipsi concupiscētijs car-
nis, contra quas spiritu concupiscunt, quanuis eis non
consentiant, nollent tamen eas habere si possent. Et
ideo non quęcunque volunt faciunt, quia volunt eis
carere, nec possunt. Tunc enim eas non habebunt, quā-
do nec corruptibilem carnē. Hic liber sic incipit: Cau-
sa propter quam scribit Apostolus.

Epistolę quoq; ad Romanos sicut ad Galatas ex-
positionem susceperam. Sed huius operis si per-
ficeretur, plures libri erant futuri. Quorum vnū
in sola disputatione ipsius salutationis absolui, ab ini-
tio scilicet vsque ad illud, vbi ait: Gratia vobis & pax à
deo patre & domino nostro Iesu Christo. Factum est
quippe vt immoraremur cum vellemus soluere inci-
dentem sermoni nostro difficillimam quæstionem de
peccato in spiritum sanctum, quod non remittatur ne-
que in hoc seculo, neque in futuro. Sed deinde alia vo-
lumina cessavi adiungere, exponendo epistolam totā,
ipsius operis magnitudine ac labore deterritus, & in al-
lia faciliora deflexus sum. Ita factum est, vt librū quem
feceram primum, relinquerem solum, cuius esse titulū
volui, Epistolę ad Romanos inchoatę expositio. Vbi
quod dixi: Gratiam esse in remissione peccatorum, pa-
cem verò in reconciliatione dei. Vbiq; hoc dixi, nõ
sic accipiendum est, ac si pax ipsa & reconciliatio non
pertineat ad gratiam generalem: sed quod specialiter
nomine gratiæ remissionem significauerit peccatorū.
Sicut legem & specialiter dicimus secundum quod di-
ctum est: Lex & prophetę, & generaliter, vt in ea sint
& prophetę. Hic liber sic incipit: In epistola quam Pau-
lus Apostolus scripsit.

Et etiam inter illa quę scripsimus quoddā pro-
lixum opus, quod tamen vnus deputatur liber, cu-
ius est titulus: De diuersis quæstionibus octoginta-
tribus. Cum autem dispersę fuissent per chartulas
multas, quoniam ab ipso primo tempore conuersionis
nostre, posteaquam in Africam venimus, sicut in-
terrogabar à fratribus, quando me vacantem videbāt,
nulla obseruata ordinatione dictatę sunt, iussi eas iam
episcopus colligi, & vnum ex eis librum fieri, adhibitis
numeris, vt quod quisque legere voluerit, facile inue-
niat. Harum quæstionum est. i. Vtrum anima à se-
ipso sit. ii. De libero arbitrio. iii. Vtrum deo au-
thore sit homo deterior. iiii. Quæ sit causa vt sit
homo deterior. v. Vtrum animal irrationale
beatum esse possit. vi. De malo. vii. Quæ pro-
prie in animante anima esset dicatur. viii. Vtrum
per se anima moueatur. ix. Vtrum corporeis sensi-
bus percipi veritas possit. In qua illud quod dixi: Om-
ne quod corporeus sensus attingit, quod & sensibile di-
citur, sine vlla intermissione temporis commutatur,
sine dubio. verum quidem non est in corporibus resur-
rectionis incorruptilibus, sed nunc ea nullus nostri
corporis sensus attingit, nisi forte diuinitus tale ali-
quid reueletur. x. Vtrū corpus à deo sit. xi. Qua-
re Christus de femina natus sit. xii. Locus vbi ti-
tulus est: Sententia cuiusdam sapientis. non est mea,
sed quia per me innotuit quibusdam fratribus, qui tūc
à me ista diligentissime colligebāt, & placuit eis, in-
ter nostra eam scribere voluerūt. Est autem cuiusdam
Fontei Carthaginensis, de mente mundanda ad vidēdū
deum, quod paganus quidē scripsit, sed Christiano ba-
ptizatus

1. de mise-
ricordia dei
veniat.

1. Tim. 1.
1. sen. dif. 41.
ca. multi.

Cap. 63.

Expositio
epistolę Pau-
li ad Galat.
Ca. XXIII

Cap. 1.

1. cum.

Ca. eodem.

Galat. 1.

1. illū.

1. Tim. 2.

Act. 1.

Cap. 1.

Cap. 5.

Cap. 5.

Galat. 5.

Expositio
epistolę Pau-
li ad Roma-
nos inchoata.
Cap. XXV.
Matth. 12.
1. inchoat.
1. nostro.
1. deest, no-
stro.

L

1. dimissio-
nem.

De diuersis
quæstionibus
octoginta-
tribus. Cap.
XXVI.

1. me.
1. seruata,
al. nullo ser-
uato ordine.

M

1. deest, esse.

1. xij. loco.

1. cõsulebāt.

Aptizatus mortuus est. xiiij. Quo documento constet homines bestiis excellere. xiiij. Non fuisse corpus domini nostri Iesu Christi phantasma. xv. De intellectu. xvi. De filio dei. xvij. De scientia dei. xviii. De trina unitate. xix. De deo & creatura. xx. De loco dei. xxi. Vtrum deus author mali nō sit. Vbi videndum est, ne male intelligatur quod dixi,

Mali author non est, qui tōmniū quæ sunt author est, quia in quantum sunt, in tantum bona sunt. Et ne hinc putetur non ab illo esse pœnam malorum, quæ utique malum est iis qui puniuntur. Sed hoc ita dixi quemadmodum dictum est: Deus mortem non fecit. Cum alibi scriptum sit: Mors & vita à domino deo est. Malorum ergo pœna quæ à domino t̄ deo est, malum est quidem malis, sed in bonis dei operibus est, quoniam iustum est ut mali puniantur, & utique bonum est: omne quod iustum est. xxij. Deum non pati necessitatem. xxij. De patre & filio. Vbi dixi quod eam ipse genuerit, quia sapiens dicitur sapientiam t̄: sed melius istam quæstionem in libro postea de trinitate tractauimus. xxiiij. Vtrum & peccatum & recte factum in

B libero sit volūtatis arbitrio. Quod ita esse omnino verissimum est. Sed ut ad recte faciendum liberum sit, dei gratia liberatur. xxv. De cruce Christi. xxvj. De differentia peccatorum. xxvij. De prouidentia. xxviii. Quare deus mundum facere voluerit. xxix. Vtrum aliquid sit sursum aut deorsum in t̄ vniuerso. xxx. Vtrum omnia in vtilitatem hominum creata sint. xxxi. I Eum qui ut vult viuit, beatum esse. I Nec ipsa mea est, sed Ciceronis: veruntamen quia & hæc per me innotuit fratribus, inter ista quæ colligebant scripserunt eam, volentes nosse, quemadmodum virtutes animi ab illo diuise ac definitæ sint. xxxij. Vtrū rem vllam alius alio magis intelligat, atq; ita eiusdem rei per infinitum eat t̄ intelligentia. xxxiii. De metu.

Quid amandum sit. xxxv. Quid amandum sit. In qua illud quod dixi, id esse amandum, quod nihil est aliud habere, quam nosse, non satis approbo. Neque enim deum non habebant quibus dictum est: Nescitis quia templum dei estis vos, & spiritus dei habitat in vobis, nec tamē cum nouerant, vel non sicut noscendus est nouerant. Item quod dixi, Nemo igitur beatā vitā nouit, & miser est. Nouit, dixi, quomodo noscenda est. Nam quis eam penitus nescit, eorum duntaxat qui iam ratione vtuntur, quandoquidem beatos se esse velle nouerunt. xxxvj. De nutrienda charitate. Vbi dixi, Deus igitur & animus quo amatur, charitas proprie dicitur purgatissima & consummata, si nihil aliud amatur. Quod si verum est, quomodo ergo Apostolus ait: Nemo vnquam carnem suam odio habuit: Et ex hoc admonet ut diligantur vxores. Sed ideo dictum est, proprie dilectio dicitur, quoniam caro diligitur quidem, nec tamen proprie, sed propter animam cui subiacet ad vsum. nam & si propter seipsum videtur diligi, cum eam nolumus esse deformem, ad aliud referendum est decus eius, ad illud scilicet, à quo decora sunt omnia. xxxvij. De semper nato. xxxviii. De conformatione animæ. xxxix. De alimentis. xl. Cum animarum natura vna sit, vnde hominum diuersæ voluntates. xli. Cum omnia deus fecerit, quare non æqualiter fecerit. xlii. Quēadmodum dei sapientia dominus Iesus Christus & in vtero matris fuerit & in cœlis. xliij. Quare filius dei in homine apparuerit, & spiritus sanctus in columba. xliiij. Quare tātō post venit dominus Iesus Christus.

Tomus primus.

Vbi cum generis humani tanquā vnius hominis ætates commemorarem, dixi, Nec oportuit venire diuinitus magistrum, cuius imitatione in mores optimos formaretur, nisi tempore iuuentutis. Et adiunxi ad hoc valere, quod Apostolus dicit, sub lege tanq̄ sub pædagogis parulos custoditos. Sed potest moueri cur alibi dixerimus, Christum in generis humani sexta ætate tanquā in senectute venisse. Hoc ergo quod de iuuentute dictum est, ad vigorem feruoremq; fidei refertur, quæ per dilectionem operatur: illud autem de senectute ad temporum numerum. Potest enim intelligi vtrūq; in vniuersitate hominum, quod non potest in ætatibus singulorum. Sicut in corpore non potest esse simul & iuuentus & senectus, in animo autem potest: illa propter alacritatem, ista propter grauitatem. xlv. Aduersus Mathematicos. xlvj. De Ideis. xlvij. Vtrū aliquando cogitationes nostras videre possimus. Vbi quod dixi, angelica corpora, qualia nos speramus habituros, lucidissima atque ætherea esse credendum est. Si hoc sine membris quæ nunc habemus, & sine substantia, quāuis incorruptibilis, tamen carnis accipitur, erratur. Multo autem melius in opere de ciuitate dei quæstio ista tractata est, de videndis cogitationibus nostris. xlviii. De credibilibus. xlix. Quare filij Israël sacrificabant visibiliter pecorum victimas. l. De æqualitate filij. li. De homine factō ad imaginem & similitudinem dei. Vbi quod dixi, Homo sine vita non recte appellatur, cum dicatur homo etiam cadaver hominis. Ergo saltem dicere debui, non proprie dicitur: vbi dixi: non recte dicitur. Item quod dixi, Neque inscite distinguitur, quod aliud sit imago & similitudo dei, qui etiam filius dicitur, t̄ aliud ad imaginem & similitudinem dei, sicut hominem factum accepimus. Quod non ita intelligendum est, quasi homo non dicatur imago dei, cum dicat Apostolus: Vir quidem non debet velare caput, cum sit imago & gloria dei. sed dicitur etiam ad imaginem dei, quod vnigenitus non dicitur, qui tantummodo imago est non ad imaginem. lii. De eo quod dictum est: Pœnitent me fecisse hominem. liij. De auro & argento, quod Israëlitarum ab Aegyptiis acceperunt. liiij. De eo quod scriptum est: Mihi autem adhærere deo bonum est. Vbi quod dixi, Quod autem est omni anima melius, id deum dicimus, magis dici debuit, omni creato spiritu melius. liiij. De eo quod scriptum est: Sexaginta sunt reginæ, octoginta concubinæ, & adolescentularum t̄ nō est numerus. liiij. De annis quadraginta sex ædificati templi. liiij. De centum quinquaginta tribus piscibus. liiij. De Ioanne Baptista. liiij. De decem virginibus. liiij. De die autem illo & hora nemo scit, neque angeli cœlorum, neque filius hominis, nisi solus pater. liiij. De eo quod scriptum est in euangelio, turbas dominum in monte t̄ pauisse de quinque panibus. Vbi quod dixi duos pisces duas illas significare personas, regiam scilicet & sacerdotalem, ad quas etiam sacrosancta illa vnctio pertinebat: dicendum potius fuit, maxime pertinebat, quoniam vnctos aliquando legimus & prophetas. Item quod dixi, Lucas qui tanq̄ ascendentem post abolitionem peccatorum sacerdotem Christum insinuauit, per Nathan ascendit ad David: quia Nathan propheta missus erat, cuius correptione David ipsius peccati abolitionem pœnitendo impetrauit. Nō sic accipiendum est tanq̄ ipse fuerit Nathan propheta, qui filius David: quia nec hoc dictū est, quia ipse propheta missus erat, sed dictū est, Quia Nathan propheta

Gal. i.
i. de Gen. cō
tra Mani-
cheos.
cap. 13.
Galat. 5.

Li. 23. ca. 19.
E

t̄ alijs, abest
qui etia si-
lius dicitur.

1. Cor. 11.

Gene. 6.
Exo. 3. & 12.

Psal. 72.

F

Canti. 6.
t̄ alijs, ado-
lescentulæ,
quarum.
Matth. 24.

Matth. 14.
t̄ alijs, cre-
mo.
Ioan. 6.

Luce. 3.

Nathan
David.

t̄ alijs, hic

b missus

G missus erat: ut mysterium non in eodem homine, sed in eodem nomine intelligatur. Ixij. De eo quod scriptum est in euangelio: quod baptizabat Iesus plures quam Ioannes, quamvis ipse non baptizaret, sed discipuli eius. Vbi quod dixi, Latro ille (cui dictum est à domino: Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso) qui nec ipsum baptismum acceperat. Hoc quidem & alios ante nos rectores sanctæ ecclesiæ posuisse in suis literis inuenimus, sed quibus documentis satis possit ostendi quod non fuerit baptizatus ille latro, ignoro. De qua re in posterioribus quibusdam opusculis nostris diligentius disputatum est, maxime in eo quod ad Vincetium Victorem de animæ origine scriptum est. Ixij. De verbo. Ixiii. De muliere Samaritana. Ixv. De resurrectione Lazari. Ixvj. De eo quod scriptum est: An ignoratis fratres, scientibus enim legem loquor, quia lex dominatur homini, in quantum tempus uiuit: usque ad eum locum, in quo scriptum est: Viuificabit & mortalia corpora vestra per inhabitantem spiritum eius in vobis. Vbi illud quod ait Apostolus: Scimus autem quia lex spiritalis est, ego autem carnalis sum. exponere volens, dixi, id est, carni consentio, nondum spiritali gratia liberatus. Quod non sic accipiendum est, quasi spiritalis homo iam sub gratia constitutus, etiam de seipso non possit hoc dicere: Venundatus sum sub peccato. Quod enim operor non intelligo: Non enim quod volo bonum ago, sed quod odio malum illud facio, & cetera quæ sequuntur usque ad eum locum ubi dictum est: Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Quod postea didici, sicut iam sum ante confessus. Rursus exponens quod ait Apostolus: Corpus quidem mortuum est propter peccatum. Mortuum (inquam) corpus dicit, quandiu tale est, ut indigentia rerum temporalium molestat animam. Sed multo melius mihi postea visum est & ideo mortuum corpus dictum, quod habeat iam moriendi necessitatem, quam non habuit ante peccatum. Ixvij. De eo quod scriptum est: Existimo enim quod indignæ sint passionibus huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis, usque ad illud quod dictum est: Spe enim salui facti sumus. Vbi cum exponerem quod scriptum est: Et ipsa creatura liberabitur à seruitute interitus, dixi, Et ipsa creatura, id est, ipse homo, cum iam signaculo imaginis propter peccatum amissio remansit tantummodo creatura. Quod non ita accipiendum est quasi totum amiserit homo quod habebat imaginis dei. Nam si omnino non amississet, non esset propter quod diceretur: Reformamini in nouitate mentis vestræ. Et, In eandem imaginem transformamur. Sed rursus si totum amississet, nihil maneret unde diceretur. Quamquam in imagine ambulet homo, tamen vane conturbatur. Item quod dixi, spiritaliter summos angelos uere, infimos uero animaliter: audacius dictum est de infimis quam ut possit vel scripturis sanctis, vel ipsis rebus ostendi: quia & si forsitan potest, difficillime potest. Ixviii. De eo quod scriptum est: O homo tu quis es, respondeas deo? Vbi dixi, Quia etiam si leuioribus quisque peccatis, aut certe quamuis grauioribus & multis, tamen magno gemitu & dolore poenitendi misericordia dei dignus fuerit, non ipsius est, qui si relinqueretur interiret, sed misericordis dei, qui eius precibus

doloribusque subuenit. Parum est enim velle, nisi deus K misereatur: sed deus non misereatur, qui ad pacem vocat, nisi voluntas præcesserit ad pacem, Hoc t dictum Thic. est post poenitentiam. Nam est misericordia dei etiam ipsam præueniens voluntatem: quæ si non esset, non præpararetur voluntas à domino. Et ad eam misericordiam pertinet & ipsa vocatio quæ etiam fidem præuenit. De qua paulo post cum agerem dixi, Hæc autem vocatio quæ siue in singulis hominibus, siue in populis atque in ipso genere humano per temporum opportunitates operatur, altæ & profundæ l domini operationis est & ordinationis est. Quod pertinet etiam illud, In vtero sanctificaui te & cum esses in renibus patris tui, vidi te. Et, Iacob dilexi, Esau autem odio habui & cetera: Quamuis testimonium illud, Cum esses in renibus patris tui, vidi te. unde mihi tanquam scriptum sit, occurrerit, nescio. Ixix. De eo quod scriptum est: Tunc & ipse filius subiectus erit ei qui illi subiecit omnia. Ixx. De eo quod Apostolus dicit, Absorpta est mors in victoria t, & Vbi est mors victoria tua t, vbi est mors contentio tua? vbi est mors aculeus tuus? Aculeus autem mortis peccatum est, virtus uero peccati lex. Ixxj. De eo quod scriptum est: Inuicem onera vestra portate, & sic adimplebitis legem Christi. Ixxij. De temporibus æternis. Ixxiii. De eo quod scriptum est: Et habitu inuentus ut homo. Ixxiiiij. De eo quod scriptum est in epistola Pauli ad Colossenses. In quo habemus redemptionem & remissionem peccatorum, qui est imago dei inuisibilis. Ixxv. De hereditate dei. Ixxvj. De eo quod Apostolus Iacobus dicit: Vis autem scire homo inanis, quia fides sine operibus ociosa est. Ixxvij. De timore, utrum peccatum sit. Ixxviii. De pulchritudine simulacrorum. Ixxix. Quare magi Pharaonis fecerunt miracula quædam sicut Moyses famulus dei. Ixxx. Aduersus Apollinaristas. Ixxxi. De quadragesima & quinquagesima. Ixxxij. De eo quod scriptum est: Quem enim diligit dominus t corrigit t, flagellat autem omnem filium quem recipit. Ixxxiii. De coniugio in eo quod dominus ait: Si dimiserit uxorē suam excepta causa fornicationis. Hoc opus sic incipit, Omne verum.

Item de mendacio scripsi librum, qui & si cum aliquo labore intelligitur, habet tamen non inutilem ingenij & mentis exercitationem, magisque moribus ad veriloquium diligendum proficit. Hunc quoque auferre statueram de opusculis meis, quia l & Iobscurus & anfractuofus, & omnino molestus mihi videbatur, propter quod eum nec ædideram. Deinde cum postea scripsissem alterum, cuius titulus est, Contra mendacium. multo magis istum non esse decreueram & iusseram, sed non est factum. Itaque in ista retractatione opusculorum meorum, cum eum incolumem reperissem, etiam ipsum retractatum manere præcepi. maxime quia in eo nonnulla sunt necessaria, quæ in illo altero non sunt. Propterea uero illius inscriptio est, Contra mendacium: istius autem, De mendacio. quoniam per illum totum oppugnatio est aperta mendacij: istius autem magna pars in inquisitionis disputatione versatur. Ad eundem tamen finem uterque dirigitur. Hic liber sic incipit, Magna quæstio est de mendacio.

Diui

Ioan. 4.

Luc. 23.
De conse. di.
4. ca. baptis.
mi. 4. sen.
dis. 4. c. sunt
& alij.

lib. 3. cap. 6.

Ioan. 4.
Ioan. 12.

Roma. 8.

Roma. 8.

Corp⁹ mortuum.

Id.

Roma. 12.
2. Cor. 3.
Psalm. 38.

Hier. 1.
Roma. 9.
Malac. 1.

1. Cor. 15.
t victoria

L

Gala. 6.

Philip. 2.

Colo. 1.

Iacobi. 2.

Exo. 7.

Heb. 13.
Matth. 19.
t deus.
t corripit.

M

De mendacio. Cap. XXVII.

De doctrina
questionibus
ad sanctum
Simplicianum
Cap. I.

In li. de præ-
destinatione
sanctorum.
caput. 4.

Roma. 7.
li. i. ad Sim-
plicianum. q. 1.

Roma. 9.

Esai. 1.
li. i. ad Sim-
plicianum. q. 1.

1. Cor. 4.

1. Jo.

1. Reg. 10. &
16.
Lib. 1. q. 1.

1. Reg. 16.
1. Reg. 28.

1. Reg. 7.

1. Reg. 17.

Contra epi-
stolam quæ
vocatur funda-
menti.
Cap. II.

LIBRORVM quos episcop^o
elaboravi, primi duo sunt ad
Simplicianum ecclesiæ Medio-
lanensis antistitem, qui beatif-
simo successit Ambrosio, de di-
versis questionibus, quarum du-
as ex epistola Pauli Apostoli
ad Romanos in primum li-
brum contuli. Harum prior est de eo quod scriptum est:
Quid ergo dicemus? Lex peccatū est? Absit. vtiq; ad illud
vbi ait: Quis me liberabit de corpore mortis huius? Gra-
tia dei per Iesum Christū dñm nostrū. In qua illa Apo-
stoli verba, lex spiritalis est, ego autem carnalis sum,
& cetera, quibus caro contra spiritum configere osten-
ditur, eo modo exposui, tanquam homo describeretur
adhuc sub lege, nondum sub gratia constitutus. Lon-
ge enim postea & spiritalis hominis, & hoc probabili-
us, esse posse illa verba cognovi. Posterior in hoc libro
quæstio est, ab eo loco vbi ait, non solum autem illa,
sed & Rebecca ex vno concubitu habens Isaac patris
nostri. vsque ad illud vbi ait: Nisi dominus zebaoth
reliquisset nobis semen: sicut Sodoma facti essemus,
& sicut Gomorra similes fuissetmus, In cuius quæstio-
nis solutione laboratum est quidem pro libero arbitrio
voluntatis humanæ, sed vicit dei gratia. Nec nisi ad
illud potuit perveniri, ut liquidissima veritate dixis-
se intelligatur Apostolus: Quis enim te discernit?
Quid autem habes quod non accepisti? Si autem ac-
cepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? Quod vo-
lens etiam martyr Cyprianus ostendere, hoc totum
ipso titulo definiuit, dicens. In nullo gloriandum, quā-
do nostrum nihil est. In secundo libro tractantur cæ-
teræ quæstiones, & pro nostra quantulacunque facul-
tate solvuntur, quæ sunt omnes de scriptura, quæ regno-
rum appellantur. Harum prima est de eo quod scriptū
est: Et insiluit spiritus domini in Saül. cum alibi dica-
tur, Et spiritus domini malus in Saül. Quam cum ex-
ponerem, dixi: Quamvis sit in cuiusque potestate quid pos-
sit, non est tamen in cuiusquam potestate quid pos-
sit. Quod ideo dictum est, quia non dicimus esse in po-
testate nostra, nisi quod cum volumus fit, vbi prius &
maxime est ipsum velle. Sine vlllo quippe intervallo
temporis præsto est voluntas ipsa cum volumus, sed
hanc quoque ad bene viuendum desuper accipimus po-
testatem, cum præparatur voluntas à domino. Secun-
da quæstio est, quomodo dictum sit: Pœnitet me quod
constituerim regem Saül. Tertia, Vtrum spiritus im-
mundus qui erat in pythonissa, potuerit agere ut Sa-
muël à Saüle videretur, & loqueretur cum eo. Quarta,
de eo quod scriptum est: Intrauit rex David, & sedit an-
te dominum. Quinta, de eo quod dixit Helias: O do-
mine testis huius viduæ, cum qua ego inhabito apud
ipsam, tu male fecisti occidere filium eius. Hoc opus sic
incipit: Gratissimam planè.

Liber contra epistolam Manichæi, quam vocant
fundamenti, principia eius sola redarguit, sed in
ceteris illius partibus annotationes vbi videbatur,
affixæ in ultimis verò anfractus omnes vbi videbatur
explosi sunt: quibus tota subvertitur, & quibus cōmone-
rer, si quando contra totā scribere vacauisset. Hic liber
sic incipit: Vnum verum deum.

Tomus primus.

Liber de agōne Christiano fratribus in eloquio
latino ineruditis humili sermone conscriptus est,
fidei regulam continens & præcepta viuendi.
In quo illud quod positum est, Nec eos audiamus qui
carnis resurrectionem futuram negant, & comme-
morant quod ait Apostolus Paulus, Caro & sanguis
regnum dei non possidebunt, non intelligentes quod
ipse dicit Apostolus: Oportet corruptibile hoc indu-
re incorruptionem, & mortale hoc induere immor-
talitatem. Cum enim hoc factum fuerit, iam non erit
caro & sanguis, sed cœleste corpus. Non sic accipien-
dum est, quasi carnis non sit futura substantia, sed car-
nis & sanguinis nomine ipsam corruptionem carnis
& sanguinis intelligendus est Apostolus nuncupasse,
quæ vtiq; in regno illo non erit, vbi caro incorruptibi-
lis erit. Quamvis & aliter possit intelligi, ut carnem &
sanguinem opera carnis & sanguinis dixisse accipia-
mus Apostolum, & eos regnum dei nō possessuros, qui
perseueranter ista dilexerint. Hic liber sic incipit: Co-
rona victoriæ.

Libros de doctrina christiana, cum imperfectos
comperissem, perficere malui quàm eis sic reli-
ctis ad alia tractanda transire. Compleui er-
go tertium qui scriptus fuerat vsque ad eum locum, vbi
commemoratum est ex Euangelio testimoniū de mu-
liere, quæ abscondit fermentum in tribus mensuris fa-
rinæ, donec fermentaretur totum. Addidi etiam no-
uissimum librum, & omni quatuor libris opus illud im-
pleui, quorum primi tres adiuuant ut scripturæ intel-
ligantur: quartus autem quomodo quæ intelligimus
proferenda sint. In secundo sanè libro de authore libri,
quem plures vocant Sapientiam Salomonis, quod e-
tiam ipsum sicut Ecclesiasticum Iesus & filius & Sirach
scripserit, non ita constare, sicut à me dictum est: post-
ea didici, & omnino probabilius comperi non esse eius
libri authorem. Vbi autem dixi, His quadraginta qua-
tuor libris testamenti veteris terminatur autoritas,
ex consuetudine qua iam loquitur ecclesiæ, vetus testa-
mentum appellatur: Apostolus autem non videtur ap-
pellare vetus testamentum, nisi quod datum est & ei &
in monte Sina. Et in eo quod dixi de temporum hi-
storia secundum Ambrosium soluisse quæstionem, tan-
quam cogitauerint Plato & Hieremias, me fefellit
memoria. Nam quid ille de hac re episcopus sene-
rit, in libro eius legitur, quem de sacramentis siue de
prophetia scripsit. Hoc opus sic incipit: Sunt præcepta
quædam.

Sunt duo libri mei, quorum titulus est contra par-
tem Donati. In quorū primo libro dixi non mihi
placere vlli⁹ secularis potestatis impetu schisma-
ticos ad cōmunionem violenter/vehementerq; iacta-
ri. Quod tūc tunc mihi non placebat, quia nondum
expertus eram, vel quantum mali corū auderet impu-
nitas, vel quantum eis in melius mutandis conferre pos-
set diligētia disciplinæ. Hoc opus sic incipit, Quoniam
Donatistæ nobis.

Confessionū mearum libri. xiiij. I & I de malis &
de bonis meis deum laudat iustum & bonū, atq;
in eum excitant humanum intellectum & affe-
ctum. interim quod ad me attinet, hoc in me egerunt
cum scriberentur, & agunt cū leguntur. Quid de illis
alii sentiant, ipsi viderint, multis tamen fratribus eos
multum placuisse & placere scio. A primo vsq; ad deci-
mum de me scripti sunt. In tribus ceteris de scriptu-
ris sanctis, ab eo quod scriptum est: In principio fecit
b ij deus

D
De agone
Christiano.
Cap. III.
cap. 32.

1. Cor. 15.

De doctrina
christiana.
E. Ca. IIII.
tractata
cap. 15.

Lucæ. 13.

cap. 8.

Gal. 4.

Cap. 28.

F

1. dixerit.

Contra partē
Donati.
Caput. V.

1. Et.

Confessio-
nū. Ca. VI.

Gene. 1.

G deus cælum & terram, vsq; ad sabbati requiem. In. iiii. libro, cum de amici morte animi mei miseriam confiterer, dicens quod anima mea ¶ vna quodammodo facta fuerat ex duabus, & ideo (inquā) forte mori metuebam, ne totus ille moreretur, quē multum amauerā. quē mihi quasi declamatio leuis quā grauis confessio videtur, quāuis vtcunque temperata sit hæc ineptia in eo quod additum est, forte. Et illud in libro xiii. quod dixi firmamētum factū inter spirituales aquas superiores, & corporales inferiores, non satis cōsiderate dictum est: Res autē in abdito est valde. Hoc opus sic incipit, Magnus es domine, & laudabilis valde.

Contra Faustū Manichēū blasphemantē legem & prophetas, & eorum deum, & incarnationem Christi, scripturas autē noui testamenti, quibus conuincitur, falsatas esse dicentem, scripsi grande opus, verbis eius propositis, reddens responsiones meas, triginta & tres disputationes sunt, quas etiā libros cur nō dixerim? Nā etsi sunt in eis aliqui per breues, tamē libri sunt. Vnus verō eorum, vbi à nobis aduersum eius criminationes patriarcharum vita defenditur, tātā prolixitatis est, quātā nullus ferē librorum meorū. In libro

H ergo tertio cum soluere quæstionē, quomodo potuerit duos patres habere Ioseph, dixi quidē quod ex alio natus, ab alio fuerit adoptatus, sed genus quoq; adoptiōis dicere debui: sic enim sonat quod dixi, tanq̃ eum viuus adoptauerit alius pater. Lex autem filios etiam mortuis adoptabat, iubens vt fratris sine filiis mortui duceret frater uxorem, & fratri defuncto semen ex eadem suscitarer, quæ profecto de duobus vnius hominis patribus expeditior ibi redditur ratio. Vterini autem fratres fuerunt, in quibus hoc contigit, vt vnius defuncti, qui vocabatur Heli, duceret alter uxorem, id est, Iacob, à quo Matthæus narrat genitum esse Ioseph: sed vterino fratri suo eum genuit, cuius filium Lucas dicit fuisse Ioseph, non vtiq; genitum, sed ex lege adoptiuum. Hoc in eorum literis inuentum est, qui recenti memoria post ascensionem domini de hac rescripserunt.

Nam etiam nomen eiusdem mulieris, quæ peperit Iacob patrem Ioseph de priore marito Nathan, qui fuit pater Iacob, auus Ioseph secundum Matthæum: & de marito posteriore Melchi peperit Heli, cuius erat adoptiuus Ioseph, non tacuit Aphricanus. Quod quidem cum Fausto responderem, nondum legeram, sed tamen per adoptionem potuisse contingere, vt vnus homo duos haberet patres, dubitare nō poteram. In duodecimo & tertiodecimo de filio Noë secūdo qui est appellatus Cham, ita disputatū est, tanq̃ non in filio suo Chanaan, sicut scriptura demonstrat, sed in seipso fuerit à patre maledictus. In quartodecimo de sole & luna talia dicta sunt, tanq̃ sentiant, & ideo tolerent vanos adoratores suos, quāuis verba ibi accipi possint ab animalia ad animale translata, modo locutionis qui vocatur Græce metaphora, sicut de mari scriptū est, quod fremit in vtero matris suæ volens progredi, cum vtiq; non habeat voluntatem. In vndetricesimo, Absit inquā vt sit in membris sanctorum etiam genitalibus aliqua turpitudine. Dicuntur quidē inhonesti, quia non habent eā speciem decoris, quā mēbra quæ in prōptu locata sunt: sed probabilior in aliis postea scripturis nostris reddita ratio est, cur ea dixerit etiā Apostol⁹ inhonesti, propter legē scilicet in membris repugnantem legi mētis quæ de peccato accidit, non de prima nostræ institutione naturæ. Hoc opus sic incipit, Faustus quidem fuit genere Afer.

Inter hæc Hilarius quidam vir tribunitius laicus catholicus, nescio vnde aduersus dei ministros, vt fieri assolet, irritatus, morem qui tunc esse apud Carthaginem cœperat, vt hymni ad altare dicerentur de psal morum libro, siue ante oblationē, siue cum distribuere-

tur populo quod fuisset oblatum, maledica reprehensione vbicunq; poterat lacerabat, asserens fieri nō oportere. Huic respondi iubentibus fratribus, & vocabatur liber ipse, Contra Hilarium. Hic liber sic incipit, Qui dicunt mentionem.

Sunt quædam expositiones quorundā locorum ex euangelio secundū Matthæum, & aliæ similiter secundum Lucā, in vnū librū illæ, in alterum istæ redactæ sunt. Titulus autē operis huius est. Quæstiones euangeliorū. Sed quare illa sola de supradictis euangelicis libris exposita fuerint, quæ his libris meis continentur, & quæ ista sint, prologus meus, adiunctis atque enumeratis eisdem quæstionibus, ita vt quisque legere quod voluerit, numeros secutus inueniat, satis indicat. In primo ergo libro in eo quod positum est, Dominum seorsum duobus discipulis suam retulisse passionē mendositas codicis nos fefellit. Nam duodecim scriptū est, non duobus. In secundo libro volens exponere, quomodo duos patres potuerit habere Ioseph, cuius coniunx dicta est virgo Maria, illud quod perhibetur fratrem duxisse defuncti fratris uxorem, vt ei semen secundum legem suscitarer, ideo dixi esse infirmum, quoniam qui nasceretur, nomen defuncti lex eum iubeat accipere, non est verum. Nomen enim defuncti quod dictū est, ad hoc

Contra Manichæum quendā nomine Felicē præ-

Liber de natura boni aduersus Manichæos est, vbi ostenditur naturam incommutabilem deum esse ac summum bonum, atq; ab illo esse cæteras naturas, siue spirituales, siue corporales, atq; omnes inquantum naturæ sunt, bonas esse: & quid, vel vnde sit malū, & quāta mala Manichæi ponāt in natura boni, & quāta bona in natura mali, quas naturas finxit error ipsorum. Hic liber sic incipit, Summum bonum quo superius non est, deus est.

Secundinus quidā, non ex eis quos Manichæi electos, sed ex eis quos auditores vocant, quē nec facie quidē nouerā, scripsit ad me velut amicus, honorifice obiurgans quod oppugnare literis illam heresim, & admonens ne facerē, atq; ad eam potius sectandam exhortans, cum eius defensione, & fidei catholicæ reprehensione. Huic respondi. Sed quia in eiusdem opusculi capite non posui, quis cui scriberem, non in epistolis meis, sed in libris habetur. Illic ab exordio cōscripta est etiam eius epistola. Huius autem libri mei titulus est, Contra Secundinum Manichæū, quod mea sententia omnibus quæ aduersus illam pestem scribere potui, facile præpono. Hic liber sic incipit, Tua in me beneuolentia.

Inter hæc Hilarius quidam vir tribunitius laicus catholicus, nescio vnde aduersus dei ministros, vt fieri assolet, irritatus, morem qui tunc esse apud Carthaginem cœperat, vt hymni ad altare dicerentur de psal morum libro, siue ante oblationē, siue cum distribuere-

Sunt quædam expositiones quorundā locorum ex euangelio secundū Matthæum, & aliæ similiter secundum Lucā, in vnū librū illæ, in alterum istæ redactæ sunt. Titulus autē operis huius est. Quæstiones euangeliorū. Sed quare illa sola de supradictis euangelicis libris exposita fuerint, quæ his libris meis continentur, & quæ ista sint, prologus meus, adiunctis atque enumeratis eisdem quæstionibus, ita vt quisque legere quod voluerit, numeros secutus inueniat, satis indicat. In primo ergo libro in eo quod positum est, Dominum seorsum duobus discipulis suam retulisse passionē mendositas codicis nos fefellit. Nam duodecim scriptū est, non duobus. In secundo libro volens exponere, quomodo duos patres potuerit habere Ioseph, cuius coniunx dicta est virgo Maria, illud quod perhibetur fratrem duxisse defuncti fratris uxorem, vt ei semen secundum legem suscitarer, ideo dixi esse infirmum, quoniam qui nasceretur, nomen defuncti lex eum iubeat accipere, non est verum. Nomen enim defuncti quod dictū est, ad hoc

K Contra Felicem Manichæum. Cap. VIII.

¶ male.

Ioan. 8.

De natura boni aduersus Manichæos. Cap. IX.

L Contra Secundinum Manichæum. Cap. X.

¶ scriberet.

¶ voluminis

Contra Hilarium tribunitium. Cap. XI.

M

Quæstiones euangeliorū. Cap. XII.

cap. 27. Matth. 29.

Deut. 25.

¶ scriptis. 1. Cor. 12. Roma. 7.

Ad hoc lex valere precepit, ut eius filius diceretur, non ad hoc quod ille vocaretur. Hoc opus sic incipit, Hoc opus non ita scriptum est.

Liber cuius est titulus, annotationes in Iob, utrum meus habendus sit, an potius eorum qui eos sicut potuerunt vel voluerunt redelegere in unum corpus descriptas de frontibus codicis, non facile dixerim. Suaves enim paucissimis intelligentibus sunt, qui tamen necesse est offendantur multa non intelligentes, quia nec ipsa verba quae exponuntur ita descripta sunt in multis locis, ut appareat quid exponatur. Deinde breuitatem sententiarum tanta sequuta est obscuritas, ut eam lector vix ferre possit, quem necesse est plurima non intellecta transire. Postremo tam medosum comperi opus ipsum in codicibus nostris, ut emendare non possem, nec editum a me dici vellem, nisi quia scio fratres id habere, quorum studio non potuit denegari. Hoc opus sic incipit: Et opera magna erant ei super terram.

Et etiam liber noster de catechizandis rudibus hoc ipso titulo prenotatus. In quo libro ubi dixi, Nec angelus qui cum spiritibus aliis satellibus suis superbiendo deseruit obedientiam dei, & diabolus factus est, aliquid nocuit deo, sed sibi. Nouit enim deus ordinare deferentes se animas. conuenientius diceretur, deferentes se spiritus, quoniam de angelis agebatur. Hic liber sic incipit: Petisti laus me frater Deo gratias.

Libros de trinitate, quae deus est, xv. scripsi per aliquot annos. Sed cum eorum duodecim nōdum perfecissem, & eos diutius tenerem quā possent sustinere qui vehementer illos habere cupiebant, subtrahere sunt mihi minus emendati quā deberent ac possent, quando eos addere voluissem. Quod postea quā comperi, quia & alia eorum apud nos exemplaria remanserant, statueram eos iam ipse non addere, sed sic habere, ut in alio aliquo opusculo meo quid mihi de his euenerit dicerem: vrgentibus tamen fratribus, quia resistere non valui, emendavi eos quantum emendandos putavi, & compleui & addidi, adiungens eis a capite epistolam, quam scripsi ad venerabilem Aurelium episcopum Carthaginensis ecclesiae: quo tanquā prologo exposui, & quod accidisset, & quid facere mea cogitatione voluissem, & quid fratrum charitate compellente fecissem. In quorum libro. xj. cum de corpore visibilia agerem, dixi: Quocirca id amare alienari est, quod secundum morem dictum est, quo aliquid sic amatur, ut eo fruēdo licet existimet beatum se esse qui hoc amat. Nam non est alienari, in laudem creatoris amare speciem corporalem, ut ipso creatore fruens quisque vere beatus sit. Itemque in eodem ubi dixi: Nec autē quadrupedem memini, quia non vidi, sed phantasiā talē facillime intueor, dū alicui formae volatili qualē vidi, adiūgo alios duos pedes, quales itidem vidi. Haece dicens non potui recolere volatilia quadrupedia, quae lex commemorat. Neque enim computat in pedibus duo posteriora crura quibus locustae saliant, quas dicit mūdās, & ideo discernit ab imundis talibus volatilibus, quae non saliant illis cruribus, sicut sunt scarabei. Omnia quippe huiusmodi volatilia quadrupedia vocantur in lege. In duodecimo velut expositio verborum Apostoli, ubi ait: Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est. non mihi satisfacit: nec sic puto intelligendum quod dictum est: Qui autem fornicatur, in corpus proprium peccat. tanquā ille hoc faciat, qui propter adipiscenda ea quae per

Tomus primus.

corpus sentiuntur, ut in his finē boni sui ponat, aliquid agit. Hoc enim longe plura peccata cōplectitur, quā illa fornicatio quae cōcubitu perpetratur illicito, de qua locutus cum hoc diceret Apostolus apparet. Hoc opus lexcepta epistola quae postmodum ad eius caput adiuncta est, sic incipit: Lecturis haec quae de trinitate differimus.

Per eosdem annos quibus paulatim libros de trinitate dictabam, scripsi & alios labore continuo, interponens eos illorum temporibus, in quibus sunt libri quatuor de consensu Euangelistarum, propter eos qui tanquam dissentientibus calumniantur. Quorum primus liber aduersus eos scriptus est, qui tanquā maxime sapientē Christū vel honorant, vel honorare se fingunt: & ideo nolūt euāgelio credere, quia nō ab ipso illa conscripta sunt, sed ab eius discipulis, quos existimant ei diuinitatem qua crederetur deus errore tribuisse. In quo libro quod dixi ex Abraham corpisse gentem Hebraeorū, est quidem & hoc credibile, ut Hebraei velut Habraei dicti esse videantur, sed ex illo verius intelliguntur appellati, qui vocabatur Heber, tanquā Hebraei, de qua re in libro xvj. de Ciuitate dei satis disserui. In secundo autem libro cum agerē de duobus patribus Ioseph, ab altero dixi genitum, ab altero adoptatū. Sed dicendū fuit alteri adoptatū. Defuncto enim, quod magis credendum est, secundum legem fuerat adoptatus, quoniam qui cum genuit, eius matrē fratris defuncti coniūgē duxerat. Itē ubi dixi, Lucas verō ad ipsū David per Nathan ascendit, per quem prophetā deus peccatum illius expiauit. Per cuius nominis prophetā, dicere debui, ne putaretur idē fuisse, homo eū alter fuerit, quauis & ipse hoc vocaretur. Hoc opus sic incipit, Inter omnes diuinas auctoritates.

In tribus libris contra epistolam Parmeniani Donatistarum Carthaginensis episcopi, successorisque Donati, quaestio magna versatur & soluitur, verum in vnitatē & eorundem communione sacramentorum mali contaminent bonos, & quemadmodum non contaminent disputatur propter ecclesiā toto orbe diffusam, cui calumniando schisma fecerunt. In quorum libro tertio cum differeretur, quomodo sit accipiendum quod ait Apostolus: Auferte malum ex vobis ipsis, illud quod dixi, ut ex seipso quisque auferat malū, non sic est intelligendum, sed sic potius ut homo malus auferatur ex hominibus bonis, (quod fieri pro ecclesiastica disciplina, satis graeca lingua indicat, ubi sine ambiguitate scriptum est, ut intelligatur, hic malus, non hoc malum, quauis & secundum istum intellectum respondeo rim Parmeniano. Hoc opus sic incipit, Multa quidē & alia aduersus.

Contra Donatistas auctoritate beatissimi episcopi & martyris Cypriani se defendere molientes, septē libros de baptismo scripsi, in quibus docui nihil sic valere ad refellēdos Donatistas, & ad eorum lapsus ora claudenda, ne aduersus catholicam ecclesiam suam schisma defendat, quomodo literas factūque Cypriani. Vbi cumque autem in his libris commemorauī ecclesiam non habentem maculam aut rugam, non sic accipiendum est quasi iam sit, sed quae preparatur ut sit quando apparebit etiam gloriosa. Nunc enim propter quasdam ignorantias & infirmitates membrorum suorum, habet vnde quotidie tota dicat: Dimitte nobis debita nostra. In quarto libro cū dicerē vicē baptismi posse habere passionē, nō satis idoneū posui illius latronis exemplum, qui vtrū non fuerit baptizatus, incertum est. In libro septimo de vasis aureis & argenteis in domo

b. iij magna

De consensu Euangelistarum. Cap. XVI.

Caput. 14.

Cap. 11. E

Cap. 34

Contra epistolam Parmeniani Donatistarum episcopi. Cap. XVII.

Cap. 1. & 2. 1. Cor. 5.

1. Cor. 5.

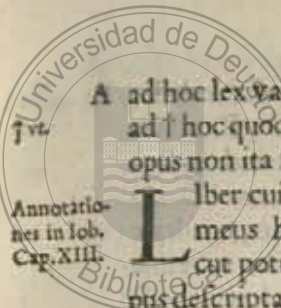
1. Cor. 5. 1. Cor. 5. 1. Cor. 5.

De baptismo. Cap. XVIII.

Lib. 1. ca. 17. & li. 1. ca. 18. & li. 4. ca. 3. 4. & 10.

Matth. 6. Cap. 22.

Luc. 22. Cap. 51. 2. Tim. 2.

Annotatio- nes in Iob. Cap. XIII.

Exponan- tur.

De catechi- zandis rudib. Cap. XIII cap. 18.

De trinitate Cap. XV.

In quibus.

caput. 5. 1. Cor. 5.

cap. 10.

Leuit. 11. 1. Cor. 5.

Cap. 10. 1. Cor. 6.

C magna constitutis, sensum Cypriani secutus sum, qui hæc accepit in bonis, in malis autem lignea & fictilia; ad illa referens quod dictum est: Alia quidem in honorem, ad hæc autem quod dictum est: Alia verò in contumeliam. Sed magis approbo quod apud Tychonium postea reperi vel adueri, in vtriusque intelligendum, quædam in honorem, non sola scilicet aurea & argentea, & rursus in vtriusque quædam in contumeliam, non utique sola lignea & fictilia. Hoc opus sic incipit, In eis libris quos aduersus.

C Vm aduersus partem Donati multa crebris disputationibus ageremus, attulit ad ecclesiã quidam laicus tunc eorum nonnulla contra nos dictata vel scripta in paucis velut testimoniis, quæ suæ causæ suffragari putant. His breuissime respondi. Huius libelli titulus est. Contra quod attulit Centurius à Donatistis. Et incipit sic, Dicis eo quod scriptum est à Salomone.

L ibri duo, quorum est titulus, Ad inquisitiones Iamarij, multa de sacramentis continet disputata, siue quæ vniuersaliter, siue quæ particulariter, id est, non peræque in omnibus locis obseruat ecclesia, nec tamen commemorari oia potuerunt, sed satis ad inquisita responsum est. Quorū librorum prior epistola est, habet quippe in capite, quis ad quem scribat: sed ideo inter libros annumeratur hoc opus, quoniam sequens qui nomina nostra non habet, multo est prolixior, & in eo multo plura tractantur. In primo igitur quod de manna dixi, quia vnicuique secundum propriam voluntatem in ore sapiebat: non mihi occurrit vnde possit probari, nisi ex libro sapientie, quæ Iudei non recipiunt in auctoritatem canonicam, quod tamen fidelibus potuit prouenire, non illis aduersus deum murmuratoribus, qui profecto alias escas non desyderaret, si hoc eis saperet manna quod vellat. Hoc opus sic incipit, Ad ea quæ me interrogasti.

V T de opere monachorū librū conscriberem, illa me necessitas compulit, quod cū apud Carthaginem monasteria esse cœpissent, alij se suis manibus transigebant, obtemperantes Apostolo, alij verò ita ex oblationibus religiosorum viuere volebant, ut nihil operantes vnde necessaria vel haberent vel supplerent, sed t̄ potius implere præceptum euangelicum existimarent atque iactarent, vbi dñs ait: Respicite volatilia cœli & lilia agri. Vnde etiã inter aliquot inferioris propositi, sed tamen studio feruentes existere cœperant tumultuosa certamina, quibus ecclesia turbaretur, aliis hoc, aliis aliud defendentibus. Huc accedebat quod criniti erant quidam eorum, qui operandum non esse dicebant. Vnde contentiones, hinc reprehendentium, inde quasi pugnantium pro partium studiis augebantur. Propter hoc venerabilis senex Aurelius, ecclesiæ ipsius ciuitatis episcopus, ut hinc aliquid scriberem iussit, & feci. Hic liber sic incipit, Iussioni tuæ sancte frater Aureli.

I ouiniana hæresis sacrarum virginum meritū equādo pudicitie coniugali tantū valuit in vrbe Roma, ut nonnullas etiam sanctimoniales de quarum pudicitia suspitio nulla processerat, deiecit in nuptias diceretur, hoc maxime argumento cum eas vrgeret dicens: Tu ergo melior quàm Sara, melior quàm Susanna siue Anna: & ceteras commemorando testimonio sanctæ scripturæ commendatissimas feminas, quibus se illæ meliores, vel etiam pares cogitare non possent. Hoc modo etiam virorum sanctorum sanctum cœlibatum, commemoratione patrum coniugatorum &

prædicatione frangebatur. Huius monstro sancta ecclesia, quæ ibi est, fidelissime ac fortissime resistit. Remanescant autem istæ disputationes eius in quorundam sermunculis ac susurris, quas palam suadere nullus audebat. Sed etiam occulte venenis repentibus, facultate quam donabat dominus, occurrendum fuit: maxime quoniam iactabatur Iouiniano responderi non posse cum laude, sed cum vituperatione nuptiarum. Propter hoc librum ædidi, cuius inscriptio est, De bono coniugali. Vbi de propagatione filiorum prius quàm homines mortem peccando mererentur, quoniam concubitus mortalium corporum res esse videtur, quæstio magna dilata est. Sed in aliis postea literis nostris, satis quantum arbitror explicatur. Dixi etiam quodam loco. Quod enim est cibus ad salutem hominis, hoc est, concubitus ad salutem generis, & vtrunque non est sine delectatione carnali, quæ tamen modificata & temperantia refrenante, in vsum naturalem redacta, libido esse non potest. Quod ideo dictum est, quoniam libido non est bonus & rectus vsus. Sicut enim malum est male uti bonis, ita bonum est bene uti malis. De qua re alias maxime contra novos hæreticos Pelagianos diligentius disputavi. De Abraham quod dixi, Ex hac obedientia pater ille Abraham, qui sine vxore non fuit, esse sine vnico filio, & à se occiso paratus fuit. non satis approbo. Magis enim filium si esset occisus, resurrectione sibi mox fuisse reddendum, credidisse credendus est: sicut in epistola legitur quæ est ad Hebræos. Hic liber sic incipit: Quoniam vnusquisque homo.

P ostea quàm scripsi de bono coniugali, expectabatur ut scriberem de sancta virginitate, nec distuli, atque id dei munus & quod magnum, & quanta humilitate custodiendum esset, vno sicut potui volumine ostendi. Hic liber sic incipit: Librū de bono coniugali nuper ædidi.

P er idē tempus de Genesi libros. xij. scripsi ab exordio, donec de paradiso dimissus est Adam, & hæc mea rhomphæa posita est custodire viam ligni vitæ. Cum autem ad hoc vsque vnde decem libri peracti essent, duodecimum addidi, in quo diligentius de paradiso disputatum est. Titulus horū librorum inscribitur: De Genesi ad literam, id est, non secundum allegoricas significationes, sed secundum rerum gestarum proprietatem. In quo opere plura quæ sita quàm inuenta sunt, & eorum quæ inuenta sunt, pauciora firmata: cetera verò ita posita, velut adhuc requirenda sunt. Hos sanè libros postea cœpi, sed prius terminaui quod de trinitate. ideo eos nunc ordine quo cœpi recolui. In quinto libro, & vbi cūque in eis libris posui, de semine cui repositum est, quod dispositum sit per angelos, in manu mediatoris: non sic habet Apostolus, sicut veriores codices post inspexi, maxime græcos. De lege enim dictum est, quod tanquam de semine dictum, multi Latini codices habent per interpretantis errorem. In sexto libro quod dixi, Adam imaginem dei, secundum quam factus est, perdidisse peccato. non sic accipiendum est, tanquam in eo nulla remanserit, sed quod tam deformis, ut reformatione opus haberet. In duodecimo, de inferis magis mihi videor docere debuisse, quod sub terris sint, quàm rationem reddere cur sub terris esse credantur, siue dicantur quasi non ita sit. Hoc opus sic incipit, Omnis diuina scriptura bipertita est.

A ntequam finirem libros de trinitate, & libros de Genesi ad literam, irruit causa respondendi literis Petilianæ Donatistæ, quas aduersus catholicam

Cōtra quod attulit Centurius à Donatistis. Ca. XIX.

† in.

Ad inquisitiones Iamarij Cap. XX.

Cap. 3.

Sap. 16. Exo. 16.

Num. 11.

De opere monachorū Cap. XXI.

† se.

Matth. 6
† laicos.

De bono cōiugali cōtra Iouinianū Ca. XXII. † impudicitia. † præcesserat Gen. 11. Daniel. 13. Luc. 1. De bono cōiugali. Ca. 22.

K

De bono cōiugali ca. 16

L
Cap. 13.

Heb. 11.

De sancta virginitate Ca. XXIII.

De Genesi ad literam. C. XXIII.

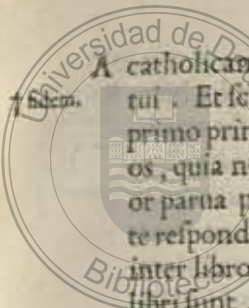
M

Cap. 19.

ca. 27. & 28.

caput. 33.

Contraliteras Petilianæ Cap. XXV.

A catholicam scripsit ecclesiam, quam differre non potui. Et scripsi in hanc rem tria volumina, quorum primo primae parti epistolae ipsius, quam scripsit ad suos, quia non tota in nostras manus venerat, sed prior parua pars eius: quanta potui celeritate & veritate respondi. Etiam ipsa epistola est ad nostros, sed ideo inter libros habetur, quia ceteri duo in eadem causa libri sunt. Postea quippe inuenimus totam, eique tanta diligentia respondi, quanta Fausto Manichaeo, verba scilicet eius sub ipsius nomine prius ponens particulatim, & sub meo per singula responsionem meam. Sed prius quod scripseram, antequam totam reperiremus, peruenit ad Petilianum, Et iratus responderi conatus est, in me potius dicens quicquid ei libuit, in causa vero omnino deficiens: quod cum posset collatis vtriusque nostrum scriptis facillime aduerti, tamen propter tardiores hoc ipse respondendo demonstrare curavi: sic est additus eidem nostro operi liber tertius. Hoc opus in primo libro sic incipit, Nostis nos saepe voluisse. In secundo autem sic, Primis partibus epistolae Petiliani. In tertio autem sic, legi Petiliane literas tuas.

Grammaticus etiam quidam Donatista Cresconius, cum inuenisset epistolam meam, quae primas partes quae in manus nostras tunc venerat epistolae Petiliani redargui, putauit mihi esse respondendum, & hoc ipsum scripsit ad me. Cui operi citius tribus quatuor respondi, ita sane, ut tribus peragerem quod vniuersa responsio flagitabat. Sed cum viderem me sola Maximianensium causa quatuor schismaticos damnauerunt, & eorum alios rursus in suis honoribus receperint, baptismumque ab eis extra suam communionem datum non repetierunt, respondere non posset ad cuncta quae scripsit, etiam quantum librum addidi, in quo idipsum quantum potui diligenter atque euidenter ostendi. Hos autem quatuor libros quando scripsi, iam contra Donatistas leges dederat Honorius imperator. Hoc opus sic incipit, Quando ad te Cresconi.

Ost hac ut ad Donatistas perueniret contra eorum errorem & pro catholica veritate necessaria documenta curavi, siue de ecclesiasticis, siue de publicis gestis, siue de scripturis canonicis. Et primo ad illos eadem promissa direxi, ut ipsi ea si fieri posset exposcerent. Quae cum venissent in eorum quorundam manus, nescio quis extitit, qui suo nomine tam cito contra hoc scriberet, ita se confitens Donatistam, tamquam hoc vocaretur. Cui ego respondens, alium librum scripsi. Illa vero documenta quae promiseram iunxi, & ex utroque vnum esse volui, cumque sic adidi, ut in parietibus basilicae, quae Donatistarum fuerat, prius propositus legeretur: cuius titulus est, Probationum & testimoniorum contra Donatistas. In quo libro absolutionem Felicis Aptugnensis ordinatoris Caeciliani, non hoc ordine posuimus quo postea nobis claruit, consulibus diligenter inspectis, sed tanquam post Caecilianum fuerit absolutus, cum ante sit factum. Illud etiam quod commemorato Iudae Apostoli testimonio ubi ait, Ipsi sunt qui segregant semetipsos, animales, spiritum non habentes. adiunxi etiam dicens, De quibus Paulus apostolus dicit: Animalis autem homo non percipit ea quae sunt spiritus dei, non sunt isti illis aequandi, quos omnino ab ecclesia schismata praecidit. Istos quippe idem Apostolus Paulus paruulos dicit esse in Christo, quos nondum escam valent.

Tomus primus.

tes capere, lacte nutrit [tamen:] illi autem non in filiis paruulis, sed in mortuis & perditis computandi sunt, & si quis eorum correctus ecclesiae fuerit copulatus, recte de illo dici potest, Mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuentus est. Hic liber sic incipit, Qui timetis consentire ecclesiae catholicae.

Alterius libri quem supra commemorati, titulum esse volui. Contra nescio quem Donatistam, ubi similiter de absolutione ordinatoris Caeciliani verus ordo temporis non est. Illud etiam quod dixi, Ad multitudinem zizaniorum, ubi intelliguntur omnes haeretici: minus habet vnam necessariam coniunctionem. dicendum enim fuit, ubi intelliguntur etiam omnes haeretici, aut ubi intelliguntur etiam omnes haereses. Nunc vero ita dictum est, quasi praeter ecclesiam tantummodo sint zizania, non etiam in ecclesia, cum ipsa sit regnum Christi, de quo collecturi sunt angeli eius messis tempore omnia scandala. Vnde & Cyprianus martyr, Etsi videntur (inquit) in ecclesia esse zizania, non tamen impediri debet aut fides, aut charitas vestra, ut quoniam zizania esse in ecclesia cernimus, ipsi de ecclesia recedamus. Quem sensum etiam alias nos, & maxime aduersus eosdem praesentes Donatistas in collatione defendimus. Hic liber sic incipit, Probationes rerum necessariorum.

Cum viderem multos legendi labore impediri a discendo, quod nihil rationis latque veritatis habeat pars Donati, libellum breuissimum feci, quo eos de solis Maximianistis admonendos putavi, ut posset facilitate describendi in manus plurium peruenire, & ipsa sui breuitate facilius commendari memoriae cui titulum imposui, Admonitio Donatistarum de Maximianistis. Hic liber sic incipit: Quicumque calumniis hominum.

Per idem tempus accidit mihi ex quadam disputatione necessitas, ut de diuinatione demonum libellum scriberem, cuius titulus iste ipse est. In eius autem quodam loco ubi dixi, Demones aliquando & hominum dispositiones non solum voce prolatas, verum etiam cogitatione conceptas, cum signa quaedam ex animo exprimuntur, in corpore tota facilitate perdiscere. Rem dixi occultissimam audaciori asseueratione, quam debui. nam peruenire ista ad notitiam demonum, per nonnulla etiam experimenta compertum est. Sed utrum signa quaedam dentur ex corpore cogitantium illis sensibilia, nos autem latentia, an alia vi & ea spiritali ista cognoscant, aut difficillime potest ab hominibus, aut omnino non potest inueniri. Hic liber sic incipit, Quodam die in diebus sanctis octauarum.

Intermisae sunt mihi a Carthagine quaestiones sex, quas proposuit amicus quidam, quem cupiebam fieri Christianum, ut contra Paganos soluerentur, praefertim quia nonnullas earum a Porphyrio philosopho propositas dixi. Sed non eum esse arbitror Porphyrium Siculum lillulum cuius celeberrima est fama. Harum quaestionum disputationes in vnum librum contuli, non prolixum, cuius est titulus: Sex quaestiones contra Paganos expositae. Earum autem prima est de resurrectione. secunda de tempore Christianae religionis. tertia de sacrificiorum distinctione. quarta de eo quod scriptum est: In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. quinta de filio dei secundum Salomonem. sexta de Iona propheta. In quarum secunda quod dixi, Salus religionis huius, per quam solam & veram & vera salus veraciterque promittitur, nulli vnquam defuit qui dignus fuit, & cui

b iij defuit,

Contrā ne-
scio quē Do-
natistā. Ca.
XXVIII.

Contra ne-
scio quē Do-
natistā. Ca.
XXVIII.

heretici.
&
heretici.

nostra
E

Admonitio
Donatista-
rum de Maxi-
mianistis.
Ca. XXIX.

De diuina-
tione demo-
num. Cap.
XXX.
falsis, in.
2. sen. dist.
cap. 1.

F

De sex que-
stionibus co-
tra Paga-
nos expo-
sitae ad Deo
gratias. Ca.
XXXI.
Inter hae-
reses.

Matth. 7.

G defuit, dignus non fuit: non ita dixi tanquam ex meritis suis quisque dignus fuerit, sed quemadmodum ait Apostolus: Non ex operibus, sed ex vocante dictum esse, Maior seruiet minori. quam vocationem ad dei propositum asserit pertinere. Vnde dicit: Non secundum opera nostra, sed secundum propositum suum & gratiam. Et vnde ite dicit, Scimus quoniam diligentibus deum omnia cooperantur in bonum, iis qui secundum propositum vocati sunt sancti. De qua vocatioe ait: Ut dignos vos habeat vocatione sua sancta. Hic liber post epistolam, quae postmodum a capite addita est, sic incipit: Mouet quosdam.

Expositio
epistolae s. Jacobi.
Ca. XXXII

Inter opuscula mea reperi expositionem epistolae Iacobi Apostoli, quam retractans aduerti adnotationes potius expositorum quorundam eius locorum in librum redactas fratrum diligentia, qui eas in frotibus codicis esse noluerunt. Adiuuat ergo aliquid nisi quod ipsam epistolam, quam legebamus quando ista dictavi, non diligenter ex graeco habebamus interpretatam. Hic liber sic incipit: Duodecim tribus quae sunt in dispersione salutem.

De peccatorum meritis & remissione, ac de baptismo paruulorum. Cap. XXXIII.

Venit etiam necessitas, quae me cogeret aduersus nouam Pelagianam haeresim scribere, contra quam prius cum opuserat, non scripturis, sed sermonibus & collocationibus agebamur ut quisque nostrum poterat aut debebat. Missis ergo mihi a Carthagine quaestionibus eorum, quas rescribendo dissolueram, scripsi primum libros tres, quorum titulus est: De peccatorum meritis & remissione, ubi maxime de baptismo te disputatur paruulorum propter originale peccatum: & de gratia dei qua iustificamur, hoc est, iusti effici-mur: quanuis in hac vita nemo ita seruet mandata iustitiae, ut non sit ei necessarium pro suis peccatis oratio dicere, Dimitte nobis debita nostra. Contra quam omnia sentientes illi nouam haeresim condiderunt. In his autem libris tacenda adhuc arbitratus sum nomina eorum, sic eos facilius posse corrigi sperans: imo etiam in tertio libro, quae est epistola, sed in libris habita propter duos, quibus eam connectendam putavi, Pelagij ipsius nomen non sine laude aliqua posui: quia vita eius a multis predicabatur: & eius illa redarguit, quae in suis scriptis non ex persona sua posuit, sed quidam ab aliis diceretur exposuit: quae tamen postea iam haereticus pertinacissima animositate defendit. Coelestius vero discipulus eius iam propter tales assertiones apud Carthaginem in episcopali iudicio, ubi ego non interfui, excommunicationem meruerat. In secundo libro in quodam loco, Hoc quibusdam (inquam) in fine largietur, ut mortem repentina commutatione non sentiant: seruans locum diligentiori de hac re inquisitioni. Aut enim non morietur, aut de vita ista in mortem, & de morte in aeternam vitam celerrima commutatione tanquam in ictu oculi transeundo mortem non sentiet. Hoc opus sic incipit: Quanuis in mediis & magnis curarum aestibus.

De unico baptismo. Ca. XXXIII.

Idem hoc. Cap. 16.

Cecilianus

Eodem tempore librum de unico baptismo amicus quidam meus, a nescio quo Donatista presbytero accepit, indicante quod Petilianus episcopus eorum Constantiensis eum scripserit. Hunc ad me ille attulit, ac vehementer ut ei responderem rogauit: & factum est. Librum autem etiam meum in quo respondi, vnde titulum habere volui, hic testis, De unico baptismo. In quo libro illud quod dixi, Constantinum imperatorem Donatistis criminantibus ordinatorem Caeiliani Felicem Aptugensem non negasse accusationis locum, quanuis eos in Caeiliani fictis crimi-

nibus calumniosos fuisset expertus, in ordine temporum postea consideratum, aliter inuentum est. Nam prius memoratus imperator causam Felicis fecit audiri a Proconsule, ubi legitur absolutus, & postea ipse Caeilianum cum accusatoribus eius auditum, comperit innocentem, ubi eos expertus est in eius criminibus calumniosos: qui ordo temporum per consules declaratus, multo vehementius in ea causa calumnias Donatistarum conuincit, penitusque subuertit: quod ibi ostendimus. Hic liber sic incipit, Respondere diuersa sentientibus.

alibi.

Scripsi etiam librum inter cetera contra Donatistas, non breuissimum sicut antea, sed grande multo diligentius, in quo apparet quemadmodum eorum aduersus ecclesiam catholicam impium ac superbissimum errorem sola funditus Maximianistarum causa subuertat, quod schisma factum est ex ipsa parte Donati. Hic liber sic incipit, Multa iam diximus, multa iam scripsimus.

De Maximianistis contra Donatistas. Cap. XXXV.

Eo ipso tempore quo contra Donatistas vehementer exercebamur, & contra Pelagianos exerceri iam coeperamus, amicus quidam mihi misit quinque a Carthagine quaestiones, & rogauit ut eas illi scribendo exponere. Quae sunt: Quid sibi velit vox illa domini, Deus meus, deus meus, ut quid me dereliquisti? Et quid sibi quod ait Apostolus: Ut in charitate radicati & fundati, preualeatis comprehendere cum omnibus sanctis quae sit latitudo & longitudo, & altitudo & profundum. Et quae sint quinque virgines stultae, quae uel sapientes. Et quae sint tenebrae exteriores. Et quomodo intelligendum sit, Verbum caro factum est. Ego autem intuens supradictam haeresim nouam inimicam gratiae dei, sextam mihi proposui quaestionem, De gratia noui testamenti. De qua disputans, interposita expositione psalmi vicesimi primi, in cuius capite scriptum est: quod dominus exclamauit in cruce, quod ille inimicus in primis mihi proposuit exponendum, omnia illa quinque dissolui, non hoc ordine quo erant proposita, sed sicut mihi disserenti de gratia noui testamenti, tanquam suis locis congruenter occurrere potuerunt. Hic liber sic incipit: Quinque mihi proposuisti tractandas quaestiones.

De gratia noui testamenti, ad Romanos. C. XXXVI.

Matth. 27. Eph. 3. Tit.

Matth. 25. Matth. 22. Ioan. 1.

Ad quem scripseram tres libros, quorum titulus est, de peccatorum meritis & remissione, ubi diligenter disputatur etiam de baptismo paruulorum: rescripsit mihi se fuisse permotum, quod dixerim, fieri posse ut sit homo sine peccato si voluntas eius non desit, ope adiuuante diuina, quanuis nemo tam perfectae iustitiae in hac vita vel fuerit, vel sit, vel futurus sit. Quasiuit enim quomodo dixerim posse fieri, cuius rei desit exemplum. Propter hanc eius inquisitionem, scripsi librum cuius est titulus, De spiritu & litera, pertractans Apostolicam sententiam ubi ait. Litera occidit, spiritus autem uiuificat. In quo libro quantum deus adiuuit, acriter disputaui contra inimicos gratiae dei, qua iustificatur impius. Cum autem agere de observationibus Iudaeorum: a quibusdam escis secundum veterem legem abstinentium: dixi, Quarundam escarum ceremonie, quod nomen non est in usu literarum sanctarum, ideo tamen mihi congruens visum est, quod a carendo appellatas ceremonias, quasi ceremonias memoria tenebant, eo quod obseruantes careant his rebus a quibus abstinent. Quod si est origo alia huius nominis quae abhorret a sua religione, secundum hanc ego non sum loquutus, sed secundum istam quam supramemorauimus. Hic liber sic incipit,

De spiritu & litera ad Marcellinum. Caput. XXXVII.

1. Cor. 1.

Roma. 4.

vera.

Universidad de
De fide &
operibus.
Ca. XXX.
VIII.
† studiosus.
Bibliotheca

Breuiulus
collationū.
Ca. XXX.
IX.

Post colla-
tionem B
contra Do-
natistas.
Ca. XL.

† vnde.

De videndo
deo ad Pau-
linum.
Ca. XLII.

De natura
& gratia cō-
tra Pelagia-
nos. caput
XLII.

† Sixti.

De ciuitate
dei. caput
XLIII.
† virgētiū.
† cuius.

A sic incipit. Lectis opusculis quę ad te nuper elaboranti. Nterea missa sunt mihi à quibusdam fratribus laicis quidem, sed diuinorū eloquiorum studiosa scripta nonnulla, quę ita distinguerent à bonis operibus Christianam fidem, vt sine hac non posse, sine illis autem posse perueniri suaderetur ad æternam vitā. Quibus respondens librum scripsi, cuius nomen est, De fide & operibus. In quo disputavi nō solum quęadmodum viuere debeāt gratia dei regenerati, verum etiam quales ad lauacrū regenerationis admitti. Hic liber sic incipit, Quibusdam videtur.

Polteaquam facta est cum Donatistis nostra collatio, breuiter commemoravi quę gesta sint, literisq; comprehendi secundum tres dies, quibus cū eis contulimus. Idq; opus vtile existimaui, quo quisque cōmonitus, vel sciat sine labore quid actum sit, vel cōsultis numeris, quos rebus singulis adnotauit, legat in eis dem gestis ad locum quodcunque voluerit: quoniā fatigant illa l. sua l. nimia prolixitate lectorē. Huius autē operis titulus est, Breuiulus collationum. Hoc opus sic incipit, Cum catholici episcopi & partis Donati.

Librum etiam scripsi grādem satis quantum existimo diligenter ad ipsos Donatistas post collationem, quam cum episcopis eorum habuimus, ne ab eis seducerentur vltius. Vbi respondi etiam quibusdam vanitatibus eorum, quę ad nos peruenire potuerunt, quas l. victi l. vbi potuerant, & quomodo potuerant iactabant, præter illa quę dixi de gestis collationis, vbi l. quid actum sit breuiter nosceretur. Multo autem breuius id egi in quadam ad eosdem rursus epistola. Sed quia in concilio Numidię omnibus qui ibi eramus hoc fieri placuit, non est in epistolis meis. Sic quippe incipit: Syluanus senex, Valentinus, & Aurelius, & Innocentius, Maximinus, Optatus, Augustinus, Donatus, & ceteri episcopi de cōcilio Zertensi ad Donatistas. Hic liber sic incipit, Quid adhuc Donatistę seducimini.

De videndo deo scripsi librum, vbi de spiritali corpore quid erit, in resurrectione sanctorum inquisitionem diligentiorē distuli, vtrum, vel quomodo deus, qui spiritus est, etiā per corpus tale videatur: sed eam postea questionem sane difficillimam in nouissimo, id est, in vicesimo & secundo libro de Ciuitate dei, satis quantum arbitror explicavi. Inueni etiā in quodam nostro codice, in quo & iste liber est, quoddam commonitorium à me factum de hac re ad episcopum Siccensem Fortunatianum, quod in opusculorum meorum indiculo, nec inter libros, nec inter epistolas est nominatum. Hic liber sic incipit, Memor debiti. Illud autem, Sicut præsens rogauit.

Veni etiam tunc in manus meas quidam Pelagij liber, vbi hominis naturam contra dei gratiam, qua iustificatur impius, & qua Christiani sumus, quanta potuit argumentatione defendit. Librum ergo quo huic respondi, defendens gratiam, non contra naturam, sed per quam natura liberatur & regitur, de natura & gratia nūcupaui. In quo verba quędam quę velut Sixti Romani episcopi & martyris, Pelagius posuit, ita defendi tanquam re vera eiusdē Sixti essent, id enim putaueram: sed postea legi Xisti l. philosophi esse, non l. Sixti l. Christiani. Hic liber sic incipit, Librum quem misistis.

Interea & cum & Roma Gothorum irruptione, agentium l. sub rege Alarico, atque impetu magnę cladis euerfa est, eius l. euerfionem deorum fallorum

multorūq; cultores, quos vſitato nomine Paganos vocamus, in Christianam religionem referre conantes, solito acerbius & amarius deum verum blasphemare cœperunt. Vnde ego exardescēs zelo domus dei, aduersus eorum blasphemias vel errores, libros de Ciuitate dei scribere institui. Quod opus per aliquot annos me tenuit, eo quod alia multa intercurrerant, quę differre non oporteret, l. & me prius ad soluendū occupabant. Hoc autem de ciuitate dei grāde opus tandem viginti duobus libris est terminatum. Quorum quinque primi eos refellunt, qui res humanas ita prosperari volūt, vt ad hoc multorum deorum cultum, quos Pagani colere consueuerunt, necessarium esse arbitrentur: & quia prohibentur, mala ista exoriri atque abundare contēdunt. Sequentes autem quinque aduersus eos loquuntur, qui fatentur hæc mala nec defuisse vnquam, nec defutura mortalibus, & ea nunc magna, nunc parua, locis, temporibus, personisq; variari: sed deorum multorum cultum, quo eis sacrificatur, propter vitā post mortem futuram esse vtilem disputant. His ergo decem libris, duę istę vanę opiniones Christianę religioni aduersarię refelluntur. Sed ne quisquam nos aliena tantum redarguisse, non autem nostra asseruisse reprehēderet, id agit pars altera operis huius, quę libris duodecim continetur. Quanquam vbi opus est, & in prioribus decem, quę nostra sunt asseramus, & in duodecim posterioribus redarguamus aduersa. Duodecim ergo librorum sequentium primi quatuor continent exortū duarum ciuitatum, quarum est vna dei, altera huius mundi. Secundi quatuor excursus earum siue procursum. Tertij verō, qui & postremi, debitos fines. Ita omnes viginti & duo libri cum sint de vtrāq; ciuitate conscripti, titulum tamen à meliore acceperunt, vt De ciuitate dei potius vocarentur. In quorum decimo libro non debuit pro miraculo poni in Abraham sacrificio flāmam cœlitus factam inter diuisas victimas concurrisse: quoniam hoc illi in visione monstratum est. In decimo septimo libro, quod dictum est de Samuele: Non erat de filiis Aaron, dicendum potius fuit, non erat filius sacerdotis. Filios quippe sacerdotum defunctis sacerdotibus succedere magis legitimi moris fuit. Nam in filiis Aaron reperitur pater Samuelis, sed sacerdos non fuit, nec ita in filiis, vt eum ipse genuerit Aarō, sed sicut omnes illius populi dicuntur filij Israël, Hoc opus sic incipit, Gloriosissimam ciuitatem dei.

Inter hæc Orosij cuiusdam Hispani presbyteri consultationi de Priscillianistis, & de quibusdam Originis sensibus, quos catholica fides improbat, quāta potui breuitate ac perspicuitate respondi. Cuius opusculi titulus est, Ad Orosium contra Priscillianistas & Origenistas. Et ipsa enim consultatio responsioni meę à capite adiuncta est. Hic liber sic incipit, Respondere tibi quærenti.

Scripsi etiam duos libros ad Hieronymum presbyterum sedentem in Bethleem, vnum de origine animę hominis: alterum de sententia Iacobi Apostoli, vbi ait: Quicumque totam legem seruauerit, offendet autem in vno, l. factus est omnium reus, de vtroque consulens eum. Sed in illo priore questionem quam proposui l. exposui l. ipse, non solum in posteriore autem quod mihi de illa soluenda videretur, ipse non tacui. Sed vtrum hoc approbaret etiam illum l. consului. Rescripsit autem, laudans eandem consultationem meam, & sed & tamen sibi & tunc & ad rescribendum ociū non esse respondit. Ego verō quousque esset in corpore, hos

† poteram.

E

Caput. 7.

Caput. 5.
1. Reg. 2. & 3.

F

Ad Orosij
contra Pri-
scillianistas
& Origeni-
stas. Caput
XLIII.

De Origine
animę, & de
sententia Ia-
cobi Aposto-
li, ad beatū
Hieronymū
Ca. XLV.
Iacobi. 2.
† vnum.

† ille.

G hos libros adere nolui, ne forte responderet aliquando, & cū ipsa responsione eius potius aderetur. Illo autem defuncto ad hoc adidi priorem, ut qui legit admoneatur aut non querere omnino quomodo detur anima nascentibus, aut certe de re obscurissima eam solutionem questionis huius admittere, quæ contraria non sit apertissimis rebus, quas de originali peccato fides catholica nouit in paruulis, nisi regenerentur in Christo sine dubitatione damnādis. Posteriores verò ad hoc, ut questionis de qua ibi agitur, etiam quæ nobis visa est solutio ipsa noscatur. Hoc opus sic incipit, Deum ꝑ nostrum qui nos vocauit.

A D Emeritum Donatistarum episcopum, qui in collatione nostra quam cū illis habuimus, eorum causam maxime agere videbatur, aliquādo post ꝑ eandem collationem scripsi, librum satis utilem, quoniam res quibus vincuntur, vel victi esse monstrantur commoda breuitate complectitur. Hic liber sic incipit, Si vel nunc frater Emerite.

P Er idem tempus in Oriente, hoc est in Syria Palaestina, Pelagius à quibusdā catholicis fratribus ad episcopalia gesta perductus ꝑ est, ꝑ eisq; absentibus qui de illo libellum dederant, quoniam ad diem synodi non potuerunt occurrere, ab episcopis quatuordecim auditus est, ubi eum dogmata ipsa damnantem, quæ inimica gratiæ dei aduersus eam ꝑ de libello legabantur, catholicum pronunciauerunt. Sed cum in manus nostras eadem gesta venissent, scripsi de his librū, ne illo vel ꝑ absoluto, eadem quoq; dogmata putarentur iudices approbasse, quæ ille nisi damnaasset, nullo modo ab eis indemnis ꝑ exisset. Hic liber sic incipit, Posteaquam in manus nostras.

Eodem tempore scripsi etiam librum de correctione Donatistarum, propter eos qui volebant illos legibus imperialibus corrigi. Hic liber sic incipit, Laudo & gratulor & admiror fili dilectissime Bonifaci.

D E præsentia dei scripsi librum, ubi nostra intentio contra hæresim Pelagianam maxime vigilat, non expresse nominatam, sed in eo etiā de præsentia ꝑ dei ꝑ nature, quem deum verum & summum dicimus, & de templo eius operose ac subtiliter disputatur. Hic liber sic incipit, Fateor frater dilectissime Dardane.

Posteaquam Pelagiana hæresis cum suis authoribus ab episcopis ecclesiæ Romanæ, prius Innocentio, deinde Zosimo, cooperantibus conciliorū Africarum literis, conuicta atq; damnata est: scripsi duos libros aduersus eos, vnū de gratia Christi, alterum de peccato originali. Hoc opus sic incipit, Quātum de vestra corporali, & maxime spiritali salute gaudeamus.

Aliquanto post collationem, quam cum hæreticis Donatistis habuimus, orta est nobis necessitas pergendi in Mauritaniā Cæsariensem. Ibi apud ipsam Cæsaream Emeritum Donatistarum episcopum vidimus, vnum scilicet eorum septem quos pro suæ causæ defensione delegerant, & qui in eadem causa maxime laborauerat. Quæ cū illo egerimus presentibus episcopis eiusdem prouinciæ, & plebe Cæsariensis ecclesiæ, in qua ciuitate & ciuis & memoratorū hæreticorum episcopus fuit, ecclesiastica gesta testantur, quæ in meis habentur opusculis. Vbi non inuenies quid responderet, totum sermonem meum, quem de solis Maximianistis in auribus eius & omnium qui ade-

rant explicanti, tanquam mutus audiuit. Hic liber vel hæc gesta sic incipiunt, Gloriosissimis imperatoribus Honorio duodecimum & Theodosio octauum consulibus.

Inter hæc venit in manus nostras ꝑ quidam sermo Arrianorum, sine nomine authoris sui. Huic petente atque instante qui eum mihi miserat, quanta potui etiam breuitate ꝑ celeritate ꝑ respondi, adiuncto eodem sermone à capite responsionis meæ, & adhibitis ad singula numeris, quibus inspectis, quid cui locorū ꝑ responderim, facile possit aduerti. Hic liber post eorum sermonem qui à capite adiunctus est, sic incipit, Eorum præcedenti ꝑ disputationi, ꝑ hac disputatione respondeo.

Scripsi duos libros ad illustrem virum comitem Valerium, cū audissem Pelagianos ei nescio quid scripsisse de nobis, quod scilicet nuptias damnaverimus, asserendo originale peccatum: quorum ꝑ librorum titulus est, De nuptiis & concupiscentia. Bonitatem quippe defendimus nuptiarum, ne putaretur earum esse vitium concupiscentia carnis, & lex in membris repugnās legi mentis, quo malo libidinis bene vititur ad filios procreandos pudicitia coniugalis. Ut autem duo libri essent, primus venit in Iuliani Pelagiani manus, & scripsit aduersus eum libros quatuor, ex quibus quidam nonnulla decerpit, & comiti Valerio misit, ille verò ad nos. Quæ cum accepissem, alio libro ad eadem ipsa respondi. Huius operis primus liber sic incipit, Hæretici noui dilectissime fili Valeri. Secundus autem sic, Inter militiæ tuæ curas.

Septem libros de septem libris diuinarum scripturarum, id est, Moyse quinque, & vno Iesu Naue, & altero Iudicum feci, notatis locutionibus singulorum quæ minus vsitatae sunt linguæ nostræ, quas parū aduertendo sensum quærūt qui legunt diuinorum eloquiorum, cum sit locutionis genus, & nonnunquam exculpunt aliquid quod à veritate quidem nō abhorreat, non tamen id sensisse author à quo ꝑ hoc ꝑ scriptum est inuenitur, sed genere locutionis hoc dixisse credibilius apparet. Multa autem in scripturis sanctis obscura, cognito locutionis genere dilucescunt. Propter quod cognoscenda sunt eadem genera locutionum ubi sententiæ patent, ut etiam ubi latent cognitio ipsa succurrat, easque intentioni legentis aperiat. Huius operis titulus est, Locutiones de Genesi, atque ita de singulis libris. Quod autem in primo libro posui scriptum esse: Et fecit Noë omnia verba quæcunque præcepit illi dominus, sic fecit, eamq; locutionē dixi similem esse ei, quod in conditione creaturæ posteaquam dicitur, Et sic est factum, additur, & fecit deus. non omni modo simile hoc idem mihi videtur. Deniq; ibi etiam sensus later, hic sola locutio est. Hoc opus sic incipit, Locutiones scripturarum.

Eodem tempore scripsi etiam libros questionum de libris eisdem diuinis septem, quos ideo appellare sic volui, quia ea quæ ibi disputantur, magis quærenda proposui, quàm quæ sita dissolui. Quauis multo plura in eis mihi videantur ita pertractata, ut possint etiam soluta & exposita non immerito iudicari. Regnorum quoque libros eodem modo iam considerare cœperamus, sed non multo ꝑ progressi, in alia quæ magis urgebant animum intendimus. In primo autem libro, ubi agitur de virgibus variatis, quas ponebat Iacob in aqua, ut in conceptu posita oues eas viderent cum biberent, & varios fetus parerent: non bene à nobis exposita

Contra sermonem Arrianorum. caput. LII. ꝑ meas.

ꝑ loco.

De nuptiis & concupiscentia ad Valerium comitem caput. LIII.

L.

Locutiones libri septem caput. LIII.

M

Gene. 6.

Gene. 1.

Questiones libri septem caput. LV.

ꝑ multum. quæst. 93.

Gene. 30.

Ad Emeritum Donatistarum episcopum. Ca. XLVI. ꝑ aliquanto post.

De gestis Pelagij. C. XLVII.

ꝑ eum.

ꝑ velut.

ꝑ nisi damnatus.

De correctione Donatistarum ad Bonifacium C. XLVIII.

De præsentia dei ad Dardanum. Ca. XLIX.

De gratia Christi & peccato originali contra Pelagium & Coelestium. Caput. L.

De gestis cū Emerito Donatistarum episcopo. Caput. LI.

A bis exposita est causa, cur iterum concipientibus nō ponebat, id est, cum alios foetus conciperent, sed in priore conceptu. Nam quaestio alterius expositio, ubi quaeritur, cur dixerit socero suo Iacob, Et decepisti mercedem meam decem agnabus: satis veraciter enodata, demonstrat istam sicut solui debuit non solutam. In tertio quoque libro ubi de summo agitur sacerdote, quomodo creabat filios cum haberet necessitatem bis in die ingredi in sancta sanctorum, ubi erat altare incensum, ad offerendum incensum mane & vespera, quōd nō posset, sicut lex dicit, immundus intrare: & eadem lex dicat, immundum fieri hominem etiam ex concubitu coniugali, quem iubet quidem lauari aqua, sed & lotum dicit immundum esse usque ad vesperam. Vnde dixi consequens esse, ut aut continens esset, aut diebus aliquibus intermitteretur incensum: nō tamen vidi l. non fuisse consequens. Potest enim sic intelligi quod scriptum est: Immundus erit usque ad vesperam, ut post ipsam vesperam iam non esset immundus, sed usque ad ipsam, & tamen vespertino iam tempore incensum mundus offerret, cum propter creandos filios post matutinum incensum mixtus esset uxori. Itemque ubi quaesitum est, quomodo prohibitus esset super funus patris sacerdos summus intrare, cum eum fieri sacerdotem (quando vnus erat) nisi post mortem sacerdotis patris non oporteret: dixi propter hoc necesse fuisse, nondum sepulto patre statim post eius mortem, filium eius constitui qui succederet patri, propter etiam continuationis incensum, quod bis in die necesse erat offerri, qui sacerdos super mortem nōdum sepulti patris prohibetur intrare. Sed parum attendi potuisse hoc praecipere magis propter illos qui futuri fuerant summi sacerdotes, non patribus summis sacerdotibus succedentes, sed tamen ex filiis, id est, ex posteris Aaron, si forte summus sacerdos, aut filios non haberet, aut ita reprobos haberet, ut nullus eorum patri deberet succedere. Sicut Samuel summo sacerdoti Heli successit: cum sacerdotis filius ipse non esset, sed tamen ex filiis, hoc est, ex posteris esset Aaron.

B modo prohibitus esset super funus patris sacerdos summus intrare, cum eum fieri sacerdotem (quando vnus erat) nisi post mortem sacerdotis patris non oporteret: dixi propter hoc necesse fuisse, nondum sepulto patre statim post eius mortem, filium eius constitui qui succederet patri, propter etiam continuationis incensum, quod bis in die necesse erat offerri, qui sacerdos super mortem nōdum sepulti patris prohibetur intrare. Sed parum attendi potuisse hoc praecipere magis propter illos qui futuri fuerant summi sacerdotes, non patribus summis sacerdotibus succedentes, sed tamen ex filiis, id est, ex posteris Aaron, si forte summus sacerdos, aut filios non haberet, aut ita reprobos haberet, ut nullus eorum patri deberet succedere. Sicut Samuel summo sacerdoti Heli successit: cum sacerdotis filius ipse non esset, sed tamen ex filiis, hoc est, ex posteris esset Aaron. De latrone etiam cui dictum est, Hodie mecum eris in paradiso, quod non fuerit visibiliter baptizatus, quasi certum posui, cum sit incertum: magisque illum baptizatum fuisse credendum sit, sicut ego quoque alibi postea disputavi. Item quod in quinto libro dixi, ubi commemorantur matres in generationibus Euangelicis, nō eas positas nisi cum patribus: verum est quidem, sed ad rem de qua agebatur non pertinet. Agebatur autem de iis, qui ducebant fratrum vel propinquorum coniuges, eorum qui sine filiis defuncti essent, propter duos patres Ioseph, quorum alterum Matthaeus commemorat, alterum Lucas. De qua quaestione diligenter in hoc opere disserui cum retractarem opus nostrum contra Faustum Manichaeum. Hoc opus sic incipit, Cum scripturas sanctas.

Eodem tempore quidam Vincentius Victor in Mauritania Caesariensi, inuenit apud Hispanum quendam presbyterum Petrum nonnullum opusculum meum, ubi quodam loco de origine animae hominum singulorum, utrum ex illa vna primi hominis ac deinde ex parentibus propagentur, an sicut illi vni, sine vlla propagatione singulae singulis dentur: me nec scire confessus sum. Veruntamen scire, animam non corpus esse, sed spiritum. Et contra ista mea ad eundem Petrum scripsit ille duos libros, quos mihi de Caesaria Renatus monachus misit. Quibus ego lectis, responsione mea quatuor libros reddidi. Vnum ad Renatum mo-

nachum, alterum ad presbyterum Petrum, & duos ad eundem Victorem. Sed ad Petrum, quamuis habeat libri prolixitatem, tamen epistola est, quam nolui a tribus ceteris separari. In iis autem omnibus, in quibus multa necessaria disseruntur, defendi de origine animarum, quae singulis hominibus dantur, cunctationem meam, & multos errores atque prauitates praesumptionis eius ostendi. Quem tamen iuuenem non prepropere detestandum, sed adhuc docendum quanta potui lenitate tractavi, & ab eo rescripta correctionis eius accepi. Huius operis liber ad Renatum sic incipit, Synteritatem tuam erga nos. Ad Petrum autem sic, Domino dilectissimo fratri & compresbytero Petro. Duorum vero nouissimorum ad Vincentium Victorem: Primus sic incipit, Quod mihi ad te scribendum putavi. Secundus autem sic, Accipe nunc iam de me ipso.

Scripsi duos libros de coniugiis adulterinis, quantum potui secundum scripturas, cupiens soluere difficillimam quaestionem. Quod utrum enodatisime fecerim, nescio, immo verò non me peruenisse ad huius rei perfectionem sentio, quamuis multos sinus ei aperuerim, quod indicare poterit quisquis intelligenter legit. Huius operis primus liber sic incipit, Prima quaestio est frater. Secundus autem sic, Ad ea quae mihi scripseras.

Interea liber quidam cuiusdam haeretici siue Marcionistae, siue cuiuslibet eorum, quorum error opinatur, quod istum mundum deus non fecerit: nec deus legis quae data est per Moysen, & prophetarum ad eandem legem pertinentium verus sit deus, sed pessimus daemon, cum apud Carthaginem multis confluentibus & attentissime audientibus, in platea maritima legere- tur, perueniret fratres ad eum studiosissime Christiani, eumque mihi redarguendum sine vlla dilatione miserunt, multum rogantes, ut nec ego respondere differem. Refelli eum libris duobus, quos ideo praenotaui, Contra aduersarium legis & prophetarum, quia codex ipse, qui missus est, nomen auctoris non habebat. Hoc opus sic incipit, Libro quem misistis fratres dilectissimi.

Per idem tempus Dulcitius tribunus & notarius, hic erat in Africa executor imperialium iussionum contra Donatistas datarum. Qui cum dedisset literas ad Gaudentium Tamugadensem Donatistarum episcopum, vnum illorum septem, quos in nostra collatione auctores suae defensionis elegerant, exhortans eum ad vnitatem catholicam, & dissuadens incedium, quo se ac suos cum ipsa in qua erat ecclesia consumere minabatur: addens etiam, ut si se iustos putarent, fugerent potius secundum praecipitum domini Christi, quam nequandis se ignibus concremarent. Ille rescripsit epistolas duas: vnam breuem, festinante ut asseruit perlatore: aliam prolixam, quasi plenius diligentiusque respondens. Has mihi supra memoratus tribunus existimauit mittendas, ut eas potius ipse refellerem. Quas ambas vno libro redargui. Qui cum in eiusdem Gaudetij peruenisset manus, rescripsit quod ei visum est ad me ipsum, nulla ratione respondens, sed magis se nec respondere, nec tacere potuisse declarans. Quod cum satis posset intelligenter legentibus, & nostra atque ipsius dicta conferentibus apparere, nolui tamen sine rescripto relinquere quicquid illud fuit. Hinc factum est, ut hi nostri ad illum duo libri essent. Hoc opus sic incipit, Gaudentius Donatistarum Tamugadensis episcopus.

Tunc

De adulterinis coniugiis ad Polentium. Cap. LVII.

† eius.

E

Contra aduersarium legis & prophetarum. Cap. LVIII.

Contra Gaudetium Donatistarum episcopum. Cap. LIX.

F

Contra mendacium.
Caput. LX.
† &.

† condidi.

Contra duas
epistolas Pe-
lagianorum.
Ca. LXI.

† interposi-
tum.

Contra Iu-
lianum.
Ca. LXII.

† eo.

† illis.

Caput. 9.

11. de ciuita-
dei. cap. 25.

† posuit.

Enchiridis
de fide, spe
& charitate.
Ca. LXIII.

De cura pro
mortuis ge-
renda.
C. LXIII.

De octo Dul-
citij ques-
tionibus.
Cap. LXV.

De gratia &
libero arb.
ad Valentinum.
Ca. LXVI.

Tunc etiam contra mendacium scripsi librum, cuius operis ea causa extitit, quod ad Priscillianistas hæreticos inuestigandos, qui hæresim suam non solum negando atque mentiendo, verumetiam peierando existimant occulendam, visum est quibusdam catholicis Priscillianistas se debere simulare, ut eorum latebras penetrarent. Quod ego fieri prohibens hunc librum scripsi. † Hic liber sic incipit, Multa mihi legenda misisti.

Sequuntur libri quatuor, quos contra duas epistolas Pelagianorum ad episcopum Romanæ ecclesiæ Bonifacium scripsi: quia cum in manus eius venissent, ipse mihi leas miserat, inueniens in illis calumniose tunc positum † nomen meum. Hoc opus sic incipit, Noueram te quidem fama.

Interea libri quatuor Iuliani Pelagiani, quos supra commemoravi, venerunt etiam in manus meas, in quibus comperi illa quæ ex eis decerpserat, qui ea comiti Valerio miserat, non l omnia l eodẽ † modo quo à Iuliano dicta sunt, ad eundem comitem scripta, sed nonnulla eorum aliquantum fuisse mutata. Scripsi ergo sex libros aduersus illos quatuor, sed in o corũ duobus primis, testimoniis sanctorum qui fidem catholicam post Apostolos defenderunt, Iuliani impudẽtia redarguitur: qui tanquam Manichæorum dogma nobis obiciendum putauit, quia ex Adam trahi dicimus originale peccatum, quod per lauacrum regenerationis, non solum in maioribus, verumetiam in paruulis soluitur. Quantum autem ipse Iulianus quibusdam sententiis suis adiuet Manichæos, in primi libri mei parte posteriore monstraui. Ceteri autem nostri quatuor l libris l redduntur illius † singulis singuli. Verum in huius tanti tamq; elaborati operis quinto volumine, ubi commemoravi deformem maritum coniugi suæ, ne deformes pareret, proponere in concubitu formosam solere pieturam: nomen hominis qui hoc facere solebat, quasi certum posui, cum sit incertum, quia memoria me fecellit. Hoc autem Soranus l author l medicinæ & artis magister & scripsit regẽ Cyprum facere solere, sed nomen eius proprium non expressit. † Hoc opus sic incipit, Contumelias tuas.

Scripsi etiam librum de fide, spe & charitate, cum à me ad quem scriptus est postulasset, ut aliquod opusculum haberet meum de suis manibus non recessurum. Quod genus Græci enchiridion vocant, Vbi satis diligenter mihi videor esse complexus, quomodo sit colendus deus, quam sapiẽtiam esse hominis vtrique veram diuina scriptura definit. Hic liber sic incipit, Dici non potest.

Librum de cura pro mortuis gerenda scripsi, cum interrogatus literis fuisset, vtrum pro sit cuique post mortem quod corpus eius apud sancti alicuius memoriam sepeliatur. Hic liber sic incipit, Diu sanctitati tuæ cœpiscopo venerande Pauline.

Liber quem prænotavi de octo Dulcitij questionibus, non esset in hoc opere commemorandus inter libros meos, cum sit confectus ex iis quæ à me in aliis antea conscripta sunt, nisi & disputationis aliquid à nobis interpositum reperiretur in eo, & vni earum questionum non ex opusculo aliquo & alio & meo responsione, sed tunc quæ potuit occurrere reddidisset. Hic liber sic incipit, Quantum mihi videtur.

Propter eos, qui cum defenditur dei gratia putantes negari liberum arbitrium, sic ipsi defendunt liberum arbitrium, ut negent dei gratiam, asse-

rentes eam secundum merita nostra dari: scripsi librum, cuius titulus est, De gratia & libero arbitrio. Ad eos autem scripsi monachos Adrumetinos, in quorum monasterio de hac re cœperat esse contentio, ita ut me consulere eorum aliqui cogerentur. Hic liber sic incipit, Propter eos qui liberum hominis arbitrium sic prædicant.

Rursus ad eosdem scripsi alterum librum, quem de correptione & gratia prænotavi, cum mihi nunciatum esset, dixisse ibi quendam, neminem corripendum, si dei præcepta non facit, sed pro illo ut faciat tantummodo orandum. Hic liber sic incipit, Lectis literis vestris.

De correptione & gratia ad quos supra.
Ca. LXVII.

Hæc opera nonaginta quatuor † in libris ducentis trigintaduobus me dictasse recolui quando hæc retractavi, verum aliquos adhuc essem dictaturus ignorans, atque ipsam eorum retractationem in libris duobus edidi virgentibus fratribus, antequam epistolas ac sermones ad populum, alios dictatos, alios à me dictos retractare cœpisset.

† tria.

Des. Erasmi Roterodami censura in libros Retractationum & Confessionum Diui Augustini.

Rit fortasse qui miretur quur his duobus operibus primum dederimus locum.

Is rationem accipiat. Duæ res sunt, quæ uehementer & accendunt ad lectionem, & conducunt ad intellectum uoluminis, uita authoris cognita, & operis non ignotum argumentum. Plurimum enim refert, quam existimationem, quem animum adferas ad legendum, nec facile dictu sit quantum in iudicando momenti habeat præsumpta de homine opinio. Frequenter exosculamur dictum ab eo profectum quem amamus, de quo magnifice sentimus, conspuitur si ab alio quem odimus uenisse crederetur. Vtranque commoditatem uir sanctus iuxta ac prudens Augustinus his duabus lucubrationibus nobis procurauit. Libris Retractationum omnium operum suorum argumenta cõtexit, & Confessionum libris uitam omnem suam depinxit, quorum utrumque tam diligenter ab illo factum est, ut iniquior aliquis suspicari possit non prorsus abfuisse humanum affectum, uel odium, seu cupiditatem cuiuspiam affinem.

Verum res longe secus habet, si quis optimi uiri consiliũ expendat. Olim solenne erat præstantium uirorum gesta libris & orationibus celebrare. Hoc exemplum à militia ad studia, à Græcis, ad Latinos & Barbaros, à ducibus ac philosophis ad episcopos demanauit. Perspiciens itaque frequenter in historiis huiusmodi, multum falsitatis inueniri, siue immodico studio, siue errore scriptoris, siue etiam inopia fidei, ac laudis amore, maluit ipse sui historiographus esse, nimirum sibi conscius, quàm non assentaretur sibi, deinde probe cognitum habens se nulli mortalium notior rem esse posse, quàm esset sibi. Nam ut omittam animorum abstrusos sinus quos quisque suos nouit, nec quilibet tamen pernoctat, quotam uitæ portionem nouerunt qui nobis arctissima familiaritate iuncti sunt? Porro famæ quanta leuitas, quanta uanitas? Ad hoc quantum humanæ memoriæ perfluuium? Quum duo rem aut orationem eandem cui pariter interfuerunt referunt, quanta narrationis diuersitas? Iam quid istos memorem, qui fabulis impudenter uanis & confictis miraculis memoriam eorum quibusc fauent, student uulgo cõmendare, nonnunquam ea laudantes quæ laudatus nec fecit, nec probauit? Et arbitror fuisse, qui piũ existimarint huiusmodi fucis animos ad religionis studium accende-

M

Are. Ego pestilens hoc rabularū genus inter Christianos semper sum execratus, qui neque sciunt ueram pietatis imaginem adumbrare, quod nemo nouit nisi uere pius, quales si essent illi, nunquā talibus mendaciis fallerent discipulos illius, qui ueritas est: et huiusmodi technis hoc efficiunt, ut nec uera narrantis habeatur fides. Horum ne quid accidere posset, Augustinus suo penicillo seipsum nobis depinxit, idque ut maiore cum fide faceret, nec mala sua reticuit, nec hominibus ista loquitur, sed deo cōfiteatur, cui mētiri nec pium est, nec tutum. Iam in uoluminibus quanta fuerit inscriptionum uel impostura, uel infelicitas reputans, dum uel incuria multae celeberrimorum scriptorum lucubrationes interciderunt, uel inscitia studiū fraudatis authoribus in alienum nomen plagio transferuntur, uel sub gratioso piorum hominum titulo suppositi nugonum, ne dicam hereticorum libelli sparguntur in uulgus, libris Retractationum his malis occurrit tanta cura, ut singulorum operum, et titulos et tempora, et argumenta, et occasionēs, et initia notari, adeo nihil praeferat, ut nec ea quae praelusit Catechumenus, quae uix orsus fuerat, quae non agnoscebat, denique nec psalmum uulgari rithmo scriptum in Donatistionem praeferat. Patiar ut hanc diligentiam reprehendas, si prius supputaris quātum egregiorum uoluminum nobis aliorum indigentia perierit, quantum nēnarum mendacibus titulis obtrusum sit orbi Christiano. Atque utinā pari diligentia quod coeperat absoluisse. Recognouit enim, quicquid aliquo pacto libri nomen mereretur. Supererat epistolae et tractatus, quas ipse testatur ab aliis hominibus uocari: hos diuidit bisariam, in dictatos, et dictos apud populū. Quaedam enim sic dicebantur, ut ex consensu dicentis ad preces amicorum a notariis exciperentur quae dicebantur. Idem nonnunquā fiebat et apud populū, uelut in actis solennibus. Quāquam id temporis ferē notariū celeritas excipiebat, quicquid publicitus apud multitudinem dicebatur. Quod quidem ut ubique facere molestum sit, ita in seriis disputationibus aut concionibus facere uehementer cōducibile fuerit. Nunc quidam apud multitudinē quamlibet frequētem dicunt quicquid animo collubatum fuerit, quum urgentur, deierant se nihil eiusmodi dixisse, ex aduerso nonnullis exhibetur negotium, quasi dixerint quod non dixerunt. Hic si quis citet testem populū, belua multorum est caput, ut ait ille: scriptura manens certius litem dirimit. Recognita certum habent parentem. De epistolis et tractatibus aliunde sumendum est iudicium. Neque tamen protinus adulterinum haberi debet, quicquid in Catalogo non recensetur, quū nec epistola sit, nec homilia. Quāquam enim senex hoc opus accurauit: tamen certum est illum postea quaedā delisse in hunc ordinem accēfenda, ueluti librum de haesibus ad Quodoultideum.

C Aliis igitur argumētis docendum est quaedam esse ambigui paratus, quaedam certō notha. Porro libri Confessionum non solum huc conducunt, ut audius legamus illius scripta, cuius et synecrissimam erga deum pietatem, et flagrantissimam erga proximiū charitatem cognouimus. Verum habent et alia utilitatem, eamque geminam. Altera est, quod hinc cognitio personis rectius intelligimus dialogos illius et epistolas: altera, quod qui familiariter nouerunt ingenium sensum ac dictionem hominis, multis non offenduntur, quibus grauitus erant offendendi si haec ignorarent. Id esse uerissimum, abunde docet uitae cōmunis experientia. Quosdam natura tristiores, parum amicos crederes, ni perspectum haberes ingenium. Alios blandiores uel adulari uel ridere credas:

rursus alios occulta natura uel proclius ad iocandum, parum graues arbitrere, ni propius ac domestice nosset. Nec dubito quin hoc multis usu ueniat eorum, qui recens ad Augusti. itanorum uoluminum lectionem uelut in colloquiū illius ueniūt. Offendit species quaedam loquacitatis, offendunt in longam producta periodi, offendit oratio nonnunquam ad popularem sermonē de generans, offendit earundē rerum crebra repetitio, dicas alicubi quidam esse subinane, et affectum hominis sibi plus equo placentis. Ceterum ubi diutina lectione factus sis familiarior, sermonis copiam et eadem subinde iterata facile excusat docendi studium, et quod docuit penitus animis hominū insigendi circuitus prolixiores, quibus comes esse solet obscuritas, arguant admirandam memoriae fecilitatem, et ut ingenio fecundissimo plurima sese cōfertim offerunt, multa paucis complectendi studium: dictionis humilitatem excusat charitas, et Χὺ ψαλοπρονοῶν, ἀδὰ τοῖς τὰ ῥωμῶν οὐκ ἐκ τῶν ῥωμῶν, Paulinis enim uerbis libenter utimur. Quēnammodum autē erat alienarū uirtutum candidissimus aestimator, ita mire φιλόσοφος fuisse uidetur erga cognatos et amicos, quod ipsum eximia cuiusdam humanitatis indicium est. Suas uerō dotes, nec ignorauit ob stultitiam, nec odit ob putiditatem. Verū hactenus, ut ea res nihil officiat hominis insigni modestiae. Non aliter amat, non aliter praedicat in se dona dei, quā amaret ac praedicaret in aliis. Ignorare tua bona, stupiditatis est: nō praedicare domini benignitatem, ingratitudinis est: non expēdere in utilitatem proximi quod acceperis, impietas est. Non gaudere de fructu fraterno, quem dominus per te contulit, impiū simul et ingrati lioris est. Quomodo depromes talentum in usuram, si non agnoscas quid tibi traditum sit: Quomodo possis inde tollere cristas, quod intelligas totum esse gratiae dei benignitatis? Quoties autem diuina bonitas te uelut organo dignatur uti, ad inuadendos alios, non habes quod insolescas, sed habes unde gratulere fratribus, unde gratias agas deo, tuo pariter et illorum nomine. Sic amauit, sic praedicauit suas dotes uir sanctissimus. Quāquam in iis libris, quos scripsit catechumenus, deprehendas non nihil humane gloriae, quem affectum minime malum generosissimis quibusque ingenis potissimum uidemus insitum esse. Nō enim excusare conabor quod ipse putauit accusandum, dicēs eos libros quos scripsit rudis adhuc ac uelut infans in philosophia Christiana, ita scripsisse Christo, ut adhuc resiperet scholam superbiae, magisque spirarent Platonis dogmata, quā diuinarum scripturarum mysteria. Habet Africa suum quoddam ingenium, et habebat omnino quiddam suae gentis Augustinus, ni Christus illum in alium uirum transformasset. Porro Confessionum libri, quos et ociosus et ociosis scripsisse uidetur, habent quiddam peculiaris molestiae. Primum in hoc, quod multa de seipso commemorat, partim minutiora, quā ut ea seueriore praeditus ingenio commemoranda putaret, partim ad gloriae speciem accedentia. Quid autem fastidiosius, quā humani lioris ingenii, si quis quid quālibet modestie de seipso praedicet? Ad haec, dum rebus humilioribus ne dicam sordidioribus, uelut de infantia, de ephēbia, de affectu libidinis, deque similibus uerba faciens, studet iis quae dicuntur orationis honorem addere, ueluti pudorem sententiarum, hoc uelo teagens, sit hac occasione nonnunquam obscurior. Verum haec te diola si denoraris, reliqua cum maiore tum fructu tum uoluptate perleges.

DIVI AVRE-
LII AVGVSTINI CONFES-
SIONVM LIBER
PRIMVS.

Psal. 144.
Psal. 146.
† nimis.
Admiratur
diuinā ma-
iestatē, accē-
sus cupidita-
te illā laudi-
bus profe-
quendi.
Caput. I.
Iacobi. 4.

† domine.

H
Roma. 10.

Psal. 27.

† domine.

A deo habet
homo ut sit,
& quod de-
in eo & ipse
in deo.
Caput. II.

† qui.

† sum in in-
feri. alius, in
inferno.
Psal. 138.

Roma. 11.

Hier. 23.
Deus ubiq;
totus, & no-
per partes a
creatura
capitur.
Caput. III.

† dissiparis.
† quo.

MAGNVS es domine & lau-
dabilis valde. I & I magnalest
virtus tua, & sapientiæ tuæ non
est numerus. Et laudare te vult
homo aliqua portio creaturæ
tuæ, & homo circūferens mor-
talitatem suam, circumferēs te-
stimonium peccati sui, & testi-
monium quia superbis resistis, & tamen laudare te vult
homo aliqua portio creaturæ tuæ. Tu enim excitas
ut laudare te delectet. Quia fecisti nos ad te, & inque-
tum est cor nostrum donec requiescat in te. Da mihi
deus I scire & intelligere, utrum sit prius inuocare te,
an laudare te, & I si I scire te prius sit, an inuocare te.
Sed quis te inuocat nesciens te? Aliud enim pro alio po-
test inuocare nesciens te. An potius inuocaris, ut scia-
ris? Quomodo autem inuocabunt in quem non credi-
derunt? Aut quomodo credent sine prædicante? Et lau-
dabunt dominum qui requirunt eum. Quæretes enim
inuenient eum, & inuenietes laudabunt eum. Quæram
te domine inuocans te, & inuocē te credens in te, præ-
dicatus es enim nobis. Inuocat te deus I fides mea quā
dedisti mihi, quam inspirasti mihi per humanitatē fi-
lij tui, per ministerium prædicatoris tui.

ET quomodo inuocabo deum meum, deum & do-
minum meum? Quoniā utique in me ipsum eum
vocabo, cum inuocabo eum. Et quis locus est in
me, quod veniat in me deus meus? Quod deus veniat in
me, deus qui fecit cælum & terram? Itā ne domine deus
meus est quicquam in me quod capiat te? An verò cæl-
um & terrā quæ fecisti, & in quibus me fecisti capiunt
te? An quia sine te nō esset quicquid est, sit, ut quicquid
est capiat te? Quoniam itaque & ego sum, quid I peto
ut venias in me, qui non essem nisi esses in me? I Quo
enim recedam extra cælum? Nō enim ego iam in in-
feris, I & tamen etiam ibi es. Nam & si descendero in
infernū, ades. Non ergo essem deus meus, qui non om-
nino essem, nisi esses in me. An potius nō essem nisi es-
sem in te, ex quo omnia, per quæ omnia, in quo omnia?
Etiam sic domine, etiam sic. Quod te inuoco cum in te
sim? Aut vnde venias in me? Quod enim recedam extra
cælum & terram, ut vnde in me veniat deus meus, qui
dixit: Cælum & terram ego impleo.

Capiunt ne ergo te cælum & terra, quoniam tu
imples eas? An imples, & restat, quoniam non te
capiunt? Et quod refundis quicquid impleto cælo
& terra restat ex te? An non opus habes ut a quoquam
continearis qui contines omnia, quoniam quæ imples
continendo imples? Non enim vasa quæ te plena sunt,
stabilem te faciunt, quia & si frangantur, non effunde-
ris. Et cum effunderis super nos, non tu iaces, sed erigis
nos, nec tu dispergeris, I sed colligis nos. Sed qui I im-
ples omnia, te toto imples omnia. An quia te totum nō
possunt capere omnia, partem tui capiunt, & eandem
partem simul omnia capiunt? An singulas singula, ma-
iores maiora, minores minora capiunt? Ergo est aliqua
pars tua maior, aliqua minor. An ubique totus es, & res
nulla te totum capit?

Quid es ergo deus meus? quid rogo, nisi domi-
nus deus? Quis enim dominus præter domi-
num? aut quis deus præter deum nostrū?
Summe, optime, potentissime, omnipo-
tentissime, misericordissime & iustissime, secretissime
& præsentissime, pulcherrime & fortissime, stabilis &
incomprehensibilis, immutabilis mutans omnia, nun-
quam nouus, nunquam vetus, innouās omnia, & in ve-
tustatem perducens superbos, & nesciunt. Sæper agens,
semper quietus, colligens & non egens, portans & im-
plens & protegens, creans & nutries & perficiens, quæ-
rens cum nihil desit tibi, amas nec æstuas, zelas & secu-
rus es, pœnitet te & nō doles, irasceris & tranquillus es,
opera mutas, nec mutas consilium, recipis quod inuenis
& nūquam amisisti. Nunquam inops, & gaudes lucris.
Nunquam auarus & vsuras exigis. I & I Supereroga-
tur tibi ut debeas, & quis habet quicquam non tuum?
Reddis debita nulli debens, donas debita nihil perdēs.
Et quid dicimus deus meus, vita mea, dulcedo mea san-
cta, aut quid dicit aliquis cum de te dicit? Et vā tacen-
tibus de te, quoniam loquaces muti sunt.

Quis mihi dabit acquiescere in te? Quis mihi
dabit ut venias in cor meū, & inebries illud,
ut obliuiscar mala mea, & vnum bonum
meum amplectar te? Quid mihi es? Mi-
serere ut loquar. Quid tibi sum ipse, ut amari te iubeas
a me, & nisi faciam, irasceris mihi, & memineris I in-
gentes miseras? Paruā ne ipsa est I miseria, I si nō amē
te? Hei mihi. Dic mihi per miserationes tuas domine
deus meus quid sis mihi. Dic animæ meæ, salus tua ego
sum. Sic dic ut audiam. Ecce aures cordis mei ante te
domine, Aperi eas, & dic animæ meæ, sal⁹ tua ego sum.
Curram post vocem hanc, & I apprehendam te. Noli
abscondere a me faciem tuam, Moriar, ne moriar, ut
eam videam. Angusta est domus animæ meæ, quo ve-
nias ad eam, dilatetur abs te. Ruinosa est, refice eā. Ha-
bet quæ offendant oculos tuos, fateor & scio. Sed quis
mundabit eam? Aut cui alteri præter te clamabo? Ab
occultis meis munda me domine, & ab alienis parce
seruo tuo. Credo, propter quod & loquor. Domine tu
scis. Nonne tibi prolocutus sum aduersum me delicta
mea deus meus, & tu dimisisti impietatem cordis mei?
Non iudicio cōtendo tecum, qui veritas es, & ego no-
lo fallere meipsum, ne mētiatur iniquitas mea sibi. Nō
ergo iudicio contendo tecum, quia si iniquitates obser-
uaueris domine, domine quis sustinebit?

Sed tamen sine me loqui apud misericordiam tuā,
me terram & cinerem. Sine me tamē loqui, quo-
niam ecce misericordia tua est, non homo irrisor
meus cui loquor. Et tu fortasse irrides me, sed conuer-
sus misereberis mei. Quid enim est quod volo dicere
domine deus meus, nisi quia nescio vnde venerim huc
in istam dico mortalem vitam, mortalem dicā vitam,
an mortem vitalem, nescio? Et susceperunt me conso-
lationes miserationum tuarum, sicut audiui a parenti-
bus carnis meæ, ex qua I & in qua formasti me in tēpo-
re. Non enim ego memini. Exceperunt ergo me cōso-
lationes lactis humani. Nec mater mea, vel nutrices
meæ sibi vbera implebant, sed tu mihi domine per eas
dabas alimentum infantie secundum institutionem
tuam, & diuitias vsq; ad fundum rerum dispositas. Tu
etiā mihi dabas nolle amplius quā dabas, & nutrien-
tibus me dare mihi velle quod illis I dabas. Dare enim
mihi per ordinatū affectum volebant, quo ex te abun-
dabant. Nam bonum erat eis bonum meū ex eis, quod
ex eis

K
Deus omni-
bus donat,
nihil amit-
tens.
Caput. III.
Psal. 17.
Sap. 7.

Orat venis
admissorum
I & chari-
tatem dei.
Caput. V.

† mineris.

Psal. 34.

† vt.

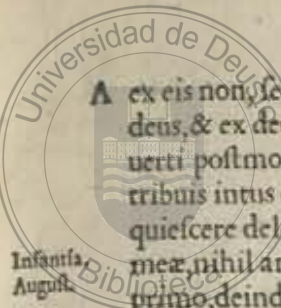
Psal. 138.
Psal. 139.
Psal. 31.
Hier. 2.
Psal. 26.
Psal. 129.

M

Quod oīa
beneficiari
cepit a
deo, & in ip-
so conseruetur
ab ipso.
Caput. VI.

† quo.

† eis.

Infantia
Augusti

A ex eis non, sed per eas erat. Ex te quippe bona omnia deus, & ex deo meo sal^o mihi vniuersa. Quod animaduerti postmodum clamante te mihi per hæc ipsa, quæ tribuis intus & foris. Nam tunc sugere noram & acquiescere delectationib⁹, flere autem offensiones carnis meæ, nihil amplius. Post hæc & ridere cœpi, dormiēs primo, deinde vigilans. Hoc enim de me mihi indicatum est, & credidi, quoniam sic videmus & alios infantes. Nam ista mea non memini. Et ecce paulatim sentiebam vbi essem, & voluntates meas volebam ostendere eis, per quos implerentur, & non poteram, quia illæ intus erant, foris autem illi, nec vllō suo sensu valebant introire in animam meam. Itaque iactabam mēbra & voces, signa similia voluntatibus meis, pauca quæ poteram qualia poteram. Non enim erant verisimilia. Et cum mihi non obtemperabatur, vel non intellecto, vel obesset, indignabar non subditis maioribus, & liberis non seruiētib⁹, & me de illis flendo vindicabam. Tale esse infantes didici, quos discere potui, & me tale fuisse magis mihi ipsi indicauerunt non scientes, quā sciētes nutritores mei. Et ecce infantia mea olim mortua est, & ego viuō. Tu autē domine, qui & semper viuis, & nihil moritur in te, quoniam ante primordia seculorum, & ante omne quod vel ante dici potest, tu es, & deus es dominusq^{ue} omnium quæ creasti. Et apud te rerum omnium instabiliū stāt causæ, & rerum omnium mutabiliū immutabiles manent origines, & omnium irrationabiliū & temporalium sempiternæ viuunt rationes. Dic mihi supplici tuo deus, & misericors misero tuo, dic mihi vtrum alicui iam ætati meæ mortuæ successerit infantia mea, an illa est quam egi intra viscera matris meæ? Nam & de illa mihi nonnihil indicatum est, & pręgnantes ipse vidi fœminas. Quid etiam ante hanc dulcedo mea deus meus? Fui ne alicubi aut aliquis? Nam quis mihi dicat ista non habeo, nec pater nec mater potuerunt, nec aliorum experimētum, nec memoria mea. An irrides me ista quærēte te, qui de hoc noui quod laudari te à me iubet, & confiteri me tibi? Confiteor tibi domine cœli & terræ, laudem dicēs tibi de primordiis & infantia mea, quæ non memini, & dedisti ea homini ex aliis de se conicere, & auctoritatibus etiam muliercularum multa de se credere. Erā enim & viuebam etiam tunc, & signa quibus sensa mea nota aliis facerem, iam in fine infantia quærebā. Vnde

B hoc tale animal nisi abs te domine? An quisquam se faciendi erit artifex, aut vlla vena trahitur aliunde, qua esse & viuere currat in nos, pręter quā quod tu facis nos domine, cui esse & viuere nō aliud atque aliud est, quia summe esse atque summe viuere idipsum es? Sūmus enim es & non mutaris, neque peragitur in te hodiernus dies, & tamē in te peragitur, quia in te sunt & ista omnia. Non enim haberent vias transeundi, nisi contineres ea. Et quoniam anni tui non deficient, an anni tui hodiernus dies. Et quā multi iam dies nostri & patrum nostrorum per hodiernum tuum transferunt, & ex illo acceperunt modos, & vtcunq^{ue} extiterunt, & transibunt adhuc alij, & accipient, & vtcunq^{ue} existent. Tu autem idem ipse es, & omnia crastina atque vltra, omniaq^{ue} hesternā & retro, hodie facies, hodie fecisti. Quid ad me, si quis non intelligat? Gaudeat & ipse dicens, Quid est hoc? Gaudeat etiā sic, & amet non inueniēdo inuenire potius, quā inueniēdo nō inuenire te.

C Xaudi deus. Vē peccatis hominum. Et homo dicit hæc, & misereris eius, quoniam tu fecisti eum, & peccatum non fecisti in eo. Quis mecum t^o cō-

memorat peccatū infantia meæ? Quoniam nemo mundus à peccato coram te, nec infans, cuius est vnus diei vita super terram. Quis mecum t^o commemorat? An quilibet tantillus nunc paruulus, in quo video quod nō memini de me? Quid ergo tunc peccabā? An quia vberibus inhiabam plorans? Nam si nunc faciam, nō quidem vberibus, sed esca congruenti annis meis ita inhians, deridebor atq^{ue} reprehendar iustissime. Tunc ergo reprehendenda faciebam: sed quia reprehendētem intelligere non poteram, nec mos reprehendi me, nec ratio sinebat. Nam extirpamus & eiicimus ista crescētes. Nec vidi quenquam scientem, cum aliquid purgat, bona prolicere. An pro tempore etiam illa bona erant flendo petere, etiā quod noxie daretur, indignari acriter non subiectis hominibus liberis & maioribus, hisq^{ue} à quibus genitus est, multisq^{ue} pręterea prudentioribus, non ad nutum voluntatis obtemperantibus feriendo nocere niti quantum potest, quia non obeditur imperiis, quibus perniciose obediretur? Ita imbecillitas mēbrorum infantilium innocens est, non animus infantium. Vidi ego & expertus sum zelantē paruulum, nō dum loquebatur, & intuebatur pallidus amaro aspectu collactaneum suum. Quis hoc ignorat? Expiare se dicunt ista matres atque nutrices, nescio quibus remediis nisi verō & ista innocentia est, in fonte lactis vbertim manante atque abundāte & opulentissimū, & opis egen-tissimum, & illo adhuc vno alimento vitam ducētem, consortem non pati. Sed blande tolerantur hæc, non quia nulla vel parua, sed quia ætatis accessu peritura sunt. Quod licet probes, tamen ferri æquo animo eadē ipsa non possunt, quando in aliquo annosiore deprehēduntur. Tu itaque domine deus meus, qui dedisti vitā infanti, & corpus, quod ita, vt videmus instruxisti sensibus, compegisti membris, signa decorasti, proq^{ue} eius vniuersitatē atque incolumitatē omnes conatus animantis insinuasti, iubes me laudare te in istis & confiteri tibi, & psallere nomini tuo altissime: quia deus es omnipotens & bonus, etiam si sola ista fecisses, quæ nemo alius potest facere, nisi tu vne, à quo est omnis modus, t^o formosissime qui formas omnia, & lege tua ordinas omnia. Hanc ergo ætatem domine, qua me vixisse non memini, de qua aliis credidi, & quam me egisse ex aliis infantibus conieci, quanquam ista multum fida coniectura sit, piget me annumerare huic vitę meę qua ego viuō in hoc seculo. Quantum enim attinet ad obliuionis meę tenebras, par illi est qua vixi in matris utero. Quod & si in iniquitate cōceptus sum, & in peccatis me mater mea in utero aluit, vbi oro te deus me⁹ vbi domine ego seruus tuus, vbi aut aliquando innocens fui? Sed ecce omitto illud tempus. Et quid mihi iā cum eo est, cuius nulla vestigia recolo.

Nonne ab infantia huc pergens veni in pueritiam, vel potius ipsa in me venit, & successi infantia? Nec discessit illa, quō enim abiit? Et tamen iam non erat. Non enim eram infans qui non facer, sed iam puer loquens eram, & memini hoc, & vnde loqui didiceram post aduerti. Non enim docebant me maiores homines prębentes mihi verba certo aliquo ordine doctrinę, sicut paulopost literas: sed ego ipse mē te quam dedisti mihi deus meus, cum gemitibus & vocibus variisq^{ue} mēbrorum motibus ædere vellem sensa cordis mei, vt voluntati pareretur, nec valerem quę volebam omnia, nec quibus volebam omnibus* pensabā memoria, cum ipsi appellabant rem aliquam: & cum secundum eam vocem corpus ad aliquid mouebant, videbam

D
Iob. 15.
† mihi.

E

Psal. 91

† mundus.

F

Psal. 50.

Descriptio
pueritię.
Cap. VIII.

* aliis, om-
nia pręsta-
bā memorię

Psal. 101.

Infantiam
quoque pec-
catis esse
obnoxia.
Caput. VII.
† mihi.

G videbam & tenebam hoc ab eis vocari rem illā, quod sonabant, cum eam vellent ostendere. Hoc autem eos velle ex motu corporis aperiebatur, tanquam verbis naturalibus omnium gentium, quæ sunt vultu & nutu oculorum, cæterorumq; mēbrorum actu, & sonitu vocis, indicāte affectionem animi, in petendis, habendis, reiiciendis, fugiendisve rebus. Ita verba in variis sententiis, locis suis posita, & crebro audita, quarum rerum signa essent, paulatim colligebam, measq; iam voluntates edomito in eis signis ore, per hæc enūciabam. Sic cum his, inter quos eram, voluntatum enunciandarum signa communicavi, & vitæ humanæ procellosam societatem altius ingressus sum, pendens ex parētum auctoritate, natuq; maiorum hominum.

Odiū literarū & amor
Iul' in pueris
Caput. IX.

¶ in scholā.

Psalm.
¶ atque.

¶ formidat.

Ob pilæ
lusu
negle-
xit iussa pa-
rentum.
Caput. X.

Deus deus meus, quas ibi miseras expertus sum & ludificationes, quandoquidem mihi recte vi uere puero id proponebatur, obtemperare momentibus, ut in hoc seculo florerem & excellerem linguis artibus ad honorem hominum, & falsas diuitias famulantibus. Inde ad scholas[†] datus sum ut discerem literas, in quibus quid utilitatis esset, ignorabam miser, & tamen si segnis in discendo essem, vapulabam. Laudabatur enim hoc à maioribus, & multi ante nos vitā istam agentes, præstruxerunt erumnosas vias, per quas transire cogebamur, multiplicato labore & dolore filiis Adam. Inuenimus autem domine homines rogātes te, & didicimus ab eis, sentientes te ut poteramus esse magnum aliquem, qui posses etiam non apparens sensibus nostris, exaudire nos & subuenire nobis. Nā puer cæpi rogare te auxilium & refugium meum, & in tuam inuocationem rumpebam nodos linguæ meæ: & rogabā te paruus, non paruo affectu, ne in schola vapularem. Et cum me non exaudiebas, quod nō erat ad insipientiam mihi, ridebantur à maioribus hominibus vique[†] ab ipsis parentibus, qui mihi accidere mali nihil volebant, plagæ meæ, magnum tunc & graue malum meū. Est ne quisquā domine tam magnus animus prægrandi affectu tibi coherens, est ne (inquā) quisquam? Facit enim hoc etiam quædam stoliditas. Est ergo qui tibi pie coherendo ita sit affectus granditer, ut equuleos & vngulas, atque huiusmodi varia tormēta, pro quibus effugiendis tibi per vniuersas terras cū timore magno supplicatur, ita parui æstimet, irridens eos qui hæc acerbissime infligunt, † quemadmodum parentes nostri ridebant tormenta, quibus pueri à magistris affligebamur. Nō enim aut minus ea metuebamus, aut minus te de his euadendis deprecabamur, & peccabamus tamen minus scribendo, aut legendo, aut cogitando de literis quā exigebatur à nobis. Non enim deerat domine memoria vel ingenium, quæ nos habere voluisti pro illa ætate satis, sed delectabat ludere, & vindicabatur in nos ab eis qui talia l' vrique l' agebant. Sed maiorum nugæ negocia vocantur, puerorum autem talia cum sint, puniuntur à maioribus, & nemo miseratur pueros, vel illos vel vtrosque: nisi verò approbet quisquam bonus rerum arbiter, vapulasse me, quia ludebā pila puer, & eo ludo impediēbar, quo minus celeriter discerem literas, quibus maior deformius luderē. Haud aliud faciebat idem ipse à quo vapulabā. Qui si in aliqua quæstiuncula à condōctore suo victus esset, magis bile atque inuidia torqueretur, quā ego cum in certamine pilæ à collusore meo superabar.

Et tamē peccabā domine deus ordinator & creator omnium rerum naturalium, peccatorum autem tantum non ordinator. Domine deus meus

peccabam faciendo contra præcepta parentum, & magistrorum illorum. Poteram enim postea bene uti literis quas volebant ut discerem, quocunque animo illi mei. Non enim meliora eligens, inobediens eram, sed amore ludēdi, amans in certaminibus superbas victorias, & scalpi aures meas falsis fabellis, quo prurirēt ardētius, eadem curiositate magis magisq; per oculos periculosa micante in spectacula ludosq; maiorum, quos tamen qui edunt, ea dignitate præditi excellunt, ut hoc penē omnes optent paruulis suis: quos tamen cædi libenter patiuntur, si spectaculis talibus impediatur à studio, quo eos ad talia ædenda cupiunt peruenire. Vide ista domine misericorditer, & libera nos iam inuocātes te, libera etiam eos, qui nondum te inuocant, ut inuocent te & liberes eos.

Avdieram enim ego adhuc puer de vita æterna nobis promissa per humilitatē domini dei nostri descendētis ad superbiam nostram, & signabar iam signo crucis eius, & cōdiebar eius sale, iam inde ab vtero matris meæ, quæ multum sperauit in te. Vidisti domine cum adhuc puer essem, & quodam die pressus stomachi dolore, repente æstua rem penē moriturus, vidisti deus meus, quoniā custos meus iam eras, quo motu animi & qua fide baptismū Christi tui, dei & domini mei, flagitavi à pietate matris meæ, & matris omnium nostrum ecclesiæ tuæ. Et conturbata mater carnis meæ, quoniam & sempiternam salutē meā charius parturiebat corde casto in fide tua, iam curaret festinabunda, ut sacramentis salutaribus initiarer & abluerer, te domine Iesu confitens in remissionem peccatorum, nisi statim recreatus essem. Dilata est itaque mundatio mea, quasi necesse esset adhuc sordidari † si viuerem, quia videlicet post lauacrum illud maior & periculosior in sordibus delictorum reatus foret. Ita iā credebam, & illa & omnis domus, nisi pater solus, qui tamen nō euicit in me ius maternæ pietatis, quo minus in Christum crederem, sicut ille nondum crediderat. Nā illa satagebat, ut tu mihi pater esses deus meus potius quā ille, & in hoc adiuvabas eā, ut superaret virū cui melior seruiebat, quia & in hoc tibi vtiq; id iubenti seruiebat. Rogo te deus meus, vellem scire si tu etiam velles, quo cōsilio dilatus sum, ne tunc baptizarer, vtrū bono meo mihi quasi laxata sint lora peccandi, an non laxata sint? Vnde ergo etiam nunc de aliis atq; aliis sonat vndique in auribus nostris, sine illum, faciat quod vult, nondum enim baptizatus est: & tamen in salute corporis non dicimus, sine, vulneretur amplius, nōdum enim sanatus est. Quanto ergo melius ut cito sanarer, & id ageretur mecum meorum meaq; diligentia, ut recepta salus animæ meæ tuta esset tutela tua, qui dedisses eam? Melius verò. Sed quot & quanti fluctus impēderēt tentationum post pueritiam videbantur, nouerat eos iam illa mater, & tibi tam eos vnde postea formarer, quā ipsam iam effigiem committere volebat.

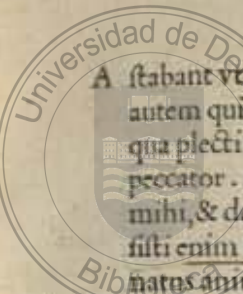
In ipsa tamen pueritia, de qua mihi minus quā de adolescentia metuebatur, non amabam literas, & me in eas vrgeri oderam, & vrgebar tamen, & mihi bene fiebat, nec faciebam ego bene: Non enim discerem, nisi cogerer. Nemo autem inuitus bene facit, etiā si bonum est quod facit. Nec qui me vrgebant, benefaciebāt sed bene mihi fiebat abs te deus meus. Illi enim nō intuebantur quod referrē quod me discere cogebant, præterquam ad satiandas insatiabiles cupiditates copiosæ inopiæ & ignominiosæ gloriæ. Tu verò cui numerati sunt capilli capitis nostri, errore omniū qui mihi instabant

Puer morbo
corripitur,
reualefcens
baptismum
differt.
Caput. XI.

† ut adhuc
sordidaret.

Ad literas
cogebatur,
quo tamen
deus vrge-
batur bene.
Caput. XII.

Matth. 13.

Quibus studiis potissimum sit delectatus. Cap. XIII. lib. de Trinitate in proœmio.

Psalm. 77.

Psalm. 14. Iacobi. 4.

Vela i ostiis ludi literarij

Astabant ut discerem, vtebaris ad vtilitatem meā: meo autem qui discere nolebam, vtebaris ad pœnam meā, quia plecti non eram indignus tantillus puer & tantus peccator. Ita non de beneficientibus tu beneficiebas mihi, & de peccante meipso iuste retribuebas mihi. Iussisti enim & sic est, ut pœna sua sibi sit omnis inordinatus animus.

Quid autem erat causā cur græcas literas oderam, quibus puerulus imbuebar, ne nunc quidem mihi satis exploratum est. Adamaueram enim latinas, non quas primi magistri, sed quas docent qui grammatici vocantur. Nam illas primas ubi legere & scribere & numerare discitur, non minus onerosas pœnalesq; habebā quam omnes græcas. Vnde tamē & hoc nisi de peccato & vanitate vitæ, quia caro eram & spiritus ambulans & non reuertens? Nam utiq; meliores, quia certiores erāt primæ illę literę, quibus fiebat in me, & factum est, & habeo illud ut legam si quid scriptum inuenio, & scribā ipse si quid volo, quā illę quibus tenere cogebar AENEÆ nescio cuius errores, oblitus errorum meorum, & plorare Didonem mortuam, quia se occidit ob amorē,

B cum interea meipsum in his a te morientem deus meus vita mea, siccis oculis ferrem miserrimus. Quid enim miserius misero non miserante seipsum, & flente Didonis mortem, quæ fiebat amando AENEAM, non flente autem mortem suam, quæ fiebat non amando te? Deus lumen cordis mei, & panis oris intus animæ meæ, & virtus maritans mentem meam & sinum cogitationis mentis meæ, non te amabam, & fornicabar abs te, & fornicanti sonabat vndique euge euge. Amicitia enim mundi huius, fornicatio est abs te. Et euge euge dicitur, ut pudeat si non ita sit homo. Et hæc non flebā, sed flebam Didonem extinctam, ferroq; extrema secutam, sequens ipse extrema condita tua, relicto te, è terra iens in terram: & si prohiberer ea legere dolerem, quia non legerem quod dolerem. Tali dementia honestiores & vberiores literę putantur, quā illę quibus legere & scribere didici. Sed nunc in animam meā clamet deus meus, & veritas tua dicat mihi, Non est ita, Melior est prorsus doctrina illa prior. Nā ecce paratior sum obliuisci errores AENEÆ, atque omnia eiusmodi, quā scribere & legere. At enim vela pendent in ð liminibus grammaticarū scholarum, sed nō illa magis honorem secreti, quā tegumentum erroris significāt. Non clament aduersus me quos iam non timeo, dum cōfiteor tibi quæ vult anima mea deus meus, & acquiesco in reprehensione malarum viarum mearū, ut diligā bonas vias tuas. Non clament aduersum me venditores græmaticæ vel emptores, quia si proponam eis, interrogās vtrum verum sit, quod AENEAM aliquando Carthaginem venisse poëta dicit, indoctiores se nescire respondebunt, doctiores autem etiā negabunt verum esse. At si quæram quibus literis scribatur AENEÆ nomen, omnes mihi qui hæc didicerunt verum respondebunt, secundum id pactū & placitum, quo inter se homines ista signa firmarunt. Item si quæram, quid horum maiore vitę huius incōmodo quisq; obliuiscatur, legere & scribere, an poëtica illa figmenta, quis non videat quid responsurus sit, qui non est penitus oblitus sui? Peccabam ego puer cum illa inania istis vtiliorib; amore præponebam, vel potius ista oderā, illa amabā. Iam verò vnū & vnū duo, duo & duo quatuor, odiosa catio mihi erat, & dulcissimū spectaculū vanitatis, equus ligneus plen; armatis, & Troiæ incendiū, atq; ipsius vmbra Creūsæ.

Tomus primus.

Cur ergo græcam etiam grammaticam oderam talia cantantem? Nam & Homerus peritus texere tales fabellas, & dulcissime vanus est, mihi tamen amarus erat puero. Credo etiam græcis pueris Virgilius ita sit, cum eum sic discere coguntur, ut ego illum: videlicet difficultas omnino ediscendę peregrinæ lingę, quasi felle aspergebat omnes suauitates gręcas fabularum narrationum. Nulla enim verba illa noueram, & suis terroribus ac pœnis ut noscerē in-stabatur mihi vehementer. Nam & latina aliquando infans utique nulla noueram, & tamen aduertēdo didici sine villo metu atque cruciatu, inter etiam blandimenta nutricum, & ioca arridentium, & læticias alludentium. Didici verò illa sine pœnali onere vrgērium, cum me vrgeret cor meum ad parienda concepta sua, quæ non possem, nisi aliqua verba didicissem, non a doctibus sed a loquentibus, in quorum & ego auribus parturiebam quicquid sentiebā. Hinc satis elucet maiorem habere vim ad discenda ista liberam curiositatem, quā meticulosam necessitatē. Sed illius fluxum restringis legibus tuis deus, legibus tuis a magistrorum ferulis vsq; ad tētationes martyrum valentibus legibus tuis miscere salubres amaritudines reuocātes nos ad te a iocunditate pestifera qua recessimus a te.

Exaudi domine deprecationem meā, ne deficiat anima mea sub disciplina tua, neque deficiam in confitendo tibi miserationes tuas, quibus eruisi me ab omnibus viis meis pessimis, ut dulcescas mihi super omnes seductiones quas sequebar, & amem te validissime & amplexer manū tuā totis præcordiis meis, ut eruas me ab omni tentatione vsque in finem. Ecce enim tu domine rex me; & deus me, tibi seruiat quicquid vtile puer didici, tibi seruiat quod loquor & scribo, & lego & numero, quoniam cum vana discerem, tu disciplinā dabas mihi, & in eis vanis, peccata delectationum mearū dimisisti mihi. Didici enim in eis multa verba vtilia, sed & in rebus non vanis disci possunt, & ea via tuta est in qua pueri ambulant.

Sed vā tibi flumen moris humani, quis resistet tibi? Quādiu non siccaberis? Quousq; volues Enē filios in mare magnū & formidolosum, quod vix transcutit qui lignum conscenderint? Nōne ego in te lego tonantē Iouem & adulterantem? Et utiq; non posset hæc duo, sed actum est ut haberet auctoritatem ad imitandū verum adulteriū, lenocināre falso tonitruo. Quis autem penulatorum magistrorū audiat aure sobria, ex eodem puluere hominē clamantem & dicentē, Fingebat hæc Homerus, & humana ad deos transferebat, diuina mallē ad nos. Sed verius dicitur quod fingebat hæc quidē ille, sed hominibus flagitiosis diuina tribuēdo, ne flagitia flagitia putarētur, & ut quisquis ea fecisset, nō homines perditos, sed cœlestes deos videretur imitatus. Et tamen ð flumen tartareum, iactantur in te filij hominum cum mercedibus ut hæc discant: & magna res agitur, cum hoc agitur publice in foro, in conspectu legum super mercedem salaria decernentium: & saxa tua percutis & sonas, dicens, Hinc verba discuntur, hinc acquiritur eloquentia rebus persuadendis sententiisq; explicandis maxime necessaria. Ita verò non cognosceremus verba hæc, imbrem aureum & gremiū, & fucum & tēpla cœli, & alia verba, quę in eo loco scripta sunt, nisi Terētius induceret nequā adolescentē proponentē sibi Iouē ad exemplū stupri, dū spectat tabulā quandā pictā in pariete, ubi inerat pictura hæc, Iouem quo pacto Danaę misisse aiūt in gremiū quondā imbrē

D De literis gręcis & latinis. Cap. XIII.

† nossem.

E

Precatio ad deum. Caput. XV.

In lasciuia fabular. Cap. XVI.

F Penulati magistri græmatici propter palliū vile.

In Eunucha

»

»

c aureum

G aureum, fucum factum mulieri. Et vide quemadmodum se concitat ad libidinem, quasi celesti magisterio. Ad quem deum, inquit? Qui tēpla cœli summo sonitu concutit. Ego homuncio id non facerem? Ego verò illud sponte feci ac libens. Non omnino per hanc turpitudinem verba ista cōmodius discuntur, sed per hæc verba turpitudine ista confidentius perpetratur. Non accuso verba quasi vasa electa & atque preciosa, sed vinum erroris quod in eis nobis propinabatur ab ebris doctoribus: & nisi biberemus cēdebamur, nec appellare ad aliquem iudicem sobrium licebat. Et tamen ego deus meus, in cuius cōspectu iam secuta est recordatio mea, libenter hæc didici, & in eis delectabar miser, & ob hoc bonæ spei puer appellabar.

Modus exercendæ iuventutis in recitandis & mutandis versibus. Cap. XVII.

Sine me deus me dicere aliquid & de ingenio meo munere tuo, in quibus à me deliramentis atterebatur. Proponebatur enim mihi negociū animæ meæ satis inquietum præmio laudis & dedecoris, vel plagarum metu, ut dicerem verba Iunonis irascētis & dolentis, quod non posset Italia Teucrorū auertere regem, quæ nunquam Iunonem dixisse audieram: sed figmentorum poetarū vestigia errantes sequi cogebar. **H**mur, & tale aliquid dicere solutis verbis, quale poeta dixisset versibus. Et ille dicebat laudabilius, in quo pro dignitate umbrata & personæ, iræ ac doloris similior affectus eminebat, verbis sententias congruenter vestientibus. Ut quid mihi illud o vera vita mea deus meus? Quid mihi recitanti acclamabatur præ multis coetaneis & conlectoribus meis? Nōne ecce illa omnia fumus & ventus? Itā ne aliud non erat ubi exerceretur ingenium & meum & lingua mea laude tua domine? Laudes tuæ per scripturas tuas suspenderent palmitem cordis mei, & non raperetur per inania nugarum turpis præda volatilibus. Non enim vno modo sacrificatur transgressoribus angelis.

Quod hōies curāt seruare leges Græmanicorū & nō diuinorū præceptorū. Ca. XVIII.

Quid autem mirum quod in vanitates ita ferebar, & à te deus meus ibā foras, quando mihi imitandi proponebatur homines, qui aliqua facta sua non mala, si cum barbarismo aut solocismo enunciarent, reprehensi confundebantur? Si autem libidines suas integris & rite consequentibus verbis copiose ornatèq; narrarent, laudati gloriabantur? Vides hæc domine & taces, longanimis & multum misericors & verax. Nunquid semper tacebis, & nō eruis de hoc immanissimo profundo querentem te animam, & sitientem delectationes tuas, & cuius cor dicit tibi: Quæsiui vultum tuum, vultum tuū domine requiram? Nam lōgè à vultu tuo in affectu tenebroso recesseram. Non enim pedibus aut spatiis locorum itur abs te, aut reditur ad te. Aut verò filius ille tuus minor, equos aut currus vel naues quæsiuit, aut auolauit penna visibili, aut moto poplite iter egit, ut in longinqua regione viuens prodige dissiparet quod dederas proficiscenti? Dulcis pater quia dederas, & egeno redeunti dulcior. In affectu ergo libidinoso, id enim est tenebroso, atque id est longe à vultu tuo. Vide domine deus, & patienter ut vides, vide, quomodo diligenter obseruent filij hominum pacta literarum & syllabarum, accepta à prioribus locutoribus, & à te accepta æterna pacta perpetuæ salutis negligant, ut qui illa sonorum vetera placita teneat aut doceat, si cōtra disciplinam grammatice, sine aspiratione primæ syllabæ, ominem dixerit, magis displiceat hominibus, quàm si contra tua præcepta hominem oderit cum sit homo. Quasi verò quemlibet inimicum hominem pernicio-

Lucæ. 15.

Aspiratio exprimēda.

sius sentiat, quàm ipsum odiū, quo in eum irritatur, aut vastet quisquam persequendo alium grauius quàm cor suum vastat inimicando. Et certe non est interior literarum scientia, quàm scripta conscientia, id se alteri facere quod nolit pati. Quam tu secretus es, habitans in excelsis in silentio deus solus magnus, lege infatigabili spargens pœnales cæcitates super illicitas cupiditates. Cum homo eloquentiæ famam quærit altans ante hominem iudicem, circumstāte hominum multitudine, inimicum suum odio immanissimo infectās, vigilantissime cauet, ne per linguæ errorem dicat inter hominibus, & ne per mentis furorem hominem auferat ex hominibus non cauet.

Tob. 4. Matth. 7.

† homines.

Horum ergo & puer morum in limine iacebam miser, & huius arenæ palæstra erat illa, ubi magis timebam barbarissimum facere, quàm cauebam si facerem, non faciētibus inuiderem. Dico enim & confiteor tibi deus meus, in quibus laudabar ab eis, quibus placere tūc mihi erat honeste viuere. Nō enim videbam voraginem turpitudinis, in quam proiectus eram ab oculis tuis. Nam in illis iam quid me fœdius fuit, ubi etiam talibus displicebam, fallēdo innumerabilibus mendaciis & pædagogum & magistrorum & parentum amore ludendi, studio spectandi nugatoria, & imitandi ludicram inquietudinem? Furta etiā faciebam de cellario parentum & de mensa, vel gula imperitante, vel ut haberem quod darem pueris, ludum suū mihi quo pariter utiq; delectabantur, tamen vendentibus. In quo etiam ludo fraudulentas victorias, ipse vanæ excellentiæ cupiditate victus, sæpe aucupabar. Quid autem tam nolebam pati, atq; atrociter si deprehenderem arguebam, quàm id quod aliis faciebam: & si deprehensus arguerer, scire magis quàm cedere libebat? Istā ne est innocentia puerilis? Non est domine, nō est, oro te deus meus. Nam hæc ipsa sunt, quæ à pædagogis & magistris, à nucibus & pilulis & passeribus, ad præfectos & reges, aurum, prædia, mancipia, hæc ipsa omnino quæ succedentibus maioribus ætatibus transeunt, sicuti ferulis maiora supplicia succedūt. Humilitatis ergo signum in statura pueritiæ rex noster probasti, cum aisti: Talium est regnum cœlorum.

Quod plus curauit vitare barbarissimū quàm vitia morum. Cap. XIX. † ego.

L

† ludicia iniquitatis.

Sed tamen domine tibi excellentissimo atq; optimo conditori & rectori vniuersitatis deo nostro gratias, & debemus & etiam si me puerum tantum esse voluisses. Eram enim, & iam tunc videbā atq; sentiebam, meamq; incolumitatē, vestigium secretissimæ vnitatis ex qua eram, curā habebam, custodiebā interiore sensu integritatem sensuum meorum, inq; ipsis paruis paruarumq; rerum cogitationibus veritate delectabar. Falli nolebā, memoriā vigebam, locutione instruebar, a vitia mulcebar, fugiebam dolorem, abiectionem, ignorantiam. Quid in tali animante non mirabile atq; laudabile? At ista omnia dei mei dona sunt, nō mihi ego dedi hæc, & bona sunt, & hæc omnia ego. Bonus ergo est, qui fecit me, & ipse est bonū meum, & illi exulto bonis omnibus, quibus etiā puer eram. Hoc enim peccabam, quod non in ipso, sed in creaturis eius me atq; cæteras voluptates, sublimitates, veritates quærebam atque ita iruebam in dolores, cōfusiones & errores. Gratias tibi dulcedo mea & honor meus, & fiducia mea deus meus. Gratias tibi de donis tuis, sed tu mihi ea serua. Ita enim seruabis me, & augebuntur & perficientur, quæ dedisti mihi, & ero ipse tecum, quia & ut sim tu dedisti mihi.

Matth. 19. Pro bonis sibi collatis, deo gratias agit. Caput. XX. M

DIVI AVRELII AVGV-
stini Confessionum
Liber secundus.

RECORDARI volo transa-
ctas forditates meas, & carnales
corruptiones animæ meæ, non
quod eas amem, sed vt amem te
deus meus. Amore amoris tui
facio istud, recolens vias meas
nequissimas in amaritudine re-
cogitationis meæ, vt tu dulces-
cas mihi dulcedo non fallax, dulcedo felix & secunda
& colligens me à dispersione, in qua frustatim discif-
sus sum, dum ab vno te aduersus in multa euanui. Ex-
arui enim aliquando satiari in inferis in adolescentia,
& syluiscere ausus sum variis & vmbrosis amoribus,
& cõtabit species mea, & computrui coram oculis tuis
placens mihi, & placere cupiens oculis hominum.

Accusat ado-
lescens in
ardore libi-
dinoso con-
sumptus. B
Caput. II.

ET quid erat quod me delectabat, nisi amare &
amaris. Sed non tenebatur modus ab animo vsq;
ad animum, quatenus est luminosus limes ami-
citæ, sed exhalabantur nebulae de limosa concupiscen-
tia carnis & scatebra pubertatis, & obnubilabant atque
obfuscabant cor meum, vt non discerneret serenas
dilectionis à caligine libidinis. Vtrunque in confuso
aestuabat, & rapiebat imbecilem ætatem per abrupta
cupiditatum, atque mersabat gurgite flagitiorum. In-
ualuerat super me ira tua, & nesciebam. Obsordueram
stridore catenæ mortalitatis meæ, pœna superbiæ ani-
mæ meæ, & ibam longius à te, & sinebas, & iactabar, &
effundebam, & diffundebam, & ebulliebam per fornicationes
meas, & tacebas. O tardum gaudium meum. Ta-
cebas tunc, & ego ibam porro longe à te in plurima &
plura sterilia semina dolorum, superba deiectione &
inquieta lassitudine. Quis mihi moderaretur erumnâ
meam, & nouissimarum rerum fugaces pulchritudi-
nes in vsum verteret, earumq; suauitatis metas præ-
figeret, vt vsque ad coniugale litus exestuarent fluctus
ætatis meæ, si tranquillitas in eis non poterat esse sine
procreandorum liberorum contenta, sicut præscribit
lex tua domine, qui formas etiam propaginem mor-
talitatis nostræ, potens imponere leuem tui manum ad
temperamentum spinarum à paradiso tuo secluseram?

† modulare-
tur.

† lenem.

1. Cor. 7.

Non enim longe est à nobis omnipotentia tua, etiam
cum longe sumus à te, & tamen & aut certe sonitum nu-
bium tuarum vigilantius aduerterem: Tribulationem
autem carnis habebunt huiusmodi. Ego autem vobis
parco. Et, Bonum est homini mulierem non tangere.
Et, Qui sine vxore est, cogitat ea quæ sunt dei, quomo-
do placeat deo: qui autem matrimonio iunctus est, co-
gitat ea quæ sunt mundi, quomodo placeat vxori. Has
ergo voces exaudirem vigilantior, & abscessus propter
regnum cœlorum, felicius expectarem amplexus tuos.
Sed effervui miser sequens impetum fluxus mei relicto
te, & excessi omnia legitima tua, nec euasi flagella tua:
quis enim hoc mortalium? Nam tu semper aderas mi-
sericorditer sauiens, & amarissimis aspergens offen-
sionibus omnes illicitas iocunditates meas, vt ita qua-
rerem sine offensione iocundari. Et vbi hoc possem nõ
inuenirem quicquam, præter te domine, præter te qui
singis dolorem in præcepto, & percutis vt sanes, & oc-
cidis nos ne moriamur abs te. Vbi eram & quàm lōge
exulabam à delictis domus tuæ, anno illo sextodecimo
ætatis carnis meæ, cum accepit in me sceptrum, & to-

Psal. 91.
Deute. 32.

Tomus primus.

ras manus ei dedi vefania libidinis licentiosæ per de-
decus humanum, illicitæ autem per leges tuas. Nõ fuit
cura meorum ruentē excipere me matrimonio, sed cu-
ra fuit tantum vt discerē sermonem facere quàm opti-
mum, & persuadere dictione.

ET anno quidem illo intermissa erant studia mea,
dū mihi reducto à Madauris, in qua vicina vrbe
iam cœperam literaturæ atque oratoriæ perci-
piendæ gratia peregrinari, longinquioris apud Car-
thaginem peregrinationis sumptus præparabantur,
animositate magis quàm opibus patris municipis Tha-
gastensis admodum tenuis. Cui narro hæc: Neq; enim
tibi deus meus, sed apud te narro hæc generi meo ge-
neri humano, quantulacunque ex particula incide-
re potest in istas meas literas. Et vt quid hoc? Vt vi-
delicet ego & quisquis hæc legit, cogitemus de quàm
profundo clamandum sit ad te. Et quid propius auri-
bus tuis, si cor confitens & vita ex fide est? Quis enim
non extollebat laudibus tunc hominem patrem meū,
quod vltra vires rei familiaris suæ impenderet filio,
quicquid etiam longe peregrinanti studiorum causa
opus esset? Multorum enim ciuium longe opulentio-
rum, nullum tale negotium pro liberis erat, cum inter-
ea non satageret idem pater qualis crescerem tibi, aut
quàm castus essem, dummodo essem disertus, vel de-
sertus potius à cultura tua deus, qui es vnus, verus &
bonus dominus agri tui cordis mei. Sed vbi sexto illo
decimo anno interposito ocio ex necessitate domesti-
ca feriatu ab omni schola cum parentibus esse cœpi,
excesserūt caput meum vepres libidinum, & nulla erat
eradicans manus. Quinimmo vbi me ille pater in bal-
neis vidit pubescentem, & inquieta indutum adoles-
centia, quasi iam ex hoc in nepotes gestiret, gaudens
matri indicauit, gaudēs vi olentia, in qua te iste mun-
dus oblitus est creatorem suum, & creaturam tuam
pro te ansauit diuino tui inuisibili peruerse atque incli-
nate in ima voluntatis suæ. Sed matris in pectore iam
inchoaueras templum tuum, & exordium sanctæ ha-
bitationis tuæ. Nam ille adhuc catechumenus, & hæc
recens erat. Itaque illa exiliuit pia trepidatione ac tre-
more, & quanuis mihi nondum fideli, timuit tamen
vias distortas, in quibus ambulant qui ponunt ad te
tergum, & non faciem. Heu mihi, & audeo dice-
re tacuisse te deus meus, cum irem abs te longius. Ita
ne tu tunc tacebas mihi? Et cuius erant nisi tua verba
illa per matrem meam fidelem tuam, quæ cantasti in
aures meas? Nec inde quicquam descendit in cor
& meum & vt facerem illud. Volebat enim illa, & se-
cretò meminere vt monuerit cum sollicitudine ingenti
ne fornicarer, maximèque ne adulterarem cuiusquam
vxorem. Qui mihi monitus muliebres videbantur,
quibus obtemperare erubescerem. Illi autem tui erant
& nesciebam, & te tacere putabam, atque illam loqui
per quam mihi tu non tacebas, & in illa contemneba-
ris à me filio eius, filio ancillæ tuæ seruo tuo. Sed ne-
sciebam, & præceptis ibam tanta cæcitate, vt inter co-
taneos meos puderet me minoris dedecoris, quàm
audiebam eos iactantes flagitia sua, & tanto glorian-
tes magis, quanto magis turpes essent, & libebat ma-
lum facere non solum libidine facti, verum etiam lau-
dis. Quid dignum est vituperatione nisi vitium? Ego
ne vituperarer vitiosior fiebam, & vbi non suberat quo
admissio æquarer perditis, fingebam me fecisse quæ
non feceram, ne viderer abiectior quò eram innocen-
tior, & ne vilior haberer quò eram castior. Ecce cum

De peregrina-
tione sua.
diorū causa
& parum
proposito.
Caput. III.

E

† de vno.

F

c ij quibus

Hier. 51.

Ad viuū re-
secare, id est,
omnino tol-
lere.

Psal. 71.

Furtum
August.
Caput. III.

Neminē pec-
care sine
causa.
Caput. V.

G quibus comitibus iter agebam platearum Babylonia, & volutabar in ceno eius, tanquam in cinamomis & & vnguētis preciosis. Et in vmbilico eius quo tenacius hærerem, calcabat me inimicus inuisibilis, & seducebat me, quia ego seductilis erā. Non enim & illa quæ iam de medio Babylonis fugerat, sed ibat in ceteris eius tardior mater carnis meæ, sicut monuit me pudicitia, ita curauit quod de me à viro suo audierat, iamq; pestilētiosum & in posterum periculosum sentiebat, coërcere termino coniugalis affectus, si refecari ad viuū non poterat. Non curauit hoc, quia metus erat ne impediretur spes mea compede vxoria, non spes illa quam in te futuri seculi habebat mater, sed spes literarum, quas vt nossem nimis volebat parens vterq;. Ille quia de te prope nihil cogitabat, de me autem inania: illa autem, quia non solum nullo detrimento, sed etiam nonnullo adiumento ad te adipiscendum profutura existimabat vilitata illa studia doctrinæ. Ita enim conicio, recolens vt possum mores parentum meorum. Relaxabantur etiam mihi ad ludendum habenæ ultra temperamentum seueritatis in dissolutionem affectionum variarū, & in omnibus erat caligo intercludēs mihi deus meus serenitatem veritatis tue, & prodibat tanquam ex adipe iniquitas mea.

Furtum certe punit lex tua domine, & lex scripta in cordibus hominum, quam ne ipsa quidē delet iniquitas. Quis enim fur æquo animo furem patitur? Nec copiosus adauctum inopia. Et ego furtum facere volui & feci, nulla compulsus egestate, nec penuria, sed fastidio iustitiæ, & sagina iniquitatis. Nā id furatus sum quod mihi abundabat, & multo melius. Nec ea re volebam frui quam furto appetebā, sed ipso furto & peccato. Arbor erat pirus in vicinia vineæ nostræ pomis onusta, nec forma nec sapore illecebrofis. Ad hanc excutiendam atque asportandam, nequissimi adolescentuli perreximus nocte intempesta, quousq; ludū de pestilentie more in areis produxeramus, & abstulimus inde onera ingentia, non ad nostras epulas, sed vel proicienda porcis, etiā si aliquid inde comedimus, dum tamen fieret à nobis quod eò liberet quod non liceret. Ecce cor meum deus meus, ecce cor meum, quod miserat⁹ es in imo abyssi. Dicat tibi nūc ecce cor meū, quid ibi querebat vt essem gratis malus, & malitię meę causa nulla esset nisi malitia. Fœda erat & amari eam.

I Amaui perire, amaui defectū meum, non illud ad quod deficiebam, sed defectum meum ipsum amaui, turpis animę & dissiliens à firmamento tuo in exterminium, non dedecore aliquid, sed dedecus appetens.

Et enim species est pulchris corporibus, & auro & argento & omnibus, & in contactu carnis congruentia valet plurimū, ceterisq; sensibus est sua cuique accommodata modificatio corporum. Habet etiam honor temporalis, & imperitandi atque superādi potentia suum decus, vnde etiam vindictæ auditas oritur, & tamē in cuncta hæc adipiscenda nō est egrediendum abs te domine, neque deviandum à lege tua. Et vita qua hic viuimus habet illecebram suā propter quendam modum decoris sui & conuenientiam, cum his omnibus infimis pulchris. Amicitia quoque hominum charo nodo dulcis est propter vnitatem de multis animis, Propter vniuersa hæc atq; huiusmodi peccatum admittitur, dū immoderata in ista inclinatione, cum extrema bona sint, meliora & summa deseruntur, tu domine deus noster, & veritas tua, & lex tua. Habent enim & hæc ima delectationes, sed non sicut deus

meus qui fecit omnia, quia in ipso delectatur iustus, & ipse est delitiæ rectorum corde. Cum itaque de facinore quæritur qua causa factum sit, credi non solet nisi cū appetitus adipiscendi alicuius illorū bonorum, quæ infima diximus, esse potuisse apparuerit, aut metus amittendi. Pulchra sunt enim & decora, quāquam præ bonis superioribus & beatificis abiecta & iacētia. Homicidium fecit, cur fecit? Admauit eius coniugem aut prædium, aut voluit depredari vnde viueret, aut timuit ab illo tale aliquid amittere, aut læsus vlcisci se exarsit. Num homicidium sine causa faceret ipso homicidio delectatus? Quis crediderit? Nam & de quo dictum est vecordi & nimis crudeli homine, quod gratuito potius malus atque crudelis erat, prædicta tamen est causa, ne per ociū, inquit, torpesceret manus aut animus. Quare id quoque? Cur ita? Vt scilicet illa exercitatione scelerū capta vrbe, honores, imperia, diuitias assequeretur, & careret metu legum, & difficultate rerum, propter inopiā rei familiaris, & conscientiam scelerum. Nec ipse igitur Catilina amaui facinora sua, sed vtique aliud cuius causa illa faciebat.

Quid ergo miser in te amaui o furtum meum, o facinus illud meum nocturnum sextidecimi anni ætatis meæ? Nō enim pulchrum eras cum furtum esses, aut verò aliquid es vt loquar ad te: Pulchra erant poma illa quæ furati sumus, quoniam creatura tua erant, pulcherrime omnium creator, omnium deus bone, deus summum bonum, & bonum verum meum. Pulchra erant illa poma, sed nō ipsa cōcupiuit anima mea miserabilis. Erat enim mihi meliorum copia, illa autem decerpfi, tantū vt furarer. Nam decerpta proieci, epulatus inde solam iniquitatē qua lætabar fruens. Nam etsi quid illorum pomorum intrauit in os meum, condimentum ibi facinus erat. Et nunc domine deus meus, quæro quid me in furto delectauerit, & ecce species nulla est. Nō dico sicut in equitate atque prudentia, sed neq; sicut in mente hominis atque memoria & sensibus & vegetante vita, neq; sicut speciosa sunt sydera & decora locis suis, & terra & mare plena fortibus, qui succedunt nascendo decedētibz, non saltem vt est quedam defectiua species & vmbatica vitiis fallentibus. Nam & superbia celsitudinem imitatur, cum tu sis vnus super omnia deus excelsus. Et ambitio quid nisi honores quærit & gloriā, cum tu sis præ cunctis honorandus vnus & gloriosus in æternum. Et sæuitia potestatum timeri vult. Quis autem timendus nisi vnus deus? Cuius potestati eripi aut subtrahi quid potest, quando aut vbi aut quò vel à quo potest? Et blanditiæ lasciuiantium amari volunt: sed neque blandius est aliquid tua charitate, nec amatur quicquam salubrius, quā illa præ cunctis formosa & luminosa veritas tua. Et curiositas affectare videtur studium scientiæ, cum tu omnia summe noueris. Ignorantia quoque ipsa atque stultitia, simplicitatis & innocentie nomine tegitur: quia te simplicius quicquā non reperitur. Quid te autem innocentius, quandoquidem opera sua malis inimica sunt? Et ignauia quasi quietē appetit. Quæ verò quies certa præter dominum? Luxuria satietatem atque abundantiam se cupit vocari, tu autem es plenitudo & indeficiens copia incorruptibilis suauitatis. Effusio liberalitatis obtendit vmbra, sed bonorum omnium largitor affluētissimus tu es. Auaritia multa possidere vult, & tu possides omnia. Inuidia de excellentia litigat, quid te excellētius? Ira vindictam quærit, te iustius quis vindicat? Timor insolita & repentina exhorrescit,

Omnia que
L. bonispe-
cie nos ad
vitia iūtat,
in solo deo
esse vera &
perfecta.
Caput. VI.

A rescit rebus quæ amantur aduersantia, dum præcauet securitati: Tibi enim quid insolitum, quid repentinum? Aut quis à te separat quod diligis? aut ubi nisi apud te firma securitas? Tristitia rebus amissis cõtabescit, quibus se oblectabat cupiditas, quia ita sibi nollet, sicut tibi auferri nihil potest. Ita fornicatur anima cum auertitur ab te, & querit extra te ea quæ pura & liquida non inuenit, nisi cum redit ad te. Peruerse te imitatur omnes qui longe se à te faciunt, & extollunt se aduersum te. Sed etiam sic te imitando indicat creatorem te esse omnis naturæ, & ideo non esse quò à te omnimodo recedatur. Quid ergo in illo furto ego dilexi, & in quo dominum meum vel vitiose atq; peruerse imitatus sum? An libuit facere contra legem, saltem fallacia, quia potentatu non poteram, ut mancam libertatem captius imitarer faciendo impune quod non liceret, tenebrosa omnipotentia similitudine?

Gratias agit deo pro remissione peccatorum, quod quæ à multis seruatus sit. Caput. VII.

Ecce est iste seruus fugiens dominum suum, & consecutus umbram. O putredo, o monstrum vitæ & mortis profunditas. Potuit ne libere quod non licebat, non ob aliud nisi quia non licebat? Quid retribuam domino, quod recolit hæc memoria mea, & anima mea non metuit inde? Diligam te domine & gratias agam, & confitear nomini tuo, quoniam tanta dimisisti mihi mala & nefaria opera mea. Gratia tua deputo & misericordia tua, quod peccata mea tanquam glaciæ soluitisti, gratia tua deputo & quæcumq; non feci mala. Quid enim non facere potui, qui etiam gratuitum facinus amauimus? Et omnia mihi dimissa esse fateor, & quæ mea sponte feci mala, & quæ te duce non feci. Quis est hominum, qui suam cogitans infirmitatem, audet viribus suis tribuere castitatem atq; innocentiam suam, ut minus amet te, quasi minus ei necessaria fuerit misericordia tua, quæ donas peccata cõuersis ad te? Qui enim vocatus à te secutus est vocem tuam, & vitauit ea quæ me de meipso recordantem & fatentem legit, non me derideat ab eo medico ægrum sanari, à quo sibi præstitum est ut non egrotaret, vel potius ut minus egrotaret. Et ideo te tantum de immo verò amplius diligit, quia per quæ me videt tantis peccatorum meorum languoribus exui, per eum se videt tantis peccatorum languoribus non implicari.

Quid amaret in furto. Caput. VIII.

Quem fructum habui miser aliquando in iis quæ nunc recolens erubesco, maxime in illo furto in quo ipsum furtum amavi, nihil aliud, cum & ipsum esset nihil, & coipso ego inferior: Et tamen solus id non fecissem, sic recordor animum tunc meum, solus omnimodo id non fecissem. Ergo amavi ibi etiam consortium eorum, cum quibus id feci. Non ergo nihil aliud quam furtum amavi, immo verò nihil aliud, quia & illud nihil est. Quid est reuera? Quis est qui doceat me, nisi qui illuminat cor meum, & discernit umbras eius? quid est quod mihi venit in mentem querere & discutere & cõsiderare? Quia si tunc amarem poma illa, quæ furatus sum, & eis frui cuperem, possem etiam solus si satis esset cõmittere illam iniquitatem, quæ peruenire ad voluptatem meam, nec confricatione consciorum animorum accederem pruritum cupiditatis meæ. Sed quoniam in illis pomis voluptas mihi non erat, ea erat in ipso facinore, quæ faciebat consortium simul peccantium.

Contagiosa res, sodales mali. Caput. IX. Psal. 18.

Quid erat ille affectus animi? Certe enim plane turpis erat nimis, & vix mihi erat qui habebam illum. Sed tamen quid erat? Delicta quis intelligit? Ritus erat, quasi titillato corde, quod fallebamus eos qui hæc à nobis fieri

Tomus primus.

non putabant, & vehementer nolebant. Cur ergo eo me delectabat, quo id non faciebam solus? An quia etiam nemo facile solus ridet? Nemo quidem facile, sed tamen etiam solos & singulos homines, cum alius nemo præsens est, vincit risus aliquando, si aliquid nimie ridiculū, vel sensibus occurrerit, vel animo. At ego illud solus non facere, non facere omnino solus. Ecce est coram te deus meus viua recordatio animæ meæ. Solus non facerem furtum illud, in quo l. me. l. non libebat id quod furabar, sed quia furabar quod me solū facere prorsus non liberet, nec facere. O nimis inimica & amicitia, seductio mentis inuestigabilis, ex ludo & ioco nocendi auiditas, & alieni damni appetitus, nulla lucris mei, nulla vlciscendi libidine, sed cum dicitur, Eamus, faciamus, & putet non esse impudentem.

Quis aperit tortuosissimam istam & implicatissimam nodositatem? Fœda est, nolo in eam intendere, nolo eam videre. Te volo iustitia & innocentia, pulchra & decora honestis luminibus & insatiabili satietate. Quies est apud te valde, & vita imperturbabilis. Qui intrat in te, intrat in gaudium domini sui, & non timebit, & habebit se optime in optimo. Defluxi abs te ego & erravi deus meus, nimis deuius à stabilitate tua in adolescentia, & factus sum mihi regio egestatis.

† iniqua.

In deo omne bonum. Caput. X.

Manh. 25. E.

DIVI AVRELII AVGV-
stini Confessionum
Liber tertius.

Veni Carthaginem, & circumstrepebat me vndique sarta-go flagitiosorum amorū. Nondum amabam, & amare amabam, & secretiore indigentia oderam me minus indigentem. Querere quid amare amans amare, & odere securitatem, & viam sine mulcipulis. Quoniam fames mihi erat intus ab interiori cibo teipso deus meus, & ea fame non esuriebam, sed eram sine desiderio alimentorum incorruptibilium: non quia plenus eis eram, sed quo inanior, eo fastidiosior: & ideo non bene valebat anima mea, & vlcerosa proiciebat se foras miserabiliter scalpi auida cõtactu sensibilibus. Sed si non haberent animam, non utique amarentur. Amare & amari dulce mihi erat, magis si etiam amanti corpore fruerer. Venam igitur amicitia coinquinabam sordibus concupiscentia, candoremque eius obnubilabam tartarea libidine, & tamen fœdus atq; inhonestus, elegans & vrbane esse gestiebam abundanti vanitate. Rui etiam in amorem, quo cupiebam capi: Deus meus misericordia mea, quanto felle mihi suauitatem illam, & quam bonus aspersisti, quia & amatus sum, & perueni occulte ad vinculum fruendi, & colligabar lætus erumnosis nexibus, ut caderem virgis ferreis ardentibus, zeli, & suspicionum, & timorum, & irarum atque rixarum. Rapiebant me spectacula theatrica, plena imaginibus miseriarum mearum, & fomitibus ignis mei.

Amore quæ venabatur capitur. Caput. I.

F

Psal. 18.

Quid est quod homo ibi vult dolere, cum spectat luctuosa atq; tragica: quæ tamen patii posse nolit? Et tamen pati vult ex eis dolore spectator, & dolor ipse est voluptas ei? Quid enim est nisi miserabilis infania? Nā eo magis eis mouet quisque, quo minus à talibus affectibus sanus est, quam cum ipse patitur, miseria: cum aliis cõpatitur, miseria.

Spectacula tragica. Caput. II.

c. iij. recordia

Danie. 3.

In foro ret-
satur inter
causidicos.
Caput. III.

Gricordia dici solet. Sed qualis tandem misericordia in rebus fictis & scenicis? Non enim ad subueniendum prouocatur auditor, sed tantum ad dolendum inuitatur. Et auctori earum imaginum amplius fauet cū amplius dolet. Et si calamitates illarū hominū vel antiquarū vel falsarū sic agantur, ut qui spectat non doleat, abscedit inde fastidians & reprehendens. Si autem doleat, manet intentus & gaudens lachrymatur. Ergo amantur & dolores? Certe omnis homo gaudere vult. An cū miserum neminem esse libeat, libet tamen esse misericordem? Quod quia non sine dolore est, hac vna causa amantur dolores. Et hoc de illa vena amicitiae est. Sed quod vadit, quod fluit? Ut quid decurrit in torrentem picis bullietis? in gēstus immanes tetrarum libidinum, in quo ipsa mutatur & vertitur per neutrum proprium de coelesti serenitate detorta atque deiecta? Repudietur ergo misericordia? Nequaquam. Ergo amentur dolores aliquando. Sed caue immunditiam anima mea sub tutore deo meo, deo patrum nostrorum, & laudabili & superexaltato in omnia secula, caue immunditiā. Neque enim nunc non misereor, sed tunc in theatris congaudebam amantibus, cum sese fruebantur per flagitia, quauis hęc imaginarie gererentur in ludo spectaculi. Cum autem sese amittebant, quasi misericors contristabar, & vtrumque delectabar tamen. Nunc verò magis misereor gaudentē in flagitio, quā velut dura perpassum detrimento perniciosae voluptatis, & amissione miserarū felicitatis. Hęc certe verior misericordia, sed non in ea delectatur cor. Nam etsi approbatur officio charitatis, qui dolet miserum, mallet tamen utique nō esse quod doleret, qui germanit⁹ misericors est. Si enim est maleuola beneuolentia, quod fieri non potest: potest & ille qui veraciter synceriterq; miseretur, cupere esse miseros ut misereatur. Nonnullus itaque dolor approbandus, nullus amandus est. Hoc enim tu domine deus qui animas amas, longe altēq; purius quā nos & incorruptibilius misereris, quo nullo dolore sauciaris. Et ad hęc quis idoneus? At ego tunc miser dolere amabā, & querebam ut esset quod dolerem, quando mihi in erumna aliena & falsa & saltatoria, ea magis placebat actio histriionis, meq; alliciebat vehementius, quā mihi lachrymę excutiebantur. Quid autem mirū cum infelix pecus aberrans a grege tuo, & impatiēs custodię tuę turpi scabie fœdaretur? Et inde erant dolorū amores, non quibus altius penetrarer, non enim amabā talia perpeti, qualia spectarem: sed quibus auditis & fictis, tāquam in superficie raderer: quos tamē quasi vngues scalpentium, feruidus tumor & tabes, & sanies horrida consequebatur. Talis vita mea, nūquid vita erat deus meus?

ET circunvolabat super me fidelis a longe misericordia tua. In quantas iniquitates distabui, & sacrilegam curiositatem secutus sum, ut deserētem te, deduceret me ad ima infida & circunuentoria obsequia dæmoniorum, quibus immolabam facta mea mala, & in omnibus flagellabas me. Ausus sum etiā in celebritate solennitatum tuarum, intra parietes ecclesię tuę cōcupiscere, & agere negotium procurandi fructus mortis. Vnde me verberasti grauibus pœnis, sed nihil ad culpam meam. O tu pręgrandis misericordia mea deus meus, refugium meum a terribilibus nocentibus, in quibus vagatus sum pręfidenti collo ad longe recedendum a te, amans vias meas & non tuas, amans fugitiuam libertatem. Habebāt & illa studia quę honesta vocabantur, ductum suum intuentem fora litigiosa, ut excellerem in eis hoc laudabilior, quo fraudulētor.

KTanta est cæcitas hominum de cæcitate etiā gloriantium. Et maior iam eram in schola rhetoris, & gaudebam superbe, & tumebam typho: quanquā longe sedatior, domine tu scis, & remotus omnino ab euerfionibus quas faciebant euerfores. Hoc enim nomen sæuum & diabolicum, velut insigne vrbauitatis est: inter quos viuebam pudore impudenti, quia talis non eram: & cū eis erā, & amicitias eorum delectabar aliquando, a quorum semper factis abhorrebā, hoc est, ab euerfionibus quibus proterue insectabantur ignotorum verecundiā, quam perturbarent gratis illudendo atq; inde pascēdo maleuolas lēticias suas. Nihil est illo actu similius actibus dæmoniorum. Quid itaque verius quā euerfores vocantur? Euerfi planē prius ipsi atq; peruersi, deridentibus eos & seducentibus fallacibus occulte spiritibus, in coipso quo alios irridere amant & fallere.

Inter hos ego imbecilla tunc ætate discebam libros eloquentiæ, in qua eminere cupiebam sine damnaibili & vëtofo per gaudia vanitatis humanę, & vñtato iam discēdi ordine perueneram in librum quendam cuiusdam Ciceronis, cuius linguā ferē omnes mirantur, pectus non ita. Sed liber ille ipsius exhortationem continet ad philosophiam, & vocatur Hortensius. Ille verò liber mutauit affectum meum & ad te ipsum domine, mutauit preces meas, & vota ac desyderia mea fecit alia. Viluit mihi repēte omnis vana spes, & immortalitatē sapientię concupiscebam æstu cordis incredibili, & surgere iam cœperam ut ad te redirem. Non enim ad acuendam linguam, quod videbar emere maternis mercedibus, cum agerē annum ætatis vñdevigesimum, iam defuncto patre ante biennium. Nō ergo ad acuendam linguam referebam illum librum, neque mihi locutionem, sed quod loquebatur persuaserat. Quomodo ardebam deus meus, quomodo ardeba euolare a terrenis ad te, & nesciebam quid ageres mecum. Apud te est enim sapientia. Amor autem sapientię nomen Græcum habet φιλοσοφία, quo me accendebant illarū literarū. Sunt qui seducat per philosophiam, magno & blando & honesto nomine colorātes & fucantes errores suos. Et propē omnes qui ex illis & supra temporibus tales erant, notantur in eo libro, & demonstrantur, & manifestatur ibi salutifera illa admonitio spiritus tui per seruum tuū bonum & pium. Videte ne quis vos decipiat per philosophiam & inanem seductionem secundum traditionem hominum, secundum elementa huius mundi, & non secundum Christum, quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Et ego illo tempore, scis tu lumen cordis mei, quoniam nondum mihi hęc Apostolica nota erant, hoc tamen solo delectabar in illa exhortatione, quod non illam aut illam sectam, sed ipsam quęcunq; esset sapientiam, ut diligerem, & quererem, & assequerem, & tenerem atq; amplexarer fortiter, excitabar sermone illo, & accendebar, & ardebam: & hoc solum me in tanta flagrantia refringebat, quod nomen Christi non erat ibi, quoniam hoc nomen secundū misericordiam tuam domine, hoc nomen saluatoris mei filij tui, in ipso adhuc lacte matris, tenerum cor meum pie biberat & alte retinebat, & quicquid sine hoc nomine fuisset, quauis literatum & expolitum & veredicū, nō me totum rapiebat.

ITaque institui animum intendere in scripturas sanctas, ut viderem quales essent: Et ecce video rem nō compertam superbis, neque nudatam pueris, sed incessu humilem, successu excellam, & velatam mysteriis,

Hortensius
Ciceronis
excitauit il-
lū ad ardorē
philosophię
Caput. III.

L

Coloss.

M

Fastidit sa-
cras literas
propter sim-
plicitatem
styli.
Caput. V.

A mesteris, & non eram ego talis vt intrare in eam possem, aut inclinare cervicem ad eius gressus. Non enim sicut modo loquor, ita sensi cum attendi ad illam scripturam, sed visa est mihi indigna quam Tullianæ dignitati cōpararem. Tumor enim meus refugiebat modum eius, & acies mea non penetrabat interiora eius. Veruntamen illa erat quæ cresceret cum parvulis, sed ego dedignabar esse parvulus, & turgidus fastu mihi grandis videbar.

Incidi itaque in homines superbe delirantes, & carnales nimis & loquaces, in quorum ore laquei diaboli, & viscum cōfectum commixtione syllabarum nominis tui, & domini Iesu Christi, & paraleti confortatoris nostri spiritus sancti. Hæc enim omnia nō recedebant de ore eorū, sed sonotenus & strepitu linguæ, cæterum cor inane veri. Et dicebant veritas & veritas,

& multi * eam dicebant mihi, & nusquam erat in eis, sed falsa loquebantur, non de te tantum, qui vere veritas es, sed etiam de istis elementis huius mundi creaturis tuis, de quibus etiam vera dicentes philosophos transgredi debui præ amore tuo, mi pater summe bone, pulchritudo pulchrorū omnium. O veritas, l. veritas, quā intime etiam tunc medullæ animi mei suspirabāt tibi,

B cum te illi sonarent mihi frequenter & multipliciter voce sola & libris multis & ingentibus. Et illa erāt ferula in quibus mihi esuriēti te, inferebātur pro te sol & luna pulchra opera tua, sed tamen opera tua, non tu, nec ipsa prima. Priora enim spiritalia opera tua, quā ista corporea, quāvis lucida & cœlestia. At ego nec priora illa, sed te ipsum, te veritas, in qua nō est commutatio, nec momenti obumbratio, esuriebam & sitiebam, & apponebantur adhuc mihi in illis ferculis phantasmata splendida, quibus iam melius erat amare istū solem, saltē istis oculis verum, quā illa falsa animo decepto per oculos. Et tamen quia te putabam, manducabam, non auide quidem, quia nec sapiebas in ore meo sicuti es; neque enim tu eras figmēta illa inania, nec nutriebar eis, sed exauriebar magis. Cibus enim in somnis simillimus est cibis vigilantium, quo tamen dormientes nō aluntur, dormiunt enim. At illa nec similia erāt vllō modo tibi, sicut nunc mihi locutus es: quia illa erant corporalia phantasmata, falsa corpora, quibus certiora sunt vera corpora ista, quæ videmus visu

C carneo, siue cœlestia, siue terrestria: cū pecudibus & volatilibus videmus hæc, & certiora sunt quā cum imaginamur ea. Et rursus certius imaginamur ea, quā ex eis suspicamur alia grandiora & infinita, quæ omnino nulla sunt: qualibus ego tunc pascebar inanibus, & non pascebar. At tu amor meus in quē deficio vt fortis sim, nec ista corpora es, quæ videmus, quanquam de cœlo, nec ea l. es, quæ non videmus ibi: quia tu ista condidisti, nec in summis tuis conditionibus abes. † Quāto ergo longe es à phantasmatibus illis meis, phantasmatibus corporum, quæ omnino non sunt: quibus certiores sunt phantasiæ corporum eorum quæ sunt, & eis certiora corpora, quæ tamen non es: sed nec anima es, quæ vita est corporum, ideo melior vita corporū, certiorq; quā corpora. Sed tu vita es animarum, vita vitarum vivens te ipsa, & non mutaris vita animæ meæ. Vbi ergo mihi tunc eras, & quā longe? Et longe peregrinabar abs te exclusus, & à siliquis porcorum, quos de siliquis pascebam. Quanto enim meliores grammaticorū & poetarum fabellæ quā illa decipula? Nam versus & carmen, & Medea volās, vtiliores certe quā quinque elementa variè fucata, propter quinq; antra tene-

brarum: quæ omnino nulla sunt, & occidunt credentē. **D** Nam versus & carmen etiam ad vera elemēta transfero. Volantem autem Medeam & si cantabam, nō aserebam: & si cantari audiebam, non credebam: illa autem credidi. Væ vq; quibus gradibus deductus sum in profunda inferi: quippe laborās & astuans inopia veri, cum te l. quærebam, deus meus, (tibi enim cōteor qui me miseratus es, & nondum confitentem,) cum te non secundum intellectum mentis, quo me præstare voluisti beluis, sed secundum sensum carnis quærerē: tu autē eras interior intimo meo, & superior summo meo: offendi in illam mulierem audacem, inopem prudentiæ, ænigma Salomonis, sedentem super sellam in foribus, & dicentem: Panes occultos libenter edite, & aquā dulcem furtivam bibite. Quæ me seduxit, quia inuenit foris habitantem in oculo carnis meæ, & talia ruminantem apud me, qualia per illam † vorassem.

Nesciebam enim aliud vere quod est, & quasi acutule t. monebar, vt suffragarer stultis deceptoribus, cum à me quærerent, vnde malū, & vtrū forma corporea deus finiretur, & haberet capillos & ungues: & vtrum iusti existimandi essent qui haberent uxores multas simul, & occiderent homines, & sacrificarent de animalibus. Quibus rebus ignarus perturbabar: & recedēs à veritate, ire in eam mihi videbar, quia non noueram malum non esse nisi priuationem boni, vsque ad quod omnino non est. Quod vnde viderem, cuius videre vsque ad corpus erat oculis, & animo vltq; ad phantasma. Et non noueram deum esse spiritū, cui non membra essent per longum & latum, nec cui esset moles esset: quia moles in parte minor est quā in toto suo, & si infinita sit, minor est in aliqua parte certo spatio definita, quā per infinitū, & non est tota vbiq; sicut spiritus, sicut deus. Et quid in nobis esset, secundum quod essemus similes deo, & rectē in scripturis dicemur ad imaginem dei, prorsus ignorabam. Et non noueram iustitiam veram interiorem, non ex consuetudine iudicantem, sed ex lege iustissima † dei omnipotentis, qua formarentur mores regionum & dierū pro regionibus & diebus, cum ipsa vbiq; ac semper esset, nō alibi alia, nec aliās aliter, secundum quam iusti essent Abraham & Isaac & Iacob & Moyses & David, & illi omnes laudati ore dei, sed eos ab imperitiis iudicari iniquos, iudicantibus ex humano die, & vniuersos mores humani generis ex parte moris sui metietibus: tanquā

F si quis nescius in armamentis, quid cuique membro accommodatum sit, ocrea velit caput contegi, & galea calciari, & murmuraret quod nō apte conueniat: aut in vno die indicto à pomeridianis horis iustitio, quisquā stomachetur non sibi cōcedi quid venale proponere, quia mane concessum est: aut in vna domo videat aliquid tractari manibus à quoquam seruo, quod facere non sinatur qui pocula ministrat, aut aliquid post præsepia fieri, quod ante mensam prohibeatur, & indignetur, cū sit vnum habitaculum & vna familia, non vbiq; atq; omnibus idem tribui. Sic sunt isti qui indignantur, cum audierint illo seculo licuisse iustis aliquid, quod isto nō licet iustis: & quia illis aliud præcepit deus, istis aliud pro temporalibus causis, cum eidem iustitiæ vtriq; seruiant: cū in vno homine, & in vno die, & in vnis edibus videant aliud aliq; membro congruere, & aliud iam dudum licuisse, & post horam nō licere, quiddā in illo angulo permitti aut iuberi quod in isto iuste vetetur & vindicetur. Nūquid iustitia varia est & mutabilis: Sed tēpora quib; prælidet, nō pariter eunt, tēpora enim sunt,

c. iij. Homines

A Manicheis quomodo caput VI.

* aliās, multum.

Iacobi. 1.

† in.

† habet.

Lucæ. 17.

Vtiliores fabulæ quā inuiles disputationes.

Prouer. 9.

† illum.

Doctrina Manichæi absurda. Cap. VII. † aculco.

E

Ioan. 4.

Genes. 1.

† iustissima.

1. Cor. 4.

Leges proportionē tēporū mutandas esse, etiā ipsi legum libri declarant.

† hic.

Flagitia que
quomo- H
do puniēda.
Cap. VIII.
Deute. 6.
Math. 22.
33. q. 7. cap.
Flagitia.
Gene. 19.

† illo.

Distin. 8. ca.
que contra.

† scēandi.
Exo. 20.
Psal. 32.

G Homines autem quorum vita super terram brevis est, quia sensu non valent causas contexere seculorū priorum, aliarumq; gentium quas experti non sunt, cū his quas experti sunt, in vno autem corpore vel die vel domo, facile possunt videre, quid cui mēbro, quibus momentis, quibus partibus personisve congruat, in illis offenduntur, his † seruiunt. Hæc ego tunc nesciebam, & non advertebam, & feriebam vndiq; ista oculos meos, & non videbam. Et cantabam carmina, & non mihi licebat ponere pedem quēlibet vbi libet, sed in alio atq; alio metro, aliter atq; aliter, & in vno aliquo versu, non omnibus locis eundem pedem. Et ars ipsa qua canebar, non habebat aliud alibi, sed omnia simul. Et nō intuebar iustitiam cui seruirent boni & sancti homines, longe excellentius atque sublimius habere simul omnia quæ præcepit, & nulla ex parte variari, & tamen variis temporibus non omnia simul, sed propria distribuentem ac præcipientem. Et reprehendebam secus pios patres, non solum sicut deus iuberet atque inspiraret vtētes præsentibus, verum quoque sicut deus reuelaret futura prænunciantes.

N Vnquid aliquando aut alicubi iniustum est diligere deum, ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente, & diligere proximū tanquam seipsum? Itaque flagitia quæ sunt contra naturam, vbiq; ac semper detestanda atque puniēda sunt, qualia Sodomitarum fuerunt. Quæ si omnes gentes facerēt, eodem criminis reatu diuina lege tenerentur, quæ nō sic fecit homines, vt se vllō † vterentur modo. Violatur quippe ipsa societas, quæ cum deo nobis esse debet, cum eadem natura cuius ille author est, libidinis peruersitate polluitur. Quæ autem contra mores hominum sunt flagitia, pro morum diuersitate vitāda sunt, vt pactum inter se ciuitatis aut gentis consuetudine vel lege firmatū, nulla ciuis aut peregrini libidine violetur. Turpis enim omnis pars est suo vniuerso non congruens. Cum autem deus aliquid contra morem aut pactum quorumlibet iubet, & si nunquam ibi factū est, faciendum est: & si omisum, instaurandum † est: & si institutum non erat, instituendum est. Si enim regi licet in ciuitate cui regnat iubere aliquid, quod neque ante illum quisquam, nec ipse vnquam iusserat, & non contra societatem ciuitatis eius obtemperatur, immo contra societatem non obtemperatur. Generale quippe pactum est societatis humane, obedire regibus suis: quanto magis deo regnatori vniuersæ creaturæ suæ, ad ea quæ iussit, sine dubitatione seruiedum est. Sicut enim in potestatibus societatis humane, maior potestas minori ad obediendum præponitur, ita deus omnibus. Item in facinoribus, vbi libido est nocendi, siue per cōtumeliam, siue per iniuriam: & vtrunque vel vlciscendi causa, sicut inimico inimicus: vel adipiscendi alicuius extra cōmodi, sicut latro viatori: vel euitandi mali, sicut ei qui timetur: vel inuidendo, sicut scēliciori inferior, aut in aliquo prosperatus, ei quem sibi equari timet, aut equalem dolet: vel sola voluptate alieni mali, sicut spectatores gladiatorum, aut irrisores, aut illusores quorumlibet. Hæc sunt capita iniquitatis, quæ pullulant principandi & spectandi † & sentiendi libidine, aut vna, aut duabus earum, aut simul omnibus. Et viuunt male aduersus tria & septem, psalterium decem chordarū decalogū tuum, deus altissime & dulcissime. Sed quæ flagitia in te qui non corrūperis? Aut quæ aduersus te facinora, cui noceri non potest? Sed hoc vindicas quod in se homines perpetrant, quia etiam cum in te peccant,

impie faciunt in animas suas, & mentitur iniquitas sibi, siue corrupendo aut peruertendo naturam suā, quam tu fecisti & ordinasti: vel immoderate vtendo cōcessis rebus, vel in non concessa flagrando in eum vsum qui est contra naturā: aut rei tenentur, animo & verbis fauientes aduersus te, & aduersus stimulum calcitrantes: aut cum disruptis limitibus humane societatis, lætantur audaces priuatis cōciliationibus aut direptionibus, † prout quisq; delectauerit aut offenderit. Et ea fiūt cum tu † domine derelinqueris fons vitæ, qui es vnus & verus creator & rector vniuersitatis, & priuata superbia diligitur in parte vnum falsum. Itaque pietate humili reditur in te, & purgas nos à cōsuetudine mala, & propitius es peccatis confitentium, & exaudis gemitus cōpeditorum, & soluis à vinculis, quæ nobis fecimus, si iā non erigamus aduersus te cornua falsæ libertatis, auaricia plus habendi, & damno totum amittēdi, amplius amādo proprium nostrum, quā te omnium bonum.

S Ed inter flagitia & facinora, & tā multas iniquitates, sunt peccata proficientium, quæ à bene iudicantibus, & viruperantur ex regula perfectionis, & laudantur spe frugis, sicut herba segetis. Et sunt quedam similia vel flagitio vel facinori, & nō sunt peccata, quia nec te offendunt dominum deum nostrum, nec sociale consortium: cū conciliantur aliqua in vsum vitæ congruæ † temporis, & incertum est an libidine habendi, aut puniuntur corrigendi studio potestate ordinata, & incertum est an libidine nocēdi. Multa itaque facta quæ hominibus improbāda viderentur, testimonio tuo approbata sunt, & multa laudata ab hominib; te teste damnantur, cum sape se aliter habet species facti, & aliter faciētis animus, atque articulus occulti temporis. Cum verò tu aliquid repente inusitatum & improuisum imperas, etiā si hoc aliquando vetuisti, quāuis causam imperij tui pro tempore occultes, & quāuis contra pactum sit aliquorum hominum societatis, quis dubitat esse faciendum, quando ea iusta est societas hominū, quæ seruit tibi? Sed beati qui te imperasse sciunt. Fiunt enim omnia à seruiētibus tibi, vel ad exhibendū, quod ad præsens opus est, vel ad futura prænuncianda.

H A Ec ergo nesciens, irridebam illos sanctos seruos & prophetas tuos. Et quid agebam cum irridebam eos, nisi vt irriderer abs te, sensim atq; paulatim perductus ad eas nugas vt crederem ficū plorare cum decerpitur, & matrem eius arborem lachrymis lacteis? Quam tamen ficum si comedisset aliquis sanctus, alieno sanè non suo scelere decerptam, misceret visceribus & anhelaret de illa angelos, immo verò particulas dei gemendo in oratione atque ructando, quæ particula summi & veri dei ligata fuissent in illo pomo, nisi electi sancti dente ac ventre soluerentur. Et credidi miser magis esse misericordiam præstandam fructibus terræ, quā hominibus propter quos nascerentur. Siquis enim esuriens peteret, qui Manichæus non esset quasi capitali supplicio damnāda buccella videretur si ei daretur.

E T misisti manum tuam ex alto, & de hac profunda caligine eruisti animam meam, cum pro me ploraret ad te mater mea fidelis tua, amplius quā flent matres corporea funera. Videbat enim illa mortem meam ex fide & spiritu, quæ ex te habebat, & exaudisti eā domine. Exaudisti eam, nec despexisti lachrymas eius, cum profluentes rigarent terrā sub oculis eius, in omni loco orationis eius, & exaudisti eam. Nā vnde illud somnium quo eam cōsolatus es, vt viuere † me secum

K
Psal. 26.

Roma. 11.

Acto. 9.

† disruptio-
nibus. aliis,
diffusionib;.

Psal. 101.

Discrimen
inter pecca-
ta & inter
dei iudiciū
& hominū.
Caput. IX.
L

† congruū.

Rursus de
ficu furto
sublata cum
irrisione
Manichæi.
Caput. X.
M

Somniū ma-
tris de filio.
Caput. XI.

† bibere.

Quartus.

PER idem tempus annorū nouem, ab vndeicesimo anno ætatis meæ, vsque ad duotriciesimum, seducebamur & seducebamur, falsi atq; fallentes in variis cupiditatibus, & palam per doctrinas quas liberales vocat, occulte autem falso nomine religionis, hic superbi, ibi superstitiosi, ubiq; vani ac popularis gloriæ sectantes inanitatē, vsq; ad theatricos plausus & contentiosa certamina, & agonem coronarū fœnearum † & spectaculorum nugas, & intemperantiam libidinum. Illac autē purgari nos ab istis sordibus expetentes cum eis qui appellantur electi & sancti, afferebamus escas, de quibus nobis in officina aqualiculi sui fabricarent angelos & deos, per quos liberaremur: & scetabar ista atq; faciebam cum amicis meis, per me ac mecum deceptis. Irrideant me arrogantes, & nondum salubriter prostrati & elisi à te deus meus. ego tamē cōfitear tibi dedecora mea in laude tua. Sine me obsecro, & da mihi circumire præsentī memoria præteritos circumitus erroris mei, & immolare tibi hostiam iubilationis. Quid enim sum ego mihi sine te, nisi dux in præceps? Aut quid sum cum mihi bene est, nisi fugens luctum, aut fruens te cibo qui non corrumpitur? Et quis homo est quilibet homo, cum sit homo? Sed irrideant nos fortes & potentes, nos autem infirmi & inopes cōfiteamur tibi.

Quandiu, et
quomodo a-
lios seduxe-
rit. Cap. I.

† scemitea-
rum.

Psalm. 64.

Rhetoricā
docet, & ar-
spicē qui vi-
ctoriā, p. mī-
tebat contē-
nit. Cap. II.

DOCEBAM in illis annis artem rhetoricā, & victoriosam loquacitatē victus cupiditate vendebam. Malebam tamē domine, tu scis, bonos habere discipulos, sicut appellantur boni, & eos sine dolo docebam dolos, non in quibus contra caput innocentis agerent, sed aliquādo pro capite nocentis. Et tu deus vidisti de longinquo lapsantem in lubrico, & in multo fumo scintillantem fidem meam quam exhibebam in illo magisterio diligentibus vanitatem, & quærentibus mendacium, socius eorum. In illis annis vnā habebam, non eo quod legitimum vocatur coniugio cognitam, sed quam indagauerat vagus ardor inops prudentiæ, sed vnā tamen, ei quoq; seruans thori fidem, in qua sanē experirer exemplo meo, quid distaret inter coniugalis placiti modum, quod fœderatum esset generadi gratia, & pactum libidinosis amoris, ubi proles etiam contra votum nascitur, quamuis iam nata cogat se diligi. Recolo etiam cum mihi theatrici carminis certamen inire placuisset, mādasse mihi nescio quē aruspicem, quid ei dare mercedis vellē vt vincere: me autem fœda illa sacramenta detestatum & abominatum respondisse, nec si corona illa esset immortaliter aurea, muscam pro victoria mea necari sinerem. Necaturus enim erat ille in sacrificiis suis animantia, & illis honoribus inuitaturus mihi suffragatura dæmonia videbatur. Sed hoc quoque malum non ex tua charitate repudiaui deus cordis mei. Non enim amare te noueram, qui nisi fulgores corporeos cogitare non nouerā. Talibus enim figmentis suspirans anima, nōne fornicatur abs te, & fidit in falsis, & pascit ventos? Sed videlicet sacrificari pro me nollem dæmonibus, quibus me illa superstitione ipse sacrificabam. Quid est enim aliud ventos pascere, quam ipsos pascere: hoc est, errando eis esse voluptati atq; derisui.

Psalm. 72.
Osec. 11.

Ideo

AME secum crederet, & habere secum eandem mensam in domo, quod nolle coeperat auersans & detestās blasphemias erroris mei? Vidit enim stantem se in quadā regula lineat, & aduenientē ad se iuuenem splendidum, hilarem atque arridentem sibi, cum illa esset moerens & moerore confecta. Qui cum causas quæsisset ab ea moestitiæ suæ, quotidianarūque lachrymarum, docēdit vt assolet non discendi gratia, atque illa respondisset perditionē meam se plangere, iussisse illum quo securus esset, atque admonuisse vt attenderet & videret, ubi esset illa, ibi esse & me. Quod illa ubi attendit, vidit me iuxta se in eadem regula stantem. Vnde hoc, nisi quia erant aures tuæ ad cor eius? O tu bone omnipotens, qui sic curas vnumquemque nostrum tanquā solum cures, & sic omnes tanquam singulos. Vnde illud etiam, quod cum mihi narrasset ipsum visum, & ego ad id trahere conarer, vt illa se potius non desperaret futuram esse quod eram, continuo sine aliqua hæsitatione, non inquit, non enim mihi dictū est, ubi ille, ibi & tu. sed ubi tu, ibi & ille. Confiteor tibi domine recordationem meam quātum recolo, quod sæpe non tacui, amplius me isto per matrem vigilantem respōso tuo, quod tam vicina interpretationis falsitate turbata nō est, & tam cito vidit quod vidēdum fuit, quod ego certe antequam dixisset non videram, etiam tum cōmotum fuisse quā ipso somnio, quo fœminæ piæ gaudium tanto post futurum, ad consolationem tunc presentis sollicitudinis, tāto ante prædictum est. Nam nouem ferme anni secuti sunt, quibus ego in illo limo profundi ac tenebris falsitatis, cum sæpe surgere conarer, & grauius alliderer, volutatus sum: cum tamen illa vidua casta, pia & sobria, quales amas, iā quidem spe alacrior, sed fletu & gemitu non segnior, nō desineret horis omnibus orationum suarū de me plangere ad te, & intrabant in conspectū tuū preces eius, & me tamen dimittebas adhuc volui & inuolui in illa caligine.

ET dedisti alterum responsum interim quod recolo. Nam & multa prætereo, propter quod prope- ro ad ea quæ me magis vrgent confiteri tibi, & multa non memini. Dedisti ergo alterum per sacerdotem tuum, quendam episcopum nutritum in Ecclesia, & exercitatum in libris tuis. Quem cum illa fœmina rogasset, vt dignaretur mecum colloqui, & refellere errores meos, & dedocere me mala, ac docere bona, (faciebat enim hoc, si quos forte idoneos inuenisset,) noluit ille, prudenter sanē, quantum sensi postea. Respondit enim me adhuc esse indocilem, eo quod inflatus essem nouitate hæresis illius, & nonnullis quæstiunculis iam multos imperitos exagitassem, sicut illa indicauerat ei. Sed sine, inquit, illum ibi, & tantum roga pro eo dominū, ipse legendo reperiet, quis ille sit error & quanta impietas. Simul etiā narrauit se quoq; paruulū à seducta matre sua datū fuisse Manichæis, & oēs penē nō legisse tantum, verum etiā scriptitalle libros eorum, si- biq; apparuisse nullo cōtra disputante & conuincente, q̄ esset illa secta fugienda, itaq; fugisse. Quæ cum ille dixisset, atque illa nollet acquiescere, sed instaret, magis deprecando, & vbertim flecto vt me videret & mecum dissereret, ille iam substomachans tædio, vade, inquit, à me, ita viuas: heri enim nō potest vt filius istarū lachrymarū pereat. Quod illa ita se accepisse inter colloquia sua mecum sæpe recordabatur, ac si de celo sonuisset.

Infra. 8. cap.
12. in fine.

Supra eodē.
cap. 6.
De moribus
monachorū
cap. 23.
De utilitate
credendi.
cap. 1.

Qualere spō-
sum mater
Aug. accepe-
rit à quodā
episcopo de
ipsius con-
uersione.
C. XII. C

26. q. 2. cap.
illos plane-
tarios.
Astrologiae
deditus, & se-
ne medicinae
& reru peri-
to reuocatur
Cap. III.
Psal. 97.
Psal. 40.
Ioan. 5.

Matth. 16.
Psal. 50.

Iacobi. 4.
1. Petri. 5.

G Ideoq; illos planetarios, quos mathematicos vocant
plane consulere non desistebam, quod quasi nullum
eis esset sacrificium, & nullae preces ad aliquem spi-
ritum ob diuinatione dirigerentur, quod tamen Chri-
stiana & vera pietas consequenter repellit & damnat.
Bonum est enim confiteri tibi domine, & dicere, Mi-
serere mei, cura animam meam quoniam peccaui tibi.
Neque ad licentiam peccandi abuti indulgentia tua, sed
meminisse dominicae vocis: Ecce sanus factus es, iam
noli peccare, ne quid tibi deterius contingat. Quam
totam illi salubritatem interficere conantur, cum di-
cunt: De coelo tibi est inuitabilis causa peccandi, &
Venus hoc fecit, aut Saturnus, aut Mars: scilicet vt ho-
mo sine culpa sit, caro & sanguis & superba putredo:
culpandus sit autem coeli ac syderum creator & ordi-
nator. Et quis est hic nisi deus noster, suauitas & origo
iustitiae, qui reddis vnicuique secundum opera eius, &
cor contritum & humilitatu non spernis? Erat eo tem-
pore vir sagax, medicinae artis peritissimus, atque in
ea nobilissimus, qui pro consule manu sua coronam il-
lam agonistam imposuerat non sano capiti meo, sed
non vt medicus. Nam illius morbi tu sanator, qui re-
sistis superbis, humilibus autem das gratiam. Nunquid
tamen etiam per illum senem defuisti mihi, aut desti-
tisti mederi animae meae? Quia enim factus ei eram
familiarior, & eius sermonibus, erant enim sine ver-
borum cultu, viuacitate sententiarum iocundi & gra-
ues, assidui & fixus inharebam, vbi cognouit ex col-
loquio meo libris genethliacorum esse me deditu, be-
nigne ac paterne & me & monuit vt eos abiicerem, ne-
que curam & operam rebus vtilibus necessariam, illi
vanitati frustra impenderem: dicens ita se illam di-
dicisse, vt victus eius professionem primis annis aetatis
suae deferre voluisset, qua vitam degeret, et si Hippo-
cratem intellexisset, et illas vtique literas potuisset in-
telligere: et tamen non ob aliam causam se postea illis
relictis medicinam assecutum, nisi quod eas falsissi-
mas comperisset, & nollet vir grauis decipiendis homi-
nibus victum querere. At tu, inquit, quo te in homi-
nibus sustentans rhetoricam tenes, hanc autem falla-
ciam libero studio, non necessitate rei familiaris se-
ctaris: quo magis mihi te oportet de illa credere, qui
eam ta perfecte discere elaborauit, quam ex ea sola vi-
uere voluit. A quo ego cum quaesisset qua ex causa hoc
fieret, vt multa inde vera pronunciarentur: Respon-
dit ille vt potuit, vim sortis hoc facere in rerum natu-
ra vsquequaque diffusam. Si enim de Paganis poetarum
cuiuspiam longe aliud canentis atque intendentis, cum
sorte quis consuluit, mirabiliter consonus negotio sa-
pe versus exiret, mirandum non esse dicebat, si ex ani-
ma humana superiore aliquo instinctu nesciente quid
in se fieret, non arte sed sorte sonaret aliquid quod in-
terrogantis rebus factisque concineret. Et hoc quidem
ab illo vel per illum procurasti mihi, & quid ipse po-
stea per meipsum quaererem in memoria mea delinea-
sti. Tunc autem nec ipse, nec charissimus meus Ne-
bridius adolescens valde bonus & valde cautus, irri-
dens totum illud diuinationis genus, persuadere mihi
potuerunt vt haec abiicerem, quoniam me amplius ip-
sorum authorum mouebat autoritas, & nullum cer-
tum quale quarebam documentum adhuc inueneram.
quo mihi sine ambiguitate appareret, quae ab eis con-
sultis vera dicerentur, sorte non arte inspectorum sy-
derum dici.

IN illis annis quo primo tempore in municipio quo
natus sum, docere coeperam, comparaueram ami-
cum societate studiorum nimis charum, coeum
mihi & coflorentem flore adolescentiae. Mecum puer cre-
uerat, & pariter in scholam ieramus, pariterque lusc-
ramus. Sed nondum erat sic amicus, quanquam ne tunc
quidem sicuti est vera amicitia, quia non est vera, nisi cum
eam tu agglutinas inter inhærentes tibi charitate diffu-
sa in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est
nobis. Sed tamen dulcis erat nimis cocta & feruore pari-
lium studiorum. Nam & la fide vera, quae etsi germani-
tus & penitus adolescens tenebat, deflexerat eum in su-
perstitiosas fabellas & perniciosas, ppter quas me plan-
gebat mater. Mecum iam errabat in animo homo ille, &
non poterat anima mea sine illo. Et ecce tu imminens dor-
so fugitiuorum tuorum, deus vltionum & fons miseri-
cordiarum simulq; conuertens nos ad te miris modis:
ecce abstulisti hominem de hac vita, cum vix annum
expleuisset in amicitia mea, suavis mihi super omnes
suauitates illius vitae meae. Quis laudes tuas enumerat
vnus, in se vno quas expertus est? Quid tunc fecisti deus
meus, & quam inuestigabilis abyssus iudiciorum tuo-
rum? Cum enim laboraret ille febribus, iacuit diu sine
sensu in sudore letali. Et cum desperaretur, baptizatus
est nesciens, me non curante, & praesumente id retine-
re potius animam eius quod a me acceperat, non quod
in nescientis corpore fiebat. Longe autem aliter erat,
nam recreatus est & saluus factus. Statimque vt pri-
mum cum eo loqui potui, potui autem mox vt ille po-
tuit, quoniam non discedebam, & nimis pendebamus
ex inuicem, tentauit apud illum irridere, tanquam & il-
lo irrisuro mecum baptismum quem acceperat mente
atq; sensu absentissimus, sed tamen se iam accepisse di-
dicerat. At ille ita me exhorruit vt inimicum, admo-
nuitq; mirabili & repentina libertate, vt si amicus esse
vellem, talia sibi dicere desinerem. Ego autem stupefa-
ctus atq; turbatus, distuli omnes motus meos, vt coua-
lescens prius, essetq; idoneus viribus valetudinis cum quo
agere possem quod vellem. Sed ille abreptus dementiae
meae, vt apud te seruaretur consolationi meae, post pau-
cos dies me absente repetitur febribus & defungitur.
Quo dolore contenebratu est cor meum, & quicquid
aspiciebam mors erat. Et erat mihi patria supplicium, &
paterna domus mira infelicitas, & quicquid cum illo
communicaueram, sine illo in cruciatum immanem ver-
tebatur. Experebant eum vndiq; oculi mei, & non daba-
tur mihi, & oderam omnia, quia non haberent eum. Nec
mihi iam dicere poterant. Ecce veniet, sicut cum viue-
ret, quando absens erat. Et factus eram ipse mihi ma-
gna questio, & interrogaba animam meam, quare tri-
stis esset, & quare conturbaret me valde, & nihil noue-
rat respondere mihi. Et si dicebam: Spera in deo, iuste non
obteperabat, quia verior erat & melior homo quem cha-
rissimum amiserat, q phantasma in quod sperare iube-
batur. Solus fletus erat dulcis mihi & successerat ami-
co in delitiis animi mei.

ET nunc domine iam illa transferunt, & tempore
lenitum est vulnus meum. Possum ne audire abs te
qui veritas es, & ad mouere aurem cordis mei ori-
tuo, vt dicas mihi, cur fletus dulcis sit miseris? An tu
quanuis ubiq; assis, longe abiicisti a te miseriam nostram?
Et tu in te manes, nos autem in experimentis volumus,
& tamen nisi ad aures tuas ploraremus, nihil residui de
spe nostra fieret. Vnde igitur suavis fructus de amari-
tudine vitae carpitur, gemere & flere & suspirare & co-
queri,

K
Morbu & ba-
ptismu ami-
ci narrat que
etiam suis
errorib in-
uoluerat,
coq; morte
sublato do-
let grauissi-
me.
Roma. 5.

† coacto.
† non.

Psal. 93.

† simul quis
conuertit.

L

† coualesce-
ret.

M

Psal. 42.

Lachrymae
in precibus
& dolore
rei chara-
misse.
Cap. V.

A queris? An hoc tibi dulce est quod speramus exaudire te? Recte istud in precibus, quia desiderium perueniendi habent. Nunquid in dolore amissæ rei & luctu quo tunc operiebar? Neque enim sperabam reuiuiscere illum, aut hoc petebam lachrymis, sed tantum dolebam & flebam. Miser eram enim, & amiseram gaudium meum. An tamen & fletus res amara est? & præ fastidio rerum, quibus prius fruebamur, & tunc dum ab eis abhorremus, delectat?

Explicit magna affectu quo diligebat amicū. Cap. VI.

Quid autem ista loquor? Non enim tempus querendi nunc est, sed cōsistendi tibi. Miser enim eram, & miser est omnis animus vinctus amicitia rerum mortalium, & dilaniatur cum eas amittit, & tunc sentit miseriam, qua miser est, & antequam amittat eas. Sic enim ego eram illo tempore, & flebam amarissime, & requiescebam in amaritudine. Ita miser erā, & habebam chariorē illo amico meo vitam ipsam miseram. Nam quāuis eam mutare vellem, nollē tamen amittere magis quā illū. Et nescio an vellem vel pro illo, sicut de Oreste & Pylade traditur, si non fingitur, qui vellent pro inuicem vel simul mori, quia morte peius eis erat nō simul viuere. Sed in me nescio quis affectus nimis huic contrarius ortus erat, & tedium viuendi erat in me grauissimū, & moriendi metus. Credo quo magis illum amabā, hoc magis mortē quæ mihi eum abstulerat tanquā atrocissimam inimicam oderā & timebam, & eam repente consumpturam omnes homines putabam, quia illū potuit. Sic eram omnino, memini. Ecce cor meū deus meus, ecce intus vide quia memini, spes mea qui me mūdās à talium affectionū immunditia, dirigens oculos meos ad te, & euellens de laqueo pedes meos. Mirabar enim ceteros mortales viuere, quia ille quē quasi non moriturum dilexeram, mortuus erat, & me magis, quia ille alter eram, viuere illo mortuo mirabar. Bene quidam dixit de amico suo, dimidiū animæ meæ. Nam ego sensi animā meam & animā illius vnā fuisse animā in duobus corporibus, & ideo mihi horrore erat vita, quia nolebā dimidiū viuere, & ideo forte mori metuebam, ne totus ille moreretur, quem multum amaueram.

Horatius de Virgilio na uigante: Et serues anī dimidiū meæ. 2. Retract. cap. 6.

Impatiētis doloris mutat locum. Cap. VII.

O Dementiam nescientem diligere homines humaniter, o stultū hominem immoderate humana patientem, quod ego tunc eram. Itaque festuabam, suspirabam, flebam, turbabar, nec requies erat nec consilium. Portabā enim conscissam & cruentam animam meā, impatientem portari à me, & ubi eā ponerem non inueniebam. Non in amēnis nemoribus, non in ludis atque cantibus, nec in suaue olentibus locis, nec in conuiujs apparatus, neque in voluptate cubilis & lecti, non denique in libris atque carminibus acquiescebat. Horrebāt omnia, & ipsa lux, & quicquid nō erat quod ille erat, improbum & odiosum erat, præter gemitum & lachrymas. Nam in eis solis aliquantula requies. Vbi autem inde auferebatur anima mea, onerabat me grandis sarcina miseræ, quæ à te domine leuanda erat & curanda, sciebam, sed nec volebam, nec valebam eo magis, quia non mihi eras aliquid solidū & firmum, cum de te cogitabam. Non enim tu eras, sed vanum phantasma & error meus, erat deus meus. Si conabar eam ibi ponere ut requiesceret, per inane labebar, & iterum ruebat super me, & ego mihi remanseram infelix locus, ubi nec esse possem, nec inde recedere. Quod enim cor meum fugeret à corde meo? Quod à me ipso fugerem? quod me non sequeretur? Et tamen fugi de patria. Minus enim eum querebant oculi mei, ubi videre non

solebant, atque à Tagasten si oppido veni Carthaginem.

Non vacant tempora, nec ociose voluntur per sensus nostros, faciunt in animo mira opera. Ecce veniebant & præteribant de die in diem, & veniendo & prætereundo inferebant tamen mihi species alias, & alias memorias, & paulatim resarciebant me pristinis generibus delectationum: quibus cedebat dolor meus ille, sed succedebant non quidem dolores alij, causæ tamen aliorum dolorum. Nam vnde me facillime & in intima dolor ille penetrauerat, nisi quia fuderam in arenam animam meam, diligendo moriturū ac si nō moriturum? Maxime quippe me reparabāt atque recreabant aliorum amicorum solatia, cum quibus amabam quod pro te amabam, & hoc erat ingens fabula & longum mendacium, cuius adulterina confricatione corrumpebatur mens nostra pruriens in auribus. Sed illa mihi fabula non moriebatur, si quis amicorum meorum moreretur. Alia erant quæ in eis amplius capiebant animum, colloqui & corridere, & vicissim beneuole obsequi, simul legere libros dulciloquos, simul nugari, & simul honestari, dissentire interdū sine odio, tanquā ipse homo secum, atque ipsa rarissima dissensione condire cōsensiones plurimas, docere aliquid inuicem, aut discere aliquid ab inuicē: desiderare absentes cum modestia suscipere venientes cum lætitia. His atque huiusmodi signis, à corde amantium & redamantium procedentibus per os, per linguam, per oculos, & mille motus gratissimos quasi fomitibus conflare animos, & ex pluribus vnum facere.

Hoc est quod diligitur in amicis, & sic diligitur, ut rea sibi sit humana cōscientia, si non amaue rit redamantem, aut si amantē non redamaue rit, nihil quæres ex eius corpore præter indicia beneuolentiae. Hinc ille luctus si quis moriatur, & tenebræ dolorum, & versa dulcedine in amaritudinē cor madidū, & ex amissa vita morientium mors viuentium. Beatus qui amat te, & amicū in te, & inimicum propter te. Solus enim nullum charū amittit, cui omnes in illo chari sunt qui non amittitur. Et quis est iste nisi deus noster, deus qui fecit cœlū & terrā, & implet ea, quia implēdo ea facit ea? Te nemo amittit nisi qui dimittit. Et qui dimittit, quod it aut quod fugit, nisi à te placido ad te iratum? Nam ubi te inuenit, non inuenit legem tuam in patria sua. Et lex tua veritas, & veritas tu.

Deus virtutum cōuerte nos, & ostende faciē tuā & salui erimus. Nam quaquauersum se vertit anima hoīs, ad doloris figitur, alibi præterquā in te. Tametsi figitur in pulchris extra te & extra se, quæ tamen nulla essent nisi essent abs te, quæ oriūtur & occidunt, & oriēdo quasi esse incipiūt, & crescunt ut perficiantur, & perfecta senescūt & intereunt: etenim omnia senescunt, & omnia intereunt. Ergo cum oriuntur & tendunt esse, quo magis celeriter crescunt ut sint, eo magis festinant ut non sint. Sic est modus eorum. Tantum dedisti eis, quia partes sunt rerū quæ nō sunt omnes simul, sed decedendo ac succedendo agūt omnes vniuersum, cuius partes sunt. Ecce sic peragitur & sermo noster per signa sonantia. Non enim erit totus sermo, si vnu verbū non decedat cum sonuerit, per partes suas ut succedat aliud. Laudet te ex illis anima mea deus creator omnium, sed non infigatur in eis glutino amoris per sensus corporis. Eunt enim quod ibant ut nō sint, & conscindunt eam desiderijs pestilentiosis: quoniam ipsa esse vult, & requiescere amata in eis quæ amat: in illis autē non est, ubi quia non stant, fugiūt, & quis

D
Tēp^r dolori medetur. Cap. VIII.

† inferebāt.

Amicitia fructus & voluptas.

E
† molestia.

Humanæ amicitia cū diuina cōparatio. C. IX.

† quia.

† fecit.

E

Psal. 118.
Psal. 79.
Omnis pulchritudo ex deo est, qui & in oībus laudandus. Cap. X.

G quis ea sequitur sensu carnis, aut quis ea comprehendit, vel cum praeesto sunt? Tardus est enim sensus carnis, quoniam sensus carnis est, & ipse est modus eius. Suf-
ficit ad aliud ad quod factus est, ad illud autem non suf-
ficit ut teneat transcurrere ab initio debito usque ad fi-
nem debitum. In verbo enim tuo per quod creatur, ibi
audiunt hinc & hucusque.

Omnia crea-
ta sunt mu-
tabilia in se,
in deo stabili-
a. Ca. XI.

Noli esse vana anima mea, & obsurdescere in
aure cordis, tumultu vanitatis tuae. Audi & tu.
Verbum ipsum clamat ut redeas, & ibi est lo-
cus quietis imperturbabilis, ubi non deseritur amor si
ipse non deserat. Ecce illa discedunt ut alia succedant,
& omnibus suis partibus constet infima vniuersitas. Nū-
quid ego aliquo discedo, ait verbum dei? Ibi fige mansio-
nem tuam, ibi commenda quicquid inde habes anima
mea, saltem fatigata fallaciis. Veritati comenda quic-
quid tibi est a veritate, & non perdes aliquid, & reslo-
rescent putrida tua, & sanabuntur omnes languores tui,
& fluxa tua reformabuntur, & renouabuntur & constrin-
gentur ad te, & non te deponent quod descendunt, sed sta-
bunt tecum, & permanebunt ad semper stantem ac per-
manentem deum. Ut quid peruersa sequeris carnem tuam?

H ipsa te sequatur conuersa. Quicquid per illam sentis in
parte est, & ignoras totum cuius haec partes sunt, & dele-
ctat te tamen. Sed si ad totum comprehendendum esset
idoneus sensus carnis tuae, ac non & ipse in parte vni-
uersi accepisset pro poena tua iustum modum, velles ut tras-
iret quicquid existit in praesentia: ut magis tibi omnia
placerent. Nam & quod loquimur per eundem sensum
carnis audis, & non vis utique stare syllabas, sed transuo-
lare ut alia veniant, & totum audias. Ita semper omnia
quibus vnum aliquid constat, & non simul sunt omnia
ea quibus constat, plus delectat omnia quam singula, si pos-
sint sentiri omnia. Sed longe his melior qui fecit om-
nia, & ipse est deus noster, & non discedit, quia nec suc-
ceditur ei. Si placent corpora, deum ex illis lauda, & in
artifice eorum retroque amorem, ne in his quae tibi pla-
cent tui displiceas.

Amor non
improbatur
modo in his
que placent
amem deum,
Cap. XII.

Esa. 46.

† ne.
Psal. 18.

Si placent animae in deo ametur, quia & ipsae mu-
stabiles sunt, & in illo fixae stabiliuntur, alioquin
irent & perirent. In illo ergo amentur, & rape ad
eum tecum quas potes: & dic eis, Hunc amemus, hunc
amemus, ipse fecit haec, & non est longe. Non enim fe-
cit atque abiit: sed ex illo in illo sunt. Ecce ubi est, ubi sa-
pit veritas. Intimus cordi est, sed cor errauit ab eo. Re-
dite praeparatores ad cor, & inherete illi qui fecit vos.
State cum eo, & stabitis. Requiescite in eo, & quieti eri-
tis. Quod itis in aspera? quod itis? Bonum quod amatis ab
illo est, sed quantum est ad illum, bonum est & suauis. Sed
amarum erit iuste, quia iniuste amatur deserto illo, quic-
quid ab illo est. Quod vobis adhuc & adhuc ambulare
vias difficiles & laboriosas? Non est requies ubi quaeri-
tis eam. Quaerite quod quaeritis, sed ibi non est ubi qua-
ritis. Beatam vitam quaeritis in regione mortis: non
est illic. Quomodo enim beata vita, ubi nec vita? Et de-
scendit huc ipsa vita nostra, & tulit mortem nostram,
& occidit eam de abundantia vitae suae, & tonuit cla-
mas, ut redeamus hinc ad eum in illud secretum unde
processit ad nos, in ipsum primum virginalem uterum, ubi
ei nupsit humana creatura caro mortalis nec tamen semper
lesset mortalis, & inde velut sponsus procedens de tha-
lamo suo, exultauit ut gigas ad currendam viam. Non e-
nim tardauit, sed cucurrit clamans dictis, factis, morte,
vita, descensu, ascensu, clamans ut redeamus ad eum.
Et discessit ab oculis, ut redeamus ad cor, & inueniamus

eum: abscessit enim, & ecce hic est. Noluit nobiscum diu
esse, & non reliquit nos. Illuc enim abscessit, unde nu-
quam recessit, quia mundus per eum factus est, & in hoc
mundo erat, & venit in hunc mundum peccatores sal-
uos facere, cui confiteretur anima mea ut sanet eam, quia
peccauit illi. Filij hominum usquequo graues cordes?
Nunquid & post descensum vitae non vultis ascendere
& viuere? Sed quod ascenditis, quando in alto estis, & po-
suistis in caelum os vestrum? Descendite ut ascendatis, &
ascendatis ad deum. Cecidistis enim ascendendo contra
eum. Dic eis ista ut plorent in conualle plorationis, &
sic eos rape tecum ad deum, quia de spiritu eius haec dicis
eis, si dicis tardens igne charitatis.

K
Ioan. 1.
1. Tim. 1.

† quoniam.
Psal. 40.
Psal. 41.

Psal. 72.

† sic dicens.
Amor unde
proueniat.
Cap. XIII.

Haec tunc non noueram, & amabam pulchra
inferiora, & ibam in profundum, & dicebam
amicis meis: Non amamus aliquid nisi pul-
chrum? Quid est ergo pulchrum? & quid est pulchri-
tudo? Quid est quod nos allicit & conciliat rebus quas
amamus? Nisi enim esset in eis decus & species, nullo
modo nos ad se moueret. Etenim animaduvertebam &
videbam in ipsis corporibus aliud esse quasi totum, &
ideo pulchrum, aliud autem quod ideo deceret, quoniam
apte accommodaretur alicui, sicut pars corporis ad vni-
uersum suum, aut calceamentum ad pedem, & similia. Et ista
consideratio scaturiuit in animo meo ex intimo corde
meo, & scripsi libros de pulchro & apto, puto duos aut
tres: Tu scis deus. Nam excidit mihi. Non enim habe-
mus eos, sed aberrauerunt a nobis, nescio quomodo.

† corporali-
bus.

L

Quid est autem quod me mouit domine deus
meus, ut ad Icherium? Romanae urbis ora-
torem scriberem illos libros, quem non no-
ueram facie, sed amaueram hominem ex
doctrinae fama quae illi clara erat, & quaedam verba e-
ius audieram, & placuerant mihi. Sed magis quia pla-
cebat aliis, & efferebant eum laudibus stupentes, quod
ex homine Syro docto prius Graecae facundiae, postea in
latina etiam doctor mirabilis extitisset, & esset scietis-
simus rerum ad studium sapientiae pertinentium, mihi
placebat. Laudatur homo & amatur absens. Vtrum nam
ab ore laudantis intrat in cor audientis amor ille?
Absit. Sed ex amante alio accenditur alius. Hinc enim
amatur qui laudatur, dum non fallaci corde laudatoris
praedicari creditur, id est, cum amans eum laudat. Sic enim
tunc amabam homines ex hominum iudicio: non enim
ex tuo deus meus, in quo nemo fallitur. Sed tamen cur
non sicut auriga ille nobilis, sicut venator, studiis popu-
laribus diffamatus, sed longe aliter & grauius, & ita
quemadmodum & me laudari vellem? Non autem vel-
lem ita laudari & amari me ut histriones, quanquam
eos & ipse laudare & amare, sed eligens latere quam
ita notus esse, & velle haberi odio quam sic amari. Vbi
distribuantur ista pondera variorum & diuersorum a-
morum in anima vna? Quid est quod amo in alio, quod
rursus nisi odissem, non a me detestarer & repellerem,
cum sit uterque nostrum homo? Non enim sicut equus bo-
nus amatur ab eo qui nolle hoc esse, etiam si posset, hoc
& de histrione dicendum est, qui naturae nostrae socius
est. Ergo ne amo in homine quod odi esse, cum sim ho-
mo? Grande profundum est ipse homo, cuius etiam capil-
los tu domine numeratos habes, & non minuuntur in
te, & tamen capilli eius magis numerabiles sunt quam
affectus eius, & motus cordis eius. At ille rhetor ex eo
erat genere, quem sic amabam, ut vellem me esse tale,
& errabam typho, & circumferebar omni vento, & ni-
mis occulte gubernabar abste. Et unde scio, & unde
certus

Liber de a-
pto & pul-
chro. Cap.
XIII.
† alius, Hibe-
rium.

† dicat.

M

Antomedo
& Actaeo vi-
dentur signi-
ficari.

† unde.

Matth. 10.

A certus confiteor tibi, quod illum in amore laudantium magis amauerā, quam in rebus ipsis, de quibus laudabatur. Quia si non laudatū eum vituperarent, & cum idē ipsi & vituperando atq; spernendo ea ipsa narrarēt, nō accenderet in eum & non excitarer: & certe res nō alię forent, nec homo ipse alius, sed tantummodo alius affectus narrantium. Ecce vbi iacet anima infirma, nōdum lucens soliditati veritatis. Sicut aurę linguarum flauerint a pectoribus opinantium, ita fertur & vertitur, torquetur ac retorquetur, & obnubilatur ei lumen, & non cernitur veritas. Et ecce est ante nos. Et magnum quiddā mihi erat, si sermo meus & studia mea illi viro innotescerent. Quę si probaret, flagrare magis: si autem improbarer, sauciaretur cor vanum & inane soliditatis tuę. Et tamen pulchrum illud atq; aptum, vnde ad eum scripseram, libenter animo versabam, ob oscōtationis meę, & nullo collaudatore mirabar.

Sed tantę rei cardinem in arte tua nondum videbam omnipotens, qui facis mirabilia solus, & ibat animus meus per formas corporeas, & pulchrum quod per se ipsum, aptum autem quod ad aliquid accommodatum deceret definiebam & distinguebam, & exēplis corporeis astruebam. Et conuertere me ad animi naturam, & nō me sinebat falsa opinio, quam de spiritalibus habebam, verū cernere. Et irruebat in oculos meos ipsa vis veri, & auertebā palpitantem mentē ab incorporea re ad liniāmētā & colores, & tumētes magnitudines. Et quia non poterā ea videre in animo, putabam me nō posse videre animū meum. Et cum in virtute pacem amare, in vitiositate autem odissem discordiam, in illa vnitatem in ista, quandā diuisionem notabam. Inq; illa vnitatem mens rationalis & natura veritatis ac summi boni mihi esse videbatur: in ista verō diuisione irrationalis vitę, nescio quam substantiam & naturam summi mali, quę nō solū esset substantia, sed omnino vita esset, & tamen abs te nō esset deus meus, ex quo sunt omnia, miser opinabar. Et tamen illā monadem appellabam, tanquā sine vilo sexu mentē, hanc vero dyadem iram in facinoribus, libidinem in flagitiis, nesciens quid loquerer. Non enim noueram neq; didiceram, nec vllam substantiam malū esse, nec ipsam mentem nostram summum atque incōmutabile bonū.

C Sicut enim facinora sunt, si vitiosus est ille animi motus, in quo est impetus, & se iactat insolenter ac turbide, & flagitia, si est immoderata illa animę affectio, qua carnales hauriuntur voluptates: ita errores & falsa opinionones vitam contaminant, si rationalis mens ipsa vitiosa est: qualis in me tunc erat nesciente alio lumine illam illustrandam esse, vt sit particeps veritatis, quia non est ipsa natura veritatis: Quoniam tu illuminabis lucernam meam, domine deus meus, illuminabis tenebras meas: Et de plenitudine tua nos omnes accepimus. Es enim tu lumē verum quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, quia in te nō est transmutatio, nec momenti obumbratio. Sed ego conabar ad te, & repellebar abs te, vt sciperem mortem quoniam superbis resistis. Quid autē superbius, quā vt assererē mira dementia me id esse naturaliter quod tu es? Cum enim ego essem mutabilis, & eo mihi manifestum esset, quod ideo vtique sapiens esse cupiebam, vt ex deteriore melior fierem, malebam tamen etiam te opinari mutabilem, quā me non hoc esse quod tu es. Itaque repellebar, & resistebas ventosę ceruici meę, & imaginabar formas corporeas, & caro carnem accusabam, & spiritus ambulans nondū reuertebat ad te,

& ambulando ambulabam in ea quę non sunt, neque in te, neque in me, neque in corpore, neque mihi creabantur a veritate tua, sed a mea vanitate fingebar ex corpore, & dicebam paruulis fidelibus tuis ciuibus meis, a quibus nesciens exulabam, dicebam illis garrulus & ineptus. Cur ergo errat anima mea quam fecit deus? Et mihi nolebam dici, cur ergo errat deus? Et contēdebam magis incommutabilem tuam substantiam coactam errare, quā meam mutabilem sponte deuissē & penē errare confitebar. Et eram etate annorum fortasse vigintisex aut septem, cum illa volumina scripsi, voluens apud me corporea figmenta obstrepētia cordi meo & auribus, quas intendebar dulcis veritas in interiorē melodiam tuā, cogitās de pulchro & apto, & stare cupiēs & audire te, & gaudio gaudere propter vocē sponsi, & non poteram, quia vocibus erroris mei rapiebar foras, & pondere superbie meę in ima decidebam. Non enim dabas auditui meo gaudiū & latitiam, aut exultabant ossa quę humiliata non erant.

Et quid mihi proderat quod annos natus ferme viginti, cum in manus meas venissent Aristotelica quędam, quas appellant decem categorias, quarum nomine cum eas rhetor Carthaginiensis magister meus buccis typho crepantibus commemoraret, & alij qui docti habebantur, tāquam in nescio quid magnum & diuinum suspensus inhiabam, legi eas solus & intellexi: Quas cum contulissem cum eis, qui se dicebant vix eas magistris eruditissimis, non loquentibus tantum, sed multa in puluere depingentibus intellexisse: nihil inde aliud mihi dicere potuerunt, quā ego solus apud meipsum legens cognoueram. Et satis aperte mihi videbantur loquentes de substantiis, sicuti est homo, & quę in illis essent, sicuti est figura hominis, qualis sit, & statura, quot pedum sit, & cognatio, cuius frater sit, aut vbi sit constitutus, aut quando natus, aut stet aut sedeat, aut calceatus vel armatus sit, aut aliquid faciat, aut patiatur aliquid: & quęcunque in his nonem generibus, quorum exempli gratia quędam posui, vel in ipso substantię genere innumerabilia reperiuntur. Quid hoc mihi proderat, quādo & oberat: cum etiam te deus meus mirabiliter simplicē atq; incommutabilem, illis decē predicamentis putans quicquid esset omnino comprehensum, sic intelligere conarer, quasi & tu subiectus esses magnitudini tuę aut pulchritudini, vt illa essent in te quasi in subiecto, sicut in corpore: cum tua magnitudo & tua pulchritudo tuipse sis: corpus autem non eo sit magnum & pulchrum quo corpus est, quia & si minus pulchrum esset, nihilominus corpus esset. Falsitas enim erat, quā de te cogitabam non veritas: & signēta miserie meę, non firmamenta beatitudinis tuę. Iusseras enim & ita fiebat in me, vt terra spinas & tribulos pareret mihi, & cum labore peruenire ad panem meum. Et quid mihi proderat, quod omnes libros artium quas liberales vocant, tunc nequissimus malarum cupiditatum seruus per meipsum legi, & intellexi quoscunque legere potui, & gaudebam in eis, & nesciebam vnde esset quicquid ibi verum & certū esset: Dorsum enim semper habebam ad lumen, & ad ea quę illuminantur faciem, vnde ipsa facies mea qua illuminata cernebā, non illuminabatur. quicquid de arte loquendi & disserendi, quicquid de dimensionibus figurarum, & de musicis, & de numeris sine magna difficultate, nullo hominū tradente intellexi, scis tu domine deus me: quia & celeritas intelligendi & dicendi acumen, donū tuū est, sed

† corporalia
† cordis mei
auribus.

Ioan. 3.

Psalm. 50.

Predicamentum per se intellexit. Cap. E. XVI. Hanc categoriam postea transtulit p. filio suo.

Notent hęc ponētes deū in predicamento.

F.

Genes. 3.

† alius, illi minant.

† disputadi.

Quod corporalis imaginibus continebat non potuit capere spiritalia. Cap. XV. Psalm. 71.

monos. d' uat.

† atque.

Psalm. 17.

Ioan. 1. Iacobi. 1.

1. Petri. 5.

Psalm. 77.

Psal. 58.
Luc. 15.

meretricis
cupiditatis
meae.

Psal. 61.
Esa. 46.

Excitat me-
re ad deu lau-
dandum. C. I.
Psal. 40.
Psal. 81.

Psal. 18.

Dei presen-
tia nemine
effigere, cu
sic ubique.
Cap. II.
Psal. 138.

est, sed non inde sacrificabam tibi. Itaque mihi non ad
vsum sed ad perniciem magis valebat, quia tam bo-
nam partem substantiae meae sategi habere in potesta-
te: & fortitudinem meam non ad te custodiebam, sed
profectus sum abs te in longinquam regionem, vt ea
dissiparem in meretricis cupiditates. Nam quid mi-
hi proderat bona res non videnti bene? Non enim sen-
tiebam illas artes, etiam ab studiosis & ingeniosis dif-
ficillime intelligi, nisi cum eis easdem conabar expo-
nere, & erat ille excellentissimus in eis, qui me exponen-
tem, non tardius sequeretur. Sed quid ergo mihi hoc
proderat, putanti quod tu domine deus meus veritas
corpus esses lucidum & immensum, & ego frustum de
illo corpore? Nimia peruersitas. Sed sic eram, nec eru-
besco deus meus confiteri tibi in me misericordias tu-
as, & inuocare te, qui non erubui tunc profiteri homi-
nibus blasphemias meas, & latrare aduersum te. Quid
ergo mihi tunc proderat ingenium per illas doctrinas
agile, & nullo adminiculo humani magisterij tot no-
dissimi libri enodati, cu deformiter & sacrilega tur-
pitudine in doctrina pietatis errarem? Aut quid tantum
oberat paruulis tuis longe tardius ingenium, cum a te
longe non recederent, vt in nido Ecclesiae tuae tuti plu-
mescerent, & alas charitatis alimento sanę fidei nutri-
rent? O domine deus noster, in velamento alarum tua-
rum speremus, & protege nos & porta nos, Tu portabis
& paruulos, & vsque ad canos tu portabis: quoniam fir-
mitas nostra quando tu es, tunc est firmitas. Cum au-
tem nostra est, infirmitas est. Viuit apud te semper bo-
num nostru, & quia inde auersi sumus, peruersi sumus.
Reuertamur iam domine vt non euertamur, quia vi-
uit apud te sine vlllo defectu bonum nostrum quod tu
ipse es, & non timebimus, ne no sit quod redeamus, quia
nos inde ruimus, nobis autem absentibus non ruit do-
mus nostra aternitas tua.

DIVI AVRELII AVGV-
stini Confessionum Liber. V.

ACCIPERE sacrificium confessio-
num mearum de manu linguae
meae, quam formasti & excita-
sti, vt confiteatur nomini tuo, &
sana omnia ossa mea & dicant:
Domine quis similis tibi? Neque
enim docet te quid in se agatur
qui tibi confitetur, quia oculum
tuum non excludit cor clausum, nec manum tua repel-
lit duritia hominum, sed soluis eam cum voles, aut mi-
serans aut vindicans, & non est qui se abscondat a ca-
lore tuo. Sed te laudet anima mea vt amet te: & confi-
teatur tibi miserationes tuas vt laudet te. No cessat nec
tacet laudes tuas vniuersa creatura tua, nec spiritus om-
nis per os conuersum ad te, nec animalia nec corporalia
per os considerantium ea, vt exurgat in te a lassitudine
anima nostra, innitens eis quae fecisti, & transiens ad
te qui fecisti haec mirabiliter: & ibi refectio & vera for-
titudo.

Ante & fugiant a te inquieti & iniqui, & tu vides
eos, & distinguis umbras, & ecce pulchra sunt cu
eis omnia, & ipsi turpes sunt. Et quid nocuerunt
tibi, aut in quo imperium tuum dehonestauerunt, a coe-
lis vsque in nouissima iustum & integrum? Quod enim
fugerunt cum fugerent a facie tua, aut vbi tu non in-
uenis eos? Sed fugerunt vt non viderent te videntem

se, atque excacati in te offenderent, quia non deseris a-
liquid eorum quae fecisti. In te offenderet iniusti, & ius-
te vexarentur, subtrahentes se lenitati tuae, & offendentes
in rectitudinem tuam, & cadentes in asperitatem
tuam, videlicet nesciunt quod ubique sis, quem nullus cir-
cumscribit locus, & solus es praesens, etiam iis qui longe
sunt a te. Conuertantur ergo & quaerant te, quia non
sicut ipsi deseruerunt te creatorem suum, ita & tu de-
seruisti creaturam tuam. Ipsi conuertantur & quaerant te,
& ecce ibi es in corde eorum, in corde contentium ti-
bi, & proicientium se in te, & plorantium in sinu tuo
post vias suas difficiles, & tu facilis terges lachrymas
eorum, vt magis plorent & gaudeant in fletibus: quo-
niam tu domine, no aliquis homo caro & sanguis, sed
tu domine qui fecisti, reficis & consolaris eos. Et vbi ego
eram quando te quaerebam? Et tu eras ante me, ego au-
tem & a me discesseram, nec me inueniebam, quanto
minus te.

PROLOQUAR in conspectu dei mei annum illu vi-
detricesimum aetatis meae. Iam venerat Carthagi-
nem quidam Manicheorum episcopus Faustus no-
mine, magnus laqueus diaboli, & multi implicabantur
in eo per illecebram suauiloquentiae, quam ego tamen
laudabam, discernebam tamen a veritate rerum, quaru
discendarum audis eram, nec quali vasculo sermonis,
sed quid mihi scientiae comedendum apponeret nomi-
natus apud eos ille Faustus, intuebar. Fama enim de il-
lo praelocuta mihi erat, quod esset honestarum omniu
doctrinaru peritissimus, & apprime disciplinis libera-
libus eruditus. Et quonia multa philosophorum lege-
ram, memoriae mandata retinebam, ex eis quaedam
comparaba illis Manicheorum longis fabulis, & mihi
probabiliora ista videbantur, quae dixerunt illi, qui tan-
tum potuerunt valere, vt possent aestimare seculu, qua-
quam eius dominum minime inuenerint. Quoniam
magnus es domine, & humilia respicis, excelsa autem
a longe cognoscis. Nec propinquas nisi obtritis corde,
nec inueniris a superbis, nec si illi curiosa peritia nu-
merent stellas & arenam, & dimetiatur sydereas plagas,
& inuestigent vias astrorum. Mente enim sua quaerunt
ista, & ingenio quod tu dedisti eis: & multa inuenerunt,
& praenunciauerunt ante multos annos defectus lumi-
narium solis & lunae, quo die, qua hora, quanta ex parte
futuri essent, & no eos fefellit numerus, & ita factu est
vt praenunciauerunt: & scripserunt regulas indagatas,
& leguntur hodie, atque ex eis praenunciatur quo anno, &
quo mense anni, & quo die mensis, & qua hora diei, &
quota parte luminis sui defectura sit luna vel sol, & ita
fiet vt praenunciatur. Et mirantur haec homines & stupent
qui nesciunt ea, & exultant atque extolluntur qui sciunt
& per impiam superbiam recedentes & deficientes a lu-
mine tuo, tanto ante solis defectum futurum prauidet,
& in praesentia suum non vident. Non enim religiose
quaerunt vnde habeant ingenium quo ista quaerunt. Et
inuenientes quia tu fecisti eos, non ipsi dant tibi se vt
serues quod fecisti, & quales se ipsi fecerant, occidunt se
tibi, & trucidant exultationes suas sicut volatilia, & cu-
riositates suas sicut pisces maris, quibus perambulant
secretas semitas abyssi, & luxurias suas sicut pecora ca-
pi, vt tu deus ignis edax, consumas mortuas curas eo-
rum recreans eos immortaliter. Sed non nouerunt vi-
am, verbum tuu, per quod fecisti omnia, & quae nume-
rant, & ipsos qui numerant, & sensum quo cernunt quae
numerant, & mentem de qua numerant, & sapientiae tuae
non est numerus. Ipse autem vnigenitus factus est nobis
sapientia

K
Sap. 11.

De Fausto
Manicheo
& de Astro-
logia. Cap.
L. III. In-
fra li. 6. ca. 11
lib. 1. contra
Faustum in
principio
de utilitate
credendi.
cap. 16.

Sap. 13.

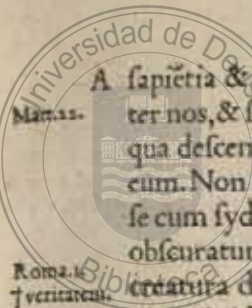
Psal. 137.

M

Psal. 8.

Deut. 4.
Ioan. 4.

Psal. 145.

Roma. Bibl.
7 veritatem.

A sapientia & iustitia & sanctificatio, & numeratus est inter nos, & soluit tributū Cēsari. Non nouerūt hanc viā, qua descendant ad illum a se, & per eum ascendant ad eum. Non nouerunt hanc viam, & putāt se excelsos esse cum syderibus & lucidos, & ecce ruerunt in terrā, & obscuratum est insipiens cor eorum. Et multa vera de creatura dicunt, & verum creaturę artificē nō pie querunt, & ideo non inueniūt: aut si inueniūt, cognoscentes deum non sicut deum honorant, aut gratias agunt: sed euanescent in cogitationibus suis, & dicunt se esse sapientes, sibi tribuendo quę tua sunt, ac per hoc studēt peruersissima cecitate etiam tibi tribuere quę sua sunt, mendacia scilicet in te cōferentes, qui veritas es, & immutantes gloriam incorrupti dei in similitudinē imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedū, & serpentum, & cōuertunt veritatem tuā in mendaciū, & colunt & seruiunt creaturę potius quā creatori. Multa tamē ab eis ex ipsa creatura vera dicta retinebam, & occurrebat mihi ratio per numeros & ordinem temporū, & visibiles attestations syderum, & conferebam cū dictis Manichæi, qui de his rebus multa scripsit copiosissime delirās, & non mihi occurrebat ratio, nec solstitiorum & æquinoctiorū, nec defectuum luminariū, nec quicquid tale in libris secularis sapientiæ didiceram. Ibi autē credere iubebar, & ad illas rationes numeris & oculis meis exploratas non occurrebat, & longe diuersum erat.

Sola dei cognitio beat.
Cap. III.

Hier. in p.
logo biblię.
cap. 8.
* alia. dilig.
git.
3. Cor. 6.

3 ap. 17.

Temeritas
Fausti, docē-
tis quod ne-
sciebat.
Cap. V.
Iob. 18.

* sacrilego
spiritu.

Nunquid domine deus veritatis quisquis nouit ista, ipse placet tibi? Infelix enim homo qui scit illa omnia, te autem nescit: beatus autem qui te scit, etiam si ille nesciat. Qui verō & te & illa nouit, non propter illa beator, sed propter te solum beatus est, si cognoscens te sicut deū glorificet & gratias agat, & nō euanescat in cogitationibus suis. Sicut enim melior est qui nouit possidere arborem, & de vsu eius tibi gratias agit, quamuis nesciat vel quot cubitis alta sit, vel quanta latitudine diffusa, quā ille qui eam metitur, & omnes ramos eius numerat, & neq; possidet eam, neq; creatorē eius nouit aut didicit. Sic fidelis homo, cuius totus mundus diuitiarum est, & quasi nihil habens, omnia possidet, inherendo tibi cui seruiunt omnia quāuis nec saltem Septētrionem gyros nouerit, dubitare, stultum est, quin utiq; melior sit q̄ mensor cœli, & numerator syderum, & pensor elementorum, & negligens tui, qui omnia in mensura & numero & pondere disposuisti.

Sed tamen quis quærebat Manichæum nescio quē etiam ista scribere, sine quorum peritia pietas disci poterat: Dixisti enim homini: Ecce pietas est sapientia, quam ille ignorare posset, etiam si ista perfecte nosset: ista verō quia non nouerat, impudentissime audens docere, prorsus illam nosse non posset. Vanitas est enim mundana ista etiam nota profiteri, pietas autem tibi confiteri. Vnde ille deuius ad hæc ista multum loquutus est, ut cōuictus ab eis qui ista vere didicissent, quis esset eius sensus in ceteris quę abditiora sunt, manifeste cognosceretur. Non enim parui existimari se voluit, sed spiritum sanctum consolatorem & ditatorem fidelium tuorum, autoritate plenaria personaliter in se esse persuadere cōatus est. Itaque cum de cœlo ac stellis, & de solis ac lunę moribus falsa dixisse deprehenderetur, quamuis ad doctrinam religionis ista non pertineant, tamen ausus eius sacrilegos fuisse satis emineret, cum ea non solum ignorata, sed etiam falsa vel falsata tam vesana superbix

vanitate diceret, ut ea tanquam diuinę persone tribuere sibi niteretur. Cum enim audio christianum aliquem fratrem illum aut illum ista nescientem, & aliud pro alio sentientem, patienter intueor opinantem hominem, nec illi obesse video, cum de te domine creator omnium non credat indigna, si forte situs & habitus creaturę corporalis ignoret. Obest autem si hoc ad ipsam doctrinę pietatis formam pertinere arbitretur, & pertinacius affirmare audeat quod ignorat. Sed etiā talis infirmitas in fidei cunabulis a charitate matre sustinetur, donec assurgat nouus homo in virum perfectum, & circumferri non possit omni vento doctrinæ. In illo autem qui doctor, qui author, qui dux & princeps eorum quibus illa suadere ita fieri ausus est, ut qui eum sequerentur, non quemlibet hominem, sed spiritum tuum sanctum se sequi arbitrarentur, quis tantam demeritiam sibi falsa dixisse conuinceretur: non detestandam longēque abiiciendam esse iudicaret? Sed tamen nondum liquido compereram, vtrum etiam secundum eius verba vicissitudines lōgiorum & breuiorum dierum atque noctium, & ipsius noctis & diei, & deliquia luminum & si quid eiusmodi in aliis libris legeram, posset exponi: ut si forte posset, incertū quidem mihi fieret, vtrum se res ita haberet, an non ita, sed ad fidem meā illius autoritatem propter creditam sanctitatem proponerem.

Eph. 4i

B

Et per annos fermē ipsos nouem, quibus eos animo vagabundus audiui, nimis extento desyderio venturum expectabam istum Faustum. Cæteri enim eorum, in quos forte incurrissem, qui talium rerum quæstionibus a me obiectis deficiebant, illū mihi promittebant: cuius aduētū collatōque colloquio facillime mihi hæc & si qua forte maiora quærerem, enodatissime expedirentur. Ergo ubi venit, expertus sum hominem gratum & iocundum verbis, & ea ipsa quę illi solent dicere, multo suauius garrientem. Sed quid ad meam sitim preciosiorum poculorum decantissimus ministrator? Iam rebus talibus satiata erant aures meę, nec ideo mihi meliora videbātur, quia melius dicebantur: nec ideo vera, quia diserta: nec ideo sapiens anima, quia vultus congruus & decorum eloquii: Illi autem qui eum mihi promittebant, non boni rerum existimatores erant, & ideo illis videbatur prudens & sapiens, quia delectabat eos loquens. Sensi autem aliud genus hominum etiam veritatem habere suspectam, & ei nolle acquiescere si compto atque vberi sermone promeretur. Me autem iam docueras deus meus miris & occultis modis: et propterea credo quod tu me docueris, quoniam verum est, nec quisquam præter te alius est doctor veri, ubicunque & vndicunque claruerit. Iam ergo abs te didiceram, nec eō debere videri aliquid verum dici, quia eloquenter dicitur: nec eō falsum, quia in compositis sonāt signa labiorum. Rursus nec ideo verum, quia impolite enunciat: nec ideo falsum, quia splendidus sermo est: sed perinde esse sapientiā & stultitiā, sicut sunt tibi vtilis & inutilis: verbis autem ornatis & inornatis sicut vasis vrbani & rusticani vtroque cibos posset ministrari. Igitur auditas mea, qua illum tanto tempore expectaueram hominem, delectabatur quidem motu affectūque disputantis, & verbis congruentibus, atque ad vestiendas sententias facile occurrentibus. Delectabar autem & cum multis, vel etiam præ multis laudabam ac efferebam, sed moleste habebam quod in cœtu audientium non sineret illi ingerere, & partiri cum eo curas quæstionum

Faustus nāq;
tura nō arte
facundus.
Cap. VI.
Supra illi. 3. ci
11. De mori-
b' monacho
rum cap. 23.
De vtilitate
credēdi. c. 16

F

Vestire sen-
tentia, Cice-
ronianū est
verbū nec a-
liter legēdū.

Gnum mearum, conferendo familiariter, & accipiendo ac reddendo sermonem. Quod ubi potui, & aures eius cum familiaribus meis eo quoque tempore occupare cepi, quo non dedeceret alternis disserere, & protuli quædam, quæ me mouebant, expertus sum prius hominem expertem liberalium disciplinarum nisi grammaticæ, atque eius ipsius vñtato modo: & quia legerat aliquas Tullianas orationes, & paucissimos Senecæ libros, & nonnulla poetarum, & suæ sectæ, si qua volumina latine atque compositæ conscripta erant: & quia aderat quotidiana sermocinandi exercitatio, inde suppetebat eloquium, quod fiebat acceptius magisque seductoriū mode ramine ingenij, & quodam lepore naturali. Itane est ut recolo domine deus meus arbiter cōscientiæ meæ: Coram te cor meum & recordatio mea, qui me tunc agebas abdito secreto prouidentie tue, & in honestos errores meos iam conuertebas ante faciem meam, ut viderem & odissem.

*Alienatur à
secta Mani-
chorum.
Cap. VII.
De vñ-
litate credē
di. cap. 16.*

** aliās, quas.
* aliās, ista.*

Nam posteaquā ille mihi imperitus earum artium, quibus cum excellere putaueram, satis apparuit, desperare cœpi posse eum mihi illa quæ me mouebant aperire atque dissoluere, quorum quidem ignarus posset veritatem tenere pietatis, sed si Manichæus non esset. Libri quippe eorum pleni sunt longissimis fabulis, de cœlo & syderibus, & sole, & luna: quæ mihi eum, quod utique cupiebam, collatis numerorum rationibus, quos * alibi ego legeram, vtrum potius ita * essent ut Manichæi libris continebatur, an certe vel par etiam inde ratio redderetur, subtiliter explicare posse iam non arbitrabar. Quæ tamen ubi cōsideranda & discutienda protuli, modeste sanè ille nec ausus est subire ipsam sarcinam. Nouerat enim se ista non nosse, nec eum puduit confiteri. Non erat de talibus quales multos loquaces passus eram, conantes ea me docere, & dicentes & mihi & nihil. Iste vero cor habebat, & si non rectum ad te, nec tamen nimis incautum ad seipsum. Non vsquequaque imperitus erat imperitiæ suæ, & noluit se temere disputando in ea coarctari, vnde nec exitus ei vllus, nec facilis esset reditus. Etiam hinc mihi amplius placuit. Pulchrior est enim temperantia contentis animi, quā illa quæ nosse cupiebam, & eum in omnibus difficilioribus & subtilioribus quæstionibus talem inueniebam. Refracto itaque studio quo intenderam in Manichæi literas, magisque desperans de cæteris eorum doctoribus, quando in multis quæ me mouebant ita ille nominatus apparuit, cœpi cum eo pro studio eius agere vitam, quo ipse flagrabat in eas literas, quas tunc iam rhetor Carthaginis adolefcētes docebat, & legere cum eo, siue quæ illa audita desyderaret, siue quæ ipse tali ingenio apta existimaret. Cæterū omnis conatus meus, quo proficere in illa secta statuerā, * illo hoīe cognito prorsus intercidit, non ut ab eis omnino separarer, sed quasi melius quicquā non inueniens eo, quo iam quoquo modo irruerā, cōtentus interim esse decreuerā, nisi aliquid forte quod magis eligendū esset, eluceret. Ita ille Faustus, qui multis laqueus mortis extitit, meū quo captus eram relaxare iam cœperat, nec volens nec sciens. Manus enim tue deus meus in abdito prouidentie tuæ, non deserebant animā meā, & de sanguine cordis matris meæ per lachrymas eius diebus ac noctibus pro me sacrificabatur tibi, & egisti mecum miris & occultis modis. Tu illud egisti deus meus. Nam à domino gressus hominis diriguntur, & viam eius volet. Aut quæ procuratio salutis præter manum tuam reficientem quæ fecisti

Infra. ca. 10.

** aliās, studueram.*

Psalm. 136.

Egisti ergo mecum ut mihi persuaderetur Romā pergere, & potius ibi docere quod docebam Carthaginē. Et hoc vnde mihi persuasum sit, non præteribo confiteri tibi: quoniam & in his altissimi tui recessus, & præsentissima in nos misericordia tua cogitanda & prædicanda est. Non ideo Romam pergere volui, quod maiores quæstus, maiorque mihi dignitas ab amicis, qui hoc suadebant, promittebatur, quāquā & ista ducebāt animum tunc meum: sed illa erat tunc causa maxima & penè sola, quod audiebam quieti? ibi studere adolefcētes, & ordinatiore disciplinæ cōtioni sedari, ne in eius scholam quo magistro nō vtuntur, passim & proterue irruant, nec eos admitti omnino nisi ille permiserit. Contra apud Carthaginem fœda est & intemperans licentia scholasticorum: Irrumpūt impudenter, & propè furiosa fronte perturbant ordinem, quæ quisque discipulis ad proficiendum instituerit. Multa iniuriosa faciunt mira hebetudine, & punienda legibus, nisi cōsuetudo patrona sit, hoc miseros eos ostendens, quo iam quasi liceat faciunt, quod per tuam æternam legem nunquam licebit, & impune se facere arbitrantur, cum ipsa faciendi cecitate puniatur, & incomparabiliter patiantur peiora, quā faciunt. Ergo quos mores cum studerem meos esse nolui, eos, cum docerem cogebam perpeti alienos: & ideo placebat ire ubi talia non fieri omnes qui nouerant indicabāt. Verum autem tu spes mea & portio mea in terra viuentium, ad mutandum terrarum locū pro salute animæ meæ, & Carthagini stimulos quibus inde auellerer, admouebas, & Romæ illecebras quibus attraherer, proponebas mihi per homines qui diligebant vitam mortuā, hinc insana facientes, inde vana pollicentes, & ad corrigendos gressus meos utebaris occulte & illorū & mea peruersitate. Nam & qui perturbabant ocium meum, fœda rabie cæci erant: & qui inuitabant ad aliud, terram sapiebant. Ego autem qui detestabar hic veram miseriam, illic falsam felicitatē appetebā. Sed quare hinc abirem, & illuc irem, tu sciebas deus, nec indicabas mihi nec matri, quæ me profectum atrociter planxit, & vsque ad mare secuta est, sed fefelli eam violenter me tenentem, ut aut reuocaret aut mecum pergeret: & finxi me amicum nolle deserere, donec vento facto nauigaret. Et mentitus sum matri, & illi * matri, & euasi. Quia & hoc tu dimisisti mihi misericorditer, seruans me ab aquis maris, plenum execrandis sordibus vsque ad aquā gratiæ tuæ, qua me abluto sicarentur flumina maternorū oculorum, quib? pro me quotidie tibi rigabat terram sub vultu suo, & tamē recusanti sine me redire vix persuasi, ut in loco qui proximus nostræ nauis erat memoria beati Cypriani, maneret ea nocte. Sed in ea nocte clanculo ego profectus sum: illa autem remansit orando & flendo. Et quid à te petebat deus meus tantis lachrymis, nisi ut nauigare me non sineres? Sed tu alte consulens & exaudiens cardinem desyderij eius, non curasti quod tunc petebat, ut in me faceres quod semper petebat. Flauit ventus, & impleuit vela nostra, & litus subtraxit aspectibus nostris. In quo mane illa insaniebat, dolore & querelis, ac gemitu implebat aures tuas contemnentes ista, cum & me cupiditatibus meis raperes ad finiendas ipsas cupiditates, & illius carnale desyderium iusto dolorum flagello vapularet. Amabat enim secum præsentiam meam more matrem, sed multis multo amplius, & nesciebat quid tu illi gaudiorū factururus esses de absentia mea. Nesciebat, ideo flebat & eiulabat, atque illis cruciatibus arguebatur

K
Proficiscimur Romam
cōtramatri
voluntatem
Cap. VIII.

Psalm. 141.

M
* illi, pōdus
hic adfert
sermōi, quā-
si dicat, tali
matri, tā nō
vulgari ma-
trum more
me amanti.

*De utilitate
credendi.
cap. 16.*

Universitas de
Febri corre-
ptus pericu-
lo laborat.
Cap. IX.

1. Cor. 15.
Eph. 2.

Supra lib. 1.
cap. 11.

Psal. 50.

Sup. li. j. c. 11.

Erroris ante
susceptam
Evangelij
doctrinam
Cap. X.

fin

batur in ea reliquiarum Eux, cum gemitu querēs quod cum gemitu pepererat. Et tamē post accusationē fallaciarum & crudelitatis meae cōuersa rursus ad deprecandum te pro me, abiit ad solita, & ego Romam.

Ecce excipior ibi flagello egritudinis corporalis, & ibam iam ad inferos, portans omnia mala quae commiseram & in te & in me & in alios multa & graua super originalis peccati vinculum, quo omnes in Adam morimur. Non enim quicquam eorum mihi donaueras in Christo, nec soluerat ille in carne sua inimicitias, quas tecum cōtraxeram peccatis meis. Quomodo enim eas solueret in cruce phantasmatis, quod de illo crediderat? Quam ergo falsa mihi videbatur mors carnis ei? tā vera erat animae meae; & quam vera erat mors carnis eius, tam falsa vita animae meae, quae id non credebatur. Et ingrauescētibus febribus iam ibam & peribam. Quod enim irem, si tunc hinc abirem, nisi in ignem atq; tormenta digna factis meis in veritate ordinis tui? Et illa hoc nesciebat, & tamen pro me orabat absens. Tu autē ubiq; praesens, ubi erat exaudiebas eam, & ubi erā miserebaris mei, vt recuperarem salutē corporis mei, adhuc insanus corde sacrilego. Neq; enim desyderabā in illo tanto periculo baptismū tuum, & melior eram puer, quando illum de materna pietate flagitavi, sicut iam recordatus atq; confessus sum: sed & iam & in dedecus meum creueram, & consilia medicinae tuae demens irridebam, qui me non sinisti talē bis mori. Quo vulnere si feriretur cor matris, nunquā sanaretur. Nō enim satis eloquor quid erga me habebat animi, & quanto maiore solitudine me parturiebat spiritu, quam carne pepererat. Nō itaque video quomodo sanaretur, si mea talis illa mors transuerberasset viscera dilectionis eius. Et ubi essent tantae preces & tam crebra sine intermissione: Nusquā nisi ad te. An verō tu deus misericordiarū sperneres cor contritum & humiliatum viduae castae ac sobriae, frequentantis eleemosynas, obsequentis atque seruentis sanctis tuis, nullum diē praetermittentis oblationē ad altare tuū: bis in die, mane & vespere ad ecclesiam tuam sine vlla intermissione venientis, non ad vanas fabulas & aniles loquacitates, sed vt te audiret in tuis sermonibus, & tu illam in suis orationib? Huius ne tu lachrymas, quibus non à te aurum & argentum petebat, nec aliquod mutabile aut volubile bonū, sed salutem animae filij sui, tu cuius munere talis erat, cōtemneres, & repelleres ab auxilio tuo? Nequaquā domine: immo verō aderas, & faciebas ordine quo praedestinaueras esse faciendum. Absit vt tu falleres eam in illis visionibus & responsis tuis, quae iam commemoravi, & quae non memoravi, quae illa fidei pectore tenebat, & semper orans tanquam chirographa tua ingerebat tibi. Dignaris enim, quoniā in seculum misericordia tua, eis quibus omnia debita dimittis, etiā promissionibus tuis debitor fieri.

Recreasti ergo me ab illa egritudine, & saluum fecisti filium ancillae tuae, tunc interim corpore, vt esset cui salutem meliorem atq; certiorē dares. Et iungebar etiam tunc Romae falsis illis atq; fallentibus sanctis: non enim tantum auditoribus eorum, quorum & numero erat etiam is, in cuius domo aegrotaueram & conualueram, sed eis etiam quos electos vocant. Adhuc enim mihi videbatur nō esse nos qui peccamus, sed nescio quā aliam in nobis peccare naturā, & delectabat superbiam meam extra culpā esse. Et cum aliquid mali fecissem, non cōfiteri me fecissem, vt sana-

Tomus primus.

res animā meā, quoniā peccavi tibi: sed excusare me amabam, & accusare nescio quid aliud quod mecum esset, & ego non essem. Verum autem totum ego eram, & aduersum me impietas mea me diuiserat: & id erat peccatum insanabilius, quo me peccatorem non esse arbitrabar, & execrabilis iniquitas te deus omnipotēs te à me ad perniciem meam, quā ad te ad salutem malle superari. Nondum ergo posueras custodiam ori meo, & ostium continentiae circa labia mea, vt non declinaret cor meum in verba maligna, ad excusandas excusationes in peccatis cum hominibus operantibus iniquitatem, & ideo adhuc conuiuebam cum electis eorum. Sed tamen iam desperans in ea falsa doctrina me posse proficere, eaq; ipsa, quibus si nihil melius reperirem, contentus esse decreueram, iam remissius negligentiusq; retinebam. Etenim suborta est etiam mihi cogitatio, prudentiores ceteris fuisse illos philosophos, quos Academicos appellant, quod de omnibus dubitandum esse censuerant, nec aliquid veri ab homine comprehendi posse decreuerant. Ita enim & mihi liquido sensisse videbantur, vt vulgo habetur etiam illorum intentionem nondum intelligenti. Nec dissimulaui eundem hospitem meum reprimere à nimia fiducia, quam sensi eum habere de rebus fabulosis, quibus Manichaei libri pleni sunt. Amicitia tamen eorum familiarius utebar, quā ceterorum hominum, qui in illa haeresi non fuissent. Nec eam defendebam pristina animositate, sed tamē familiaritas eorum: plures enim eos Roma occultat, pigri me faciebat aliud querere, praesertim desperantem in ecclesia tua domine celi & terrae, creator omnium visibilium & inuisibilium posse inueniri verum, vnde me illi auerterant. Multumque mihi turpe videbatur, credere figuram te habere humanae carnis, & membrorum nostrorum lineamentis corporalibus terminari. Et quoniam cum de deo meo cogitare vellem, cogitare nisi moles corporum non noueram: neque enim videbatur mihi esse quicquam, quod tale non esset, & ea maxima & propē sola causa erat inenitabilis erroris mei. Hinc enim & mali substantiam quandam credebam esse talem, & habere suam molem tetram & deformem, siue crassam, quam terram dicebant, siue tenuem atque subtilem, sicut est aeris corpus, quam malignam mentem per terram repentem imaginantur. Et quia deum bonum, nullam malam naturam creasse qualiscunque pietas me credere cogebar, constituebā ex aduerso sibi duas moles vtrinq; infinitam, sed malam angustius, bonam grandius, & ex hoc initio pestilentiolo me cetera sacrilegia sequebantur. Cum enim conaretur animus meus currere in catholicam fidem, re-percutiebar, quia non erat catholica fides quam esse arbitrabar. Et magis pius mihi videbar, si te deus meus, cui confitentur ex me miserationes tuae, vel ex ceteris partibus infinitum crederem, quāuis ex vna qua tibi moles mali opponebatur, cogeret finitum fateri, quā si ex omnibus partibus in corporis humani forma te opinarer finiri. Et melius mihi videbar credere nullum malum te creasse, quod mihi nescienti, non solum aliqua substantia, sed etiam corporea videbatur, quia & mentem cogitare non noueram, nisi eam subtile corpus esse, quod tamen per loci spatia diffunderetur abs te, quā crederem abs te esse, qualem putabam naturam mali. Ipsum quoque saluatorem nostrum vni-genitū tuum, tanquam de massa lucidissima molis tuae porrectum ad nostrā salutem, ita putabam, vt aliud de

7ⁱⁿ.

Psal. 38.

Psal. 140.

*al. cōmuni-
cabam.
7 cōiuiabam.

Lib. 4. de ci-
uita. dei. ca.
30. & li. 8. ca.
12. de utili-
tate credēdi.
cap. 16.

E

F

d illo

Gillo nō crederem, nisi quod possem vanitate imaginari. Talem itaq; naturā eius nasci non posse de Maria virgine arbitrabar, nisi carni concerneretur. Concerni autem & nō inquinari non videbā, quod mihi tale figurabam. Metuebam itaq; credere in carne natum, ne credere cogerer ex carne inquinatum. Nunc spiritales tui blande & amanter ridebunt me, si has confessiones meas legerint: sed tamen talis eram.

Qualiter Augustinus cōtulit cum catholicis. Cap. XL.

Einde quæ illis in scripturis tuis reprehenderant defendi posse non existimabam: sed aliquādo sanē cupiebam cum aliquo illorum librorum doctissimo conferre singula, & experiri quid inde sentiret. Iā enim Helpidij cuiusdā aduersus eosdē Manichæos corā loquentis & disserentis sermones, etiam apud Carthaginem mouere me cōperant, cum talia de scripturis proferret, quibus resisti facile nō posset, & imbecilla mihi responsio videbatur istorū. Quā quidem non facile palām promebant, sed nobis secretius, cum dicerent scripturas noui testamenti falsatas fuisse à nescio quib⁹, qui Iudæorū legem inserere Christianæ fidei voluerunt, atq; ipsi incorrupta exemplaria nulla proferrent. Sed me maxime captū & offocatum quodāmodo deprimebant corporalia cogitantem, moles illæ, sub quibus anhelans in auram tuæ veritatis liquidam & simplicem respirare non poteram.

Frans discipulorū Romæ in præceptores. Cap. XII.

Sedulo ergo agere cōperam, propter quod venerā, vt docerē Romæ artem rhetoricam, & prius domi congregare aliquos, quibus & per quos innotescere cōperam, & ecce cognosco alia Romæ fieri, quæ non patiebar in Aphrica. Nam reuera illas euerfiones à perditis adolescentibus ibi non fieri manifestatū est mihi. Sed subito (inquiunt) ne mercedē magistro reddant, conspirāt multi adolescentes, & transferūt se ad alium desertores fidei, & quibus præ pecuniæ charitate iustitia vilis est. Oderat etiam istos cor meum, quanuis non perfectō odio. Quod enim ab eis passurus eram, magis oderam fortasse, quā eo quod cuilibet illicita faciebant. Certe tamen turpes sunt tales, & fornicātur abs te, amando volatica ludibria temporū & lucrū luteum: quod cum apprehenditur, manū inquinat, & amplectendo mundum fugientem, contēnendo te manētem & reuocantem, & ignoscentē redeunti ad te meretrici animæ humanæ. Et nunc tales odi prauos & distortos, quāuis eos corrigendos diligam, vt pecuniæ doctrinam ipsam quā discunt præferant, ei verò te deū veritatem & vbertatem certi boni & pacem castissimam. Sed tūc eos magis pati nolebam malos propter me, quā fieri propter te bonos volebam.

Subditi.

Psal. 138.

Docturus rhetoricā it Mediolanū: ab Ambrosio suscipit. Cap. XIII.

ITaq; posteaquā missum est à Mediolano Romā ad præfectum vr̄bis, vt illi ciuitati rhetoricæ magister prouideretur, impertita etiam euectione publica, ego ipse ambiui per eosipfos Manichæis vanitatib⁹ ebrios, quibus vt carerem ibam, sed vtriq; nesciebam, vt dictione proposita me probatū præfectus tunc Symmachus mitteret. Et veni Mediolanum ad Ambrosiū episcopum in optimis notum orbi terræ, pium cultorē tuum, cuius tunc eloquia strenue ministrabant adipem frumenti tui, & letitiam olei, & sobriam vini ebrietatē populo tuo. Ad eum autem ducebar abs te nesciens, vt per eum ad te sciens ducerer. Suscepit me paterne ille homo dei, & peregrinationem meam satis episcopali ter dilexit. Et eum amare coepi, primo quidē non tanquam doctorem veri, quod in ecclesia tua prorsus desperabam, sed tanquā hominem benignū in me. Et studiose audiebam disputantē in populo, non intentione

Psal. 4.

qua debui, sed quasi explorans eius facundiā, vtrū conueniret famæ suæ, an maior minōrve profuere quā predicabatur, & verbis eius suspendebat intentus. Rerum autem incuriosus & contemptor astabā, & delectabar suauitate sermonis, quanquā eruditioris, minus tamen hilarescentis atq; mulcentis quā Faustī erat, quod attinet ad dicendi modū. Ceterum rerū ipsarum nulla comparatio. Nam ille per Manichæas fallacias aberrabat, iste autem saluberrime docebat salutē. Sed longe est à peccatoribus salus, qualis ego tunc aderam, & tamen propinquabam sensim & nesciuit.

Psal. 118.

Insciens. Audito Ambrosio patulim ab erroribus respicit. Cap. XIII.

Cum enim non satagerē discere quæ dicebat, sed tantum quemadmodum dicebat ea audire, mihi quippe iam desperanti ad te viam patere homini inanis cura remanserat. Sed veniebant in animū meum simul cum verbis quæ diligebam, res etiam quas negligebam. Neque enim ea dirimere poteram. Et dum cor aperirem ad excipiendum quā diserte diceret, pariter intrabat & quā vere diceret, gradatim quidem. Nam primo etiam ipsa defendi posse mihi iam cōperant videri, & fidem catholicam, pro qua nihil posse dici aduersus oppugnantes Manichæos putaueram, iam non impudenter asseri existimabam, maxime audito vno atque altero, & sæpius ænigmate soluto de scripturis veteribus: vbi cum ad literam acciperem, occidebar spiritualiter. Itaque plerisq; illorum librorum expositis locis, iam reprehendebam desperationem meam, illam duntaxat qua credideram legem & prophetas detestantibus atque iridentibus resisti omnino non posse: nec tamen iam ideo mihi catholicam viam tenendam esse sentiebam, quia & ipsa poterat habere doctos assertores suos, qui copiose & non absurde obiecta refellerent, nec ideo iam damnandum illud quod tenebam, quia defensionis partes æquabantur. Ita enim catholica non mihi victa videbatur, vt nondum etiam victrix appareret. Tunc verò fortiter intendi animum, si quo modo possem certis aliquibus documentis Manichæos conuincere falsitatis. Quod si possem spiritalem substantiam cogitare, statim machinamenta illa omnia soluerentur, & abiicerentur ex animo meo, sed non poteram. Veruntamen de ipso mundi huius corpore omnique natura, quam sensus carnis attingeret, multo probabiliora plerosque sensisse philosophos, magis magisq; considerans atque cōparans iudicabam. Itaq; Academicorum more, sicut existimant, dubitans de omnibus, atque inter omnia fluctuans, Manichæos quidem relinquēdos esse decreui, non arbitrans eo ipso tempore dubitationis meæ in illa secta mihi permanendum esse, cui iam nonnullos philosophos præponebam, quibus tamen philosophis, quod sine nomine salutaris Christi essent, curationem languoris animæ meæ committere omnino recusabā. Statui ergo tandiu esse catechumenus in catholica ecclesia à parentibus commendata, donec aliquid certi eluceret quò cursum dirigerem.

De utilitate credendi. cap. 16.

2. Cor. 13.

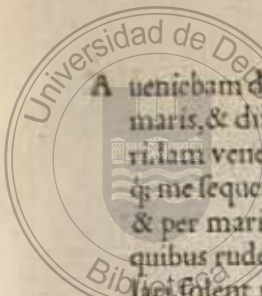
De hū vīa inproximo

DIVI AVRELII AVGVSTINI
Confessionum Liber Sextus.

SPES mea à iuuentute mea, vbi mihi eras, & quò recesseras? An verò non tu feceras me, & discereueras me à quadrupedibus & volatilibus cœli? Sapientior me feceras, & ambulabam per tenebras & lubricū, & quærebam te foris à me, & non inueniebam

Augustinus nec Manichæus nec catholicus. Cap. I.

Luc. 7.

†currere,
†suspendi.
Ioan. 4.Epulæ & sy-
naxis apud
sepulchra
martyrum.
Cap. II.

†miraretur.

†pocillū.

†aliās di-
gnationem.Memorias
sepulchra
vocat.

Aueniebam deum cordis mei, & veneram in profundū maris, & dissidebam & desperabam de inuentione veri. Iam venerat ad me mater pietate fortis, terra mariq; me sequens, & in periculis omnibus de te secura. Nā & per marina discrimina ipsos nautas consolabatur, a quibus rudes abyssi viatores, cum perturbantur conso-
lari solent, pollicens eis peruentionem cum salute, quia hoc ei tu per visum pollicitus eras. Et inuenit me periclitantem quidem grauitate desperatione indagandæ veritatis. Sed tamen ei cum indicassem, non me quidem iam esse Manichæum, sed neque catholicū Christianum. Non quasi inopinatum aliquid audierit, exiliuit læticia, cum iam secura fieret ex ea parte miseritæ meæ, in qua me tanquam mortuum, sed resuscitandum tibi flebat, & feretro cogitationis efferebat, vt diceret filio viduæ. Inuenis tibi dico, surge: & reuiuisceret & inciperet loqui, & redderes illum matri suæ. Nulla ergo turbulenta exultatione trepidauit cor eius, cum audisset ex tanta parte iam factum, quod tibi quotidie plangebatur vt fieret, veritatem me nondū adeptum, sed falsitati iam ereptū: imò vero quia certa erat, & quod re-

Bstabat te daturū, qui totum promiseras, placidissime & pectore pleno fiduciæ respōdit mihi credere se in Christum, quod priusquā de hac vita emigraret, me visura esset fidelem catholicum: & hoc quidē mihi, tibi autem fons misericordiarum preces & lachrymas densiores, vt accelerares adiutorium tuū, & illuminares tenebras meas, & studiosius ad ecclesiam currem, & in Ambrosij ora suspenderet ad fontem salientis aque in vitam æternā. Diligebat autem illum virū sicut angelū dei, quod per illum cognouerat me interim ad illam anticipitem fluctuationē iam esse perductum, per quem transitorium me ab ægitudine ad sanitatem intercurrente acriore periculo, quasi per accessionem, quā criticam medici vocant, certa præsumebat.

Itaq; cum ad memorias sanctorum, sicut in Africa solebat, pulces & panem & merum attulisset, atque ab ostiario prohiberetur, vbi hoc episcopum ventuisse cognouit, tam pie atque obedienter amplexa est, vt ipse miraretur quod tam facile accusatrix potius consuetudinis suæ, quā disceptatrix illius prohibitionis effecta sit. Non enim obsidebat spiritum eius vinolentia, eamq; stimulabat in odium veri amor vini, sicut plerosq; mares & fœminas, qui ad canticum sobrietatis, sicut ad potionem aquatam madidi nauseant. Sed illa cum attulisset canistrum cum solennibus epulis pregustandis atque largiendis, plus etiam quā vnum potillum* pro suo pallato satis sobrio temperatū, vnde indignationem† sumeret non ponebat. Et si multæ essent quæ illo modo videbantur honorandæ memoriæ defunctorum, idem ipsum vnum quod vbique poneret circumferebat, quo iam non solum aquatissimo, sed etiam tepidissimo cum suis præsentibus per sorbitiones exiguas partiretur, quia pietatem ibi quærebat, non voluptatem. Itaq; vbi comperit à præclaro prædicatore atq; antistite pietatis præceptū esse, ista non fieri, nec ab eis qui sobrie facerent, ne vlla occasio se ingurgitandi daretur ebriosis, & quia illa quasi parentalia superstitioni gentilium essent simillima, abstinuit se libentissime, & pro canistro pleno terrenis fructib;*, plenum purgationibus votis pectus ad memorias martyrum asferre didicerat, & vt quod posset daret egen-
tibus, & si communicatio dominici corporis illic celebraretur, cuius passionis imitatione immolati & coronati sunt martyres. Sed tamen videtur mihi domine

Tonus primus.

deus meus, & ita est in cōspectu tuo de hac re cor meū, non facile fortasse de hac amputanda cōsuetudine matrem meam fuisse cessurā, si ab alio prohiberetur, quē non sicut Ambrosium diligebat, quē propter salutem meam maxime diligebat, eam verò ille propter eius religiosissimā conuersationem, qua in bonis operibus tam feruens spiritu frequētabat ecclesiam, ita vt saepe erumperet cum me videret in eius prædicatione, gratulans mihi quod talem matrē haberem, nesciens qualem illa me filium, qui dubitabam de illis omnibus, & inueniri posse viam vitæ minime putabam.

Nec iam ingemiscebam orando vt subuenires mihi, sed ad querendum intentus, & ad dislegendum inquietus erat animus meus. Ipsumq; Ambrosium felicem quendam hominem secundum seculum opinabar, quem sic tantæ potestates honorarent, cœlibatus tatum eius mihi laboriosus videbatur. Quid autem ille spei gereret? & aduersus ipsius excellentiæ tentamēta, quid luctaminis haberet quidve solaminis in aduersis, & occultū os eius quod erat in corde ei, quā sapida gaudia de pane tuo ruminaret, nec cōicere noueram, nec expertus eram, nec ille sciebat æstus meos, nec foueā periculi mei. Nō enim quærere ab eo poteram quod volebam sicut volebā, secludentibus me ab eius aure atque ore cateruis negotiorum hominū, quorum infirmitatib; seruiebat. Cum quibus quando non erat, quod perexiguum temporis erat, aut corpus reficiebat necessariis sustentaculis, aut lectione animum. Sed cum legebat, oculi ducebantur per paginas, & cor intellectum rimabatur, vox autē & lingua quiescebant. Sape cum adessemus, nō enim vetabatur quisquā ingredi, aut ei venientē nunciari mos erat, sic cum legentem vidimus tacite, & aliter nunquam, sedentesq; in diuturno silentio, (quis enim tam intento esse oneri auderet) discedebamus & coniectabamus eum paruo illo tēpore, quod reparandæ menti suæ nanciscebatur feriātū ab strepitu causarū alienarū, nolle in aliud auocari, & cauere fortasse, ne auditore suo spenso & intento, si qua obscurius posuisset ille quem legeret etiam exponere necesse esset, aut de aliquibus difficilioribus disceptare quæstionibus, atq; huic operi tēporibus impēsis, minus quā vellet voluminū euoluere, quanquā & causa seruandæ vocis, quæ illi facillime obtundebatur, poterat esse iustior tacite legendi. Quolibet tamen animo id ageret, bono utique ille vitæ agebat. Sed certe mihi nulla dabatur copia seiscitandi, quæ cupiebam de tam sancto oraculo tuo pectore illius, nisi cum aliquid breuiter esset audiendum. Aestus autem illi mei ociosum cum valde cui effunderetur requirebant, nec vnquā inueniebant. Et cum quidem in populo verbum veritatis recte tractantem, omni die dominico audiebam, & magis magisq; mihi cōfirmabatur, omnes versutarum calumniarum nodos, quos illi deceptores nostri aduersus diuinos libros innectebant, posse dissolui. Vbi verò etiam comperi, ad imaginem tuam hominem à te factum, à spiritualibus filiis tuis, quos de matre catholica per gratiā regenerasti, nō sic intelligi, vt humani & te & corporis forma determinatum crederent atq; cogitarēt, quanquā quomodo se haberet spiritualis substantia, ne quidē tenuiter atq; in ænigmate suspicabar, tamen gaudens erubui nō me tot annos aduersus catholicam fidem, sed contra carnaliū cogitationum fragmenta latrasse. Eo quippe temerarius & impius fueram, quod ea quæ debebam querendo discere, accusando dixerā. Tu enim altissime & proxime,

d ij secretis.

Occurrit
nes & studia
Ambrosij,
Cap. III.

†sedentēq;

Gene. 1.

De litera &
spiritu.
Cap. III.

*credendū.
¶certū.

1. Cor. 3.

De sacrorū
librorū au-
thoritate &
necessario
vfu.
Cap. V.

G secretissime & presentissime, cui membra nō sunt alia maiora & alia minora, sed vbiq; totus es, & nusquam locorum es, non es vtiq; forma ista corporea, tamen fecisti hominem ad imaginem tuā, & ecce ipse à capite vsque ad pedes in loco est.

Cvm ergo nescirē quomodo hęc subsisteret imago tua, pulsansq; proponerē quomodo credendum esset, non insultans opponerem quasi ita creditum *esset. Tanto igitur acrior cura rodebat intima mea quid certe retinerem, quanto me magis pudebat tandiu illudum & deceptum promissione certorum, puerili errore & animositate tam multa incerta quasi certa garrisse. Quod enim falsa essent, postea mihi claruit. Certum tamē erat quod incerta essent, & à me aliquādo pro certis habita fuissent, cum catholicā tuam cæcis contentionibus accusarē, & si nondum cōpertam verā dicentem, non tamen ea docentem quæ grauiter accusabam. Itaq; confundebar & cōuertebam, & gaudebam deus meus, quod Ecclesia tua vnica corpus vnici tui, in qua mihi nomē Christi infanti est inditum, non saperet infantiles nugas, neque hoc haberet in doctrina sua sana, quod te creatorem omnium in spatium loci quāuis summū & amplum, tamen vndiq; terminatū membrorum humanorū figura cōtruderet. Gaudebā etiam quod vetera scripta legis & prophetarum, iam non illo oculo mihi legenda proponerentur, quo antea videbantur absurda, cum arguebā tanquam ita sentientes sanctos tuos, verum autem non ita sentiebant: & tanquā regulam diligentissime cōmendaret, sæpe in popularibus sermonibus suis dicentem Ambrosium lætus audiebam, Litera occidit, spiritus autem viuificat, cum ea quæ ad literam peruersitatem docere videbantur, remoto mystico velamento spiritualiter aperiret, non dicens quod me offenderet, quanuis ea diceret, quæ vtrū vera essent adhuc ignorarē. Tenebam enim cor meum ab omni assensione, timens precipitium, & suspensio magis necabar. Volebam enim eorū quæ non viderem ita me certum fieri, vt certus essem quod septem & tria decem sint. Neq; enim tam insanus eram, vt ne hoc quidē putarem posse cōprehendi, sed sicut hoc, ita cætera cupiebam, siue corporalia quæ coram sensibus meis nō adessent, siue spiritualia, de quibus cogitare nisi corporaliter nesciebam. Et sanari credēdo poteram, vt purgator acies mentis meæ dirigeretur aliquo modo in veritatem tuā semper manentem, & ex nullo deficiētem. Sed sicut euenire assolet, vt malum medicum expertus, etiam bono timeat se cōmittere: ita erat valetudo animæ meæ, quæ vtiq; nisi credendo sanari non poterat, & ne fallā crederet, curari recusabat, resistens manibus tuis, qui medicamenta fidei confecisti, & sparsisti super morbos orbis terrarū, & tantam illis auctoritatem tribuisti.

Hoc tamen quoq; iam præponens doctrinam catholicā, modestius ibi minimeq; fallaciter sentiebā iuberi vt crederetur quod non demonstrabatur, siue esset quid, sed cui forte nō esset, siue nec quid esset, quā illic temeraria pollicitatione scientiæ credulitatem irrideri, & postea tam multa fabulosissima & absurdissima, quia demonstrari nō poterāt credenda imperari. Deinde paulatim tu domine manu mitissima & misericordissima pertractans & cōponens cor meum, cōsiderārī quā innumerabilia credere quæ non viderem, neq; cum gererentur affuissēm, sicut tam multa in historia gentium, tam multa de locis atq; verbis quæ non videram, tam multa amicis, tam multa

medicis, tam multa hominibus aliis atq; aliis, quæ nisi crederent omnino, in hac vita nihil agerem. Postremo quā inconcusse fixū fide retinerem, de quibus parentibus ortus essem, quod scire non possem, nisi audiendo credidissēm. Persuasisti mihi non qui crederent libris tuis, quos tanta in omnibus ferē gentibus auctoritate fundasti, sed qui non crederent esse culpandos: nec audiendos esse, si qui forte mihi dicerēt, Vnde scis illos libros vnus veri & veracissimi dei spiritu esse humano generi ministratos: id ipsum enim maxime credendum erat, quoniam nulla pugnacitas calumniosarum quæstionum per tam multa quæ legeram inter se configētium philosophorum extorquere mihi potuit, vt aliquando non crederem te esse quicquid esses quod ego nescirem, aut administrationem rerum humanarum ad te minime pertinere. Sed id credēbam aliquādo robustius, aliquando exilius, semper tamen credidi & esse te, & curam nostri gerere, etiam si ignorabam vel quid sentiendum esset de substantia tua, vel quæ via duceret aut reduceret ad te. Ideoq; cum essemus infirmi ad inueniendam liquida ratione veritatem, & ob hoc nobis opus esset auctoritate sanctarum literarum, iam credere cœperam nullo modo te fuisse tributurum tam excellentem illi scripturæ per omnes iam terras auctoritatem, nisi & per ipsam tibi credi, & per ipsam te quæri voluisses. Iam enim absurditatem, quæ me in illis literis solebat offendere, cum multa ex eis probabiliter exposita audissem, ad sacramentorum altitudinem referebam: eoq; mihi illa venerabilior & sacrosancta fide dignior apparebat auctoritas, quo & omnibus ad legendum esset in promptu, & secreti sui dignitatem in intellectu profundiore seruaret, verbis apertissimis & humillimo genere loquendi se cunctis præbens, & exercens intentionem eorum, qui nō sunt leues corde: vt exciperet omnes populari sinu, & per angusta foramina paucos ad te traiceret, multo tamē plures, quā si nec tanto apice auctoritatis emereret, nec turbas gremio sanctæ humilitatis hauriret. Cogitabam hæc & aderas mihi: suspirabā, & audiebas me: fluctuabam, & gubernabas me: ibam per viam seculi latam, nec deserebas me.

Inhiabam honoribus, lucris, coniugio, & tu irridebas. Patiebar in eis cupiditatibus amarissimas difficultates, te propitio tanto magis, quanto minus sinebas mihi dulcescere quod nō eras tu. Vide cor meū domine, qui voluisti vt hoc recorderer & cōfiterer tibi. Nūc tibi inhæreat anima mea, quā de visco tam tenaci mortis exuisti. Quā misera erat, & sensum vulneris & amiserat, tu pungebas, vt relictis omnibus cōuerteretur ad te, qui es super omnia, & sine quo nulla essent omnia, conuerteretur & sanaretur. Quā ergo miser eram, & quomodo egisti vt sentirem miseriam meam, die illo, quo cum pararem recitare imperatori laudes, quibus plura mentirer, & mentienti faueretur ab scientibus, easq; curas anhelaret cor meū, & cogitationum tabificarū febribus æstuarer, transiens per quēdam vicum Mediolanensem, animaduerti pauperem mendicum, iam credo saturum, iocantem atque letantem, & ingemui, & locut⁹ sum cum amicis & meis qui mecum erant, multos dolores insaniarum nostrarum, quia omnibus talibus conatibus nostris, qualibus tunc laborabam, sub stimulis cupiditatum trahēs infelicitatis meæ sarcinam, & trahēdo exaggerans, nihil vellemus aliud, nisi ad securā læticiam peruenire, quō nos medicus ille iā præcessisset, nunquā fortasse illuc venturos.

M
De miseria
ambitiosorum,
adducto
exemplo
medici
letantis.
Cap. VI.
De vita beā
in poemio.
*al. non ha-
ber, amiserat.
Lib. 3. cōtra
Petilianum.
cap. 35.

Atiros. Quod enim iam ille pauculis & emendicatis nū-
mulis adeptus erat, ad hoc ego tam erummosis anfra-
ctibus & circuitibus ambiebam, ad læticiam scilicet tē-
poralis felicitatis. Non enim verum gaudium habe-
bat, sed & ego illis ambitionibus multo falsius quære-
bam. Et certe ille latebatur, ego anxius eram, securus il-
le, ego trepidus. Et si quisquā percontaretur me, vtrum
mallem exultare an metuere, responderem, exultare.
Rursus si interrogaret, vtrum me talem mallem qua-
lis ille, an qualis ego tunc essem, meipsum curis timo-
ribusq; confectum eligerem, sed peruersitate, Nunquid
veritate? Nō enim eo me præponere illi debebam, quo
doctior eram, quoniam non inde gaudebam, sed pla-
cere inde quærebam hominibus, non vt eos docere, sed
tantum vt placerem. Propterea & tu baculo disciplinæ
tuæ confringebas ossa mea. Recedant ergo ab anima
mea qui dicunt ei, interest vnde quis gaudeat. Gaude-
bat mendicus ille vinolentia, tu gaudere cupiebas glo-
ria. Qua gloria domine? Quæ non est in te. Nam sicut
illud verum gaudium non erat, ita nec illa vera glo-
ria, & amplius vertebat mentem meam. Et ille ipsa no-
cte digesturuserat ebrietatem suam, ego autem cū mea
dormieram & surrexeram, & dormiturus & surrectu-
rus eram inde*† quot diebus? Interest verò vnde quis
gaudeat, scio, & gaudium spei fidelis incomparabiliter
distat ab illa vanitate, sed & tunc distabat inter nos.
Nimirum quippe ille felicior erat, non tantū quod hi-
laritate perfundebatur, cum ego curis euiscerarer, ve-
rum etiam quod ille bene optādo acquisiuerat vinum,
ego autem mentiendo quærebat typhum, Dixi tūc mul-
ta in hac sententia charis meis, & sæpe advertebam in
his quomodo mihi esset, & inueniebā male mihi esse,
& dolebam, & conduplicabam ipsum male. Et si quid
arrisisset prosperum, tædebat apprehendere, quia penē
priusquam teneretur auolabat.

*† al. vide.

Alipium à
Circensium
infamia con-
uertit.
Cap. VII.

Congemiscebamur in iis qui simul amice viue-
bamus, & maxime ac familiarissime cum Ali-
pio & Nebridio ista colloquebar, quorum Ali-
pius ex eodem quo ego ortus eram municipio, parēti-
bus primatibus municipalibus me minor natu. Nā &
studuerat apud me, cū in nostro docere cœpi oppido, &
postea Carthaginī, & diligebat me multū quod ei bo-
nus & doctus viderer, & ego illū propter magnā vir-
tutis indolem, quæ in nō magna ætate satis eminebat.
Gurges tamen morū Carthaginensium, quibus nuga-
toria feruēt spectacula, absorbuerat eum infamia Cir-
censium. Sed cum in eo miserabiliter volueretur, ego au-
tem rhetoricā ibi professus, publica schola vterer, non-
dum me audiebat vt magistrū, propter quādam simul-
tatem, quæ inter me & patrem eius erat exorta, & cō-
pereram quod circum exitiabiliter amaret, & grauit-
er angebat quod tantam spem perditurus, vel etiam per-
didisse mihi videbatur. Sed monendi eū & aliqua co-
ercitione reuocādi nulla erat copia, vel amicitia bene-
uolentia, vel iure magisterij. Putabā enim eum de me
cum patre sentire, ille vero non sic erat. Itaq; postposi-
ta in hac re patris voluntate, salutare me cœperat, ve-
niens in auditorium meū, & audire aliquid atque abi-
re. Sed enim de memoria mihi lapsus erat, agere cū
illo ne vanorum ludorum ceco & præcipiti studio tā
bonum interimeret ingenium. Verū autem domine,
tu qui præsidēs gubernaculis omnium quæ creasti, non
eum oblitus eras futurum inter filios tuos antistitē sa-
cramenti tui, & vt aperte tibi tribueretur eius corre-
ctio, per me quidem illam, sed nescientem operatus es.

Tomus primus.

Nam quodam die cum sederem loco solito, & coram
me adessent discipuli, venit, salutauit, sedit, atque in ea
quæ agebantur animum intēdit: & forte lectio in ma-
nibus erat, quam dum exponerem, & opportune mihi
videretur adhibenda similitudo Circensium, quo illud
quod insinuabam & iocundius & planius fieret, cū ir-
risione mordaci eorum, quos illa captiuasset infamia, tu-
scis deus noster, quod tunc de Alipio ab illa peste sa-
nando non cogitauerim. At ille in se rapuit, meq; il-
lud non nisi propter se dixisse credidit. Et quod alius
acciperet ad succensendum mihi, accepit honestus a-
dolescens ad succensendum sibi, & ad me ardentius di-
ligendum. Dixeras enim tu iam olim, & innexueras
literis tuis: Corripe sapientem & amabit te. At ego illū
iam non corripuerā, sed vtens tu omnibus & scientib;
& nesciētib; ordine quo nosti, & ille ordo iustus est,
de corde & lingua mea carbones ardentes operatus es,
quibus mētem spei bonæ adureres tabescentem, ac sa-
nares. Taceat laudes tuas qui miserationes tuas non
consyderat, quæ tibi de medullis meis confitentur.
Etenim ille post illa verba proripuit se ex fovea tam
alta, qua libenter demergebatur, & cum mirabili volu-
ptate cæcabatur, & excussit animum forti temperatā,
& resiliuerunt omnes Circensium sordes ab eo, ampli-
usq; illuc non accessit. Sed deinde patrem reluctātem
euecit, vt me magistro vteretur. Cessit ille atq; concessit.
Et audire me rursus incipiens, illa meū supersti-
tione inuolutus est, amans in Manichæis ostentationē
continentiæ, quam veram & germanam putabat. Erat
autem illa vacors & seductoria, preciosas animas ca-
ptiuans, nondum virtutis altitudinem sciētes tange-
re, & superficie decipi faciles, sed tamē adumbratæ si-
mulatæq; virtutis.

† arctius.

Prover. 9.

E

* al. cōfessit

Prover. 6.

† captans.

Non sanæ relinquens incantatam sibi à parē-
tibus terrenam viam. Romam processerat vt
ius disceret, & ibi gladiatorij spectaculi inhi-
tu incredibili & incredibiliter abreptus est. Cum enim
auerfaretur & detestaretur talia, quidam eius amici &
condiscipuli, cum forte de prandio redeuntibus obuius
esset, recusantem vehementer & resistentem, familiari
violentia duxerunt in amphiteatrum crudelium & fu-
nestorum ludorum diebus, hæc dicentē: Si corpus me-
um in illum locum trahitis, & ibi constitutis, nūquid
& animum & oculos meos in illa spectacula potestis
intendere? Adero itaque absens, ac sic & vos & illa su-
perabo. Quibus auditis, illi nihilo serius eum adduxe-
runt secum, idipsum forte explorare cupientes, vtrum
posset efficere. Quò vbi ventū est, & sedibus quibus po-
tuerunt locati sunt, feruebāt omnia immanissimis vo-
luptatibus. Ille clausis foribus oculorū, interdixit ani-
mo, ne in tāta mala procederet, atq; vtinā & aures ob-
turauiisset. Nam quodā pugnae casu, cū clamor ingens
rotius populi vehemēter eum pulsasset, curiositate vi-
ctus, & quasi paratus quicquid illud esset, etiam visum
contemnere & vincere, aperuit oculos: & percussus est
grauiore vulnere in anima quàm ille in corpore, quē
cernere cōcupiuit, ceciditq; miserabilius quàm ille, quo
cadēte factus est clamor: qui per eius aures intrauit, &
referauit eius lumina vt esset qua feriretur & deliceretur
audax adhuc potius quàm fortis animus, & eo infir-
mior, quo de se præsumpserat, qui debuit de te. Vt enim
vidit illum sanguinem, immanitatem simul ebibit, &
nō se auertit, sed fixit aspectum, & hauriebat furias, &
nesciebat, & delectabatur scelere certaminis, & cruen-
ta voluptate inebriabatur. Et non erat iam ille qui ve-
nerat,

Alipius ca-
pitur infā-
mia ludorū
gladiatorū,
a quibus an-
tea abhor-
ruebat.
Cap. VIII.

F

d iij nerat,

Gnerat, sed vnus de turba ad quam venerat, & verus eorum socius, à quib⁹ adductus erat. Quid plura? Spectauit, clamauit, exarsit, abstulit inde secum insaniam, qua stimularetur redire, nō tantum cum illis à quibus prius abstractus est, sed etiam prae illis & alios trahens. Et inde tamen manu validissima & misericordissima eruiisti cum tu, & docuisti non sui habere, sed tui fiduciam, sed longe postea.

Alipius vt
fur appre-
henditur.
Cap. IX.

Veruntamen iam hoc ad medicinam futurā in ei⁹ memoria reponebatur. Nam & illud quod cum adhuc studeret, iā me audiens apud Carthaginem, & medio die cogitaret in foro quod recitaturus erat, sicut exerceri scholastici solent, fuisse eum comprehendi ab ædituis fori tanquā furem, non arbitror aliam ob causam te permisisse deus noster, nisi vt ille vir tantus futurus iam inciperet discere, quā non facile in cognoscendis causis homo ab homine dā-

credulitate

nandus esset temeraria crudelitate. Quippe ante tribunal deambulabat solus cum tabulis ac stylo, cū ecce adolescens quidā ex numero scholasticorū fur verus, securim clanculo apportans, illo nō sentiente ingressus

H est ad cancellos plumbeos, qui vico argentario desuper præminent, & præcidere plumbū cœpit. Sono autē securis audito, submurmurauerunt argentarij qui subter erant, & miserunt qui apprehenderent quem forte inuenissent. Quorum vocibus auditis, relicto instrumēto ille discessit, timens ne cum eo teneretur. Alipius autem qui non viderat intrantem, exeuntem sensit, & celeriter vidit abeuntem, & causam scire cupiens ingressus est locum, & inuentam securim stans atque admirans considerabat. Cum ecce illi qui missi fuerant, reperiunt eum solum ferentem ferrū, cuius sonitu excitati venerant, tenent, attrahunt, congregatis inquilinis fori, tanquā furem manifestum se cōprehendisse gratulabantur, & inde offerendus iudiciis ducebatur, sed hæc tunc docendus fuit. Statim enim domine subuenisti innocētis, cuius testis eras tu solus. Cum enim duceretur, vel ad custodiam, vel ad supplicium, sit eis obuiā quidam architectus, cuius maxima erat cura publicarum fabricarum. Gaudet illi eum potissimū occurrisse, cui solebant in suspicionem venire ablatarū rerum, quæ perissent de foro, vt quasi tandem iam ille cognosceret à quibus hæc fierent. Verū autem viderat homo sæpe Alipium in domo cuiusdā senatoris, ad quem salutandum vēritabat, statimq; cognitum manu apprehensa semouit à turbis, & tanti mali causam quærens, quid gestum esset audiuit, omnesq; tumultuantes qui aderant & minaciter fremētes, iussit venire secum. Et venerunt ad domum illius adolescentis qui rem commiserat. Puer vero erat ante ostiū, & tam paruus erat, vt nihil exinde domino suo metuens, facile posset totum indicare. Cum eo quippe in foro fuit pedissequus. Quem posteaquam recoluit Alipius architecto intimaui. At ille securim demonstrauit puero, querens ab eo cuius esset. Qui cōfestim nostra, inquit. Deinde interrogatus aperuit cætera. Sic in illam domum translata causa, cōfususq; turbis quæ de illo triumphare iam cœperant, futurus dispensator verbi tui, & multarum in ecclesia tua causarum examinatore experientior instructiorq; discessit.

gloriantur.

I Vnc ergo Romæ inueneram, & adhæsit mihi fortissimo vinculo, mecumq; Mediolanū profectus est, vt nec me desereret, & de iure quod didicerat aliquid ageret, secundū votum parentū magis quā suū. Et ibi iam assederat mirabili cōtinentia

De integritate Alipij & aduentu Nebridij. Cap. X.

H fortissimo vinculo, mecumq; Mediolanū profectus est, vt nec me desereret, & de iure quod didicerat aliquid ageret, secundū votum parentū magis quā suū. Et ibi iam assederat mirabili cōtinentia

K ceteris, cum illē magis miraretur eos qui aurum innocentie præponerent. Tentata est quoque eius indoles, non solū illecebra cupiditatis, sed etiam stimulo timoris. Romæ assidebat Comiti largitionum Italianarū. Erat eo tempore quidā potentissimus senator, cuius & beneficiis obstricti multi, & terrori subditi erāt: voluit sibi licere nescio quid ex more potentie suæ, quod esset per leges illicitum. Restitit Alipius: promissum est præmium, irrisit animo: prætentæ minæ, calcavit: mirantibus omnibus inusitatam animā, quæ hominem tantum & innumerabilibus præstandi nocendiq; modis ingenti fama celebratum, vel amicum nō optaret, vel non formidaret inimicū. Ipse autem iudex cui cōsiliarius erat, quanuis & ipse fieri nollet, non tamen aperte recusabat: sed in istum causam transferens, ab eo se non permitti asserebat, quia & reuera si ipse faceret, iste discederet. Hoc solo autem penē iam illectus erat studio literario, vt precii prætorianis codices sibi cōficiendos curaret. Sed consulta iustitia deliberationem in melius vertit, vtiliorem iudicans æquitatē qua prohibebatur, quā potestatem qua sinebatur. Paruum est hoc, sed qui in paruo fidelis est, & in magno fidelis est. Nec vllō modo erit inane, quod tuæ veritatis ore processit. Si in iniusto mammona fideles nō fuistis, quod verum est, quis credet vobis? Et si in alieno fideles non fuistis, quod vestrū est quis dabit vobis? Talis ille tunc inhærebat mihi, mecumq; mutabat in consilio, quisnā esset tenendus vitæ modus. Nebridius etiam qui relicta patria vicina Carthagini atque ipsa Carthagine vbi frequentissimus erat, relicto rure paterno optimo, relicta domo, & non secutura matre, nullam ob aliam causam Mediolanum venerat, nisi vt mecum viueret in flagrantissimo studio veritatis atque sapientie, pariter suspirabat, pariterq; fluctuabat, beatæ vitæ inquisitor ardens, & quæstionum difficillimarum scrutator acerrimus. Et erant egentium ora trium: & inopiam suam sibi inuicem anhelantium, & à te expectantium, vt dares eis escam in tēpore opportuno: & in omni amaritudine quæ nostros seculares actus de misericordia tua sequebatur, intuentibus nobis finem cur ea pateremur, occurrebant tenebræ, & auersabamur gementes, & dicebamus: Quādiu hæc? Et hoc crebro dicebamus, & dicentes non relinquebamus ea, quia non elucebat certum aliquid, quod illis relictis apprehenderemus.

L. Luc. 16.

Psal. 144.

M

E T ego maxime mirabar satagēs & recolēs quā longum tēpus esset ab vndeciesimo anno etatis meæ quo feruere cœperam studio sapientie, disponens ea inuēta relinquere omnes vanarum cupiditatum species inanes & insanias mēdaces. Et ecce iam tricenariam ætatem gerebam in eodem luto hæsitans auiditate fruendi præsentibus, fugientibus & dissipantibus me, dum dico: Cras inueniam: ecce manifestum apparebit & tenebo, & ecce Faustus veniet & exponet omnia. O magni viri Academici, nihil ad agendam vitam certi comprehendi potest. Immo quæramus diligentius & expectemus, vt & non desperemus. Ecce iam non sunt absurda in libris Ecclesiasticis, quæ absurda videbantur, & possunt aliter atque honeste intelligi. Figam pedes meos in eo gradu in quo puer à parentibus positus eram, donec inueniatur perspicua veritas. Sed vbi quæretur? quando quæretur? Non vacat Ambrosio, non vacat legere. Vbi ipsos codices quarimus? vnde aut quando comparamus, à quibus sumemus? Deputetur tempora, distribuatur horæ pro salute animæ.

Deliberat Aug. de in. statuēda vita Cap. XI.

1. spec.

Antem Magna spes oborta est: Non docet catholica fides quod putabamus & vani accusabamus. Nefas habent doctores credere deum figura humani corporis terminatū, & dubitamus pulsare quo aperiantur cetera: Antemeridianas horas discipuli occupant, ceteris quid facimus? Cur non id agimus? Sed quando salutamus amicos maiores, quorū suffragiis opus habemus? Quando præparamus quod emant scholastici? Quando reparamus nosipsos, animum relaxando ab intentione curarum? Pereant omnia, & dimittamus hæc vana & inania, conferamus nos ad solam inquisitionem veritatis. Vita hæc misera est, mors incerta. Si subito obrepat, quomodo hinc exibimus? Et ubi nobis discenda sunt quæ hic negleximus? An non potius huius negligentia supplicia luenda sunt? Quid si mors ipsa omnem curam cū sensu amputabit & finiet? Ergo & hoc querendum. Sed absit ut ita sit. Non vacat, non est inane quod tam eminens culmen authoritatis Christianæ fidei toto orbe diffunditur. Nunquam tanta & talia pro nobis diuinitus agerentur, si morte corporis etiam vita animæ consumeretur. Quid cunctamur igitur relicta spe seculi, conferre nos totos ad querendum deum & vitam beatam? Sed expecta, iocunda sunt etiam ista, habent non parvam dulcedinem suam, non facile ab eis præcidenda est intentio, quia turpe est ad ea rursus redire. Ecce iam quantum est, ut impetretur aliquis honor. Et quid amplius in his desyderandum? Suppetit amicorum maiorum copia, ut nihil aliud & multum festinemus, vel præsulatus* dari potest: & ducenda vxor cum aliqua pecunia, ne sumptum nostrum grauet, & ille erit modus cupiditatis. Multi magni viri & imitatione dignissimi, sapientiæ studio cum coniugibus dediti fuerunt. Cum hæc dicebam, & alternabant hi venti, & impellebant huc atque illuc cor meum, transibant tempora, & tardabam conuerti ad dominum deum, & differebam de die in diem vivere in te, & non differebā quotidie in memetipso mori, amans beatam vitam, timebā illam in sede sua, & ab ea fugiens quærebam eam. Putabā enim me miserum fore nimis, si fœminæ priuaret amplexibus, & medicinam misericordiæ tuæ ad eandē infirmitatē sanandā non cogitabam: quia expertus nō eram, & propriorum virium credeba esse continentia, quarū mihi nō eram conscius, cum tam stultus essem ut nescirem, sicut scriptum est: Neminē posse esse continentem, nisi tu dederis. Vtique dares, si gemitu interno pulsarem aures tuas, & fide solida in te iactarem curam meam.

Bitur relicta spe seculi, conferre nos totos ad querendum deum & vitam beatam? Sed expecta, iocunda sunt etiam ista, habent non parvam dulcedinem suam, non facile ab eis præcidenda est intentio, quia turpe est ad ea rursus redire. Ecce iam quantum est, ut impetretur aliquis honor. Et quid amplius in his desyderandum? Suppetit amicorum maiorum copia, ut nihil aliud & multum festinemus, vel præsulatus* dari potest: & ducenda vxor cum aliqua pecunia, ne sumptum nostrum grauet, & ille erit modus cupiditatis. Multi magni viri & imitatione dignissimi, sapientiæ studio cum coniugibus dediti fuerunt. Cum hæc dicebam, & alternabant hi venti, & impellebant huc atque illuc cor meum, transibant tempora, & tardabam conuerti ad dominum deum, & differebam de die in diem vivere in te, & non differebā quotidie in memetipso mori, amans beatam vitam, timebā illam in sede sua, & ab ea fugiens quærebam eam. Putabā enim me miserum fore nimis, si fœminæ priuaret amplexibus, & medicinam misericordiæ tuæ ad eandē infirmitatē sanandā non cogitabam: quia expertus nō eram, & propriorum virium credeba esse continentia, quarū mihi nō eram conscius, cum tam stultus essem ut nescirem, sicut scriptum est: Neminē posse esse continentem, nisi tu dederis. Vtique dares, si gemitu interno pulsarem aures tuas, & fide solida in te iactarem curam meam.

Prohibebat me sanè Alipius ab vxore ducenda, cantans nullo modo nos posse securo ocio simul in amore sapientiæ vivere, sicut iam diu desyderaremus si id fecissem. Erat enim ipse in ea re etiam tunc castissimus, ita ut mirū esset, quia vel experientia concubitus coeperat in ingressu adolescentiæ suæ, sed non hæserat, magisq; doluerat & spreuerat, & deinde iam continentissime vivebat. Ego autē resistebam illi exemplis eorum, qui coniugati coluissent sapientiam, & promeruissent deum, & habuissent fideliter ac dilexissent amicos. A quorum ego quidem granditate anni longe aberam, & delicatus morbo carnis mortifera suauitate trahebam catenam meā, solui timens, & quasi concussio vulnere repellens verba bene suadentis tantquam manū soluentis. Insuper etiam per me ipsi quoque Alipio loquebatur serpens, & innectebat atq; spargebat per linguam meam dulces laqueos in via eius, quibus illi honesti & expediti pedes implicaretur. Cū

Tomus primus.

enim me ille miraretur, quem non parumpenderet, ita D harere visco illius voluptatis, ut me affirmarem quotiescunq; inde inter nos quæreremus cœlibem vitam nullo modo posse degere, atq; ita me defenderem, cum illum mirantem viderem, ut dicerem multū inessere inter illud quod ipse raptim & furtim expertus esset, quod penè iam meminisset quidē, atq; ideo nulla molestia facile contemneret delectationes consuetudinis meæ, ad quas si accessisset honestum nomen matrimonij, non cum mirari oportere, cur ego illam vitam nequirem spernere: coeperat & ipse desyderare coniugiū, nequaquā victus libidine talis voluptatis, sed curiositatis. Dicebat enim scire se cupere quid nameret illud, sine quo vita mea, quæ illi sic placebat, non mihi vita, sed pœna videretur. Stupebat enim liber ab illo vinculo animus seruitutem meam, & stupendo ibat in experiendi cupidinem, venturus in ipsam experiētiam, atq; inde fortasse lapsurus in eam quam stupebat seruitutē, quoniam sponsonē volebat facere cum morte. Et qui amat periculum, incidet in illud. Neutrum enim nostrum, si quod est coniugale decus in officio regendi matrimonij & suscipiendorum liberorum, ducebat, nisi E tenuiter. Magna autem ex parte atque vehementer consuetudo satiandæ insatiabilis concupiscentiæ me captum excruciat, illum autem admiratio capiendum trahebat. Sic eram donec tu altissime non deferens humum nostram, miseratus miseros subuenires miris & occultis modis.

Et instabatur impigre ut ducerem vxorem. Iam petebam, iam promittebatur, maxime matre dante operā, quo me iam coniugatum baptisimus salutaris ablueret, quo me indies gaudebat aptari, & vota sua ac promissa tua in mea fide compleri animaduvertebat. Cū sanè & rogatu meo & desyderio suo fortitelamorem cordis abs te deprecaretur quotidie, ut ei per visum ostenderes aliquid de futuro matrimonio meo, nunquam voluisti. Et videbat quædam vana & phantastica, quo cogebat impetus de hac re satagentis humani spiritus, & narrabat mihi, non cum fiducia quæ solebat, cum tu demonstrares ei, sed contēnens ea. Dicebat enim discernere se nescio quo sapore, quem verbis explicare non poterat, quid interesset inter reuelatē te, & animam suam somniantem. Instabatur tamen, & puella petebatur, cuius ætas fermè biennio minor quàm nubilus erat, & quia ea placebat, expectabat.

Et multi amici agitaui animo, & colloquētes ac detestantes turbulentas humanæ vitæ molestias, penè iam firmaueramus remoti à turbis ociose vivere: id ocium sic moliti, ut si quid habere possemus, conferremus in medium, vnamque rem familiarem conflarem ex omnibus: ut per amicitia sinceritatem non esset aliud huius & aliud illius, sed quod ex cunctis fieret vnum, & vniuersum singulorum esset, & omnia omnium: cum videremur nobis esse posse decem ferme homines in eadem societate, essentq; inter nos prædiuites, Romanianus maxime communiceps noster, quem tunc graues æstus negotiorum suorum ad comitatum attraxerant, ab ineunte ætate mihi familiarissimus, qui maxime instabat huic rei, & magnam in suadendo habebat authoritatē, quod ampla res eius multū ceteris anteibat: & placuerat nobis ut bini annui tanquā magistratus omnia necessaria curarent ceteris quietis. Sed posteaquam coepit cogitare, utrū hoc mulierculæ sinerent, quas & alij nostrū iā habebant, & nos habere volebamus, totum illud placitū,

d iij quod

*al. præsulatus.

Sapient. 8.

Contentio inter Alipiu & Anale matrimonij & cœlibatu. Cap. XII.

Vxor quæritur Aug. Cap. XIII.

Vita communis. C. XIII.

*alio for-
mabamur.
Pfal. 32.
Pfal. 144.

In locum di-
scidentis
concupiscen-
tiae succed-
it. Ca. XV.

De immor-
talitate ani-
mae. Caput.
XVI.

G quod bene firmabamus*, dissiluit in manibus atq; con-
fractū est. Inde ad suspiria & gemitus conuertebamur,
& gressus ad sequendas latas & tritas vias seculi, quo-
niam multae cogitationes erant in corde nostro, consi-
lium autē tuum manet in eternum. Ex quo cōsilio de-
ridebas nostra, & tua praeprabas, nobis daturus escam
in opportunitate, & aperturus manum tuam atq; im-
pleturus animas nostras benedictione.

Interea peccata mea multiplicabantur, & auulsa à
latere meo tanquā impedimēto coniugij, cum qua
cubare solitus eram, cor vbi adhærebat, cōcūsum &
vulneratum mihi erat, & trahebat sanguinem. Et illa
in Aphricam redierat, vovēs tibi alium se virum ne-
sciturā, relicto apud me naturali ex illa filio meo. At
ego infelix nec fœminae imitator, dilatiōis impatiēs,
tanquam post bienniū accepturus eam quā petebam,
quia non amator coniugij sed libidinis seruus eram,
procuravi aliam, non utiq; coniugem, qua tanquā su-
stentaretur & perduceret, vel integer vel auctior mor-
bus animae meae satellitio perdurantis consuetudinis
in regnum vxorium. Nec sanabatur vulnus illud meū
H quod prioris præcisione factum fuerat, sed post feruo-
rem doloremq; acerrimum putrescebat, & quasi frigi-
dius, sed desperatius dolebat.

Tibi laus, tibi gloria fons misericordiarū, ego fie-
bam miserior, & tu propinquior. Aderat iam
iamq; dextera tua ereptura me de cœno & ab-
latura, & ignorabam. Nec me reuocabat à profundio-
re voluptatum carnalium gurgite, nisi metus mortis &
futuri iudicij tui, qui per varias quidem opiniones, nū-
quam tamē recessit de pectore meo. Et disputabā cum
amicis meis Alipio & Nebridio de finib⁹ bonorum &
malorū, Epicurum accepturum fuisse palmā in animo
meo, nisi ego credidissem post mortem restare animae
vitam, & tractus meritorū, quod Epicurus credere no-
luit. Et quærebā si essemus immortales & in perpetua
corporis voluptate sine vllō amissionis terrore viue-
remus, cur non essemus beati, aut quid aliud quærere-
mus, nesciens id ipsum ad magnā miseriam pertinere,
quod ita demersus & cæcus cogitare non possem lumē
honestatis, & gratis amplectendae pulchritudinis, quā
non vidit oculus carnis, & videtur ex intimo. Nec cō-
syderabā miser, ex qua vena mihi manaret, quod ista
ipsa foeda tamen cum amicis dulciter conferebam, nec
esse sine amicis poteram beatus, etiam secundū sensum
quem tunc habebam in quantalibet affluentia carna-
lium voluptatum. Quos utiq; amicos gratis diligebā,
vicissimq; ab eis me diligi gratis sentiebā. O tortuosas
vias: Vae animae audaci, quæ sperauit si à te recessisset, se
aliquid melius habituram. Versa & reuersa in tergum
& in latera & in ventrem, & dura sunt omnia, & tu
solus requies. Et ecce ades & liberās à miserabilib⁹ er-
roribus, & cōstituis nos in via tua, & cōsolaris, & dicis:
Currite, ego feram, & ego perducam, & ego ibi feram.

DIVI AVRELI AVGVSTINI
Confessionum Liber septimus.

Quod ima-
ginibus cor-
poris reie-
ctis, deū cœ-
perit agno-
scere incor-
poreum.
Cap. I.

IAM mortua erat adolescentia
mea mala & nephanda, & ibā
in iuuentutē, quanto ætate ma-
ior, tanto vanitate turpior, qui
cogitare aliquid substantiae, ni-
si tale non poteram, quale per
hos oculos videri solet. Non ta-
men te cogitabā deus in figura

corporis humani, ex quo audire aliquid de sapientia **K**
coepti, semper hoc fugi, & gaudebam me hoc reperisse
in fide spiritalis matris nostrae catholice tuæ. Sed quid
te aliud cogitare non occurrebat. Et cogitare te co-
nabar homo, & talis homo summum & solum & ve-
rum deum: & te incorruptibilem & inuiolabilem & in-
commutabilem totis medullis credebam: quia nesciēs
vnde & quomodo, planē tamen videbam & certus e-
ram, id quod corrupti potest deterius esse quā id quod
nō potest: & quod violari nō potest, incunctatē præpo-
nebam violabili: & quod nullam patitur mutationē,
meli⁹ esse quā id quod mutari potest: clamabat vio-
lenter cor meum aduersus omnia phantasmata mea,
& hoc vno ictu conabar abigere circunvolantem tur-
bam immunditiæ ab acie mentis meae, & vix dimora
in ictu oculi, ecce conglobata rursus aderat, & irruebat
in aspectum meū, & obnubilabat eum: vt quauis non
forma humani corporis, corporeum tamen aliquid co-
gitare cogeret per spatia locorum, siue infusum mun-
do, siue etiam extra mundum per infinita diffusum, e-
tiam ipsum incorruptibile & inuiolabile & incommu-
tabile, quod corruptibili & violabili & commutabili
præponebam: quoniam quicquid priuabam spatiis ta-
libus, nihil mihi esse videbatur. Sed prorsus nihil, ne
inane quidem, tanquā si corpus auferatur loco, & ma-
neat locus omni corpore vacuatus, & terreno & humi-
do & aëreo & cœlesti, sed tamen sit locus inanis tan-
quam spatiosum nihil. Ego itaq; incrassatus corde, nec
mihimetipsi vel ipse conspicuus, quicquid non per ali-
quanta spatia tenderetur, vel diffunderetur, vel conгло-
baretur, vel tumeret, vel tale aliquid caperet, aut cape-
re posset, nihil prorsus esse arbitrabar. Per quales enim
formas ire solet oculi mei, per tales imagines ibat cor
meum, nec videbam hanc eandem intentionem, qua
illas ipsas imagines formabam non esse tale aliquid,
quæ tamen ipsas non formaret nisi esset magnum ali-
quid. Ita etiam te vita vitæ meae grandem per infinita
spatia vndique cogitabam penetrare tantam mun-
di molem, & extra eam quaquaversum per immensa
sine termino, vt haberet te terra, haberet cœlum, ha-
berent omnia, & illa finirentur in te, tu autem nusquā.
Sicut autem luci solis non obsisteret aëris corpus, aëris
huius qui supra terrā est, quo minus per eum traice-
retur penetrans eum, non dirumpendo aut conciden-
do, sed implendo eum totum, sic tibi putabam non so-
lum cœli & aëris & maris, sed etiam terræ corpus per-
uium, & ex omnibus maximis minimisq; partibus pe-
netrabile ad capiendam præsentiam tuam, occulta in-
spiratione intrinsecus & extrinsecus administrantem
omnia quæ creasti. Ita suspicabar, quia cogitare aliud
non poteram, nam falsum erat. Illo enim modo maior
pars terræ maiorem tui partem haberet, & minorem
minor, atque ita te plena essent omnia, vt amplius tui
caperet elephanti corpus quā passeris, quo esset isto
grandius, grandioremq; occuparet locum, atq; ita fru-
statim partibus mundi, magnis magnas, breuibus bre-
ues partes tuas præsentēs faceres. Nō es autem ita. Sed
nondum illuminaueras tenebras meas.

Sat erat mihi domine aduersus deceptos illos &
deceptores & loquaces mutos: ob hoc mutos, quo-
niam non ex eis sonabat verbum tuum, sat erat
ergo illud quod iam diu abusq; Carthagine à Nebr-
idio proponi solebat, & omnes qui audieramus concus-
si sumus. Quid erat tibi factura nescio quæ gens tene-
brarum, quam ex aduersa mole solent opponere, si tu
cum ea

† totam.

M

Nebridius
confutat
Manicheos.
Cap. II.

A cum pugnare noluisse: Si enim responderetur, aliquid fuisse nocituram, violabilis tu & corruptibilis fore. Si autem nihil eam nocere potuisse diceretur, nulla afferretur causa pugnandi, & ita pugnandi, ut quædam portio tua & membrum tuum vel proles de ipsa substantia tua misceretur aduersis potestatibus, & non à te creatis naturis, atque intantum ab eis corrumpere & commutaretur in deterius, ut à beatitudine in miseriam verteretur, & indigeret auxilio quo erui purgariq; posset: & hanc esse animam, cui tuus sermo seruienti liber, & contaminata purus, & corruptæ integer subueniret: sed & ipse corruptibilis, quia ex vna eadēq; substantia. Itaque si te quicquid est, id est, substantiam tuam qua es, incorruptibilem dicerent: falsa esse illa omnia & execrabilia, Si autem corruptibilem: idipsum iam falsum & prima voce abominandū. Sat ergo erat istud aduersus eos omnino emouēdos * à presura pectoris, quia non habebant quā exirent sine horribili sacrilegio cordis & linguæ, sentiēdo de te ista & loquendo.

* falsas, tuomendos.

Liberum arbitrium causa pēti. B
Cap. III.
Idem.

Sed & ego adhuc, quanuis incontaminabilem & inconvertibilem, & nulla ex parte mutabilem dicerem, firmēq; sentirem deum nostrum deū verum, qui fecisti non solum animas nostras, sed etiam corpora: nec tantum animas nostras & corpora, sed omnes & omnia, nō tenebam explicitam & enodatam causam mali: quæcūq; tamen esset sic eam quærendā videbam, ut non per illam constringerem deum incommutabilem mutabile credere, ne ipse fierem quod querebam. Itaque securus eam querebam, & certus nō esse verum quod illi dicerent, quos toto animo fugiebā: quia videbam, quærendo vnde malum, repletos malitia, qua opinarentur tuam potius substantiam etiam male pati quā suam male facere. Et intendebar, ut cernerem quod audieram, liberum voluntatis arbitrium causam esse ut malum faceremus, & rectum iudicium tuum ut pateremur, & eam liquide cernere nō valebam. Itaq; aciem mentis de profundo educere conatus, mergebar iterum, & sæpe conatus mergebar iterum atque iterum. Subleuabat enim me in lucem tuā, quod tuam tūc sciebam habere voluntatem quā me vivere. Itaque cū aliquid vellem aut nollem, non aliud quā me velle ac nolle certissimus erā, & ibi esse causam peccati mei iamq; animaduvertebam. Quod autē inuitus facerem, pati me potius quā facere videbam, & id non culpam, sed pœnam esse iudicabam, qua me non iniuste plecti te iustum cogitans cito fatebar. Sed rursus dicebam, Quis fecit me? Nōne deus meus? non tantum bonus sed ipsum bonū? Vnde igitur mihi male velle & bene nolle, ut esset cur iuste pœnas luerem? Quis in me hoc posuit, & inseruit mihi plantarium amaritudinis, cum totus fierem à dulcissimo deo meo? Si diabolus author, vnde ipse diabolus? Quod si & ipse peruersa voluntate ex bono angelo diabolus factus est, vnde & in ipso volūtas mala, qua diabolus fieret, quādo totus angelus à conditore optimo factus esset bonus? His cogitationibus deprimebar iterum & suffocabar. Sed non vsque ad illum infernum subducebar erroris, vbi nemo confitetur tibi, dū tu potius mala pati, quā homo facere putatur.

Psalm.

Deus cogi
nō potest.
Cap. III.

Sic enim nitebar cetera inuenire, ut iam inuenerā melius esse incorruptibile quā corruptibile, & ideo te quicquid esses, esse incorruptibilem confitebar. Neque enim vlla anima nunquam potuit, poteritve cogitare aliquid, quod sit te melius, qui summum

& optimum bonum es. Cum autem verissime atq; certissime incorruptibile corruptibili præponatur, sicut etiam ego præponebam, poteram iam cogitatione aliquid attingere quod esset melius deo meo, nisi tu esses incorruptibilis. Vbi igitur videbā incorruptibile corruptibili esse præferendum: ibi te querere debebam, atque inde aduertere vbi sit malum, id est, vnde sit ipsa corruptio, qua violari substantia tua nullo modo potest. Nullo enim prorsus modo violat corruptio deum nostrum, nulla voluntate, nulla necessitate, nullo improviso casu, quoniā ipse est deus, & quod sibi vult bonum est, & ipse est idem bonum. Corrupti autem nō est bonum. Nec cogitis inuitus ad aliquid, quia voluntas tua non est maior potentia tua. Esset autem maior si teipso tuipse maior esses: Voluntas enim & potentia dei, deus ipse est. Et quid improvisum tibi qui nosti omnia, & nulla natura est, nisi quia nosti eam? Et ut quid multa dicimus, cur non sit corruptibilis substantia quæ deus est, quando si hoc esset, non esset deus?

1. sen. dist. 4. q. 1.
c. his aut illi.

1. sen. dist. 19.
ca. cunque.

Et querebam, vnde malum: & male querebam, & in ipsa inquisitione mea non videbam malum. Et constituebam in conspectu spiritus mei vniuersam creaturam, quicquid in ea cernere possumus, sicuti est terra & mare, & aer & sydera, & arbores, & animalia mortalia, & quicquid in ea non videmus, sicut firmamentum cœli, insuper & omnes angelos & cuncta spiritualia eius, sed etiam ipsa quasi corpora essent, locis & locis ordinavit imaginatio mea: & feci vnam massam grandem distinctam generibus corporū creaturam tuam *, siue quæ vera corpora erant, siue quæ ipse pro spiritibus finxerat: & eam feci gradem, non quantum erat quod scire non poteram, sed quantum libuit vndique versum sanè finitam. Te autem domine ex omni parte ambientem eam & penetrātem, sed vsquequaque infinitum: tanquam si mare esset vbique, & vndique per immensa spacia infinitum * solū mare, & haberet intra se spongiā quamlibet magnam, sed finitam, tamen plena esset vndique spongia illa ex omni sua parte ex immenso mari: sic creaturam tuam finitam te infinito plenam putabam & dicebam, Ecce deus, & ecce quæ creauit deus, & bonus est deus, atque his validissime longissimeq; præstantior, sed tamen bonus bona creauit, & ecce quomodo ambit atq; implet ea. Vbi ergo malum, & vnde, & quā huc irrepsit? Quæ radix eius, & quod semen eius? An omnino nō est? Cur ergo timemus & cauemus quod non est? Aut si inaniter timemus, certe vel timor ipse malum est, quo incassum stimulator & exercuitur cor. Et tanto grauius malum, quanto non est quod timeamus & timemus. Idcirco aut est malum quod timemus, aut hoc malum est quia timemus. Vnde est igitur? Quoniam deus fecit hæc omnia, bonus bona. Maius quidem & summū bonum minora fecit bona, sed tamē & creans & creata bona sunt omnia. Vnde est malum? Aut vnde fecit ea? Materies aliqua mala erat, & formauit atque ordinauit eam, sed reliquit aliquid in illa, quod in bonum non conuerteret: Cur & hoc? An impotens erat totam vertere & commutare, ut nihil mali remaneret, cum sit omnia potens? Postremo cur inde aliquid facere voluit, ac cur non potius eadem omnipotentia fecit, ut nulla esset omnino? Aut vero existere poterat contra eius voluntatem? Aut si æterna erat, cur tam diu per infinita retro spacia temporum, sic eam fuit esse, ac tāto post placuit aliquid ex ea facere? Aut iam si aliquid subito voluit agere, hoc potius ageret omnipotens, ut illa

De separa-
tione crea-
toris à crea-
tura, &
de vniuersi-
tate omnium.
Cap. V.

* al. creatus
tanti tuarū.

* al. immē-
sum infi-
nitum.

F

Gilla non esset, atque ipse solus esset totū, verum & sum-
mum & infinitum bonum? Aut si non erat bene, vt nō
aliquid boni etiam fabricaret & conderet qui bonus
erat, illa sublata, & ad nihilum redacta materia quæ
mala erat, bonam ipse institueret vnde omnia crearet?
Non enim esset omnipotēs, si condere non posset ali-
quid boni, nisi ea quam ipse non condiderat adiuuaretur
materia. Talia voluebam pectore misero ingraui-
dato curis mordacissimis de timore mortis, & non
inuenta veritate: stabiliter tamen hærebat in corde
meo, in catholica ecclesia fides Christi tui domini &
saluatoris nostri, in multis quidem adhuc informis,
& præter doctrinæ normam fluctuans, sed tamen eam
non relinquebat animus, immo indies magis magisque
imbibebat.

Vana ma-
thematico-
rum diui-
nationes.
Cap. VI.

IAm etiam mathematicorum fallaces diuinationes,
& impia deliramenta reieceram. Confiteantur etiā
hinc tibi de intimis visceribus animæ meæ mis-
erationes tuæ deus meus. Tu enim, tu omnino, nam quis
alius à morte omnis erroris reuocat nos, nisi vita quæ
mori nescit, & sapientia mentes indigentes illuminās,
Hnullo indigens lumine, qua mūdus administratur vs-
que ad arborum volatica folia: Tu procurasti peruica-
ciæ meæ qua oblectatus sum Vindiciano acuto seni,
& Nebridio adolescenti mirabilis animæ: illi vehemē-
ter affirmanti, huic cum dubitatione quidem aliqua,
sed tamen crebro dicenti, non esse illam artem futura
præuidendi: coniecturas autem hominum habere sæ-
pe vim fortis, & multa dicendo dici pleraque ventura,
nescientibus eis quid dicerent, sed in ea non tacendo
incurrentibus. Procurasti ergo tu hominem amicum,
non quidem segnem consultorem mathematicorum,
nec eas literas bene callentem, sed vt dixi consultorem
curiosum, & tamen scientem aliquid quod à patre suo
se audisse dicebat, quod tantum valeret ad illius artis
opinionem euertendam ignorabat. Is ergo vir nomi-
ne Firminus liberaliter institutus & excultus eloquio,
cum me tanquam charissimum de quibusdam suis re-
bus, in quas secularis spes eius intumuerat, consuleret,
quid mihi secundum suas quas constellationes appel-
lant videretur. Ego autem qui iam de hac re in Ne-
bridij sententiam flecti cœperā, non quidem abnuere
Iconicere ac dicere quod nutanti occurrebat: sed tamē
subiicerem, propē iā esse mihi persuasum ridicula esse
illa & inania. Tum ille mihi narrauit patrem suum
fuisse librorum talium curiosissimum, & habuisse ami-
cum æque illa simulque sectatē, qui pari studio & col-
latione flagrabant in eas nugas igne cordis, sicut ita vt
mutorum quoque animalium, si quæ domi parerent, ob-
seruarent momenta nascentium, atque ad eam pos-
itionem cœli notarent, vnde illius artis quasi experi-
menta colligerēt. Itaque dicebat audisse se à patre suo,
quod cum de eodem Firmino prægnans mater esset,
etiam illius paterni amici famula quædā pariter vte-
ro grādescebat, quod latere non potuit dominum, qui
etiam canum suarum partus examinatissima diligen-
tia nosse curabat. Atque ita factum esse, vt cum iste cō-
iugis, ille autem ancillæ dies & horas, minutioresque ho-
rarum articulos cautissima obseruatione numerarent,
enixæ essent ambæ simul, ita vt easdem constellatio-
nes vsque ad easdem minutias vtrique nascenti face-
re cogerētur, iste filio, ille seruulo. Nam cum mulieres
parturire cœpissent, indicauerūt sibi ambo quid sua cu-
iusque domo ageretur, & parauerūt quos ad seinuicem
mitterent simul vt natū quod parturiebatur esset, cui-

tes.

que nunciatum: quod tamen vt continuo nunciaretur, **K**
tanquam in regno suo facile effecerāt. Atque ita qui ab
alterutro missi sunt, tam ex paribus domorum inter-
uallis, sibi obuiam factos esse dicebat, vt aliam positio-
nem syderum, aliasque particulas momentorum, neuter
eorum notare sineretur: & tamen Firminus amplo a-
pud suos loco natus, dealbatiores vias seculi cursabat,
augebaturque diuitiis, sublimabatur honoribus: seruus au-
tem ille conditionis iugo nullatenus relaxato domi-
nis seruebat, ipso indicante qui nouerat eum. His itaque
auditis & creditis, talis quippe narrauerat, omnis illa
reluctatio mea resoluta concidit: & primo Firminum
ipsum conatus sum ab illa curiositate reuocare, cum di-
cerem constellationibus eius inspectis vt vera pronun-
ciarem, debuisse me vtiq; videre ibi, parentes inter suos
esse primarios, nobilem familiam propriæ ciuitatis, na-
tales ingenuos, honestam educationem, liberalesque do-
ctrinas. At si me ille seruus ex eisdem constellationi-
bus, quia & illius ipsæ essent consulisset, vt eidem quoque
vera proferrem, debuisse me rursus ibi videre abiectis-
simam familiam, conditionem seruilem, & cætera lō-
ge à prioribus aliena, longeque distantia. Vnde autē fie-
ret vt eadem inspiciens diuersa dicerem, si vera dice-
rem: si autem eadē dicerem, falsa dicerē. Inde certissi-
me collegi, ea quæ vera consyderatis constellationibus
dicerentur, non arte dici, sed sorte: quæ autē falsa, non
artis imperitia sed sortis mendacio. Hinc autem acce-
pto auditu, ipse mecum talia ruminando, ne quis eo-
rundem deliriorum, qui talem quæstū sequerentur, quos
iam iamque inuadere, atque irrisos refellere cupiebam,
mihi ita resisteret, quasi aut Firminus mihi aut illi pa-
ter falsa narrauerit, intendi consyderationē in eos qui
geminati nascuntur: quorum plerique ita post inuicē fun-
duntur ex vtero, vt paruum ipsum temporis interual-
lum quantalibet vim in rerum natura habere conten-
dant, colligi tamen humana obseruatione non possit,
literisque signari omnino non valeat, quas mathemati-
cus inspecturus est vt vera pronunciet. Et non erunt
vera, quia easdem literas inspiciens, eadem debuit di-
cere de Esaū & Iacob, sed non eadē vtrique acciderūt. **Gene. 25.**
Falsa ergo diceret. Aut si vera diceret, non eadem di-
ceret si eadem inspiceret. Non ergo arte, sed sorte vera
diceret. Tu enim domine iustissime moderator vni-
uersitatis, consulentibus consultisque; nescientibus occul-
to instinctu agis, vt dum quisque consuluit, hoc audiat
quod eum oportet audire occultis meritis animarum
ex abyssu iusti iudicii tui, cui non dicat homo, Quid
est hoc? aut quid hoc? Non dicat, non dicat, Homo
est enim.

IAm itaque me adiutor meus illis vinculis solueras,
& quærebam vnde malum, & non erat exitus. Sed
me non sinebas vllis fluctibus cogitationis auferri
ab ea fide, qua credebam & esse te & esse incōmutabi-
lem substantiam tuam, & esse de hominibus curam &
iudicium tuū, & in Christo filio tuo domino nostro,
atque in scripturis sanctis, quas ecclesiæ tuæ catholicæ
cōmendaret authoritas, viam te posuisse salutis huma-
næ, ad eam vitā quæ post hanc mortem futura est. His
itaque saluis, atque inconcussis roboratis in animo meo,
quærebam æstuans vnde sit malum: quæ illa tormēta
parturientis cordis mei, qui gemitus deus meus? Et ibi
erant aures tuæ nesciente me. Et cum in silentio forti-
ter quærerem, magnæ voces erant ad misericordiam
tuam, tacitæ contritiones animi mei. Tu sciebas quid
patiebar, & nullus hominum. Quantū enim erat quod
inde

Miserere tor-
quetur in-
quirens vnde
sit malū.
Cap. VII.

A inde digerebatur per linguam meā in aures familiaris
simorum meorum: Nunquid totus tumultus animæ meæ,
cui nec tempora nec os meū sufficiebat, sonabat eis? Totū
tamen ibat in auditum tuum, quod rugiebam à gemi-
tu cordis mei, & ante te erat desiderium meum, & lu-
men oculorum meorum non erat mecum. Intus enim e-
rat, ego autem foris. Nec in loco illud: At ego intende-
bam in ea quæ locis continentur, & non ibi inueniebā
locum ad requiescendum: nec recipiebant me ista, vt
dicerem, sat est & bene est, nec dimittebāt redire, vbi
mihi satis esset bene. Superior enim eram istis, te vero
inferior, & tu gaudium verum mihi subdito tibi, & tu
mihi subieceras quæ infra me creasti. Et hoc erat re-
ctum temperamentum, & media regio salutis meæ, vt
manerem ad imaginem tuam, & tibi seruiens domi-
narer corpori. Sed cum superbe contra te surgerem, &
currerem aduersus dominum in ceruice crassa scuti
mei, etiam ista infima supra me facta sunt & preme-
bant, & nusquam erat laxamentum & respiramentū.
Ipsa occurrebant vndique acervatim & conglobatim
cernenti, cogitanti autem imagines corporum, ipsæ op-
ponebantur redeunti, quasi diceretur, Quo is indigne
& fordide? Et hæc de vulnere meo creuerant, quia hu-
miliasti tanquam vulneratum superbum, & timore
meo separabar abs te, & nimis inflata facies claudebat
oculos meos.

TV vero domine in æternum manes, & non in
æternum irasceris nobis, quoniam miseratus es
terrā & cinerem, & placuit in cōspectu tuo re-
formare deformia mea, & stimulis internis agitabas
me, vt impatiens essem, donec mihi per interiorē a-
spectum certus essem. Et residebat tumor me⁹ ex occul-
ta manu medicinæ tuæ, aciesq; conturbata & contene-
brata mētis meæ acri collyrio salubrium dolorū meo-
rum de die in diem sanabatur.

ET primo volens ostendere mihi, quā resistas su-
perbis, humilibus autem des gratiam, & quanta
misericordia tua demonstrata sit hominibus via
humilitatis, quod verbum tuum caro factum est, & ha-
bitauit inter homines. Procurasti mihi per quendā ho-
minem immanissimo typho turgidum, quosdā Plato-
nicorum libros ex Græcā lingua in Latinam versos
& ibi legi, non quidem his verbis, sed hoc idem omni-
no multis & multiplicibus suaderi rationibus: quod in
principio erat verbum, & verbum erat apud deum, &
deus erat verbum, hoc erat in principio apud deū, om-
nia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil.
Quod factum est in eo vita est, & vita erat lux ho-
minum, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eā non cō-
prehenderunt. Et quia hominis anima quauis testi-
monium perhibeat de lumine, non est tamen ipsa lu-
men, sed verbū dei deus est, lumen verum quod illumi-
nat omnem hominem venientem in hunc mundum.
Et quia in hoc mundo erat, & mundus per ipsum fa-
ctus est, & mundus eum non cognouit. Quia vero in
sua propria venit, & sui eum non receperunt, quotquot
autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios dei
fieri, credentibus in nomine eius: non ibi legi. Item ibi
legi, Quia deus verbum, non ex carne, non ex sangui-
ne, non ex voluntate viri, neque ex voluntate carnis, sed
ex deo natus est, Sed quia verbum caro factum est, &
habitauit in nobis: non ibi legi. Indagai quippe in il-
lis literis varie dictum, & multis modis, quod sit filius
in forma patris, non rapinam arbitratus esse æqualis
deo, quia naturaliter idipsū est. Sed quia semetipsum

exinaniuit formam serui accipiens, in similitudinem
hominum factus, & habitu inuentus vt homo, humi-
liauit se factus obediens vsque ad mortem, mortem au-
tem crucis, propter quod deus eum exaltauit à mortuis
& donauit ei nomen quod est super omne nomen, vt
in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terre-
strium & infernorum, & omnis lingua confiteatur, quia
dominus Iesus in gloria est dei patris: non habent illi
libri. Quod enim ante omnia tempora, & supra omnia
tempora incommutabiliter manet vnigenitus fili⁹ tuus
cœternus tibi, & quia de plenitudine eius accipit a-
nimæ vt beatæ sint, & quia participatione manentis in
se sapientiæ renouantur vt sapientes sint: est ibi. Quod
autem secundum tempus pro impiis mortuus est, & fi-
lio vnico tuo non pepercisti, sed pro nobis omnibus
tradidisti eum: non est ibi. Abscondisti enim hæc à sa-
pientibus, & reuelasti ea paruulis, vt venirent ad eum
laborantes & onerati, & reficeret eos: quoniam mitis
est & humilis corde, & dirigit mites in iudicio, & do-
cet mansuetos vias suas, videns humilitatem nostram
& laborem nostrum, & dimittens omnia peccata no-
stra. Qui autem cothurno tanquā doctrinæ sublimio-
ris elati non audiunt dicentem: Discite à me quia mi-
tis sum & humilis corde, & inuenietis requiem anima-
bus vestris: & si cognoscunt deum, non sicut deum glo-
rificant aut gratias agunt, sed euanescent in cogitatio-
nibus suis, & obscuratur insipiens cor eorum, dicentes
se esse sapientes stulti fiunt. Et ideo legebam ibi etiam
immutatam gloriam incorruptiōis tuæ in idola & va-
ria simulachra, in similitudinem imaginis corruptibi-
lis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpen-
tum, videlicet AEgyptium cibū quo Esau perdidit pri-
mogenita sua, quoniam caput quadrupedis pro te ho-
norauit populus primogenitus, cōuersus corde in AE-
gyptum, & curuans imaginem tuā, animam suam an-
te imaginem vituli manducantis fœnum. Inueni hæc
ibi, & non manducaui. Placuit enim tibi domine au-
ferre opprobrium diminutionis ab Iacob, vt maior ser-
uaret minori: Et vocasti gentes in hæreditatem tuam,
Et ego ad te veneram ex gentibus, & intendi in aurum
quod ab AEgypto voluisti vt auferret populus tuus,
quoniam tuum erat vbicumque erat. Et dixisti Athe-
niensibus per Apostolum tuum, quod in te viuimus &
mouemur & sumus: sicut & quidam secundum eos di-
xerunt. Et vtique inde erant illi libri. Et non attendi
in idola AEgyptiorum, quibus de auro tuo ministra-
bant, qui transmutauerunt veritatem dei in mendaci-
um, & coluerunt & seruierunt creaturæ potius quā
creatori.

ET inde admonit⁹ redire ad memetipsum, intra-
ui in intima mea duce te, & potui, quoniam fact⁹
es adiutor meus. Intraui & vidi qualicumque ocu-
lo animæ meæ, supra eundem oculum animæ meæ, su-
pra mentem meā lucem domini incommutabile, non
hanc vulgarem & conspicuam omni carni, nec quasi
ex eodē genere. Grandior erat tanq̃ si ista multo mul-
tōq; clarius claresceret, totōq; occuparet magnitudine.
Non hoc illa erat, sed aliud, aliud valde ab istis oibus.
Nec ita erat supra mentem meā sicut oleū super aquā,
nec sicut cœlum super terram, sed superior, quia ipsa se-
cit me, & ego inferior, quia factus sum ab ea. Qui no-
uit veritatem nouit eam: & qui nouit eam, nouit æter-
nitatem. Charitas nouit eam. O æterna veritas, & ve-
ra charitas, & chara æternitas. Tu es deus meus, tibi su-
spiro die ac nocte. Et cū te primum cognoui, tu assum-
psisti

Ro. 8. & 8.

Matth. 11.

Psalm. 4.

E

Matth. 11.

Rom. 1.

Genes. 31.

Exod. 32.

Psalm. 105.

Exo. 3. & 12.

F

Act. 17.

Rom. 1.

Clarius in-
notescunt in
Aug. diuinæ,
Cap. X.

Psalm. 37.

Iob. 15.

Psalm. 88.

Quomodo
diuina mi-
sericordia
subuenit
Augustino.
Cap. VIII.
Psalm. 101.
Psalm. 84.Quæ in li-
bris Plato-
nicorum quo-
rundam in-
uenerit cō-
sentanea do-
ctrinæ Chri-
stianæ.
Cap. IX.Debt⁹ vita
inprociuo
Ioan. 1.

Ierem.

Philipp. 2.

Gpsisti me vt viderem esse quod viderem, & nondū me esse qui viderem. Et reuerberasti infirmitatē aspectus mei, radians in me vehementer, & contremui amore & horrore, & inueni longe me esse à te in regione dissimilitudinis, tanquā audirem vocem tuam de excelsō, Cibus sum grandium, cresce & māducabis me: Nec tu me in te mutabis sicut cibum carnis tuæ, sed tu mutaberis in me. Et cognoui quoniam pro iniquitate crudi stī hominem, & tabescere fecisti sicut araneam animā meam, & dixi: Nunquid nihil est veritas, quoniam neque per finita, neque per infinita locorum spacia diffusa est: Et clamasti de longinquo, Immo vero ego sum qui sum. Et audiui sicut auditur in corde, & non erat prorsus vnde dubitarem. Faciliusq; dubitarem viuere me, quā nō esse veritatem, quæ per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur.

Psal. 38.

Exod. 3.

Rom. 1.

Quomodo
creaturæ sūt
& nō sunt.
Cap. XI.

Psal. 71.

Sapient. 7.

Psal. 15.

Omnia bo-
na quæ sunt.
Cap. XII.

Li. 3. de libe-
arbi. cap. 29.

Omnia cō-
dita laudāt
deum.
Cap. XIII.

Psal. 145.

ET inspexi cætera infra te, & vidi nec omnino esse, nec omnino non esse. Esse quidem, quoniam abs te sunt: non esse autem, quoniam id quod es non sunt. Id enim vere est, quod incommutabiliter manet. Mihi autem inhærerere deo bonum est, quia si non manebō in illo, nec in me potero. Ille autem in se manens innouat omnia. Et dominus deus meus es, quoniam bonorum meorum non eges.

ET manifestatū est mihi, quoniam bona sunt quæ corrumpuntur, quæ neq; corrumpi possent si summa bona essent, neque nisi bona essent, corrumpi possent: quia si summa bona essent, incorruptibilia essent: si autem nulla bona essent, quod in eis corrumpetur nō esset. Nocet enim corruptio, & nisi bonū minueret, non noceret. Aut igitur nihil nocet corruptio, quod fieri non potest: aut quod certissimum est, omnia quæ corrumpuntur, priuantur bono. Si autem omni bono priuabuntur, omnino non erunt. Si enim erunt, & corrupti iam non poterunt, meliora erunt, quia incorruptibiliter permanebunt. Et quid monstrosius, quā ea dicere omni bono amisso facta meliora? Ergo si omni bono priuabuntur, omnino nulla erunt. Ergo quādiu sunt, bona sunt. Ergo quæcūq; sunt, bona sunt. Malumq; illud quod quærebam vnde esset, non est substantia: quia si substantia esset, bonum esset. Aut enim esset incorruptibilis substantia, magnum utiq; bonum, aut substantia corruptibilis esset, quæ nisi bona esset, corrupti non posset. Itaque vidi & manifestatum est mihi, quia omnia bona tu fecisti, & prorsus nullæ substantiæ sunt, quas tu non fecisti. Et quoniam non aequalia omnia fecisti, ideo sunt omnia, quia singula bona sunt, & simul omnia valde bona: quoniam fecisti deus noster omnia bona valde.

ET tibi omnino non est malum, non solū tibi, sed & vniuersæ creaturæ tuæ, quia extra te non est aliquid quod irrumpat & corrumpat ordinē, quem posuisti ei. In partibus autem eius quædam quibusdam quia non conueniunt, mala putantur: & eadem ipsa cōueniunt aliis & bona sunt, & in semetipsis bona sunt. Et omnia hæc, quæ sibi inuicem non conueniunt, conueniunt inferiori parti rerum, quā terram dicimus, habentem cælum suum nubilosum atque ventosum cōgruum sibi. Et absit iam vt dicerem non esse ista: quia & si sola ista cernerem, desyderarem quidem meliora, sed iam etiam de solis istis laudare te deberem: quoniam laudandum te ostendunt de terra dracones & omnes abyssi: Ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempestatis: quæ faciunt verbum tuum. Montes & omnes colles, ligna fructifera & omnes cedri: Bestiæ & omnia pecora,

ra, reptilia & volatilia pennata: Reges terræ & omnes populi, principes & omnes indices terræ: Iuvenes & virgines, seniores cum iunioribus laudent nomen tuū. Cum vero etiam de cælis te laudent, laudent te deus noster in excelsis omnes angeli tui, omnes virtutes tuæ, sol & luna, omnes stellæ & lumen, cæli cælorum & aquæ, quæ super cælos sunt laudent nomen tuum. Non iam desyderabam meliora, quia omnia cogitabam, & meliora quidem superiora quā inferiora, sed meliora omnia quā sola superiora iudicio saniore pendebam.

Non est sanitas eis quib; displicet aliquid creaturæ tuæ, sicut mihi non erat cū displicerent multa quæ fecisti. Et quia non audebat anima mea vt ei displiceret deus meus, nolebat esse tuū quicquid ei displicebat, & inde ierat in opinionem duarum substantiarū, & non requiescebat, & aliena loquebatur, & inde rediens fecerat sibi deū per infinita spacia locorum omnium, & eum putauerat te esse, & eum collocauerat in corde suo, & facta erat rursus templum idoli sui abominandum tibi. Sed posteaquā fouisti caput nescientis: & clausisti oculos meos, ne viderent vanitatem, cessauī de me paululum, & consopita est insania mea: & euigilaui in te, & vidi te infinitum aliter, & visus iste non à carne trahebatur.

ET respexi alia, & vidi tibi debere quia sunt, & in te cuncta infinita finita: sed aliter, non quasi in loco, sed quia tu es omnitenens manu veritate, & omnia vera sunt inquantū sunt, nec quicquā est falsitas, nisi cū putatur esse quod nō est. Et vidi quia nō solum locis sua quæq; suis conueniunt, sed etiam temporibus: & quia tu solus, qui æternus es, non post innumerabilia spacia temporum cœpisti operari: quia omnia spacia temporum, & quæ præterierunt, & quæ præteribūt, nec abirent nec venirent, nisi te operante & manente.

ET sensi & expertus sum non esse mirū, quod palato non sano pœna est panis, qui sano suauis est: & oculis agris odiosa lux, quæ puris amabilis est. Et iustitia tua displicet iniquis: nedum vipera & vermiculus, quæ bona creasti, apta inferioribus creaturæ tuæ partibus, quibus & ipsi iniqui apti sunt quanto dissimiliores sunt tibi: apti autem superioribus quanto similiores sunt tibi. Et quæsiui quid esset iniquitas, & nō inueni substantiam, sed à summa substantia te deo detortæ in infimam voluntatis peruersitatem, proiciētis intima sua, & tumescentis foras.

ET mirabar quod iam te amabā, nō protephan-
tasma. Et nō instabam frui deo meo, sed rapie-
bar ad te decore tuo, moxq; deripiebar abs te pō-
dere meo, & ruebam in ista cum gemitu, & pōdus hoc
consuetudo carnalis. Sed mecū erat memoria tui, neq;
villo modo dubitabam esse cui cohererem, sed nondū
esse me qui cohererem: quoniam corpus quod corrup-
pitur aggrauat animā, & deprimat terrena inhabita-
tio sensum multa cogitatem. Eramq; certissimus quod
inuisibilia tua à constitutione mundi per ea quæ facta
sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoq; virtus
& diuinitas tua. Quærens enim vnde approbarem pul-
chritudinem corporum, siue cœlestium, siue terrestriū,
& quid mihi præsto esset integre de mutabilibus iudi-
canti & dicenti, hoc ita esse debet, illud nō ita. Hoc er-
go quærens, vnde iudicarem cum ita iudicarem, inue-
neram incommutabilem & veram veritatis æternita-
tem supra mentem meam commutabilem: atque ita
gradatim à corporibus ad sentientem per corpus ani-
mam,

Sanæ men-
tis homini
nihil displicet
inter crea-
turas dei.
Ca. XIII.

Psal. 118.
L

Quomodo
veritas & fal-
sitas in crea-
turis.
Cap. XV.

Omnia bo-
na, licet qui-
busdam non
apta.
Cap. XVI.

M
Peccatum
nihil.

Quæ retar-
dent à cō-
gnitione di-
uinorum.
Ca. XVII.
¶ Et insile-
bam.

Sap. 9.

Rom. 1.

A mam, atque inde ad eius interiorē vim, cui sensus corporis exteriora annūciaret, & quousq; possunt bestia, atque inde rursus ad ratiocinantem potentiā, ad quam refertur iudicandum quod sumitur à sensibus corporis. Quæ se quoque in me comperiens mutabilem, erexit se ad intelligentiam suā, & abduxit cogitationem à consuetudine, subtrahens se à contradicentibus turbis phantasmatū, vt inueniret quo lumine aspergeretur, cum sine vlla dubitatione clamaret, incommutabile præferendum esse mutabili: vnde nosset ipsum incommutabile, quod nisi aliquo modo nosset, nullo modo illud mutabili certa praeponeret, & pueniret ad id quod est in icu trepidantis aspectus. Tum vero inuisibilia tua per ea quæ facta sunt intellecta cōspexi, sed aciem figere non valui: & repercussa infirmitate redditus solitis, non mecum ferebam, nisi amantem memoriā, & quasi olfacta desiderantem, quæ comedere nondum possem.

E T quærebam viam cōparandi roboris quod esset idoneum ad fruendum te, nec inueniebam donec amplecterer mediatorem dei & hominum, hominem Christum Iesum, qui est super omnia deus benedictus in secula, vocantem & dicentem: Ego sum via, veritas & vita. Et cibum cui capiendo inualidus eram, miscentem carni: quoniam verbū caro factū est, vt infantia nostræ lactesceret sapientia tua, per quam creasti omnia. Non enim tenebam dominum meū Iesum Christum, humilis humilem, nec cuius rei magistra esset eius infirmitas noueram. Verbum enim tuū æterna veritas, superioribus creaturæ tuæ partibus supereminens, subditos erigit ad seipsam: in inferioribus autem ædificauit sibi humilem domum de limo nostro: per quam subdendos deprimeret à seipsis, & ad se traiceret sanans tumorem, & nutriendum amorem: ne fiducia sui progredierentur longius, sed potius infirmarentur, vidētes ante pedes suos infirmam diuinitatem ex participatione tunicae pelliceæ nostræ, & lassi prosternerentur in eam, illa autem surgens leuaret eos.

E Go vero aliud putabam, tantumq; sentiebam de domino Christo meo, quantum de excellentis sapientia viro, cui nullus posset æquari: præsertim quia mirabiliter natus ex virgine, ad exemplum contemnendorum temporalium pro adipiscenda immortalitate, diuina pro nobis cura tantam authoritatē magisterij meruisse videbatur. Quid autem sacramenti haberet, Verbum caro factū, ne suspicari quidem poterā. Tantum cognoueram ex iis quæ de illo scripta traderentur, quia māducauit, bibit, dormiuit, ambulauit, exhilaratus est, contristatus est, sermocinatus est, nō hāsisse carnem illam verbo tuo, nisi cum anima & mente humana. Nouit hoc omnis qui nouit incommutabilitatem verbi tui, quā ego iam noueram quantum poteram, nec omnino quicquam inde dubitabam. Etenim nunc mouere membra corporis per voluntatem, nunc non mouere, nunc aliquo affectu affici, nunc nō affici, nunc proferre per signa sapientes sententias, nunc esse in silentio: propria sunt mutabilitatis animæ & mētis. Quæ si falsa de illo scripta essent: etiā omnia periclitarentur mendacio, neq; in illis literis vlla fidei salus generi humano remaneret. Quia itaque vera scripta sunt, totū hominem in Christo agnoscebam, non corpus tantū hominis, aut cum corpore sine mente animam, sed ipsum hominem non persona veritatis, sed magna quadā naturæ humanæ excellentia, & perfectiore participatione sapientiæ præferri cæteris arbi-

trabar. Alipius autem deum carne indutū, ita putabat credi à catholicis, vt præter deum & carnem, non esset in Christo anima, mentemq; hominis non existimabat in eo prædicari. Et quoniam bene persuasum tenebat, ea quæ de illo memoriæ mandata sunt sine vitali & rationali creatura non fieri, ad ipsam Christianam fidem pigrius mouebatur. Sed postea hæreticorū Apollinaristarum hunc errorem esse cognoscens, catholice fidei collatus & temperatus est. Ego autem aliquanto posterius didicisse me fateor, in eo quod verbū caro factum est, quomodo catholica veritas à Fotini falsitate dirimatur. Improbatio quippe hæreticorū facit eminere quid ecclesia tua sentiat, & quid habeat sana doctrina. Oportuit enim & hæreses esse, vt probati manifesti fierent inter infirmos.

S Ed tunc lectis Platoniorum illis libris, postquam inde admonitus quærere incorpoream veritatē, inuisibilia tua per ea quæ facta sunt intellecta cōspexi, & repulsus sensi, quod per tenebras animæ meæ contemplari non sineret certus esse, te & infinitum esse, nec tamen per locos finitos infinitū se diffundi, & vere te esse qui semper idē ipse esses, ex nulla parte nulloq; motu aliter aut aliter: cætera vero ex te esse omnia, hoc solo firmissimo documento quia sunt. Certus quidē in istis eram, nimis tamen infirmus ad fruendū te. Garriebā planē quasi perit, & nisi in Christo saluatore nostro viam tuā quærere, non peritus sed periturus essem. Iam enim cōperam velle videri sapiens, plenus pœna mea, & non flebam, insuper inflabar scientia. Vbi enim erat illa ædificans charitas à fundamento humilitatis quod est Christus Iesus? Aut quādo illi libri me docerent eam, in quos me propterea priusquam scripturas tuas cōsiderare, credo voluisti incurrere, vt imprimeretur memoriæ meæ quomodo ex eis affectus essem: & cum postea in libris tuis mansuefactus essem & curantibus digitis tuis contrectarentur vulnera mea, discernere atq; distinguere quid interesset inter præsumptionem & confessionem, inter videntes quod eundem sit, nec videntes quā, & viam ducentem ad beatificam patriam, non tantū cernēdam, sed & inhabitandam? Nam si primo sanctis tuis literis informatus essem, & in earum familiaritate obdulcuissem mihi, & postea in illa volumina incidissem, fortasse aut abrupissem me à solidamento pietatis: aut si in affectu quem salubrem imbiberam perstitissem, putarem etiam ex illis libris eum posse concipi, si eos solos quisquam didicisset.

I Taque audissimè arripui venerabilem stylū spiritus tui, & præ cæteris Apostolū Paulum, & perierūt illæ quæstiones, in quibus mihi aliquando visus est aduersari sibi, & nō cōgruere testimoniis legis & prophetarum textus sermonis eius. Et apparuit mihi vna facies eloquiorum castorum, & exultare cum tremore didici. Et cœpi, & inueni quicquid illac verum legerā, hac cum commendatione gratiæ tuæ didici, vt qui videt non sic gloriatur quasi non acceperit, nō solum id quod videt, sed etiā vt videat. Quid enim habet quod non accepit? Et vt te qui es semper idem, non solū admoneatur vt videat, sed etiā sanetur vt teneat. Et qui de longinquo videre non potest viam, tamen ambulet qua veniat, & videat & teneat, quia & si condelectetur homo legi dei secundum interiorem hominem, quid faciet de alia lege in membris suis, repugnante legi mentis suæ, & se captiuum ducente in lege peccati, quæ est in membris eius? Quoniam iustus es domine, nos autem

D
Ternilianus
de carne
Christi li-
bro, ista con-
futat.

1. Cor. 11.

Platonici li-
bri varij.
Cap. XX.
Rom. 1.

E
*al. alter.

timperius

F

Quid in sa-
cris libris
inuenit,
non inuēit
in Platoni-
cis.
Cap. XXI.

1. Cor. 4.

Rom. 7.

Daniel. 3.

autem

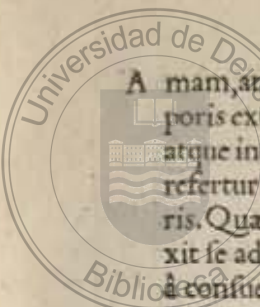
Solum Chri-
stus via ad
salutem.
Ca. XVIII.

1. Tim. 2.
Rom. 9.
Ioan. 14.
Ioan. 1.

Quid senserit
de Chri-
sti incarna-
tione.
Cap. XIX.

Ioan. 1.
*al. cogita-
uimus.

animum.

G autem peccauimus, inique fecimus, impie gessimus, & grauata est super nos manus tua, & iuste traditi sumus antiquo peccatori prapósito mortis, quia persuasit voluntati nostræ similitudinem voluntatis suæ, qua in veritate tua non stetit. Quid faciet miser homo? Quis eum liberabit de corpore mortis huius, nisi gratia tua per Iesum Christum dominum nostrum, quem genuisti coeternum, & creasti in principio viarum tuarum, in quo princeps huius mundi non inuenit quicquam morte dignum, & occidit eum, & euacuatum est chi-rographum quod erat contrarium nobis: Hoc illæ literæ non habent. Non habent illæ paginæ vultum pietatis huius, lachrymas confessionis, sacrificium tuum, spiritum contribulatum, cor cōtritum & humiliatum, populi salutem, sponsam, ciuitatem, arram spiritus sancti, poculum precij nostri. Nemo ibi cantat: Nonne deo subdita erit anima mea? Ab ipso enim salutare meum. Etenim ipse est deus meus & salutaris meus, si sceptror meus, non mouebo amplius. Nemo ibi audit vocantem: Venite ad me qui laboratis. Dedignatur ab eo discere, quoniam mitis est & humilis corde. Abscondisti enim hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Et aliud est de syluestri cacumine videre patriam pacis, & iter ad eam non inuenire, & frustra conari per inuia, circum obsidentibus & insidiantibus fugitiuis desertoribus cum principe suo leone & dracone: & aliud tenere viam illuc ducentem cura celestis imperatoris munitam, vbi non latrocinatur qui celestem militiam deseruerunt. Vitant enim eam sicut supplicium. Hæc mihi inuiscebantur miris modis, cum minimum Apostolorum tuorum legerem, & consideraueram opera tua & expaueram.

DIVI AVRELII AVGVSTINI
Confessionum Liber Octauus.

Accensus amore dimi-norum ad Simplicianum ire statuit.
Cap. I.
Psal. 137.

1
1. Cor. 13.

frie.

DEVS meus recorder in gratiarum actione tibi, & cōfitear misericordias tuas super me. Perfundantur ossa mea delectatione tua, & dicant: Domine quis similis tibi? Dirupisti vincula mea, sacrificem tibi sacrificium laudis. Quomodo dirupisti ea narrabo, & dicent omnes qui adorant te, cum audiunt hæc: Benedictus dominus in cælo & in terra, magnum & mirabile nomen eius. Inhaerant præcordiis meis verba tua, & vndiq; circunvallabar abs te. De vita tua æterna certus eram, quanuis eam in ænigmate & quasi per speculum videram. Dubitatio tamen omnis de incorruptibili substantia, quod ab illa esset omnis substantia, ablata mihi erat: nec certior de te, sed stabilior in te esse cupiebam. De me vero temporali vita nutabant omnia, & mundandum erat cor à fermento veteri, & placebat via ipse saluator, & ire per eius angustias adhuc pigebat. Et immisisti in mentem meam, visumq; est bonum in conspectu meo pergere ad Simplicianum, qui mihi bonus apparebat seruus tuus, & lucebat in eogratia tua. Audieram etiam, quod à iuuentute sua deuotissime tibi viueret. Iam vero tunc senue-rat, & longa ætate in tam bono studio sectandæ vitæ tuæ, multa expertus, multa edoctus mihi videbatur, & vere sic erat. Vnde mihi ut proferret volebam conferenti secum æstus meos, quis esset aptus modus sic affecto, ut ego eram ad ambulandum in via tua. Videbam enim plenam Ecclesiam & tuam, & alius sic ibat,

alius autem sic. Mihi autem displicebat quod agebam **K** in seculo, & oneri mihi erat valde, non iam inflāmantibus cupiditatibus ut solebant spe honoris & pecuniæ, ad tolerandā illam seruitutem tam grauem. Iam enim me illa non delectabant præ dulcedine tua & decore domus tuæ quam dilexi, sed adhuc tenaciter colligabar ex fœmina. Nec me prohibebat Apostolus coniugari, quāuis exhortaretur ad melius, maxime volens omnes homines sic esse, ut ipse erat. Sed ego infirmior eligebam molliorem locum: Et propter hoc vnum volebar in cæteris languidus, & tabescens curis marcidis, quod & in aliis rebus, quas nolebam pati, congruere cogebam vitæ coniugali, cui deditus constringebar. Audieram ex ore veritatis, esse spadones qui seipfos abscederunt propter regnum cælorum, sed qui potest (inquit) capere, capiat. Vani sunt certe omnes homines, quib⁹ non inest dei scientia, nec de iis quæ videntur bona, potuerunt inuenire eum qui est. At ego iam non eram in illa vanitate: transcendere eam, & contestate vniuersa creatura tua, inueneram te creatorem nostrum, & verbum tuum apud te deum, tecumq; cum spiritu sancto vnum deum per quod creasti omnia. Et est aliud genus impiorum, qui cognoscentes deum non sicut deum glorificauerunt, aut gratias egerunt. In hoc quoque incidere, & dextera tua deus suscepit me, & inde ablatum posuisti vbi conualescerem, quia dixisti homini: Ecce pietas est sapientia, & noli velle videri sapiens, quoniam dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt. Et inueneram iam bonam margaritam, & venditis omnibus quæ haberem emenda erat, & dubitabam.

P Errex ergo ad Simplicianum patrem in accipienda gratia tunc episcopi Ambrosij, & quem vere ut patre diligebat. Narraui ei circumitus erroris mei. Vbi autem commemorauit legisse me quosdam libros Platonicorum, quos Victorinus quondam rhetor vrbis Romæ, quem Christianum defunctum esse audieram, in Latinam linguam transulisset, gratulatus est mihi quod non in aliorum philosophorum scripta incidissem, plena fallaciarum & deceptionum secundum elementa huius mundi, in istis autem omnibus modis insinuari deum & eius verbum. Deinde ut me exhortaretur ad humilitatem Christi, sapientibus absconditam, & reuelatam paruulis. Victorinum ipsum recordatus est, quem Romæ cum esset familiarissimè nouerat, deq; illo mihi narravit, quod non silebo. Habet enim magnam laudem gratiæ tuæ confitendam tibi, quemadmodum ille doctissimus senex, & omnium liberalium doctrinarum peritissimus, quiq; philosophorum tam multa legerat, & diiudicauerat & dilucidauerat, doctor tot nobilium Senatorum, qui etiam ob insigne præclari magisterij, quod ciues huius mundi eximium putant, statuam Romano foro meruerat & acceperat, vsque ad illam ætatem venerator idolorum, sacrorumq; sacrilegorum particeps, quibus tunc tota ferè Romana nobilitas inflata spirabat populi vsiam, & omnigenum deum monstra, & Anubem latratorem, quæ aliquando contra Neptunum & Venerem, contraq; Mineruam tela tenuerant, & à se victis iam Roma supplicabat, quæ iste senex Victorinus tot annos ore terricrepo defensitauerat, non erubuerit esse puer Christi tui, & infans fontis tui, subiecto collo ad humilitatis iugum, & edomita fronte ad crucis opprobrium. O domine domine qui inclinasti cælos & descendisti, tetigisti montes & fumigauerunt, quibus modis te insinuasti illi pectori: Legebat, sicut ait

Psal. 137.

1. Cor. 7.

Math. 19.

Sap. 13.

Ioan. 1.

L

Rom. 1.

Iob. 28.
Prouerb. 3.
Rom. 1.
Math. 13.

De Victorino rhetore conuerso.
Cap. 11.

Laus Platoniorum.
Col. 2.

Math. 11.
M

facrilegiorum.

fetiam.

Psal. 17.

Psal. 12.

Thausit.
Matth. 10.

Facilegiis.

Psal. 111.

Psal. 39.

Quod deus
& angelima-
gis gaudent
in peccato-
rum couer-
sione.
Cap. III.
Luc. 15.

Ibidem.

Luc. 15.

A ait Simplicianus, sanctam scripturam, omnesq; Christianas literas inuestigabat studiosissime & perscrutabatur, & dicebat Simpliciano, non palam sed secretius & familiarius: Noueris me iam esse Christianum. Et respondebat ille: Non credam, nec deputabo te inter Christianos, nisi in ecclesia Christi te videro. Ille autem irridebat eum dicens: Ergo ne parietes faciunt Christianos? Et hoc saepe dicebat iam se esse Christianum, & Simplicianus illud saepe respondebat, & saepe ab illo parietum irrisio repetebatur. Amicos enim suos verebatur offendere superbos daemonicolos, quorum ex culmine Babylonice dignitatis, quasi ex cedris Libani, quas nondum contriuerat dominus, grauiter ruituras in se inimicitias arbitrabatur. Sed posteaquam legendo & inhiando auxit firmitatem, timuitque negari a Christo coram angelis sanctis, si eum timeret coram hominibus confiteri, reusque sibi magni criminis apparuit, erubescendo de sacramentis humilitatis verbi tui, & non erubescendo de sacris sacrilegis superbiorum daemoniorum, quæ imitator superbus acceperat: depuduit vanitati & erubuit veritati, subitoque & inopinatus ait Simpliciano, vt ipse narrabat: Eamus in ecclesiam, Christianus volo fieri. At ille non capiens se lætitia perrexit cum eo. Vbi autem imbutus est primis instructionum sacramentis, non multo post etiam nomen dedit, vt per baptismum regeneraretur, mirante Roma, gaudente ecclesia. Superbi videbant & irascebantur, dentibus suis stridebant & tabescebant: seruo autem tuo dominus deus erat spes eius, & non respiciebat in vanitates & insanias mendaces. Denique vt ventum est ad horam profitendæ fidei: quæ verbis certis conceptis retentisq; memoriter de loco eminentiore in conspectu populi fidelis Romæ reddi solet ab eis, qui accessuri sunt ad gratiam tuam, oblatum esse dicebat Victorino a presbyteris, vt secretius redderet, sicut nonnullis qui verecundia trepidaturi videbantur, offerri mos erat: illi autem maluisse salutem suam in conspectu sanctæ multitudinis profiteri. Non enim erat salus, quam docebat in rhetorica, & tamen eam publice professus erat. Quanto minus ergo vereri debuit mansuetum gregem tuum pronuncians verbum tuum, qui non verebatur in verbis suis turbas insanorum? Itaque vbi ascendit vt redderet, omnes sibimet inuicem quisque vt eum nouerat, instrepuerunt nomē eius strepitu congratulationis. Quis autem ibi non eum nouerat? Et sonuit pressio sonitu per ora cunctorum collatantium: Victorinus, Victorinus. Cito sonuerunt exultatione, quia videbant eum, & cito siluerunt intentione, vt audirent eum. Pronunciauit ille fidem veracem præclara fiducia, & volebant eum omnes rapere intro in cor suum, & rapiebant amando & gaudento. Hæ rapientiū manus erant.

Deus bone quid agitur in homine, vt plus gaudeat de salute desperatæ animæ, & de maiore periculo liberatæ, quam si spes ei semper affuisset, aut periculum minus fuisset? Etenim tu quoque misericos pater, plus gaudes de vno penitente, quam de nonagintanouem iustis, quibus non est opus penitentia. Et nos cum magna iucunditate audimus cum audimus, quam exultantis pastoris humeris reportetur ouis quæ errauerat: & drachma referatur in thesauros tuos collatantibus vicinis mulieri quæ inuenit: & lachrymas excutit gaudium solēnitatis domus tuæ, cum legitur in domo tua de minore filio, quoniam mortuus

erat & reuixit, perierat & inuentus est. Gaudes quippe in nobis & in angelis tuis sancta charitate sanctis. Nā tu semper idem, qui ea quæ non semper nec eodē modo sunt, eodem modo semper nosti omnia. Quid ergo agitur in anima, cum amplius delectatur inuentis aut redditis rebus, quas diligit, quam si eas semper habuisset? Contestantur enim & cætera, & plena sunt omnia testimoniis clamantibus, ita est. Triumphat victor Imperator, & non vicisset nisi pugnauisset. Et quanto maius periculum fuit in prælio, tanto maius gaudium est in triumpho. Iactat tempestas nauigantes, minaturq; naufragium, omnes futura morte palleunt. Trāquilatur cælum & mare, & exultant nimis, quoniam timuerunt nimis. Aeger est charus, & vena eius malum renunciat: omnes qui eum saluum cupiunt, ægrotant simul animo. Fit ei recte, & nondum ambulat pristinis virib⁹, & fit iam tale gaudium, quale non fuit cum antea saluus & fortis ambularet. Easq; ipsas voluptates humanæ vitæ etiam non inopinatis & præter voluntatem irruentibus, sed institutis & voluntariis molestiis homines acquirunt. Edendi & bibendi voluptas nulla est, nisi præcedat esuriendi & sitiendi molestia. Et ebriosi quædam falsiuscula comedunt, quo fiat molestus ardor, quem dum extinguit potatio, fit delectatio. Et institutum est, vt iam pactæ sponsæ non tradatur statim, ne vilem habeat maritus datam, quam non suspirauerit sponsus dilatare. Hoc in turpi & execranda lætitia, hoc in ea quæ concessa & licita est, hoc in ipsa syncerissima honestate amicitia, hoc in eo, qui mortuus erat & reuixit, perierat & inuentus est. Vbiq; maius gaudium, molestia maior præcedit. Quid est hoc domine deus meus, cum tu æternum tibi tuipse sis gaudium, & quædam de te circa te semper gaudeat? Quid est quod hæc rerum pars alternat defectu & profectu, offensionibus & conciliationibus? An is est modus earum, & tantum dedisti eis, cum a summis cælorum vsque ad ima terrarum, ab initio vsque in finem seculorum, ab angelo vsque ad vermiculum, a motu primo vsque ad extremum, omnia genera bonorum, & omnia iusta opera tua suis quæq; sedibus locares, & suis quæq; temporibus ageres? Hei mihi quam excelsus es in excelsis, & quam profundus es in profundis, & nusquam recedis, & vix redimus ad te.

A Ge domine & fac, excita & reuoca nos, accende & rape, flagra, dulcesce, iam amem⁹ & curamus. Nōne multi ex profundiore tartaro excitatis, quam Victorinus redeunt ad te, & accedunt & illuminantur recipientes lumen? Quod si qui recipiunt, accipiunt a te potestatem vt filij tui fiant. Sed si minus noti sint populis, minus de illis gaudent, etiam qui nouerunt eos. Quando enim cum multis gaudetur, & in singulis vberius est gaudium, quia feruere faciunt se & inflāntur ex alterutro. Deinde quod multis noti, multis sunt authoritati ad salutem, & multis præeunt securis, ideoq; multū de illis & qui eos præcesserunt lætantur, quia non de solis lætantur. Absit enim vt in tabernaculo tuo præ pauperibus accipiantur persone diuitum, aut præ ignobilibus nobiles, quando potius infirma mundi elegisti, vt confunderes fortia, & ignobilia huius mundi elegisti & contemptibilia, & ea quæ non sunt tanquam quæ sunt, vt ea quæ sunt euacuares. Et tamen idemipse minimus Apostolorum tuorum, per cuius linguam tu ista verba sonuisti, cum Paulus Procōsul per eius militiam debellata superbia, sub leni iugo Christi tui missus esset, regis magni provincialis

17. quest. 22
c. instituti.
4. sen. dist.
17. cap. de
nuptialibus.

Luc. 15.

F
Quare plus
lætadum sit
in magni
peccatoris
couersione.
Cap. III.

1. Cor. 1.

1. Cor. 15.

Manh. 12.

Quæ remota-
bantur eū
ā cōuersiōe.
Cap. V.
Lex Iuliani
ā scholis ar-
cet Chri-
stianor.

Sap. 19.

Galat. 5.

Ephes. 5.

Guincialis effectus, ipse quoque ex priore Saulo Paulus vocari amavit, ob tam magnā insignē victoriā. Plus enim hostis vincitur in eo quem plus tenet, & de quo plures tenet. Plus autem superbos tenet nomine nobilitatis, & de his plures nomine authoritatis. Quanto igitur gratius cogitabatur Victorini pectus, quod tanquam inexpugnabile receptaculum diabolus obtinuerat Victorini lingua, quo telo grandi & acuto multos peremerat, abundantius exultare oportuit filios tuos, quia rex noster alligauit fortem, & videbāt vasa eius erepta mundari & aptari in honorem tuum, & fieri vtilia domino ad omne opus bonum.

Sed ubi mihi homo tuus Simplicianus de Victorino ista narrauit, exarsi ad imitandum. Ad hoc enim & ille narrauerat. Posteaquam vero & illud addidit, quod imperatoris Iuliani temporibus lege data prohibiti sunt Christiani docere literaturam & oratoriam, quam legē ille amplexus, loquacē scholam deserere maluit, quā verbum tuum, quo linguas infantium facis disertas, non mihi fortior quā felicius visus est, quia inuenit occasionem vacandi tibi. Cui rei ego suspirabam ligatus, non ferro alieno, sed mea ferrea voluntate. Velle meum tenebat inimicus, & inde mihi catenam fecerat & constrinxerat me. Quippe ex voluntate peruersa facta est libido, & dum seruitur libidini, facta est consuetudo, & dum consuetudini non resistitur, facta est necessitas. Quibus quasi ansulis quibusdam sibi innoxis, vnde catenam appellauit, tenebat me obstrictum dura seruitus. Voluntas autem noua, quæ mihi esse cœperat, vt te gratis colerem, fruique te vellem deus sola certa iocunditas, nondum erat idonea ad superandam priorem vetustate roboratam. Ita duæ voluntates meæ, vna vetus, alia noua, illa carnalis, illa spiritalis confligebant inter se, atque discordando dissipabant animam meam. Sic intelligebam meo ipso experimento, id quod legeram, quomodo caro concupisceret aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. Ego quidem in vtroque, sed magis ego in eo quod in me approbabam, quā in eo quod in me improbabam. Ibi enim magis iam non ego, quia ex magna parte id patiebar inuitus, quā faciebam volens.

Sed tamen consuetudo aduersus me pugnatio ex me facta erat, quoniam volens quod nollem perueneram. Et quis iure contradiceret, cum peccantem iusta pœna sequeretur? Et non erat iam vlla excusatio, qua videri mihi solebam, propterea nondum me contempto seculo seruire tibi, quia incerta mihi esset perceptio veritatis. Iam enim & ipsa certa erat, ego autem adhuc terra obligatus, militare tibi recusabam, & impedimentis omnibus sic timebam expediri, quemadmodum impediri timendum est. Ita sarcina seculi velut somno assolet dulciter premebar, & cogitationes quibus meditabar in te, similes erant conatibus expergisci volentium, qui tamen superati soporis altitudine remerguntur. Et sicut nemo est qui dormire semper velit, omniumque sano iudicio vigilare præstat: differt tamen plerumque homo somnum excutere, cum grauis torpor in membris est, cūque iam displicentem carpit libentius, quamuis surgendi tempus aduenerit: ita certum habebam esse melius tuæ charitati me dedere, quā mea cupiditati cedere. Sed illud placebat & vincebat, hoc libebat & vincebat. Non enim erat quod tibi responderem dicenti mihi: Surge qui dormis, & exurge a mortuis, & illumina-

bit te Christus: & vndique ostendenti vera te dicere, **K** non erat omnino, quod responderem veritate conuictus, nisi tantum verba lenta & somnolenta: Modo, ecce modo, sine paululum. Sed modo & modo non habebant modum, & sine paululum, in longum ibat. Frustra condelectabar legi tuæ secundum interiorem **Rom. 7.** hominem, cum lex alia in membris meis repugnaret legi mentis meæ, & captiuum me duceret in lege peccati, quæ in membris meis erat. Lex enim peccati est violentia consuetudinis, qua trahitur & tenetur etiam inuitus animus, eo merito, quo in eam volens illabatur. Miserum ergo me quis liberaret de corpore mortis huius, nisi gratia tua per Iesum Christum dominum nostrum?

Et de vinculo quidem desyderij concubitus, quo **Potitianus** narrat **Antonij** vitam. **Cap. VI.** **E**arctissime tenebar, & secularium negotiorum seruitute, quemadmodum me exemeris narrabo, & confitebor nomini tuo domine adiutor meus & redemptor meus. Agebam solita crescente anxietudine, & quotidie suspirabam tibi: Frequentabam Ecclesiam tuam quantum vacabat ab eis negociis, sub quorum pondere gemebam. Mecum erat Alipius ociosus **L** ab opere iurisperitorum post assensionem tertiam, expectans quibus iterum consilia venderet, sicut ego vendebam dicendi facultatem, si qua docendo præstari potest. Nebridius autem amicitia nostræ cesserat, vt omnium nostrum familiarissimo Verecundo Mediolanensi & ciui & grammatico subdoceret, vehementer desyderanti & familiaritatis iure flagitanti, de numero nostro fidele adiutorium, quo indigebat nimis. Nō itaque Nebridium cupiditas commodorum cō traxit, maiora enim posset si vellet de literis agere, sed officio beneuolentiæ petitionem nostram contemnere noluit amicus dulcissimus & mitissimus. Agebat autem illud prudentissime, cauens innotescere personis secundum hoc seculum maioribus, deuotans in eis omnem inquietudinem animi, quem volebat habere liberum, & quā multis posset horis feriatum ad querendum aliquid, vel legendum, vel audiendum de sapientia. Quodam igitur die, non recolo causam, qua erat absens Nebridius, cum ecce ad nos domū venit & ad me & Alipium **Potitianus** quidā ciuis noster in quantum **M** Afer, præclare in palatio militans, nescio quid a nobis volebat. Et consedimus vt colloqueremur, & forte supra mensam lusoriam, quæ ante nos erat, attēdit codicem, tulit, aperuit, inuenit Apostolum Paulum, inopinātē sane: putauerat enim aliquid de libris, quorum professio me conterebat. Tum vero arridens meque intuens, gratulatorie miratus est, quod eas & solas præ oculis meis literas repente comperisset. Christianus quippe & fidelis erat, & sæpe tibi deo nostro prosternebatur in Ecclesia crebris & diuturnis orationibus. Cui ego cum indicassem illis me scripturis curam maximam impendere, ortus est sermo ipso narrante de Antonio Aegypto monacho, cuius nomen excellenter clarebat apud seruos tuos, nos autem vsq; in illam horam latebat. Quod ille ubi comperit, immoratus est in eo sermone, insinuans tantum virum ignorantibus, & admirans eandem nostram ignorantiam. Stupebamus autem audientes tam recenti memoria, & propē nostris temporibus, testatissima mirabilia tua in fide recta & catholica ecclesia. Omnes mirabamur, & nos, quia tam magna erant, & ille, quia inaudita nobis erant. Inde sermo eius deuolutus est ad monasteriorum greges, & mores suauolentia tuæ, & vbera deserta

Anto. monachus.

A deferta et eremi, quorum nos nihil sciebamus. Et erat monasterium Mediolani plenum bonis fratribus extra urbem moenia sub Ambrosio nutritore, & non noueramus. Pertendebat ille & loquebatur adhuc, & nos intenti tacebamus. Vnde incidit ut diceret nescio quando se & tres alios contubernales suos nimirum apud Treueros, cum imperator pomeridiano Circensium spectaculo teneretur, exisse deambulatum in hortos muris contiguos, atque illic ut forte combinati spatiabantur, vnum secum seorsum, & alios duos itidem seorsum pariterque digressos: sed illos vagabundos irruisse in quandam casam, ubi habitabant quidam serui tui, spiritu pauperes, qualium est regnum caelorum, & inuenisse ibi codicem in quo scripta erat vita Antonij. Quam legere cepit vnus eorum, & mirari & accendi, & inter legendum meditari arripere talem vitam, & relicta militia seculari seruire tibi. Erat autem ex eis quos dicunt agentes in rebus. Tunc subito repletus amore sancto & sobrio pudore, iratus ita sibi coniecit oculos in amicum, & ait illi: Dic quæso te, omnibus istis laboribus nostris quod ambimus peruenire? Quid querimus? Cuius rei causa militamus? Maior ne esse poterit spes nostra in palatio, quam ut amici Imperatoris simus? Et ibi quid non fragile, plenumque periculis? Et per quot pericula peruenitur ad grandius periculum? Et quandiu istud erit? Amicus autem dei si voluero, ecce nunc fio. Dixit hoc, & turbidus parturitione nouæ vitæ, reddidit oculos paginis, & legebat, & mutabatur intus ubi tu videbas, & exuebatur mundo mens eius, ut mox apparuit. Nanque dum legit & voluit fluctus cordis sui, infremuit aliquando & discreuit, decreuitque meliora, iam iamque tuus ait amico suo: Ego iam abrupti me ab illa spe nostra, & deo seruire statui, & hoc ex hora hac, in hoc loco aggredior. Te si piget imitari, non li aduersari. Respondit illi adhaerere se locio tantæ mercedis tantæque militiæ. Et ambo iam tui ædificabant turrim sumptu idoneo relinquendi omnia & sequendi te. Tum Potitianus, & qui cum eo per alias horti partes deambulabant, quærentes eos, deueniunt in eundem locum, & inuenientes admonuerunt ut redirent, quoniam declinasset dies. At illi narrato placito & proposito suo, quoque modo in eis talis voluntas orta esset atque firmata, perueniunt ne sibi molesti essent, si adiungi recusarent. Isti autem nihilo mutati à pristinis, fleuerunt se tamen ut dicebat atque illis pie congratulati sunt, & commendauerunt se orationibus eorum, & trahentes cor in terra abierunt in palatium, illi autem affigentes cor caelo, manserunt in casa. Et ambo habebant sponsas. Quæ postea hoc audierunt, dicauerunt etiam ipsæ virginitatem tibi. Narrabat hæc Potitianus.

TV autem domine inter verba eius retorquebas me ad meipsum auferens me à dorso meo ubi me posueram, dum nolle me attendere, & constituebas me ante faciem meam, ut viderem quam turpis essem, quam distortus & sordidus, maculosus & vlcerosus. Et videbam & horrebam, & quo à me fugerem non erat. Et si conabar à me auertere aspectum, narrabat ille quod narrabat, & tu me rursus opponebas mihi, & impinguebas me in oculos meos, ut inuenirem iniquitatem meam & odissem. Noueram eam, sed dissimulabam, & conuiuebam & obliuiscabar. Tunc vero, quāto ardentius amabam illos de quibus audiebam salubres affectus, quod se totos sibi sanandos dederant, tanto execrabilius me comparatum eis oderam. Quoniam multi mei anni mecum effluerant, forte duo-

Tonus primus.

decim anni, ex quo ab vndeicesimo anno ætatis meæ, lecto Ciceronis Hortensio, excitatus eram studio sapientie, & differebam contempta felicitate terrena ad eam inuestigandam vacare, cuius non inuentio, sed vel sola inquisitio iam præponenda erat, etiam inuentis thesauris regnisque gentium, & ad nutum circumfluentibus corporis voluptatibus. At ego adolescens miser valde, miser in exordio ipsius adolescentiæ etiam petieram à te castitatem, & dixeram: Da mihi castitatem & continentiam, sed noli modo. Timebam enim ne me cito exaudires, & cito sanares à morbo concupiscentiæ, quam malebam expleri quam extinguere. Et ieram per vias prauas superstitione sacrilega, non quidem certus in ea, sed quasi præponens eam certis, quæ non pie quærebam, sed inimice oppugnabam. Et putaueram me propterea differre de die in diem contempta spe seculi te solum sequi, quia non mihi apparebat certum aliquid, quod dirigerem cursum meum. Et venerat dies quo nudarer mihi, & increparet me conscientia mea: Vbi es lingua? Nempe tu dicebas propter incertum verum nolle te abiicere sarcinam vanitatis. Ecce iam certum est, & illa te adhuc premit, humerisque liberioribus pennas recipiunt, qui neque in quærendo ita attriti sunt, nec decennio & amplius ista meditari. Ita rodebar intus, & confundebar pudore horribili vehementer, cum Potitianus talia loqueretur. Terminato autem sermone & causa qua venerat, abiit ille. Et ego ad me, quæ non in me dixi? Quibus sententiarum verberibus non flagellavi animam meam, ut sequeretur me conantem post te ire? Et renitebatur, recusabat, & non se excusabat. Consumpta erant & conuicta argumenta omnia, remanserat muta trepidatio, & quasi mortem reformidabat restringi à fluxu consuetudinis quo tabescebat in mortem.

TVM in illa grandi rixa interioris domus meæ, quam fortiter excitaueram cum anima mea in cubiculo nostro corde meo, tam vultu quam mente turbatus, inuado Alipium & exclamo: Quid parimur? Quid est hoc, quod tibi audisti? Surgunt indocti & caelum rapiunt, & nos cum doctrinis nostris sine corde, ecce ubi volutamus in carne & sanguine? An quia præcesserunt, pudet sequi, & non pudet nec saltem sequi? Dixi, nescio quæ talia, & abripuit me ab illo æstus meus, cum taceret attonitus intuens me. Neque enim solita sonabant, pluresque alloquebantur animum meum frons, genæ, oculi, color, modus vocis, quam verba quæ promebam. Hortulus quidam erat hospitij nostri, quo nos utebamur sicut tota domo. Nam hospes ibi non habitabat dominus domus. Illuc me abstulerat tumultus pectoris, ubi nemo impediret ardentem litem quam mecum aggressus eram, donec exiret quæ tu sciebas. Ego autem non sciebam, sed tantum insaniebam salubriter, & moriebar vitaliter, gnarus quid mali essem, & ignarus quid boni post paululum futurus essem. Abscessi ergo in hortum, & Alipius pedem post pedem. Neque enim secretum meum non erat, ubi ille aderat. Aut quando me sic affectum defereret? Sedimus quantum potuimus remoti ab ædibus: Ego fremebam spiritu indignans turbulentissima indignatione, quod non irem in placitum & pactum tecum deus meus, in quod eundem esse omnia ossa mea clamabant, & in caelum tollebant laudibus, & non illuc ibatur nauibus, aut quadrigis aut pedibus, quāto saltē de domo in eum locum ieram ubi sedebamus. Nam non solum ire, verum etiam peruenire illuc, nihil erat aliud quam

In horto quod fecerit. Ca. VIII.

† hoc quid.

Displicuit sibi audito Potitiano. Cap. VII.

† colubebat.

Supra lib. 3. cap. 4.

Guam velle ire, sed velle fortiter & integre, non seminauciam hac atq; hac versare & iactare voluntate, partem assurgentem cum alia parte cadente luctantem. Denique tam multa faciebant corpore in ipsis cunctationis effectibus, quae aliquando volunt homines & non valent, si aut ipsa membra non habeant, aut ea vel colligata vinculis, vel resoluta languore, vel quoquo modo impedita sint. Si vulsi capillum, si percussi frontem, si cōsertis digitis amplexatus sum genu, quia volui feci. Potui autem velle & non facere, si mobilitas membrorum non obsequeretur. Tam multa ergo feci, ubi nō hoc erat velle quod posse: & non faciebant, quod & incomparabili affectu amplius mihi placebat, & mox ut vellem possem, quia mox ut vellē utiq; vellē. Ibi enim facultas ea quae voluntas, & ipsum velle iam facere erat, & tamen non fiebat: faciliusq; obtemperabat corpus tenuissimae voluntati animae, ut ad nutum membra mouerentur, quam ipsa sibi anima ad voluntatem suam magnā in sola voluntate perficiendam.

Animus quare ad bonū tardus.
Cap. IX.

Vnde hoc monstrum? & quare istud? Luceat misericordia tua, & interrogem si forte mihi respondere possint latebrae poenarum hominum, & tenebrosissimae contritiones filiorum Adam. Vnde hoc monstrum, & quare istud? Imperat animus corpori, & paretur statim, imperat animus sibi & resistitur. Imperat animus ut moueatur manus, & tanta est facilitas, ut vix à seruitio discernatur imperium: Et animus animus est, manus autem corpus est. Imperat animus ut velit animus, nec alter est, nec facit tamen. Vnde hoc monstrum, & quare istud? Imperat (inquam) ut velit, qui non imperaret nisi vellet, & non fit quod imperat. Sed non ex toto vult, non ergo ex toto imperat. Nam intantum imperat, inquantum vult, & intantum nō fit quod imperat, inquantum non vult. Quoniam voluntas imperat ut sit voluntas, nec alia sed ipsa. Non utiq; plena imperat, ideo non est quod imperat. Nam si plena esset, nec imperaret ut esset, quia iam esset. Non igitur monstrum partim velle, partim nolle, sed egritudo animi est, quia non totus assurgit veritate subleuatus, consuetudine praeuatus. Et ideo sunt duae voluntates, quia una earum tota nō est, & hoc adest alteri quod deest alteri.

Varia hōis voluntas.
Cap. X.

Ephē. 5.

Ioan. 1.
Psal. 33.

† me.
Roma. 7.

Pereant à facie tua deus, sicuti pereunt vaniloqui & mentis seductores, qui cum duas voluntates in deliberando animaduenterint, duas naturas duarum mentium esse asseuerant, vnam bonā, alteram malā. Ipsi vero mali sunt, cum ista mala sentiunt, & idem ipsi boni erūt si vera senserint, verisq; cōsenserint, ut dicat eis Apostolus tuus: Fuiſtis aliquando tenebre, nunc autem lux in domino. Illi enim dum volunt esse lux, non in domino, sed in seipsis, putando animae naturam hoc esse quod deus est, ita facti sunt densiores tenebre: quoniam longius à te recesserunt horrenda arrogantia, à te vero lumine illuminante omnem hominem venientem in hunc mundum. Attendite quid dicatis, & erubescite, & accedite ad eum & illuminamini, & vultus vestri non erubescant. Ego cum deliberabam ut iam seruire domino (deo) meo, sicut diu disposueram, ego eram qui volebam, ego qui nolebam, ego ego eram. Nec plene volebam, nec plene nolebam. Ideo mecum contendebar, & dissipabar à meipso. Et ipsa dissipatio me inuito quidem fiebat, nec tamen ostendebat naturam mentis alienae, sed poenā meam †. Et ideo non iam ego operabar illam, sed quod habitabat in me peccatum de supplicio liberioris peccati, quia eram filius Adam.

Nam si tot sunt contrariae naturae, quot voluntates sibi resistunt: non iam duae, sed plures erūt. Si deliberet quisquam utrum ad cōuenticulum eorū pergat, an ad theatrum: clamant isti, Ecce duae naturae, vna bona hac ad cōuenticulum ducit, altera mala illac ad theatrum reducit. Nam vnde ista cunctatio sibi met adversantium voluntatum? Ego autem dico ambas malas, & quae ad illos ducit, & quae ad theatrum reducit. Sed non credūt nisi bonam esse qua itur ad eos. Quid si ergo quisquam nostrum deliberet, & secum altercantibus duabus voluntatibus fluctuet, utrum ad theatrum pergat, an ad Ecclesiam nostrā, nonne & isti quid respondeant fluctuabunt? Aut enim fatebuntur quod nolunt, bona voluntate pergi in Ecclesiam nostram, sicut in eam pergunt qui sacramentis eius, imbuti sunt atq; detinentur: aut duas malas naturas, & duas malas mentes in vno homine configere putabunt, & non erit verum quod solent dicere, vnam bonā & alteram malam, aut cōuertentur ad verum & non negabunt, cum quisq; deliberat animam vnam diuersis voluntatibus aestuare: Iam ergo non dicant, cum duas voluntates in homine vno aduersari sibi sentiunt, duas contrarias mentes de duabus contrariis substantiis, & de duobus contrariis principis contendere: vnam bonam, alteram malā. Nam tu deus verax improbas eos, & redarguis atque conuincis eos, sicut in vtraq; mala voluntate, cum quisque deliberat utrum hominem veneno interimat an ferro: utrum fundum alienum illum, an illum inuadat, quando utrūque non potest: utrum emat voluptatem luxuria, an pecuniam seruet auaritia: utrum ad circum pergat, an ad theatrum, si vno die vtrūq; exhibeatur: addo etiam tertium, an ad furtum de domo aliena si subest occasio: addo & quartum, an ad cōmittendum adulterium, si & inde simul facultas aperitur, si omnia concurrant in vnum articulum temporis, pariterq; capiantur omnia quae simul agi nequeunt. Discerpunt enim animum sibi met adversantibus quatuor voluntatibus, vel etiam pluribus in tanta copia rerum quae appetuntur, nec tamen tantam multitudinem diuersarum substantiarum solent dicere: ita & in bonis voluntatibus. Nam quaro ab eis, utrum bonū sit delectari lectione Apostoli, & utrū bonum sit delectari psalmo sobrio, & utrū bonum sit Euangelium differere. Respondebunt ad singula: Bonum. Quid si ergo pariter delectent omnia simulq; vno tempore? Nonne diuersae voluntates distendunt cor hominis cum deliberatur quid potissimum arripiamus? Et omnes bonae sunt, & certant secum donec eligatur vnū quo feratur tota voluntas vna, quae in plures diuidebatur. Ita etiā cum aeternitas delectat superius, & temporalis boni voluptas retentat inferius, eadem anima est nō tota voluntate illud aut hoc volens, & ideo discerpitur graui molestia, dum illud veritate praepōnit, hoc familiaritate non ponit.

Sic aegrotabam & excruciebar accusans memetipsum solito acerbius nimis, ac voluens & versans me in vinculo meo, donec abrumperetur totū quod iam exiguo tenebar, sed tenebar tamen: & instabas tu in occultis meis domine seuera misericordia, flagella ingeminans timoris & pudoris, ne rursus cessarem, & non abrumperetur idipsum exiguum & tenue quod remanserat, & reualeceret iterum, & me robustius alligaret. Dicebam enim apud me intus: Ecce modo fiat, modo fiat. Et cū verbo iam ibam in placitum, iam penē faciebā & non faciebā: nec relabebar tamen in pristina, sed de proximo stabā & respirabā, & itē conabar & pau-

Lucia spiritalis & carnis in August. Cap. XI.

A & paulominus ibi eram, & paulominus iam iamq; attingebam & tenebam, & non ibi erā nec attingebam nec tenebam, hesitans mori morti, & vitæ vivere, plūsq; in me valebat deterius inolitum quā melius insolitum, punctumq; ipsum temporis quo aliud futurus eram, quanto propius admovebatur, tanto ampliorem incutebat horrorem, sed non recutiebat retro, nec auertebat, sed suspendebat. Retinebant me nugæ nugarum, & vanitates vanitatum antiquæ amicæ meæ, & succutiebant vestem meā carneam & submurmurabant: Dimittis ne nos? Et à momēto isto non erimus tecum ultra in æternum, & à momento isto non tibi licebit hoc & illud ultra in æternū? Et quæ suggerebāt in eo quod dixi hoc & illud, quæ suggerebant deus meus, auertat ab anima serui tui misericordia tua: Quas fordes suggerebant, quæ dedecora? Et audiebam eas iam longe minus quā dimidiis, non tanquam libere contra dicentes eundo in obuiam, sed veluti à dorso mullitantes & discedentem quasi furtim vellicantes vt respicerem, retardabant tamen me cunctantem abripere atque excutere ab eis & trāsilire quō vocabar, cum diceret mihi consuetudo violenta: Putās ne sine istis poteris? Sed iam tepidissime hoc dicebat. Aperiebatur enim ab ea parte qua intenderem faciem, & quō transire trepidabam, casta dignitas continentie, serena & non dissolute hilaris, honeste blandiens vt venirem neque dubitarem, & extendens ad me suscipiendum & amplectendum piās manus plenas gregibus bonorū exemplorū. Ibi tot pueri & puellæ, ibi iuuentus multa & omnis ætas, & graues viduæ, & virgines anus, & in omnibus ipsa continentia nequaquam sterilis, sed fecunda mater filiorū gaudiorum de marito te domine. Et irridebat me irrisione exhortatoria, quasi diceret: Tu non poteris quod isti & iste? An vero isti & iste in semetipsis posunt, ac non in domino deo suo? Dominus deus eorum me dedit eis. Quid in te stas & non stas? Proiice te in eum, noli metuere, non se subtrahet vt cadas. Proiice te securus, excipiet te & saluabit te. Et erubescēbā nimis quia illarum nugarum murmur adhuc audiebā, & cum etabundus pendebam. Et rursus illa, quasi diceret: Obsurdesce aduersus immūda illa membra tua super terram, vt mortificentur. Narrant tibi delectationes, sed non sicut lex domini dei tui. Ista controuersia in corde meo, nō nisi de meipso aduersus meipsum. At Alipius affixus lateri meo, inusitati motus mei exitum tacitus operiebatur.

Vbi vero à fundo arcano alta consyderatio contraxit & congescit totam miseriam meam in conspectum cordis mei, oborta est procella ingens, ferens ingentem imbrem lachrymarum. Et vt totum effunderem cum vocibus suis, surrexi ab Alipio. Solitudo mihi ad negocium flendi aptior suggerebatur. Et secessi remotius quā vt posset mihi onerosa esse etiam eius præsentia. Sic tunc eram, & ille sensit nescio quid. Aliquid enim puto dixeram, in quo apparebat sonus vocis meæ iam fletu grauidus, & sic surrexeram. Mansit ergo ille vbi sedebamus, nimie stupens. Ego sub quadam fici arbore stravi me, nescio quomodo, & dimisi habenas lachrymis, & proruperunt flumina oculorum meorum, acceptabile sacrificium tuum. Et non quidem his verbis, sed in hac sentētia multa dixi tibi: Et tu domine vsquequo? Vsquequo domine irasceris in finem? Ne memor fueris iniquitatum nostrarum antiquarum. Sentiebam enim me ab eis teneri, & iactabam voces miserabiles: Quandiu, quandiu,

Tomus primus.

cras & cras? Quare non modo, quare non hac hora finis turpitudinis meæ? Dicebam hæc & flebam amarissima contritione cordis mei. Et ecce audio vocem de vicina domo cum cantu dicentis & crebro repetentis quasi pueri an puellæ, nescio: Tolle lege, tolle lege. Statimque mutato vultu intentissimus cogitare coepi, vtrū nam solerent pueri in aliquo genere ludendi cantare tale aliquid, nec occurrebat omnino audiuisse me vsquam. Repressōque impetu lachrymarum surrexi, nihil aliud interpretans diuinitus mihi iuberi, nisi vt aperirem codicem & legerem quod primum caput inuenissem. Audieram enim de Antonio, quod ex Evangelica lectione, cui forte superuenerat admonitus fuerit tanquā sibi diceretur quod legebatur: Vade vende omnia quæ habes & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlis, & veni sequere me. & tali oraculo cōfestim ad te esse cōuersum. Itaq; concitus redi ad eum locum, vbi sedebat Alipius: Ibi enim posueram codicē Apostoli cum inde surrexeram. Arripui, aperui, & legi in silentio capitulum, quo primum coniecti sunt oculi mei. Non in comestationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & impudiciis, non in contentione & æmulatione, sed induite dominum Iesum Christum, & carnis prouidentiam ne feceritis in concupiscentiis. Nec ultra volui legere, nec opus erat. Statim quippe cum fine huiusce sentētiæ quasi luce securitatis infusa cordi meo, omnes dubitationis tenebræ diffugerunt. Tum interiecto aut digito, aut nescio quo alio signo, codicem clausi, & tranquillo iam vultu indicaui Alipio. At ille quid in se ageretur quod ego nesciebam, sic indicauit: Petit videre quid legissem, Ostendi, & attendit etiam ultra quā ego legeram, & ignorabam quid sequeretur. Sequebatur vero, infirmum autem in fide assumite. Quod ille ad se retulit, mihiq; aperuit. Sed tali admonitione firmatus est, placitoq; ac proposito bono & congruentissimo suis moribus quibus à me in melius iam olim valde longēque distabat, sine vlla turbulenta cum etatione coniunctus est. Inde ad matrem ingredimur, indicamus, gaudet, narramus quemadmodum gestum sit, exultat & triumphat, & benedicit tibi qui potens es ultra quā petimus aut intelligimus facere, quia tanto amplius sibi à te concessum de me videbat, quā petere solebat miserabilibus eius flebilibusque gemitibus. Conuertisti enim ita me ad te, vt nec vxorem quærerem, nec aliquam spem seculi huius, stans in ea regula fidei, in qua me ante tot annos ei reuelaueras. Et cōuertisti luctum eius in gaudium multo vberius quā voluerat, & multo charius atq; castius quā de nepotibus carnis meæ requirebat.

DIVI AVRELII AVGV- stini Confessionū Liber Nonus.

DOMINE ego seruus tuus, ego seruus tuus, & filius ancillæ tuæ: Dirupisti vincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis. Laudet te cor meū & lingua mea, & omnia ossa mea dicant: Domine quis similis tibi? Dicant, & responde mihi, & dic anime meæ, salus tua ergo Ium. Quis igitur ego, & qualis ego? Quid nō mali ego, An facta mea: aut si nō facta, dicta mea: aut si nō dicta, volūtas mea fuit? Tu autē domine bonus & misericors, & dextera tua respiciēs pfunditatē

c ij mortis

Matth. 19.

Roma. 13.

E

Roma. 14.

Eph. 3.

F

Supra lib. 3.

cap. 11.

Psal. 29.

Psal. 116.

Laudat dei

bonitatem &

gratias suā

miseriam.

Cap. I.

Psal. 82.

Psal. 34.

† sanabit.

Col. 3.
Psal. 118.

Vocis admo-
niti quomo-
do totus cō-
uerfus.
Cap. XII.

Psal. 6.
Psal. 78.

Matth. 11.

Deserit Rhetoricam professionem.
Cap. 11.

Psalm. 81.
Psalm. 119.

Rom. 14.

G mortis meae, & à fundo cordis mei exhaustis abyssum corruptionis. Et hoc erat totum nolle quod volebas, & velle quod nolebas. Sed ubi erat tam annoso tempore, & de quo imo altoque secreto euocatum est in momento liberum arbitrium meum, quo subderem ceruicem leni iugo tuo, & humeros leui sarcinae tuae, Christe Iesu, adiutor meus & redemptor meus? Quam suauis mihi subito factum est carere suauitatibus nugarum, & quas amittere metus fuerat, iam dimittere gaudium erat. Eiiciebas enim eas à me, vera & tu summa suauitas, eiiciebas & intrabas pro eis omni voluptate dulcior, sed non carni & sanguini: omni luce clarior, sed omni secreto interior, omni honore sublimior, sed non sublimibus in se. Iam liber erat animum meus à curis mordacibus ambiendi & acquirendi & volutandi atque scalpenti scabiè libidinum, & garriebam tibi claritati meae, & diuitiis meis, & saluti meae domino deo meo.

Et placuit mihi in conspectu tuo non tumultuose abripere, sed leniter subtrahere ministerium linguae meae nundinis loquacitatis, ne ulterius pueri meditantes, non legem tuam, non pacem tuam, sed insanias mendaces, & bella forensia mercarentur ex ore meo arma furori suo. Et opportune iam paucissimi dies supererant ad vindemiales ferias, & statui tolerare illos, ut solenniter abscederem, & redemptus à te iam non redirem venalis. Consilium ergo nostrum erat coram te, coram hominibus autem nisi nostris non erat. Et conuenerat inter nos ne passim cuiquam effunderetur, quanquam tu nobis à conualle plorationis ascendentes & cantantibus canticum graduum, dederas sagittas acutas, & carbones vastatores aduersus linguam subdolum, velut consulendo contradicentem, & sicut cibum assolet amando consumentem. Sagittaueras tu cor nostrum charitate tua, & gestabamus verba tua transfixa visceribus, & exempla seruorum tuorum, quos de nigris lucidos, & de mortuis viuos feceras, congesta in sinum cogitationis nostrae vrebant & absorbabant grauem torporem, ne in ima vergeremus, & accendebant nos valide, ut omnis ex lingua subdola contradictionis flatus inflamare nos acrius posset, non extinguere. Veruntamen quia propter nomen tuum quod sanctificasti per terras, etiam laudatores utique haberet, votum & propositum nostrum, iactantiae simile videbatur, non operiri tam proximum feriarum tempus, sed de publica professione, atque ante oculos omnium sita ante discedere, ut conuersa in factum meum ora cunctorum intuentium, quam vicinum vindemialium diem praeuire voluerim, multa dicerent quod quasi appetissem magnus videri. Et quo mihi erat istud, ut putaretur & disputaretur de anima mea, & blasphemaretur bonum nostrum? Quinetiam quod ipsa aestate literario labori nimio pulmo meus cedere coeperat, & difficulter trahere suspiria, doloribusque pectoris testari se faucium, vocemque clariorem productioremve recusare, primo perturbauerat me, quia magisterij illius sarcinam penè iam necessitate deponere cogebar, aut si curari & conualescere potuissem, certe intermittere. Sed ubi plena voluntas vacandi & videndi, quoniam tu es dominus oborta mihi est atque firmata, nostri deus meus etiam gaudere coepi, quod haec quoque suberat non mendax excusatio, quae offensionem hominum temperaret, qui propter liberos suos me liberum esse nunquam volebant. Plenus igitur tali gaudio tolerabam illud intervallum temporis, donec decurreret, nescio utrum vel viginti dies erant, sed tamen fortiter tolerabatur, quia

recesserat cupiditas, quae mecum solebat ferre graue negotium, & ego premendus remanseram, nisi patientia succederet. Peccasse me in hoc quisquam seruorum tuorum fratrum meorum dixerit, quod iam pleno corde militia tua passus me fuerim, vel una hora sedere in cathedra mendacij. At ego non contendo. Sed tu domine misericordissime, nonne & hoc peccatum cum ceteris horridis & funereis in aqua sancta ignouisti & remisisti mihi?

Macerabatur anxietudine Verecundus de isto nostro bono, quod propter vincula sua quibus tenacissime tenebatur, deserere se nostro consortio videbat nondum Christianus coniuge fidei, ea ipsa tamè arctiore praeceteris compede ab itinere quod aggressi eramus retardabatur. Nec Christianum esse alio modo se velle dicebat, quam illo quo non poterat. Benigne sanè obtulit, ut quandiu ibi essemus, in rure eius essemus. Retribues illi domine in resurrectione iustorum, quia iam ipsam sortem retribuisti ei. Quauis enim absentibus nobis cum Romae iam essemus, corporali aegritudine correptus, & in ea Christianus & fidelis affectus ex hac vita emigravit. Ita misertus es, non solum eius, sed etiam nostri, ne cogitantes egregiam erga nos amici humanitatem, nec cum in grege tuo numerantes, dolore intolerabili cruciaremur. Gratias tibi domine deus noster, tui sumus, indicant hortationes tuae, fidelis promissor, reddes. Verecundo pro rure illo eius Cassiciaco, ubi ab actu seculi requieuiamus in te, amoenitatem sempiternae virentis paradisi tui, quoniam dimisisti ei peccata super terram, in monte incaurato, monte tuo, monte vberi. Angebatur ergo tunc ipse, Nebridius autem collectabatur. Quauis enim & ipse nondum Christianus in illam foueam perniciosissimi erroris inciderat, ut veritatis filij tui carnem phantasma crederet, tamen inde emergens sic sibi erat, nondum ullis ecclesiae tuae sacramentis imbutus, sed inquisitor ardentissimus veritatis. Quem non multo post conversionem nostram & regenerationem per baptismum tuum, ipsum etiam fidelem Catholicum castitate perfecta atque continentia tibi seruientem in Africa apud suos, cum tota domus eius per eum Christiana facta esset, carne soluisti, & nunc ille viuit in sinu Abraham. Quicquid illud est quod illo significatur sinu, ibi Nebridius meus viuit, dulcis amicus meus, tunc autem domine adoptiuus ex liberto filius, ibi viuit. Nam quis alius tali animae locus? Ibi viuit, unde me multa interrogabat homuncionem inexpertum. Iam non ponit aurem ad os meum, sed spiritale os ad fontem tuum: & bibit quantum potest sapientiam pro auiditate sua sine fine foelix. Nec sic cum arbitror inebriari ex ea, ut obliuiscatur mei, cum tu domine quem potat ille, nostri sis memor. Sic Ergo eramus Verecundum consolantes tristè, salua amicitia de tali conversatione nostra, & exhortantes ad fidem gradus sui, vitae scilicet coniugalis. Nebridium autem operientes quando sequeretur, quod de tam proximo poterat, & erat iam iam facturus. Cum ecce eueluti sunt dies illi tandem, nam longi & multi videbatur praemore libertatis ociosae, ad cantandum de medullis omnibus: Tibi dixit cor meum, quaesui vultum tuum, vultum tuum domine requiram.

Et venit dies in quo etiam actu solueret à professione rhetorica, unde iam cogitatu solutus eram. Et factum est. Et eruiisti linguam meam, unde iam erueras cor meum, & benedicebam tibi gaudens, profectus in villam cum meis omnibus. Ibi quid egerim in literis

Verecundus concedit illi rursus suum.
Cap. III.

factus.

Monte incaurato quod habemus nos coagulatum in psalmis: videtur affectu figuram expressisse alludens ad nomen roris Cassiciaci.

Luc. 16.
M

Psalm. 16.

Quae scripserit cum Nebridio, de psalmis ac dolore dentium.
Cap. III.

A in literis, iam quidem seruientibus tibi, sed adhuc in superbia scholam, tanquam in pausatione anhelantibus, testantur libri disputati cum presentibus, & cum ipso me solo coram te: quæ autem cum absente Nebridio, testantur epistolæ. Et quando mihi sufficiat tempus commemorandi omnia magna erga nos beneficia tua in illo tempore, præsertim ad alia maiora properanti. Reuocet enim me recordatio mea, & dulce mihi sit domine cõfiteri tibi, quibus internis me stimulis perdomueris, & quemadmodum me complanaueris humilitatis motibus & collibus cogitationum mearum, & tortuosa mea direxeris, & aspera lenieris, quoque modo ipsum etiam Alipium fratrem cordis mei subegeris nomini vnigeniti tui domini & saluatoris nostri Iesu Christi, quod primo dedignabatur inferi literis nostris. Magis enim eas volebat redolere gymnasiolorum cedros, quas iam contriuit dominus, quam salubres herbas Ecclesiasticas aduersas serpentibus. Quas tibi deus meus voces dedi cum legerem psalmos David, cantica fidelia & sonos pietatis excludentes turgidum spiritum, rudis in germano amore tuo catechumenus in villa, cum catechumeno Alipio feriat, matre adhærente nobis muliebri habitu, virili fide, anili securitate, materna charitate, Christiana pietate. Quas tibi voces dabam in psalmis illis, & quomodo in te inflammabar ex eis, & accendebar eos recitare si possem toto orbe terrarum aduersus typhum generis humani: Et tamen toto orbe cantatur, & non est qui se abscondat à calore tuo. Quam vehementi & acri dolore indignabar Manichæis, & miserabar eos rursus, quod illa sacramenta, illa medicamenta nescirent, & insani essent aduersus antidotum quo sani esse potuissent. Vellem ut alicubi iuxta essent, ignorante me, utrum audirent tunc, & me nesciente quod ibi essent, intuerentur faciem meam & audirent voces meas, quando legi quartum psalmum, in illo tunc ocio, quid de me fecerit ille psalmus: Cum inuocarem te, exaudisti me deus iustitiarum mearum: in tribulatione dilatasti mihi. Miserere mei domine, & exaudi orationem meam. audirent ignorante me, utrum audirent, ne me propter se illa dicere putaret, quæ inter hæc verba dixerim: quia & reuera nec ea dicerem, nec sic ea dicerem, si me ab eis audiri viderique sentirem: nec si dicerem sic acciperent, quomodo mecum & mihi coram te de familiari affectu animi mei, inhorruui timendo, ibidemque inferui sperando & exultando in tua misericordia pater. Et hæc omnia exhibant per oculos meos & vocem meam, cum cõuersus ad nos spiritus tuus bonus, ait nobis: Filij hominum quousque graues corde: ut quid diligitis vanitatem, & queritis mendacium? Dilexeram enim vanitatem, & quæsieram mendacium, & tu domine iam magnificaueras sanctum tuum, suscitans eum à mortuis, & collocans ad dexteram tuam, vnde mitteret ex alto promissionem suam paracletum spiritum veritatis: & miserat eum iam, sed ego nesciebam. Miserat eum, quia iam magnificatus erat, resurgens à mortuis, & ascendens in cælum. Ante autem spiritus nondum erat datus, quia Iesus nondum erat clarificatus. Et clamat Propheta: Quousque graues corde, ut quid diligitis vanitatem, & queritis mendacium? Et scitote quoniam dominus magnificauit sanctum suum. Clamat quousque clamat scitote, & ego tandiu nesciens vanitatem dilexi, & mendacium quæsiui: & ideo audiui & contremui, quoniam talibus dicitur, qualē me fuisse reminiscebar. In phantasmatibus enim quas pro veritate tenueram,

Tomus primus.

vanitas erat & mendacium: & insonui multa graniter & fortiter in dolore recordationis meæ. Quæ utinam audissent, qui adhuc diligunt vanitatem & querunt mendacium: forte conturbarentur & euouissent illud, & exaudires eos cum clamarent ad te: quoniam vera morte carnis mortuus est pro nobis, qui te interpellat pro nobis. Legebam: Irascimini & nolite peccare. & quomodo mouebat deus meus, qui iam didiceram irasci mihi de præteritis, ut de cætero non peccarem? Et merito irasci, quia non alia natura gentis tenebrarum de me peccabat, sicut dicunt qui sibi non irascuntur, & thesaurizant sibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicii tui. Nec iam bona mea foris erant, nec oculis carnis in isto sole quærebantur. Volentes enim gaudere forinsecus, facile euanescent, & effunduntur in ea quæ videntur & temporalia sunt, & imagines eorum famelica cogitatione lambunt. Et si si fatigantur inedia, & dicant: Quis ostendet nobis bona? Et dicamus, & audiant: Signatum est super nos lumen vultus tui domine. Non enim lumen nos sumus quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum: sed illuminamur à te, ut qui fuimus aliquando tenebræ, simus lux in te. O si viderent internum lumen æternum, quod ego quia gustaueram, fredebam, quoniam non eis poteram ostendere, si afferent ad me cor in oculis suis foris à te, & dicerent: Quis ostendet nobis bona? Ibi enim ubi mihi iratus eram, intus in cubili, ubi compunctus eram, ubi sacrificaueram mactans vetustatem meam, & inchoata meditatione renouationis meæ sperans in te, ibi mihi dulcescere cõperas & dederas latitiā in corde meo. Et exclamabam legens hæc foris, & agnosces intus. Nec volebam multiplicari terrenis bonis deuorans tempora, & deuoratus temporalibus, cum haberem in æterna simplicitate aliud frumentum & vinum & oleum. Et clamabam in consequenti versu clamore alto cordis mei: O in pace, O in idipsum, O quid dixit, Obdormiam & somnum capiam? Quoniam quis resistet nobis, cum fiet sermo qui scriptus est: Absorpta est mors in victoriam? Et tu es idipsum valde, qui non mutaris, & in te requies obliuiscens laborum omnium: quoniam nullus alius tecum, nec ad alia multa adipiscenda quæ non sunt quod tu, sed tu domine singulariter in spe constituisti me. Legebam & ardebam, nec inueniebam quid facerem surdis mortuis, ex quibus fueram pestis latrator amarus & cæcus aduersus literas de melle cœli melleas, & de lumine tuo luminosas, & super inimicis scripturis scripturæ huius tabescebam, quando recordabar omnia dierum illorum feriatorum. Sed nec oblitus sum, nec silebo flagelli tui asperitatem, & misericordiæ tuæ mirabilem celeritatem. Dolore dentium tunc excruciabas me, & cum tantum ingrauesceret, ut non valerem loqui, ascendit in cor meum admonere omnes meos qui aderant, ut deprecarentur te pro me deum salutis omnium, & scripsi hoc in cara, & dedi eis ut legeretur. Mox ut genua supplici affectu fiximus, fugit dolor ille. Sed quis dolor? aut quomodo fugit? Expauit fateor domine meus, deus meus, nihil enim tale ab ineunte ætate expertus fueram. Et insinuati sunt mihi in profundo nutus tui, & gaudens in fide laudavi nomen tuum, & ea fides me securum esse non sinebat de præteritis peccatis meis, quæ mihi per baptismum tuum remissa nondum erant.

e iij Renunciaui

Explicatio
psalmi
quar-
ti. Cui inuoc-
care.Marci. 16.
Acto. 2.Ioan. 7.
Psalm. 4.† deus miri-
ficauit.Roma. 8.
Psalm. 4.

Roma. 2.

Psalm. 4.

† in nobis.

Ioan. 1.

E

Ephes. 5.

Psalm. 4.

1. Co. 15.

* aliis, labo-
rem.
Psalm. 4.

F

Ambrosium
cōsulit quid
legendum.
Cap. V.

† apertior.

Mediolani
baptizatur.
Cap. VI.
Miles dat
nomē cū iu-
rat duci suo.

1. Retrahit.
cap. II.

Que Medio-
lani viderit.
Cap. VII.

Cantus ec-
clesiasticus.

Renunciaui peractis vindemialibus, vt scho-
lasticis suis Mediolanenses venditorem verbo-
rum alium prouiderent, quod & tibi ego ser-
uire delegissem, & illi professioni prae difficultate spi-
randi ac dolore pectoris non sufficerem. Et insinua-
ui per literas antistiti tuo, viro sancto Ambrosio pri-
stinos errores meos, & praesens votum meum, vt mo-
neret quid potissimum mihi de libris tuis legendum es-
set, quo percipiendae tantae gratiae paratior aptiorque
fierem. At ille iussit Esaiam prophetam: credo quod
prae ceteris euangelij vocationisque gentium sit prae-
nunciator aptior. Veruntamen ego primam huius
lectionem non intelligens, totumque talem arbi-
trans, distuli repetendum exercitior in dominico e-
loquio.

Inde vbi tempus aduenit, quo me nomen dare opor-
teret, relicto rure Mediolanum remeauimus. Pla-
cuit & Alipio renasci in te mecum, iam induto hu-
militate sacramentis tuis congrua, & fortissimo do-
mitore corporis, vsque ad Italicum solum glaciale nu-
do pede obterendum insolito ausu. Adiunximus eti-
am nobis puerum Adeodatum ex me natum carna-
liter de peccato meo. Tu bene feceras eum. Annorum
erat ferme quindecim, & ingenio praeueniebat mul-
tos graues & doctos viros. Munera tua tibi confiteor
domine deus meus, creator omnium, & multum po-
tens reformare nostra deformia, nam ego in illo puero
prae delictum nihil habebam. Quod enim enutrie-
batur a nobis in disciplina tua, tu inspiraueras nobis,
nullus alius. Munera tua tibi confiteor. Est liber no-
ster qui inscribitur de magistro. Ipse ibi mecum loqui-
tur. Tu scis illius esse sensa omnia quae inferuntur ibi
ex persona colloquutoris mei, cum esset in annis fide-
cim. Multa eius alia mirabilia expertus sum. Hor-
rori mihi erat illud ingenium, & quis praeter te talium
miraculorum opifex? Cito de terra abstulisti vitam eius,
& securior eum recordor, non times quicquam pueri-
tiae, nec adolescentiae, nec omnino homini illi. Sociavi-
mus eum coruam nobis in gratia tua, educandum in di-
sciplina tua, & baptizati sumus, & fugit a nobis sollicitu-
do vitae praeteritae. Nec satiabar illis diebus dulcedine
mirabili, considerare altitudinem consilij tui super sa-
lutem generis humani. Quantum fleui in hymnis & ca-
nticis tuis, suauis sonantis ecclesiae tuae vocibus commo-
tus acriter. Voces illae influebant auribus meis, & eliqua-
batur veritas tua in cor meum, & ex ea aestuabat inde
affectus pietatis, & currebant lachrymae, & bene mihi
erat cum eis.

Non longe coeperat Mediolanensis ecclesia ge-
nus hoc consolationis & exhortationis cele-
brare, magno studio fratrum concinentium
vocibus & cordibus. Nimirum annus erat, aut non
multo amplius, cum Iustina Valentiniani regis pueri
mater, hominem tuum Ambrosium persequeretur ha-
resis sua causa, qua fuerat seducta ab Arrianis. Excu-
babat pia plebs in ecclesia, mori parata cum episcopo
suo, seruo tuo. Ibi mater mea, ancilla tua, sollicitudi-
nis & vigiliarum primas partes tenens, orationibus
vivebat. Nos adhuc frigidi a calore spiritus tui, exci-
tabamur tamen ciuitate attonita atque turbata. Tunc
hymni & psalmi vt canerentur secundum morem O-
rientalium partium, ne populus mororis tadio con-
tabesceret, institutum est: & ex illo in hodiernum re-
tentum, multis iam ac penae omnibus gregibus tuis, &
per cetera orbis imitatoribus. Tunc memorato antistiti

tuo per visum aperuisti, quo loco laterent martyrum cor-
pora, Protasij & Gervasij, quae per tot annos incorrupta
in thesauro secreti tui recondideras, vnde opportune
promeres ad coercendam rabiem foemineam, sed regi-
am. Cum enim propalata & effossa digno cum honore
transferrentur ad Ambrosianam basilicam, non solum
quos immundi vexabant spiritus, confessis eisdem dae-
monibus sanabantur, verumetiam quidam plures annos
caecus ciuis, ciuitatisque notissimus, cum populi tumultuan-
tis laetitiae causam quaesisset atque audisset, exiit, eoque se
vt duceret, suum ducem rogauit. Quo perductus, impe-
trauit admitti, vt sudario tangeret pheretrum preciose
in conspectu tuo mortis sanctorum tuorum. Quod vbi
fecit atque admoit oculis, confestim aperti sunt. Inde
fama discurrens, inde laudes tuae feruentes lucetes, in-
de illius inimicae animus etsi ad credendi sanitatem non
applicitus, a persequendi tamen furore compressus est.
Gratias tibi deus meus. Vnde & quod eduxisti recorda-
tionem meam, vt haec etiam confiterer tibi quae magna
oblitus praeterieram? Et tamen tunc cum ita fragraret
odor vnguentorum tuorum, non currebamus post te, &
ideo plus flebam inter cantica hymnorum tuorum, olim
suspiciens tibi, & tandem respirans quantum patet aura
in domo foenea.

Qui habitare facis vnanimem in domo, cōsocio-
sti nobis & Euodiu iuuenem ex nostro muni-
cipio. Qui cum agens in rebus militaret pri-
or nobis ad te conuersus est & baptizatus,
& relicta militia seculari accinctus est in tua. Simul e-
ramus, simul habitabamus placito sancto, quarebamus
quisnam locus nos utilius haberet, seruientes tibi, pari-
ter remeabamus in Aphricam. Et cum apud ostia Tyberi-
na essemus, mater defuncta est. Multa praetereo, quia
multum festino. Accipe confessiones meas & gratiarum
actiones deus meus, de rebus innumerabilibus etiam in
silentio. Sed non praeteribo quicquid mihi anima partu-
rit de illa famula tua, quae me parturiuit: & carne vt in
hanc temporalē, & corde vt in eternam lucem nasceretur.
Non eius, sed tua dicam dona in ea: neque enim seipsam fe-
cerat aut educauerat seipsam. Tu creasti eam, nec pa-
ter nec mater sciebat qualis ex eis fieret illa. Et erudiuit
eam in timore tuo virga Christi tui regimē vnici filij
tui in domo fidei bono membro ecclesiae tuae. Nec tanta
erga suam disciplinam diligentiam matris praedicabat,
quantam famulae cuiusdam decrepita, quae patrem eius in-
fantem portauerat, sicut dorso grandiuscularum puell-
larum paruuli portari solent. Cuius rei gratia & propter
senectam ac mores optimos in domo christiana satis a
dominis honorabatur. Vnde etiam curam dominicarum
filiarum commissam sibi diligenter gerebat, & erat in eis
coercendis, cum opus esset sancta seueritate vehemens, atque
in docendis sobria prudentia. Nam eas praeter illas ho-
ras quibus ad mensam parentum moderatissime aleban-
tur, etiam si exardescerent siti, nec aquam bibere sine-
bat, praecauens consuetudinem malam, & addens verbum
sanum: Modo aquam bibitis, quia in potestate vinum
non habetis: cum autem ad maritos veneritis, factum domi-
nae apothecarum & cellariorum, aqua sordebit, sed mos
potandi praeualebit. Hac ratione praecipendi & autho-
ritate imperandi frenabat auiditatem tenerioris aeta-
tis, & ipsam puellarum sitim formabat ad honestum mo-
dum, vt iam nec liberet quod non deceret. Et surrepse-
rat tamen sicut mihi filio famula tua narrabat, surrepse-
rat ei vinolentia. Nam cum de more tanquam puella so-
bria iuberetur a parentibus de cuppa vini depromere,
submisso

K
Protasius &
Gervasius.

De ciuitate
dei. lib. 12.
cap. 8.

Psalmus.

Can. 1.
L

Euodij con-
uersio.
Cap. VIII.
Psalmus 67.

Monice
mors.

M

Etiam aquae
potus interdi-
ctus.

* alia, annis
Eccl. 19.

Biblioteca

Plutarchus
de utilitate
ab inimicis
capienda.

Monica qua
lis, erga ma-
ritum. Ca. IX.

Prudens vxor
& Chrestia-
na describi-
tur.

Patricius pa-
ter Augusti-
ni.

A submisso poculo qua de super patet, priusquam in la-
gunculari funderet merum, primoribus labris sorbe-
bat exiguum, quia non poterat amplius sensu recu-
sante. Non enim vlla temulenta cupidine faciebat hoc,
sed quibusdam superfluentibus ætatis excessibus, qui lu-
dicris motibus ebulliunt, & in puerilibus animis * T ma-
iorum pondere premi solent. Itaque ad illud modicum
quotidiana modica addendo, quoniam qui modica
spernit, paulatim decedit, in eam consuetudinem lapsa
erat, ut propè iam plenos mero caliculos inhianter hau-
raret. Vbi tunc sagax anus, & vehemens illa prohibitio?
Nunquid valebat aliquid aduersus latetent morbum,
nisi tua medicina domine vigilaret super nos? Absen-
te patre & matre & nutritoribus tu præsens qui crea-
sti, qui vocas, qui etiam per præpositos homines boni
aliquid agis ad animarum salutem, quid tunc egisti? do-
mine & deus meus? Vnde curasti? Vnde sanasti? Non-
ne protulisti durum & acutum ex altera anima con-
uiuium tanquam medicinale ferrum ex occultis proui-
sionibus tuis, & vno ictu putredinem illam præcidisti?
B Ancilla enim cum qua solebat accedere ad cuppam, li-
tigans cum domina minore, ut fit, sola cum sola, obie-
cit hoc crimen amarissima insultatione, vocans meri-
bibulam. Quo illa stimulo percussa, respexit fœdita-
tem suam, confestimque damnauit atque exiit. Sicut
amici adulantes peruertunt, sic inimici litigantes ple-
runque corrigunt. Nec tu quod per eos agis, sed quod
ipsi voluerunt retribuis eis. Illa enim irata, exagitare
appetuit minorem dominam non sanare, & ideo clā-
culo: aut quia ita eas inuenerat locus & tempus litis: aut
ne forte & ipsa periclitaretur quod tam sero prodidisset.
At tu domine rector cœlestium & terrenorum ad
usus tuos contorquens profunda torrentis, fluxum se-
culorum ordinans turbulentum, etiam de alterius animæ
infantia sanasti alteram, ne quisquā cum hoc aduertit,
potentiæ suæ tribuat, si verbo eius alius corrigatur quæ
vult corrigi.

Educata itaque pudice ac sobrie, potiusquæ a te sub-
dita parentibus, quam a parentibus tibi, vbi plenis
annis nubilis facta est, tradita viro seruiuit velu-
ti domino, & fategit eum lucrari tibi, loquens te illi mo-
ribus suis, quibus eam pulchram faciebas, & reuerenter
amabilem atque mirabilem viro. Ita autem tolerauit cubi-
lis iniurias, ut nullam de hac re cum marito haberet vn-
quam similitudinem. Expectabat enim misericordiam
tuam super eum, ut in te credens castificaretur. Erat ve-
ro ille præterea sicut beneuolentia præcipuus, ita ira fer-
uidus. Sed nouerat hæc non resistere irato viro, non
tantum facto, sed ne verbo quidem. Iam vero refracto
& quieto cum opportunum videret, rationem facti sui
reddebat, si forte ille inconsideratius commotus fue-
rat. Denique cum matronæ multæ quarum viri māsue-
tiores erant, plagarum vestigia, etiam dehonestata fa-
cie gererent, inter amica colloquia illæ arguebant ma-
ritorum vitam, hæc earum linguam, veluti per iocum
grauiter admonens, ex quo illas tabulas quæ matrimo-
niales vocantur, recitari audissent, tanquam instrumē-
ta, quibus ancillæ factæ essent, deputare debuissent: pro-
inde memores conditionis, superbire aduersus domi-
nos non oportere. Cumque mirarentur illæ, scientes
quam ferocem coniugem sustineret, nunquam fuisse au-
ditum, aut aliquo indicio claruisse, quod Patricius ce-
ciderit vxorem, aut quod a seinuicem vel vnum diem
domestica lite dissenferint, & causam familiariter que-
rerent, docebat illa institutum suum, quod supra memo-

Tomus primus.

raui. Quæ obseruabant, expertæ gratulabantur: quæ nō **D**
obseruabant, subiectæ vexabatur. Socrum etiam suam
primo susurris malarum ancillarum aduersus se irri-
tatam, sic vicit obsequiis, perseverans tolerantia & mā-
suetudine, ut illa vltro filio suo medias linguas famu-
larum proderet, quibus inter se & nulum pax domesti-
ca turbabatur, expeteretque vindictam. Itaque posteaquam
ille & matri obtemperans, & curans familiæ discipli-
nam, & concordie suorum consulens, proditis ad pro-
dentis arbitrium verberibus coercuit, promissit illa ta-
lia de se premia sperare debere, quæcunque de sua nuru
sibi, quo placeret, mali aliquid loqueretur: nullaque iam
audente, memorabili inter se beneuolentiæ suauitate vi-
xerunt. Hoc quoque illi bono mancipio tuo, in cuius vte-
ro me creasti, deus meus, misericordia mea munus grā-
de donaueras, quod inter dissidentes atque discordes quas-
libet animas, vbi poterat tam se præbebat pacificam, ut
cum ab utraque multa de inuicem audiret amarissima,
qualia solet eructare turgēs atque indigesta discordia,
quādo præsentis amicæ de absente inimicæ per acida col-
loquia crudelitas texhalatur odiorum, nihil tamen alteri
de altera proderet, nisi quod ad eas reconciliandas vale-
ret. Paruū hoc bonū mihi videretur, nisi turbas innum-
merabiles tristis experiret, nescio qua horrenda pesti-
lencia peccatorum latissime peruagante, nō solum ira-
torum inimicorum iratis inimicis dicta prodere, sed
etiam quæ non dicta sunt addere, cum contra animo
humano parum esse debeat inimicitias hominum nec
exagitare nec augere male loquendo, nisi eas etiā extin-
guere bene loquendo studuerit, qualis illa erat docente
te magistro intimo in schola pectoris. Denique etiā vi-
rum suum iam in extrema vita temporali eius lucrata
est tibi, nec in eo iam fideli planxit, quod in nondum
fideli tolerauerat. Erat etiam serua seruorum tuorum.
Quisquis enim eorum nouerat eam, multum in ea lau-
dabat & honorabat & diligebat te: quia sentiebat præ-
sentiam tuam in corde eius sanctæ conuersationis fru-
ctibus testibus. Fuerat enim vnus viri vxor, mutu-
am vicem parentibus reddiderat, domum suam pie
tractauerat, in operibus bonis testimonium habebat.
Nutrierat filios, toties eos parturiens, quoties abs te
deuiare cernebat. Postremo nobis domine omnibus
qui ex munere tuo finis loqui seruis tuis, qui ante dor-
mitionem eius in te iam consociati vivebamus, per-
cepta gratia baptismi tui, ita curam gessit quasi om-
nes genuisset, ita seruiuit quasi ab omnibus genita fuis-
set.

Immimente autem die, quo ex hac vita erat exitu-
ra, quem diem tu noueras ignorantibus nobis, pro-
uenerat, ut credo, procurante te occultis tuis mo-
dis, ut ego & ipsa soli staremus incumbentes ad quan-
dam fenestram, vnde ortus intra domum quæ nos ha-
bebat prospectabatur, illic apud ostia tyberina, vbi re-
moti a turbis post longi itineris laborem instauraba-
mus nos nauigationi. Colloquebamur ergo soli valde
dulciter, & præterita obliuiscences, in ea quæ ante sunt
extenti, quærebamus inter nos apud præsentem verita-
tem quod tu es, qualis futura esset vita æterna sancto-
rum, quam nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in
cor hominis ascendit. Sed inhiabamus ore cordis in
superna flueta fontis tui, fontis vitæ qui est apud te, ut
inde pro capto nostro aspersi, quoquo modo rem tan-
tam cogitaremus. Cumque ad eum finem sermo per-
duceretur, ut carnaliū sensuum delectatio quātālibet in-
quantalibet lucē corporea præ illius vitæ incūditate, nō

e iiii compara-

† cruditas.

†

† excitato.

† Tim. 5.

†

Colloquū
cū matre de
regno celo
rū. Ca. X.

Philip. 4.

† Cor. 2.

Psalm. 35.

* alia, tem-
poralia.

Psal. 99.

Matth. 25.
1. Co. 15.

De Ecstasi
& morte ma-
tris. Ca. XI.

G comparatione, sed ne cōmemoratione quidem digna videretur: erigentes nos ardentiore affectu in idipsum, perambulauimus gradatim cuncta corporalia *, & ipsum cœlum, vnde sol & luna & stellæ lucent super terram. Et adhuc ascendebarus interius cogitando & loquendo te, & mirando opera tua, & venimus in mētes nostras, & transcendimus eas, vt attingeremus regionē vbertatis indeficientis, vbi pascis Israël in æternū veritatis pabulo, & vbi vita sapientia est, per quam fiunt omnia ista, & quæ fuerunt, & quæ futura sunt: & ipsa non sit, sed sic est vt fuit, & sic erit semper quin potius fuisse & futurum esse non est in ea, sed esse solum, quoniam æterna est. Nā fuisse & futurum esse non eternū. Et dum loquimur & inhiamus illi, attigimus eam modice toto ictu cordis, & suspirauimus & reliquimus ibi religatas primitias spiritus, & remeauimus ad strepitum oris nostri, vbi verbum & incipitur & finitur. Et quid simile verbo tuo domino nostro in se permanenti sine vetustate, atque innouanti omnia? Dicebamus ergo: Si cui fileat tumultus carnis, fileant phantasiæ terræ & aquarum & aëris, fileant & poli, & ipsa sibi anima fileat, & transeat se non se cogitando, fileant somnia & imaginariæ reuelationes, omnis lingua & omne signum, & quicquid trāseundo fit, si cui fileat omnino: quoniam si quis audiat, dicunt hæc omnia. Non ipsa nos fecimus, sed fecit nos qui manet in æternum. His dictis si iam taceant, quoniam erexerunt aurem in eū qui fecit ea, & loquatur ipse solus, non per ea, sed per seipsum, vt audiamus verbum eius, non per linguam carnis, neq; per vocem angeli, neq; per sonitum nubis, neq; per enigma similitudinis, sed ipsum quem in his amamus, ipsum sine his audiamus: sicut nunc extendimus nos, & rapida cogitatione attingimus æternam sapientiam super omnia manentem, si continuetur hoc, & subtrahantur alię visiones longe imparis generis, & hæc vna rapiat & absorbeat & recondat in interiora gaudia spectatorem suum, vt talis sit sempiterna vita, quale fuit hoc momentum intelligentiæ, cui suspirauimus. Nōne hoc est, intra in gaudium domini tui? Et istud quando? An cum omnes resurgemus, sed non omnes immutabimur. Dicebamus talia, & si nō isto modo & his verbis, tamē domine tu scis quod illo die cū talia loqueremur, & mūdus iste nobis inter verba vilesceret cum omnibus delectationibus suis. Tunc ait illa: Fili quantum ad me attinet, nulla iam re delector in hac vita. Quid hic faciam adhuc, & cur hic sim nescio, iam consumpta spe huius seculi. Vnum erat propter quod in hac vita aliquantum immorari cupiebam, vt te Christianum catholicum viderem priusquam morerer. Cumulatus hoc mihi deus meus præstitit, vt te etiam contempta fœlicitate terrena, seruū eius videam. Quid hic facio?

AD hæc ei quid responderim, non satis recolo. Tum interea vix intra quinque dies, aut non multo amplius decubuit febribus. Et cum ægrotaret quodam die, defectum animæ passa est, & paululum subtrahēta à præsētibz. Nos concurrimus, sed cito reddita est sensui, & aspexit astantes me & fratrem meum, & ait nobis quasi quærenti similis: Vbi eram? Deinde nos intuens mœrore attonitos: Pone- tis hic (inquit) matrem vestram. Ego filebam, & fletum frenabam. Frater autem meus quiddam locutus est, quo eam non peregre, sed in patria defungi tanquā fœlicius optaret. Quo audito, illa vultu anxio reuerberans cum oculis quod talia sciret, atque inde me

intuens, vide, ait, quid dicit. Et mox ambobus Ponite, K inquit, hoc corpus vbicunque, nihil vos eius cura conturbet, Tantū illud vos rogo vt ad domini altare meminertis mei vbi fueritis. Cumq; hanc sententiā verbis quibus poterat explicasset, conticuit, & ingrauescente morbo exercebatur. Ego vero cogitans dona tua deus meus inuisibilis, quæ immittis in corda fidelium tuorum, & proueniūt inde fruges admirabiles: gaudebam & gratias agebam tibi, recolens quod noueram quanta cura semper æstuasset de sepulchro, quod sibi prouiderat & preparauerat iuxta corpus viri sui. Quia enim valde concorditer vixerant, id etiam volebat, vt est animus humanus minus capax diuinorum, adiungi ad illam fœlicitatem, & commemorari ab hominibus, cōcessum sibi esse post transmarinam peregrinationem, vt coniuncta terra amborum coniugum terra tegeretur. † Quando autem ista inanitas plenitudine bonitatis tuæ coeperat in eius corde non esse, nesciebam, & letabar admirans quod sic mihi apparuisset: quāquam & illo sermone nostro ad fenestram cum dixit, iā quid hic facio, non apparuit desyderare in patria mori. Audiui etiam postea, quod iam cum Ostius essemus, cum quibusdam amicis meis materna fiducia colloquebatur quodam die de cōtemptu vitæ huius & bono mortis, vbi ipse non aderam: Illisq; stupentibus virtutem fœminæ, quam tu dederas ei, quærentibusq; vtrum non formidaret tam longe à sua ciuitate corpus relinquere: nihil (inquit) longe est deo, neque timendum est ne ille nō agnoscat in fine seculi, vnde me resuscitet. Ergo die nono ægritudinis suæ, quinquagesimo & sexto anno ætatis suæ, tricesimo & tertio ætatis meæ, anima illa religiosa & pia corpore soluta est.

Premebam oculos eius, & cōfluebat in prœcordia mea mœstitudo ingens, & transfluebat in lachrymas, ibidemq; oculi mei violento animi imperio resorbebant fontem suum vsq; ad siccitatem, & in tali luctamine valde male mihi erat. Tū vero vbi efflauit extremū spiritum, puer Adeodatus exclamauit in plāctum, atque ab omnibus nobis coërcitus tacuit. Hoc modo etiam meum † quiddam puerile quod labeatur in fletus, iuuenili voce cordis coërcetur & tacebat. Neque enim decere arbitrabamur finis illud questibus lachrymosis gemitibusq; celebrare: quia his plerunque solet deplorari quadam miseria morientium, aut quasi omnimoda extinctio. At illa nec misere moriebatur, nec omnino moriebatur. Hoc & documentis morum eius, & fide non ficta, rationibusq; certis tenebamus. Quid ergo erat quod intus mihi grauiter dolebat, nisi ex consuetudine simul viuendi dulcissima & charissima repente simul dirupta, vulnus recens? Gratulabar quidem testimonio eius, quod in ea ipsa vltima ægritudine obsequiis meis interblandiens appellabat me pium, & cōmemorabat grandi dilectionis affectu nunquam se audisse ex ore meo iaculatum in se durum aut contumeliosum sermonem. Sed tamen quid tale deus meus qui fecisti nos, quid cōparabile habebat honor à me delatus illi, & seruitus ab illa mihi? Quoniam itaq; deserebar tam magno eius solatio, sanciebatur anima mea, & quasi dilaniabatur vita, quæ vna facta fuerat ex mea & illius. Cohibito ergo à fletu illo puero, psalteriū aperuit Euodius, & cātare cepit psalmū. Cui respōdebamus omnis domus: Misericordiam & iudicium cantabo tibi domine. Audito autem quid ageretur, conuenerunt multi fratres ac religiosæ fœminæ, & de more illis quorum officium erat funus curantibus,

Cura sepulchri.

† corpora. † tegerentur

L

Quomodo luxerit mortem matris. Cap. XII.

† in cum.

M

† arripuit. Psal. 110.

Arantibus ego in parte vbi deceter poteram cum eis qui me non deferendum esse censebant, quod erat tempore congruum disputabam, eoq; fomento veritatis mitigabam cruciatum tibi notum, illis ignorantibus & intente audientibus, & sine sensu doloris me esse arbitrantibus. At ego in auribus tuis, vbi eorum nullus audiebat, increpabam molliciem affectus mei, & constringebam fluxum mororis, cedebarq; mihi paululum, rursusq; impetu suo ferebatur, non vsque ad eruptionem lachrymarum, nec vsque ad vultus mutationem, sed ego sciebam quid corde premerem. Et quia mihi vehementer displicebat tantum in me posse hæc humana, quæ ordine debito & sorte conditionis nostræ accidere necesse est, alio dolore dolebam dolorem meum, & duplici tristitia macerabar. Cum ecce corpus elatum est, imus & redimus sine lachrymis. Nam neque in eis precibus quas tibi fudimus, cum offerretur pro ea sacrificium precij nostri, iam iuxta sepulchrū posito cadauere priusquam deponeretur, sicut illic fieri solet, nec in eis precibus ego fleui, sed toto die graniter in occulto mæstus eram, & mente turbata rogabam te vt poteram, quod sanares dolorem meum, nec faciebas, credo commendans memoriam meam, vel hoc vno documento omnis consuetudinis vinculum, etiam aduersus mentem, quæ iam non fallaci verbo pascitur. Visum etiam mihi est vt ire lauatam, quod audieram inde balneis nomen inditum, quia Græci βαλαντιον dixerint, quod anxietatem pellat ex animo. Ecce & hoc confiteor misericordiam tuam pater orphanorum, quoniam laui, & talis erā qualis priusquam lauisssem. Neq; enim exudauit de corde meo mororis amaritudo. Deinde dormiui & euigilaui, & non parua ex parte mitigatum inueni dolorem meum, atq; vt eram in lecto meo solus, recordatus sum veridicos versus Ambrosij tui: Tu es enim Deus creator omnium, Poliq; rector: vestiens Diem decore lumine, Noctem soporis gratia. Artus solutos vt quies, Reddat laboris vsui: Mentesq; fessas alleuet, Luctusq; soluat anxios. Atq; inde paulatim reducebam in pristinum sensum ancillam tuam, conuersationemq; eius piam in te & sanctam, & in nos blandam atque morigeram, qua subito destitutus sum: & libuit flere in conspectu tuo de illa & pro illa, de me & pro me. Et dimisi lachrymas quas continebam, vt effluerent quantum vellent, subternēs eas cordi meo: & requieuit in eis, quoniam ibi erant aures tuæ, nō cuiusquam hominis superbe interpretātis ploratum meum. Et nunc domine confiteor tibi in literis. Legat qui volet, & interpretetur vt volet, & si peccatū inuenerit fleuisse me matrem exigua parte horæ, matrem oculis meis interim mortuā, quæ me multos annos fleuerat, vt oculis tuis viuerem: non irrideat, sed potius, si est grandi charitate, pro peccatis meis fleat ipse ad te patrem omnium fratrum Christi tui.

B moriam meam, vel hoc vno documento omnis consuetudinis vinculum, etiam aduersus mentem, quæ iam non fallaci verbo pascitur. Visum etiam mihi est vt ire lauatam, quod audieram inde balneis nomen inditum, quia Græci βαλαντιον dixerint, quod anxietatem pellat ex animo. Ecce & hoc confiteor misericordiam tuam pater orphanorum, quoniam laui, & talis erā qualis priusquam lauisssem. Neq; enim exudauit de corde meo mororis amaritudo. Deinde dormiui & euigilaui, & non parua ex parte mitigatum inueni dolorem meum, atq; vt eram in lecto meo solus, recordatus sum veridicos versus Ambrosij tui: Tu es enim Deus creator omnium, Poliq; rector: vestiens Diem decore lumine, Noctem soporis gratia. Artus solutos vt quies, Reddat laboris vsui: Mentesq; fessas alleuet, Luctusq; soluat anxios. Atq; inde paulatim reducebam in pristinum sensum ancillam tuam, conuersationemq; eius piam in te & sanctam, & in nos blandam atque morigeram, qua subito destitutus sum: & libuit flere in conspectu tuo de illa & pro illa, de me & pro me. Et dimisi lachrymas quas continebam, vt effluerent quantum vellent, subternēs eas cordi meo: & requieuit in eis, quoniam ibi erant aures tuæ, nō cuiusquam hominis superbe interpretātis ploratum meum. Et nunc domine confiteor tibi in literis. Legat qui volet, & interpretetur vt volet, & si peccatū inuenerit fleuisse me matrem exigua parte horæ, matrem oculis meis interim mortuā, quæ me multos annos fleuerat, vt oculis tuis viuerem: non irrideat, sed potius, si est grandi charitate, pro peccatis meis fleat ipse ad te patrem omnium fratrum Christi tui.

C tui. Et nunc domine confiteor tibi in literis. Legat qui volet, & interpretetur vt volet, & si peccatū inuenerit fleuisse me matrem exigua parte horæ, matrem oculis meis interim mortuā, quæ me multos annos fleuerat, vt oculis tuis viuerem: non irrideat, sed potius, si est grandi charitate, pro peccatis meis fleat ipse ad te patrem omnium fratrum Christi tui.

E Go autē iam sanato corde ab illo vulnere in quo poterat redargui carnalis affectus, fundo tibi de noster pro illa famula tua lōge aliud lachrymarum genus, quod manat de concusso spiritu consideratione periculorum omnis animæ quæ in Adam moritur. Quanquam illa in Christo viuificata, etiam nō dum carne resoluta sic vixerit vt laudetur nomē tuum in fide moribusq; eius: non tamen audeo dicere, ex quo

eam per baptismum regenerasti, nullum verbum exisse ab ore eius contra præceptum tuum. Et dictum est à veritate filio tuo: Si quis dixerit fratri suo, fatue, reus erit gehennæ ignis. Et vā etiam laudabili vitæ hominum, si remota misericordia discutias eam. Quia verò non exquiris delicta vehemēter, fiducialiter speramus aliquem apud te locum inuenire indulgentiæ. Quisquis autem tibi enumerat vera merita sua, quid tibi enumerat nisi munera tua? O si cognoscant se omnes homines, & qui gloriantur in domino glorientur. Ego itaq; laus mea & vita mea, deus cordis mei, sepositis paulisper bonis eius actibus, pro quibus tibi gaudens gratias ago, nunc pro peccatis matris meæ deprecor te, exaudi me per medicinam vulnerum nostrorum quæ pependit in ligno, & sedens ad dexteram tuam, te interpellat pro nobis. Scio misericorditer operatam, & ex corde dimisisse debita debitorib; suis: dimitte illi & tu debita sua, si qua etiam contraxit per tot annos post aquā salutis. Dimitte domine, dimitte obsecro, ne intres cū ea in iudicium. Superexultet misericordia iudicium, quoniam eloquia tua vera sunt, & promissisti misericordiam misericordibus. Quod vt essent, tu dedisti eis, qui misereberis cui misertus eris, & misericordiam tuam præstabis cui misericors fueris. Et credo iā feceris quod te rogo, sed voluntaria oris mei approba domine. Nāq; illa imminēte die resolutionis suæ non cogitauit suum corpus sumptuose contegi, aut condiri aromatibus, aut monumentum electum concupiscit, aut curauit sepulchrum patrum. Non ista mandauit nobis, sed tantummodo memoriam sui ad altare tuū fieri desiderauit, cui nullius diei prætermisione seruierat, vnde sciret dispensari victimam sanctam, qua deletum est chirographum quod erat contrarium nobis, qua triumphatus est hostis computans delicta nostra, & quæres quid obliuiat, & nihil inueniēs in illo in quo vincimus. Quis ei refundet innocentem sanguinem? Quis ei restituet precium quo nos emit vt nos auferat ei? Ad cuius precij nostri sacramētum ligauit ancilla tua animam suā vinculo fidei. Nemo à protectione tua dirumpat eam. Non se interponat nec vi nec insidiis leo & draco: neque enim respondebit illa nihil se debere, ne cōuincentur & obtineatur ab accusatore callido: sed respondebit dimissa debita sua ab eo, cui nemo reddet quod pro nobis non debens reddidit. Sit ergo in pace cum viro, ante quem nulli, & post quem nulli nupta est, cui seruauit fructum tibi afferens cum tolerantia, vt cum quoque lucraretur tibi. Et inspira domine deus meus, inspira seruis tuis fratribus meis, filiis tuis dominis meis, quibus & voce & corde & literis seruiō, vt quotquot hæc legerint, meminerint ad altare tuum Monica famulæ tuæ, cum Patricio quondam eius coniuge, per quorum carnem introduxisti me in hanc vitam, quæ admodum nescio. Meminerint cum affectu pio parentum meorum in hac luce transitoria, & fratrum meorum sub te patre in matre catholica, & ciuium meorum in æterna Hierusalem, cui suspirat peregrinatio populi tui ab exitu vsque ad reditum, vt quod à me illa poposcit extremum, vberius ei præstetur in multorum orationibus, tam per confessiones quàm per orationes meas.

DIVI

D
Manth. 5.

1. Cor. 13.

Rōma. 8.

Manth. 6.

Psalm. 142.

Iacobi. 2.

Manth. 5.

Rōma. 9.

E.

Oratio pro

defunctis

ad altare.

Col. 2.

Iacobi. 14.

F.

1. Cor. 15.

G **DIVI AVRELII AVGV-**
stini Confessionum
Liber decimus.

Confessio
cordis.
Caput. I.
1. Cor. 13.

Ephes. 5.

* aliis, sanc.

Psalm. 50.

Deo nota
arcana.
Caput. II.

Psalm. 143.
Rom. 4.

Confessio ma-
lorum ad quid
conducatur.
Caput. III.
Psalm. 102.

1. Cor. 13.

1. Cor. 13.

Psalm. 11.

COGNOSCAM te cognitor
meus, cognoscam te, sicut & à te
cognit⁹ sum. Virt⁹ animæ meæ,
intra in eam, & coapta tibi, vt
habeas & possideas sine macula
& ruga. Hæc est spes mea, ideo
loquor, & in ea spe gaudeo, quā-
do sanum * gaudeo. Cætera ve-
rò vitæ huius tanto minus flenda, quanto magis fletur:
& tanto magis flenda, quanto minus fletur in eis. Ecce
enim veritatem dilexisti, quoniam qui facit eam, venit
ad lucem. Volo eam facere in corde meo coram te in
confessione: in stylo autem meo coram multis testibus.

ET tibi quidē domine, cuius oculis nuda est abyf-
sus humanæ conscientiæ, quid occultum esset in
me, etiam si nollem confiteri tibi? Te enim mihi
absconderem, non me tibi. Nunc autem quod gemitus
meus testis est displicere me mihi, tu refulges & places,

H & amaris & desyderaris, vt erubescam de me, & abiiciā
me atque eligam te, & nec tibi nec mihi placeam nisi
de te. Tibi ergo domine manifestus sum quicumq; sim,
& quo fructu tibi confitear dixi. Neque enim id ago
verbis carnis & vocibus, sed verbis animæ & clamore
cogitationis, quem nouit auris tua. Cum enim malus
sum, nihil est aliud confiteri tibi quā displicere mi-
hi: cum verò pius, nihil est aliud cōfiteri tibi, quā hoc
non tribuere mihi: quoniam tu domine benedicis ius-
tum: sed prius eum iustificas impium. Confessio itaq;
mea deus meus in conspectu tuo tibi tacite fit, & non
tacite. Tacet enim strepitu, clamat affectu. Neq; enim
dico rectē aliquid hominibus, quod non à me tu prius
audieris, aut etiam tu aliquid tale audies à me, quod nō
mihi tu prius dixeris.

Quid mihi ergo est cum hominibus vt audiant
confessiones meas, quasi ipsi sanaturi sint om-
nes languores meos? Curiosum genus ad
cognoscendam vitam alienam, desidio-

sum ad corrigendam suam. Quid à me quærunť audi-
re qui sim, qui nolunt à te audire qui sint? Et vnde sciūt
cum à me ipso de me ipso audiunt, an verum dicam,
I quandoquidem nemo scit hominū quid agatur in ho-
mine, nisi spiritus hominis qui in ipso est? Si autem à
te audiant de seipsis non poterunt dicere, mentitur do-
minus. Quid est enim à te audire de se, nisi cognoscere
se? Quis porro cognoscit, & dicit falsum est, nisi ipse
mentiatur? Sed quia charitas omnia credit, inter eos
vtique quos connexos sibi met vnum facit, ego quoque
domine etiam sic tibi confiteor, vt audiant homines,
quibus demonstrare non possum an vera confitear, sed
credunt mihi quorum aures charitas aperit. Verunta-
men tu medice meus intime, quo fructu ista faciā, eli-
qua mihi: nam confessiones præteritorum malorum
meorū, quæ remisisti & texisti vt beares me in te, mu-
tans animam meam fide & sacramento tuo, cū legun-
tur & audiuntur, excitant cor ne dormiat in despera-
tione, & dicat, non possum: sed euigilet in amore mise-
ricordiæ tuæ & dulcedine gratiæ tuæ, qua potēs est om-
nis infirmus, qui sibi per ipsam fit conscius infirmitatis
suæ. Et delectat bonos audire præterita mala eorū qui
iam carent eis: nec ideo delectat qui mala sunt, sed quia
fuerunt & non sunt. Quo itaque fructu domine deus

meus cui quotidie confitetur conscientia mea, spe mi-
sericordiæ tuæ securior quā innocentia sua. Quo fru-
ctu quæso etiam hominibus coram te confiteor per has
litteras adhuc quis ego sim, non quis fuerim? Nā illum
fructum vidi & cōmemorauī. Sed quis adhuc sim, ec-
ce in ipso tempore cōfessionum mearum, & multi hoc
nosse cupiunt qui me nouerunt & non me nouerunt,
qui ex me vel de me aliquid audierunt, sed aures eorū
non est ad cor meum, vbi ego sum quicumque sum. Vo-
lunt ergo audire confitentem me quid ipse intus sim,
quò nec oculum, nec aurem, nec mentē possunt inten-
dere, credituri tamen volunt, nunquid cognituri? Dicit
enim eis charitas qua boni sunt, nō mentiri me de me
confitentem, & ipsa in eis credit mihi.

Sed quo fructu id volunt? An congratulari mihi
cupiunt cum audierint quantum ad te accedam
munere tuo, & orare pro me cum audierint quā-
tum retarder pondere meo? Indicabo me talibus. Non
enim paruus est fructus domine deus meus, vt à multis
tibi gratiæ agātur de nobis, & à multis rogeris pro no-
bis. Amet in me fraternus animus quod amandū do-
ces, & doleat in me quod dolendum doces. Animus ille
hoc faciat fraternus, non extraneus, non filiorum alie-
norum, quorum os locutum est vanitatem, & dextera
eorum dextera iniquitatis: sed fraternus ille qui cū ap-
probat me, gaudet de me: cum autē improbat me, con-
tristatur de me: quia siue approbet me siue improbet,
diligat me. Indicabo me talibus, respicet in bonis meis,
suspirent in malis meis. Bona mea instituta tua sunt &
dona tua: mala mea delicta mea sunt & iudicia tua. Re-
spirent in illis & suspirent in his, & hymnus & fle-
tus ascendāt in conspectum tuum de fraternis cordi-
bus thuribus tuis. Tu autem domine delectatus odo-
re sancti templi tui, miserere mei secundum magnam
misericordiam tuam, propter nomen tuum, & nequa-
quam deserens cœpta tua, consumma imperfecta mea.
Hic est fructus confessionum mearum, non qualis fue-
rim, sed qualis sim, vt hoc confitear, non tātum coram
te secreta exultatione cum tremore & secreto merore
cum spe, sed etiam in auribus credentium filiorum ho-
minum, sociorum gaudij mei, & consortium mortali-
tatis meæ, ciuium meorum & mecum peregrinorū, præ-
cedentium & consequentium, & comitum viæ meæ. Hi
sunt serui tui fratres mei, quos filios tuos esse voluisti,
dominos meos quibus iussisti vt seruiam, si volo tecum
de te viuere. Et hoc mihi verbum tuum parū erat, si lo-
quendo præciperet, nisi & faciendo præiret. Et ego id
ago factis & dictis, id ago sub alis tuis nimis cum in-
gēti periculo: nisi quia sub alis tuis tibi subdita est ani-
ma mea, & infirmitas mea tibi nota est. Parvulus sum,
sed viuūt semper pater meus, & idoneus est mihi tutor
meus. Idem ipse est enim qui genuit me & tuetur me:
& tu ipse es omnia bona mea, tu omnipotens qui mecum
es, & priusquam tecum sim. Indicabo ergo talibus qua-
libus iubes vt seruiam, non quis fuerim, sed quis iā sim,
& quis adhuc sim, sed neq; meipsum diiudico. Sic ita-
que audiar.

TV enim domine diiudicas me, quia etsi nemo
scit hominum quæ sunt hominis, nisi spiritus
hominis qui in ipso est: tamen est aliquid ho-
minis quod nec ipse scit spiritus hominis qui in ipso
est: tu autem domine scis eius omnia qui fecisti eū. Ego
verò quauis præ tuo conspectu me despiciam, & esti-
mem me terram & cinerem, tamen aliquid de te scio
quod de me nescio. Et certe nunc videmus per speculū
in enig-

K
Quod ma-
gni sint fru-
ctus confes-
sionis.
Caput. III.

L
Psalm. 143.

† pro.

Apoca. 8.
Psalm. 50.

Phil. 2.

M

Homine se-
scit totū non
nosse deū in
enigmate
cognoscere.
Caput. V.
1. Cor. 13.

Gene. 18.

A in enigmate, nondum facie ad faciem, & ideo quādiu peregrinor abs te, mihi sum præsentialior quā tibi, & tamen te noui nullo modo posse violari. Ego verò quibus tentationibus resistere valeam, quibusve non valeam, nescio. Et spes es, quia fidelis es, qui nos non finis tentari supra id quā possumus ferre, sed facis cū tentatione etiam exitum vt possumus sustinere. Confitear ergo quid de me sciam, confitear & quid de me nesciā. Quoniam & quod de me scio, te mihi lucente scio: & quod de me nescio, tamdiu nescio, donec fiant tenebræ meæ sicut meridies in vultu tuo, non dubia sed certa conscientia.

Psal. 138.

Deus quid sit, & quomodo cognoscitur. Caput. VI. Roma. 9.

Domine amo te. Percussisti cor meū verbo tuo, & amaui te. Sed & cælū & terrā, & omnia quæ in eis sunt, ecce vndiq; mihi dicunt vt te amē, nec cessant dicere omnibus vt sint inexcusabiles. Altius autem tu misereberis cui misertus eris, & misericordiā præstabis cui misericors fueris. Alioquin cælū & terrā surdis loquuntur laudes tuas. Quid autē amo cum te amo? Non speciem corporis, nec decus tēporis, nec candorem lucis ecce istis amicū oculis, non dulces melodias suauium cantilenarū omnimodarum, non florū

B & vnguentorum & aromatū suauolentiam, non māna & mella, nō mēbra acceptabilia carnis amplexibus. Non hæc amo cū amo deum meū, & tamen amo quādam lucem, & quādam vocem, & quādam odorem, & quādam cibum, & quādam amplexum cum amo deū meum, lucem, vocē, odorem, cibum, amplexū interioris hominis mei: vbi fulget animæ meæ, quod nō capit locus, & vbi sonat quod non rapit tēpus, & vbi olet quod non spargit flatus, & vbi sapit quod non minuit edacitas, & vbi hæret quod nō diuellit satietas. Hoc est quod amo cum deum meū amo. Et quid est hoc? Interrogauī terram, & dixit: Non sum: & quæcūq; in eadem sunt, idem confessa sunt. Interrogauī mare & abyssos, & reptilia animarū viuarū, & respōderunt: Non sumus deus tuus, quære super nos. Interrogauī auras flabiles, & inquit vniuersus aer cum incolis suis: Fallitur Anaximenes, non sum deus tuus. Interrogauī cælum, solem, lunam, stellas, neque nos sumus deus quem quæris, inquit. Et dixi omnibus iis quæ circumstant fores carnis meæ: Dicite mihi de deo meo quod vos non estis, dicite mihi de illo aliquid. Et exclamauerunt voce magna: Ipse fecit nos. Interrogatio mea, intentio mea, &

Psal. 99.

C responsio eorum, species eorum. Et direxi me ad me, & dixi mihi: Tu quis es? Et respōdi, homo. Et ecce corpus & anima in me mihi præsto sunt, vnū exterius, & alterum interius. Quid horum est vnde querere debui deū meum, quem iam quæsiueram per corpus à terra vsque ad cælum, quousque potui mittere nuncios, radios oculorum meorū: Sed melius quod interius est: Ei quippe renunciabant omnes nuncij corporales præfidenti & iudicanti de singulis respōsionibus cæli & terræ, & omnium quæ in eis sunt dicentium, Non sumus deus, sed ipse fecit nos: homo interior cognouit hæc per exterioris ministerium, ego interior cognoui hæc, ego ego animus per sensus corporis mei. Interrogauī mundi molē de deo meo, & respondit mihi: Non ego sum, sed ipse me fecit. Nonne omnibus quibus integer sensus est, apparet hæc species? Cur non omnibus eadem loquitur? Animalia pusilla & magna vident eā, sed interrogare nequeunt. Non enim præposita est in eis nunciantibus sensibus iudex ratio. Homines autē possunt interrogare vt inuisibilia dei per ea quæ facta sunt intellecta cōspiciantur. Sed amore subduntur eis, & subditi iudica-

Roma. 1.

re non possunt. Nec respondent ista interrogantibus nisi iudicantibus: nec vocem suā mutant, id est speciem suam, si alius tantum videat, alius autē videns interroget, vt aliter illi appareat, aliter huic: sed eodem modo vtrique apparens, illi muta est, huic loquitur: immo verò omnibus loquitur, sed illi intelligunt qui eius vocē acceptam foris, intus cum veritate conferunt. Veritas enim dicit mihi: Non est deus tuus cælū & terrā, neque omne corpus. Hoc dicit eorum natura. Vide, En moles minor est in parte quā in toto. Iam tu melior es, tibi dico anima, quoniam tu vegetas molem corporis tui, præbens ei vitam quod nullum corpus præstat corpori: deus autem tuus etiam tibi vita est.

Quid ergo amo cum deum meum amo? Quis est ille super caput animæ meæ? Per ipsam animam meam ascendam ad illum. Tranſibo vim meā qua hæreo corpori & vitaliter cōpagem eius repleo. Non ea vi reperio deū meū, nā reperiret equus & mulus quibus non est intellectus, & est eadē vis qua viuunt etiā eorum corpora. Est alia vis non solum qua viuifico, sed etiam qua sensifico carnem meā, quam mihi fabricauit dominus, iubens oculo vt non audiat, & auri vt non videat, sed illi per quā videam, huic per quā audiā, & propria sigillatim cæteris sensibus sedibus suis, & officiis suis, quæ diuersa per eos ago, vnus ego animus. Tranſibo & istā vim meā. Nam & hanc habet equus & mulus, sentiunt enim etiā ipsi per corpus.

Corporea virtute deus non inuenitur. Caput. VII.

Psal. 38.

Tranſibo ergo & istam vim naturæ meæ gradibus ascendens ad eum qui fecit me, & venio in cāpos & lata prætoria memoriæ meæ, vbi sunt thesauri innumerabiliū imaginū de huiuscemodi rebus sensis inuestarum. Ibi recōditum est quicquid etiā cogitamus, vel augendo vel minuendo, vel vtrūq; variando ea quæ sensus attigerit, & si quid aliud cōmendatum & repositū est, quod nondum absorbit & sepe liuit obliuio. Ibi quando sum posco vt proferatur quicquid volo, & quædam statim prodeunt, quædam requiruntur diutius, & tanquā de abstrusioribus quibusdam receptaculis eruntur: quædā cateruatim se prorinunt, & dum aliud petitur & quæritur, prosiliunt in medium quasi dicentia, Ne forte nos sumus? Et abigo ea manu cordis à facie recordationis meæ, donec enubiletur illud quod volo, atque in conspectū prodeat ex abditis. Alia facilliter atque imperturbata serie, sicut poscuntur suggeruntur, & cedunt præcedentia consequentibus, & cedendo conduntur iterū cū voluero processura. Quod totum fit, cum aliquid narro memoriter. Ibi sunt omnia distincte generatimq; seruata, quæ suo quæque aditu ingesta sunt: sicut lux atque omnes colores, formæq; corporum per oculos, per aures autē omnia genera sonorum, omnesq; odores per aditum narium, omnes sapores per oris aditum, ad sensum autem totius corporis, quid durum, quid molle, quid calidum frigidumve, lene aut asperū, graue seu leue, siue extrinsecus siue intrinsecus corpori. Hæc omnia recipit recolenda cum opus est & retractanda grandis memoriæ recessus, & nescio qui secreti atque ineffabiles sinus eius, quæ omnia suis quæq; foribus intrant ad eam, & reponuntur in ea: nec ipsa tamen intrant, sed rerum sensarum imagines illic præsto sunt cogitationi reminiscenti eas. Quæ quomodo fabricatæ sint, quis dicit, cum appareat quibus sensibus raptæ sint interiusq; reconditæ: Nam & in tenebris atque in silentio dum habito, in memoria mea profero, si volo colores, & discerno inter album & nigrum,

Memoriæ vit. Cap. VIII.

† à sensu.

Grum, & inter quos alios volo, nec incurrunt soni atq; perturbant, quod per oculos haustum consydero, cū & ipsi ibi sint, & quasi seorsum repositi lateāt. Nam & ipsos posco si placet, atque adsunt ilico. Et quiescente lingua ac silente gutturo, canto quantum volo: imaginesq; illarum colorum quæ nihilominus ibi sunt, nō se interponunt, neque interrumpunt, cum thesaurus alius retractatur qui influxit ab auribus. Ita cætera quæ per sensus cæteros ingesta atque congesta sunt, recordor prout libet. Et auram liliorum discerno à violis, nihil olfaciens, & mel de fructu, lene aspero, nihil tunc gustando neque contrectando, sed reminiscendo antepono. Intus hæc ago in aula ingenti memoriæ meæ. Ibi enim mihi cælum & terra & mare præsto sunt, cum omnibus quæ in eis sentire potui, præter illa quæ oblitus sum. Ibi & ipse mihi occurro, meq; recolo, quid, quādo & ubi egerim, quoq; modo cum agerem affectus fuerim. Ibi sunt omnia quæ siue experta à me siue credita memini. Ex eadem copia etiā similitudines rerum, vel expertarum, vel ex eis quas expertus sum creditarum alias atq; alias & ipse contexo præteritis, atque ex his etiam futuras actiones & euenta & spes, & hæc omnia rursus quasi præsentia meditor. Faciam hoc aut illud, dico apud me in ipso ingenti sinu animi mei pleno tot & tantarū rerū imaginibus, & hoc aut illud sequetur. O si esset hoc aut illud. Auertat de^o hoc aut illud. Dico apud me ista, Et cum dico, præsto sunt imagines omnium quæ dico ex eodē thesauro memoriæ, nec omnino aliquid eorū dicerem si defuissent. Magna ista vis est memoriæ, magna nimis deus meus, penetrale amplum & infinitum. Quis ad fundū eius peruenit? Et vis est hæc animi mei, atque ad meam naturā pertinet, nec ego ipse capio totum quod sunt. Ergo animus ad habendū seipsum angustus est, ut ubi sit quid sui non capiat. Nunquid extra ipsum ac non in ipso? Quomodo ergo non capit? Multa mihi super hoc oboritur admiratio, stupor apprehendit me. Et eunt homines admirari alta montiū, & ingentes fluctus maris, & latissimos lapsus fluminū, & oceanī ambitū, & gyros syderum, & relinquūt seipsos, nec mirantur. Quin hæc omnia cum dicerem, non ea videbam oculis, nec tamen dicerē nisi montes & fluctus & flumina & sydera quæ vidi, & oceanum quem credidi, intus in memoria mea videre spaciis tam ingentibus quasi foris videre: nec ea tamen videndo ablorbui quando vidi oculis: nec ipsa sunt apud me, sed imagines eorū, & noui quid ex quo sensu corporis impressum sit mihi.

Memoria disciplinari
Caput. I. X.
Literatura
est quæ græco, sed vntatior verbo
grammaticam
vocat.

Sed non ea sola gestat immēsa ista capacitas memoriæ meæ. Hinc sunt & illa omnia quæ de doctrinis liberalibus percepta nondum exciderunt, quasi remota interiore loco, non loca, nec eorū imagines, sed res ipsas gero. Nam quid sit literatura, quid peritia disputandi, quot genera quæstionum, quicquid horū scio, sit est in memoria mea, ut non retenta imagine rem foris reliquerim: aut sonuerit & præterierit, sicut vox impressa per aures vestigio quo recoleretur, quasi sonaret cū iam non sonaret: aut sicut odor dum transit & euanescit in ventos, olfactū afficit, unde traicit in memoriā imaginem sui, quā reminiscendo repetamus: aut sicut cibus qui certe in ventre iā non sapit, & tamen in memoria quasi sapit: aut sicut aliquid quod corpori tangendo sentitur, quod etiā separatim à nobis imaginatur memoria. Istæ quippe res non intro-mittuntur ad eam, sed earum solæ imagines mira celeritate capiuntur, & miris tanquā cellis reponuntur, &

mirabiliter recordando proferuntur.

AT vero cum audio tria genera esse quæstionū, an sit, quid sit, quale sit, sonorū quidem quibus hæc verba confecta sunt, imagines teneo, & eos per aures cū strepitu transisse, ac iam non esse scio. Res verò ipsas quæ illis significantur sonis, neque vlllo sensu corporis attigi, nec vspiciam vidi præter animū meū, & in memoria recondidi, non imagines earū, sed ipsas. Quæ vnde ad me intrauerint, dicā si possum. Nā percurro ianuas omnis carnis meæ, nec inuenio qua earū ingressæ sint. Quippe oculi dicunt: Si coloratae sunt, nos eas nunciauimus. Aures dicūt: Si sonuerunt, à nobis indicatae sunt. Nares dicunt: Si oluerunt, per nos transierunt. Dicit etiam sensus gustandi: Si sapor nō est, nihil me interroges. Tactus dicit: Si corpulentū non est, non contrectaui. Si non contrectaui, non indicaui. Vnde & quæ hæc intrauerunt in memoriā meam? Nescio quomodo: nam cum ea didici, non credidi alieno cordi, sed in meo recognoui, & vera esse approbaui, & commendavi ei tanquam reponens, vnde proferrem cum vellē. Ibi ergo erāt, & antequām ea didicissem, sed in memoria non erant. Vbi ergo aut quare cū dicerentur agnouī, & dixi: ista est, & verū est, nisi quia iam erant in memoria, sed tam remota & retrusa, quasi in caueis abditioribus, ut nisi admonente aliquo eruerentur, ea fortasse cogitare non possem.

QVocirca inuenimus nihil esse aliud discere ista, quorum non per sensus haurimus imagines, sed sine imaginib^{us}, sicuti sunt per se ipsa intus cernimus, nisi ea quæ passim atque indisposite memoria cōtinebat cogitando quasi colligere, atque animaduertendo curare, ut tanquā ad manum posita in ipsa memoria, ubi sparsa prius & neglecta latitabant, iam familiari intentioni facile occurrant. Et quā multa huiusmodi gestat memoria mea, quæ iam inuenta sunt, & sicut dixi, quasi ad manū posita, quæ & didicisse & nosse dicuntur. Quæ si modestis temporum intervallis recolere desuero, ita rursus demerguntur, & quasi in remotiora penetralia dilabuntur, ut denuo velut noua excogitata sint in tēdem iterum. Neque enim est alia regio eorum, & cogēda rursus ut sciri possint, id est, velut ex quadam dispersione colligenda, vnde dictum est cogitare. Nam cogo & cogito sic est ut ago & actito, facio & factito. Veruntamen sibi animus hoc verbū proprie vendicauit, ut non quod alibi, sed quod in animo colligitur, id est, cogitur, cogitari proprie iam dicatur.

Item continet memoria numerorum dimensionūq; rationes & leges innumerabiles, quarum nullā corporis sensus impressit: quia nec ipsæ coloratae sunt, aut sonant, aut olent, aut gustatae, aut contrectatae sunt. Audiui sonos verborum quibus significantur, cū de his differitur: sed illi alij, istæ autem aliæ sunt. Nā illi aliter græce, aliter latine sonant: istæ verò res nec græce nec latine sunt, nec aliud eloquiorum genus. Vidi lineas fabricarum, vel etiam tenuissimas, sicut filum araneæ, sed illæ aliæ sunt, nō sunt imagines earū quas mihi nunciauit carnis oculus. Nouit eas quisquis sine vlla cogitatione qualiscunq; cordis tē intus agnouit eas. Sēti etiam numeros omnibus corporis sensibus quos numeramus, sed illi alij sunt quibus numeramus, nec imagines istorū sunt, & ideo valde sunt. Rideat me ista dicentem, qui eos non videt, & ego doleam ridentem me.

HÆc omnia memoria teneo, & quomodo ea didicerim memoria teneo. Multa etiā quæ aduersus

K
Sensus res tradunt memoriæ.
Caput. X.

Species rerū in anima.
Caput. XI.

† dicimur.

† ut.

Cogitare à cogendo.

M

Mathematicorū memoria.
Caput. XII.

† corporis.

Affectiōnū memoria.
Cap. XIII.

Aus hæc falsissime disputantur, audiui & memoria teneo, quæ tamen falsæ sunt, tamen ea meminisse me non est fallum, & discreuisse me inter illa vera & hæc falsa quæ contradicuntur. Et hoc meminisse, aliterque nunc video discernere me ista, aliter autem meminisse me discreuisse, cum ea sæpe cogitarem. Ergo & intellexisse me, sapius ista meminisse, & quod nunc discerno & intellego, recondo in memoria, ut postea me nunc intellexisse meminerim. Ergo & meminisse me memini, sicut postea quod hæc reminisci nunc potui si recordabor, utique per vim memoriæ recordabor. Affectiones quoque animi mei eadem memoria continet, non illo modo, quo eas habet ipse animus cum patitur eas, sed alio multum diuerso, sicut se habet vis memoriæ. Nam & lætatum me fuisse reminiscor, non lætus, & tristitiā meam præteritam recordor non tristis. Et me aliquando timuisse recolo sine timore, & pristinæ cupiditatis sine cupiditate sum memor aliquādo. Et e contrario tristitiā meam transactam lætus reminiscor, & tristis lætitiā meam.

Læta nō læti
quomodo
recordamur
Cap. XIII.

B

Quod mirandū non est de corpore: aliud enim animus, aliud corpus. Itaque si præteritum dolorem corporis gaudens meminisse, non ita mirum est. Hic verò cum animus sit etiā ipsa memoria. Nam & cū mandamus aliquid ut memoriter habeatur, dicimus, vide ut illud in animo habeas: & cum obliuiscimur, dicimus, non fuit in animo: & elapsus est animo: ipsam memoriā vocantes animum. Cum ergo ita sit, quid est hoc, quod cum tristitiā meam præteritam lætus meminisse, animus habet lætitiā, & memoria tristitiā, lætusque est animus ex eo quod inest ei lætitiā, memoria verò ex eo quod inest ei tristitiā, tristis non est? Num forte non pertinet ad animum? Quis hoc dixerit? Nimirū ergo memoria quasi venter est animi: lætitiā verò atque tristitiā quasi cibus dulcis & amarus, cum memoriæ commendantur, quasi traiecta in ventrem recondi illuc possunt, sapere non possunt. Ridiculum est hæc illis similia putare, nec tamen sunt omnimodo dissimilia. Sed ecce de memoria profero cum dico quatuor esse perturbationes animi, cupiditatem, lætitiā, metū, tristitiā, & quicquid de his disputare potuero, diuidendo singula per species sui cuiusque generis, & definiendo, ibi inuenio quid dicam atque inde profero: nec tamen vlla earū perturbatione perturbor, cum eas reminiscendo commemoro, & antequam recolerentur à me & retractarentur, ibi erant, propterea inde per recordationem potuere depromi. Forte ergo sicut de ventre cibus ruminando, sic ista de memoria recordando proferuntur. Cur igitur in ore cogitationis non sentitur à disputante, hoc est, à reminiscente lætitiæ dulcedo vel amaritudo mæstitiæ? An in hoc dissimile est, quod non utique simile est? Quis enim talia volens loqueretur, si quoties tristitiā metumve nominamus, toties mœrere vel timere cogermur? Et tamen nō ea loqueremur, nisi in memoria nostra non tantum sonos nominum secundum imagines impressas sensibus corporis, sed etiam rerum ipsarum notiones inueniremus, quas nulla ianua carnis acceperimus, sed eas ipse animus per experientiam passionum suarum sentiens, memoriæ commendauit, aut ipsa sibi hæc etiam non commendata retinuit.

Animus pro
memoria.

† vndique.

Etiam quæ
abluunt me-
minimus.
Caput. XV.

Sed utrum per imagines an non, quis facile dixerit? Nomino quippe lapidem, nomino solem, cum res ipsæ non adsunt sensibus meis, in memoria sanè mea præsto sunt imagines earum: Nomino dolorē

corporis, nec mihi adest dū nihil dolet, nisi tamen adest imago eius in memoria mea, nescire quid dicerem, nec eum in disputando à voluptate discernere. Nomino salutē corporis, cum saluus sum corpore, adest mihi quidem res ipsa, veruntamen nisi & imago eius inesset in memoria mea, nullo modo recordarer, quid huius nominis significaret sonus: nec egrotantes agnoscerent salute nominata quid esset dictum, nisi eadem imago vi memoriæ teneretur, quauis ipsa res abesset à corpore. Nomino numeros quibus numeramus. En adsunt in memoria mea, nō imagines eorum, sed ipsi. Nomino imaginem solis, & hæc adest in memoria mea. Neque enim imaginē imaginis eius, sed ipsam recolo, ipsa mihi reminiscenti præsto est. Nomino memoriā & agnosco quod nomino. Et ubi agnosco nisi in ipsa memoria? Num & ipsa per imaginem suam sibi adest, ac non per seipsam?

Quid cum obliuionem nomino, atque id idem agnosco quod nomino: vnde agnoscerem nisi meminisse? Non eundem sonum nominis dico, sed rem quam significat: Quā

Et obliuio-
nis memo-
ria est.
Cap. XVI.

si oblitus essem, quid ille valeret sonus, agnoscere utique non valerē. Ergo cum memoriā meminisse, per seipsam sibi præsto est ipsa memoria. Cū verò meminisse obliuionem, & memoria præsto est & obliuio. Memoria qua meminerim, obliuio quā meminerim. Sed quid est obliuio nisi priuatio memoriæ? Quomodo ergo adest ut eā meminerim, quando cū adest meminisse non possum? At si quod meminimus, memoria retinemus, obliuionē autem nisi meminisse, nequaquā possemus audire isto nomine rem quæ illo significatur sono agnoscere: Memoria retinetur obliuio. Adest ergo ne obliuiscamur, quæ cū adest obliuiscimur. An ex hoc intelligitur non per seipsam inesse memoriæ cū eam meminimus, sed per imaginē suam? Quia si per seipsam præsto esset obliuio, nō ut meminisse, sed ut obliuisceremur efficeret. Et hoc quis tandē indagabit? quis cōprehendet quomodo sit? Ego certe domine laboro hic, & laboro in meipso: factus sum mihi terra difficultatis & sudoris nimij. Neque enim nunc scrutamur plagas cœli, aut siderū intervalla dimetimur, vel terræ libramenta querimus. Ego sum qui meminisse, ego animus. Non tā mirum si à me longe est, quicquid ego nō sum. Quid autem propinquius meipso mihi? Et ecce memoriæ meæ vis non cōprehenditur à me, cum ipsum me non dicā præter illam. Quid enim dicturus sum quando mihi certum est meminisse me obliuionē? An dicturus sum non esse in memoria mea quod meminisse? An dicturus sum ad hoc inesse obliuionē in memoria mea, ut non obliuiscar? Vtrumque absurdissimū est. Quid illud tertium? Quo pacto dicam imaginem obliuionis teneri in memoria mea, nō ipsam obliuionē cum eā meminisse? Quo pacto & hoc dicā, quandoquidem cum imprimitur rei cuiusquā imago in memoria, prius necesse est ut adsit res ipsa, vnde illa imago possit imprimi? Sic enim Carthaginis meminisse, sic omnium locorum quibus interfui, sic facies hominū quos vidi, & ceterorum sensuum nuntiata, sic ipsius corporis salutē siue dolorem. Cū præsto esset ista, cepit ab eis imagines memoria, quas intuerer præsentēs, & retractare animo, cum illa & absentia reminiscerem. Si ergo per imaginē suam non per seipsam in memoria tenetur obliuio, ipsa utique aderat, ut eius imago caperetur. Cum autem adesset, quomodo imaginē suam in memoria conscriberet, quando id etiam quod iam notatum inuenit, præsentia sua delet obliuio?

Et tamen

G Et tamen quocunque modo, licet sit modus iste incōprehensibilis & inexplicabilis, etiam ipsam obliuionem meminisse me certus sum, quia id quod meminimus obruitur.

Magna ista vis est memoriae, nescio quod horrendum deus meus, profunda & infinita multiplicitas, & hoc animus est, & hoc ego ipse sum.

Quid ergo sum deus meus? Quae natura sum? Varia multimoda vita & immensa vehementer. Ecce in memoriae meae campis & antris & cauernis innumerabilibus, atque innumerabiliter plenis innumerabilium rerum generibus: siue per imagines: sicut omnium corporum: siue per praesentia, sicut artium: siue per nescio quas notiones vel notationes, sicut affectionum animi, quas & cum animus non patitur, memoria tenet, cum in animo sit quicquid est in memoria, per haec omnia discuro & volito hac atque illac, penetro etiam quantum possum, & finis nusquam: tanta vis est memoriae, tanta vitae vis est, in homine viuente mortaliter. Quid igitur agam, tu vera mea vita deus meus? Transibo & hanc vim meam quae memoria vocatur, transibo eam ut perueniam ad te dulce lumen. Quid dicis mihi? Ecce ego ascendens per

H animum meum ad te qui desuper mihi manes. Transibo & istam vim meam, quae memoria vocatur, volens te attingere unde attingi potes, & inhaerere tibi unde inhaerere tibi potest. Habent enim memoriam & pecora & aues, alioquin non cubilia nidosa repeterent, non alia multa quibus assuescunt: neque enim & assuescere valerent illis rebus nisi per memoriam. Transibo ergo & memoriam, ut attingam eum qui separauit me a quadrupedibus, & volatilibus caeli sapientiores me fecit. Transibo & memoriam & ubi te inueniam vere bona & secura suauitas: Et ubi te inueniam?

Reminiscentia.
Cap. XVIII
Luc. 15.

Si praeter memoriam leuam te inuenio, immemori sum. Et quomodo iam inueniam te, si memor non sum tui? Perdiderat enim mulier drachmam, & quaesuit eam cum lucerna, & nisi memor eius esset, non inuenisset eam. Cum enim esset inuenta, unde sciret vtrum ipsa esset, si memor eius non esset? Multa memini me perditam quaesuisse atque inuenisse. Inde istud scio, quia cum quaererem aliquid eorum, & diceretur mihi, num forte hoc est, num forte illud: tam diu dicebam, non est, donec id offerretur quod quaerebam. Cuius nisi memor essem, quicquid illud esset, etiam si mihi offerretur non inuenirem, quia non agnoscerem. Et semper ita fit, cum aliquid perditum quaerimus & inuenimus. Veruntamen si forte aliquid ab oculis perit, non a memoria, veluti corpus quodlibet visibile, tenetur intus imago eius, & quaeritur donec reddatur aspectui. Quod cum inuentum fuerit, ex imagine quae intus est recognoscitur. Nec inuenisse nos dicimus quod perierat, si non agnoscimus: nec agnoscere possumus, si non inuenimus. Sed hoc perierat quidem oculis, memoria tenebatur.

Item, quia non agnoscerem. Et semper ita fit, cum aliquid perditum quaerimus & inuenimus. Veruntamen si forte aliquid ab oculis perit, non a memoria, veluti corpus quodlibet visibile, tenetur intus imago eius, & quaeritur donec reddatur aspectui. Quod cum inuentum fuerit, ex imagine quae intus est recognoscitur. Nec inuenisse nos dicimus quod perierat, si non agnoscimus: nec agnoscere possumus, si non inuenimus. Sed hoc perierat quidem oculis, memoria tenebatur.

f memini-
mus.

Quid sit re-
minisci.
Cap. XIX.

* alibi, nam.

Quid cum ipsa memoria perdit aliquid, sicut fit cum obliuiscimur, & quaerimus ut recordemur?

Ubi tandem quaerimus, nisi in ipsa memoria? Et ibi si aliud pro alio forte offeratur, respicimus, donec illud occurrat quod quaerimus, & cum occurrerit, dicimus, hoc est: quod non diceremus nisi agnosceremus: nec agnosceremus, nisi meminisset. Certe ergo obliti fuimus. An non totum exciderat, sed ex parte qua tenebatur pars alia quaerebatur, quia sentiebat se memoria non simul voluere quod simul solebat, & quasi detruncata consuetudine claudicans, reddi quod decrat flagitabat. Tanquam si homo no-

tus siue cōspiciatur oculis, siue cogitetur, & nomen eius obliti requiramus, quicquid aliud occurrerit non connectitur: quia non cum illo cogitari consuevit, ideoque respicitur donec illud adsit, ubi simul assuefacta notitia non inaequaliter acquiescat. Et unde adest nisi ex ipsa memoria? Nam & cum ab alio cōmoniti recognoscimus inde adest. Non enim quasi nouum credimus, sed recordantes approbamus hoc esse quod dictum est. Si autem penitus aboleatur ex animo nec admoniti reminiscimur. Neque enim omnimodo adhuc obliti sumus, quod vel oblitos nos esse meminimus. Hoc ergo nec amissum quaerere poterimus, quod omnino obliti fuimus.

Quomodo ergo te quaero domine? Cum enim te deum meum quaero, vitam beatam quaero. Quam te ut viuat anima mea. Viuit enim corpus meum de anima mea, & viuat anima mea de te. Quomodo ergo quaero vitam beatam: quia non est mihi donec dicam, sat est, illic: ubi oportet ut dicam?

Quomodo eam quaero? Vtrum per recordationem tantquam eam oblitus sum, oblitumque me esse adhuc teneam: an per appetitum discendi incognitam, siue quam nunquam scierim, siue quam sic oblitus fuero ut me nec oblitum esse meminerim? Nonne ipsa est beata vita quam omnes volunt, & omnino qui nolit eam nemo est. Vbi nouerunt eam quod sic volunt eam? Vbi viderunt ut amarent eam? Nimirum habemus eam nescio quomodo. Et est alius quidam modus quo quisque cum habeat eam, tunc beatus est: Et sunt qui spe beati sunt. Inferiore modo isti habent eam quam illi qui iam re ipsa beati sunt, sed tamen meliores quam illi qui nec re, nec spe beati sunt. Qui tamen etiam ipsi nisi aliquo modo haberent eam, non ita vellent beati esse, quod eos velle certissimum est. Nescio quomodo nouerunt eam, ideoque habent eam in nescio qua noticia, de qua satago vtrum in memoria sit: quia si ibi est, iam beati fuissetus aliquando. Vtrum singillatim omnes, an in illo homine qui primus peccauit: in quo & omnes mortui sumus, & de quo omnes cum miseria nati sumus, non quaero nunc, sed quaero vtrum in memoria sit beata vita. Neque enim amaremus eam nisi nossemus. Audimus nomen hoc, & re ipsam omnes nos appetere fatemur. Non enim sono delectamur. Nam hoc cum latine auditur graecus, non delectatur, quia ignorat quid dictum sit: nos autem delectamur, sicut etiam ille si graece hoc audierit: quoniam res ipsa nec graeca nec latina est, cui adipiscendae Graeci Latinique inhiant, ceterarumque linguarum homines. Nota est igitur omnibus, qui vna voce si interrogari possent, vtrum beati esse vellent, sine ulla dubitatione, velle responderent. Quod non fieret, nisi res ipsa cuius hoc nomen est, eorum memoria teneretur.

Beatitudinem
appetunt
omnes.
Caput. XX.

L
Concor. 4.
sen. dist. 49
cap. 2.

f sumus.

M

Nunquid ita ut meminit Carthagine qui vidit? Non. Vita enim beata non videtur oculis, quia non est corpus. Nunquid sicut meminimus numeros? Non. Hos enim qui habet in notitia, non adhuc quaerit adipisci. Vitam vero beatam habemus in notitia: ideoque amamus eam, & tamen adhuc adipisci eam volumus ut beati simus. Nunquid sicut meminimus eloquentiam? Non. Quauis & hoc nomine audito recordentur ipsam rem, qui etiam nondum sunt eloquentes, multique esse cupiant, unde apparet eam esse in eorum notitia: tamen per corporis sensus alios eloquentes animaduertunt & delectati similiter hoc esse desiderant: quantum nisi in exteriori notitia non delectarentur, neque hoc esse vellent nisi delectarentur. Beatam vero vitam nullo sensu corporis in aliis experimur. Nunquid sicut meminimus

Meminimus
& eorum quae
nunquam
habuimus.
Cap. XXI.

A meminsimus gaudiū: Fortasse ita. Nā gaudium meū ita tristis memini, sicut vitā beatā miser: neque vnquam corporis sensu gaudium meum, vel vidi, vel audiui, vel odoratus sum, vel gustavi, vel tetigi, sed expertus sum in animo meo quando latus sum: & adhæsit eius notitia memoriæ meæ, vt id reminisci valeā aliquando cū aspernatione, aliquando cū desyderio, pro earū rerum diuersitate, de quibus me gauisum esse memini. Nā & de turpibus gaudio quodā perfusus sum, quod nunc recordans detestor atque execror: aliquando de bonis & honestis, quod desyderans recolo, tamen si forte non adsum, & ideo tristis gaudiū pristinū recolo. Vbi ergo & quando expertus sum vitā meā beatā, vt recorder eā, & amē & desyderē? Nec ego tantū, aut cum paucis, sed beati prorsus omnes esse volumus. Quod nisi certa notitia nossēmus, non tam certa voluntate vellemus. Sed quid est hoc, quod si quærat a duobus, vtrū militare velint, fieri posset vt alter eorū velle se, alter nolle respondeat. Si autē ab eis quærat, vtrū beati esse velint, vterque statim se sine vlla dubitatione dicat optare, nec ob aliud velit ille militare, nec ob aliud iste nolit, nisi vt beati sint? Nū forte quoniā alius hinc, alius inde gaudet: Ita se omnes beatos esse velle consonant, quemadmodū consonarent si hoc interrogarentur se velle gaudere, atque ipsum gaudiū vitam beatā vocant. Quod & si alius hinc, alius illinc assequitur, vnū est tamen quod peruenire omnes nituntur vt gaudeant. Quæ quoniam res est, quam se expertum non esse nemo potest dicere, propterea reperta in memoria recognoscitur, quando beatæ vitæ nomen auditur.

Verum gaudium.
Cap. XXII.
Esa. 48.

Absit domine absit a corde serui tui, qui confite-
tur tibi: absit vt quocunque gaudio gaudeā, beatum me putem. Est enim gaudiū quod non datur impiis, sed eis qui te gratis colunt, quorū gaudium tuipse es. Et ipsa est beata vita gaudere ad te, de te, propter te, ipsa est & non est altera. Qui autem aliam putant esse, aliud sectantur gaudium, neque ipsum verū. Ab aliqua tamen imagine gaudij, voluntas eorum nō auertitur.

Beata vita
quid & vbi.
Ca. XXIII.
Gal. 5.

Non ergo certum est quod omnes esse beati volunt, quoniam qui non de te gaudere volunt, quæ sola vita beata est, non vtrique vitam beatam volunt. An omnes hoc volunt? Sed quoniam caro concupiscit aduersus spiritū, & spiritus aduersus carnē, vt non faciant quod volunt, cadunt in id quod valent, eoq; contenti sunt: quia illud quod non valent, nō tantum volunt, quātum sat est vt valeant. Nam quæro ab omnibus, vtrum malint de veritate quā de falsitate gaudere: tā non dubitant dicere de veritate se malle, quā non dubitant dicere beatos esse se velle. Beata quippe vita est gaudiū de veritate. Hoc est enim gaudium de te qui veritas es, deus illuminatio mea, salus faciei meę deus meus. Hanc vitam beatam omnes volunt, hanc vitam quæ sola beata est omnes volunt, gaudium de veritate omnes volunt. Multos expertus sum qui velint fallere, qui autem falli, neminem. Vbi ergo nouerunt hanc vitam beatam, nisi vbi nouerunt etiam veritatem? Amant enim & ipsam, quia falli nolunt. Et cum amant beatā vitam, quod non est aliud quā de veritate gaudium, vtrique amant etiam veritatem: nec amarent nisi esset aliqua notitia eius in memoria eorū. Cur ergo nō de illa gaudent? Cur non beati sunt? Quia fortius occupantur in aliis quæ potius eos faciunt miseros, quā illud beatos quod tenuiter meminerunt. Adhuc enim modicū lumen est in hominibus, ambu-

Ioan. 14.
Psalm. 16.

Ioan. 11.

lent, ambulent, ne eos tenebræ cōprehendant. Cur autem veritas parit odium, & inimicus eis factus est homo tuus verum prædicans, cum ametur beata vita, quæ non est nisi gaudiū de veritate: nisi quia sic amatur veritas, vt quicunque aliud amant, hoc quod amant velint esse veritatem: & quia falli nollent, nolunt conuinci quod falsi sint? Itaque propter eam rem oderunt veritatem, quam pro veritate amant. Amant eam lucentē, oderunt eam redarguentē. Quia enim falli nolunt & fallere volunt, amant eam cū seipsam indicat, & oderunt eam cū eosipsum indicat. Inde retribuet eis, vt qui se ab ea manifestari nolunt, & eos nolentes manifestet & eis ipsa non sit manifesta. Sic sic etiā, sic animus humanus etiam, sic cæcus & languidus, turpis atque indecens latere vult, se autē vt lateat aliquid non vult. Contra illi redditur, vt ipse nō lateat veritatem, ipsum autem veritas lateat. Tamen etiā sic dum miser est, veris manet gaudere quā falsis. Beatus ergo erit, si nulla interpellante molestia, de ipsa per quam vera sunt omnia, sola veritate gaudebit.

Ecce quantum spatatus sum in memoria mea, quærens te domine, & nō te inueni extra eā. Neque enim aliquid de te inueni quod non meminissem ex quo didici te. Nam ex quo didici te, non sum oblitus tui. Vbi enim inueni veritatē, ibi inueni deum meū ipsam veritatē, quam ex quo didici non sum oblitus. Itaque ex quo didici te, manes in memoria mea, & illic te inuenio, cū reminiscor tui & delector in te. Hæ sunt sanctæ delitiæ meæ, quas donasti mihi misericordia tua, respiciens paupertatem meam.

Deū quoque
continet
memoria.
C. XXIII.
E

Sed vbi manes in memoria mea domine? Vbi illic manes? Quale cubile fabricasti illic tibi? Quale sanctuarium ædificasti tibi? Tu dedisti hanc dignationem memoriæ meæ, vt maneam in ea, sed in qua eius parte maneam hoc cōsydero. Trāscendi enim partes eius quas habent & bestię cum te recorderer, quia non ibi te inueniebā inter imagines rerum corporaliū, & veni ad partes eius, vbi cōmendavi affectiones animi mei, nec illic inueni te. Et intraui ad ipsius animi mei sedem, quæ illi est in memoria mea, quoniam sui quoque meminit animus, nec ibi tu eras, quia sicut non es imago corporalis nec affectio viuentis, qualis cū lætamur, contristamur, cupimus, metuemus, meminimus, obliuiscimur, & quicquid huiusmodi est: ita nec ipse animus es, quia dominus deus animi tu es. Et cōmutantur hæc omnia, tu autem incōmutabilis manes super omnia, & dignatus es habitare in memoria mea ex quo te didici. Et quid quæro quo loco eius habites? quasi vero loca ibi sint? Habitas certe in ea, quoniā tui memini, ex quo te didici, & in ea te inuenio cum recordor tui.

Vbi ergo te inueni vt discerem te? Neque enim iam eras in memoria mea, priusquam te discerem. Vbi ergo inueni te vt discerē te, nisi in te supra me? Et nusquam locus & recedimus & accedim⁹, & nusquam locus. Vbiq; veritas præsidet omnibus consulentibus te, simulq; respondes omnibus etiam diuersa consulentibus te. Liquide tu respondes, sed nō liquide omnes audiunt. Omnes vnde volunt consulunt, sed non semper quod volunt audiunt. Optimus minister tuus est, qui nō magis intuetur hoc a te audire quod ipse voluerit, sed potius hoc velle quod a te audierit.

Sero te amaui pulchritudo tā antiqua & tam noua, sero te amaui. Et ecce intus eras, & ego foris, & ibi te quærebam, & in ista formosa quæ fecisti deformis iruebam. Mecum eras, & tecum non eram.

Ea me

Vbi inueni-
tur deus.
Ca. XXVI.

Quomodo
rapiat homi-
nem deus.
C. XXVII.

G Ea me tenebant longe à te, quæ si in te non essent, non essent. Vocasti & clamasti, & rupisti surditatem meam. Coruscasti, splendisti, & fugasti cecitatem meam. Flagrasti, & duxi spiritum, & anhelo tibi. Gustavi, & esurio, & sitio. Terigisti me, & exarsi in pacem tuam.

Miseria huius
vite.
C. XXVIII

C Vm inhaesero tibi ex omni me, nusquam erit mihi dolor & labor, & viua erit vita mea tota plena te. Nunc autem quoniam quem tu imple, subleuas eum, quoniam tui plenus non sum, oneri mihi sum. Contendunt letitiae meae flendae cum letandis mororibus, & ex qua parte stet victoria nescio. Hei mihi, domine miserere mei. Contendunt maiores mei mali cum gaudiis bonis, & ex qua parte stet victoria nescio. Hei mihi, domine miserere mei. Hei mihi, Ecce vulnera mea non abscondo. Medicus es, aeger sum. Misericors es, miser sum. Nunquid non tentatio est vita humana super terram? Quis velit molestias & difficultates pati? Tolerare iubet eas, non amari. Nemo quod tolerat amat, & si tolerare amat. Quauis enim gaudeat se tolerare, mauius tamen non esse quod toleret. Prospera in aduersis desydero, aduersa in prosperis timeo. Quis inter hæc medius locus, ubi non sit humanae vite

Iob. 7.

H tentatio? Væ prosperitatibus huius seculi, semel & iterum à timore aduersitatis, & à corruptione letitiae. Væ aduersitatibus seculi, semel & iterum & tertio à desyderio prosperitatis. Et quia ipsa aduersitas dura est, & ne frangat tolerantiam, nunquid non tentatio est vita humana super terram sine villo interstitio?

In deo spes.
Ca. XXIX.

Sap. 8.

E T tota spes mea, non nisi in magna valde misericordia tua. Da quod iubet, & iube quod vis. Imperas nobis continentiam. Et cum scirem ait quidam, quia nemo potest esse continens nisi deus det, & hoc ipsum erat sapientiae, scire cuius esset hoc donum. Per continentiam quippe colligimur & redigimur in vnum, à quo in multa defluximus. Minus enim te amat qui tecum aliquid amat, quod non propter te amat. O amor qui semper ardet, & nunquam extinguitur. Caritas deus meus, accende me. Continentiam iubet. Da quod iubet, & iube quod vis.

Somniorum
Indubria.
Cap. XXX.
1. Ioan. 1.

I Vbescerte ut contineam à concupiscentia carnis, & concupiscentia oculorum, & ambitione seculi. Iussisti à concubitu, & de ipso coniugio melius aliquid quam concessisti monuisti. Et quoniam dedisti factum est, & antequam dispensator sacramenti tui fieri. Sed adhuc viuunt in memoria mea, de qua multa locutus sum, talium rerum imagines, quas ibi consuetudo mea fixit, & occurrant mihi vigilantibus quidem carentes viribus: in somnis autem non solum usque ad delectationem, sed etiam usque ad consensionem factumque similitum. Et tantum valet imaginis illusio in anima mea & in carne mea, ut dormienti falsa visa persuadeant quod vigilantibus vera non possunt. Nunquid tunc ego non sum domine deus meus? Et tamen tantum interest inter meipsum & meipsum, ut intra momentum quo hinc ad soporem transeo, vel huc inde retransseo. Vbi est illa ratio, quæ talibus suggestionibus resistit vigilantibus? Et si res ipsæ ingerantur, inconcussus maneo. Nunquid clauditur cum oculis? Nunquid sopitur cum sensibus corporis? Et vnde sepe etiam in somnis resistimus, nostrique propositi memores, atque in eo castissime permanentes, nullum talibus illecebris adhibemus assensum? Et tamen tantum interest, ut cum aliter accidit, euigilantes ad consuetudinem requiem redeamus, ipsaque distantia reperiamus nos non fecisse, quod tamen in nobis quoquo modo factum esse doleamus. Nunquid non potens est manus

¶ tunc.

tua deus omnipotens sanare omnes languores animæ meæ, atque abundantiore gratia tua lasciuos motus etiam mei soporis extinguere? Augebis domine magis magisque in me munera tua, ut anima mea sequatur me ad te concupiscentiæ visco expedita, ut non sit rebellis sibi, atque ut in somnis etiam non solum non perpetret istas corruptelarum turpitudines per imagines animales usque ad carnis fluxum, sed ne consentiat quidem. Nam ut nihil tale vel tantillum libeat quantum possit nutu cohiberi, etiam in casto dormientis affectu, non tantum in hac vita, sed etiam in hac ætate: non magnum est omnipotenti, qui vales facere supra quam petimus & intelligimus. Nunc tamen quid adhuc sim in hoc genere mali mei, dixi bono domino meo, exultans cum tre more in eo quod donasti mihi, & lugens in eo quod in consummatus sum, & sperans perfecturum te in me misericordias tuas usque ad pacem plenariam, quam tecum habebunt interiora & exteriora mea, cum absorpta fuerit mors in victoria.

Eph. 3.

1. Cor. 15.

Gule tetatio

Ca. XXXI.

Matth. 6.

1. Cor. 6.

L

1. Cor. 19.

1. Cor. 9.

E St alia malitia dici, quæ utinam sufficiat ei. Reficimus enim quotidianas ruinas corporis edendo & bibendo, priusquam escas & venter destruas, cum occideris indigentiam meam satietate mirifica, & corruptibile hoc indueris incorruptione sempiterna. Nunc autem suavis est mihi necessitas, & aduersus istam suauitatem pugno ne capiar, & quotidianum bellum gero in ieiuniis, sapius in seruitute rediens corpus meum, & dolores mei voluptate pelluntur. Nam fames & sitis quidam dolores sunt. Vrunt, & sicut febris necant, nisi alimentorum medicina succurrat. Quæ quoniam præsto est, consolatione munerum tuorum, in quibus nostræ infirmitati terra & aqua & cælum seruiunt, calamitates delitiae vocantur. Hoc me docuisti, ut quemadmodum medicamenta, sic alimenta sumpturus accedam. Sed dum ad quietem satietatis ex indigentia molestia transeo, in ipso transitu mihi insidiatur laqueus concupiscentiæ: Ipse enim transitus voluptas est, & non est alius qua transeat, quam quo transire cogit necessitas. Et cum salus sit causa edendi & bibendi, adiungit se tanquam pedissequa periculosa iucunditas, & plerumque præire conatur, ut eius causa fiat, quod salutis causa me facere vel dico vel volo: nec idem modus vtriusque est. Nam quod saluti satis est, delectationi parum est. Et sepe incertum fit, utrum adhuc necessaria corporis cura subsidium petat, an voluptuaria cupiditatis fallacia ministerium suppetat. Ad hoc incertum hilarescit infelix anima, & in eo præparat excusationis patrociniū, gaudens non apparere quid satis sit moderationi valetudinis, ut obtentu salutis obumbret negotium voluptatis. His tentationibus quotidie conor resistere, & inuoco dexteram tuam ad salutem meam, & ad te refero æstus meos, quia consilium mihi de hac re nondum stat. Audio vocem iubentis dei mei: Non grauentur corda vestra in crapula & ebrietate. Ebrietas longe est à me, misereberis ne appropinquet mihi. Crapula autem nonnunquam surrepit seruo tuo, misereberis ut longe fiat à me. Nemo enim potest esse continens nisi tu des. Multa nobis orantibus tribuis, & quicquid boni antequam oremus accipimus, à te accipimus: & ut hoc postea cognosceremus, à te accipimus. Ebriosus nunquam fui, sed ebriosos à te sobrios factos ego noui. Ergo à te factum est, ut hoc non essent qui nunquam fuerunt, à quo factum est ut hoc non semper essent qui fuerunt, à quo etiam factum est, ut scirent utrique à quo factum est. Audiui & aliam vocem tuam: Post concupiscentias tuas non

Luc. 11.

Sap. 8.

Eccle. 18.

A non eas, & à voluptate tua auertere. Audiui & illam ex munere tuo quam multum amavi: Neque si manducauerimus, abundabimus: neque si non manducauerimus, deerit nobis. Hoc est dicere, Nec illa res me copiosum faciet, nec illa erumnosum. Audiui & alteram: Ego enim didici in quibus sum sufficiens esse, & abundare noui, & penuriam pati noui. Omnia possum in eo qui me confortat. Ecce miles castrorum celestium, non puluis quod nos sumus. Sed memento domine quia puluis sumus, & de puluere fecisti hominem, & perierat, & inuentus est. Nec ille in se potuit, quia idem puluis fuit, quem talia dicentem afflatu tuæ inspirationis adamaui. Omnia possum, inquit, in eo qui me confortat. Conforta me ut omnia possim. Da quod iubes, & iube quod vis. Ille se accepisse confitetur, & quod gloriatur, in domino gloriatur. Audiui alium rogantem ut accipiat: Aufer à me, inquit, concupiscentias ventris. Vnde apparet sancto deus meus te dare, cum sit quod imperas fieri. Docuisti me pater bone: Omnia munda mundis. Sed malum est homini qui per offensionem manducat: & omnem creaturam tuam bonam esse, nihilque abiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur: & quia esca nos non commendat deo: & nemo nos iudicet in cibo aut in potu: & ut qui manducat non manducantem non spernat: & qui non manducat, manducantem non iudicet. Didici hæc, gratias tibi, laudes tibi deo meo, magistro meo, pulsatori aurium mearum, illustratori cordis mei. Eripe me ab omni tentatione. Non ego immundiciam obsonij timeo, sed immundiciam cupiditatis. Scio Noë omne carnis genus quod cibo esset vsui manducare permissum: Heliam cibo carnis refectum: Ioannem mirabili abstinentia præditum, animalibus, hoc est locustis, in escam cedentibus non fuisse pollutum. Et scio Esaï lenticulæ concupiscentia deceptum: & David propter aquæ desiderium à seipso reprehensum: & regem nostrum non de carne, sed de pane esse tentatum. Ideoq; & populus in eremo, non quia carnes desiderauit, sed quia escæ desiderio aduersus dominum murmurauit, meruit improbari. In his ergo tentationibus positus, certo quotidie aduersus concupiscentiam manducandi & bibendi. Non enim est quod semel præcidere, & vterius non attingere decernam, sicut de concubitu potui. Itaque freni gutturis temperata relaxatione & cōstrictione tenendi sunt. Et quis est domine qui non rapiatur aliquantulum extra metas necessitatis? Quisquis est, magnus est, magnificet nomen tuum. Ego autem non sum, quia peccator homo sum. Sed & ego magnifico nomen tuum, & interpellat te pro peccatis meis qui vicit seculū, numerans me inter infirma membra corporis sui, quia & imperfectum meum viderunt oculi tui, & in libro tuo omnes scribentur.

B *Col. 2. Roma 14. Gene. 9. 3. Reg. 17. Matth. 5. Gene. 27. 2. Reg. 23. Matth. 4. Nume. 11.*

C ** aliis aliquando. Roma 8. Psal. 138. Nihil securi est i hac vita C. XXXII.*

D E illecebra odorum non satago nimis. Cum absunt, non requiro: cum adsunt, non respuo: paratus etiam eis semper carere. Ita mihi videor, forsitan. Sunt enim & istæ plangendæ tenebræ, in quibus me latet facultas mea, quæ in me est, ut animus me de viribus suis ipse se interrogans, non facile sibi credendum existimet, quia & quod inest, plerumque occultum est, nisi experientia manifestetur. Et nemo securus esse debet in ista vita quæ tota tentatio nominatur, ut qui fieri potuit ex deteriore melior, non fiat etiā ex meliore deterior. Vna spes, vna fiducia, vna firma promissio, misericordia tua.

Tomus primus.

V Oluptates aurium tenacius me implicauerant & subiugauerant, sed resoluiisti & liberaisti me: nunc in sonis quos animant eloquia tua, cum suavi & artificiosa voce cantantur, fateor aliquantulum acquiesco, non quidem ut hæream, sed ut surgam cum volo. Attamen cum ipsis sententiis quibus viuunt, ut admittantur ad me quærent in corde meo nonnullius dignitatis locum, & vix eis præbeo congruentem. Aliquando enim amplius mihi videor honoris eis tribuere quam decet, dum ipsis sanctis dictis religiosius & ardentius sentio moueri animos nostros in flammam pietatis, cum ita cantantur, quam si non ita cantarentur, & omnes affectus spiritus nostri pro suavi diuersitate habere proprios modos in voce atque cantu, quorum nescio qua occulta familiaritate excitentur. Sed delectatio carnis meæ, cui mentem enervandam non oportet dari, sæpe me fallit, dum rationem sensus non ita comitatur, ut patienter sit posterior: sed tantum quia propter illam meruit admitti, etiam præcurrere ac ducere conatur. Ita in his pecco non sentiens, sed postea sentio. Aliquando autem hanc ipsam fallaciam immoderatus cauens erro nimia seueritate, sed valde interdum, ut melos omne cantilenarum suauium, quibus Dauidicum psalterium frequentatur, ab auribus meis remoueri velim, atque ipsius ecclesiæ: tutiusque mihi videtur quod de Alexandrino episcopo Athanasio sæpe mihi dictum commemini, qui tam modico flexu vocis faciebat sonare lectorem psalmi, ut pronuncianti vicinior esset quam canenti. Veruntamen cum reminiscor lachrymas meas quas fudi ad cantum ecclesiæ tuæ, in primordiis recuperatæ fidei meæ, & nunc ipso commoueor, non cantu, sed rebus quæ cantantur: cum liquida voce & convenientissima modulatione cantantur, magnam instituti huius utilitatem rursus agnosco. Ita fluctuo inter periculum voluptatis & experimentum salubritatis, magisque adducor, non quidem irretractabilem sententiam proferens, cantandi cōsuetudinem approbare in ecclesia: ut per oblectamenta aurium infirmior animus in affectum pietatis assurgat. Tamen cum mihi accidit, ut me amplius cantus quam res quæ canitur moueat: poenalter me peccare confiteor, & tunc mallem non audire cantatē: Ecce vbi sum, flete mecum & pro me flete, qui aliquid boni vobiscum intus agitis unde facta procedunt. Nam qui non agitis, non vos hæc mouent. Tu autem domine deus meus, exaudi, respice & vide, & miserere & sanā me, in cuius oculis mihi quæstio factus sum, & ipse est languor meus.

R Estat voluptas oculorum istorum carnis meæ de qua loquar confessiones, quas audient aures templi tui, aures fraternæ ac piæ, ut concludamus tentationes concupiscentiæ carnis meæ, quæ me adhuc pulsant ingemiscem, & habitaculum meum quod de cælo est superindui cupientem. Pulchras formas & varias, nitidos & amœnos colores amant oculi. Non teneant hæc animam meam, teneat eam deus qui hæc fecit bona quidem valde, sed ipse est bonum meum, non hæc. Et tangunt me vigilantem totis diebus, nec requies ab eis datur mihi, sicut datur à vocibus canoris aliquando ab omnibus in silētio. Ipsa enim regina colorum lux ista perfundens cuncta quæ cernimus, vbi per diem fuero multimodo allapsu blanditur mihi aliud agenti, & eam non aduertenti. Insinuat autem se ita vehementer, ut si repente subtrahatur, cum desiderio requiratur, & si diu absit cōtristat animum.

f O lux

D Voluptas aurium. C. XXXIII

E

F

Oculorum illecebra. C. XXXIII 2. Cor. 5.

Gene. 11. 2. Cor. 5.

G O lux quam videbat Tobias, cum clausis oculis istis filium docebat vitæ viam, & ei præibat pede charitatis nusquam errās: aut quam videbat Isaac prægrauatis & opertis senectute carneis luminibus, cū filios non agnoscendo benediceret, sed benedicendo agnoscere meruit: aut quam videbat Iacob, cum & ipse præ grandi ætate captus oculis, in filiis præsignata futuri populi genera luminoso corde radiauit: & nepotibus suis ex Ioseph dinexas mystice manus non sicut pater eorū foris corrigebat, sed sicut ipse intus discernebat, imposuit. Ipsa est lux, vna est, & alia non est, & vnum omnes, qui vident & amant eam. At ista corporalis de qua loquebar, illecebrosa ac periculosa dulcedine condit vitam seculi cæcis amatoribus. Qui autē & de ipsa laudare te norunt, deus creator omnium, assumunt eam in hymno tuo, nō absumuntur ab ea in somno suo. Sic esse cupio. Resisto seductionibus oculorum, ne implicentur pedes mei, quibus ingredior viam tuam, & erigo ad te inuisibiles oculos, vt tu euellas de laqueo pedes meos. Tu subinde euellis eos: nam illaqueantur. Tu non cessas euellere, ego autem crebro hæreo in vbique sparsis insidiis, quoniam non dormies neque dormitabis qui custodis Israël. Quam innumerabilia variis artibus & opificiis in vestibus, calciamentis, vasis, & huiuscemodi fabricationibus, picturis etiam diuersisq; figmentis, atque his vsum necessarium atque moderatum, & piam significationem longe transgredientibus, addiderunt homines ad illecebras oculorum, foras sequentes quod faciunt, intus relinquentes à quo facti sunt, & exterminantes quod facti sunt. At ego deus meus & decus meū, etiam hinc dico tibi hymnum, & sacrifico laudē sanctificatori meo, quoniam pulchra traiecta per animas in manus artificiosas, ab illa pulchritudine veniūt, quæ super animas est, cui suspirat anima mea die ac nocte. Sed pulchritudinum exteriorum operatores & sectatores inde trahunt approbandi modum, non autē inde trahunt vtendi modum. Et ibi est, & non vident eum, vt non eant longius, & fortitudinem suam ad te custodiant, nec eam spargant in deliciosas lassitudines. Ego autem hæc loquens atque discernens, etiam istis pulchris gressum innecto, sed tu euellis domine, euellis tu, quoniam misericordia tua ante oculos meos est. Nam & ego capior miserabiliter, & tu euellis misericorditer, aliquando non sentientem, quia suspensus incideram, aliquando cum dolore, quia iam inhæseram.

H Vc accedit alia forma tentationis multiplicius periculosa. Præter enim concupiscentiam carnis, quæ inest in delectatione omnium sensuum & voluptatum, cui seruientes depereunt qui longe se faciunt à te, inest animæ per eorū sensus corporis quadam non se oblectandi in carne, sed experiendi per carnem vana & curiosa cupiditas, nomine cognitionis & scientiæ palliata. Quæ quoniam & in appetitu noscendi est, oculi autem sunt ad cognoscendum in sensibus principes, concupiscentia oculorum eloquio diuino appellata est. Ad oculos enim proprie videre pertinet. Vtimur autem hoc verbo etiā in cæteris sensibus, cum eos ad cognoscendum intendimus. Neque enim dicimus, Audi quid rutiler, aut olfac quàm niteat, aut gusta quàm splendeat, aut palpa quàm fulgeat. Videri enim dicuntur hæc omnia. Dicimus autem nō solum, vide quid luceat, quod soli oculi sentire possunt sed etiam vide quid sonet, vide quid oleat, vide quid sapiat, vide quàm durum sit. Ideoq; generalis experientia sensuum, concupiscentia (sicut dictum est) oculorum

vocatur, quia videndi officium, in quo primatum oculi tenent, etiam cæteri sensus sibi de similitudine usurpant, cum aliquid cognitionis explorāt. Ex hoc autem euidētius discernitur, quid voluptatis, quid curiositatis agatur per sensus, quod voluptas pulchra, canora, suauius, sapida, lenia sectatur. Curiositas autem etiam his contraria tentandi causa, non ad subeundam molestiā, sed experiendi noscendiq; libidinem. Quid enim voluptatis habet videre in laniato cadauere quod exhorreas: & tamen sicut iaceat concurrunt, vt contristentur, vt palleant. Timent etiā ne in somnis hoc videāt, quasi quisquam eos vigilantes videre coegerit, aut pulchritudinis vlla fama persuaserit. Ita & in cæteris sensibus, quæ persequi longum est. Et ex hoc morbo cupiditatis in spectaculis exhibentur quæq; miracula. Hinc ad perscrutanda naturæ secreta, quæ præter nos est operata proceditur: quæ scire nihil prodest, & nihil aliud quàm scire homines cupiunt. Hinc etiam si quid eodē peruersæ scientiæ sine per artes magicas queritur. Hinc etiam in ipsa religione deus tēatur, cum signa & prodigia flagitantur, non ad aliquam salutem, sed ad solā experientiam desiderata. In hac tam immensa sylua plena insidiarum & periculorū, ecce quàm multa præciderim & à meo corde dispulerim, sicut donasti me facere deus salutis meæ. Attamen quando audeo dicere, cum circumquaque quotidianam vitam nostram tam multa huius generis rerum circumstrepant, quādo audeo dicere nulla re tali me intentum fieri ad spectandum, & vana cura capiendum? Sanē me iam theatra nō rapiunt, nec curo nosse transitus syderum, nec anima mea vnquam responsa quæsiuit umbrarum, omnia sacrilega sacramenta detestor. A te domine deus meus, cui humilem famulatum ac simplicem debeo, quantis mecum suggestionū machinationibus agit inimicus, vt signum aliquod petam. Sed obsecro te per regē nostrum & patriam Hierusalem, simplicem, castam, vt quemadmodum à me longe est ista consensio, ita sit semper longe atque longius. Pro salute autem cuiusquam cum te rogo, alius multum differens finis est intentionis meæ, & te facientē quod vis das mihi, & dabis libenter sequi. Veruntamen in quàm multis minutissimis & contemptibilibus rebus curiositas quotidie nostra tentatur, & quàm sæpe labamur, quis enumerat? Quoties narrantes inania, primo quasi toleramus, ne offendamus infirmos, deinde paulatim libenter aduertimus. Canem currentem post leporem iam non specto cum in circo sit, at verò in agro si casu transeam, auertit me fortassis ab aliqua magna cogitatione, atque ad se conuertit illa venatio, non deuiare cogens corpore iumentum, sed cordis inclinatione. Et nisi iam mihi demonstrata infirmitate mea, cito admoneas, aut ex ipsa visione per aliquam consyderationem in te assurgere, aut totum contemnere atque transire, vanus hebesco. Quid cum me domi sedentem stellio muscas captans, vel aranea retibus suis irruentes implicans, sæpe intentum facit? Num quia parua sunt animalia, ideo non res eadem geritur? Pergo inde ad laudandum te creatorem mirificum, atque ordinatorem rerum omnium, sed non inde intentus esse incipio. Aliud est cito surgere, aliud est nō cadere. Et talibus vita mea plena est, & vna spes mea magna valde misericordia tua. Cū enim in huiuscemodi rebus conceptaculum sit cor nostrum, & portet copiosæ vanitatis cateruas, hinc & orationes nostræ sæpe interrumpuntur atq; turbantur, & ante conspectum tuum dum ad aures tuas voce cordis intendimus,

Tobia. 4.
Gene. 27.
Gene. 48.

Psal. 4.

Psal. 139.

Psal. 52.

Psal. 25.

Curiositas
cognoscendi.
C. XXXV.

1. Ioh. 2.

Videre refer-
tur ad om-
nes sensus.

K

L

M

Antendimus, nescio vnde irruentibus nugatoriis cogitationibus res tanta praeciditur.

Nunquid etiam hoc inter continenda deputabimus, aut aliquid nos reducet in spem, nisi tota misericordia tua, quoniam coepisti mutare nos: Et tu scis quanta ex parte mutaueris, qui me primus sanas à libidine vindicandi me, ut propicius fias etiam ceteris omnibus iniquitatibus meis, & sanes omnes languores meos, & redimas de corruptione vitam meam, & coronas me in miseratione & misericordia, & saties in bonis desiderium meum, quia compressisti à timore tuo superbiam meam, & manifestecisti iugo tuo cervicem meam. Et nunc porto illud, & lene est mihi, quoniam sic promissisti & fecisti, & vere sic erat, & nesciebam, quando id subire metuebam. Sed nunquid domine, qui solus sine typho dominaris, quia solus verus dominus es qui non habes dominum, nunquid hoc quoque tertium tentationis genus cessauit à me, aut cessare in hac tota vita potest, timere & amari velle ab hominibus, non propter aliud, sed ut inde sit gaudium quod non est gaudium? Misera vita est & foeda iactantia. Hinc fit vel maxime non amare te, nec caste timere te. Ideoque tu superbis resistis, humilibus autem das gratiam, & intonas super ambitiones seculi, & contremiscunt fundamenta montium. Itaque nobis quoniam propter quaedam humanae societatis officia necessarium est amari & timeri ab hominibus, instat aduersarius verae beatitudinis nostrae, ubique spargens in laqueis, euge euge: ut dum auide colligimus, incaute capiamur, & à veritate tua gaudium nostrum deponamus, atque in hominum fallacia ponamus, libeatque nos amari & timeri, non propter te sed pro te, atque isto modo sui similes factos secum habeat, non ad concordiam charitatis, sed ad consortium supplicij, qui statuit sedem suam ponere in Aquilonem, ut de peruersa & distorta via imitandi tenebrosi frigidique seruirent. Nos autem domine pusillus grex tuus ecce sumus, tu nos posside, praetende alas tuas, & fugiamus super eas. Gloria nostra tu esto, propter te amemur, & verbum tuum timeatur à nobis. Qui laudari vult ab hominibus vituperante te, non defendetur ab hominibus iudicante te, nec eripietur dante te. Cum autem non peccator laudatur in desiderio animae meae, nec qui iniqua gerit benedicatur, sed laudatur homo propter aliquod donum quod dedisti ei: ille plus gaudet sibi laudari se, quam ipsum donum habere unde laudatur, etiam iste te vituperante laudatur. Et melior iam ille qui laudauit, quam iste qui laudatus est. Illi enim placuit in homine donum dei, huic amplius placuit donum hominis quam dei.

Tentamur his tentationibus quotidie domine, sine cessatione tentamur. Quotidiana fornax nostra est humana lingua. Imperas nobis & in hoc genere continentiam. Da quod iubes, & iube quod vis. Tu nosti de hac re ad te gemitum cordis mei, & flumina oculorum meorum. Neque enim facile colligo, quam sim ab ista peste mundatior, & multum timeo occulta mea, quae norunt oculi tui, mei autem non. Est enim qualiscunque in aliis generibus tentationum mihi facultas explorandi me, in hoc pene nulla est. Nam & à voluptatibus carnis, & à curiositate superuacanea cognoscendi, video quantum assecutus sim posse refricare animum meum, cum eis rebus careo, vel voluntate, vel cum absunt. Tunc enim me interrogo quam magis minusve mihi molestum sit non habere. Diuitiae vero quae ob hoc expetuntur, ut alicui istarum trium

Tomus primus.

cupiditatum vel duabus earum vel omnibus fertiant, si per se discere non potest animus, utrum eas habens contemnat, possunt & dimitti ut se probet. Laude vero ut careamus, atque in eo experiamur, quid possumus? Nunquid male viuendum est, & tam perditae atque inaniter, ut nemo nos nouerit qui non detestetur? Quae maior dementia dici aut cogitari potest? At si bonae vitae bonorumque operum comes & solet & debet esse laudatio: tam comitatum eius, quam ipsam bonam vitam deferri non oportet. Non autem sentio sine quo esse aut aequo animo, aut aegre possim, nisi cum affuerit. Quid igitur tibi in hoc genere tentationis domine confiteor? Quid nisi delectari me laudibus, sed amplius ipsa veritate quam laudibus. Nam si mihi proponatur, utrum malim furēs aut in omnibus rebus errans ab omnibus hominibus laudari, an constans & in veritate certissimus ab omnibus vituperari, video quid eligam. Verumtamen nollem ut vel augeret mihi gaudium cuiuslibet boni mei suffragatio oris alieni. Sed auget fateor non solum, sed & vituperatio minuit. Et cum ista miseria mea perturbor, subintrat mihi excusatio, quae qualis sit, tu scis deus, nam me incertum facit. Quia enim nobis impetrasti non tantum continentiam, id est, à quibus rebus amorem cohibeamus, verumetiam iustitiam, id est, quod eum conferamus: nec te tantum voluisti à nobis, verumetiam proximum diligere, sepe mihi videor de profectu aut spe proximi delectari, cum bene intelligentis laude delector: & rursus eius malo contristari, cum cum audio vituperare quod aut ignorat, aut bonum est. Nam & contristor aliquando laudibus meis, cum vel ea laudantur in me, in quibus mihi ipse displiceo, vel etiam bona minora & leuia pluris aestimantur quam aestimanda sunt. Sed rursus unde scio, an propterea sic afficior, quia nolo de meipso à me dissentire laudatorem meum, non quia illius utilitate moueor, sed quia eadem bona, quae mihi in me placent, iocundiora mihi sunt cum & alteri placent? Quodammodo enim non ego laudor, cum de me sententia mea non laudatur, quandoquidem aut illa laudantur, quae mihi displicent, aut illa amplius quae mihi minus placent. Ergo ne de hoc incertus sum mei? Ecce in te veritas video, non me laudibus meis propter me, sed propter proximi utilitatem moueri oportere. Et utrum ita sit nescio. Minus mihi in hac re notus sum ipse quam tu. Obsecro te deus meus, & meipsum mihi indica, ut confitear oraturis pro me fratribus meis, quod in me saucium compere-ro. Iterum me diligentius interrogem. Si utilitate proximi moueor in laudibus meis, cur minus moueor si quisquam alius iniuste vituperetur quam si ego. Cur ea contumelia magis mordeor quae in me, quam quae in alium eadem iniquitate coram me iacitur? An & ego hoc nescio? Etiamne id restat ut ipse me seducam, & verum non faciam coram te in corde & lingua mea? Insaniam istam domine longe fac à me, ne oleum peccatoris mihi sit os meum, ad impinguandum caput meum. Egenus & pauper ego sum, & melior in occulto gemitu displicens mihi, & quarens misericordiam tuam, donec reficiatur defectus meus, & perficiatur usque in pacem, quam nescit arrogantis oculus.

Sermo autem ore procedens, & facta quae innotescunt hominibus, habent tentationem periculosissimam ab amore laudis, qui ad priuatam quandam excellentiam contrahere emendicata suffragia tentat: & cum à me in me arguitur eo ipso quo arguitur. Et sepe homo de ipso vanae gloriae contemptu vanius gloriatur,

† immaniter.

E

F

* aliis, tibi.

Psalm. 140.

Psalm. 108.

Et virtuti periculum à vana gloria. Cap. XXX. VIII.

f ij tur,

Phil. 2.1.
C. XXXIX

Contra vi-
tia luſta.
Caput. XL.

† memoria
clatis.

Triplex cu-
piditas car-
nis.
Cap. XLI.

Pſal. 30.

Remedia
vitiſum à
dæmonibus
Cap. XLII.

Gtur, ideoq; non iam de ipſo gloriæ cōtemptu gloriatur. Non enim eam contemnit cum gloriatur intus.

Etiam intus eſt aliud in eodem genere tentatio- nis malum, quo inanefcunt qui placent ſibi de ſe, quanvis aliis vel placeant vel diſpliceant, nec pla- cere affectent cæteris. Sed ſibi placentes multum, tibi diſpicient, non tantum de non bonis quaſi bonis, verū- etiā de bonis tuis quaſi ſuis: aut etiā ſicut de tuis, ſed tanquam ex meritis ſuis: aut etiā ſicut ex tua gra- tia, ſed non ſua merita: non tamen ſocialiter gauden- tes, ſed aliis invidentes ea. In his omnibus atque huius- modi periculis & laboribus vides tremorem cordis mei, & vulnera magis ſubinde à te ſanari, quā mihi & non & inſligi ſentio.

Vbi non mecum ambulasti veritas, docens quid caueam & quid appetam, cum ad te referre in- feriora viſa mea quæ potui, teq; cōſulerem? Lu- ſtraui mundum foris ſenſu quo potui, & attendi vitam corporis mei de me, ſenſuq; ipſos meos. Inde ingreſſus ſum in reſeſſus memoriæ meæ multiplices amplitudi- nes, plenas miris modis copiarum innumerabilium, & conſideraui & expaui, & nihil eorum diſcernere potui

H ſine te, & nihil eorum eſſe te inueni: nec ego ipſe inuen- tor qui peragraui omnia, & diſtinguere, & pro ſuis quæq; dignitatibus æſtimare conatus ſum, excipies alia nunciantibus ſenſibus, & interrogans alia mecum cō- mixta ſentiens, ipſosq; nuncios diſcogſcens atq; dinu- merans, iamq; in memoriæ latis ſ opibus alia pertra- ctans, alia recondens, alia eruens. Nec ego ipſe cum hæc agerem, id eſt, viſ mea qua id agebam, nec ipſa eras tu, quia lux eſt tu permanens quam de omnibus conſule- bam, an eſſent, quid eſſent, quanti pendenda eſſent. Et audiebam dicentem ac iubentem. Et ſæpe iſtud facio. Hoc me delectat, & ab & omnibus & actionibus neceſſi- tatis quantum relaxari poſſum ad iſtam voluptatē re- fugio. Neque in his omnibus quæ percurro conſulens te, inuenio tutum locum animæ meæ niſi in te, quo col- ligantur ſparſa mea, nec à te quicquam recedat ex me. Et aliquādo intromittis me in affectum multum inu- ſitatum introrſus, ad neſcio quam dulcedinem: quæ ſi perficiatur in me, neſcio quid erit quod vita iſta non erit. Sed recido in hæc erumnoſis ponderibus, & reſor- beor ſolitatis, & teneor, & multum fleo, ſed multum te- neor. Tantum conſuetudinis ſarcina degrauat. Hic eſ- ſe valeo, nec volo, illic volo, nec valeo, miſer vtrobiq;

I Deoq; conſideraui languores peccatorum meorum in cupiditate triplici, & dexterā tuam inuocaui ad ſalutem meam. Vidi enim ſplendorem tuum cor- de ſaucio, & reperiſſus dixi, Quis illuc poteſt? Proie- ctus ſum à facie oculorum tuorum. Tu eſ veritas ſuper omnia præſidēs. At ego per auaritiā meā non amit- tere te volui, ſed volui tecum poſſidere mendacium: ſi- cut nemo vult ita falſum dicere, vt neſciat ipſe quid ve- rum ſit. Itaque amiſi te, quia nō dignaris cum menda- cio poſſideri.

Quem inuenirem, qui me reconciliaret tibi? An- eūdum mihi fuit ad angelos? Qua prece? qui- bus ſacramentis? Multi conantes ad te re- dire, neque per ſeipſos valentes, ſicut au- dio, tentauerunt hæc, & inciderunt in deſyderium cu- rioſarum viſionum, & digni habiti ſunt illuſionibus. Elati enim te quærebant doctrinæ faſtu, exerentes po- tius quā tundentes peſtora, & adduxerunt ſibi per ſi- militudinem cordis ſui conſpirantes & ſocias ſuperbiæ

ſuæ poteſtates aëris huius, à quibus per potentias ma- gicas deciperentur, quærentes mediatorem per quē pur- garentur, & non erat. Diabolus enim erat tranſfigurās ſe in angelum lucis, & multum illexit ſuperbam carnē, quod carneo corpore ipſe nō eſſet. Erāt enim illi mor- tales & peccatores, tu autem domine cui reconciliari ſuperbe quærebant, immortalis & ſine peccato. Media- tor autem inter deum & homines, oportebat vt habe- ret aliquid ſimile deo, aliquid ſimile hominibus, ne in vtroq; hominibus ſimilis, longe eſſet à deo: aut in vtro- que deo ſimilis, lōge eſſet ab hominibus: atque ita me- diator nō eſſet. Fallax itaque ille mediator, quo per ſe- creta iudicia tua ſuperbia meretur illudi, vnum cū ho- minibus habet, id eſt, peccatum, aliud videri vult habe- re cum deo: vt quia carnis mortalitate non tegitur, pro immortalis ſe oſtentet. Sed quia ſtipendiū peccati mors eſt, hoc habet commune cum hominibus, vnde ſimul damnentur in mortem.

V Erax autem mediator, quem ſecreta tua miſe- ricordia demonſtraſti humilibus, & miſiſti vt eius exemplo etiā ipſam diſcerent humilita- tem, mediator ille dei & hominum homo Chriſtus Ie- ſus inter mortales peccatores & immortalem iuſtum apparuit: mortalis cum hominibus, iuſtus cum deo: vt quoniam ſtipendium iuſtitie vita & pax eſt, per iuſti- tiam coniunctam deo euacuaret mortem iuſticatorū impiorum, quam cum illis voluit habere communem. Hic demonſtratus eſt antiquis ſanctis, vt ita ipſi per ſi- dem futura paſſionis eius, ſicut nos per fidem præteri- tæ ſalvi fierent. In quantum enim homo, in tantum me- diator: in quantum autem verbum, nō medius, quia equa- lis deo, & deus apud deum, & ſimul cum ſpiritu ſancto vnus deus. Quomodo nos amaſti pater bone, qui filio tuo vnico non pepercitiſti, ſed pro nobis impiis tradidi- ſti eum? Quomodo nos amaſti pro quibus ille qui non rapinam arbitratus eſt eſſe æqualis tibi, factus eſt ſub- ditus vſque ad mortē crucis: vnus ille in mortuis liber, poteſtatem habens ponendi animam ſuam, & poteſta- tem habens iterum ſumendi eam: pro nobis tibi victor & victima, & ideo victor quia victima: pro nobis tibi ſacerdos & ſacrificium, & ideo ſacerdos, quia ſacrificiū, faciens tibi nos de ſeruis filios, de te naſcēdo, nobis ſer- uiendo? Merito mihi ſpes valida in illo eſt, quod ſana- bis omnes languores meos, per eum qui ſedet ad dex- teram tuam, & te interpellat pro nobis, alioquin deſpe- rarem. Multi enim & magni ſunt iidē languores mei, multi ſunt & magni, ſed maior & amplior eſt medici- na tua. Potuimus putare verbum tuum remotum eſſe à coniunctione hominis, & deſperare de nobis, niſi caro fieret, & habitaret in nobis. Conterritus peccatis meis & mole & peccatorum & miſeriæ meæ, agitaueram in corde meditatūq; fueram fugam in ſolitudinem, ſed prohibuiſti me, & confirmasti me dicens, Ideo pro om- nibus Chriſtus mortuus eſt, vt qui viuunt iam non ſibi viuāt, ſed ei qui pro ipſis mortuus eſt. Ecce domine ia- cto in te curam meam vt viuam, & conſiderabo mi- rabilia de lege tua. Tu ſcis imperitiā meam & inſir- mitatem meā, doce me & ſana me. Ille tuus vnus in quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ abſcon- diti, redemit me ſanguine ſuo. Non calumniētur mihi ſuperbi, quoniam cogito precium meum, & manduco & bibo & erogo, & pauper cupio ſaturari ex eo inter il- los qui edunt & ſaturātur, & laudabunt dominum qui requirunt eum.

K
Ephc. 2.
2. Cor. 11.

1. Timo. 2.

Roma. 6.

Chriſtus in-
terceſſor ef-
ficax.
Cap. XLIII.
Matth. 11.
L. 1. Tim. 2.
† mortales
& peccato-
res, immortalis
& iuſtus.

Ioan. 1.

Roma. 8.

Phil. 2.

Pſal. 57.

Ioan. 10.

Pſal. 102.

M

Roma. 8.

Pſal. 54.

2. Cor. 5.

Pſal. 54.

Pſal. 118.

Col. 2.

Pſal. 118.

Pſal. 121.

A DIUI AVRELII AVGVSTINI

Confessionum Liber Vndecimus.

NVNQVID domine cum tua sit æternitas ignoras quæ tibi dico, aut ad tempus vides quod sit in tempore? Cur ergo tibi tot rerum narrationes digero? Non utique ut per me noueris ea, sed affectum meum excito in te, & eorum qui hæc legunt, ut dica-

mus omnes: Magnus dominus & laudabilis valde. Iam dixi, & dicam, amore amoris tui facio istud. Nam & oramus, & tamen veritas ait: Nouit pater vester quid vobis opus sit priusquam petatis ab eo. Affectum ergo nostrum patefacimus in te, cōfitemur tibi miseras nostras, & misericordias tuas super nos, ut liberes nos omnino quoniam cōcepisti, ut definamus esse miseri in nobis, & beatificemur in te, quoniam vocasti nos ut simus pauperes spiritu, & mites & lugentes & esuriētes ac sitientes iustitiā, & misericordes & mundicordes & pacifici. Ecce narraui tibi multa quæ potui & quæ volui, quoniam tu prior voluisti, ut confiterer tibi domino deo meo, quoniam bonus es, quoniam in seculum misericordia tua.

QVando autē sufficio calami lingua enunciare omnia hortamēta tua, & omnes terrores tuos & cōsolationes & gubernationes, quibus me perduxisti prædicare verbum tuum, & sacramentū tuū dispensare populo tuo? Et si sufficio hæc enumerare ex ordine, carō mihi valēt stillæ temporum, & olim inardesco meditari in lege tua, & in ea tibi confiteri scientiam & imperitiā meam, primordia illuminationis tue, & reliquias tenebrarum mearū, quousque denoretur à fortitudine infirmitas. Et nolo in aliud horæ diffuant, quas inuenio liberas à necessitatibus reficiendi corporis & intentionis animi, & seruitutis quam debemus hominibus, & quam non debemus, & tamen reddimus. Domine deus meus intende orationi meæ, & misericordia tua exaudiat desyderiū meum: quoniam non mihi soli estuat, sed vsui vult esse fraternæ charitati, & vides in corde meo quia sic est, ut sacrificem tibi famulatum cogitationis & lingue meæ, & da quod offeram tibi. Inops enim & pauper sum, tu diues in omnes inuocantes te, qui securus curam nostri geris. Circuncide ab omni temeritate, ab omni mendacio interiora & exteriora labia mea. Sint castæ delicta meæ, scripturæ tuæ, nec fallar in eis, nec fallam ex eis. Domine attēde & miserere mei domine deus meus, lux cæcorum & virtus infirmorum, statimque lux vidētium & virtus fortium, attēde animam meam, & audi clamantem de profundo. Nam nisi adsint & in profundo aures tuæ, quō ibimus? Quō clamabimus? Tuus est dies, & tua est nox. Ad nutum tuū momenta transuolant. Largire inde spatium meditationibus nostris in abdita legis tuæ, neque aduersus pulsantes claudas eam. Neque enim frustra scribi voluisti tot paginarum opaca secreta. Aut non habēt illæ syluæ ceruos suos recipientes se in eas, & resumentes, & ambulantes, & pascētes, recubantes, & ruminātes. O domine perface me, & reuela mihi eas. Ecce vox tua gaudium meum, vox tua super affluentiam voluptatum. Da quod amo. Amo enim, & hoc tu dedisti. Nec dona tua deseras, nec herbam tuam spernas sitientē. Confitear tibi quicquid inuenero in libris tuis, & audiam vocem laudis & te be-

Tomus primus.

AVdiam & intelligam, quomodo in principio fecisti cælum & terram. Scripsit hoc Moyses, scripsit & abiit, transiit hinc ad te. Neque enim nunc ante me est: Nam si esset, tenerem eum, & rogare eum, & per te obsecrarem ut mihi ista paderet, & præberem aures corporis mei sonis erumpentibus ex ore eius. Et si Hebræa voce loqueretur, frustra pulsaret sensum meum, nec inde mentem meam quicquā tangeret. Si autem Latine, scirem quid diceret. Sed vnde scirem an verum diceret? Quod si & hoc scirem, num & ab illo scirem? Intus utique mihi, intus in domicilio cogitationis, nec Hebræa, nec Græca, nec Latina, nec Barbara veritas sine oris & linguæ organis, sine strepitu syllabarum diceret, verum dicit: & ego statim certus confidenter illi homini tuo dicerem, verum dicis. Cum ergo illum interrogare non possim: te quo plenus vera dixit veritas, rogo te deus meus, rogo parce peccatis meis, & qui illi seruo tuo dedisti hæc dicere, da & mihi hæc intelligere.

ECce sunt cælū & terra, clamant quod facta sint, mutantur enim atque variantur. Quicquid autē factum non est, & tamen est, non est in eo quicquam quod ante non erat, quod est mutari atque variari. Clamant etiā quod seipsa non fecerint, ideo sumus, quia facta sumus. Non ergo eramus antequā essemus, ut fieri possemus à nobis. Et vox dicētium est ipsa euidētia. Tu ergo domine fecisti ea qui pulcher es, pulchra sunt enim: qui bonus es, bona sunt enim: qui es, sunt enim. Nec ita pulchra sunt, nec ita bona sunt, nec ita sūt sicut tu conditor eorum, cui cōparata, nec pulchra sunt, nec bona sunt, nec sunt. Scimus hæc, gratias tibi. Et sciētia nostra scientiæ tuæ comparata, ignorantia est.

IN principio fecit deus cælum & terram. Quomodo autem fecisti cælum & terram, & quæ machinam grandis operationis tuæ? Non enim sicut homo artifex formans corpus de corpore, arbitrato animæ valentis imponere utcumque speciem quam cernit in semetipsa interno oculo. Et vnde hoc valeret, nisi quia tu fecisti eam? Et imponit speciem iam existenti

f iij & habenti

Psal. 95.

Matth. 6.

Matth. 5.

Psal. 117.

Petit liberari à peccato & ab erroribus, & duci ad veram cognitionem. Caput. II.

Psal. 85.

Psal. 73.

Psal. 118.

Matth. 6. Psal. 118.

Psal. 79.

Ioan. 1.

Roma. 8.

E

Col. 1. Ioan. 5.

Creatio cæli & terræ. Caput. III. Genes. 1.

F Creatura clamat creatorem deū. Caput. III.

Ex nihilo conditus mundus. Caput. V.

G & habenti vt esset, veluti terræ aut lapidi aut ligno aut auro, aut id genus rerum cuiuslibet. Et vnde ista essent, nisi tu fecisses ea? Tu fabro corpus, tu animum mēbris imperitantem fecisti: tu materiam vnde facit aliquid: tu ingenium quo artem capiat, & videat intus quid faciat foris: tu sensum corporis quo interprete traiciat ab animo ad materiam id quod facit, & renunciet animo quid factum sit, vt ille intus consulat præsentem sibi veritatem an bene factum sit. Te laudant hæc omnia creatorem omnium. Sed tu quomodo facis ea? Quomodo fecisti deus cælum & terram? Nō vtique in cælo neque in terra fecisti cælum & terram, neque in aëre aut in aquis, quoniam & hæc pertinent ad cælū & terram: neque in vniuerso mundo fecisti vniuersum mundum, quia non erat vbi fieret antequam fieret vt esset: nec manu tenebas aliquid vnde faceres cælum & terram. Nam vnde tibi hoc quod tu nō feceras vnde aliquid faceres? Quid enim est, nisi quia tu es? Ergo dixisti, & facta sunt, atque in verbo tuo fecisti ea.

Psal. 32.
Verbo eter-
no deus cōdi-
dit omnia.
Cap. VI.
Matth. 1.
& 17.

Sed quomodo dixisti? Nunquid illo modo quo facta est vox de nube, dicens: Hic est filius meus dilectus? Illa enim vox acta atque transacta est, cœpta & finita. Sonuerunt syllabæ atque transferunt, secunda post primam, tertia post secundam, atque inde ex ordine, donec vltima post cæteras, silentiumq; post vltimam. Vnde claret atque eminent, quod creaturæ motus expressit eam, seruiens æternæ voluntati tuæ ipse temporalis, & hæc ad tempus facta verba tua nūciauit auris exterior menti prudenti, cuius auris interior posita est ad æternum verbum tuum. At illa comparauit hæc verba temporaliter sonantia, cum æterno in silentio verbo tuo, & dixit, Aliud est longe, longe aliud est. Hæc longe infra me sunt, nec sunt, quia fugiunt & prætereunt, Verbum autem domini mei supra me manet in æternum. Si ergo verbis sonantibus & prætereuntibus dixisti vt fieret cælum & terra, atque ita fecisti cælum & terram: erat iam creatura corporalis ante cælum & terram, cuius motibus temporalibus temporaliter vox illa percurreret. Nullum autem corpus ante cælum & terram. Aut si erat, id certe sine transitoria voce feceras, vnde transitoriam vocem faceres, qua diceret vt fieret cælum & terra. Quicquid enim illud esset, vnde talis vox fieret, nisi abs te factum esset, omnino non esset. Vt ergo fieret corpus vnde ista verba fierent, quo verbo à te dictum est?

Filius dei ver-
bum patris
coæternum.
Caput. VII.
Ioan. 1.

Vocas itaque nos ad intelligendum verbū deum apud te deū, quod sempiternæ dicitur, & eo sempiternæ dicuntur omnia. Neque enim finitur quod dicebatur, & dicitur aliud vt possint dici omnia, sed simul ac sempiternæ omnia. Alioquin iam tempus & mutatio, & non vera æternitas, nec vera immortalitas. Hoc noui deus meus, & gratias ago. Noui, confiteor tibi domine, mecumq; nouit & benedicit te quisquis ingratus non est certæ veritati. Nouimus domine, nouimus, quoniam in quantum quicquid non est quod erat, & est quod non erat, intantum moritur & oritur. Non ergo quicquam verbi tui cedit atque succedit, quoniam vere immortale atque æternum est. Et ideo verbo tibi coæterno, simul & sempiternæ dicis omnia quæ dicis, & fit quicquid dicis vt fiat. Nec aliter quàm dicendo facis, nec tamen & simul & sempiternæ sunt omnia, quæ dicendo facis.

Verbo dei
docemur in
omnibus.
Caput. VIII

Vt quæso te domine deus meus, utcūque video, sed quomodo id eloquar, nescio: nisi quia omne quod esse incipit & esse desinit, tunc esse inci-

pit & tunc desinit, quando debuisset incipere vel desinere in æterna ratione cognoscitur, vbi nec incipit aliquid nec desinit? Ipsum est verbum tuum, quod & principium est, qui & loquitur nobis. Sic in euangelio per carnem ait, & hoc insonuit foris auribus hominum vt crederetur, & intus quæreretur, & inueniretur in æterna veritate, vbi omnes discipulos bonus & solus magister docet. Ibi audio domine vocem tuam dicentem mihi, quoniam ille loquitur nobis qui docet nos. Qui autem non docet nos, etiam si loquitur, non nobis loquitur. Quis porro nos docet nisi stabilis veritas? Quia & per creaturam mutabilem cum admonemur, ad veritatem stabilem ducimur, vbi vere discimus, cum stamus & audimus eum, & gaudio gaudemus propter vocem sponsi, reddentes nos vnde sumus. Et ideo principium, quia nisi maneret cum errarem, non esset quod rediremus. Cum autem redimus ab errore, cognoscendo vtique redimus. Vt autem cognoscamus, docet nos, quia principium est & loquitur nobis.

¶ quia.
Ioan. 1.

Matth. 23.

Ioan. 3.

Ioan. 8.

In hoc principio deus fecit cælum & terram: in verbo tuo, in filio tuo, in virtute tua, in sapientia tua, in veritate tua, miro modo dicens, & miro modo faciens. Quis comprehendet? Quis enarrabit? Quid est illud quod interlucet mihi, & percutit cor meum sine lésione & inhorresco & inardesco? Inhorresco in quantum dissimilis ei sum, inardesco in quantum similis ei sum. Sapientia ipsa est quæ interlucet mihi, discindens nubilum meum, quod me rursus cooperit deficientem ab ea caligine atq; aggere pœnarum mearum: quoniam sic infirmatus est in egestate vigor meus, vt non sufferam bonum meum, donec tu domine qui propicius factus es omnibus iniquitatibus meis, etiam sanes omnes languores meos: quia & redimes de corruptione vitam meam, & coronabis me in miseratione & misericordia, & satiabis in bonis desiderium meum: quoniam renouabitur iuuentus mea sicut aquilæ. Spe enim salui facti sumus, & promissa tua per patientiam expectamus. Audiat te intus sermocinantem qui potest. Ego fidenter ex oraculo tuo clamabo: Quàm magnificata sunt opera tua domine, omnia in sapientia fecisti, & illa principium, & in eo principio fecisti cælum & terram.

Quomodo
verbū dei lo-
quantur cordi
L. Cap. IX.
Genes. 1.

Psal. 30.

Psal. 103.

Roma. 8.

Psal. 109.

Nonne ecce pleni sunt vetustatis suæ qui nobis dicunt, Quid faciebat deus antequam faceret cælum & terram? Si enim vacabat (inquit) & non operabatur aliquid, cur non sic semper & deinceps, quemadmodum retro semper cessauit ab opere? Si enim vllus motus in deo nouus extitit, & voluntas noua vt conderet creaturam, quam nunquam ante cōdiderat: quomodo iam vera æternitas vbi oritur voluntas quæ nō erat? Neque enim voluntas dei creatura est, sed ante creaturam: quia non crearetur aliquid, nisi creatoris voluntas præcederet.

Volūtas dei
principium.
M. nescia.
Caput. X.

Ad ipsam ergo dei substantiam pertinet voluntas eius. Quod si exortum est aliquid in dei substantia, quod prius non erat, non veraciter dicitur æterna illa substantia. Si autē voluntas dei sempiterna erat, vt esset creatura: cur nō sempiterna creatura? Qui hæc dicunt, nondum te intelligunt. O sapientia dei lux mentiū, nondū intelligunt quomodo fiant quæ per te atq; in te fiūt, & conātur æterna sapere: sed adhuc in præteritis & futuris rerū motib; cor eorū volitat, & adhuc vanū est. Quis tenebit illud, & figet illud, vt paululum stet, & paululū rapiat splendorem semper stantis æternitatis,

Æternitas
dei nescit
tempora.
Caput. XI.

Aeternitatis, & comparet cum temporibus nunquā stantibus, & videat esse incomparabilem: & videat longum tempus, nisi ex multis prætereuntibus motibus, qui simul extendi non possunt, longum non fieri: non autem præterire quicquam in æterno, sed totum esse præsens, nullum verò tempus totum esse præsens: & videat omne præteritum propelli ex futuro, & omne futurum ex præterito consequi, & omne præteritum ac futurum ab eo quod semper est præsens creari & excurrere? Quis tenebit cor hominis, ut stet & videat quomodo stans dicat futura & præterita tempora, nec futura nec præterita æternitas? Nūquid manus mea valet hoc, aut manus oris mei per loquelas agit tam grandem rem?

Quid deus fecerit ante mundi creationem. Caput. XII.

Ecce respondeo dicenti, quid faciebat deus antequam faceret cælum & terram: respondeo non illud quod quidam respondisse perhibetur ioculariter eludens quæstionis violentiam. Alta, inquit, scrutantibus gehennas parabat. Aliud est videre, aliud ridere. Hæc non respondeo. Libentius enim responderim, nescio quod nescio: quā illud vnde irridetur qui alta interrogauit, & laudatur qui falsa respondit. Sed dico te deus noster omnis creaturæ creatorem. Et si cæli & terræ nomine omnis creatura intelligitur: audenter dico, Antequam faceret deus cælum & terram, non faciebat aliquid. Si enim faciebat, quid nisi creaturam faciebat? Et utinam sic sciam, quicquid vtiliter scire cupio, quæadmodum scio quod nulla fiebat creatura, antequam fieret vlla creatura.

Quod ante tempora deo creata nulla fuerint tempora. Cap. XIII.

Aut si cuiusquam volatilis sensus vagatur per imagines retro temporum, & te deum omnipotentem & omnicreantem, & omnitenentem, cæli & terræ artificem, ab opere tanto antequam id faceres, per innumerabilia secula cessasse miratur: euigilet atque attendat, quia falsa miratur. Nam vnde poterant innumerabilia secula præterire, quæ ipse non feceras, cum sis omnium seculorum author & conditor? Aut quæ tempora fuissent, quæ abs te condita non essent? Aut quomodo præterissent si nunquam fuissent? Cum ergo sis operator omnium temporum, si fuit aliquod tempus antequam faceres cælum & terram, cur dicitur quod ab opere cessabas? Id ipsum enim tempus tu feceras, nec præterire potuerunt tempora antequam faceres tempora. Si autem ante cælum & terram nullum erat tempus, cur quæritur quid tunc faciebas? Non enim erat tunc ubi non erat tempus, nec tu tempore tempora præcedis, alioquin non omnia tempora præcederes. Sed præcedis omnia tempora præterita, celsitudine semper presentis æternitatis, & superas omnia futura, quia & illa futura sunt, & cum venerint, præterita erunt: tu autem idē ipse es, & anni tui non deficient. Anni tui nec eunt nec veniunt: isti enim nostri & eunt & veniunt, ut omnes veniant. Anni tui omnes simul stant, quoniam stant, nec eunt: isti autem nostri omnes erunt, cum omnes non erunt. Anni tui dies vnus, & dies tuus non quotidie, sed hodie, quia hodiernus tuus nō cedit crastino, neque enim succedit hesternis. Hodiernus tuus æternitas, ideo coeternū genuisti, cui dixisti: Ego hodie genui te. Omnia tempora tu fecisti, & ante omnia tempora tu es, nec aliquo tempore non erat tempus.

Psalm. 101.

Psalm. 102.

Hebræ. 5.

Temporis diffinitio tres. Cap. XIII.

Nullo ergo tempore non feceras aliquid, quia ipsum tempus tu feceras. Et nulla tempora tibi coeterna sunt, quia tu permanes. At illa si semper manerent, non essent tempora. Quid enim est tempus? Quis hoc facile breuiterque explicauerit? Quis

Tomus primus.

hoc ad verbum de illo proferendum vel cogitatione comprehendere? Quid autem familiarius & notius in loquendo commemoramus quā tempus? Et intelligimus utique cum id loquimur: intelligimus etiam, cum alio loquente id audimus. Quid est ergo tempus? Si nemo ex me quærat scio, si quærenti explicare velim nescio: fidenter tamen dico scire me, quod si nihil præteriret, nō esset præteritum tempus: & si nihil adueniret, nō esset futurum tempus: & si nihil esset, non esset præsens tempus. Duo ergo illa tempora, præteritum & futurum quomodo sunt, quando & præteritum iam non est, & futurum nondum est? Præsens autem si semper esset præsens, nec in præteritum transiret, iam non esset tempus, sed æternitas. Si ergo præsens ut tempus sit, ideo sit, quia in præteritum transit, quomodo & hoc esse dicimus, cui causa ut sit illa est, quia non erit, ut scilicet non vere dicamus tempus esse, nisi quia tendit in non esse.

Et tamen dicimus longum tempus & breue tempus, neque hoc nisi de præterito aut futuro dicimus. Præteritum tempus longum (verbi gratia) vocamus ante centum annos, futurum itidem longum post centum annos. Breue autem præteritum, sicut putamus, dicimus ante decem dies, & breue futurum post decem dies. Sed quo pacto longum est aut breue quod nō est? Præteritum enim iam non est, & futurum nōdum est. Non itaque dicamus, longū est, sed dicamus de præterito, longum fuit, & de futuro longum erit. Domine deus meus, lux mea, nōne & hic veritas tua deridebit hominem? Quod enim longum fuit præteritum tempus, cum iam esset præteritum, longum fuit, an cum adhuc præsens esset? Tunc enim poterat esse longum, quando erat quod esset longum. Præteritum verò iam nō erat, vnde nec longum esse poterat, quod omnino non erat. Non ergo dicamus, longum fuit præteritum tempus: neque enim inueniemus quid fuerit longum, quando ex quo præteritum est, non est. Sed dicamus, longum fuit illud præsens tempus, quia cum præsens esset, longum erat. Nondum enim præterierat ut non esset, & ideo erat quod longum esse posset. Postea verò quā præteritū, simul & longum esse destitit quod esse destitit. Videamus ergo o anima humana, utrum & præsens tempus possit esse longum. Datum enim tibi est sentire moras atque metiri. Quid respondebis mihi? An centum anni præsentis longum tempus est? Vide prius utrum possint præsentis esse centum anni. Si enim primus eorum annus agitur, ipse præsens est, nonaginta verò & nouem futuri sunt, & ideo nondum sunt. Si autem secundus annus agitur, iam vnus est præteritus, alter præsens, cæteri futuri. Atque ita si mediorum quilibet centenarij huius numeri annum præsentem posuerimus, ante illum præteriti erunt, post illum futuri. Quocirca centum anni præsentis esse non poterunt. Vide saltem utrum qui agitur vnus ipse sit præsens. Et eius enim si primus agitur mensis, futuri sunt cæteri. Si secundus, iam & primus præteritū, & reliqui nōdum sunt. Ergo nec annus qui agitur totus est præsens. Et si non totus est præsens, non est annus præsens. Duodecim enim menses annus est, quorū quilibet vnus mensis qui agitur, ipse præsens est, cæteri autē præteriti aut futuri. Quāquam neque mensis qui agitur præsens est, sed vnus dies. Si primus, futuris cæteris, si nouissimus, præteritis cæteris, si mediorum quilibet, inter præteritos & futuros. Ecce præsens tempus quod solum inueniebamus longum appellandum, vix ad vnus diei

Mensura temporis Iquo. Caput. XV.

E

F

† annus.

f iij spatium

G spatium contractum est. Sed discutiamus etiā ipsum, quia nec vnus dies totus est præsens. Nocturnis enim & diurnis horis omnib⁹ viginti quatuor expletur, quarum prima ceteras futuras habet, nouissima præteritas, aliqua verò interiectarum ante se præteritas, post se futuras. Et ipsa vna hora fugitiuis particulis agitur. Quicquid eius auolauit, præteritum est, quicquid eius restat, futurum. Si quid intelligitur temporis quod in nullas iam vel in minutissimas momentorum partes diuidi possit, id solum est quod præsens dicatur. Quod tamen ita raptim à futuro in præteritum transuolat, vt nulla morula extendatur. Nam si extenditur, diuiditur in præteritum & futurum. Præsens autem nullū habet spatium. Vbi est ergo tempus quod longum dicamus? An futurum? Non quidem dicimus longum est, quia nondum est quod longum sit, sed dicimus longum erit. Quādo igitur erit? Si enim & tunc cum adhuc futurum erit, non erit longum, quia quod sit longum, nondum erit. Si autem tunc erit longum cum ex futuro, quod nondum est, esse iam cœperit, & præsens factum erit, vt possit esse quod longum sit, iam superioribus vocibus clamat præsens tempus, longum se esse non posse.

H Quale tēpus metiri liceat & quale nō. Cap. XVI.

Et tamen domine sentimus interualla temporū, & comparamus sibimet, & dicimus alia longiora, & alia breuiora. Metimur etiam quāto sit breuius aut longius illud tēpus quā illud, & respondemus duplum esse hoc vel triplū, illud autem simplum, aut tantum hoc esse quantum illud. Sed prætereuntia metimur tempora cum sentiendo metimur, præterita verò quæ iam non sunt, aut futura quæ nondum sunt, quis metiri potest, nisi forte audebit quis dicere metiri posse quod non est? Cum ergo præterit tempus, sentiri & metiri potest, cum autem præterierit, quoniam non est, non potest.

Tēpus præteritū & futurū vbi sint. Cap. XVII.

Quero pater, non affirmo, deus meus præsides mihi & rege me. Quis nam est qui dicat mihi non esse tria tempora, sicut pueri didicimus, puerosq; docuimus, præteritum, præsens & futurum: sed tantum præsens: quoniam illa duo non sunt? An & ipsa sunt, sed ex aliquo procedit occulto, cum ex futuro sit præsens: & in aliquod recedit occultum, cum ex præsentis sit præteritum? Nā vbi ea viderunt qui futura cecinerunt si nondum sunt? Neque enim potest videri id quod non est. Et qui narrat præterita, non utique vera narrarent, si animo illa nō cernerent? Quæ si nulla essent, cerni omnino non possent. Sunt ergo & futura & præterita.

Quomodo præterita & futura tēpora præsens sunt. Cap. XVIII.

Sine me domine amplius querere, spes mea, nō cōturbetur intērio mea. Si enim sunt futura & præterita, volo scire vbi sint. Quod si nōdū valeo, scio tamen vbicunque sunt, non ibi ea futura esse, aut præterita, sed præsens. Nam si & ibi futura sunt, nondum ibi sunt: si & ibi præterita sunt, iam non ibi sunt. Vbicunque ergo sunt quæcunq; sunt, non sunt nisi præsens: quanquam præterita cū vera narrantur, ex memoria proferuntur, nō res ipsæ quæ præterierunt, sed verba concepta ex imaginibus earum, quæ in animo velut vestigia per sensus prætereūdo fixerunt. Pueritia quippe mea, quæ iam non est, in tempore præterito est, quod iam non est: imaginem verò eius cum eam recolo & narro, in præsentis tempore intueor, quia est adhuc in memoria mea. Vtrum similis sit causa etiam prædicendorum futurorum, vt rerum quæ nondum sunt, iā existentes præsententur f̄ imagines, confiteor deus meus

f̄ præsens tiantur.

nescio. Illud sanè scio, nos plerunque præmeditari futuras actiones nostras, easq; præmeditatione esse præsentes, actionem autem, quam præmeditamur nōdum esse, quia futura est. Quam cum aggressi fuerimus, & quod præmeditabamur agere cœperimus, tunc erit illa actio, quia tunc non futura sed præsens erit. Quoquo modo se itaq; habeat arcana præsens futura, videri nisi quod est non potest. Quod autem iam est, non futurum sed præsens est. Cum ergo videri dicuntur futura, nō ipsa quæ nōdū sunt, id est, quæ futura sunt, sed eorum causæ vel signa forsitan videntur quæ iam sunt: ideo non futura, sed præsens sunt iam videntibus, ex quibus futura prædicantur animo concepta. Quæ rursum conceptiones iam sunt, & eas præsentes apud se intuentur qui illa prædicunt. Loquatur mihi aliquod exemplum tanta rerum numerositas. Intueor auroram, oriturum solem pronuncio. Quod intueor, præsens est: quod pronuncio, futurum. Non sol futurus qui iam est, sed ortus eius qui nōdum est. Tamen etiam ortum ipsum nisi animo imaginarer, sicut modo cū id loquor, non eum possem prædicere. Sed nec illa aurora quam in cœlo video, solis ortus est, quāuis eum præcedat: nec illa imaginatio in animo meo, qua duo præsens cernuntur, vt futurus ille ante dicatur. Futura ergo nondum sunt. Et si nondum sunt, non sunt. Et si non sunt, videri omnino non possunt, sed prædici possunt ex præsens, quæ iam sunt & videntur.

T V itaque regnator creaturæ tuæ, quis est modus quo doces animas ea quæ futura sunt? Docuisti enim prophetas tuos. Quisnam ille modus est quo doces futura, cui futurum quicquam non est, vel potius de futuris doces præsens? Nam quod non est, nec doceri utique potest. Nimis lōge est modus iste ab acie mea. Inualuit ex me, non potero ad illum: potero autem ex te, cum dederis tu dulce lumen occultorum oculorum meorum.

Quomodo prædicantur futura. Cap. XIX.

Quod autem nunc liquet & claret, nec futura sunt nec præterita. Nec proprie dicitur, tēpora sunt tria, præteritum, præsens, & futurum: sed fortasse proprie diceretur, tēpora sunt tria, præsens de præteritis, præsens de præsens, præsens de futuris. Sunt enim hæc in anima tria quædā, & alibi ea non video. Præsens de præteritis memoria, præsens de præsens contuitus, præsens de futuris expectatio. Si enim hæc permittimur dicere, tria tēpora video, fateorq; tria sunt. Dicatur etiam, tēpora sunt tria, præteritum, præsens, & futurum: sicut abutitur consuetudo, dicatur. Ecce non curo nec resisto, nec reprehendo, dum tamen intelligatur quod dicitur, neq; id quod futurum est esse iam, neque id quod præteritū est. Pauca sunt enim quæ proprie loquimur, plura non proprie, sed agnoscitur quid velimus.

Differentiæ tēporū quomodo nominandæ. Cap. XX.

Dixi ergo paulo ante, quod prætereuntia tempora metimur, vt possimus dicere duplum esse hoc tēporis ad illud simplū, aut tantum hoc quantum illud, & si quid aliud de partibus temporū possumus renunciare metiendo. Quocirca vt dicebam prætereuntia metimur tempora. Et si quis mihi dicat, vnde scis respondeam, scio quia metimur, nec metiri quæ non sunt possumus, & non sunt præterita vel futura. Præsens verò tempus quomodo metimur, quando non habet spatium? Metitur ergo cum præterit: cum autem præterierit, non metitur. Quod enim metiatur nō erit. Sed vnde & quā & quō præterit, cū metitur? Vnde, nisi ex futuro? Quā, nisi per præsens? Quō, nisi in præteritum?

Quomodo tēpus liceat metiri. Cap. XXI.

A prateritū Ex illo ergo quod nondū est, per illud quod spatio caret, in illud quod iam nō est. Quid autem metimur nisi tempus in aliquo spatio? Neq; em̄ dicimus simpla & dupla, & tripla & aequalia, & si quid hoc modo in tēpore dicimus, nisi inter spatia temporū. In quo ergo spatio metimur tempus prateriens? Vtrum in futuro vnde praterit? Sed quod nondum est, nō metitur. An in præsenti quā praterit? Sed nullum spatium non metimur. An in praterito quō praterit? Sed quod iam non est non metimur.

Petit enigmatis solutionē à deo. Ca. XXII.

Exarsit animus meus nosse istud implicatissimū anigma. Noli claudere domine deus meus bone pater, per Christum obsecro, noli claudere desiderio meo ista, & vīitata & abdita, quo minus in ea penetret, & dilucescant allucente misericordia tua domine. Quē percontabor de his, & cui fructuosius confitebor imperitiā meā, nisi tibi cui non sunt molestastudia mea flammantia vehementer in scripturas tuas? Da quod amo, amo em̄, & hoc tu dedisti. Da pater qui vere nosti data bona dare filiis tuis. Da quoniam suscepi cognoscere te, & labor est ante me donec aperias. Per Christum obsecro in nomine eius sancti sanctorū, nemo mihi obstrepat. Et ego credidi, propter quod & loquor. Hæc est spes mea ad hanc viuo vt contēpler delectationes dñi. Ecce veteres posuisti dies meos & trāseunt, & quomodo nescio. Et dicimus tēpus & tempus, tempora & tempora. Quandiu dixit hoc ille, quandiu fecit hoc ille, & quā longo tempore illud non vidi. Et duplum temporis habet hæc syllaba ad illam simplam breuem. Dicimus hæc, & audimus hæc, & intelligimur & intelligimus. Manifestissima & vīitatissima sunt, & eadem rursus nimis latent, & noua est inuentio eorum.

Quid sit tēpus. Cap. XXIII. † nō annui.

A Vdiui à quodam homine docto, quod solis, & lunæ, ac syderum motus, ipsa sint tempora, & anni †. Cur enim non potius omnium corporum motus sint tempora? An vero si cessarent cæli lumina, & moueretur rota figuli, non esset tēpus quo metiremur eos gyros, & diceremus, aut æqualibus morulis agi, aut si aliās tardius, aliās velocius moueretur, alios magis diuturnos esse, alios minus? Aut cū hoc dicerem⁹, non & nos in tempore loqueremur, aut essent in verbis nobis aliæ longæ syllabæ, aliæ breues, nisi quia illæ longiore tempore sonuissent, istæ breuiore? Deus dona hominibus videre in paruo communes notitias rerum paruarum atque magnarum. Sunt & sydera & luminaria cæli in signis, & in temporibus, & in annis & in diebus. Sunt vero, sed nec ego dixerim circuitum illius igneolæ rotæ diem esse, nec tamen ideo tempus nō esse ille dixerit. Ego scire cupio vim naturamq; temporis, quo metimur corporum motus, & dicimus illum motum, verbi gratia, tempore duplo esse diuturniorem quā istum. Nam quæro, quoniam dies dicitur, nō tantum morula solis super terram, secundum quod aliud est dies, aliud nox, sed etiam totus eius circuitus ab oriente vsque ad orientem, secundum quod dicimus, Tot dies transierunt: Cum suis enim noctibus dicuntur tot dies, nec extra reputantur spatia noctium. Quoniā ergo dies expletur motu solis atque circuitu ab oriēte vsque ad orientem: quæro vtrum motus ipse sit dies, an mora ipsa quanta peragitur, an vtrunque. Si enim primum, & motus, & dies esset: dies ergo esset etiam si tanto spatio temporis sol cursum illum peregisset, quantum est horæ vnius. Si secundū: non ergo esset dies si ab ortu solis vsque in ortum alterum, tam brevis mora esset q̄

Gen. i.

est horæ vnius, sed viciēs & quater circumiret sol vt expleret diem. Si vtrunque, & motus & mora, & nec ille appellaretur dies, si horæ spatio sol totum suū gyrum circumiret: nec illa si sole cessante tātum temporis prateriret, quanto peragere sol totum ambitum de mane in mane assolet. Non itaq; nunc quæram, quid sit illud quod vocatur dies: sed quid sit tempus quo metientes solis circuitum, diceremus eum dimidio spatio temporis peractum minus quā solet, si tātō spatio temporis peractus esset, quanto peraguntur horæ duodecim. Et vtrunque tempus comparātes diceremus illud simplum, hoc, duplum, etiam si aliquando illo simplō, aliquando isto duplo sol ab oriente vsque ad orientē circumiret. Nemo ergo mihi dicat cælestium corporum motus esse tempora, quia & cuiusdam voto cum sol stetit, vt victor Iosue prælium perageret sol stabat, sed tempus ibat. Per suum quippe spatium temporis quod ei sufficeret, illa pugna gesta atq; finita est. Video igitur tempus quandā esse dissensionem, sed video an videre mihi videor? Tu demonstrabis lux veritas.

Iosue. i. 6.

Vbes vt approbem si quis dicat tempus esse motum corporis? Non iubes. Nam corpus nullū nisi in tempore moueri audio, Tu dicis. Ipsum autem corporis motum tempus esse non audio, Nō tu dicis. Cum enim mouetur corpus, tempore metior quādiu moueatur, ex quo moueri incipit donec desinat. Et si nō vidi ex quo cæpit & perseverat moueri, vt non videam cum desinit, non valeo metiri, nisi forte ex quo videre incipio donec desinam. Quod si diu video, tantummodo longum tempus esse renuncio, non autem quantū sit: quia & quantum cum dicimus, collatione dicimus, velut tātum hoc quantum illud, aut duplum hoc ad illud, & si quid aliud isto modo. Si autem notare potuerimus locorum spatia, vnde & quō veniat corpus quod mouetur, vel partes eius, si tanquam in torno mouetur, possumus dicere quantum sit temporis, ex quo ab illo loco vsque ad illum locū motus corporis vel partis eius esse cæpit. Cum itaq; aliud sit motus corporis, aliud quo † metimur quādiu sit: quis non sentiat quid horum potius tempus dicendū sit? Nam etsi varie corpus aliquādo mouetur, aliquando stat, non solum motū eius, sed etiam statum tempore metimur: & dicimus tantū stetit, quantū motum est, aut duplo vel triplo stetit ad id quod motū est, & si quid aliud nostra dimensio siue cōprehenderit siue existimauerit, vt dici solet, plus minus. Non est ergo tempus corporis motus.

Tempus est quo metior. E murmuratio corporis. Ca. XXIII.

† quod.

F.

ET cōfiteor tibi domine ignorare me adhuc quid sit tempus, & rursus cōfiteor tibi domine scire me in tempore ista dicere, & diu me iā loqui de tempore, atque idipsum diu non esse nisi moram temporis. Quomodo igitur hoc scio, quando quid sit tempus nescio? An forte nescio quemadmodum dicā quod scio? Hei mihi qui nescio saltem quid nesciā. Ecce deus meus coram te quia non mentior, sicut loquor, ita est cor meum. Tu illuminabis lucem meam domine deus meus, illumina tenebras meas.

Rursus oratio. Cap. XXV.

Nonne tibi confitetur anima mea confessione veridica metiri me tempora: ita ne deus meus metior, & quid metiar nescio? Metior motum corporis in tempore, item ipsum tempus non metior? An vero corporis motum metirer quandiu sit, & quandiu hinc illuc perueniat, nisi tēpus in quo mouetur metirer. Ipsum ergo tempus vnde metior? An tēpore breuiore metimur longius, sicut spatio cubiti spatiū transiri. Sicut † enim videmur spatio brevis syllabæ metiri spatium

Mēsurā pedū & syllabarū. Cap. XXVI.

† transiri. Sic.

G spatium longæ syllabæ, atque id duplum dicere, ita metimur spatia carminum spatiis versuum, & spatia versuum spatiis pedum, & spatia pedum spatiis syllabarum, & spatia longarum spatiis breuium, non in paginis. Nam eo modo loca metimur, non tempora. Sed cum voces pronunciando transeunt, & dicimus longum carmen est, nam tot versibus contextitur: longi versus, nam tot pedibus constant: longi pedes, nam tot syllabis tenduntur: longa syllaba, nam dupla est ad breuem. Sed neque ita comprehenditur certa mensura temporis: quandoquidem fieri potest, ut ampliori spatio temporis personet versus breuior, si productius pronuncietur, quam longior si correptius. Ita carmen, ita pes, ita syllaba. Inde mihi visum est, nihil esse aliud tempus quam distensionem: sed cuius rei nescio, & mirum si non ipsius animi. Quid enim metior obsecro deus meus & dico, aut indefinite, longius est hoc tempus quam illud, aut etiam definite, duplum est hoc ad illud? Tempus metior, scio, sed non metior futurum, quia nondum est. Non metior præsens, quia nullo spatio tenditur. Non metior præteritum, quia iam non est. Quid ergo metior? An

H prætereuntia tempora non præterita? Sic enim dixerat.

Psal. 99.
Quomodo
metimur te-
pus. Cap.
XXVII.

I Niste anime meus & attende te fortiter, Deus adiutor noster, ipse fecit nos & non ipsi nos. Attende ubi albescit veritas. Ecce puta, vox corporis incipit sonare & sonat, & adhuc sonat, & ecce desinit, iamque silentium est, & vox illa præterita est, & non est iam vox. Futura erat antequam sonaret, & non poterat metiri, quia nondum erat, & nunc non potest, quia iam non est. Tunc ergo poterat cum sonabat, quia tunc erat quæ metiri posset. Sed & tunc non stabat, ibat enim & præteribat. An ideo magis poterat? Præteriens enim tendebatur in aliquod spatium temporis, quo metiri posset, quoniam præsens nullum habet spatium. Si ergo tunc poterat, ecce puta, altera cepit sonare, & adhuc sonat, continuato tenore sine ulla distinctione, metiamur eam dum sonat. Cum enim sonare cessauerit, iam præterita erit, & non erit quæ possit metiri. Metiamur planè & dicamus quanta sit. Sed adhuc sonat, nec metiri potest nisi ab initio sui quo sonare cepit, usque ad finem quo desinit. Ipsum quippe interuallum metimur ab aliquo initio usque ad aliquem finem. Quapropter vox quæ

I nondum finita est, metiri non potest, ut dicatur quam longa vel brevis sit, nec dici aut equalis alicui, aut ad aliquam simpla vel dupla, vel quid aliud. Cum autem finita fuerit, iam non erit. Quo pacto igitur metiri poterit? Et metimur tamen tempora, nec ea quæ nondum sunt, nec ea quæ iam non sunt, nec ea quæ nulla mora extenduntur, nec ea quæ terminos non habent. Nec futura ergo, nec præterita, nec præsentia, nec prætereuntia tempora metimur, & metimur tamen tempora. Deus creator omnium, versus iste octo syllabarum, breuibus & longis alternat syllabis. Quatuor itaque breues: prima, tertia, quinta, septima, simplæ sunt ad quatuor longas: secundam, quartam, sextam, octauam. Hæ singulæ ad illas singulas duplum habent temporis: pronuncio & renuncio, & ita est quantum sentitur sensu manifesto.

Dimensio
carminis.

Quantum sensus manifestus est, breui syllaba longam metior, eamque habere bis tantum sentio. Sed cum altera post alteram sonat, si prior brevis, longa posterior, quomodo tenebo breuem, & quomodo eam longam metiens applicabo, ut inueniam quod bis tantum habeat, quandoquidem longa sonare non incipit, nisi brevis sonare desitit: ipsam quoque longam non præsentem metior, quando nisi finitam non metior. Eius autem finitio

præteritio est. Quid ergo est quod metiar? Vbi est quæ metior brevis? Vbi est longa quam metior? Ambæ sonuerunt, auolauerunt, præterierunt, iam non sunt, & ego metior, fidenterque respondeo, quando exercitatus sensu fidenter, illam simplam esse, illam duplam in spatio, scilicet temporis. Neque hoc possum nisi quia præterierunt & finitæ sunt. Nō ergo ipsas quæ iam nō sunt, sed aliquid in memoria mea metior quod infixum manet. In te anime meus tempora metior, noli mihi obstrepere: quod est, Noli tibi obstrepere turbis affectionum tuarum. In te (inquam) tempora metior, affectionem quæ res prætereuntes in te faciunt, & cum illæ præterierint manet. Ipsam metior præsentem, non eas quæ præterierunt ut fieret. Ipsam metior cum tempora metior. Ergo aut ipsa sunt tempora, aut non tempora metior. Quid cum metimur silentia, & dicimus illud silentium tantum tenuisse temporis, quantum illa vox tenuit? Nonne cogitationem tendimus ad mensuram vocis, quasi sonaret, ut aliquid de interuallis silentiorum in spatio temporis renunciare possimus? Nam & voce atque ore cessante, peragimus cogitando carmina & versus, & quemque sermonem, motionumque dimensiones quaslibet, & de spatiis temporum quantum illud ad illud sit renunciamus, non aliter, ac si ea sonando diceremus. Si voluerit aliquis adere longiusculam vocem, & constituerit præmeditando quam longa futura sit, egit utique iste spatium temporis in silentio, memoriæque commendans cepit edere illam vocem quæ sonat, donec ad propositum terminum perducatur. Imò sonuit & sonabit. Nā quod eius iam peractum est, utique sonuit: quod autem restat, sonabit: atque ita peragitur, dum præsens intentio futurum in præteritum traiecit, diminutione futuri crescente præterito, donec consummatione futuri sit totum præteritum.

Sed quomodo minuitur aut consumitur futurum, quod nondum est? Aut quomodo crescit præteritum quod iam non est, nisi quia in animo qui illud agit tria sunt? Nam & expectat & attendit & meminit, ut id quod expectat, per id quod attendit, traiecit in id quod meminerit. Quis igitur negat futura nondum esse? Sed tamen iam est in animo expectatio futurorum. Et quis negat præterita iam non esse? Sed tamē adhuc est in animo memoria præteritorum. Et quis negat præsens tempus carere spatio, quia in puncto præterit? Sed tamen perdurat attentio per quam peragat abesse quod aderit. Non igitur longum tempus futurum quod non est, sed longum futurum, longa expectatio futuri est. Neque longum præteritum tempus quod non est, sed longum præteritum longa memoria præteriti est. Dicturus sum canticum quod noui, antequam incipiam in totum expectatio mea tenditur: cum autem ceperō, quantum ex illo in præteritum decerpsero, tenditur in memoria mea: atque distenditur vita huius actionis meæ in memoriā propter quod dixi, & in expectatione propter quod dicturus sum, præsens tamen adest attentio mea, per quam traieciatur quod erat futurum ut fiat præteritum. Quod quanto magis agitur & agitur, tanto breuiata expectatione prolongatur memoria, donec tota expectatio consumatur, cum tota illa actio finita transierit in memoriam. Et quod in toto cātico, hoc in singulis particulis eius sit, atque in singulis syllabis eius, hoc in actione longiore, cuius forte particula est illud canticum: hoc in tota vita hominis, cuius partes sunt omnes actiones hominis: hoc in toto seculo filiorum hominum, cuius partes sunt omnes vitæ hominum.

† quantum.

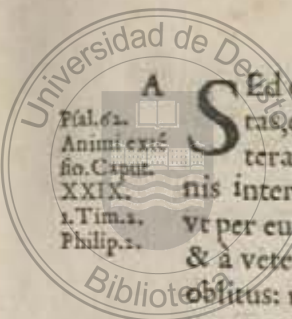
† ipsum.

L

Anno meti-
mur tempora.
Caput.
XXVIII.

M

Sed

A Sed quoniam melior est misericordia tua super vi-
ta, ecce distensio est vita mea, & me suscepit dex-
tera tua in domino meo mediatore filio homi-
nis inter te vnum & nos multos in multis per multa,
vt per eum apprehendam in quo & apprehensus sum,
& a veteribus diebus colligar sequens vnum praterita
oblitus: non in ea quae futura & transitura sunt, sed in
ea quae ante sunt, non distentus, sed intentus, non secun-
dum distensionem, sed secundum intentionem sequor ad
palmam superne vocationis, vbi audiam vocem laudis tuae,
& contempler delectationem tuam, nec venientem nec
praterentem. Nunc vero anni mei in gemitibus, &
tu solatium meum domine pater meus aeternus es. At
ego in tempora dissilui, quorum ordinem nescio, & tu-
multuosas varietatibus dilaniantur cogitationes meae,
intima viscera animae meae, donec in te confluam pur-
gatus & liquidus igne amoris tui.

Quo exten-
dendus ani-
mus. Cap.
XXX.

E T stabo atque solidabor in te in forma mea veri-
tate tua, nec patiar quaestiones hominum, qui po-
nali morbo plus sitiunt quam capiunt, & dicunt.
Quid faciebat deus antequam faceret caelum & terram?
B Aut quid ei venit in mentem, vt aliquid faceret, cum
antea nunquam aliquid fecerit? Da illis domine bene
cogitare quid dicant, & inuenire quia non dicitur nun-
quam vbi non est tempus. Qui ergo dicitur nunquam
fecisse: quid aliud dicitur nisi nullo tempore fecisse? Vi-
deant itaque nullum tempus esse posse sine creatura tua, &
desinant istam vanitatem loqui. Extendantur etiam in
ea quae ante sunt, & intelligant te ante omnia tempora
aeternum creatorem omnium temporum, neque vlla tem-
pora tibi esse coaeterna, nec vllam creaturam, etiam si
est aliqua supra tempora.

Quo cogno-
scitur deus,
quo creatu-
ra. Caput.
XXXI.

D Omne deus meus, quis ille sinus est alti secre-
ti tui, & quam longe inde me proiecerunt con-
sequentia delictorum meorum? Sana oculos
meos vt congaudeam luci tuae. Certe si est tam grandi
scientia & praescientia pollens animus, cui cuncta pre-
terita & futura ita nota sint, sicut mihi vnum canticum
notissimum: nimirum mirabilis est animus iste, atque ad
horrorem stupendus. Quippe quae ita non lateat quic-
quid peractum, & quicquid reliquum seculorum est:
quemadmodum me non latet cantantem illud canticum,
quid & quantum eius abierit ab exordio, quid &
quantum restet ad finem. Sed absit vt tu conditor vni-
uersitatis, conditor animarum & corporum, absit vt ita
noueris omnia futura & praterita. Longe tu, longe mi-
rabilius, longaeque secretius. Neque enim sicut nota can-
tantis, notum ve canticum audientis, expectatione vo-
cum futurarum, & memoria prateritarum variatur af-
fectus, sensusque distenditur, ita tibi aliquid accidit in-
commutabiliter aeterno, hoc est, vere aeterno creatori
mentium. Sicut ergo nosti in principio caelum & ter-
ram sine varietate notitiae tuae: ita fecisti in principio
caelum & terram sine distinctione actionis tuae. Qui
intelligit, confiteatur tibi: & qui non intelligit, confitea-
tur tibi. O quam excelsus es, & humiles corde sunt do-
mus tua. Tu enim erigis elisos, & non cadunt, quorum
fortitudo in te est.

Gen. 1.

Psalm. 145.
in celsitudine.

DIVI AVRELII AVGV-
stini Confessionum Liber
Duodecimus.

M VLT A satagit cor meum do-
mine in hac inopia vitae meae
pulsatum verbis sanctae scriptu-
rae tuae. Et ideo plerumque in ser-
mone copiosa est egestas huma-
nae intelligentiae: quia plus lo-
quitur inquisitio quam inueni-
tio: & longior est petitio quam
impetratio: & operosior est manus pulsans quam su-
mens. Tenemus promissum, quis corrumpet illud? Si
deus pro nobis quis contra nos? Petite & accipietis, qua-
rite & inuenietis, pulsate & aperietur vobis. Omnis e-
nim qui petit accipit, & quaerens inueniet: & pulsanti
aperietur. Promissa tua sunt: Et quis falli timeat, cum
promittit veritas?

D
Difficilis in-
quisitio veri
Cap. I.

Roma. 8.

Matth. 7.

C onfiteatur altitudini tuae humilitas linguae meae,
quoniam tu fecisti caelum & terram, hoc caelum
quod video, terramque quam calco, vnde est haec
terra quam porto, tu fecisti. Sed vbi est caelum caeli do-
mine, de quo audiuimus in voce Psalmi: Caelum caeli do-
mino, terram autem dedit filiis hominum? Vbi est caelum
quod non cernimus, cui terra est hoc omne quod cer-
nimus? Hoc enim totum corporeum, non vbiq; totum
ita cepit speciem pulchram in nouissimis, cui fundus est
terra nostra, sed ad illud caelum caeli, etiam terrae nostrae
caelum terra est. Et hoc vtrumque magnum corpus non
absurde terra est, ad illud nescio quale caelum quod do-
mino est, non filiis hominum.

De duplici
caelo & ter-
ra. Cap. II.

Psalm. 113.

E

E T nimirum haec terra erat inuisibilis & incom-
posita, & nescio quae profunditas abyssi super quam
non erat lux: quia nulla species erat illi. Vnde ius-
sisti vt scriberetur, quod tenebrae erant super abyssum,
quid aliud quam lucis absentia? Vbi enim lux esset si
esset, nisi superesset eminendo & illustrando? Vbi ergo
lux nondum erat, quid erat adesse tenebras nisi abesse
lucem? Super itaque erant tenebrae, quia lux super abe-
rat: sicut sonus vbi non est, silentium est. Et quid est ef-
se ibi silentium, nisi sonum ibi non esse? Nonne tu do-
mine docuisti hanc animam quae tibi confitetur? Nonne
tu domine docuisti me quod priusquam istam informem
materiam formares atque distingueres, non erat ali-
quid: non color, non figura, non corpus, non spiritus,
non tamen omnino nihil? Erat quaedam informitas si-
ne vlla specie.

Gen. 1.
Tenebrae su-
per faciem a-
byssi. Ca. III.
in Gen. dist. 12
cap. 2.

Q uid ergo vocaretur, quo etiam sensu tardio-
ribus vtrumque insinuaretur, nisi vltato aliquo
vocabulo: Quid autem in omnibus mundi
partibus reperiri potest, propinquius in-
formitati omnimodae, quam terra & abyssus? Minus e-
nim speciosa sunt pro suo gradu infimo, quam cetera
superiora perlucida & luculenta omnia. Cur ergo non
accipiam informitatem materiae, quam sine specie fe-
ceras, vnde speciosum mundum faceres, ita commode
hominibus intimatam, vt appellaretur terra inuisibilis
& incomposita?

Materia pri-
ma hyle.
Cap. III.

E T cum in ea quaerit cogitatio quid sensus attin-
gat, & dicit sibi, non est intelligibilis forma sicut
vita, sicut iustitia, quia materies est corporum, ne-
que sensibilis, quoniam quid videatur & quid sentiat
in inuisibili & incomposita non est. Dum sibi haec dicit
humana cogitatio, conetur eam vel nosse ignorando,
vel ignorare noscendo.

Hyle qualis.
Cap. V.

E Go vero domine si totum confitear tibi ore meo
& calamo meo, quicquid de ista materia docui-
sti me, cuius antea nomen audiens & non intelligens
narran-

Quid sensu
rit aliquando
de materia
prima & quid
induo. Cap.
VI.

*falsitas, qd
da inter for
ma & nihil,
nec formatu
nec &c.

Caelum ter-
ra maior.
Cap. VII.

Esa. 6.

Psal. 103.
Gene. 1.

Psal. 113.
Materia pri-
ma ex nihilo,
ex hac o-
mnia. Cap.
VIII.
Gene. 1.

G narrantibus mihi eis qui non intelligerent eam cum speciebus innumeris & variis cogitabam: & ideo non eam cogitabam, fœdas & horribiles formas perturbatis ordinibus voluebat animus, sed formas tamen: & informe appellabam, nō quod careret forma, sed quod talem haberet, & vt si appareret insolitum & incongruum, auersaretur sensus meus, & conturbaretur infirmitas hominis. Verū autem illud quod cogitabam, non priuatione omnis formæ, sed comparatione formosiorum erat informe, & suadebat vera ratio, vt omnis formæ qualescunque reliquias omnino detraherē, si vellem prorsus informe cogitare, & non poteram. Citius enim non esse censebam, quod omni forma priuaretur, quā cogitabam quiddam informe, & nihil formatum, nec tamen nihil informe prope nihil. Et cessauit mens mea interrogare hinc spiritum meum plenum imaginibus formatorum corporū, & eas pro arbitrio mutantem atque variantem: Et intendi in ipsa corpora, eorumque mutabilitatem altius inspexi, qua desinūt esse quod fuerant, & incipiunt esse quod non erant, eundemque transitum de forma in formam per informe quiddam fieri suspicatus sum, non per omnino nihil: sed nosse cupiebam, non suspicari. Et sitotum tibi confiteatur vox & stylus meus, quicquid de ista questione enodasti mihi, quis legētium capere durabit? Nec ideo tamen cessabit cor meum dare tibi honorem & canticum laudis de iis quæ dictare non sufficit. Mutabilitas enim rerum mutabilium capax ipsa est formarum omnium, in quas mutantur res mutabiles. Et hæc quid est? Nunquid animus? Nunquid corpus? Nunquid species animi vel corporis? Si dici posset, nihil aliquid est, & non est, hoc eam dicerem: & tamen iam utcunque erat, vt species caperet istas visibiles & compositas.

Et vnde utcunque erat nisi esset abs te, à quo sunt omnia inquantumcunque sunt? Sed tanto à te longius, quanto dissimilius. Neque enim locis ista quæ tu domine, qui non es alibi aliud & aliās aliter, sed ipsum & idipsum & idipsum: Sanctus, sanctus, sanctus, dominus deus omnipotens, in principio quod est de te, in sapientia tua quæ nata est de substantia tua, fecisti aliquid & de nihilo. Fecisti enim cælum & terrā, non de te: nam esset æquale vnigenito tuo, ac per hoc & tibi: & nullo modo iustum esset, vt æquale tibi esset quod de te non esset. Et aliud præter te non erat vnde faceres ea deus vna trinitas & trina vnitas, & ideo de nihilo fecisti cælum & terrā, magnum quiddam & paruum quiddam, quoniā omnipotēs & bonus es ad faciēda omnia bona, magnum cælū & paruum terrā. Tu eras & aliud nihil vnde fecisti cælum & terram, duo quædam, vnū prope te, alterum prope nihil: vnum quo superior tu es, alterum quo inferius nihil esset.

Sed illud cælum cœli tibi domine: terram autem quam dedisti filiis hominum cernendā atq; tangendam, non erat talis qualem nunc cernimus & tangimus. Inuisibilis enim erat & incōposita, & abyssus erat super quam non erat lux, sed tenebræ erant super abyssum, id est, magis quā in abyſso. Ista quippe abyſsus aquarū iam visibilium, etiā in profundis suis habet speciei suę lucem utcunq; sensibilem piscibus, & reptantibus in suo fundo animantibus. Illud autem rotum prope nihil erat, quoniā adhuc omnino informe erat: Iam tamen erat quod formari poterat. Tu enim domine fecisti mundum de materia informi, quā fecisti de nulla re penē nullā rem, vnde faceres magna quę mi-

ramur filij hominū. Valde enim mirabile hoc cælum **K** corporeū, quod firmamentū inter aquā & aquam, secundo die post conditionē lucis dixisti, Fiat, & sic factū est. Quod firmamentum vocasti cælū, sed cælū terræ huius & maris quæ fecisti tertio die, dando speciē visibilē informi materię quam fecisti ante omnē diem. Iam enim feceras & cælū ante omnē diem, sed cælum cœli huius, quia in principio feceras cælū & terram. Terra autem ipsa quam feceras, informis materies erat, quia inuisibilis erat & incomposita, & tenebræ erant super abyssum. De qua terra inuisibili & incomposita, de qua informitate, de quo penē nihilo faceres hæc omnia, quibus iste mutabilis mūdus constat, & nō constat, in quo ipsa mutabilitas apparet, in qua sentiri & dinumerari possunt tempora, quia rerū mutationibus fiunt tempora, dum variantur & vertuntur species, quarum materies prædicta est terra inuisibilis.

I Deoque spiritus doctor famuli tui, cum te commemorat fecisse in principio cælum & terram, tacet de temporibus, silet de diebus. Nimirum enim cælum cœli quod in principio fecisti, creatura est aliqua intellectualis, quanquam nequaquam tibi trinitati coætterna: particeps tamen æternitatis tuæ, valde mutabilitatem suam præ dulcedine felicissimæ contemplationis tuæ cohibet, & sine vllō lapsu ex quo facta est inherendo tibi, excedit omnem volubilē vicissitudinem temporum. Ista vero informitas terræ inuisibilis & incompositæ, nec ipsa in diebus numerata est. Vbi enim nulla species, nullus ordo, nec venit quicquā, nec præterit. Et vbi hoc non fit, non sunt utique dies, nec vicissitudo spatiorum temporalium.

O Veritas lumē cordis mei, non tenebræ meæ loquatur mihi. Defluxi ad ista & obscurat⁹ sum, sed hinc etiā hinc adamaui te. Erraui & recordatus sum tui. Audiui vocem tuam post me vt redirē, & vix audiui propter tumultus impacatorum. Et nunc ecce redeo æstuans & anhelans ad fontem tuū. Nemo me prohibeat, hunc bibam & tunc viuam. Nā non ego vita mea. Si tamen tamen male vixi, ex me mors mihi tui, & inte reuiuifco. Tu me alloquere, tu mihi sermocinare. Credidi libris tuis, & verba eorum arcana valde.

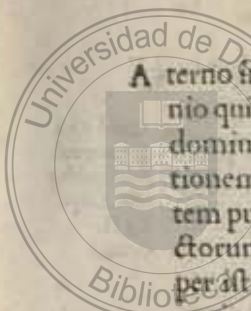
I Am dixisti mihi domine voce forti in aurē interiore, quia tu æternus es, solus habens immortalitatem, quoniā ex nulla specie motiue mutaris, nec temporibus variatur voluntas tua, quia nō est immortalis voluntas, quæ alia & alia est. Hoc in conspectu tuo claret mihi, & magis magisq; clarescat oro te, atque in ea manifestatione persistā sobrius sub alis tuis. Itē dixisti mihi domine voce forti in aurē interiorem, quod omnes naturas atq; substantias quæ non sunt quod tu es & tamen sunt, tu fecisti: & hoc solū à te non est quod non est, motusq; volūtatis à te qui es ad id quod minus est, quia talis motus delictū atq; peccatū est. Et quod null⁹ peccatū, aut tibi nocet, aut perturbat ordinē imperij tui vel in primo vel in imo. Hoc in conspectu tuo claret mihi, & magis magisq; clarescat oro te, atq; in ea manifestatione persistā sobrius sub alis tuis. Itē dixisti mihi voce forti in aurem interiorem, quod nec illa creatura tibi coætterna est cuius volūtas tu solus es, teq; perseueratissima castitate hauriens, mutabilitatem suam nunquā & nusquā exerit, & te sibi semper præsentē, ad quē toto affectu se tenet, non habens futurū quod expectet, nec in præteritū traiciens quod meminerit, nulla vice variatur, nec in tempora vlla distenditur. O beata si qua ista est, inherendo beatitudini tuæ, beata sempiterno

Cœlū cœli
quid.
Cap. IX.

L

Credere scilicet
puris.
Cap. X.

Quid à deo
M didice-
rit. Ca. XL.
1. Tim. 6.

Psal. 41.

Psal. 66.

Psal. 101.

Creatura
duplex.
Cap. XII.

Gene. 1.

Creatura spi-
ritalis qualis
Ca. XIII.
Gene. 1.

1. Co. 13.

Aterno inhabitatore te atque illustratore tuo. Nec inuenio quid libentius appellandum existimem, Cælum cæli domino, quam domum tuam contemplationem delectationem tuam sine vlllo defectu egrediendi in aliud, mentem puram concordissime vnâ stabilimento pacis sanctorum spirituum, civium civitatis tuæ in cælestibus sit per ista cælestia. Vnde intelligat anima cuius peregrinatio longinqua facta est, si iam sit tibi, si iam factæ sunt ei lachrymæ suæ panis, dum dicitur ei per singulos dies ubi est deus tuus: si iam petit à te vnam & hæc requirit, ut inhabitet in domo tua per omnes dies vite suæ. Et quæ vita eius nisi tu? Et qui dies tui nisi æternitas tua, sicut anni tui qui non deficiunt, quia idem ipse es? Hinc ergo intelligat anima mea quæ potest, quam longe super omnia tempora sis æternus, quando tua domus quæ peregrinata non est, quanuis non sit tibi cœterna, tamen indefinenter & indeficienter tibi coherendo nullam patitur vicissitudinem temporum. Hoc in conspectu tuo claret mihi, & magis magisque clarescat oro te, atque in hac manifestatione persistam sobrius sub alis tuis. Ecce nescio quid informe in istis mutationibus rerum extremarum atque infimarum. Et quis dicet mihi, nisi quisque per inania cordis sui cum suis phantasmatibus vagatur & voluitur: quis nisi talis dicet mihi, quod diminuta atque consumpta omni specie, si sola remaneat informitas, per quam de specie in specie res mutabatur & vertebatur, possit exhibere vices temporum. Omnino enim non potest, quia sine varietate motionum non sunt tempora: & nulla varietas, ubi nulla species.

Quibus consideratis quantum donas deus meus, quantum me ad pulsandum excitas, quantumque pulsanti aperis. Duo reperio quæ fecisti carentia temporibus, cum tibi neutrum cœternum sit. Vnum quod ita formatum est, ut sine vlllo defectu contemplationis, sine vlllo intervallo mutationis, quantis mutabile, tamen non mutatum tua æternitate atque incommutabilitate perfruatur. Alterum quod ita informe erat, ut ex qua forma, in quam formam vel motionis vel stationis mutaretur, quo tempore subderetur non haberet. Sed hoc ut informe esset, non reliquisti, quoniam fecisti ante omnem diem, in principio cælum & terram, hæc duo quæ dicebatur. Terra autem inuisibilis erat & incôposita & tenebræ super abyssum. Quibus verbis insinuat informitas, ut gradatim excipiantur, qui omnimodam speciei priuationem, nec tamen ad nihil peruentionem cogitare non possunt, unde fieret alterum cælum & terra visibilis atque cōposita & aqua speciosa, & quicquid deinceps in constitutione huius mundi non sine diebus factum commemoratur, quia talia sunt ut in eis agatur vicissitudines temporum propter ordinatas cōmutationes motionum atque formarum.

Hoc interim sentio deus meus, cum audio loquentem scripturam tuam, in principio fecit deus cælum & terram: terra autem erat inuisibilis & incompressa, & tenebræ erant super abyssum, neque commemorantem quo die feceris hæc. Sic interim sentio, propter illud cælum cæli, cælum intellectuale, ubi est intellectus nosse simul: non ex parte, non in ænigmate, non per speculum, sed ex toto in manifestatione facie ad faciem: non modo hoc, modo illud, sed quod dictum est, nosse simul sine vlla vicissitudine temporum: & propter inuisibilem atque incompressam terram sine vlla vicissitudine temporum, quæ solet habere modo hoc, & modo illud, quia ubi nulla species, nusquam est hoc aut illud. Propter duo hæc primitus for-

matum & penitus informe, illud cælum, sed cælum cæli, hoc vero terram, sed terram inuisibilem & incôpositam, propter duo hæc interim sentio sine commemoratione dierum dicere scripturam tuam, In principio fecit deus cælum & terram. Statim quippe subiecit quam terram dixerit, Et quod secundo die commemoratur factum firmamentum, & vocatum cælum, insinuat de quo cælo prius sine diebus sermo locutus sit.

Mira profunditas eloquiorum tuorum, quorum ecce ante nos superficies blandiēs paruulis. Sed mira profunditas deus meus, mira profunditas. Horror est intendere in eam, horror honoris & tremor amoris. Odi hostes eius vehementer. O si occidas eos de gladio bis acuto, & non sint hostes eius. Sic enim amo eos occidi sibi, ut viuant tibi. Ecce autem alij non reprehensores sed laudatores libri Geneseos, non (inquiunt) hoc voluit in his verbis intelligi spiritus dei, qui per Moysen famulum eius ista conscripsit: non hoc voluit intelligi quod tu dicis, sed aliud quod nos dicimus. Quibus ego te arbitro deus omnium nostrorum ita respondeo.

Num dicetis falsa esse, quæ mihi veritas vocem fortis in aurem interiorem dicit de vera æternitate creatoris, quod nequaquam eius substantia per tempora varietur, nec eius voluntas extra eius substantiam sit: Vnde non cum modo velle hoc, modo velle illud, sed semel & simul & semper velle omnia quæ vult, non iterum & iterum, neque nunc ista nunc illa, nec velle postea quod nollebat, aut nolle quod prius volebat: quia talis voluntas mutabilis est, & omne mutabile æternum non est: deus autem noster æternus est. Item quod mihi dicitur in aurem interiorem, expectatio rerum venturarum sit contuitus cum venerint, idemque contuitus sit memoria, cum præterierint: omnis porro intentio quæ ita variatur mutabilis est, & omne mutabile æternum non est, deus autem noster æternus est. Hæc colligo atque coniungo, & inuenio deum meum, deum eternum, non aliqua noua voluntate condidisse creaturam, nec scientiam eius transitorium aliquid pati. Quid ergo dicetis contradictores? An falsa sunt ista? Non, inquiunt. Quid illud? Nunquid falsum est omnem naturam formatam materiamve formabilem non esse nisi ab illo qui summe bonus est, quia summe est? Neque hoc negamus, inquiunt. Quid igitur? An illud negatis, sublimem quandam esse creaturam tam casto amore coherentem deo vero & vere æterno, ut quanuis ei cœterna non sit, in nullam tamen temporum varietatem & vicissitudinem ab illo se resoluat ac defluat, sed in eius solius veracissima cōtemplatione requiescat. Quoniam tu deus diligenti te quantum præcipis, ostendis ei te & sufficis ei, & ideo non declinat à te nec ad se. Hæc est domus dei non terrena, neque vlla cœlesti mole corporea, sed spiritalis & particeps æternitatis tuæ, quia sine labe in æternum. Statuisti enim eam in seculum & in seculum seculi, præceptum posuisti & non præteribit. Nec tamen tibi deo cœterna, quoniam non sine initio, facta est enim. Nam etsi non inuenimus tempus ante illam, prior quippe omnium creata est sapientia, nec utique illa sapientia tibi deus noster patri suo planè cœterna & cœqualis, & per quam creata sunt omnia, & in quo principio fecisti cælum & terram, sed profecto sapientia quæ creata est, intellectualis natura scilicet, quæ cōtemplatione luminis lumen est: dicitur enim & ipsa, quanuis creata, sapientia. Sed quantum interest inter lumen quod illuminat & quod illuminatur, tantum inter sapientiam quæ creat, & istam quæ creata est: sicut

Scripture profunditas.
Cap. XIII.E
Quantum inter
terit inter
conditorem
& condita.
Cap. XV.

Psal. 148.

Eccl. 1.
1. sen. dist. 3.

inter

G inter iustitiā iustificantem, & iustitiā quæ iustificatio-
ne facta est. Nā & nos dicti sumus iustitia tua. Ait enī
quidā serius tuus, vt nos simus iustitia dei in ipso. Ergo
quia prior omniū creata est quædam sapiētia quæ crea-
ta est mēs rationalis & intellectualis castę ciuitatis tuę
matris nostrę quæ sursum est & libera est & æterna in cœ-
lis: quibus cœlis nisi qui te laudant cœli cœlorum? quia
hoc est, & cœlū cœli dñō: etsi non inuenimus tēpus an-
te illam, quia & creaturā temporis antecedit, quæ prior
omniū creatura est, ante illā tamen est ipsius creatoris
æternitas, à quo facta sumpsit exordiū, quauis nō tem-
poris, quia nondū erat tempus, ipsius tamē conditionis
suæ. Vnde ita est abs te deo nostro, vt aliud sit planē q̄
tu & non idipsum. Quoniā & si non solum ante illam,
sed nec in illa inuenimus tempus, quia est idonea faciē
tuam semper videre, nec vspiam desleētur ab ea, quo
fit vt nulla mutatione varietur: inest ei tamen ipsa mu-
tabilitas vnde tenebresceret, & frigesceret, nisi amore
grandi tibi cohærens tanquā semper meridies luceret
& ferueret ex te. O domus luminosa & speciosa, dilexi
decorē tuum, & locum habitationis glorię domini mei
fabricatoris & possessoris tui. Tibi suspiret peregrina-
tio mea, & dico ei qui fecit te, vt possideat & me in te,
quia fecit & me. Erravi sicut ovis perdita, sed in hume-
ris pastoris mei, structoris tui, spero me reportari tibi.
Quid dicitis mihi quos alloquebar contradicētores, qui
tamen & Moysen pium famulū dei, & libros eius ora-
cula sancti spiritus creditis? Est ne ista domus dei, non
quidem deo cœterna, sed tamen secundū modum suū
æterna in cœlis, vbi vices tēporum frustra queritis, quia
non inuenietis? Superegreditur enim omnē distensio-
nem, & omne spatiū ætatis volubile, cui semper inhæ-
rere deo bonū est. Est, inquiunt. Quid igitur ex iis quæ
clamauit cor meum ad deū meum, vt audiret interius
vocem laudis eius, quid tandem falsum esse contendi-
tis? An quia erat informis materies, vbi propter nullā
formam nullus ordo erat? Vbi autē null⁹ ordo erat, nul-
la esse vicissitudo tēporum poterat: & tamen hoc penē
nihil, in quantum non omnino nihil erat, ab illo utiq;
erat à quo est quicquid est, quod vtcunque aliquid est.
Hoc quoque, aiunt, non negamus.

C Vm his enim volo corā te aliquid colloqui de⁹
meus, qui hæc oīa quæ intus in mente mea non
tacet veritas tual vera. Iesse cōcedunt. Nā qui hæc
negant, latrēt quantum volunt & obstrepant sibi, per-
suadere conabor vt quiescant, & viā præbeant ad se ver-
bo tuo. Quod si noluerint & repulerint me, obsecro te
deus meus, ne tu sileas à me. Tu loquere in corde meo
veraciter: Solus enim sic loqueris, & dimittā eos foris
sufflantes in puluere, & excitātes terram in oculos suos
& intrem in cubile meū, & cantē tibi amatoria, gemēs
inenarrabiles gemitus in peregrinatione mea, & recor-
dans Hierusalē, extento in eam sursum corde, Hierusa-
lē patriam meā, Hierusalem matrē meam, teq; super eā
regnatorē, illustratorem, patrē, tutorem, maritū, castas
& fortes delicias, & solidū gaudium, & oīa bona ineffa-
bilia simul omnia, quia vnū summū & verum bonū: &
non auertat, donec in eius pacē matris charissimę, vbi
sunt primitiæ spirit⁹ mei, vnde mihi ista certa sunt, col-
ligas totū quod sum, à dispersiōe & deformitate hac, &
conformes atq; confirmes in æternū deus meus miseri-
cordia mea. Cū his autē qui cuncta illa quæ vera sunt,
falsa esse non dicunt, honorātes, & in culmine sequēdæ
authoritatis nobiscum constituentes illā per sanctum
Moysen cōditā sanctam scripturā tuam, & tamen nobis

aliquid contradicūt, ita loquor: Tu esto deus noster ar-
biter inter cōfessiones meas & cōtradictiones eorum.

D Icut enim, quauis vera sint hæc, nō ea tamen
duo Moyses intuebatur, cum spiritu reuelante
diceret: In principio fecit deus cœlum & terrā.
Non cœli nomine spiritalē vel intellectualem illā cre-
aturā, semper faciē dei contemplantē significauit: nec
terræ noīe informem materiā. Quid igitur? Quod nos
dicimus (inquiunt) hoc ille vir sensit, hoc verbis istis e-
locutus est. Quid illud est? Nōmine aiunt cœli & terrę,
totum istum visibilem mundum prius vniuersaliter &
breuiter significare voluit, vt postea digereret dierum
enumeratione, quasi articulatum vniuersā quæ sancto
spiritui placuit sic enunciare. Tales quippe homines e-
rant rudis ille atq; carnalis populus cui loquebatur, vt
eis opera dei non nisi sola visibilia commendanda in-
dicaret. † Terram vero inuisibilem & incompositam † indicaret.

Quid si dicat alius, eandē informitatē cōfusionēq; ma-
teriæ, cœli & terræ noīe prius insinuatā, q̄ ex ea mun-
dus iste visibilis cū omnibus naturis, quæ in eo manife-
stissime apparent, qui cœli & terræ noīe sæpe appellari
solet conditus atq; perfectus est? Quid si dicat & alius,
cœlum & terrā quidem inuisibile visibilemq; naturā,
non indecenter appellatā, ac per hoc vniuersam creatu-
ram quā fecit in sapientia, id est, in principio deus hu-
iuscemodi duobus vocabulis esse cōprehensam: verūta-
men quia nō de ipsa substantia dei, sed ex nihilo cūcta
facta sunt, quia nō sunt idipsum quod de⁹, & inest quæ-
dam mutabilitas omnibus, siue maneāt, sicut æterna do-
mus dei: siue mutentur, sicut anima hoīs & corpus: cō-
mune omnium rerum inuisibiliū visibiliūmq; mate-
riem adhuc informē, sed certe formabilem, vnde fieret
cœlū & terra, id est, inuisibilis atq; visibilis iam vtrāq;
formata creatura, his nominibus enunciata, quibus ap-
pellaretur terra inuisibilis & incōposita, & tenebrę su-
per abyssum: ea distinctione, vt terra inuisibilis & incō-
posita intelligatur materies corporalis ante qualitatem
formę. Tenebrę autē super abyssum, spiritalis materies
ante cohibitionē quasi fluentis immoderationis, & an-
te illuminationē sapiētiæ: Est adhuc quod dicat si quis
alius velit, nō scilicet iā perfectas atq; formatas inui-
sibiles visibilesq; naturas cœli & terræ nomine signifi-
cari, cum legitur: In principio fecit deus cœlū & terrā,
sed ipsam adhuc informē inchoationē rerum forma-
bilem creabilemq; materiam his nominibus appellatā,
quod in ea iam essent ista confusa, nondum qualitati-
bus formisq; distincta, quæ nunc iam digesta suis ordi-
nibus, vocantur cœlum & terra: illa spiritalis, hæc cor-
poralis creatura.

Q Vibus omnibus auditis & consyderatis, nolo
verbis cōtendere: Ad nihil enī vtile est nisi ad
subuersionē audientiū. Ad ædificationē autem
bona est lex, si quis ea legitime vtaī, quia
finis ei⁹ est charitas de corde puro, & cōsciētia bona, &
fide non ficta. Et nouit magister noster in quibus duo-
bus præceptis totam legē prophetasq; suspenderit. Quæ
mihi ardentem confitenti, deus meus lumen oculorum
meorum in occulto, quid mihi obest, cū diuersa in his
verbis intelligi possint, quæ tamen vera sint: quid inquā
mihi obest, si aliud ego sensero q̄ sensit alius eum sensis-
se qui scripsit? Omnes quidē qui legimus, nitimur hoc
indagare

K
Quid cœli
& terrenoi-
bus signifi-
tum. Cap.
XVII.
Gene. i.

† indicaret.

L

M

Gene. i.

2. Tim. 2.
Quis error
innoxius in
scripturis.
Ca. XVIII.
1. Tim. 1.
Matth. 22.

Aduert⁹ eos
qui cō- I
tradiciūt ve-
ritati diuine.
Cap. XVI.

Psal. 72.

2. Cor. 5.
Eccl. 1.

Gala. 4.

Psal. 113.

Psal. 25

Psal. 118.
Lucæ. 19.

A indagare atq; cōprehendere quod voluit ille quem legimus. Et cum eum veridicū credimus, nihil quod falsum esse vel nouimus vel putamus, audemus eum existimare dixisse. Dum ergo quisq; conatur id sentire in scripturis sanctis, quod in eis sensit ille qui scripsit: quid mali est si hoc sentiat, quod tu lux omnium veridicarum mentium ostendis verum esse: etiam si hoc non sensit ille quem legit, cū & ille verum nec tamen hoc senserit?

Verum est enim dñe, fecisse te cælum & terrā: & verū est principiū esse sapiētiam tuā, in qua fecisti oīa. Item verū est, qd mundus iste visibilis habet magnas partes suas cælū & terram breui cōplexione factarum oīm conditarumq; naturarū. Et verū est, quod omne mutabile insinuat noticiā nostrā quādam informitatē qua formam capit, vel qua mutatur & vertitur. Verū est, nulla tempora perpeti, quod ita coheret formā incōmutabili, vt quāuis sit mutabile, non mutetur. Verum est, informitatē quā propē nihil est, vices temporum habere non posse. Verum est, quod vnde fit aliquid potest, quodam genere locutionis habere iam nomē eius rei quā inde fit, vnde potuit vocari cælum & terra quēlibet informitas vnde factum est cælum & terra. Verum est, omnium formatorū nihil esse informi vicinū, q̄ terram & abyssum. Verū est, quod nō solum creatum atq; formatum, sed etiam quicquid creabile atq; formabile est, tu fecisti ex quo sūt omnia. Verum est, omne quod ex informi formatur, prius esse informe, deinde formatum.

Ex his omnibus veris, de quibus nō dubitāt quorū interiori oculo talia videre donasti, & qui Moysen famulum tuū in spiritu veritatis locutū esse immobiliter credūt. Ex his ergo omnibus aliud sibi tollit qui dicit: In principio fecit deus cælum & terram, id est, in verbo suo sibi coæterno fecit deus intelligibilem atq; sensibilem, vel spiritalem corporalemq; creaturam. Aliud qui dicit: In principio fecit deus cælum & terram, id est, in verbo suo sibi coæterno, fecit deus vniuersam istam molem corporei mundi huius, cum omnibus quas continet manifestis notisq; naturis. Aliud qui dicit: In principio fecit deus cælū & terram, id est, in verbo suo sibi coæterno, fecit deus informem materiam creaturā spiritalem & corporalem. Aliud qui dicit: In principio fecit deus cælum & terram, id est, in verbo suo sibi coæterno, fecit deus informē materiā creaturā corporalem: vbi cōfusum adhuc erat cælū & terra, quā nunc iā distincta atq; formata in istius mūdi mole sentimus. Aliud qui dicit: In principio fecit deus cælum & terram, id est, in ipso exordio faciendi atq; operandi fecit deus informē materiam confuse habērem cælum & terram, vnde formata nunc eminent & apparent cum omnibus quā in eis sunt.

Item quod attinet ad intellectum verborū sequentium, ex illis omnib⁹ veris, aliud sibi tollit qui dicit: Terra autē erat inuisibilis & incōposita, & tenebræ erant super abyssum: id est, incorporeale illud quod fecit deus, adhuc materies erat corporearum rerū informis sine ordine, sine luce. Aliud qui dicit: Terra autem erat inuisibilis & incōposita, & tenebræ erāt super abyssum, id est, hoc totum quod cælum & terra appellatum est, adhuc informis & tenebrosa materies erat, vnde fieret cælum corporeum & terra corporea cum omnibus quā in eis sunt corporeis sensibus nota. Aliud qui dicit: Terra autem erat inuisibilis & incōposita, & tenebræ erant super abyssum, id est, hoc totum quod cælum & terra appellatum est, adhuc informis & tenebrosa ma-

teries erat, vnde fieret cælū intelligibile, quod alibi dicitur cælum cœli: & terra scilicet omnis natura corporea, sub quo nomine intelligatur etiam hoc cælum corporeum, id est, vnde fieret omnis inuisibilis visibilisq; creatura. Aliud qui dicit: Terra autem erat inuisibilis & incōposita, & tenebræ erant super abyssum, non illam informitatē noīe cœli & terræ scriptura appellauit, sed iam erat (inquit) ipsa informitas quā terram inuisibilem & incōpositam tenebrosamq; abyssum noīauit, de qua cælum & terram deū fecisse prädixerat, spiritalem scilicet, corporealemq; creaturam. Aliud qui dicit: Terra autem erat inuisibilis & incōposita, & tenebræ erant super abyssum: id est, informitas quādam iam materies erat, vnde cælū & terram deū fecisse scriptura prädixit, totā scilicet corpoream mūdi molē, in duas maximas partes superiorem atq; inferiorem distributam, cū omnibus quā in eis sunt vītatīs notisq; creaturis.

Cum enim duabus istis extremis sententiis resistere quisquā ita tentauerit. Si non vultis informitatē materiæ cœli & terræ nomine appellatam videri, erat ergo aliquid quod nō fecerat deus: vnde cælum & terram faceret: neq; enim scriptura narrauit quod istam materiā deus fecerit, nisi vt intelligam⁹ eam cœli & terræ, aut solius terræ vocabulo significatam, cū diceretur: In principio fecit deus cælum & terram: & id quod sequitur. Terra autem erat inuisibilis & incōposita: quāuis informem materiā sic placuerit appellare, non tamen intelligamus nisi eam quam fecit deus in eo quod scriptum est: Fecit deus cælum & terram. Respondebunt assertores duarum istarum sententiarū, quas extremas posuimus, aut illius aut illius, cum hæc audierint & dicēt: Informem quidem istam materiam non negamus à deo factā, à quo sunt omnia bona valde: quia sicut dicimus amplius bonū esse quod creatum atq; formatum est, ita fatemur minus bonum esse quod factum est creabile atq; formabile, sed tamē bonum. Non autem commemorasse scripturam, quod hanc informitatē fecerit deus, sicut alia multa non commemorauit, sicut cherubin & seraphin, & quæ Apostolus distincte ait: sedes, dominationes, principatus, potestates, quæ tamen omnia deum fecisse manifestum est. Aut si in eo quod dictum est: Fecit cælum & terram, comprehensa sunt omnia: quid de aquis dicimus, super quas ferebatur spiritus dei? Si enim terra nominata simul intelliguntur, quomodo iam terræ nomine materies informis accipitur, quando tam speciosas aquas videmus? Aut si ita accipitur, cur ex eadem informitate scriptum est factum firmamētum & vocatum cælum, neque scriptum est factas esse aquas? Non enim adhuc informes sunt & inuisæ, quas ita decora specie fluere cernimus. Aut si tunc acceperunt istam speciem cum dixit deus: Congregetur aqua quæ est sub firmamento, vt congregatio sit ipsa formatio, quid respōdebitur de aquis quæ super firmamentum sunt: quia neque informes tam honorabilē sedem accipere meruissent: nec scriptum est, quā voce formatæ sint? Vnde si aliquid Genesis tacuit deum fecisse, quod tamen deum fecisse, nec sana fides, nec certus ambigit intellectus, nec ideo vlla sobria doctrina dicere audebit istas aquas coæternas deo: quia in libro Geneseos commemoratas quidem audimus, vbi autem factæ sint non inuenimus. Cur nō informem quoque illam materiem, quam scriptura hæc terram inuisibilem & incōpositam, tenebrosamq; abyssum appellat, docente veritate intelligamus ex deo factā esse de nihilo, ideoq; illi non esse

Et a quo noīe
cœli ac terræ
significā-
tur. Cap.
XXII.
Gene. i.

Esa. 37. & 6.
Col. 1.

Gene. 1.

Quæ liqui-
do vera.
Cap. XIX.
Gene. i.
Psal. 103.

In principio
creauit &c.
varie intellē-
ctum.
Cap. XX.
Gene. i.

Terra erat
inanis: varie
intellēctū.
Cap. XXI.
Gene. i.

Gene. i.

Gesse coeternam, quāvis vbi facta sit, omiserit enunciare ista narratio:

Afensu scripturae aberrare leui est q scriptura dicere fallā. Ca. XXIII.

His ergo auditis atq; perspectis, pro captu infirmitatis meae quam tibi confiteor scienti deo meo, duo video dissensionū genera oboriri posse, cum aliquid à nunciis veracibus per signa enunciat: Vnum si de veritate rerum, alterum si de ipsius qui annunciat voluntate dissensio est. Aliter enim quærimus de creaturae cōditione quid verum sit, aliter autem quid in his verbis Moyses egregius domesticus fidei tuae, intelligere lectorē auditoremq; voluerit. In illo primo genere discedāt à me omnes qui ea quae falsa sunt, se scire arbitrantur. In hoc item altero discedant à me omnes qui ea quae falsa sunt Moysen dixisse arbitrantur. Coniungar autem illis domine in te, & delecter cū eis in te, qui veritate tua pascuntur in latitudine charitatis, & accedamus simul ad verba libri tui, & quæramus in eis voluntatem tuam per voluntatē famuli tui, cuius calamo dispensasti ea.

Verax scriptura etiā si nō intelligatur, H. Ca. XXIII.

Sed quis nostrum sic inueniet eam inter tam multa verba quae in illis verbis aliter atq; aliter intellectis occurrunt quærentibus, vt tam fidenter dicat hoc sensisse Moysen, atque hoc in illa narratione voluisse intelligi, quā fideliter dicit hoc verum esse, siue ille hoc senserit siue aliud? Ecce enim deus meus, ego seruus tuus, qui voui tibi sacrificium confessionis in his literis & oro vt ex misericordia tua reddam tibi vota mea. Ecce ego quā fidenter dico in tuo verbo incommutabili omnia te fecisse, inuisibilia & visibilia. Nunquid tam fidenter dico non aliud quā hoc attēdisse Moysen cum scriberet: In principio fecit deus cælum & terram? Quia non sicut in tua veritate hoc certum video, ita in eius mente video id eum cogitasse cū hac scriberet: Potuit enim cogitare in ipso faciēdi exordio, cum diceret: In principio, potuit cælum & terrā hoc loco nullam iam formatam perfectam naturam, siue spiritalem siue corporalem, sed vtrāq; inchoatam & adhuc informem velle intelligi. Video quippe vere potuisse dici quicquid horum diceretur, sed quid horū in his verbis ille cogitauerit, non ita video: quāvis siue aliquid horum, siue aliquid aliud quod à me commemoratum non est, tantus vir ille mente cōspexerit, cum hac verba promeret, verum eum vidisse apertē id enunciasse non dubitem. Nemo mihi iam molestus sit dicendo mihi non hoc sensit Moyses quod tu dicis: sed hoc sensit quod ego dico. Si enim mihi diceret, vnde scis hoc sensisse Moysen, quod de his verbis eius eloqueris, æquo animo ferre deberem, & responderem fortasse quae superius respondi, vel aliquanto vberius si esset durior.

Obscuritas Genesios. Cap. XXV.

Nunc vero dicit: Non hoc ille sensit quod tu dicis, sed quod ego dico, neq; tamen negat quod vterq; nostrum dicit, vtrūq; verū esse. O vita pauperum deus meus, in cuius sinu non est cōtradictio, plue mihi mitigationes in cor, vt patienter tales feram qui nō mihi hoc dicunt, quia diuini sunt, & in corde famuli tui videntur quod dicūt, sed quia superbi sunt, nec nouerunt Moysi sententiam, sed amāt suam, non quia vera est, sed quia sua est. Alioquin & aliam veram pariter amarēt, sicut & ego amo quod dicunt, quando verū dicunt, non quia ipsorū est: sed quia verum est, & ideo iam nec ipsorū est, quia verū est. Si autem ideo amāt illud quia verū est, iam & ipsorū est & meum est: quoniam in commune oīm est veritatis amatorū. Illud autem quod cōtendunt nō hoc sensisse Moysen quod ego

dico, sed quod ipsi dicunt, nolo nō amo: quia & si ita est, tamen ista temeritas, non scientiae sed audaciae est, nec visus sed typhus eā peperit. Ideoq; dñe tremenda sunt iudicia tua, quoniam veritas tua nec mea est nec illius aut illius, sed omniū nostrum quos ad eius cōmunionem publice vocas, terribiliter admonens nos, vt nolumus eam habere priuatā, ne priuemur ea. Nā quisquis id quod tu omnibus ad fruendū proponis, sibi proprie vendicat, & suum vult esse quod omniū est, à cōmuni propellitur ad sua, hoc est, à veritate ad mendaciū. Qui enim loquitur mendaciū, de suo loquitur. Attende iudex optime deus, ipsa veritas attende quid dicā cōtradictori huic, attende, coram te enim dico & corā fratribus meis, qui legitime vtuntur lege vsq; ad finē charitatis, attende & vide quid ei dicā si placet tibi. Hanc enim vocem huic refero fraternā & pacificam. Si ambo videmus verū esse quod dicis, & ambo videmus verum esse quod dico, vbi quāso id videmus? Nec ego vti que in te nec tu in me, sed ambo in ipsa quae supra mentes nostras est incommutabili veritate. Cum ergo de ipsa domini dei nostri luce nō contendamus, cur de proximi cogitatione contendimus, quā sic videre non possumus vt videtur incommutabilis veritas, quando si ipse Moyses apparuisset nobis atque dixisset: hoc cogitavi, nec sic eam videremus, sed crederemus? Nō itaq; supra q scriptum est, vnus pro altero infletur aduersus alterum. Diligamus dominū deum nostrū ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mēte nostra, & proximum nostrum sicut nosmetipsos. Propter quae duo praecepta charitatis sensisse Moysen quicquid in illis libris sensit, nisi crediderimus mendacē faciemus deum, cum de animo cōserui aliter q ille docuit opinamur. Iam vide q stultum sit in tanta copia verissimarū sententiarum, quae de illis verbis erui possunt, temere affirmare, quam earum Moyses potissimum senserit, & perniciosis cōtentionibus ipsam offendere charitatem, propter quam dixit omnia cuius dicta conamur exponere.

Et tamen ego deus meus celsitudo humilitatis meae, & requies laboris mei, qui audis cōfessiones meas, & dimittis peccata mea, quoniam tu mihi Praecipis vt diligam proximum meum sicut meipsum, non possum minus credere de Moysē fidelissimo famulo tuo, quā mihi optarem ac desiderarem abs te dari muneri, si tempore illo natus essem quo ille, eoq; loco me constituisset, vt per seruitutē cordis ac linguae meae, literae illae, dispensarentur, quae tanto post essent omnibus gentibus profuturę, & per vniuersum orbem tanto authoritatis culmine omnium falsarum superbarumq; doctrinarum verba superaturae. Vellem quippe si tunc ego essem Moyses, ex eadem nanq; massa omnes venimus, & quid est homo nisi quia memor es eius? Vellem ergo si tūc ego essem quod ille, & mihi abs te Geneseos liber scribendus adiungeretur, talem mihi eloquendi facultatem dari, & eum texendi sermonis modum, vt neq; illi qui nondum queunt intelligere, quemadmodū creat deus, tanquā excedentia vires suas dicta recusarent, & illi qui hoc iam possunt, in quālibet veram sententiā cogitando venissent, eam non pretermisam in paucis verbis tui famuli reperirent, & si alius aliam vidisset in luce veritatis, nec ipsa in eisdem verbis intelligenda deesset.

Sicut enim fons in paruo loco vberior est, pluribusq; riuus in ampliora spacia fluxū ministrat, quilibet eorū riuorū qui per multa locorū ab eode fonte deducitur: ita narratio dispensatoris tui sermoninaturis

Ioan. 3.

1. Tim. 1.

L

1. Cor. 4.

Deut. 7.
Matt. 22.
Scripta
Moysi oīa
quorū sum
spectent.

Qui sermo
debeat scri-
ptura. Cap.
XXVI.

M

Psalm.

Ex fonte
melius haurimus. Cap.
XXVII.

A cinaturis pluribus profutura, paruo sermonis modulo scaturit fluenta liquidæ veritatis, vnde sibi quisque verum quod de his rebus potest, hic illud, ille illud, per longiores loquelarū anfractus trahat. Alij enim cum hæc vera legunt vel audiunt, cogitant deum quasi hominem, aut quasi aliquam molem immensā præditam potestate, nouo quodam & repentino placito, extra seipsam tanquā locis distantibus fecisse cælum & terram, duo magna corpora supra & infra, quibus omnia continerentur. Et cum audiunt: Dixit deus, fiat illud, & factum est illud: cogitant verba coepta & finita, sonantia temporibus atque transeuntia, post quorum transitum statim existere quod iussu est, ut existeret: & si quid forte aliud hoc modo ex familiaritate carnis opinantur. In quibus adhuc paruulis animalibus dum isto humillimo genere verborum, tanquam materno sinu eorum gestatur infirmitas, salubriter edificatur fides, quæ certum habeant & teneant deum fecisse omnes naturas, quas eorum sensus mirabili varietate circumspicit. Quorum si quispiam quasi vilitatem dictorum aspernatus, extra nutritorias cunas superba imbecillitate se extenderit, heu cadet misere. Et domine deus misere, ne implumem pullum conculcent qui trāseunt viā, & mitte angelum tuum, qui eum reponat in nido, ut viuat donec volet.

Varie intelligitur a diuersis scriptura.

C. XXVIII.

Idem.

Alij vero quibus hæc verba non iam nidus, sed opaca fructu sunt, vident in eis latentes fructus & volitant letantes, & garriunt scrutantes, & carpunt eos. Vident enim cum hæc verba legunt vel audiunt, tua deus æterna & stabili permanensione cuncta præterita & futura tempora superari, nec tamen quicquam esse temporalis creaturæ, quod tu non feceris. Cuius voluntas quia id est quod tu, nullo modo mutata, vel quæ antea non fuisset exorta voluntate fecisti omnia, non de te similitudinem tuam formam omnium, sed de nihilo dissimilitudinē informem, quæ formaretur per similitudinem tuam, recurrens in te vnū pro captu ordinato, quantum cuique rerum in suo genere datum est: & fierent omnia bona valde, siue manerent circa te, siue gradatim remotiori distantia per tempora & loca pulchras narrationes faciant aut patiantur. Vident hæc & gaudent in luce veritatis tuæ quantulum hic valent. Et alius eorum intendit in id quod dictum est: In principio fecit deus, & respicit sapientiam principium, quia & loquitur ipsa nobis. Alius itidem intendit in eadem verba, & principium intelligit exordium rerum conditarū, & sic accipit: In principio fecit, ac si diceretur, primo fecit: atque in eis qui intelligunt, In principio, quod in sapientia fecisti cælū & terram: alius eorum ipsum cælum & terram creabilem materiem cæli & terræ, sic esse credit cognominatam: alius iam formatas distinctasque naturas: alius vnā formatam eandemque spiritalem, cæli nomine, aliam informem corporalis materiæ, terræ nomine. Qui autem intelligit in nominibus cæli & terræ, adhuc informem materiem, de qua formaretur cælum & terra: nec ipsi vno modo id intelligunt, sed alius vnde consummaretur intelligibilis sensibilisq; creatura: alius tantum vnde sensibilis moles ista corporea, sinu grandi continens perspicuas promptasq; naturas. Nec illi vno modo, qui iam dispositas digestasq; creaturas cælum & terram vocari hoc loco credunt, sed alius inuisibilem atq; visibilem: alius solam visibilem in qua luminosum cælum suspicimus, & terram caliginosam, quæq; in eis sunt.

Tomus primus.

A T ille qui non aliter accipit: In principio fecit, quàm si diceretur, primo fecit: non habet quomodo veraciter intelligat cælum & terrā, nisi materiam cæli & terræ intelligat, videlicet vniuersā, id est, intelligibilis corporalisq; creaturæ. Si enim iam formatam velit vniuersam: recte ab eo quæri poterit, si hoc primo fecit deus, quid fecerit deinceps, & post vniuersitatem non inueniet, ac per hoc audiet intuitus, quomodo illud primo si postea nihil? Cum vero dicit primo informem, deinde formatam, non est absurdus, si modo est idoneus discernere quid præcedat æternitate, quid tempore, quid electione, quid origine. Aeternitate, sicut deus omnia: tempore, sicut flos fructum: electione, sicut fructus florem: origine, sicut sonus cantum. In his quatuor primum & vltimum quæ commemorauimus, difficillime intelliguntur: duo media facillime. Namq; rara visio est & nimis ardua cōspicere domine æternitatem tuam incommutabiliter mutabilia facientem, ac per hoc priorem. Quis deinde sic acuto cernat animo, ut sine labore magno dignoscere valeat, quomodo sit prior sonus quàm cantus? Ideo quia cantus est formatus sonus, & esse utiq; aliquid nō formatum potest: formari autē quod non est, non potest. Sic est prior materies, quàm id quod ex ea fit. Non ideo prior, quia ipsa efficit, cum potius fiat, nec prior intervallo temporis. Neque enim priore tempore sonos adimus informes sine cantu, & eos posteriore tempore in formā cantici coaptamus aut fingim⁹, sicut ligna quibus arca, vel argentum quo vasculum fabricatur. Tales quippe materiæ, tempore etiam præcedunt formas rerum quæ fiunt ex eis. At in cantu nō ita est. Cum enim cantatur, auditur sonus eius. Non prius informiter sonat, & deinde formatur in cantum. Quod enim primo utcumq; sonuerit, præterit, nec ex eo quicquā reperies quod resumptū arte cōponas: & ideo cātus in sono suo vertitur, qui sonus eius materies eius est. Idē quippe formatur ut cantus sit, & ideo sicut dicebam, prior materies sonandi quàm forma cantandi, non perficiendi potentia prior. Neq; enim sonus est cātandi artifex, sed cātati animæ subiacet ex corpore, de quo cantū faciat. Nec tempore prior, simul enim cum cantu editur. Nec prior electione, non enim potior sonus quàm cantus, quandoquidem cantus est non tantum sonus, verum etiam sonus speciosus. Sed prior est origine, quia non cantus formatur, ut sonus sit: sed sonus formatur, ut cantus sit. Hoc exemplo qui potest intelligat materiam rerum primo factā & appellatam cælum & terram: quia inde facta sunt cælū & terra: nec tempore primo factā, quia formæ rerū exerunt tempora, illa autē erat informis, iamq; in temporibus simul animaduertitur, nec tamen de illa narrari aliquid potest, nisi velut tempore prior sit cū pendat extremior: quia pfecto meliora sunt formata quàm informia, & præcedūt æternitate creatoris, ut esset de nihilo vnde aliquid fieret.

In hac diuersitate sententiarum verarum concordiam pariat ipsa veritas, & deus noster misereatur nostri, ut legitime lege vtamur, præcepti sine, pura charitate: ac per hoc si quis quærit ex me, quid horum Moyses ille tuus famulus senserit, non sunt hi sermones confessionū mearum, si tibi nō confiteor, nescior: & scio tamē illas veras esse sententias, exceptis carnalib⁹ de quibus quantum existimaui locutus sum. Quos tamen bonæ spei paruulos hæc verba libri tui non terriant alta humiliter, & pauca copiose, sed omnes quos in eis verbis vera cernere ac dicere fateor, diligamus

g nos

Scrutanda scriptura est honore scriptoris. Cap. XXX.

Veritas à
quocunque
dicta reci-
pienda.
Ca. XXXI.

Gnos inuicem, pariterq; diligamus te deū nostrum fon-
tem veritatis, si non vana, sed ipsam sitimus eundem-
q; famulum tuum scripturæ huius dispensatorem, spi-
ritu tuo plenum ita honoremus, vt hoc cum te reuelāte
cum hæc scriberet attēdisse credamus, quod in eis ma-
xime & luce veritatis, & fruge vtilitatis excellit.

ITa cum alius dixerit hoc sensit, quod ego: & alius,
imò illud quod ego: religiosius me arbitror dicere,
cur non vtrunq; potius si vtrunque verum est? Et si
quid tertium, & si quid quartum, & si quid omnino a-
liud verū quispiam in his verbis videt, cur nō illa om-
nia vidisse credatur, per quem vnus deus sacras literas
vera & diuersa visuris multorum sensibus temperauit?
Ego certe, quod intrepidus de corde meo pronuncio, si
ad culmen authoritatis aliquid scriberem, sic malletm
scribere, vt quod veri quisq; de his rebus capere posset,
mea verba resonarent, quā vt vnā veram sententiā
ad hoc apertius ponerem, vt excluderem ceteras, qua-
rum falsitas me non posset offendere. Nolo itaque deus
meus tam præceps esse, vt hoc illum virum de te me-
ruisse non credam. Sensit ille omnino in his verbis, at-
que cogitauit cum ea scriberet, quicquid hic veri po-
tuimus inuenire, & quicquid nos nō potuimus, aut nō-
dum possumus, & tamen in eis inueniri potest.

Veritas re-
uelata.
C. XXXII.

Postremo domine qui deus es, & non caro & san-
guis, si quid homo minus videt, nunquid & spiri-
tum tuū bonum qui deducet me in terram rectā
latere potuit quicquid eras in eis verbis tuipse reuela-
turis legentibus posteris: etiam si ille per quem dicta
sunt, vnā fortassis ex multis veris sententiā cogitauit?
Quod si ita est, sit igitur illa quā cogitauit ceteris ex-
cellentior. Nobis autē domine, aut ipsam demonstra,
aut quā placet alteram veram: vt siue nobis hoc quod
etiam illi homini tuo, siue aliud ex eorundē verborum
occasione patefacias, tu tamen pascas & nos & non error
illudat. Ecce domine deus meus quā multa de paucis
verbis, quā multa oro te scripsimus? Quæ nostræ vi-
res, quæ tempora omnibus libris tuis ad istum modū
sufficiant? Sine itaque me breuius in eis confiteri tibi,
& eligere vnū aliquid quod tu inspiraueris verum cer-
tum & bonum, etiā si multa occurrerint, vbi multa oc-
currere potuerint, ea fide cōfessionis meæ, vt si hoc di-
xero quod sensit minister tuus, recte atq; optime id e-
nim conari me oportet. Quod si assecutus non fuero,
id tamen dicam quod mihi per eius verba veritas tua
dicere voluerit, quæ illi quoque dixit quod voluit.

DIVI AVRELII AVGVSTINI
Confessionum Liber Ter-
tiusdecimus.

Inuocat deū
Cap. I.
7. tui.

IN VOCO te deus meus mise-
ricordia mea qui fecisti me, &
oblitum tu oblitus non es. In-
uoco te in animam meam quā
præparas ad capiendum te ex
desiderio quod inspiras ei: nūc
inuocantem te ne deseras, qui
priusquā inuocarem præueni-
sti & institisti crebrescens multimodis vocibus vt au-
direm de longinquo & conuerterer, & vocantem me
inuocarem te. Tu enim domine deleuisti omnia ma-
la merita mea, ne retribueres manibus meis in quibus
à te defeci, & præuenisti omnia bona merita mea, vt
retribueres manibus tuis, quibus me fecisti, quia &
priusquam essem tu eras. Nec eram cui præstares, vt ef-

sem, & tamen ecce sum ex bonitate tua præueniente. **K**
totum hoc quod me fecisti, & vnde me fecisti. Neque
enim eguisti me, aut ego tale bonum sum, quo tu ad-
iuueris domine meus & deus meus: non vt tibi sic ser-
uiam quasi ne fatigeris in agendo, aut ne minor sit po-
testas tua carens obsequio meo: neque vt sic te colam
quasi terram, vt sis incultus si non te colam: sed vt ser-
uiam tibi & colam te, vt de te mihi bene sit, à quo mi-
hi est, vt sim cui bene sit.

Colimus a-
grū & coli-
mus numen.

Ordo crea-
turarum.
Cap. II.

EX plenitudine quippe bonitatis tuæ creatura tua
subsistit, vt bonum quod tibi nihil prodesset, nec
de te æquale tibi esset: tamen quia ex te fieri po-
tuit non deesset. Quid enim te promeruit cælum &
terra quæ fecisti in principio? Dicant quid te prome-
ruerunt spiritalis corporalisq; natura, quas fecisti in sa-
pientia tua, vt inde penderet etiam inchoata & infor-
mia quæque in genere suo, vel spiritali, vel corporali,
euntia in immoderationem, & in longinquā dissimi-
litudinem tuam. Spiritale informe præstantius, quā
si formatum corpus esset: corporale autē informe præ-
stantius, quā si omnino nihil esset: atque ita penderet
in tuo verbo informia, nisi per idem verbū reuocaren-
tur ad vnitatem tuam, & formarētur & essent ab vno
te summo bono vniuersa bona valde. Quid te prome-
ruerant, vt essent saltē informia, quæ neque hoc essent,
nisi ex te? Quid te promeruit materies corporalis, vt ef-
set saltem inuisibilis & incōposita, quia neque hoc esset
nisi quia fecisti eam: ideoq; te quia non erat promereri
vt esset non poterat? Aut quid te promeruit inchoatio
creaturæ spiritalis, vt saltem tenebrosa fluitaret, similis
abyssō, tui dissimilis, nisi per idem verbum conuerter-
retur ad idem à quo facta est, atq; ab eo illuminata lux
fieret, quāuis non æqualiter, tamen conformis formæ
æquali tibi? Sicut enim corpori non hoc est esse quod
pulchrum esse, alioquin deforme esse non posset: ita e-
tiam creato spiritui non, id est, viuere, quod sapienter
viuere: alioquin incommutabiliter saperet. Bonum au-
tem illi est herere tibi semper, ne quod adeptus est cō-
uersione, auersione lumen amittat, & relabatur in vitā
tenebrosæ abyssō similem. Nam & nos qui secundum
animam creatura spiritalis sumus, auersi à te nostro lu-
mine, in ea vita fuimus aliquando tenebræ, & in reli-
quis obscuritatis nostræ laboramus, donec simus iusti-
tia tua in vnico tuo sicut montes dei. Nam iudicia tua
fuimus, sicut abyssus multa.

Eph. 5.
M
Psalm. 35.

QUod autem in primis conditionibus dixisti,
Fiat lux, & facta est lux: nō incongruēter hoc
intelligo in creatura spiritali, quia erat
iam qualiscūq; vita quā illuminares. Sed
sicut nō te promeruerat, vt esset talis vita quæ illumi-
nari posset, ita nec cum iam esset promeruit te, vt illu-
minaretur. Neq; enim eius informitas placeret tibi, si
non lux fieret, nō existendo, sed intuendo illuminantē
lucem, eiq; cohæredo: vt & quod vtrunq; viuit, & quod
beate viuit, nō deberet, nisi gratiæ tuæ, conuersa per cō-
mutationem meliorem ad id quod neq; in melius, ne-
que in deterius cōmutari potest, quod tu solus es, quia
solus simpliciter es, cui non est aliud viuere, aliud bea-
te viuere, quia tua beatitudo tu es.

Ex dei gra-
tia omnia.
Cap. III.

QUid ergo tibi deesset ad bonū quod tu tibi es,
etiā si ista vel oīno nulla essent, vel informia
remanerēt, quæ nō ex indigentia fecisti,
sed ex plenitudine bonitatis tuæ, cohībēs
atq; conuertēs ad formā, non vt tanquā tuū gaudium
compleatur ex eis? Perfecto enim tibi displicet eorum
imperfectio,

Deus non e-
get rebus
conditis.
Cap. III.

A imperfectio, vt ex te perficiantur & tibi placeant, non autē imperfecto, tanquā & tu eorū perfectione perficiendus sis. Spiritus enim tuus bonus superferebatur super aquas, nō ferebatur ab eis tanquā in eis requiesceret. In quibus em requiescere dicitur spiritus tuus bonus, hos in se requiescere facit. Sed superferebatur incorruptibilis & incommutabilis voluntas tua, ipsa in se sibi sufficiens super eam, quā feceras vitam: cui nō est hoc viuere quod beate viuere, quia viuit etiā fluitans in obscuritate sua: cui restat conuerti ad eum à quo facta est, & magis magisq; viuere apud fontem vitæ, & in lumine eius videre lumen, & perfici, & illustrari, & beari.

Ecce apparet mihi in enigmate trinitas quod es deus meus, quoniā tu pater in principio & sapientia nostra, quod est tua sapientia de te nata, & qua tibi & coeterna, id est, in filio tuo fecisti cælum & terram. Et multa diximus de cælo cæli, & de terra inuisibili & incompressa, & de abyssu tenebrosa, secundum spiritualis informitatis vagabunda deliquia, nisi conuerteretur ad eum à quo erat qualiscunq; vita, & illuminatione fieret speciosa vita, & esset cælum cæli eius, quod inter aquam & aquā postea factum est: & tenebam iam patrem in dei nomine qui fecit hæc, & filium in principij nomine in quo fecit hæc, & trinitatē credens deum meū sicuti credebam, quærebam in eloquiis sanctis eius, & ecce spiritus tuus superferebatur super aquas. Ecce trinitas deus meus, pater & filius & spiritus sanctus, creator vniuersæ creaturæ.

Sed quæ causa fuerat, o lumen veridicū tibi admo-ueo cor meum, ne me vana doceat, discute tenebras eius, & dic mihi, obsecro te per matrē charitatem, obsecro te, dic mihi, quæ causa fuerat, vt post nominatum cælū & terram, inuisibilem & incompressā, & tenebras super abyssum, tum demū scriptura tua nominaret spiritū tuū? An quia oportebat sic eum insinuari vt diceretur superferri, & nō posset hoc dici, nisi prius illud cōmemoraretur, cui superferri spiritus tuus posset intelligi? Nec patri enim nec filio superferebatur, Nec superferri recte diceretur, si nulli rei superferretur. Prius ergo dicendum erat cui superferretur, & deinde ille quem nō oportebat aliter commemorari, nisi vt superferri diceretur. [Cur ergo aliter eum insinuari non oportebat, nisi vt superferri diceretur?]

Iam hinc sequatur qui potest intellectu Apostolum tuum dicentem, quia charitas tua diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis, & de spiritualibus docentem & demonstrantem supereminētē viā charitatis, & flectentē genua pro nobis ad te, vt cognoscamus supereminētē scientiā charitatis Christi. Ideoq; ab initio supereminens superferebatur super aquas. Cui dicam? quomodo dicam de pondere cupiditatis in abruptam abyssum, & de subleuatione charitatis per spiritum tuū, qui superferebatur super aquas? Cui dicam? Quomodo dicam? Mergimur & emergimus. Neque enim loca sunt quibus mergimur & emergimus. Quid similis & quid dissimilis? Affectus sunt, amores sunt, immunditia spiritus nostri defluens inferius amore curarum, & sanctitas spiritus tui attollens nos superius amore securitatis, vt sursum corda habeamus ad te, vbi spiritus tuus superfertur super aquas, & veniamus ad supereminentem requiem, cum pertransierit anima nostra aquas quæ sunt sine substantia.

Defluxit angelus, defluxit anima hominis, & indicauerunt abyssum vniuersæ spirituales creaturæ.

Tomus primus.

turæ in profundo tenebroso. Nisi dixisses ab initio, fiat lux, & facta esset lux, & inhaereret tibi omnis obediens intelligentia cælestis ciuitatis tuæ, & requiesceret in spiritu tuo, qui superfertur incommutabiliter super omne mutabile. Alioquin & ipsum cælū cæli tenebrosa abyssus esset in se, nunc autem lux est in domino. Nam & in ipsa miseria inquietudine defluentium spirituum & indicantium tenebras suas nudatas veste luminis tui, satis ostendis quā magnam creaturam rationalem feceris, cui nullo modo sufficit ad beatam requiem quicquid te minus est, ac per hoc nec ipsa sibi. Tu enim deus noster illuminabis tenebras nostras: Ex te oriuntur vestimenta nostra, & tenebræ nostræ sicut meridies erunt. Da mihi te deus meus, redde mihi te, En amo, & si parum est, amem validius. Non possum metiri, vt sciam quantū desit mihi amoris ad id quod satis est, vt currat vita mea in amplexus tuos, nec auertatur donec abscondatur in abscondito vultus tui. Hoc tantum scio, quia male mihi est præter te, non solum extra me, sed & in meipso, & omnis mihi copia, quæ deus meus non est, egestas est.

Nunquid aut pater aut filius non superferebatur super aquas? Si tanquam loco sicut corpus, nec spiritus sanctus. Si autem incommutabilis diuinitatis eminentia super omne mutabile, & pater & filius & spiritus sanctus superferebatur super aquas: Cur ergo tantum de spiritu tuo dictum est hoc: Cur de illo tantum dictum est, quasi locus ibi esset, qui non est locus, de quo solo dictum est quod sit donum tuum, & in dono tuo requiescimus: ibi te fruimur requies nostra, locus noster. Amor illuc attollit nos, & spiritus tuus bonus exaltat humilitatem nostram de portis mortis. In bona voluntate pax nobis est. Corpus pondere suo nititur ad locum suum. Pondus non ad ima tantum est: sed ad locum suū. Ignis sursum tendit, deorsum lapis. Ponderibus suis aguntur, loca sua petunt. Oleum infra aquam fufum, supra aquam attollitur: aqua supra oleum fusa, infra oleum demergitur: Ponderibus suis aguntur, loca sua petunt. Minus ordinata inquieta sunt, ordinantur & quiescunt. Pondus meum amor meus, efferor quocunque feror. Dono tuo accendimur, & sursum ferimur. Inardescimus & imus. Ascendimus ascensionem in corde, & cantamus canticum graduum. Igne tuo, igne tuo bono inardescimus & imus, quoniā sursum imus ad pacem Hierusalem, quoniam iucundatus sum in his quæ dixerunt mihi, in domum domini ibimus. Ibi nos collocauit volūtas bona, vt nihil velimus aliud quā permanere illic in æternum.

Beata creatura quæ non nouit aliud, cū esset ipsa aliud nisi dono tuo quod superfertur super omne mutabile, mox vt facta est, attolleretur nullo intervallo tēporis in ea vocatione qua dixisti: Fiat lux, & facta est lux. In nobis enim distinguitur tempore quo tenebræ fuimus & lux efficimur. In illa vero dictū est quid esset nisi illuminaretur: & ita dictū est quasi prius fuerit fluxa & tenebrosa: vt appareret causa qua dictū est, vt aliter esset, id est, vt ad lumen indeficiens conuerfa lux esset. Qui potest intelligat, & qui non potest, a te petat. Vt quid mihi molestus est, quasi ego illuminem vllum hominem venientem in hunc mundum.

Trinitatem omnipotentem quis intelligit? Et quis non loquitur eam, si tamen intelligit eam rara anima, quæ cū de illa loquitur, sciat quid loquatur. Et cōtendunt & dimicant, & nemo sine pace vidit istam visionē. Vellem vt hæc tria cogitaret homi-

g ij nes

Psal. 55.

Filius principium.
Cap. V.

Spiritus superferrius a-
quit. Ca. VI.

Effectus spiritus.
Cap. VII.
Rom. 5.
Eph. 5.

Psal. 139.

Spiritus for-
pens animas
infirmas.
Cap. VIII.

Psal. 139.

Psal. 138.

Psal. 139.

E
Quæ solus
spiritus fere-
tur super a-
quas.
Cap. IX.

Psal. 139.

F

Psal. 139.

Ex dono dei
omnia.
Cap. X.
Gen. 1.

Eph. 5.

Ioan. 1.
Symbola tri-
nitatis in
homine.
Cap. XI.

Esse, nosse,
velle.

Aut.
vtrunque.
in se sibi
sine.

Aqua baptif
mi per spm
efficax. H
Cap. XII.

Psal. 38.
I sunt.
Psal. 35.
Matth. 4.

Psal. 41.

Eph. 5.

Ex spiremif
sio pctoru.
Cap. XIII.
Rom. 8.
Psal. 41.
1. Cor. 3.

Philip. 3.

Psal. 41.
2. Cor. 5.

Rom. 12.

1. Cor. 14.
Galat. 3.
Act. 2.

Psal. 67.

Psal. 45.
Rom. 8.

Ioan. 4.
Psal. 41.

1. Cor. 11.

Gnes in seipfis. Longe aliud sunt ista tria quam illa tri-
nitas. Sed dico vbi se exerceant & probent, & sentiant
quam longe aliud sunt. Dico autē hac tria: esse, nosse,
velle. Sum enim, & noui, & volo: sum sciens & volēs: &
scio esse me, & velle vt sim: & volo esse & scire. In his
igitur tribus quā sit inseparabilis vita, & vna vita, &
vna mēs, & vna essentia, quā deniq; inseparabilis di-
stinctio, & tamē distinctio, videat qui potest. Certe co-
ram se est, attēdat in se, & videat, & dicat mihi. Sed cū
inuenit in his aliquid & dixerit, nō iam se putet in-
uenisse illud quod supra ista est incommutabile, quod est
incommutabiliter, & scit incommutabiliter, & vult inco-
mutabiliter: & vtrū propter tria hac & ibi trinitas: an
in singulis hac tria, vtrū singulorū sint: an vtrorū-
que? miris modis simpliciter & multipliciter infinito
insensibili sine quo est, & sibi notum est, & sibi sufficit
incommutabiliter idipsum copiosa vnitatis magnitu-
dine, quis facile cogitauerit? quis vllō modo dixerit?
quis quolibet modo temere pronunciauerit?

Procede in confessione fides mea, dic domino deo
tuo: Sancte, sancte, sancte domine deus meus, in
nomine tuo baptizati sumus, pater & filii & spiri-
tussancte, in nomine tuo baptizamus, pater & filii & spi-
ritussancte: quia & apud nos in Christo suo fecit deus
cælum & terram, spirituales & carnales ecclesiæ suæ: &
terra nostra antequā acciperet formam doctrinæ, in-
uisibilis erat & incomposita: & ignorantie tenebris te-
gebatur, quoniam pro iniquitate erudisti hominem,
& iudicia tua sicut abyssus multa. Sed quia spūs tuus
superferebatur super aquam, non reliquit miseriam no-
stram misericordia tua, & dixisti: Fiat lux. Pœnitenti-
am agite, appropinquabit enim regnū cælorū pœnitē-
tiā agite, fiat lux, & facta est lux. Et quoniam contur-
bata erat ad nos ipsos anima nostra, commemorati su-
mus tui domine de terra Iordanis, & de monte aqua-
li tibi, sed paruo propter nos: & displicuerunt nobis te-
nebræ nostræ, & conuersi sumus ad te: & facta est lux.
Et ecce fuimus aliquando tenebræ, nunc autem lux in
domino.

Et tamen adhuc per fidem, nōdum per speciem.
Spe enim salui facti sumus. Spes autem quæ vi-
detur non est spes. Adhuc abyssus abyssum inuo-
cat, sed iam non in voce cataractarum tuarum. Adhuc
& ille qui dicit: Non potui vobis loqui quasi spiritali-
bus, sed quasi carnalibus, etiam ipse nondum se arbi-
tratur comprehendisse: & quæ retro oblitus, in ea quæ
ante sunt extenditur, & ingemiscit grauatus, & sitit a-
nima eius ad deum viuum, quemadmodum certus ad
fontes aquarum, & dicit: Quando veniam? habitaculū
suum quod de cælo est, superindui cupiens & inuocat
inferiorem abyssum dicens: Nolite conformari huic
seculo, sed reformamini in nouitate mentis vestræ: &
nolite pueri effici mentibus, sed malitia paruuli estote,
vt mentibus perfecti sitis. Et, O stulti Galatæ, quis vos
fascinauit? Sed iam non in voce sua: in tua enim qui
misisti spiritum tuum de excelsis, per eum qui ascen-
dit in altum, & aperuit cataractas donorum suorum,
vt fluminis impetus letificaret ciuitatē tuam. Illi enim
suspirat sponsi amicus, habens iam spiritus primitias
penes eum, sed adhuc in semetipso ingemiscens, ado-
ptionem expectans, redemptionem corporis sui: illi su-
spirat, membrum est enim spōsæ, & illi zelat: amicus
est enim sponsi, illi zelat non sibi: quia in voce cata-
ractarum tuarum, non in voce sua inuocat alteram abyf-
sum, cui zelans, timet ne sicut serpens Euam decepit a-

stutia sua, sic & eorum sensus corrumpantur à castita-
te, quæ est in spōso nostro vnico tuo. Quæ est illa spe-
ciei lux? Cum videbimus eum sicuti est, & transferint
lachrymæ, quæ mihi factæ sunt panis die ac nocte, dū
dicitur mihi quotidie, vbi est deus tuus?

Et ego dico: Deus meus vbi es? Respiro in te pau-
lulum, cum effundo super me animam meam in
voce exultationis & confessionis soni festiuitatē
celebrātis. Et adhuc tristis est, quia relabatur & fit abyf-
sus, vel potius sentit adhuc se esse abyssum. Dicit em̄
fides mea, quam accendisti in nocte ante pedes meos:
Quare tristis es anima mea, & quare conturbas me?
Spera in domino, Lucerna pedibus tuis verbum eius:
Spera & perseuera, donec transeat nox mater iniquo-
rum, donec transeat ira domini, cuius filij & nos fui-
mus aliquādo tenebræ, quarū residua trahimus in cor-
pore propter peccatum mortuo, donec aspiret dies, &
remoueat vmbra. Spera in domino, Mane adstabo
tibi & contēplabor, semper cōfitebor illi. Mane adsta-
bo & videbo salutare vultus mei, deum meum, qui vi-
uificauit & mortalia corpora nostra, propter spiritum
qui habitat in nobis: quia super interius nostrum tene-
brosum & fluidum misericorditer superferebatur. Vn-
de in hac peregrinatione pignus accepimus, vt iam si-
mus lux, dum adhuc spe salui facti sumus, & filij lucis,
& filij diei, non filij noctis neq; tenebrarum, quod ta-
men fuimus. Inter quos & nos in isto adhuc incerto
humanæ notitiæ, tu solus diuidis qui probas corda no-
stra, & vocas lucem diem, & tenebras noctem. Quis e-
nim nos discernit nisi tu? Quid autem habemus quod
non accepimus à te, ex eadem massa vasa in honorem,
ex qua sunt & alia facta in contumeliā?

Aut quis nisi tu deus noster fecisti nobis firma-
mentū authoritatis super nos in scriptura tua
diuina: Cælū enim plicabitur, vt liber: & nunc
sicut pellis extenditur super nos. Sublimioris enim au-
thoritatis est tua diuina scriptura, cū iam obierunt ista
morte illi mortales, per quos eam dispensasti nobis. Et
tu scis domine, tu scis quēadmodum pellibus indueris
homines, cum peccato mortales fierent. Vnde sicut pel-
lem extendisti firmamētum libri tui, concordēs vtiq;
sermōnes tuos, quos per mortalium ministeriū super-
posuisti nobis. Nanq; ipsa eorum morte solidamētum
authoritatis in eloquiis tuis per eos editis sublimiter
extenditur super omnia quæ subter sunt. Quod cum
hic viuerent, non ita sublimiter extētum erat. Non-
dum sicut pellem cælum extēderas, nondū mortis eo-
rum famā vsquequaq; dilataueras. Videamus dñe & do-
mine & cælōs opera digitorū tuorum, disserena oculis
nostris nubilum quo subtexisti eos. Ibi est testimoniū
tuum, sapientiam præstans paruulis. Perfice deus meus
laudem tuam ex ore infantium & lactentium. Neque
enim nouimus alios libros, ita destruentes superbiam,
ita destruentes inimicum & defensorem, resistentem
reconciliationi tuæ defendendo peccata sua. Non noui
domine non noui alia tam casta eloquia, quæ sic mihi
persuaderent confessionem, & lenirent ceruicem meā
iugo tuo, & inuiteret colere te gratis. Intelligam ea pa-
ter bone, da mihi hac subterposito, quia subterpositis
solidasti ea. Sunt aliæ aquæ, quæ super hoc firmamen-
tum, credo immortales, & à terrena corruptione secre-
tæ: Laudent nomen tuum, laudent te supercælestes po-
puli angelorum tuorum, qui non opus habent suscipe-
re firmamentum hoc & legendo cognoscere verbum
tuum. Vident enim faciem tuam semper, & ibi legunt
line

K
1. Ioan. 4.
Psal. 41.

Fide & spe
corroborat.
mur.
Cap. XIII.
Psal. 41.

Iei.

Psal. 38.

Eph. 5.

Rom. 8.
Canti. 2.
Psal. 41.
Psal. 5.
Rom. 8.

L.

Eph. 5.
Rom. 8.
1. Thes. 5.

1. Cor. 4.
Rom. 9.

Voce funda-
menti scri-
ptura intel-
ligitur.
Cap. XV.
Esa. 34.
Apoc. 6.
Psal. 103.
Gene. 3.

M

Psal. 103.

Psal. 18.
Psal. 8.

I suspicere,
Matth. 18.

A sine syllabis temporum quid velit aeterna voluntas tua. Legunt, eligunt & diligunt: semper legunt, & nunquam praeferit quod legunt. Eligendo enim & diligendo legunt ipsam incommutabilitatem consilij tui. Non clauditur codex eorum, nec plicabitur liber eorum, quia tu ipse illis hoc es, & es in aeternum, quia super hoc firmamentum ordinasti eos, quod firmasti super infirmitatem inferiorum populorum, ubi susciperentur & cognoscerent misericordiam tuam, temporaliter enunciantem te qui fecisti tempora. In caelo enim domine misericordia tua, & veritas tua usque ad nubes. Transiunt nubes, caelum autem manet. Transiunt predicatorum verbi tui ex hac vita in aliam vitam, scriptura vero tua usque in finem seculi super populos extenditur. Sed & caelum & terra transibunt, sermones autem tui non transibunt: Quoniam & pellis plicabitur, & foenum super quod extendebatur, cum claritate sua praeteriet, verbum autem tuum manet in aeternum: quod nunc in enigmate nubium & per speculum caeli non sicuti est apparet nobis: quia & nos quamvis filio tuo dilecti simus, nondum apparuit quod erimus. Accendit per retia carnis, & blanditus est, & inflammauit, & currimus post odorem eius.

B Sed cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Sicuti est domine videre nostrum, quod nondum est, da nobis.

N Am sicut omnino tu es, tu scis solus qui es incommutabiliter, & scis incommutabiliter, & vis incommutabiliter. Et essentia tua scit & vult incommutabiliter, & scientia tua est & vult incommutabiliter, & voluntas tua est & scit incommutabiliter. Nec videtur iustum esse coram te, ut quemadmodum se scit lumen incommutabile, ita sciatur ab illuminato commutabili. Ideoque anima mea sicut terra sine aqua tibi: quia sicut se illuminare de se non potest, ita se satiare de se non potest. Sic enim apud te fons vitae quomodo in lumine tuo videbimus lumen.

Q Vis congregavit amaricantes in societatem unam. Idem namque illis finis est temporalis & terrenae felicitatis, propter quam faciunt omnia: quamvis innumerabili varietate curarum fluctuent. Quis domine, nisi tu qui dixisti, ut congregaretur aqua in congregationem unam, & appareret arida sitiens tibi? Quoniam tuum est & mare, & tu fecisti illud, & aridam terram manus tuae formauerunt: Neque enim amaritudo voluntatum, sed congregatio aquarum vocatur mare. Tu enim coerces etiam malas cupiditates animarum, & figis limites quousque progredi sinantur, atque ut in se comminuantur fluctus earum, atque ita facis mare ordine imperij tui super omnia. At animas sitiens tibi, & apparentes tibi alio fine distinctas a societate maris, occulto & dulci fonte irrigas, ut & terra det fructum suum, & te iubente domino deo suo germinet anima nostra opera misericordiae, secundum genus diligens proximum in subsidiis necessitatum carnalium, habens in se semen secundum similitudinem: quoniam ex nostra infirmitate compatimur ad subueniendum indigentibus, similiter opitulantes quemadmodum nobis vellemus opem ferri, si eodem modo indigeremus, non tantum in facilibus, tanquam in herba seminali, sed etiam in protectione adiutorij forti robore, sicut lignum fructiferum, id est, beneficium ad eripiendum eum, qui iniuriam patitur, de manu potentis, & praebendo protectionis umbraculum valido robore iusti iudicij.

Tomus primus.

Ita domine, ita oro te, oriatur sicuti facis, sicuti das hilaritatem & facultatem, oriatur de terra veritas, & iustitia de caelo respiciat, & fiant in firmamento luminaria. Frangamus elurienti panem nostrum, & ege num sine tecto inducamus in domum nostram. Nudum vestiamus, & domesticos seminis nostri non despiciamus: Quibus in terra natis fructibus, vide quia bonum est: & erumpat temporanea lux nostra, & de ista inferiori fruge actionis in delicias contemplationis verbum vitae superius obtinentes, appareamus sicut luminaria in mundo coherentes firmamento scripturae tuae. Ibi enim nobiscum disputas, ut diuidamus inter intelligibilia & sensibilia, tanquam inter diem & noctem, vel inter animas alias intelligibilibus, alias sensibilibus deditas: ut iam non tu solus in abdito diiudicationis tuae, sicut antequam fieret firmamentum diuidas inter lucem & tenebras, sed etiam spirituales tui in eodem firmamento positi atque distincti, manifestata per orbem gratia tua luceant super terram, & diuidant inter diem & noctem, & significant tempora: quia vetera transierunt, ecce facta sunt noua, & quia prior est nostra salus quam cum credidimus, & quia nox praecessit, dies autem appropinquauit: & quia benedices coronam anni tui, mittens operarios in messem tuam, in qua seminanda alij laborauerunt, mittens etiam in aliam sementem, cuius messis in fine est. Ita das vota optati, & benedices annos iustitiae autem idem ipse es, & in annis tuis qui non deficient, horreum praeparas annis transeuntibus. Aeterno quippe consilio propriis temporibus bona caelestia das super terram. Quoniam quidem alij datur per spiritum sermo sapientiae tanquam luminare maius, propter eos qui perspicuae veritatis luce delectantur tanquam in principio diei: alij autem sermo scientiae secundum eundem spiritum, tanquam luminare minus: alij fides, alij donatio curationum, alij operationes virtutum, alij prophetia, alij diiudicatio spirituum, alij genera linguarum: & haec omnia tanquam stellae. Omnia enim haec operatur vnus atque idem spiritus diuidens propria vnique prout vult, & faciens apparere sidera in manifestatione ad utilitatem. Sermo autem scientiae, quia continentur omnia sacramenta, quae variantur temporibus tanquam luna, & ceterae notitiae donorum, quae deinceps tanquam stellae commemoratae sunt, quantum differunt ab illo calore sapientiae, quo gaudet praedictus dies, tantum in principio noctis sunt. His enim sunt necessaria, quibus ille prudentissimus seruus tuus non potuit loqui, quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus, ille qui sapientiam loquitur inter perfectos. Animalis autem homo tanquam paruulus in Christo lactisque potator, donec roboretur ad solidum cibum, & acie firmet ad solis aspectum, non habeat desertam noctem suam, sed luce lunae stellarumque contentus sit. Haec nobiscum disputas sapientissime deus noster in libro tuo firmamento tuo, ut discernamus omnia contemplatione mirabili, quamvis adhuc in signis, & in temporibus, & in diebus, & in annis.

Sed prius lauamini, mundi estote, auferite nequitiam ab animis vestris, atque a conspectu oculorum meorum, ut appareat arida. Discite bonum facere, iudicate pupillo, & iustificare viduam, ut germinet terra herbam pabuli & lignum fructiferum, & venite disputemus, dicit dominus, ut fiant luminaria in firmamento caeli, & luceant super terram. Quarebat diues ille a magistro bono, quid faceret ut vitam eternam consequeretur. Dicat ei magister bonus, quem putabat hominem, & nihil amplius. Bonus est autem, quia deus est: dicat ei ut si vult venire ad vitam, seruet mandata. Separet a se

g. iij. amari-

D Orat ut oriatur de terra veritas & iustitia de caelo respiciat. Ca. XVIII.

1. Pet. 1.

1. Cor. 13.

Rom. 13.

E

Psal. 64.

Matth. 9.

Ioan. 4.

Psal. 101.

1. Cor. 12.

Luminare

maius.

Luminare

minus.

F

1. Cor. 13.

1. Cor. 13.

Petrus putandum vi-

lis, quo ca-

pax sit vi-

titum.

Cap. XIX.

Matth. 19.

G amaritudinem malitiæ atq; nequitia: non occidat, nō mœchetur, nō furetur, nō falsum testimoniū dicat, vt appareat arida: & germinet honorē patris & matris, & dilectionē proximi. Fecit, inquit, hæc omnia. Vnde ergo tantę sping, si terra fructifera est: Vade extirpa syluosa dumeta auariciæ, vende quæ possides, & implere frugibus dando pauperibus, & habebis thesaurū in cœlis, & sequere dominū, si vis esse perfectus, eis sociatus, inter quos loquitur sapientiā ille qui nouit qui distribuat diei & nocti, vt noris & tu, vt fiat & tibi luminaria in firmamento cœli. Quod non fiet, nisi fuerit illic cor tuum: quod item non fiet, nisi fuerit illic thesaurus tuus, sicut audisti à magistro bono. Sed contristata est terra sterilis, & spinæ suffocauerunt verbū. Vos autem genus electum, infirma mundi, qui dimisistis omnia vt sequeremini dominū, ite post eum, & cōfundite fortia: ite post eum speciosi pedes, & lucete in firmamento, vt cœli enarrent gloriam eius, diuidētes inter lucem perfectōrū, sed nondum sicut angelorum: & tenebras paruulorū, sed non desperatorum: lucete super omnem terram, & dies sole candens, eructet diei verbum sapientiæ: & nox luna lucens, annunciet nocti verbum scientiæ. Luna & stellæ nocti lucent, sed nox non obscurat eas: quoniam illæ illuminant eam pro modulo eius. Ecce enim tanquam deo dicente, fiat luminaria in firmamento cœli, factus est subito de cœlo sonus, quasi ferretur flatus vehemens, & visæ sunt linguæ diuise quasi ignis, qui & insedit super vnūquēq; illorum: & facta sunt luminaria in firmamento cœli, verbū vitæ habētia. Vbiq; discurrete ignes sancti, ignes decori. Vos enim estis lumen mūdi, nec estis sub modio. Exaltatus est cui adhæstis, & exaltauit vos. Discurrete & innotescite omnibus gentibus.

Creatio spiritalis virtutum. Ca. XX.
Concipiat & mare, & pariat opera vestra, & producant aquæ reptilia animarū viuarum. Separantes enim preciosum à vili, facti estis os dei, per quod diceret: Producant aquæ non animā viuam, quam terra producit, sed reptilia animarū viuarum, & volatilia volantia super terrā. Repserunt enim sacramenta tua deus per opera seruorum sanctōrū tuorum inter medios fluctus tentationum seculi, ad imbuēdas gentes nomini tuo, in baptismo tuo. Et inter hæc facta sunt magna mirabilia tanquam cete grandia, & voces nunciorum tuorū volitantes super terrā iuxta firmamentum libri tui, præposito illo sibi ad authoritatem, sub quo volitarent quocunq; irent. Neq; enim sunt loquelæ neq; sermones, quorū non audiantur voceseorū, quando in omnem terrā exiit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorū: quoniam tu domine benedicēdo multiplicasti hæc. Nunquid mentior aut mixtione misceo, neq; distinguo lucidas cognitiones harum rerum in firmamento cœli, & opera corporalia in vndoso mari, & sub firmamēto cœli: Quarū enim rerū notitiæ sunt solidæ, & terminatæ sine incrementis generationum, tanquā lumina sapientiæ & scientiæ earundem rerū sunt operationes corporales multæ ac varię, & aliud ex alio crescēdo multiplicatur in benedictione tua deus: qui consolatus es fastidia sensuum mortaliū, vt in cognitiōe animi res vna multis modis per corporis motiones figuretur atq; dicatur: aquæ produxerunt hæc, sed in verbo tuo necessitates alienatorū ab æternitate veritatis tuæ populorū produxerūt hæc, sed in euāgelio tuo, quoniā ipsæ aquæ ista eiecerunt, quarū amarus lāguor fuit causa, vt in tuo verbo ista procederent. Et pulchra sunt omnia faciente te, & ecce tu in-

narrabiliter pulchrior qui fecisti omnia: à quo si non esset lapsus Adam, nō diffunderetur ex vtero eius sanguis maris, genus humanū profunde curiosum & procellose tumidū, & instabiliter fluidum: atq; ita nō opus esset, vt in aquis multis corporaliter & sensibiliter operaretur dispensatores tui mystica facta & dicta. Sic enim nunc mihi occurrerunt reptilia & volatilia, quibus imbuti & initiati homines corporalibus sacramentis subditi, non vltra proficerent, nisi spiritaliter viuesceret anima gradu alio, & post initij verbum in consummationem respiceret.

AC per hoc in verbo tuo non maris profunditas, sed ab aquarum amaritudine terra discretata eiicit, non reptilia animarum viuarū & volatilia, sed animam viuam. Neq; enim iam opus habet baptismo quo gentibus opus est, sicut opus habebat cū aquis tegetetur. Non enim intratur aliter in regnū cœlorū ex illo quo instituiti, vt sic intretur: nec magnalia querit mirabilium quibus fiat fides. Neq; enim nisi signa & prodigia viderit, non credit, cum iam distincta sit terra fidelis ab aquis maris infidelitate amaris, & linguę in signo: sunt nō fidelibus, sed infidelib⁹. Nec isto igitur genere volatili, quod verbo tuo produxerūt aquę, opus habet terra, quam fundasti super aquas. Immitte in eam verbum tuum per nuncios tuos. Opera enim eorum narramus, sed tu es qui operaris in eis, vt operentur animam viuam. Terra producit eam, quia terra causa est, vt hæc agant in ea: sicut mare fuit causa vt agerent reptilia animarum viuarum, & volatilia sub firmamento cœli, quibus iam terra non indiget: quauis piscē manducet leuatū de profundo in ea mēsa quam parasti in conspectu credentium. Ideo enim de profundo leuatus est, vt alat aridam, & auis marina progenies, sed tamen super terram multiplicatur. Primarum enim vocum euangelizantium infidelitas hominum causa extitit, sed & fideles exhortantur, & benedicuntur ab eis multipliciter de die in diem. At vero anima vna de terra sumpsit exordiū, quia non prodest iam nisi fidelibus continere se ab amore huius seculi, vt anima eorū tibi viuat, quæ mortua erat in delitiis viuens, delitiis domine mortiferis: nam tu puri cordis vitales delitiæ. Operentur ergo iam in terra ministri tui, non sicut in aquis infidelitatis annunciando & loquendo per miracula & sacramenta & voces mysticas, vbi intenta sit ignorantia mater admirationis in timore occultorum signorum. Talis enim est introitus ad fidem filiis Adam oblitis tui, dum abscondunt se à facie tua, & sunt abyssi: sed operentur etiam sicut in arida discretata à gurgitibus abyssi, & sunt forma fidelibus viuendo coram eis, & excitando ad imitationem. Si enim non tantum ad audiendū verbum, sed etiam ad faciendum audiunt: Quarite dominum, & viuet anima vestra, vt producat terra animam viuentem. Nolite conformari huic seculo, continete vos ab eo. Euitando viuit anima, quæ appetēdo moritur. Continete vos ab immani feritate superbiæ, ab inerti voluptate luxuriæ, & à fallaci nomine scientiæ, vt sint bestię mansuetæ, & pecora edomita, & innoxij serpentes. Motus em̄ animæ sunt isti in allegoria, sed fastus elationis, & delectatio libidinis, & venenum curiositatis motus sunt animæ morituræ: quia non ita moritur, vt omni motu careat, quoniam discedendo à fonte vitæ, moritur, atq; ita suscipitur à prætereūte seculo, & cōformatur ei. Verbū autem tuū deus fons vitæ æternæ est, & non præterit: ideoq; in verbo tuo

Allegorica interpretatio animæ & piscium & ceterorum animalium. Cap. XXI

Ioan. 4.

1. Cor. 14.

L

Luc. 24.

1. Tim. 5.

M

Geno. 3.

Psal. 8.

Rom. 12.

A tuo cohibetur ille discessus, dum dicitur nobis: Nolite conformari huic seculo, ut producat terra in fonte vi-
ra animā viuētem, in verbo tuo per Euāgelistas tuos animam continentē, imitando imitatores Christi tui. Hoc est enim secundū genus, quoniam amulatio viri ab amico est. Estote, inquit, sicut ego: quia & ego sicut vos. Ita erunt in anima viua bestia bona in mansuetudine actionis. Mandasti enim, dicēs: In mansuetudine opera tua perface, & ab omni homine diligeris. Et pe-
cora bona neq; si manducauerint, abundantia: neque si non māducauerint, egentia: & serpentes boni, non per-
niciosi ad nocendū, sed astuti ad cauendū, & tantū ex-
plorantes temporalem naturam, quantū sufficit, ut per
ea quæ facta sunt, intellecta cōspiciatur æternitas. Ser-
uiunt enim rationi hæc animalia, cū a progressu mor-
tifero cohibita viuunt & bona sunt.

Ecce enim domine deus noster creator noster, cū
cohibita fuerint affectiōes ab amore seculi, qui-
bus moriebamur male viuendo, & cœperit esse
anima viuens bene viuendo, completumq; fuerit ver-
bum tuum, quod per Apostolum tuum dixisti: Nolite
conformari huic seculo, consequitur & illud quod ad-
iunxisti statim, & dixisti: Sed reformamini in nouita-
te mentis vestra: non iam secundum genus tanquam
imitantes præcedentem proximū, nec ex hominis me-
lioris autoritate viuētes. Neq; enim dixisti: Fiat ho-
mo secundū genus, sed: Faciamus hominē ad imaginē
& similitudinē nostram, ut nos probemus quæ sit vo-
luntas tua. Ad hoc enim ille dispensator tuus generans
per euāgelium filios, ne semper paruulos haberet, quos
lacte nutriret, & tanquam nutrix foueret. Reforma-
mini, inquit, in nouitate mētis vestra, ad probandum
quæ sit voluntas dei, quod bonum & beneplacitum &
perfectum. Ideoq; non dicis: Fiat homo, sed: faciamus
hominem. Nec dicis, secundum genus, sed: ad imaginē
& similitudinē nostram. Mente quippe renouatus, &
cōspiciens intellectu veritatem tuam, hominē demō-
stratore non indiget, ut suum genus imitetur: sed de-
monstrante te probat ipse quæ sit voluntas tua, quod
bonum & beneplacitum & perfectum: & facis cum
iam capacem videre trinitatem vnitatis, & vnitatem
trinitatis. Ideoque pluraliter dicto: Faciamus homi-
nem: singulariter tamen infertur, Et fecit deus homi-
nem, & pluraliter dicto, Ad imaginem nostram: sin-
gulariter tamen infertur, Ad imaginem dei. Ita ho-
mo renouatur in agnitionem dei secundum imagi-
nem eius qui creauit eum: & spiritualis effectus iudicat
omnia, quæ vtique iudicanda sunt, ipse autem a nemi-
ne iudicatur.

Quod autē iudicat omnia, hoc est, quod habet
potestatem piscium maris, & volatiliū cœli,
& omnium pecorum & ferarū, & omnis
terræ, & omnium reptantium quæ repunt
super terram. Hoc enim agit per mentis intellectum,
per quem percipit quæ sunt spiritus dei. Alioqui homo
in honore positus, nō intellexit: comparatus est iumē-
tis insensatis, & similis factus est illis. Ergo in ecclesia
tua deus noster, secundum gratiam tuam quam dedi-
sti ei, quoniam tuum sumus figmentum creati in ope-
ribus bonis, non solum qui spiritualiter præsent, sed etiā
ij qui spiritualiter subduntur eis qui præsent. Masculum
enim & fœminam fecisti hominem, hoc modo in gra-
tia tua spiritali, vbi secundum sexum corporis non est
masculus & fœmina, quia neque Iudæus, neque Græ-
cus, neque seruus, neque liber. Spirituales ergo, siue qui

Tomus primus.

præsent, siue qui obtemperant, spiritualiter iudicant: nō
de cognitionibus spiritalibus, quæ lucent in firmamen-
to. Non enim oportet de tam sublimi auctoritate iu-
dicare, neque de ipso libro tuo, etiam si quid ibi non lu-
cet, quoniam submittimus ei nostrum intellectū, cer-
tūque habemus, etiam quod clausum est aspectibus
nostris, recte veraciterque dictum esse. Sic enim homo
licet iam spiritalis & renouatus in agnitionem dei, se-
cundum imaginē eius qui creauit eum, factor tamē le-
gis debet esse, nō iudex. Neq; de illa distinctione iudi-
cat spiritalium videlicet atq; carnalium hominum, qui
tuis deus noster oculis noti sunt, & nullis adhuc nobis
apparuerunt operibus, ut ex fructibus eorū cognosca-
mus eos: sed tu domine iam scit eos, & diuisti & vo-
casti in occulto, antequā fieret firmamentum. Neq; de
turbidis huius seculi populis tanquā spiritalis homo di-
iudicat. Quid enim ei de ijs quæ foris sunt iudicare,
ignoranti quis inde venturus sit in dulcedinem gratie
tuæ, & quis in perpetua impietatis amaritudine remā-
surus: Ideoq; homo quem fecisti ad imaginem tuā, non
accepit potestatem luminarium cœli, neq; ipsius oculi
cœli, neq; diei & noctis, quæ ante cœli constitutionē
vocasti, neq; congregationis aquarum quod est mare:
sed accepit potestatem piscium maris, & volatiliū cœ-
li, & omnium pecorū, & omnis terræ, & omnium re-
ptiliū quæ repunt super terram. Iudicat enim & ap-
probat quod recte, improbat autē quod perperā inue-
nerit: siue in ea solennitate sacramentorū, quibus ini-
tiantur, quos peruestigat in aquis multis misericordia
tua: siue in ea, qua ille piscis exhibetur, quem leuatū de
profundo terra pia comedit, siue in verborū signis vo-
cibusq; subiectis auctoritati libri tui tanquā sub firma-
mento volitantibus, interpretando, exponendo, disse-
rendo, disputando, benedicendo, atq; inuocando te ore
erumpentibus atq; sonantibus signis, ut respondeat po-
pulus, amē. Quibus omnibus vocibus corporaliter enū-
ciandis, causa est abyssus seculi, & cecitas carnis, quæ co-
gitata non possunt videri, ut opus sit instrepere in au-
ribus: Ita quāuis multiplicentur volatilia super terrā,
ex aquis tamen originem ducūt. Iudicat etiā spiritalis
approbando quod rectum, improbando autē quod per-
peram inuenerit in operibus moribusq; fidelium & e-
leemosynis tanquā terra fructifera, & de anima viua
mansuefactis affectionibus, in castitate, in ieiuniis, in
cogitationibus piis, de ijs quæ per sensum corporis per-
cipiuntur. De his enim iudicare nunc dicitur, in qui-
bus & potestatem corrigendi habet.

Sed quid est hoc, & quale mysterium est? Ecce be-
nedicis homines o domine, ut crescant & multi-
plicentur, & impleant terram. Nihil ne nobis ex
hoc innuis, ut intelligamus aliquid? Cur non ita bene-
dixeris lucem quam vocasti diem, nec firmamentum
cœli, nec luminaria, nec sydera, nec terram, nec mare?
Dicerem te deus noster, qui nos ad imaginem tuam
creasti, dicerem te hoc donum benedictionis homini
proprie voluisse largiri, nisi hoc modo benedixisses pi-
sces & cetos, ut crescerent & multiplicarentur, ut im-
plerent aquas maris, & volatilia multiplicarentur su-
per terram. Item dicerem ad ea rerum genera perti-
nere benedictionem hanc, quæ gignendo ex semetipsis
propagantur, si eam reperirem in arbutis & fructeris
& in pecoribus terræ. Nūc autē nec herbis & lignis di-
ctum est, nec bestiis & serpētibus, crescite & multipli-
camini, cum hæc quoq; oīa, sicut pisces & aues & hoīes
gignendo augeantur, genusq; custodiant. Quid igitur

g iij dicam

Quare deus
benedixit
hominibus,
piscibus & vo-
latilibus, &
non aliis
creaturis.
Capitulum
XXIII.

G dicam lumen meum veritas, quia vacat hoc, quia inaniter ita dictum est: Nequaquam pater pietatis, absit ut hoc dicat seruus verbi tui. Et si ego non intelligo quid hoc eloquio significes, utantur eo melius meliores, id est, intelligentiores quam ego sum, unicuique quantum sapere dedisti deus meus. Placeat autem & confessio mea coram oculis tuis qua tibi confiteor credere me domine non incassum te ita locutum esse, neque silebo quod mihi lectionis huius occasio suggerit. Verum est enim, nec video quid impediatur, ita me sentire dicta figurata librorum tuorum. Noui enim multipliciter significari per corpus, quod uno modo mente intelligitur, & multipliciter mente intelligi, quod uno modo per corpus significatur. Ecce simplex dilectio dei & proximi, quam multiplicibus sacramentis & innumerabilibus linguis, & in unaquaque lingua innumerabilibus locutionum modis corporaliter enunciat, ita crescunt & multiplicantur fetus aquarum. Attende iterum quisquis hanc legis. Ecce quod uno modo scriptura offert*, & vox personat: In principio fecit deus celum &

*al. effert.
Gene. i.

H terram, nonne multipliciter intelligitur, non errorum fallacia, sed verarum intelligentiarum generibus: ita crescunt & multiplicantur fetus hominum. Itaque si naturas ipsas rerum non allegorice, sed proprie cogitemus, ad omnia quae de seminibus gignuntur, conuenit verbum, Crescite & multiplicamini. Si autem figurate posita ista tractemus, quod potius arbitror intendisse scripturam, quae utique non superuacue solis aquatiliis & hominum foetibus istam benedictionem attribuit, inuenimus quidem multitudines & in creaturis spiritualibus atque corporalibus, tanquam in caelo & in terra: & in animis iustis & iniquis tanquam in luce & tenebris: & in sanctis authoribus, per quos lex ministrata est, tanquam in firmamento quod solidatum est inter aquam & aquam: & in societate amaricantium populorum, tanquam in mari: & in studio animarum piarum tanquam in arida: & in operibus misericordiae secundum praesentem vitam, tanquam in herbis seminabilibus & lignis fructiferis: & in spiritualibus donis manifestatis ad utilitatem, sicut in luminaribus caeli: & in affectibus formatis ad temperantiam tanquam in anima viua. In his omnibus nanciscimur multitudines, & vbertates, & incrementa. Sed quod ita crescat & multiplicetur, ut una res multis modis enuncietur, & una enuntiatio multis modis intelligatur, non inuenimus nisi in signis corporaliter editis, & rebus intelligibiliter excogitatis. Signa corporaliter edita, generationes aquarum propter necessarias causas carnalis profunditatis: res autem intelligibiliter excogitatas generationes humanas, propter rationis fecunditatem intelligimus. Et ideo credimus utriusque horum generi dictum esse abs te domine, Crescite & multiplicamini. In hac enim benedictione concessam nobis a te potestatem & facultatem accipio, & multis modis enunciare quod uno modo intellectum tenuerimus, & multis modis intelligere, quod obscure uno modo enunciatum legerimus. Sic implentur aquae maris, quae non mouentur, nisi a variis significationibus: sic & foetibus humanis impletur & terra, cuius ariditas apparet in studio, & diminatur ei ratio.

Fructus terrae allegorice sunt officia pietatis.
Cap. XXV.

Volo etiam dicere domine deus meus, quod me consequens tua scriptura commonet, & dicam nec verebor. Verum enim dicam te mihi inspirante, quod ex eis verbis voluisti, ut dicerem. Neque enim alio praeter te inspirante credo me verum dice-

re, cum tu sis veritas: omnis autem homo mendax. Et ideo qui loquitur mendacium, de suo loquitur. Ergo ut verum loquar: Ecce dedisti nobis in escam omne forum satium, seminans semen, quod est super omnem terram, & omne lignum, quod habet in se fructum seminis satui. Nec nobis solis, sed & omnibus auiibus caeli & bestiis terrae atque serpentibus: piscibus autem & ceteris magnis non dedisti hanc. Dicebamus enim eis fructibus terrae significari, & in allegoria figurari opera misericordiae, quae huius vitae necessitatibus exhibentur ex terra fructifera. Talis terra erat pius Onesiphorus, cuius domui dedisti misericordiam, qui frequenter Paulum tuum refrigerauit, & catenam eius non erubuit. Hoc fecerunt & fratres, & tali fruge fructificauerunt, qui quod ei deerat, suppleuerunt ex Macedonia. Quomodo autem dolet quedam ligna, quae fructum ei debitum non dederunt, ubi ait: In prima mea defensione nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt, non illis imputetur: Ista enim debentur eis qui ministrant doctrinam rationalem per intelligentias diuinorum mysteriorum, & ita eis debentur tanquam hominibus. Debentur autem eis sicut animae viuae praesentibus se ad imitandum in omni continentia. Item debentur eis tanquam volatilibus propter benedictiones eorum, quae multiplicantur super omnem terram, quoniam in omnem terram exiit sonus eorum.

Pascuntur autem his ecclesiis qui letantur eis, nec illi letantur eis, quorum deus venter est. Neque enim & in illis qui praebent ista ea quae dant fructus est, sed quo animo dant. Itaque ille qui deo seruiebat, non suo ventri, video plane unde gaudeat, video & congratulor ei valde. Acceperat enim a Philippensibus, quae per Epaphroditum miserant, sed tamen unde gaudeat video. Unde autem gaudet, inde pascitur, quia in veritate loquens, Gaudis sum, inquit, magnifice in domino, quia tandem aliquando repullulastis sapere pro me, in quo & sapiebatis, tadium autem habuistis. Isti autem diuturno tadio marcuerant, & quasi exaruerant ab isto fructu boni operis: & gaudet eis, quia repullularunt, non sibi quia eius indigentiae subuenerunt. Ideo secutus ait: Non quod desit aliquid dico, Ego enim didici in quibus sum, sufficiens esse: scio & minus habere, scio & abundare, in omnibus & in omnia imbutus sum, & satiari & esurire & abundare & penuriam pati: omnia possum in eo qui me confortat. Ergo in omnibus gaudes o Paule magne. Unde gaudes, unde pasceris homo renouate in agnitionem dei secundum imaginem eius qui creauit te, & anima viua tanta continentia, & lingua volatilis loquens mysteria: Talibus quippe animantibus esca ista debetur. Quid est quod te pascit? Laetitia. Quod sequitur audiamus. Veruntamen, inquit, bene fecistis, communicantes tribulationi meae. Hinc gaudet, hinc pascitur, quia illi bene fecerunt, non quia eius angustia relaxata est, qui dicit tibi, In tribulatione dilatasti mihi: quia & abundare & penuriam pati nouit in te qui confortas eum. Scitis enim, inquit, & vos Philippenses, quoniam in principio Euangelij, cum ex Macedonia sum profectus, nulla mihi ecclesia communicauit in ratione dati & accepti nisi vos soli: quia & Thessalonicam & semel & iterum vobis meis misistis. Ad haec bona opera eos rediisse nunc gaudet, & repullulasse letatur tanquam reuirescente fertilitate agri. Nunquid propter usus suos, quia dixit, vobis meis misistis? Nunquid propterea gaudet? Non propterea. Et hoc unde scimus? Quoniam ipse sequitur dicens: Non quia

K
Psal. 115.
Ioan. 8.

2. Tim. 1.
quia.
2. Cor. 11.

2. Tim. 4.

L

Psal. 8.

Voluptas & vtilitas ex beneficio in proximum collato.
Ca. XXVI.

Philipp. 4.

tergo.

M

Col. 3.

Philipp. 4.

Psal. 4.

A quia quero datum, sed requiro fructum abundantem. Didici a te deus meus inter datum & fructum discernere. Datum est res ipsa quam dat qui impertitur hæc necessaria, veluti est nummus, cibus, potus, vestimentum, tectum, adiutorium. Fructus autem bona & recta voluntas datoris est. Non enim ait magister bonus: Qui suscepit prophetam, tantum: sed addidit, in nomine prophetæ. Neque ait tantum: Qui suscepit iustum: sed addidit, in nomine iusti. Ita quippe ille mercedem prophetæ, iste mercedem iusti accipiet. Nec solum ait: Qui calicem aquæ frigida potum dederit vni ex minimis meis: sed addidit, tantum in nomine discipuli. Et sic adiunxit: Amen dico vobis, non perdet mercedem suam. Datum est suscipere prophetam, suscipere iustum, porrigere calicem aquæ frigida discipulo: fructus autem, in nomine prophetæ, in nomine iusti, in nomine discipuli hoc facere. Fructu pascitur Helias a vidua sciente quod hominem dei pasceret, & propter hoc pasceret. Per coruum autem dato pascebatur. Nec interior Helias, sed exterior pascebatur, qui posset etiam talis cibi egestate corrumpi.

I Deo; dicam quod verum est coram te domine, cum homines idiotæ atque infideles, quibus initiandis atque lucrandis necessaria sunt sacramenta initiorum, & magnalia miraculorum, quæ nomine piscium & cetorum significari credidimus, suscipiunt corporaliter reficiendos, aut in aliquo presentis vitæ vñ adiuuandos pueros tuos, cum id quare faciendum sit, & quod pertineat ignorent, nec illi istos pascunt, nec isti ab illis pascuntur: quia nec illi hæc sancta & recta voluntate operantur, nec isti eorum datis ubi fructum nondum vident, lætatur. Inde quippe animus pascitur, unde lætatur. Et ideo pisces & ceti non vescuntur escis, quas non germinat, nisi iam terra ab amaritudine marinorum fluctuum distincta atque discreta.

E T vidisti deus omnia quæ fecisti, & ecce bona valde, quia & nos vidimus ea, & ecce omnia bona valde. In singulis generibus operum tuorum, cum dixisses ut fierent & facta essent, illud atque illud vidisti quia bonum est. Septies numeravi scriptum esse te vidisse, quia bonum est quod fecisti, & hoc octauum est, quia vidisti omnia quæ fecisti, & ecce non solum bona, sed etiam valde bona tanquam simul omnia. Nam singula tantum bona erant, simul autem omnia, & bona & valde. Hoc modo dicuntur etiam quæque pulchra corpora, quia longe multo pulchrius est corpus, quod ex membris [pulchris] omnibus constat, quam ipsa membra singula, quorum ordinatissimo conuentu completur vniuersum, quauis & illa etiam singulatim pulchra sint.

E T attendi ut inuenirem, utrum septies vel octies videris, quia bona sunt opera tua cum tibi placuerunt: & in tua visione non inueni tempora per quæ intelligerem, quod toties videris quæ fecisti: & dixi, O domine nonne ista scriptura tua vera est, quoniam tu verax & veritas edidisti eam? Cur ergo tu mihi dicis non esse in tua visione tempora, & ecce scriptura tua mihi dicit per singulos dies ea quæ fecisti te vidisse, quia bona sunt? Et cum ea numerarem, inueni quoties. Ad hæc tu dicis mihi, quoniam tu es deus meus, & dicis voce forti in aurem interiori seruo tuo perumpens meam surditatem & clamans, O homo nempe quod scriptura mea dicit, ego dico. Et tamen illa temporaliter dicit, verbo autem meo æterno tempus non accidit, quia æquali mecum æternitate consistit. Sic ea

quæ vos per spiritum meum videtis, ego video, sicut ea quæ vos per spiritum meum dicitis, ego dico. Atque ita cum vos temporaliter ea videtis, non ego temporaliter video: quemadmodum cum vos temporaliter ea dicatis, non ego temporaliter ea dico.

E T audiui domine deus meus, & elinxi stillam dulcedinis ex tua veritate, & intellexi quoniam sunt quidam quibus displicet opera tua bona, & multa eorum dicunt te fecisse necessitate compulsum, sicut fabricas cælorum & compositiones syderum, & hæc non de tuo, sed iam fuisse alibi creata & aliunde, quæ tu contraheres & copinaries atque contexeres, cum de hostibus victis mūdāna mœnia molireris, ut ea constructione deuicti, aduersus te iterum rebellare non possent. Alia vero nec fecisse te, nec omnino cōpegisse, sicut omnes carnes & minutissima quæque animantia, & quicquid radicibus terrā tenet: sed hostilem mentē naturāque aliam, nec abs te conditam, tibi; contrariam, in inferioribus mundi locis ista gignere atque formare. Infani dicunt hæc, quoniam non per spiritum tuum vident opera tua, nec te cognoscunt in eis.

Q Vi autem per spiritum tuum videt ea, tu vides in eis. Ergo cum vident quia bona sunt, tu vides quia bona sunt: & quæcunque propter te placent, tu in eis cōplacēs: & quæ per spiritum tuum placent nobis, tibi placent in nobis. Quis enim scit hominum quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est: sic & quæ dei sunt nemo scit nisi spiritus dei. Nos autem, inquit non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex deo est, ut sciamus quæ a deo donata sunt nobis. Et admoneor ut dicam. Certe nemo scit quæ dei sunt, nisi spiritus dei: quomodo ergo scim? & nos quæ a deo donata sunt nobis? Respondetur mihi, quoniam quæ per eius spiritum scimus, etiam sic nemo scit nisi spiritus dei. Sicut enim recte dictum est: Non enim vos estis qui loquimini, eis qui in spiritu dei loqueretur: sic recte dicitur: Non vos estis qui scitis, eis qui in dei spiritu sciunt. Nihilominus igitur recte dicitur: Non vos estis qui videtis, eis qui in spiritu dei vident. Itaque quicquid in spiritu dei vident, quia bonum est, non ipsi sed deus videt quia bonum est. Aliud ergo est, ut putet quisque malum esse quod bonum est, quales supradicti sunt: aliud, ut quod bonum est, videat homo quia bonum est. Sicut multis tua creatura placet quia bona est, quibus tamen non tu places in ea, unde frui magis ipsa quam te volunt. Aliud autem, ut cum aliquid videt homo, quia bonum est, deus in illo videat quia bonum est, ut scilicet ille ametur in eo quod fecit, qui non amaretur nisi per spiritum sanctum quem dedit. Quoniam charitas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis, per quem videmus quia bonum est quicquid aliquo modo est. Ab illo enim est, qui non aliquo modo est, sed quod est, est.

G Ratias tibi domine, Videmus cælum & terrā, siue corporalem partem superiorem atque inferiorem, siue spiritalem corporalemque creaturam: atque in ornatu harum partium, quibus constat vel vniuersa mundi moles, vel vniuersa omnino creatura: videmus lucem factam diuisamque a tenebris: videmus firmamentum cæli siue inter spirituales aquas superiores, & corporales inferiores, primum corpus mundi super hoc spatium aeris, & quia hoc vocatur cælum, per quod vagantur volatilia cæli inter aquas, quæ vaporali ter ei superferuntur, & serenis etiam noctibus rorant,

In eos quibus opera dei displicent, Ca. XXX.

E Plis idē probatur quod deo placet, Ca. XXXI.

1. Cor. 2.

Matth. 10.

Rom. 5.

Compēdio denarrat opera dei, Ca. XXXII 1. retract. 6.

Grorant, & has quæ in terris graues fluitant. Videmus congregatarum aquarum speciem per campos maris, & aridam terram vel nudatam vel formatam, ut esset visibilis & composita, herbarumque atque arborum materiem. Videmus luminaria fulgere de super, solem sufficere dici, lunam & stellas consolari noctem, atque his omnibus notari & significari tempora. Videmus humidam usque naturam piscibus & beluis & alitibus fecundatam, quod aeris corpulentia, quæ volatus avium portat, aquarum exhalatione concrescit. Videmus terrenis animalibus faciem terræ decorari: Hominemque ad imaginem & similitudinem tuam cunctis irrationalibus animantibus ipsa tua imagine ac similitudine, hoc est, rationis & intelligentiæ virtute præponi. Et quemadmodum in eius anima aliud est quod consulendo dominatur, aliud quod subditur, ut obtineret: sic viro factam esse etiam corporaliter feminam, quæ haberet quidam in mente rationalis intelligentiæ parem naturam, sexu tamen corporis, ita masculino sexui subiceretur, quemadmodum subiicitur appetitus actionis ad concipiendam de ratione mentis recte agendi solertiâ. Videmus hæc & singula bona, & omnia bona valde.

Utrumque
creatura lau-
der creatoris
Caput.
XXXIII.

*fal. non de
aliqua non
tua vel quæ
&c.
concreta.

De ordine
& vario fru-
ctu Christi-
anæ vitæ.
Caput.
XXXIII.

Laudent te opera tua ut amemus te, & amemus te ut laudent te opera tua, quæ habent initium & finem ex tempore, ortum & occasum, profectum & defectum, speciem & priuationem. Habent ergo consequentia mane & vespere, partim latenter, partim euidenter. De nihilo enim à te, non de te facta sunt, non de te aliqua, non de tua vel quæ antea fuerit, sed de concreta, id est, simul à te creata materia, quia ei in-
formitatem sine vlla temporis interpositione forma-
sti. Nam cum aliud sit cœli & terræ materies, aliud cœ-
li & terræ species, materiem quidem de omnino nihilo, mundi autem speciem de informi materia, simul
tamen utrunque fecisti, ut materiam forma nulla more
intercapedine sequeretur.

Inspeximus etiam propter quorum figurationem ista vel tali ordine fieri, vel tali ordine scribi voluisti, & vidimus: quia bona sunt singula, & omnia bona valde, in verbo tuo, in unico tuo cœlum & terram, caput & corpus ecclesiæ in prædestinatione ante omnia tempora: sine mane & vespere. Vbi autem cœpisti prædestinata temporaliter exequi, ut occulta manifestares, & incomposita nostra componeres, quoniam super nos erant peccata nostra, & in profundum tenebrarum abieramus abs te, & spiritus tuus bonus superferebatur ad subueniendum nobis in tempore opportuno, & iustificasti impios, & distinxisti eos ab iniquis: & solidasti auctoritatem libri tui inter superiores, qui tibi docibiles essent, & inferiores qui eis subderentur: & congregasti societatem infidelium in unam conspirationem, ut apparerent studia fidelium, ut tibi opera misericordiæ parerent, distribuentes etiam pauperibus terrenas facultates ad acquirenda cœlestia: & inde accendisti quadam luminaria in firmamento, verbum vitæ habentes sanctos tuos, & spiritalibus donis prælata sublimi auctoritate fulgentes: & inde ad imbuendas infideles gentes, sacramenta & miracula visibilia, vocesque verborum secundum firmamentum libri tui, quibus etiam fideles benedicerentur, ex materia corporali produxisti: & deinde fidelium animam viuam per affectus ordinatos continetix vigore formasti, atque inde tibi soli mentem subditam, & nullius auctoritatis humanæ ad imitandum indigentem renouasti ad imaginem & similitudinem tuam: præstantique intellectui rationabilem actionem tanquam vi-

ro feminam subdidisti, omnibusque tuis ministeriis ad perficiendos fideles in hac vita necessariis, ab eisdem fidelibus ad usus temporales, fructuosa in futurum opera præberi voluisti. Hæc omnia videmus, & bona sunt valde, quoniam tu ea vides in nobis qui spiritum, quo ea videremus & in eis te amaremus, dedisti nobis.

Domine deus pacem da nobis, omnia enim præstitisti nobis, pacem quietis, pacem sabbati, pacem sine vespere. Omnis quippe iste ordo pulcherrimus rerum valde bonarum modis suis peractis transiturus est, & mane quippe in eis factum est & vespere.

Oportet pacem.
Caput.
XXXV.

Dies autem septimus sine vespere est, nec habet occasum, quia sanctificasti eum ad permutationem sempiternam: ut id quod tu post opera tua bona valde, quantum ea quietus feceris: requieueris septimo die, hoc præloquatur nobis vox libri tui, quod & nos post opera nostra, ideo bona valde, quia tu nobis ea donasti, sabbato vitæ æternæ requiescamus in te etiam.

Diem septimum vespere quare non sequatur.
C. XXXVI

Tunc enim sic requiesces in nobis, quemadmodum nunc operaris in nobis: & ita erit illa requies tua per nos quemadmodum sunt ista opera tua per nos. Tu autem domine semper operaris & semper requiescis, nec vides ad tempus, nec operaris ad tempus, nec moueris ad tempus, nec quiescis ad tempus, & tamen facis & visiones temporales, & ipsa tempora, & quietem ex tempore.

Deus in nobis quando quiescet.
Caput.
XXXVII.

Nos itaque ista quæ fecisti videmus, quia sunt: tu autem quia vides ea sunt. Et nos foris videmus quia sunt, & intus quia bona sunt: tu autem ubi vidisti facta, ibi vidisti facienda. Et nos alio tempore moti sumus ad benefaciendum posteaquam cœcepit de spiritu tuo cor nostrum. Priore autem tempore ad malefaciendum mouebamur deferentes te: tu vero deus vne bone nunquam cessasti benefacere. Et sunt quædam bona opera nostra ex munere quidem tuo, sed non sempiterna. Post illa nos requieturos in tua grati sanctificatione speramus. Tu autem bono nullo indigens, bono semper quietus es, quoniam tua quies tuipe es. Et hoc intelligere quis hominum dabit homini: quis angelus angelo: quis angelus homini? A te petatur, in te queratur, ad te pulsatur: sic accipietur, sic inuenietur, sic aperietur. Amen.

Aliter deus aliter homo videt creaturam.
Caput.
XXXVIII.
ibi.

Math. 7.

M

CONFESSIONVM LIBRI
TERTIIDECIMI FINIS.

DIVI AVRE

LII AVGVSTINI DE
GRAMMATICA
LIBER.

QUONIAM nomina tredecim literis terminantur, quinque vocalibus: a, e, i, o, u. sex semiuocalibus: l, m, n, r, s, x, & duabus mutis: c, t. A masculino: ut Seneca, Catilina, Sylla, vna, Cinna, Pansa: Græca, Sofia, Pareta, Aphra, lugurtha, Micipsa. A feminino: femina, mula, regula, norma, forma, & talia. A neutro Græca sunt tantum: thema, schema, & vnum nomen latinum fluminis, Turia, dicere Salustio, Flumen Turia. A comuni: aduena, conuena, indigena, Troiugena, & talia. Ab epicæno: vipera, aquila, musca, locusta,

Terminationes nominum.

Turia, vide Salustium lib. 2. & Priscianum lib. 5. & 6. huic simile est Muluca.

A cūta, vīla, & talia. Diximus de a. litera, nunc de e. Ab e. litera vocali nullum Latinū, nisi iuncta præpositio-
ne, masculinum inuenitur: vt proconsule, propratore. Ergo iuncta præpositioe fiunt latina, vt dixi ppretore proquæstore. Nam veteres nominatiuo casu proconsul dicebant, attendentes nullum nomen Latinum exire in e. literam nominatiuo casu generis masculini. A fœminino nullum Latinum, sed Græca solum: vt Andromache, Niobe, Libye, Hecate, Euterpe, quorum genitiuus in es exit: vt Andromaches, Niobes, Libyes, Hecates, Euterpes. Sed hæc cum Græcis tractamus. A neutro e. litera in nominatiuo: monile, sedile, cubile, & cetera quæ paulopost in regula generis neutri per omnia nomina ponemus. A communi nullum nomen est, similiter nullū ab epicœno. Nunc de i. litera tractemus in nominatiuo quæ genera cōtineat. A masculino nullum nomen in i. A fœminino nullum. A neutro gummi. & est ἄνωγον. A communi nullum. Ab omni genere, vt frugi, nihili. Declinatur sic, hic vir frugi, fœmina frugi, mancipium frugi. Genitiuo similiter frugi faciet, huius viri frugi, huius fœminæ frugi, huius mācipij frugi: sic per omnes casus frugi dicimus. Sic declinatur nihili: hic nihili vir, hæc nihili mulier, hoc nihili mancipium. Hoc sono nominatiui omnes casus declinantur: sic pluraliter, viri nihili, fœminæ nihili, mancipia nihili. Ab epicœno nullum similiter exit in i. Ab o. litera vocali nominatiuus terminatus masculino appellatiuo, vt ligo ligonis. A proprio nomine: vt Cato, Cicero, Maro, Nero, Tubero, & cetera talia. A fœminino appellatiuo: vt vertigo, indago, farrago, siligo. In Iuuenali legitur ita: Sed quæ mutatis inducitur atq; fouetur Tot medicaminib*, coctæq; siliginis offas Accipit & madidæ, facies dicetur an vlcus. Sarrago, virago, lanugo, aurugo, ærugo, crepido. In Iuuenali: Nulla crepido vacat, nusquam pons & regetis pars: & talia. A fœminino proprio, Carthago. Peregrina vero, vt Dido, Iuno, Io, Alecto, Celeno, Clio, Manto, quorum genitiui in ūs exit, Didūs, Iunūs, Iūs, Alectūs, Celenūs, Cliūs, Mantūs: sed hoc cum Græcis tractemus. A neutro nullus nominatiuus in o. exit. A communi, fullo, latro, cau-
po, & cetera. Ab epicœno: strutio, hirundo, hirudo, gurgulio, buffo, & talia. Ab u. vocali solum neutrum, quod in singulari indeclinabile est, in plurali declinatur: vt cornu, veru, gelu, tonitru. Hoc sono enunciantur omnes casus in singulari, vt diximus. In plurali declinantur: cornua, verua, genua. Genitiuo horum cornuū, veruum, genuum. Et cetera declinabis ad regulam veruum fluctuum. Diximus de vocalibus quinque, quibus terminatur nominatiuus, nunc de semiuocalibus dicamus: L. litera nominatiuus exiens in masculinis appellatiuis, hic sal, in propriis sol. In fœmininis vnū nomen matronæ tātum, Tanaquil. In neutris, vt mel, fel. In communibus: vigil, pugil. Vnde & Terētius de virgine, Pugilem esse aiunt. In epicœnis nullum nomē est. M. nominatiuus exiens, in masculinis nullum Latinū est. In fœmininis: Glycerium, Phanium, Dorcium, Philocomasium. In neutris autem: templum, telum, rectū, & alia quorū plurales faciles sunt. In cōmunibus nullum exit in m. Sic & in epicœnis. Nunc tractemus de semiuocali n. N. litera terminat* nominatiuus à masculinis, flamen, pecten, lien quod est splen. A fœmininis Sirē, pluralis Sirenes. A neutris carmen, germen, gramen & cetera talia quæ post regulas generis neutri tractabimus. A communibus nominatiuus exiens in n. tubicen, tibicen, fidicen, lyricen, cornicen, qui in li-

tuis canit. Ab epicœnis oscen, id est, ab his quæ tradunt D
augurium, attagen. Nunc de semiuocali r. R. litera ter-
minatus nominatiuus à masculinis, vt Cæsar, aratnar, victor, tutor, sopor, mœror, & alia quæ facilia sunt tam in appellatiuis quàm in propriis. A fœmininis, arbor, soror. A neutris, marmor, æquor & alia. A communibus pauper, acer, alacer, memor, author. Ab epicœnis passer, accipiter, anser. Nunc de s. litera semiuocali tractemus. S. litera terminatus nominatiuus à masculinis iustus, doctus, pius. A fœmininis dos, fors, mors, & talia. A neutris vulnus, pectus, pecus & cetera. quæ mox regula retractabitur. A cōmunibus sacerdos, impos, cōpos, similis, nobilis, agilis. Ab omni genere, vt nugas & cetera. De his mox vberius tractabimus. Ab epicœnis tigris, mus, lepus, & cetera. Nunc de semiuocali litera x. Nominatiuus in x. litera à masculinis, vertex, cortex, pumex, à propriis. Pollux. A fœmininis nex, prex, fex, pax, fax & alia. A neutris nullum nomē nisi omni generi iungatur: vt felix. Remanent duæ mutæ, c. t. literæ. Nominatiuus exiens c. litera tenet masculinum: vt alec, tenet neutrum: vt lac. T. litera exiens nominatiuus tenet genus neutrum: vt caput, sinciput, semicaput. Nomina generis neutri in um syllabam exeuntia, vt templum declinantur. Nominatiuo singulari hoc templum, genitiuo huius templi. Datiuo huic templo. Accusatiuo hoc templum. Vocatiuo o templū. Ablatiuo ab hoc tēplo. Et pluraliter. Nominatiuo hæc templa. Genitiuo horum templorum. Datiuo his templis. Accusatiuo hæc templa. Vocatiuo o templa. Ablatiuo ab his tēplis. Simili declinatione hæc omnia procurrunt, telum, tectum, scamnum, bellum, monstrum, portentum, oppidum, carpentum, venenum, donum, bonum, malum, magnum, pessimum, prauum, frumentum, medicamentum, membrum, forum, metrum, portum*, tignum, plaustrum, claustrum, instrumentū, oliuetum, vinetum, palmetum, quercetum, esculatum, laurum, argumentum, sacrum, testamētum, iugerum, vinum: sed nunc tantum in singulari, vina enim poëtæ dixerunt, & cicera. Sic oleum, hordeum, triticum, ferrū viscum, aurum, argētum, plumbum, stagnum, vitrum, electrum, & talia quæ ad pondus veniunt vel mēsurā, ex ista sunt forma. Generis neutri quæ in ium exeunt, sed hæc in genitiuo per duo ij scribuntur, vt hoc ingenium, huius ingenij: sic imperium imperij, scriniū scriniij, capitolum capitoliij, tentorium tētorij, armarium armariij, solarium solariij, tectorium tēctorij, armamentarium armamētariij, spatium spatij, sacrarium sacrariij. Sic horarium horariij, salarium salariij, viridarium viridariij, pomerium pomerij, sacrificium sacrificij, folium folij, solum folij, testimonium testimonij. Sic rosarium rosariij, auiarum auariij, augurium augurij, auspiciū auspiciij, exitium exitij, exiliū exiliij, prodigiū prodigij, auxilium auxiliij, præsidiū præsidiij, atrium atrij, aucupium aucupij, adiutorium adiutorij, mancipium mancipij, doliū doliij. Est alia forma generis neutri, quæ per us exit, vt hoc pecus, numero singulari. Nominatiuo hoc pecus. Genitiuo huius pecoris. Datiuo huic pecori. Accusatiuo hoc pecus. Vocatiuo o pecus. Ablatiuo ab hoc pecore. Et pluraliter. Nominatiuo hæc pecora. Genitiuo horum pecorum. Datiuo his pecoribus. Accusatiuo hæc pecora. Vocatiuo o pecora. Ablatiuo ab his pecoribus. Ad hanc formulam declinabimus vlcus vlcera, facinus facinora, vellus vellera, viscus viscera, rus rura, ius iura, nem* nemora, tergus tergora, pectus pectora, genus genera, pondus pondera, corpus

Oscen. vide
Pli lib. 10.
In r.

In s.

In z.

Alec varij
generis in-
uenit apud
authores.

E
De termina-
tione & de-
clinatione no-
minū neutri
generis.

*forte angli-
portum.

In ium.

F

Iou.

In i.

In i.

In o.

Satyr. 6.

Satyr. 5.

In u.

De nomini-
bus quæ ter-
minantur in
seuiuocales
& eorum ge-
neribus.

In l.

In m.

In n.

In vr.

In or.

In ar.

In er.

2. Geor.

In os.

In e.

G corpus corpora, decus decora, funus funera, fœnus fœnora, olus olera, litus littora, opus opera, rudus rudera, thus thura, tempus tempora, fœdus fœdera, stercus ster cora, onus onera, latus latera. Est alia species generis neutri quæ cōtinet nomina in vr exeūtia, vt hoc murmur in nominatiuo. Genitiuo huius murmuris. Datiuo huic murmuri. Accusatiuo hoc murmur. Vocatiuo ô murmur. Ablatiuo ab hoc murmure. Et pluraliter. Nominatiuo hæc murmura. Genitiuo horum murmurum. Datiuo his murmuribus. Accusatiuo hæc murmura. Vocatiuo ô murmura. Ablatiuo ab his murmurib⁹. Ad hanc formulam similia declinabis, vt ebur eborā, femur femora, sulphur sulphura, fulgur fulgura. Sed ex hac formula non multa inueniuntur, quoniam pauca sunt generis neutri, quæ in or exeunt, vt marmor in nominatiuo. Genitiuo huius marmoris. Datiuo huic marmori. Accusatiuo hoc marmor. Vocatiuo ô marmor. Ablatiuo ab hoc marmore. Et pluraliter. Nominatiuo hæc marmora. Genitiuo horum marmorum. Datiuo his marmoribus. Accusatiuo hæc marmora. Vocatiuo ô marmora. Ablatiuo ab his marmorib⁹. Sic æquor equora, cor corda. Alia species generis neutri quæ continet nomina in ar syllabam exeūtia, vt Far Nominatiuo. Genitiuo huius farris. Datiuo huic farri. Accusatiuo hoc far. Vocatiuo ô far. Ablatiuo ab hoc farre. In plurali tres casus habet solum. Nominatiuo hæc farra. Accusatiuo hæc farra. Vocatiuo ô farra. Non habet ergo genitiuū, datiuū, & ablatiuū. Vnde *ἄνθρωποι* dicuntur in plurali, id est, trium casuū, vt sunt iura: nō dicimus horū iurium, his iuribus, nec ærum aribus, nec mellorum mellibus, & alia pauca. nec enim multa sūt. Sic nec horum farrū in genitiuo possumus dicere, aut in datiuo his farribus. Hanc ergo formulā numero tantum singulari declinabis: hoc nectar nectaris, laser laseris, & instar quod est similitudo: sed habet tres casus tantum, nominatiuum, accusatiuum, & vocatiuum, & est numeri tantum singularis. Alia species generis neutri, quæ continet omnia in er exeūtia: sed numeri tantum singularis. Nominatiuo hoc piper. Genitiuo huius piperis. Datiuo huic piperi. Accusatiuo hoc piper. Vocatiuo ô piper. Ablatiuo ab hoc pipere. Ad hanc formulam declinabis numero tantum singulari, ver. Nominatiuo hoc ver. Genitiuo huius veris. Datiuo huic veri. Accusatiuo hoc ver. Vocatiuo ô ver. Ablatiuo ab hoc vere. Sic declinabis hoc filer, vt ait Vergilius: Molle filer. Similiter declinabis & iuger, sed habet plurale, vt iuger iugera, secundum antiquos, qui dixerunt, iugerum. Vber vbera, tuber tubera. Et in hæc vt dixi paucorum nomina sunt. Alia species per os, vt ipsum os ora, vnde osculum, sed hoc producimus, aliud corripiamus. Ab eo quod sunt ossa declinantur singulariter. Nominatiuo hoc os. Genitiuo huius ossis. Datiuo huic ossi. Accusatiuo hoc os. Vocatiuo ô os. Ablatiuo ab hoc osse. Et pluraliter. Nominatiuo hæc ossa. Genitiuo horum ossium. Datiuo his ossibus. Accusatiuo hæc ossa. Vocatiuo ô ossa. Ablatiuo ab his ossibus. Alia species generis neutri quæ continet nomina in e. exeūtia: vt monile. Nominatiuo hoc monile. Genitiuo huius monilis. Datiuo huic monili. Accusatiuo hoc monile. Vocatiuo ô monile. Ablatiuo ab hoc monili. Et pluraliter. Nominatiuo hæc monilia. Genitiuo horum monilium. Datiuo his monilibus. Accusatiuo hæc monilia. Vocatiuo ô monilia. Ablatiuo ab his monilibus. Similiter declinabis sedile sedilia, præsepe præsepia, collar collaria, ducale ducalia, molle mollia, graue gra-

uia, vile vilia, mite mitia, suaue suauiā, vitale vitalia, K morale moralia, lene lenia, leue leuia, ancyle ancylia: de quo Vergilius leuāque ancyle gerebat. facile facilia, nobile nobilia, agile agilia, mare maria, sed pluraliter tres casus habet tantum, nominatiuum accusatiuum & vocatiuum, genitiuum datiuū & ablatiuū non habet: non enim dicimus in genitiuo horum marium, aut in datiuo his maribus, aut in ablatiuo ab his maribus. Sic & alia declinabis huic formulæ similia. Huic regulæ ablatiuus in i. exit, non in e. quia genus neutrum nunquā habet quatuor casus similes, vt faciat in nominatiuo hoc monile, & accusatiuo hoc monile, & vocatiuo ô monile, & in ablatiuo ab hoc monile: sed ab hoc monili. Inde Vergilius: In strato saxa cubili, ab hoc cubili. Sic & sacra mari colitur. Item hortatur pater ire mari. Item tenui de vimine. Item, Crudeli vulnere. Itē Letali vulnere. Item dulci ex ore coruscent. & cum dicimus nobili genere natus, non nobile. Sic ergo obseruabis in nomine neutro quod exit in nominatiuo singulari in e. vt ablatiuū in i. mittat regula perpetua. Alia species generis neutri quæ continet nomina in al. exeūtia, vt animal. Nominatiuo hoc animal. Genitiuo huius animalis. Datiuo huic animali. Accusatiuo hoc animal. Vocatiuo ô animal. Ablatiuo ab hoc animali. Et pluraliter. Nominatiuo hæc animalia. Genitiuo horū animalium. Datiuo his animalibus. Accusatiuo hæc animalia. Vocatiuo ô animalia. Ablatiuo ab his animalibus. Ad hanc formulā declinabis tribunal tribunalia, luper cal luper calia, quæ sunt sacra illius genij, qui Pan vocatur. Vnde & Vergilius de ipso loco: Et gelida mōstrat sub rupe luper cal. Alia species neutri, quæ continet nomina in el exeūtia, vt mel. Nominatiuo hoc mel. Genitiuo huius mellis. Datiuo huic melli. Accusatiuo hoc mel. Vocatiuo ô mel. Ablatiuo ab hoc melle. Sic declinabis. Nominatiuo hoc fel. Genitiuo huius fellis. Datiuo huic felli. Accusatiuo hoc fel. Vocatiuo ô fel. Ablatiuo ab hoc felle. Sed plurali numero nō nisi per tres casus currit, nominatiuū, accusatiuū & vocatiuum. Alia species generis neutri, quæ cōtinet nomina in en syllabā exeūtia. Nominatiuo hoc crimē. Genitiuo huius criminis. Datiuo huic crimini. Accusatiuo hoc crimē. Vocatiuo ô crimē. Ablatiuo ab hoc crimine. Et pluraliter. Nominatiuo hæc crimina. Gtō horū criminum. Datiuo his criminibus. Actō hæc crimina. Vocatiuo ô crimina. Ablatiuo ab his criminibus. Ad hanc regulā similia declinabis, carmē carminis, numē numinis, flamen flaminis, agmen agminis, acumē acuminis, gramen graminis, flumen fluminis, stramē straminis, lumen luminis, semen seminis, liquamen liquaminis, fulmen fulminis, rumen ruminis, bitumen bituminis, gluten glutinis, legumen leguminis, fundamen fundaminis, tegimen tegiminis, munimē muniminis, leuamen, leuaminis, specimē speciminis, sed pluralem non admittit. Item subtegitimē subtegitiminis. Alia species generis neutri *ἄνθρωπον*, id est, indeclinabilis, vt genu. Nominatiuo hoc genu, gtō huius genu, dtō huic genu, actō hoc genu, vocatiuo ô genu, ablatiuo ab hoc genu. Et pluraliter. Nominatiuo hæc genua. Genitiuo horū genuum, Datiuo his genibus. Accusatiuo hæc genua. Vocatiuo ô genua. Ablatiuo ab his genib⁹. Ad hanc formulā declinabilis & hoc cornu, vt supra dixim⁹: cornu cornua, veru verua, quæ sunt virgæ ferreæ laniorū, de quibus Vergilius, Verubusq; tremetia figūt: tonitru tonitrua. Sed talium nominū declinatio perrara inuenitur. Alia species generis neutri, de qua supra tractauimus

In al.

L

Aeneid. 8.

In el.

In en.

M

Aeneid. 1.

In e & e.

uimus

A nimus, quæ exit in quatuor nomina duarum mutarū, c & t, v. caput sinciput, & lac & alec, sed hæc duo pluralem numerū non admittunt. Exit item genus neutrū in a, sed in Græcis nominibus, vt thema themata, toreuma toreumata, schema schemata, emblemata emblemata, theorema theoremata, boethema boethemata & alia item meminerimus singulas literas tam in Græcis quam in Latinis generis esse neutri. Dicimus enim vnū alpha, vnum beta, vnū gamma: sic & aliæ literæ. Pluraliter duo alpha, duo beta, duo gamma: sic tria alpha, tria beta, tria gamma. Inde est illud: *τρία κάρπια κόμισα*, id est, tria cappa pessima, de Cornelio Sylla, de Cornelio Cinna, de Cornelio Lentulo. Hi enim per tres literas designati sunt in libris Sibyllinis. Est & vnum nomen generis neutri in a, vt flumen Turia, vt supra diximus.

Genus cōmune exit per a, vt aduena. Declinat. Nominatiuo hic & hæc aduena. Genitiuo huius aduena. Datiuo huic aduena. Accusatiuo hunc & hanc aduenam. Vocatiuo o aduena. Ablatiuo ab hoc & ab hac aduena. Pluraliter. Nominatiuo hi & hæc aduenæ. Genitiuo horū & harum aduenarū. Datiuo his aduenis.

B Accusatiuo hos & has aduenas. Vocatiuo o aduenæ. Ablatiuo ab his aduenis. Ad hanc formulā declinabis Troiugena, indigena, icola, agricola, cōuena, coelicola, sacricola, publicola, terricola, orbicola, plebicola, Numida, Dalmata, ruricola, lucifuga, Persa, Romulida, &c. In nominatiuo e & i nō habet genus commune, sed in o, vt latro. Nominatiuo hic & hæc latro. Genitiuo huius latronis. Datiuo huic latroni. Accusatiuo hunc & hanc latronē. Vocatiuo o latro. Ablatiuo ab hoc & ab hac latrone. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæc latrones. Genitiuo horū & harum latronū. Datiuo his latronibus. Actō hos & has latrones. Vocatiuo o latrones. Ablatiuo ab his latronibus. Ad hanc formulā declinabis homo, ganeo, degulo, caupo, fullo, nemo, helluo, qui & gluto, & talia. Per u autē nullum habet. In nominatiuo ergo exit cōmune per es syllabā, vt comes. Nominatiuo hic & hæc comes. Genitiuo huius comitis. Datiuo huic comiti. Accusatiuo hūc & hanc comitem. Vocatiuo o comes. Ablatiuo ab hoc & ab hac comite. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæc comites. Genitiuo horū & harum comitū. Datiuo his comitibus. Accusatiuo hos & has comites. Vocatiuo o comites. Ablatiuo ab his comitibus.

C Ad hanc formulā declinabis similia, vt fospes, locuples, hospes, licet hospita dixerit Verg. Hospita tellus: miles, veles, id est, leuis armaturæ miles, interpret, ales, præpes, præp. i. fidei iussor, satelles, deses, præses, diues, haeres, cœles, cœlites, qui iter sibi faciunt ad cœlū, indiges indigetis, &c. Exit in is, vt similis. Nominatiuo hic & hæc similis. Genitiuo huius similis. Datiuo huic simili. Accusatiuo hunc & hanc similem. Vocatiuo o similis. Ablatiuo ab hoc & ab hac simili. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæc similes. Genitiuo horū & harum similiū. Datiuo his similibus. Accusatiuo hos & has similes. Vocatiuo o similes. Ablatiuo ab his similibus. Ad hanc formulā declinatur agilis, facilis, fragilis, viridis, mobilis, humilis, mitis, lenis, mollis, ciuis, testis, hostis, tristis, fortis, suavis, frugalis, crudelis, inanis, gracilis, imanis, & cætera. Exit per os, vt sacerdos. Nominatiuo hic & hæc sacerdos. Genitiuo huius sacerdotis. Datiuo huic sacerdoti. Accusatiuo hūc & hanc sacerdotē. Vocatiuo o sacerdos. Ablatiuo ab hoc & ab hac sacerdote. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæc sacerdotes. Genitiuo horū & harū sacerdotum. Datiuo his sacerdotibus. Accusatiuo hos & has sacerdotes. Vocatiuo o sacerdotes.

Ablatiuo ab his sacerdotibus. Ad hanc formulā declinatur custos, impos, compos, nepos. Exit & per us, vt sus. **D** Nominatiuo hic & hæc sus. Genitiuo huius suis. Datiuo huic sui. Accusatiuo hunc & hanc suem. Vocatiuo o sus. Ablatiuo ab hoc & ab hac sue. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæc sues. Genitiuo horum & harum suum. Datiuo his suis. Accusatiuo hos & has sues. Vocatiuo o sues. Ablatiuo ab his suis. Exit & per er, vt pauper. Nominatiuo hic & hæc pauper. Genitiuo huius pauperis. Datiuo huic pauperi. Accusatiuo hunc & hanc pauperē. Vocatiuo o pauper. Ablatiuo ab hoc & ab hac paupere. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæc pauperes. Genitiuo horū & harum pauperū. Datiuo his pauperibus. Actō hos & has paupes. Vocatiuo o pauperes. Ablatiuo ab his pauperibus. Ad hanc formulā declinatur & alia, vt acer, alacer, id est, latus. Exit cōmune in ex, vt opifex. Nominatiuo hic & hæc opifex. Genitiuo huius opificis. Datiuo huic opifici. Accusatiuo hūc & hanc opificem. Vocatiuo o opifex. Ablatiuo ab hoc & ab hac opifice. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæc opifices. Genitiuo horū & harum opificiū. Datiuo his opificib⁹. Accusatiuo hos & has opifices. Vocatiuo o opifices. Ablatiuo ab his opificibus. Ad hanc formulā declinabis, aurifex, artifex, iudex, carnifex, index, vindex, auspex, haruspex, signifex, & alia. Exit genus commune in eps, vt princeps. Declinatur sic. Nominatiuo hic & hæc princeps. Genitiuo huius principis. Datiuo huic principi. Accusatiuo hunc & hanc principem. Vocatiuo o princeps. Ablatiuo ab hoc & ab hac principe. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæc principes. Genitiuo horū & harum principū. Datiuo his principibus. Accusatiuo hos & has principes. Vocatiuo o principes. Ablatiuo ab his principibus. Sic declinantur manceps, particeps, municeps. Anteps autē &, biceps & triceps, & quadiceps, multiceps, præceps, hæc sex nomina genitiuū singulārē contra regulā superiorem in tis syllabā mittunt, nō in pis: vt anteps antipitis, biceps bicipitis, triceps tricipitis, quadiceps quadricipitis, multiceps multicipitis, præceps præcipitis. Sed ideo in tis syllabam exeunt, non in pis, vt principis, mancipis, quia à capitis significatione veniunt, illa autem superiora à capiendi significatione. Princeps enim dictus est, quod primus capiat, & manceps quod manu capiat. Anteps autem dictus est, quod dubij capitis sit, vel inclinati capitis in vtranque partem. Exit genus cōmune in iunx syllabā, vt cōiunx. **E** Nominatiuo hic & hæc coniunx. Exit in ux, vt hic & hæc dux, redux. Exit in ps, quod quidem in omne genus redibit. Exit in ebs, vt cœlebs. Cœlebs dicitur qui non habet uxorem, vel quæ non habet maritum: qualia sunt numina in cœlo, quæ absque coniuge sunt, si agapetas attendamus. Nominatiuo hic & hæc cœlebs. Genitiuo huius cœlibis. Datiuo huic cœlibi. Accusatiuo hunc & hanc cœlibem. Vocatiuo o cœlebs. Ablatiuo ab hoc & ab hac cœlibe. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæc cœlibes. Genitiuo horum & harū cœlibū. Datiuo his cœlibibus. Accusatiuo hos & has cœlibes. Vocatiuo o cœlibes. Ablatiuo ab his cœlibibus. Exit & in yx, vt phryx. Nominatiuo hic & hæc phryx. Genitiuo huius phrygi. Accusatiuo hunc & hanc phrygē. Vocatiuo o phryx. Ablatiuo ab hoc & ab hac phryge. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæc phryges. Genitiuo horū & harum phrygū. Datiuo his phrygibus. Accusatiuo hos & has phryges. Vocatiuo o phryges. Ablatiuo ab his phrygibus. Et in us exit vt ligus, quod similiter vt phryx locale nomē est. Nominatiuo hic &

De terminatōe & declinatōe nominū cōmunis generis.

In o.

In es.

In is.

In os.

In es.

In es.

E.

In epi.

F.

In iunx.

In ux.

In ps.

In ebs.

Cœlibes

quasi cœli-

tes priuati

dictos putat

ἀγαπητά

dilectæ: hos

nomine re-

gebāt & cœ-

libinas cle-

rici ac mo-

nachi, quos

sepe taxat

Hieronym⁹

In us.

G hic & hæc ligus. Genitiuo huius liguris. Datiuo huic liguri. Accusatiuo hunc & hæc ligurem. Vocatiuo o ligus. Ablatiuo ab hoc & ab hac ligure. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæc ligures. Genitiuo horum & harum ligurum. Datiuo his liguribus. Accusatiuo hos & has ligures. Vocatiuo o ligures. Ablatiuo ab his liguribus. Exit genus commune in il, vt vigil. Nominatiuo hic & hæc vigil. Genitiuo huius vigilis. Datiuo huic vigili. Accusatiuo hunc & hæc vigilem. Vocatiuo o vigil. Ablatiuo ab hoc & ab hac vigile. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæc vigiles. Genitiuo horum & harum vigilum. Datiuo his vigilibus. Accusatiuo hos & has vigiles. Vocatiuo o vigiles. Ablatiuo ab his vigilibus. Ad hanc regulam declinabis hic & hæc pugil. Exit in ul, vt exul. Nominatiuo hic & hæc exul. Genitiuo huius exulis. Datiuo huic exuli. Accusatiuo hunc & hæc exulem. Vocatiuo o exul. Ablatiuo ab hoc & ab hac exule. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæc exules. Genitiuo horum & harum exulorum. Datiuo his exulibus. Accusatiuo hos & has exules. Vocatiuo o exules. Ablatiuo ab his exulibus. Ad hanc formam declinabis præfulem, hic & hæc præful, quoniam masculinum est, vt consul. Exit in ur, vt fur. Nominatiuo hic & hæc fur. Genitiuo huius furis. Datiuo huic furi. Accusatiuo hunc & hæc furem. Vocatiuo o fur. Ablatiuo ab hoc & ab hac fure. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæc fures. Genitiuo horum & harum furum. Datiuo his furibus. Accusatiuo hos & has fures. Vocatiuo o fures. Ablatiuo ab his furibus. Ad hanc formam declinabis augur, hic & hæc augur. Exit genus commune in or, vt maior, memor. Sed memor si alia regula est, non admittit genus neutrum in us, quomodo maior admittit in neutro maius. Nominatiuo hic & hæc memor. Genitiuo huius memoris. Datiuo huic memori. Accusatiuo hunc & hæc memorem. Vocatiuo o memor. Ablatiuo ab hoc & ab hac memore. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæc memores. Genitiuo horum & harum memorum. Datiuo his memoribus. Accusatiuo hos & has memores. Vocatiuo o memores. Ablatiuo ab his memoribus. Admittit & neutrum, sed non in regula generis omnis, vt hoc memor. Vnde & Vergilius: Tum si quod non æquo fœdere amantes, Curæ numen habet, iustumq; memorq; precatur. Pluralem non admittit, inde non est generis omnis. Neque enim dicimus memora vel memoria numina. Similiter declinabis authorem in nominatiuo singulari, hic & hæc author, vt, At Iuno author ego audendi: hi & hæc authores. Exit genus omne in ax, in ex, in ix, in ox, in ux, ans, ens, ars, ers, ors, in us, es. In ax, vt hic & hæc & hoc pertinax. Genitiuo huius pertinacis. Datiuo huic pertinaci. Accusatiuo hunc & hæc pertinacem & hoc pertinax. Vocatiuo o pertinax. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc pertinaci. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæc pertinaces & hæc pertinacia. Genitiuo horum & harum pertinacium. Datiuo his pertinacibus. Accusatiuo hos & has pertinaces & hæc pertinacia. Vocatiuo o pertinaces & o pertinacia. Ablatiuo ab his pertinacibus. Ad hanc formam declinabis efficax, tenax, pernicax, dicax, sequax, rapax, mordax, capax, furax, emax, fallax, mendax, nugax, viuax. Hæc omnia ablatiuum singularem, & alia in i mittunt. Exit item genus omne in ex, secundum ordinem regularum supra ordinarum, vt simplex. Nominatiuo hic & hæc & hoc simplex. Genitiuo huius simplicis. Datiuo huic simplici. Accusatiuo hunc & hæc simplicem & hoc simplex. Vocatiuo o simplex. Ablatiuo ab hoc & ab hac

& ab hoc simplici. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæc simplices & hæc simplicia. Genitiuo horum & harum & horum simplicium. Datiuo his simplicibus. Accusatiuo hos & has simplices & hæc simplicia. Vocatiuo o simplices & o simplicia. Ablatiuo ab his simplicibus. Ad hanc formam declinantur duplex, triplex, quadruplex, quintuplex, sextuplex, septuplex, excluso, m, quia & septemplex Latinum est quod declinatur, vt superius. Ex regula in ix, vt felix, quod sic declinatur. Nominatiuo hic & hæc & hoc felix. Genitiuo huius felicitis. Datiuo huic felici. Accusatiuo hunc & hæc felicem & hoc felix. Vocatiuo o felix. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc felici, ex sono generis neutri. A propriis nominibus in e exit, ab hoc felice, & est generis masculini. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæc felices & hæc felicia. Genitiuo horum & harum & horum felicitum. Datiuo his felicitibus. Accusatiuo hos & has felices & hæc felicia. Vocatiuo o felices & o felicia. Ablatiuo ab his felicitibus. Ad hanc regulam declinatur pernix, quod significat velocem. Ex regula in ox, vt ferox declinatur sic. Nominatiuo hic & hæc & hoc ferox. Genitiuo huius ferocis. Datiuo huic feroci. Accusatiuo hunc & hæc ferocem & hoc ferox. Vocatiuo o ferox. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc feroci. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæc feroces & hæc ferocia. Genitiuo horum & harum & horum ferocium. Datiuo his ferocibus. Accusatiuo hos & has feroces & hæc ferocia. Vocatiuo o feroces & o ferocia. Ablatiuo ab his ferocibus. Ad hanc formam declinabitur atrox, velox. Ex regula in vx, vnum nomen est, vt trux. Nominatiuo hic & hæc & hoc trux. Genitiuo huius truci. Datiuo huic truci. Accusatiuo hunc & hæc trucem & hoc trux. Vocatiuo o trux. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc truci, a sono generis neutri. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæc truces & hæc trucia. Genitiuo horum & harum truciū. Datiuo his trucibus. Accusatiuo hos & has truces & hæc trucia. Vocatiuo o truces & o trucia. Ablatiuo ab his trucibus. Ex regula ans, vt præstans. Nominatiuo hic & hæc & hoc præstans. Genitiuo huius præstantis. Datiuo huic præstanti. Accusatiuo hunc & hæc præstantem & hoc præstans. Vocatiuo o præstans. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc præstanti, ex sono generis neutri. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæc præstantes & hæc præstantia. Genitiuo horum & harum & horum præstantium. Datiuo his præstantibus. Accusatiuo hos & has præstantes & hæc præstantia. Vocatiuo o præstantes & o præstantia. Ablatiuo ab his præstantibus. Ad hanc formam declinatur amans, clamans, cantans, luctans, constans, prostrans, regnans, pugnans, mirans, minans, miserans, astuans, versans, & alia. Ex regula ens, vt amens. Nominatiuo hic & hæc & hoc amens. Genitiuo huius amētis. Datiuo huic amenti. Accusatiuo hunc & hæc amentem & hoc amens. Vocatiuo o amens. Ablatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc amenti, sono generis neutri similiter. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hæc amentes & hæc amentia. Genitiuo horum & harum & horum amentium. Datiuo his amentibus. Accusatiuo hos & has amentes & hæc amentia. Vocatiuo o amentes & o amentia. Ablatiuo ab his amentibus. Ad hanc formam declinatur demens, potens, impotens, præpotens, prudens, imprudens, pudens, impudens, frequens, infrequens, sedens, harena, moriens, moriens, tenens, egens, ferens, cedens, satiens, seruiens, sapiens, insipiens, insipiens, desipiens: & talia. Ex regula

Determina-
tione & de-
clinatione
nominum om-
nis generis.
In ax.

In ex.

In ix.

In ox.

In vx.

In ans.

In ens.

In ar.

In ers.

In ors.

In vs.

In es.

In am.

De nomi-
bus gnis epi-
ceni, & dif-
feretia ciui-
dem generis
a comuni.

Aons, vt fons, quod significat nocēs. Nōiatiuo hic & hēc & hoc fons. Grō huius fontis. Datiuo huic fonti. Accu-
fatiuo hūc & hanc fontē & hoc fons. Vocatiuo ō fons.
Accusatiuo ab hoc & ab hac & ab hoc fonti, a sono ge-
neris neutri. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hā son-
tes & hēc fontia. Genitiuo horum & harum & horum
fontia. Datiuo his fontibus. Accusatiuo hos & has fon-
tes & hēc fontia. Vocatiuo ō fontes & ō fontia. Ab-
latiue ab his fontibus. Ad hanc regulam declinatur in-
sons, id est, innocens. Et hęc duo sunt tantum generis
omnis. Ex regula ar, vt par. Nominatiuo hic & hēc &
hoc par. Genitiuo huius paris. Datiuo huic pari. Accu-
fatiuo hunc & hanc parem & hoc par. Vocatiuo ō par.
Ablatiue ab hoc & ab hac & ab hoc pari, sono generis
neutri. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hā pares & hēc
paria. Genitiuo horum & harum & horum paria. Da-
tiuo his paribus. Accusatiuo hos & has pares & hēc pa-
ria. Vocatiuo ō pares & ō paria. Ablatiue ab his pari-
bus. Ad hanc formam declinantur impar & suppar,
quæ sola tria sunt generis omnis. Ex regula ers, vt in-
ers. Nominatiuo hic & hēc & hoc iners. Genitiuo hu-
ius inertis. Datiuo huic inerti. Accusatiuo hunc & hanc
inertem & hoc iners. Vocatiuo ō iners. Ablatiue ab
hoc & ab hac & ab hoc inerti. Et pluraliter. Nomina-
tiuo hi & hā inertes & hēc inertia. Genitiuo horū &
harum & horum inertium. Datiuo his inertibus. Ac-
cusatiuo hos & has inertes & hēc inertia. Vocatiuo ō
inertes & ō inertia. Ablatiue ab his inertibus. Ex regu-
la ors, vt vecors. Nominatiuo hic & hēc & hoc vecors.
Genitiuo huius vecordis. Datiuo huic vecordi. Accu-
fatiuo hunc & hanc vecordē & hoc vecors. Vocatiuo ō
vecors. Ablatiue ab hoc & ab hac & ab hoc vecordi, a
genere neutro. Et pluraliter. Nōiatiuo hi & hā vecor-
des & hēc vecordia. Genitiuo horum & harū & horū
vecordium. Datiuo his vecordibus. Accusatiuo hos &
has vecordes & hēc vecordia. Vocatiuo ō vecordes &
ō vecordia. Ablatiue ab his vecordibus. Ad hanc regu-
lam declinantur, excors, concors, discors, disfors. Sed
hęc duo, id est, confors & disfors, in genitiuo singulari
tis habent, vt confortis, disfortis. Disfors autem dicitur
dissimilis fortis. Ex regula vs, vt vetus. Declinatur au-
tem sic. Nominatiuo hic & hēc & hoc vetus. Genitiuo
huius veteris. Datiuo huic veteri. Accusatiuo hunc &
hanc veterem & hoc vetus. Vocatiuo ō vetus. Ab-
latiue ab hoc & ab hac & ab hoc veteri, a sono generis
neutri. Et pluraliter. Nominatiuo hi & hā veteres &
hēc vetera. Genitiuo horum & harum & horum vete-
rum. Datiuo his veteribus. Accusatiuo hos & has vete-
res & hēc vetera. Vocatiuo ō veteres & ō vetera. Ab-
latiue ab his veteribus. Hoc solū nomen in us est ge-
neris omnis. Es, vt teres, quod est rotundum. Declinatur
hic & hēc & hoc teres: teres autem dictum est a terē-
do. Ex regula autem ἀπὸ τῶς ἐστὶ nequā, vno enim so-
no declinantur omnes casus per omnia genera. Est
autem genus epicenū quod sub vno articulo intelli-
gitur sexus, vt puta hic passer, iam sub vno articulo, quo
sonat hic, & illic est & femina. Declinatur. Nominati-
uo hic passer. Genitiuo huius passeris. Datiuo huic pas-
seri. Accusatiuo hūc passerem. Vocatiuo ō passer. Ab-
latiue ab hoc passere. Et pluraliter. Nominatiuo hi pas-
seres. Genitiuo horum passerum. Datiuo his passeribus.
Accusatiuo hos passeres. Vocatiuo ō passeres. Ablatiue
ab his passeribus. Sed & hęc aquila, sub vno articulo,
quo sonat hęc, ibi & masculinum intelligimus: sic &
hęc tygris, sub quo sono intelligitur & masculus. Sic

& hęc hirundo, ibi intelligis & masculum: sic & hic
struthio, ibi intelligis & feminā. sic forex, stellio, mu-
sca. Ergo hoc interest inter genus cōmune & epicenū,
quia in genere communi & homines sunt & pecora, in
epiceno pecora tantum. Quod in genere cōmuni am-
bo articuli sunt, id est, hic & hęc cum nomine cōmu-
nicat, vt hic & hęc canis: epicenū autem cum articulo
vno masculino cōmunicat nomen femininū: vt cum
dico, hic passer, sub ipso articulo qui sonat hic, intelli-
gitur & feminina. Sic in articulo generis neutri, quod
est hoc pecus: sub articulo qui sonat hoc, intelligitur &
femina, vt Vergilius ait: Lenta salix foeto pecori. Et in
pecore licet sit genus neutrum, auditur illic & genus
femininum, cum dixit, foeto pecori, id est, grauido.

Nunc dicendum de nominibus quæ aut sunt numeri
singularis tantum, aut numeri tantum pluralis: vt can-
celli, manes, penates. In feminino tantum plurali, vt
thermæ, exequiæ, insidiæ, diuitiæ, nundinæ. In nomini-
bus ciuitatū, Amiclæ, Thenæ, Athenæ, Syracusæ, The-
bæ, Tuburnæ, Saldæ, Abituræ, Macomades, Cales, Car-
reasi, Relares, Furnitū, quæ loca turnos dicuntur, & alia
similia. In neutro tantū singulari, vt aurū, argentū, plū-
bū, stannū, piper, triticum, oleum, hordeum, vinum.
Quamquā Vergilius vina. at Cicero rarius, poetica li-
centia dedit plurali, vt Serite hordea campis. Declina-
tur autē nominatiuus solus. In neutro tantum plurali,
castra, mœnia, arma, exta, id est, viscera: Baetra quæ est
ciuitas Parthiæ. Ergo & hęc ciuitas generis neutri est
numero tantum plurali. Sanē sunt nomina sub dupli-
ci enunciatione, vt tribunus militum, præfectus vrbs,
præfectus fundis, præfectus annonæ, præfectus vigili-
bus, plebiscitum, senatusconsultum. Quorum nominū
vna pars declinatur, altera nō declinatur: vt puta præ-
fectus vigilibus, nominatiuus ipse flectitur per casus,
præfectus, præfecti, præfecto, præfectum, præfecte, a
præfecto: vigilibus sic manet nec flectitur. Vt senatus-
consultum, hoc consultum, huius consulti, huic cōsul-
to hoc consultum, ō consultum, ab hoc consulo. Senatus
autem genitiuus est, hic nō flectitur. De nomine quā-
tum rudi conueniebat, plenius exposuimus: nunc de
pronomine est dicendum, quod est secunda pars de
octo partibus orationis. Ideo pronomē dicitur, quia
vice fungitur nominis, vt ille iste ipse. Nam quomo-
do dicendo nomē explicamus personam, vt Vergilius:
sic pronomina proprie eiusdem potestatis sunt, cum
tacito nomine dicimus, hic fecit, iste fecit. Pronomina
aut finita sunt, aut infinita, aut minus quā finita. Fi-
nita sunt quæ notant certam personam, vt ego. Infini-
ta vt quis, quisque, quicunque, quæcunque, qui, aliqui,
quæ, aliquæ. Minus quā finita sunt pronomina, quæ
non sic definiunt personā, vt non egeant demonstra-
tore, quomodo dicimus ego: nam ipsum tu non plene
finitum est, nisi in personam duxeris digitum. Sic er-
go hęc minus quā finita dicenda sunt. Habent enim
quandam designationem non plenæ significationis,
quomodo ego. Vt puta, pone esse turbam, tamen nō sic,
tu, significanter dicitur in turba, quomodo de turba
cum vnus dixerit ego. Sed vt de multis vnum signifi-
cemus quem quærimus, aut nomen addimus, aut digi-
tum intendimus, vt appareat certius quem vocamus.
Ergo tu, ille, & iste, & alia quæ quasi possunt ex parte ali-
qua definire personā, minus quā finita vocanda sunt.
Prima persona dicitur ego, tam in singulari numero
quā in plurali, cum dicimus nos, non habet vocatiuū
casum, quia nemo vocat se, ō ego, ego, ō nos. Ergo sic
declinatur

Pecus facit
epicenum
quod non in
generibus,
sed in specie
bus sit sexus
discretio.De nomini-
bus aut sin-
gularis aut
pluralis nu-
meri tantū.

E

Geor. 2.
Geor. 19De pronome
FFinita.
Infinita.
Minusquā
finita.

G declinatur singulari numero. Nominatiuo ego. Genitiuo mei. Datiuo mihi. Accusatiuo me. Ablatiuo à me. Et pluraliter. Nominatiuo nos. Genitiuo nostrum. Datiuo nobis. Accusatiuo vos. Ablatiuo à nobis. Vocatiuū enim vt dixi non habet tam in singulari quā in plurali. Nominatiuo tu. Genitiuo tui. Datiuo tibi. Accusatiuo te. Vocatiuo ò tu. Ablatiuo à te. Et pluraliter. Nominatiuo vos. Genitiuo vestrum. Datiuo vobis. Accusatiuo vos. Vocatiuo ò vos. Ablatiuo à vobis. Sanè prima psona & secunda, id est, ego & tu, generis ois est. Nā & vir dicitur ego, & femina ego, & mancipium ego. Sic tu: & viro dicimus tu, & femina, & mancipio: sic in plurali generis omnis est vt nos, vos. Ex tertia psona hæc est declinatio masculino genere numero singulari. Nominatiuo ille. Genitiuo illius. Datiuo illi. Accusatiuo illū. Vocatiuo ò ille. Ablatiuo ab illo. Et pluraliter. Nominatiuo illi. Genitiuo illorum. Datiuo illis. Accusatiuo illos. Vocatiuo ò illi. Ablatiuo ab illis. Genere feminino. Nominatiuo illa. Genitiuo illius. Datiuo illi. Accusatiuo illā. Vocatiuo ò illa. Ablatiuo ab illa. Et pluraliter. Nominatiuo illæ. Genitiuo illarum. Datiuo illis. Accusatiuo illas. Vocatiuo ò illæ. Ablatiuo ab illis. Genere neutro numero singulari. Nominatiuo illud. Genitiuo illius. Datiuo illi. Accusatiuo illud. Vocatiuo ò illud. Ablatiuo ab illo. Et pluraliter. Nominatiuo illa. Genitiuo illorum. Datiuo illis. Accusatiuo illa. Vocatiuo ò illa. Ablatiuo ab illis. Iste similiter & ipse ad formam superiorem declinabit, tam ad genera quā etiam ad numeros. Sanè questio est in hoc pronomine ipse, quare cū istud & illud in genere neutro dicimus, dicamus ipsum, vt ait Vergilius: Atque ipsum corpus amici: non dixit, ipsud. Sed hæc questio soluitur hoc modo. Antiqui enim magis ipse dicebāt in nominatiuo singulari generis masculini quā ipse. Hanc antiquitatis rationem attendentes artis scriptores, pronomen hoc ad formam nominis transfulerūt, vt quomodo in nomine, iustus, iusta, iustum dicimus, & perfectus, perfecta, perfectum, sic & hoc pronuntiabitur pronomen ipse, ipsa, ipsum, nō ipsud, quomodo istud & illud. Nominatiuo quis. Genitiuo cuius. Datiuo cui. Accusatiuo quem. Vocatiuo ò qui. Ablatiuo à quo. Et pluraliter. Nominatiuo qui. Genitiuo quorum. Datiuo quis vel quibus: vt Vergilius, Quis ante ora patrum. Accusatiuo quos. Vocatiuo ò qui. Ablatiuo à quibus. Feminino genere. Nominatiuo quæ. Genitiuo cuius. Datiuo cui. Accusatiuo quam. Vocatiuo ò quæ. Ablatiuo à qua. Et pluraliter. Nominatiuo quæ. Genitiuo quarū. Datiuo quis. Accusatiuo quas. Vocatiuo ò quæ. Ablatiuo à quibus. Genere neutro. Nominatiuo quod. Genitiuo cuius. Datiuo cui. Accusatiuo quod. Vocatiuo ò quod. Ablatiuo à quo. Et pluraliter. Nominatiuo quæ. Genitiuo quorum. Datiuo quis: sed iam secundum vsum, quib⁹ dicimus. Accusatiuo quæ. Vocatiuo ò quæ. Ablatiuo à quibus. Antiqui quis genere communi dixerunt. Nominatiuo hic & hæc quis. Genitiuo huius quis. Datiuo huic qui. Accusatiuo hunc & hanc quem. Vocatiuo ò quis. Ablatiuo ab hoc & ab hac qui. Inde venit ablatiuus exiens in bus. A quis autem ablatiuus pluralis ab ablatiuo venit qui exit in o, quomodo in regula ablatiuus cum exierit in o, datiuum pluralem in is mittit: vt à iusto, iustis: à docto, doctis: à perfecto, perfectis: à fortunato, fortunatis. Ergo vt superius dixi antiqui hic & hæc quis dixerunt, & quomodo in nominibus hic & hæc similis, hic & hæc agilis, hic & hæc facilis, sic in pronomibus, hic & hæc quis, ab hoc &

ab hac qui. Inde Vergilius cum de socia Camille diceret, ait: Qui cum partiri curas, id est, cum qua partiri curas. Item sunt alia infinita quæ interrogatiua, & declinatur. Nominatiuo vter. Genitiuo vtrius. Datiuo vtri. Accusatiuo vtrum. Vocatiuo ò vter. Ablatiuo ab vtro. Et pluraliter. Nominatiuo vtri. Genitiuo vtrorū. Datiuo vtris. Accusatiuo vtros. Vocatiuo ò vtri. Ablatiuo ab vtris. Inde addita in compositione q; syllaba, facit vterq; & significat ambos: & tamen singulari sonus est, sed significatione duali. Nam cum dixit Vergilius, Cōstitit in digitos exemplo arrectus vterq;: duo significati sunt cum dixerit vterq; cum autem arrectus, noluit expectari pluralitatem, vt sit in plurali vtriq;. Sed hoc interest, quia vterque licet duo significet, tamen solum duo: vtrique autem duo significat, sed sic vt in singulis multi sint: si dicas vtrique exercitus, duo significo, sed sic in singulis turbam intelligi volo. Hæc quidē distincta sunt, sed item autoritate confusa sunt. Nam cum ait Vergilius, Super vtraque quassa tempora, confudit: dicere enim debuit, super vtrunque tempus. Loquebatur enim de duobus temporibus tantū, cui vtrunque tempus sufficiebat accusatiuus, vt diceret, vtrunque quassum tempus. Ergo vt declinauimus masculinum pronomen, sic femininum declinabimus, vtra mulier, vtrius mulieris, vtri mulieri, vtram mulierem, ò vtra mulier, ab hac vtra muliere. Et pluraliter. Nominatiuo vtræ mulieres. Genitiuo vtrarū mulierū. Datiuo vtris mulierib⁹. Accusatiuo vtras mulieres. Vocatiuo ò vtræ mulieres. Ablatiuo ab his vtris mulieribus. Sic neutro vtrum mancipium, vtrius mancipij, vtri mancipio, vtrum mancipium, ò vtrum mancipium, ab hoc vtro mancipio. Et pluraliter. Nominatiuo vtra mancipia, vtrorum mancipiorum, vtris mancipijs, vtra mancipia, ò vtra mancipia, ab his vtris mancipijs. Sic declinabimus eius contrarium, quod est neuter. Masculino neuter, feminino neutra, neutro genere hoc neutrum mancipium. Vnde vsus iam arripuit, vt dicamus generis neutri, cū dicere debeam⁹ neutrius, quomodo vtri⁹. Addita coniunctione q; syllaba, declinatur pronomen ipsum ad regulā supradictam. In masculinis, vterq; in femininis, vtraque: in neutris, vtrunque. Sic pluraliter: in masculinis, vtriq; in femininis, vtræq; in neutris, vtraque mancipia. Est & aliud pronomen, vllus, vllius, vlli, vllum, ò vllus, ab vllō. Pluraliter, vlli, vllorum, vllis, vllō, ò vlli, ab vllis. Femininum, vlla, vllius, vlli, vllam, ò vlla, ab vlla. Pluraliter, vllæ, vllarum, vllis, vllas, ò vllæ, ab vllis. Neutrum, vllum, vllius, vlli, vllum, ò vllum, ab vllō. Sic pluraliter, vlla, vllorum, vllis, vlla, ò vlla, ab vllis. Ad hanc formam declinabis, & nullus, nulla, nullum. Sic alius, huius alius, huic alij. Sic alter, huius alterius, huic alteri. Sic totus, huius totius, huic toti. Sic solus, huius solius, huic soli. Sic vnus, huius vnus, huic vni. Vnde Vergilius, Forsitan huic vni potui succumbere culpæ. Sunt & qualitatis pronomina, hic & hæc qualis, huius qualis, genere communia. A genere autem neutro, hoc quale, huius qualis. Pluraliter, hæc qualia, horū qualium. Sunt & quantitatis: vt quantus, tantus: quanti, tanti: declinantur vt iustus iusti. A feminino vt quanta tanta, declinantur vt iusta. A neutro quantū tantum, declinatur vt iustū. Item pronome à masculino, quotus totus: à feminino, quota tota: à neutro, quorum totū. Pluraliter: à masculino, quoti totia: à feminino, quorū totæ: à neutro, quota iugera, quotorū iugerum. Sunt relatiua quæ ad interrogantem referuntur, vt quis est? Respondetur is est. Et declinantur

K
Aeneid. 11.
Nomina infinita interrogatiua.

Aeneid. 5.

Corripitur Vergilius.

L

M
Alij inter nomina ponunt.

Aeneid. 4.
Huic vni forsan.

De declinatione pronominum primæ secundæ & tertiæ personæ.

Aeneid. 1.

De declinatione infinitorum.

Alij quæst.

A declinantur à masculino, is, eius, ei, eum, ò is, ab eo. Pluraliter, i, eorum, eis, eos, ò ei, ab eis. A foeminino, ea, eius, ei, eam, ò ea, ab ea. A neutro, id, eius, ei, id, ò id, ab eo. Ergo cū loquimur de itinere, per id iter dicendū est: nō per eum iter: quia cū in accusatiuo casu, masculini generis est. Plurali, ea itinera, ab his itineribus. Item per id nostrum, per id tectū, per id caput: non per eum, nisi in genere masculino tantū.

Verba quatuor modis accipimus. Primo modo, cū verba pro fallaciis accipim⁹: cum dicimus, verba illi dedit, fefellit eum. Vnde Terentius dixit, Cui verba dare difficile est. Secundo modo verba pro oratione dicimus, verba fecisse Ciceronē in curia. Tertio modo verba dicim⁹ pro vulgaribus sententiis, quæ proueria dicuntur: vt Terentius dixit, Verū illud verbū vulgo est quod dici solet. Quarto modo verba dicimus hæc quæ decurrimus cū temporibus & personis: vt clamo, clamas, clamat. Hic & personæ sunt tres: vt clamo ego, clamas tu, clamat ille: & tempus est præsens. Deinde pluraliter clamam⁹ nos, clamat⁹ vos, clamant illi. Tempore præterito imperfecto, clamabā ego, clamabas tu, clamabat ille. Et pluraliter, clamabamus nos, clamabatis vos, clamabant illi. Tempore præterito perfecto numero singulari, clamaui ego, clamauiſti tu, clamauiſit ille. Tempore præterito perfecto plusquāperfecto, vbi significamus non solū nos aliquid fecisse, sed etiā dudum: & dicimus numero singulari, clamaueram ego, clamaueras tu, clamauerat ille. Et pluraliter, clamaueramus nos, clamaueratis vos, clamauerant illi.

Tempore futuro numero singulari, clamabo ego, clamabis tu, clamabit ille: clamabim⁹ nos, clamabitis vos, clamabūt illi. Hucusq; modo indicatiuo totū hoc quod diximus indicantis est. Ideo dicitur imperatiuus, quia sonū habet imperadi. Sed iste modus nō habet primam personā, quia nemo sibi imperat, sed ad secundam loquitur personā & tertiā. Numero singulari, ad secundam clama, & ad tertiā clamet. Et pluraliter, ad secundam clamate, ad tertiā clament. Futuro tempore, ad secundam clamato, ad tertiā similiter clamato. Sed quare similiter facit in secunda & tertia, est ratio, sed nunc prætermittenda est. Et ne ad alia tranſeamus, redeamus ad rem plurālē. Ad secundam personā, clamatote, ad tertiā clamanto. Sic autē optatiuum dicimus, quia optantis modo loquitur, prima persona tēpore præſenti, vtinā clamarē, ad secundam vtinā clamares, ad tertiā vtinā clamaret. Et pluraliter, ad primā personam vtinam clamaremus, ad secundam vtinā clamaretis, ad tertiā vtinā clamarent. Præterito tēpore, ad primam personam vtinā clamaſſem ego, ad secundā vtinam clamaſſes tu, ad tertiā vtinā clamaſſet ille. Et pluraliter vtinā clamaſſemus nos, vtinā clamaſſetis vos, vtinam clamaſſent illi. Futuro tempore prima persona, vtinam clamē ego, vtinam clames tu, vtinam clamet ille. Et pluraliter, vtinā clamem⁹, clametis, clamēt.

Ideo autē subiunctiuus dicitur quia eget aliqua re vt impleat ſententiā ſuam, vt puta cum clamē, clames, clamet: pendet hic ſenſus, indigetq; aliqua re vt ſententia cōpleatur. Ac ſi dicam, cū clamē, quare me tacere dicis. Ideo ergo cōiunctiuus modus dictus est, quia ei coniungitur aliquid vt ſententia locutionis plena ſit. Ergo declinemus hunc modum vt superiores. Declinatur autē per personas tres: prima persona præſentis temporis, cū clamem: ſecūda persona, cū clames: tertia, cum clamet. Et pluraliter: prima persona, cum clamemus: ſecūda, cū clametis: tertia, cū clament. Præterito tēpore imperfecto: prima persona, cum clamarem: ſecūda, cum cla-

mares: tertia, cum clamaret. Et pluraliter: prima persona, cum clamaremus: ſecūda, cum clamaretis: tertia, cum clamauerim, cum clamaueris, cum clamauerit. Et pluraliter: prima persona, cum clamauerimus, cum clamaueritis, cū clamauerint. Tempore plusquāperfecto: prima persona, cum clamauiſſem, cū clamauiſſes, cum clamauiſſet. Et pluraliter: prima persona, cum clamauiſſemus, cum clamauiſſetis, cum clamauiſſent. Tempore futuro: prima persona, cum clamauro, cum clamaueris, cum clamauerit. Et pluraliter: prima persona, cum clamauerimus, cum clamaueritis, cū clamauerint.

Infinitiuus dicitur hic modus, quia superiores definiunt personas, primam, ſecundam, & tertiā: hic autē modus ſine personis eſt, & habet ſolum tempus præſinitum præſens, præteritū, & futurum. Vt puta: clamare, præſens eſt: clamaſſe, præteritum: clamatum ire, futurum. Ecce vides deſignare tantum tempora, nō personas. Clamare enim, & clamaſſe, & clamatū ire, necitur persona, niſi velis iungere & dicere, clamare debet ille: tunc quaſi ſit finitum. Si autē non ſubiungas ille vel ipſe vel iſte, ſit vt dicitur infinitiuus modus: nam & numero ſingulari, vel plurali infinitus eſt. Cum enim dico, clamare, clamaſſe, nec finitum eſt vtrum de vno, an de duobus dicam. Iſti ergo ſunt modi per quos omnia verba curſantur. Iam ad formā vnius verbi quod currimus percurramus cætera verba: ſimiliter clamo, clamas, clamat: amo, amas, amat: canto, cantas, cantat: pulſo, pulſas, pulſat: freno, frenas, frenat: armo, armas, armat: impugno, impugnas, impugnat: capto, captas, captat: paro, paras, parat: ſeparo, ſeparas, ſeparat: accuſo, accuſas, accuſat: mando, mandas, mandat: grauo, grauas, grauat: lauo, lauas, lauat: genero, generas, generat: creo, creas, creat: ligo, ligas, ligat: alligo, alligas, alligat: ſanctifico, ſanctificas, ſanctificat: cito, citas, citat: vulnero, vulneras, vulnerat: macero, maceras, mace-

rat: lacerō, laceras, lacerat: aro, aras, arat: calco, calcas, calcat: latio, latias, latiat: memoro, memoras, memorat: calceo, calceas, calceat: inueſtigo inueſtigas, inueſtigat: vallo, vallas, vallat: domo, domas, domat: circumuallo, circumuallas, circumuallat: curuo, curuas, curuat: medico, medicas, medicat: conſulto, conſultas, conſultat: intimo, intimas, intimat: inſinuo, inſinuas, inſinuat: frequento, frequentas, frequētat: celebraz, celebrat: miniſtro, miniſtras, miniſtrat: palpo, palpas, palpat: ſono, ſonas, ſonat: ſocio, ſocias, ſociat: muto, mutas, mutat: poſtulo, poſtulas, poſtulat: quaſſo, quaſſas, quaſſat: euſcero, euſceras, euſcērat: denſo, denſas, denſat: enervuo, enervuas, enervuat: verbero, verberas, verberat: maſto, maſtas, maſtat: fugo, fugas, fugat: elimino, eliminās, eliminat: celo, celas, celat: ſigno, ſignas, ſignat: ventilo, ventilas, ventilat: cōtristo, contriſtas, contriſtat: ſereno, ſerenas, ſerenat: & alia. Iſtis omnibus adiicitur r litera, & ſunt paſſiua: vt clamor, clamaris, clamatur: amor, amaris, amatur: pulſor, pulſaris, pulſatur: ſecor, ſecaris, ſecatur: curor, curaris, curatur. Sic omnia percurreris per illos modos, quos ſuperius diximus, indicatiuum, imperatiuum, optatiuum, cōiunctiuū, infinitiuum. Sanē ex hoc ſono quo verba actiua ordinauimus, id eſt, quo nos agere aliquid ſignificauimus, ſunt ſimiles ſoni, ſed ad verba pertinent neutralia: Sed ne te cōmoueāt quare dicūtur neutralia, hæc ratio eſt, quia neq; agūt aliquid, neq; patiunt: vt eſt, ſto, iaceo, cubo, ſedeo. Hæc in nulla actiōe, in nulla paſſione ſunt. Alia neutralia abuſu dicta, quæ habent actiōē, ſed paſ-

h ſionem

De modo
infinitio.

De prima eſt
lugarione.

F

Quare dicā
tur verba
neutralia.

Gtionem nullam. Vt certo, habet actionem, sed non dici-
mus, certor, vt curro. Ex quo sono multa sunt, quæ cum
in o exeunt, or nō admittunt: vt hæc verba, pugno, pu-
gnas, pugnat: bello, bellas, bellat: cœno, cœnas, cœnat:
nato, natas, natat: ambulo, ambulas, ambulat: nauigo,
nauigas, nauigat: comneo, comneas, comneat: æstuo,
æstuas, æstuat: regno, regnas, regnat: gelo, gelas, gelat:
dico, dicas, dicat: exulo, exulas, exulat: sacrifico, sacrific-
cas, sacrificat: cachinno, cachinnas, cachinnat. Hæc om-
nia primæ coniugationis sunt, quæ secundam perso-
nam horum omnium verborum in as syllabam mit-
tunt: vt amo, amas: canto, cantas: pulso, pulsas: freno,
frenas: armio, armas: impugno, impugnas: salto, saltas:
curuo, curuas: pugno, pugnās. Ergo audisti primam cō-
iugationem, scire debes secundam verbi personam per
as syllabam exire. Nam inde dicitur coniugatio quod
sibi ad vnum sonum multa coniūgat. Has coniugatio-
nes Græci *συζυγία* dicunt. Sic & similia omnia hæc
inuenta percurris. Secunda autem coniugatio est

De secunda
coniug.

quæ in secunda similiter persona quaeritur, & exit per
es, vt teneo tenes, præbeo, præbes, moneo mones, do-
leo doles, tergeo terges, arceo arces, egeo eges, terreo ter-
res, mulceo mulces, impleo imples, compleo complēs,
repleo reple, suppleo supple, mordeo morde, spon-
deo sponde, & alia. Et his adiecitur r litera, & sunt pas-
siua, teneor teneris, mordeor morderis, arceor arceris,
mulceor mulceris, impleor impleris. Declinabis hæc
passiua per modos & tempora & personas. Per modos
vt dixi, indicatiuum, imperatiuum, optatiuum, coniun-
ctiuium, infinitiuium, hoc est, quod dixi per modos. Per
tempora autem, id est, præterita, præsentia vel futura.
Personas autem dixi, prima, secunda, & tertia: vt te-
neor, teneris, tenetur. Et pluraliter, tenemur, tenemi-
ni, tenentur. Hæc sicut dixi obseruabis. Sed quomo-
do vt superius dixi, prima coniugatio, quæ exit in as,
vt amo amas, capit & verba neutralia, vt certo certas,
nato natas, in quibus r litera non admittitur, nec enim
dicimus certor, nator: sic in hac coniugatione secunda,
quæ exit in eo, es, vt moneo mones, doceo doces, sunt
multa quæ non admittunt r literam in prima perso-
na, vt algeo alges, scateo scates: algeor enim non est la-
tinum. Sic ferueo ferues, torpeo torpes, pendeo pendes,

Horatius in
arte poetica

inuideo inuides, quauis Horat. poeta inuideor dixe-
rit, sed noua vsurpatione. Sic emineo, es, nec dicimus
emineor. Hæc duæ cōiugationes prima & secunda quas
diximus exire in as & in es, vt amo, as, moneo mones:
futurum semper tempus in bo syllabam mittunt, vt a-
mabo, monebo. Sic seruabis vbicumque futurum tem-
pus in bo syllabam mittas, quia sunt aliæ duæ coniuga-
tiones quæ futurum tempus in am syllabam mittant,
non in bo, & vocantur ipsæ coniugationes tertia cor-
repta & tertia producta. Tertia correpta est, quæ
imperatiuum modum in e correptam mittit, vt scribe,
tolle, carpe, occide, sere, lege. Ergo vidisti imperatiuum
sic exire. Tertia itaque coniugatio est correpta, quæ sem-
per futurum tempus in am mittit, nunquam in bo, vt
scribam, legam, tollam, carpam, quia latinum non est.
si dixerit quis, scribebo, legebo, tollebo, carpebo. Tertia
similiter coniugatio producta ex eodem imperatiuo
modo colligitur. Cum enim imperatiuus modus exit
in i literam, tertia coniugatio producta est, vt audi, nu-
tri, senti, muni, sarci, leni, & alia. Similiter etiam hæc
futurū tempus in am mittunt, vt muniam, leniam, nu-
triam, audiam. Sed tertia correpta infinito modo e
correptam habet ante nouissimam syllabam: vt scri-

De tertia &
quarta con-
iugatione.

bere, legere, tollere, & alia: tertia autem producta ha-
bet in antenouissima syllaba in infinito i, quæ produci-
tur: vt munire, lenire, audire, sarciare, sentire, venire.
Vnde in omnibus verbis hæc coniugationes obseruan-
tur, quæ exeunt in as & in es, futurum tempus in bo
mittunt, vt sapius dixi. Quæ autem in is exeunt, futu-
rum tempus in am mittunt, nunquam in bo, nisi autho-
ritate præsumpta: nā ars hoc prohibet. Sed aliqua ver-
ba ponimus tertiæ coniugationis correptæ, ex quibus
& alia consequaris. Sunt autem hæc, lego, tollo, eri-
go, carpo, cognosco, capio, fugio, mergo, sero, arguo,
accipio, pono, fumo, accendo, expono, incipio. Hæc
accipiunt r literam, & faciunt passiua verba, legor, car-
por, capior, & cætera. Sub hac forma sunt neutralia,
quæ non accipiunt r literam, vt cado: non enim dici-
mus cador. Item ruo, neque enim dicimus ruor: facio,
neque enim dicimus facior. Item fulgesco, nitesco, fer-
uesco, algescio, torpescio, compescio, nigresco. Hæc om-
nia r literam non habent, & dicuntur verba neutralia
quæ exeunt in sco. Ergo neutralia memineris semper
nunquam admittere r literam. Remanet duo alia ver-
ba quæ communia dicuntur & deponentia. Sed com-
munia ideo dicuntur, quia communiter simul tenent
sub vno sono actiuium & passiuium. Quomodo in no-
minibus genus commune dicitur, quod & masculinū
tenet & femininum sub vno sono, vt sacerdos, homo,
hic & hæc sacerdos facit hic & hæc homo. Sic & ver-
ba communia dicuntur: & nunquam deponunt r lite-
ram, ne non sint latina. Vt osculor, si tollas r literā &
dicas osculo, non est latinum. Et dicimus cum agimus
osculor te: dum autem patimur & ab alio afficimur, di-
cimus osculor a te. Sic criminor te, non crimino, cum
actionem significamus, id est, cū crimen obicimus, cri-
minor te dicimus: cum autē crimen nobis obicitur, cri-
minor a te dicimus, id est, crimen a te audio, & est si-
gnificatio passiua. Declinantur autem verba hæc vt su-
periora per modos, tēpora, & personas. Tempore præ-
senti singulariter criminor, criminaris, criminatur. Et
pluraliter criminamur, criminamini, criminātur. Præ-
terito imperfecto singulariter criminabar, criminaba-
ris, criminabatur. Et pluraliter, criminabamur, crimi-
nabamini, criminabantur. Præterito perfecto singula-
riter criminatus sum, criminatus es, criminatus est. Et
pluraliter, criminati sumus, criminati estis, criminati
sunt. Præterito plusquam perfecto singulariter, crimi-
natus eram, eras, erat. Et pluraliter, criminati eramus,
eratis, erant. Futuro singulariter, criminabor, crimina-
beris, criminabitur. Et pluraliter criminabimur, crimi-
nabimini, criminabūtur. Imperatiuus autē modus sem-
per in verbis in re exit, vt dicas criminare illum, id est,
crimen illiingere. Optatiuo modo sic, vtinam crimi-
narer, criminareris, criminaretur. Et pluraliter, vti-
nam criminaremur, criminaremini, criminarentur.
Præterito perfecto singulariter, vtinam criminatus es-
sem, criminatus esses, criminatus esset. Et pluraliter, cri-
minati essemus, criminati essetis, criminati essent. Fu-
turo singulariter, vtinam criminer, crimineris, crimi-
netur. Et pluraliter, criminemur, criminemini, crimi-
nentur. Coniunctiuo modo singulariter, cū criminer,
crimineris, criminetur. Præterito imperfecto singula-
riter, cū criminarer, criminareris, criminaret. Præterito
perfecto singulariter, cū criminat⁹ sim, criminatus sis,
criminatus sit. Et pluraliter, criminati simus, crimina-
ti sitis, criminati sint. Præterito plusquam perfecto sin-
gulariter, cum criminatus essem, criminatus esses, cri-
minatus

De verbo cōi-
vnde dica-
tur & cōiuga-
tiōe eiusdē.

M

Vadari.
Et hæc repe-
riantur apud
priores.

De verbo de-
ponendi.

* forte, grati-
ficor.

Lezor noua
vox.
Apud Colla-
mellā C
est emacien-
tur, pro ma-
crecant.

De neutro-
passiuis &
imperiona-
libus.

Aminatus esset. Et pluraliter, criminati essemus, crimi-
nati essetis, criminati essent. Tempore futuro singula-
riter, cum criminatus ero, eris, erit. Et pluraliter, cum
criminati erimus, eritis, erunt. Modo infinito, quem di-
ximus nullas significare personas, facit in presenti cri-
minari. In præterito, criminatum esse. In futuro, crimi-
natum iri. Ad hanc formam communia verba decli-
nabis sic: hortor, iaculor, osculor, nidificor, tutor, con-
solor, scrutor, moror, fœneror, amplector, & furor. vn-
de est furor, furaris, furatur: comitor, recordor, remi-
niscor, percunctor, minor, gestor, piscor, odoror, aucu-
por, venor, contemplor, speculor, sector, veneror, di-
gnor, precor, miseror, vador, id est, fide dico, calum-
nior. & alia quæ nunquam deponunt r literam: nam si
deponunt, latina non sunt. Quis enim dicat reminisco,
aut recordo, vel digno, vel secto? Ergo memineris hæc
semper cum r litera nunciare. Restat verbum de-
ponens, quod ideo dicitur, quia deponit aliquid de quã-
ritate communis verbi. Nam cum participia quatuor
habeat verbum commune: præsens, vt criminans: fu-
turum, criminaturus: præteritum, criminatus: futurum
B criminandus: à passiuâ significatione criminandus, hoc
non habet verbum deponens. Et ideo dicitur deponens,
quia deponit vnum participium futuri temporis à ver-
bo passiuo, quod exit in dus syllabam, vt puta opinor
vel minor, verba sunt deponentia. Venit à participio
præsentis temporis, & facit minans: futuro tempore
facit minaturus: præterito facit minatus. Futuro à si-
gnificatione passiu non facit minandus. Sic opinans,
opinaturus, opinatus: opinandus non facit. Vel si di-
cas moriens, moriturus, mortuus: non facit morien-
dus, quia non est latinum. Ergo & hoc deponens ver-
bum sic percurrit per modos & tempora & personas.
Quomodo supradictum est, commune verbum nõ de-
posita r litera latinum est, deposita autem latinum nõ
est: sic etiam deponentia cum perdiderint r literam, la-
tina non sunt. Subiicio itaque nunc pauca verba depo-
nentia, cætera vsus latinus docebit. Sunt autem, opi-
nor, minor, grator, gratulor, arbitror, gratiscor, * au-
spicor, misereor, lenocinor, meditor, luctor, conor, suf-
fragor, vescor, lator, morior, stomachor, hætiolor, le-
zor, id est, colore pingor, argutor, paciscor, comple-
ctor, aduersor, angor, queror à significatione querelæ,
macior, ratiocinor, argumentor, blandior, fabulor, ni-
tor, labor à significatione lapsus, vagor, rusticor, con-
cionor, id est, ad populum loquor, mercor, vociferor,
nanciscor, quod est inuenio, suspicor, & alia. Memine-
ris, vt iam dixi, cum r litera enunciare: nam nemo di-
cit blandio, aut pacisco. Sic hæc omnia declinantur ad
formam declinationis communis verbi, quod dixi cri-
minor. Tractauimus ergo verba actiua, quæ ideo
dicuntur ab agendo: tractauimus neutralia, quæ ideo
tale nomen accipiunt, quod nec agunt aliquid, nec pa-
tiuntur: vt diximus, sto, iaceo, sedeo, cubo & alia. Tra-
ctauimus etiam alia neutralia quæ agunt aliquid, sed
non patiuntur, & quasi semineutralia dicuntur: vt na-
to, curro. Alia quæ patiuntur, & non agant: vt vapulo,
pendeo, sudo, algeo, æstuo, ferbeo, febribo, somnio, meri-
dio, rigeo, frigeo, tumeo, lægueo, oleo, rubeo, fulgeo, stu-
peo, & alia. Hæc omnia tam in iis quæ nequaquam ali-
quid agunt, nec patiuntur, quàm etiam in iis quæ agunt
nec patiuntur, quàmque in iis quæ patiuntur aliquid,
nec tamen agunt, nunquam adicitur in his litera r,
nam incipiunt non esse latina. Tractauimus item com-
munia, exposuimus vnde communia dicuntur, quia a-

Tomus primus.

ctionem in se tenent, & passionem. Tractauimus de-
ponentia, & exposuimus quare dicantur deponentia,
quia deponunt futuri temporis participium à signifi-
catione passiuâ, quod exit in dus, quia moriendus, glori-
andus, blandiendus, & alia quæ veniunt à deponentibus
verbis, non dicimus. Sanè artium scriptores adiecerunt
aliam verbi speciem, quam vocauerunt neutropassiuâ,
sed hoc nouellum genus verbi euphonia inuenit, & in
paucis est verbis, vt gaudeo. Quoniam durum erat vt
diceremus præterito tempore gauisi, mutauerunt illi so-
num de præterito tempore passiu verbi, gaudeo gaui-
sus sum, sic audeo ausus sum, soleo solitus sum, sic fido
fusus sum. Sed huius noui generis perpauca. Sunt & a-
lia quedam pauca verba quæ impersonalia dicuntur, &
exeunt per syllabas, r & tur, Pudet, tædet, decet, libet, pœ-
nitet, patet, piget, misereor, liquet: & inde dicuntur im-
personalia, quia carent personis duabus, prima & secun-
da, & solam habent tertiam personam. Nam nec pu-
deo, pudes dicimus: nec degeo, deces: nec libeo, libes: nec
pigeo, piges: nec misereor, miseres: nec pœniteo, pœnites:
nec pateo, pates: nec liqueo, liques. Scias autem patet &
liquet hoc significare quod dicimus manifestum est. **E**
Vt si dicas Et si patet te hoc dixisse, iniuriâ fecisti: hoc
significat & liquet, id est, manifestum est. Tædet autē tæ-
dium esse significat, quomodo piget, quasi pigritiâ signi-
ficat. Nam cum dicimus, piget me fecisse, hoc est, dice-
re, non surgit meus animus probare quod feci. Hæc au-
tem omnia verba sic declinantur, Pudet me, piget me,
misereor me, pœnitet me. Præter hæc libet & licet, patet
& liquet. His enim datiuum iungimus casum, vt libet
mihi, licet mihi, patet mihi, liquet mihi. Altera ve-
ro species quæ in tur exit, & ipsa impersonalium ver-
borum est, vt itur, curritur, certatur, pugnatur: primam
& secundam personam non habent. Nam nec eor iris,
nec curror curreris, nec pugnor pugnaris, nec certor cer-
taris dicitur. Et declinantur hæc verba, itur à me, à te,
ab illo: pugnatur à me, à te, ab illo. Sic in præterito im-
perfecto, ibatur à me, à te, ab illo: pugnabatur, à me, à
te, ab illo: certabatur à me, à te, ab illo. Sic in præteri-
to perfecto, itum est à me, à te, ab illo: cursum à me, à
te, ab illo: pugnatum est à me, à te, ab illo: certatum
est à me, à te, ab illo. Sic in præterito plusquamperfe-
cto, itum erat à me, à te, ab illo: cursum erat à me, à te,
ab illo: pugnatum erat à me, à te, ab illo: certatum erat
à me, à te, ab illo. Sic in futuro tempore ibitur à me, à
te, ab illo: curretur à me, à te, ab illo: pugnabitur à me à
te, ab illo: certabitur à me, à te, ab illo. Sic plurale, à
nobis, à vobis, ab illis. Imperatiuo modo, eatur à me, à
te, ab illo: à nobis, à vobis, ab illis. Modo optatiuo, vtinā
iretur à me, à te, ab illo: à nobis, à vobis, ab illis. Præte-
rito perfecto & plusquāperfecto vtinā itum esset à me,
à te, ab illo. Et pluraliter, à nobis, à vobis, ab illis. Futu-
ro tempore, vtinā eatur à me, à te, ab illo. Pluraliter, à
nobis, à vobis, ab illis. Modo cōiunctiuo tēpore præsen-
ti, cum curratur à me, à te, ab illo. Et pluraliter, à no-
bis, à vobis, ab illis. Præterito imperfecto, cum curre-
retur à me, à te, ab illo. Pluraliter, à nobis, à vobis, ab
illis. Præterito perfecto, cū cursum sit à me, à te, ab illo.
Pluraliter, à nobis, à vobis, ab illis. Præterito plus-
quamperfecto, cum cursum esset à me, à te, ab illo.
Pluraliter, à nobis, à vobis, ab illis. Futuro cum cur-
sum erit à me, à te, ab illo. Pluraliter, à nobis, à vobis,
ab illis. Modo infinito, curri debet à me, à te, ab illo.
Et pluraliter, à nobis, à vobis, ab illis. Præterito tempo-
re, cursum esse debuit à me, à te, ab illo. Et pluraliter, à
nobis,

Verbū imp-
sonale i tur.

h ij

De inchoati-
uis, frequen-
tius & desy-
deratiuis
verbis.

Frequentati-
ua.

Desyderati-
ua.

De aduer-
bio.

Εὐφωγία.

G nobis, à vobis, ab illis. Tempore futuro, cursum iri de-
bet à me, à te, ab illo. Et pluraliter, à nobis, à vobis, ab
illis. Sunt alia verba quæ inchoatiua dicuntur,
& ex subita affectione nascuntur, & exeunt in sco syl-
labam: vt ardeo, ardesco: caleo, calesco: candeo, can-
desco: labo, labasco: tepeo, tepesco: ferueo, feruesco: vireo,
viresco: algeo, algesco: dormio, dormisco: & reliqua. Hæc
omnia præteritum nō habent. Nā potest calui & fer-
ui facere, & non calesco vel feruesco calui fecit vel fer-
ui fecit: sed à ferueo ferui, à caleo calui. Nam calescui,
feruescui & virescui latina non sunt. Et ideo dicuntur
inchoatiua præteritum tempus non habere, quia quæ
inchoamus adhuc perfecta non sunt. Et omnia hæc
quæ dixi in sco exire, semper neutralia sunt, nec acci-
piunt r literam, & ideo admonui esse neutralia. Nec te
conturbent quædam verba in scor exeuntia, & tamen
admittere præteritū tempus: vt obliuiscor, oblitus sum:
paciscor, pactus sum: adipiscor, adeptus sum: etiam
hæc dum neutralia sunt, in quibus diximus præterita tē
pora cessare. Præterea alia quæ frequentatiua di-
cuntur quibus aliquid frequentius factum significatur:
H vt à dicto, dictito: à lego, lectito: à scribo, scriptito: à cla-
mo, clamito: à cio, cito: quod significat frequenter vo-
cito. Vnde nūc aliquos voce præconis citatos dicimus,
id est, frequenter vocatos, & alia. Sunt & alia per-
pauca quæ desyderatiua dicuntur, vt esurio, id est, edere
desydeō: parturio parere desydeō: & vt dictū est à Ci-
cerone de philosophis, morituriūt, mori desyderāt. Sed
hæc vt dixi pauca sunt quæ in sonum latinitatis intro-
ducta sunt. Aduerbiū ideo dictū est quia ad-
hæret verbo, nec potest verbi vis significantius sonare
nisi iungatur aduerbiū: vtputa verbū est dico, nau-
go, valeo, curro, & alia: hæc non plenæ significationis
sunt nisi adiiciantur aduerbia, vt bene, malè, doctè, fœ-
liciter: vt bene dicit, imperite dicit, prospere nauigat,
infœliciter nauigat, integrè valeo, debilitè valet, agili-
ter currit, tardius currit. Vides quia plena verborū si-
gnificatio esse non potest, nisi fuerint aduerbia coniun-
cta. Sic alia aduerbia iunguntur ad explendam verbi
significationē, vt sunt locorum aduerbia, temporū ad-
uerbia: vt hic dico, hic habito, intrò eo, intus sum, foras
eo, foris sum, hinc nauigo. Sic de tempore, cras nauigo,
hodie nauigo: & alia quæ aliis artibus dicta sunt, & in-
tellectu plana sunt, ideo hic ponere nolui, quia ad di-
cendi fastidium breuitas opportuna est. Sanè in aduer-
biis hæc obseruare debemus quando in e exeunt, quan-
do in ter syllabā: hoc ablatius casus docet. Nam quan-
do ablatius exit in o, aduerbiū in e mittit: vt à do-
cto doctè, à iusto iuste, à perfecto perfecte, à pio pie, à
valido valide, à fortunato fortunate, à magno ma-
gne, ab amplo ample, à minimo minime, & alia. Quā-
do autem in ter syllabam exit aduerbiū, similiter vt
dixi ablatius docet: Ab agili agilitè, ab humili hu-
militer, ab acri acriter, à forti fortiter, à leui leuiter, à
gravi grauitè, à iugi iugiter. Sed sunt quædam quæ cū
aspere sonarent, dimissa sunt, nec ad hanc regulam
tractanda sunt: vt à miti mititer non dicimus, à tristi
tristiter non dicimus. Talia ne aspere sonarent perdi-
derunt ultimā syllabam, vt à sapiente sapientè, non
sapientiter, à prudente prudenter, non prudētiter, à præ-
stanti à præstanter, non præstantiter. Sic ergo obser-
uemus, vt nec euphoniā applicemus ad regulam, aut
euphoniā reiciamus. Nam euphonia, id est, sua-
uitas bene sonandi admittitur ad latinum sermonē,
vt aspera temperet: & ab arte ex ratione recessum est,

vtbi asperitas offendebat auditum. Sic Cicero ait: Im-
petratum est à ratione vt peccare suauitatis causa lice-
ret. Sed tamen in paucis admittitur euphonia est. Nam
ratio locuplex est & viris latinissimis. Sanè circa has
regulas authoritas ausa est, & in paucis præsumpsit, vt
diceret Cicero: Humiliter, cum humane dicere debuit.
Et Terentius: Vitam parce ac duriter agebat, pro du-
re. Sed tamen ipsi authores modestius & cum quo-
dam pudore contra regulam pauca præsumpserunt.
Nam & falsò dixerunt pro false, & necessariò pro ne-
cessarie, & sedulò pro sedule, & rarò pro rare, & crebrò
pro crebre, & tutò pro tute: sic & alia tamen pauca, nō
licenter, sed verecunde sunt vsurpata. Sanè sunt aduer-
bia & per alias syllabas exeuntia, vt à fundo funditus,
à cœlo cœlitus, à radice radicitus, à penitralibus locis
penitus, à stirpe stirpitus. Item in im, vt à vico vicatim,
ab ostio ostiatim, à viris viritim. Item à nimio nimis,
vt, Ne quid nimis. Exeunt in ens, vt recens, id est, recē-
ti tempore. Virgilius: Sole recens orto, id est, recenti
tempore. Ergo hæc omnia aduerbia sunt sine differen-
tia. Item inter intrò & intus hoc interest, intrò in mo-
tu est, intus in situ: vt intrò eo: intus sum. Est enim mo-
tus, eo: sum situs est. Est etiam quædam obscuritas in
aduerbiis, de secundo, tertio, quarto, quinto, sexto, & se-
cundūm, tertium, quartum, quintum, sextum: vtputa se-
cundò factus est consul, & secundūm fuit consul. Se-
cundò autem ad ordinem pertinet, secundūm ad nu-
merum: vtputa cum dico, secundò factus est cōsul, per-
tinet vt dixi ad ordinem quod primo alter factus sit,
& sic alter secūdo. Cum autem dicimus secundūm cō-
sul vel tertium, vel quartum, vel quintum, vel sextum,
ad numerum pertinet quod sexies fuerit consul. Inde
Cicero de Mario sic ait: Sextum consul, id est, qui sex
consulatus meruit, & septimūm consul, quod est septi-
mum consulatum meruit. Hoc Varro distinxit in li-
bris numerorum. Et cætera iam plana sunt in aduer-
biis, & ex quibusuis artibus intellectu facilia.

Aduerbiū est pars orationis quæ adiecta verbo si-
gnificationem eius explanat atque implet, vt scribo
bene, lego optime. Aduerbio accidunt significatio, fi-
gura, gradus. Aduerbia aut à se nascuntur, vt heri, nu-
per. aut ab aliis transeunt, vt doctè, sapiētè, ab eo quod
est doctus & sapiēs. Aduerbiorum significationes sunt
multæ. Sunt enim aut temporis, vt heri, nuper: aut per-
sonæ, vt mecum tecum: aut loci, vt hic istic. Et aduer-
bia localia interrogatiua, vt vnde vbi quā. Respon-
siua, illinc hinc illò. Sunt duplicis formæ, vt intus in-
trò, foris foras. Quorum obseruatio talis est, foris &
intus in loco, vt intus est, intus fuit, futurus est: intus
erat, futurus erat: foris erat, fuerat, futurus erat. De
loco intus venio, foris venio. Foras autem & intrò ad
locum significant, vt foras eo, foras venio: intrò eo,
intrò venio: foras ieram, intrò ieram. Hæc quatuor mō-
dis figurantur, per locum, ad locum, in loco, & lo-
co. Per locum, vt Hæc iter Elysium nobis. Ad lo-
cum, vt, Huc ades ò Galathea. In loco, vt, Hic & Na-
ritij posuerunt mœnia Locri. E loco, vt, Hinc me di-
gressum vestris deus appulit oris. Sunt quæ pariter in
loco significant & de loco, vt intus sum, intus venio.
Sunt quæ in loco, & in locum, & è loco, vt penitus
sum, eo, venio. Sunt aduerbia significationem nume-
ri habentia: vt semel, bis, ter. Demonstrationes, vt en,
ecce. Affirmationis, vt quidem, quippe. Hortationis, vt
eia. Interrogationis, vt cur, quare. Similitudinis, vt sic,
quasi. Comparisonis vel prælationis, vt magis, potius.
Dubitandi,

In Andria.

In im.

In ens.

L

Secundūm,
& secundo.

Item de ad-
uerbio.

M

Aene. 6.
Æglo. 9.
Aene. 3.
Ibidem.

A Dubitandi, vt fortasse. Annuendi, vt planè, sanè. Discretionis, vt seorsum, segregatim. Optandi, vt vtinà. Vocandi, vt heus. Respondendi, vt heu. Derogandi, vt nequaquam, frustra. Iurandi, vt adepol, aeastor. Prohibendi, vt ne. Negandi, vt non, haud, minime. Congregandi, vt vnà, simul. Ordinandi, vt deinde, denique. Mirandi, vt papè. Laudandi, vt euge. Exclamandi, vt proh. Dolendi, vt hei. Eligendi, vt vah. Ingemiscendi, vt hei. Sed hæc quia animi affectum significant, à multis interiectiones dicuntur, quod interiectionem separatam ab aduerbio & partem orationis aliquam idcirco volunt, quia aduerbij proprium est quod verbo adiungi potest. Græci autem interiectionem ab aduerbio non separant, propterea quia motus animi qualitati assignant, & hæc omnia sub genere qualitatis putant aduerbia. Sunt aduerbia quantitatis, vt longè, altè. Qualitatis, vt bene, malè. Aduerbia non solum ab appellationibus transeunt, hoc est, à nominibus appellatiuis, vt à pulchro pulchrè, sed à propriis, vt Tullius Tullianè. A pronominiibus etiam, à meo tuo, meam tuam: à verbis quoque, vt curro cursim. Deprehenduntur ex utroque, vt pedetentim, à pede & à tento, id est, à nomine simul & verbo. Sunt etiam aduerbia quæ vtrum à nomine transeant an verbo incertum est: vt furtim. Incertum est enim an à fure, quod nomen est, transeat, an verbo furor furaris. A participiis quidam nolunt, sed inveniuntur: vt à decente decenter.

B A nominibus tracta aduerbia sex modis terminantur: aut in e, vt doctè, pulchrè, honestè: aut in r, vt velociter: aut in im, vt vbertim, singillatim: aut in us, vt radicatus, mordicus: aut in u, vt noctu, diu: aut in i, vt domi, humi, vespere. Aduerbia qualitatis in e litera ex euntia produci debent. Hæc tamen dissentiant quæ aut in comparatio aut in superlatiuo gradu vacillant, vt bene, malè: aut quæ ab appellatione non transeunt, vt impunè, sæpe. Cæterum facile & difficile quæ aduerbia ponuntur, nomina sunt, ex quibus hæc nascuntur aduerbia, faciliter, difficiliter, sed vsus hæc quasi aduerbia vendicauit. Quæcunque nomina qualitatis, aut quantitatis, casu datiuo singulari o litera terminantur, aduerbia in e productam mittunt: vt à iusto iustè. Sed hæc veteres indifferenter posuerunt, vt humaniter, duriter. Quæ autem in i literam terminantur, in ter syllabam mittunt: vt agili, nobili, audaci, difficilia: agiliter, nobiliter, audaciter, difficiliter. Sed ex iis quædam per syncopen euphoniæ causa dicimus, vt audacter, difficileter, sapienter & constanter. Sunt aduerbia communia cum aliis partibus orationis. Nominibus sunt communia, vt ait Salustius, Falso queritur de natura sua genus humanum, pro false. Virgilius, Et pede terram crebro * ferit. Et, Multa Iouem manibus supplex orasse supinis. Coniunctioni, vt, quando aduerbium secum est, plura significat. Similitudinem sic, Vt quondam Creta fertur labyrinthus in alta. Tempus sic, vt regem æquum & cætera. Vt vidi vt perij, vt me malus abstulit error. Qualitatè, vt, Troianas vt opes & lamentabile regnum. Quantitatè, vt, Quibus Hector ab oris Expectate venis, vt te post multa tuorum Funera. Coniunctionem autem significat sic: vt facie mutatus & ora, Cupido Pro dulci Ascanio. Præpositioni vt pro. Sed figura in aduerbiis aut simplex est, vt doctè, prudenter: aut composita, vt in doctè, imprudenter. Gradus aduerbiis accidunt quoties appellationes vnde transeunt comparantur, vt doctè, doctius, doctissime. Recipiunt & diminutionem, vt meliuscule.

Tomus primus.

Quamquam comparationem recipiunt & diminutionem, & quæ à se nascuntur, vt nuper nuperrime. Aduerbiis omnibus præpositio separatim adijci nō debet, quæquam lectum sit, ab hinc, apud Terentium: Inter ea mulier quædam ab hinc triennium. Et apud Virgiliū, Exinde per altū Mittitur Elysium. Et dehinc, vt, Dehinc talia fatur, & Deinde feraces Plantæ immittuntur, Quæ omnia et si quæ alia sunt similia, vt proinde placuit contra regulam accentum proferri, ne separatim additæ præpositiones videantur aduerbiis.

Hæc pars orationis, & à verbo accipit partem, & à nomine, namque inde participium dicitur. Exit autem pars hæc orationis in presenti tempore in ens & in ans syllabas, vt legens & amans. Futuro tempore in rus, vt legens lecturus, amans amaturus. In præterito lectus, amatus. Futuro legendus, amandus. Vides hanc partem orationis esse per tempora: omnia hæc à verbo mutuatur. Nam verbo conueniunt tempora. Quod autem declinatur per casus, hoc à nomine mutuatur. Nam declinatio casualis ad nomē pertinet, vt hic legēs, huius legentis, huic legenti, hunc legentem, o legens, ab hoc legente. Ergo quod hæc pars orationis vel per tempora vel per casus currit, participium vocatur, quod partem capiat nominis, partemque verbi. Non laboriosa pars est orationis, sed intellectu facilis. Nam præsentis temporis exit in ans & in ens, vt amās, legens. Futuro agendi significatiōe in rus, vt amaturus lecturus. A præteriti significatiōe in tus & in dus, vt amatus, legēdus. Sanè ipsum præteritum tempus tribus syllabis terminatur, in tus, vt lectus, scriptus. In sus, vt occisus visus. In xus, vt fixus, plus non inuenies. Ergo vt diximus, præsens in ens & in ans, futurum in rus, præteritum in tus, futurum semper in dus. Sunt sanè nomina quæ sono participia putantur, sed nomina sunt. Participia enim illa sunt, quæ à verbis veniunt, vt à lego legens lecturus lectus legendus. Tunicatus & galeatus & clypeatus & trophæatus, nomina sunt non participia, quia non à verbo veniunt. Est vnum participium præteriti temporis in uis, quod exire debuit per vnum u, nō per duo. Nam ubi geminata u litera nominatiuus est, nomen est non participium, vt fatuus, ingenuus, arduus, carduus, exiguus, belluus, vt Cicero dixit. In us, vt talium contra regulam participiorum, mortuus putatur esse participium, sed in vim regulamque nominis conuersum est. Coniunctio est pars orationis nectens ordinansque sententiā. Coniunctioni accidunt, figura, ordo, potestas. Figura est quæ apparet figura simplex. Sed equidem ordo quoque apparet, quæ præponi tantum possit, vt nam: quæ subiungi, vt quæ: quæ præponi & subiungi, vt igitur. Potestas coniunctionum in quinque species diuiditur. Sunt enim copulatiuæ, & q, atq, atque. Disiunctiuæ, aut, vel, ve, ne, nec, neque, neue, an, vtrum. Expletiuæ, quidem, equidem, autē, tamen, porro, videlicet, proinde denique, utique. Causales, si, etsi, tametsi, etiam si, siquidem, quando, equidem, quin, quinetiam, si, siuetiam, quanquam, quauis, sin autē, seu, siue, namque, nisi, nisi si, enim, etenim, sed, vt, præterea, interea, quamobrem, quare, præsertim, item, itemque, cæterum, alioquin. Rationales, ita, itaque, enim, enimvero, quapropter, quippe, quoniam, quoniam quidem, ergo, igitur, ideo, idcirco, scilicet, præterea. Ex his, & copulatiua multa significat. Sæpe autem transit in alterius speciem potestatis. Modo in expletiuam, vt, Et quæ tanta fuit Romam tibi causa videndi? Pro qualitatis & quantitatis, vt, Timeo Danaos & dona ferentes. Et modo pro disiunctiuā, vt, Et quisquam nu-

h iij men

Aduerbia a
noib' tracta
sex habet ter
minacionesRegula com
munis.Aduerbia co
munia sunt
cū aliis par
tibus oratio
is
Salustius in
Iugur.
Aene. 2.
*quidalegūt
crebra.Aene. 5.
Aene. 1.
Aeglo. 3.
Aene. 2.
Ibidem.Aene. 1.
Figura.

Gradus.

In Andria.

Aene. 6.
Aene. 1.

Georg. 2.

Aene. 1.

De principiis

E

Participia
presentis et
præteriti.

Præteriti.

Regula com
munis.

F

De coniun
ctione.Aeglo. 2.
Aene. 2.

G men Iunonis adorat Præterea, aut supplex aris imponet honorem. Modo pro causali ponitur, vt, Quorum Iphitus æuo iam grauior, Pelias & vulnere tardus Vlyf si, pro etiam vulnere tardus. Modo pro aduerbio accipitur ordinandi, vt, Corpûsque lauant frigentis & vngunt, pro deinde vngunt. Item, aut, cõiunctio multa significat. Modo enim pro aduerbio discretionis accipitur, vt, Ante urbem pueri & primæuo flore iuuentus Exercentur equis, domitantque in puluere currus. Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis Spicula contorquent. Modo pro tempore significat, vt, Aut ante ora deum pingues spatiantur ad aras, Instaurat donis epulas, id est, nunc ante ora deum spatiantur ad aras. Item, aut agmina curru Proterit, aut raptas fugientibus ingerit hastas. Figuræ coniunctionum duæ sunt, simplex, vt nam: composita, vt nanq; . Ordo cõiunctionum in hoc est, quia aut præpositiue cõiunctiones sunt, vt at, aut: aut subiunctiue, vt que: aut cõmunes, vt &, igitur. Sunt etiam dictiones quas incertum est vtrum præpositiones an aduerbia nominemus, quæ tamen omnes facile dinoscuntur. Nam & cõiunctiones pro aliis cõiunctionibus posite inueniuntur, potestate mutata.

H Omnes præpositiones dicuntur generaliter. Species autem hæ: aliæ accusatiue, aliæ ablatiue, aliæ vtriusque. Accusatiue per casum accusatiuum enunciantur, vt, apud, ante, aduersum, cis, citra, circum, circa, contra, erga, extra, intra, infra, iuxta, ob, penes, per, prope, propter, præter, post, pone, secundum, supra, trans, vltra. In his præpositionibus seruanda genera nominum, id est, masculinum, foemininum, neutrum, commune. Seruandi etiam numeri, vtputa masculino singulari, ad agrum: plurali, ad agros. Foeminino singulari, ad villam, vel ad possessionem: plurali, ad villas, vel ad possessiones. Sic neutrum singulare, ad templum, ad capitulum: plurale, ad templa, ad capitolia. Sic communi genere singulari numero, ad ciuem, ad hostem, ad sacerdotem: plurali, ad ciues, ad hostes, ad sacerdotes. Sic ergo omnes præpositiones obseruabis, seruatis, vt dixi, generibus, seruatis numeris singulari & plurali. Seruatis similiter pronomibus secundum genera: masculino, ad hunc: plurali, ad hos. Foeminino, ad hanc: plurali, ad has. Neutro, ad hoc templum vado: plurali, ad hæc templa. Sic communi genere, ad hunc & ad hanc sacerdotem: plurali, ad hos & ad has sacerdotes, sic ad hos & ad has hostes.

I In his ablatiuum attendunt tam in singulari quam in plurali, seruatis generibus numerisque: vtputa, a, ab, abs, cum, coram, clam, de, e, ex, pro, præ, palam, sine, absque, tenus. Masculino singulari vt, a fratre: plurali, a fratribus. Foeminino singulari, a sorore vel a sororibus: vel a ciuitate, a ciuitatibus. Ab singulari masculino ab amico: plurali, ab amicis, ab agro ab agris. Foeminino singulari, ab vrbe, plurali ab urbibus. Neutro singulari, ab templo: plurali, ab templis. A communi singulari, a ciue: plurali, a ciuibus: ab hoste, ab hostibus. Hanc declinationem serua in omnibus his ablatiuis præpositionibus secundum genera & numerum. Remanet tertia species præpositionum, quæ dicuntur vtriusque, quæ & accusatiuum tenent casum & ablatiuum. Sed plerisque ratio harum præpositionum præterit, ex qua distinctione intelligatur, vt non appareat expositum eius, differentia hæc est in motu & in situ. Sed motum putauerunt quidam accusatiuum tantum tenere, tenet autem vtrunque, sed certa ratione. Nam motus tunc tenet accusatiuum casum cum a locis in alia loca nos moueri significamus, vt curro in forum, vel in campum. Et si ex alio loco

dicimus nos currere in forum vel in campum: accusatiuum casum tenemus. Si autem in vno eodemque loco, ablatiuo: vt curro in foro, curro in campo: sic ambulo in foro, & ambulo in campo. si de alio loco ambulamus in forum, accusatiuum tenemus: si in eodem loco ambulamus, ablatiuum tenemus, vt ambulo in foro: sic cadit in forum, & cadit in foro. Virgilius, Ingrediturque solo & caput inter nubila condit. Vt est, In aruis altius ingreditur, id est, ambulat: vides motum esse, & tamen ablatiuum sibi vendicare: sed in loco vt dixi, non de loco in locum. Sic lapsum in piscinam, & lapsum dicimus in piscina. Si de alio loco in piscinam labatur, accusatiuus est: si vero in eadem labatur piscina, ablatiuus est. Venio autem semper accusatiuus est, quia de loco ad locum quis venit. In loco autem iam cum sit quisque, cessat motus. Item motus de loco in locum, voluo vel euolo. Reperire viam qua euoluere possit, In mare se Xanthus: scilicet ab aluco in mare. In ipso autem volui, ablatiuum tenet, vt fundovoluuntur in imo. Sic sub loco in locum motus accusatiuum tenet. De hasta Virgilius sic ait, Sub pectus, sub illam rem. Item sub ablatiuo, Troiæ sub mœnibus altis Contigit oppetere: id est, cadere vel iacere. Troie inquit sub mœnibus altis. Item de loco in locum. Siue sub incertas zephyris mutantibus umbras. Et subiunxit, succedimus, vbi est motus de loco in locum. Super motus, Super Garamantas & Indos Proferet imperium: motus est. In loco autem, gemina super arbore sident. Item subter, de loco in locum, vt angusti subter fastigia tecti Ingentem Aeneam duxit. In loco autem, omnes ferre libet subter densa testudine casus. Sic sub, si de loco ad locum fiat motus, accusatiuum tenet: vt, sub speluncam curro. Si autem positus sub ipsa spelunca curras, ablatiuum tenet: vt sub spelunca curro. Sic super, si de loco ad locum fiat motus, accusatiuum tenet, super tectum curro. Si autem positus quis super tectum currat, ablatiuum tenet: super tecto curro. Sic subter fluctus mergo, si ex littore motus fiat in dimersione, accusatiuus est: vt, mergo subter fluctus. Si autem quis sit iam in fluctibus, subter fluctibus mergitur. Sed multum iuuant hanc locutionem & obseruationem duo aduerbia locorum, quod & vbi: quod in locum motus est: vbi, in loco situs est, vt Quod venit telum? in hostem: vbi hæsit in hoste. Quod voluit Catilina telum dirigere: in consulis corpus. vbi voluit defigere in consulis corpore. Sic enim ait de sic: vt eam putes in consulis corpore defigere. Sic cum dicimus, quod fugimus: scilicet in locum. Vbi latet in loco. Ergo vt diximus adiunxit aduerbia hæc duo, ad confusionem distinguendi præpositiones vtriusque casus. Sic nanque de hac aduerbiorum ratione purgatur & illud in Verrinis: Quod ille in caput ab hostium duce acceperat. Acceperat ergo vulnus directum in caput, acceptum in capite. Nunquid quod accipis vulnus, dicimus? minime: sed, vbi accipis. Et Virgilius, Quod ire iubet: in locum significat. In loca autem, vbi ponere sedes: Situs vero ablatiuum tenet, quia contrarius est motui. Nam ipsum nomen sessionem quandam significat, vtputa sum in foro, eram in foro, fui in foro, futurus sum in foro. Sic simpliciter sedeo, iaceo, cubo, sto, consisto, hæreo. Omnia hæc ad situm pertinent. Meditanda igitur sunt & in usum duccenda, vt iam in hac præpositionum forma, & recte & nulla hæsitacione loquentes studuisse nos diligentius indicemus. Interiectio non pars orationis est, sed signum affectionis erumpentis animi in vocem. Et significat aut læticiam, vt euax: aut amaritudinem, vt heu,

Aeneid. 4
Geor. 3.

Aeneid. 5.

Aeneid. 6.
Sub.

L

Aeneid. 8.
Super.
Subter.

Quod & vbi.

M

De interiectione.

Athen, apud Græcos quæ. Ergo quot sunt perturbati animi motus, tot voces reddunt: & vocantur interiectiones, quod interrumpat orationem, ut est illud, Hic inter densas corymbos modo nati gemellos Spem gregis. Mox interiectio per litteram a, ab scilicet in nuda connixa reliquit. In medium orationis interiecta est a littera. Omnes partes orationis decursæ à nobis sunt, quæ ad compendium sufficiant, aut occupatis, aut negligentibus. Sanè quæ omisimus, in tractatu nominis, reddimus. Scire enim debemus, nomina numerorum à quatuor usque ad centum ἀπὸ τεσσάρων esse, & generis omnis: ut quatuor viri, quatuor feminae, quatuor mancipia. Sic per omnes casus quatuor dicimus, ut puta, virorum quatuor, mulierum quatuor, mancipiorum quatuor. Sic Dativus: viris quatuor, feminis quatuor, mancipiis quatuor. Sic accusativus: viros quatuor, feminas quatuor, mancipia quatuor. Sic vocativus, o viri quatuor, o feminae quatuor, o mancipia quatuor. Sic ablativus: à viris quatuor, à feminis quatuor, à mancipiis quatuor. Sed ideo dixi à quatuor ἀπὸ τεσσάρων esse usque ad centum, quia duo declinantur, duorum, duobus, duos vel duo, o duo, ablativus ab his duobus. Sic declinantur & currunt per casus: hi & hæ tres. Genitivus horum & harum trium. Dativus his tribus. Accusativus hos & has tres. Vocativus o tres. Ablativus ab his tribus. A genere neutro, hæc tria, horum trium, his tribus, hæc tria, o tria, ab his tribus. Ex hac ergo forma intelligimus quomodo declinemus: hic duum, ut, quasi duorum hominum unus vir. Sic trium, ut, trium hominum unus vir. Ergo hic admittit genitivum. Jam quatuor ubi indeclinabile est, quatuor viri dicimus, vel quinque viri, vel sex viri. Unde Lucanus: Septem virque epulis: pro genitivo posuit, septem. A ducentis usque ad nongentos declinantur nomina numerorum, ut hi ducenti, hæc ducentæ, neutro ducenta. Mille declinabile est.

LIBRI DE GRAMMATICA FINIS.

DI VI AVRE
LII AVGVSTINI PRIN-
CIPIA DIALECTICAE.

DIALECTICA est bene disputandi scientia. Disputamus autem verbis. Verba igitur, aut simplicia sunt: aut coniuncta. Simplicia sunt, quæ unum quiddam significant, ut cum dicimus: homo, equus, disputat, currit. Nec mireris quod disputat, quantvis ex duobus compositum sit, tamen inter simplicia numeratum est. Nam res definitione illustratur. Dictum est autem id esse simplex, quod unum quiddam significat. Itaque hoc includimus hac definitione, quod non includimus cum dicimus, loquor. Quantvis enim unum verbum sit, non habet tamen simplicem significationem, siquidem significat etiam personam quæ loquitur. Ideo iam obnoxium est veritati aut falsitati, nam & negari & affirmari potest. Omnis itaque prima & secunda de persona verbi, quantvis singillatim contineatur, tam

men inter coniuncta verba numerabitur, quæ simplicem non habent significationem. Siquidem quisquis dicat, ambulo: & ambulationem facit intelligi, & seipsum qui ambulat. Et quisquis dicat, ambulas, similiter & res quæ sit, & cum qui facit significat. At vero qui dicat, ambulat: nihil aliud quam ipsam significat ambulationem. Quamobrem tertia persona verbi semper inter simplicia numerabitur: & nondum aut affirmari aut negari potest, nisi talia verba sint quibus necessario coheret personæ significatione consuetudine loquendi, ut cum dicimus, pluit aut ningit, etiam si non addatur quis pluat, aut ningat, tamen quia intelligitur, non potest, inter simplicia numerari. Coniuncta verba sunt, quæ sibi conexa res plures significant, ut cum dicimus homo ambulat, aut homo festinans in montem ambulat, & si quid tale. Sed coniunctorum verborum alia sunt quæ sententiam comprehendunt, ut ea quæ dicta sunt. Alia quæ non comprehendunt, sed expectant aliquid. Ut eadem ipsa quæ diximus, si subtrahas verbum quod positum est, ambulat, quantvis verba coniuncta sunt, homo festinans in montem: tamen adhuc pendet oratio. Separatis igitur his verbis quæ non impletam sententiam comprehendunt, horum item duæ species sunt. Aut enim sic sententia comprehenditur, ut vero, aut falso teneatur obnoxia, ut est, omnis homo ambulat: aut, omnis homo non ambulat: & si quid huiusmodi. Aut sic impletur sententia, ut licet perficiat propositum animi, affirmari negativæ non possit, ut cum imperamus, cum optamus, cum execramur, & his similia. Nam si quis dicat, perge ad villam, aut dis illum perdant: non potest argui, quod mentiatur, aut credi quod verum dicat. Nihil enim affirmavit vel negavit: ergo nec tales sententiæ in questionem veniunt aut disputatorem requirunt.

Sed illæ quæ requiruntur, aut simplices sunt, aut coniunctæ. Simplicis sunt quæ sine ulla copulatione sententiæ alterius enunciantur: ut est illud quod dicimus, Omnis homo ambulat. Coniunctæ sunt de quarum copulatione iudicatur, ut est, Si ambulat, movetur. Sed cum de coniunctione sententiarum iudicium sit, tam diu est donec perveniatur ad summam. Summa est autem quæ conficitur ex concessis. Quod dico tale est, Qui dicit, Si ambulat, movetur: probare vult aliquid, ut hoc concessio, verum esse restet illi dicere, quod ambulet. Et summa consequitur quæ iam negare non potest, id est, quod movetur: quæ item non potest, concedi, id est, quod non ambulet. Rursus si hoc modo velit dicere, Homo iste ambulat: simplex sententia est. Quam si concessero, & alia quæ aliquid expectat ad completionem sententiæ sententiam comprehendit, adiunxerit aliam: Quisquis autem ambulat, movetur. Et hanc etiam si concessero, ex hac iunctione sententiarum quantvis singillatim enunciatarum & concessarum, illa summa sequitur quæ iam necessario concedatur, id est, Igitur homo iste movetur.

His igitur breviter constitutis, singulas partes consideremus. Nam sunt primæ duæ, una de iis quæ simpliciter dicuntur, ubi est quasi materia dialecticæ: altera de iis quæ coniuncta dicuntur, ubi iam quasi opus apparet, quæ de simplicibus, vocatur de loquendo. Illa vero quæ de coniunctis est, in tres partes dividitur. Separata enim coniunctione verborum quæ non implet sententiam, illa quæ sic implet sententiam, ut nondum faciat questionem vel disputatorem requirat: vocat de eloquendo. Illa vero quæ sic implet sensum, ut de sententiis simplicibus radicetur: vocatur de proloquendo. Illa quæ sic comprehendit sententiam, ut de ipsa etiam copulatione iudicatur

Verba con-
iuncta.
Cap. II.

Quæ simpli-
ces sententiæ,
quæ coniunctæ.
Cap. III.

Summa, id est,
conclusio.

Coniunctas
sententiæ sub-
dividit.
Cap. IIII.

Coniunctas
appellat hy-
potheticas.
Opus subie-
ctum scientiæ
vocat.

Hac forma
dicuntur de
centuri, se-
ptemviri.

De simplici-
bus verbis.
CAP. I.

¶ enim.

¶ enuncietur.

Tomus primus.

h iij dicitur

G dicetur donec perveniatur ad summā: vocatur de proloquiorum summa. Has ergo singulas partes diligentius explicemus. Verbum est uniuscuiusque rei signum quod ab audiente possit intelligi, à loquente prolatum. Res est quicquid intelligitur vel sentitur vel latet. Sciuntur enim corporalia, intelliguntur spiritalia: later vero ipse deus, & informis materia. Deus est quod neque corpus est, neque animal est, neque sensus est, neque intellectus est, neque aliquid quod excogitari potest. Informis materia est mutabilitas mutabilium rerum, capax omnium formarum. Signum est & quod seipsum sensui, & præter se aliquid animo ostendit. Loqui est articulata voce signum dare. Articulata autem dico, quod comprehendere literis potest. Hæc autem omnia quæ definita sunt, utrum recte definita sint, & utrum hæcenus verba definitionis aliis definitionibus prosequenda fuerint, ille iudicabit locus in quo definiendi disciplina tractatur. Nunc quod instat accipe intentus. Omne verbum sonat: Cum enim est inscriptio [†] non verbum, sed verbi signum est. Quippe inspectis à legente literis, occurrit animo quod voce prorumpat. Quid lenim aliud literæ scriptæ, quam seipsas oculis, & præter se animo voces ostendunt? Quia & paulo ante diximus, signum esse quod seipsum sensui, & præter se animo aliquid ostendit: quæ legimus ligitur, non verba sunt, sed signa verborum. Sed ut ipsa litera, cum sit pars minima vocis articulata: abutimur tamen hoc vocabulo ut appellemus literam, etiam cum scriptam videmus, quavis omnino tacita sit, neque illi [†] pars vocis sed signum partis vocis appareat. Ita etiam verbum appellatur cum scriptum est, quavis verbi signum significantis voces non eluceat. Ergo ut cæperā dicere, omne verbum sonat. Sed quod sonat, nihil ad dialecticam. De sono enim verbi agitur cum queritur vel animaduvertitur, quanta vocalium vel dispositione leniatur, vel concursione dehiscat. Item cōsonantium vel interpositione non det ^{*†}, vel cōgestionem asperetur, & quot vel qualibus syllabis cōstet, ut [†] poeticus rhythmus accentusque à grammaticis, solarum aurium tractus [†] negotio. Et tamen cum de his disputatur, præter dialecticā non est. Hæc enim scientia disputandi lest. Sed tunc verba sunt signa rerum, quando de seipsis obtinent vim: verborum autem illa de quibus hic disputatur. Nam cum de verbis loqui nisi verbis nequeamus, & cum loquimur, non nisi de aliquibus rebus loquamur, occurrit animo ita esse verba signa rerum, ut res esse non desinant. Cum ergo verbum ore procedit, lsi propter se procedit idē, ut de ipso verbo aliquid queratur aut disputetur, res est utique disputationi questionique subiecta. Sed ipsa res verbum vocatur. Quicquid autem ex verbo non auri, sed animus sentit, & ipso animo tenetur inclusum, dicibile vocatur. Cum vero verbum procedit, non propter se, sed propter aliud aliquod significandum, dictio vocatur. Res autem ipsa, quæ iam verbum non est, neque verbi in mente conceptio, siue habeat verbum quo iam significari possit, siue non habeat, nihil aliud quam res vocatur proprio iam nomine. Hæc ergo quatuor distincte teneantur, verbum, dicibile, dictio, res. Quod dixi, verbum, & verbum est, & verbum significat. Quod dixi dicibile, verbum est: nec tamen verbum, sed quod in verbo intelligitur & in animo continetur significat. Quod dixi dictionē, verbum est, sed tale quo iam illa duo simul, id est, ipsum verbum, & quod fit in animo per verbum, significantur. Quod dixi rē, l verbum lest, quod præter illa tria quæ dicta sunt quicquid restat significat. Sed exemplis hæc illustranda esse per-

spicio. Fac igitur à quoquam Grammatico puerum interrogantem hoc modo: Arma, quæ pars orationis est? Quod dictum est arma, propter se dictum est, id est, verbum propter ipsum verbum. Cætera vero quod ait, quæ pars orationis est, non propter se, sed propter verbum quod, arma, dictum est, vel animo sensa, vel voce prolata sunt. Sed cum animo sensa sunt, ante vocem dicibilia sunt. Cum autem propter id quod dixi, proruperunt in vocem dictiones factæ sunt. Ipsum vero arma, quod hic verbum est, cum à Virgilio pronunciatum est, dictio fuit: Non enim propter se prolatum est, sed ut eo significarentur, vel bella quæ gessit Aeneas, vel scutum, vel cætera arma, quæ Vulcanus Aeneæ fabricatus est. Ipsa vero bella vel arma quæ gesta sunt aut ingesta ab Aeneæ, ipsa inquam quæ cum gererentur atque esse viderentur, quæque si nunc adessent, vel digito monstrare possemus, aut tangere, quæ etiam si non cogitarentur, non eo tamen fit ut non fuerint. Ipsa ergo per se nec verba sunt, nec dicibilia, nec dictiones, sed sunt res quæ iam proprio nomine vocantur. Tractandum est igitur nobis in hac parte dialecticæ de verbis, de dictionibus, de dicibilibus, de rebus: in quibus omnibus cum partim verba significantur, partim non verba. Nihil est enim de quo non verbis disputare necesse sit. Itaque de his primo disputatur, per quæ de cæteris disputare cōceditur. Igitur verbum quodlibet, excepto sono, de quo bene disputatur, ad facultatem dialecticæ pertinet, non ad dialecticam disciplinam. Ut defensiones Ciceronis sunt quidem Rhetoricæ facultatis, sed non his docetur ipsa Rhetorica. Ergo omne verbum propter [†] id quod sonat, quatuor quædam necessaria vocat in questionē, originem suam, vim, declinationem, [†] ordinationem. De origine verbi queritur, cum queritur unde ita dicatur. Res mea sententia nimis curiosa, & non nimis necessaria. Neque hoc mihi placuit dicere quod sic Ciceroni quoque idem videtur, quavis quis egeat auctoritate in re tam perspicua. Quod si omnino multum iuaret explicare originem verbi, ineptum esset aggredi, quod persequi profecto infinitum est. Quis enim reperire possit, quod quid dictum fuerit, unde ita dictum sit: Huc accedit, quod ut somniorum interpretatio, ita verborum origo pro cuiusque ingenio prædicatur. Ecce enim verba ipsa quispiam ex eo putat dicta, quod aurē quasi verberent. Inquit alius, quod aërē. Sed nostra non magna lis est. Nam uterque à verberando huius vocabuli originem trahit. Sed è transverso tertius vide quā rixam inferat. Quod enim verum ait nos loqui oporteat, odiosumque sit natura ipsa iudicante mendacium, verbum à vero cognominatum est. Nec ingenium quartum defuit. Nam sunt qui verbum à vero quidem dictum putant, sed prima syllaba satis animadversa, secundam negligi non oportere. Verbum enim cum dicimus inquirunt, prima eius syllaba verum significat, secunda sonum. Hoc autem volunt esse bombum. Unde Ennius sonum pedum, bombum pedum dixit, Et ^{Geor. 3.} Græci clamare. Et Virgilius, Reboant sylvæ. Ergo verbum dictum est quasi à vero boando, hoc est, verum sonando. Quod si ita est, præscribit quidem hoc nomen, ne cum verbum faciamus, mentiamur: sed vereor ne ipsi qui dicunt ista, mentiantur. Ergo ad te iam pertinet iudicare, utrum verbum à verberando, an vero solo, an à vero boando dictum putemus, an potius unde sit dictum non curemus, cum quod significet intelligamus. Breuiter tamen hunc locum notatum esse de origine verborum, volo paulisper accipias, ne ullam partē

Quoniam
vob.
Quo de re-
bus, verbis,
dicibilibus,
dictionibus,
tractatur in
logica.
Cap. V.

† in scripto.

† vlla.

* forte, in-
det.
† nodetur.
† vbi.
† solo auris
tractatur.

Differunt di-
cibile & di-
ctio.

Aene. 1.

De origine
verbi.
Cap. VI.
† præter,
declaratō
nem.

Verbum vn.
de dictum.

Geor. 3.

Stoicorū de
origine ver-
borū opinio

A partem suscepti operis prætermisisse videamur. Stoici autumant, quos Cicero in hac re irridet, nullū esse verbum, cuius non certa ratio explicari possit. Et quia hoc modo suggerere facile fuit, si diceret hoc infinitum esse, quibus verbis alterius verbi originem interpretaretur, eorum rursus à te originem quærendam esse, donec perveniatur eò, ut res cum sono verbi aliqua similitudine concinat: ut cum dicimus, eris tinnitum, equorum hinnitum, ovium balatum, tubarum clangorem, stridorem catenarum. Perspicias enim hæc verba ita sonare ut res quæ his verbis significantur. Sed quia sunt res quæ non sonant, in his similitudinem tactus valere: ut si leniter vel aspere sensum tangunt, lenitas vel asperitas literarum ut tangit auditum, sic eis nomina peperit. Et ipsum lene cum dicimus, leniter sonat. Quis ite asperitatem nō & ipso nomine asperam iudicet? Lene est auribus, cum dicimus, voluptas: Asperum est cū dicimus, crux. Ita res ipsæ iam efficiunt, sicut verba sentiuntur. Mel quàm suaviter gustum & res ipsa, tam suaviter nomen & tangit & auditum. & Acre in utroq; asperum est: Lana & vepres, ut audiuntur verba, sic illa tanguntur. Hæc quasi cunabula verborum esse crediderunt,

B ut sensus rerum cum sonorum sensu concordarent. Hinc ad ipsarum inter se rerum similitudinem processisse licentiam nominandi. Ut cum verbi causa crux propter ea dicta sit, quod ipsius verbi asperitas cum doloris quæ crux efficit asperitate concordat. Crura tamen nō propter asperitatem doloris, sed quod longitudine atq; duricia, inter membra cætera sint ligno & crucis & similia, sic appellata sunt. Inde ad abusum ventum est, ut usurpetur non tam rei similis, sed quasi vicina. Quid enim simile inter significationem parvi & minuti, cū possit parvum esse quod non modo nihil minutum sit, sed etiā aliquid creuerit? Dicimus tamen propter quādam vicinitatem, minutum pro parvo. Sed hæc abusus vocabuli in potestate loquentis est. Habet enim parvū, ut minutum non dicatur. Illud magis pertinet ad id quod volumus ostendere, quod cum piscina dicitur in balneis in qua piscium nihil sit, quum nihil piscibus simile habeat, videtur tamen à piscibus dicta propter a-quam, ubi piscibus vita est. Ita vocabulum nō translatum similitudine, sed quadam vicinitate usurpatū est. Quod si quis dicat homines piscibus similes natando fieri, & inde piscinæ nomē esse natum, stultum est hoc refutare, cum ab re neutrum abhorreat, & utrumq; lateat. Illud enim bene accidit quod vno exemplo dilucidare nō possumus, quid distet origo verbi quæ de vicinitate arripitur, ab ea quæ de similitudine ducitur. Hinc facta est progressio usque ad contrarium. Nam lucus dictus putatur, quod minime luceat: & bellū, quod res bella non sit: & foederis nomen, quod res foeda non sit. Quod si à foeditate porci dictum est, ut nonnulli volunt, redit ergo ad illam & vicinitatem, cum id quod sit & ab eo quod sit & nominatur. Nā & ista omnino vicinitas late patet, & per multas partes secatur. Aut per efficientiam, ut hoc ipsum à foeditate porci, per quem foedus efficitur. Aut per effectum, ut puteus, quod eius effectus potatio est, creditur dictus. Aut per id quod continet, ut urbem ab orbe appellatam volunt, quod auspicio loco circumduci aratro solet. Cuius rei & Virgilius meminit, ubi Aeneas urbem designat aratro. Aut per id quod continetur: ut si quis horreum mutata d littera affirmat ab hordeo nominatum. Aut per abusionem, ut cum hordeum & dicimus, & ibi triticum conditur. Vel à parte totum, ut mucronis nomine quæ sum-

ma pars est gladii, totum gladium vocant. Vel à toto pars, ut capillus quasi capitis pilus. Quid ultra prouehar, quicquid aliud annumerari potest, & ab similitudine rerum & sonorum, & aut similitudine rerum ipsarū, aut vicinitate, aut contrario contineri, videbis originem verbi, quam prosequi non quidem ultra & soni & similitudinem possumus. Sed hoc non semper utique possumus. Innumerabilia enim sunt verba, quorū ratio reddi non possit. Aut non est, ut ego arbitror. Aut latet, ut Stoici contendunt. Vide tamen paululum, quomodo perveniri putat ad illa verborum cunabula, vel ad stirpem potius atque adeo semetum, ultra quod quæri originem vetant, nec si quis velit potest quicquā inuenire. Nemo ambigit syllabas in quibus v littera locum obtinet consonantis, ut sunt in his verbis, venter, vaser, velum, vinum, novus, & vulnus, crassum & quasi validum sonum addere. Quod approbat etiam loquendi consuetudo, cum quibusdam verbis eas subtrahimus ne onerent aures. Nam inde est quod amasti libentius dicimus quàm amanisti: & abiit, non abiuit: & in hunc modum innumerabilia. Ergo cū dicimus, vim, sonus verbi, ut dictum est, quasi validus congruit rei quæ significatur. Iam ex illa vicinitate per id quod efficiunt, hoc est, quia violenta sunt, dicta vincula possunt videri, & vimen quo aliquid vincitur. Inde vites, quod adminiculis quibus vinciantur nexibus pendet. Hinc etiam propter similitudinem, incurium senem vietum Terentius appellavit. Hinc terra quæ pedibus itinerantiū flexuosa & trita est, via dicitur. Si autem via quæ vi pedum trita est creditur dicta, redit origo ad illam vicinitatem. Sed faciamus à similitudine vitis vel viminis, hoc est à flexu esse dictam: quærit ergo me quispiā, quare via dicta est? Respondeo, à flexu, quia flexum velut incurvū vietum veteres dixerunt. Vnde vietos quod canto ambiuntur rotarum ligna vocant. Persequitur quærere, unde vietum flexum dicatur? Et hinc respondeo, à similitudine vitis. Instat atque exigit unde istud sit vitis nomen? Dico quia vincit ea quæ comprehendit. Scrutatur ipsum vincere, unde dictum sit: Dicimus, à vi vis. & Quare sic appellatur, requirit. Redditur ratio & Viuis pinguem sonum habet, & ideo ostendit viuos esse pingues & fortes, & quia robusto & valido sono verbum rei quæ significatur, congruit. Ultra quod requirat non habet. Quot modis autem origo verborum corruptione vocum varietur, ineptum est prosequi. Nā & longum, & minus quàm illa quæ dicta sunt necessarium est. Nunc vim verborum quantum res patitur, breuiter consideremus. Vis verbi est, quæ cognoscitur quantum valeat. Valet autem tantum, quantum audientem mouere potest. Porro mouet audientem, aut secundum se, aut secundum id quod significat, aut ex utroq; communiter. Sed cum secundum se mouet, aut ad solum sensum pertinet, aut ad artem, aut ad utrumque. Sensus autem aut natura mouetur, aut consuetudine. Natura mouetur in eo, quod offenditur si quis nominet Artaxerxem regem, vel mulcet cum audit Coriolanum. Quis enim etiam si nihil utique de his hominibus audierit, quorum ista sunt nomina, nō tamen in illo asperitatem maximā, & in hoc iudicet esse lenitatem? Consuetudine mouetur sensus, cum offenditur cum audit quiddam. Nam hic ad suauitatem soni vel insuauitatem nihil interest. Sed tamen valent aurium penetralia, utrum per se transeuntes sonos quasi hospites notos an ignotos recipiāt. Arte autem mouetur auditor cum enunciato sibi verbo, attendit quæ sit pars

G pars orationis, vel si quid aliud in his disciplinis quæ de verbis traduntur, accepit. At verò ex utroque, id est, & sensu & arte de verbo iudicatur, cum id quod l. aures l. meriuntur ratio notat, & nomē ita ponitur ut dicitur, optimus. Mox ut aurem longa vna syllaba & duæ breues huius nominis percusserint, animus ex arte statim pedem dactylum agnoscit. Sensum verò non secundū se, sed secundum id quod significat verbū mouet, quādo per verbum accepto signo animus nihil aliud quā ip[s]am rem intuetur, cuius illud signum est quod accepit: Ut cū Augustino nominato, nihil aliud quā ego ip[s]e cogitor ab ip[s]o cui notus sum: aut cuilibet hominum mente occurrit, si forte hoc nomen, vel qui me ignorat audierit, vel qui alium nouit, qui Augustinus vocetur. Cum autem simul & secundum se verbū mouet audientem, & secundum id quod significat, tunc & ipsa enunciatio, & id quod ab eo enunciat, simul aduertitur. Vnde enim fit quod non offenditur aurī castitas, cum audit, mammentrem* pene † bona patria lacerauerat: Offenderetur autem, si obscena pars corporis sordido ac vulgari nomine appellaretur. In hoc autem sensum animumq; vtriusque deformitas offenderet, nisi illa turpitudine rei quæ significata est, decore verbi significantis operiretur, cū res eadem sit cuius vtrūq; vocabulum est: veluti non alia meretrix, sed aliter tamen videtur eo cultu quo ante indicē stare assolet, aliter eo quo in luxuriosi cubiculo iaceret. Cū igitur tantam vim tamq; multiplicem appareat esse verborum, quam breuiter iam pro tempore summamq; attingimus, duplex hic ex consideratione l. sensus l. nascitur: partim propter explicandam veritatē, partim propter seruandū decorem, quorum primum ad Dialecticum, secundum ad Oratorem maxime pertinet. Quāuis enim nec disputationem deceat ineptam, nec eloquentiam oporteat esse mendacem, tamē & in illa sape atq; adeo penē semper audiendi delicias discendi cupido cōtemnit, & in hac imperitior multitudo quod ornate dicitur, etiam vere dici arbitrat. Ergo cum appareat quid sit vniuscuiusque proprium, manifestum est & disputatorem, si qua ei delectandi cura est, rhetorico colore aspergendum, & Oratorem, si veritatē persuadere vult, dialecticis quasi neruis atque ossibus esse roborandum, quæ ipsa natura corporibus nostris, nec firmitatem virium subtrahere potuit, nec oculorum offensionē pati re permisit. Itaque nunc propter veritatem diiudicandam, quod Dialectica proficitur, ex hac verborum vi quædam semina sparsimus: quæ impedimenta nascentur videamus. Impeditur auditor ad veritatem videndam. Impedimenta enim nascuntur ex difficultate intelligentiæ, quæ multa intelliguntur, quia in vno eodem verbo per se prolato, magna est aut obscuritas aut ambiguitas. Inter obscurum & ambiguū hoc interest, quod in ambiguo plura se ostendunt, quorum quid potius accipiendum sit, ignoratur: in obscuro autem nihil aut parum quod attēdatur apparet. Sed vbi parum est quod apparet, obscurum est ambiguo simile. Veluti si quis ingrediens iter, excipiat aliquo biuio vel triuio, vel etiam ut ita dicam, multiuio loco, sed dēsitāte nebula nihil viarū quæ est eluceat, Ergo à pergēdo prius obscuritate tenetur. At vbi aliquantū rarefcere nebulae coeperint ut videatur aliquid, quod vtrū via sit, an terra: proprius & nitidior color incertum est, hoc est obscurum ambiguo simile. Dilucescente cælo quantum oculis satis sit, iam omnium viarū deductio clara est, sed quā sit pergendum, non obscuritate, sed ambiguitate

* Forte, in amentem. Penē dixit membrum pudendum. † manu, v. e. t. e. p. e. n. e.

Obscurū & ambiguum. Cap. VIII.

Differēt obscurum & ambiguum.

te dubitatur. Item sunt obscurorum genera tria. Vnum est, quod sensui patet, animo clausum est, tanquā si quis malum punicum pictum videat, qui neque viderit aliquando, nec omnino quale esset audierit, nō oculorum est sed animi, qui cuiusque rei pictura sit, nescit. Alterū genus est, vbi res animo pateret, nisi cēlui clauderetur, sicut est homo pictus in tenebris. Nam vbi oculis apparuerit, nihil animus hoc esse † pictum dubitabit. Tertium genus est, in quo etiā sensui absconditur, qui tantū si nudaretur nebula, magis animo emerget. Quod genus est omnium obscurissimum, ut si imperitus malum illud punicum pictū, etiam in tenebris cogeretur agnoscere. Refer nunc animum ad verba, quorum istæ sunt similitudines cōstitutæ. Pone quempiam Grammaticum conuocatis discipulis, factoque silentio suppressa voce dixisse, temetum, quod ab eo dictum qui prope assidebant, satis audierunt, qui remotius parum: qui autem remotissime, nulla omnino voce perstricti sunt. Horum autem partim sciebant, illi scilicet qui nescio quo casu remotiores erāt, quid esset temetum, reliquos prorsus latebat, omnes obscuritate impediēbantur. Et hic iam perspicis omnia illa genera obscuritatum. Nā qui auditu nihil dubitabāt, primum illud genus patiebantur, cui simile est, malum punicum ignoratibus, sed in luce pictum. Qui nouerant verbum, sed auribus aut parum aut omnino non acceperāt vocem, secundo illo genere laborabant, cui similis est hominis imago, sed non in perspicuo, sed omnino tenebroso loco. Qui autem nō solum vocis, sed & significationis verbi expertes erant, tertij generis quod omnino deterrimum est, cecitate inuoluebātur. Quod autem dictum est, quoddam obscurum ambiguo simile, in his perspicui potest, quibus verbum erat quidem notum, sed vocem penitus nullam, aut non omnino certam perceperāt. Omnia igitur obscura loquendi genera vitabit, qui & voce quantū satis est clara, nec ore impedita, & verbis notissimis vtetur. Vide nunc in eodem Grammatici exemplo, quā longē aliās impediāt ambiguitas quā obscuritas verbi. Fac enim eos qui aderant & satis sensu accepisse vocem magistri, & illum verbum enunciasse, quod esset omnibus notum, vtputa, fac eum dixisse, magnus, & deinde siluisse: attēde quid incerti hoc audito nomine patiātur. Quid si dicturus est, quæ pars orationis est? Quid si de metris quæsitur, quis sit pes? Quid si historiam interrogatur, vtputa, magnus Pompeius quot bella gesserit? Quid si commendaturus carmina Grammaticus dicturus est, magnus & penē solus poëta Virgilius? Quid si obiurgaturus negligentiam discipulorum, in hac deinde verba prorumpat, Magnus vos ob studium disciplinæ torpor inuasit? Vidēs ne remota nebula obscuritatis, illud quod supra dictum est quasi eminuisse multiuium? Nam hoc vnum quod dictū est, magnus, & nomen est, & pes choriū est, & Pompeius est, & Virgilius est, & negligentia torpor. Et si qua alia vel innumerabilia non cōmemorata sunt, quæ tamen per hanc enunciationem verbi possunt intelligi. Itaq; rectissime à dialecticis dictum est, ambiguum esse, omne verbum. Nec moueat quod apud Ciceronem † calumniator Hortensius huiusmodi ambigua se audere explicare, dilucide omne verbum ambiguum esse dixit: Quomodo igitur ambigua ambiguis explicabunt? Nam hoc est in tenebris extinctum lumen inferre: facile quidem atque callide dictū. Sed hoc est quod apud eundem Ciceronem Scævolæ dicit Antonius: Denique vt sapiētibus diserte, stultis etiam vere videaris dicere.

K Tria genera obscurorū.

† aliās, hominem.

† aliās, Hortensius autē illi qui remotiores L. erant, nescio quo casu partim sciebāt quid esset temetū, partim ignorabant: illos vero qui magistri vocē nec acceperant, quid esset temetum prorsus latebat, quoniam obscuritate impediēbatur.

M

Ambiguoꝝ genera. Caput. IX. † aliās, calumniatur Hortensius hoc modo ambigua se audere acute aut explicare dilucide, id est, omne verbum &c.

Quid

A Quid enim aliud loco illo facit Hortensius, nisi acumi-
ne ingenij & labore [†] sermonis, quasi meraco & suavi
poculo imperitis caliginem offundit? Quod enim di-
ctum est, omne verbum ambiguum esse, de singulis ver-
bis dictum est. Explicantur ambigua disputando, & ne-
mo utique verbis singulis disputat. Nemo igitur am-
bigua verba verbis ambiguis explicabit. Et tamen cum
omne verbum ambiguum sit, nemo verbum ambiguum
nisi verbis, sed etiam coniunctis, quæ iam ambigua non
sunt, explicabit. Ut enim si diceretur, Omnis miles bi-
pes est, non ex eo sequeretur, ut cohors ex militibus bi-
pedibus ita ^{*} constaret. Ita cum dico ambiguum omne
verbum, non dico sententiã, non disputationem, quan-
vis verbis ista texantur. Omne igitur ambiguum ver-
bum non ambigua disputatione explicabitur. Nunc
ambiguitatũ genera videamus. Quæ prima duo sunt,
Vnum in iis etiam quæ dicuntur, alterum quod in iis
solis quæ scribuntur, dubitationem facit. Nam si quis
audierit acies, & si quis legerit, poterit incertum habe-
re, nisi per sententiam clarescat, utrum acies militum,
an ferri, an oculorũ dicta vel scripta sit. At verò si quis
inueniat scriptum, verbi causa, leporem, nec appareat

^{*} Forte tota.

Genera am-
biguitatum
duo.

B qua sententia positum sit, profecto dubitabit utrũ pe-
nultima huius verbi syllaba producenda sit, ab eo quod
est lepos, an ab eo quod est lepus, corripienda. Quam
scilicet non pateretur ambagem, si accusatiuum huius
nominis casum voce loquentis acciperet. Quod si quis
dicat loquentem male pronunciare potuisse, iam non
ambiguitate, sed obscuritate impediretur auditor. Ex
illo tamen genere quod ambiguo simile est, quia male
Latine pronunciatum verbum, non in diuersas ratio-
nes trahit cogitantem, sed ad id quod apparet impel-
lit. Cum igitur ista duo genera inter se plurimum di-
stet, primum genus rursus in duo diuiditur: nam qui-
quid dicitur, & per plura intelligi potest, eadem scili-
cet plura aut vno vocabulo & vna interpretatione, aut
tantum vno tenentur vocabulo, sed diuersis expeditio-
nibus explicantur. Ea quæ vna definitio potest inclu-
dere, vniuoca nominantur: illis autem quæ sub vno no-
mine necesse est definire diuersæ, æquiuoci nomen est.
Prius enim consideremus vniuoca, ut quomodo genus
hoc iam patefactum est, illustretur exemplis. Homi-
nem cum dicimus, tam puerum dicimus quàm senem,
tam stultum quàm sapientem, tam magnum quàm
paruum, tam ciuem quàm peregrinum, tam vrba-
num quàm agrestem, tam qui iam fuit, quàm qui
nunc est, tam sedentem quàm stantem, tam diuitem
quàm pauperem, tam agentem aliquid quàm cessan-
tem, tam gaudentem quàm morientem vel neutrum.
Sed in his omnibus dictionibus nihil est quod non ut
hominis nomen accepit, ita etiam hominis definitio-
ne claudatur: nam definitio hominis est, animal ra-
tionale, mortale: [†] Non ergo quisquam potest dicere
animal rationale mortale, viuentem tantum, non etiã
senem & puerum &c. aut sapientem esse tantum, non
etiam stultũ: imò & ista & cetera quæ numerata sunt,
sicut hominis nomine, ita etiam definitione continen-
tur: nam siue puer, siue stultus, siue pauper, siue etiã dor-
miens, si animal rationale mortale non est: nec homo
est. Est autem homo, illa igitur definitione contineatur
necesse est: & de ceteris quidem nihil ambigitur. De
puero autem paruo aut stulto, siue prorsus fatuo, aut de
dormiente vel ebrio vel furente dubitari potest, quo-
modo possunt esse animalia rationalia, etiam omnino
defendi, sed ad alia properantibus longum est. Ad id

quod agitur, illud satis est notum, non esse istam defi-
nitionem hominis rectam, nisi & omnis homo eadem
contineatur, & præter hominem nihil. Hæc sunt igitur
vniuoca, quæ non solum nomine vno, sed vna etiam
eiusdem nominis definitione clauduntur: quanuis &
inter se propriis nominibus & definitionibus distin-
gui possunt. Diuersa enim nomina, puer, adolescens, di-
ues & pauper, liber & seruus, & si quod aliud differen-
tiarum est, & inter se ideo proprias definitiones habe-
bunt: sed ut illis vnum commune nomen est homo, sic
animal rationale mortale definitio vna cõmunis est.

Nunc æquiuoca videamus, in quibus ambiguitatum
perplexio propriè infinita. [†] Inscit: conabor tamen eas
in genera certa distinguere. Vtrum autem conatum
meum hæc facultas sequatur, tu iudicabis. Ambiguita-
tum igitur quæ ab æquiuocis veniunt, primo genera
tria sunt. Vnum ab arte, alterũ ab usu, tertium ab utro-
que. Arte nunc dico, propter nomina quæ in verborum
disciplinis, rebus ^{*} [†] imponuntur. Aliter enim defini-
tur apud Grammaticos quid sit æquiuocum, & tamen
hoc vnum quod dico, Tullius, & nomen est, & pes da-
ctylus, & æquiuocum. Itaque si quis ex me efflagitet ut
definiam quid sit Tullius, cuiuslibet notionis expli-
catione respondeo. Possum enim recte dicere, Tullius
nomen est, quo significatur homo summus quidam
Orator, qui Catilinæ coniurationem consul oppressit.
Subtiliter attende me nomen ipsum definisse: nã si mi-
hi Tullius ipse, qui si viueret, digito monstrari potuisset,
definiendus foret, non dicerem, Tullius est nomen quo
significatur homo, sed dicerem, Tullius est homo, & ita
cetera adiungerem. Item respondere possum, Hoc no-
men Tullius est Dactylus, his literis constans: quod
enim eas literas habeat, opus est innuere. Licet enim
illud dicere, Tullius est verbũ, per quod æquiuocantur
inter se omnia cum hoc ipso quæ supra dicta sunt, & si
quid aliud inueniri potest. Sed dico, Cũ ergo hoc vnũ [†] nomen,
quod dixi, Tullius, secundum artium vocabula tam va-
rie mihi licuit definire, quid dubitamus esse ambiguo-
rum genus ex æquiuocis venientium, quod merito di-
ci possit ex arte contingere? Diximus enim æquiuoca
esse, quæ non ut vno nomine, ita etiam vna definitio-
ne possunt teneri. Vnde nunc alterum genus est, quod
ex loquendi usu venire memorauimus. Vsum nunc ap-
pello illud verbum, propter quod verba cognoscimus.
Quis enim verba propter verba conquirat & colli-
gat? Itaque iam constitue aliquem sic audire, ut notum
ei sit, nihil de partibus orationis, aut de metris quæri, ^F
aut de verborum aliqua disciplina: tamẽ adhuc potest
cum dicitur, Tullius, æquiuocorũ ambiguitate impedi-
ri. Hoc enim nomine & ipse qui fuit summus Orator,
& eius picta imago vel statua, & codex quo eius literæ
continentur, & si quod est in sepulchro eius cadauer, si-
gnificari potest. Diuersis enim rationibus dicimus, Tul-
lius ab interitu patriam liberauit: & Tullius inauratus
in Capitolio stat: & Tullius tibi totus legendus est: &
Tullius hoc loco sepultus est: vnum enim nomen est,
sed diuersis hæc omnia definitionibus explicanda sunt.
Hoc igitur genus æquiuocorum est, in quo iam nulla
de disciplina verborum oritur ambiguitas, sed de ipsis
rebus quæ significantur. Aut si vtrunque confundat au-
dientem vel legentem, siue quæ ex arte, siue ex loquen-
di usu dicuntur, nõne tertium genus recte annume-
rabitur? Cuius exemplum quidem in sententia aperte
apparet, ut si quis dicat, Multi Dactylico metro scripse-
runt, ut est Tullius. Nam hic incertum est vtrum Tul-
lius pro

Ambiguitas
ex æquiuocis
varia.
Caput. X.

^{*} [†] aliis, ver-
bis.

[†] iuuenem.

Glius pro exemplo dactyli pedis, an dactyli Poëtae positum sit: quorum illud ex arte, hoc ex usu loquendi accipitur. Sed in simplicibus etiam verbis contingit, licet tantum vocem huius verbi Grammaticus audientibus discipulis enunciet, ut supra ostendimus. Cum igitur hac tria genera manifestis rationibus inter se differant, rursus primum genus in duo diuiditur. Quicquid enim ex arte verborum facit ambiguitatem, partim sub exemplo esse potest, partim non potest. Cum enim definitio quid significat nomen, possum hoc ipsum exempli gratia supponere, quod dico nomen, utique nomen est: hac enim lege per casus flectitur, dicendo nomen, nominis, nomini, &c. Item cum definitio quid significat dactylus, hoc ipsum potest pro exemplo esse. Etenim cum dicimus, dactylus, vnam syllabam longam & duas deinde breues enunciamus. At verò cum definitur aduerbiū quid significet, non potest huius ipsum exemplo dicere: etenim cum aduerbium dicimus, hac ipsa enuntiatio nomen est. Ita secundum aliam notionem, aduerbium utique aduerbium est, & nomen nomen est: secundum aliam verò aduerbium non est aduerbium, quia nomen est.

H potest hoc ipsum pro exemplo esse. Hac enim ipsa enuntiatio quando dicimus, creticus, prima longa syllaba, deinde duabus breuib; constat: quod autem significat, longa syllaba & breuis, & longa est: ita & hic secundum aliam notionem, creticus nihil est aliud quam creticus, & dactylus non est: secundum aliam verò creticus non est creticus, quia dactylus est. Secundum igitur genus, quod iam disciplinis verborum ad loquendi usum dictum est pertinere, duas habet formas. Nam æquiuoca dicta sunt aut ex eadem origine venientia, aut ex diuersa. Ex eadem origine appello, quando vno nomine ac non sub vna definitione teneantur, vno tamen quasi fonte demanant, ut est istud, quia Tullius, & homo, & statua, & codex, & cadaver intelligi potest. Nō possunt quidem ista vna definitione concludi, sed tamen vnū habent fontem, ipsum scilicet verum hominem, cuius & illa statua, & ille liber, & illud cadaver est. Ex diuersa origine, ut cum dicimus, nepos, longe ex diuersa origine filium filij & luxuriosum significat. Hac ergo distincta teneamus, & inde illud genus quod ex eadem origine appello, in quatuor item diuidatur. Nam diuiditur in duo, quorum vnum translatione, alterum declinatione contingit. Translationem voco, cum vel similitudine vnum nomen sit multis rebus, ut Tullius, & ille in quo magna eloquentia fuit, & statua eius dicitur. Vel ex toto, cum pars cognominatur, ut cum cadaver illius Tullius dici potest: Vel ex parte totum, ut cum recta dicimus totas domus. Aut à genere species. Verba enim principaliter dicunt Romani, quibus loquimur. Sed tamen verba proprie nominata sunt, quæ per modos & tempora declinamus. Aut ab specie genus. Nam cum scholastici solum proprie & primitus dicantur ij qui adhuc in schola sunt, omnes tamen qui in literis viuunt, nomen hoc usurpant. Aut ab efficiente ef-

fectus, ut Cicero est liber Ciceronis. Aut ab effectu K efficiens, ut terror, quia terrorem fecit. Aut à continente quæ continentur, ut domus etiam qui in domo sunt dicuntur. Aut à conuersa vice, ut castanea arbor dicitur quæ & fructus, Vel si quod aliud inueniri potest, quod ex eadem origine quasi transferendo cognominetur. Vides, ut arbitror, quid faciat in verbis ambiguitatem. Quæ autem ad eandem originem pertinentia conditione declinationis ambigua esse dicimus, talia sunt: Fac verbi causa quenque dixisse, pluit. Et hæc diuerse utique definienda sunt. Item scribere cum dicimus, incertum est utrum in infinitiuo actiui, an imperatiui passiuī pronuntiatur sit. Homo cum vnum nomen sit, & vna enuntiatio, tamen fit aliud ex nominatiuo, aliud ex vocatiuo. Quid doctius & docte verbi enuntiatio quoque diuersa est. Doctius aliud est cum dicimus, doctius mancipium: aliud dicimus, doctius illo disputauit. Declinatione igitur ambiguitas orta est: nam declinationem nunc appello vel quicquid siue per voces siue per significationes flectendo verba contingit. Hic doctus & docte, tantum per voces flexum est. Hic homo & homo secundum solas significationes. Sed huiusmodi genus ambiguitatum minutatim concideret ac prosequi pene infinitum est. Itaque locum ipsum hæcenus notasse suffecerit, ingenio præsertim tuo. Vide nunc ea, quæ ex diuersa origine veniunt: nā ipsa diuiduntur adhuc in duas primas formas, quarum vna est quæ contingit diuersitate linguarum, ut cum dicimus, iste, hac vna vox aliud apud Græcos, aliud apud nos significat. Quod genus non tamen * omnino fuit: non enim vnicuique præscriptum est, qui * linguas nossent, aut qui linguas * disputaret. Altera forma est, quæ vna quidem lingua facit ambiguitatem, diuersa tamen eorum origine, quæ vno vocabulo significantur, quale est illud quod de nepote supra posuimus. Quod rursus in duo scinditur. Aut sub eodem genere partis orationis, sicut nomē est nepos, cum filium filij, & cum luxuriosum significat. Aut sub diuersis, ut dictum est à Terentio, Qui scis ergo istuc, nisi periculum feceris? Sed etiā istuc, pronomen, istuc aduerbium. Iam ex utraque, id est, arte & usu verborum, quod in æquiuocis tertiū genus posueramus, tot ambiguitatū formæ possunt existere, quot in duobus superioribus posueramus. Restat ergo illud genus ambiguum quod in scriptis solis reperitur. Cuius quatuor sunt species, Aut enim spacio M syllabarum fit tale ambiguum, aut acumine, aut in utroque. Spatio autem, ut cum scribitur, venit, de tempore incertum est, propter occultum primæ syllabæ spatiū. Acumine autem, ut cum scribitur, pone, utrum ab eo quod est pono, an ut dictum, ponē, sequens, nanque hanc dederat Proserpina legem: incertum est per placentem * acuminis locum. At verò ex utroque fit, ut in superioribus de lepore diximus, non solum producenda, sed acuenda est etiam penultima syllaba huius verbi, si ab eo quod est lepos, non ab eo qui est lepus deflexum est.

Nā Græci
711, sonat
scitis.
* forte tum.
* forte sed
† quas.
† quibus
linguis.

Pōne
Ponē
Geor. 4.

† placentem.

Diui

DIVI AVRE

LII AVGVSTINI CATE-
GORIAE DECEM EX

Aristotelis libro non versæ,
sed decerptæ.

De oratione
& quam late
pateat signi-
ficatio
δυσίας.
Caput. I.

CVM omnis scientia discipli-
naq; artium diuersarum nō ni-
si oratione tractetur, nullus ta-
men, o fili Adeodate, in quouis
genere pollens inuentus est, qui
de ipsius orationis vellet origi-
ne principiove tractare. Idcirco
miranda est Aristotelis Philo-

sophi diligentia, qui differendi de omnibus cupidus, ab
ipsius cepit examine, quam sciret & prætermittam à
cunctis, & omnibus necessariam. Is igitur nos docuit
ex octo his, quas Grammatici partes orationes vocant,
eam solam recte appellari orationis partem, quæ indi-
caret aliquid, vocabulūque signaret. Itaque solas orati-

Bonis partes auctore Aristotele, nomen & verbum de-
bemus accipere. Ceteras vero ex his fieri, & compagi-
nes orationis potius, quam partes eius debere nomina-
ri. Nomen nanque personam demonstrat, verbum quid
quisque faciat patiatūve. Dehinc hoc docere debemus
aduertere, quo compendio paulatim oratio coarctata
per gradus cuncta quæ sunt vno vocabulū capta conclu-
serit. Nam cum sit diuersa innumerabilisque mortaliū
nuncupatio, nec comprehendī possit nominum tā lata
diuersitas, vno tamē vocabulo cum hominem dixeris

noscis omnes. Similiter & cetera, vt equus ille ἵππος,
vel ἄνθρωπος, vel δῖος, vel ille atque ille. Et quanquam sit
horum nominum quoque infinita comprehensio, equū
tamen cum quis dixerit, monstrabit omnes. Et si quis
leonibus, quod fieri solet, vel bobus imponat nomina,
in immensum tenditur vniuscuiusq; cognitio, & acies
mentis obtunditur. Sed cum leonem, vel taurum dixe-
ris, omnes qui ubiq; sunt, sub vno nomine naturæ suc-
cidunt. Verum orationis vis, quæ infinita genera pro-
creandi varietate singulis vocabulis colligauerat, parū
fecisse visa est, nisi eadem coarctata in vnum singula-
ri nuncupatione concluderet. Ideoq; & hominem & fe-

Cram & equum dixit animal, dans cunctis nomē quod
omnia possideret. Nec minus ea quæ sine anima sunt,
breui ex immensa demonstratione signauit: nam cum
sit arbor & nucis & castaneæ & glandis & mali: cæte-
raq; inexplicabilia genera virgultorum, furculum vo-
cans, singulari omnia & communi vocabulo astrinxit.
Similiter ornamentorum diuersos lapides compedio-
se vocauit gemmas. Postremo licet abunde prospexe-
rit dispersa passim genera speciali nota conciliasse, *
tamen ingenti quodam & capaci ad infinitum nomi-
ne omne quicquid est comprehendens dixit δυσία, ex-
tra quam nec inueniri aliquid, nec cogitari potest. Hæc
est vna de categoriis decē. Appellatas verò categorias
constat propterea, quod non possint nisi ex subiectis a-
gnosci, ὡς καὶ τινὲς λέγουσι. Quis enim quid sit ho-
mo possit agnoscere, nisi aliquem sibi hominem ponat
ante oculos, quasi subiectum homini? Ne autem pro-
grediente tractatu, in quo plurimis exemplis opus est,
eadem ad docendum nomina repetantur, ac sæpe acci-
dat vt vel Hortensij, vel alterius hominis, vel superius
animalis, vel excelsius vsiæ frequentata exempla in fa-

* alias, con-
cilians.

63
stidum reciderent, alia his vocabula, quibus ad differē-
dum Philosophi vteretur, inflexit. Itaque Hortensium,
& nucis arborem, & equum Xanthum, & his similia,
οὐδὲν ἄλλο, ἄτομα, ἐν ἑαυτῇ καὶ κατὰ vocauit: οὐδὲν ἄλλο, quod
tactu sentiatur: ἄτομα, quod diuidi & secari nequeant.
Quis enim credat Hortensium cadi posse per partes?
Quod si fiat, Hortensius iam nō erit: ἐν ἑαυτῇ, quod sint
numeri vnius: καὶ κατὰ, quod singularia. Neque enim
hæc in vno quouis geminari possunt. Deinde aliora,
id est, hominem, equū, leonem, arborem ἑαυτῇ vel ἰδίᾳ
ars dicit, quasi partes generis & rerum formas. Dehinc
superiora, id est, animalia & virgulta, & gemmas, & la-
pides, genera nuncupant, ex quibus partes vel formæ
nascuntur. Eadem tamen genera species etiam nomi-
nari possunt, quod habet excelsius aliquid, id est, vsiam,
ex qua oriri videntur & nasci. Ipsam vero vsiam, su-
pra quam nihil est, [genus] appellari voluerunt.

His ita compositis, ea quæ mente concepta, signa-
ri & demonstrari possunt, aggressus Aristoteles, omisit
illa interim quæ de verborum ratione tractanda sunt,
cū in linguæ vsu prouenerint, vt vno nomine, res mul-
tæ, & multis nominibus res vna nūcupetur. His rebus
quas vnum nomen complectitur, duo vocabula ars de-
dit, vt ex his alia homonyma, alia synonyma vocaret.

Homonyma sunt, cum res quidem plures cōmune no-
men accipiunt, interpretatione verò eiusdem rei sepa-
rantur, vt homo pictus & verus. In his nanque vnum
nomen est: verum si ad definitionem vel ad interpreta-
tionem hominis redeas, inueniuntur ista disparia. Cum
enim dixeris, verum hominē animal esse, quod risum
capiat, & vim rationis admittat, cum de picto idē non
possis dicere, necessario inueniuntur esse disparia. Re-
gulariter autem accipere debemus, omne nomen licet
propriū, quod possit esse commune cum cæteris, ho-
monymum vocari, vt Cicero, non vnus, sed plures. Sed
si omisso nomine signis potius demonstrare velis quis
sit ille Cicero, quis alius, quis tertius, alia de alio signa
narranda sunt, vt alium crassum dicas, alium tenuem:
vel longus dicatur alius, alter brevis, candido colore
quis, alter nigro. Hæc igitur quoniam inter se discre-

pant, solo sociata nomine, homonyma dicta sunt, vo-
cabulo iuncta, rei interpretatione discreta. Synonyma
verò sunt res, quæ & nomine & sui interpretatione iū-
guntur, vt est animal: id enim de homine & equo, & de
fera, & de auibus dici potest. Animal est quod cibū ca-
piat, quod mortale sit, quod sensu moueatur. Nunc ad
eas res, quæ singulæ multis nominibus assignari solent,
veniamus. Quanquam hanc partem Aristoteles, vt su-
perius dictū est, prætermiserit, idcirco quod de his quæ
significantur, non de his quæ significant, differendum
putauit. In his autem non rerum, sed nominum verti-
tur quæstio. Hæc diuisa sunt similiter in partes duas,
& alia πολυώνυμα alia ἑτερόνυμα sunt. Polyonyma sunt
cum multa omnia vnā rem significant, neque vlla dif-
ferentiæ nominum redditur ratio, vt ensis, mucro, gla-
dius. Hæc enim cur vnā rem tot significant, nec di-
scerni nec definiri potest. Dehinc heteronyma à mul-
tis æque nominibus res singulas tenent. Verum in his
habet rationem diuersitas nominum, velut est homo
terrenus mortalis: homo ab humanitate, terrenus à ter-
ra, in qua cuncta gignuntur: mortalis à necessitate mor-
tis. Claret igitur in his nominum originem quæri, in
superioribus rerum: quamobrem his omisissis, Aristote-
les superiorum maluit monere tractatum. Ergo ad ho-
monyma redeamus, quæ diuiduntur in duas partes: aut
enim

De æquiuo-
cis, multivo-
cis & simili-
bus.
Caput. II.

Æquiuoca,
Vniuoca.

Multiuoca,
Diuerſiuoca.

Æquiuoca
quot modis.

G enim fortuitu sunt, aut hominū voluntate nascuntur. Fortuitu sunt enim, cum quoddam casu simile quis alteri nomen accipit. Voluntate, cum similitudo nominis ex industria imponentis affigitur. Horum autē quę industria vel voluntate nascuntur, quatuor sunt genera: *εἰκὼν*, κατ' ἀναλογίαν, ἀπ' ἐνὸς πρὸς ἕν: ut eadem Latinus quoque sermo declarat, Similitudo, proportio, ab vno, ad vnum. Similitudo est, ut homo pictus & verus in sola similitudine copulantur. Proportio est quod κατ' ἀναλογίαν Græci vocāt, ut quo pacto principium animalis cor dicimus, ita principium aquę fontem dicamus: proportio enim sui similitudo nominis videtur adiuncta. Ab vno est cum dicimus à medicina medicinale ferramentum, medicinalis scientia, medicinalis vsus, medicinale præceptum, ab vno in cuncta descendunt. Ad vnum est, ut illa potio salubris est, ille medicus salubris est, ferramentum illud salubre. Hęc enim cuncta vnum, id est, salutem videntur attingere.

Quid agat i
Categoriis.
Caput. III.

H Sed pleriq; mouere assolent quæstionem, de quibus magis Aristoteles voluit inchoare tractatum. Primo de iis quę sunt, secundo de iis quę percipiuntur, tertio de iis quę dicuntur. Primo sunt res omnes, quas natura peperit: secundo percipiuntur ea, quorum imagines in animo videndo formamus & recondimus: tertio dicuntur illa, quibus ea quę sunt impressa animo effertur. Id nanque quod quis concipit animo, lingua prosequente declarat. Sed, ut Themistio nostrę ætatis erudito Philosopho placet, de his Aristoteles tractare incipit, quę percipiuntur, quęq; ipse vocat Græco nomine *σκηναίνοντα*, siue *φαντασίαις*, id est, imagines rerū insidentes animo. Verum cum de perceptis proposuerit disputare, & de iis quę sunt, & de iis quę dicuntur necessario locuturus est. Percepta enim ex his oriuntur quę sunt, quę vidēdo percipimus: perceptorum autem deerit demonstratio, nisi eorum quę dicuntur auxilio fuerint demonstrata. Ergo quanquā separatim postea ea quę sunt definiturus sit, mixtam tamen de tribus disputationem debemus accipere. Nam de perceptis qui loquitur, & originem rerum trahit, & præsidia orationis implorat. Superfluam igitur quæstionē mouet, qui dicit scrutari oportere cur Aristoteles in principio suo Homonyma lege vel dixerit vel detexerit, si de his quę percipiuntur fuerat tractaturus, cum liqueat non posse dici aliquid, nisi quod perceptum fuerit, nec percipi aliquid posse, nisi res fuerit, de qua imago intueđo capiat.

De denomi-
natiuis.
Caput. III.

Paronymi
vñ dicatur.
Differūt pa-
ronyma ab
homonymis.

I His ergo cognitis, paronyma videamus, quę sunt in homonymorum & synonymorum medio constituta, & quę nec paronyma dici possunt, nisi in se habuerint vtrorumq; contractū, id est, nisi & nomen homonymorum & negotium synonymorum videantur habere commune, ut à sapientia sapientem, vel medicum à medicina dicamus, eadē in medico quę in medicina & act⁹ similitudo videtur & nominis. Propter ea recte paronymum dictum est, quod aliunde nomen acceperit. Verum ne eadē videantur paronyma & homonyma, quę ab vno dicuntur, id est, ab ἑμὸν, hanc differentia debemus agnoscere, quod ipsa paronyma inter se quidem propter similitudinem nominis homonyma sunt, illius tamen nominis paronyma dicuntur, vnde nomen acceperint: vtpote à sapientia dicamus hominem sapientem, sapiens consilium: inter se hęc homonyma sunt, ipsius verò sapientię paronyma. Obseruari tamen oportet, ut commutationem vltimę syllabę habeant: neque ita finiatur paronyma quemadmodum desinunt ea de quibus originem ducunt: ut medi-

cina & medicus, medicina aliis literis clauditur, aliis K
medicus. Hanc igitur differentiam nisi paronyma habuerint, & nisi cum synonymis negotio, cū homonymis nomine fuerint copulata, homonyma potius quā paronyma nominantur. Ut si à malitia vitiosum dicamus, negotio quidem cum synonymis conuenit, sed ab homonymis discrepat nomine. Neque enim vitiosus & malitia similia sunt, quanquam eodē intellectu sentiantur. Quod si à malitia dicatur malus, recte vtrunq; conuenit. In vltima verò syllaba non mutantur hoc modo, ut si dicamus à sapientia verba sapientia. Hic cū nulla cōmutata est syllaba, paronymi exclusa est nuncupatio. Vnde constat hęc & his similia homonymis potius debere cōiungi. Scire etiam debemus, verba aut simplicia esse, aut certe cōiuncta. Cōiuncta sunt, equus currit: simplicia, cum hęc separantur & dicuntur singula: ut equus, currit. Sed iam satis de his quę dicuntur, dictum puto. Restat ut eorum quę sunt, quo pacto Aristoteles tractauerit, enarremus. Sunt igitur illa quę aut percipimus sensibus, aut mente & cogitatione colligimus. Sensibus tenemus quę aut videndo, aut cōtrectando, aut audiendo, aut gustando, aut odorando cognoscimus. Mente, ut cum quis equum, aut hominem, aut quodlibet animal viderit, quanquam vnum corpus esse responderit, intelligit tamen multis partibus esse coneretur. Siquidem alia pars sit capitis, alia pedum, ceterorumq; membrorū, in ipso capite partes suas aures habeant, habeat propriam lingua. Ipsę quoque partes singulę multa in se habeant quę diuidi & separari possint: ut caro sit aliud, aliud corium, aliud vena, aliud neru, aliud capilli. Ergo hęc mente vel intellectu colligimus, ad quę nostri sensus penetrare non possunt. Consideramus etiam illa, & animi intentione cognoscimus, vel hominem, vel aliud animal crescere, senescere: nunc stare, nūc mouere gressus: modò angī curis, modò secū mēte cōquiescere: sanitate aliās frui, aliās dolorē perperire: ex nigro albū, nigrū ex albo colore mutari: peritum ex imperito, doctum ex indocto: ex mansueto ferum, ex feroci mansuetum. Cum igitur in iis quę sunt, alia sensibus, alia mentibus colligantur, separare hęc propriis nominibus homines eruditi maluerunt: & id quod dignoscitur sensibus, iam dici *ὑποκείμενον*: illud autē quod animi tractatu colligitur, ac sæpe mutatur, *συμβεβηκός*, id est, accidens nominare voluerunt. Et quoniam in permanente vsia ea quę accidunt inesse noscuntur, ipsam vsiam: *ὑποκείμενον*, id est, subiaccens, & non subiecto appellari voluerunt: illa vero quę accidunt, *ἐπιπρωκείμενον*, id est, in subiaccenti dixerunt. Si ne dubio tamen illud oportet à nobis agnosci, ut sicut potiore vsiam accidentibus dicimus, sic potius *ἐπὶ τοῦ* vel καθεκάστον, id est, hunc hominem vel hunc leonem iis quę fuerint communia, vel cōmuni vocata animalium nomine, iudicare.

Verba duplicia.

Substantia
& accidens.
Caput. V.

L

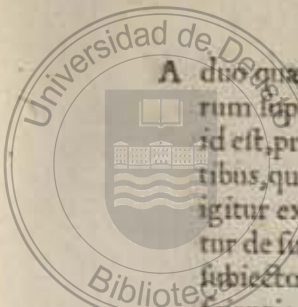
Rursus ad ea quę significantur, Aristoteles regressus est, quot modis ea quę sunt significari assolent, mōstraturus. Ex his igitur quę sunt, alia de subiecto significantur, & in subiecto non sunt, ut homo. De subiecto quidem significatur, aliquo homine. Neq; enim homo dici posset, nisi esset aliquis de quo diceretur. In subiecto autem nullo est, cum ipse sit vsia, quam superius diximus in nullo vnquam subiaccenti esse, quippe cum sit ceteris ipsa subiecta. Alia vero nec in subiecto sunt, nec de subiecto significantur, ut est Cicero: Nec in subiecto est, quia vsia est: nec de subiecto aliquo significatur, siquidem cum à se ortū vocabulū teneat, neque intelligi possit aliunde. Dicta sunt duo quę

Substantia.

Accidens.

M

Quę dicuntur
de subiecto,
quę sunt
in subiecto.
Caput. VI.

Aduo quæ ad vsian pertinet, quo pacto significetur, quorum superius κοινόν, id est, commune, inferius καθέκαστον, id est, pro parte dicitur. Nunc ea quæ sunt ex accidentibus, quo nam modo significantur dicendum est. Sunt igitur ex iis alia quæ & in subiecto sunt, & significantur de subiecto, vt est scientia vel color. Sunt enim in subiecto aliquo, id est, in animo vel corpore: neque enim scientia potest esse, nisi sit anima subiecta qua cõtineatur: nec significari scientia posset, nisi de subiecta Grammatica: vel nec color quisquam posset esse, nisi in subiecto corpore: nec significari posset, nisi de subiecto aliquo colore. Ita fit vt & in subiecto sint, & de subiecto significantur. Alia verò sunt ex iisdem συµβαίνοντες, id est, accidentibus, quæ in subiecto quidem sunt, sed de subiecto minime significantur, vt est hæc Grammatica, vel hic albus color. In subiecto quidē sunt, animo vel corpore, de subiecto autem non significantur. Neque enim his aliunde vocabulum pendet, sed suo & speciali nomine designantur. In iis quoque accidens superius, commune nominamus: inferius vbi iam certa res est pro parte, hoc est καθέκαστον dicitur. Verū ne aliquid non apertum præterire Aristoteles existimaretur, &

Boriundis quæstionibus occasionem daret, de eo quod in subiecto est, voluit tractare diligētius, ac definire quid esset accidens, vt calumniantibus aditus clauderetur. Definuit ergo in subiecto esse quod in altero est aliquo, non vt pars sit quoddā, neque sine eo in quo est potest vnquā esse. Hęc definitio addita propterea est, quia dici posset digitum vel pedem in subiecto esse, id est, in corpore. Hoc igitur exclusit cauta definitione, dicendo id esse in subiecto, quod eius pars non sit in quo est, Digitum autem vel pedem partem esse corporis constat, Dehinc à calumniatibus dici posset, aquam vel vinum in quodam cado quasi in subiecto esse. Sed id oriri docta definitione non sinir, addēs id esse in subiecto quod sine subiecto esse non possit, Vinum autem vel aquam sine cado in quo fuerint posse & alibi esse nō potest dubitari. Interea hoc loco debemus advertere qua arte definitio disponatur. Primum enim hanc per immēsum tendi oportet, incipientem à genere. Dehinc paulatim per partes currēdo peruenire debet ad id in quo solum est id quod definitur. Vt ij qui signa formant, primum immensum subdeligunt lapidem, dehinc paulatim minuendo & abscindendo superflua ad formandos vultus & membra perueniunt. Sic definitio à genere incipēs depulsa paulatim generalitate verborum, ad proprium demonstrandæ rei cubile tendit accedere. Sed ad propositū reuertamur. Tractatus enim erat de iis quæ sunt, quemadmodum significantur, de quibus quoniam iam multa dicta sunt, illud regulariter nobis tenēdum est, omnia cathecasta, vel enarithma, vel atoma, vel æsthera, id est, hunc hominem, vel hunc equū, vel hanc arborem, de subiecto significari nō posse. Sin verò hæc eadem de accidentibus fuerint, id est, hic color, hæc disciplina, in subiecto esse posse. Quemadmodum enim superius demonstratum est, omne accidens sine subiecto esse non potest. Docti igitur sumus quo pacto, vel subiectum, vel in subiecto possumus agnoscere.

Dehinc nos Aristoteles docet, & illa quæ de subiecto significantur qua ratione cognoscamus. In his autē speciale illud est, quod eadē in ipso subiecto inveniuntur, quæ sunt in eo quod de subiecto significatur. Vt enim animal de subiecto significatur, homine vel equo, sic & homo de subiecto aliquo homine significetur necesse est, Cicero autē & homo est & animal. Quæcunq;

igitur prædicari de animali possunt, eadem & de homine, & Cicerone prædicantur. Quapropter ea quæ in eo quod de subiecto significatur inveniuntur, & in eo quod subiectum est necesse est inueniri: Vt si dicas, animal est quod cibum capiat, quod mortale sit, quod sensu moueatur, animal autem de subiecto significatur homine, eadem tamen & de homine dici necesse est quæ de animali dicta sunt. Deinde quæ de homine dicta fuerint, eadem & de Socrate. Certum autem est Socratem subiectum esse homini, hominem autem animali. Quicquid igitur in iis quæ de subiecto significantur dictum fuerit, idem & de iis quæ subiecta dicimus prædicabitur. Regulariter autem illa de subiecto significantur, quæ per seipsa cognosci non possunt, vt animal intelligi nō potest, nisi de subiecto homine: sic homo aduertere nō potest, nisi de subiecto aliquo homine dignoscatur. Nunc quoniam de Categoriarum omnium generibus & speciebus & differentia locuturus est, inspiciedum prius videtur, quid sit genus, quid species, quid differentia. Genus igitur est quod secundum multa & differentia quid sit specie ostenditur atque significatur, vt est vsia. Omne quidem vsian dicimus, sed hoc commune nomē specie separatur, cum dicimus animal vel lapidem. Ita fit vt vno quasi coniuncta vocabulo, specie separantur. Differentia vero est quæ secundum multa & differentia, non quid sit, sed quale sit specie prædicatur: vt est animal gressutū, volatile, aquatile, bipes, quadrupes. Genus ergo & differentia specie significantur, sed genus quid sit, differentia autē qualis sit specie possunt agnosci. Species autem est, quam quidam & formam vocant, quæ secundum multa & differentia quid sit numero prædicatur atque cognoscitur: vt est homo. Hoc nomen homines cunctos complectitur, & videtur id facere quod species dum de aliquo homine prædicatur qui numerum in seipso cõtineat, id est, hic primus, ille secundus, iste tertius. Vt tamē hæc tria vno exemplo monstremus. Genus est, animal: differentia, bipes, quadrupes: species, homo, equus. Sed vt genus nullū est quod non habeat differentiam, sic nec differentia intelligere debemus, quæ species non habebit: vt nigrum & album non habent differentiam, propterea quod ex se species non emittunt. Quæ enim alia species inueniri potest albi vel nigri? Quoniam igitur quid sit genus, quid differentia, quid species, separatim est, ad Aristotelis iam dicta veniamus. Hoc enim docēte cognoscimus, eorum generum quæ inter se diuisa sunt, nec differentias easdē posse esse, nec species. Alia enim & species & differentia est, dum quæritur quid sit, alia dum quale sit, alia dum quantum sit: vt si velis animalis dicere differentiam, dicas volatile, bipes, gressutū: si velis speciem, dicas hominem vel auem vel equum. Nūquid nam & de disciplina eadem differentia vel species dici potest, propterea quod genera diuersa sunt animal & disciplina? Animal enim Categoria est vsia, disciplina Categoria qualitatis. Denique illa genera quæ alterna sibi societate ἐναλλάξ coniuncta sunt, easdē differentias & easdē species habēt, vt est vsia, huius species est animal. Sed idē animal genus est cæteris, ideoq; & species & genus dicitur. Quoniam hæc igitur duo genera inuicem se tenēt, quæ Aristoteles quoq; ἐναλλάξ nominauit, easdē differentias habent: vt si dicas vsian esse animal mortale, bipes, risus capax; eadē & de animali* potes dicere, homo est animal mortale, bipes, risus capax. Certum est ergo inuicem sibi coniunctis generibus, easdē & differentias & species inueniri. In diuersis

Que de subiecto significantur.

Genus quid sit.

Differentia quid sit.

Species quid sit.

id est, subalterna.

* alia, homine.

† corpore.

In subiecto esse.

De arte definiendi.

Pro ἐναλλάξ. Aristoteles dicit τὰ ἐν ἑαυτοῖς.

Quid genus quid species Caput. VII.

G diuersis autem generibus hoc prouenire non posse.
Rursus Aristoteles ad ea quæ dicuntur reuertitur, quamquam superius dixerimus alterum sine altero tractari non posse. Nā & qui dicit aliquid, de eo dicit quod est: & id quod est non potest ab altero intelligi, nisi dicatur. Eorum ergo quæ nulla sui copulatione dicuntur, quodcunque singulare dictum fuerit, aut vsian significat, aut quantitatem, aut qualitatem, aut adaliquid, aut iacere, aut facere, aut pati, aut ubi, aut quando, aut habere. Hæ sunt Categoriae decem, quarum prima vsia est, scilicet quæ nouem cæteras sustinet. Reliquæ vero nouem *συμβεβηκότα*, id est, accidentia sunt. Ex quibus nouem, sunt alia in ipsa vsia, alia extra vsian, alia intra & extra. Qualitas, quantitas, & iacere in ipsa vsia sunt: mox enim ut vsian vel hominem vel equū dixerimus, aduertamus necesse est bipedalem, quadrupedalem, aut album aut nigrum, aut stantem aut iacentem. Hæc in ipsa vsia sunt, & sine hac ipsa esse non possunt: Alia sunt extra vsian, ubi, quando, habere: & locus ad vsian non pertinet, & tempus, & vestiri & armari, sed ab vsia separata sunt. Alia sunt communia, id est, & intra & extra vsian: Adaliquid, & facere & pati. Adaliquid, ut magis & minus: utraque enim dici non possunt, nisi coniuncto altero, quo magis sit vel minus. Propterea ergo vnū in se habet, aliud extra se. Item facere extra est & intra, ut cadere quisque non potest dici, nisi alterum cadat: vel legere, nisi ipse legens aliud sit, aliud quod legit. Ita ergo & in vsia hæc est, & extra vsian. Pati similiter: cedi enim vel vri nullus potest, nisi ab altero patiat. Propterea hæc quoque & in vsia est & extra vsian. Hæc igitur cū singularia sunt, nihil affirmant: copulata verò faciunt ex se aliquem sermonem: vel *πρὸς αὐτὸν λόγος*, vel *ἐκ τῆς αὐτῆς*, vel *ἐν τῇ αὐτῇ*, vel *κατὰ τὴν αὐτήν*. Ut hæc quoque Latino ore monstremus, vel imperatiuum, vel optatiuum, vel interrogatiuum, vel vocatiuum. Hæc quoque sermonis quasi quatuor genera suspensa sunt atque simplicia interim, ideoque semiplena. Neque enim iam intelligitur vel quid imperatiuum sit, vel quid optatiuum, vel quid interrogatiuum, vel quid vocatiuum, nisi accesserit genus *ἀποφαντικόν*, id est, pronūciatiuum, quod habeat in se quandam confirmandi sententiam, quæ aliquid aut addat aut demat: quod Aristoteles *κατὰ φασιν* & *ἀποφασισιν* dixit: ut est, Cælum hoc volubile est, cælum hoc non est volubile. Ipsum denique pronūciatiuum, quod diximus apophanticon, aut falsum est aut verum. Quamobrem omissis illis quatuor, quæ magis ad Grammaticos vel Oratores pertinent, huius apophantici, quod ad Philosophos pertinet, Aristoteles habuit mentionem. Expositis igitur omnibus quæ disputaturis necessaria videbantur, singulas categorias oportuit definiri. Sed vsia quoniam secundum artem definiri non poterat, quæ præcipit, ut definitio quo possit tendi latius, à genere sumat exordium: ipsa autē vsia genus non habet, cum omnia ipsa sustineat, per partes eam voluit definire, ut quid sit non solum eius definitione, verum partium quoque cognitione noscatur. Est igitur vsia proprie & principaliter dicta, quæ neque in subiecto est, neque de subiecto significatur, ut est hic homo, vel hic equus. Secundæ dicuntur vsiæ genus & species, id est, animal & homo. Has ergo secundas substantias nominari dicit, propterea, quod illa sit potior, quæ neque in subiecto est, neque de subiecto prædicatur. Secundæ autem substantiæ, idcirco dictæ sunt genus & species, quod solæ iudicent primā. Ut si quis nolit vel nesciat dicere Socratem, dicat animal vel homi-

nem, id est, genus vel speciem: his verò dictis quid sit Socrates agnoscitur. Aliud autem si dicat, vel currit vel ambulat, nihil possit agnosci. Manifestum est autem ea quæ de subiecto significatur, cum iis quæ subiectum sunt & nomen & rationem nominis habere communem, ut homo & de subiecto aliquo significatur hominem, sed non solum nomen, verumetiam rationem eandem in subiecto inuenies, quæ in eo quod de subiecto significatur poteris inuenire. Ipsarum deinde secundarum vsiarū potior est species genere. Magis enim proxima est species primæ vsiæ quàm genus. Si enim quis velit ostendere quid sit prima vsia, facilius monstrabit si dixerit speciem quàm si dixerit genus. Ut si quis Socrate volens dicere omisso eius nomine, magis eum significet si hominem dixerit, quàm si animal. Animal enim & equum & aquilam possumus agnoscere. Deinde ut primæ substantiæ subiectæ sunt omnibus & his omnia sustinetur, ita etiā species generi, atque ideo magis vsia ista, quàm cætera. Videndū est etiā ne quæ speciem solam putamus, eadem sit & genus, ut si quis animal dixerit, dixit & genus. Deinde si dicat hominem, equum, piscem, auem, pronunciemus omnia solas species esse. Cum enim sint homo & equus, species manifestæ sunt, piscis autem & auis, genera & species. Non enim vna forma est auium & piscium, propterea ergo & species & genera nominantur. Illæ autem quæ solum species sunt, sicuti est homo, equus, aquila, taurus, equa, virtute vsiæ sunt. Ut enim homo vsia est, sic & equus, & aquila, & taurus in suo genere. Decursis igitur partibus per quas vsia definita est, & alio modo voluit eam definire si ostenderet ea quæ necesse est in ea naturaliter inueniri. Ea enim quæ insunt cuique, aut in solo & in omni, aut in solo & non in omni, aut in omni & non in solo, aut nec in solo nec in omni. Hæc Græci vocant, *ἐν μόνῳ καὶ ἐν παντί*, *ἐν μόνῳ καὶ οὐκ ἐν παντί*, *ἐν παντί καὶ οὐκ ἐν μόνῳ*, καὶ οὐκ ἐν μόνῳ καὶ οὐκ ἐν παντί. Ut si hominem definire volens, dicat risus capacem esse, hoc & in solo est, & in omni. Solus namque homo ridet, & cunctis ridere naturale est. Secundo, In solo & non in omni: ut si hominem definiens, capacem disciplinæ dicat esse, hoc in solo quidem homine inueniri potest, non tamen in omni: neque enim omnes disciplinas aliquas didicerunt. Tertio, In omni, & non in solo: ut si quis hominem definiens, dicat id hominem esse quod ambulat, & quod cibum capit: hoc in omni quidem est homine, non tamen in solo. Nam & pecudes cibū capiunt, & feræ currunt. Quarto, Nec in solo, nec in omni: ut si quis in hominis definitione id esse hominē dicat, quod album est, nec in solo, nec in omni est. Neque enim aut homo solus candidus inuenitur, & non bos, aut equus, aut omnis homo albus est. Duo ergo sunt quæ ad inuestigandum aliquam viam monstrant, & duo quæ certum aliquid significare non possunt. Id quod est, nec in solo, nec in omni, nihil ex hoc possunt agnoscere, siquidem cum generale est. Alterum in omni non in solo, non habet differentiam, proptereaque similiter respuendum est. Duo sunt reliqua quæ certis signis id in quo fuerint, poterunt demonstrare, id est, in solo & in omni. Dubitari enim non potest, quin cum inuenieris, pronuncies quid sit id in quo inesse cognoscitur. Alterum est in solo, non in omni, non quidem virtutis eiusdem, verum tamen quod ad definiendam rem necessario querendū sit, si primum non potuerit inueniri. Nunc igitur ut designet vsiam, ab omni, non solo argumentari incipit, cū demonstrat esse secundas vsias, quas idcirco secundas dicit

De prædicationibus in generali.
Cap. VIII.

Quæ sunt in substantia & quæ extra.

Quæ extra & intra.

De vsia sine substantia.
Caput. IX.

Vsia quid.

Secundæ vsiæ quæ dicuntur.

L

M

Adas dicitur esse, quia id in his inueniri poterit, quod in pri-
mis. Denique dicit comune hoc esse cuiuslibet vsus, ut in
subiecto non sit. Cum igitur nec genus nec species in sub-
iecto inueniuntur, manifestum est hęc secundas vsias debe-
re nominari. Deinde hinc quoque ostendit genus & specie
secundas vsias esse, quod omnia quę sunt in subiecto, cum
que sibi subiecta sunt interdum solum nomen, non ta-
men & ratione possunt habere comunem. Genus autem
& species cum subiectis, id est, cum aliquo homine certum
& rationis habent, & nominis societatem. Monstratis
ergo secundis vsiis, id est, genere & specie, differentia sola
restabat, quę consideranti diligentius, quasi accedens
esse videtur. Siquidem bipes vel mortale vel rationale cum
animal dicitur, non quid sit, sed quale sit potius demon-
stratur, ideoque videtur vim tenere qualitatıs. Verum quan-
do a genere prima oritur differentia, & sic sequitur spe-
cies, in accidentibus non debet numerari. Atque ideo Ari-
stoteles eam significatione quidam mistam dixit, virtute
autem inter vsias habendam decreuit. Eadem enim in hac
inueniri pronunciat, quę & in ceteris substantiis repe-
riuntur, id est, cum subiecto posse, & nomen & ratione ha-
bere consimile. Cum enim gressum hominem dicimus,

B in subiecto idem & vocabulum & eius rationem eadem
possumus inuenire. Socrates enim & homo est & gres-
sus. Similiter prosequitur cetera argumentando va-
rie* ita demonstrans, quidam inesse vsus, quę sola & om-
nis habeat, quędam quę sola & non omnis, quędam quę
omnis & non sola, quędam nec sola nec omnis. Quę quo-
niā in Aristotele ipso manifesta sunt, superfluum visum
est aperire: maxime cum hic sermo non transferre om-
nia quę a Philosopho sunt scripta, decreuerit, sed ea pla-
nius enarrare, quę rudibus videbantur obscura.

Descripta igitur vsia, quoniam definiri non potuit
propter eas causas, quas superius memoravi, accidentium
definitione necessarius ordo poscebat. Quorum primum
est, quantum nec sine causa: nam cum aliquid viderimus, id
necesse est quantum sit aestimare. Quantum vero sit, in-
ueniri non potest, nisi fuerit adhibita mensura colle-
ctum. Si ergo omnia latitudine solam quis longitudi-
nem voluerit emetiri, longitudo sine latitudine men-
surę subiecta *quantum* dicitur. Non quod sit longitudo
aliqua, quę careat latitudine, sed quod solam quis me-
tiens longitudinem, *quantum* metiri dicitur. Emen-
sa vero cum longitudine latitudo, dicitur *tripliciter*. Si autem

C & altitudo fuerit mensurę sociata, corpus cuncta perficiunt.
Quod tamen non ita accipimus, quemadmodum
solemus accipere naturale, ne ad vsiam reuerti videa-
mur. Deinde metimur & locum in quo aliquid con-
stitutum est, tempus quoque mensurę subiicitur: nam
cum mouetur aliquid, ipso motu necesse est & tempo-
ris habere mensuram, cum dicimus primo vel secun-
do vel tertio anno peruenit, vel mense, vel die, vel ho-
ra, vel momento. Hoc modo igitur quantum sit quid-
que colligitur. Ipsius autem quanti aliud est coherens,
aliud separatum. Coherens est gramme, epiphania,
corpus, locus & tempus. In his enim singularum parti-
um terminos non potest habere mensura. Simul namque
ut grammę medio punctum figens, quasi certum men-
surę terminum dederis utrarumque partium, quę diuisa
grammę factę sunt, sit terminus ille communis, ut
incertum sit cui parti affixus terminus videatur: adeo
pars utraq; sibi coheret atque coniuncta est. Epiphania
quoque simili de causa connexa dicitur & coherens.
Denique si quis hanc diuidere voluerit, in eius medio
grammen imponat necesse est: cum grammę, hęc quę

Tomus primus.

epiphaniam diuidit, ex hac duas partes fecerit, ipsarum
duarum partium ipsa grammę terminus incipit esse
communis: sic enim sibi connexa est, ut non appareat
cui terminus videatur infixus. Similiter corpus si quis
secare voluerit, diuidendi corporis terminus grammę
vel epiphania sit necesse est. Ipsa enim præcisio, quam
grammę facit cum epiphania, necesse est in corpus de-
scendat: atque ideo incertum est siue grammę siue epi-
phania cui parti terminum dederint, cum diuiso cor-
pore in utraque parte epiphaniam necesse est inueniri.
Ideoque corpus coherens est, in quo faciendarum duarum
partium communis est terminus. Temporis quoque si-
milis ratio est, cui diuidendo si velimus terminum da-
re, dicamus, modo. Modo autem inter præteritum &
futurum tempus ita confusum est, ut incertum sit quo
debeat separari. Locus autem quomodo corpus quod-
cunque circundat, & corporis partibus occupatur, ita
communi termino partitur, quemadmodum partitur
corpus: ac propterea cum necesse est coherentem ut cæ-
tera nominari. Separata vero sunt numerus & oratio.

Quis enim non aduertat propriis terminis unum se-
paratum esse a duobus, duos a tribus? Et in oratione sin-
gulari syllabę separatę sunt: natura enim & numero se-
gregantur, cum alteram breuem, alteram longam, & unam
vel duas dicimus. Nimirum apparet hęc quę diximus,
& ad quantum pertinere, & separata oportere nomina-
ri. Horum quantorum est & alia differentia. Nam ex
his alia sunt, quorum partes positionem habent, ex qua
possit agnosci quę pars cuique iungatur. Alia vero sunt
quorum partes positionem habere non possunt. Positio-
nem autem dico, cum videmus cuiusque rei dexteram, leuam, su-
periora, inferiora, ante, post, longe, iuxta. Sunt ergo quorū
partes sibi manifesta positione iunguntur hęc, grāmę,
epiphania, corpus, locus. Siue enim in grāmę, siue in epi-
phania, siue in quolibet horū positis terminis partes fe-
ceris, quāquam sibi coherentes videantur atque coniunctę, ta-
men aduertere corporaliter licet, quę pars ubi sit, cui vi-
cina sit, cuique iungatur. Sunt vero quorū partes positionem
non habent hęc, tempus, numerus, oratio. Unum enim cum di-
cimus, ipsum numerum solum dicentes non aliquid corpora-
liter numerantes, non videmus vel eius dextram vel sinistram.

Quippe cum in verbo sit tantum in sono, & in nullo sit cor-
pore, positionem suarum partium non potest demonstrare, nisi
forte ordinem dixerimus, quod unum sequuntur duo. Positio
autem in his duntaxat non potest inueniri. Similiter & in
tempore atque sermone, maxime cum hęc mox videantur la-
bi, cum dixeris, & tempus currit, & sermo cum nondum dictus
fuerit non est, & cum dictus fuerit non apparet. Manifestum
est igitur hęc tria positionem diuersarum partium non habere.
Proprie igitur hęc sola quę dicta sunt quanta nomi-
nātur. Si qua vero præter hęc inueniri potuerint, debent
pro accidentibus poni. Sunt autem quędam quę accidentibus
ipsis accidunt: ut si dicamus, multum album. Propterea mul-
tum album dicitur, non quod ipsum album sit immensum, sed
quod epiphania in qua album est multa cernatur. Mani-
festum est igitur, cum multum album dicimus, ex epiphanię
quantitate album quod illi accidit estimari. Similiter cum
longos actus dicimus, non quod actus immensi sint longi
dicuntur, sed ex temporis mensura quo continentur actus,
actuum quantitas aestimatur. Illud tamen speciale debemus
agnoscere, quanto contrarium nihil esse. Epiphanię enim,
siue grāmę, siue duobus cubitis, siue tribus contrarium est
nihil. Nisi forte errore quodam multum & exiguum putemus
esse contraria, non aduertentes hęc in eorum numerum quę
ad aliquid dicuntur debere transferri. Nihil enim multum
i vel exiguum

Separata
quę sunt.

B

Differentia
positionum.

Partes posi-
tionem ha-
bentes.

Partes posi-
tionem non
habentes.

F

Quanto nihil
est contrarium.

G vel exiguum dicitur, nisi alteri fuerit comparatum. Cum enim dicimus montem breuem, grandiore esse alterum cui comparatus est, indicamus. Vel cum dicimus grade milij granum, comparatione sui generis, in quo breuius aliquid inuenitur, illud esse grandius monstramus. Ac propterea manifestum est, multum & exiguum, grade & breue, cum aliquo comparata sui vocabulum reperire. Nec in hoc solo errat, qui putat multum & exiguum quanto debere coniungi, verum etiam si existimet esse contraria, quod fieri penitus non potest. Nam si hac quodam errore decepti contraria dicimus, fiet ut in vna re, vno atque eodem tempore contraria videantur incidere. Vna enim res, & maior a minore, & breuis a maiore vno atque eodem tempore poterit nominari. Quod fieri nec rerum natura patitur, nec ratio ipsa permittit. Ac propterea eorum repellenda sententia est, qui hec credunt esse contraria. Non magis in quanto contrarietas, quam in circulo videri potest. Veteres enim supra & infra propter coeli terraeque distantiam contraria sibi esse dixerunt, vndiqueque versum asserentes terram subter esse, coelum super. Contemplantibus enim nobis naturam rerum, terra quae videtur in medio, vbique subter est: Nam & antipodes nostri, qui nobis dicuntur figere aduersa vestigia, coelum super se habet. Claret igitur semper terram in inferioribus constitutam. Denique illa quoque a physicis iungitur ratio, quod propterea ex diuersitate locorum, terra coelo contraria est, id est, illud super, hec deorsum, quod omnia quae pondere grauiora sunt, naturaliter feruntur ad terram: Ad coelum vero leuari necesse est, quae videntur esse leuiora. Hinc igitur coelum terramque contraria sibi esse dixerunt, quod hanc deorsum, illud vero superius naturalis necessitas collocauit. Ex hac igitur ratione videtur contrariorum omnium definitio constituta. Dicuntur enim illa esse contraria, quae cum sint ex vno eodemque genere, multo tamen a se spatio separantur. Sed hac qui asserunt, habent aduertere ad aliquid dictis potius debere coniungi. Siquidem supra dici non potest, nisi & infra fuerit designatum. Quod si calumniari quibusdam libet supra & infra in categoria magis quae, vbi, dicitur videri potest. Cum enim supra & infra dicimus, vbi aliquid geratur, agnoscitur. Sed hac ut diximus garrientium sunt. Nos vero in quanto admitti contrarium credere non debemus. Advertere interea licet huius occasione tractatus, aliud esse super & subter naturale, aliud vero quod circa nos. Naturale enim non potest immutari, nostrum autem migratione hominum commutatur. Ut si quis cum in inferioribus fuerit, ad superiora conscendat, aut a superioribus velit ad inferiora descendere, omnia illi quae ante fuerant, commutantur, cum descendenti inferiora quae fuerant superiora cernantur. Illud quoque quanto inest, in omni quidem, non tamen in solo, ut non recipiat magis & minus, quod Graece dictum est *μᾶλλον καὶ ἧττον*. Bipedale enim cum dicimus, non possumus aliud bipedale magis vel minus dicere. Simili enim modo bipedale secundum est, quemadmodum & primum. Quod si aliud alio amplius fuerit, iam non bipedalis, sed alterius mensurae suscipit nomen. Nec numerus magis aut minus sustinet, siquidem tres magis aut minus tribus nominare dementia est. Et tempus non potest esse tempore magis aut minus. Claret igitur his expositis magis & minus in quanto inueniri non posse. Proprium vero quanti, & quod in omni & in solo inuenitur, illud est, ut omnia eius paria aut imparia dicantur. Ut numerus par & impar, non aequalis nume-

Contraria
quae dicantur.

rus, si par est, aut si impar, inaequalis dicatur. Similiterque eius omnia non aequalia, aut inaequalia, sed paria aut imparia nuncupantur. Caetera vero, quae ad quantum non pertinent, similia sibi potius quam aequalia nominamus: ut album albo simile aut non simile dicatur. Hoc enim verbum specialiter iis quae in quanto sunt, videtur infixum. Categoriarum tertia est, quae Latine ad aliquid, Graece *πρός τι* censetur. Et quidem hac tertiam non ordo, sed tractatus necessitas fecit: nam post quantum quale sequebatur. Verum quoniam in fine quanti quaedam eiusdem generis ad aliquid videbatur posse transferri, hanc Categoriam, quae quarta fuerat, necessario tertiam voluit ordinare, ut discussis atque monstratis omnibus, quae cuique conuenirent, frequens orta confusio solueretur. Incipit autem non a definitionibus suis Aristoteles, sed ab eorum terminis, qui ante se aliquid perperam definire voluerunt. Ita tamen hac debemus audire, quasi tractatui necessaria. Astute enim & dat illis auxilium Philosophus, & medelam male positae terminis quaerit, postea suae prolatione sententiae omnia quae improprie definita sunt repulsurus. *πρός τι καὶ πρὸς τι*. Ad aliquid ergo Categoriam vocamus eam, quae id quod est dicitur ex altero, sine cuius societate esse non possit, & cuius vis omnis ex alterius coniunctione descendit: ut duplum simpli dicitur duplum, maius minoris dicitur maius, simile simili dicitur simile. Claret igitur Ad aliquid non sua vi, sed alterius coniunctione consistere. Eodem modo accipienda sunt caetera quae eiusdem Categoriae esse noscuntur, ut est habitus, affectio, disciplina, positio, sensus. Hac Aristoteles: *ἐξ ἑμ, διὰ θεοῦ, ἐπὶ τῷ μῦθῳ, θέσει, ἀποδοσει* nominavit. Et hac nanque pendunt ex altero. Siquidem habitus alicuius rei habitus dicitur, & affectio alicuius ad aliquid affectio, & scientia & positio & sensus simili ratione noscuntur. Non nos autem perturbet, quod quaedam huius categoriae esse narrantur, quae & qualitati videntur esse coniuncta. Habitus enim & affectio & scientia & caetera quae cum his dicta sunt, qualitati videntur maxime conuenire. Sed differentiam debemus advertere, quae haec duae Categoriae, id est, Qualitas & Ad aliquid, siue *πρός τι καὶ ποιότης*, a se inuicem separantur. Quotiens enim scientia cuiuslibet rei quae sit scibilis scientia dicitur, & sensus rei eius quae sit sensibilis, sensus dicitur, tunc Ad aliquid debemus accipere. At cum scientia aut disciplina non rei cuiuslibet, sed hominis dicitur, qualitatem debemus agnoscere. Hac est interim differentia, licet si proprie hanc Categoriam, quae Ad aliquid dicitur, volumus definire, ut a caeteris separatur, in omnes enim videtur incurrere, alio modo eam definire debemus, ne semper parum considerantibus error oriatur. Tunc ergo & vere & proprie Ad aliquid dicitur, cum sub vno ortu atque occasu & id quod iungitur, & id cui iungitur, inuenitur. Vt puta seruus & dominus, vtrumque vel simul est, vel simul non est. Etenim cum dominus dixeris, necessario existet & seruus: cum vero dominum tuleris, nec seruus apparet. Similiter duplum & simplum, alterutrum se vel perimunt, vel ostendunt: apparente enim duplo, nascitur simplum: duplo pereunte, nec simplum poterit permanere. Similiterque si simplum non sit, nec duplum est: at si simplum fuerit, & duplum necessario apparebit. Specialiter tamen ac regulariter, ut hac Categoria manifestius dignoscatur, hac via est, quae debemus advertere, non recte dici Ad aliquid, nisi cum *καθέκαστον πρὸς καθέκαστον ἀναφέρεται*, hoc est, singulare ad singulare

Ad aliquid.
Caput. XI.

Ad aliquid.
L

M

Ad aliquid
quando dicitur.

A singulare refertur. Similiter cum dicimus duplum, sine dubio non generaliter, sed specialiter hoc duplum dicimus, & huius simpli duplum dicimus. At propterea tunc vere Adaliquid categoria est, quotiens verbi gratia, Socrate Chrysippo dicimus esse vultu cōsimilem. Caterum quo pacto vel quis vel cui sit similis, demonstrabimus, nisi & quis similis sit, & cui sit similis personaliter indicemus. Sed sunt quidam qui huic definitioni velint mouere superfluum quæstionem, asserentes inueniri posse Adaliquid dictum quod ante sit, & postea nascatur quod de ipso debeat nuncupari, ut etiā videantur hæc duo nec ortu, nec occasu sibi esse coniuncta. Ac dant exempla scibilis & scientiæ, asserentes ante scibile fuisse, & post eius scientiā consecutam. Verbi gratia ante Geometricos γεωμετρία, vel circulus fuit, sed eorum scientia postea à sapientibus comprehensa est: proptereaq; ante fuisse scibile in quo possit scientia reperiri. Hoc argumento igitur monstrant multa esse huius Categoriæ, quibus non & ortus & occasus videatur esse communis. Et sensibilis enim sensusq; exemplum simili ratione constare contendunt. Siquidem sensibilia ante fuerint. Elementa enim quibus

B omne corpus constat, ante fuerunt quàm corpus ex his aliquod nasceretur, in quo sensus existeret. His igitur argumentis ostendunt definitionē Categoriæ quæ Adaliquid dicitur, non recte esse defixam. Hæc solent parum diligenter naturam rerum intuentes astruere. Omnia enim quæ sunt, aut naturali potentia dicuntur esse, aut operatione faciendi, quæ Græci δυνάμει καὶ ἐνέργειᾳ vocant. Quas si quis separare voluerit, nec vlla societate confundere, intelliget Adaliquid dictum nō posse esse sine altero cuius esse dicitur. Scibili enim γεωμετρίᾳ siue circulo in ipso ortu naturæ scientia sociata est. Simul nanque ut scibile esse cœpit, habuit scientiam sui, sed necdum ἐνέργειᾳ, id est, operatione monstrata est. Non ergo tunc cœpit esse scientia eius, quando cœpit operari, sed cum ipso scibili orta est, & operatio postea est consecuta. Discernere enim nos oportet operationis exordium. Tunc enim possumus aduertere scientiam cum scibili esse procreatam, operationem vero eius apparuisse postea indagatione prudentium. Quibus depulsi, optima definitio est Adaliquid relatorum, semper ea simul vel extingui, vel nasci. Illud sanè debemus memoria continere, non omnia

C Adaliquid dicta hisdem casibus referri ad ea quibus iunguntur, sed alia genitiuo casui, alia datiuo, pleræque ablatiuo copulari. Et genitiuo quidem, ut seruus domini, duplum simpli. Datiuo, simile simili, par pari. Ablatiuo vero, scibile sensu scibile, scibile scientia scibile, & cætera huiusmodi, quæ variis casibus alterius societate nectuntur. Inest autem huic Categoriæ & soli & omni, ut inter coniuncta duo, quæ ex se pendeant, sit alterna conuersio, quæ Græce dicitur ἀντιστροφὴ. Ut duplum simpli dicitur, & simplum dupli, & seruus domini, & dominus serui. Apparet ergo hæc copulata vicaria in semet replicatione conuerti, si tamen scienter & prudenter ista fiat conuersio. Nam si imperite hæc vocabula conuertantur, oritur magna confusio: Ut si quis imperite dixerit, auis pennam, stulta conuersio est, non enim penna omnis auis est. Siquidem sunt quædam pennæ, quæ non sunt auium, ut cicadarum, muscarum, cæterorumq; animalium, quæ similiter natura formauit. Quod si quis, pennam pennati pennam dixerit, quasi conuersio recta est. Hoc loco libitum est, quasdam tenebras quæ emergere ex Categoriarum si-

Tomus primus.

militudine assolent aperire. Siquidem cum dicimus, **D** pennam pennati, & caput capitati, videmur vsu partes in accidetibus ponere. Penna enim sine dubio pars vsu est, vel caput, vel manus, quæ si Adaliquid referatur, inter vsus, & Adaliquid videbitur nulla esse discretio. Ut igitur amoueatur vniuersa confusio, aduertere nos oportet, quo pacto & vere & proprie Adaliquid definitum sit. Ita enim eius definitio se habet, ut dicatur Adaliquid, cuius id quod est pendet ex altero, cuique necesse sit singulariter, id est, καθ' ἑκάστην vicaria in semet mutatione conuerti. Hoc quis considerato, reperiet, nec pennati pennam, nec capitati caput recte posse Adaliquid nominari. Non enim ut pennati pennam dicimus, sic possumus dicere pennæ pennatum, vel capitis capitatum: Id nanque qui dixerit, irridebitur. Esse enim pennato non ex penna descendit, neque penna ex pennato constat. Similiterq; capitatum non constat ex capite, neque caput ex capitato videtur consistere. At quod vere Adaliquid dicitur, cōuerti per vires potest, ut superius diximus, dominus serui dominus, & seruus domini seruus: & rursus subtracto seruo, dominus non est, remoto domino nec seruus apparet. Pennatum vero esse poterit etiam penna pereunte, & **E** rursus penna pereunte pennato potest esse. Considerata ergo definitione huius Categoriæ, poterit etiam confusionis ex similitudine exorta discretio reperiri. Eodem pacto possumus hanc Categoriā & ab oppositorum similitudine separare. Nam & opposita quæ ἀντιστρέφονται Aristoteles vocat, quandam huius Categoriæ similitudinem reddunt. Siquidem calidum & frigidum videntur sibi oppositionis societate coniuncta, sed calidum non frigidi calidum, sed frigido oppositum dicimus. Et iustum non iniusti iustum, sed iniusto contrarium nominamus. Aristoteles quidem ut in principio huius Categoriæ diximus, multa exempla proponit, quæ ad hanc non sub certa forma pertinere videantur, volens de consequentibus reprehendere vitia cæterorum, qui hanc secus definire voluerunt. Denique & virtutem malitiæ & scientiæ ignorantiam quasi Adaliquid posuit, eaque dixit posse recipere contrarium: Non quo ita res postulet, sed ut indocte differentium vitia posset ostendere. Hæc nanque, ut superius explicauimus, opposita potius quàm Adaliquid dicta iudicanda sunt. Mihi vero, ut & ipsi Aristoteli placeat, magis & minus hæc Categoriā non omnis quidem nec sola videtur posse suscipere. Simile enim cui libet & magis simile, & minus simile possumus dicere. Sed hoc non in omnibus ut dixi quæ sunt Adaliquid poterit inueniri. Nanque nec magis pater, nec minus pater potest dici, nec minus filius, aut magis filius, nec minus duplum, aut magis duplum. Non nos autem fallat, ut putemus Adaliquid esse quætiens, verbi gratia dicimus, cuius equus vel cuius lignum, vel cuius fundus: Hæc enim dominum, vel possidentis personam monstrantia non Adaliquid dicta censenda sunt. De qua Categoriā quantum potuimus, explanauimus: licet tanta huic cum cæteris videatur esse permixtio, ut ipse quoque Aristoteles huius discretionem haud facile repererit, cuius etiam longa ac diuturna non sit indecens retractatio.

Nunc de qualitate tractemus, secundum quam ea **De qualitate**
quæ sunt, qualia nuncupantur. Multi autem quærent, **Caput. XII.**
quid sit qualitas, & quid quale, quorum facilis separatio est. Qualitatem nanque dicimus dulcedinem, austeritatem, albedinem, nigredinem. Quale vero
i ij intelligitur,

G intelligitur, quotiens album aliquid, vel dulce, vel austerum, vel nigrum dicimus. Licet Aristoteles indifferenter pro qualitate, quale posuerit, & qualitatem pro quali, propterea; etiam nos eundem secuti similia senserimus. Hanc autem Categoriā propterea ceteris difficiliorem volunt, quia facilius quam cetera in omnes videtur incurrere. Vtputa in vsa inuenitur, cum dicimus, homo Grammaticus. In quāto, alba vel nigra epiphania. In Adaliquid, prudens pater, optimus filius. In facere, dure saltat. In pati, fert fortiter vulnera. In loco, obscurus locus. In tempore, calidus mensis, aut frigidus. In iacere, pronus aut supinus iacet. In habere, decenter armatus. Erit igitur non parua prudentia, qualitatem cum ceteris penē confusam mentis viuacitate secernere. Huius sunt species numero quatuor, quas Aristoteles pro generibus posuit, scilicet propterea, quia & ipsae singulae habent species suas. Id vero cum acciderit, subalterna nominantur, quae Graeci ὑπὸ ἀλλὰ vocauerunt. Ergo primum genus est habitus & affectio: secundum, potentia naturalis: tertium, passiuarum qualitates siue passionum: quartum, formae ac figurae. Hae Aristoteles ἐξ ἡμῶν καὶ διὰ δεσιν dixit, φασὶν γὰρ δὲ δύναμιν: παθητικὰς ποίοντες καὶ πᾶσι, σῆμα καὶ μορφὰς. **H**abitus, affectio est animi longo tempore perseverans: Vt est virtus & disciplina, quae perseveratione sui & perpetuitate temporis aestimantur, nisi forte eas languor corporis aliquis, & casu iniecta debilitas amputauerit. Affectio vero est mutabilis mentis impulsio, vel cupiditas levis, quae breui tempore deleatur. **H**abitus ergo & affectio videri potest. Ab hac namque incipit, & si ipsa permanferit, habitus nascitur: Affectio autem habitus videri non potest. Si enim ad habitum peruenierit, vocabulum proprium non tenebit. Hoc loco non est incongruum, quod saepe quaesitum est, breui tractatu dissolvere ac docere, quid virtutem disciplinamque discernat. Hoc profecto, quod disciplina in ea parte animae, quae rationalis dicitur, tantummodo versatur: Virtus vero omnes animae partes amplectitur, omnemque animam suo imperio gubernat ac regit: ut & iracundiam domet & cupiditates animo amoveat, quod disciplina facere haudquaquam valet. Potentia naturalis est, quotiens quis videtur vel posse vel non posse aliquid per naturam facere: ut verbi gratia, plerumque visis corporibus puerorum, & contemplatis artibus pronunciamus aliquid de futuro, eosque dicimus vel pugillatores fore vel cursores, non quod iam hac arte vel studio teneantur, sed quod videantur positione corporis hac facilius impleturi. Similiter salubres vel imbecilles dicimus, qui aut facile aut non facile recipiant aegritudinem. Eodem modo namque & in his potentia naturalis aduertitur, quae eos facit vel languoribus crebrius subiacere, vel retinere perennem sospitatem. Durum quoque & molle cum dicitur, ostendit potentiam naturalem. Durum siquidem est, quod firmitate naturae corruptionem sui non facile admittat. Molle vero, in quo est natura luxuriosior, nec ad contraria repellenda sufficiens. Tertium genus qualitatis siue species, passiuarum qualitates & passionum, quae sunt huiusmodi, austeritas, calidatio & frigidatio. Sic enim θερμότης & ψυχρότης placet dicere, & albedo & nigredo: Quae non idcirco passiuarum qualitates dicuntur, quod patiantur aliquid, sed quod faciunt passionem. Mel namque ut dulce sit, non a dulcedine aliquid passum est, sed dulcem gustantibus efficit passionem. Passiuarum autem qualitates rectius dicuntur, albedo & nigredo, & horum media, id est, rubor & pallor:

Species qualitatibus.

Habitus.

Affectio.

Virtus & disciplina differunt.

Potentia naturalis.

*† aliis, laxior.

Passiuarum qualitates.

Hae enim non nisi animae vel corporis passione nascuntur. Vt enim nigrescat aliquis, corporis passio est, ut palleat vel rubescat, animae: quae cum turpitudinis verecundiam ferre nequiverit, quasi ad obtentum sui, sanguinis copiam in exteriores corporis partes fundit, eoque sit ut pudore nimio rubescamus. Pallor quoque simili animae passione consistit, cum percussa metu nimio ad cordis vltiora confugit, eamque sanguis insequitur, adeo ut desertum sanguine quod est in conspectu corpus albescat. Hae animae passio ita a Philosophis vera esse firmatur, ut etiam si pallor vel rubor in corpore iugiter perseveret, simili passione asserant enenisse. Hae igitur qualitates si in corpore perseverent, quia secundum eas quales dicimur, ipsae quoque qualitates passivae censentur. Sin vero ad breue tempus extiterint, ita ut cito discedant, passionum eas potius nominamus. Non enim quis si ad tempus iratus est, aut erubuit, aut incaluit, aut refriguit, mox ad statum naturae iterum rediturus, rubicundus, vel iracundus, vel calidus vel frigidus appellari potest, si ad tempus aliquid passus est. Erit ergo inter passivas qualitates & passionum ista discretio, quod passionum ad tempus exortae facile commutantur, passivae vero qualitates secundum quas quales dicimur, perpetuo perseverant. **Q**uartam nunc qualitatis speciem retractemus, in qua sunt formae & figurae: Sed figurae in animalibus, formae animalibus tribuuntur. Figuras enim tunc designamus, cum vel Trigonum vel Tetragonum, vel Conum, vel Cylindrum, vel Sphaeram dicimus. Formas autem cum formosos asserimus aliquos vel deformes. In eodem qualitatis genere sunt curnitas & rectitudo. Audemus enim εὐθύτητα καὶ καμπύλοτητα hoc pacto convertere. Ab iis namque rectum vel curvum quippiam dicitur: Leuitudo quoque & asperitas, & raritas ac densitas, & quibus rarum, densum, leue & asperum designamus, qualitatum quidem numero sociantur, sed habent alteram interpretationem sui. Siquidem densum coarctationem nimiam coniunctarum partium videtur ostendere: Rarum contra, in quo interuallis frequentibus latior partium videtur esse coniunctio: Quinetiam leue illud proprie videtur ostendere, in quo positio partium ita apte pariliterque digesta est, ut nulla earum mensura alterius emineret. Contra asperum discrepantia coniunctarum partium facit. Asperitatem namque non gignit nisi inaequalitas partium, ut sit longior una, altera inferior. Ac propterea haec quidam volunt Categoriā alteri sociare, quae apud Graecos κατὰ, apud nos iacere, siue ut Augurius, quem ego inter doctissimos habeo, voluit, situs dicitur. Claret enim unumquodque earum partium, quae corpus efficiunt, positione constare: Veruntamen cum leue vel asperum, vel densum vel rarum dicimus, qualia demonstramus, eaque omnia quae de his superius explicata sunt, ad interpretationem non vocabuli, sed naturae videntur potius pertinere. Quae de causa cogit ratio, ut haec quoque inter qualia numeremus. Ab his igitur quas enumerauimus qualitatum παθητικῶν qualia nominantur, ut leue a leuitate, a densitate densum, ceteraque his similia. Sed plerumque accidit, licet raro, ut si qualia non παθητικῶν a sua qualitate descendunt: ut a virtute non potest dici virtuosus, sed moderator & industrius. Nec in Graeco quidem εὐδαιμόνιος, unde apparet qualia etiam neglecta plerumque paronymorum derivatione constare. Hec haec tenent: Nunc qualitatis huius propter quam diuersas species explanauimus, consequentias, & proprium videamus. Et primum

L
Differunt forma & figura

Densum.
Rarum.
Leue.

Asperum.
M

† aliis, licet ratio non desit, ut.
Cic. virtutis studiosus.

Qualitates
recipiunt cō-
trarietatem.

Qualitates
que non sus-
cipiunt cō-
trarietatem.

Qualitates
no suscipiunt
magis & mi-
nus.

A Et primum quidem cōtrarietatem recipere qualitates, nulla dubitatio est. Quis enim dubitat saluti contrariū esse languorem, iustitiā iustitiā, calorem frigori, malo bonum, non erudito literis eruditum? Sed hoc non in omni qualitate reperies: Nā pallido vel fusco, vel quadrato vel trigono, nihil potest esse contrariū. Non ergo erit incommodum regulam quādam dare, quā quæ qualitates contrarietatem non recipiant, possit aduerti. Erit igitur notum doctis, eas qualitates quæ contrariis mediæ sunt, & eas quæ ex formis figurisq; nascuntur, contrarietate penitus recusare. Contrariis autē medias dixi, ut est fulcū & pallidū: Ite enim duo de albedine nigredineq; nascuntur, ac sunt his media, ipsa verò albedo & nigredo sibi sunt contraria, fusco autem pallidoq; contrarium nihil est. Claret ergo contrariorum media contraria non habere: Quinetiam qualitas quæ ex forma vel figura consistit, contrarietatis ignara est. Quid enim quadrato vel trigono, quid circulo vel cono vel cylindro contrarium quis opponat? Regulariter ergo teneamus contrarietatis receptricem qualitatem, nec omnē posse esse, nec solam. Nec illud est omit- tendum, ut sciamus in cōtrariis qualitatum sub eadem

B Categoria esse alterum, sub qua aliud inuenitur: ut iustitiæ iniustitia contraria est qualitas, iustitia & iniustitia, igitur qualitas est albedo, nigredinem quoq; esse qualitatem necesse est. Quo fit, ut regulariter contrariæ qualitates Categoria semper eadē vinciātur. Quærentes interea quid sit proprium qualitatis, quoniā contrarietate suscipere nec solius est nec totius, aliud per- serutemur. Video enim magis & minus, hoc est, *μᾶλλον καὶ ἧττον* in se recipere qualitatem. Nanque magis album, vel magis nigrum, vel magis musicum, vel minus musicum possumus dicere. Verum id quoq; nec in omni qualitate, nec in sola poterit inueniri. Quis enim prudentiam l. prudentia l. prudentiorem poterit dicere, vel albedinem clariorem l. albedine, l. vel doctrinā l. doctri- na l. doctiorem, vel trigono magis trigonū, vel quadrato magis quadratū: Si enim trigonum fuerit, magis esse quā trigonum non potest: Aut si magis aut minus fuerit, iam trigonum non erit. Separare tamen placet ac discernere eas qualitates quæ magis & minus recipiunt, ab iis quæ hunc gradum comparisonis recusent. Sit ergo hæc regula, qualitates ipsas magis & minus non posse suscipere. Ea verò quæ ex his sunt, comparata vel magis recipere posse vel minus: Ut eloquē- tiam magis eloquentiā seu minus, nullus dicere potest: Eum vero qui eloquens dicitur, magis vel minus ceteris eloquentem possumus dicere. Claret ergo magis & minus in qualibus inueniri posse, nunquā posse in qualitates incidere. Figuræ quoque ut superius explicatum est, non admittunt magis & minus. Siquidem circulo si aliquid addas vel minuas, circuli iam vocabulū non tenebit, & in alterius figuræ nomen migrabit. Manifeste igitur designatum est, quæ qualitates huiusmodi gradus comparisonis accipiunt, & quæ ab his videntur esse alienæ. Reliquum est ut qualitatis proprium, quod apud Græcos est *ἰδίον*, inuestigemus. Nanq; vsia habet hoc proprium, ut singularis atque vna numero contraria in se suscipiat: Suscipiat autem dixi, non habeat cōtraria. Meminisse autem nos oportet, quod vsiæ cum de ea tractaremus, nihil esse diximus contrarium. Ergo ut eius est proprium, suscipere contraria, id est, sanitatem modo, modo ægritudinem, quanti verò, id est, *τὸν μέτρον*, ut par imparve dicatur. *τὸ δὲ πρὸς* ad aliquid, ut sint *ἀντίστοιχα*, hoc est, ut in se conuertan-

Tomus primus.

tur, ac sint sibi natura coniuncta: Ita & qualitatis hoc propriū est: ut eundem qualia similia aut dissimilia nominentur. Et dulce enim dulci, & albo album, & stulto stultū, & leni lene, & calido calidum, similia vel dissimilia proprie nuncupantur. Aliter enim si dicta fuerint, nuncupationem propriam non habebunt. Ne autem nonnulli in legendo turbentur, quod & affectio & habitus & disciplina, quæ in adaliquid dictis, id est, *ἐν τοῖς ὑποκειμένοις* posita, eidem qualitati quoque cōnexæ sunt, hanc discretionem damus, ut tunc categoriæ adaliquid sociantur, quando sunt genera: cum vero species, qualitati. Vtputa si disciplinam dixeris, quæ est genus ceterarum, adaliquid referenda est: Disciplina enim disciplinabilis vel discibilis rei disciplina dicitur. Quod si musicam dixeris, musica disciplinæ species est, nō genus, qualitati nectenda est: Neque enim musici musicā possumus dicere, sed musici disciplinam. Similiter & affectio & habitus secundum genera & species, nunc adaliquid, nunc qualitati nectuntur. Siquidem si affectum vel habitum, hoc est, *ἡθὺς καὶ πάθος* generis dixeris, id est, disciplinæ adaliquid referuntur: Sin autem affectum siue habitum speciei esse dixeris, id est, Musicæ vel Grāmaticæ, qualitates debemus agnoscere. Quāvis ipse quoque Aristoteles magnus ingenio huic penē permixtioni concesserit ac dixerit, posse contingere, ut quod qualitatis fuerit, idem referatur adaliquid, nec esse importunum, si vna res duarum categoriarum vocabulo concludatur. Dicta sunt autem omnia quæ ad quatuor categorias maximas atque difficiles pertinebant: Nunc ordo commonet ut post qualitatem de facere & pati tractatus habeatur. Quæ duo videntur ex qualitatis fonte descendere: Id nanque quod calidum facit, calidum sit necesse est. Calidum vero quale esse cognoscimus. Similiter quod calidum sit, passione sui accipit qualitatem. Et qui docet, cum docet doctor est, & discipulum facit, uterque autem siue doctor siue discipulus qualis est: & cetera his similia cōsiderata demonstrant recte has duas categorias præposita qualitate tractari. Hæc duo autem facere & pati multi dixerunt, non posse nisi iis quæ fuerint contraria peruenire. Id enim quod dulce est, dulce non facit, nisi id quod dulce non fuerit: Nam si id quod patitur dulce fuerit per naturam sui, alterius dulcedinem quo recipiat non habebit: Necesse est ergo dulce non esse id quod patitur, ut dulcedinem recipiat alienam: Ac propterea cum quod facit dulce est, & quod patitur dulce non est, necessario dicuntur videri contraria. Nonnulli diuersa senserunt, asserentes non posse hoc nisi in similibus inueniri, & sub eodē genere constitutis: Nec posse aliquid pati vel facere, nisi simile faciat, aut à simili patiat. Dulce enim & amarum, vel calidum & frigidum licet contraria videantur, tamen cum sub eodem sensu fuerint, similia esse confirmant. Denique ab aliis penitusq; discretis patiendi faciendive rationem dicunt nō posse consistere: Ut verbi gratia, Quid enim faciet numerus in amaro, vel quid albedo pati possit à numero. Sed hæc sit conflictio ceterorum: Nobis autem regula illa sufficiat, ut sciamus facere & pati genere esse cōiuncta, qualitate discreta. Etenim calidum quod frigidum præstat calorem sui, sub eodem genere est quo est frigidum, sed discrepat qualitate quod calet: Et doctus cum docet indoctum, sub eodem genere est, sed qualitate discernitur. Claret ergo facere & pati genere esse similia, contraria qualitate. Sed hæc duo ut superius diximus, adeo videntur qualitati nō modo ordine, sed

De facere
& pati.
Cap. XIII.

† quale est
cognouimus.

F

1 11] etiam

G etiam ratione coniungi, ut eadem recipiant quæ recipere diximus qualitatem. Namque & contrarietatem non respuunt, quam qualitas recipit, & magis & minus admittunt, quorum qualitatem tamen diximus receptricem. Harum vero categoriarum propriū, quod est Græce *ἰδιότης*, quoniam ipse quoque Aristoteles omisit, nec à nobis lector inquirat. Sequitur ut de iacere dicamus, siue de situ, ut quidam putant: Quæ categoria in adaliquid relatis, iam videtur esse tractata. Siquidē quod iacet, positum iacet: Positum vero positionis est, & positio positi. Qua de causa, ut ipse quoque Aristoteles quem sequimur fecit, ad alia transeamus. Vbi & quando videntur locus esse & tempus cum nō sint, sed sunt in loco & tēpore: Ut, Romæ in Senatu ante horā tertiam post mensem Martium. Hæc ut diximus in loco sunt & in tempore, non locus & tempus. Deniq; ut claras & nullius tractatus indigas has categorias Aristoteles quoque transgressus est, quod nos etiā faciemus. De tempore enim & loco inter summos Philosophos vetus & magna quæstio est, quibusdam volentibus hæc corporata esse, aliis vero sine corporibus æstimari.

De iacere
siue situ.
Ca. XIII.

De vbi &
quando.
Cap. XV.

De habere.
Cap. XVI.

H Non vno modo habere aliquid dicimur. Quantum enim tractando colligimus, sub hoc verbo octo sunt quasi quædam species. Prima est, quotiens animo habemus aliquid, ut iustitiam, castitatem, iniustitiam vel libidinem. Secunda, quoties in corpore habere aliquid dicimur, ut albedinem & nigredinem, varietatem, vel cætera quæ per qualitatem corpori insidunt. Tertia de quantitate descendit, quotiens quatuor vel quinque pedum habere dicimur longitudinem. Quarta, cum non in toto corpore, sed in parte corporis aliquid habere firmamur, ut in digito annulū, in pede calceos, vel cothurnos. Quinta species est, cū non in corpore, sed circa corpus habere aliquid dicimur, ut est vestimentum atque indumenta omnia. Sexta, quotiens ipsas partes corporis habere narramus, ut manus, pedes, caput, aut reliqua quæ sunt in compagine mēbrorum. Septimus vero locus est, quotiens far vel vinum vas aliquod habere dicitur. Octauus habendi gradus est, qui possessionem nostram vel dominium videtur ostendere, cum ædes vel rus quis habere dicitur, vel sepulchra maiorum. Hi sunt habendi modi, quos designato numero comprehendimus, extra quem si quis potuerit inuenire, desideria nostræ culpa non erit, cum Philosophus ipse liberum dimiserit arbitrium inquirentibus. Sanē illud verbum multi doctorum respuunt, atq; improprie proferri confirmant, cum mulier habere maritum dicitur, vel vir uxorem, vel pater filium, vel filius genitorem, propterea quod asserunt nihil haberi posse quod habentem habeat: Sed rectius dici autumant esse mulieri virum, vel uxorem viro esse, patrem filio esse, famulis dominum. Siquidem huius verbi vim in hoc esse cōtendūt, ut significare nō possit, & habere aliqū & haberi.

De postpre-
dicamentis.
Cap. XVII.

De oppositis
Cap. VIII.

Tandem quasi magni æquoris freta transgressi, categoriarum numerum terminauimus, ut arbitror non insuasibiliter vel insuauiter doctis, satis vero clare volentibus discere: Sed quædam restant quæ calcem libri huius nos tangere contradicunt. Nam & in categoriis singulis de contrarietate tractatum est, cū quæ reciperet contrariū, & quæ respueret diceremus. Tamen quid sit ipsum contrarium, nullus adhuc tractatus ostendit: Et adhuc quædā verba remanēt, quorū vis ac proprietas debeat explicari. Qua de causa ad oppositorum tractatum necessario transeamus. Oppositorū species quatuor sunt. Opponitur namq; aliud alteri: Primo, aut

figura eius categoriæ, quæ adaliquid dicitur: Secundo aut contrariorū modo: Tertio, aut eorū quorum circa nos esse dicitur vel habitus vel priuatio. Habitum sane hoc loco ex habendo debemus accipere, nō ut in superioribus definiuimus esse habitū affectionē animi quādam sempiternā: Quarto modo, cum aut confirmamus aliquid, vel negamus, Ut verbi causa, ab iis quæ adaliquid dicuntur ponamus exēplum, Primum oppositum videtur duplū simpli, vel pater filio. Secundū vero contrariorum exēplum sit, malū bono. Tertium eorū quoque, quæ per habitū & priuationē dicuntur, sic cæcitas & visio. Quarto illorū etiā in quibus est negatio & affirmatio: sicut, currit, non currit. Discretio vero contrariorum, & eorū quæ adaliquid dicuntur, contēplantibus manifesta est: adaliquid enim dicta de sibi oppositis nominantur: Simplū namq; oppositum dupli est, & duplum oppositū simpli. Cōtraria vero id quod dicuntur ex se habent, neq; alterius indigent. Quis enim malum boni dixerit, aut quis bonum mali? Hæc est ergo harum duarum specierū, quæ ex oppositis veniunt, dilucida & clara discretio. Ipsa vero contraria in tres species diuiduntur: Aut enim mediata sunt, id est, habent aliquid inter se medium: Aut sine medio: Aut ut in quibusdam repperit ratio, habent quidē mediū, sed eius vocabulum non apparet, nisi vtriusq; oppositi negatione consistat. Mediata ergo sunt hæc, albū & nigrū, inter quæ quādo nasci potest pallidum vel fuscum, mediata hæc opposita dicta sunt. Quæ vero mediata sunt, non necesse est vnum de duobus oppositis in corpore reperi: Si enim nigrum non fuerit, potest esse fuscum: Aut si album defuerit, pallidum poterit inueniri. At vero ex his oppositis quæ mediata non sunt, vnum necesse est accidere de duobus, ut est salus & ægrotudo. Horū medium nihil est, propterea quod aut salutē necesse est, aut ægrotudinē humana corpora retinere. At illa quibus est quidē mediū, sed caret nomine, nisi huic oppositorū negatione formetur, sunt hæc, iustus & iniustus: est aliquid in medio, sed non habet nomen, atq; ideo vtriusq; oppositi negatio ei vocabulum creat, ut nec iustū nec iniustum dicamus id quod est medium. Nunc ea opposita quæ per habitū priuationemq; sunt, diligentius retractemus: In his namq; obseruari oportet, ut sint vtræq; in eodem negotio, in eodem loco, in opportuno tempore. In eodem negotio sunt, cæcitas & visio: in vidento enim & in non viuendo consistunt. Hæc & in eodē loco sunt, vtriq; namq; & cecitati & visioni in oculis locus est. Maxime tamen in his opportunitas temporis quaritur: Nemo enim recte caluus dicitur, nisi eo tempore quo capillos habere debuerit, nō habebit: Nec sine dentibus, quem *ὄδον* Græci vocant, infantem quisquā poterit dicere eum, cui dentes adhuc ætas parua denegauit. Siquidē priuatio, quæ Græce *στέρησις* dicitur, hanc vim tenet, ut ostendat quemlibet habuisse aliquid per naturam, & non habere. Inter hæc meminisse nos conuenit, aliud esse visionem & cæcitatem, aliud habere visionem, & ea esse priuatum, ne si hæc eadem esse iudicemus, confundi ratio videatur. Quod si quis hoc dubium putat aut parum certum, quid namq; rem sequatur aduertat. Etenim si esset idē cæcus & cæcitas, de vno vtræq; dicerentur. Dicimus autem hominē cæcum, sed homo dici cæcitas non potest. Claret igitur aliud cæcum esse, aliud cæcitātē. Nec affirmatio & negatio idē est, quod sunt sub affirmatione negationeq; cadentia. Affirmatio enim siue negatio est verbum confirmans aliquid, aut negans: Alia vero sunt quæ sub his inueniuntur,

Tres species
cōtrariorū.

L

M

Priuatio.

Vide an
referat
Aristotelis
sententiam.

A niuntur, ut est, Socrates differit, Socrates non differit. Similiter tamen omnia sibi habetur opposita. Aliquotiens autem mala malis opponuntur, quotiens contrariorū media bona sunt, ut est indigentia & redundantia, quæ Græci *ἐνδεσμία* καὶ *ὑπερβολή* vocant. His enim duobus malis sibi oppositis, mediocritas media reperitur. Hanc rationem Peripatetici secuti, virtutes medias esse dixerunt, ut plus iusto *πλεονεξία*, minus iusto *μειονεξία* dicerent: Inter quæ mala mediam iustitiam locauerunt. Similiter inter versutiam & hebetudinem, prudentiam posuerunt. Inter libidinem insensibilitatemque, quam Græci *ἀναισθησία* vocant, temperantia constituta est. Inter timiditatem & audaciā fortitudo. Ita occultum quoddam genus oppositorum repperit perscrutata ratio, ut interdum mala malis inveniuntur esse contraria. Sed Aristoteles harum quatuor specierum quæ ex oppositis veniunt, proprietates & differentias latius & multis modis explicavit: nos autem & genus & species posuisse sufficiat, ne minoribus occupari, fastidium necessariis afferamus. Quinq; modis aliud altero prius dicitur: Quorum primus est, cum dicimus aliquem tempore seniore. Secundus modus est,

B in quo aliquid nascitur ex priore, sed priore pereunte secundum perit, secundo pereunte prius incolume perseverat, ut est vñ naturaliter prius duobus: Ex eo enim nascuntur duo, sed sine vno duo esse non possunt, sine duobus status vnius manet. Et duobus extantibus, esse vnum necesse est, vno verò apparere duo esse nulla necessitas cogit. Tercio modo ordo quidam prius alteri alteri facit, ut in disciplinis & artibus liberalibus invenimus: Namq; in Grammatica prius est singularum discere formas & nomina literarum: dehinc syllabarum coniunctiones cognoscere, tum verborum sumere notionem. Postremus nobis est orationis vsus assumendus, propter quem cuncta eius quasi præcurrentia membra cognoscimus. Et in Rhetorica prioris locus similiter collocatur: Nam prius procemium dicitur, dehinc narratio, post depulsio, tunc confirmatio, postremus epilogus ponitur. His igitur exemplis tertium prioris modum sufficiat demonstrasse. Quartus vero modus est non multum probabilis, & ab ipso Aristotele improbatu exponitur, ut cum fortuna meliores vel clariores, priores vulgus assolet dicere. Sed mea sententia, vis huius prioris explosa est. Hi sunt quatuor eius quod prius dicitur modi: Sed occultior quidā quintus adiungitur,

C quotiens ex duobus, quæ in se invicem cōvertuntur, illud est potius quod esse alterum facit, ut exempli gratia: Si est homo, recte dicimus eum animal rationale, mortale, risus capax. Et si vera est hominis ista definitio, esse hominem verum est. Ita vtrunque in se cōvertitur, hoc est, & hominis veram esse definitionē, & definitionis hominem verū. Sed quoniam definitio vera esse non poterat, nisi prius natura hominis appareret, idcirco ex his duobus quæ in semet conuerti diximus, homo prioris locum tenet, cuius extantia definitionis suæ exprimit veritatem. Sequitur ut proprietatem verbi quo simul esse quædā dicimus, exprimamus. Ratio enim videtur exigere, ut post prioris tractatum de his disputetur, quæ simul esse firmantur. Simul ergo dicuntur tribus modis: cum quælibet simul existunt vno tempore vel apparer, ita ut neutrum de duobus vel prius sit, vel alterum consequatur, sed vtriusque ortus videatur esse cōmunis, sicut calor & splendor in Sole. Secundus locus est eorum, quæ naturaliter simul sunt, nullum tamē eorum præstat alteri: Ut verbi gratia: si simplum

Tomus primus.

& duplum ponamus, necesse est simul esse naturaliter, sed neque duplum facit ut simplum sit, neque simplum efficit duplum. Hoc loco nos confundere non oportet, ne quoniam cum de adaliquid dictis tractaremus, id esse adaliquid diximus quod pederet ex altero, videamur nunc contra superius definita tractare: Omnia namque ad aliquid dicta, dici ex altero, non esse ex altero disputauimus, nec vllus error est, si quis verborū nostrorum pondera diligentius perscrutetur. Tertius locus est, quotiens ex eodem genere manantia simul videntur esse natura, sed specie discernuntur. Neque verò in eo quod dicuntur adaliquid, sibi præstant aliquid, ut est animal, idem genus est, sed species longe discreta. Nec vero aut aquaticæ, quicquam pedestri tribuit ut sit aut volatili pedestre, aut omnino aliud alteri, in eo quod est, vllam substantiam subministrat, nullumq; alteri aliud prius est, sed simul omnia ab animali, id est ab vno genere orta nascuntur. Omnis immutatio quæ *μεταβολή* Græce est, fit tribus modis: Aut ex non subiecto in subiectum, ut est ortus vel natiuitas, quam Græci *γένεσις* vocant. Aut ex subiecto in non subiectū, ut est interitus vel corruptio, quam *φθορά* Græci dixerunt. Aut ex subiecto in subiectū, ut est motus, qui Græce *κίνησις* dicitur. Sed & ipse motus tres species habet, id est, incrementum, imminutionem, cōmutationē qualitatis siue loci. Hæc à Græcis *αὐξήσις*, *μείωσις*, *ἐκβολή*, siue *φθορά* dicta sunt. Namq; cōmutationem circa locum *φθορά* dici voluerunt, quam nos quoque transgressionem malimus dicere, secuti doctores. Verum hunc ordinem quem nos in præsentī quasi discrepantes ab eo libro, qui Categoriarum dicitur, diligenti examinatione digestimus, ipse quoque Aristoteles in naturalium libris exposuit. In Categoriis autem secutus docendi compendium, speciem pro genere, id est, motum pro immutatione non dubitauit assumere: ut motui diceret quasi generi sex species esse subiectas. *γένεσις*, *φθορά*, *ἐκβολή*, *μείωσις*, *ἀλλοίωσις* καὶ *κίνησις*. Hæc nos Latino sermone, ortum diximus, interitum, augmentum, imminutionem, cōmutationem qualitatis, transgressionem loci. Hæc sex species omni à se ratione discretæ sunt: Nisi forte cuiquā parū docte intelligētī, qualitatis cōmutatio, id est, *ἀλλοίωσις* etiam cæteris existentibus fieri videatur: ut eū nascitur aliquid, aut interit, aut crescit, aut minuitur, tunc facta dicatur etiam cōmutatio. Sed id falsum ratio docet: Nam quæ crescunt aut minuantur, quantitate immutantur, non cōmutantur qualitate. Cōmutatio enim proprie est qualitatis. Meminisse autem nos oportet aliud esse immutationem, aliud cōmutationem. Namque immutatio genus est, cōmutatio species subiecta motui, quam immutationis speciem diximus. Denique ut horum sit manifesta discretio, Geometricum ponamus exemplum: Si tetragonum maius quod intra depictum est currentibus per medium lineis in breuius tetragona partiatis, ei; post vnum breue tetragonū detrahas, minuiſti tetragonum maius: At si detracti loco addas gnomonē, qui hemicycli specie ponitur, plus tetragono maiori quā detraxeras reddidisti: idq; quantitatis est non qualitatis, & immutationi potius quā cōmutationi tribuitur, eoq; à se plurimū differunt. Fit autē differentia rerum omnium tribus modis: Aut materia, aut opere, aut vtroq;. Materia, si sint annuli similes duo, vnusq; sit aureus, alter argenteus. Opere, si ex auro dissimiles annuli fabricentur. Vtroq;, si annulus sit aureus & stylus argenteus. Claret igitur has immutationis spe-

i iij cies

Gcies nec materia sibi, nec opere, nec utroque coniungi: Adeo autē seiuncta sunt, ut earum nonnulla etiā sibi cōtraire videātur. Quis enim dubitet *γενεσι φθορα*, id est, ortui interitum esse contrarium, augmento immutationem: ipsa quoque commutatio siue qualitatis siue loci, licet non ex eodem specierum numero, tamen habent quod sibi contrarium videatur. Nam commutatio qualitatis est, cū ex albo fit aliquid nigrum, vel album de nigro, quā sibi manifeste contraria sunt. Locique quoque commutatio, quam transgressionem diximus, superiorum & inferiorum contrarietatem patitur, & propterea eam quoque habere contraria apparet.

Conclusio
operis.
Cap. XXII.
Græci.

Hæc sunt fili charissime, quæ iugi labore assecuti, cū nobis Themistij nostra memoria egregij Philosophi magisterium non deesset, ad utilitatem tuam de Græco in Latinum conuertimus, scilicet, ut ex iis quoque bonam frugem studij à nobis profecti suscipias, si te non dissimilem nostri, aliarum rerū quæ lubrica atq; inanes sunt cupiditas retentauerit. Nihil nanq; omisimus in hoc libro quod posset aut delectare iam doctos, aut indoctos manifestius erudire.

H DIVI AVRE- LII AVGVSTINI HIP- ponensis Episcopi, Principia Rhetorices.

Oratoris of-
ficium.
Caput. I.

RATORIS officium est, proposita quæstione civili dūtaxat, primum ipsam intelligere, generalis sit, an specialis: simplex, an coniuncta ex pluribus: absoluta, an comparatiua. Deinde cum intellexerit, inuenire in ea congruentes partitioni locos, &

his morales seu naturales accommodare sententias. Exinde iudicare de inuentis, repudiare quæ parum commode occurrerint: Tū iis quæ iudicio examinarit, dare ordinem certū. Etenim quauis multa pertinentia inuenta sint, tamē nisi pro qualitate & magnitudine sua certis & quasi legitimis sedibus collocentur, aut oberūt, aut non magnopere proficient: Subinde ordinationi Rhetor explicationē rerum commodare debet. Quæ duabus partibus constat, structuræ qualitate, & quantitate verborum. Hæc omnia memoria suscipi, quam & pleriq; Græcorum, & Marcus Tullius in primis Oratori affirmat necessariam, hoc ut opinor modo: venio nunc ad thesaurum rerum omnium memoriam, quæ nisi custos inuentis ordinatisq; rebus adhibeatur, intelligimus omnia etiam si præclarissima sint, in Oratore peritura. Memoriam pronūciatio sequetur, res ut Demostheni videtur, inter oratoria officia vel prima vel sola. Quæ consistit duobus, motu corporis, & sono vocis. Hæc tantum summam tetigisse satis est, quæ sunt Oratoris officia.

Quis sit finis
Oratoris
Caput. II.

Reliquum est videre quid sit finis. Finis est, ut opinor, in omnibus rebus, ad quem cūcta referuntur, cuius causa sunt reliqua omnia, à Græcis *τέλος* dicitur. Quod etiam in Philosophorum penè omnibus disputationibus quæritur, Quis sit finis bene viuendi, virtus, an voluptas: Finē igitur proprium Oratoris officij alius alium probauerūt. Quibusdam enim visum est, summā Oratoris officij in bene dicendo esse, quibusdam in recte dicendo, quibusdam in persua-

dendo consistere. Quinetiam illi qui bene aut vere dicere finem Oratoris officij putauerunt, nō abnuunt tamen horum ipsorum finem esse, persuadere, ut sit finis bene dicendi persuadere. Ergo quasi cōsensu omnium finis est Oratoris officij, persuadere. Hoc quia in calūniam videbatur posse recedere (non enim semper persuadet Orator, nec si aliquando persuadere non possit, facultatē & nomen Oratoris amittit) addidit Hermagoras, quo calūniam effugeret, finem esse Oratoris officij, persuadere, quatenus conditio rerum personarūq; patitur. Alia subinde ex eodem verbo persuadendi calūnia nascitur, inuenta sanē à Platone, tractata multum in Gorgia: sed post ac multo impudentius à quibusdē Technicis obrectantibus Hermagoræ frequentata. Negant quippe proprium esse finem Oratoris officij persuadere, sed cōmunem penè cum vniuersis: Nā & Mathematicos de iis quæ in notitiam ipsorum ceciderunt, persuadere: & Medicos de iis quæ in arte ipsorū contineantur, persuadere: opifices etiam & tabernarios, fabros, & si qui huiusmodi sunt, posse de eo quod agāt, cuius probabiliter persuadere, quasi ratione faciāt: ergo nō esse integrum finem, qui solam communitatem habeat, careat proprietate: esse actum persuadendi cōmunem cum multis, & idcirco nō esse persuadere proprium finem Oratoris officij. Huic quoque calūniæ Hermagoras percommode obstitit. Dicit enim esse oratoris officium, persuadere, quatenus rerum & personarum cōditio patitur, dūtaxat in ciuilibus quæstionibus: Nam Medicorum & Philosophorum & cæteræ huiusmodi quæstiones extra regulam ciuilem, quæ *πολιτική* Græci vocant, collocantur. Sunt autem ciuiles quæstiones, quarum perspectio in communem animi conceptionem potest cadere, quam Græci *ἐννοια* vocant. Verum ut facilius intelligas, quæ sit hæc ipsa conditio quam demonstratam esse volumus, omnia quæcunque huiusmodi sunt, ut ea nescire pudoris sit, & quæ vel ignorantes quasi sciamus, tamen cum simulatione præ nobis ferimus, quotienscunque in dubitationem vocantur, efficiunt ciuilem quæstionē. Quod dico huiusmodi est, Si de pondere alicuius rei quærat, si non videaris scire quot librarum sit, non est erubescendum: si de longitudine non videris scire quot pedum sit, non est erubescendum: si de cæteris huiusmodi rebus quas persequi longum est: & ideo quotiescunque in dubitationem venerint, licet faciant quæstionem, tamen ciuilem facere non possunt. At ubi quæritur, sit ne aliquid iustum an iniustum, honestum an inhonestum, laudandum an reprehendendum, præmio afficiendum an supplicio, vtile an inutile, & si qua huiusmodi sunt, nemo non etiam extra omnem artem & scientiam collocatus erubescat, si hæc nescire videatur. Inde est quod omnes persuasum habeant, aut certe aliis persuadere non dubitant, posse se concipere animo discrimen iusti & iniusti, honesti & inhonesti, cæterorumq; quæ supra diximus: Et idcirco quæ dubitationes in huiusmodi rebus oriuntur, ciuiles vocantur quæstiones, quasi non propriæ paucorū, sed communes vniuersorum. Quæ cum ita sint, meritoq; communi conceptione animi perspicui possunt quæstiones, quæ *ἐν τῇ ἐννοίᾳ* deprehendi possunt, ciuiles vocantur & sunt, in quibus versari & perflare debet Orator. Duo sunt primi & quasi generales ciuiliū modi quæstionum, quorum alter thesis, alter hypothesis vocatur à Græcis. Nos priori nomen nisi Græcum dare non possumus, nec posteriori quidem

Finis oratoris iuxta Hermagoræ

De ciuilibus quæstionibus & differentiis generalium & specialium, Caput. III.

Cic. thes. propositum aut cōsultationē vocat, hypothēsin causā aut cōtrouersiam.

A quam quod videamur dedisse, dedimus: quippe cōtro-
uersiam dicimus, quod nomen tam in τὴν θέσιν quam
in τὴν ὑπόθεσιν potest cadere, in utroque enim quæstio,
hoc est, cōtrouersia est. Porro τῆς ὑποθέσεως significatio,
& declaratur ex ipso cōposito noīe, & est aliquid quod
est ὑπὸ τὴν θέσιν, id est, sub illo genere quasi species.

Thesis est res, quæ admittit rationalem cōsideratio-
nem sine definitione personæ. Hypothesis est, seu con-
trouersia, ut improprio nomine utamur, res quæ admit-
tat rationalem contentionem cum definitione perso-
næ: Melius autem declarabuntur sub exemplo. Thesis
est quæstio huiusmodi, an nauigandū, an philosophan-
dum: Hypothesis est quæstio huiusmodi, an decernen-
dum duellum prælio. Nec desunt qui hinc etiam Her-
magoras criminantur, & Apollodorus in primis qui
negat quicquam aliud esse hypothesin quam thesin, &
nullius momenti esse discrimen personarum, quanquā
utrumque hoc genus quæstionis Hermagoras distinxisse
videatur: non minus enim infinitā & interminatā es-
se hypotheseos quam theseos quæstionem. Nam cum
quæritur, sit, nec ne animaduertendum in Orestem, nō

B personam esse quæ faciat quæstionem, sed factū, & ni-
hil interesse an ita quæritur, sit, nec ne animaduerten-
dum in matricidam: Quod si ita est, nihil inter hypo-
thesin thesinque distaret. Ad hæc nostri primo omnium
qualitatem personarum quæstionibus differentiam af-
firmare, ipsique etiam hypothesibus, id est cōtrouersiis
sepe euenire, ut punita & impunita, honorata & in-
honorata, quædam relinquenda videantur, non tam ex
rerum qualitate, quā qualitate personæ. Deinde etiā illo
distare hæc duo genera quæstionum, quod in thesi per-
spectio sit alicuius rei qualis sit, in hypothesi cōtentio:
& quantum interest inter perspectionē & contentio-
nem, tantum inter thesin & hypothesin esse discrimi-
nis. Deinde in thesi quæri, quid omnes oporteat face-
re, in hypothesi quid vnum aut alterum aut pauloplu-
res, certe definitum hominum modum: Et etiam illa
differentia accidit, quod in thesi quasi ignorantes quæ-
rimus, quid sit optimum factū, in hypothesi quasi scien-
tes defendimus. Tum quod omnis thesis de futuro est,
hypothesis raro, quinimo nunquam nisi de præterito,
aut eo quod iam agatur facit quæstionem. Nemo enim

C neque reus fieri potest, nisi fecerit aut fecisse dicatur, ne-
que præmium aut aliquid huiusmodi petere, nisi iam
meritus sit, aut meritum esse contendat. Huic loco op-
ponunt tyrannidis & proditiōis reos, & veneficij im-
perati, & si qua in eundem modum excogitari possunt.
In quo studio criminandi falluntur. Nam & in eo quod
proditiōis reus est, non de futura re quæritur, id est, de
ipsa proditiōe, sed de eo an susceperit cōsiliū pro-
ditiōis, quod utique præcessit: & de tyrannide æque,
an cogitarit tyrannidē, & de parricidio non perpetra-
to, & de veneficio: Ergo semper aut de præterito aut de
præsentī in hypothesi nascitur quæstio, in thesi contra
nunquam nisi de futuro: Quæ si ita sunt, satis utriusque
declarata est diuersitas.

Nunc quoniam quidem
de differentia generalium & specialium quæstionum
satis dictum est, separataque thesi ab hypothesi, ut perin-
de distaret re ac nomine, consequens esse videtur dice-
re, quid sit quod hypothesin, id est, cōtrouersiam effi-
ciat. Est igitur cōstātia rerū quam περιστασις Her-
magoras vocat, sine qua vlla omnino cōtrouersia nō
potest esse. Quid sit autem περιστασις, facilius partitio-
ne quam definitione eius deprehendi potest. Sunt igitur
partes cōstāntiæ, id est, περιστασις septem, quas

Hermagoras μορία περιστασις vocat, Theodorus δὲ
χρῆμα πραγμάτων id est, elementa: quod ex eorum cōiun-
ctione quæstiones fiant, perinde atque ex coniunctione
literarū nomina & verba fieri videmus. Sed siue μορία
siue μορία rectius dicantur, nos omīssa cōtrouersia no-
minis, quæ sint ipsa dicamus. Sūt igitur hæc, quis, quid,
quando, ubi, cur, quemadmodum, quibus adminiculis:
quas Græci περιστασιαὶ ἀπορροαὶ vocant. Horum autem
omnium aut rationalis plurimorum congregatio con-
stat quæstionem, aut legalis. Sed nimirum singulorum
proprietas exprimenda est. Quis significantiam habet
personæ, quæ spectatur duobus modis, ex nomine &
qualitate. Ex nomine hoc modo: Quis? Camillus. C.
Marius. L. Sylla. Ex qualitate, quis? Diues, pauper, im-
perator. Est autem definita in nominibus, infinita in
qualitatibus personarū perspectio, quando in appella-
tionem nihil præter nomen cadit, in qualitatem & for-
tuna & ætas & cōditio & disciplina, & cetera quæ sunt
infinita numero. Quid, significantiam habet rei quæ fa-
cta ab aliquo vel dicta vel cogitata, fieri, dici, cogitari,
futurum esse dictum cogitatum iri videatur, bona vel
mala, honesta vel inhonesta, iusta vel iniusta, utilis vel
contra, necessaria vel parua, magna vel parum vñcata
vel noua. Quando, temporis significationem habet, ve-
lut interdiu an noctu, sacro an irreligioso die, etiam ex
accidentibus, quæ interdum dant tempori suam quali-
tatem: velut in belli an pacis tempore, in seditione an
in concordia, in libertate an in dominatione, & si qua
in eundem modum cadere possunt. Vbi, loci significa-
tionem habet, veluti in ciuitate an extra, in sacro lo-
co an in prophano, in mari an in terra. Cur, significat
causam faciendi vel dicendi vel cogitandi, res (ut mea
fert opinio) ad constituendam quæstionem in primis
necessaria. Quemadmodum, significationem habet ex
facti, vel quod fiat, futurūve sit demonstratione, ve-
luti clam, palam, per vim, per dolum: & si qua sunt similia
in eundem modum cadunt. ἀπορροαὶ quas nos adminicu-
la dicimus, demonstrationem habent earum rerū per
quas factum esse aliquid dicatur, ut est laqueus, gladius,
venenum, literæ, internuncijs, mandata, seruus, confici-
us, alias vicarius. Horum articulorū, ut supra dixi, aut
omnium, aut plurimorum rationalis incurfus facient
ciuilem quæstionem.

Rationales quæstiones, quas
Hermagoras λογικὰς vocat. Melius enim puto sic eas
cognominari quā verbales. Quia λογικαὶ non ex ver-
bi, sed ex rationis significatione appellatae sunt à te-
chnicis, cum alioquin λόγος interdum verbum signifi-
cet, interdū ratio legitur: Rationales siue λογικαὶ quæ-
stiones sunt modis quatuor. Hoc enim in illis quæri-
tur, an sit, quid sit, quale sit, an induci in iudiciū debeat.
Vbi quæritur an sit, genus id quæstionis Hermagoras
σοχασμὸν vocat: nos coniecturam possumus dicere. Itē
Theodorus περὶ τῆς οὐσίας, id est, de substantia. Nihil
enim factum videri potest, quod non habuerit substan-
tiam, neque futurum, quod non habiturum sit substan-
tiam. Quidam hoc genus quæstionis ex eo quod per id
quæritur, an sit vocauerunt. Altera rationalis est quæ-
stio quam Hermagoras finem vocat: Theodorus περὶ
τῆς ἰδιότητος, id est, de proprietate. Quidam quid sit:
nonnulli, de eodem & altero, περὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἑτέρου.
Tertiam rationalem quæstionem vno nomine omnes
qualitatem vocant. De quarta magna contentio est,
quam supra de inducendō iudicio diximus. Plerique
enim negant esse eam, quando id agāt ne res possit ve-
nire in quæstionibus. Sed inter omnes Hermagora
precellit

F
Quæstiones
rationales
sunt quatuor
modis.
Cap. V.

Aristoteles
lib. 1. c. 1.

Aristoteles
lib. 1. c. 1.

Que sint cir-
cūstātiæ cō-
trouersiam
facientes.
Cap. III.

G præcellit autoritas, qui & quæstionem putat, & in primis necessariam, & agitari in foro multum, & adhibendam etiam in cæteris statutis primo statim congressu, si causæ cõditio patiatur. Nihil enim statuto tam interesset eorum quibus iudiciũ intēditur, q̃ declinare iudiciũ. Porro ipsam declinationē iudiciũ habere nonnullā iudiciũ speciem. Nam si ita res ageretur, vt quotiēs nollet aliquis causam iudiciũ, esset hoc in ipsius potestate, nulla erat quæstio. Nunc autem cū semper existant qui impediunt, ipsa illa contentio, qua alter in iudiciũ vocat, alter recusat iudiciũ, facit quæstionem: quod controuersia genus Hermagoras ἀσύνετον appellat, nostrorum pauci, reprehensionē, pleriq; trāslationē vocauerunt, vtriq; sanē rationem secuti. Qui reprehensionem dixerūt, eo scilicet quod cū maxime inducatur in iudiciũ, causa reprehenditur & quasi retrahitur: Qui trāslationē, quod reus nō omnino excludat actionem, sed vel in præsentem cõditionem actio excuset, in aliud genus iudiciũ transferat vel habitum, iam futuram.

De quatuor
quæstionib;
legalibus.
Ca. VI. H

Quib; quæ-
stio articulis
nascitur.
Cap. VII.

Sunt itē aliæ quæstiones quatuor, quas inuentores νομικὰς, nos legales appellamus. νομικὰ sunt scriptum & voluntas, quod illi ἐπιτόμιον καὶ διόνομα appellat: ἀντινομία, quam nos contentionē legū contrariarū vocamus: ambiguitas, quam illi ἀντιστοιχία: collectio, quam illi συναγωγή vocant. Verum hæc paulopost diligentius tractabimus, ita vt significatiua cuiusq; eidentius exprimat, & species generibus addatur. Interim mihi videtur esse dicendum, quibus omnis quæstio articulis, & qualibus nodis subinde astricta, ad perfectā speciem sui veniat. Et est aliquod dictū quod Græci nominant, id scinditur in duas partes: Et est eius alterum & alterum intentionem verbo factam possumus dicere, id est, verbum quo crimen intenditur: veluti, pulsasti, prodidisti, occidisti. Quod autem illi nos abnuentiam criminis eius, quod verbū accusator intenderit: veluti, nō pulsaui, non prodidi, non occidi. Et his duobus dicto & respõso, vel intento & negato, media nascitur quæstio, hoc modo: Intentio est, occidisti: negatio, nō occidi: quæstio, an occiderit. Sed vt iam a cõiecturali modo recedamus: Intentiõ est, iniuria occidisti: negatio, nō iniuria occidi: quæstio, an iniuria occiderit. Vel in aliquo legali statu: Intentio est, non licebat tibi hoc facere per legem: Negatio est, licebat mihi facere per legem: Quæstio est, licuerit ne hoc facere per legem: Hanc quidam vt nos vsq; adhuc diximus, quæstionem vocauerunt, quidam statū nominauerunt, ab eo videlicet quod in ea & exordium quæstionis & summa consisteret. Primo enim quasi e minus, cū hinc dicatur factum esse, inde non esse factū, nulla pugna est, sed quasi futuræ pugnæ meditatio. Deinde cū propius accessum est, & quasi ad manus ventum, altercationi & contentioni mutæ media quæstio interuenit, sic nec ne factū: in ea vterq; consistit, omisso quod ante dicebat. Vnde ei quæstioni status nomen impositum est. Hoc idem Theodorus κερφαλαίον appellat trāslatione vsus, videlicet à principali parte corporis: quod in hoc etiam complexu duorum, quæ vtrinq; dicta sunt, quasi caput quoddam totius cõtrouersia efficitur. Consequens huic locus est, aut perinde, aut magis etiam necessarius, quo demonstratur quid causa, quid continens, quid de quo contenditur. Causam Hermagoras ἄγχιον: σύνεχον continens: de quo contenditur τὸ κρινόμενον. Est ergo causa quæ nisi præcesserit, controuersia fieri non potest. Quod dico tale est: Abdicatur à patre filius, controuersia idcirco non est, quia nulla cur

abdicaretur à patre causa præcessit. Denique addamus K causam, & statim controuersia effecta est. Iurauit se nō ducturum uxorem, & abdicatur. Quod iurauit, ἄγχιον factum est, id est, causa cur abdicationem mereretur. σύνεχον vel continens est, quod ad refutandum ἄγχιον, id est, ad refellendam causam videtur afforiri: vt est in hac materia, Militem qui iurauerat se deserturū, Imperator occidit, & reus fit cædis. Hic enim ἄγχιον id est causa in dicitur, quod occidit: Neq; enim fieret reus nisi occidisset: σύνεχον id est continens est id, propter quod occidisset dixit, iusiurandum scilicet militis, quod se deserturū iurauerat. Hoc interdum σύνεχον Hermagoras, id est, continens appellat, ab eo quod omnis rei defensio ab eo contineatur: interdum ἄγχιον ἄγχιον vocat, quasi causam causæ. Nam quemadmodū reatus causa est, quod militem occidit, ita occidendi causa, quod miles deserturū se esse iurauit. Nūc quoniā scimus quid sit causa, quid continens, videamus etiam quid sit de quo cõtenditur, id est, quid sit τὸ κρινόμενον. Est autē nihil aliud quàm exploratio continentis τοῦ συνέχοντος. Quod dico tale est. Etenim in eadē controuersia perseverādū puto, quod sint lucidiora quæ tradimus: ἄγχιον est, quod occidit militem imperator: σύνεχον est, quo reus nititur, id est, ratio propter quā se occidisse dicit. est autē quod miles iurauit se deserturū: κρινόμενον est examinatio huius ipsius quod ad defensionem reus attulit. In quo ita queritur, nū alia causa imperatori fuerit, cur occiderit militem, & hoc prætextitur, vt videatur nō quia iurauerit occisus, sed quia vel simultatis vel inuidiæ causa. Poterit etiam hoc modo articulus iste tractari, An etiā si iurauerit, parum tamen hæc iusta causa fuerit cur debuerit occidi: & tota perfectio totius συνέχοντος quod ad ἄγχιον affertur κρινόμενον vocatur. Euenit tamen nonnunquā, vt in vna controuersia non simul ἄγχιον & σύνεχον & κρινόμενον, sed sapius ipsa omnia per vices reuoluta tractentur. Vt in hac controuersia, Reus est Vlysses lege reipublicæ quod procos occiderit. Hic enim ἄγχιον est, quod occiderit: σύνεχον, quod eos qui bona sua depopulabantur, & pudicitia vxoris insidiabatur occidit: κρινόμενον est, nunquid tamen etsi hæc res præcesserit, alia tamen causa q̃ prætexit, occiderit: Vel nūquid ne pessime quidē de se meritos indemnatos debuerit occidere: Deinde ad hoc κρινόμενον aliud σύνεχον affert Vlysses, quo dicat se iussu Mineræ interemisse. Deinde hoc M ipsum σύνεχον, sit κρινόμενον, quo queritur vtrum nam propter iussu Mineræ occiderit, & in tali Mineræ quidem obtemperare debuerit: est ἄγχιον proprius accusatoris locus, σύνεχον defensoris, κρινόμενον vtriusq; cõmune. Subinde dicendum puto, quemadmodū & quot modis cõtrouersia ἀσύνετος fiat. Tameti ne dici quidem cõtrouersias oportet quæ statum non habent, sed πλέγματα irrationabilia, id est, ἄλογα. Fiunt autem ἀσύνετα modis quatuor: Vnum, cū aliquid deest ex circumstantia. Quæ autem vis sit circumstantiæ & supra diximus, id est cum quæstionibus, aut causa, aut persona, aut locus, aut aliquid eorū deest, quibus effici circumstantiā diximus. Hoc autem genus asystati in scholasticam materiā non potest cadere, idcirco quia esse nō poterit vllū thema deficiente circumstantia. In veritate tamen nonnunquā euenit, vt aliquid horū desit, & per im prudentiā actoris profligata causa veniat ad iudicē. Alter est modus asystati, quem κατὰ τὰ στήθη appellant. Nos tamen si nomen Latinū dare non possumus, tamē vim intelligere debemus. Nam cum eadem vtrinq; dicuntur, & nulla re, ne parua quidē discernuntur, tamen huiusmodi

Modi cõtrouersiarum.
Cap. VIII.

C

tis, id est, humilem & sordidam. Sed hæc exemplis li-
quebunt. *ἔνδεσος* cōtrouersia huiusmodi est, in qua tam
persona quàm res est honesta, velut: Scipio victis Pœ-
nis petit in præmium vt spectet ludos laurea corona-
tus: Et persona honesta est Scipionis, & quod petitur
non improbum. & *ἀνιδέσος* est, in qua vel honestatem
personæ turpitudine rei maculati velut si idem Scipio pe-
tat præmij nomine mortem Tyberij Afellij. Nam pe-
titoris persona honesta est, quod autem petitur inho-
nestum. Vel cōtra, si abdicatus fortiter fecerit, & petat
præmij nomine redditum in domum patris: persona que
petit inhonesta abdicati, res quam petit honesta vt in
domum patris redeat. *παράδεσος* est cōtrouersia ge-
nus, vt supra definiebam, in quo vtraque sunt inhone-
sta, tam res quàm persona. Velut impuditiæ reus for-
titer fecit, petit præmij nomine accusatoris sui mor-
tem. Nam & persona petentis inhonesta est, siquidem
fuit reus impuditiæ, tamen si aliquid turpitudini dero-
gauerit quod fortiter fecit, & res quam petit, improba.
ἔνδεσος est cōtrouersia genus sine opinione vtraque, hu-
mile & sordidum. Pauper vestimenta vendeat, extitit
alius pauper qui vendicaret ea, & furto ablata sibi es-
se diceret. Ille venditor ait se ab adultero deprehenso
illa vestimenta detraxisse: inuicem accusant, ille adul-
terij, hic furti. Hic enim & personæ humiles pauperū,
& res quæ videntur fecisse quæstionem abiectæ, vesti-
mentorum vendicatio & agnitio: & quanquam inter-
uenerit crimen adulterij nō abiectum, tamen quia plu-
ra sunt ante *πρὶς αὐτοῖς* humilia & sordida, totius cōtro-
uersiæ speciem sibi vendicant. Dignoscere autem
has cōtrouersiārum figuras, cum ad multa alia con-
uenit, tum vel in primis ad id vt modum præfandi: id
est, principia ædendi, congruentem qualitati materiam
inuenire possumus: non enim eadem species debet esse
principij in rhemate *ἔνδεσος* & *ἀνιδέσος* & *παράδεσος*
sed sua cuiq; forma tribuenda. Iam primum in *ἔνδεσος*
genere materiæ Hermagoras negat esse præfandum.
Nam si beneuolentiæ, inquit, cōciliandæ gratia præfa-
ri solemus in bonæ opinionis themate, quale illud est
Scipionis, benigni sunt hi, apud quos locuturi sum⁹: ni-
hil autem attinet parare quod paratum est. Sed mihi
longe aliter videtur, & pace tanti viri dixerim. Neque
enim est semper spectanda authoritas, vtique cum ra-
tione vincatur. Cæseo igitur nihil prohibere in *ἔνδεσος*
genere materiæ quo minus præsemur. Nihil enim o-
pinor mali est, benignos iudices benigniores reddere
præfando, & cum offensos aduersariis videmus, offen-
sionem illam dicendo augere conamur. Deniq; aulæ-
dos & citharædos & cæteros huiusmodi artifices, quā-
quam non polliceantur orationē, videmus tamen præ-
loqui ante actionem. Et omnino curta & sine capite
oratio est, quæ sine principio ab ipsis rebus orditur. Vt
mur etiam principiis in bonæ opinionis cōtrouersiis,
sed breuioribus & erectioribus paulo, & confidentibus
& plenis dignitatibus, sine iactantia duntaxat, ne res pa-
riat inuidiam. Vt est illud apud M. Tullium contra cō-
cionem Metelli, in qua exultare videtur. Sicenim vt
opinor insequar fugientem, quoniam congregi non
licet cum resistente. Quod nunquā profecto tam ma-
gnifice dicere in exordio statim orsus fuisset, nisi & ip-
sius actoris esset honesta psona, & res de qua locuturus
erat non improba. Itemq; alio loco, cum de cōiurato-
rum animaduersione loqueretur. Video P. C. in me
omnium vestrū ora atque oculos esse cōuersos: & dein-
ceps. Quæ omnia huiusmodi sunt, vt actor & splendo-
ri suo

Quid utilita-
tis præ se fe-
rat figurarū
cuiusmodi a-
gnitio.
Cap. X.

Principiare
* obtegendo
minuamus:
tale quiddā
videtur de-
esse.

Gri suo & rebus his de quibus locuturus est, quasi honestissimis videatur merito confidere. Pleraque huiusmodi exordia apud Q. Gracchum, quanto nobilioris fuit spiritus, quæ dicentem profecto Merucium, aut aliquem ex Canensi caterua nemo ferret. In *ἀμφοτέρω* genere materiæ moderatione quadam utendum erit cū principiamus, ut & turpitudinem quæ subest, * & dignitatem quæ est in re aut persona vel illustrando augeamus, vel ita varie utrunque misceamus, ut alterius partis turpitudinem alterius honestas tegat. Neque tamen cum tanta iactatione, quanta in illo superiori genere materiæ, sed quasi cum quadam confidenti verecundia. Si in re turpitudine erit, quantum fieri poterit, auocabimus iudicem ad personæ dignitatem. Si in persona, ad rei dignitatem, quasi de periculoso in tutiorem locum refugiemus, sed summam leuiterque cedentes, ut despicere potius suspicionem metus quam timere videamur. Laborabimus autem in eo, ut confusa utraque dignitate rei & personæ, plus fiduciæ in honestate, quam metus in turpitudine habere videamur. Sed ut limpidius hoc genus principianti deprehendatur, dabo exemplum quod habuit M. Tullius, cum pro M. Scauro loqueretur. Erat enim controuersia *ἀμφιδόξος*: quippe qui niteretur dignitate personæ M. Scauri, premeretur turpitudine criminis de pecuniis repetundis. Vtrunque in principio statim ita confudit Orator, ut & turpitudinem criminis dignitate personæ contegeret, neque tamen largiter nimium, neque exultanter, sed ita ut expromat nonnullam etiam metus suspensionem. Maxime fuit optandum M. Scauro iudices, ut nullo suspecto cuiusquam odio, sine offensione ac molestia, & cat. In *ωρασίῳ*, id est, in malæ opinionis themate ubi & persona, & dignitas pariter laborabit, longioribus principii utendum erit, & purgandis suspicionibus opera tribuenda, & demissa loquendum, sequendum cum sententiis, tum verbis etiam propius blanditiam sitis, & querimonia quasi falsi illati criminis, & falsæ infamiæ impositæ aduersum nos per inuidiam, etiā submissiore toto tempore conformato ad verecundiam, submisso vultu, oculis terram intuentibus, neque illa acriter, sed si possumus etiam timore simulato. In *ἀδρόῳ*, id est, in humili genere materiæ, proxima sermoni debent esse principia. Neque sententiis alte petitis, neque verbis ultra modum ornatis, neque structura grauiore, sed quasi resoluta & simplici. Vis autem omnium sententiarum, quam his principii adhibemus, ea esse debet, ut rem à proprietate reuocet ad communitatem, & dicat omnium interesse illam rem vindicari. Propterea, quod quāto quæque minora sunt, tanto crebrius & magis inter multos cadere possint. Nec tam oportere spectari magnitudinem rerum & personarum, quæ ratione æqui & iniqui, veri & falsi. Eandem enim esse horum in minimis vim quā in maximis. Talia principia sunt pleraque apud Demosthenem in iis libris qui inscribuntur idiotici, & magis apud Lyfiam, & apud quosdam ex nostris veteribus. Certe M. Tul. cum pro Archia diceret, non aliter exorsus est.

RVDIMENTORVM RHE-
TORICES FINIS.

DIVI AVRE^K

LII AVGVSTINI HIPPO-
NENSIS EPISCOPI DE
MVSICA LIBER
PRIMVS.

ODVS, quis pes est? DI. Pyrrichius. MA. Quorū tēporū est? DI. Duū. MA. Bonus, qui pes est? DI. Idē qui & modus.

MA. Hoc est ergo modus quod bonus? DI. Non. MA. Cur ergo inō idē? DI. Quia idē in sono, in significatione aliud.

MA. Cōcedis ergo eundē sonū esse cū dicimus, modus & bonus. DI. Literarū sono ista video discrepare, cetera autem paria esse. MA. Quid cū enunciamus, pōne verbū & pōne aduerbiū, prēter id quod significatio diuersa est, nihil tibi videt sonus distare? DI. Distat omnino. MA. Vnde distant cū & eisdē temporibus utrunque, & eisdem literis cōstet? DI. Eo distat quod in diuersis locis habet acumen. MA. Cuius tādē artis est ista dignoscere? DI. A Grāmaticis hæc audire soleo, & ibi ea didici, sed utrū hoc eiusdem artis sit proprium, an aliunde vsurpatū nescio. MA. Post ista videbimus. Nunc illud quero, utrum si tympanum vel chordam bis percuteres tam raptim & velociter quā cum enunciamus, modus aut bonus, agnosceres & ibi eadem tempora esse an nō? DI. Agnoscerē. MA. Vocares ergo pedem pyrrichium? DI. Vocarem.

MA. Nomen huius pedis à quo nisi à Grammatico didicisti? DI. Fateor. MA. Ergo de omnibus huiusmodi sonis Grammaticus iudicabit, an per te ipsum istos pulsus didicisti, sed nomē quod ipones à Grāmatico audieras? DI. Ita est. MA. Et ausus es nomē quod te Grāmatica docuit transferre ad eam rem, quā non pertinere ad Grammaticam cōstiteris? DI. Video non ob aliud pedi nomen impositum, quā propter temporum dimensionem, quā ubique cognouero, eō transferre illud vocabulum cur non audeo? Sed & si aliqua vocabula sunt imponenda, cū eiusdem dimensionis soni sint, sed ad Grammaticos tamē non pertinent, quid mihi est de nominibus laborare, cum res aperta sit? MA. Nec ego id volo, sed tamen cum videas innumerabilia genera sonorum, in quibus certæ dimensionēs obseruari possunt, quæ genera fate-mur grammaticæ disciplinæ non esse tribuenda, nōne censes esse aliam aliquam disciplinā, quæ quicquid in huiusmodi sit vocibus numerosum artificiosumque cōtineat? DI. Probabile mihi videtur. MA. Quod nomen ei existimas? Nam opinor non tibi nouum esse, omnipotentiam quandam canendi Musis solere cōcedi. DI. Hæc est nisi fallor illa quæ Musica nominatur. MA. Et ego hanc esse existimo. Sed iam placet nobis de nomine minime laborare. Modo inquiramus, si videtur quā diligentissime possumus, omnem huius quæcūque est disciplinæ vim atque rationem.

DI. Inquiramus sanē. Nam hoc totum quicquid est, multum nosse desydero. MA. Defini ergo Musicā.

DI. Nō audeo. MA. Potes saltem definitionem meā probare? DI. Experibor si dixeris. MA. Musica est scientia bene modulandi. An tibi non videtur?

DI. Videretur fortasse si mihi liquesceret quid sit ipsa

Musica quid
docet.
Cap. II.

A ipsa modulatio. M. A. Nunquid nā hoc verbū quod modulari dicitur, aut vnquā audisti, aut vspici nisi in eo quod ad cantandū saltandūq; pertineret? D. I. Ita est quidē. Sed quia video modulari à modo esse dictum, cū in oībus penē factis modus seruandus sit, & multa etiā in canendo ac saltando quāuis delectent, vilissima sint, volo plenissime accipere quid prorsus sit ipsa modulatio, quo vno penē verbo tantæ disciplinæ definitio cōtinetur. Non enim tale aliquid hic discendū est, quale quilibet cātores histrionesq; nouerūt. M. A. Illud superius quod in omnibus etiā preter Musicā factis modus seruandus est, & tamē in Musica modulatio dicitur, nō te moueat, nisi forte ignores dictionē Oratoris proprie notari. D. I. Nō ignoro, sed quorsum istuc? M. A. Quia & puer tuus quālibet impositissimus & rusticissimus, cū vel vno verbo interrogāti tibi respōdet, fatearis eum aliquid dicere? D. I. Fateor. M. A. Ergo & ille Orator est. D. I. Non. M. A. Non igitur dictione vsus est, cū aliquid dixerit, quāuis dictionem à dicendo dictam esse fateamur. D. I. Concedo. Sed & hoc quod pertineat requiro. M. A. Ad id scilicet vt intelligas modulationē posse ad solā Musicam pertinere, quāuis modus vnde flexum verbū est, possit etiā in aliis rebus esse: quemadmodū dictio proprie tribuitur Oratoribus, quāuis dicat aliquid omnis qui loquitur, & à dicendo dictio notata sit. D. I. Iam intelligo. M. A. Illud ergo quod abs te postea dictū est, multa esse in canendo & saltando vilia, in quibus si modulationis nomen accipimus, penē diuina ista disciplina vilescit, cautissime omnino abs te animaduersum est. Itaque discutiāmus primū quid sit modulari, deinde quid sit bene modulari: nō enim frustra est definitioni additū. Postremo etiam quod ibi scientia posita est, nō est contēnendum: nam his tribus, nisi fallor, definitio illa perfecta est.

D. I. Ita fiat. M. A. Igitur quoniā fatemur modulationem à modo esse nominatā, nunquid nam tibi videtur metuendū, ne aut excedatur modus, aut non impleatur nisi in rebus quæ motu aliquo fiunt? Aut si nihil moueatur, possumus formidare, ne præter modum aliquid fiat? D. I. Nullo pacto. M. A. Ergo modulatio non incōgrue dicitur mouendi quædā peritia, vel certe quæ sit vt bene aliquid moueatur. D. I. Non enim possumus dicere bene moueri aliquid si modum non seruat.

C M. A. Non possumus quidem. Sed necesse erit rursus istam modulationem in omnibus bene factis intelligere. D. I. Nihil quippe nisi bene mouendo, bene fieri video. M. A. Quid si forte ista omnia per Musicā fiant, quāuis modulationis nomen in eiusmodi organis magis tritum sit, nec immerito. Nam credo videri tibi aliud esse tornatū aliquid lignū vel argenteū, vel cuiuscūq; materię, aliud autē ipse motus artificis, cū ipsa tornantur. D. I. Assentior multū differre. M. A. Nunquid nam ergo ipse motus propter se appetitur, & non propter id quod vult esse tornatū? D. I. Manifestum est. M. A. Quid si membra nō ob aliud moueretur, nisi vt pulchre ac decore mouerentur, eum facere aliquid nisi saltare diceremus? D. I. Ita videtur. M. A. Quando ergo censēs aliquē rem præstare & quasi dominari, cū propter seipsam, aut cū propter aliud appetitur? D. I. Quis negat cū propter seipsam. M. A. Repete nūc illud superius quod de modulatione diximus. Nam cum ita eam posuerimus, quasi quandā mouendi esse peritiam, vide utrū magis habere sedē debeat hoc nomen in eo motu qui velut liber est, id est, propter se ipse appetitur, & propter se ipse delectat, an in eo qui

seruit quodāmodo? Nam quasi seruiunt omnia quæ nō sibi sunt, sed ad aliquid aliud referuntur. D. I. In eo scilicet qui propter se appetitur. M. A. Ergo scientiam modulandi iam probabile est esse scientiā bene mouendi, ita vt motus per se ipse appetatur, atq; ob hoc per se ipse delectet. D. I. Probabile sanē. M. A. Cur ergo additū est bene, cū iam ipsa modulatio nisi bene moueatur, esse nō possit? D. I. Nescio, & quemadmodum mihi exemplū sit ignoro. Nam hoc requirendū animo hæserat. M. A. Poterat oīno nulla de hoc verbo controuersia fieri, vt iam Musicā sublato eo quod positum est, bene, tantū scientiā modulandi definiremus. D. I. Quis enim ferat si enodare totum ita velis: Musica est scientia bene mouendi? M. A. Sed quia bene moueri iam dici potest, quicquid numerositatis, quæ temporum atq; intervallorum dimensionibus mouetur, iam enim delectat. Et ob hoc modulatio non incongrue iam vocatur. Fieri autē potest, vt ista numerositas atq; dimensio delectet, quādo nō opus est: vt si quis suauissime canens, & pulchre saltans, velit eo ipso lasciuire, cum res seueritatem desyderat, non bene utiq; numerosa modulatione utitur: id est, ea motione quæ iam bona, ex eo quia numerosa est, dici potest, male ille, id est, incōgruenter utitur. Vnde aliud est modulari, aliud bene modulari. Nam modulatio ad quemuis cantorem, tantum qui non erret in illis dimensionibus vocum ac sonorū. Bona vero modulatio ad hanc liberalem disciplinam, id est, ad Musicam pertinere arbitrandā est. Quod si nec illa bona tibi motio videtur, ex eo quia inepta est, quemuis artificiose numerosam esse fatear, teneamus illud nouissimum, * quod vbique seruandū est, non certamen verbi, re satis elucēte, nos torqueat, nihilque curemus vtrum Musica modulandi, an bene modulari scientia describatur. D. I. Amo quidam rixas verborum præterire atque contemnere, non tamen mihi displicet illa distinctio. M. A. Restat vt quæramus cur sit in definitione scientia. D. I. Ita fiat. Nam hoc flagitare ordinem memini. M. A. Responde igitur, vtrum tibi videatur bene modulari vocē lusciniæ verna parte anni. Nam & numerosus est & suauissimus ille cantus, & nisi fallor temporis congruit. D. I. Videtur omnino. M. A. Nunquid nam liberalis huius disciplinæ perita est? D. I. Non. M. A. Vides igitur nomen scientiæ definitioni pernecessarium. D. I. Video prorsus. M. A. Dic mihi ergo quæso te, nonne tales tibi omnes videntur, qualis illa lusciniæ est, qui sensu quodam ducti bene canunt, hoc est, numerose id faciunt ac suauiter, quāuis interrogati de ipsis numeris, vel de intervallis acutarum grauiumque vocum respondere non possunt. D. I. Simillimos eos puto. M. A. Quid ij, qui illos sine ista scientia libenter audiunt, cum videamus elephantos, vrsos aliāque nonnulla genera bestiarum ad cantus moueri, auēsque ipsas delectari suis vocibus: non enim nullo extra posito commodo tam impense id agerent sine quadam libidine, nonne pecoribus comparandi sunt? D. I. Censeo, sed penē in omne genus humanum tendit hæc contumelia. M. A. Non est quod putas. Nam magni viri & si musicam nesciunt, aut congruere plebi nolunt, quæ non multum à pecoribus distat, & cuius ingens est numerus, quod modestissime ac prudentissime faciunt. Sed de hoc nunc differendi locus non est: aut propter magnas curas relaxandi ac reparandi animi gratia moderatissime ab iis aliquid voluptatis assumunt: *† quam interdum sic capere modestissimum est: ab

Quid sit bene modulari
Cap. III.

* aliis, notissimum vel notissimū.

Scientia & scientiæ imitatio. Ca. III.

* talia est
mitur

est: ab

G est ab ea vero capi vel interdum, turpe atque indecorum est. Sed quid tibi videtur, vel qui tibiis canunt vel cithara, atque huiusmodi instrumentis, nunquid nam possunt lusciniæ comparari. D1. Non. M A. Quid igitur distant? D1. Quod in istis artem quandam esse video, in illa vero solam naturam. M A. Verisimile dicis, sed ars tibi videtur dicenda, etiam si quadam imitatione id faciunt? D1. Cur non? Nam video tantum valere in artibus imitationem, ut ea sublata, omnes penè perimantur. Præbent enim se magistri ad imitandum, & hoc ipsum est quod vocant docere. M A. Videtur tibi ars ratio esse quadam, & ij qui arte vtuntur, ratione vti: an aliter putas? D1. Videtur. M A. Quisquis igitur ratione vti non potest, arte non vtitur. D1. Et hoc concedo. M A. Censēs ne muta animalia quæ etiam irrationalia dicuntur, vti posse ratione? D1. Nullo modo. M A. Aut igitur picas & psittacos & coruos rationalia esse dicturus es animalia, aut imitationem nomine artis temere vocasti. Videmus enim has aues & multa canere ac sonare quodam humano vsu, & non nisi imitando facere, nisi tu aliter credis. D1. Quomodo hoc confeceris, & quantum contra responsionem meam valeat, nondum planè intelligo. M A. Quæsiueram ex te, vtrum citharistas & tibicines, & huiusmodi aliud genus hominum, artem diceret habere etiam si id, quod in canendo faciunt, imitatione assecuti sunt. Dixisti esse artem, tantumque id valere affirmasti, ut omnes penè tibi artes periclitari viderentur imitatione sublata. Ex quo iam colligi potest, omnem qui imitando assequitur aliquid arte vti, & si forte non omnis qui arte vtitur, imitatio eam perceperit. Aut si omnis imitatio ars est, & ars omnis ratio, omnis imitatio ratio: ratione autem non vtitur irrationale animal, non igitur habet artem: habet autem imitationem: non est igitur ars imitatio. D1. Ego multa artes imitatione constare dixi, non ipsam imitationem artem vocavi. M A. Quæ igitur artes imitatione constant, non eas censēs ratione constare? D1. Immo utroque puto eas constare. M A. Nihil repugno, sed scientiam in quo ponis, in ratione an imitatione? D1. Et hoc in utroque. M A. Ergo scientiam illis auiibus dabis, quibus imitationem non adimis. D1. Non dabo. Ita enim dixi in utroque esse scientiam, ut in sola imitatione esse non possit. M A. Quid, in sola ratione videtur tibi esse posse? D1. Videtur. M A. Aliud igitur putas esse artē, aliud sciētiam. Siquidem sciētia & in sola ratione esse potest, ars autem rationi iungit imitationem. D1. Non video esse consequens. Non enim omnes, sed multas artes dixeram simul ratione atque imitatione constare. M A. Quid sciētiam vocabis ne etiam illam quæ his duobus simul constat, an ei solam partem rationis attribues? D1. Quid enim me prohibet vocare scientiam, cum rationi adiungitur imitatio? M A. Quoniam nunc agimus de Citharista & Tibicine, id est, de Musicis rebus, volo mihi dicas, vtrum corporitribuendum sit, id est, obtemperatiōi cuidam corporis, si quid isti homines imitatione faciunt. D1. Ego istam & animo simul & corpori tribuendam puto, quanquam id ipsum verbum satis improprie abs te positum est, quod obtemperatiōem corporis appellasti. Non enim obtemperare nisi animo potest. M A. Video te acutissime *† imitationem non soli corpori voluisse concedere. Sed nūquid scientiam negabis ad solum animum pertinere?

*† aliās, cau-
tissime.

D1. Quis hoc negauerit? M A. Nullo modo igitur K
scientiam in sonis neruorum & tibiarum, simul & ra-
tioni & imitationi tribuere sineris. Illa enim imitatio
non est, ut confessus es, sine corpore, scientiam vero so-
lius animi esse dixisti. D1. Ex iis quidem quæ tibi
concessi, fateor hoc esse confectum. Sed quid ad rem?
Habebit enim & tibicen scientiam in animo. Neque
enim cum ei accedit imitatio, quam sine corpore dedi
esse non posse, adimet illud quod animo amplectitur.
M A. Non adimet quidē. Nec enim ego affirmo eos, à
quibus organa ista tractantur oēs carere sciētia, sed nō
habere oēs dico. Istā enim ad hoc volumus? quæstionem,
ut intelligamus si possumus, quā recte sit sciētia in il-
la definitione Musicæ posita, quā & tibicines & fidi-
cines, & id genus alij quilibet habent. D1. Nihil ista
disciplina puto esse vilius, nihil abiectius. M A. Sed
attende quā diligentissime, ut quod diu iam moli-
mur appareat. Certe enim iam mihi dedisti in solo
animo habitare scientiam. D1. Quid ni dederim?
M A. Quid sensum aurium, animōne, an corpo-
ri, an utrique concedis? D1. Vtrique. M A. Quid
memoriam? D1. Animo puto esse tribuendam. Non
enim si per sensus percipimus aliquid, quod memoriæ L
commendamus, ideo in corpore memoria esse putan-
da est. M A. Magna fortasse ista quæstio est, neque
huic opportuna sermoni. Sed quod proposito sat est,
puto te negare non posse, bestias habere memoriam.
Nam & nidos post annum reuiscunt hirundines: & de
capellis verissime dictum est, Atque ipsæ memores re-
deunt in tecta capellæ. Et canis dominum iam suis ho-
minibus oblitum recognouisse prædicatur, & innume-
rabilia si velimus, animaduerrere possumus, quibus id
quod dico manifestum est. D1. Non ego istud ne-
go, & quid te adiuvet, vehementer expecto. M A.
Quid putas, nisi quod scientiam, qui soli animo tri-
buit, eamque omnibus irrationabilibus animantibus
adimit, neque in sensu eam, neque in memoria, nam
illud non est sine corpore, & vtrunque etiam in bestia
est, sed in solo intellectu collocavit. D1. Et hoc ex-
pecto quid te adiuvet. M A. Nihil aliud, nisi omnes
qui sensum sequuntur, & quod in eo delectat, memo-
riæ commendant, atque secundum id corpus mouen-
tes, vim quandam imitationis adiungunt, non eos ha-
bere scientiam, quāuis perite ac docte multa facere
videantur, si rem ipsam quam profitentur aut exhi-
bent, intellectus puritate ac veritate non teneant. At si
tales esse istos theatricos operarios ratio demonstra-
uerit, nihil erit ut opinor, cur dubites eis negare scien-
tiam, & ob hoc Musicam, quæ scientia modulandi est,
nequaquam concedere. D1. Explica hoc, videamus
quale sit. M A. Mobilitatem digitorum celeriores
vel pigriores credo te non scientiæ, sed vsui dare.
D1. Cur ita credis? M A. Quia superius soli animo
scientiam tribuebas, hoc autem quanquam imperante
animo tamen esse corporis vides. D1. Sed cum sciēs
animus hoc imperat corpori, magis hoc scienti ani-
mo, quā seruientibus membris tribuendum puto.
M A. Nōne censēs posse fieri ut vnus alium scientia
præcedat, cum ille imperitior multo facilius & expe-
ditius digitos moueat? D1. Censēo. M A. At si mo-
tus celer & expeditior digitorum scientiæ tribuendus
esset, tanto in eo quisque excelleret, quanto esset scien-
tior. D1. Concedo. M A. Attende etiā istud. Nam
opinor nonnunquam te animauertisse fabros, vel hu-
iusmodi opifices, ascia siue securi eundem locum feri-
endo

Geor. 3.

Argū intelli-
git canem
Vlyssis.
Odysseæ.

M

Aendo repetere, & non aliò quàm eò quò intendit animus icum perducere, quod nos tentantes cum assequi nequimus, ab eis saepe irridemur. **D**i. Ita est vt dicis. **M**A. Ergo cū id nos facere non valeamus, nunquid ignoramus quid fieri debeat, vel quantum debeat imitari? **D**i. Sape ignoramus, saepe scimus.

MA. Fac ergo aliquem nosse omnia, quæ fabri facere debeant, & perfecte nosse, minus tamen valere in opere, sed eisdem ipsis qui facillime operantur, multa dictare solertius, quàm illi per se indicare possent, an id vsu euenire negas? **D**i. Non nego. **M**A.

Nō igitur solum mouendi celeritas atque facilitas, sed etiam motionis modus ipse in membris, vsui potius quàm scientiæ tribuendus est. Nam si aliter esset, eo quifque manibus melius vteretur, quo esset peritior: quod licet ad tibias citharæve referamus, ne quod ibi digiti atque articuli faciunt, quia difficile nobis est, scientia potius quàm vsu & sedula imitatione ac meditatione fieri putemus. **D**i. Non queo resistere: nā & medicos audire soleo doctissimos viros, saepe in secādis, vel quoquo modo cōprimendis membris in eo quod manu ac ferro fiat, ab imperitoribus antecedi, quod genus

B curandi chirurgiam nominant, quo vocabulo satis significatur operaria quædam in manibus medendi cōsuetudo. Perge itaq; ad cætera, & iam istā confice quæstionem. **M**A. Illud restat, vt opinor, vt inueniamus si possumus, hās ipsas artes quæ nobis per manus placent, vt illius vsus potentes essent, non continuo scientiam, sed sensum ac memoriam secutas. Ne forte mihi dicas fieri quidem posse, vt scientia sine vsu sit, & maior plerunq; quàm est in eis, qui vsu excellunt, sed tamen etiam illos ad vsu tantum, non potuisse sine vlla scientia peruenire. **D**i. Aggredere, nam ita debere manifestum est. **M**A. Nunquā ne huiusmodi histriones audisti studiosius? & plus fortasse quàm vellē? Vnde fieri putas, vt imperita multitudo explodat saepe tibicinē nugatorios sonos afferentē, rursūq; plaudat bene canenti, & prorsus quanto suauius canitur, tanto amplius & studiosius moueatur? Nunquid nam id à vulgo per artem musicam fieri credendum est? **D**i. Nō.

MA. Quid igitur? **M**A. Natura id fieri puto, quæ omnibus dedit sensum audiendi quo ista iudicantur.

C **M**A. Recte putas. Sed iam etiam illud vide, vtrum & tibicen ipse hoc sensu præditus sit. Quod si ita est, potest eius sequēs iudicium mouere digitos cum tibias inflauerit, & quod satis commode pro arbitrio sonuerit, id notare ac mandare memoriæ atq; id repetendo consuefacere digitos eò ferri sine vlla trepidatione & errore: siue ab alio accipiat id quod cantet, siue ipse inueniat, illa de qua dictum est ducente atq; approbante natura. Itaq; cum sensum memoria, & articuli memoriam sequuntur, vsu iam edomiti atq; præparati, canit cum vult tanto melius atq; iucundius quanto illis omnibus præstat, quæ superius ratio docuit cū bestiis nos habere cōmunia, appetitū scilicet imitādi, sensum, atq; memoriā. Nunquid habes aduersum ista quod dicas?

Di. Ego vero nil habeo. Iam audire cupio cuiusmodi sit illa disciplina, quā profecto à cognitione vilissimorum animorum * video subtilissime vendicatā. **M**A. Nondum est satis quod factum est, nec ad eius explanationem transire nos sinam, nisi quemadmodū constitit inter nos posse histriones sine ista sciētia satiffacere voluptati aurium popularium, ita etiam nullo modo esse posse histriones Musicæ studiosos peritosq; constiterit. **D**i. Mirum si hoc effeceris. **M**A. Facile

id quidem est, sed attentiore te mihi opus est. **D**i. **D** Nunquam equidem quod sciam remissior in audiendo fui, ab vsque sermo iste sumpsit exordium. Sed nunc me fateor multo erectiorem reddidisti. **M**A. Gratum habeo, tibi te commodos magis. Itaque responde si placet, vtrum tibi videatur scire quid sit aureus solidus, qui cum æquo precio vendere cupies, decem nummos eum valere putauerit? **D**i. Cui hoc videatur?

MA. Nunc age dic mihi, quid charius habendum sit, quod nostra intelligentia cōtinetur, an quod nobis fortuito imperitorum iudicio tribuitur? **D**i. Nulli dubium est, longe illud primum præstare cæteris omnibus, quæ ne nostra quidem putanda sunt. **M**A. Num ergo negas omnem scientiam intelligentia contineri?

Di. Quis negat? **M**A. Et Musica igitur ibi est. **D**i. Video ex eius definitione id esse consequens.

MA. Quid plausus populi, & omnia illa theatrica præmia, nōne tibi ex eo genere videntur, quod in potestate fortunæ & imperitorum iudicio positum est?

Di. Nihil magis arbitror esse fortuitū obnoxiumque casibus & plebeie dominationi nutibusque subiectum, quàm illa sint omnia. **M**A. Hocine igitur **E** precio cantus suos venderent histriones, si Musicam scirent? **D**i. Non parum quidem hac conclusione cōmoueor, sed non nihil habeo quod contradicam. Nam ille venditor solidi cum isto comparandus non videtur. Non enim accepto plausu aut qualibet sibi largita pecunia, scientiam si quam forte habeat qua populum delectauit amittit: sed onustior nummo, & laude hominum lætior, cum eadem disciplina incolumi atque integra domum discedit: stultus autem esset, si comoda illa contemneret, quæ non adeptus multo esset ignobilior atque pauperior, adeptus autem nihilo esset indoctior. **M**A. Vide ergo vtrum vel isto conficiamus quod volumus. Nam credo videri tibi multo esse præstantius id, propter quod aliquid facimus, q̄ id ipsum quod facimus. **D**i. Manifestum est. **M**A.

Qui ergo cantat vel cantare discit, non ob aliud, nisi vt laudetur à populo, vel omnino abs quouis homine, nōne iudicat meliorem laudem illam esse quàm cantum? **D**i. Negare non possum. **M**A. Quid ille qui male de aliqua re iudicat, videtur tibi eam scire? **D**i. Nullo modo, nisi forte quoquo modo corruptus. **M**A. **F** Ergo qui vere putat meli⁹ esse aliquid quod deterius est, nullo dubitante sciētia eius caret. **D**i. Ita est. **M**A. Quando igitur mihi vel persuaseris vel ostēderis quælibet histrionum non ideo illam si quam habeat facultatem, vel assecutum esse vel exhibere, vt populo placeat propter quæstum aut famam, cōcedam posse quæquam & Musicæ habere scientiam, & esse histrionem. Si autem probabile est, neminē esse histrionum qui nō sibi professionis finem in pecunia seu gloria constituat ac proponat, fateri necesse est aut Musicam nescire histriones, aut magis expetendam esse ab aliis laudē, vel quæque alia fortuita comoda, quàm à nobismetipsis intelligentiam. **D**i. Video me qui superiora concesserim etiam istis cedere debere. Non enim mihi villo modo videri potest de scēna inueniri posse talem virū, qui artem suam propter seipsam, non propter extra posita comoda diligat, cū de gymnasio vix talis inueniatur: quanquam si quis existit vel extiterit, non ab eo contemnendi Musici, sed honorandi aliquādo histriones possint videri. Quamobrem explica iam si placet tantam istam, quæ iam vilis mihi videri non potest, disciplinam. **M**A. Faciam immo tu facies. Nam

ego

Diu & non
diu. Ca. VII

Proportio I
motu, vt in
modis.
Cap. VIII.

Mot^o rōna-
les & irratio-
nales.
Cap. IX.

Euclides li. 5

G ego nihil quā rogabo te ac percontabor. Tu vero totum hoc quicquid est, & quod nunc nesciens quærere videris, respondendo explicabis. Itaq; iam ex te quæro, vtrum quisquam possit, & diu & velociter currere?

D I. Potest. **M** A. Quid tarde & velociter? **D** I. Nullo modo. **M** A. Aliud ergo est diu, aliud tarde.

D I. Aliud oīno. **M** A. Item quæro, quid putes diuturnitati esse cōtrarium, sicuti est tarditati velocitas.

D I. Non mihi occurrit vñtātū nomen. Itaq; diuturno nihil video quod opponā, nisi non diuturnū, vt ei quod dicitur, diu, cōtrarium sit, non diu, quia & velociter si nolim dicere, & pro eo non tarde dicere, nihil aliud significaretur. **M** A. Verū dicis. Nihil enim deperit cū ita loquimur veritati. Nam & mihi si est hoc nomen, quod tibi nō occurrisset dicis, aut ignoratur a me, aut in presentia non venit in mentē. Quamobrē sic agamus, vt hæc bina cōtraria appellemus hoc modo, diu & nō diu, tarde & velociter. Ac primum de diuturno & nō diuturno differamus si placet. **D** I. Ita fiat. **M** A. Manifestū ne tibi est, id dici diu fieri, quod per longū: id autem nō diu, quod per breue tempus sit? **D** I. Manifestū.

M A. Motus igitur qui sit, verbi gratia in duabus horis, nōne ad eum qui per horam sit, duplū habet tēpus? **D** I. Quis hinc dubitauerit? **M** A. Recipit ergo id quod diu vel nō diu dicimus dimensiones huiusmodi & numeros, vt alius motus ad alium tāquam duo ad vnum sit, id est, vt bis tātum habeat: alius item ad alium tanquā tria ad duo, id est, vt tantas tres partes temporis habeat, quantas alius duas: atq; ita per ceteros numeros licet currere, vt non sint spatia infinita & interminata, sed habeant ad se duo motus aliquem numerum: aut eundem, vt quantū temporis vnus, tantum teneat alter: aut nō eundem, vt vnum ad duo, duo ad tria, tria ad quatuor, aut vnum ad tria, duo ad sex, & quicquid potest aliquid ad sese dimensionis obtrine- re. **D** I. Planius ista quæro. **M** A. Reuertere ergo ad illas horas, & quod satis putabā dictum, cum de vna hora & de duabus dixissem per omnia cōsidera. Certe enim non negas posse fieri aliquem motum tempore vnus horæ, & alium duarum. **D** I. Verum est.

M A. Quid alium duarum, alium trium non fate- ris? **D** I. Fateor. **M** A. Et alium tribus horis fieri, alium quatuor, rursus alium vna, alium tribus, aut ali- um duabus, alium sex, nōne manifestum est? **D** I.

Manifestum est. **M** A. Cur ergo & illud non mani- festum sit: Nam hoc dicebam, cum duos motus habere ad se posse aliquē numerum dicere, velut vnū ad duo, duo ad tria, tria ad quatuor, vnum ad tria, duo ad sex, & si quos alios recensere volueris. His enim cognitis, est & potestatis persequi cetera, siue septem ad decē siue quinq; ad octo, & quicquid omnino est in duobus mo- tibus ita partes dimēsas habentibus ad inuicem, vt pos- sint dici tot ad tot, siue æquales numeri sint, siue alius maior, alius minor. **D** I. Iam intelligo & fieri posse concedo. **M** A. Illud etiā vt opinor intelligis, omne mensuram & modū immoderationi & infinitati recte anteponi. **D** I. Manifestissimū est. **M** A. Duo igitur motus qui ad sese, vt dictū est, habent aliquā numero- sam dimensionem, iis qui eam nō habent anteponendi sunt. **D** I. Et hoc manifestū est atq; consequens. Illos enim certus quidā motus atq; mensura quæ in nume- ris est, sibi met copulat, qua qui carent, non vñq; sibi ali qua ratione iunguntur. **M** A. Appellemus ergo si pla- cet illos qui inter se dimēsi sunt rationabiles, illos au- tem qui ea dimēsiōne carēt, irrationabiles. **D** I. Placet

vero. **M** A. Iam illud attēde, vtrū tibi videatur maior concordia in motibus rationabilibus eorū qui æquales sunt inter se, q̄ eorū qui sunt inæquales? **D** I. Cui hoc non videatur? **M** A. Porro inæqualiū, nōne alij sunt in quibus possumus dicere, quota parte sua maior aut cōquetur minori, aut eum excedat: Alij autē in quibus nō idē dici potest, sicut in his numeris, duo & quatuor, vel sex & octo? Cernis pfecto in illis duob⁹ [numeris] superioribus dimidia parte maiore minori, cōequari in iis rursū quos posterius dixi, minore a maiore quarta parte maioris excedi. In iis autem alijs, quales sunt tria & decem, vel quatuor & vñdecim, videmus quidē nonnullam convenientiam, quia partes ad se ha- bent, de quibus dici possit, tot ad tot. Sed nunquid ta- lem, qualis est in superioribus? Nam neque quota par- te minori maior cōquetur, neque quota parte minorem maior excedat, dici vñlo modo potest. Nam neque tria quota pars sit denarij numeri, neq; quatuor quota pars sit vñdenarij, dixerit quispiam. Cum autē dico, vt cō- sideres quota sit pars, liquidā dico & sine vñlo addita- mento, sicuti est dimidia, tertia, quarta, quinta, sexta, & deinceps, nō vt trientis & semiunciæ, & hoc genus præcisionum aliquid addatur. **D** I. Iam intelligo.

M A. Ergo ex his inæqualibus motibus rationabili- bus, quoniam duo genera, subiectis etiam numerorum exemplis proposui, quos quibus antepōndos arbitra- ris? Illōs ne in quibus illa quota pars dici potest, an in quibus nō potest? **D** I. Illos mihi ratio videtur ante- ponendos iubere, in quibus potest dici vt demonstratū est, quota parte sui maior, aut cōquetur minori, aut eū excedat, iis in quibus idem non euenit. **M** A. Recte. Sed vis ne etiam his nomina imponamus, vt cum eos deinceps cōmemorare necesse fuerit, expeditius loqua- mur? **D** I. Volo sanē. **M** A. Appellemus ergo istos quos præponimus cōnumeratos, illos autē quibus hos præponimus dinumeratos: propterea quia isti superio- res non solum singuli numerantur, sed etiam ea parte qua maior minori æquatur vel eū excedit, se metiuntur & numerant. Illi autē posteriores singillatim tantūmo- do ad se numerantur: ea vero parte qua vel æquatur mi- nori maior vel excedit nō se metiuntur & numerant. Non enim potest in eis dici, aut quoties habeat mino- rē maior, aut illud quo excedit maior minore, quoties habeat & maior & minor. **D** I. Accipio & ista voca- bula, & quantū valeo faciam vt meminerim. **M** A.

Age nūc videamus cōnumeratorū quæ possit esse par- titio. Nāq; arbitror esse perspicuū. Vñū enim genus est cōnumeratorū, in quo minor numerus metitur ma- iorem, id est, aliquoties eum habet maior, sicut nume- ros duo & quatuor esse diximus. Videmus enim duo a quatuor bis haberi, quæ ter haberentur si non quatu- or, sed sex & duo poneremus, quater autē si octo, quin- quies autem si decē. Aliud genus est, in quo ea pars qua excedit maior minorem, ambos metitur, id est, aliquo- ties habent eā, & maior & minor, quod in illis numeris iam perspeximus, sex & octo. Nam pars illa qua exce- ditur minor, duo sunt, quos vides esse in octonario nu- mero quater, in senario ter: quare hos quoq; motus de quibus agitur, & numeros per quos illustratur quod in motibus discere volumus, notemus atq; signemus vo- cabulis. Nam eorum distinctio iam dudum nisi fallor apparet. Quocirca si tibi iam videtur, illi vbi multipli- cato minore sit maior, vocentur complicati. Illi autem sesquati veterē iam nomīe. Nam sesque appellatur vbi duo numeri ad se ea ratione affecti sunt, vt tot partes habeat

Cōnumera-
tio in nōis
vt cōmensu-
ratio in ma-
gitudinib⁹

¶ alia, i se-
met iungunt
& cōnume-
rantur.

M

Mot^o cōpli-
cati & sesqua-
ti. Cap. X.

Numeri ses-
quati q̄ & vñ
de appella-
tur.

A habeat ad minorem maior, quota parte sui eum precedit. Nam si est tria ad duo, tertia parte sui precedit maior minor: si quatuor ad tria, quarta: si quinque ad quatuor, quinta, atque ita deinceps. Eadem ratio est, & in sex ad quatuor, octo ad sex, decem ad octo, & inde licet hæc ratione in consequentibus, & in maioribus numeris animaduvertere atque explorare. Nominis autem huius originem non facile dixerim, nisi forte sesquialtera, quasi se absque dictu, id est, absque se, quasi quinque ad quatuor absque se quinta parte sui maior, hoc est, quod minor. Quibus de rebus quæro quid tibi videatur. **D I.** Mihi vero & illa ratio dimensionum atque numerorum videtur verissima, & vocabula quæ abs te imposita sunt, congrua mihi videntur commemorandis eis rebus, quas intelleximus, & huius origo nominis quam nunc explicasti, non est absurda, etiam si forte non ea sit quæ secutus est, qui hoc nomen instituit. **M A.** Probo & accipio sententiam tuam, sed videsne omnes istos rationabiles motus, id est, qui ad sese habent aliquam numerorum dimensionem in infinitum posse per numeros pergere, nisi rursus eos certa ratio coëcuerit, & ad quandam modum formamque reuocauerit. Nam ut primo de ipsis equalibus dicam, vnum ad vnum, duo ad duo, tria ad tria, quatuor ad quatuor, ac deinceps si persequar, quis finis erit cum ipsius numeri finis nullus sit? Namque ista vis numero inest, ut omnis dictus finitus sit, non dictus autem infinitus. Et quod æqualibus evenit, hoc etiam inæqualibus evenire, potes animaduvertere, siue multiplicatis, siue sesquialteris, siue connumeratis, siue dinumeratis. Si enim vnum ad duo constituas, & in ea multiplicatione permanere velis, dicendo vnum ad tria, vnum ad quatuor, vnum ad quinque, & deinceps, non erit finis: siue sola dupla, ut vnum ad duo, duo ad quatuor, quatuor ad octo, octo ad sedecim, & deinde, hic quoque nullus est finis: ita & tripla sola & quadrupla sola, & quicquid horum tentare volueris, in infinitum progrediuntur. Ita etiam sesquialtera. Nam duo ad tria, tria ad quatuor, quatuor ad quinque, cum dicimus, vides nihil prohibere cetera prosequi, nullo resistente fine: siue isto modo velis in eodem genere perseverare, ut duo ad tria, quatuor ad sex, sex ad novem, octo ad duodecim, decem ad quindecim, & deinceps, siue in hoc genere, siue in cæteris, nullus finis occurrit. Quid opus est de dinumeratis iam dicere, cum ex iis quæ iam dicta sunt quivis intelligere possit, in iis quoque gradatim surgentibus nullum esse finem? An tibi non videtur? **D I.** Quid hoc vero verius dici potest? Sed iam illam rationem, quæ istam infinitatem reuocat ad certum modum, formamque præscribit quam excedere non oporteat, avidissime cognoscere expecto. **M A.** Hanc quoque ut alia temetipsum nosse cognosces, cum me interrogante vera responderis. Nam primo abs te quæro, quoniam de numerosis motibus agimus, utrum ipsos debeamus consulere numeros, aut quas in eis leges certas fixasque monstraverimus, eas in illis motibus animaduvertendas observandasque iudicemus. **D I.** Placet vero: non enim quicquam ordinatius fieri posse arbitror.

B dum formamque reuocauerit. Nam ut primo de ipsis equalibus dicam, vnum ad vnum, duo ad duo, tria ad tria, quatuor ad quatuor, ac deinceps si persequar, quis finis erit cum ipsius numeri finis nullus sit? Namque ista vis numero inest, ut omnis dictus finitus sit, non dictus autem infinitus. Et quod æqualibus evenit, hoc etiam inæqualibus evenire, potes animaduvertere, siue multiplicatis, siue sesquialteris, siue connumeratis, siue dinumeratis. Si enim vnum ad duo constituas, & in ea multiplicatione permanere velis, dicendo vnum ad tria, vnum ad quatuor, vnum ad quinque, & deinceps, non erit finis: siue sola dupla, ut vnum ad duo, duo ad quatuor, quatuor ad octo, octo ad sedecim, & deinde, hic quoque nullus est finis: ita & tripla sola & quadrupla sola, & quicquid horum tentare volueris, in infinitum progrediuntur. Ita etiam sesquialtera. Nam duo ad tria, tria ad quatuor, quatuor ad quinque, cum dicimus, vides nihil prohibere cetera prosequi, nullo resistente fine: siue isto modo velis in eodem genere perseverare, ut duo ad tria, quatuor ad sex, sex ad novem, octo ad duodecim, decem ad quindecim, & deinceps, siue in hoc genere, siue in cæteris, nullus finis occurrit. Quid opus est de dinumeratis iam dicere, cum ex iis quæ iam dicta sunt quivis intelligere possit, in iis quoque gradatim surgentibus nullum esse finem? An tibi non videtur? **D I.** Quid hoc vero verius dici potest? Sed iam illam rationem, quæ istam infinitatem reuocat ad certum modum, formamque præscribit quam excedere non oporteat, avidissime cognoscere expecto. **M A.** Hanc quoque ut alia temetipsum nosse cognosces, cum me interrogante vera responderis. Nam primo abs te quæro, quoniam de numerosis motibus agimus, utrum ipsos debeamus consulere numeros, aut quas in eis leges certas fixasque monstraverimus, eas in illis motibus animaduvertendas observandasque iudicemus. **D I.** Placet vero: non enim quicquam ordinatius fieri posse arbitror.

C dicere, cum ex iis quæ iam dicta sunt quivis intelligere possit, in iis quoque gradatim surgentibus nullum esse finem? An tibi non videtur? **D I.** Quid hoc vero verius dici potest? Sed iam illam rationem, quæ istam infinitatem reuocat ad certum modum, formamque præscribit quam excedere non oporteat, avidissime cognoscere expecto. **M A.** Hanc quoque ut alia temetipsum nosse cognosces, cum me interrogante vera responderis. Nam primo abs te quæro, quoniam de numerosis motibus agimus, utrum ipsos debeamus consulere numeros, aut quas in eis leges certas fixasque monstraverimus, eas in illis motibus animaduvertendas observandasque iudicemus. **D I.** Placet vero: non enim quicquam ordinatius fieri posse arbitror.

M A. Ergo ab ipso si videtur principium numerorum capiamus huius considerationis exordium, & videamus quantum pro viribus mentis nostræ talia valeamus intueri, quæ nam sit ratio, ut quavis per infinitum, ut dictum est, numerus progrediatur, articulos quosdam homines in numerando fecerint, a quibus ad vnum rursus redeant, quod est principium numerorum. In numerando enim progredimur ab vno usque ad

Tomus primus.

decem, atque inde ad vnum reuertimur. At si denariam complicationem persequi velis, ut hoc modo progrediaris, decem, viginti, triginta, quadraginta, usque ad centum est progressio, si centenariam, centum, ducenta, trecenta, quadringenta, in mille est articulus a quo redeatur. Quid iam est opus ultra querere? Vides certe, quos articulos dicam, quorum prima regula denario numero præscribitur. Nam ut decem decies habet vnum, ita centum, decies habent decem, & mille, decies habent centum, & ita deinceps quousque libitum est progrediuntur in huiusmodi, quasi articulus quod in denario numero præfinitum est. An aliquid horum non intelligis? **D I.** Manifestissima omnia sunt & verissima. **M A.** Hoc ergo quantum possumus diligenter persequemur, quæ nam sit ratio, ut ab vno usque ad decem sit progressus, & inde rursus ad vnum reditus fiat. Vnde abs te quæro, utrum quod vocamus principium, possit omnino esse, nisi alicuius rei principium. **D I.** Nullo modo potest. **M A.** Item quod dicimus finem, potest ne nisi alicuius rei finis esse? **D I.** Etiam id non potest. **M A.** Quid a principio ad finem, vnum putas peruenire posse nisi per aliquod medium? **D I.** Non puto. **M A.** Ergo ut totum aliquid sit, principio & medio & fine constat. **D I.** Ita videtur. **M A.** Dic itaque nunc, principium, medium, & finis, quo numero tibi contineri videantur. **D I.** Arbitror ternarium numerum te velle ut respondeam. Tria enim quædam sunt de quibus quæris. **M A.** Recte arbitraris. Quare in ternario numero quandam esse perfectionem vides, quia totus est, habet enim principium, medium & finem. **D I.** Video plane. **M A.** Quid illud? Nonne ab ineunte pueritia dicimus, omnem numerum aut parem esse, aut imparem? **D I.** Verum dicis. **M A.** Recordare ergo & dic mihi, quem soleamus dicere parem esse, aut imparem? **D I.** An ille qui potest in duas partes æquales diuidi, par: qui autem non potest, impar vocatur? **M A.** Rem tenes. Cum igitur ternarius primus sit, & totus impar, principio enim & medio & fine constat, ut dictum est, nonne oportet etiam parem esse totum atque perfectum, ut in eo & principium medium finisque inveniatur? **D I.** Oportet sane. **M A.** At iste quisquis est, non potest habere indiuiduum medium sicut impar. Si enim haberet, non posset in duas æquales partes diuidi, quod esse proprium paris numeri diximus. Indiuiduum autem medium est vnum, diuiduum duo. Medium autem est in numeris, a quo ambo latera sibi met sunt æqualia. An aliquid obscure dictum est, minusque assequeris? **D I.** Imò mihi hæc manifesta sunt. Et dum quæro totum numerum parem, quaternarius primus occurrit. Nam in duobus quomodo possunt tria illa inueniri, per quæ totus est numerus, id est, principium, medium & finis?

M A. Id ipsum omnino abs te responsum est, quod volebam, & ipsa ratio cogit fateri. Repete itaque ab ipso vno tractationem atque considera, videbis profecto ideo vnum non habere medium & finem, quia tantum principium est, vel ideo esse principium, quia medio & fine caret. **D I.** Manifestum est. **M A.** Quid ergo dicemus de duobus? Non possumus in eis intelligere principium & medium & finem, cum medium esse non possit, nisi ubi finis, aut principium & finem, cum ad finem per medium non queat perueniri? **D I.** Verget ratio confiteri. Et quid de hoc numero respondeam, prorsus incertus sum. **M A.** Vide ne iste quoque numerus possit principium esse numeri.

De concordia numerorum iuxta Pythagoricos, Ca. XII

Numeri pares & imparis descriptio.

Medium in numeris quid.

In duobus non esse principium & finem.

Motus & numerus infinitus. Cap. XI.

¶ al. multiplicat.

k merorū.

G merorum. Nam si medio caret & sine, quod ut dixisti cogit ratio confiteri, quid restat, nisi ut sit hoc quoque principium? An dubitas duo principia constituere? D I. Vehementer dubito. M A. Bene faceres si ex aduerso sibi constituerentur duo principia. Nunc autem hoc alterum principium de illo principio est, ut illud à nullo sit, hoc vero ab illo: vnum enim & vnum duo sunt, & principia ista sunt ambo: ut omnes numeri quidem ab vno sint, sed quia per complicationem atque adiunctionem quandam fiunt, origo autem complicationis & adiunctionis duali numero recte tribuitur, sit ut illud sit primum principium à quo numeri omnes, hoc autem alterum per quod numeri omnes esse inveniuntur. Nisi quid habes aduersum ista quod differas. D I. Ego vero nihil, & sine admiratione ista non cogito, quanuis & interrogatus abs te ipse respondeam. M A. Subtilius ista quaeruntur, atque abstrusius in ea disciplina, quae est de numeris. Hic autem nos ad institutum opus, quanto citius possumus redeamus. Quocirca quaero, vni duo iuncta, quid faciunt? D I. Tria. M A. Ergo haec duo principia numerorum sibi copulata, totum numerum faciunt atque perfectum. D I. Ita est. M A.

Quid numerando, post vnum & duo quem numerum ponimus? D I. Eadem tria. M A. Idem igitur numerus, qui sit ex vno & duobus, post utrunque in ordine collocatur, ita ut nullus alius interponi queat.

D I. Ita video. M A. Atque & illud videas oportet, in nullis reliquis numeris id posse contingere, ut cum duos, quoslibet sibi in numerandi ordine copulatos notaueris, consequatur eos ille qui ex ambo-
bus conficitur nullo interposito. D I. Id quoque video. Nam duo & tria qui sibi numeri copulati sunt, in summa quinque faciunt: non autem quinque continuatim sequuntur, sed quatuor. Rursus tria & quatuor septem faciunt, inter quatuor autem ac septem quinque atque sex ordinati sunt, & quanto progredi voluero, tanto plures interponuntur. M A. Magna ergo haec concordia est in prioribus tribus numeris: vnum enim & duo & tria dicimus, quibus nihil interponi potest. Vnum autem & duo, ipsa sunt tria. D I. Magna prorsus.

M A. Quid illud? Nulla ne consideratione dignum putas, quod ista concordia quanto est arctior atque constrictior, tanto magis in vnitatem quandam tendit, & vnum quiddam de pluribus efficit. D I. Immo maxima: & nescio quomodo & miror & amo istam quam commendas vnitatem. M A. Multum probo, sed

certe quaelibet numerorum [†] copulatio atque connexio, tunc maxime vnum quiddam efficit, cum & media extremis, & mediis extrema consentiunt. D I. Ita certe oportet. M A. Attende igitur, ut hoc in ista connexionem videam. Nam cum vnum, duo, tria, dicimus, nonne quantum vnum à duobus, tantum duo à tribus superantur? D I. Verissimum est. M A. Dic iam nunc mihi, in ista collatione quoties vnum nominauerim? D I. Semel. M A. Tria quoties? D I. Semel. M A. Quid duo? D I. Bis. M A. Semel ergo & bis & semel, quoties sit in summa? D I. Quater. M A. Recte igitur istos tres quaternarius numerus sequitur, ei quippe tribuitur ista proportionem collatio. Quae quantum valeat, eo assuesce cognoscere, quod illa vnitatis, quam te amare dixisti in rebus ordinatis, hac vna effici potest, cuius Graecum nomen ἀναλογία est, nostri quidam proportionem vocauerunt, quo nomine vtamur si placet. Non enim libenter, nisi necessitate Graeca vocabula in Latino sermone usurpau-

rim. D I. Mihi vero placet, sed perge quod intendas. K
ras. M A. Faciam. Nam quid sit proportio, quantumque in rebus iuris habeat, & suo loco in hac disciplina diligentius requiremus, & quanto in eruditione promptior eris, tanto eius vim melius naturamque cognoscas. Sed vides certe quod in praesentia satis est, tres illos numeros, quorum mirabaris concordiam, sibi in eadem connexionem, nisi per quaternarium numerum non potuisse conferri. Quamobrem post illos se ordinari, sic ut illa concordia arctiore cum his copuletur, quantum intelligis iure impetrauit, ut iam non vnum, duo, tria tantum, sed vnum, duo, tria, quatuor, sit amicissime copulata progressio numerorum.

D I. Omnino assentior. M A. At cetera intueri, ne arbitreris nihil habere proprium quaternarium numerum, quo reliqui omnes numeri careant, quod valeat ad istam connexionem, de qua loquor, ut ab vno usque ad quatuor certis numeris sit, & pulcherrimus progrediendi modus. Conuenienter quippe inter nos superius, tunc ex pluribus vnum aliquid maxime fieri, cum extremis media, & mediis extrema consentiunt.

D I. Ita est. M A. Cum ergo collocamus vnum & duo, & tria, dic quae sunt extrema, quod medium? L

D I. Vnum & tria extrema video, duo medium.

M A. Responde nunc, ex vno & tribus quid conficiatur? D I. Quatuor. M A. Quid duo, quia vnus in medio numerus est, non potest nisi sibi conferri.

Quamobrem dicetiam duo bis quid faciunt? D I.

Quatuor. M A. Itaque ergo medium extremis, &

medio extrema consentiunt. Quamobrem sicut excellit in tribus, quod post vnum & duo collocatur, cum ex

vno & duobus consistit: sic excellit in quatuor, quod

post vnum & duo & tria numerantur, cum consistit ex

vno, & tribus, vel bis duobus, quae extremorum cum me-

dio, & medijs cum extremis, in illa quae Graece ἀναλογία

dicitur, proportionem consensus est. Quod utrum intel-

lexeris, pande. D I. Satis intelligo. M A. Tanta ergo

in reliquis numeris, utrum non inueniatur quod

quaternarii numeri proprium esse diximus. D I. Fa-

ciam. Nam si constituamus duo, tria, quatuor, extrema

collata fiunt sex, hoc facit & medium sibi collatum,

non tamen sex sed quinque consequuntur. Rursus tria,

quatuor & quinque constituta, extrema octo faciunt, M

medium quoque bis dictulidem facit. At inter quinque

& octo, non iam vnum, sed duos, senarium scilicet &

septenarium numeros interpositos video. Atque illa ratione

quantum progredior, tantum haec faciunt inter-

ualla maiora. M A. Video te intellexisse & omnino

scire quod dictum est: sed iam nunc ne immoremur,

animaduertis certe ab vno usque ad quatuor iustissimam

fieri progressionem: siue propter imparem ac pa-

rem numerum, quoniam primus impar totus tria, &

primus par totus quatuor, de qua re paulo ante tractatum

est: siue quia vnum & duo principia sunt, & quasi

semina numerorum, à quibus ternarius conficitur, ut

sint iam tres numeri, qui sibi dum proportionem confer-

runtur, quaternarius elucescit & gignitur, & propterea

eis iure coniungitur, ut usque ad illum fiat ea quae qua-

rimus moderata progressio. D I. Intelligo bene.

M A. Sanè. Sed meministine tandem quid institue-

ramus inquirere? Nam, ut opinor, propositum erat si

quomodo inuenire possemus, cum in illa infinitate nu-

merorum certi articuli essent à numerantibus consti-

tuti, quid esset causa, cur ipse primus articulus in de-

cenario numero esset, qui per omnes ceteros valet plu-

rimum

DIVI AVRELII AVGV-
stini Hipponensis Episco-
pi, de Musica Li-
ber secundus.

ATTENDE igitur diligenter,
& nunc demum accipe, quasi al-
terum nostræ disputationis ex-
ordium. Ac primum responde,
vtrum bene didiceris eam, quæ
Grammatici docet, syllabarum
breuium longarumq; distantia.

Syllabarum
spatia aliter
musici aliter
grammatici
docent.
Cap. I.

An vero siue ista noris siue igno-
res, maius vt ita quæramus, quasi omnino rudes haru-
rerum simus, vt ad omnia nos ratio potius perducatur,
quàm inueterata consuetudo, aut præiudicata cogat au-
thoritas? D. I. Ita planè malle me, non modo ipsa ra-
tio, sed istarum etiam syllabarum imperitia, quid enim
fateri dubitem? impellit. M. A. Age iam saltè il-
lud eloquere, vtrum tu ipse per te nunquàm animadu-
eris in locutione nostra alias syllabas raptim & mi-
nime diu, alias autem productius & diutius enuncia-
ri? D. I. Negare non possum, non me ad ista etià sur-
dum fuisse. M. A. Atque scias velim totà illam sci-
entiam, quæ Grammatica Græce, Latine autem lite-
raria nominatur, historiarum custodiam profiteri: vel so-
lam, vt subtilior docet ratio: vel maxime, vt etiam pin-
guia corda concedunt. Itaque verbi gratia, cum dixe-
ris, cano, vel in versu forte posueris, ita vt vel tu pro-
nuncians producas huius verbi syllabam primam, vel
in versu eo loco ponas, vbi esse productum oportebat, re-
prehendet Grammaticus, custos ille videlicet historie,
nihil aliud asserens, cur hanc corripere oporteat, nisi
quod hi qui ante nos fuerunt, & quorum libri extant
tractanturque à Grammaticis, ea correpta, non pro-
ducta vsi fuerint. Quare hic quicquid valeat, authori-
tas valet. At vero Musicæ ratio, ad quam dimensio ip-
sa vocum rationabilis & numerositas pertinet, non
curat, nisi vt corripiatur vel producat syllaba, quæ
illo vel illo loco est secundum rationem mensurarum
suarum. Nam si eo loco, vbi duas longas syllabas po-
ni decet, hoc verbum posueris, & primam quæ brevis
est, pronuntiatione longam feceris, nihil Musica om-
nino succenset: tempora enim vocum ea peruenire ad
aures, quæ illi numero debita fuerunt. Grammaticus
autem iubet emendari, & illud te verbum ponere, cu-
ius prima syllaba producenda sit secundum maiorem, vt
dictum est, auctoritatem, quorum scripta custodiunt.

Quamobrem nos cum rationes musicæ perse-
quendas susceperimus, etiam si nescis quæ syllaba cor-
ripienda, quæ producenda sit, possumus tamè non im-
pediri hac ignorantia tua, satisq; habere, quod te ani-
maduertisse dixisti alias syllabas correptiores, alias
productiores. Quare illud nunc quæro, vtrum so-
nus versuum aliquando te aliqua per aures voluptate
commouerit? D. I. Prorsus sapissime, ita vt nun-
quam ferè sine delectatione versum audiuerim.

M. A. Si quis ergo in versu, quo audito delectaris,
eo loco, quo ratio eiusdè versus non postulat, vel pro-
ducatur syllabas, vel corripiat, num eodem modo dele-
ctari potes? D. I. Immo audire hoc sine offensione
nò possum. M. A. Nullo modo igitur dubium est, quin
te in sono, quo te delectari dicis, dimensio quædam nume-
rorum delectet, quo perturbato delectatio illa exhibe-
ri auribus nò potest. D. I. Manifestum est. M. A. Dic

k ij mihi

Qui versus
perperam
pronuncia-
tus & gram-
maticum of-
fendat &
musicum.
Cap. II.

Arimusa, id est, cur ab vsq; ad decem progressi numerā-
tes, rursus ad vnum remearent? D. I. Recordor pla-
nè inquisitionis huius causa nos rātum circumfisse, sed
quid effecerimus quod ad eam soluendā pertineat, non
inuenio. Siquidem illa omnis nostra ratiocinatio ad
id cōclusa est, vt non vsq; ad denariū, sed vsq; ad qua-
ternarium numerū sit iusta & moderata progressio.

M. A. Tū ne igitur non vides ex vno & duobus &
tribus & quatuor quæ summa conficiatur? D. I. Vi-
deo iam, video, & miror omnia, & ortam quæstionem
solutam esse confiteor: vnū enim, & duo, & tria, & qua-
tuor simul decem sunt. M. A. Ergo istos quatuor pri-
mos numeros, seriemq; & connexionem eorū, hono-
rabilius haberi quàm cætera in numeris conuenit.

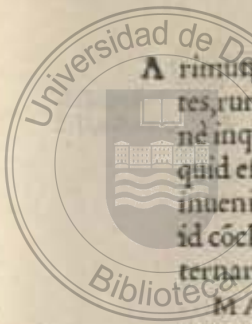
Tempus est autè ad illos motus redire tractandos
& discutiendos, qui huic disciplinæ propriè tribuuntur,
& propter quos ista de numeris, de alia scilicet disci-
plina, quantū pro negotio satis visum est, cōsideraui-
mus. Itaq; nunc abs te quæro, quoniā intelligendi gra-
tia in horarum spatio motus constituebamus, quos ad
seinuicem habere aliquam numerosam dimensionem

ratio demonstrabat, vtrum si quisquā mora vnus ho-
ræ currat, & alius deinceps duarum, possis non inspe-
cto horologio, vel clepsydra, vel aliqua huiusmodi tē-
porum notatione sentire illos duos motus, quod vnus
simpliciter, alius duplus sit: vel etiam si id non possis dice-
re, illa tamen congruentia delectari, atq; aliqua volu-
ptate affici. D. I. Nullo modo possum. M. A. Quid
si quispiam numerosè plaudat, ita vt vnus sonitus sim-
plum, alter duplum temporis teneat, quos iambs pe-
des vocant, eosq; continuet atq; contexat, alius autem
ad eundem sonum saltet, secundum ea scilicet tempo-
ra mouens membra: nōne aut etiam dicas ipsum mo-
dulum temporū, id est, quod simplum & duplum spa-
tia in motibus alternāt, siue in illo plausu qui auditur,
siue in illa saltatione quæ cernitur: aut saltè delecte-
ris eadem numerositate quam sentias, tametsi nò pos-
sis numeros eius dimensionis edicere? D. I. Ita vero
est, vt dicis. Nam & illi qui hos numeros nouerūt, sen-
tiunt eos in plausu atq; saltatione, quiq; sint facile di-
cunt: & qui eos non nouerūt nec possunt dicere, nò ne-
gant tamè ex his sese voluptate aliqua perfrui.

M. A. Cum igitur ad ipsam rationē disciplinæ huius, si qui-
dem scientia est bene modulandi, non possit negari om-
nes pertinere motus, qui bene modulati sunt, etiam
eos potissimum, qui non referuntur ad aliud aliquid,
sed in seipsis finem decoris delectationisq; conseruat.
Hi tamè motus, vt tunc à me rogatus rectè vereq; di-
xisti, si longo spatio temporis fiant, inq; ipsa dimensio-
ne, quæ decora est, horam vel etiam maius tempus ob-
tineant, non possunt congruere nostris sensibus. Quā-
obrem cum procedens quodammodo de secretissimis
penetralibus Musica, in nostris etiam sensibus, vel in
his rebus quæ à nobis sentiuntur, vestigia quædam po-
suerit: nōne oportet eadem vestigia prius persequi,
vt commodius ad ipsa si potuerimus, quæ diximus pe-
netralia, sine vllo errore ducamur? D. I. Oportet ve-
ro, & hoc iamiamque, vt faciamus efflagito. M. A.
Omittamus ergo illas vltra capacitatem sensus nostri
porrectas temporum metas, & de his breuibis inter-
uallorum spatiis, quæ in cantando saltandoq; nos mul-
cent, quantū ratio nos duxerit, disseramus. Nisi tu forte
aliter putas illa vestigia indagari posse, quæ in nostris
sensibus, hisq; rebus quas valem⁹ sentire hanc disciplinā
posuisse, prædictū est. D. I. Nullo modo aliter puto.

Tomus primus.

De propor-
tionatorum
motuum de-
core.
Cap. XIII.

Acneid. 1.

G mihi deinceps quod ad sonū versus attinet, quid intersit vtrū dicam, Arma virumq; cano, Troiæ qui primus ab oris, an, qui primis ab oris? **D** I. Mihi vero vtrumq; quantum ad illam dimensionē pertinet idem sonat. **M** A. Et hoc mea pronūciatione factum est, cum eo scilicet vitio quod barbarismum Grammatici vocāt. Nam, primus, longa est, & brevis syllaba: primis, autem ambæ producendæ sunt: sed ego vltimā eorum corripui, ita nihil fraudis passē sunt aures tuæ. Quamobrem illud etiā atq; etiā tentandū est, vtrum me pronūciante sentias, quod sit in syllabis diu & non diu, vt nostra disputatio me interrogāte, ac te respondēte, sicut institui, possit procedere. Itaq; iam eundē versum, in quo barbarismum feceram, repetam, & illam syllabam, qua ne tuæ aures offenderētur, corripui, producam, vt Grammatici iubent: tu mihi renunciato, vtrum illa versus dimensio sensum tuum eadem afficiat voluptate: sic enim pronūciem, Arma virumq; cano, Troiæ qui primis ab oris. **D** I. Nunc vero negare non possum, nescio qua soni deformitate me offensum. **M** A. Non iniuria. Quanquam enim barbarismus factus non sit, id tamen vitium factū est, quod & Grammatica reprehēdat & Musica. Grāmatica, quia id verbum, cuius nouissima syllaba producenda est, eo loco positum est, vbi corripienda poni debuit: Musica vero tantummodo, quia producta quælibet vox est, eo loco, quo corripui oportebat, & tempus debitum quod numerosa dimensio postulabat, redditū non est. Quocirca si iam satis discernis, quid sensus, quid autoritas postulet, sequitur vt videamus, illeipse sensus cur aliās delectetur in sonis vel productis vel correptis, aliās offendatur: id est enim quod ad diu & non diu pertinet, quam partem nos explicandam suscepisse credo quod memineris. **D** I. Ego vero & illud discreui, & hoc memini, & ea quæ sequuntur intentissime expecto.

Syllabarum tempora. Cap. III.

M A. Quæ putas, nisi vt incipiamus sibi met syllabas comparare, & videre quos numeros ad sese habeāt, sicut de motibus iam inter nos tam longa superius ratione tractatum est? Motus est enim etiam omne quod sonat, & syllabæ vtique sonant. An quicquam horum negari potest? **D** I. Nullo modo. **M** A. Cum ergo syllabæ inter se conferuntur, motus quidam inter se conferūtur, in quibus possint numeri quidam temporis mensura diuturnitatis inquiri. **D** I. Ita est.

M A. Num igitur potest sibi vna syllaba comparari? Nam omnem comparisonem, nisi tu aliud putes, singularitas fugit. **D** I. Nihil puto aliud. **M** A. Quid vna vni, aut vna vel duæ, duabus vel tribus, & deinceps in pluribus quin possint sibi met cōferri, num negas? **D** I. Quis hoc negauerit? **M** A. Rursus hoc vide, quamlibet syllabam breuem minimeq; diu pronūciatam, & mox vt eruperit desinentem, occupare tamen in tempore aliquid spatij & habere quandam morulam suam. **D** I. Video necesse esse quod dicis. **M** A. Dic nunc, vnde numerum exordiamur?

Syllaba brevis vnius temporis est.

D I. Ab vno scilicet. **M** A. Nō absurde igitur hoc in tēpore quasi minimū spatij, quod brevis obtinet syllaba, vnum tempus veteres vocauerūt: à breui enim ad longam progredimur. **D** I. Verū est. **M** A. Sequitur iam, vt illud quoq; animaduertas, quoniā vt in numeris ab vno ad duo est prima progressio, ita in syllabis, qua scilicet à breui ad longam progredimur, longam duplum tēporis habere debere. Ac per hoc si spatium quod brevis occupat, recte vnū tempus vocatur: spatium item quod longa occupat, recte duo tempora

Syllaba longa duo tempora habet.

nominari. **D** I. Recte prorsus: nam id rationem postulare consentio. **M** A. Age nunc collationes ipsas videamus. Nam vna brevis syllaba ad vnam breuem syllabam, quæro quam rationem tibi habere videatur, vel hi motus inter se quid vocentur. Meministi enim, nisi fallor, in superiore sermone nos omnibus motibus, qui inter se aliqua numerositate conueniunt, imposuisse vocabula. **D** I. Aequales eos memini nominatos: tantūdem enim ad se habent tēporis. **M** A. Sed istam collationē syllabarū, qua sibi iam conferūtur, vt habeant ad se aliquos numeros, num censes sine vocabulo esse relinquēdam? **D** I. Non puto. **M** A. At scias veteres pedem nūcupasse talem collationem sonorum. Sed quousq; pedem progredi ratio sinat, diligenter animaduertendum est. Quamobrem iam dic etiam, brevis & longa syllaba, qua sibi ratione conferantur. **D** I. Opinor ex illo genere numerorū, quos complicatos esse vocauimus, istam collationem manere. Siquidem in ea simplum ad duplum collatū esse video, id est, vnum tempus brevis syllabæ ad duo tempora longæ syllabæ. **M** A. Quid si ita ordinentur, vt prius longa, deinde brevis syllaba pronūcietur? Num quia ordo mutatus est, ideo complicatorum numerorum ratio non manet? Nam vt in illo pede simplum ad duplum, ita in isto duplum ad simplum inuenitur.

K
Pedes dissyllabi. Ca. III.

Pes quid sit.

L

D I. Ita est. **M** A. Quid in pede duarum longarū, nōne duo tempora duobus temporibus comparātur?

D I. Manifestū est. **M** A. Ex qua ergo ratione ducitur ista collatio? **D** I. Ex eorum scilicet, qui æquales appellati sunt. **M** A. Age nunc dic mihi, ex quo à duabus breuib; orsi ad duas syllabas longas peruenimus, quot pedū collationes tractauerimus? **D** I. Quatuor. Nam primo de duabus breuib; dictum. Secundo de breui & longa. Tertio de longa & breui. Quarto de duabus longis. **M** A. Non possunt esse plures, quam quatuor, cum duæ syllabæ sibi met conferuntur?

D I. Nullo modo. Nam cum syllabæ hunc modum acceperint, vt brevis vnum tempus, longa duo habeat, cumq; syllaba omnis aut brevis aut longa sit, quo pacto sibi possint duæ syllabæ comparari atque copulari, vt pedem faciant, nisi aut brevis & brevis sit, aut brevis & longa, aut longa & brevis, aut longa & longa. **M** A. Dic etiā quot habeat tempora binarum syllabarū minimus pes, quod item maximus? **D** I. Duo ille, iste quatuor. **M** A. Vidēs ne, vt progressio, nisi vsque ad quaternarium numerum fieri non potuerit, siue in pedibus, siue in temporibus? **D** I. Video planē, & recordeo rationem progressiōis in numeris, atq; illam vim hic etiam inesse sentio cum magna animi voluptate.

M

M A. Nōne ergo censes, cum pedes syllabis constent, id est, distinctis & quasi articulatis motibus, qui sunt in sonis, syllabæ vero tendantur temporibus, oportere fieri etiam vsque ad quatuor syllabas progressionem pedis, sicut iam factam vsque ad quaternarium numerum, & ipsorum pedum & temporum cernis? **D** I. Ita planē vt dicis sentio, & hoc videri perfecte rationi cognosco, & debitum flagito. **M** A. Age nunc ergo prius, vt ordo ipse postulat, ternarum syllabarum pedes, quot esse possint videamus, sicut binarum quatuor esse comperimus. **D** I. Ita fiat. **M** A. Meministi ab vna breui syllaba, id est, vnius temporis istam nos inchoasse rationem, & cur ita oporteret, satis intellexisse. **D** I. Memini ab illa lege numerandi, quod ab vno incipimus, quod principium numerorum est, placuisse non oportere discedere. **M** A. Cum igitur

Pedes trissyllabi. Ca. V.

A igitur in pedibus binarum syllabarum ille sit primus, qui duabus breuibus constat: cogebat enim ratio vni tempore prius vnum tempus iungi quam duo, quæ tandem arbitrarie in pedibus ternarum syllabarum primum esse debere? **D** I. Quæ nisi eum, qui à tribus breuibus confit? **M** A. Et iste quot temporum est? **D** I. Trium scilicet. **M** A. Quomodo ergo huius partes tibi conferuntur? Nam omnem pedem propter illam numerorum collationem duas habere partes, quæ sibi met aliqua ratione conferantur, necesse est, idque superius egisse nos memini: sed nūquid possumus hunc trium breuium syllabarum pedem in duas æquales partes diuidere? **D** I. Nullo modo. **M** A. Quomodo ergo diuiditur? **D** I. Nihil aliud video, nisi ut prima pars habeat vnam syllabam, secunda duas, aut prima duas, secunda vnam. **M** A. Dic etiam hoc, de qua regula numerorum sit? **D** I. De complicatorum genere esse cognosco. **M** A. Age nunc illud attende, tres syllabæ, in quibus est vna longa, ceteræ breues, quoties variari possint, id est, quot pedes facere: & responde si inuenieris. **D** I. Vnum pedem video esse, qui longa & duabus breuibus constet, aliud non intelligo. **M** A. Itæ ne solus tibi videtur habere vnam in tribus longam, qui eam primo habet loco? **D** I. Nullo pacto istuc putauerim, cum possint etiam duæ breues priores esse, longa vltima. **M** A. Consydera utrū sit aliquid tertium. **D** I. Est planè. Nam hæc longa etiam in medio duarum breuium collocari potest. **M** A. Vide etiam ne sit aliquid quartum. **D** I. Omnino non potest. **M** A. Potēs ne iam respondere, tres syllabæ habentes in se vnam longam & duas breues, quoties variari possint, id est, quot pedes facere? **D** I. Possum sanè: nam ter sunt variatæ, & tres fecerunt pedes. **M** A. Quid isti tres pedes, quomodo sunt ordinandi, iam ne ipse colligis, an adhuc minutatim es perducendus? **D** I. Displicet enim tibi ordo ille quo ipsam varietatem comperi. Nam primo aduertit vnam longam & duas breues, deinde duas breues & vnam longam, postremo breuem & longam & breuem. **M** A. Itæ ne vero tibi nō displiceat qui sic ordinat, ut à primo ad tertium veniat, à tertio ad secundum ac non potius à primo ad secundum, & deinde ad tertium? **D** I. Displicet prorsus. Sed quid hic tandem tale aduertisti rogo. **M** A. Cum omnino in hac tripartita differentia illum pedem primum posueris, qui primo loco habet longam, quia sensisti vnitatem ipsam longæ syllabæ principatum tenere. Si quidem ipsa ibi vna est, & propterea eum debet ordinem gignere, ut ille sit primus pes, vbi prima ipsa est: simul etiam videre debuisti eum esse secundum, vbi ipsa secunda est: & eum tertium, vbi eadem tertia est. An adhuc in illa sententia manendum putas? **D** I. Immo eam sine dubitatione condemno. Hunc enim esse meliorem ordinem, vel potius hunc esse ordinem, quis non assentiatur? **M** A. Nunc ergo dic qua numerorum regula isti quoque diuidantur pedes, eorum qui sibi per partes conferantur? **D** I. Primum & postremum æquali regula diuidi video, quia & ille in longam & duas breues, & iste in duas breues & longam diuidi potest, ut singulæ partes habeant bina tempora, & ob hoc sint æquales. In secundo autem quoniam mediam habet longam syllabam, siue priori siue posteriori parti tribuatur, aut in tria & vnum, aut in vnum & tria tempora diuidatur. Ac per hoc in eius diuisione complicatorum numerorum ratio valet. **M** A. Volo mihi iam dicas per te ipse si potes, Tomus primus.

post istos qui à nobis tractati sunt, quos pedes ordinandos putes. Tractati enim sunt primo binarum syllabarum quatuor, quorum ordo ductus est à numerorum ordine, ut à breuibus syllabis ordiremur. Deinde iam doctiores ternarum syllabarum pedes tractandos suscepimus: sed quod facile erat, ex superiore ratione à tribus breuibus orsi sumus. Quid deinde sequebatur, nisi ut vna longa cum duabus breuibus, quot formas aderet videremus? Visum est, & tres pedes post illum primum, ita ut oportebat ordinati sunt: qui deinceps sequerentur, nōne per te ipsum videre iam debes, ne omnia minutissimis interrogatiunculis eruamus? **D** I. Recte dicis. Nam quis non videat eos iam sequi, in quibus vna brevis sit, ceteræ longæ, cui breui quia vna est cum superiore ratione principatus tribuatur. Primus erit profecto in his vbi prima est. Secundus vbi secunda. Tertius vbi tertia, quæ etiā vltima est. **M** A. Cernis, ut opinor, quibus etiam rationibus diuidantur, ut sibi eorum partes conferri queant. **D** I. Cerno prorsus. Nam ille qui ex vna breui & duabus longis constat, diuidi non potest, nisi ita ut prior pars habeat tria tempora, quæ continet breuem & longam, posterior duo, quæ vni longæ insunt. Hic autem tertius in eo quidem priori par est, quod vnam patitur diuisionem. In eo autem dissimilis, quod cum ille in tria & duo, iste in duo & tria tempora secatur. Nam & longa syllaba quæ primam tenet partem, duobus temporibus tenditur. Restat longa & brevis, quod est trium temporum spatium. At vero medius qui habet breuem syllabam mediam, iam inō potest partitionem pati, quia eadem brevis, & priori & posteriori parti tribui potest: idcirco aut in duo & tria, aut in tria & duo diuiditur tempora: quamobrem sesquatorum numerorum ratio tres istos possidet pedes. **M** A. Omnēsne iam trium syllabarum pedes consyderauimus, an aliquid restat? **D** I. Vnum reliquum video, qui ex tribus longis constat. **M** A. Tracta ergo etiam huius diuisionem. **D** I. Vna syllaba & duæ, aut duæ atque vna huius diuisio est, tempora scilicet duo & quatuor, aut quatuor & duo, quare complicatorum numerorum ratione illius pedis sibi partes conferuntur. **M** A. Nunc quaternarum syllabarum pedes consequenter atque ordine videamus, & ipse iam dic quæ primum horum esse oporteat, addita etiam ratione diuisionis eius, scilicet quatuor breuium, qui diuiditur in duas binarum syllabarum partes, æqualium ratione numerorum, duo & duo tempora possidentes. **D** I. Teneo. **M** A. Iam itaque perge ipse & persequere cetera. Nihil enim opus esse iam puto te per singula interrogari, cum sit vna ratio demedi, deinceps breues syllabas, & pro his longas subiiciendi donec ad omnes longas veniatur. & cum demuntur breues, longæque subduntur, quas varietates faciant, & quot pedes gignant consyderandū, ea scilicet syllaba principatum ordinis retinente, quæ vna fuerit inter ceteras vel longa vel brevis. In his enim omnibus iam superius es exercitatus. Vbi autem duæ breues sunt & duæ longæ, quod in præcedentibus non erat, quas censet principatum habere debere? **D** I. Iam hoc quoque manifestum de superioribus. Siquidem magis tenet vnitatem brevis syllaba, quæ vnum habet tempus, quam longa quæ duo. Et propterea in omni capite atque principio eum pedem constituimus qui ex breuibus constat. **M** A. Nihil igitur te impedit, quin omnes istos persequaris pedes audiente ac iudicāte me, non interrogante. **D** I. Faciam

Pedes terræ
syllabi.
Cap. VI.

G Faciam si potero. Nam primo de quatuor breuibus prima brevis vna detrahenda est, & pro ea longa ponenda in primo loco propter vnitatis dignitatem. Hic autem pes diuiditur bis, aut in longam & tres breues, aut in longam & breuem, & duas breues, id est, aut in duo & tria, aut in tria & duo tempora. Secundo autem loco posita longa, facit alium pedem, qui vno modo recte diuiditur in tria scilicet & duo tempora, vt prior pars teneat breuem & longam, posterior duas breues. Porro tertio loco constituta longa, facit eum pedem, qui rursus vno modo rite diuiditur, sed ita vt prior pars habeat duo tempora in duabus breuibus syllabis, posterior tria in longa & breui. Quartum pedem facit longa vltima, qui duobus modis diuiditur, vt ille vbi prima est. Nam vel in duas breues & breuem ac longam, vel in tres breues & longam partiri cum licet, in duo scilicet & tria, aut in tria & duo tempora. Omnes autem illi quatuor pedes, vbi cum tribus breuibus varie longa collocatur, sesquorum numerorum ratione partes suas ad se collocatas habent. Sequitur vt de quatuor breuibus duabus detractis, pro his duas longas subiiciamus, videamusque quot formas ac pedes, cum breues ac longae binae sint, possint addere. Primo igitur video duas breues & duas longas esse ponendas, quod a breuibus rectius exordium. Is autem pes habet duplicem diuisionem. Aut enim in duo & quatuor, aut in quatuor & duo diuiditur tempora, vt aut duae breues priorem partem teneant, & posteriorem duae longae: aut vt prior duae breues, & longa, posteriorem autem longa quae reliqua est. Fit ali^o pes, cum duae istae breues, quas in capite posueramus, ita vt ordo ipse postulat, in medio fuerint collocatae, & est huius pedis diuisio in tria & tria tempora. Nam priorem partem occupant longa & brevis, posteriorem brevis & longa. Cum autem ponuntur in vltimo, nam hoc sequitur, faciunt pedem geminae diuisionis, cuius aut prior pars habeat duo tempora in vna longa, posterior quatuor in longa, & duabus breuibus: aut prior quatuor in duabus longis, posterior in duabus breuibus duo. Horum autem trium pedum partes, quod ad primum & tertium attinet, complicatorum numerorum ratione sibi comparantur, medius aequalis eas habet. Iam deinceps istae duae breues, quae coniunctae ponebantur, disiunctae ponendae sunt: quarum minima disiunctio est, a qua etiam incipiendum, vt vnam syllabam longam inter se habeant, maximae autem duas. Sed cum vna est inter eas, duobus modis fit, & duo pedes gignuntur. Prior autem est horum modorum, vt in capite brevis sit, deinde longa, inde brevis & longa quae reliqua est. Alter modus est, vt in secundo & in vltimo sint breues, in primo & tertio loco longae. Ita erit longa & brevis, & longa & brevis. Maxima vero illa disiunctio est, cum duae longae in medio sunt. Breuium autem vna in primo, altera in extremo loco. Et diuiduntur ij tres pedes, in quibus breues disiunctae ponuntur in tria & tria tempora, id est, primus horum in breuem & longam, & breuem ac longam. Secundus in longam ac breuem, & longam ac breuem. Tertius in breuem ac longam, & longam ac breuem. Ita sunt sex pedes duabus breuibus & duabus longis syllabis varie inter se quoad possunt locatis. Restat vt de quatuor breuibus detrahantur tres, & pro his tres longae constituentur, & vna brevis: & quia vna brevis in capite, quam tres longae consequuntur, facit alium pedem, secundum loco posita secundum, tertium tertio, quartum quarto. Quorum quatuor duo primi in

tria & quatuor tempora diuiduntur, duo autem posteriores in quatuor & tria, & omnes sesquorum ratione numerorum partes sibi collatas habent. Nam prior pars primi est brevis & longa, tenens tria tempora: posterior duae longae, in quatuor temporibus. Secundi prior pars longa & brevis, ergo tria tempora: posterior duae longae, quatuor tempora. Tertius priorem partem habet in duabus longis, quatuor temporibus: Posteriorem autem partem brevis & longa obtinet, id est, tria tempora. Quarti prior pars duae longae, quatuor temporibus, ac posterior longa & brevis, tribusque temporibus. Reliquis pes est quaternarum syllabarum, vbi omnes auferuntur breues, vt quatuor longis pes constet. Hic in duas & duas longas secundum aequales numeros, id est in quatuor & quatuor videlicet diuiditur tempora. Habes quod per meipsum explicari voluisti. Perge iam rogando persequi cetera. **MA.** Faciam, sed satis ne considerasti progressionem istam vsque ad quaternarium numerum, quae in ipsis numeris demonstrata est, quantum in his etiam pedibus valet? **DI.** Ita sane in his, vt in illis hanc progrediendi rationem probabo. **MA.** Quid illud, nonne vt contextis syllabis pedes facti sunt, ita etiam contextis pedibus aliquid fieri posse existimandum est, quod iam neque syllabae neque pedis nomine censeatur? **DI.** Omnino existimo. **MA.** Quid tandem putas esse? **DI.** Versum arbitror. **MA.** Quid si perpetuo contexere quispiam pedes aliquos velit, ita vt eis modum ac finem non imponat, nisi aut defectus vocis, aut aliquis alius casus interpellans, aut temporis ratio, aut aliud aliquid transeundi*, etiam ne versus a te nominabitur, habens vel viginti, vel triginta, vel centum etiam, siue amplius pedes, vt voluerit ac potuerit ille qui eos quamlibet longa perpetuitate contexat? **DI.** Non ita est. Neque enim, aut vbi pedes quoslibet quibuslibet permixtos animaduertero, aut per infinitam longitudinem multos conexos, versum appellabo, sed & genus & numerum pedum, id est, qui & quot pedes versum conficiant aliqua disciplina consequi, & ex ea indicare potero, vtrum versus aures meas pepulerit. At haec quaecunque est disciplina versibus regulam & modum non utique vt libitum est, sed aliqua ratione constituit. Non enim aliter, siquidem disciplina est, aut oportebat, aut poterat. **M**

MA. Hanc ergo rationem inuestigemus, & assequamur si placet. Nam si auctoritate solam intueamur, is erit versus, quem versum dici voluit Aesclepiades nescio qui, aut Archilocus, poetae scilicet veteres, aut Sappho poetria, & ceteri, quorum etiam nominibus versuum genera vocantur, qui primi animaduertentes cecinerunt. Nam & Aesclepiadicus versus dicitur, & Archilochicus, & Sapphicus, & alia sexcenta authorum vocabula Graeci versibus diuersi generis indiderunt. Ex quo non absurde cuiuspiam videri potest, quod si quis, vt volet pedes quot volet, & quos volet ordinauerit, quia nemo ante ipsum hunc ordinem ac mensuram pedibus constituerit, recte ac iure conditor noui generis versuum, propagatorque dicetur. Aut si haec licentia intercluditur homini, cum quaestione quaerendum est, quid tandem illi mernerunt, si nullam rationem secuti, qui connexionem pedum, quos illis connectere placuit, versum appellari, haberi fecerunt. An tibi aliter videtur? **DI.** Ita vero est, vt dicis, & prorsus assentior, ratione potius quam auctoritate versum esse generatum, quam peto iamiamque videamus.

MA. Videamus ergo qui pedes sibi met copulandi sint,

Versus certo pedum vt pes syllabarum numero constat. Cap. VII.

Forse intercedat.

Varia pedum nomina. Cap. VIII.

Adi sunt, deinde quid his copulatis fiat, non enim versus sit solus, postremo de versus tota ratione tractabimus. Sed vnum censes comode ista nos posse persequi, nisi pedum nomina teneamus: Quanquam hoc ordine a nobis digesti sint, ut possint ipsius sui ordinis nominibus nūcupari. Dicit enim potest, primus, secundus, tertius, atque hoc modo ceteri. Sed quia non sunt contemnenda vetusta vocabula, nec facile a consuetudine recedendum, nisi quæ rationi aduersatur, vtedum est his nominibus pedum, quæ Græci instituerunt, & nostri iam vtuntur pro Latinis. Quæ planè ita vsurpemus, ut non quæramus origines nominum. Multum enim habet ista res loquacitatis: vtilitatis parum. Neque enim eo minus vtiliter in loquendo appellas pangem, lignum, lapidem, quod nescis cur hæc ita sint appellata. D. I. Ita prorsus ut dicis sentio. M. A.

- 1 Primus pes vocatur pyrrhichius, ex duabus breuibus, temporum duum, ut fuga.
- 2 Iambus ex breui & longa, ut parens, temporum trium.
- 3 Trochæus vel choriæus, ex longa & breui, ut meta, temporum trium.
- 4 Spondeus ex duabus longis, ut æstas, temporum quatuor.
- 5 Tribrachus ex tribus breuibus, ut matula, temporum trium.
- 6 Dactylus ex longa & duabus breuibus, ut mænialus, temporum quatuor.
- 7 Amphibrachus ex breui & longa & breui, ut carina, temporum quatuor.
- 8 Anapæstus ex duabus breuibus & longa, ut Eratò, temporum quatuor.
- 9 Bacchiæus ex breui & duabus longis, ut achates, temporum quinque.
- 10 Creticus vel amphimacrus ex longa & breui & longa, ut insula, temporum quinque.
- 11 Palimbacchiæus ex duabus longis & breui, ut natura, temporum quinque.
- 12 Molossus ex tribus longis, ut Aeneas, temporum sex.
- 13 Proceleumaticus ex quatuor breuibus, ut auicula, temporum quatuor.
- 14 Pæon primus ex prima longa & tribus breuibus, ut legitimus, temporum quinque.
- 15 Pæon secundus ex secunda longa & tribus breuibus, ut colonia, temporum quinque.
- 16 Pæon tertius ex tertia longa & tribus breuibus, ut Menedemus, temporum quinque.
- 17 Pæon quartus ex quarta longa & tribus breuibus, ut celeritas, temporum quinque.
- 18 Ionicus à minore ex duabus breuibus & duabus longis, ut Diomedes, temporum sex.
- 19 Choriambus ex longa & duabus breuibus & longa, ut armipotens, temporum sex.
- 20 Ionicus à maiore ex duabus longis & duabus breuibus, ut lunonius, temporum sex.
- 21 Diambus ex breui & longa & breui & longa, ut propinquitas, temporum sex.
- 22 Dichorius vel ditrochæus ex longa & breui & longa & breui, ut cantilena, temporum sex.
- 23 Antispæstus ex breui & duabus longis & breui, ut saloniæus, temporum sex.
- 24 Epitritus primus ex prima breui & tribus longis, ut sacerdotes, temporum septem.
- 25 Epitritus secundus, ex secunda breui & tribus longis, ut conditores, temporum septem.

Tomus primus.

- 26 Epitritus tertius, ex tertia breui & tribus longis, ut Demosthenes, temporum septem.
- 27 Epitritus quartus, ex quarta breui & tribus longis, ut fescennius, temporum septem.
- 28 Dispondeus ex quatuor longis, ut oratores, temporum octo.

D. I. Habeo ista. Nunc dislere qui sibi pedes copuletur.

M. A. Iudicabis hoc facile, si æqualitatē ac similitudinem, inæqualitati & dissimilitudini præstantiorē esse iudicas. D. I. Neminē esse arbitror, qui nō ita iudicet.

M. A. Hæc ergo prius maxime in cōtexendis pedibus sequi oportet, nec ab ea omnino deuīdū, nisi cū aliqua causa iustissima est. D. I. Assentior. M. A. Nō igitur dubitabis pyrrhichios sibi met pedes contexere, nec iambs nec trocheos, quiq; etiam chorij nominantur, nec spondeos, atq; ita ceteros sui generis profecto sibi met sine vlla dubitatione copulabis. Est enim summa æqualitas, cum eiusdem generis & nominis pedes sese consequuntur. An tibi non videtur? D. I. Nullo modo mihi aliter videri potest. M. A. Quid illud? Nōne approbas alios aliis pedes æqualitate seruata esse miscēdos? Quid enim auribus potest iucūdius esse, quam cum & varietate mulcetur, nec æqualitate fraudantur? D. I. Satis probo. M. A. Num censes alios æquales habendos pedes, nisi qui eiusdē mensuræ sunt?

D. I. Ita existimo. M. A. Quid, eiusdem mensuræ putandī ne sint, nisi qui tēporis tantundem occupant?

D. I. Verū est. M. A. Quos ergo inuenis pedes totidem temporū, sine aurium offensione contexis? D. I.

Video esse consequens. M. A. Recte quidem, sed adhuc non nihil questionis res habet. Nam cum amphibrachus pes quatuor sit temporum, negant eū quidam posse misceri vel dactylis, vel anapæstis, vel spondeis, vel proceleumaticis: nā hi sunt omnes quaternorum temporum pedes. Et non solū istis eū negant posse misceri, sed nec ex ipso solo repetito & sibi met conexo recte & quasi legitime procedere numerū putant. Quorum opinionē considerare nos oportet, ne quid habeant rationis, quod sequi & approbare conueniat.

D. I. Habeo prorsus audire quid afferant. Non enim parum me mouet, cum duo de triginta pedes sint, quos ratio persecuta est, hunc solum excludi à continuatione numerorū, cum tantū spatij teneat in tempore quantum dactylus, & alij quos pares enumerasti, quos connectere nemo prohibetur. M. A. Atqui opus est, ut hoc discere valeas & cōsiderare ceteros pedes, quemadmodū sibi met eorum partes conferantur. Ita enim videbis huic vni quiddā accidere nouum ac singulare, ut non frustra minime adhibendus ad numeros iudicatus sit. Sed hoc nobis considerantibus, opus est hæc duo nomina mandare memoriæ, leuationē & positionem.

In plaudendo enim quia leuatur & ponitur manus, partē pedis sibi leuatio vēdicat, partē positio. Partes autē pedum dico illas de quibus superius, cū eos ordine persequeremur, satis dictum est: Quocirca si hoc probas, incipe recensere breuiter mēsuras partiū in omnibus pedibus, ut quid huic vni, de quo agitur proprium acciderit, noueris. D. I. Video primum pyrrhichium tantū habere in leuatione quantum in positione. Spondeus quoque, dactylus, anapæstus, proceleumaticus, choriambus, diambus, dichorius, antispæstus, dispondeus, eadē ratione diuiduntur. Nam tantundem temporis in his ponit plausus, quantum leuat. Video secundum iambum simpli & dupli habere rationem, quā rationem cerno & in chorio & in tribrachio & in mo-

k iij lasso,

De pedum
structura.
Cap. IX.

Amphibrachus nec pes
se, nec aliis
mixtus verum
solum cōsistit.
Cap. X.

Leont
De long.

Glossio, & in utroque ionico. Iam huius amphibrachi leuatio & positio: nā ipsa mihi ex ordine occurrit, cui pares ceteros quaram, simpli & tripli ratione cōstat. Sed non inuenio prorsus alium deinceps, cuius sibi partes tanto intervallo conferantur. Nam cum eos consyde- ro, in quibus vna brevis est & duæ lōgæ, id est, bacchi- um, creticum, & palimbacchium, sesquialterni* numeri ratione leuationem ac positionē in his fieri video. Ea- dem ratio est & in iis quatuor, in quibus vna longa est & tres breues, qui quatuor pæones ex ordine numerā- tur. Reliqui sunt quatuor epitriti similiter ex ordine nuncupati, quorum leuationem ac positionem sesqui- tertius numerus continet. **M A.** Num igitur parum tibi iusta causa videtur esse, cur iste pes ad seriem nu- merosam vocum non admittatur, quod solius partes tam longe à se differant, ut vna simpla sit, alia tripla? Vicinitas enim quædam partiū tanto est approbatio- ne dignior, quanto est proxima æqualitati. Itaq; in ista regula numerorū, cum ab vno vsque ad quatuor pro- gredimur, nihil vnicuiq; est seipso propinquius. Qua- re illud in primis approbandū est, cum in pedibustan- tundem habeant partes adinuicem: deinde copulatio simpli & dupli eminet in vno & duobus. Sesquialtera vero copulatio in duobus & tribus apparet, etiam ses- quitertia, tribus & quatuor. Simplum vero & triplum quāquam complicatorum numerorum lege tenatur, non tamen in ordine illo sibimet cohæret. Non enim post vnum tria numeramus, sed ab vno ad ternarium numerū binario interposito peruenitur. Hæc ratio est qua excludendus iudicatur amphibrachus pes ab ea co- pulatione, de qua quærimus, quæ si abs te probatur, cæ- tera videamus. **D I.** Probatum sanè. Nam manife- stissima atque certissima ratio est. **M A.** Cum ergo placeat quoquo modo se in syllabis habeant, tamen si eiusdem spatij sint in tempore, recte sibi & sine detri- mento æqualitatis pedes posse misceri, excepto dunta- xat amphibracho, quæri non immerito potest, vtrum recte misceantur, qui quanquam sint æquales tempore, non eadem tamen percussione concordant, quæ leua- tione ac positione partes pedis sibimet confert. Nam dactylus & anapestus & ipondeus, non solum æquali- um temporum sunt, sed etiam percutiuntur æqualiter.

*aliis ses-
quialteri.

Pedū ratio-
nabilis mix-
tura. Ca. XI

Leuatio &
positio tan-
tundem sibi
vendicant.

In omnibus enim tantum leuatio, quantum positio si- bi vendicat. Itaque hi sibi miscentur iustius quā quilibet ionicus ceteris sex temporum pedibus. Vterque quippe ionicus ad simplum & duplum percutitur, duo scilicet tempora quatuor tēporibus conferens. His mo- lossus etiam in hac re congruit. Ceteri vero pedes ad tantundem, nam in his leuationi ac positioni terna tē- pora tribuuntur. Ergo tametsi omnes legitime ferian- tur, nam & illi tres simpli & dupli ratione, & alij qua- tuor æquis partibus feriuntur, tamen quia plausum in- æqualem facit ista permixtio, haud scio an iure repu- dietur: nisi quid habes ad hæc? **D I.** Procliuior sum in istam sententiam. Nam inæqualis plausus quomodo sensum non offendat ignoro. Si autem offendit, non utiq; id potest sine vitio huius permixtionis accidere.

M A. Atqui scias veteres miscendos iudicasse istos pedes, & horum mixtione versus compositos condidisse. Sed ne te autoritate premere videar, accipe aliquid horum versuum, & vide vtrum offendat auditum. Si enim non modo non offenderit, sed etiam delectauerit, nulla erit ratio huius mixtionis improbandæ. Ver- sus autem ij sunt, quos aduertat volo, At consona quæ sunt, nisi vocalibus aptes. Pars dimidium vocis opus

proferet ex se, Pars muta soni comprimet ora molli- tum: Illis sonus obscurior impeditiorq;. Vtunque ta- men promitur ore semiclusio. Satis esse arbitror ad iu- dicandum id quod volo. Quare dic quæso vtrum ni- hil tuas aures numerus iste permulserit? **D I.** Immo nihil mihi videtur currere ac sonare festinius. **M A.** Cōsydera igitur pedes, inuenies profecto cū sint quin- que versus, duos primos solis ionicis currere, tres poste- riores habere ad mixtum dichorium, cum omnes om- nino sensum nostrum communi æqualitate delectet.

D I. Iam hoc animaduerti, & facilius te pronun- ciant. **M A.** Quid ergo dubitamus cōsentire veteri- bus, non eorum autoritate, sed ipsa iam ratione victi, qui censent eos pedes, qui eiusdem temporis sunt, ra- tionabiliter posse misceri, si habeant legitimam, quan- tius diuersam percussione. **D I.** Cedo iam prorsus, nam me ille sonus quicquam contradicere non sinit.

M A. Intende item ad istos versus. Volo tanquā tibi parcas, labor est in chartis. Et apertum ire per au- ras animum permittas. Placet hoc, nam sapienter re- mittere interdum Aciem rebus agendis decet intentā.

D I. Etiam hoc satis est. **M A.** Præsertim cū isti versus sint inconditi necessitate, quos ad tempus fabri- catus sum. Veruntamen & in iis quatuor requiro iudi- cium sensus tui. **D I.** Quid aliud & hic possum di- cere, quā pulchre illos congruenterq; sonuisse.

M A. Sentis ne etiam duos superiores altero ionico constare, qui dicitur à minore, duos autem posteriores diiambum habere permixtum? **D I.** Et hoc te pro- nunciando insinuante persensī. **M A.** Quid illud, nōne te mouet quod in illis Terentiani versibus io- nico ei, qui à maiore dicitur dichorius, in iis autem no- stris alteri ionico, qui à minore nominatur, diiambus mixtus est? An nihil interesse arbitraris? **D I.** Immo interest, & videor mihi rationem ipsam videre. Nam quoniam ionicus à maiore à duabus incipit longis, eū sibi potius copulandum poscit, ubi longa prima est, id est, dichorium. Diambus vero quod incipit à breui, cō- gruenter alteri miscetur ionico à duabus breuib; in- cipienti. **M A.** Bene intelligis, quare hoc quoq; te- nendum est, istam etiam congruentiam, excepta æqua- litate* temporum, in pedibus miscendis aliquantū va- lere oportere: non enim plurimum, sed tamen non ni- hil valet. Nam pro omni pede sex temporum, omnem pedem sex temporum poni posse, ita sensu interrogato iudices licet: primum molossi exemplum sit nobis, vir- tutes: ionici à minore, moderatas: choriambi, percipies: ionici à maiore, concedere: diiambi, benignitas: dichor- ij, ciuitasq;, antispasti, volent iusta. **D I.** Habeo ista.

M A. Contexe igitur ista omnia atq; pronuncia, vel me potius pronunciant accipe, quo ad iudicandum li- berior sensus vacet. Nam ut continuati numeri æqua- litatem, sine vlla offensione aurium tibi insinuem, hoc totum contextum ter pronuntiabo, quod satis esse non dubitauerim. Virtutes moderatas percipies, concedere benignitas ciuitasq; volent iusta. Virtutes moderatas percipies, concedere benignitas ciuitasq; volent iusta. Virtutes moderatas percipies, concedere benignitas ci- uitasq; volent iusta. Num forte aliquid in hoc pedum cursu aures tuas æqualitate aut suauitate fraudauit?

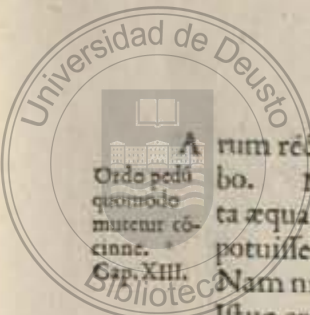
D I. Nullo modo. **M A.** Delectauit ne aliquid? quanquam & hoc quidem consequens est in hoc ge- nere, ut delectet omne quod non offendit. **D I.** Non possum aliter me dicere affectum quā videtur tibi.

M A. Probas ergo omnes istos pedes senū tempo- rum re-

Pedes sex
syllabarum.
Cap. XII.

*al. quali-
tate.
M

Terentianus.

A num recte sibi posse copulari atq; misceri. **DI.** Probo. **MA.** Nihil ne formidas ne quis arbitretur tanta æqualitate istos pedes hoc ordine collocatos sonare potuisse, si autem ordinem permutes, non idem posses? Nam nihil quidem affert, sed experiri nō est difficile.

Istuc ergo facito cū vacabit, non aliter inuenies quā sensum tuum multiformi varietate & vna æqualitate mulceri. **DI.** Faciam, quanquam hoc exemplo nemo est qui non prouideat necessario id euenturum.

MA. Recte existimas. Sed quod ad propositū pertinet, admoto plausu ista percurram, vt de hoc quoque diiudicare possis vtrum aliquid an nihil claudicat. Atque vt simul aliquid experiaris de commutatione illius ordinis, quam nihil claudicationis illaturam esse prædiximus, iam nunc ipsum ordinem notat, & vt libitum est, eosdem pedes collocatos aliter atq; à me collocati sunt personandos mihi plaudendosq; per mitte.

DI. Primum volo esse ionicum à minore, secundum ionicum à maiore, tertium choriambum, quartum diambum, quintum antispastum, sextum dichorium, septimum molossus. **MA.** Intende ergo & aurem in sonum, & in plausum oculos. Non enim audiri, sed videri opus est plaudentem manu, & animaduerte acriter quanta temporis mora in eleuatione, quanta in depositione sit. **DI.** Totus istic sum quantum valeo.

MA. Accipe igitur collationem illam cum plausu tuam, Moderatas concedere percipies benignitas volent iusta ciuitasq; virtutes. **DI.** Sentio quidem nequaquam plausum istum claudicare, & tantum leuare quantum ponere: sed vehementer admiror quomodo eo percuti potuerint illi pedes, quorum diuisio simpli & dupli ratione constat, sicuti sunt ambo ioni & molossus. **MA.** Quid hic fieri tamen arbitraris, cum in his tria leuentur tempora, totidemq; ponantur? **DI.**

Nihil aliud hic prorsus video quā eam longam syllabam, quæ in ionico à maiore, & in molosso secunda, in ionico autem à minore, tertia est plausu ipso diuidi: vt quoniam duo habet tempora, vnum superiori parti, alterum posteriori tribuat, atque ita terna tempora leuatio positioque sortiantur. **MA.** Nihil hic omnino aliud dici aut intelligi potest. Sed cur non etiam ille amphibrachus, quem ab ista numerositate penitus eiciebamus, hac conditione misceatur spondeo, dactylo & anapesto, vel per se ipse numerosus aliquid in Musica continuatus efficiat? Potest enim simili ratione media quoque pedis eius syllaba, quæ longa est, plausu diuidi, vt cum singula tempora singulis lateribus dederit, non iam vnum & tria, sed bina tempora leuatio positioq; sibi vendicent, nisi habes aliquid quod resistat. **DI.** Nihil sanè habeo quod dicam, nisi hunc etiam esse admittendum. **MA.** Aliquid ergo plaudamus quaternorum numerorum temporumq; pedibus ordinatum atque cōtextum, quibus iste commixtus sit, & eodem modo sensu* exploremus, vtrum nihil imparile offendat. Et ideo attende in hunc numerum, propter indicandi facilitatem cum plausu tertio repetitum, Sumas optima, facias honesta. Sumas optima, facias honesta. **DI.** Iam iam obsecro parce auribus meis. Nam etiam plausu non admoto, ipse per se horum pedum cursus in il-

lo amphibracho vehementissime claudicat. **MA.** **D**

Quid igitur putandum est esse causæ, vt in hoc fieri non possit quod in molosso & in ionicis potuit? An quoniam in illis æqualia sunt medio latera? In numero enim pari si sit medium suis æquale lateribus, primus senarius occurrit. Ergo illi senorum temporum pedes, quoniam duo tempora in medio possident, & bina in lateribus, libenter quodammodo illud medium cecidit in latera, quibus amicissima æqualitate cōiungitur. Non autem idem fiet in amphibracho, vbi sunt imparia medio latera: siquidem in illis singula, in illo duo tempora sunt. Huc accedit quod in ionico & molosso medio in latera soluto, terna fiunt tempora, in quibus rursus medio paria latera inueniuntur, quod item desit amphibracho. **DI.** Ita res est vt dicis, nec immerito amphibrachus in illa serie offendit auditū, hic vero etiam delectat. **MA.** Age nunc tu per te ab ipso exordire pyrrhichio, & secundum supra dictas rationes, quos pedes quibus misceri oporteat, quantum potes breuiter explica. **DI.** Nullus pyrrhichio, non enim alius inuenitur totidem temporum. Iambo posset chorius, sed propter inæqualem plausum vitandum est, alter à simplo, à duplo alter incipit. Ergo tribrachius vtrisque accommodari potest. Spondeum & dactylum & anapestum, & proceleumaticum amicos inter se & copulabiles video. Non enim tantum temporibus, sed plausu etiam sibi congruunt. Enimvero exclusus amphibrachus, nulla potuit ratione reduci, cui paritas temporum auxiliari quid, diuisione plaususq; discordantes non potuit. Bacchio creticum, & pæones primum, secundum & quartum: Palimbacchio autem eundem creticum, & pæones primum & tertium & quartum in temporibus & plausu concordare manifestum est. Ergo cretico & pæonibus primo & quarto, quoniam & à duobus & à tribus temporibus eorū incipere diuisio potest, & ceteri omnes quinū temporum pedes possunt sine vlla claudicatione copulari. Iam illorum qui sex temporibus constant, omnium inter se miram quandam esse concordiam satis disputatum est. Quandoquidem illi quoque ab aliis in plaudendo non dissonant, quos aliter diuidi exegit conditio syllabarum: tantam vim habet cum medio laterum æqualitas. Porro septenum temporum pedes cum sint quatuor, qui Epitriti nominantur, primum & secundum inuenio sibi posse copulari. Amborum enim diuisio incipit à tribus temporibus, idcirco nec spatio temporis nec plausu dissident. Rursus libenter sibi copulantur tertius & quartus, quia vterque in diuidendo incipit à quatuor temporibus, quare & metiuntur & plauduntur æqualiter. Restat octo temporum pes, qui dispodeus vocatur, cui sicut pyrrhichio par nullus est. Habes à me quod poposcisti, & facere potui. Perge ad reliqua. **MA.** Faciam, sed post tam longum sermonem respirem aliquantulum, & illorum versuū meminimus, quos mihi extemporales paulo ante ipsa lassitudo suggessit. Volo tandem tibi parcas, labor est in chartis, Et apertum ire per auras animum permittas. Placet hoc, nam sapientem remittere interdum Aciem rebus agendis decet intentam. **DI.** Placet sanè, ac libenter obtempero. **Diui**

Qui pedes
quibus mi-
sceantur.
Cap. XIII.

Imuta.

B

E

C

F

*al. sensum.

G DIVI AVRELII AVGVSTINI
Hipponensis Episcopi de Musica
Liber Tertius.

Rhythmus
ac metrum
quid. Cap. I.

TERTIVS hic sermo postulat,
vt quoniam de pedum amicitia
quadam concordiaq; satis dictū
est, videamus quid ex his con-
textis continuatisq; gignatur.

Quare primum ex te quæro, v-
trum possint copulati sibi pedes
quos copulari oportet, perpetuū
quendam numerum creare, vbi nullus finis certus ap-
pareat: velut cum symphoniis cabella & cymbala pe-
dibus feriuntur, certis quidem numeris, & his qui sibi
cum aurium voluptate iunguntur, sed tamen tenore
perpetuo, ita vt si tibias non audias, nullo modo ibi no-
tare possis, quousq; procedat connexio pedum, & vnde
rursus ad caput redeatur: Velut si tu velis centū vel
amplius, quousq; libitum est, pyrrhichios vel alios qui
inter se amici sunt pedes, continua connexione decur-
rere. **D**I. Iam intelligo, & fieri posse concedo quan-
dam pedum connexionem in qua certum est vsque ad
quot pedes progrediendum sit, atque inde redeundum.

al. Num cer-
tum esse du-
bitas, quoniam
certum, &c.
Forte Num
huiusmodi
genus esse
dubitas.
ῥυθμὸς μέ-
τρον con-
cinnitas &
mensura.

MA. Num huius generis esse dubitas, & hoc ab il-
lo superiore distare concedis, cum certam faciendorum
versuum disciplinam esse non neges, & qui versus te
semper cum voluptate audisse confessus sis? **D**I. Ma-
nifestum est & hoc esse, & ab illo superiore genere di-
stare. **M**A. Ergo quoniam oportet distinguere etiam
vocalibus ea quæ ad se distincta sunt, scias illud supe-
rius genus copulationis, rhythmum à Græcis, hoc au-
tem alterum metrum vocari: Latine autem dici pos-
sent, illud numerus, hoc mensio vel mensura. Sed quo-
niam hæc apud nos nomina late patent, & cauendum
est ne ambigue loquamur, commodius vtimur Græcis.
Vides tamen, vt opinor, quàm recte vtrunque nomen
his rebus sit impositum: nam quoniam illud pedibus
certis prouoluitur, peccaturq; in eo si pedes dissoni mi-
sceantur, recte appellatus est rhythmus, id est, nume-
rus. Sed quia ista prouolutio non habet modū, nec sta-
tutū est in quoto pede finis aliquis emineat propter a-
liquam mensuram continuationis non debuit metrū
vocari. Hoc autem vtrunque habet, nam & certis pe-
dibus curritur, & certo terminatur modo. Itaque non

tal. certum.

solum metrū propter insignem finē, sed etiam rhyth-
mus est, propter pedum rationabilem connexionem.
Quocirca omne metrū rhythmus, non omnis rhyth-
mus etiam metrū est. Rhythmi enim nomē in Musica
vsque adeo late patet, vt hæc tota pars eius, quæ ad diu
& nō diu pertinet, rhythmus nominata sit. Sed de no-
mine cum res appareat, non esse satagendum & doctis
& sapientibus placuit. An aliquid contradicendum aut
dubitandum putas de his quæ à me dicta sunt? **D**I.

Quid inter
versum &
metrum.
Cap. II.

Imò prorsus assentio. **M**A. Nunc ergo mecum il-
lud considera, vtrum sicut omnis versus metrum est,
ita omne metrum etiam versus sit. **D**I. Consyde-
ro quidem, sed quid respondeam non inuenio. **M**A.
Vnde id tibi censēs accidisse? An quia de vocalibus
quæstio est? Non enim vt de rebus ad disciplinā perti-
nentibus, ita de nominibus possumus respondere inter-
rogati. Propterea, quia res omnium mentibus commu-
niter sunt insitæ, nomina vero vt cuique placuit im-
posita, quorum vis autoritate atque consuetudine maxi-
me nititur: vnde etiam esse linguarum diuersitas po-

rest, rerum autem in ipsa veritate constitutarum pro-
fecto non potest. A me igitur accipe quod ipse nullo
pacto respondere posses. Nam non versus solū me-
trum veteres vocauerunt. Itaque quod ad te attinet, vide
atq; responde: nō enim iam de nominibus agitur, vtrū
inter hæc duo aliquid distet, quod quidam numerus
pedum ita certo fine claudatur, vt nihil ad rem perti-
neat, vbi fiat quidam articulus antequam veniatur ad
finem: alius autem non solum certo quodam fine clau-
datur, sed etiam certo quodam loco quædam eius par-
titio emineat, vt quasi membris conficiatur duobus.

DI. Non intelligo. **M**A. Attende ergo in hæc
exempla: Cunctæ igitur camænæ Fonticolæ puellæ,
Quæ canitis sub antris Mellifluos sonores, Quæ laui-
tis capillum Purpureum Hippocrene Fonte, vbi fusus
olim Spumea lauit almus Ora inbis aquosis Pegasus,
in nitentē Peruolaturus athram. Attende ergo in hæc
exempla, cernis profecto quinq; superiores versiculos
eodem loco partem orationis habere terminatam, id
est, in choriābo pede, cui subiungitur bacchius, vt ver-
siculum compleat. Nanque hi vndecim choriābo &
bacchio pedibus constant. Ceteros vero excepto vno
scilicet, Ora inbis aquosis, non eodem loco habere ter-
minatam partem orationis. **D**I. Cerno istuc quidē,
sed quod pertineat non video. **M**A. Eō scilicet, vt in-
telligas hoc metrum non quasi legitimum locum ha-
bere, vbi ante finem versus finiatur pars oratiōis, nam
si ita esset, omnes eodem loco hunc haberent articulū,
aut certe rarissime in his inueniretur, qui non haberet:
nunc vero cum sint vndecim, sex ita sunt, quinque nō
ita. **D**I. Et hoc accepi, & adhuc quod ratio tendat ex-
pecto. **M**A. Attende ergo etiam in ista peruulgatiss-
ima: Arma virumq; cano, Troiæ qui primus ab oris.

Aeneid. I.

Et ne longum faciamus, quia carmen notissimum est,
ab hoc versū vsq; ad quem volueris explora singulos,
inuenies finitam partem orationis in quinto semipe-
de, id est, in duobus pedibus & semisse. Nam hi versus
constant pedibus quaternorum temporum: quare iste
finis de quo agitur partis orationis, quasi legitimus in
decimo tempore est. **D**I. Manifestum est. **M**A.

Iam ergo intelligis inter illa duo genera, quæ ante ista
exempla proposueram, non nihil distare, quod aliud sci-
licet metrum antequam claudatur, non habet certum
& statutum aliquem articulum, sicut in illis vndecim
versiculis explorauimus: Aliud verò habet, sicut in he-
roico metro quintus semipes satis indicat. **D**I. Iam
liquet quod dicis. **M**A. Atqui scias oportet à vete-
ribus doctis, in quibus magna est autoritas, illud su-
perius genus nō esse versus appellatum, sed hunc de-
finitum & vocatum esse versus, qui duobus quasi mē-
bris constaret, certa mensura & ratione cōiunctis. Sed
tu non multum labores de nomine, quod nisi à me vel
à quolibet alio tibi indicaretur, nullo modo de hoc in-
terrogatus, respondere posses. Sed quod ratio docet, in
id præcipue & maxime animum intende, velut hoc ip-
sum quod nunc agimus: ratio em̄ docet inter hæc duo
genera distare aliquid, quibuslibet vocalibus nuncupē-
tur. Itaque hoc bene interrogatus, possis dicere ipsa ve-
ritate confusus: illud autem nisi auctoritatem secutus,
nō possis. **D**I. Apertissime iam ista cognoui, & quā-
ti pendas hoc de quo lme Itam crebro admones, iam
existimo. **M**A. Hæc ergo tria nomina, quibus dis-
serendi causa necessario vsuri sumus, memoriæ man-
des velim: rhythmus, metrum, versus, quæ sic distin-
guuntur, vt omne metrū etiam rhythmus sit, non om-
nis

Versus quid
sit.

A niorhythmus etiam metrum. Item omnis versus & metrum sit, non omne metrum etiam versus. Ergo omnis versus est rhythmus & metrum. nam hoc, ut arbitror, esse consequens vides. **D** I. Video sanè, nam & luce clarius est. **M** A. Prius igitur, si placet, de rhythmo, in quo nullum metrum est, deinde de metro ubi versus non est, postremo de ipso versu quantum possumus differamus. **D** I. Placet vero. **M** A. Sume ergo tibi ab ipso capite pedes pyrrhichios, & de his rhythmū contexe. **D** I. Etiam si id possum facere, qui modus erit? **M** A. Satis est ut eum tēdas: exempli enim gratia id faciamus, vsq; ad decem pedes; nam vsq; ad hunc pedum numerum non progreditur versus, quod suo loco diligenter tractabitur. **D** I. Bene quidē tu non multos pedes mihi proposuisti copulādos, sed videris mihi non recordari iam te satis discreuisse quid inter Grammaticum & Musicum intersit, cum ego tibi respondiſsem syllabarum longarum & breuium cognitionem me non habere, quæ a Grammaticis traditur: nisi forte permittis, ut non verbis, sed aliquo plausu rhythmum istum exhibeam: nam iudicium aurium ad temporum momenta moderanda me posse habere non nego: quæ vero syllaba producenda vel corripienda sit, quod in autoritate situm est, omnino nescio.

M A. Fateor nos ita, ut dicis, grammaticum à musico discreuisse, & in hoc te genere inscitiam tuam esse cōfessum. Quare à me accipe hoc exempli genus, Ago celeriter agile quod ago tibi quod anima velit. **D** I. Habeo istuc. **M** A. Hoc ergo quoties libet repetendo, efficiēs rhythmū huius longitudinem quantum voles: quanquam hi decem pedes ad exemplum sufficiant. Sed illud quero, si tibi quispiam dicat nō pyrrhichius, sed proceleumaticis pedibus hunc rhythmum constare, quid respondebis? **D** I. Prorsus ignoro, nā ubi decem pyrrhichii sunt, quinque proceleumaticos metior, & eo maior dubitatio est, quod de rhythmo consiliatur, qui scilicet perpetuo fluit. Undecim enī Pyrrhichii vel tredecim, & quolibet impari numero, non possunt habere integrum proceleumaticorum numerum. Si ergo esset cert⁹ finis in hoc de quo agitur rhythmo, ibi saltē dicere possemus pyrrhichio potius, quam proceleumatico eum currere, ubi omnes integri proceleu-

C matici non imminerentur: nunc vero & ipsum infinitū nobis conturbat iudicium, & si quādo numerati quidē pedes, sed pari numero nobis proponuntur, sicut sunt decem & duodecim. **M** A. Atqui nec de ipso impari numero pyrrhichiorum, quod tibi visum est, liquido visum est. Quid enim si vndecim propositis pedibus pyrrhichius dicatur rhythmus quinq; habere proceleumaticos, & semipedem, nūquid resisti potest, cum multos inueniam⁹ versus claudi semipede? **D** I. Iam dixi me nescire quid de hac re dici possit. **M** A. Nū etiam illud nescis, proceleumatico priorem esse pyrrhichium? Siquidem duobus pyrrhichius proceleumaticus conficitur: prius est vnū quā duo, & duo quā quatuor: ita proceleumatico prior est pyrrhichius.

D I. Verissimum est. **M** A. Cum ergo in hāc ambiguitatē incidimus, ut possit in rhythmo & pyrrhichius metiri & proceleumaticus, cui principatum datur sumus, priori, ex quo iste constat: an posteriori, ex quo ille non constat? **D** I. Nemo dubitabit priori esse dandum. **M** A. Quid ergo dubitas de hac re cōsultus respondere, pyrrhichium potius quā proceleumaticum istum rhythmum esse nuncupandum. **D** I. Iam omnino non dubito, pudet tam manifestam ra-

tionem non me cito animaduertisse. **M** A. Vides **D** ne illud etiam ista ratione cogi, ut quidem pedes sint, qui rhythmum continuare non possunt: Nam quod in proceleumatico inuentū est, cui tollit pyrrhichius principatum, hoc & de diambo, & de dichorio, & de dispo deo inuentū puto, nisi tibi aliud videtur. **D** I. Quid mihi aliud videri potest, cum probata illa ratione hoc quod sequitur improbare non possim? **M** A. Vide etiam ista, & compara ac iudica. Nam videtur, cum tale incertum euenit, plausu potius debere discerni, quo pede curratur: ut si pyrrhichio velis currere, vnum tibi tempus leuandum, vnum ponendum sit: si proceleumatico duo & duo: ita & pes apparebit: & nullus pedum erit à rhythmī cōtinnatione seclusus. **D** I. Huic magis faueo sententiæ, quæ nullum pedem ab hac contextione esse immunem sin it. **M** A. Recte facis, & quō magis hoc approbes, cōsidera de tribracho pede quid respondere possimus, si nihilominus quisque contendat, non pyrrhichio aut proceleumatico istum rhythmum, sed tribracho currere. **D** I. Video iudiciū ad plausum illum esse reuocandum, ut si vnum tempus est in leuatione, duo in positione, id est, vna & duæ syllabæ aut contra duæ in leuatione, vna in positione, tribrachus rhythmus esse dicatur. **M** A. Recte intelligis. Quamobrem iam dic mihi vtrum spondeus pes pyrrhichio rhythmo possit adiungi. **D** I. Nullo modo: non enim cōtinuabitur plausus æqualis, cum leuatio & positio in pyrrhichio singula, in spondeo vero bina tempora teneant. **M** A. Potest ergo proceleumatico adiungi? **D** I. Potest. **M** A. Quid cum ei adiungitur, interrogati, vtrum rhythmus proceleumaticus an spondaicus sit, quid respōdebimus? **D** I. Quid censes, nisi spondeo dandum esse principatum? Cum enim plausu ista controuersia non diiudicetur in vtroque, nam in vtroque bina leuamus ac ponimus tempora, quid aliud restat, nisi ut ille regnet, qui in ipso pedum ordine prior est? **M** A. Rationem te secutum esse satis approbo, & vides, ut arbitror, quid sequatur.

D I. Quid tandem? **M** A. Quid putas, nisi tam proceleumatico quā pyrrhichio rhythmo nullum alium pedem posse misceri: quoniam quisquis miscbitur, totidem temporum, non enim aliter potest misceri, in eum rhythmī nomen transferatur necesse est. **F** Omnes enim priores in illo sunt, qui totidem temporibus cōstant. Et quoniā iis qui priores inuēti fuerint, cogit nos ratio quam vidisti principatum dare, id est, ex eo rhythmum nuncupare, non erit iam proceleumaticus rhythmus, aliquo alio quatuor temporū mixto, sed spondaicus, aut dactylicus, aut anapesticus. Amphibrachum enim ab istorum copulatione numerorū recte remotū esse cōuenit. **D** I. Fateor ita esse. **M** A. Nūc ergo ex ordine cōsidera iambicū rhythmū, quoniā pyrrhichius & proceleumaticus, qui duplicato pyrrhichio gignitur, satis discussimus. Quare dicas velim huic quem censes admiscendum pedem, ut iambicus rhythmus suum nomen obineat. **D** I. Quem nisi tribrachum, qui & temporibus & plausu congruit: & quia posterior est, regno pellere non potest? Nam choriū est quidem posterior, & totidem temporum, sed non eodē modo plauditur. **M** A. Age iā, vide rhythmum trochaicum, & ad eadem de hoc quoque respōde. **D** I. Idem respondeo: nam potest & huic, non solum spatio temporis, sed plausu etiam concinere tribrachus. Cauendum autem iambum quis non videat? qui etiam si æqualiter plauderetur, principatum tamē

G mixtus auferret. **MA.** Quid spōdaico rhythmō, quē tandem copulabimur pedem? **DI.** Sanē in hoc largissima copia est: nam & dactylum & anapæstum & proceleumaticum nulla imparitate temporum, nulla claudicatione plausus, nulla principatus ademptione impediēte huic video misceri posse. **MA.** Video iā te facile posse cætera ordine persequi: quocirca remota interrogatione mea, vel potius tanquā de omnibus interrogatus responde breuiter, dilucideq; quantū potes, quomodo singuli qui restant pedes, aliis legitime immixtis, obtineant suum nomen in rhythmō? **DI.** Faciam: neque enim vllius negocij est, tanta rationum luce præmissa. Nam tribracho nullus miscebitur, omnes enim priores sunt, qui ei sunt tēporibus pares. Dactylo anapæstus potest: nam & est posterior tēpore, ac plausu currit æqualiter: vtriq; autem proceleumaticus eadē scilicet ratione copuletur. Iam bacchio creticus, & de pæonibus primus, secundus & quartus misceri possunt. Porro ipsi cretico, omnes qui post illū sunt quinque temporum pedes iure miscentur, sed nō omnes eadem diuisione. Alij namq; ad duo & tria, alij ad tria & duo tempora diuiduntur. Ille autem creticus vtroq; modo diuidi potest, quia media brevis cuiuslibet parti tribuitur.

H Palimbacchiū autem, quia eius diuisio à duobus temporibus incipiens, in tria definit, congruos & copulabiles habet pæones omnes, præter secundum. Molossus de trisyllabis restat, à quo primo incipiunt sex temporum pedes, qui omnes eidem coniungi possunt: partim propter simpli dupliq; rationē, partim propter illam, quam nobis plausus ostendit partitionem longæ syllabæ, quæ singula tempora parti vtriq; cōcedit, quia in senario numero par lateribus mediū est. Ob quā causam & Molossus, & ambo ionici non solum in simplū & duplum, sed etiam in æquas partes propter ternaria tempora feriuntur. Hinc efficitur vt deinceps omnibus sex temporum pedibus, omnes totidem temporum posteriores copulari queant, solusq; antispæstus, qui nullū sibi velit misceri, remaneat. Hos cōsequuntur quatuor epitriti, quorū primus admittit secundum, secundus nullum, tertius quartū, quartus nullum. Restat dispōdeus, rhythmum solus etiā ipse facturus, quia nec posteriorem quēquā inuenit, nec æqualem habet. Itaq; omniū pedes nouē, qui nullum alium mixtum admittentes, rhythmum faciunt, pyrrhichius, tribrachus, proceleumaticus, pæon secundus, pæon quartus, antispæstus, epitritus secundus & quartus, & dispōdeus: reliqui eos, qui se posteriores sunt, copulari sibi patiuntur, ita vt rhythmī nomen obtineant, etiam si pauciores in ea serie numerentur: hoc est, vt opinor, satis à me quod voluisti, explicatum atq; digestū. tuum est iam videre quod restat.

MA. Immo mecū etiam tu, ambo enim quaerimus. Sed quid tandē restare arbitraris, quod ad rhythmum attinet? Nōne illud cōsiderandū est, vtrū aliqua dimensio pedis, quauis octo tempora non excedat, quæ dispōdeus obtinet, excedat tamen numerum quatuor syllabarū? **DI.** Quare quæso. **MA.** Immo tu, quare me potius quā te ipsum rogas? An tibi non videtur sine vlla fraude vel offensione aurīū, siue quod ad plausum, siue ad diuisionem pedū, siue quod ad spaciū temporis pertinet, pro vna longa syllaba duas posse poni breues? **DI.** Quis hoc negauerit? **MA.** Hinc ergo est, quod pro iambo vel chorio tribrachum ponimus, & pro spondeo dactylum, vel anapæstum, vel proceleumaticum, cum vel pro secunda eius, vel pro prima duas breues ponimus, vel quatuor pro vtraque.

Intelligit
duo tēpora
intermedia
diuidi, & in
latera con-
cedere.

[*] al. per.

An sint pe-
des supra
syllabas qua-
tuor.
Cap. V.

DI. Assentior. **MA.** Fac igitur hoc idem in ionico quolibet, vel alio quopiam quadrisyllabo sex tēporū pede, & pro vna eius quacūq; longa duas breues constituas, num quicquā mensuræ deerit, aut plausui resistit? **DI.** Nihil omnino. **MA.** Cōsidera ergo quot syllabæ sūt. **DI.** Quinq; fieri video. **MA.** Vides certe posse quatuor syllabarū numerum excedi.

DI. Video sanē. **MA.** Quid si p duab; quæ ibi sūt longæ, quatuor breues posueris, nōne in vno pede sex syllabas necesse est metiri? **DI.** Ita est. **MA.** Quid si cuiuslibet epitriti omnes lōgas soluas in breues, num etiam de septem syllabis dubitandum est? **DI.** Nullo modo. **MA.** Quid ipse dispondeus: nōne octo efficit, cum pro omnibus longis bigas breues locamus? **DI.** Verissimum est. **MA.** Quæ igitur ratio est, qua cogimur & tam multarum syllabarum metiri pedes, & pedem qui adhibetur ad numeros, non excedere quatuor syllabas, antē tractatis rationibus confitemur? Nōne tibi videntur inter se ista pugnare? **DI.** Imō maxime, & quomodo istud pacari possit, ignoro.

MA. Etiam hoc facile est, si te ipsum rursus interrogas, vtrum rationabiliter inter nos pauloante constiterit, ideo pyrrhichium & proceleumaticum plausu debere diiudicari atque discerni, ne sit vllus pes legitimæ diuisionis, qui rhythmum non faciat, id est, vt ex eo rhythmus nominetur. **DI.** Hoc vero memini, & non inuenio cur mihi placuisse pœniteat: sed quorsum ista? **MA.** Quia scilicet hi omnes pedes quaternarum syllabarum, excepto amphibracho, rhythmum faciunt, id est, principatū in rhythmō tenent, eumq; vsu & nomine afficiunt: illi vero qui plures, quā quatuor syllabas habent, multi quidem pro his poni possunt, sed ipsi per se rhythmum facere, ac rhythmī nomen obtinere non possunt, & ideo ne pedes quidem istos appellandos putauerunt. Quamobrem repugnantia illa, quæ nos mouebat, iam, vt opinor, composita est & sopita, quandoquidem licet & plures syllabas, quā quatuor pro aliquo pede ponere, & pedem tamen non appellare, nisi eū quo rhythmus efficiatur. Oportebat enim pedi constitui aliquem modum progressionis in syllabis. Is autem & modus & constituit optimus, potuit, qui de ipsa numerorum ratione translatus in quaternario constitit. Itaque longarum syllabarum quatuor pes esse potuit. Cum autem pro eo breues octo constituis, quoniam tātum spaciū habent in tempore, pro altero poni possunt. Quia vero legitimam progressionem, id est, quaternarium numerum excedunt, pro se ipsi poni, ac rhythmum gignere non sensu aurium, sed disciplinæ lege prohibentur, nisi contra dicere aliquid paras. **DI.** Paro sanē, & iam faciā. Nam quid impediēbat vsque ad octonarium numerum syllabarum progredi pedem, cum eundem numerum ad rhythmum admitti posse videamus? Neq; enim me mouet, quod pro alio dicis admitti: immo hoc me magis admonet quaerere, vel potius quaeri, quod non etiam suo nomine admittitur, qui pro alio potest. **MA.** Non mirum est quod hic falleris, sed facilis explicatio veri est: nam omittam tanta quæ pro quaternario numero iam ante disputata sunt, cur vsque ad illum fieri debeat progressio syllabarum. Fac iam cessisse tibi & cōsensisse vsque in octo syllabas pedis debere longitudinem porrigi: num resistere poteris esse iam posse octo longarum syllabarum pedem? Certe enim ad aliquem numerum syllabarum cum peruenit pes, non solum ad eum peruenit qui breuibus, sed etiam qui lōgis syllabis

Idem perit.

L

Quaternarium, id est, non excedentes quatuor syllabas.

M

Alabis constat. Quo sit ut adhibita rursus ea lege, quæ abrogari non potest, quæ duas breues pro vna longa poni licet, ad sedecim syllabas pertendamus. Vbi si rursus pedis incrementum statuere volueris, in triginta duas breues proficiscimur: huc quoque ratio tua pedem te compellit adducere, & rursus lex illa duplum numerum breuium pro longis locare: atque ita nullus constituetur modus. **D**i. Iam cedo rationi, quæ usque ad quaternarium syllabarum numerum promouemus pedem. Pro his autem legitimis pedibus poni oportere pedes plurium syllabarum, dum breues duæ vnius longæ locum occupant, non recuso. **M**A. Facile est ergo te etiam illud videre atque concedere, alios pedes esse pro his, penes quos rhythmus est principatus, alios qui cum his collocantur. Nam ubi pro longis singulis geminantur breues, pro eo qui rhythmum obtinet, alios collocamus: velut pro iambo & trocheo tribrachium, aut pro spondeo dactylum, aut anapæstum aut proceleumaticum. Vbi vero non idem sit, non pro eo, sed cum eo ponitur quisque miscetur inferior: ut cum dactylo anapæstus, cum ionico vero vtrolibet **B** diiambus vel dichorius: & reliqui similiter suo iure cum cæteris. An parum tibi dilucidum vel falsum videtur? **D**i. Iam intelligo. **M**A. Responde ergo verum illi, qui pro aliis ponitur, possint etiam ipsi per se facere rhythmum? **D**i. Possunt. **M**A. Omnes ne? **D**i. Omnes. **M**A. Ergo & quinque syllabarum pes potest suo nomine rhythmum facere, quia pro bacchio vel cretico vel quolibet pæone poni potest.

Di. Non potest quidem, sed iam istum non vocari pedem; si progressionem illius ultra quaternarium numerum transeat, satis memini. Ego cum omnes posse respondi, pedes utique posse respondi. **M**A. Laudo etiam in nomine retinendo diligentiam & vigilantiam tuam. Sed scias multis etiam esse visum senarum syllabarum pedes nuncupandos, sed amplius, quod sciam, nemini placuit. Et illi quibus hoc placuit, negauerunt ad rhythmum, aut ad metrum per se gignendum tam longos pedes adhibere oportere. Itaque ne nomina quidem his indiderunt. Quocirca verissimus est ille progressionis modus, qui usque ad quatuor syllabas peruenit: quandoquidem hi omnes pedes, quibus diuisis duo fieri non possunt, coniuncti pedem facere potuerunt: & ita qui in sextam syllabam usque progressi sunt, nomen tantum pedis in eos, qui quartam excesserunt, transferre ausi sunt: ad principatum vero, qui est in rhythmis & metris, nullo modo eos aspirare siuerunt. Sed cum pro longis breues duplicantur, etiam ad septimam atque octanam, ut iam ostendit ratio, syllabam peruenitur: ad quem numerum nemo tetendit pedem. Sed quoniam video constare inter nos quemlibet plurimum quam quatuor syllabarum, cum pro longa duas breues ponimus, non cum his legitimis pedibus, sed pro his posse poni, neque per se ipsos rhythmum creare, ne in infinitum eat quod ratione finiendum est, satis iam inter nos de rhythmum existimo disputatum: transeamus ad metra si placet. **D**i. Placet vero. **M**A. Dic igitur, Metrumne arbitraris pedibus fieri, an pedes metrum. **D**i. Non intelligo. **M**A. Pedesne coniuncti metrum creant, an metris coniunctis pedes creantur?

Di. Scio iam quid dicas, & coniunctis pedibus metrum fieri puto. **M**A. Cur tandem id fieri putas?

Di. Quia inter rhythmum & metrum hoc interesse dixisti, quod in rhythmum contextio pedum nullum certum habet finem, in metrum vero habet: ita ista

l pedum contextio & rhythmus & metri esse intelligitur: sed ibi infinita, hic autem finita constat. **M**A. Ergo vnus pes metrum non est. **D**i. Non utique.

MA. Quid vnus pes & semipes? **D**i. Ne hoc quidem. **M**A. Quare? An quia metrum pedibus consistit, nec utique possunt dici pedes, ubi nusquam duo sunt? **D**i. Ita est. **M**A. Inspiciamus igitur metra illa, quæ à me paulo ante commemorata sunt, & videamus, quibus pedibus consistant: non enim te in hoc genere animaduertendo rudem esse adhuc decet. Ea sunt autem: Ite igitur canenæ Fonticolæ puellæ, Quæ canitis sub antris Mellifluos sonores. Satis hæc esse ad id quod intendimus puto: tu iam metire ista, & quos habeat pedes renuncia. **D**i. Omnino non possum: eos enim metiendos puto, qui sibi legitime copulari queunt, nec valeo me hinc expedire. Si enim primum chorium fecero, sequitur iambus, qui temporibus par est, sed non similiter plauditur: si dactylum, non sequitur alius qui ei saltem temporibus coæquetur: si dichorium* eadem difficultas est: quod enim restat, nec temporibus cum eo, nec plausu conuenit.

Quare aut hoc metrum non est, aut falsum est, quod inter nos de pedum copulatione disertum est: nam quid aliud dicam non inuenio. **M**A. Metrum quidem esse & eo quod plus est quam pes, certumque finem habet, & ipsarum aurium iudicio conuincitur. Non enim tam suauiter sonaret æqualitate, aut motu tam concinno, clauderetur, si non inesset illa numerositas, quæ profecto esse, nisi in hac parte musicæ non potest. Falsa vero esse, quæ inter nos constitit, miror quod existimes: non enim aut numeris quicquam est certius, aut illa pedum commemoratione & collatione ordinatius. Nam ex ipsa numerorum ordinatione†, quæ nullo modo fallit, expressum est, quicquid in eis ad mulcendas aures, & ad obtinendum in rhythmum principatum, valere perspeximus. Sed vide potius cum sæpe repetito. Quæ canitis sub antris: demulceoq; ista numerositate sensum tuum. Quid distat inter hoc, & si adderem ad finem huius breuem aliquam syllabam, & item istoc eodem modo repeterem. Quæ canitis sub antrisve? **D**i. Vtrunque mihi iucunde illabitur auribus. Hoc tamen posterius, quod vnā syllabam addidisti breuem, plus tenere spatij ac temporis, siquidem longius factum est, cogor fateri. **M**A. Quid cum illud superius. Quæ canitis sub antris: ita repetito, ut post finem nihil sileam, eademne ad te iucunditas peruenit? **D**i. Imò nescio quid claudum me offendit, nisi forte illam vltimam plus quam cæteras longas produxeris. **M**A. Ergo siue id ipsum amplius quod producit, siue quod siletur produxero, censēsne in tempore habere aliquid spatij? **D**i. Quis aliter potest? **M**A. Recte censēs. Sed dic mihi etiam quantum spatium putas esse? **D**i. Metiri hoc omnino difficile est. **M**A. Verum dicis, sed nonne tibi videtur brevis syllaba id metiri, quam cum addimus, neque longæ vltimæ ultra solitam productionem, neque vllum silentium in eius metri repetitione sensus desiderauit? **D**i. Omnino assentior: nam recte illud superius pronunciantem te atque repetentem, hoc posterius ego apud me ipse repetebam pariter tecum: ita sensi idem spatium temporis ambobus occurrere, cum silentio tuo brevis mea vltima conueniret. **M**A. Teneas igitur oportet hæc silentiorum spatia certa in metris esse. Quare cum inueneris aliquid deesse pedi legitimo, considerare te oportebit, vtrum dimisso at-

*al. choriambum.

E

†ratione.

†culi.

F

Silentia in metris.

Cap. VIII.

G que annumerato silentio compensetur. **D** I. Teneo iam istuc, persequere cetera. **M** A. Video iam nos querere debere ipsius silentij modum: iamque in hoc metro, ubi post choriambum bacchium comperimus, quia vnum tempus deest, vt sex temporum esset choriambus, facillime id aures senserunt, & in repetitione tanti spacij silentium interponere coegerunt, quantum syllaba occuparet brevis: & si post choriambum locetur spodeus, duo nobis tempora cum silentio peragenda sunt ad caput redeuntibus, veluti hoc est, Quæ canitis fontem. Nam te sentire iam credo silendum esse, vt cum redimus ad caput, plausus non claudicat. Sed vt experiri queas quanta silentij huius mensura sit, adde vnam syllabam longam, vt fiat, Quæ canitis fontem vos, atque hoc cum plausu repete: videbis tantum occupare temporis plausum, quantum in superiore occupabat, cum ibi duæ longæ post choriambum, hic tres sint locatæ. Vnde apparet duum ibi temporum interponi silentium. At si post choriambum iambi locentur, sicut hoc est, Quæ canitis locos, tria tempora filere cogimur: quod vt exploretur, adduntur siue per alterum iambum, siue per chorium, siue per tribrachij vt sit: aut, Quæ canitis locos bonos: aut, Quæ canitis locos monte: aut, Quæ canitis locos nemore. His enim additis, cum sine silentio iucunda & æqualis repetitio mouet, & plausu adhibito tantum spatij hæc tria singula tenere inueniuntur, quantum illud, in quo filebamus, manifestum sit trium temporum ibi esse silentium. Potest post choriambum vna syllaba longa constitui, vt quatuor tempora fileantur. Nam etiam sic choriambus diuidi potest, vt simplo & duplo leuatio sibi positioque conueniant. Huius metri exemplum est, Quæ canitis res. Cui si addas vel duas longas, vel longam & duas breues, vel breuem & longam & breuem, vel duas breues & longam, vel quatuor breues, implebis sex temporum pedem, vt nullo desyderato silentio repetatur. Talia sunt, Quæ canitis res pulchras, Quæ canitis res in bona, Quæ canitis res bonumve, Quæ canitis res teneras, Quæ canitis res, & alia. **D** I. Modo bene. **M** A. Quibus cognitis atque concessis, credo tibi iam satis apparere, nec minus vno tempore fileri posse, nec plus quatuor temporibus

I fileri oportere. Nam & ipsa est illa, de qua iam multa dicta sunt moderata progressio, & in omnibus pedibus nulla leuatio aut positio amplius, quam quatuor occupat tempora. Itaque cum aliquid canitur, siue pronunciat, quod habeat certum finem, & plus habeat quam vnum pedem, & naturali motu atque consideratione numerorum sensum quadam æquabilitate demulceat, iam metrum est. Quāquam enim minus habeat quam duos pedes, tamen quia excedit vnum & filere cogit, non sine mensura, sed quantum implēdis temporibus satis est, quæ alteri debentur pedi, pro duobus pedibus auditis accipitur, quorū [†] duorum pedū occupat tempora, donec ad caput redeatur, dum annumeratur sono etiam certum atque dimensum interualli silentiū. Sed iam mihi dicas velim, vtrum his quæ dicta sunt cognitis assentiaris. **D** I. Cognoui & assentior.

M A. Mihi ne credens, an per te ipse vera esse prospiciens? **D** I. Per me ipse sanè, quanuis dicente te vera hæc esse cognosco. **M** A. Age ergo nunc quoniam inuenimus vnde metrum esse incipiat, inueniamus etiam quousque procedat. Nam metrum incipit à duobus pedibus, siue ipso sono plenis, siue ad implendum quod deest annumerato silentio. Quare o-

portet te iam respicere ad illam quaternariā progressionem, mihi que rennunciare vsque ad quot pedes metrum tendere debeamus. **D** I. Facile istuc quidem est. Nam octo pedes esse ratio satis docet. **M** A. Quid illud, Recordaris ne dixisse nos eum versum à doctis appellatum, qui duobus membris certa ratione dimensis copulatisque constaret? **D** I. Bene meministi. **M** A. Cum ergo non sit dictum duobus pedibus, sed duobus membris constare versum, cumque manifestum sit, versum non vnum pedem habere, sed plures, nonne ipsa res indicat longius membrū esse quam pedem? **D** I. Ita vero. **M** A. At si membra æqualia sint in versu, nonne præposterari poterit, vt prima pars sine discrimine vltima, vltima prima fiat? **D** I. Intellego. **M** A. Ergo hoc ne accadat, satisque appareat discernaturque in versu aliud esse membrū quo incipit, aliud quo desinit, non possumus recusare inæqualia membra esse oportere? **D** I. Nullo modo.

M A. Id ergo prius in pyrrichio consideremus, si placet, in quo iam credo videri tibi minus tribus temporibus membrum esse non posse, quoniam id primum est plus quam pes. **D** I. Assentior. **M** A. Ergo minimus versus quot tempora possidebit? **D** I. Dicerem sex, nisi me illa præposteratio reuocaret. Septem ergo habebit, quia minus quam tria membrum habere non potest. Plus autem habere, nondum prohibitum est. **M** A. Recte intelligis. Sed dic quot pedes pyrrichios habeant septem tempora. **D** I. Tres semis. **M** A. Debetur ergo vnius temporis silentium, dum ad principium reditur, vt spatium pedis possit impleri. **D** I. Debetur sanè. **M** A. Hoc annumerato, quot tempora erunt? **D** I. Octo. **M** A. Vt ergo minimus, qui etiam primus est pes, minus quam duo: ita minimus qui primus est versus, minus habere quam octo tempora non potest. **D** I. Ita est.

M A. Quid maximus versus, quo ampliorem esse non oporteat, quot tandem temporū esse debet? Nonne statim videbis, si ad illam progressionē retulerimus animum, de qua toties tam multa dicta sunt? **D** I. Iam intelligo ampliorem quam trigintaduū temporum versum esse non posse. **M** A. Quid de metri longitudine, censēsne ampliorem esse debere quam versum, cum metrum id, quod est minimum, tamē minus sit quam minimus versus? **D** I. Non censco.

M A. Cum ergo metrum incipiat à duobus pedibus, versus à quatuor: aut illud à spatio duorum pedū, hoc à quatuor annumerato silentio, metrum autem octo pedes non excedat, nonne cum & versus metrum sit, necesse erit eum tot pedes ratione non excedere? **D** I. Ita est. **M** A. Rursus cū versus non sit longior quam trigintaduū temporum, & metrum sit etiam longitudo versus, si cōiunctionem duorum membrorum talem non habeat, qualis in versu præcipitur, sed tantum certo fine claudatur, neque debeat longius esse, quam versus, nonne manifestum est, vt versum pedes octo, ita metrum trigintaduō tempora excedere nō oportere? **D** I. Assentior. **M** A. Erit ergo idem spatium temporis, & idem numerus pedum & metro & versui, communisque quidam terminus, vltra quem progredi vtrunque non debeat: quanuis metrum quadruplicatis pedibus, à quibus esse incipit: versus autem quadruplicatis temporibus, à quibus & ipse esse incipit, finiatur: vt crescendi scilicet modum quaternaria illa ratione seruata metrum cum versu communicauerit in pedibus, versus cum metro in temporibus.

D I. Intel-

Metrum quod dicatur.

† al. auditus accipit, quod.

Modus temporum ac pedum in metro. Ca. IX.

Intelligo & probo, atque sic habere istam concordiam consensionemque delector.

DIVI AVRELII AVGVSTINI
Hipponenſis Episcopi, de Mu-
ſica liber quartus.

M. A.

REDEAMVS ergo ad metri cō-
ſyderationē, propter cuius pro-
greſſum, ac longitudinē de ver-
ſu tecum aliquid agere coactus
ſum, cuius tractandi poſtea no-
bis eſt cōſtitutus locus. Sed pri-
mo illud quæro, vtrum non re-
pudies, quod vltimam ſyllabā,

quæ metrum terminat, ſeu longa, ſeu brevis ſit, poëtæ
atque eorum iudices grammatici nihil ad rem perti-
nere arbitrati ſunt? D. I. Omnino repudio: non enim
mihi videtur eſſe rationis. M. A. Dic mihi obſecro,
quod metrum ſit in pyrrhichio minimum? D. I. Tres
breues. M. A. Quantum ergo ſilendum eſt dum re-
petitur? D. I. Vnum tempus quod eſt vnius brevis

ſyllabæ ſpatium. M. A. Age iam percutite hoc metrū,
non voce, ſed plaſu. D. I. Feci. M. A. Percute etiā
hoc modo anapaſtū. D. I. Et hoc feci. M. A. Quid
tibi viſum eſt intereſſe? D. I. Prorſus nihil. M. A.
Quid cauſæ, cur ita ſit, potēsne dicere? D. I. Videtur
mihi ſatis apparere: nam quod in illo ad ſilētium, hoc
in iſto ad productionem vltimæ ſyllabæ refertur: nam
eodem modo ibi brevis vltima, vt hic longa percuti-
tur, & poſt tantundem interuallum reditur ad caput.
Sed ibi quieſcitur, donec ſpatium pyrrhichij pedis, hic
donec longæ ſyllabæ impleatur. Ita in vtroq; par mo-
ra eſt, qua interpoſita remeamus. Non igitur abſurde
illi vltimam ſyllabam metri, ſeu longa, ſeu brevis ſit,
nihil ad rem pertinere voluerunt: vbi enim finis eſt,
ſilentium ſequitur, quantum ad ipſum metrum atti-
net quod finitur. M. A. An eos in hac cauſa repetitio-
nem vllam vel reditum ad caput conſyderare debuiffe
exiſtimas, ac non tantūmodo quia finitur, quaſi deinceps
nihil dicendum ſit? D. I. Iam aſſentior vltimam
ſyllabam indiſſerenter eſſe accipiendam. M. A. Re-
cte. Sed ſi hoc propter ſilentium ſit, quoniam ita con-
ſyderandus eſt finis, quaſi deinceps nihil ſoniturus
ſit qui finierit, & ob hoc ſpatium tēporis in ipſa quie-
te largiſſimū, nihil diſtat quæ ibi ſyllaba locetur, nōne
illud eſt conſequens, vt ipſa vltimæ ſyllabæ indiſ-
ſerentia, quæ & propter largum ſilentij ſpatium con-
ceditur, ad id proficiat, vt ſiue id brevis ſyllaba, ſiue lon-
ga ſit, eandem ſibi aures pro longa vendicent? D. I.

*al. conſy-
deratur.

Quot ſylla-
bis minimū
cōſtituatur
pyrrhichij
metrū, quā-
diu quoque
ſilendum.
Cap. II.

Video planē eſſe conſequens. M. A. Vidēsne etiam
illud cum diximus minimum metrum eſſe pyrrhichi-
um tres breues ſyllabas, vt vnius brevis ſpatio ſileatur
dum ad initium reuertimur, nihil intereſſe, vtrum hoc
metrum, an pedes anapaſtos repetamus? D. I. Iam
hoc quidem paulo ante illa percuffione percepi. M. A.
Nōne ergo quicquid hic eſt conſuſum, diſtinguen-
dum aliqua ratione arbitraris? D. I. Omnino arbi-
tror. M. A. Dic vtrum aliam videas eſſe rationem
quæ iſta diſtinguat, niſi vt metrum pyrrhichium non
illud ſit minimum, quod tibi videbatur in tribus bre-
uibus, ſed in quinque. Poſt vnum enim pedem ac ſe-
mipedem ſilere mora ſemipedis eius, qui debetur im-
plendo pedi, atque ita redire ad initium, & hoc mini-
mum metrum in pyrrhichio conſtituere, non nos ſi-
nit anapaſti parilitas, vt iam demonſtratum eſt: qua-

re poſt duos pedes & ſemipedem ſilendum eſt illud D.
vnum tempus, ſi conſuſione carere volumus. D. I.
Cur enim non duo pyrrhichij ſunt minimum metrū
in pyrrhichio, & quatuor ſyllabæ breues potius, poſt
quas ſilere opus non ſit, quā quinque, poſt quas eui-
ſit? M. A. Vigiſanter quidem, ſed non caues ne ab
hoc te ita proceſſus iumaticus, vt ab illo anapaſtus exclu-
dat? D. I. Vt, um dicis M. A. Placet ergo hic mo-
dus in quinque breuibus, & ſilentio vnius temporis?

D. I. Placet vero. M. A. Videtur mihi oblitum eſ-
ſe te, quemadmodum in rhythmo dixerimus poſſe di-
ſcerni, vtrum pyrrhichio an proceleumatico currere-
tur. D. I. Bene admones. Nam plaſu iſtos nume-
ros abinuicem diſtinguendos comperimus: quare iam
neque hic iſtum proceleumaticum metior, quem plaſu
adhibito a pyrrhichio diſcernere potero. M. A. Cur
igitur non eundem plaſum adhibendum vidisti, vt
ab illis tribus breuibus, id eſt, pyrrhichio & ſemipede,
poſt quem oportet vnum tempus ſilere, diſcerneretur
anapaſtus? D. I. Iam intelligo & in viam redeo, me-
trumq; in pyrrhichio minimum tres ſyllabas breues,
quæ annumerato ſilentio duorum pyrrhichiorū tem-
pus occupant, eſſe confirmo. M. A. Probant ergo au-
res tuæ hoc genus numeri: Si aliqua bene vis, benedic,
bene fac animus, Si aliqua male vis, male dic, male fac
animus medium eſt. D. I. Satis probant, præſertim
cum iam recordatus ſim quemadmodum eos plaudi
oporteat, ne cum metro pyrrhichio anapaſti conſun-
dantur pedes. M. A. Vide & iſta, Si aliquid es, age
bene: male qui agit, nihil agit, & ideo miſer erit. D. I.
Suauiter etiam iſta ſe inſinuant, niſi vno loco, vbi fi-
nis tertij cum initio quarti copulatur. M. A. Idipſum
omnino eſt, quod a tuis auribus deſyderavi. Nō enim
frustra ſenſus offenditur, cum omnium ſyllabarū nul-
lo interpoſito ſilentio tempora ſingula expectat: quam
expectationem profecto fraudat concurſus duarum
conſonantium t & n, quæ præcedentem vocalem lon-
gam eſſe cogunt, & in duo tempora extendunt: quod
genus grammatici poſitione longam ſyllabam vocāt.
Sed propter illam vltimæ ſyllabæ indiſſerentiam, ne-
mo criminatur hoc metrū, cum id ſynceræ atque ſe-
ueræ aures etiam ſine accusatore condemnent. Nam
vide quaſo quantum intereſt, ſi pro eo quod eſt, Male
qui agit, nihil agit: dicatur, Male qui agit homo, perit.

D. I. Hoc ſanē liquidum atque integrum eſt. M. A.
Hoc ergo nos obſeruemus propter muſicæ ſyncerita-
tem, quod poëtæ non obſeruant propter facilitatem
canendi, vt quoties, exempli cauſa, nobis necesse eſt a-
liqua metra interponere, in quibus nihil debetur pedi
quod ſilentio compenſetur, eas ponamus vltimas ſyl-
labas, quas lex eiſdem numeri flagitat, nec cum ali-
qua offenſione aurium & falſitate menſuræ, à fine ad
initium redeamus, concedentes tamen illis, vt ita me-
tra talia finiant, quaſi deinceps nihil dicturi, & ideo
extremam ſyllabam ſeu longam ſeu breuem impune
conſtituant. Nam in continuatione metrorum aper-
tiſſime conuincuntur aurium iudicio, nō ſe debere po-
nere vltimam, niſi quæ ipſius metri iure atque ratione
ponenda eſt. Hæc autem continuatio ſit, cum pedi ni-
hil debetur propter quod ſilere cogamur. D. I. Intel-
ligo & gratum habeo quod talia polliceris exempla,
quibus nullam patiatur ſenſus iniuriam. M. A. Age,
nunc ordine de his quoq; renuncia pyrrhichijs: Quid
erit homo, Qui amat hominem, Si amet in eo Fra-
gile quod eſt? Amet igitur Animum hominis, Et

Pyrrhichia-
rum metro-
rum ordo &
numerus.
Cap. III.
erit

G erit homo Aliquid amans. Quid hæc videntur? **D** I.
Quid nisi suauissime atq; integerrime currere? **M** A.
Quid ista? Bonus erit amor, Anima bona sit: Amor
inhabitat, Et anima domus. Ita bene habitat, Vbi bo-
na domus: Vbi mala, male. **D** I. Etiam ista conti-
nuata suauissime accipio. **M** A. Nunc tres semipe-
des vide, Animus hominis est Mala bonave agitans.
Bona voluit, habet. Mala voluit, habet. **D** I. Hæc
quoque interposito vnus temporis silentio, iucunda
sunt. **M** A. Sequuntur quatuor pleni pyrrhichij, hoc
accipe & iudica. Animus hominis agit Vt habeat ea
bona, Quibus inhabitet homo, Nihil ibi metuit. **D** I.
In his quoq; certa & iucunda mensura est. **M** A.
Audi iam nunc nouem syllabas breues, Audi & iudi-
ca. Homo malus amat & eget, Malus etenim ea bo-
na amat, Nihil vbi satiat eum. **D** I. Prome nunc
quinque pyrrhichios. **M** A. Leuicula fragilia bona,
Qui amat homo, similiter habet. **D** I. Iam hoc sat
est & probo, nunc adde semipedem. **M** A. Faciam.
Vaga leuia fragilia bona, Qui amat homo similis erit.
D I. Bene prorsus, & sex iam expecto pyrrhichios.

H **M** A. Et hos audi, Vaga leuicula fragilia bona,
Qui adamat homo, similis erit eis. **D** I. Satis est, ad-
de semipedem. **M** A. Fluida leuicula fragilia bona
Quæ adamat anima, similis erit eis. **D** I. Sat est &
bene est, da iam septem pyrrhichios. **M** A. Leuicu-
la fragilia gracilia bona, Quæ adamat animula simi-
lis erit eis. **D** I. Accedat his semipēs, nam hoc ele-
ganter se habet. **M** A. Vaga fluida leuicula fragilia
bona, Quæ adamat animula, sit ea similis iis. **D** I.
Octo pedes iam restare video. Vt iam istas minutias
euadamus, quanquam enim approbent aures naturali
quadam dimensione quod sonas, nolim te tamen tot
breues syllabas querere, quas ni fallor, contextas inue-
nire in coniunctionem verborum difficilius est, quam
si eis miscere longas liceret. **M** A. Nihil te fallit, &
vt tibi probem gratulationem meam, quod hinc ali-
quando transire permittimur: metrum quod restat hu-
ius generis sententia faciliore cōponam. Solida bo-
na bonus amat, & ea quæ amat, habet. Itaq; nec eget a-
mor, & ea bona deus est. **D** I. Habeo cumulatissime
perfecta metra pyrrhichij **M** A. Sequuntur iam-
bica, de quibus mihi singulis bina exempla sufficiunt,
quæ nulla interpellatione audire delectat. **D** I. Ge-
ram tibi morē, sed ista quæ iam peregrinus quot sunt?

D I. Quatuordecim. **M** A. Quot etiam iambica
fore credis? **D** I. Aequè quatuordecim. **M** A. Quid
si eis velim pro iambo tribrachum ponere, nonne mul-
tiformior varietas erit? **D** I. Manifestum est quidē,
sed ego exempla ista in solis iambis audire cupio, ne
longum faciamus: pro quauis enim longa syllaba duas
breues posse poni, facilis disciplina est. **M** A. Faci-
am quod vis, gratumq; habeo quod intelligētia sequa-
ci minuis laborem meum. Sed aurem ad iambicū pre-
be. **D** I. Istic sum, incipe. **M** A.

- 1 Bonus beatus.
- 2 Malus miser sibi est malum.
- 3 Bonus beatus, deus bonum eius.
- 4 Bonus beatus est, deus bonum eius est.
- 5 Bonus vir est beatus, Videt deum beate.
- 6 Bonus vir & sapit bonum, Videns deum beatus est.
- 7 Bonus deum videre qui vult. Bene viuit hic, videbit.
- 8 Bonum videre qui cupit diem,

Bonus sit hic, videbit & deum.
10 Beatius est bonus, fruens enim est deo.
Malus miser, sed ipse pœna fit sua.
11 Beatus est videns deum, nihil cupit plus.
Malus bonum foris requirit, hinc egestas.
12 Beatus est videns deum, nihil boni amplius.
Malus bonum foris requirit, hinc eget miser.
13 Beatus est videns deum, nihil boni amplius vult.
Malus foris bonum requirit, hinc eget miser fit.
14 Beatus est videns deum, nihil boni amplius vult.
Malus foris bonum requirit, hinc eget miser homo.
D I. Trochæus est, prome trochaica: nam ista de se
habēt optime. **M** A. Faciā, & eodē modo quo iābica.

- 1 Optimi non egent.
- 2 Veritate non egetur.
- 3 Veritas sat est semper hæc manet.
- 4 Veritas vocatur ars dei supremi.
- 5 Veritate factus est mundus iste quem vides.
- 6 Veritate facta cuncta, quæ gignit videmus.
- 7 Veritate facta cuncta sunt, omniūq; forma veritas.
- 8 Veritate cuncta facta cerno, veritas manet, mouen-
tur ista.
- 9 Veritate facta cernis omnia, veritas manet, mouē-
tur omnia.
- 10 Veritate facta cernis ista cuncta, veritas tamē ma-
net, mouentur ista.
- 11 Veritate facta cuncta cernis optime, veritas manet,
mouentur hæc, sed ordine.
- 12 Veritate facta cuncta cernis ordinata, veritas ma-
net, nouans mouet quod denouatur.
- 13 Veritate facta cuncta sunt & ordinata sunt, veritas
nouat manens, mouentur vt nouentur hæc.
- 14 Veritate facta cuncta sunt, & ordinata cuncta, ve-
ritas manens nouat, mouentur vt nouentur ista.
D I. Spondeum sequi video. Nam & trocheus fa-
tis auribus fecit. **M** A. Hæc sunt metra spondei.

- 1 Magnorum est libertas.
- 2 Magnum est munus libertatis.
- 3 Solus liber fit, qui errorem vincit.
- 4 Solus liber viuit, qui errorem iam vicit.
- 5 Solus liber vere fit, qui erroris vinclum vicit.
- 6 Solus liber vere viuit qui erroris vinclum iam
vicit.]
- 7 Solus liber nō falso vinit, qui erroris vinclum iam
deuicit.
- 8 Solus liber iure ac vere viuit, qui erroris vinclum
magnus deuicit.
- 9 Solus liber iure ac non falso vinit, qui erroris vin-
clum funestum deuicit.
- 10 Solus liber iure ac vere magnus viuit, qui erroris
vinclum funestum iam deuicit.
- 11 Solus liber iure ac non falso magnus viuit, qui er-
roris vinclum funestum prudens deuicit.
- 12 Solus liber iure ac non falso securus viuit, qui er-
roris vinclum funestum prudens iam deuicit.
- 13 Solus liber iure ac nō falso securus iā viuit, qui er-
roris vinclum tetrū ac funestum prudens deuicit.
- 14 Solus liber iure ac nō falso securā vitā viuit, qui er-
roris vinclum tetrū ac funestū prudēs iam deuicit.

D I. Nec de spondeo habeo quod requiram, venia-
mus ad tribrachum. **M** A. Ita vero. Sed cū omnes
quatuor superiores pedes de quibus dictū est, quatuor
& dena metra pepererint, quæ sunt simul sex & quin-
quaginta, plura sunt expectanda de tribracho. In illis
enim cum spatiū semipedis in silētio est, plus vna syl-
laba non

De metro
iambico.
Cap. III.

K
Deest nonū
genus.

De metro
trochaico.
Cap. V.

De metro
spondaico.
Cap. VI.

Tibrachi
metra quot
sint.
Cap. VII.

A labā non siletur in hoc autem cum silemus, num censes vnus brevis syllabæ spatio tantummodo silere oportere: an & duarum breuium mora silentio cōcineri possit? Quandoquidem nemo dubitauerit duplicem huius esse diuisionem. Namque aut ab vna incipit, finitur ad duas: aut contrā incipiens à duabus, vna terminatur.

Quare hunc necesse est viginti & vnū metra procreare. **D I.** Verissimum est. Namque incipiunt à quatuor breuibus, vt duo tempora sileamus. Deinde quinque sunt, vbi vnum silemus. Tertio sex, vbi nihil silendum est. Quarto septem, vbi rursus duo tempora silenda sunt. Inde octo, vbi vnum. Sexto nouem, vbi nullum, atque ita cum singulae adduntur, donec ad viginti quatuor syllabas veniatur, qui octo sunt tribrachi, viginti vnū omnino metra cōplentur. **M A.** Expeditissime rationē secutus es, sed censes ne vbiq; à nobis exempla esse promēda? An ea quæ illis quidem primis pedibus subieciimus, satis putandum est luminis cæteris esse præbitura?

D I. Meo quidem iudicio satis. **M A.** Nec ego nūc aliud requiro quā tuum. Veruntamen quoniam iam optime scis in pyrrhichiis metris notato * plausu posse tribrachum dupliciter percuti, quæro vtrū pyrrhichij primum metrum possit etiam tribrachi metrum habere? **D I.** Non potest. Maius enim metrū oportet esse quā pedem. **M A.** Quid secundum? **D I.** Potest. Nam breues quatuor pyrrhichij duo sunt tribrachos vnus est & semipes, ita vt ibi nullū, hic duo tēpora sileamus. **M A.** Notato * igitur plausu habes in pyrrhichiis etiā tribrachi exempla vsq; ad sedecim syllabas, id est, vsq; ad quinque tribrachos & semipedē, quibus debes esse contentus. Cætera enim potes vel voce vel aliquo pulsu * per te ipse contexere. Si tamē adhuc aurium sensu explorandos huiuscemodi numeros arbitraris.

D I. Faciā equidē quod videtur, videamus quæ restāt.

M A. Dactylus sequitur qui semel diuidi potest, an aliter putas? **D I.** Immo ita est. **M A.** Quota ergo eius pars potest esse in silentio? **D I.** Duo scilicet dimidia. **M A.** Quid si post dactylum trochæo constituto velit quispiam silere vnum tempus, quod in breui syllaba dactylo debetur implendo, quid respōdebimus? Non enim possumus dicere minus quā spatium semipedis silere non oportere. Ratio enim superius tractata non minus, sed amplius q̄ semipedis tempus silendum esse persuaserat. Nam vtrique minus quā semipes siletur in choriambō, vbi post ipsum choriambum bacchius collocatur, cuius exemplum est, Fōticolæ puellæ: vnus enim brevis syllabæ spatio hic nos silere cognoscis, quod sex temporibus debetur implendis. **D I.** Verum dicis. **M A.** Cōstituto ergo trochæo post dactylum, licebit ne etiam vnum tempus silere? **D I.** Ita cogor fateri. **M A.** Quis te tandem cogeret, si meminisses superiorum? Hoc enim tibi accidit, quod de indifferentia vltimæ syllabæ, & quomodo sibi vltimam longam vendicent aures, vbi restat spatium quo porrigatur, etiam si brevis sit, quid demonstratum fuerit oblitus es. **D I.** Iam intelligo: nam vtrique si vltimam syllabam breuem, quando restat silentium, longam aures accipiunt, sicut superiore ratione exemplisque cognouimus: nihil intererit vtrum post dactylum trochæus an spondeus locetur. Quamobrem cum repetitio distinguenda silentio est, vnam longam syllabam oportet post dactylum ponere, vt duorum temporum spatio sileamus. **M A.** Quid si pyrrhichius ponatur post dactylum, recte ne fieri putas? **D I.** Non recte: nam vtrum idem sit, an iambus, nihil interest: siquidē

Tomus primus.

pro iambo eum necesse est accipi propter vltimā, quā longam exigunt aures: quia restat silentium. Iambū autem non oportere reponi post dactylum, propter diuersitatem leuationis & positionis, quarum neutram oportere in dactylo habere tria tempora, quis non intelligat? **M A.** Optime omnino atque sagaciter. Sed quid tibi tandem videtur de anapæsto, an eadem ratio est? **D I.** Prorsus eadem. **M A.** Iam ergo bacchium consideremus si placet, & dic mihi quod primum eius metrum est. **D I.** Quatuor syllabas puto esse, vnam breuem & tres longas: quarum duæ ad bacchium pertinent, vna vero vltima ad inchoationem eius pedis, qui cum bacchio poni potest, vt id quod ei debetur, sit in silentio: in aliquo tamen exemplo velim hoc auribus explorare. **M A.** Facile quidem est exempla subiicere, quibus tamen non te arbitror ita vt superioribus posse delectari: nam isti quinquorū temporū pedes, vt etiam septenorum non tam suauiter currunt, quā ij qui aut in æquas partes diuiduntur, aut in simplam & duplam, vel duplam & simplam: tātum interest inter sesquatos motus & æquales aut complicatos, de quibus satis in primo illo nostro sermone tractauimus. Itaque hos pedes quinque ac septem scilicet temporū, vt spernentius poëta, ita soluta libentius assumit oratio, quod videri facilius in exemplis quæ postulasti potest: nā ista, Laborat magister docēs tardos. Hoc reuolue * interposito triū temporum silentio, quod vt sentires facilius, ideo post tres pedes longam posui, quod est initium cretici, qui cum bacchio poni potest. Nec ad * primi metri exemplum dedi, quod est quatuor syllabarum, ne vnus pes non esset satis ad commouendum * sensum tuum, quantum post illum, atq; vna longam silere deberes. Quod ecce nunc edam atq; ipse repetam, vt in meo silentio tria tēpora sentias. Labor nullus, amor magnus. **D I.** Satis apparet soluta orationi hos esse congruētiōres pedes, & nihil opus est exemplis cætera excurrere. **M A.** Verum dicis, sed nūc tibi cum silendum est, vna tantum longa videtur poni posse post bacchium. **D I.** Non sanē, sed etiam breuis & longa, qui eiusdem bacchij semipes prius est: nam si nobis inchoare creticum licuit, quia cum eodem bacchio poni potest, quanto magis id de ipso bacchio facere licebit, cum præsertim non totū * de cretico posuerimus, quod primæ parti bacchij sit æquale temporibus. **M A.** Iam ergo si placet, me audiente atque indicante, tu ipse per cætera excurrere, & quid ponatur post plenum pedem quando silentio reliquum impletur, in omnibus pedibus qui restant exequere. **D I.** Breuissimum iam opinor atq; facillimum est quod requiris: nam quod de bacchio dictum est, id etiam de secundo pæone dici potest. Post creticum autem & vnam longam syllabam licet ponere & iambū & spondeum, ita vt aut tria tempora, aut duo, aut vnum sileatur. Quod autē de hoc dictum est, id & in primū & in vltimum pæonem cadit. Iam post palimbacchium vel vnam longam vel spondeum collocari decet, quocirca & in hoc metro aut tria tempora aut vnum silebitur. Eadem conditio est pæonis tertij: sanē vbiq; spondeus, ibi & anapæstus iure ponitur. Post molossum vero, quod ad eius attinet diuisionem, aut vnam longam, aut quatuor, aut duas ponimus, vt duo tempora sileamus. Sed quoniam & sensu & ratione exploratum est, ordinari cum eo posse omnes sensum temporum pedes, erit post eum locus & iambo, & tria tēpora silenda remanebunt: erit & cretico, & vnum tacebitur, hac cōditione

Ex bacchiū
pedis * veri
Cap. IX.

B

* aliis, re-
soluc.

* aliis, a-
deo.

* aliis, com-
monendum.

* aliis, cāsi.

F
Pleno pedi
quid adda-
tur ante silē-
tium. Cap. X.

l rione

* aliis, me-
tato. * mu-
tato.

* aliis. Mu-
tato.
Metato.

* aliis, plau-
su.

De pedibus
dactylo post
ponēdis pro
pter silentiū.
Cap. VIII.

G tione erit & bacchio. At si in duas breues primam cre-
tici, & secundam bacchij solueris, erit & pæoni quarto.
Quod autem de molosso, id etiam de cæteris sex tem-
porum pedibus dixerim. Iam proceleumaticum arbi-
tror ad cæteros qui quatuor temporibus constant esse
referendum, nisi cum tres breues post eum locamus.
Quod ita est ac si anapæstum locemus, propter vlti-
mam syllabam quæ cum silentio lōga accipi solet. Pri-
mo vero epitrito iambus recte subiungitur, & bacchius
& creticus, & pæon quartus hoc dictum sit & de secun-
do, vt tempora sileantur, aut quatuor aut duo. Duos au-
tem reliquos epitritos recte possunt consequi spondeus
& molossus: ita vt & primam spondei & primam & se-
cundam molossi in duas breues soluere liceat. Ergo in
his metris, aut tria tempora, aut vnū tacebitur. Dispon-
deus restat, post quem si posuerimus spondeum, qua-
tuor tempora silenda erunt. Si molossum, duo, manen-
te licentia soluendi longā in duas breues, vel in spōdeo
vel in molosso, excepta vltima. Habes quod me percur-
rere voluisti, nisi aliquid forte emendabis. MA. Im-
mò non ego sed tu, cum aurem ad iudicandū adhibue-
ris: nam quæro à te, vtrum cū dico & plaudo istuc me-
trum, Verus optimus: & hoc, Verus optimorū: & hoc,
Veritatis inops: tū iucunde hoc tertium q̄ illa superio-
ra tuus sensus accipiat, quod ea repetendo, & cū debitis
silentiis plaudendo facile iudicabit. DI. Manifestū
est, quod iucunde illa, hoc iniucunde accipiat. MA.
Non ergo recte post dichoriū iambus ponitur. DI.
Ita est. MA. Recte autem posse poni post cæteros af-
sentitur quisquis hæc metra cū disciplina interponen-
dorum silentiorum repetierit, Fallacem caue, Male ca-
stum caue, Multiloquum caue, Fallaciam caue, & Inui-
dum caue, & Infirma caue. DI. Sentio quod dicis &
approbo. MA. Vide etiam vtrum te nihil offendar,
cum interposito duorum temporum silentio, hoc me-
trum repetitur: & vtrunq; inæqualiter pergit. Num e-
nim ista sonant vt ista, Veraces regnant, Sapientes re-
gnant, Veriloqui regnant, Prudentia regnat, Boni in
bonis regnant, Pura cuncta regnant. DI. Immo hæc
æqualiter & suauiter, illud autem absurde. MA.
Hoc ergo tenebimus in metris, sex temporum pedum,
dichorium iambo, antispastum spondeo male claudi.
DI. Tenebimus sanè. MA. Quid causa cur ita
sit? Nōne approbabis si animaduertes leuatione ac
positione in duas partes diuidi pedem, ita vt si qua in
eo syllaba media est, vel vna vel duæ, aut parti attri-
buantur priori vel posteriori, aut in vtraque partian-
tur? DI. Noui quidem istuc, & verum est, sed quid ad-
rem? MA. Hoc quoq; attende quod dicam, tunc vi-
debis facilius quod requiris. Nam manifestum tibi esse
arbitror alios esse sine mediis syllabis pedes, vt pyrrhi-
chius & cæteros binarum syllabarum, alios in quibus
medium, aut primæ parti aut extremæ, aut vtrique, aut
neutri spatio conueniat. Primæ, vt in anapæsto, vel pa-
limbacchio, vel in pæone primo. Extremæ, vt in dacty-
lo, vel in bacchio, vel in pæone quarto. Vtrique, vt in
tribracho, siue in molosso, siue in choriambos siue in
quolibet ionico. Neutri, vt in cretico, siue in pæonibus
secundo & tertio, siue in diambos, dichorio, antispasto.
Nam qui pedes in tres æquales partes diuidi possunt,
media pars in his conuenit cum prima & extrema.
Qui autem non possunt, aut cum primatantum, aut cū
extrema, aut cum neutra. DI. Et hoc æque est ve-
rum, & quò tendat expecto. MA. Quò tandem pu-
tas, nisi vt videas iambum post dichorium ideo male

poni cum silentio, quia mediū eius est, nec primæ parti K
æquale nec extremæ, & ideo à leuatione ac positione
discordat: Hoc etiam de spondeo intelligitur, qui simi-
liter post anapæstum cum silentio non amat poni. An-
quicquam tibi aduersum ista dicendum? DI. Mihi
vero nihil, nisi quòd ista offensio quæ fit auribus, cum
ita hi pedes collocantur, in comparatione fit eius sua-
uitatis quæ oblectat auditum, aut cum post cæteros se-
nūm temporum hi cum silentio ponuntur pedes. Nam
si aliis tacitis me consulueris, quemadmodum sonaret
exemplis subiectis, aut post dichorium iambus, aut post
antispastum spondeus cum silentio positi, dicam quod
sentio, fortasse approbarem & laudarem. MA. Nō
equidem resisto tibi. Satis est mihi tamē quòd hæc col-
latio in comparatione talium numerorum. s. melius so-
nantium, sicut dicis offendit. Eò enim est improbanda,
quòd cum eiusdem generis etiā illi sint pedes quos hic
labi semipedibus clausos iucundius confitemur, ab his
discrepare non debuit. Sed nōne tibi videtur secun-
dum istam rationē, nec post epitritum secundum iam-
bum cum silentio poni oportere? Nam & in hoc pede
iambus ita medium locum tenet, vt nec prioris nec po-
sterioris partis temporibus æquetur. DI. Cogit me
superior ratio concedere. MA. Age nunc, redde
mihi omnium metrorum numerum si placet, quæ iam
tractauimus, id est, eorum quæ à suis plenis pedibus in-
cipiunt, clauduntur autem aut suis pedibus plenis, ita
vt silentium cum ad caput reditur non interponamus:
aut non plenis pedibus cum silentio, quos tamen eis cō-
gruere ratio docuit, incipiente numero à duobus non
plenis vsq; ad octo plenos, ita tamen vt triginta duo tē-
pora non excedantur. DI. Operosum quidem est
quod imponis, est tamen operæ precium. Sed memini
nos pauloatē iam peruenisse ad septuaginta septē me-
tra à pyrrhichio vsq; ad tribrachum: cū illi binarū syl-
labarum pedes quatuordecim singuli crearet, quæ sunt
simul quinquaginta & sex. Tribrachus autem viginti
vnū propter geminā diuisionē. His igitur septuaginta
& septē addim⁹ quatuordecim dactyli, & anapæsti tot-
idē. Pleni enim si locētur nullo silentio, incipiente me-
tro à duobus vsq; ad octo pedes, septena pariūt. Additis
vero semipedibus cū silentio incipiente metro ab vno
pede & semis perueniēte ad septē semis alia septena, & M
sunt iam omnia centū & quinq;. Bacchius vero nō po-
test metrum suum ad octo pedes perducere, ne triginta
duo tempora trāseat, neq; quisq; quinūm temporū pes,
sed possunt isti vsq; ad sex peruenire. Bacchius ergo &
qui ei par est, non modo temporibus, sed etiam diuisione,
Pæon secundus à duobus pedibus vsq; ad sex proce-
dentes, cum integri ordinantur sine silentio, quina me-
tra pariunt: cum silentio autem incipientes ab vno se-
mis, & ad quinque semis peruenientes, alia quina cum
vna longa post eos ponitur, & item quina, cum breuis
& longa. Quindena igitur creant, quæ in summam re-
ducta triginta sunt, & sunt iam metra omnia centum
& triginta quinq;. Creticus vero, & qui pariter diuidun-
tur, pæones primus & quartus, quoniam post illos &
vnam longam, & iambum, & spondeum, & anapæ-
stum licet ponere, ad septuagintaquinque perueniunt.
Cum enim tres sint pedes, quina creant sine silentio,
cum silentio autem viginti, quæ simul vt dictum est, fi-
unt quinque & septuaginta, quibus additis superiori
summæ, decē & ducenta complectūtur. Palimbacchius
& qui ei diuisione cōcordat tertius pæon quina pariūt
integri sine silentio, cum silentio autem quina cū vna
longa,

Iambus post
dichoriū ma-
le po-
nitur.
Cap. XI.

Sumari⁹ nu-
merus pedū
ac metrorū.
571. Ca. XII

A longa quina cum spondeo, quina cum anapaesto. Hæc addimus ad maiorem summam, & habemus metra omnia ducenta quinquaginta. Molossus & cæteri sex temporum pedes, qui cum illo simul septem sunt, quaternæ creant integri: cum silentio autem quoniam & vna longa post vnumquæque eorum locari potest, & iambus & spondeus & anapaestus & bacchius & creticus, præon quartus, vicena & octona complent, quæ simul sunt centum nonaginta sex, quæ ducta cum illis quaternis ducta vigintiquatuor complentur: sed hinc octo deducendi sunt, quia post dichorium iambus, & post antispastum spondeus male ordinantur. Reliqua sunt ducenta sedecim, quæ addita maiori summæ, faciunt metra omnia quadringenta sexaginta sex. Proceleumatici ratio haberi non potuit cum his pedibus quibus congruit, propter semipedes qui post hunc plures ponuntur. Nam & vna syllaba post eum poni potest cum silentio, sicut post dactylum & eius confor-

Proceleumatici
tionis gignit
carmina. 21.

Bus pedibus perueniente ad quatuor. Si enim addas quintum, triginta duo tempora, quod non oportet, excedes. Cum silentio vero primus & secundus epitritus terna post locato iambo, terna bacchio, terna cretico, terna præone quarto, quæ sunt cum illis ternis quæ sunt sine silentio, triginta. Terti^o vero & quartus epitriti, restante silentio gignunt cum spondeo terna, & terna cum anapaesto, terna cum molosso, terna cum ionico minore terna cum choriambus, quæ sunt simul cum illis ternis, quæ sine silentio genuerunt triginta & sex. Ergo epitriti omnes sexaginta & sex metra pariunt quæ cum viginti & vno proceleumatici superiori summæ addita, faciunt quingenta quinquagintatria. Dispondeus restat gignens & ipse tria integer, adhibito autem silentio cum spondeo tria, & tria cum anapaesto, tria cum molosso, tria cum ionico à minore, tria cum choriambis: quæ in summam ducta cum illis tribus quæ creat integer, sunt decem & octo. Ita erunt metra omnia quingenta septuaginta & vnum. **M. A.**

Essent quidem, nisi tria detrahenda essent, quia post secundum epitritum dictum est iambum male poni. Sed hoc quidem bene se habet, quare iā dic mihi, quo modo tibi aurem tangat metrum hoc, Triplici vides, ut ortum triuix rotetur ignis. **D. I.** Persuauiter.

M. A. Potēs ne dicere quibus pedibus constet? **D. I.** Non possum. Neque enim inuenio quomodo sibi congruāt quos metior, siue enim pyrrhichiu à capite constitutam, siue anapaestum, siue præonem tertium, non his conueniunt qui sequuntur: & inuenio hic quidē creticum post tertium præonem, ut reliqua sit longa syllaba, quam creticus post se non respuit collocari. Sed his pedibus hoc metrum constare recte non posset, nisi interposito silentio trium temporum. Nunc vero nihil siletur, cum hoc repetendo permulcet auditum.

M. A. Vide igitur vtrum incipere debeat à pyrrhichio, deinde metiamur dichorium, tum spondeum, qui complet tempora, quorum duo sunt in principio. Potest item caput tenere anapaestum, deinde diambum metiri, ut extrema longa collocata quatuor temporibus anapaesti perficiat sex tempora, quæ cum diambus conueniunt, ex quo intelligas licet partes pedum non solum in fine poni, sed etiam in capite metrorum.

D. I. Iam intelligo. **M. A.** Quid si demam vnam ultimam longam, ut tale sit metrum, Segetes meus la-

Tomus primus.

bor. Nonne animaduertis cum silentio duorum temporum repeti? Ex quo manifestum est & aliquam partem pedis posse in principio metri poni, & aliquam in fine, & aliquam in silentio. **D. I.** Et hoc manifestum est. **M. A.** Sed hoc fieri si dichorium metiaris integrum in hoc metro. Nam si diambo à capite anapaestus ponatur, cernis partem pedis in principio positam, quæ habet iam quatuor tempora. Duo autem quæ debentur, siletur in fine. Ex quo discimus posse metrum incipere à parte pedis, & desinere ad plenum pedem, sed nunquam sine silentio. **D. I.** Et hoc perspicuum est.

M. A. Quid hoc metrum? Potes ne metiri & dicere quibus pedibus constet? Iam satis terris nimis atque diræ Grædis misit pater, & rubente Dextera sacras iaculatus arces. **D. I.** Possum constituere in capite creticum, & duos metiri reliquos senum temporum pedes, vnum ionicum à maiore, alterum dichorium, & silere vnum tempus quod adiungitur cretico ut sex tempora compleantur. **M. A.** Non nihil defuit cōsiderationi tuæ. Nam cum dichorius est in fine, restante silentio, vltima eius quæ brevis est pro longa accipitur. An hoc negabis?

D. I. Immo fateor. **M. A.** Non ergo constitui decet in fine dichorium, nisi nullo in repetitione consequente silentio. ne non iam dichorius, sed epitritus secundus sentiat. **D. I.** Manifestum est. **M. A.**

Quomodo ergo metimur hoc metrum? **D. I.** Nescio.

M. A. Attende ergo vtrum bene sonet cum ita pronuncio, ut post tres primas syllabas vnum tempus sileam. Ita enim in fine nihil debet, ut decenter ibi possit esse dichorius. **D. I.** Iucundissime sonat.

M. A. Hoc quoque igitur adiungamus arti, ut non solum in fine, sed & ante finem cum oportet sileamus.

Tunc autem oportet cum id quod debetur implendis temporibus pedum aut indecenter siletur in fine propter ultimam breuem, ut in hoc quod dictum est: aut cum duo constituantur non pleni pedes, vnus in capite, alter in fine qualis iste est, Gētiles nostros inter oberrat equos. Sensisti enim ut opinor me post quinque syllabas longas, moram duorum temporum siluisse, & tantundem in fine silendum est, dum reditur ad caput. Si enim hoc metrum ad legem sex temporum metiaris: erit tibi primus spondeus, secundus molossus, tertius choriambus, quartus anapaestus. Spondeo igitur debentur duo tempora, ut sex temporum pedem impleat: & anapaesto itaque duo siletur post molossum ante finem, & duo post anapaestum in fine. Si autem ad legem temporum quatuor: vna longa erit in capite deinde duos metimur spondeos, deinde duos dactylos, & post vna concludetur. Silemus itaque duo tempora post geminum spondem ante finem, & duo in fine, ut ambo pedes impleantur, quorum dimidias partes in capite atque in extremo posuimus. Nonnunquam tamen quod duobus non plenis pedibus debetur in principio ac fine collocatis, finali tamen silentio redditur, si tantum sit ut dimidij spatium temporis non excedat, qualia hæc duo sunt, Sylux laborantes, geluque Flumina cōstiterint acuto. Horum enim primus incipit à palimbacchio, inde excurrit in molossum, & bacchio terminatur. Siletur ergo duo tempora, quorum vnū bacchio, alterū palimbacchio cum reddideris, sena vbiq; tempora implebuntur. Hoc autem posterius dactylo inchoatur, inde pergit in choriambum, clauditur bacchio. Tria igitur tempora silere oportebit. Hinc vnum bacchio, duo dactylo reddimus, ut in omnibus sint sena tempora. Prius autem redditur quod debetur implendo extremo pedi quam in principio con-

l ij fituto.

Horatius, h.
carminum.

Quib^{us} locis
sileo liceat,
Cap. XIII.

Pars pedis
quibus locis
ponitur.
C. XIII.

Hoc exemplū
ex Terentia-
no sumptū
Varro rece-
set inter ver-
sus Ionicos
à maiore.
Simile est il-
lud Catulli,
Super altave-
ctus Arys.

G stituto. DI. Nec aliter omnino fieri aures sinunt.

MA. Nec mirum. Id enim cum repetimus adiungitur capiti quod prorsus extremum est. Itaque in hoc metro quod dictum est, Flumina constiterint acuto. Cum tria tempora senis ubique implendis debeantur, si ea non silentio velis sed voce reddere, possintque reddi & per iambum & per chorium & per tribrachum, quia omnes terna tempora possident, nullo modo ea per chorium reddi sensus ipse permittit, in quo prior est longa syllaba, brevis posterior. Id enim prius sonare debet, quod bacchius debetur extremo, id est, brevis syllaba, non longa quae dactylo primo: licet hoc explorare his exemplis, Flumina constiterint acuto gelu, Flumina constiterint acute gelida, Flumina constiterint in altum nocte. DI. Cui dubium est duo illa suauiter repeti, hoc autem tertium nullo modo. MA. Item cum singula tempora singulis debentur pedibus minus plenis, si ea voce reddere velis, non finit sensus in una syllabam coartari. DI. Mira omnino iustitia. Non enim conuenit quod separatim reddendum est, non etiam constitui separatim. MA. Quocirca in illo metro, Syluae laborantes geluque, si unam longam pro silentio fini addas, sicuti est, Syluae laborantes gelu duro, non probant aures: sicut probant cum dicimus, Syluae laborantes gelu & frigore, quod sagacissime sentis cum singula repetis. Item non oportet cum duo minus pleni pedes ponuntur, maiorem in principio quam in fine poni, nam & hoc condemnat auditus. Tanquam si dicas, Optimum tempus adest tandem: ut primus pes sit creticus, secundus choriambus, tertius spondeus, ut tria tempora sileamus, quorum duo debentur ultimo spondeo ad sena implenda, & unum primo cretico. At si dicatur, Tandem tempus adest optimum, eadem interposita trium temporum mora in silentio, quis non sentiat iucundissime repeti? Quare aut tanti spatij decet esse in fine minus plenum pedem quanti est in principio: ut illud, Syluae laborantes geluque, aut minorem in principio, & in fine maiorem: veluti est, Flumina constiterint acuto. Neque iniuria, quia ubi est aequalitas, nulla discordia: ubi autem dispar est numerus, si a minore ad maiorem veniamus, ut in metiendo & numerando solet, facit ipse rursus in numerando ordo concordiam. Ex quo illud est etiam consequens, ut cum ij de quibus agitur, minus pleni ponuntur pedes, si duobus locis interponitur silentium, id est, ante finem & in fine, tantum ante finem sileatur, quantum debetur extremo, tantum autem in fine quantum scilicet principio: quia medium tendit ad finem, si unam longam pro silentio fini addas, sicuti, Syluae laborantes gelu duro. A fine vero ad principium redeundum est. Si autem utrique tantundem debetur, nulla controversia est, quin tantum ante finem, quantum in fine silendum sit. Sileri autem oportet non nisi ubi terminatur pars orationis. In iis autem numeris qui non verbis finiuntur, sed aliquo pulsu, vel flatu, vel ipsa etiam lingua, nullum in hac re discrimen est, postquam voce percussioneve sileatur, modo ut legitimam secundum suae praedictas rationes intercedat silentium. Quamobrem & a duobus potest minus plenis pedibus metrum incipere, si tamen utriusque coniunctum spatium minus non sit, quam posset esse unius & dimidij pedis. Nam ut supra diximus, tunc recte poni duos minus plenos pedes, cum id quod debetur ambobus, non transsit spatium pedem dimidium. Exemplum est, Montes acuti, ut aut in fine tria tempora sileamus, aut unum tempus post spondeum, & duo in fine. Aliter enim hoc metrum conuenienter metiri non potest. Sit hoc etiam in discipli-

na, ut cum ante finem sileamus, non ibi pars orationis breui syllaba terminetur, ne secundum illam saepe commemoratam regulam, pro longa eam sensus accipiat, sequente silentio. Itaque in hoc metro, Montibus acutis, non possumus silere post dactylum tempus unum, quod post spondeum in superiore poteramus, ne non iam dactylus, sed creticus sentiat: atque ita non duobus minus plenis pedibus, quod nunc demonstramus, sed pleno dichorio & ultimo spondeo metrum constare videatur, duum temporum silentio in fine reddendo. Sed illud notandum est, in principio posito minus pleno pedi, aut ibidem reddi debitum per silentium: sicuti est, iam satis terris niuis atque dirae. Aut in fine: velut, Segetes meus labor. Minus autem pleno pedi qui in fine ponitur, aut ibidem restitui silentio, quod debetur: ut in illo, Ite igitur camenae: aut in aliquo de mediis loco: veluti in hoc, Ver blandum viget aruis, adest hospes hirudo. Unum enim tempus quod debetur ultimo bacchio, vel post totum numerum sileri potest, vel post primum cuius numeri pedem molossum, vel secundum ionicum a minore. Quod vero mediis forte minus plenis pedibus debetur, non nisi ibidem reddi potest: ut est, Tuba terribili sonitu dedit aere curuo. Si enim sic metiamur hoc metrum, ut primum faciamus anapaestum, secundum ionicum quemlibet in syllabis quinque, soluta scilicet longa vel prima, vel ultima in duas breues tertium choriambum, ultimum bacchium. Tria erunt tempora in debitum, unum extremo bacchio reddendum, & duo anapaesto primo, ut sena compleatur. Sed hoc totum spacium trium temporum in fine sileri potest. At si ab integro pede incipias, quinque syllabas primas pro quolibet ionico metitur. Sequitur choriambus. Inde iam pedem integrum non inuenies, quocirca unius longae spatio silere oportebit, quo annumerato choriambus alter implebitur, Bacchio reliquo metrum clausuro, cui tempus unum debitum silebis in fine. Vnde iam esse opinor perspicuum, cum in mediis siletur locis, aut ea restitui tempora quae in fine debentur, aut ea quae ibi debentur ubi siletur. Sed aliquando non est necesse ut sileatur in mediis, cum potest aliter metrum metiri, ut in eo quod paulo ante posuimus. Aliquando autem necesse est, ut in hoc: Vernae temperies aurae tepent, sunt delitiae. Nam manifestum est istum numerum aut quaternorum temporum, aut senorum pedibus currere. Si quaternorum, silendum est unum tempus post syllabam octauam, & in fine duo metiantur. primo spondeo, secundo dactylo, sed a tertio spondeo, quarto dactylo annumerato post longam silentio, quia post breue non oportet, quinto spondeo, sexta dactylo, ultima longa qua numerus clauditur, cui duo tempora debita sileantur in fine. Si autem senorum temporum hinc metimur pedes, primus erit molossum, secundus ionicus a minore, tertius creticus, qui sit dichorius adiuncto silentio unius temporis, quartus ionicus a maiore & longa ultima, post quam quatuor tempora silebuntur. Posset alio modo currere, ut una longa in principio locaretur, quam sequeretur ionicus a maiore, deinde molossum, deinde bacchius, qui fieret antispastus, adiuncto silentio unius temporis, ultimus choriambus metrum clauderet, ita ut quatuor temporum in fine silentium, redderetur uni longae in principio constitutae. Sed aures istam dimensionem repudiunt, quia pars pedis in principio collocata, nisi maior quam dimidia fuerit, non recte illi post plenum pedem finali silentio redditur ubi debetur: sed aliis interpositis pedibus, sciimus quidem quantum debeatur: sed non comprehenditur sensu,

A sensu, ut tanto spatio fileatur, nisi minus debeatur in silentio, quod positum est in sono: quia cum maiorem partem pedis vox peregerit, minor quæ reliqua est, ubicumque facile occurrit. Quamobrem metri quod sub hoc exemplo posuimus, Vernæ temperies auræ tepent, sunt delitiæ: cum sit una necessaria quæ diximus dimensio, si post decimam eius syllabam tempus unum fileatur, & quatuor in fine, est alia voluntaria, si quis post sextam syllabam velit filere duo tempora, & unum post undecimam, & duo in fine. Ut sit in principio spondeus, sequatur hunc choriambus, tertio spondeo silentium duorum temporum annumeretur, ut vel molossus vel à minore ionicus fiat, quartus bacchius adiuncto itidem silentio unius temporis fiat antispastus, quinto choriambus numerus terminetur in voce, duobus temporibus in fine per silentium redditus, in principio locato spondeo. Est item alia. Si enim velis post sextam syllabam unum tempus filebis, & post decimam unum, post undecimam tantundem, & duo in fine, ut sit primus spondeus, secundus choriambus, tertius palimbacchius fiat antispastus uno silentij tempore annumerato, quartus spondeus fiat dichorius unius temporis interiecto, & unius temporis consequente silentio, choriambus ultimus numerum claudat, ita ut fileamus duo tempora in fine, quæ primo debentur spondeo. Est & tertia dimensio, si post primum spondeum tempus unum fileatur, & reliqua quæ in proximo superiore seruentur, nisi quod in eius fine unum tempus filebitur, quia spondeus ille, qui solet in principio locari, consequente unius temporis silentio, factus est palimbacchius, ut plus uno tempore nihil ei debeatur, quod in fine silendum est. Vnde iam perspicis metris interponi silentia, quædam necessaria, quædam voluntaria. Et necessaria quidem, cum aliquid pedibus debetur implendis: Voluntaria vero, cum pleni sunt pedes atque integri. Quod autem superius dictum est, amplius quatuor temporibus silendum non esse: de necessariis silentiis dictum est, ubi debita tempora explentur. Nam in iis quæ voluntaria silentia nominauimus, licet etiam pedem sonare, & pedem filere: quod si paribus interuallis fecerimus, non erit metrum sed rhythmus, nullo certo fine apparente unde redeatur ad caput. Quamobrem si exempli gratia silentiis velis distinguere, ut post primum pedem alterius pedis tempora fileas: non hoc perpetuo seruandum est. Licet autem varietate qualibet connumeratis silentiis usque ad legitima tempora metrum producere: velut in hoc, Nobis verum in promptu est, Tu si verum dicis. Licet hic post primum spondeum quatuor tempora filere, & alia quatuor post sequentes duos. Post tres autem finales nihil filebitur. Iam enim triginta duo tempora terminata sunt: sed multo est aptius & quodammodo iustius, ut vel in fine tantum vel etiam ante finem fileatur. Quod subtracto uno pede fieri potest, ut ita sit: Nobis verum in promptu est, tu dic verum. Hoc & in metris cæterorum pedum tenendum est, scilicet necessariis silentiis, siue finalibus siue mediis reddi debita ut pedes impleantur. Non autem fileri oportet amplius quam pedis partem, quam leuatio positione occupat. Voluntariis autem silentiis & partes pedum & integros pedes filere conceditur, sicut exemplis supradictis monstrauimus. Sed hæcenus interponendorum silentiorum ratio tractata sit. Nunc de pedum commixtione, & de ipsorum metrorum copulatione pauca dicamus, quoniam iam multa dicta sunt cum quaereremus, quos sibi met oporteat misceri

Tomus primus.

pedes, & quod ad metrorum attinet copulationem, nonnulla dicenda sunt, cum de versibus differere cœperimus. Iunguntur enim sibi pedes atque miscentur secundum regulas quas in secundo sermone aperuimus. In hoc autem illud sciendum est, genera metri, quæ à poetis iam celebrata sunt, habuisse authores & inuentores suos, à quibus quædam certas leges positas conuellere prohibemur. Non enim oportet cum illi eas ratione finxerint, aliquid ibi mutare, quanuis secundum rationem sine autum offensio possimus: cuius rei cognitio non arte, sed historia traditur: unde creditur potius quam cognoscitur. Neque enim si Phaliscus nescio qui, metrum ita composuit, ut hæc sonant, Quando flagella ligas, ita liga, vitis & vltimus uti simul cant: scire hoc possumus, sed tantummodo credere audiendo & legendo. Illud est disciplinæ quod ad nos pertinet, videre utrum hoc tribus dactylis constet & pyrrhichio ultimo, ut plerique musice imperiti autumant. Non enim sentiunt pyrrhichium poni non posse post dactylum: an ut ratio docet, primus pes sit in hoc metro choriambus, secundus ionicus, longa syllaba in duas soluta breues, vltimus iambus: post quem tria tempora filebuntur: quod semidocti homines sentire possent, si à docto secundum utramque legem pronuntiaretur, & planderetur. Ita enim naturali & communi sensu iudicarent, quid disciplinæ norma præscriberet. Veruntamen quod poeta ille hos numeros immobiles esse voluit, cum hoc metro utimur custodiendum est: non enim fraudat auditum, quanquam & que nihil fraudaret, si vel pro choriambus diambus, vel ipsum ionicum nulla in breues facta solutione poneremus, & quicquid aliud congruisset. In hoc igitur metro nihil mutabitur, non ea ratione qua inæqualitatem vitamus, sed ea qua obseruamus auctoritatem. Docet sanè ratio, alia institui metra immobilia, id est, in quibus mutare nihil oportet, ut hoc ipsum est de quo satis locuti sumus. Alia mobilia, in quibus locare pedes alios pro aliis licet: sicuti est, Troia: qui primus ab oris, Arma virumque cano. Nam hic pro spondeo anapestum quolibet loco licet ponere. Alia nec tota immobilia, nec tota mobilia: ut est, Pendeat ex humeris dulcis chelys, Et numeros ædat varios, Quibus assonet omne virens. Late nemus & tortis errans qui flexibus vdis. Hic enim ubique & spondeus & dactylus poni posset, præter vltimum pedem, quem metri author semper esse dactylum voluit. Et in iis quidem generibus tribus non nihil valere auctoritatem vides. Quod autem in pedum commixtione ad rationem solam pertinet de iis rebus quæ sentiuntur iudicantem, sciendum est eas partes pedum quæ post certos pedes silentio restante insuauiter locantur, ut iambus post dichorium atque secundum epitritum, & spondeus post antispastum, etiam post alios pedes male locari, quibus isti permixti fuerint. Nam manifestum est iambum post molossus bene poni, sicut hoc exemplum indicat, sæpe repetitum cum silentio in fine temporum trium, Ver blandum viret floribus: at si pro molosso primum dichorium constituas, ut est, Vere terra viret floribus, respuit hoc auditus atque condemnat. Id etiam in cæteris sensu explorante facile est experiri. Ratio nanque certissima est, cum sibi copulantur, qui inter se sunt copulabiles pedes, eas partes debere in fine subiungi quæ omnibus conueniunt in illa serie collocatis, ne inter socios quodammodo discordiæ aliquid oriatur. Illud magis mirandum est, quod cum spondeus & diambus & dichorium insuauiter claudat,

I iij tamen

Metra mobilia & immobilia & neutra

Acacidia

Hoc Terentianus citat ex Porponio.

† in medio & in fine.

De pedum commixtione. Cap. XVI.

G tamen cū hi duo pedes, siue soli siue cū aliis copulabili-
bus quoquo modo mixtis in vna serie fuerint, spondeus
in fine approbante sensu poni nō potest. Quis enim du-
bitet aures libenter accipere ista singula repetita, & Ti-
menda res nō est: & item separatim, iam timere noli.
At si ita iungas, Timenda res iam timere noli, nisi in
soluta oratione audire nolim. Nec absurdum minus
est, si quolibet loco alium connectas, veluti molossum
hoc modo. Vir fortis timenda res, iam timere noli, Vel
etiam ita, Timenda res iā timere vir fortis noli. Cuius
absurditatis causa est, quod pes diiambus etiā ad duplū
& simplū plaudi potest, vt ad simplū & duplū plau-
di potest dichorius. Spondeus autem duplæ parti co-
rum æqualis est, sed cum cum ille trahit ad primā, hic
ad extremam, existit nonnulla discordia: & ita ratio
tollit admirationem. Nec minus miraculum ædit an-
tispastus, cui si nullus pedum, aut certe solus diiambus
misceatur, patitur iambo metrum claudi, cum aliis au-
tem positus nullo modo: & cum dichorio quidem pro-
pter ipsum dichorium. Itaq; hoc minime miror. Cum
cæteris vero senorum temporum pedibus, cur memo-
ratum trium temporum pedem in fine repudiet, nescio
H quæ est causa, secretior fortasse quā vt à nobis asseri
atque ostendi queat. Sed hoc ita esse his exemplis pro-
bo. Nam ista duo metra, Potestate placet, Potestate po-
tentium placet, nemo ambigit suauiter singula repeti
cum silentio trium temporum in fine. At ista insuauiter
cum eodem silentio, Potestate præclara placet, Po-
testate tibi multum placet, Potestate iam tibi sic pla-
cet, Potestate multum tibi placet, Potestatis magnitu-
do placet. Quod ad sensum attinet, peregit officium
suum in hac quæstione, & quid acceperit, & quid ex-
ploferit indicauit: sed de causa cur ita sit, ratio consu-
lenda est. Ac mea quidem in tanta obscuritate nihil al-
liud videt, nisi cum diiambo antispastum dimidiam
partem priorem habere communem. Nam vterque à
breui & longa incipit: posteriorem autem cum dichorio.
Longa enim & breui ambo finiuntur. Itaque an-
tispastus vel solus tanquam suam priorem dimidiam,
vel cum diiambo cum quo eam communiter habet,
collocatus, patitur in fine metri esse iambum, & cum
dichorio pateretur si eidem dichorio talis terminus cō-
ueniret. Cum cæteris autem non patitur, quibus tali
societate iungitur. Quod vero ad metrorum co-
pulationem attinet, satis est in præsentia videre, posse
sibi diuersa metra copulari, quæ tamen plausu, id est,
leuatione ac positione conueniant. Diuersa sunt au-
tem, vel quantitate, vt cum maiora copulantur mino-
ribus, qualia ista sunt, videlicet. Iam satis terris nuius
atq; diræ Grandinis misit pater, & rubente Dex-
tera sacras iaculatus arces Terruit urbem. Nam
hoc quartum, quod vno choriambo & vna in fine lon-
ga terminatur, quā paruum sit tribus superioribus
inter se æqualibus subiectum, vides. Vel pedibus, sicut
hic, Grato Pyrrha sub antro, Cui flauam religas co-
mam. Cernis quippe horum duorum superius constare
spondeo & choriambo, & longa vltima, quæ ad sex
tempora implenda spondeo debebatur. Hoc autem po-
sterius spondeo & choriambo, & duabus vltimis bre-
uibus, quæ item cum primo spondeo implent sex tem-
pora. Paria sunt ergo ista temporibus, sed in pedibus
non nihil diuersitatis tenent. Est & alia differentia ista-
rum copulationum, quod alia ita copulentur, vt nul-
la sibi licentia interponi velint, sicut hæc duo recentis-
sima: alia inter se sileri aliquid postulant: sicut hæc,

De metrorū
copulatione.
Cap. XVII.

Horati' li. i.
carminum.

Ibidem.

Vides vt alta stet niue candidum Soraete, nec iam
sustineant onus Sylux laborantes, gelique Flumi-
na constiterint acuto. Nam si hæc singula repetan-
tur, priora duo vnum tempus in fine sileri flagitant, ter-
tium duo, quartum tria. Copulata vero à primo ad se-
cundum transeunt vnum tempus silere cogunt, à se-
cundo ad tertium duo, à tertio ad quartum tria. A quar-
to autem si ad primū redeas, tempus vnum silebis. Sed
quæ est ratio redeundi ad primum, eadem est ad aliam
talem copulationem transeundi. Hoc genus copulatio-
num recte nos appellamus circuitū qui, περιόδος Græ-
ce dicitur. Circuitus ergo minor esse non potest, quā
qui duobus membris cōstat, id est, duobus metris. Nec
esse maiorem voluerunt eo qui vsq; ad quatuor mem-
bra procedit. Licet igitur minimum bimembrem, me-
dium trimembrē, & vltimum quadrimembrem voca-
re. Hos enim Græci δίκωλον, τριώκωλον, τετράκωλον vo-
cant. De quo toto genere quoniam diligentius tracta-
turi sumus, vt dixi in eo sermone qui nobis de versibus
erit, nūc interim hoc satis sit. Sanè arbitror iam te in-
telligere innumerabilia genera esse metrorū, quæ quin-
genta quadraginta septem inueneramus, cum & de si-
lentiis non nisi finalibus exempla essent data, & nulla
pedum cōmixtio facta esset, & nulla solutio longarum
in duas breues, quæ pedem vltra syllabas quatuor por-
rigeret. At si adhibita omni silentiorum interpositio-
ne, & omni pedum cōmixtione, & omni solutione lon-
garum colligere numerum metrorum velis, rātus exi-
stet vt nomen eius fortasse non suppetat. Sed hæc ex-
empla quæ à nobis sunt posita, & quæcunq; alia poni pos-
sunt, quāquam ea & appetat in efficiendo & approbet
in audiendo natura communis, tamen nisi ea docti &
exercitati hominis pronuntiatio commendet auribus,
sensusq; audientium non sit tardior quā humanitas
postulat, non possunt ea quæ tractauimus vera iudica-
ri. Sed quiescamus aliquantulum, & de versu deinceps
disseramus. **DI.** Ita Fiat.

K
Horatius. i.
carminum.

DIVI AVRELII AVGV-
stini Hipponensis episcopi, de
Musica liber quintus.

QUID sit versus, inter doctos ve-
teres nō parua luctatione quæ-
sitū est, nec fructus defuit. Nam
inuenta res est, & ad notitiam
posterorū mandata literis, gra-
ui atque certa non tantum au-
thoritate, verum etiam ratione
firmata est. Interesse igitur ani-
maduerterunt inter rhythmum & metrum aliquid,
vt omne metrum rhythmus, non etiam omnis rhy-
thmus metrum sit. Omnis enim legitima pedum cō-
nexio numerus est, quā quoniam metrum habet, nō
esse numerus nullo modo potest, id est, non esse rhy-
thmus. Sed quoniam non est idem, quāuis legitimis pe-
dibus, nullo tamen certo fine prouolui: & item legiti-
mis progredi pedibus, & certo fine coerceri: hæc duo
genera etiam vocabulis discernenda erant, vt illud su-
perius rhythmus tantum proprio iam nomine, hoc au-
tem alterum, ita rhythmus vt metrum etiam voca-
retur. Rursus quoniam eorum numerorum qui certo
fine clauduntur, id est, metrorum, alia sunt, in quibus
non habetur ratio cuiusdam diuisionis circa medium,
alia quibus sedulo habetur: erat etiā hæc differentia no-
tanda vocabulis. Quapropter illud vbi non habetur
hæc

Quo disse-
rāt rhythmus
& metrum
& versus.
Cap. I.

A hanc ratio rhythmici genus, proprie metrum vocatū est: hoc autem ubi habetur, versum nominauerunt. Cuius appellationis originem fortasse progredientibus nobis ratio ipsa monstrabit. Neque hoc ita præscriptum putes, ut illa etiam metra versus vocare non liceat.

Sed aliud est cum abutimur nomine licetia cuiusdam vicinitatis, aliud cum rem vocabulo suo enunciamus. Sed nominum commemoratio hæcenus facta sit. In

† consensus.
* aliis, totū

quibus ut iam didicimus, concessio † interloquentium & vetustatis autoritas tantum † valet. Cætera si placet, more nostro inuestigemus sensu nūcio, indice ratione, ut illos etiā veteres authores non instituisse ista quasi quæ in natura rerum integra & perfectæ nō fuerint, sed ratiocinando inuenisse, & appellando notasse cognoscas.

Metra i du-
as partes di-
uisibilia.
Cap. II.

M. A. Quare primū a te quæro, vtrum ob aliud pes aurē mulceat nisi quod in eo due illæ partes, quarū vna in leuatione, altera in positione est, numerosa sibi cōcinnitate respōdent? **D. I.** Iam hoc quidem mihi ante persuasum est atq; compertum. **M. A.** Quid metrum, quod manifestum est pedum colloca- tione confici, num ex eo rerum genere esse arbitradum est, quod diuidi non potest, cum omnino & nihil indi- uiduum per tempus tendi queat & quod ex diuiduis pe- dibus cōstat, absurdissime indiuiduum putetur? **D. I.** Nullo modo hoc genus diuisionē recipere abnuerim.

M. A. At omnia quæ recipiunt diuisionem, nonne pulchriora sunt si eorum partes aliqua parilitate con- cordent, quàm si discordes & dissonæ sint? **D. I.** Nulli dubium est. **M. A.** Quid ipsius parilis diuisionis, qui tandem numerus author est: an dualis? **D. I.** Ita est.

M. A. Ut ergo in duas partes concinnentes diuidi pedē & eo ipso aurem delectare cōperimus, si etiam metrū tale inueniamus, nonne cæteris nō talibus iure antepo- netur? **D. I.** Assentior. **M. A.** Recte sanē. Quare iā illud respōde, cum in omnibus, quæ aliqua tēporis par- te metiuntur, aliud præcedat, aliud subsequatur, aliud in- cipiāt, aliud terminet, nihil ne tibi videatur inter partē præcedentem atq; incipientem, & illam quæ subsequa- tur ac terminet interesse oportere? **D. I.** Interesse ar- bitror.

M. A. Dic ergo quid intersit inter has duas partes versus, quarum vna est, Cornua velatarum: alte- ra vero est, vertimus antennarum. Non enim ut idem poëta obuertimus, sed si ita versus enunciatur, Cornua velatarum vertimus antennarum: nonne sæpius repe- tendo efficitur incertum, quæ pars prior sit, quæ poste- rior. Neq; enim minus idem stat versus, cū ita profertur, Vertimus antennarum cornua velatarum. **D. I.** Plane incertum fieri video. **M. A.** Censēs ne vitan- dum? **D. I.** Censeo. **M. A.** Vide igitur vtrum hic sa- tis vitatum sit. Vna pars versus est, & ea præcedens, Ar- ma virumq; cano: altera subsequens, Troiæ qui primus ab oris: quæ vsq; adeo inter se differunt, ut si ordinē ver- tas, & hoc modo pronuncies, Troiæ qui primus ab oris, arma virumq; cano, alios pedes metiri necesse sit. **D. I.** Intellego. **M. A.** At vide vtrum ista ratio in aliis ser- uata sit. Nam cuius dimensionis est pars incipiēs, Ar- ma virumq; cano: eiusdem esse agnoscis, Italiam fato, Littora multum ille. Et, Vi superū sæuæ. Multa quoq; & bello. Inferretq; deos. Albaniq; patres. Et ne multis persequar cæteros, quantū voles, has priores partes ver- sum eiusdē dimensionis inuenies, id est, quinto semi- pede articulatas. **D. I.** Rarissime omnino non ita est ita ut posteriores sint istis non minus inter se pariles, Troiæ qui primus ab oris. Profugus Lavinæque venit. Terris iactatus & alto. Memorem Iunonis ob irā. Pas-

Versus vnde
dictus.
Cap. III.

Aeneid. I.

Tomus primus.

sius dum conderet vrbē. Latio genus vnde Latinū. Atq; **D.** altæ mœnia Romæ. **M. A.** Manifestissimum est igitur quod quinq; & septē semipedes versus heroici in duo membra partiunt, quæ sex pedibus quaternorū tempo- rum cōstare notissimum est: & sine concinnitate quidē duorum membrorū, siue ista, siue aliqua alia, versus nul- lus est, in quibus oībus hoc ratio demonstrauit esse ser- uandum, ut nō possit pars prior in posteriore, & poste- rior in priore loco poni. Quod si aliter fuerit, non iam versus, nisi noīs abusione dicetur. Erit autem rhythmus & metrū, qualia rarissime longis carminibus interpo- nere quæ versibus cōtexuntur, nō indecorum est: quale idem ipsum est quod pauloante cōmemorauī, Cornua velatarum vertimus antennarū. Quamobrē non mihi versus ex eo appellatus videtur, ut nōnulli putāt, quod a certo fine ad eiusdem numeri caput reuertatur, ut no- men ductum sit ab iis qui vertunt dum via redeunt: nā hoc illi cum his etiā metris, quæ versus nō sunt, apparet esse cōmune: sed magis fortasse a cōtrario nomen inue- nit: ut quæadmodum grāmatici deponēs verbum quod r literā non deponit, sicuti est lucrō & cōqueror, appel- lauerunt, ita quod duobus mēbris cōstat †, quorū neu- trum in alterius loco salua lege numerorum cōstitui- tur, quia verti non potest versus vocetur. Sed vtrālibet harum originē vocabuli tu si licet probes vel vtrāq; im- probes, & aliā quæras, aut cōtemnas mecum totum hoc quæstionis genus: nihil ad hoc tēpus pertinet. Cum e- nim satis res ipsa quæ hoc noīe significatur, appareat, non est de verbi stirpe laborandum: nisi quid habes ad hæc. **D. I.** Ego vero nihil, sed perge ad cætera. **M. A.** Sequitur ut de versus termino requiramus. Nā & hic aliquam differentiā notādā atq; signandā esse vo- luerunt, vel potius ipsa ratio. An tu non arbitraris me- lius esse ut finis, quo prouolutio numeri cōrrecetur, non perturbata temporū æqualitate, tamen emineat, q̄ si cū cæteris partibus quæ finem non faciunt, confundātur?

E * aliis,
constit.

Terminus
versuū vari.
Cap. III.

D. I. Quis dubitat hoc esse melius quod est euiden- tius? **M. A.** Consydera ergo vtrum recte insignem fi- nem versus heroici spondeum pedem quidā esse volue- rint. Nā in quinq; aliis locis vel hunc vel dactylum li- cet ponere, in fine autē non nisi spōdeum. Nam q̄ tro- cheum putant, propter indifferentiā sit vltimē syllabæ: de qua in metris satis locuti sumus. Sed secundum hos iambicus senarius aut non erit versus, aut erit sine ista finis eminentia, vtrunq; autē absurdum est. Nam neq; quisquā vnq̄, siue doctissimorum hoīm, siue mediocri- ter vel etiā tenuiter eruditorum versus esse dubitauit, Phælus ille quē videtis hospites. Sed quicquid in ver- bis est tali numerositate formatū, & grauissimi autho- res eo quo pericissimi nullū sine insigni fine versus pu- tandum esse censuerunt. **D. I.** Verum dicis. Quare a- liam termini huius notam querendam esse autumo, nō hanc & esse & quæ in spondeo ponitur approbandam.

Cautilia.

M. A. Quid hoc? Num dubitas quæcunq; ista sit, aut in pedis esse, aut in temporis differentia, aut in vtroq;?

D. I. Qualiter potest? **M. A.** Quid tandem horum trium probas? Ego enim, quoniam id ipsum finire ver- sum ne longius quàm oportet excurrat, nō pertinet ni- si ad temporis modum: non arbitror aliunde istam nō tam debere sumi quàm ex tēpore. An tibi aliud placet? **D. I.** Immo assentior. **M. A.** Vidēs ne etiam illud cū tempus hic differentiam habere nō possit, nisi quod a- liud est longius, aliud breuius, quia cum versus finitur id agitur ne pergat lōgius, in breuiore tempore notam finis esse oportere? **D. I.** Video quidem, sed quō per-

I iij tinet

G tinet quod additum est hic? **M.A.** Eò scilicet quod non vbiq; temporis differentiam in sola breuitate ac longitudine accipimus. An tu æstatis ac hyemis differentiam, aut esse temporis negas, aut in spatio potius breuiore vel longiore, ac non in vi frigoris calorisque constitutam, vel humoris, vel siccitatis: & si quid tale aliud? **D.I.** Iam intelligo, & hanc quam quærimus termini notam, à temporis breuitate ducendam esse consentio. **M.A.** Attende igitur hunc versum, Roma cerne quanta sit deum benignitas: qui trochaicus dicitur, & metire illum, atq; respõde quod inueneris de membris eius & numero pedum. **D.I.** De pedibus quidem facile respõderim, liquet enim eosdem septem semis esse. De membris autem non satis aperta res est, multis enim locis partem orationis finiri video: veruntamen opinor esse istam partitionem in octauo semipede, vt præcedens membrum sit, Roma cerne quanta subsequens autem, sit deum benignitas.

M.A. Quot semipedes habet? **D.I.** Septē. **M.A.** Ipsa ratio te duxit omnino. Cum enim nihil sit æqualitate melius, eamq; in diuidendo appetere oporteat, si minus potuerit obtineri, vicinitas eius quærenda est, ne ab ea longius aberremus. Itaque cum hic versus omnes quindecim semipedes habeat non potuit æquius quam in octo & septem diuidi, nam eadem est in septem & octo vicinitas. Sed ita non seruaretur nota finis in tempore breuiore, vt eam seruandam ratio ipsa præcipit.

H **Nam si talis versus esset, Roma cerne quanta sit tibi deum benignitas: vt inciperet membrum in his semipedibus septem, Roma cerne quanta sit: & in his octo alterum terminaretur, tibi deum benignitas, non posset versus semipes claudere. Octo enim semipedes quatuor integros pedes faciunt. Simul incideret alia deformitas, vt non eosdem pedes in membro extremo quos in primo metiremur, & prius membrum potius finiretur nota breuioris temporis, id est, semipede quam posterius, cui hoc finis iure deberetur. Nam in illo tres trochæi semis, Roma cerne quanta sit: in hoc quatuor iam bi scanderentur, tibi deum benignitas. Nunc vero & trochæos in vtroq; mēbro scandimus, & semipede versus clauditur, vt spatij breuioris notā terminus teneat. Nā sint in priore quatuor, Roma cerne quanta: in posteriore autē tres semis, sit deum benignitas. An**

I contradicere aliquid paras? **D.I.** Nihil omnino, & libenter assentior. **M.A.** Teneam? igitur has leges in cōcussas si placet, vt neq; membrorum duorum tendens ad æqualitatem partitio versui desit, sicuti huic est. **¶** Cornua velatarum obuertimus antennarum. Neq; ipsa æqualitas membrorum conuertibilem, vt ita dicam, faciat partitionem: vt in hoc sit, Cornua velatarum vertimus antennarum. Neq; cum ista vitatur conuersio, nimis à se membra discedant, sed quantum possunt proximis numeris propè æquantur, ne dicamus hæc ita posse diuidi, vt octo semipedes præcedant, Cornua velatarum vertimus: & quatuor subsequantur, id est, antennarum. Nec membrum posterius paris numeri semipedes habeat, sicuti est, Tibi deum benignitas: ne pleno pede versus finitus nō habeat terminum breuiore tempore notatum. **D.I.** Habeo iam ista, & mando memoriæ quantum valeo. **M.A.** Quoniam igitur iam tenemus nō debere versus finiri pleno pede, quomodo nobis heroicum versus metiendum putas, vt & metrorum? **¶** lex illa seruetur, & hæc termini nota? **D.I.** Video duodecim esse semipedes, & quia propter illam conuersionem vitandam senos semipedes habere membra non

possunt, neq; à se longe oportet discedere, vt sint tres & nouem, aut nouem & tres: neq; paris numeri semipedes posteriori membro dandi sunt, vt sint octo & quatuor aut quatuor & octo, ne pleno pede versus finiatur, in quinque & septē aut septem & quinque diuisio faciēda est. Nam & hi numeri sunt ambo impares proximi, & certe propinquius sibi accedunt membra q̄ in quaternario & octonario numeris accederent. Quod vt firmissimū teneam, video partem orationis in quinto semipede semper aut penē semper terminari, vt est in primo Virgilij versu, Arma virūque cano: & in secundo, Italiam fato: & in tertio, Littora multum ille: in quarto itē, Vi superum seuæ: atque ita deinceps in toto penē carmine. **M.A.** Verum dicis. Sed videndum tibi est, quos pedes metiaris, vt nihil superiorū legum iam inconcussē constitutarum violare audeas. **D.I.** Quamquam mihi satis ratio appareat, tamen nouitate conturbor. Non enim solemus in hoc genere nisi spondeum pedem & dactylum scandere, quod nemo ferē est tam indoctus quin audierit, etiā si minus id facere possit. Hanc ergo peruulgatissimam consuetudinē, & nunc si sequi voluero, lex illa terminis est abroganda. Præcedens enim membrum semipede clauderetur, posterius autem pleno pede quod cōtra esse debuit. Sed quia illam legem iniquissimū est tollere, & in numeris iam didici posse fieri, vt non à pleno pede ordiamur, restat vt non hic dactylum cum spondeo, sed anapæstum locari iudicemus, vt incipiat versus à longa syllaba, deinde duo pedes, vel spondei vel anapæsti, alterum membrum superius terminent, cum tres rursus alterum vel anapæsti vel quolibet loco spondeus, siue omnibus, & in fine vna syllaba qua versus legitime terminatur.

M.A. Probas mihi, & id ego quoq; rectissimum esse iudico, sed non facile ista populo persuadentur. Tanta enim est vis consuetudinis, vt ea inueterata, si falsa opinione genita est, nihil sit inimicitius veritati. Nāq; ad faciendum versus nihil interesse intelligis, vtrum in hoc genere anapæstus cum spondeo, an dactylus collocetur: ad metiendū tamen rationabiliter, quod non aurium sed metis est proprium, vera & certa ratione hoc non irrationabili opinione discernitur: neq; nunc à nobis primum inuenta est, sed multo est hac inueterata consuetudine antiquius animaduersa. Quare si eos legant qui vel in Græca vel in Latina lingua disciplina huius doctissimi fuerunt, non mirabuntur nimis qui forte hoc audierint: quanquam pudet imbecillitatis, cum rationi roborandæ hominum authoritas quæritur, cum ipsius rationis ac veritatis autoritate, quæ profecto est omni homine melior, nihil deberet esse præstantius. Non enim vt in producenda corripieda ve syllaba non nisi auctoritatem veterum hominū quærimus, vt quemadmodum sint vsi verbis quibus nos quoque loquimur, ita & nos vtamur. Quia & in huiusmodi re nullam obseruationem sequi, desidia est: & nouam instituere, licentia. Ita in metiendo versus inueterata voluntas hominum, ac non æterna rerum ratio cogitanda est, cum & moderatam eius longitudinē prius naturaliter aure sentiamus, deinde approbemus naturali cōsyderatione numerorū, & cum insigni fine claudendum esse iudicet quisquis iudicat certius: eumq; quam cætera metra esse insigniter finiendum, qui finē habet in breuiore tempore notarum manifestum sit: siquidē temporis longitudinē coërcet & frenat quodammodo. Quæ cum ita sint, qui potest posterius eius membrum nisi non pleno terminari pede? Prioris autem

Heroici finis. Cap. V.
*† aliās, mēbrorum.

Acneid. 1.

L

M

† rationabili.

Rursus de fine versus. Cap. VI.

A autem membri exordium aut plenum pedem esse, ut in illo trochaico, Roma Roma cerne quanta sit deum benignitas, aut partem pedis oportet ut in heroico, Arma virumque cano Troiae qui primus ab oris. Quapropter omni iam dubitatione sublata, etiam istum versum metire si placet, & mihi de membris eius pedibusque responde. Phaselus ille quem videtis hospites. **DI.**

Membra quidem huius in quinque & septem semipedes video distributa, ut prius sit, Phaselus ille: posterius autem, quae videtis hospites: pedes vero iambo cerno.

MA. Quare, Nihil ne caues pede pleno versum terminare? **DI.** Verum dicis, & ubi fuerim nescio. Quis enim non videret sicut in heroico exordium esse a semipede, quod cum in hoc genere sit, non iam bis, sed trochaeis versum metimur, ut iam *† semipes claudat.

MA. Ita est ut dicis. Sed vide quid tibi de hoc respondendum putes, quem aesclepiadeum vocant, Mæcenatauis edite regibus. Nam pars orationis in sexta syllabam terminatur, neque inconstanter, sed in omnibus ferè huius generis versibus. Itaque eius primum est membrum, Mæcenatauis: secundum vero, edite regibus. Quod qua nam ratione fiat, dubitari potest. Si enim

B metiaris in hoc pedes quaternorum temporum, erunt quinque in priore, in posteriore autem membro quatuor semipedes. Lex autem vetat membrum posterius pari numero constare semipedum, ne pleno pede versus terminetur. Restat ergo ut pedes consideremus senorum temporum, ex quo fit ut membrum utrumque sic ternis semipedibus constet. Nam ut integro pede præcedens membrum finiatur, a duabus longis incipendum est. Deinde totus choriambus versum dividit, ut sequente etiam alio choriambus membrum posterius inchoetur, claudente versum semipede in duabus brevibus syllabis. Tot enim tempora cum spondeo in capite locato, implent sex temporum pedem. Nisi quid habes ad hæc. **DI.** Nihil prorsus. **MA.** Placet ergo totidem semipedibus constare utrumque membrum?

DI. Cur non placeat? Neque enim metuenda est hic illa cōversio, quia posito posteriore membro in præcedentis loco, ita ut quod est primum, secundum fiat, non eadem lex manebit pedum. Quapropter nulla causa est, cur idem semipedum numerus in hoc genere membris negetur, cum sine villo conversionis vitio paritas ista possit teneri, finis etiam insignioris lege servata, cum versus non pleno pede terminatur, quod constantissime servandum esse per placet. **MA.** Rem ipsam omnino vidisti, quare iam quoniam comperit ratio, versum esse duo genera, vnum in quo idem numerus semipedum, aliud in quo dispar in membris sit, diligenter consideremus si placet, quò nā modo ista imparitas semipedum ad quandam paritatem referatur, obscuriore aliquantum, sed sanè subtilissima ratione numerorum. Nam quare ex te, cum duo & tria dicam, quot numeros dicam? **DI.** Duos. **MA.** Ergo & duo vnus, & tria vnus est numerus, & quemlibet alium dixerimus. **DI.** Ita est. **MA.** Nonne tibi ex hoc videtur vnum cum quolibet numero non absurde posse conferri? Siquidem vnum duo esse non possumus dicere, duo autem vnum esse quodammodo, & item tria & quatuor vnum esse, non falsò dici potest. **DI.** Assentior. **MA.** Attende aliud: dic mihi, duo ter ducta, quid faciunt in summa? **DI.** Sex. **MA.** Num sex & tria totidem sunt? **DI.** Nullo modo. **MA.** Nunc tria quater ducas velim summamque respondeas. **DI.** Duodecim. **MA.** Vides item duodecim plures esse

quàm quatuor? **DI.** Et longe. **MA.** Sanè ne iam immorer, figèda regula est: a duobus, & deinceps quolibet numeros duos constitueris, minor per maiorem multiplicatus, eum excedat necesse est. **DI.** Quis hoc dubitauerit? Quis enim tam paruum in plurali numero quàm duo: quem tamen numerum si milies duxero, ita excedet mille, ut duplum fiat. **MA.** Verum dicis. Sed constitue vnum, & quemlibet deinde maiorem numerum, & quemadmodum in illis faciebamus, minorem per maiorem multiplicatum eodè modo maior superabitur? **DI.** Non planè, sed maiori minor æquabitur. Nam vnum bis duo, & vnum decies decem, & vnum millies mille, & per quemlibet alium numerum multiplicauero, vnum necesse est æquetur. **MA.** Habet ergo vnum cum ceteris numeris vim quandā æqualitatis, non modo quod quicunque numerus l. numerus l. vnus est, sed l. etiam l. quod toties ductus tantundem facit. **DI.** Manifestissimum est. **MA.** Age nunc, refer animus ad semipedum numeros, quibus in versu fiunt membra inæqualia, & miram quandam æqualitatem ista quam tractauimus ratione reperies. Nam, ut opinor, versus minimus inæquali semipedum numero in membris est duobus, habens semipedes quatuor & tria, quod est in hoc: Hospes ille quem vides: cuius primum membrum quod est, hospes ille: secari æqualiter potest in duas partes binorum semipedum: secundum autem quod est, quem vides: ita diuiditur, ut vna pars duos semipedes habeat, altera vnum: quod ita est, quasi duo & duo sint, iure illo æqualitatis, de quo satis egimus, quod habet vnum cum omnibus numeris. Ex quo fit, ut ista diuisione tantum sit quodammodo superius membrum quātum posterius. Itaque ubi fuerint quatuor & quinque semipedes, sicut hoc est, Roma Roma cerne quanta sit, non ita probatur: & propterea metrum erit potius quàm versus, quia ita sunt membra inæqualia ut ad nullam æqualitatis legem sectione aliqua possint referri. Cernis quippe, ut opinor, superioris membri quatuor semipedes. Roma Roma, in binos posse discedere: ac posteriores quinque, cerne quāta sit, in duos & tres semipedes diuidi, ubi nullo iure apparet æqualitas. Neque enim possunt aliquo modo tantum valere quinque semipedes propter duos & tres, quātum quatuor valent, quomodo inuenimus superius in breuiore versu tantum valere tres semipedes propter vnum & duo, quantum quatuor valent. An aliquid nō es assecutus, aut non placet? **DI.** Immo vero & manifesta omnia & rata sunt. **MA.** Age nunc quinque & tres semipedes consideremus, qualis est iste versiculus, Phaselus ille quē vides: & videamus quomodo ista inæqualitas aliquo æqualitatis iure teneatur. Nam hoc genus non solum metrum, sed etiam versus esse omnes cōsentiunt. Itaque cum primum membrum in semipedes duos & tres secueris, & secundum in duos & vnum, coniungas particulas quas in utroque pares inuenieris, quia & in primo membro habemus duos: & in secundo restant duæ particulae, vna in tribus semipedibus de priore membro, altera in vno de posteriore. Has ergo & sociabiliter iūgimus, quia vnum cum omnibus habet societatem, & in summa vnum & tria, quatuor fiunt, quod est tantundem quātum est duo & duo. Per hanc igitur sectionem etiam quinque & tres semipedes ad concordiam rediguntur. Sed responde vtrū intellexeris? **DI.** Ita vero, & admodum l. probò. **MA.** Sequitur ut de quinque & septem semipedibus differamus, quales sunt versus illi duo nobilissimi, heroicus,

¶ ius quoddā

B

E

† exordiū.

* † aliās, eū legitime.

Horatius
l. Carminū.

Quomodo
semipedum
imparitas
in versum
membris ad
paritatem
referatur.
Caput. VII.

Paritas se-
mipedum.
Cap. VIII.

Groicus, & quem iambicum vulgo vocant, etiam ipse senarius. Nam, Arma virumq; cano Troiæ qui primus ab oris, ita diuiditur vt primum eius membrum sit: Arma virumq; cano, qui sunt quinque: & secundum, Troiæ qui primus ab oris, qui sunt septem semipedes. Et, Phaselus ille quem videtis hospites: primum membrum habet, Phaselus ille, in semipedibus quinque: secundum in septem, quem videtis hospites: Sed tantum *† illa nobilitas in lege illa † æqualitatis laborat. Cum enim superiores quinque semipedes in duo & tres diuiserimus, posteriores autem septem in tres & quatuor, cōgruunt sibi quidem particulae ternorum semipedū. Sed si duæ reliquæ ita inuenirentur, vt vna earum constaret vno semipede, alia quinque, coniungerentur & lege illa, qua vnum cū omnibus numeris cōiungi potest, & in summa sex fierent, quod sunt etiam tres & tres. Nunc vero quia duo & quatuor inueniuntur, summam quidē reddent senariam, sed nullo æqualitatis iure tantum valēt duo quantum quatuor, vt in huiusmodi quasi necessitudine copulentur. * Nisi forte quis dixerit satis esse ad aliquam regulam parilitatis, quod vt tres & tres, ita duo & quatuor sex fiunt, cui rationi repugnādum non arbitror: est enim & hæc aliqua æqualitas. Sed illud nolim vt maiore cōgruentia quinque & tres, quā quinque & septem semipedes conuenerint. Non enim tantum nomen est illius versus quātum istorum, & vides in illo non modo tantam summam inuentam collatis vno & tribus, quāta est in duobus & duobus, sed etiam multo concordiores partes esse, cum iunguntur vnum & tria, propter illam vnus cū cæteris omnibus numeris amicitiam, quā cum duo & quatuor copulentur, sicut in istis est. An tibi aliquid obscurum est? **D**I. Nihil prorsus. Sed nescio quomodo me offendit, cur isti senarii cum sint celebratioris cæteris generibus, & principatum quendam in versibus habere dicatur, aliquid in membrorum concordia minus habent, quā illi famæ obscurioris versus. **M**A. Bono animo esto. Nam ego tibi tantam in illis ostendam concordiam, quantam soli ex omnibus habere meruerunt, vt videas non iniuria eos esse prælatos. Sed quia ipsa tractatio aliquanto est longior, quamvis omnino iocundior, restare nobis debet extrema, vt cum de cæteris quantum satis videbitur disputauerimus, iam omni cura liberati, ad horum scrutanda penetralia veniamus. **D**I.

I Mihi vero placet, sed iam velim vt ista quæ priora suscepimus explicata essent, vt iam illud audirem commodius. **M**A. Istorum comparatione quæ ante disferimus, fiunt illa dulciora quæ expectas. Nunc itaq; consydera, vtrum in duobus membris, quorū primum exhibeat semipedes sex, alterum septem, reperiatur ea æqualitas vt rite esse versus queat. Nam post quinque & septem semipedes hunc esse discutiendum vides. Huius autem exemplum est: Roma Roma cerne quanta sit deū benignitas. **D**I. Video primum membrum posse in partes distribui, quæ habeant ternos semipedes, secundum in tres & quatuor. Quare iunctis æqualibus fiunt sex semipedes, tres vero & quatuor septem sunt, & non æquantur illi numero. **M**A. Sed si duos & duos & vnum in ea parte vbi tres sunt consyderemus, iunctis partibus quæ binos habent, sit summa quaternaria: iunctis autem illis quarū in vna duo sunt, in alia vnum, si etiam ista tanquam sint quatuor accipiamus, propter vnus cum cæteris numeris concordiam, octo simul fiunt, magisq; excedunt summam senariā, quā cum septem fuissent. **D**I. Ita est vt dicis. **M**A.

*† aliās, tāta.
† ista.

* aliās, compentur.

De paritate
in membris
versū vario
semipedum
numero cō-
nexorum.
Caput. IX.

Sed si duo &
duo i ea pte
vbi quatuor
sunt, & duo
& vñ, in ea
parte vbi
tres &c.

Et ideo isto genere copulationis à lege versusum separato, attende vt ordo postulat in ea nunc mēbra, quorum primum habet octo semipedes, septem secundum. Ista vero copulatio habet quod quærimus. Nam præcedentis membri partem dimidiam cum parte subsequēntis maiore, quæ dimidiæ proxima est iungens, quoniā quaterni semipedes sunt, octonarij numeri summā facio. Restant ergo quatuor semipedes de priore, tres de posteriore membro. Duo hinc, duo inde copulata, fiunt quatuor. Duo rursus inde restant, † & vnum hinc, qui ad legem illius conuenientia copulati, qua vnum reliquis par est, quodammodo sumuntur pro quatuor. Ita iam octonarius superiori octonario congruit. **D**I. Sed cur huius exemplum non audio? **M**A. Quia sepe commemoratum est, tamen ne suo loco prætermisum putes, ipsum est: Roma Roma cerne quanta sit deū benignitas. vel hoc etiam: Optimus, beatus ille qui procul negotio. Quare iam inspicie nouem & septem semipedum cōnexionem, cuius exemplum est: Vir optimus beatus ille qui procul negotio. **D**I. Facilis est cognitu ista congruentia. Superius enim membrum in quatuor & quinque, posterius in tres & quatuor semipedes diuiditur. Pars ergo superioris minor cū parte posterioris maiore coniuncta, octonariū numerum facit: & maior superioris cum minore posterioris item octonarium. Nam illa cōmixtio † est quatuor & quatuor, ista quinque & tres semipedes. Huc accedit, quod quinque in duo & tres semipedes, tres autem in duo & vñ si diuiseris, apparet alia conuenientia duorū cū duobus, & vnus cū tribus, quia vñ cum omnibus numeris superius commemorata lege confertur. Sed nisi me ratio fallit, nihil restat vltius quod de membrorum copulatione requiramus. Nam † ad octo peruentum est pedes, quem numerum versui sicut satis cognouimus non fas est excedere. Quare iam age illa senariorum versū heroici & iambici vel trochaici, quo intentionem meā & excitasti & distulisti, pande secreta. **M**A. Faciam, imō faciet ipsa ratio, quæ mihi tibiq; cōmunis est. Sed meministi quæso cum ageremus de metris dixisse nos & ipso sensu admodum probasse, illos pedes, quorū partes ad sesqua conueniunt, siue in duobus & tribus, vt est creticus vel pæones, siue in tribus & quatuor, vt epitriti, exclusos à poetis propter minoris venustatis sonum, solutæ orationis seueritatem, decorare congruentius, cum his clausula colligantur? **D**I. Memini, sed quorsum hæc spectant? **M**A. Quoniam illud volo prius intelligamus, huiusmodi pedibus à poetarum tractatione seiunctis, non remanere, nisi eos quibus ad tantundem, vt spondeus est, aut eos quibus ad duplum vt iambus: aut eos quibus ad vtrunq; partes conueniunt, vt choriambus. **D**I. Ita est. **M**A. At si hæc est poetarum materies & sola, oratio autē soluta versibus inimica est, non versus ullus nisi ex hoc genere pedum faciendus est. **D**I. Assentior. Video enim poemata versibus atque aliis lyricorum poetarum metris fieri grādiōra, sed adhuc quo ratio ista tendat ignoro. **M**A. Ne propterea, disputabimus enim iam de senariorū versusum excellentia: & prius tibi cupio demonstrare si potero, decentissimos senarios, nisi duorum istorum generum esse nō posse, quæ omnium etiam sunt celeberrima, quorum vnum est heroicum: vt, Arma virumq; cano Troiæ qui primus ab oris. Quod genus versus metitur spondeo & dactylo, subtiliori autem ratione spondeo & anapesto. Alterum quod iambicum dicitur, & eadem ratione inuenitur trochaicū. Nam credo tibi manifestum

† residui.

L

† cōmixtio.

† Iā enim.

Senarios
versus decē-
tissimos nō
esse, nisi vel
heroici sint,
vel iambici.
Caput. X.

AEncl.

A manifestum esse longis syllabis, nisi breues interponantur, obrundi quodammodo spatia sonorum. Item nisi breuibz longæ, nimis concisa & quasi tremula fieri, neutra esse temperata, quanuis temporum æqualitate aures impleant. Quamobrè nec illi versus qui sex pyrrhichios, & sex proceleumaticos habent, aspirant ad heroicæ dignitatē: nec illi ad trochaici qui sex tribrachos habent. Huc accedit, quia in istis quos cæteris ipsa ratio præponit, si membra præposteratis, totum ita commutabitur, ut alios etiam pedes necessario metiamur. Itaque inconuersibiliores, ut ita dicam, sunt quàm illi qui aut omnibus breuibz, aut longis omnibus constant. Et ideo siue quinque & septem, siue septem & quinque semipedibus membra in his temperatioribus ordinentur, nihil interest. Neutro enim horum ordine conuerti versus potest sine tanta cōmutatione, ut aliis pedibus currere videatur. In istis autem si carmen cœptum erit talibus versibus, quorum priora membra quinos semipedes habeant, non oporteat eos miscere, in quibus septē priores sunt, ne liceat omnes conuertere. Non enim à conuersione reuocat vlla pedum commutatio. Sed tamen heroicis conceditur spōdeos omnes rarissime interponere, quod quidem posterior ætas hæc nostra minime probauit. Trochaicis autem siue iambicis cū pedem tribrachum quolibet loco interponere liceat, habere tamen in huiuscemodi carminibus versum solum in omnes breues, turpissimum iudicatum est. Remotis igitur epitritis pedibus à lege versus senaria, non solum quod solutæ orationi sunt aptiores, verum etiam quod si sex fuerint, triginta & duo tempora excedunt, sicut dispondei, remotis etiam quinquorū temporum pedibus, quod sibi eos licētius ad clausulas vendicauit oratio. Molossis item & aliis temporum senariorum, quāuis in pœmatis venustissime vigeant, ab hoc de quo nunc agimus numero temporum exclusis, restant versus omnium breuium syllabarum, qui vel pyrrhichios, vel proceleumaticos, vel tribrachos habent, & omnium longarum spondeos. Qui quanquam admittantur ad senarium modum, dignitati tamen & temperationi * horum qui breuibz longisq; variantur, & ob hoc multo minus cōuerti possunt, cedant necesse est.

B Sed quæri potest, cur meliores versus iudicati sint senarii, in quibus anapæstum subtilis illa ratio metitur & ij in quibus trochæum, quàm si dactylum ibi, & hic iambū metiretur: sine præiudicio enim sententiæ quoniam nunc de numeris agimus, si versus ita esset: Troiæ qui primus ab oris arma virumq; cano, vel de illo genere: Qui procul malo pius beatus ille: vterq; horū nec minus senarius esset, nec minus breuium longarumq; syllabarum temperatione moderatus, nec magis conuerti poterat, & in vtroque membra ita ordinata sunt, ut & in quinto & in septimo semipede pars orationis terminetur: Cur ergo meliores isti putentur si potius ita sint: Arma virumq; cano Troiæ qui primus ab oris. Beatus ille qui procul pius malo? In qua quæstione facilius & procliuus dixerim forte euenisse, ut isti prius animaduertentur aut frequentarentur, aut si id non est fortuitū, melius credo visum fuisse, ut heroicis duabus longis, quàm duabus breuibz & longa clauderetur, quod in longis aures commodius acquiescunt. Ille autem alter in finali semipede longam syllabā potius haberet quàm breuem: res quidem sic se habet, ut quicumque horum priores eligerentur, necessario aliis auferrent locum, qui membris iisdem præposteratis fieri possent. Quo circa si melior iudicatus est, cuius exem-

plum est: Arma virūq; cano Troiæ qui primus ab oris, inapte iam fieret isto conuerso aliud genus, sicuti est: Troiæ qui primus ab oris arma virumq; cano. Quod etiam de trochaico genere intelligendum est. Nam si est horum honestior: Beatus ille qui procul negotio, quod genus isto præposterato fieret, ut est: Qui procul negotio beatus ille, fieri profecto non oportet: Tamen si quis audeat & faciat tales versus, manifestū est eum alia genera senariorum esse facturum, quibus sunt ista meliora. Hi ergo senariorum omnium pulcherrimi, non potuerunt ambo obtinere synceritatem suam aduersus hominum licentiam. Nam in trochaico genere, nō senario solo, sed semis incipit vsque ad magnitudinē extremam quæ octo pedes habet. Miscendos autem pœtæ putauerunt quaternorum temporum pedes omnes qui adhibentur ad numeros. Et Græci quidem alternis locis primo & tertio, & ita deinceps si à semipede versus incipit: sin ab integro trochæo, secundo & quarto loco, atq; ita deinceps seruatis interuallis, memorati longiores collocantur pedes. Quæ corruptio ut tolerabilis fieret, non singulos pedes in duas partes, quarū vna leuationis, altera positionis est, plaudendo diuiserunt, sed vnum pedem leuantes, alterum ponentes, vnde ipsum senarium trimetrum vocant, ad epitritorum diuisionē plausum retulerunt. Sed si hoc saltem constanter teneatur, quanuis pedes epitriti magis orationis sint quàm pœmatis, nec iam senarius, sed ternarius versus inueniretur, non tamen omnimodo illa numerorum labefactaretur æqualitas. Nunc vero quatuor temporum pedes, dummodo in locis memoratis ponantur, licet non in omnibus ponere, sed vbi libet eorum, & quoties libet. Nostri vero veteres, nec ipsa locorum interualla intermiscēdis huiuscemodi pedibus seruare potuerūt. Quare in hoc genere pœtæ ista corruptione atque licentia planè assecuti sunt, quod eos voluisse arbitrandum est, ut essent in fabulis pœmata * solutæ orationi simillima. Sed quoniā satis dictum est, cur inter senarios isti versus magis nobilitati sint, nunc videamus cur ipsi senarii meliores sint versus quàm cæteri in quolibet alio pedum numero cōstituti: nisi quid habes aduersus ista quæ edisseras.

D I. Prorsus assentior: & iam metrorum illam æqualitatē, cui me attentissimum pauloante reddidisti, si vel nunc fas est cognoscere, vehementer expecto. **M** A. Totus ergo ades atque responde, vtrū tibi videatur quælibet lōgītudo posse in quolibet partes secari. **D** I. Satis mihi ista persuasa sunt: nec dubitari posse arbitror, quin omnis longitudo quæ linea dicitur, habeat dimidiā sui partem, ac per hoc in duas lineas breues decussatim secari queat: & quia ipsæ duæ lineæ, quæ ista sectione fiunt, proculdubio lineæ sunt, etiam in ipsis hoc fieri posse manifestum est. Itaque & quantulacumq; longitudo in quolibet partes secari potest. **M** A. Expeditissime atq; verissime. Quare nunc illud vide, vtrum recte asseueretur, omnē longitudinē ad latitudinē porrigendā, quæ ab ipsa oritur, tantū valere quantū latitudinis quadratū occupat. Si enim minus aut amplius in latum spatium protenditur quàm longa est linea vnde protenditur, quadratum non fiet: si tantum, nihil aliud quàm quadratum fit. **D** I.

Intelligo & assentior: quid enim verius? **M** A. Illud ergo iam sequi ut opinor vides, ut si pro linea in longū ordinati calculi pares ponantur, nō perueniat illa longitudo ad quadratam formam, nisi per eundem numerum multiplicati calculi fuerint: ut si verbi gratia duos calculos ponas, quadratum non facias, nisi aliis duobus ad latitudinē

F Quod pœta heroicorum versus maiorem omnibus habeant quo ad semipedes numerum concordiam. Caput. XII.

Sicut nō gignitudo in se ducta facit quadratā figuram, ita numerus in se ductus facit quadratū numerum.

† quinquem.

† senum.

* aliis, operationi.

Senarii quo commodius metiendi. Caput. XI.

G ad latitudinem iunctis: sin tres, sex adiungēdi sunt, sed terni distributi ad duos ordines similiter in latitudinem. Si enim ad longitudinem additi fuerint, nulla figura fit. Longitudo enim sine latitudine figura nō est. Atque illa proportione licet considerare alios numeros: ut enim bis bina, & ter terna quadratas figuras in numeris faciunt, ita quater quaterna, quinquies quina, sexies sena, atque ita per infinitum in ceteris. **D**i. Etia ista rata & manifesta sunt. **M**A. Attende nunc utrum sit aliqua temporis longitudo. **D**i. Quis dubitauerit nullum esse tempus sine aliqua longitudine?

MA. Quid versus? Potest ne non obtinere aliquam temporis longitudinem? **D**i. Immo necesse est obtineat. **M**A. Quid in ea longitudine pro calculis melius collocamus, pedes ne, qui duas in partes, id est, leuationem & positionem necessario distribuuntur: an ipsos semipedes potius, qui singulas leuationes positionesq; obtinent? **D**i. Semipedes congruentius iudico pro illis calculis poni. **M**A. Age nunc commemora membrum versus heroici breuius quot semipedes habeat. **D**i. Quinque. **M**A. Dic exemplum.

AEncl. i.

Di. Arma virumq; cano. **M**A. Num igitur aliud desyderas, nisi ut alij septem semipedes cū istis quinque aliqua aequalitate conueniant. **D**i. Nihil prorsus aliud. **M**A. Quid septem semipedes possunt ne aliquem versum complere per se? **D**i. Possunt vero. Nam tot semipedes habet primus ac minimus versus, annumerato in fine silentio. **M**A. Recte dicis, sed ut versus esse possit, quomodo in duo membra diuiditur?

Di. In quatuor scilicet & tres semipedes. **M**A. Duc ergo in legem quadrati has partes singulas, & vide quid faciunt quatuor quater. **D**i. Sedecim. **M**A. Quid tria ter. **D**i. Nouem. **M**A. Quid totum simul? **D**i. Vigies quinquies. **M**A. Septem ergo semipedes, quoniam possunt habere duo membra, singulis membris suis ad quadratorum rationem relatis, vigesimum quintum numerum in summa faciunt, & est vna pars versus heroici. **D**i. Ita est. **M**A. Altera igitur pars, quæ habet quinque semipedes, quoniam non potest in duo mēbra diuidi, & debet aliqua aequalitate concinere, nonne tota in quadratum ducēda est?

Di. Nihil aliud cenfeo, & iam tandē agnosco equalitatem mirabilem. Quinq; enim quinquies ducta eadem viginti quinque consummant. Nec ergo immerito senarij versus cæteris celebratiores nobilioresq; facti sunt. Dicit enim vix potest, quantum inter illorum aequalitatem in membris imparibus, & aliorum omnium interfit. **M**A. Non te ergo fefellit pollicitatio mea, vel potius ipsa nos quam vterque nostrum sequitur, ratio. Quare ut istum iam sermonem cōcludamus aliquando, cernis certe cum sint metra pene innumerabilia, versum tamen esse non posse nisi duobus membris sibimet concinnatis: aut totidem semipedibus, sed non conuertibiliter terminatis, ut est, Mæcenas atavis

Epilogus.
Cap. XIII.

Horatius
i. Carminū.

edite regibus: aut dispari numero etiam semipedū, sed tamen aliqua equalitate coniunctis, ut sunt quatuor & tres, aut quinque & tres, vel quinque & septem, aut sex & septem, aut octo & septem, vel septem & nouem. A pleno enim pede, trochaicus, ut est: Optimus beatus ille qui procul negotio. Et a non pleno potest versus exordiri: ut est, Vir optimus beatus ille qui procul negotio: terminari autem nisi non pleno prorsus nō potest. Sed isti nō plenipedes, siue integros semipedes habeāt, sicuti est iste quem nunc posui, siue minus quā dimidium pedem, sicut in illo choriambico duæ ultimæ bre-

ues, Mæcenas atavis edite regibus: siue plus quā dimidium, ut in eius capite duæ primæ longæ: aut in fine alterius choriambici bacchius: cuius exemplum, Te domus Euandria, te sedes celsa Latini. Omnes ergo isti non plenipedes, sed semipedes nuncupantur. Iam vero non solum talia poemata versibus fiunt, ut in his vnū genus teneatur, qualia Epicorum poetarum sunt, vel etiam Comico: sed illos quoque ambitus quos *ὑποπόδιον* Græci vocant, non tantum illis metris, quæ lege versuum non tenentur, Lyrici poetæ faciunt, sed etiam versibus. Nam ille Flacci: Nox erat, & cœlo fulgebat luna sereno Inter minora sydera: bimēbris ambitus est, & versibus constans. Qui duo versus sibimet conuenire non possunt, nisi vterque ad senorum temporum referantur pedes. Nam modus heroicus cū modo iambico vel trochaico non conuenit, † quia illi pedes ad tātundem, hi ad duplum partiuntur. Fiunt ergo ambitus aut omnibus metris, aut omnibus versibus, ut illi sunt, de quibus in superiori sermone disputatū est, cum de ipsis metris ageremus: aut tantum versibus, ut ij de quibus nunc dictum est: aut ut & versibus, & aliis metris temperetur, quale illud est: Diffugere niues, redeunt iam gramina campis, Arboribusq; comæ. Quo autem ordine locentur vel versus cum aliis metris, vel maiora membra cum minoribus, nihil interest ad aurium voluptatem, dummodo nō breuior quā bimēbris, non amplior quā quadrimēbris sit ambitus. Sed iam si nihil habes quod contradicas, finis sit huius disputationis, ut deinceps quod ad hanc partem Musicae attinet, quæ in numeris temporum est, ab his vestigijs eius, sensus *† ad ipsa cubilia, ubi ab omni corpore aliena est, quanta possumus sagacitate veniamus.

K
Horatius
i. Carminū.
Euandri hūc
versum Te-
rorianus re-
fert inter
Phalæcos.

Horatius in
carmine
epodo.

† conuenit.

Horatius.
4. carminū.
L

* alijs, sensibus.
† eius sensibilibus.

DIVI AVRELII AVGV-
stini Hipponensis episcopi, de Mu-
sica liber Sextus.

SATIS diu penes te, atque adeo planē pueriliter per quinque libros in vestigijs numerorum ad moras temporum pertinentium morati sumus: quam nostram nugacitatem apud beneuolos homines facile fortassis excuset officiosus labor: quē

Repetit, trā
sitū faciens
ad sequētia.
Caput. I.

M non ob aliud suscipiendum putauimus, nisi ut adolēscētes, vel cuiuslibet ætatis homines, quos bono ingenio donauit deus, non præpropere, sed quibusdā gradibus a sensibus carnis atque carnalibus literis, quibus eos non habere difficile est, duce ratione auellerentur: atque vni deo & domino rerum omnium, qui humanis mentibus nulla natura interposita præsidet, incommutabilis veritatis amore adhærescerent. Illos igitur libros qui leget, inueniet nos cum grammaticis & poeticijs animis, non habitandi electione, sed itinerandi necessitate versatos. Ad hunc autem librum cum venerit, si ut spero & supplex deprecor, deus & dominus noster propositum meum voluntatemq; gubernauerit, & eò quod est intenta perduxerit, intelliget non vilis possessionis esse vilem viam, per quam nunc cum imbecillioribus nec nos ipsi admodum fortes ambulare maluimus, quā minus pēnatos per liberiores auras præcipitare. Ita nos quantum arbitror, aut nihil aut non multum peccasse iudicabit, si tamen de numero spiritalium virorum iste fuerit. Nam turba cætera de scholis lin-

Alis linguarum tumultuantium, & ad plaudetium strepitum vulgari leuitate latantium, si forte ieruerit in has literas, aut contemnet omnes, aut illos quinque libros sufficere sibi arbitrabitur. Istum vero in quo fructus illorum est, vel abiiciet quasi non necessarium, vel differet quasi post necessarium. Reliquos vero qui ad ista intelligenda eruditi non sunt, si sacramentis Christianæ

punitatis.

veritatis t̄ imbuti, in vnum & verū deum summa charitate nitentes, cuncta puerilia trāsuolauerunt, fraternie admonere, ne ad ista descendant, & cum hic laborare coeperint, de tarditate sua conquerantur, ignorantes itinera difficilia & molesta pedibus suis, volādo se posse etiam ignorata transire. Si autem ij legunt qui & infirmis aut inexercitatis gressibus hac ambulare nō possunt, & nullas pietatis alas habent, quibus ista neglecta præteruolent, non se inferant inconuenienti negotio: sed præceptis saluberrimæ religionis, & nido fidei Christianæ pennas nutrant, quibus superuecti laborem ac puluerem huius itineris euadant, magis ipsius patriæ quàm viarum flexuosarum amore flagrantes. His enim hæc scripta sunt, qui literis secularibus dediti, magnis implicantur erroribus, & bona ingenia in nugis conterunt, nescientes quid ibi delectet. Quod si animaduertent, viderent, quæ effugerent illa retia, & quisnā esset beatissimæ securitatis locus. **MA.** Quamobrem tu cum quo mihi nunc ratio est, familiaris meus, vt à corporeis ad incorporea transeamus, responde si videtur, cum istum verbum pronunciamus, *Deus creator omnium*, istos quatuor iampos quibus constat, & tempora duodecim vbi nam esse arbitreris, id est, in sono tantum qui auditur, an etiam in sensu audientis qui ad aures pertinet, an in actu etiam pronunciantis, an quia notus versus est, in memoria quoque nostra hos numeros esse fatendum est? **DI.** In his omnibus puto.

MA. Nusquam ne amplius? **DI.** Quid aliud restet non video, nisi forte interior & superior aliqua vis sit vnde ista procedunt. **MA.** Non ego quæro quid suspiciandum sit: quare si hæc quatuor genera ita tibi apparent, vt nullum aliud videas quod eque manifestum sit, discernamus ea si placet ab inuicem, & videamus vtum singula esse sine inuicem possint. Nam credo nō te esse negaturum fieri posse, vt in aliquo loco aliquis sonus existat huiusmodi morulis & dimensionibus verberans aërem, vel stillicidio, vel aliquo alio pulsu corporum, vbi nullus assit auditor. Quod cum sit, num præter illud primum genus, cum ipse sonus hos numeros habet, nullum horum quatuor reperitur? **DI.**

Nullum aliud video. **MA.** Quid iste alter qui est in sensu audientis, potestne esse si nihil sonet? Nō enim quæro vtrū habeant illæ aures vim percipiendi si quicquā sonuerit, qua vtique non carent si desit sonus. Non enim & cum silentium est, nihil à surdis differunt, sed quæro vtrum ipsos numeros habeant, etiam si nihil sonet. Siquidē aliud est habere numeros, aliud posse sentire numerosum sonum. Nam & si sentientem corporis locū digito tangas, quoties libet sentitur, toties sentitur tactu ille numerus: & cum sentitur, non eo caret sentiens. Et vtrum insit etiam tangente nullo, nō sensus ille, sed numerus, similiter quæritur. **DI.** Non

Numeri secundum possunt esse absque primis.

facile dixerim carere sensum numeris talibus in se constitutis, etiam antequam aliquid sonet. Non enim aliter aut *Leorum* mulceretur concinnitate, aut absurditate offenderetur. **MA.** Idipsum ergo quicquid est, quo aut amimus, aut abhorremus, non ratione, sed natura, cum aliquid sonat ipsius sensus numerum vo-

co. Non enim tunc fit in auribus meis cum sonum audio hæc vis approbandi & improbandi. Aures quippe non aliter bonis sonis quàm malis patent. Vide porius ne ista duo sint minime confundenda. Nam si versis quilibet modo correptus, modo productus pronuncietur, spatium temporis non idē teneat necesse est, quantis eadem pedum ratione seruata. Vt ergo ipso suo genere aures mulceat, illa vis facit, qua concinna adiciamus, & absurda respicimus. Vt autem breuiore tempore sentiat cum celerius, quàm cum tardius promittitur, non interest aliquid nisi quādiu aures tangantur sono. Affectio ergo hæc aurium cum tanguntur sono, nullo modo talis est, ac si non tangantur. Vt enim differt audire ab eo quod est non audire, ita differt hanc vocem audire ab eo quod est alteram audire. Hæc igitur affectio nec ultra porrigitur, nec infra cohibetur, quoniam est mensura eius soni qui facit eam. Altera est ergo in iambo, altera in tribrachio, productior in productiore iambo, correptior in correptiore, nulla in silentio. Quod si in numerosa voce sit, etiā ipsa numerosa sit necesse est. Neque esse potest nisi cum adest effectus eius sonus. Similis est enim vestigio in aqua impresso, quod neque ante formatur quàm corpus impresseris, neque remanet cum detraxeris. Naturalis autem illa vis quasi iudiciaria quæ auribus adest, non definit esse in silentio, nec nobis eam sonus inferit, sed ab ea potius, siue probandus, siue improbandus excipitur. Quare ista duo, nisi fallor distinguenda sunt, & fatendum numeros qui sunt in ipsa passione aurium, cum aliquid auditur, sono inferri, auferri silentio. Ex quo colligitur, numeros, qui sunt in ipso sono, posse esse sine istis qui sunt in eo quod est audire, cū hi sine illis esse non possint. **DI.** Assentior. **MA.** Attende igitur hoc tertium genus, quod est in ipso vsu & operatione pronunciantis. Et vide vtrum possint esse hi numeri sine illis qui sunt in memoria. Nam & taciti apud nosmetipsos possumus aliquos numeros cogitando peragere ea mora temporis, qua etiam voce peragerentur. Hos in quadam operatione animi esse manifestum est, quæ quoniam nullum edit sonum, nihilque passionis infert auribus, ostendit hoc genus sine illis duobus esse posse, quorum vnum in sono est, alterum in audiente quādo audit. Sed vtrum existeret nisi adiuuante memoria quærimus. Quanquam si anima hos numeros agit, quos in venarum pulsu inuenimus, soluta quæstio est. Nam & in operatione hos esse manifestum est, & nihil ad eos adiuuamur memoria. Quod si de his incertū est, vtrū operantis animæ sint, de istis certe, quos reciproco spiritu agimus, nulli dubium est, quin & temporum intervallis numeri sint, & eos sic anima operetur, vt etiā voluntate adhibita multis modis variari queant, nec tamen vt agantur vlla opus est memoria. **DI.** Videtur mihi hoc genus sine tribus ceteris esse posse. Quantis enim pro temperatione corporum varios venarum pulsus, & respirationis intervalla fieri non ambigam, tamen operante anima fieri, negare quis audeat? Qui cursus etiam pro diuersitate corporum aliis celerior est, aliis tardior, nisi tamen assit anima, quæ id agat, nullus est. **MA.** Considera igitur & quartum genus, eorum scilicet numerorum qui sunt in memoria. Nam si eos recordatione deprimimus, & cum in alias cogitationes deferimus, hos rursum relinquimus velut in suis secretis reconditos, non opinor occultum, eos esse posse sine ceteris. **DI.** Non dubito eos posse sine ceteris, sed tamen nisi auditi vel cogitati non mandarentur memoriae,

Numeri ad in vsu sunt pronuntiantis sine numeris in memoria.
Caput III.

F Numeri ceteri.

Quartum numerum qui memoriales dicuntur.

De sensu iudicio naturali.
Caput. III.

Numerorum
quinta dif-
ferentia.

Primi.
Secundi.
Tertij.
Quarti.
Quinti.

Comparat
nucros me-
morales
tertiis, vel
tertiis diffe-
rentie nu-
merorum.

G memoria, & ideo quanquam illis desinentibus maneat, iisdem tamen precedentibus imprimuntur. **MA.** Non resistam tibi, & vellem iam quærere, quod tandem horum quatuor generum prestantissimum iudices, nisi arbitraretur dum illa tractamus, nescio unde apparuisse nobis quintum genus quod est in ipso naturali iudicio sentiendi, cum delectamur paritate numerorum, vel cum in eis peccatur, offendimur. Non enim contemno quod tibi visum est sine quibusdam numeris in se latentibus hoc sensum nostrum nullo modo agere potuisse. An forte ad istorum quatuor aliquod genus hanc tantam vim pertinere arbitraris? **DI.** Ego vero ab illis omnibus hoc genus distinguendum puto. Siquidem aliud est sonare quod corpori tribuitur, aliud audire quod in corpore anima de sonis patitur, aliud operari numeros vel productius vel correptius, aliud ista meminisse, aliud de his omnibus, vel annuendo, vel abhorrendo quasi quodam naturali iure ferre sententiam. **MA.** Age nunc dic mihi quinque horum quod maxime excellat. **DI.** Hoc quintum puto. **MA.** Recte putas. non enim de illis posset, nisi excelleret, iudicare. Sed rursus quæro, cæterorum quatuor quod maxime probes? **DI.** Illud profecto quod est in memoria, quia **H** video ibi diuturniores esse numeros, quam cum sonant, vel cum audiuntur, vel cum aguntur. **MA.** Præponis ergo factos facientibus. Nam istos qui sunt in memoria, ab illis aliis imprimi pauloante dixisti. **DI.** Nolle præponere. Sed rursus quomodo non præponam diuturniora minus diuturnis non video. **MA.** Non te istud moueat. Non enim sicut æterna temporalibus, ita ea quæ diutius abolerentur iis quæ breuiore tempore transeunt præferenda sunt. Quia & sanitas vnius diei profecto est melior, quam multorum dierum imbecillitas. Et si optanda optandis comparemus, melior est vnius diei lectio, quam plurium scriptio, si eadem res vno die legatur quæ pluribus scribitur. Ita numeri qui sunt in memoria, etsi diutius maneat, quam illi à quibus imprimuntur, non eos tamen antepondere oportet eis, quos agimus non in corpore, sed in anima. Vtrique enim prætereunt, alij cessatione, alij obliuione. Sed illi quos operamur, etiam nondum cessantibus nobis successione sequentium videntur auferri, dum primi secundis, & secundi tertiis, atque ita deinceps priores posterioribus prætereundo concedunt locum, donec vltimos perimat ipsa cessatio. Obliuione vero plures simul numeri, quamvis paulatim absteruntur. Nam nec ipsi aliquandiu manent integri. Quod enim post annum verbi gratia in memoria non inuenitur, etiam post vnum diem iam minus est, sed non sentitur ista diminutio. Non tamen falso ex eo coniicitur, quia non utique pridie quam compleatur annus repente totum euolat. Vnde intelligi datur, ab illo tempore quo inhæret memoriæ, incipere labi. Hinc est illud quod plerumque dicimus, tenuiter meminisse, cum aliquid post tempus recordando repetimus, antequam planè totum excidat. Quapropter vtrunque hoc numerorum genus mortale est. Veruntamen facientes factis iure anteponiuntur. **DI.** Accipio & probo. **MA.** Iam ergo tria reliqua intueri, & eorum quoque quod sit optimum & cæteris præferendum, ediscere. **DI.** Non est hoc facile. Nam ex illa regula qua factis facientes oportet anteferre, cogor sonantibus numeris palmam dare: hos enim sentimus audientes, & cum hos sentimus, hoc patimur. Hi ergo faciunt eos qui sunt in aurium passione cum audimus: hi autem rursus, quos sentiendo audimus & habemus,

faciunt alios in memoria, quibus à se factis recte præferuntur. Sed hic quia & sentire & meminisse animæ est, non moueor si aliquid quod in anima sit, alicui quod item in ea sit, anteponam. Illud me conturbat, quomodo sonantes numeri, qui certe corporei sunt, vel quoquo modo in corpore magis laudandi sint, quam illi qui cum sentimus in anima esse reperiuntur. Sed rursus conturbat quomodo non magis laudandi sint, cum hi faciunt, illi ab his fiant. **MA.** Mirare potius quomodo facere aliquid in anima corpus potest. Hoc enim fortasse non posset, si non peccato primo corpus illud quod nulla molestia & summa facilitate animabat & gubernabat, in deterius commutatum, & corruptioni subiceretur & morti: quod tamen habet sui generis pulchritudine, & coipso dignitatem animæ satis commendat, cuius nec plaga & morbus sine honore alicuius decoris meruit esse. Quam plagam summa dei sapientia, mirabili & ineffabili sacramento dignata est assumere, cum hominem sine peccato, non sine peccatoris conditione suscepit. Nam & nasci humanitus, & pati & mori voluit. Nihil horum merito, sed excellentissima bonitate, ut nos caueremus magis superbiam, qua dignissime in ista cecidimus, quam contumelias quas indignus excepit, & animo æquo mortem debitam solueremus, si propter nos potuit etiam indebitam sustinere: & quicquid secretius aut purgatius in tali sacramento à sanctis & melioribus intelligi potest. Ergo animam in carne mortali operantem passionem corporum sentire non mirum est. Nec quia ipsa est in corpore melior, melius putandum est omne quod in ea sit, quam omne quod sit in corpore. Credo enim tibi videri verum falso esse præponendum. **DI.** Quis dubitauerit? **MA.** Num vera est arbor quam videmus in somnis? **DI.** Nullo modo. **MA.** At eius forma in anima sit, huius autem quam nunc videmus in corpore facta est. Quare cum & verum falso, & anima corpore melior sit, verum in corpore melius est quam falsum in anima. Sed ut hoc in quantum verum, non in quantum in corpore sit, melius est: ita illud in quantum falsum, non in quantum in anima sit, fortasse est inferius & deterius. Nisi quid habes ad hæc? **DI.** Nihil equidem. **MA.** Audi aliud quod sit utpote vicinius. Neque enim negabis, quod decet, esse melius quam id quod non decet. **DI.** Immo fateor. **MA.** At in qua veste decens est mulier, in eadem virum indecentem esse posse quis ambigat? **DI.** Et hoc manifestum est. **MA.** Quid si ergo forma **M** ista numerorum decet in sonis qui allabuntur auribus, & dedecet in anima, cum eos sentiendo ac patiando habet. Num magnopere mirandum est? **DI.** Non opinor. **MA.** Quid ergo dubitamus sonantes numeros atque corporeos præponere iis qui ab ipsis fiunt, quamvis in anima fiant, quæ corpore est melior, quia numeros numeris & facientes factis, non corpus animæ præponimus: Corpora enim tanto meliora sunt, quanto numerosiora talibus numeris. Anima vero istis quæ per corpus accipit, carendo sit melior, cum sese auertit à carnalibus sensibus, & diuinis sapientiæ numeris reformatur. Ita quippe in scripturis sanctis dicitur: Circumui ego, ut scirem & considerarem & quærerem sapientiā & numerum: quod nullo modo arbitrandum est de his numeris dictum, quibus etiam flagitiosa theatra personant. Sed de illis credo, quos non à corpore accipit anima, sed acceptos etiā à summo deo ipsa potius imprimit corpori. Quod quale sit, non hoc loco est considerandum. **MA.** Veruntamen ne illud occurrat, arboris

1. retract.
cap. 11.

Eccle. 8.

Anima an à corpore pa-

A arboris vitam meliorem esse quam nostram, quoniam non accipit sentiendo à corpore numeros, nullus enim ei sensus est: diligenter considerandum est, vtrum reuera nihil sit aliud quod dicitur audire, nisi aliquid à corpore in anima fieri. Sed perabsurdum est fabricatori corpori materiam quoquo modo animam subdere. Nunquam enim anima est corpore deterior: & omnis materia fabricatore deterior. Nullo modo igitur anima fabricatori corpori est subiecta materies. Esset autem si aliquos in ea numeros corpus operaretur. Nō ergo cum audimus sunt in anima numeri ab iis, quos in sonis cognoscimus. An aliquid renuis? **D I.** Quid est ergo quod in audiente contingit? **MA.** Quicquid illud sit quod fortasse inuenire aut explicare non possumus, num ad hoc valebit vt animam corpore meliorem esse dubitemus? Aut cum hoc fateamur, poterimus ne operanti corpori & numeros imponenti eam subdere, vt illud sit fabricans, hæc autem materies de qua & in qua numerosum aliquid fabricetur? Quod si credimus, deteriore illa credamus necesse est. Quo quid miserius, quid detestabilius credi potest? Quæ cum ita sint, conabor equidem quantum deus adiuvare dignabitur, quidnam ibi lateat cōiectare atque disserere. Sed si hoc propter vtriusque aut alterius nostrum infirmitatem minus pro voluntate successerit, vel nos ipsi alias sereniores id inuestigabimus, vel intelligentioribus inuestiganda deferemus, † vel æquo animo latere patiemur: nō tamen ideo ista certiora de manibus debemus amittere. **D I.** Tenebo istud inconcussū si potuero, & tamen latebram istam non esse impenetrabilem nobis velim. **MA.** Cito dicam quid sentio: Tu vero aut sequere, aut etiam præcede si valebis, vbi me cunctari & hæsitare animaduertes. Ego enim ab anima hoc corpus animari non puto, nisi intētionē facientis. Nec ab isto quicquam illam pati arbitror, sed facere de illo & in illo tāquam subiecto diuinitus dominationi suæ. Aliquando tamen cum facilitate, aliquando cum difficultate operari, quanto pro eius meritis magis minus ve illi cedit natura corporea. Corporalia ergo quæcumque huic corpori ingeruntur aut obiciuntur extrinsecus, non in anima, sed in ipso corpore aliquid faciunt, quod operi eius aut aduersetur, aut congruat. Ideoque cum renititur aduersanti, & materiam sibi subiectam in operis sui vias difficulter impingit, fit attentior ex difficultate in actione, quæ difficultas propter attētionem, cum eam non latet, sentire dicitur, & hoc vocatur dolor aut labor. Cum autem congruit quod inferitur aut adiacet: facile totum id vel ex eo quantum opus est, in sui operis itinera traducit. Et ista eius actio qua suum corpus conuenienti extrinsecus corpori adiūgit, quoniam propter quiddam aduentitium attentius agitur, non latet, sed propter cōuenientiam cum voluptate sentitur. At cum desunt ea quibus corporis detrimenta reficiat, egestas consequitur, & hac actionis difficultate cum fit attentior, & talis eius operatio non eam latet, fames aut sitis, aut tale aliquid appellatur. Cum autem supersunt ingesta, & ex eorum onere nascitur difficultas operandi, neque hoc sine attentione fit, & cum talis actio non latet & cruditas sentitur, attente etiam operatur cum eiicit superfluum, si leniter, cum voluptate: si aspere, cum dolore. Morbidam quoque perturbationem corporis attente agit, succurrere appetens labenti atque defluenti, & hac actione non latente morbos & ægrotationes sentire dicitur. Et ne longum faciam, videtur mihi anima cum sentit in corpore, non ab illo

aliquid pati, sed in eius passionibus attentius agere, & **D** has actiones siue faciles propter cōuenientiam, siue difficiles propter incōuenientiam, non eam latere: & hoc totum est quod sentire dicitur. Sed iste sensus qui etiā dum nihil sentimus, inest tamen, instrumentū est corporis, quod ea temperatione agitur ab anima, vt in eo sit ad passionē corporis cum attentione agendas paratior, similia similibus vt adiūgat, repellatque quod noxium est. Agit porro vt opinor luminosum aliquid in oculis æreum, serenissimum & mobilissimum in auribus, caliginosum in naribus, in ore humidum, in tactu terrenum & quasi lutulentum. Sed siue hac siue alia distributione ista cōiciantur, agit hæc anima cum quiete, si ea quæ insunt in vnitāte valitudinis, quasi familiari quadam consensione cohæserint. Cum autē adhibentur ea quæ nonnulla vt ita dicam alteritate corpus afficiunt, & exerit attentiores actiones, suis quibusque locis atque instrumentis accommodatas, & tunc videre vel audire, vel olfacere, vel gustare, vel tangendo sentire dicitur, quibus actionibus congrua libet associari, & moleste obstitit incongruis. Has operationes passionibus corporis puto animam exhibere cum sentit, non easdem passiones recipere. Quapropter cum de sonorū **E** numeris in præsentia quærat, & sensus aurium vocetur in dubium, non oportet per cætera diutius euagari. Referamus itaque nos ad id de quo agitur, & videamus vtrū sonus in auribus aliquid faciat. An tu id negabis? **D I.** Nihil minus. **MA.** Quid easdem aures animatum membrum esse nōne concedis? **D I.** Concedo. **MA.** Cum ergo elementum id quod in eo membro simile est aëri, moueatur aëre percusso, animam illam, quæ ante istum sonū vitali motu in silentio corpus aurium vegetabat, num putamus aut cessare posse ab opere mouendi quod animat, aut eodē modo mouere cōmotum extrinsecus aërem auris suæ, quo mouebat antequam ille illaberetur sonus? **D I.** Non videtur mihi aliter. **MA.** Hoc ergo genus taliter mouere, nōne fatendum est facere esse, non pati? **D I.** Ita est. **MA.** Non igitur absurde credimus motus suos animā vel actiones vel operationes, vel si quo alio nomine commodius significari possunt, non latere cum sentit. Hæ autem operationes, vel præcedētibz corporum passionibus adhibentur, vt sunt cū illæ oculorum nostrorum lucem formæ interpellant, aut in aures influit sonus, aut naribus exhalationes, palato sapor, cætero corpori quælibet solida & corpulenta admo- **E** uentur extrinsecus, vel in ipso corpore de loco in locum migrat aliquid siue transit, vel totum ipsum corpus suo alienōve pondere mouetur. Hæ sunt operationes, quas adhibet anima præcedētibz passionibus corporis, quæ delectant eam associantem, offendunt resistētem. Cum autem ab eisdem suis operationibus aliquid patitur, à seipsa patitur, non à corpore, sed planē cum se accommodat corpori: & ideo apud seipsam minus est, quia corpus semper minus quam ipsa est. Conuersa ergo à domino suo ad seruum suum, necessario deficit: Conuersa item à seruo suo ad dominum suum, necessario proficit, & præbet eidem seruo facillimā vitam & propterea minime operosam & negociosam, ad quā propter summam quietem nulla detorqueat attentio, sicut est affectio corporis quæ sanitas dicitur. Nulla quippe attentione nostra opus habet, non quia nihil tunc agit anima in corpore, sed quia nihil facilius agit. Nam in omnibus operibus nostris, tanto quisque attentius, quanto difficilius operamur. Hæc autem sanitas tunc firmis- **ima**

G sima erit atque certissima, cum pristina stabilitati, certo suo tempore atque ordine hoc corpus fuerit restitutum, quæ resurrectio eius antequam plenissime intelligatur, salubriter creditur. Oportet enim animam, & regi à superiore, & regere inferiorē. Superior illa solus deus est, inferior illa solum corpus, si ad omnem & totā animam intendas. Vt ergo tota esse sine domino, sic excellere sine seruo non potest. Vt autem dominus eius magis est quàm ipsa, ita seruus eius minus. Quare intenta in dominum, intelligit æterna eius, & magis est, magisq; est etiam ipse seruus in suo genere per illam. Neglecto autem domino intēta in seruum carnalem, quæ dicitur concupiscentia, sentit motus suos, quos illi exhibet, & minus est: nec tamen tantum minus, quantum ipse seruus, etiam cum maxime est in natura propria. Hoc autem delictū multo minus est quàm erat, cū ille ante delictū magis esset. Quocirca mortali iam & fragili, cum magna difficultate atque attentione dominatur. Hinc illi error incurrit, ut voluptatē corporis, quia eius attentioni cedit materies, pluris æstimet quàm ipsam sanitatem, cui attentione nulla opus est. Nec mirum si erumani implicatur preponens curam securitati. Cōuertenti autem se ad dominum, maior cura oritur, ne auertatur, donec carnalium negociorū requiescat impetus effrenatus consuetudine diuturna, & tumultuosis recordationibus conuersioni eius sese inferens: ita sedatis motibus suis, quibus in exteriora prouehebatur, agit ocium intrinsecus liberum, quod significatur sabbato, si cognoscit solum deum esse dominū suum, cui vni summa libertate seruitur. Non autem illos carnales motus, ut cum libet exerit, ita etiam cū libet extinguit. Nō enim sicut peccatum in eius potestate est, ita etiam pœna peccati. Magna quippe res est ipsa anima, nec ad opprimēdos lasciuos motus suos, idonea sibi remanet. Valentior enim peccat, & post peccatum diuina lege facta imbecillior, minus potēs est auferre quod fecit. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei per Iesum Christū dominum nostrum. Motus igitur animæ seruās impetum suum, & nondum extinctus, in memoria esse dicitur: & cum in aliud intenditur animus, quasi non inest animo pristinus motus, & reuera minor sit, antequam intercadat, quadam similiū vicinitate renouetur. Sed velim scire vtrum te aduersus ista nihil moueat. **D** I.

I Probabiliter mihi dicere videris, nec ausim resistere.

M A. Cum igitur ipsum sentire mouere sit corpus aduersus illum motum, qui in eo factus est, non existimas ideo nos non sentire, cum ossa & vngues & capilli secantur, non quia ista in nobis omnino non viuunt: non enim aliter aut continerentur aut nutrentur, aut crescerent, aut etiam vim suā in seminanda ferendāve prole monstrarent: sed quia minus libero aëre penetrātur, mobili scilicet elemento, quàm ut motus ibi possit ab anima fieri tam celer quàm est ille, aduersus quem sit cum sentire dicitur. Talis quædam vita cum in arboribus atque stirpibus cæteris esse intelligatur, nullo modo eam non solum nostræ quæ ratione etiam præpoller, sed ne ipsi quidē beluine decet præponere. Aliud enim est summa stoliditate, aliud summa sanitate corporis nihil sentire. Nam in altero instrumenta desunt, quæ aduersus passionē corporis moueantur, in altero ipsæ passionē. **D** I. Probo & assentior. **M** A. Redi ergo mecum ad propositum, atq; responde de tribus illis generibus numerorum, quorū alterum in memoria est, alterum in sentiēdo, alterum in sono, quodnam tibi

videatur excellere? **D** I. Sonum duobus illis postpono, quæ in anima sunt & viuunt quodāmodo. Sed horum duorum quod præstantius iudicem, incertus sum, nisi forte quoniā illos qui sunt in actione, non ob aliud præponēdos iis qui sunt in memoria dixerā, nisi quod illi facientes sunt, isti ab his facti: eadem ratione istos etiā qui dum audimus insunt in anima, oportet iis antepondere qui ab iisdem in memoria sūt, sicuti & dudū mihi videbatur. **M** A. Non puto absurdam responsum tuam. Sed quoniam disputatum est, hos etiam qui sunt in sentiēdo numeros operationes esse anime, quomodo eos ab illis discernis, quos in actu esse animaduertimus etiā cū in silentio nō recordans agit aliquid anima per temporalia spatia numerorū? An quod illi sunt mouentis sese animæ ad corpus suum, hi vero in audiēdo mouentis sese animæ aduersus passionē corporis sui? **D** I. Accipio istam differentiam. **M** A. Quid in sententia manendū ne esse arbitraris, ut præstantiores illi iudicentur qui sunt ad corpus, quàm illi qui sunt aduersus passionē corporis? **D** I. Liberiores mihi videntur illi, qui sunt in silentio, quàm ij qui non solum ad corpus, sed ad passionē etiam corporis exeruntur. **M** A. Distincta à nobis & quibuldam meritorum gradibus ordinata video quinque genera numerorū, quibus si placet, imponamus congrua vocabula, ne in reliquo sermone pluribus verbis quàm rebus uti necesse sit. **D** I. Placet vero. **M** A. Vocentur ergo primi iudiciales, secundi progressores, tertij occurrentes, quarti recordabiles, quinti sonantes. **D** I. Teneo, & his nominibus utar libentius. **M** A. Attende igitur deinceps, & dic mihi, quinam istorum immortales tibi videantur, an omnes suis temporibus labi atq; occidere existimas? **D** I. Iudiciales solos immortales puto. Cæteros video vel trāsire cū fiunt, vel de memoria obliuione deleri. **M** A. Tam certus es de istorum immortalitate, quàm certus es de interitu cæterorū, an diligentius, vtrū vere hi immortales sint oportet querere? **D** I. Quæramus sanē. **M** A. Dic ergo, cum aliquanto correptius siue productius, dum seruā temporum legi, qua simplo ad duplū pedes cōueniunt, versum pronuncio, num offendo vlla fraude iudiciū sensus tui? **D** I. Nō omnino. **M** A. Quid sonus ille, qui correptioribus & quasi fugacioribus syllabis aditur, nū potest plus temporis occupare quàm sonat? **D** I. Qui potest? **M** A. Iudiciales ergo illi numeri, si vinculo temporis in tanto spatio tenerentur, quāto isti sonantes digesti sunt, possētne ad eorum sonantium, qui paulo productius etiam iambica lege funduntur, aspirare iudiciū? **D** I. Nullo modo. **M** A. Igitur apparet hos mora tēporum, qui iudicādo præsidet, non teneri? **D** I. Prorsus apparet. **M** A. Recte annuis. Sed si nullo tēpore tenerentur, quātolibet productius, legitimis interuallis iambicos proferre sonos, nihilominus ad iudicandum adhiberentur. Nunc vero si adere vnā syllabam quanta mora peragūtur, ne multum dicam, tres passus incedentis, & aliam duplo, atq; ita deinceps tam longos iambos ordinarem, simpli & dupli lex illa nihilominus seruaretur, nec tamē naturale illud iudiciū his dimensionibus approbandis adhibere possemus. An tibi non videtur? **D** I. Negare non possum ita videri. Nam mea quidē sententia res in aperto est. **M** A. Tenentur ergo & hi iudiciales nonnullis finibus temporalium spatorū, quos in iudicando excedere nequeunt, & quicquid excedit hæc spatia, nō assequuntur ut iudicent: atque ita si tenētur, quomodo sint immortales

Roma. 7.

Triū numerorū ordo.
Capit. VI.

Numerorū nomina.

Numerus iudicialis.
Capit. VII.

A tales non video. **D**I. Nec ego video quid respondeā. Sed quāquam de immortalitate horum iam minus præsūmā, non tamen quo pacto hinc mortales cōiūcantur intelligo. Fieri enim potest, vt quantacūq; spātia iudicare possunt, semper id possint, quoniā non sicut de ceteris, aut obliuione aboleri possunt, aut tandiu esse, vel intantū extendi, quandiu sonus pellitur, & inquantum extēduntur occursores illi, aut quandiu aguntur, vel quantum producuntur, quos progressores vocauimus. Nam vtrūq; cum ipso tempore operationis sive trāseunt. Hi autē iudiciales vtrum & in anima, nescio, in ipsa certe hominis natura manēt, iudicaturi de oblati, quāquā a certa breuitate vsq; ad certam longitudinem varientur, approbando in his numerosa, & perturbata dānando. **M**A. Saltem illud concedis alios homines citius offendi claudicantibus numeris, alios tardius, & plerūq; non nisi ex cōparatione integrorum iudicare vitiosos, cum & illos & illos audierint. **D**I.

Concedo. **M**A. Vnde tandē hanc differentiā putas existere, nisi aut natura, aut exercitatione, aut vtroq; **D**I. Sic arbitror. **M**A. Quāro igitur, vtrum possit aliquis aliquāto productiora interualla iudicare & approbare, quā alius non possit? **D**I. Credo esse posse. **M**A. Quid ille qui non potest si se exerceat cōgruenter, nec adeo tardus sit, nōne poterit? **D**I. Poterit vero. **M**A. Num in tantum possunt isti proficere ad productiora iudicanda, vt horarum, vel dierum, vel etiam mensium, annorumve dupla & simpla spātia, cum saltem somno non impediuntur, sensu illo iudiciario possint cōprehendere, & tanquam illos iam motus nutibus approbare? **D**I. Non possunt. **M**A. Quid itaq; nō possunt, nisi quia vniciq; animanti in genere proprio proportionē vniuersitatis sensus locorum tēporūq; tributus est, vt quomodo corpus eius proportionē vniuersi corporis tantū est, cuius pars est, & aetas eius proportionē vniuersi seculi tanta est cuius pars est: ita sensus eius actioni eius cōgruat, quā proportionē agit vniuersi motus cuius hāc pars est: Sic habēdo omnia magnus est hic mundus, qui saepe in scripturis diuinis coeli & terrae nomine nuncupatur, cuius omnes partes si proportionē minuātur, tantus est, & si proportionē augeantur, nihilominus tantus est: quia nihil in spātiis locorum & tēporum per seipsum magnū est, sed ad aliquid breuius: & nihil rursus in his p seipsum breue est, sed ad aliquid maius. Quapropter si humanae naturae ad carnalis vitae actiones talis sensus tributus est, quo maiora temporum spātia iudicare nō possit quā interualla postulant ad talis vitae vsum pertinētia, quoniam talis hominis natura mortalis est, etiam talem sensum mortalem puto. Non enim frustra consuetudo quasi secunda, & quasi affabricata natura dicitur. Videmus autem velut quosdam sensus novos in iudicandis huiusmodi rebus corporeis cōsuetudine effectos, alia consuetudine deperire. Sed quoquo modo se habeāt hi numeri iudiciales, eo certe praestant quōd dubitamus, vel difficile peruestigamus, vtrum mortales sint. De ceteris autem quatuor generibus nulla quāstio est, quin mortales sint, quorum etsi quosdam non cōprehendant quia vltra ipsorum iura porrecti sunt, genera tamen ipsa suo examini vendicant. Nā & illi progressores cum aliquam in corpore numerosam operationē appetant, latenter istorum iudicialium nutu modificantur. Quod enim nos vel ambulantes ab imparibus passibus, vel percipientes ab imparibus interuallis plagarum, vel edentes vel bibētes ab imparibus malarum

Tomus primus.

motibus, scalpentes denique ab imparibus vnguiū ductibus, & ne per multas alias operationes percurrām, & quod nos in qualibet attentione agendi aliquid per corporis mēbra ab imparibus motibus refrenat & cohibet & quandam parilitatem tacite imperat, id ipsum est iudiciale nescio quid, quod cōditorem animalis insinuat deum, quem certe decet credere authorem conuenientiae atque concordiae. Et illi occursores numeri, qui certe non pro suo nutu, sed pro passionibus corporis aguntur, inquantum eorū interualla potest memoria custodire, intantum his iudicialibus indicandi offeruntur atque iudicantur. Numerus nanque iste qui interuallis temporum constat, nisi adiuenimur in eo memoria, iudicari a nobis nullo pacto potest. Quālibet enim brevis syllaba, cum & incipiat & desinat, alio tēpore initium eius, & alio finis sonat. Tenditur ergo & ipsa quantulocūque temporis interuallo, & ab initio suo per medium suum tendit ad finem. Ita ratio inuenit tam localia quā temporalia spātia infinitam diuisionem recipere, & idcirco nullius syllabae cum initio finis auditur. In audienda itaq; vel breuissima syllaba, nisi memoria nos adiuet, vt eo momento temporis quo iam nō initium, sed finis syllabae sonat, maneat ille motus in animo qui factus est cum initium ipsum sonuit, nihil nos audisse possumus dicere. Hinc est illud quōd plerūque alia cogitatione occupati, corā loquentes non nobis videmur audisse: Nō quia occursores illos numeros non agit tunc anima, cum sine dubio sonus ad aures perueniat, & illa in passione corporis sui cessare non possit, nec possit nisi aliter moueri quā si illa non fieret: sed quia intentione in aliud subinde extinguitur motionis impetus, qui si maneret in memoria, vtique maneret, vt nos & inueniremus & sentiremus audisse. Quod si de vna syllaba breui minus sequatur mens tardior, quod inuenit ratio, de duabus certe nemo dubitat, quin eas simul nulla anima possit audire. Non enim sonat secunda nisi prima destiterit: quod autem simul sonare nō potest, simul audire quis potest? Vt igitur nos ad capiēda spātia locorum diffusio radiorum iuuat, qui ē breuibus pupillis in aperto emicāt, & adeo sunt nostri corporis, vt quāquā sint in procul positis rebus quas videmus, a nostra anima vegetentur: vt ergo effusione lucis adiuvamur ad capiēda spātia locorum, ita memoria, quae quasi lumen est temporalium spātorum, quantum in suo genere extendi quodāmodo potest, tantum eorundē spātorum capit. Cū autem diutius aures pulsat sonus nullis distinctis articulis, & ab aliquo tandem siue, coniunctus alter duplo, aut etiā tanto additur spatio, attentione in succedentem perpetuo sonum, motus ille animi qui attentione ad praeteritum & elapsum sonum cū transibat est factus, reprimatur, id est, non ita remanet in memoria. Quapropter iudiciales illi numeri, qui numerosis interuallis tēporū sitis, exceptis progressoribus, quibus etiam ipsum progressum modificant, iudicare non possunt, nisi quos eis tanquam ministra memoria obtulerit, nōne ipsi estimandi sunt per certum spārium temporis tendi: Sed interest, quibus temporum spātiis, vel excidat nobis, vel meminerimus quod iudicant. Siquidem nec in ipsis corporum formis quae ad oculos pertinent, possemus rotunda vel quadrata, vel quaecūque alia solida & determinata iudicare, & omnino sentire, nisi ex obliquo oculos versaremur. Cum autem alia pars aspicitur, si exciderit quod est aspectum in alia, frustratur omnino iudicantis intentio, quia & hoc aliqua mora tēporis fit.

m Cui

G Cui varietati opus est inuigilare memoriam. Recordabiles vero numeros multo euidētius est, quod eadem ipsa offerente memoria, iudicamus his iudicialibus. Nā si occursores, quantum ab ea offeruntur, tantum iudicantur, multo magis ij ad quos tanquam repositos post alias intentiones reuocamur recordatione in memoria viuere inueniuntur. Quid enim aliud agimus cum reuocamus nos in memoriam, nisi quodammodo quod repositum quærimus? Recurrit autem in cogitationē occasione similium motus animi non extinctus, & hæc est quæ dicitur recordatio. Sic agimus numeros, vel in sola cogitatione, vel etiam in membrorum motu, quos iam egimus aliquando. Inde autem scimus non venisse, sed redisse illos in cogitationem, quia cum memoriæ mandarentur, cū difficultate repetebantur, & indigebamus aliqua præmonstratione vt sequerentur:†* quæ difficultate dempta, cum sese ipsi accommodare voluntati offerunt, cōsequentes temporibus atque ordine suo tam facile, vt qui vehementius inheferunt, etiā aliunde cogitantibus nobis, iam quasi proprio nutu peragantur, non eos utique novos esse sentimus. Est etiā aliud vnde nos sentire arbitror præsentem motum animi iā fuisse, quod est & recognoscere, dum recentes motus eius actionis in qua sumus, cū recordamur, qui certe viuaciores sunt, cum recordabilibus atque iam sedatioribus quodam interiore lumine comparamus, & talis agnitio, recognitio est & recordatio. Iudicantur ergo & recordabiles numeri ab his iudicialibus, nunquam soli, sed adiunctis actiuis aut occurforibus, aut vtrisque, qui eos tanquam è latebris suis in manifestum producant, & quasi redintegratos, qui iam abolebātur, rursus recordantur. Ita cum occursores intantum iudicentur, in quantum eos memoria iudicantium mouet, possunt vicissim & recordabiles qui sunt in memoria occurforibus eos exhibentibus iudicari: vt hoc intersit, quod occursores vt iudicentur, quasi recentia eorum fugientiū vestigia offert memoria, recordabiles autē quando eos audiendo iudicamus, quasi eadem vestigia occurforibus transeuntibus reuiscunt. Iam porro de sonantibus numeris quid opus est dicere, cum in occurforibus iudicentur si audiantur? Si vero ibi sonant vbi non audiuntur, quis dubitet eos à nobis non posse iudicari? Sanè vt in sonis per instrumentum aurium, ita in saltationibus cæterisq; visibilibus motibus quod ad temporales numeros attinet, eadem adiuuante memoria hisdem numeris iudicialibus diiudicamus.

Alij numeri
superiorib;
præstantiores
Caput. IX.

Hæc cum ita sint, conemur si possumus istos numeros iudiciales transcendere, & quæramus vtrum sint superiores. In his enim quāquam spatia temporum iam minime videamus, non tamen adhibentur nisi ad ea iudicanda, quæ in spatio temporis fiunt. Nec ipsa quidem omnia, sed quæ possunt articulari memoriter. Nisi quid habes forte quod contra hæc velis dicere.

D I. Mouet me plurimum istorum iudicialium vis atque potentia. Ipsi enim mihi videntur esse ad quos omnium sensuum ministeria referuntur. Itaque his excellentius vtrum quicquam in numeris inueniri possit, ignoro. **M** A. Nihil deperit quod diligentius quærimus. Aut enim inueniemus superiores in anima humana, aut hos in ea summos esse firmabimus, si tamen illud claruerit, nullos in ea esse præstantiores. Aliud est enim non esse, aliud non posse inueniri, siue ab vilo homine, siue à nobis. Sed ego puto cū ille à nobis propositus versus canitur. Deus creator omnium, nos & occurforibus illis numeris audire, & recordabilibus re-

cognoscere, & progressoribus pronunciare, & his iudicialibus delectari, & nescio quibus aliis æstimare, & de ista delectatione, quæ quasi sententia est iudicialium istorum, aliam secundum hos latentiorē, sed certiorē ferre possumus sententiam. An tibi vnum atque idem videtur delectari sensu, & æstimare ratione?

D I. Diuersa esse fateor. Sed primo ipso moueor vocabulo, cur non potius isti vocentur iudiciales quibus inest ratio, quàm isti quibus inest delectatio. Deinde vereor ne nihil sit aliud æstimatio ista rationis, quàm eorum de seipsis quædam diligentior iudicatio: vt non alij sint numeri in delectatione, alij in ratione, sed vni atque iidem, aliās iudicent de iis quæ aguntur in corpore, cum eos vt supra demonstratum est, offert memoria, aliās de seipsis remotius à corpore atq; syncerius.

M A. De vocabulis quidem nihil satagas, res in potestate est: placito enim, non natura imponuntur. Quod autem eisdem esse arbitraris, nec duo genera numerorum hæc vis accipere, illud ni fallor, te rapit, quod eadem anima vtrunque agit. Sed animaduertere te opus est, & in progressoribus eandem animam corpus mouere, vel ad corpus moueri, & in occurforibus hæc eandem passionibus eius ire obuiam, & in recordabilibus istam ipsam, donec quodammodo detumescant ipsis quasi fluctuare motionibus. Nos ergo in istis generibus numerandis & distinguendis vnus naturæ, id est, animæ motus affectionesq; despiciamus. Quare si vt aliud est ad ea quæ corpus patitur moueri, quod fit in sentiēdo: aliud mouere se ad corpus, quod fit in operando: aliud quod ex his motibus in anima factum est continere, quod est meminisse: ita est aliud annuere vel renuere his motibus aut cum primitus exerūtur, aut cum recordatione resuscitantur, quod fit in delectatione cōuenientiæ, & offensione absurditatis talium motionum siue affectionum: & aliud est æstimare, vtrum recte, an secus ista delectant, quod fit ratiocinando, necesse est fateamur ita hæc esse duo genera, vt illa sunt tria. Et si recte nobis visum est, nisi quibusdam numeris esset ipse delectationis sensus imbutus, nullo modo cum potuisse annuere paribus interuallis, & perturbata respicere: recte etiam videri potest ratio quæ huic delectationi superimponitur, nullo modo sine quibusdam numeris viuacioribus, de numeris, quos infra se habet posse iudicare. Quæ si vera sunt, apparet inuenta esse in anima quinq; genera numerorum, quibus cum addideris corporales illos, quos sonantes vocauimus, sex genera numerorum disposita & ordinata cognoscas. Iam nunc si placent, illi qui nobis surreperant ad principatum obtinendum, sensuales nominentur, & iudicialium nomen quoniam est honoratius, hi accipiant qui excellentiores comperti sunt: quanquam & sonantium nomen mutandum putem, quoniam si corporales vocentur, manifestius significabunt etiam illos qui sunt in saltatione, & in cætero motu visibili, si tamen ea quæ dicta sunt probas. **D** I. Probo sanè. Nam & vera & manifesta mihi videntur. Horum etiam emendationē vocabulorum libenter accipio. **M** A. Age nunc aspice vim potentiāque rationis, quantum ex operibus eius aspicere possumus. Ipsa enim, vt id potissimum dicam, quod ad huius operis susceptionem attinet, primo quid sit ipsa bona modulatio consyderauit, & eam in quodam motu libero, & ad suæ pulchritudinis finē conuerso esse perspexit. Deinde vidit in motibus corporū aliud esse quod breuitate & productione temporis variaretur, in quantum magis esset minusve diuturnum, aliud

Ratio omnis concinnitatis inuentrix.
Caput. X.

A aliud localium spatiarum percussione in quibusdam gradibus celeritatis & tarditatis. Qua diuisione facta, illud quod in temporis mora esset, modestis interuallis, & humano sensui accommodatum articularim varios efficere numeros, eorumque genera & ordinem usque ad modulos versuum persecuta est. Postremo attendit quid in his moderandis, sentiendis, retinendis, ageret anima, cuius caput ipsa esset: hosque omnes animales numeros a corporalibus separauit: leque ipsam hæc omnia neque animaduertere, neque distinguere, neque recte numerare, sine quibusdam suis numeris potuisse cognouit, eosque cæteris inferioris ordinis, iudiciaria quadam æstimatione præposuit. Et nunc cum ipsa sua delectatione, quæ in temporum momenta perpendit, & talibus numeris modificandis nutus suos exhibet, sic agit. Quid est quod in sensibili numerositate diligimus? Nunc aliquid præter parilitatem quandam & æqualiter dimensia interualla? An ille pyrrhichius pes siue spodeus, siue anapestus, siue dactylus, siue proceleumaticus, siue dispondeus nos aliter delectaret, nisi partem suam parti alteri æquali diuisione conferret? Quid vero iambus, trocheus, tribrachus pulchritudinis haberent, nisi quod minore sua parte maiorem suam partem in tantas duas æqualiter diuidunt. Iam porro sex temporum pedes, num aliunde blandius sonant atque festiuus, nisi quod utraq; lege partiuntur, scilicet, aut in duas æquales partes terna tempora possidentes, aut in unam simplicem ex æqualibus partem & alteram duplam, id est, ut maior habeat bis minorem, & eo modo ab illa diuidatur æqualiter, duobus temporibus quatuor tempora in bina dimetiente atque secante. Quid illi quinum septenumque temporum pedes, unde soluta orationi quam versibus videntur aptiores, nisi quod eorum pars minor in partes æquales maiorem non diuidit? & hi tamē ipsi unde admittuntur in sui generis ordinem ad temporum numerositatem, nisi quia & in quinque temporibus tantas duas particulas habet pars minor, quantas maior tres, & in septem tanta tres minor, quantas maior quatuor. Ita in omnibus pedibus nulla pars minima est alicuius dimensionis articulo notata, cui non ceteræ quantum possunt æqualitate, consentiant. Age in coniunctis pedibus, siue libera perpetuitate porrigatur ista coniunctio, sicut in rhythmis: siue ab aliquo certo fine reuocetur, sicut in metris: siue etiam in duo membra quadam lege sibimet congruentia tribuatur, sicut in versibus, quæ eadem alia re nisi æqualitate pes pedi amicus est? Unde molossi & ionicorum syllaba media quæ longa est, non sectione, sed motu ipso pronunciantis atque plaudentis in duo paria momenta distribui potest, ut etiam in terna tempora pes totus conueniat, quando cæteris qui eodem modo diuiduntur, adiungitur: cur? nisi æqualitatis iure dominante, quod scilicet æqualibus lateribus suis, quæ binorum temporum sunt, & ipsa sit duum temporum? Cur idem fieri in amphibracho non potest, quando cæteris quatuor temporum adiungitur, nisi quia tanta ibi non inuenitur æqualitas duplo medio, lateribus simplicibus? Cur in silentiorum interuallis nulla fraude sensus offenditur: nisi quia eidem iuri æqualitatis, etiam si non sono, spatium tamen temporis quod debetur exoluitur? Cur sequente silentio etiam breuis syllaba pro longa accipitur, non instituto, sed ipso naturali examine, quod auribus præsidet, nisi quia in spatium temporis longiorem sonum coarctare in angustias eadem illa æqualitatis lege prohibemur? Itaque syllabam ultra duo tempora producere, ut iam sono impleatur quod silentio impleri

Tomus primus.

potest, admittit natura audiendi & tacendi. Ut autem minus quam duo tempora occupet syllaba dum restat spatium taciturnitatis, quædam fraus æqualitatis est, quia minus quam in duobus esse æqualitas non potest. Iam vero in ipsa æqualitate membrorum qua variatur illi ambitus, quos Græci *ᾠδῆς* vocant, versusque figurantur, quomodo ad eandem æqualitatem secretius reditur, nisi ut in ambitu breuius membrum maiori æqualibus pedibus ad plausum conueniat, & in versu occultiore consideratione numerorum, ea quæ in æqua membra iunguntur, vim æqualitatis habere inueniantur. Querit ergo ratio, & carnalem animæ delectationem, quæ indiciales partes sibi vendicabat, interrogat, cum eam spatiarum temporalium numeris æqualitas mulceat, utrum duæ syllabæ breues quascunque audierit vere sint æquales: an fieri possit, ut una earum edatur productius, non usque ad longæ syllabæ modum, sed infra quantumlibet, quo tamen excedat sociam suam? Num negari potest fieri posse, cum hoc delectatio ista non sentiat, & inequalibus velut æqualibus gaudeat, quo errore & inequalitate quid turpius? Ex quo admonemur ab his auertere gaudium, quæ imitatur æqualitatem, & utrum impleant, comprehendere non possumus, immo quod non impleant fortasse comprehendimus. Et tamen in quantum imitantur, pulchra esse in suo genere & ordine suo, negare non possumus. Non ergo in hæreamus inferioribus quam nos sumus, nosque ipsos inter illa quæ infra nos sunt, & illa quæ supra nos sunt, ita deo & domino nostro opitulante ordinemus, ut inferioribus non offendamur, solis autem superioribus delectemur. Delectatio quippe quasi pondus est animæ. Delectando ergo ordinat animam. Vbi enim erit thesaurus tuus, ibi erit & cor tuum: ubi delectatio, ibi thesaurus: ubi autem cor, ibi beatitudo aut miseria. Quæ vero superiora sunt, nisi illa in quibus summa, inconcussa, incommutabilis, & æterna manet æqualitas? Vbi nullum est tempus, quia nulla mutabilitas est, & unde tempora fabricantur & ordinantur & modificantur æternitatem imitantia, dum cœli conuersio ad diem redit, & cœlestia corpora ad idem reuocat, diebusque & mensibus, & annis & lustris, cæterisque siderum ordinibus legibusque æqualitatis & unitatis & ordinationis obtemperat. Ita cœlestibus terrena subiecta, orbis temporum suorum numerosa successione quasi carmini vniuersitatis cōsociant. In quibus multa nobis videntur inordinata & perturbata, quia eorum ordini pro nostris meritis assueti sumus, nescientes quid de nobis diuina prouidentia pulchrum gerat. Quoniam si quis verbi gratia in amplissimarum pulcherrimarumque ædium vno aliquo angulo tamquam statua collocetur, pulchritudinem illius fabricæ sentire non poterit, cuius & ipse pars erit. Nec vniuersi exercitus ordinem miles in acie valet intueri. Et in quolibet poemate si quanto spatio syllabæ sonant, tantum viuerent atque sentirent, nullo modo illa numerositas & contexti operis pulchritudo eis placeret, quam totam perspicere atque approbare non possent, eum de ipsis singulis prætereuntibus fabricata esset atque perfecta. Ita peccantem hominem ordinauit deus turpe, non turpiter. Turpis enim factus est voluntate vniuersum amittendo, quod dei præceptis obtemperans possidebat, & ordinatus in parte est, ut qui legem agere noluit, à lege agatur. Quicquid autem legitime, vtrique iuste: & quicquid iuste, non vtrique turpiter agitur: quia etiam in malis operibus nostris, dei opera bona sunt. Homo namque in quantum homo est, aliquod bonum est.

m ij Adulterium

Sûma numero-
rum æquali-
tas, & ex
creatu æqua-
litate
inquirunt.
Caput XI.
¶ inuolucrum
¶ Delectatio

* certis.
† * orbibus.

G Adulterium autem in quantum adulterium est, malum opus est. Plerumque autem de adulterio nascitur homo, de malo scilicet hominis opere bonum opus dei. Quamobrem ut nos ad propositum, propter quod haec sunt dicta, referamus, hi numeri rationis pulchritudine praeminent, a quibus si prorsus abscinderemur, cum inclinamur ad corpus, progressores numeros sensuales non modificarent: qui rursus mouendis corporibus agunt sensibiles temporum pulchritudines: atque ita sonantibus obuij, etiam occursores numeri fabricantur, quos omnes impetus suos eadem anima excipiens, quasi multiplicat in seipsa, & recordabiles facit, quae vis eius memoria dicitur, magnam quoddam adiutorium in huius vitae negociosis actibus. Haec igitur memoria quaecumque de motibus animi tenet, qui aduersus passionem corporis acti sunt, *φαινομένη* Graece vocantur. Nec inuenio quid eas latine malim vocare, quas pro cognitis habere atque pro certis opinabilis vita est, constituta in ipso erroris introitu. Sed cum sibi isti motus occurrant, & tanquam diuersis & repugnantibus intentionis flatibus aestuant, alios ex aliis motus pariunt: non iam eos qui tenentur ex occurssionibus passionum corporis impressi sensibus, similes tamen tanquam imaginum imagines, quae phantasmata dici placuit. Aliter enim cogito patrem meum quem saepe vidi, aliter autem quem nunquam vidi. Horum primum phantasia est, alterum phantasma. Illud in memoria inuenio, hoc in eo motu animi, qui ex iis ortus est quos habet memoria. Quomodo autem orientur haec, & inuenire & explicare difficile est. Arbitror tamen quod si nunquam humana corpora vidissem, nullo modo ea possem visibili specie cogitando figurare. Quod autem ex eo quod vidi facio, memoria facio, & tamen aliud est in memoria inuenire phantasia, aliud de memoria facere phantasma: quae omnia vis animae potest. Sed vera etiam phantasmata habere pro cognitis, summus error est. Quanquam sit in utroque genere quod nos non absurde scire dicamus, id est, sensisse nos talia, vel imaginari nos talia. Patrem denique me habuisse & autem, non temere possum dicere. Ipsos autem esse quos animus meus in phantasia vel in phantasmate tenet, dementissime dixerim. Sequuntur autem nonnulli phantasmata sua tam praecipites, ut nulla sit alia materies omnium falsarum opinionum, & quam habere phantasias vel phantasmata

I pro cognitis, quae cognoscuntur per sensum. Quare his potissimum resistamus, nec eis ita mentem accommodemus, ut dum in his est cogitatio, intelligentia ea cerni arbitremur. Cur autem si huiusmodi numeri qui sunt in anima rebus temporalibus dedita, habent sui generis pulchritudinem, quauis eam transeundo attitent, inuideat huic pulchritudini diuina prouidentia, quae de nostra poenali mortalitate formatur, quam iustissima dei lege meruimus: in qua tamen nos non ita deseruit, ut non valeamus recurrere, & a carnalium sensuum delectatione misericordia eius manum porrigente reuocari. Talis enim delectatio vehementer infigit memoriae quod trahit a lubricis sensibus. Haec autem animae consuetudo facta in carne propter carnalem affectionem, in scripturis diuinis caro nominatur. Haec menti obliuatur, cum iam dici potest Apostolicum illud: Mente serui legi dei, carne autem legi peccati. Sed in talia *†* mente suspensa atque ibi fixa & manente, etiam huius consuetudinis impetus frangitur, & paulatim repressus extinguitur. Maior enim erat cum sequeremur, non tamen omnino nullus, sed certe minor est cum

*† opinaris
vita.*

Differunt phantasia & phantasma.

Roma. 7.

† spiritualia.

refrenamus: atque ita certis regressibus, ab omni lasciuiente motu, in quo defectus essentiae est animae, delectatione in rationis numeros restituta, ad deum tota vita nostra conuertitur, dans corpori numeros sanitatis, non accipiens inde laetitiam, quod corrupto exteriori homine, & eius in melius commutatione continget.

Excipit autem memoria non solum carnales motus animi, de quibus numeris supra iam diximus, sed etiam spirituales, de quibus breuiter dicam. Quo enim simpliciores sunt, eo verborum minus, sed plurimum serena mentis desyderant. Aequalitatem illam quam in sensibilibus numeris non reperiebamus certam & manentem, sed tamen adumbratam & praetereuntem agnoscebamus, nusquam profecto appeteret animus nisi alicubi nota esset. Haec autem alicubi non spatiis locorum & temporum, nam illa tument, & ista praetereunt. Vbi ergo censes, responde quae si potes? Non enim in corporum formis putas, quas liquido examine aequales nunquam dicere audebis. Aut in temporum interuallis, in quibus similiter utrum aliquid aliquanto quam oportet productius vel correptius transeat, quod sensum fugiat ignoramus. Illam quippe aequalitatem quae ubi esse arbitreris, quam intuentes cupimus equalia esse quaedam corpora vel corporum motus, & diligentius considerantes eis fidere non audemus. **D**i. Ibi puto quod est corporibus excellentius, sed utrum in ipsa anima, an etiam supra animam nescio. **M**A. Si ergo quaeramus artem istam rhythmicam vel metricam, qua vtuntur qui versus faciunt, putasne habere aliquos numeros, secundum quos fabricant versus? **D**i. Nihil aliud possum existimare. **M**A. Quicumque isti sunt numeri, praetereire tibi videntur cum versibus, an manere? **D**i. Manere sane. **M**A. Consentiendum est ergo ab aliquibus manentibus numeris praetereuntes aliquos fabricari? **D**i. Cogit me superior ratio consentire. **M**A. Quid hanc artem, num aliud putas quam affectionem quandam esse animi artificis? **D**i. Ita credo. **M**A. Credis ne hanc affectionem etiam esse in eo qui huius artis imperitus est? **D**i. Nullo modo. **M**A. Quid in illo qui est oblitus eam? **D**i. Nec in illo quidem, quia & ipse imperitus est, etiam si fuit peritus aliquando. **M**A. Quid si eum quisquam interrogando commemoret, remigrare ad eum putas illos numeros ab eo ipso qui interrogat, an illi intrinsicus apud mentem suam mouere se ad aliquid, unde sibi quod amiserat redhibeatur. **D**i. Apud semetipsum puto id agere. **M**A. Num etiam quae corripitur syllaba, quae producat si penitus excidit, commemorari eum interrogando arbitraris, cum hominum prisco placito & consuetudine, aliis minor, aliis maior mora syllabis data sit? Nam profecto si natura vel disciplina id fixum esset ac stabile, non recentioris temporis docti homines nonnullas produxissent quas corripuerunt antiqui: vel corripuissent, quas produxerunt. **D**i. Puto & hoc posse, quoniam in quantum vis quisque excidat, potest interrogatione commemorante redire in memoriam. **M**A. Mirum si opinaris, quous interrogante posse te recordari quid ante annum conaueris. **D**i. Fateor me non posse, nec illum iam existimo de syllabis posse, quarum spatia penitus oblitus est, interrogando admoneri. **M**A. Cur ita, nisi quia in hoc nomine quod Italia dicitur, prima syllaba pro voluntate quorundam hominum corripiebatur, & nunc pro aliorum voluntate producit: ut autem unum & duo non sint tria, & ut duo vni duplo non respondeant, nullus mortuorum potuit,

*De numeris
spiritualibus
& eternis.
Caput. XII.*

L

M

*† quantumvis
quidque.*

A tunc nullus viuorum potest, nullus posterorum poterit facere. **D** I. Nihil manifestius. **M** A. Quid fieri ergo isto modo quo de vno & duobus apertissime quaesumus, cetera omnia, quae ad illos numeros pertinent & ille interrogetur, qui non obliuiscendo, sed quia nunquam didicit, imperitus est, nonne eum censet similiter hanc artem exceptis syllabis posse cognoscere? **D** I. Quis dubitauerit? **M** A. Quò igitur se etiam istum moturum putas, vt menti eius imprimantur hi numeri, & illam faciant affectionem, quae ars dicitur. An huic saltem ille interrogator eos dabit? **D** I. Eo modo etiam istum arbitror apud semetipsum agere, vt ea quae interrogantur, vera esse intelligat atque respondeat. **M** A. Age nunc dic mihi, verum hi numeri de quibus sic quaeritur, commutabiles esse tibi videantur? **D** I. Nullo modo. **M** A. Ergo aeternos esse non negas? **D** I. Imò fateor. **M** A. Quid metus ille non suberit, ne aliqua in eis nos aequalitas fallat? **D** I. Nihil mihi omnino est de istorum aequalitate securius. **M** A. Vnde ergo credendum est animae tribui quod aeternum est & incommutabile, nisi ab vno, aeterno & incommutabili deo? **D** I. Non video quid aliud credi oporteat. **M** A. Quid tandem illud? Nonne manifestum est eum, qui alio interrogante sese citius ad deum mouet, vt verum incommutabile intelligat: nisi eundem motum suum in memoria teneat non posse ad intuendum illud verum, nullo extrinsecus admonente reuocari? **D** I. Manifestum est. **M** A. Quæro ergo quoniam iste ab huiusmodi rerum contemplatione discedat, vt illum ad eam necesse sit memoria reuocari. An forte in aliud intentus animus tali reditu indigere putandus est? **D** I. Sic existimo. **M** A. Videamus si placet, quid tantum illud sit quo possit intendi, vt ab incommutabilis & summæ aequalitatis contemplatione auertatur. Nam tribus generibus amplius nihil video. Aut enim ad aliquid par atque ad eiusmodi aliud se intendit animus, cum hinc auertitur: aut ad superius, aut ad inferius? **D** I. De ceteris duobus quaerendum est. Nam quid sit superius æterna aequalitate non video. **M** A. Vidēs ne illud obsecro, quid nā ei par esse possit, quod tamen aliud sit? **D** I. Ne id quidem video. **M** A. Restat ergo vt quaeramus quid sit inferius. Sed nonne tibi prius ipsa anima occurrit, quæ certe aequalitatem illam incommutabilem esse confitetur, se autem cognoscit mutari eo ipso quòd aliās hanc, aliās aliud intuetur, & hoc modo aliud atque aliud sequens varietatem temporis operatur, quæ in æternis & incommutabilibus nulla est? **D** I. Assentior. **M** A. Hæc igitur affectio animæ vel motus, quo intelligit æterna, & his inferiora esse temporalia, etiam in seipsa, & hæc appetēda plus quæ superiora sunt, quàm illa quæ inferiora sunt nouit: nonne tibi prudentia videtur? **D** I. Nihil aliud videtur. **M** A. Quid illud, num minus considerandum putas, quod nondum in ea simul est æternis inherere, cum iam in ea sit nosse his esse inherendum? **D** I. Immo maxime id vt consideremus peto, & vnde accadat scire cupio. **M** A. Facile id videbis, si animaduertieris quibus rebus maxime animum soleamus intendere, & magnam curam exhibere, nam eas opinor esse quas multum amamus. An tu alias opinaris? **D** I. Nullas equidem alias. **M** A. Dic oro te, Num possumus amare nisi pulchra? Nam etsi quidam videtur amare deformia, quos vulgo Græci *κακοειδῆς* vocant, interest tamen quanto minus pulchra sint quàm illa quæ pluribus placent. Nā

Tomus primus.

ea neminem amare manifestum est, quorum foeditate **D** sensus offenditur. **D** I. Ita est vt dicis. **M** A. Hæc igitur pulchra numero placent, in quo iam ostēdimus aequalitatem appeti. Non enim hoc tantum in ea pulchritudine quæ ad aures pertinet, atq; in motu corporū est, inuenitur, sed in ipsis etiā visibilibus formis, in quibus iam vsitatus dicitur pulchritudo. An aliud quàm aequalitatem numerosam esse arbitraris, cum paria paribus bina membra respondent: quæ autē singula sunt, medium locum tenent, vt ad ea de vtraque parte paria intervalla seruentur? **D** I. Non aliter puto. **M** A. Quid in ipsa luce visibili, quæ omnium colorum habet principatum? Nam & color nos delectat in corporum formis. Quid ergo aliud in luce & coloribus, nisi quod nostris oculis congruit appetimus? Etenim a nimio fulgore auersamur, & nimis obscura nolumus cernere, sicut a nimio insonis & sonantibus abhorremus, & quasi susurrantia non amamus. Quod non in temporū intervallis est, sed in ipso sono, qui quasi lux est talium numerorum. Cui sic est contrarium silentium, vt coloribus tenebræ. In his ergo cum appetimus convenientia pro naturæ nostræ modo, & incōuenientia respicimus, quæ aliis tamen animalibus conuenire sentimus: nonne his etiam quodam aequalitatis iure lætamur, cum occultioribus modis paria paribus tributa esse cognoscimus? Hoc in odoribus & in saporibus, & in tangendi sensu animaduertere licet, quæ longum est enucleatius persequi, sed explorare facillimum. Nihil enim est horum sensibilem, quod nobis non aequalitate, aut similitudine placeat. Vbi autem aequalitas aut similitudo, ibi numerositas. Nihil est quippe tam æquale aut simile quàm vnum, & vnum. Nisi aliquid habes ad hæc.

D I. Omnino assentior. **M** A. Quid superior illa tractatio, nonne persuasit nobis agere hoc animam in corporibus, non a corporibus pati? **D** I. Persuasit sanè.

M A. Amor igitur agendi aduersus succedentes passionēs corporis sui, auertit animam a contemplatione æternorum, sensibilis voluptatis cura eius auocans intentionem: Hoc autē agit occursoribus numeris. Auertit etiam amor de corporibus operandi, & inquietum facit, Hoc autem agit progressoribus numeris. Auertit phantasiam atque phantasmata, Et hoc agit recordabilibus numeris. Auertit denique amor vanissimæ cogitationis talium rerum, Et hoc agit sensualibus numeris, quibus insunt quasi regulæ quædam artis imitatione gaudētes: & ex his curiositas nascitur ipso curæ nomine inimica securitati, & vanitatis inops veritatisq;.

* Generalis vero amor actionis, quæ auertit a vero, a superbia proficiscitur, quo vitio deum imitari quàm deo seruire anima maluit. Recte itaque scriptum est in sanctis libris, Initiū superbiæ hominis apostatere a deo, & initiū omnis peccati superbia. Non potuit autē melius demonstrari quid sit superbia, quàm in eo quod dictum est, Quid superbit terra & cinis, quoniam in vita sua proiecit intima sua: Cū enim anima per se ipsam nihil sit, non enim aliter esset cōmutabilis, & pateretur defectum ab essentia. Cum ergo ipsa per se nihil sit, quicquid autē illi esse est, a deo sit, in ordine suo manens ipsius dei præsētia vegetatur in mente atq; conscientia. Itaq; hoc bonum habet intimū. Quando vero superbia intumescit, hoc illi est in extima progredi, & vt ita dicam inanescere, quod est minus minusq; esse. Progredi autē in extima, quid est aliud quàm intima prouincere, id est, longe a se facere deū, non locorū spatio, sed mentis affectu. Ille autem animæ appetitus est sub se habere

m iij alias

* aliis, Vanitas opposita veritati. Vanitas imposita veritati Eccle. 10.

Græci κακοειδῆς vocant.

G alias animas, non pecorum, quod diuino iure concessum est, sed rationales, id est, proximas suas, & sub eadem lege socias atque consortes. De his autem appetit operari anima superba, & tanto excellentior videtur hæc actio, quam illa de corporibus, quanto anima omnis omni corpore est melior. Sed operari de animis rationalibus, non per corpus, sed per seipsum, solus deus potest. Peccatorum autem conditione fit, ut permittantur animæ de animis aliquid agere, significando eas mouentes per alterutra corpora, vel naturalibus signis, sicut est vultus, vel nutus: vel placitis, sicut sunt verba. Nam & iubentes vel suadentes signis agunt, & si quid est aliud præter iussionem & suasionem, quo animæ de animis vel cum animis aliquid agunt. Iure autem secutum est, ut quæ superbia ceteris excellere cupierunt, nec suis partibus atque corporibus sine difficultate & doloribus impereant, partim stultæ in se, partim mortalibus membris aggrauatæ. Et his igitur numeris & motibus, quibus animæ ad animas agunt, honores laudesque appetendo auertuntur à perfectione puræ illius & sinceræ veritatis. Solus enim honorat deus animam beatam, faciens in occulto coram se iuste & pie viuentem.

H Motus igitur quos exerit anima de hærentibus sibi & subditis animis, progressoribus illis sunt similes. Agit enim tanquam de corpore suo. Illi autem motus quos exerit, aggregare sibi aliquas vel subdere cupiens, in occursum numero deputantur. Agit enim tanquam in sensibus id molens, ut vnum secum fiat, quod velut extrinsecus admouetur, & quod non potest repellatur. Et hos utrosque motus excipit memoria, & recordabiles facit. Simili modo in phantasiis & phantasmatibus actionum talium tumultuosissime exæstuant. Nec illi tanquam examinatores numeri desunt, qui sentiunt quid in his actibus commode siue incommode moueatur, quos item sensuales appellare non pigeat, quia sensibilia signa sunt, quibus hoc modo animæ ad animas agunt. His tot & tantis intentionibus anima implicata, quid mirum si à contemplatione veritatis auertitur? & quantum quidem ab his respirat videt illam. Sed quia nondum eas euicit, in illa manere non sinitur: ex quo fit ut non simul habeat anima nosse in quibus consistendum sit, & posse consistere. Sed nunquid tu forte aliquid habes aduersus hæc? **D I.** Nihil est quod contradicere audeam. **M A.** Quid ergo restat? An ut quoniam sicut potuimus iniquationem & aggrauationem animæ considerauimus, videamus quæ nam illi actio diuinitus imperetur, qua purgata atque exonerata reuolet ad quietem, & intret in gaudium domini sui? **D I.** Ita fiat. **M A.** Quid me putas hinc diutius debere dicere, cum diuinæ scripturæ tot voluminibus & tanta auctoritate & sanctitate præditis, nihil nobiscum aliud agant nisi ut diligamus deum & dominum nostrum ex toto corde, ex tota anima, & ex tota mente: & diligamus proximum nostrum tanquam nosmetipsos? Ad hunc igitur finem si omnes illos humanæ actionis motus numerosque referamus, sine dubitatione mundabimur. An aliud existimas? **D I.** Nihil equidem aliud. Sed quam hoc auditu breue est, tam factu difficile atque arduum. **M A.** Quid ergo facile est, an amare colores, & voces, & placentas, & rosas, & corpora leniter mollia? Hæcine amare facile est animæ, in quibus nihil nisi æqualitatem ac similitudinem appetit, & paulo diligentius considerans, vix eius extremam umbram vestigiumque cognoscit. Deum vero amare difficile est, quem in quantum potest, adhuc

saucia & sordida cogitans, nihil in eo inæquale, nihil sui dissimile, nihil disclusum locis, nihil variatum tempore suspicatur? An extruere moles ædificiorum, & huiusmodi operibus delectat extendi, in quibus quid nisi numeri placent? Non enim aliud inuenio quod in his æquale ac simile dicatur, quod non derideat ratio disciplinæ. Quod si ita est, cur ab illa verissima æqualitatis arce ad ista delabatur, & ruinis suis terrenas machinas erigit? Non enim hoc promissum est ab illo qui fallere ignorat. Iugum enim meum, inquit lene est. Laboriosior est huius mundi amor. Quod enim in illo anima querit constantiam scilicet æternitatemque, non inuenit, quoniam rerum transitu completur infima pulchritudo, & quod in illa imitatur constantiam, à summo deo per animam traiecitur: quoniam prior est species tantummodo tempore commutabilis, quam ea quæ & tempore & locis. Sicut itaque præceptum est animis à domino quid diligant, ita per Ioannem apostolum quid non diligant, Nolite, inquit, diligere mundum: quia omnia quæ in mundo sunt, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & ambitio seculi. Sed qualis tibi homo videtur, qui omnes illos numeros qui sunt de corpore, & aduersus passionem corporis, & qui ex his memoria continentur, non ad carnalem voluptatem, sed ad salutem tantum corporis refert, omnesque illos qui de adiunctis animis operantur, vel qui ad iungendas exeruntur, vel qui ex his inhærent memoriæ, non ad superbam excellentiam suam, sed ad ipsarum animarum utilitatem redigit? Illis etiam qui in utroque genere quasi moderatores exploratoresque ceterorum transeuntium in sensu præsent, non ad superfluam vel perniciosam curiositatem, sed ad necessariam probationem vel improbationem utitur? Nonne & istos omnes numeros agit, & nullis eorum laqueis implicatur? Quandoquidem & salutem corporis, ut non impediatur eligit, & omnes eas actiones ad utilitatem proximi reuocat, quam propter communis iuris naturæ vinculum tanquam seipsum diligere iussus est. **D I.** Magnum quendam virum & vere humanissimum prædicas. **M A.** Non igitur numeri qui sunt infra rationem, & in suo genere pulchri sunt, sed amor inferioris pulchritudinis animam polluit: quæ cum in illa non modo æqualitatem, de qua pro suscepto opere satis dictum est, sed etiam ordinem diligat, amittit ipsa ordinem suum. Nec tamen excessit ordinem rerum, quandoquidem ibi est, & ita est, ubi esse, & quomodo esse tales, ordinatissimum est. Aliud enim est tenere ordinem, aliud ordine teneri. Tenet ordinem seipsa tota diligens quod supra se est, id est, deum: Socias autem animas tanquam seipsam. Hac quippe dilectionis virtute inferiora ordinat, nec ab inferioribus ordinatur. Quod autem illam sordidat, non est malum, quia etiam corpus creatura dei est, & specie sua quauis infima decoratur, sed præ animæ dignitate contemnitur: Sicut auri dignitas, etiam purgatissimi argenti commixtione sordescit. Quapropter quicumque de nostra quoque parili mortalitate numeri facti sunt, non eos abdicemus à fabricatione diuinæ providentiæ, cum sint in genere suo pulchri. Neque amemus eos, ut quasi perfructu talibus beati efficiamur. His etenim quoniam temporales sunt, tanquam tabula in fluctibus, neque abiciendo quasi onerosos, neque amplectendo quasi fundatos, sed bene utendo carebimus. A dilectione autem proximi tanta quanta præcipitur, certissimus gradus fit nobis,

Ad dei amorem
re oia referenda.
Cap. XIII.

Matth. 22.

Χρὸς δὲ
Matth. 22.
1. Retrahit
cap. 11.

1. Ioan. 2.

† ipsorum
animorum.

M

* aliis, infirma.

Aut nobis, ut inhaereamus deo, & non teneamur tantum ordinatione illius, sed nostrum etiam ordinem inconcussum certumque teneamus. An fortasse ordinem non diligit anima illis etiam numeris sensualibus attestantibus? Vnde ergo primus pes est pyrrhichius, secundus iambus, tertius trochaeus, & deinceps ceteri: Sed iure hoc dixeris rationem potius secutam esse, non sensum. Quid itaque illud? Nonne sensualibus numeris datum est, quod cum tantum temporis occupent, verbi gratia, octo longae syllabae, quantum sedecim breues, in eodem tamen spacio breues, longis potius misceri expectant: De quo sensu cum ratio indicat, & ei proceleumatici pedes esse aequales spondei pedibus renunciantur, nihil aliud hic valere inuenit, quam ordinationis potentiam: quia nec longae syllabae, nisi breuium comparatione longe sunt, nec breues rursus breues sunt, nisi comparatione longarum: ideoque iambicus versus quamlibet productius pronunciatus, non amissa regula simplici & duplici, nec nomen amittit: at ille versus qui pyrrhichius pedibus constat, paulatim addita pronunciandi mora, fit repente spondaicus, si non grammaticam, sed musicam consulas. At vero si dactylicus aut anapaesticus sit, quoniam longae mixtarum breuium comparatione sentiuntur, qualibet mora pronunciatur, seruat nomen suum. Quid additamenta semipedum? Non eadem lege in capite qua in fine seruanda, nec omnia quauis ad eundem planum coaptentur, adhibenda. Quid duarum aliquando breuium, potius quam vnius longae in fine positio, nonne ipso sensu modificantur? Nec in his aequalitatis numerus, cui nihil deperit, siue illud siue aliud sit, sed ordinis vinculum reperitur. Longum est percurrere cetera ad eandem vim pertinentia in numeris temporum. Sed nempe etiam formas visibiles sensus ipse aspernatur, aut pronas ultra quam decet, aut capite deorsum, & similia in quibus non inaequalitas, manente partium parilitate, sed peruersitas improbat. Postremo in omnibus sensibus & operibus nostris, cum insolita pleraque, & ob hoc iniucunda quibusdam gradibus appetitui nostro conciliamus, & ea primo tolerabiliter, deinde libenter accipimus, nonne ordine cōteximus voluptatem, & nisi priora medijs, & media postremis concorditer nexa sint, abhorremus: Quamobrem neque in voluptate carnali, neque in honoribus & laudibus hominum, neque in eorum exploratione, quae forinsecus corpus attingunt, nostra gaudia collocemus, habentes intimum deum, ubi certum est & incommutabile omne quod amamus. Ita fit ut & cum assunt haec temporalia, non tamen eis implicemur, & sine sensu doloris quae extra corpus sunt absint. Ipsum autem corpus, aut nullo, aut non graui sensu doloris adimatur, & reformandum naturae suae morte reddatur. Attentio namque animae ad corporis partem inquieta negocia contrahit, & vniuersali lege neglecta priuati cuiusdam operis amor, quod ipsum tamen ab vniuersitate quam deus regit, non potest alienari. Itaque subditur legibus qui non amat leges. Sed si de rebus incorporeis & eodem modo se semper habentibus, plurimum attentis sine cogitantes, si quos forte illo tempore agimus numeros temporales in quolibet corporis motu, facili sane atque visitatissimo, siue deambulantes, siue psallentes prorsus nobis ignorantibus transeunt, quamvis nobis non agentibus nulli essent: si denique in ipsis nostris inanibus phantasmatibus cum occupati sumus, similiter ista praetereunt agentibus nec sentientibus nobis: quanto magis, quantoque constantius, cum corruptibile hoc in-

duerit incorruptione, & mortale hoc induerit immortalitatem, id est, ut hoc quidem planius eloquar, cum deus viuificauerit mortalia corpora nostra: sicut Apostolus dicit, propter spiritum manentem in nobis: quanto ergo tunc magis in vnum deum & perspicuam intenti veritatem, ut dictum est, facie ad faciem, numeros quibus agimus corpora nulla inquietudine sentiemus & gaudebimus: nisi forte credendum est, animam cum de iis quae propter ipsam bona sunt gaudere possit, de iis ex quibus ipsa bona est, non posse gaudere. Sed haec actio qua sese anima, opitulante deo & domino suo ab amore inferioris pulchritudinis extrahit, debellans atque interficiens aduersus se militantem consuetudinem suam, ea victoria triumphatura in semetipsa de potestatibus aeris huius, quibus inuidentibus & praepedire cupientibus, euolat ad suam stabilitatem & firmitatem deum, nonne tibi videtur ea esse virtus quae temperantia dicitur? **D I.** Agnosco & intelligo. **M A.** Quid porro, cum in hoc itinere proficit, iam aeterna gaudia praesentientem ac pene prehendentem, num amissio rerum temporalium, aut mors vlla deterret iam valentem dicere infirmioribus socijs. Bonum est mihi dissolui & esse cum Christo, mature autem in carne necessarium propter vos? **D I.** Sic existimo. **M A.** At ista eius affectio qua nullas aduersitates mortemve formidat, quid aliud quam fortitudo dicenda est? **D I.** Et hoc agnosco. **M A.** Iam vero ipsa eius ordinatio qua nulli seruit nisi vni deo, nulli coaequari nisi purissimis animis, nulli dominari appetit nisi naturae bestiali atque corporeae, quae tandem virtus tibi esse videtur? **D I.** Quis non intelligat hanc esse iustitiam. **M A.** Recte intelligis. Sed illud iam quaero, cum prudentiam superius eam esse constiterit inter nos, qua intelligit anima ubi ei consistendum sit, quo sese attollit per temperantiam, id est, conuersionem amoris in deum, quae charitas dicitur, & auersionem ab hoc seculo, quae etiam fortitudo & iustitia comitantur: vtrum existimes cum ad suae dilectionis & conatus fructum perfecta sanctificatione peruenerit, perfecta etiam viuificatione illa corporis sui, & deletis de memoria phantasmatum turbis apud deum ipsum solo deo viuere coeperit, cum impletum fuerit, quod diuinitus nobis hoc modo promittitur. Dilectissimi nunc filij dei sumus, & nondum apparuit quid erimus: Scimus cum apparuerit, similes illi erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Quaero ergo vtrum existimes has ibi virtutes quas commemorauimus etiam tunc futuras? **D I.** Non video quomodo cum aduersa praeterierint, quibus obluantur, aut prudentia ibi esse possit, quae non eligit quid sequatur nisi in aduersis: aut temperantia, quae amore non auertit nisi ab aduersis: aut fortitudo, quae non tolerat nisi aduersa: aut iustitia, quae non appetit aequari beatissimis animis, & inferiori naturae dominari nisi in aduersis, id est, nondum assecuta id ipsum quod appetit. **M A.** Non, usquequaque absurda est responsio tua, & quibusdam doctis visum hoc esse non nego. Sed ego consulens libros, quos nulla antecellit autoritas, ita inuenio dictum esse, Gustate & videte, quoniam suavis est dominus. Quod apostolus etiam Petrus sic interpoluit, Si tamen gustastis quoniam suavis est dominus. Hoc esse arbitror quod agitur in his virtutibus, quae ipsa conuersione animam purgant. Non enim amor temporalium rerum expugnaretur, nisi aliqua suauitate aeternarum. Vbi autem ventum fuerit ad illud quod canitur, Filij autem hominum sub tegmine alarum tuarum sperabunt: in iij Er, inebria-

Mens quo
trifidat de
numeris tem-
poralibus.
Caput. XV.

1. Cor. 13.

Tomus primus.

Roma. 6.

Phil.

De quatuor
virtutibus, an
& quo fine
in beatis.
Caput. XVI

1. Joan. 3.

Phil. 1.
1. Petri. 2.

* alibi, expur-
gatur.

G Et, Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos. Quoniam apud te est fons vitæ, nō iam gustatu suauem fore dominum dicit. Sed vides quæ inundatio & affluentia prædicetur fontis æterni, quam etiam ebrietas quædam consequitur: quo nomine mihi videtur mirabiliter significari obliuio illa secularium vanitatum atque phantasmatum. Contextit deinde cætera & dicit, In lumine tuo videbimus lumen. Prætende misericordiam tuam scientibus te. In lumine scilicet Christo accipiendum, qui sapientia dei est, & lumen toties appellatur. Vbi ergo dicitur, & videbimus, & scientibus te, negari non potest futura ibi esse prudentia. † An videri verum bonum animæ & sciri potest vbi nulla prudentia est? D1.

† vbi ergo deus videbitur à scientibus te, negari potest futura ibi esse prudentia?

Iam intelligo. MA. Quid recti corde possunt esse sine iustitia? D1. Recognosco isto nomine crebrius significari iustitiam. MA. Quid ergo admonet aliud propheta idem consequenter cum canit, Et iustitiam tuā iis qui recto sunt corde? D1. Manifestū est. MA. Age deinceps, recordare si placet satis nos superius tractasse superbia labi animam ad actiones quasdā potestatis suæ, & vniuersali lege neglecta in agenda quædā priuata cecidisse, quod dicitur apostatare à deo.

H D1. Memini vero. MA. Cum ergo id agit, ne vltius id delectet aliquando, nōne tibi videtur amorem suum figere in deum, & ab omni inquinamento teperratissime & cautissime & securissime viuere? D1.

Videtur sanè. MA. Vide etiam quemadmodum id quoque adiungat propheta dicens, Non veniat mihi pes superbiæ. Pedem enim appellans discessum lapsūve significat, à quo anima temperando inherens deo viuit in æternum. D1. Accipio & sequor. MA. Restat igitur & fortitudo. Sed vt temperantia contra lapsum qui est in libera voluntate, sic fortitudo contra vim valet, qua etiam cogi quis potest, si minus fortis sit ad ea quibus auertatur, & miserrimus iaceat. Hæc autē vis decenter in scripturis manus nomine significari solet. Qui porro hanc vim, nisi peccatores conantur inferre? Quod tunc per † id ipsum communitur anima, & custoditur firmamento dei, vt hoc illi nullo modo vndeque possit accidere, potētiam quandam stabilē, & vt ita dicam, impassibilem gerit, quæ nisi quid tibi displicet, recte fortitudo nominatur, & eam dici arbitror, cum adiungitur, Neque manus peccatorū dimoueat me. Sed siue hoc, siue aliud in his verbis intelligendum sit, tu negabis in illa perfectione ac beatitudine animam constitutam & conspiciere veritatem, & immaculatam manere, & nihil molestiæ pati posse, & vni deo subdi, cæteris vero supereminere naturis? D1.

† autē cōtra.

Cōtemplatio prudentiæ, sanctificatio teperratæ impassibilitatis, fortitudinis, ordinatio iustitiæ.

Imò aliter eam perfectissimā & beatissimam esse posse non video. MA. Hæc ergo contemplatio, sanctificatio, impassibilitas, ordinatio eius, aut illæ quatuor virtutes perfectæ atque consummatæ, aut ne de nominibus cum res conueniant frustra laboremus, pro istis virtutibus, quibus cōstituta in laboribus vtitur anima, tales quædam potentiæ in æterna vita sperandæ sunt.

Quod peccatrix anima numeros agat, & numeros agatur. Cap. XVII. † infirmam.

Nos tamen meminimus, quod ad susceptā presentem disputationē maxime pertinet, id agi per prouidentiam dei, per quam cuncta creauit & regit, vt & peccatrix & erumposa anima numeris agatur, & numeros agat vsque ad infimam † carnis corruptionem: qui certe numeri minus minusque pulchri esse possunt, penitus vero carere pulchritudine non possunt. Deus autē summe bonus & summe iustus, nulli inuidet pulchritudini, quæ siue † damnatione animæ, siue † regres-

† sine.

sione, siue † permāssione fabricatur. Numerus autem & K ab vno incipit, & æqualitate ac similitudine pulcher est, & ordine copulatur. Quamobrem quisquis fatetur nullam esse naturam, quæ non vt sit quicquid est appetat vnitatem, siueque similis in quantum potest esse conetur, atque ordinem proprium vel locis, vel temporibus vel incorporeo quodam libramento salutem suam teneat, debet fateri ab vno principio per æqualem illi ac similem speciē diuinitis bonitatis eius, qua inter se vnū & duo charissima vt ita dicā charitate iunguntur, omnia facta esse atque cōdita quæcumque sunt, in quantumcūque sunt. Quare ille versus à nobis propositus, Deus creator omnium, non solum auribus sono numeroso, sed multo magis est animæ sententiæ sanitate & veritate gratissimus. Nisi forte mouet te tarditas eorum vt mitius loquar, qui negant de nihilo fieri posse aliquid, cum id omnipotens deus fecisse dicatur. An vero faber potest rationabilibus numeris, qui sunt in arte eius, sensuales numeros, qui sunt in consuetudine eius operari: & sensualibus numeris progressores illos quibus membra in operando mouet, ad quos iam interualla temporum pertinent, & his rursus formas visibiles de ligno fabricari, locorum interuallis numerosas: & rerum natura dei nutibus seruiens, ipsum lignum de terra & cæteris elementis facere non potest, & ipsa extrema non poterat de nullo: Imò & arboris locales numeros, temporales numeri antecedant necesse est. Nullum enim stirpium genus quod non certis pro suo semine dimensionibus temporum & coalescat & germinet, & in auras emicet & folia explicet & roboretur, & siue fructus, siue ipsius ligni occultissimis numeris vim rursus seminis referat: quanto magis animalium corpora, in quibus interualla membrorum numerosam parilitatem multo magis aspectibus offerunt. An ista de elementis fieri possunt, & ipsa elementa nō potuerunt fieri de nihilo? Quasi vero quicquam sit in eis vilius & abiectius quàm terra est, quæ primo generalem speciem corporis habet, in qua vnitatis quædā & numeri & ordo conuincitur: Namque ab aliqua impertili nota in longitudinem necesse est porrigatur quælibet eius quantumuis parua particula, tertiam latitudinem sumat, & quartam altitudinem qua corpus impletur. Vnde ergo iste à primo vsque ad quartum progressionis modus: vnde & æqualitas partium, quæ & in longitudine & latitudine & altitudine reperitur: vnde conrationalitas quædam? Ita M enim malui analogiam vocare, vt quam rationem habet longitudo ad impertilem notam, eandem latitudo ad longitudinem, & ad latitudinem habeat altitudo. Vnde quæso ista, nisi ab illo summo atque æterno principatu numerorum, & similitudinis, & æqualitatis, & ordinis veniunt? Atqui hæc si terre ademeris, nihil erit. Quocirca omnipotens deus terram fecit: & de nihilo terra facta est. Quid porro ipsa species, qua item à cæteris elementis terra discernitur? Nōne & vnum aliquid quantum accepit ostendat, & nulla pars eius à toto est dissimilis, & earundem partium connexionem atque concordiam suo genere saluberrimam sedem infirmam tenet? Cui superfunditur aquarum natura, nitens & ipsa ad vnitatem speciosior & perlucidior propter maiorem similitudinem partium, & custodiens locum ordinis & salutis suæ: Quid de aëris natura dicā, multo faciliore cōplexu ad vnitatem nitente, & tanto speciosiore, quanto speciosiores aquæ sunt terris, quantoque ad superiorem salutē altior terra nititur? Quid de cæli supremo ambitu, quo tota vniuersitas visibilium corporum

porum terminatur, & summa in hoc genere species, ac saluberrima loci excellentia: ista certa omnia quæ car-
nalis sensus ministerio numeramus, & quæcunq; in eis
sunt, locales numeros, qui videntur esse in aliquo statu,
nisi præcedentibus intimis & in silentio temporalibus
numeris qui sunt in motu, nec accipere illos possunt nec
habere. Illos itidem temporum interuallis agiles præ-
cedit & modificat vitalis motus, seruiens domino re-
rum omnium, non temporum habens digesta interual-
la numerorum suorum, sed tempora ministrante po-
tentia, super quam rationales & intellectuales numeri
beatarum animarum atq; sanctarum, legē ipsam dei,
sine qua folium de arbore non cadit, & cui nostri capil-
li numerati sunt, nulla interposita natura excipientes,
vsq; ad terrena & inferna iura transmittunt.

Quæ potui & sicut potui de tantis tantillus tecum
contuli. Sermone autem hunc nostrum mandatum
litteris si qui legunt, sciant multo infirmioribus hæc es-
se scripta, quam sunt illi, qui vnius summi dei consub-
stantialem & incommutabilem trinitatē, ex qua om-
nia, per quem omnia, in quo omnia duorum testamen-
torum authoritatem secuti venerantur & colunt, ea cre-
dendo, sperando, & diligendo. Hi enim non scintillā-
ribus humanis ratiocinationibus, sed validissimo & fla-
grantissimo charitatis igne purgantur. Nos autē dum
negligendos esse nō existimamus quos hæretici ratio-
nis & scientiæ fallaci pollicitatione decipiunt, tardius
incedimus, consyderatione ipsarum viarum, quam san-
cti viri qui eam volando non dignantur attendere.

Quod tamen facere non auderemus, nisi multos pios
ecclesiæ catholicæ matris optimæ filios, qui puerilibus
studiis loquendi ac disserendi facultatē quantum satis
est consequuti essent, eadem refellendorum hæretico-
rum necessitate fecisse videremus.

LIBRORVM DE MVSIKA

FINIS.

DIVIA VRE

LII AVGVSTINI HIPPO-
NENSIS EPISCOPI
CONTRA ACADE-
MICOS LIBER
PRIMVS.

VTINAM Romaniane, ho-
minem sibi aptum ita vicissim
virtus fortunę repugnantem pos-
set auferre, vt ab ea sibi auferri
neminem patitur: iam tibi pro-
fecto inieisset manus, siq; iu-
ris te esse proclamans, & in bo-
norum certissimorū possessione
traducens, ne prosperis quidē casibus seruire per-
mitteret. Sed quoniam ita comparatū est, siue pro me-
ritis nostris, siue pro necessitate naturæ, vt diuinum a-
nimum mortalibus inhaerentem, nequaquā sapientiæ
portus accipiat, vbi neq; aduersante fortunæ flatu, neq;
secūdante moveatur, nisi eō illum fortuna ipsa, vel se-
cunda, vel quasi aduersa perducatur: nihil pro te nobis a-
liud q̄ vota restāt, quibus ab illo cui hæc curæ sunt deo
si possumus impetremus: vt te tibi reddat, ita enim fa-

cile reddet & nobis, sinatq; mentem illam tuā, quæ re-
spirationem iamdiu parturit, aliquando in auras veræ
libertatis emergere. Etenim fortuitū, † quæ vulgo for-
tuna nominatur occulto quodā ordine regitur, nihilq;
aliud in rebus casum vocamus, nisi cuius ratio & causa
secreta est: nihilq; seu commodi seu incommodi cōtin-
git in parte, quod nō conueniat & congruat vniuerso.
Quam sententiā vberimarum doctrinarum oraculis
æditam remotamq; longissime ab intellectu profano-
rum, se demonstraturam veris amatoribus suis, ad quā
te inuito, philosophia pollicetur. Quamobrem cū tibi
tuo animo indigna multa accidunt, ne te ipse contem-
nas. Nam si diuina prouidentia pertenditur vsq; ad nos
quod minime dubitandum est, mihi crede, sic tecum agi
oportet vt agitur: nam cum tanta quanta sæpe * admi-
ror indole tua, ab ineunte adolescentia adhuc infirma
ratione, atq; lapsante vestigio humanā vitam errorum
omnium plenissimam ingrederis, excepit te circumflu-
entia diuitiarum, quæ illam ætatem atq; animum quæ
pulchra & honesta videbantur auide sequētem, illece-
brosis cœperat absorbere gurgitibus, nisi inde te for-
tunę illi flat⁹, qui putatur aduersi, eripuissent penē mer-
gentem. An vero si ædentē te munera vrsorum & nū-
quam ibi antea visa spectacula ciuibz nostris, theatri-
cus plausus semper prosperrimus accepisset: si stultorū
hominum, quorum immensa turba est, conflatz & cō-
sentientibus vocibus ferreris ad cœlum: si nemo tibi au-
deret esse inimicus: si municipales tabulæ te non solum
ciuium, sed etiam vicinorum patronum ære signarent,
collocarentur statuz influerent honores, adderentur et-
iam potestates quæ municipalem habitum supercre-
scerent: conuiuiis quotidianis mensæ opimæ strueren-
tur: quod cuiq; esset necesse, quod cuiusq; etiam delitiæ
sistrent, indubitanter peterent, indubitanter haurirent,
multa etiam non petentibus funderentur, resq; ipsa fa-
miliaris diligenter à tuis fideliterq; administrata, ido-
neam se tantis sumptibus paratamq; præberet. Tu in-
terea viueres in edificiorum exquisitissimis molibus, in
nitore balnearum, in telluris quas honestas nō respuit,
in venatibus, in cōuiuiis, in ore clientium, in ore ciuiū,
in ore deniq; populorum humanissimus, liberalissimus,
mundissimus, fortunatissimus l. vt fuisti. I iactareris, F
quisquam tibi Romaniane beatę alterius vitæ, quæ so-
la beata est, quisquam quæso mentionem facere aude-
ret? Quisquā tibi persuadere posset non solum te fœli-
cem non esse, sed eo maxime miserum, quo tibi minime
videreris. Nunc vero quā te breuiter admonen-
dum, tot & tanta quæ pertulisti aduersa fecerunt. Non
enim tibi alienis exemplis persuadendū est quā fluxa
& fragilia, & plena calamitatum sint omnia quæ bo-
na mortales putant, cū ita ex aliqua parte bene exper-
tus sis, vt ex te ceteris persuadere possimus. Illud ergo,
illud tuū, quo semp decora & honesta desyderasti: quo
te liberalem magis quā diuitē esse maluisti: quo nū-
quam concupisti esse potentior quā iustior, nunquam
aduersitatibus improbitatibzq; cessisti, illud ipsum in-
quam diuinū, quod in te nescio quo vitæ huius somno
veternoq; sopitum est, variis illis durisq; iactationibus
secreta pudentia excitar edecreuit. Euigila, euigila, oro
te multū: mihi crede, gratulaberis quod penē nullis p-
speritatibus quibus tenentur incauti, mundi huius tibi
dona blandita sunt. Quæ me ipsum captare moliebantur
quotidie ista cantantem, nisi me pectoris dolor vē-
tosam professionē abiicere, & in philosophiæ gremiū
confugere coëgisset. Ipsa me nunc in otio, quod vehem-
enter

Romania-
nū inuitat
ad verā phi-
losophiam.
Cap. i.
1. Retract. 1.

1. Retract.
Cap. i.

† fortasse.

* aliis, scmp

E

F

Gmenter optauimus, nutrit, ac fouet: ipsa me penitus ab illa superstitione, in quam te mecum præcipite dederam, liberauit: ipsa enim docet, & vere docet nihil omnino colendum esse, totumque contemni oportere, quicquid mortalibus oculis cernitur, quicquid ullus sensus attingit. Ipsa verissimum & secretissimum deum perspicue se demonstraturam promittit, & iam iamque quasi per lucidas nubes ostentare dignatur. In hac mecum studiosissime viuit noster Licentius: ad eam totus à iuuenilibus illecebris voluptatibusque conuersus est, ita ut cum non temere patri audeam imitandum proponere. Philosophia est enim, à cuius vberibus se nulla ætas queretur excludi: ad quam auidius retinendam & hauriendam quò te incitarem, quamvis tuam sitim bene nouerim, gustum tamen mittere volui, quem tibi suauissimum, & ut ita dicam, inductoriū fore, peto ne frustra sperauerim. Nam disputationē quam inter se Trigetius & Licetius habuerunt, relata in literas, tibi misi. Illum quoque adolescentem, quasi ad detergendum fastidium disciplinarum aliquantum sibi vlturpasset militia, ita nobis magnarum honestarumque artium ardentissimum edacissimumque restituit. Pauculis igitur diebus transactis, posteaquam in agro viuere cœperamus, cum eos ad studia hortans atque animans, vltra quam optaueram paratos & prorsus inhiantes viderem, volui tentare pro ætate quid possent: præsertim cum Hortensius liber Ciceronis iam eos ex magna parte conciliasse philosophiæ videretur. Adhibito itaque notario, ne autem laborem nostrum discernerent*, nihil perire permisi. Sanè in hoc libro res & sententias illorum, mea vero & Alipij etiā verba lecturus es. Cum igitur omnes hortatu meo vnum in locum ad hoc congregati essemus, ubi opportunum visum est, Nunquid nam dubitatis, inquam, verum nos scire oportere? Minime, ait Trigetius, ceterique se vultu ipso approbasse significauerunt. Quid si, inquam, etiam non comprehenso vero beati esse possimus, necessariā veri comprehensionē arbitramini? Hic Alipius, Huius quæstionis, inquit, iudicem me tutius esse puto. Cū enim iter mihi in urbem sit constitutum, oportet me onere alicuius suscipiendæ partis releuari, simul quod facilius iudicis partes quàm cuiusquam defensoris cupiam delegare possim. Quare dehinc pro alterutra parte ne à me quicquam expectetis. Quod ei cū concessum esset ab omnibus, & ego rogationem repetissem. Beati certe, inquit Trigetius, esse volumus, & si ad hanc rem possumus absque veritate peruenire, quærenda nobis veritas non est. Quid hoc ipsum, inquam? Existimatis ne beatos nos esse posse, etiam non inuenta veritate? Tunc Licentius, Possumus, inquit, si verum quæramus. Hic cum ego ceterorum sententiā nutu flagitassem, Mouet me, inquit Nauigius, quod à Licentio dictum est. Potest enim fortasse hoc ipsum esse se beate viuere, in veritatis inquisitione viuere. Definire ergo, ait Trigetius, quid sit beata vita, ut ex eo colligam quid respondere conueniat. Quid censes, inquam, esse aliud beate viuere, nisi secundum id quod in homine optimum est viuere? Temere, inquit, verba non fundam, nam id ipsum optimum quid sit, definiendum mihi abs te peto. Quis, inquam, dubitauerit nihil aliud esse hominis optimum, quàm eam partem animi, cui dominantem obtemperare conuenit cætera quæque, quæ in homine sunt? Hæc autem ne aliam postules definitionem, mens aut ratio dici potest. Quod si tibi non videtur, quare quomodo ipse definias vel beatam vitam, vel hominis optimū. Assentior, inquit. Quid er-

go, ut ad propositum, inquam, redeamus, videtur ne tibi non inuento vero beate posse viui, si tantum quærat? Repeto, inquit, sententiam illam meam: minime videtur. Vos, inquam, quid opinamini? Tum Licetius, Mihi prorsus, inquit, videtur: nam maiores nostri, quos sapientes beatosque accepimus, eo solo quod verum quærebant, bene beateque vixerunt. Ago gratias, inquam, quod cum Alipio me iudicē fecistis, cui fateor inuidere iam cœperam. Quoniam igitur alteri vestrum videtur, beatam vitam sola inuestigatione veritatis, alteri non nisi inuentione posse contingere. Nauigius autem paulo ante ostendit in tuam Licenti partē se velle transire, magnopere expecto quales sententiarum vestrarū patroni esse possitis. Res enim magna est, & diligenti disquisitione dignissima. Si res magna est, ait Licentius, magnos viros desyderat. Noli quærere, inquam, præsertim in hac villa, quod vbiuis gentium reperire difficile est, sed potius explica, cur id quod abs te non temere, ut opinor, prolatum est, & qua tibi ratione videatur: nam & maxime res cum à paruis quærentur, magnos eos solent efficere. Quoniam te, inquit, video magnopere nos vrgerē, ut aduersum inuicem disputemus, quod te vtiliter velle confido, Quæro cur beatus esse non possit, qui verum quærit, etiā si minime inueniat? Quia beatum, inquit Trigetius, volumus esse perfectū, in omnibus sapientem. Qui autem adhuc quærit, perfectus non est. Hunc igitur quomodo asseras beatum, omnino non video. Et ille, Potest apud te, inquit, vincere* autoritas maiorum? Non omnium, inquit Trigetius. Quorum tandem? Ille, eorum scilicet, qui sapientes fuerunt. Tum Licentius, Carneades, inquit, tibi sapiens non videtur? Ego ait, Græcus non sum, nescio Carneades ille qui fuerit. Quid, inquit Licentius, de illo nostro Cicerone, quid tandem existimas? Hic cum diu tacuisset, Sapiens fuit, inquit. Et ille, Ergo eius de hac re sententiā habet apud te aliquid ponderis? Habet, inquit. Accipe igitur quæ sit, nam eam tibi excidisse arbitror. Placuit enim Ciceroni nostro, beatū esse qui veritatem inuestigat, etiam si ad eius inuentionē non valeat peruenire. Vbi hoc, inquit, Cicero dixit? Et Licentius, Quis ignorat eum affirmasse vehementer, nihil ab homine percipi posse, nihilque remanere sapienti, nisi diligentissimam inquisitionem veritatis? Propterea, quia si incertis rebus esset assensus, etiā si fortasse veræ forent, liberari ab errore non posset, quæ maxima est culpa sapientis. Quamobrem si & sapientem necessario beatum esse credendum est, & veritatis sola inquisitio perfectum sapientiæ munus est, quid dubitamus existimare beatam vitam, etiā per seipsa inuestigatione veritatis posse contingere? Tum ille, Licetne tandem ad ea quæ temere concessa sunt, redire rursus? Hic ego: Illi hoc non solent concedere (inquam) quos ad disputandum non inueniendi veri cupiditas, sed ingenij puerilis iactantia impellit. Itaque apud me, præsertim cum adhuc nutriendi educandique sitis, non solum cōceditur, sed etiam in præceptis habeatis volo, ad ea vos discutienda redire oportere, quæ cōcesseritis incautius. Et Licentius: Non parum in philosophia profectū puto, inquit, cum in comparatione recti veri que inueniendi contemnitur à disputante victoria. Itaque libenter obsequor præceptis & sententiæ tuæ, & Trigetium ad id quod se temere concessisse arbitratur, res enim mei iuris est, redire permitto. Tum Alipius: Suscepti à me officij nondum partes esse vosmetipsi mecum recognoscitis. Sed quoniam id iam dudum disposita profectio interrumpere

Retract.
Cap. I.

* alijs, diffi-
parent.

Simul hōi
bonū quid.
Cap. II.

* alijs, pu-
to.
Retract.
cap. I.

L
Felicitas in
inuestigatio-
ne veri.
Cap. III.

* alijs, viuere.
re.

M

Arumperere me cōpellit, pro meo quoq; munere gemina-
tam sibi potestatem particeps mecū iudicij non renuet
vsq; in seditum meum. Video enim hoc vestrum cer-
tamen longius progressurū. Et cum discessisset, Quod,
inquit Licentius, temere cōcesseras, profer. Et ille: Te-
mere dedi, inquit, Ciceronem fuisse sapientem. Ergōne
Cicero sapiens non fuit, à quo in latina lingua philoso-
phia & inchoata est & perfecta? Et si cōcedam, inquit,
esse sapientem, non omnia tamen eius probo. Atqui o-
portet multa eius alia refellas, vt non impudenter hoc
de quo agitur, improbare videaris. Quid si hoc solū nō
recte sensisse illum affirmare paratus sum, vestra, vt o-
pinor, nihil interest, nisi cuius ponderis ad id quod vo-
lo asserēdum, rationes asseram. Perge, inquit ille. Quid
enim, inquit, audeam contra eum, qui se Ciceronis ad-
uersarium profitetur? Hic Trigētius: Volo attendas, ait,
tu iudex noster, quemadmodum superius beatam vitā
definieris: dixisti nanq; eum beatum esse, qui secundum
eam partem animi viuit, quam ceteris conuenit impe-
rare. Tu autem Licenti volo vel nunc mihi concedas:
iam enim libertate, in quam maxime nos vendicaturā
se philosophia pollicetur, iugum illud authoritatis excus-
si, perfectum non esse qui adhuc veritatem requirit.

B Tum ille post diuturnum silentium, Non concedo, in-
quit. Et Trigētius: Cur quēso explia. Istic sum enim, &
habeo audire, quo pacto possit & perfectus homo esse,
& adhuc quærere veritatem. Hic ille: Qui ad finē, in-
quit, non peruenit fateor quod perfectus non sit. Veri-
tatem autem illam solum deum nosse arbitror: aut for-
te hominis animam, cum hoc corpus, hoc est, tenebro-
sum carcerem dereliquerit. Hominis autem finis est
perfecte quærere veritatem. Perfectū enim quærimus,
sed tamen hominem. Et Trigētius. Non igitur potest
beatus esse homo. Quomodo enim, cum id quod ma-
gnopere concupiscit, assequi nequeat? Potest autem ho-
mo beate viuere, siquidem potest secundum eam par-
tem animi viuere quam dominari in homine fas est.
Potest igitur verum inuenire. Aut colligat se, & non
concupiscat verum, ne cum id assequi nō potuerit, ne-
cessario miser sit. At hoc ipsum est beatum hominis, ait
ille, perfecte quærere veritatē: hoc est enim peruenire
ad finem, vltra quem non potest progredi. Quisquis er-
go minus instanter quā oportet veritatem quærit, is
ad finem hominis non peruenit. Quisquis autem tan-
tum quantum homo potest ac debet, dat operam inue-
niendæ veritati, etiam si eam non inueniat, beatus est:
Totum enim facit, quod vt faciat, ita natus est. Inuen-
tio autem si defuerit, id deerit quod natura non dedit.
Postremo cum hominem necesse sit aut beatum esse,
aut miserum, nōne demētis est eum qui dies noctes-
que quantum potest, instat inuestigandæ veritati, mi-
serum dicere? Beatus igitur erit. Deinde illa definitio
mihi, vt arbitror, vberius suffragatur, nam si beatus est,
sicuti est, qui secundum eam partem animi viuit, quam
regnare ceteris cōuenit, & hæc pars ratio dicitur, quæ-
ro vtrum non secundum rationem viuat, qui quærit
perfecte veritatem? Quod si absurdum est, quid dubi-
tamus beatum hominem dicere sola ipsa inquisitione
veritatis? Mihi, ait ille, nec secundum rationem
viuere, nec beatus omnino quisquis errat, videtur. Er-
rat autem omnis qui semper quærit, nec inuenit. Vn-
de tibi vnum ē duobus monstrandum est, aut errātem
beatum esse posse, aut eum, qui quod quærit nunquam
inuenit, non errare. Hic ille: Beatus errare non po-
test. Et cum diu siluisset: Non autem errat, inquit, cum

quærit: quia vt non erret, quærit. Et Trigētius: Vt non
erret quidem, inquit, quærit, sed errat cum minime in-
uenit. Ita autem tibi profuturum putasti, quod errare il-
le non vult quasi nemo erret inuitus, aut quisquam om-
nino erret nisi inuitus. Tum ego, cum ille diu cuncta-
retur quid responderet: Definendum vobis est, inquam,
quid sit error, facilius enim eius fines potestis videre, in-
quem iam penitus ingressi estis. Ego, inquit Licentius,
definire aliquid idoneus nō sum: quanuis errorem de-
finire sit facilius quā finire. Ego, ait ille, definiā quod
mihi facillimum est, non ingenio, sed causa optima.
Nam errare est vtique semper quærere, nunquam in-
uenire. Ego, inquit Licentius, si vel istam definitionem
facile possem refellere, iam dudum causæ meæ non de-
fuissē. Sed quoniam aut res ipsa per se ardua est, aut
ita mihi apparet, peto, à vobis vt vsq; in crastinam lucē
quæstio differatur, si nihil hodie quod respondeam re-
perire potuero, cum id sedulo mecum ipse voluā. Quod
cum concedendum putarem, non renuentibus ceteris,
deambulatum ire surreximus, nobisq; inter nos multa
variaq; sermocinātibus, ille in cogitatione defixus fuit.
Quod cum frustra esse sensisset, relaxare animum ma-
luit, & nostro se sermoni miscere. Postea cū iam adue-
sperasset, in eundē consuetum redierant: sed modum
imposui, persuasiq; vt in alium diem differri pateretur.
Inde ad balneas. Postridie autē cum cōsedissemus: Pro-
ferte, inquam, quod heri cōperatis. Tum Licentius:
Distuleramus, inquit, disputationem, nisi fallor, roga-
tu meo, cum erroris definitio difficillima mihi esset.
Hic planē, inquā, nō erras, quod vt tibi omen sit ad re-
liqua, libenter optauerim. Audi ergo, inquit, quod heri
etiam nisi intercessisses, protulissem: Error mihi vide-
tur esse falsi pro vero approbatio. In quem nullo pacto
incidit, qui veritatem quærendam semper existimat.
Falsum enim probare non potest, qui probat nihil. Nō
igitur potest errare, beatus autem facillime esse potest,
nam ne longius abeam, si nobis ipsis, vt heri licuit, quo-
tidie viuere liceret, nihil mihi occurrit cur nos beatos
appellare dubitemus. Viximus enim magna mentis
tranquillitate, ab omni corporis labe animum vendi-
cantes, & à cupiditatū facibus longissime remoti, dan-
tes, quantum homini licet, operam rationi: hoc est, se-
cundum illam diuinam partem animi viuentes, quam
beatam vitam esse hesternā inter nos definitione con-
uenit: atque, vt opinor, nihil inuenimus, sed tantum-
modo quæsiuimus veritatem. Potest igitur sola inqui-
sitione veritatis, etiā si eam inuenire minime possit, ho-
mini beata vita contingere. Nā definitio tua vide quæ-
so quanta facilitate excludatur notione communi. Er-
enim errare dixisti esse semper quærere, & nunquā in-
uenire. Quid si quisquam nihil quærat, & interroga-
tus, verbi gratia, vtrum nam modo dies sit, temere sta-
timque noctem esse opinetur atque respondeat? Nōne
tibi videtur errare? Hoc igitur erroris genus vel im-
manissimum, non complexa est definitio tua. Quid si
etiam non errantes complexa est, potestne definitio vl-
la esse vitiosior? Nam si quis Alexandriam quærat, &
ad eam recto pergat itinere, non opinor potes eum er-
rantem vocare. Quid si eandem viam variis impedi-
tus causis, longo agat tempore, & in ea morte præue-
niatur, nōne & semper quæsiuit, & nunquam inuenit,
nec tamen errauit? Non, inquit ille, semper quæsiuit.
Recte dicis, ait Licentius, & bene admones. Inde enim
prorsus nihil ad rem pertinet definitio tua: non enim
ego beatum esse dixi, qui semper quærat veritatem.

Quod

Errare quid sit.

Retract. Cap. i.

Retract. Cap. i.

F

Retract. Cap. i.

Retract. Cap. i.

Retract. Cap. i.

Errorē non esse sollicitis capax Cap. III.

G Quod ne fieri quidem potest: Primo, quia non semper homo est: Deinde, quia non ex quo tempore incipit esse homo, ex eo iam potest, ætate impediēte, verum querere. Aut si semper id putas dicendum, si nihil temporis, quo iam querere potest, perire patitur, rursus tibi Alexandriam redeundum est. Fac enim quenquam, ex quo tempore iter agere vel ætate vel negotio sinitur, pergere occipere illam viam, atque ut supra dixi, cum deuiet nusquam, antequam perueniat tamen vita excedere, multum profecto errabis, si tibi errasse iste videbitur, quanuis omni quo potuit tempore, nec querere desierit, nec inuenire potuerit quod pergebat. Quamobrem si & mea descriptio vera est, & secundum eam non errat ille qui perfecte querit, quanuis non inueniat veritatem, beatissque est ob eam rem, quod secundum rationem viuit. Tua vero definitio & frustra est, & si non esset, nihil eam curare deberet, si ex eo solum quod ego definiui, satis causa firmata est. Cur quæso nōdum est ista inter nos quæstio dissoluta? Hic Trigetius: Dās ne, inquit, sapientiam rectam viam vitæ esse? Do, inquit, sine dubio: sed tamen volo mihi sapiētiā definias, ut sciam utrum quæ mihi eadem & tibi esse videatur. Et ille: Parum tibi, ait, videtur definita hoc ipso quod nunc interrogatus es? Etiam quod volui concessisti. Si enim non fallor, non falso recta via vitæ sapiētia nōiatur. Tum Licentius: Nihil mihi tam ridiculum, quā ista definitio videtur, inquit. Fortasse, ait ille. Pedetentim tamen quæso, ut ratio præueniat risum tuum: nihil enim est fœdus risu, irrisione dignissimo. Quid enim? ait ille, nōne fateris vitæ mortem esse contrariam? Fateor, ait. Mihi igitur, inquit ille, via vitæ nulla magis videtur, quā ea qua quisque pergit, ne in mortem incidat. Assentiebatur Trigetius. Ergo si viator quispiam, diuerticulum vitans, quod à latronibus obsideri audierit, rectā ire pergat, atque ita euadat interitum, nōne & viam vitæ & rectam secutus est: & eam sapientiam nominat nemo? Quomodo igitur omnis recta vitæ via sapientia est? Cōcessi enim esse, sed non solam. Definitio autem nihil complecti debuit, quod esset alienum. Itaque rursus defini, si placet, quid tibi videtur esse sapientia? Diu ille tacuit. Deinde: En, inquit, iterum definitio, si hoc tu nunquam finire statuisti, Sapientia est via recta, quæ ad veritatem ducit. Similiter & hoc, inquit ille, refellitur: nam cū apud Virgilium AENEÆ dictum est à matre: Perge modo, & quā te ducit via dirige gressum, sequens hanc viam ad id quod dictum erat, id est, ad verum peruenit. Contende modo, si placet, vbi pedem ille incedens posuit, sapientiam posse dici: quanquam stulte prorsus istam descriptionem tuam effringere conor, nam causam meam nullatenus adiuuat. Etenim sapientiam nō ipsam veritatem, sed viam quæ ad eam ducat esse dixisti. Quisquis ergo hac utitur via, sapientia profecto utitur: & qui sapientia utitur, sapiens sit necesse est. Sapiens igitur erit ille, qui perfecte quæsierit veritatem, etiam si ad eam nondum peruenierit: nam via quæ ducit ad veritatē, nulla uti opinor, intelligitur melius quā diligens inquisitio veritatis. Hac igitur sola via utens iam iste sapiens erit. At nemo sapiens miser: omnis autem homo aut miser aut beatus. Beatum igitur faciet non tantum inuentio, sed ipsa per se inuestigatio veritatis. Tum ille arridens: Merito mihi, inquit, ista contingunt, dum aduersario in re non necessaria fide ter assentior: quasi vero ego sim magnus definitor, aut quicquam in disputando magis superuacaneū pu-

tem. Quis enim modus erit, si ego rursus velim definiri abs te aliquid, & rursus eiusdem definitionis verba, & consequentium item sigillatim omnia, fingens quod nihil intelligam, definire flagitem? Nam quid planissimum nō meo iure definire cogam, si iure à me sapientiæ definitio postulatur? Cuius enim verbi in animis nostris apertiore notione natura esse voluit quā sapientiæ? Sed nescio quomodo cum mentis nostræ veluti portum notio ipsa reliquerit, & verborū sibi quasi vela tetenderit, occurrant statim calumniarū mille naufragia. Quamobrem aut definitio sapientiæ ne requiratur, aut iudex noster in eius patrocinium dignetur descendere. Tum ego, cum iam stylum nox impediret, & quasi de integro magnum quiddam differendum viderem oboriri, in alium diem distuli: nam disputare cœperamus sole iam in occasum declinante, diēsque penē totus cum in rebus rusticis ordinandis, tum in recensione primi libri Virgilij peractus fuit.

Deinde ut altera dies mox illuxit, ita enim res erant pridie constitutæ ut largum esset ocium, statim peragendum negotium susceptum est. Tum ego: Heri postulasti (inquam) Trigeti, ut à iudicis munere ad sapientiæ patrocinium descenderem: quasi vero quenquam in sermone vestro aduersarium sapientia pateretur, aut te eam defendente ita laboraret, ut maius implorare deberet auxilium. Nam neque inter vos aliud querendum natum est, quā quid sit sapientia, in quo eam vestrum neuter oppugnat, quia uterque desiderat. Neque si tu in definienda sapientia defecisse te putas, propterea reliqua defensio sententiæ tuæ tibi deserenda est. Itaque à me nihil aliud habebis quā definitio-nem sapientiæ, quæ nec mea nec noua est, sed & priscorum hominum, & quam vos miror non recordari. Non enim nunc primum auditis sapientiam esse rerum humanarum diuinarūque scientiam. Hic Licentius, quem post istam definitionē diu putabā quæsiturū esse quid diceret, subiecit statim: Cur ergo nō quæso sapientiam vocamus flagitiosissimum illum hominem, quem ipsi bene nouimus per innumera scorta solere dissolui? Albicerium dico illum, qui apud Carthaginem multos annos consulētibz mira quædam & certa respōdit: Innumeralia commemorare possem, nisi & apud eos loquerer qui experti sunt, & paucis nūc satis sit ad id quod volo. Nōne coclearium (mihi autem dicebat) cum domi non inueniretur, tuo iussu percunctatus, non solum quid quæreretur, verumetiam nominatim cuius res esset, & vbi lateret, citissime verisimeque respondit: Item me præsentē, omitto illud quod in eo quod rogabatur, nihil omnino falsus est: sed cum puer qui nummos ferebat, certam eorum partem cum ad eum pergeremus furatus esset, omnes sibi numerari iussit, coëgitque illum ante oculos nostros quos abstulerat reddere, priusquā omnino ipsum aut eosdem nummos vidisset, aut quantum sibi ablatum fuerit audisset è nobis. Quid quod doctissimum & clarissimum virum Flaccianum mirari solitum esse abs te accepimus? Qui cum de fundo emendo esset locutus, ad illum diuinum rem ita detulit, ut quid egisset, si potis esset, ediceret. Atque ille statim non modo negocij genus, sed etiam, in quo ille vehementer clamabat admirans, ipsum fundi nomen pronunciauit, cum ita esset absurdum, ut vix eius Flaccianus ipse meminisset. Iam illud sine stupore animi non queo dicere, quod amico nostro discipulo tuo sese volenti exagitare, flagitanteque insolēter, ut diceret quid secum ipse tacitus volueret,

In inuestiga-tione veri for-ticitas.
Cap.V.

H

i. Aencid.

Vera sapi-
tia quid.
Cap.VI.

L

Sapientia
quid sit.

Albicerium.

M

Aret, Virgilij versum eū cogitare respondit. Cū ille obstupescens negare non posset, perrexit querere quisnā versus esset. Nec Albicerius, qui Grammatici scholam vix transiens vidisset aliquando, versum ipsum securus & garrulus canere dubitauit. Num igitur aut res humanæ erant, de quibus ille consulebatur, aut sine rerum diuinarum scientia eam certa cōsulentibus & vera respondit, aut vtrunque absurdum est? Nam & humanæ res nihil sunt aliud quàm res hominum, vt argentum, nummi, fundus, postremo ipsa etiam cogitatio. Et res diuinas quis non recte arbitretur esse, per quas homini diuination ipsa contingit? Sapiens ergo fuit Albicerius, si sapientiam rerum humanarum diuinarumque scientiam esse illa definitione concedimus.

Philosophia
quid.
Cap. VII.

Hic ille. Primo, inquit, ego scientiā non appello, in qua ille qui eam profitetur, aliquando fallitur. Scientia enim non solum cōprehensio, sed ita comprehensio rebus constet, vt neq; in ea quisquam errare, nec quibuscumque aduersantibus impulsus nutare debeat. Vnde verissime à quibusdam philosophis dicitur, in nullo eā posse nisi in sapiente inueniri, qui non modo perceptū habere debet id quod tnetur ac sequitur, verum etiam inconcussum tenere. Scimus autem illum quem commemorasti, multa sæpe falsa dixisse, quod non solum aliis mihi referentibus comperi, sed præsens aliquando ipse percepi. Eū ne igitur scientem vocem, cum sæpe falsa dixerit, quem non vocarem, si constanter vera dixisset? Hoc me de haruspiciis & de auguribus, & de his omnibus qui sydera consulunt, & de coniecturibus dixisse putatote. Aut aliquem ex hoc genere hominum proferte si potestis, qui consultus nunquam de responsis suis dubitauerit, nunquam postremo falsa respōderit. Nam de vatibus nihil mihi puto esse laborandum, qui mente loquuntur aliena. Deinde res humanas esse vt concedam res hominum, quicquam tu existimas nostrum esse, quod nobis vel dare vel eripere casus potest? Aut cum rerum humanarum scientia dicitur, ea dicitur, qua quisquam nouit vel quot, vel quales fundos habeamus: quid auri, quid argenti, quidque deniq; alienorum carminum cogitemus? Illa est humanarum rerum scientia, quæ nouit lumen prudentiæ, temperantiæ decus, fortitudinis robur, iustitiæ sanctitatem. Hæc enim sunt quæ nullam fortunā metuentes, vere nostra dicere audemus: quæ si Albicerius ille didicisset, nunquam, mihi crede, tam luxuriose deformiterq; vixisset. Quod autem dixit, quem versum volueret animo ille à quo consulebatur, neque hoc puto inter res nostras esse numerandum: Non quo negem honestissimas disciplinas ad possessionem quandam nostri animi pertinere, sed quia versum alienum etiam imperitissimis canere ac pronunciare concessum est. Ideoque talia cum in memoriam nostram incurrerint, non mirum est si sentiri possunt ab huius aeris animalibus quibusdam vilissimis, quos dæmonas vocant, à quibus nos superari acumine ac subtilitate sensuum posse concedo, ratione autem nego. Atque id fieri nescio quo modo secretissimo atque à nostris sensibus remotissimo. Non enim, si miramur apiculam melle posito, nescio qua sagacitate, qua hominem vincit, inde auolare, ideo eam nobis præponere, aut saltem comparare debemus. Itaque vellem magis iste Albicerius, ab eo qui discere cuperet, interrogatus ipsa metra docuisset, vel coactus à quopiam cōsultorum, de re sibi statim proposita versus proprios cecinisset. Quod eundem Flaccianum sæpe dixisse soles commemorare, cum illud diuinationis genus magna

1. Retraha.
cap. ii.

mentis altitudine derideret atq; despiceret, idq; nescio cui abiectissimæ animulæ, sic enim dicebat, tribueret, quo ille quasi spiritu admonitus vel inflatus, hæc respondere solitus esset. Quærebat enim vir ille doctissimus ab iis qui talia mirarentur, num Grammaticam vel Musicam vel Geometriam Albicerius posset docere? Quis autem illum nosset & non istorum omnium imperitissimum fateretur? Quamobrem ad extremum hortabatur, vt animos suos iis qui talia didicissent, illi diuinationi sine dubitatione præferrent, darentq; operam his disciplinis instituere atq; adminiculari suam mentem, quibus æream istam inuisibilem animantium naturam transilire, & eam superuolare contingeret.

Iam res diuinæ, cum omnibus cōcedentibus, meliores augustioresq; multo quàm humanæ sint, quo pacto ille eas assequi poterat, qui quid esset ipse nesciebat? Nisi forte existimas sydera, quæ quotidie contemplamur, magnum quiddam esse in comparatione verissimi & secretissimi dei, quæ raro fortasse intellectus, sensus autem nullus attingit, hæc autē præsto sunt oculis nostris. Nec ista igitur sunt illa diuina, qualia se sola scire sapientia profitetur. Cætera autem quibus isti, nescio qui, diuinantes, vel ad vanam iactantiam, vel ad quæstum abutuntur, quæ syderibus profecto viliora sunt. Non igitur Albicerius rerum humanarum ac diuinarum scientiæ particeps fuit, frustra q; abs te isto modo definitio nostra tentata est. Postremo cum quicquid præter res humanas atque diuinas est, nos vilissimum docere & omnino contemnere oporteat, quæro in quibus rebus quærat ille tuus sapiens veritatem? In diuinis, ait ille. Nam virtus etiam in homine sine dubitatione diuina est. Has igitur Albicerius iam sciebat, quas tuus sapiens semper inquireret: Tum Licentius diuinas, ait, & ille nouerat, sed & non eas quæ à sapiente quærendæ sunt. Quis enim non euertat omnem loquendi consuetudinem, si ei diuinationem concedat, & adimat res diuinas, è quibus diuination nominata est? Quare illa vestra definitio, ni fallor, nescio quid aliud quod ad scientiā non pertineret, inclusit. Tum Trigerius, Definitionem istam, inquit, defendet si libebit, ille qui protulit. Nunc mihi tu l' volo respondeas, vt tandem ad id quod agitur, veniamus. Istic sum, inquit ille, Dās ne, ait, Albicerium scisse verum? Do, inquit. Melior igitur tuo sapiente. Nullo modo ait ille, Nam quod genus veri sapiens inquit, non solum ille delirus hariolus, sed ne ipse quidem sapiens dum in hoc corpore viuit assequitur: quod tamen tantum est, vt multo sit præstabilius hoc semper querere, quàm illud aliquando inuenire. Necesse est, ait Trigerius, vt mihi in angustis definitio illa subueniat. Quæ si propterea tibi vitiosa visa est, quia cōplexa est eum quæ non possumus vocare sapientem, quæro vtrum eam probes, si sapientiam rerum humanarum diuinarumque scientiam dicamus, sed earum quæ ad beatam vitam pertineant. Est, inquit ille, & ista sapientia, sed non sola: vnde superior definitio inuasit alienum, hæc autem proprium deserunt: quare illa auaritia, ista stultitia coargui potest. Etenim vt ipse iam explicem definitionem quod sentio, sapientia mihi videtur esse, rerum humanarum, diuinarumque quæ ad beatam vitam pertineant non scientia solum, sed etiā diligens inquisitio. Quam descriptionem si partiri velis, prima pars quæ scientiam tenet, dei est, hæc autem quæ inquisitione contenta est, hominis. Illa igitur deus, hæc autem homo beatus est. Tum ille, Miror, inquit, sapientem tuum quomodo asseris frustra operam consumere.

Hariolus an
sapiens, & quid
sit sapiens.
Cap. VIII.

1. Retraha.
cap. ii.
E

Sapientie
descriptio.

Epilogus,
Cap. IX.

Gsumere. Quomodo, inquit Licentius, frustra, cum tantam mercedem conquirat? Nam hoc ipso quo quærit, sapiens est, & quo sapiens, eo beatus. Cum ab omnibus inuolueris corporis mentem quantum potest euoluit, & seipsum in semetipsum colligit, cum se non permittit cupiditatibus laniandum, sed in se atque in deum semper tranquillius intendit, ut & hic, quod beatum esse supra inter nos conuenit, ratione perfruatur, & extremo die vitæ ad id quod concupiuit, adipiscendum reperiatur paratus, fruaturque merito diuina beatitudine, qui humana sit ante perfruitus. Tum ego, cum Trigetius quid sibi esset respondendum diu quæreretur, non puto inquam Licenti etiam argumenta huic defutura, si eum ociose querere permittamus. Quid enim ei quouis loco defuit ad respondendum? Nam primo ipse ociose intulit, quoniam de beata vita questio nata est, & beatum solum necesse est esse sapientem, siquidem stulticia etiam stultorum iudicio misera est, perfectum sapientem esse debere, non autem perfectum esse, qui adhuc verum quid sit inquirat, unde ne beatum quidem. Cui loco tu cum molem authoritatis obieceris, modeste aliquantum Ciceronis nomine perturbatus, tamen se statim crexit, & generosa quadam contumacia in verticem libertatis exiit, rursumque arripuit quod erat de manibus violenter excussum: quæsiuitque abs te utrum tibi perfectus qui adhuc quæreretur videretur, ut si fatereris non esse perfectum, ad caput recurreret, demonstraretque si posset per aliam definitionem perfectum esse hominem, qui secundum legem mentis vitam gubernaret, ac per hoc, beatum nisi perfectum esse non posse. A quo te laqueo cum expedisses cautius quam putabam, & perfectum hominem diceret, inquisitorem diligentissimum veritatis, ipsaque illa definitione, qua beatam vitam illam demum esse dixeramus, quæ secundum rationem ageretur, tu præsentius apertiusque pugnasses, & ille tibi planè reposuit: nam occupauit præsidium tuum, unde pulsus omnino summam rerum amiseras, ni te inducia reparassent. Vbi enim arcem locauerunt Academici, quorum tueris sententiam, nisi in erroris definitione? Quæ tibi nisi noctu fortasse per somnium rediret in mentem, iam quid responderes non habebas, cum in exponenda Ciceronis sententia id ipsum tuipe ante commemoraueris. Deinde ventum est ad definitionem sapientie, quam cum tanta calliditate labefactare conareris, ut tua furta nec ipse auxiliator tuus Albicerius hariolus fortasse comprehenderet, quanta tibi vigilantia, quantis viribus restitit, quam te penè inuoluit atque depressit: nisi postremo te tua definitione noua tutareris, diceretque humanam esse sapientiam inquisitionem veritatis, ex qua propter animi tranquillitatem beata vita contingeret. Huic ista sententia non respondebit, præsertim si in proroganda die vel parte quæ restat, reddi tibi gratiam postulabit. Sed ne longum faciamus, iam si placet sermo iste claudatur, in quo immorari etiam superfluum puto. Tractata enim res est pro suscepto negotio satis, quæ post pauca omnino posset verba finire, nisi exercere vos vellem, neruósque vestros & studia, quæ mihi magna est cura, explorare: nam cum instituissem vos ad quærendam veritatem magnopere hortari, ceperam ex vobis querere quantum in ea momenti poneretis: omnes autem posuistis tantum, ut plus non desiderem. Nam cum beati esse cupiamus, siue id fieri non potest nisi inuenta, siue non nisi diligenter quæsitâ veritate: postpositis cæteris omnibus rebus, nobis, si beati

esse volumus, perquirenda est. Quamobrem iam ista, K
ut dixi, disputationem terminemus, & relatam in literas mittamus Licenti potissimum patri tuo, cuius erga philosophiam iam prorsus animum teneo. Sed adhuc quæ admittat, quero fortunam. Incendi autem in hæc studia vehementius poterit, cum teipsum iam intentum mecum sic viuere, non audiendo solum, verum etiam legendo ista cognouerit. Tibi autem si, ut sentio, Academici placent, vires ad eos defendendos validiores para, nam illos ego accusare & decreui. Quæ cum essent dicta, prandium paratum esse annūciatum est, atque surreximus.

Retract.
Cap. I.

† eos citat

DIVI AVRELII AVGV-
stini Hipponensis episcopi, contra Academicos, Liber
Secundus.

SI QVAM necesse est, discipli-
na atque scientia sapientie vacuum esse non posse sapientem, tam eam necesse esset inuenire dum quæritur, omnis profecto Academicorum vel calumnia, vel pertinacia, vel perniciacia, vel, ut ego interdum arbitror, congrua illi temporis ratio, simul cum ipso tempore & cum ipsius Carneadis Ciceronisque corporibus sepulta foret. Sed quia siue vitæ huius multis variisque iactationibus Romaniane, ut in eodem te probas, siue ingeniorum quodam stupore vel socordia vel tarditate torpentium, siue desperatione inueniendi, quia non quam facile oculis ista lux tam facile mentibus sapientie sydus oboritur, siue etiam, qui error & populorum est, falsa opinione inuenta à se veritatis, nec diligenter homines quærent, si qui quærent, & à quærendi voluntate auertuntur, euenit ut scientia raro paucisque proveniat. Eoque fit ut Academicorum arma, quando cum eis ad manus venit, nec mediocribus viris, sed acutis & bene eruditis, inuicta & quasi Vulcania videantur. Quamobrem contra illos fluctus procellasque fortunæ, cum obnitendum remis qualiumcunque virtutum, tum in primis diuinum auxilium omni deuotione atque pietate implorandum est, ut intentio constantissima bonorum studiorum teneat cursum suum à quo eam nullus casus excutiat, quo minus illam philosophiæ tutissimus iucundissimisque portus accipiat. Hæc prima tua causa est, hinc tibi metuo, hinc te cupio liberari, hinc (si modo dignus sum qui impetrem) quotidianis votis auras tibi prosperas orare non cesso, oro autem ipsam summi dei virtutem atque sapientiam. Quid est enim aliud, quem mysteria nobis tradunt dei filium? Multum autem me adiuuabis pro te deprecantem, si non nos exaudiri posse desperes, nitariisque nobiscum & tu, non solum votis, sed etiam voluntate atque illa tua naturali metis altitudine propter quam te quero, qua singulariter delector, quam semper admiror, quæ in te, proh nephas, illis rerum domesticarum nubibus quasi fulmen inuoluitur, & multos ac penè omnes latet. Me autem & alium vel tertium familiarissimos tuos latere non potest, qui sæpe non solum attentius audimus murmura tua, sed etiam nonnulla fulgura fulminibus propiora conspeximus. Quis enim, ut cætera pro tempore taceam & vnum commemorem, quis inquam tam subito vniquam tantum

Contra Academicorum rationes dei auxilio opus est
Cap. I.

L

† omnium.

Retract.
Cap. I.

M

A tunc innotuit, tantumque lumine mentis emicuit, ut sub yno fremitu rationis & quodam coruscamine temperantia, vno die illa pridie saeuissima penitus libido moreretur: Ergo ne non erumpet aliquando ista virtus, & multorum desperantium risus in horrorem stuporemque conuertet, & locuta in terris quasi quaedam futurorum signa, rursus proiecto totius corporis onere recurret in cælum: Ergo ne Augustinus de Romano frustra ista dixit: Non sinet ille cui me totum dedi, quem nunc recognoscere aliquantulum cœpi.

Ergo aggredere mecum philosophiā. Hic est quicquid te anxium saepe atque dubitantem mirabiliter solet mouere. Non enim metuo aut à socordia morum, aut à tarditate ingenij tui. Quis enim te quando aliquantum respirare concessum est, in sermonibus nostris vigilatior: quis acutior apparuit: Ergo ne tibi gratiam non repensabo? An fortasse paululum debeo? Tu me adolescētulum pauperē, ad peregrina studia pergentem, & domo, & sumptu & (quod plus est) animo excepisti. Tu patre orbatum amicitia consolatus es, hortatione animasti, ope adiuvisti. Tu in nostro ipso municipio, fauore, familiaritate, communicatione domus tuæ penē tecum clarum primatēque me fecisti. Tu Carthaginem illustrioris professionis gratia remeantem, cum tibi soli & meorum nulli consilium meum spēmque aperuissem, quauis aliquantum illo tibi inuito, quia ibi iam docebam, patriæ amore cunctatus es: tamen ubi euincere adolescentis cupiditatem ad ea quæ videbantur meliora tendentis nequiuisti, ex dehortatore in adiutorem mira beneuolentiæ moderatione cōuersus es. Tu necessariis omnibus iter adminiculaſti meum. Tu ibidem rursus, qui cunabula & quasi nidum studiorum meorum foueras, iam volare audentis sustentasti rudimenta. Tu etiam cū te absente atque ignorante nauigassem, nonnihil succensens, quod non tecum communicassem ut solerem, atque aliud quiduis quā contumaciam suspicans, mansisti inconcussus in amicitia: nec plus ante oculos tuos liberi deserti à magistro, quā nostræ mentis penetralia puritasque versata est. Postremo quicquid de ocio meo modo gaudeo, quod à superfluarum cupiditatum vinculis euoluti, quod depositis oneribus mortuorum curarum, respicio, resipisco, redeo ad me, quod quæro intentissimus veritatem, quod inuenire iam ingredior, quod me ad ipsum summum bonum peruenturum esse confido, tu animasti, tu impulisti, tu fecisti. Cuius autem minister fueris, plus adhuc fide concepi quā ratione comprehendi. Nam cum præsens præsenti tibi exposuissem interiores motus animi, & mei vehementerque ac sepius assererem, nullam mihi videri prosperam fortunam, nisi quæ ocium philosophandi daret, nullam beatam vitam, nisi quā in philosophia viueretur: sed me tanto meorum onere, quorum ex officio meo vitā penderet, multisque necessitatibus, vel vani mei pudoris, vel ineptæ meorum miseriæ refrenari: tam magno es elatus gaudio, tam sancto huius vitæ inflammatus ardore, ut te dicerēs, si tu ab illarum importunarum litium vinculis aliquo modo eximereris, omnia mea vincula etiam patrimonij tui mecum participatione rupturum. Itaque cum admoto nobis fomite discessisses, nunquam cessauimus inhiantes in philosophiam, atque illam vitam, quæ inter nos placuit atque conuenit, prorsus nihil aliud cogitare: atque id constanter quidem, sed forte minus acriter agebamus, putabamus tamen satis nos agere. Et quoniam nondum aderat ea

flamma, quæ summa nos arreptura erat, illam quæ læta aestuabamus, arbitrabamur vel esse maximam. Cum ecce tibi libri quidem pleni, ut ait Celsinus, bonas res Arabicas ubi exhalant in nos, ubi illæ flammulæ instillarunt preciosissimi vnguētū guttas paucissimas, incredibile Romaniane incredibile, & ultra quā de me fortasse & tu credis (quid amplius dicam?) etiam mihi ipsi de meipso incredibile incendium concitarunt. Quis me tunc honor, quæ hominum pompa, quæ inanis famæ cupiditas, quod denique huius mortalis vitæ fomentum atque retinaculum commouebat? Prorsus totus in me cursum redibam. Respexi tamen confiteor, quasi de itinere in illam religionem, quæ pueris nobis insita est, & medullitus implicata. Verum autem ipsa me ad se nescientem rapiebat. Itaque titubans, properans, hæsitans arripio Apostolum Paulum: neque enim vere isti, inquam, tanta potuissent vixissentque ita, ut eos vixisse manifestū est, si eorum literæ atque rationes huic tanto bono aduersarentur. Perlegi totum intentissime atque castissime. Tunc vero quantulocunque iam lumine asperso, tanta se mihi philosophiæ facies aperuit, ut non dicam tibi, qui eius incognitæ famę semper arsisisti, sed si ipsi aduersario tuo, à quo nescio utrum plus exercearis quā impediaris, eam demonstrare potuisses, nā ille & Baias, & amœna pomeria, & delicata nitidæ conuiuia, & domesticos histriones, postremo quicquid eum acriter commouet in quascunque delicias, abiciens & relinquens, ad huius pulchritudinem blandus amator & sanctus, mirans, anhelans, aestuans aduolaret. Habet enim & ille quod confitendum est, quoddā decus animi, vel potius decoris quasi seminarium, quod erumpere in veram pulchritudinem nitens, tortuose ac deformiter inter scabra vitiorum & inter opinionum fallacium dumeta frōdescit: tamen non cessat frōdescere, & paucis acute ac diligenter in densa intuentibus quantum finitur eminere. Inde est illa hospitalitas, inde in conuiuiis multa humanitatis condimenta, inde ipsa elegantia, nitor, mundissima facies rerum omnium, & vndique cuncta perfundens adumbratque venustatis urbanitas.

Philocalia vulgo ista dicitur, Ne contemnas nomen hoc ex vulgi nomine. nam philocalia & philosophia propē similiter cognominatæ sunt, & quasi gentiles inter se videri volunt & sunt. Quid est enim philocalia? amor sapientiæ. Quid philocalia? amor pulchritudinis. Quære de Græcis. Quid ergo sapientia, nonne ipsa vera est pulchritudo? Germanæ igitur istæ sunt prorsus, & eodem parente procreatæ: sed illa visco libidinis detracta cælo suo, & inclusa cauea populari, viciniam tamen nominis tenuit, ad commonendum aucupem ne illam contemnat. Hanc igitur sine pennis sordidatam & egentem, volitans libere soror saepe agnoscit, sed raro liberat: non enim philocalia ista vnde genus ducat agnoscit, nisi philosophia. Quam totam fabulā (nam subito Aesopus factus sum) Licentius tibi carmine suauius indicabit, poëta est enim penē perfectus. Ergo ille, si veram pulchritudinem, cuius falsæ amator est, sanatis renudatisque paululum oculis posset intueri, quanta voluptate philosophiæ gremio se inuolueret? Quomodo ibi te cognitum, sicut verum fratrem amplecteretur? Miraris hæc, & forsitan rides. Quid si hæc explicarem ut volebam? Quid si saltem vox, si adhuc facies videri à te non potest, ipsius philosophiæ posset audiri? Mirareris profecto, sed non rideres, non desperares. Crede mihi, de nullo

† ita.

Romanianū ad veram philosophiā hortatur. Cap. II.

6. Confess. cap. 14. B

2. Confess. c. 3.

* pro, remouit.

† nihil.

1. Retracta. cap. 1.

7. Confess. ca. 21. & 8. ca. 6.

† castissime

E

Philocalia & philosophia. Cap. III. F

1. Retracta. cap. 1.

† sc.

G nullo desperandum est, de talibus autē minime. Omni-
no sunt exēpla, facile euadit, facile reuolat † hoc genus
animum, multis inclusis multum mirantibus. Sed ad nos
redeā, nos inquā Romaniane, philosophemur: reddā
tibi gratiam, filius tuus cōpit iam philosophari, Ego
cum reprimo, ut disciplinis necessariis prius excultus vi-
gentior † & firmior insurgat, quarum te ne metuas ex-
pertem. Si bene te noui, aures tibi liberas tantum opto.
Nam de indole quid dicam? Utinam non tam rara es-
set in hominibus, quā certe est in te. Restant duō vi-
tia & impedimenta inueniendae veritatis, à quibus tibi
non multum timeo, timeo tamen, ne te contempnas at-
que inuenturum esse desperes, aut certe ne inuenisse te
credas. Quorum primum si tamen inest, ista tibi di-
sputatio fortasse detrahet. Sæpius enim succensuisti
Academicis, eo quidem grauius quo minus eruditus
esses, sed in eo libentius quod veritatis amore illicie-
baris. Itaque iam cum Alipio, te fautore, configam, &
tibi facile persuadebo quod volo, probabiliter tamen.
Nam ipsum verum non videbis, nisi in philosophiam
totus intraueris. Illud autem alterum quod te fortasse
aliquid inuenisse præsumis, quanuis à nobis iam quæ-
rens dubitansque discesseris, tamen si quid superstitionis
in animum reuolutum est, eiicietur profecto, vel cū
tibi aliquam inter nos disputationem de religione mi-
sero, vel cum præsens tecum multa † contulero. Ego e-
nim nunc aliud nihil ago quā me ipse purgo à vanis
perniciosisque opinionibus. Itaque non dubito melius
mihi esse quā tibi est. Vnum tantum est vnde inui-
deam fortunæ tuæ, quod solus frueris Luciniano meo,
An & tu inuides quia dixi, meo? Sed quid dixi aliud
quā tuo, & omnium quicūque vnum sumus? De quo
tamen ut subuenias desiderio meo, quid te rogem? Tu
te ipsum pro me roga quantum scis, quia debes. Sed
nunc ambobus dico, cauete ne quid vos nosse arbitre-
mini, nisi quod ita didiceritis, saltem ut nostis, vnum,
duo, tria, quatuor simul collecta in summa fieri decem.
Sed item cauete ne vos in philosophia veritatem aut
non cognituros, aut nullo modo ita posse cognosci ar-
bitremini. Nam mihi vel potius illi credite, qui ait.
Matth. 7. Quærite & inuenietis, nec cognitionem desperandam
esse, & manifestiorem futuram quā sunt illi nume-
ri. Nunc ad propositum veniamus. Iam enim sero cœ-
pi metuere, ne hoc principium modum excederet, &
non est leue. Nam modus proculdubio diuinus est, sed
sefellerit cum dulciter ducit, ero cautior cum sapiens
fuero. Post pristinum sermonem, quem in pri-
mum librum contulimus, septem ferē diebus à dispu-
tando fuimus ociosi, cum tres tantum Vergilij libros,
post primum recenseremus, atque ut in tempore con-
gruere videbatur tractaremus. Quo tamen opere Li-
centius in poëticum studium sic inflammatus est, ut a-
liquātum mihi etiam reprimendus videretur. Ita enim
ab hac intentione, ad nullam se rem deuocari libenter
ferebat. Tandem tamen ad retractandam quam distu-
leramus de Academicis quæstionem, cum à me quantū
potui lumen philosophiæ laudaretur, non inuitus acces-
sit, & forte dies ita serenus effulserat ut nulli prorsus
rei magis q̄ serenandis animis nostris cōgruere videretur.
Maturius itaq; solito lectos reliquimus, paululūq;
cum rusticis egimus, quod tempus vrgebat. Tum Ali-
pius, Antequam vos, inquit, audiam de Academicis di-
sputātes, volo mihi legatur sermo ille vester quem di-
citis me absente perfectum. Non enim possum aliter
cum inde huius disceptationis occasio nata sit, in au-

diendis vobis, non aut errare, aut certe laborare. Quod **K**
cum factum esset, & in eo penē totū antemeridianum
tempus consumptū videremus, redire ab agro qui de-
ambulantes nos acceperat, domum instituiamus. Et Li-
centius, Quæso, inquit, ante prandium mihi breuiter
totam Academicorum sententiam exponendo repe-
re ne graueris, ne quid in ea me fugiat, quod pro par-
tibus meis sit. Faciam, inquam, & eo libentius quo de
hac re cogitans parum prandeas. Ne inquit ille, istinc
securus sis, Nam & multos, & maxime patrem meum
sæpe animaduerti, coedaciorum quo refertior curis es-
set. Deinde, tu quoque de istis metris cogitantem non
sic expertus es, ut cura mea mensa secura sit. Quod
quidem apud me ipsum mirari soleo. Quid enim sibi
vult, quod tunc cibum pertinacius appetimus cum in
aliud intēdimus animum? Aut quid est quod manibus
& dentibus nostris, occupatis nobis, animus imperiosus
sit? Audi potius, inquam, de Academicis quod rogane-
ras, ne te metra ista voluentem, non solum in epulis si-
ne metro, sed etiam in quæstionib⁹ pariar. Si quid autē
pro mea parte occultabo, prodet Alipius. Bona fide tuā
opus est, inquit Alipius. Nam si metuendum est ne ali-
quid occultes, à me deprehendi difficile posse arbitror
eum, à quo me ista didicisse nullus qui me nouit igno-
rat, præsertim cum in prodēdo vero non magis victo-
riæ quā animo tuo consulturus sis. Agam, inquam,
bona fide, quoniam de iure præscribis. Nam &
Academicis placuit nec homini scientiam posse con-
tingere earum duntaxat rerum, quæ ad philosophiam
pertinent: nam cetera curare se Carneades negabat, &
tamen hominem posse esse sapientem, sapientisq; to-
tum munus, ut abs te quoque Licenti illo sermone dis-
sertum est, in conquisitione veri explicari. Ex quo con-
fici, ut nulli etiam rei sapiēs assentiatur: erret enim ne-
cesse est (quod sapienti nefas est) si assentiatur rebus in-
certis. Et omnia incerta esse non dicebant solum, ve-
rum etiam copiosissimis rationibus affirmabāt. Sed ve-
rum non posse comprehendī, ex illa Stoici Zenonis de-
finitione arripuisse videbantur, qui ait id verum perci-
pi posse, quod ita esset animo impressum ex eo vnde ef-
set, ut esse non posset ex eo vnde non esset. Quod bre-
uius planiusque sic dicitur, his signis verum posse com-
prehendi, quæ signa, nō potest habere quod falsum est. **M**
Hoc prorsus non posse inueniri, vehementissime ut cō-
uincerent incubuerunt. Inde dissensiones philosopho-
rum, inde sensuum fallaciæ, inde somnia furorēque,
inde pseudomeni & sortitæ in illi⁹ causæ patrociniū vi-
guerunt. Et cum ab eodem Zenone accepissent nihil ef-
se turpius quā opinari, confecerunt callidissime, ut si
nihil percipi posset, & esset opinatio turpissima, nihil
vnquam sapiens approbaret. Hinc eis inuidia magna
conflata est: videbatur enim esse consequens, ut nihil a-
geret qui nihil approbaret. Vnde dormientem semper
& officiorum omnium desertorem sapientē suum Aca-
demici describere videbantur, quem nihil approbare
censebant. Hinc illi inducto quodam probabili, quod
etiam verisimile nominabant, nullo modo cessare sa-
pientem ab officiis asserebant, cum haberet quid se-
queretur. Veritas autem siue propter naturā tenebras
quasdam, siue propter similitudinem rerum vel obruta
vel confusa latitaret. Quanuis & ipsam refrenationē,
& quasi suspensionem assensionis magnam prorsus a-
ctionem sapientis esse dicebant. Videor mihi breuiter
totum ut voluisti exposuisse, nihilque recessisse à præ-
scriptione Alipi tua: id est, egisse, ut dicitur, bona fi-
de. Si

De vera reli-
gione cap. 7
† aliquid.

† Retract. 1.

Matth. 7.

Repetitur
priori libro
disputata.
Cap. III.

Academico-
rum placita.
Cap. V.

Apud Cice-
Acad. quest.
lib. 1. sic Ze-
no definitū
sum nō vti

¶ Quod
vos seipsū
falsificas.
¶ Quæ
acerualis

Ex Heracli-
ti opinione.

A de. Si enim aliquid vel non ita ut est dixi, vel forte non dixi, nihil voluntate à me factum est. Bona ergo fides est ex animi sententia. Homini enim homo falsus docendus, fallax cauendus debet videri. Quorum prius magistrum bonum, posterius discipulum cautum desiderat. Tum Alipius, Gratum, inquit, habeo, cum & Licentio à te satisfactum est, & me onere imposito reuelasti. Non enim magis tibi verendum erat, ne quid explorandi mei causa minus à te diceretur (Nā alio modo quā fieri poterat) quā mihi, si in quoquam te prodere fuisset necesse. Quare faxis, ut illud quod deest, non tam percūctationi, quā ipsi percūctanti de differentia nouæ ac veteris Academiæ, ne te pigeat exponere. Prorsus, inquit, fateor piget. Quare beneficium dederis (nam & hoc quod commemoras, ad rem maxime pertinere negare non possum) si me paululum conquiescente, apud me distinguere ista nomina, & causam nouæ Academiæ aperire volueris. Crederem, inquit, me quoque à prandio te auocare voluisse, nisi te magis à Licentio teritum dudum putarem, & eius postulatio ita nobis præscripsisset, ut ei ante prandium quicquid huius inuolutionis esset, expediretur. Et cum reliqua dicere tenderet, mater nostra (nam domi iam eramus) ita nos trudere in prandium cepit, ut verba faciendi locus non esset.

Deinde cum tantum alimentorum accepissemus, quantum compescendæ fami satis esset, ad pratum regressis nobis, Alipius paream, inquit, sententiæ tuæ, nec ausim recusare. Si enim nihil me fugerit, gratulabor cum doctrinæ tuæ, tum etiam memoriæ meæ. At si in quoquam fortasse aberrauero, recurabis id, ut deinceps huiusmodi delegationem non pertimescam. Nouæ Academiæ dissidium non tam contra veterem conceptum, quā contra Stoicos arbitror esse commotum. Nec vero dissidium est putandum, si quidem à Zenone illatam nouam questionem dissolui discuti que oportebat: nam de non percipiendo, quāuis nullis confictationibus agitata, incolens tamen etiam veterum Academicorum mentes sententia non impudenter existimata est. Quod etiam ipsius Socratis Platonisq; ac reliquorum veterū authoritate probatu facile est, qui se hactenus crediderunt ab errore posse defendi, si se assensionem non temere commisissent. Quāuis propriam de hac re disputationem in scholas suas non introduxerint, nec ab illis enucleate aliquando quaesitum sit, percipi, nec ne veritas possit.

C Quod cum Zeno rude ac nouum intulisset, contenderetque nihil percipi posse, nisi quod verum ita esset, ut dissimilibus notis à falso discerneretur, neque opinionem subeundam esse sapienti, atque id Archefilas audiret, negauit huiusmodi quicquam posse ab homine reperiri, neque illius opinionis naufragio sapientis committendam esse vitam. Vnde etiam conclusit, nulli rei esse assentiendum. Verum cum ita res se haberet, ut vetus Academia magis aucta quā oppugnata videretur, extitit Philonis auditor Antiochus, qui ut nonnullis visum est gloriæ cupidior quā veritatis, in similitudinem adduxit Academiæ viriusque sententias. Dicebat enim, rem insolitam & ab opinione veterum remotissimam Academicos novos conatos inducere. In quam rem veterum physicorum aliorumque magnorum philosophorum implorabat fidem: ipsos etiam Academicos oppugnans, qui se verisimile contenderet sequi, cum ipsum verum se ignorare fateretur. Multaq; argumenta collegerat, quibus nunc superlegendū arbitror. Nihil tamen magis defendebat, quā percipere

re posse sapientem. Hanc puto inter Academicos nouos ac veteres controuersiam fuisse. Quæ si secus se habet, ut Licentium plenissime informes pro utroque postulauerim. Si vero ita est, ut dicere potui, susceptam disputationem peragite. Tum ego, quā diu inquam Licenti, in isto nostro longiore, quā putabam sermone conquiescis? Audisti qui sint Academici tui? At ille verecunde arridens, & aliquantulum hac compellatione turbatior, Pœnitet me, inquit, tantopere affirmasse contra Trigerium, beatam vitam in veritatis inquisitione consistere. Nam me ista questio ita perturbat, ut vix non miser sim, qui certe vobis si quid humanitatis geritis videor miserandus. Sed quid meipse ineptus crucio? Aut quid exhorreo tanta causæ bonitate subnixus? Prorsus non cedam nisi veritati. Placent ne, inquam, tibi noui Academici? Plurimum inquit. Ergo verum videntur tibi dicere? Tum ille cum iam esset assensurus, arrisione Alipij cautior factus hæsit aliquantulum. Et deinde, Repete, inquit, rogatiunculam. Verum ne, inquam, tibi videntur Academici dicere? Et rursum cum diu tacuisset, Vtrum, ait, verum sit nescio, probabile est tamen. Neque enim plus video quod sequar. Probabile, inquam, scis ne ab ipsis etiam verisimile nominari? Ita, inquit, videtur. Ergo inquam, verisimilis est Academicorum sententia. Ita, inquit. Iam quæso attende, inquit, diligentius. Si quisquā fratrem tuū visum patris tui similem esse affirmet, ipsumque tuū patrem non nouerit, nonne tibi infans, aut ineptus videbitur? Et hic diu tacuit. Tum ait, Non mihi hoc videtur absurdum. Cui ego cum respondere cepissem, Expecta, inquit, quæso paululū. Ac post arridens, dic mihi ait, oro te, lā ne certus es de victoria tua? Tum ego, Fac me, inquit, certū esse, non ideo tamē tu causam tuam debes delerere, præsertim cum hæc inter nos disceptatio suscepta sit exercendi tui causa, & ad eliminandum animū prouocandi. Nūquid nam, inquit, aut Academicos legi, aut tot disciplinis eruditus sum, quibus tu ad me instructus aduentas. Academicos, inquam, nec illi legerant à quibus primo sententia ista defensa est. Eruditio autem disciplinarumque copia si te deficit, non vsq; adeo tamen ingenium tuum esse debet inualidum, ut nullo facto impetu paucissimis verbis rogationibusque succubas. Illud enim iam vereri cepi, ne tibi citius, quā uolo succedat Alipius, quo aduersario non ita securus deambulabo. Ego utinam, inquit ille, iam vincam, ut aliquando vos audiam differentes, & quod plus est, videam: quo mihi spectaculo nihil potest feliciter exhiberi. Nam quoniam placuit vobis ista fundere potius quā effundere, siquidem ore prorumpentia stylo excipitis, nec in terram, ut dicitur, cadere sinitis, legere etiam vos licebit. Sed nescio quomodo cum admouentur oculis iisdem ipsi, quos inter sermo æditur, bona disceptatio si non utilius, at certe latius perfundit animū. Gratum habemus, inquam, Sed repentina ista gaudia tua temere illam sententiam euadere coegerunt, qua dixisti, nullum tibi spectaculum exhiberi posse feliciter. Quid si enim illum patrem tuum, quo profecto nemo philosophiam est post tam longam sitim haustus ardentius, nobiscum ista quærentem ac differenter videbis, cum ego me fortunatiorem nunquam putabo, quid te tandem sentire ac dicere cōuenit? Hic vero ille aliquantū lachrymauit, & ubi loqui potuit, porrecta manu cælū suspiciens, Et quādo ego, inquit, deus hoc videbo, nihil est de te desperandū: Hic cum penè omnes ab intentione disputationis remitti in lachry-

Cōtra nouos Academicos. Cap. VII.

9. Confel. cap. 4.

Academia noua & veteris. Ca. VI. vide Cic. Aca. questio. lib. 1.

G mas cœpissimus, oblectans mecum, & vix me colligens, Age potius, inquam, & in vires tuas redi, quas ut congereres vnde patronus Academiae futurus, longe ante monueram, nō opinor, ideo ut modo Ante tubam tremor occupet artus, ut visenda alienae pugnae desiderio, tam cito te optes esse captiuum. Hic Trigetius, ubi satis attendit iam vultus nostros serenatos, Quid ni iste optet, inquit, homo tam sanctus, ut hoc ei de^o ante vota concesserit? Crede iam Licenti: nam qui non inuenis quid respondeas & adhuc, ut vincere optas, paruae fidei mihi videris. Arrisimus. Tum Licentius, Loquere beatus, inquit, non inueniendo verum, sed certe non querendo. Qua hilaritate adolescentulorum cum essemus latiores. Attende, inquam, rogationem, & in viam redi firmior & valentior si potes. En assum, inquit, quantum possum. Quid enim si ille fratris meis visor fama compertum habeat eum esse similem patris, potest insanus aut ineptus esse si credit? Stultus ne, inquam, saltem dici potest? Non continuo, inquit, nisi se id scire contenderit. Nam si ut probabile sequitur quod crebra fama iactauit, nullius temeritatis argui potest. **T**ū ego, Rem ipsam paulisper consideremus, & quasi ante oculos constituamus. Ecce fac illum nescio quem hominem, quem describimus esse presentem: aduenit alicunde frater tuus. Ibi iste, Cuius hic puer filius? Respondetur, Cuiusdam Romaniani. At hic, Quam patri similis est, Quam ad me hoc non temere fama detulerat. Hic tu vel quis alius, Nosti enim Romanianū bone homo? Non noui, inquit, tamē similis eius mihi videtur. Poterit ne quisquam risum tenere? nullo modo, inquit. Ergo, inquam, quid sequatur vides. Iamdudum, inquit, video. Sed tamen istam conclusionem abs te audivo, oportet enim alere incipias quem cepisti. Quid ni, inquam, concludam, Ipsa res clamat similiter ridendos esse Academicos tuos, qui se in vita verisimilitudinem sequi dicunt, cum ipsum verum quid sit ignorent. Tum Trigetius, Longe mihi, inquit, videtur dissimilis Academicorum cautio ab huius quem descripsisti ineptia. Illi enim rationibus assequuntur, quod dicunt esse verisimile: iste autem ineptus famam secutus est, cuius auctoritate nihil est vilius. Quasi vero, inquam, non ineptior esset, si diceret, patrem quidem eius minime noui, nec fama comperi quam sit similis patris, & mihi tantum similis videtur. Ineptior certe, inquit. Sed quorsum ista? Quia tales, inquam, sunt, qui dicunt, verum quidem non nouimus, sed hoc quod videmus eius quod non nouimus simile est. Probabile, inquit, illi dicunt. Cui ego, Quomodo istud dicis? An negas eos verisimile dicere? Et ille inquit, Ego ob hoc dicere volui, ut illam similitudinem excluderem. Videbatur enim mihi fama improbe irruisse in quaestionem vestram, cum Academici ne oculis quidem credant humanis, nedum famae mille quidem, ut poeta fingunt, sed monstruosis tamen luminibus. Nam quis ego tandem sum Academiae defensor? An in quaestione ista inuidetis securitati meae? En habes Alipium, cuius aduentus nobis quæso ferias dederit, Quem te iamdudum non frustra formidare arbitramur. Tum facto silentio, oculos ambo in Alipium contulerunt. Tum ille, Vellem inquit quidem, ut meae vires patiuntur, auxiliari aliquatenus partibus vestris, nisi mihi omen vestrum terrori esset. Sed hanc formidinem ni me spes fefellerit, facile fugiam. Simul enim solatur me, quod praesens Academicorum oppugnator, onus Trigetii victi penē subierit, & nunc eum victorem

vestra confessione probabile est. Illud magis vereor, ne **K** & deserti officij negligentiam, & inuasi impudentiam deuitare non possim. Non enim vos oblitus credo iudicis mihi munus fuisse delatum. Hic Trigetius, Illud inquit aliud, hoc autem aliud est, quare quaesumus, ut te aliquando patiari priuatū. Non renuerim ait, ne dum impudentiam, vel negligentiam vitare cupio, in superbia, quo vitio nihil est immanius, laqueos incidam, si honorem mihi à vobis concessum diutius, quam permittitis teneam. Proinde velim mihi exponas bone accusator Academicorum officium tuum, id est, in quorum defensione hos oppugnes. Metuo enim ne Academicos refellens, Academicum te probare velis. Accusatorum, inquam, ut opinor, duo genera esse bene nosti. Non enim si à Cicerone modestissime dictū est, ita eum Verris esse accusatorem, ut Sicularum defensor esset: propterea necesse est, eum qui aliquem accusat, habere alterum quem defendat. Et ille, Saltem habes ne tu quicquam, in quo sententia tua iam fundata constiterit? Facile est, inquam, huic rogationi respondere, mihi praesertim, cui repentina non est. Iam **L** hoc totum mecum egi, & diu multumque versaui animo. Quāobrem audi Alipi, quod ut arbitror, iam optime scis: Non ego istam disputationem disputandi gratia susceptam volo, satis sit quod cum istis adolescentulis praelusimus, ubi libenter nobiscum philosophia, quasi iocata est. Quare auferantur de manibus nostris fabellae pueriles. De vita nostra, de moribus, de animo res agitur. Qui se superaturum inimicitias omnium fallaciarum, & veritate comprehensa, quasi in regionem suae originis rediens, triumphaturum de libidinibus, atque ita temperantia velut coniuge accepta regnaturum esse praesumit, securior rediturus in caelum. Vides quid dicam? Tollamus de medio iam cuncta ista, Arma acri faciēda viro: ne quicquam minus semper optavi, quam inter eos qui secum multum vixerunt, multumque sermocinati sunt oriri aliquid, vnde nouus quasi conflictus exurgat. Sed propter memoriam quae infida custos est excogitatorum, referri in literas volui, quod inter vos saepe pertractauimus, simul ut isti adolescentes & in hac attendere discerēt & aggrederi ac subire tentarent. Tū ne ergo nescis, nihil me certum adhuc habere quod sentiam, sed ab eo quaerēdo **M** Academicorum argumentis atque disputationibus impediri? Nescio enim quomodo fecerunt in animo quandam probabilitatem, ut ab eorum verbo nondum recedam, quod homo verum inuenire non possit. Vnde piger & prorsus segnis effectus erā, nec quaerere audebam, quod acutissimis & doctissimis viris inuenire nō licuit. Nisi ergo prius tam mihi persuasero verū posse inueniri, quam sibi illi nō posse persuaserunt, non audebo quaerere, nec habeo aliquid quod defendam. Itaque istam interrogationem remoue si placet, & potius discutiamus inter nos, quam sagaciter possumus, utrum nam possit verū inueniri. Et pro parte mea video mihi habere iam multa, [Ea sunt autē] quibus cōtra rationē Academicorū niti molior. Inter quos & me modo interim nihil distat, nisi quod illis probabile visum est, non posse inueniri veritatē, mihi autem inueniri posse probabile est. Nā ignoratio veri, aut mihi si illi fingebant, peculiaris est, aut certe vtriusque communis.

Tum Alipius, Iam, inquit, securus incedam: video enim te non tam accusatorem, quam adiutorem fore. Itaque ne longius abeamus, videamus quæso prius, ne per hanc quaestionē, in qua successisse video iis qui tibi cesse-

Verus Ver-
gilius.

Verū inue-
niri posse.
Cap. IX.

Cicero in
Verrē actio-
ne prima.

Fruole ra-
tiones Aca-
demicorū.
Cap. VIII.

Retract.
cap. 1.
Hemistich.
um Maro-
nis. 8.

Retract.
cap. 1.

Verba Aca-
demicorum
peculiaris.
Cap. X.

Accesserunt, in verbi cōtrouersiam decidamus, quod te ipso insinuante ex autoritate illa Tulliana turpissimum esse saepe confessi sumus. Cū enim nī fallor Licētiū placuisse sibi diceret, de probabilitate Academicorum sententiam, subiecisti quod ille haud dubie cōfirmavit, sciret ne hanc ab eisdem etiam verisimilitudinem nominari. Et bene noui, siquidem ex te mihi nota sunt, non absq; te esse Academicorum placita. Quæ cū, ut dixi, animo tuo infixa sint, quæ verba secleris, ignoro. Non est ista, inquā, mihi crede, verborū, sed rerum ipsarum magna cōtrouersia. Non enim illos viros eos fuisse arbitror, qui rebus nescirent nomina imponere, sed mihi hæc vocabula videntur elegisse, & ad occultandam tardioribus, & ad significandam vigilantioribus sententiam suam. Quod quare & quomodo mihi videatur exponam, cum prius illa discussero, quæ ab eis tanquam cognitionis humana inimicis dicta homines putant. Itaq; perlibenter habeo huc vsq; hodie nostrum processisse sermonem, ut satis quid inter nos quæreretur, aperteq; constaret. Nam illi mihi videtur graues omnino ac prudentes viri fuisse. Si quid autem

Best quod nūc disputauimus, aduersus eos erit, qui Academicos inuentioni veritatis aduersatos fuisse crediderunt. Et ne me territum putes, etiam contra eos ipsos non inuitus armabor, si non occultandæ sententiæ suæ causa, nec ab eis temere pollutis mētibus & quasi prophanis quædam veritatis sacra proderetur, sed ex animo illa quæ in eorū libris legimus, defenderunt. Quod hodie facerem, nisi nos solis occasus iam domū redire cōpelleret. Hactenus illo die disputatum est. Postridie autem quauis non minus blandus tranquillusq; dies illuxisset, vix tamē domesticis negociis euoluti sumus. Nam magnam eius partem in epistolarū maxime scriptione consumpsēramus. Et cum iam duæ horæ vix reliquæ forent, ad pratum processimus. Nam inuitabat cœli nimia serenitas, placuitq; ut ne ipsum quidem quod restiterat tempus perire pateremur. Itaque cum ad arborem solitam ventum esset, & mansissemus loco, Velim vos, inquā, adolescentuli, quoniā non est hodie magna res aggredienda, in memoriam mihi reuocetis, quomodo hesternō die rogatiunculæ quæ vos turbauit, Alipius responderit. Hic Licentius, Tam breue est, inquit, ut nihil negocij sit hoc recordari: quā leue sit autē tu videris. Nam, ut opinor, ventuit te, res cum constaret, de verbis mouere quæstionē. Et ego, Hoc ipsum, inquā, quid sit, quāuē habeat vim satis animaduertistis? Videor, inquit, mihi videre quid sit, sed quæso tu id paulisper exponas. Nam saepe abs te audiri, turpe esse disputantibus in verborū quæstione immorari, cum certamen nullum de rebus remanserit. Sed hoc subtilius est, quā ut explicandum à me debeat flagitari. Audite ergo, inquā, quid sit vos: Id probabile vel verisimile Academici vocant, quod nos ad agendum sine assensione potest inuitare. Sine assensione autem dico, ut id quod agimus non opinemur verum esse, aut non id scire arbitremur, agamus tamen. Ut verbi causa, vtrum hesternā nocte tam liquida ac pura hodie tam latus sol exoriturus esset, si nos quispiam rogaret, credo quod nos id scire negaremus, diceremus tamen ita videri. Talia, inquit Academicus, mihi videntur omnia quæ probabilia vel verisimilia putavi nominanda, quæ tu si alio nomine vis vocare, nihil repugno. Satis enim mihi est, te iam bene accepisse quid dicam, id est, quibus rebus hæc nomina imponam. Non enim vocabulorum opificem, sed rerū

Tomus primus.

inquirentem decet esse sapiētem. Satis ne intellexistis, quomodo mihi ludicra illa, quibus vos agitabam, de manibus excussa sint? Hic cum ambo se intellexisse respondissent, vultūque ipso responsionem postularent meam: Quid putatis inquā, Ciceronē cuius hæc verba sunt, inopē fuisse Latinæ linguæ, ut minus apta rebus, quas sentiebat nomina imponeret? Tum Trigetius, iam, inquit, placet nobis, cum res nota sit, de verbis nullas calumnias commouere. Quare vide potius quid huic respondeas, qui nos liberauit, in quos tu impulsus tentas iterum irruere. Et Licentius, Mane ait, quæso, nam mihi subluceat nescio quid, quo videam nō tibi tam facile tantum argumentum eripi debuisse. Et cum defixus in cogitatione siluisset aliquantulum, Rogo, inquit, nihil mihi esse videtur absurdius, quā dicere se verisimile sequi eum, qui verum quid sit ignoret, nec illa me tua similitudo conturbat. Nam recte ego interrogatus, vtrum ex ista temperie cœli nulla in crastinum pluuia cogatur, respondeo esse verisimile, qui me non nego nosse aliquid veri. Nam scio arborem istam modo argenteam fieri non posse, multaque talia vera non impudenter me scire dico, quorum video esse similia ea, quæ verisimilia nomino.

E Tu vero Carneades, vel quædam alia Græca pestis, ut nostris parcam: quid enim dubitem in hanc partem transire ad eum, cui captius debeor iure victoriæ? Tu ergo cum te nihil veri scire dicas, vnde hoc verisimile sequeris? At nomen ei non potui aliud imponere. Quid ergo nobis disputandum est cum eo qui nec loqui potest? Non ego, inquit Alipius, perfugas metuum, quanto minus ille Carneades, in quem nescio vtrum iuuenili, an puerili leuitate commotus, maledicta potius, quā aliquod telum putasti esse iaciendum. Nam illi quidem ad roborandam sententiam suam, quæ sæpetenus* probabilis ratione fundata fuit, hoc interim aduersum te facile suffecerit, ita nos à veri inuentione procul esse positos, ut tu tibiipsi magno argumento esse possis, qui ita vna interrogatiuncula loco motus es, ut vbi tibi standum esset penitus ignorares. Sed hæc atque scientiam tuam, quam tibi impressam de hac arbore pauloante confessus es, in aliud tempus deferamus. Quauis enim iam alias partes delegeris, tamen sedulo docendus es, quid pauloante dixerim.

F Nōdum enim, ut opinor, in quæstione, qua vtrum inueniri verum possit quæritur, progressi fueramus: sed illud tantum in ipso vestibulo defensionis meæ præscribendum putavi, in quo te lapsum prostratumq; prospexeram, hoc est, vtrum verisimile, an probabile, aut si quo alio nomine appellari potest, quod si Academici fat esse dicant, quærendum non esse. Nam si tu optimus iam inuentor veritatis tibi videris, nihil ad me. Postea si ingratus non fueris huic patrocinio meo, eadem fortasse me docebis. Hic ego cum veracunde Licentius Alipij impetum formidaret. Omnia potius, inquā, Alipi loqui maluisti, quā quem admodum nobis cum iis qui loqui nesciant disputandum sit. Et ille: Quoniam olim tui mihi tum omnibus notum est, & nunc tua professione satis indicas te loquendi peritum esse, velim explices utilitatē primo huius inquisitionis tuæ, quæ aut superflua est, ut opinor, & ei multo magis respondere superfluum est: aut si comoda visa fuerit, & à me explicari nequeat, precario abs te impetrem, ut magistri officium ne graueret. Meministi, inquā, heri me esse pollicitum de istis vocabulis post acturum. Et nūc ille sol admonij net, ut

Rursum de
probabili.
Cap. XII.

*al. semper-
tenus.

An Acade-
mici dissu-
mularint se
scire verum.
Cap. XIII.

Probabile
quid sit.
Cap. XI.

admira.

Verbis non
esse immo-
randū cū res
constat.

Gnet, ut quæ ludicra pueris proposui redigam in cistas*, præsertim cum ea ordinandi iam potius quam vèdendi gratia proponā. Nūc antequam stylum nostrū tenebræ occupent, quæ patronæ Academicorum solent esse, volo inter nos hodie plenissime constet, ad quam quæstionem nobis explicandam mane surgendum sit. Itaq; responde quæso, Vtrum tibi videatur Academici habuisse certam de veritate sententiam, & eam temere ignotis, vel non purgatis animis prodere noluisse. An vero ita senserint, ut eorū disputationes se habent? Tū ille. Quid illis animi fuerit, inquit, non temere confirmabo. Nam quantum ex libris colligi datur, tu melius nosti, quæ in verba sententiam suam promere soleant. Me autem de meipso si consulis, inuentum nondū verum esse puto. Addo etiam, quod de Academicis flagitabas, nec posse inueniri me putare, non solum inolita, quam semper ferè animaduertisti opinione mea, sed etiam autoritate magnorū excellentiūq; philosophorum, quibus nos præbere colla siue imbecillitas nostra, siue sagacitas ipsorum vltra quam nihil iam inueniri posse credendum est, nescio quomodo me compellit.

H Hoc est, inquam, quod volui. Nam verebar, ne cum tibi quoque id videretur quod mihi, disputatio nostra manca remaneret, nullo existente, qui ex altera parte rem venire in manus cogeret, ut diligenter quantum possumus versaretur. Itaq; si id euenisset, paratus eram te rogare, ut Academicorum partes ita susciperes, quasi tibi non solum disputasse, sed etiam sensisse videretur verum non posse comprehendere. Quæritur ergo inter nos, vtrum illorum argumentis probabile sit nihil percipi posse, ac nulli rei esse assentiendum. Quod si obtinueris, cedam libenter. Si autem demonstrare potuero multo esse probabilius, & posse ad veritatē peruenire sapientem, & assensionem non semper esse cohibendam, nihil habebis, ut opinor, cur non te in meam sententiam transire patiaris. Quod cum illis placuisset, & eis qui aderant, iam vespere obumbrati domum reuertimur.

DIVI AVRELII AVGVSTI
ni Hipponensis episcopi, contra Academicos, Liber Tertius.

Quis sapiens
iuxta Academicos.
Cap. I.

CVm post illum sermonem, quæ secundus liber continet, alio die confedissemus in balneis, nam erat tristior, quam ut ad prætū liberet descendere, sic exorsus sum. Arbitror vos iam satis animaduertisse, qua de re inter nos discutienda quæstio constituta sit. Sed antequam ad partes meas veniam, quæ ad eam pertinent explicandam, pauca quæso de spe, de vita, de instituto nostro nō ab re abhorrentia libenter audiatis. Negocium nostrū non leue, aut superfluum, sed necessarium ac summū esse arbitror, magnopere quærare veritatem: hoc inter me atq; Alipium conuenit. Nam & cæteri philosophi sapientē suam eam inuenisse putauerunt, & Academici sapienti suo summo conatu inueniendam esse professi sunt, idq; illum agere sedulo. Sed quoniam, vel lateret obruta, vel confusa nō emineret, ad agendam vitam id eum sequi, quod probabile ac verisimile occurreret. Id etiam vestra pristina disceptatione confectum est. Nam cum alter inuenta veritate beatum fieri asseruerit hominem, alter ve-

ro tantum diligenter quæsitā, nulli nostrum dubiū est, nihil esse à nobis huic negotio preponendum. Quamobrem qualiter vobis quæso hesternum diem videmur duxisse? Vobis quidem in studiis vestris viuere licuit. Nam & tu Trigeti Virgilij te carminibus oblectasti, & Licentius fingendis versibus vacauit, quorum amore ita perculsus est, ut propter eum maxime mihi istū sermonem inferendum putarem, quo in eius animo philosophia, nunc enim tempus est, maiorem partem, non modo quàm poetica, sed quæuis alia disciplina sibi vsurpet ac vendicat. Sed quæso vos, nōne miseri nostri estis, cum pridie ita cubitum issemus, ut ad dilatam quæstionem & prorsus ad nihil aliud surgeretur, quod tanta de re familiari necessario peragenda extiterunt, ut his penitus occupati vix duas extremas diei horas in nosmetipsos respirare possemus? Quare semper fuit sententia mea, sapienti iam homini nihil opus esse: ut autem sapiens fiat, plurimum necessariam esse fortunam: nisi quid aliud videtur Alipio. Tum ille, quantum iuris, inquit, fortunæ tribuas, nondum bene noui. Nam si ad contemnendam fortunam, fortuna ipsa opus esse arbitraris, me quoque comitem in hanc sententiam do tibi. Sin fortunæ nihil aliud concedis, quàm ea quæ corporis necessitati nō possunt, nisi ipsa volente suppetere, non ita sentio. Aut enim licet eadem repugnante atq; inuita, nondum sapienti, cupido tamen sapientiæ ea sumere, quæ vitæ necessaria cōfitemur, aut concedendū est etiam in omni sapientis vita eam dominari, cum & ipse sapiens iis quæ corpori necessaria sunt, non indigere nō possit. Dicis ergo, inquam, fortunā esse necessariam studioso sapientiæ, sapienti vero negas. Non ab re est eadē repetere, inquit. Itaq; nunc etiā abs te quæro, vtrū fortunā ad seipsam contemnendā aliquid iuuare existimas. Quod si arbitraris, dico sapientiæ cupidum magnopere indigere fortuna. Arbitror, inquā, siquidem per illā erit talis qualis eam possit continere: nec absurdum est. Nam sic etiā paruis nobis vbera necessaria sunt, quibus efficitur, ut sine his postea viuere, ac valere possimus. Sētentias aut nostras si animi cōceptio non dissonat, cōcordare mihi liquet: nisi forte differendum cuiquam videtur quod vel fortunæ, vel verbū non ipsa vbera, seu fortuna, sed alia res quædam nos faciat contemptores. Nihil magnum est, inquam, alio simili vti. Nam ut sine naui, vel alio quolibet vehiculo, aut omnino, ne vel ipsum Dædalum timeam, sine vllis ad hanc rem accommodatis instrumentis, aut aliqua occultiore potentia Aegæum mare nemo trāsmittit, quāuis nihil aliud, quàm peruenire proponat, quod cū euenerit illa omnia quibus euectus est paratus sit abiicere atq; contemnere: ita quisquis ad sapientiæ portum, & quasi firmissimum & quietissimū solum peruenire voluerit, quoniam, ut alia omittam, si cæcus ac surdus fuerit, non potest, quod positum est in potestate fortunæ, necessariā mihi videtur ad id quod concupiuit habere fortunā. Quod cum obtinuerit, quauis putetur indigere quibusdam rebus ad corporis valetudinē pertinentibus, illud tamē constat, non his opus esse, ut sapiens sit, sed ut inter homines viuat. Immo, ait ille, si cæcus ac surdus sit, & sapientiam adipiscendam, & ipsam vitam propter quam sapientia quæritur, mea sententia, iure continet. Tamen, inquā, cum ipsa vita nostra, qua hic viuimus sit in potestate fortunæ, nec nisi viuens quisq; sapiens fieri possit, nōne fatendum est opus esse eius fauore, quo ad sapientiam peruehamur? Sed cum sapientia, inquit, non nisi viuentibus

An fortuna
sapienti ne-
cessaria.
Cap. II.

1. Retra-
cap. I.

L

M

A viuentibus sit necessaria, remotaq; vita nulla sit indigētia sapientię, nihil in propagāda vita pertimesco fortunam. Etenim quia viuo, propterea volo sapientiā: nō quod sapientiā desydero, volo vitā. Vnde fortuna si mihi abstulerit vitā, aufert causam quarendę sapientię. Nihil igitur habeo, cur vt fiam sapiens, aut fauorē optę fortunę, aut impedimenta formidem, nisi alia fortasse protuleris. Tum ego, Non igitur censes sapientię studiosum, posselā fortuna ne ad sapientiā perueniat, impediri, etiam si ei non auferat vitā? Non arbitror, inquit.

Volo, inquā, mihi paululum aperias, quid tibi inter sapientem & philosophū distare videatur. Sapientem a studioso, ait, nulla re differre arbitror, nisi q; quarū rerum in sapiente quidā habitus inest, earū est in studioso sola flagrantia. Quę sunt tandem istę res? inquā, Nam mihi nihil aliud videt interesse, nisi q; alter scit sapientiā, alter scire desyderat. Si sciētiā, inquit, modesto fine determinas, ipsam rem planius elocutus es. Quoquo modo, inquā, eam determinem, illud omnibus placuit, scientiam falsarū rerum esse nō posse. In hoc mihi inquit, lilla visa fuit obicienda p̄scriptio,

B ne incōsiderata consensione mea facile in principalis illius quęstionis cāpis tua equitaret oratio. Plane, inquā, mihi nihil vbi equitare possem reliquisti. Nam, nisi fallor, quod iam dudū molior ad ipsum finē peruenimus. Si enim, vt subtiliter vereq; dixisti, nihil inter sapientię studiosum & sapientem interest, nisi q; iste amat, ille autē habet sapientię disciplinam, vnde etiam nomē ipsum, id est, habitū quendam exprimere non cunctatus es: nemo autem habere disciplinā potest in animo qui nihil didicit, nihil autem didicit qui nihil nouit, & nosse falsum nemo potest. Nouit igitur sapiens veritatem, quā disciplinam sapientię habere in animo, id est, habitum iam ipse confessus es. Nescio, inquit, cuius impudentię sum, si habitū inquisitionis diuinarum humanarūq; rerum esse in sapiente confessum me negare voluero. Sed quid tibi videatur inuentorum probabilium habitus non esse, non video. Concedis mihi, inquā, falsa neminem scire? Facile quidē, inquit. Dic iam si potes, inquā, sapientem nescire sapientiā. Quid enim ait, hoc limite vniuersa concludis, vt videri sibi non possit, cōprehendisse se sapientiā?

C Da, inquā, dextram. Nam si meministi, hoc est, quod heri me dixi effecturum, quod nunc non a me conclusum, sed a te vltro mihi oblatum esse gaudeo. Nam cū inter me & Academicos hoc interesse dixissem, q; illis probabile visum est, veritatem non posse comprehendī, mihi autem nondū quidem a me inuētā, inueniri tamen posse a sapiente videatur: nunc tūcum mea interrogatōne vrgereris, vtrū sapiens nesciat sapientiā, videtur tibi scire, dixisti. Quid tū postea? inquit. Quia si videtur tibi, inquā, scire sapientiā, non ei videtur nihil scire posse sapientem. Aut si sapientia nihil est, volo affirmes. Crederem vere, inquit, ad calcem nos finemq; venisse, sed repente cum dexteris interposuisti, disunctissimos nos esse & in longū progressos video: videlicet q; hesterno die a nobis nulla alia quęstio cōstituta videbatur, nisi q; sapientem ad comprehensionem veri peruenire posse affirmāte te, ego negaueram: nunc vero nihil aliud me opinor concessisse tibi, quā videri posse sapienti probabilium rerum se consecutum esse sapientiā: quā tamen sapientiā in inuestigatione diuinarum humanarūq; rerum me constituisse nulli nostrum arbitror dubium. Non, inquā, ideo quia inuoluisti euolueris. Videris enim iam mihi

Tomus primus.

exercendi tui causa disputare. Et quia bene nosti istos adolescentulos vix adhuc* posse discernere quę acute ac subtiliter differuntur, tanquam iudicū abuteris ignorantia, vt tibi quantūlibet loqui nullo liceat reclamante. Nam pauloante dixisti, cū quærerem vtrum sciret sapiens sapientiā, scire sibi videri. Cui ergo videtur sapientem scire sapientiā, non vtiq; videtur nihil scire sapientem. Hoc enim contendī non potest, nisi quisquam dicere audeat, nihil esse sapientiā. Ex quo fit, vt iam hoc tibi, quod etiam mihi videatur, sapientem nō nihil scire: & tibi opinor, cui placet, videri sapientē sapientem scire sapientiā. Tum ille, Non magis me ingenium exercere velle q; te arbitror, & id miror: non enim tibi vlla in hanc rē exercitatione opus est. Nam mihi adhuc fortasse ceco videtur interesse inter videri sibi scire, & scire: & inter sapientiā quę in inuestigatione posita est, & veritatem. Quę a nobis cum alterutra dicantur, sibi quemadmodū quadrent nō inuenio. Tum ego, cum iam ad prandium vocaremur, non, inquā, mihi q; tantū reniteris displicet. Aut enim ambo nescim⁹ quid loquamur, & danda est opera, ne tam turpes simus, aut vnus nostrum, quod item relinquere atq; negligere non minus turpe est. Sed post meridianas horas rediemus ad inuicem. Mihi enim cum videretur iam nos ad calcem peruenisse, pugnos etiā miscuisti. Hic cū arrisissent, discessimus. Et cū redisset inuenimus Licentium, cui nūquam sitienti Helicon subuenisset, excogitandis versibus inhiātem. Nam de medio penē prandio, quauis nostri prandij idem initium qui finis fuit, clam surrexerat, nihilq; biberat. Cui ego, Opto quidem, inquā, tibi, vt istam poētīcam quam concupisti complectaris aliquando. Non quod me nimis delectet ista perfectio, sed quod video te tātum exarsisse, vt nisi fastidio euadere ab hoc amore nō possis, quod euenire post perfectionem facile solet. Deinde cum sis bene canorus, malim auribus nostris inculces tuos versus, quā vt in illis Gręcis Tragœdiis, more auicularū, quas in caueis inclusas videmus, verba quę non intelligis cantes. Admoneo tamen, vt pergas potum si voles, & ad scholam redeas nostram, si tamen aliquid iam de te Hortensius & philosophia meretur, cui dulcissimas primitias iam nostro illo sermone libasti, qui te vehementius quā ista poētica incēderat ad magnarū & vere fructuosarum rerum scientiam. Sed dum ad istarum disciplinarū, quibus excoluntur animi, circulum reuocare vos cupio, metuo ne vobis labyrinthus fiat, & propē me pœnitet ab illo te impetu repressisse. Erubuit ille, discessitq; vt biberet. Nam & multum sitiebat, & occasio dabatur euitandi me, plura fortasse atque asperiora dicturum. Et cum redisset intentis omnibus, sic cœpi, Itā ne est Alipi, vt inter nos de re iam, vt mihi videtur, manifestissima non conueniat? Non mirum est, inquit, si quod tibi in promptu esse asseris, mihi obscurum sit. Siquidem pleraque manifesta possint aliis manifestiora, & item obscura quędam nonnullis obscuriora esse. Nam si & hoc tibi vere manifestum est, mihi crede, esse alium quenquam, cui & hoc manifestum tuum manifestius sit: & item alium cui meū obscurum obscurius sit. Sed ne me perpugnacem diutius putes, obsecrauerim, vt hoc manifestum manifestius edisseras. Attēde, inquā, quęso diligenter, & quasi seposita paululum respondendi cura. Si enim bene me atque te noui, facile data opera clarebit quod dico, & alter alteri cito persuadebit. Dixisti ne tandem, an fortasse obsurdueram, videri sapi-

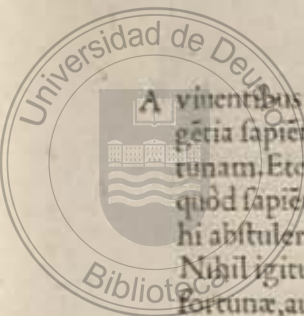
n iij enti

Sapientem
scire verū.
Cap. III.
Differunt sa-
piens & stu-
diosus.

Sapiens non
est qui ni-
hil scit.
Cap. III.

E

D
*al. huc.

Genti se scire sapiētiā? Annuīt. Omittamus, inquā, paululum istum sapiētē. Tu ipse sapiens es an nō? Nihil, inquit, minus. Volo tamen, inquā, respondeas mihi, quid ipse sentias de sapiente Academico, vtrum nā tibi videatur scire sapiētiā? Vtrum sibi, inquit, scire videatur, an sciat, vtrum ne, an diuersum putas? Metuo enim ne hęc confusio cuiquā nostrum suffugium præbeat. Hoc est, inquā, tuscum illud iurgium quod dici solet, cum quæstioni intentatæ non eius solutio, sed alterius obiectio videtur mederi. Quod etiā poeta noster (vt me aliquātum Licentij auribus dedam) decenter in Bucolico carmine hoc rusticanum & planē pastoriciū esse iudicauit, cum alter alterū interrogat vbi cœli spatium non amplius quā tres vlnas pateat: ille autem, Dic quibus in terris inscripti nomina regum Nascantur flores. Quod quæso Alipi ne in villa nobis licere arbitreris. Certe vel ista balneolę aliquam decoris gymnasiolorum faciant recordationem: ad id si placet quod rogo, responde. Videtur ne tibi sapiens Academicorū scire sapiētiā? Ne verba verbis referendo, inquit, in longum eamus, videtur videri sibi scire. Videtur ergo, **H**inquā, tibi nescire? Nō enim ego quæro quid tibi videatur videri sapienti, sed vtrum tibi videatur sapiens scire sapiētiā. Potes, vt opinor, hic aut aiere, aut negare. O vtinam, inquit, aut ita mihi facile esset vt tibi, aut ita tibi difficile vt mihi, nec tam molestus esses, nec in his quicquā sperares. Nam cū me interrogares, quid mihi de Academico sapiente videatur, respōdi, videri mihi quod videatur sibi scire sapiētiā, ne aut temere me scire affirmarem, aut illum non minus temere scire dicerem. Pro magno, inquā, beneficio mihi obsero concedas primo, vt ad id quod ego, nō ad id quod tute interrogas respondere digneris. Deinde vt spem meam, quā tibi non minus curæ, quā mihi tuam esse certo scio, nunc paululum omittas. Certe si me ista interrogatione decepero, cito transibo in tuam partem, controuersiamq; finiemus. Postremo vt pulsa nescio qua sollicitudinē, qua te tangi video, diligentius animaduertas, quo facile intelligas quid mihi abs te respōderi velim. Dixisti enim ideo te non aut aiere, aut negare, quod vtique faciēdum est ad id quod rogo, ne temere te scire dicas quod nescis: quasi vero ego quid scias quæsierim, & non quid tibi videatur. Itaq; nunc idē planius (si tamen planius dici potest) interrogo, Videtur ne tibi scire sapiētiā sapiens, an nō videtur? Si inueniri, inquit, sapiens qualem ratio prodit, queat: potest mihi videri scire sapiētiā. Ratio igitur, inquā, talē tibi prodit esse sapiētem, qui sapiētiā non ignoret. Et recte istuc. Non em̄ aliter decebat videri tibi. Quæro ergo iam, vtrum possit sapiens inueniri? Si enim potest, potest etiā scire sapiētiā, omnisq; quæstio inter nos dissoluta est. Si autem non posse dicis, iam non quæretur vtrum sapiens aliquid sciat, sed vtrum sapiēs quisquam esse possit. Quo constituto, iam recedēdum erit ab Academicis, & tecum ista quæstio quantū valeamus diligenter cauteq; versanda. Nam illis placuit, vel potius visum est, & esse posse hominem sapiētem, & tamen in hominem scientiā cadere nō posse. Quare illi sapiētem nihil scire affirmarunt. Tibi autē videtur scire sapiētiā, quod non est vtiq; nihil scire. Simul enim placuit inter nos quod etiam inter omnes veteres, interq; ipsos Academicos scire falli*† neminē posse: vnde illud iam restat, vt aut contendas nihil esse sapiētiā, aut talem sapiētem ab Academicis describi, qualem ratio non habeat fatearis. Et his omis-

sis consentias vt quæramus, vtrum possit homini talis **K** provenire sapiētia, qualē prodit ratio. Non enim aliā debemus, aut possumus recte vocare sapiētiā. Et si cōcedam, inquit, quod te magnopere niti video, sciri à sapiēte sapiētiā, & aliquid inter nos deprehēsum quod sapiēs possit percipere, tamen nequaquā mihi occurrit Academicorū labefacta omnis intentio. Prospicio em̄ defensionis eis locū non minimum reseruātū, nec illā assensionis suspensionē esse præcisam, cū hoc ipso causæ suæ deesse non possint, quo conuictos putas. Dicent enim vsq; adeo nihil cōprehendi, nulliq; rei assensionē præbendā, vt & etiam hoc de nihilo percipiēdo, quod tota sibi penē vitæ vsq; ad te probabiliter persuaserant, nunc ista cōclusionē sibi extortum sit: vt siue tunc, siue nunc huius argumenti vis tarditate ingenij mei, siue re vera suo robore inuicta sit, eos loco mouere nō possit, cum audacter affirmare adhuc valeant, ne nunc quidē vlli rei consentiendū esse. Forte enim aliquando contra hoc quoq; nonnihil vel à se, vel à quopiam reperiri posse, quod acute probabiliterq; dicatur: suamq; imaginem & quasi speculū quoddam in Proteo illo animaduerti oportere, qui traditur eo solere capi quo minime caperetur, inuestigatoresq; eius nunq; eūdem tenuisse, nisi indice alicuiusmodi numine. Quod si assit, & illam nobis veritatē, quæ tantū curæ est demonstrare dignetur, ego quoq; vel ipsis inuitis, quod minime reor, illos superatos esse cōfitebor. Bene habet, inquā, prorsus nihil amplius optauī. Nam videte quæso, bona mihi quæ & quanta prouenerint. Primū est quod Academicici iam sic conuicti esse dicuntur, vt nihil eis restet ad defensionē nisi quod fieri non potest. Quis em̄ hoc aut intelligere vllō modo, aut credere valeat, eum qui victus sit, eo ipso quo victus est, victorē se esse gloriari? Deinde si quid iam remanet cum his confictionis, nō ex eo est quod dicunt, nihil sciri posse, sed eo quod nullo rei assentiendū esse contendunt. Nunc itaq; concordemus. Nam vt mihi, ita etiā illis videtur, sapiētem scire sapiētiā. Sed tamen ab assensione illi temperādum monent. Videri enim sibi tantū dicunt: scire autē nullo modo, quasi ego me scire profitear. Mihi quoque videri istud dico: sum enim stultus, vt etiam ipsi, si nesciunt sapiētiā. Approbare autem nos debere aliquid puto, id est, veritatē. De quo eos consulo vtrum nescient, id est, vtrum eis placeat veritati assentiendū non esse. Nunquam hoc dicent, sed eam non inueniri asseruerunt. Ergo & hic ex nōnulla parte socium me tenent, quod vtrisque nō displicet, atq; adeo necessario placeat, consentiendū esse veritati. Sed quis eam demonstrabit inquit? Vbi ego cum illis nō curabo certare, satis mihi est q̄ iam probabile non est, nihil scire sapiētem, ne rem absurdissimam dicere cogantur, aut nihil esse sapiētiā, aut sapiētiā nescire sapiētem.

Quis autem verum possit ostendere, abs te Alipi dictum est, à quo ne dissentia magnopere mihi laborandum est. Etenim numen aliquod aisti solum posse ostendere homini quid sit verum, cum breuiter, tum etiam pie. Nihil itaque in hoc sermone nostro libentius audiui, nihil grauius, nihil probabilius, & si id numen, vt confido assit, nihil verius. Nam & Proteus ille quanta abs te mentis altitudine cōmemoratus, quanta intentione in optimum philosophiæ genus. Proteus enim ille, vt vos adolescētes non penitus Poetas à philosophia contemnēdos esse videatis, in imaginem veritatis inducitur. Veritatis, inquā, Proteus in carminibus ostentat sustinetq; personam, quam obtinere nemo potest

L
Proteus de quo Virg. 4. Georg. Lib. 2. de or dinc. cap. 15

† quot.

M

Veritatē nisi diuina ope non percipi. Cap. VI.

Virg. vbi su. De ciuitate dei. lib. 10. cap. 10. in fi.

Aglog. 3.

*† falsa.

Veritati assentiendū. Cap. V.

Amo potest, si falsis imaginibus deceptus comprehensionis nodos vel laxaverit vel dimiserit. Sunt enim istae imagines, quae consuetudine rerum corporaliū per istos quibus ad necessarial huius vitae utimur sensus, nos etiam cum veritas tenetur & quasi habetur in manibus, decipere atque illudere moliuntur. Hoc ergo tertium bonum mihi accidit, quod non inuenio quāti aestimē. Mecum enim familiarissimus amicus meus, non solum de probabilitate humanae vitae, verum etiam de ipsa religione concordat, quod est veri amici manifestissimum indicium. Siquidem amicitia rectissime atque sanctissime definita est, rerum humanarum & diuinarum cum benevolentia & charitate consensus. Tamen ne aut Academicorum argumenta quasdam nebulas videantur offundere, aut doctissimorum virorum auctoritati, inter quos maxime Tullius non mouere nos non potest, superbe nonnullis resistere videamur, si vobis placet, prius pauca contra eos disseram, quibus videtur disputationes illae aduersari veritati. Deinde ut mihi videtur, ostendā quae causa fuerit Academicis occultandae sententiae suae. Itaque Alipi, quauis te totum in meis partibus videam, tamen

B suscipe pro his paululum, mihi quoque responde. Quoniam hodie, inquit, auspicato, ut aiunt, processisti, non impediam plenissimam victoriam tuam, & partes illas iam securius, quo abs te imponuntur tentabo suscipere: si tamen hoc quod interrogationibus te acturum esse significas, in orationem perpetuam (si tibi commodum est) malis convertere, ne vere ut pertinax aduersarius, quod a tua humanitate longissimum est, minutis illis telis abs te iam captius exerceat. Atque ego cum & illos hoc expectare animaduertem, quasi aliud ingressus exordium, morem, inquam, vobis geram. Et quauis post illum laborem scholae Rhetoricae in hac me leui armatura non nihil requieturum esse praesumpseram, ut interrogando ista potius agerem quam dicendo, tamen quia & paucissimi sumus, ut clamare mihi contra valetudinem meam non sit necesse, & istum stylum causa eiusdem salutis quasi aurigam moderatorumque sermonis mei esse volui, ne concitatus rapiar animo quam cura corporis poscit, perpetua, ut vultis, oratione audire quid sentiam. Sed primo illud videamus quale sit, unde amatores Academicorum gloriari nimium solent. Nam est in libris Ciceronis, quos in huius causae patrocinium scripsit, locus quidam ut mihi videtur mira urbanitate conditus, ut nonnullis autem etiam firmitate roboratus. Difficile est prorsus, ut quanquam non moueat, quod ibi dictum est, Academico sapienti ab omnibus ceterarum sectarum, qui sibi sapientes viderentur, secundas partes dari, cum primas sibi quemque vendicare necesse sit. Ex quo posse probabiliter confici, eum recte primum esse iudicio suo, qui omnium ceterorum iudicio sit secundus. Fac enim, verbi causa, Stoicum adesse sapientem, nam contra eos potissimum Academicorum exarsit ingenium. Ergo Zeno vel Chrysippus si interrogentur, quid sit sapiens, respondebit eum esse quem ipse descriperit. Contra Epicurus, vel quis alius aduersariorum negabit, suumque potius periculis voluptatum aucupem sapientem esse contendet. Inde ad iurgium, Clamat Zeno, & tota illa porticus tumultuatur, hominem natum ad nihil esse aliud quam honestatem: ipsam suo splendore in se animos ducere nullo prorsus comodo extrinsecus posito, & quasi lenocinante mercede: voluptatemque illam Epicuri solis inter se pecoribus esse communem, in quorum societatem & hominem & sapientem trudere nefas esse. Contra ille con-

Tomus primus.

vocata de hortulis in auxilium, quasi libera turba femulentorum, quarentium tamen quem incomptis vnguibus bacchantes asperoque ore discerpant, voluptatis nomen, suauitatem, quietem, teste populo exaggerans, instat acriter, ut nisi ea beatus nemo esse posse videatur. In quorum rixam si Academicus incurrerit, utroque audiet trahentes se ad suas partes: sed si in illos aut in istos concesserit, ab eis quos deserit insanus, imperitus, temerariusque clamitabitur. Itaque cum & hac & illac aurem diligenter admouerit, interrogatus quid ei videatur, dubitare se dicet. Roga nunc Stoicum, qui sit melior. Epicurus ne qui delirare illum clamat, an Academicus qui sibi adhuc de re tanta deliberandum esse pronunciat? Nemo dubitat Academicum praelatum iri. Rursus te ad illum conuerte, & quare quem magis amet, Zenonem, a quo bestia nominatur, an Archesilam, a quo audit. Tu fortasse verum dicis, sed requiram diligentius. Nonne apertum est totam illam porticum insanam, Academicos autem praeter illis modestos, cautosque homines videri Epicuro? Ita peratque propere de omnibus sectis copiosissime Cicero iucundissimum legentibus quasi spectaculum praebet, velut ostendens nullum illorum esse, qui non cum sibi primas partes dederit, quod necesse est, secundas ei dicat dare, quem non repugnare, sed dubitare conspexerit. In quo ego nihil aduersabor, nec ei Sylla[†] auferam gloriam. Videatur sane quibuslibet Cicero hic non iocatus, sed inania & vetusta quaedam, quod ab ipsorum Graeculorum leuitate non abhorret, sequi & colligere voluisse. Quid enim me impedit? Qui si huic vanitati resistere velim, facile ostendam quanto minus malum sit indoctum esse quam indocibilem. Unde fit, ut cum se ille Academicus iactanticulus quasi discipulum singulis dederit, nemoque illi quod se scire putat persuadere potuerit, magna illorum postea consensione rideatur. Iam enim quisque alium quemlibet aduersariorum suorum nihil didicisse, hunc vero nihil posse discere iudicabit. Ex quo deinceps de omnium scholis non ferulis quod esset deformius quam molestius, sed illorum palliatorum clauis & fustibus proicietur. Non enim magnum negotium erit, contra communem pestem velut Herculeae quaedam postulare auxilia Cynicorum. Si autem stabilissima gloria cum his certare libeat, quod philosophanti mihi iam quidem sed nondum sapienti faciliore venia concedendum est, quid habebunt quod possint refellere? Ecce enim faciamus me atque Academicum in illas lites philosophorum irruisse, omnes prorsus assint. Exponant breuiter pro tempore sententias suas. Quaeratur de Carneade quid sentiat. Dubitare se dicet. Itaque illum singuli praeferrant ceteris. Ergo omnes omnibus: magna nimirum atque latissima gloria. Quis istum nolit imitari? Et ego itaque interrogatus, idem respondebo, par erit laus. Ea igitur gloria gaudet sapiens, in qua illi stultus aequatur? Quid si eum etiam facile superat? Nihil ne agit pudor? Nam istum Academicum iam de iudicio discedentem tenebo. Quippe audior huiusmodi victoriae stultitia est. Ergo eo contento, prodam iudicibus quod ignorant. Et dicam, Ego viri optimi hoc cum isto commune habeo, quod dubitat quis vestrum verum sequatur. Sed habemus etiam proprias sententias, de quibus peto iudicetis. Nam mihi incertum est quidem, quauis audierim decreta vestra, ubi sit verum. Sed ideo quod qui sit in vobis sapiens ignoro. Ille autem etiam ipsum sapientem negat aliquid scire, ne ipsam quidem unde sapiens di-

Amicitia quid sit.

Academicus primus in philosophia honos. Cap. VII.

Tullius de Academicis

E

†eligat.

†al. vlla.

Minus esse mali esse indoctum quam indocilem cum academica. Cap. VIII.

F

†ista vilissima Hercules Cynicorum deus, & ἄνθρωπος καλός.

†altissima.

n iij citur

G citur sapiētiā. Quis non videat palma illa cuius sit? Nam si hoc aduersarius meus dixerit, vincam gloria. Si autē erubescens confessus fuerit sapientem scire sapiētiā, vincam sententiā. Sed ab hoc iam litigioso tribunali secedamus in aliquem locum, vbi nobis nulla turba molesta sit, atque vtinā in ipsam scholam Platonis, quæ nomen ex eo dicitur accepisse, quod à populo sit secreta, hic iam nō de gloria, quod leue ac puerile est, sed de ipsa vita, & de aliqua spe animi beati, quantum inter nos possumus, disseramus. Negant Academici sciri aliquid posse. Vnde hoc vobis placuit studiosissimi homines atque doctissimi? Mouit nos, inquit, definitio Zenonis. Cur quæso? Nam si vera est, non nihil veri nouit, qui vel ipsam nouit. Sin falsa, nō debuit constantissimos cōmouere. Sed videamus quid ait Zeno. Tale scilicet visum comprehendere & percipi posse, quale cum falso non haberet signa communia. Hoccine te mouit homo Platonice, vt omnibus viribus ab spe discendi studiosos retraheres, vt totum negotium philosophandi adiuuante quodam etiam mētis ingemiscēdo torpore desererent? Sed quomodo illum nō pmoueret, si & nihil tale inueniri potest, & nisi quid tale est, percipi non potest? Hoc si ita est, dicendum potius erat non posse in hominem cadere sapiētiā, quā sapiētem nescire cur viuatur, nescire quemadmodum viuatur, nescire vtrum viuatur. Postremo quo peruersius magisq; delirum & insanum dici nihil potest, simul & sapiētem esse, & ignorare sapiētiā. Quid enim est durius, hominem non posse esse sapiētem, an sapiētem nescire sapiētiā? Nihil hinc disputandū est, si res ipsa ita posita satis non est ad diiudicandum. Sed illud forte si diceretur, penitus homines à philosophando auerterentur: nunc vero inducendi sunt sapiētiæ dulcissimo ac sanctissimo nomine, vt cum contrita ætate nihil didicerint, postea te summis execrationibus prosequantur, quem relictis saltem voluptatibus corporis ad animi tormēta sunt secuti. Sed videamus per quem potius à philosophia deterreantur. Per eum ne qui dixit, Audi amice, philosophia non ipsa sapiētiā, sed studium sapiētiæ vocatur, ad quam te si contuleris, nō quidem dum hic viuus sapiens eris: est enim apud deum sapiētiā, nec prouenire homini potest: sed cum te tali studio satis exercueris atque mundaueris, animus tuus ea post hanc vitam, id est, cum homo esse desieris facile perfruetur? An per eum qui dixerit, Venite mortales ad philosophiā, magnus hic fructus est. Quid enim homini sapiētiā charius? Venite igitur vt sapientes sitis, & sapiētiā nesciatis? Non, inquit, à me ita dicitur. Hoc est decipere: nam nihil aliud apud te inuenietur. Ita fit vt si hoc dixeris, fugiant tanquā insanum. Si alio modo ad hoc adduxeris, facias insanos. Sed credamus propter vtranque sententiā, æque homines nolle philosophari. Si aliquid philosophiæ perniciosum Zenonis definitio dicere cogebat, mi homo, id ne homini dicendum fuit, vnde se doleret, an id vnde te derideret? Tamen quod Zeno definiuit, quantum stulti possumus discutiamus. Id visum ait posse comprehendere, quod sic appareret, vt falsum apparere non posset. Manifestum est nihil aliud in perceptionē venire. Hoc & ego, inquit Archesilas, video, & hoc ipso doceo nihil percipi. Non enim tale aliquid inueniri potest fortasse abs te atque ab aliis stultis. At à sapiente, cur non potest? Quanquam & ipsi stulto nihil responderi posse arbitror, si tibi dicat, vt illo memorabili acumine tuo hanc ipsam Zenonis definitionem refellas,

Archesilas.

& ostendas eam etiam falsam esse posse: quod si nō potueris, hanc ipsam quam percipias habes: si autem refelleris, vnde à percipiēdo impediaris non habes. Ego eam refelli posse non video, & omnino verissimā iudico. Itaque cum eam scio, quanuis sim stultus, non nihil scio. Sed fac illam cedere versutiæ tuæ. Vtar complexiōe securissima. Aut enim vera est, aut falsa. Si vera, bene teneo: si falsa, potest aliquid percipi etiam si habeat communia signa cum falso. Vnde, inquit, potest? Verissime igitur Zeno definiuit, nec ei quisquis vel in hoc consensit errauit. An paruæ laudis & sinceritatis definitionem putabimus, quæ contra eos, qui erant aduersum perceptionem multa dicturi, cum designaret quale esset quod percipi posset, seipsam talem esse monstrauit? Itaque cōprehensibilibus rebus & definitio est, & exemplum. Vtrum ait etiam ipsa vera sit nescio. Et quia est probabilis, ideo sequens eam ostendo nihil esse tale quale illa expressit posse comprehendere. Ostēdis fortasse præter ipsam, & vides, vt arbitror, quid sequatur. Quod si etiam eius incerti sumus, nec ita nos deserit scientia. Scimus enim aut veram esse aut falsam, non igitur nihil scimus. Quanquam nunquam efficiet, vt ingratus sum, prorsus ego illam definitionem verissimā iudico. Aut enim possunt percipi falsa, quod vehementius Academici timent: & reuera absurdū est. Aut nec ea possunt, quæ sunt falsis similia. Vnde illa definitio vera est. Sed iam cætera videamus.

Quanuis hæc, nisi fallor, possint ad victoriā fati esse, non tamen fortasse ad victoriæ satietatem. Duo sunt quæ ab Academicis dicuntur, contra quæ vt valemus venire instituimus. Nihil posse percipi. Et nulli rei debere assentiri. De assentiendo mox nunc, aliās pauca de perceptione dicemus. Nihil ne prorsus dicitis posse comprehendere? Hic euigilauit Carneades, nam nemo istorum minus alte quā ille dormiuit, & circumspectis rerum euentibus. Itaque credo secum ipse, vt fit, loquēs. Ergo ne, ait, Carneades dicturus es nescire te vtrum homo sis, an formica? aut de te Chrysippus triumphauit? Dicamus ea nos scire, quæ inter philosophos inquiruntur, cætera ad nos nō pertinere: vt si in luce titubauero quotidiana & vulgari, ad illas imperitorum tenebras prouocem, vbi soli quidam diuini oculi vident. Qui me etiam si palpitantem atque cadentem aspexerint, cæcis prodere nequeant, præsertim arrogātibus, & quos doceri aliquid pudeat. Laute quidem o Græca industria succincta & parata procedis, sed non respicis illam definitionem & inuentum esse philosophi, & in vestibulo philosophiæ fixam atque fundatam. Quā si succidere tentabis, rediet bipennis in crura: illa enim labefactata, non solum potest aliquid percipi, sed etiam id potest quod simillimum falso est, si eam non audebis euertere. Est enim latibulum tuum vnde in incautos transire cupientes vehemens erumpis atque exilis: aliquis te Hercules in tua spelunca tanquam semihominem Cacus suffocabit, & eiusdem molibus opprimit, docens aliquid esse in philosophia, quod tanquam simile falso incertum abs te fieri non possit. Certe ad alia properabam, hoc quisquis videret, te ipsum Carneades magna afficit contumelia, quæ à me veluti mortuum putat vbicunq; aut vndeunque posse superari. Si autē non putat, immisericors est, qui me passim deferere præsidia & tecum in campo certare cogit. In quem descendere cum cœpissē, solo tuo nomine territus pedem retuli, & de superiore loco nescio quid iaculatus sum: quod vtrum ad te peruenerit, vel quid

Sciri nōnihil etiam in rerū natura, Cap. X.

Carneades.

M

A quid egerit, viderint sub quorū examine dimicamus. Sed quid metuo ineptus? Si bene memini, mortuus es, nec iam pro sepulchro tuo iure pugnat Alipius, facile me contra vmbra tuam deus adiuuabit. Nihil ais in philosophia posse percipi. Et vt orationem tuam large lateq; diffundas, arripis rixas, dissensioesq; philosophorum, & eas tibi contra illos arma ministrare arbitraris. Quomodo enim inter Democritum & superiores physicos de vno mundo, & innumerabilibus litem diiudicabimus, cum inter ipsum haredemq; eius Epicurum concordia manere nequiverit? Nam iste luxuriosus cum Atomos quasi ancillulas suas, id est, corpuscula, quatin tenebris letus amplectitur, non tenere viam suam, sed in alienos limites passim & sponte declinare permittit, totum patrimonium etiam per iurgia dissipauit. Hoc vero nihil ad me attinet. Si enim ad sapientiam pertinet horum aliquid scire, id non potest latere sapientem. Si autem aliud quiddam est, sapientiam illam scit sapiens, ista contemnit. Tamen ego qui longe adhuc absum vel à vicinitate sapientis, in istis physicis non nihil scio. Certum enim habeo, aut vnum esse mundum, aut non vnum: Et si non vnum, aut finiti numeri, aut infiniti. Istam sententiam Carneades falsę esse similem doceat. Item scio mundum istum nostrū, aut natura corporū, aut aliqua prouidentia sic esse dispositum, eumq; aut semper fuisse & fore, aut cępisse esse minime desitutum, aut ortum ex tempore non habere, sed habiturum esse finem, aut & manere cępisse, & non perpetuo esse mansurū: Et innumerabilia physica hoc modo noui. Vera enim sunt ista disiuncta, nec similitudine aliqua falsis ea potest quisquam confundere. Sed assūme aliquid ait Academicus. Nolo. Nam hoc est dicere: Relinque quod scis, dic quod nescis. Sed pendet sententia. Melius certe pendet quā cadit. Nempe plena test, nempe iam potest, aut falsa, aut vera nominari. Hanc ergo me scire dico. Tu qui nec ad philosophiam pertinere ista negas, & eorū sciri nihil posse asseris, ostende me ista nescire: dic istas disiunctiones aut falsas esse, aut aliquid commune habere cū falso, per quod discerni omnino non possint. Vnde, inquit, scis esse istum mundū, si sensus falluntur? Nunquam rationes vestrę ita vim sensuum refellere potuerunt, vt conuinceretis nobis nihil videri: nec omnino ausi estis aliquando ista tentare, sed posse aliud esse ac videtur, vehemēter persuadere incubuistis. Ego itaque hoc totum, qualecunq; est, quod nos continet atque alit, hoc inquam, quod oculis meis apparet, à meq; sentitur habere terram & cœlum, aut quasi terram, & quasi cœlum, mundum voco. Si dicis nihil mihi videri, nunquam errabo. Is enim errat, qui quod sibi videtur temere probat. Posse enim falsum videri à sentientibus dicitis, nihil videri non dicitis. Prorsus enim omnis disputationis causa tolletur, vbi regnare vos libet, si non falsum nihil scimus, sed etiam nihil nobis videtur. Si autem hoc quod mihi videtur negas mundum esse, de nomine cōtrouersiam facis, cum id à me dixerim mundum vocari. Etiam ne, inquires, si dormis, mundus est iste, quem vides? Iam dictum est, quicquid tale mihi videtur, mundum appello. Sed si enim solum placet mundum vocare, qui videtur à vigilantibus, vel etiam à sanis, illud contende si potes, eos qui dormiunt ac furiant, non in mundo furere atque dormire. Quāobrem hoc dico, istam totam corporum molem atque machinam, in qua sumus, siue dormientes, siue furētes, siue vigilantes, siue sani, aut vnā esse, aut non esse vnā.

Ediffere quomodo possit ista esse falsa sententia. Si enim dormio, fieri potest vt nihil dixerim: aut si etiam ore dormientis verba, vt solet, euaserunt, potest fieri vt non hic, non ita sedens, non istis audientibus dixerim: Vt autem hoc falsum sit, non potest. Nec ego me illud percepisse dico, quod vigilem. Potes enim dicere, hoc mihi etiam dormienti videri potuisse, ideoq; hoc potest esse falso simillimum. Si autem vnus, aut sex mūdi sunt, septem mūdos esse, quoquo modo affectus sim, manifestum est: Et id me scire non impudenter affirmo. Quare vel hanc connexionem, vel illas superius disiunctiones, doce somno, aut furore, aut vanitate sensuum posse esse falsas, & me si expergefactus ista meminero, victum esse concedam. Credo enim iam satis liquere quā per somnium & demetiam falsa videantur, ea scilicet quę ad corporis sensus pertinent. Nam ter terna nouē esse, & quadratū & intelligibilium numerorū necesse est, vel genere humano stertēte, sit verum: quanquam etiam pro ipsis sensibus multa posse dici video, quę ab Academicis reprehensa nō inuenimus. Credo enim sensus non accusari, vel quod imaginationes falsas furentes patiuntur, vel quod falsa in somnis videmus. Si enim vera vigilantibus atque sanis renunciarunt, nihil ad eos, quid sibi animus dormientis insanientisq; confingat. Restat vt quæratur, vtum cum ipsi renunciant, verum renuncient. Age si dicat Epicureus quispiā, nihil habeo quod de sensibus cōquerar. Iniustum est enim ab eis exigere plus quā possunt: quicquid autem possunt videre oculi, verū vident: Ergo ne verum est, quod de remo in aqua vident? Prorsus verum. Nam causa accedente quare ita videretur, si demersus vnda remus rectus appareret, magis oculos meos falsę renūciationis arguerem. Non enim viderent quod talibus existētibus causis videndū fuit. Quid multis opus est? Hoc de turriū motu, hoc de penulis auium, hoc de ceteris innumerabilibus dici potest. Ego tamen fallor si assentiar, ait quispiā. Noli plus assentire quā vt ita tibi apparere persuadeas, & nulla deceptio est. Non enī video quomodo refellat Academicus eum qui dicit: hoc mihi cādidum videri scio, hoc laudatum meum delectari scio, hoc mihi iucunde olere scio, hoc mihi sapere dulciter scio, hoc mihi esse frigidum scio. Dic potius vtum per se amarę sint oleastri frondes, quas caper tam pertinaciter appetit. O hominem improbum, Nōne est caper ipse modestior? Nescio quales pecori sint, mihi tamen amarę sunt. Quid quæris amplius? Sed est fortasse aliquis etiā hominum, cui non sint amarę. Tendis enim in molestiam? Nunquid nam ego amaras esse omnibus hominibus dixi? Mihi dixi, & hoc non semper affirmo. Quid si enim aliās alia causa, nunc dulce quippiam, nunc amarum in ore sentiatur? Illud dico, posse hominē cum aliquid gustat: bona fide iurare se scire palato suo illud suauē esse, vel contra, nec vlla calumnia Gręca ab ista scientia posse deduci. Quis enim tam impudēs sit, qui mihi cum delectatione aliquid ligurienti dicat, Fortasse non gustas, sed hoc somnium est? Nunquid nam resisto? Sed me tamen illud in somnis etiam delectaret. Quare illud quod me scire dixi, nulla confundit similitudo falsorū. Et Epicureus vel Cyrenaici, & alia multa fortasse pro sensibus dicant, contra quę nihil dictū esse ab Academicis accepi. Sed quid ad me? Si volunt ista, & si possunt (etiam me fauente) rescindant. Quicquid enim contra sensus ab eis disputatur, non contra omnes philosophos valet. Sunt enim qui ista omnia, quę

*al. quadratonum.

De columbarū collo Cic.

f. plana.

Sensus non falli.
Cap. XI.
¶ vnū sensū.

Rationes
de somniis
refellit.
Cap. XII.

1. Retract.
cap. 1.

Multa per-
cipi docet
dialectica.
Cap. XIII.

G quæ corporis sensu accipit animus opinionem posse gi-
gnere contentur, scientiam vero negant. Quam tamē
volunt intelligentia contineri, remotamq; à sensibus in
mente vivere. Et forte in eorum numero est sapiens il-
le quem quærimus. Sed de hoc aliās. Nunc ad reliqua
pergamus quæ propter ista quæ iam dicta sunt, paucis
(nisi fallor) explicabimus. Quid enim de moribus
inquiretem, vel iuvat vel impedit corporis sensus? Nisi
vero illos ipsos, qui summum hominis verum bonum
in voluptate posuere, nihil impedit aut columbæ collū,
aut vox incerta, aut graue pōdus homini quod came-
lis leue est, aut alia sexcenta, quo minus dicant eo quo
delectantur delectari se scire, vel eo quo offenduntur
offendi, quod refelli posse non video. Eum commoue-
bunt qui finem boni mente complectitur. Quid horū
tu eligis? Si quid mihi videatur quæris, in mente arbi-
tror esse summum hominis bonum. Sed nunc de sciē-
tia quærimus. Ergo interroga sapientem, qui non po-
test ignorare sapientiam, mihi tamen tardo illi atque
stulto licet interim scire boni humani finē, in quo in-
habitaret beata vita, aut nullū esse, aut in animo esse, aut
in corpore, aut in utroq; Hoc me, si potes, nescire con-
uince, quod notissimæ illæ vestræ rationes nullo mo-
do faciunt. Quod si non potes, non enim reperies cui
falso simile sit, ego ne concludere dubitabo, recte mihi
videri scire sapientem quicquid in philosophia verum
est, cū ego inde tam multa vera cognouerim? Sed me-
tuit fortasse ne summum bonum eligat dormiens. Ni-
hil periculi est, cum euigilabit, repudiabit si displicet:
tenebit, si placet. Quis enim eum recte vituperabit qui
falsum vidit in somnis? Aut fortasse illud formidabis,
ne dormiēs amittat sapientiam, si pro veris falsa pro-
bauerit? Hoc iam ne dormiens quidem audent somnia-
re, ut sapientem vigilantē vocet, neget si dormiat. Hæc
etiam de furore dici possunt. Sed in alia festinat ora-
tio. Hæc tamen sine conclusione securissima non re-
linquo. Aut enim amittitur furore sapientia, & iā non
erit sapiens, quem verum ignorare clamatis: aut scien-
tia eius manet in intellectu, etiam si pars animi cetera
id quod accepit à sensibus velut in somnis imaginetur.

Restat dialectica, quam certe sapiens bene nouit,
nec falsum scire quisquam potest. Si vero eam nescit,
non pertinet ad sapientiam eius cognitio, sine qua esse
sapiēs potuit, & superfluo utrum vera sit, possitve per-
cipi quærimus. Hic fortasse aliquis mihi dicat: Soles
prodere tu stulte quid noueris. An de dialectica nihil
scire potuisti? Ego vero plura quàm de quauis parte phi-
losophiæ. Nā primo omnes illas propositiones, quibus
supra vsus sum, veras esse ista me docuit. Deinde per
istam noui alia multa vera. Sed quā multa sunt, nume-
rate si potestis. Si quatuor in mundo elementa sunt, nō
sunt quinque. Si sol vnus est, non sunt duo. Non potest
vna anima & mori & esse immortalis. Non potest ho-
mo simul & beatus & miser esse. Non hic & sol lucet,
& nox est. Aut vigilamus nunc, aut dormim? aut cor-
pus est, quod mihi videre videor, aut non est corpus.
Hæc & alia multa, quæ cōmemorare longissimum est,
per istam didici vera esse, quoquo modo sese habeant
sensus nostri in se. Ipsa vero docuit me, si cuius eorum
quæ per connexionem modo proposui pars antecedēs
assumpta fuerit, trahere necessario id quod annexum
est. Ea vero quæ per repugnantiam, vel disunctionem
à me sunt enunciata, hanc habere naturam, ut cum au-
feruntur cetera, siue vnum, siue plura sint, restet aliquid
quod eorum ablatione firmetur. Docuit etiam me, cū

de re constat, propter quam verba dicuntur, de verbis **K**
non debere contendere. Et quisquis id faciat, si imperitia
faciat, docendum esse: si malitia, deferendum. Si doceri
non potest, monendum ut aliquid aliud potius agat,
quàm tempus in superfluis operamq; consumat: si non
obtemperat, negligendum. De captiosis autem atq; fal-
lacibus ratiunculis breue præceptum est: si male conce-
dendo inferuntur, ad ea quæ concessa sunt esse redeū-
dum. Si verū falsumq; in vna conclusione configunt,
accipiendū inde quod intelligitur: quod explicari non
potest, relinquendum. Si autem modus in aliquibus re-
bus latet penitus hominem, scientiam eius non esse
quærendam. Hæc quidem habeo à dialectica, & alia
multa quæ commemorare nō est necesse. Neque enim
debeo ingratus existere. Verum ille sapiēs aut hæc ne-
gligit, aut si profecto dialectica ipsa scientia veritatis
est, sic illam nouit, ut istorum mendacissimam calum-
niam, si verum est, falsum est: si falsum, verum est, con-
temnendo, & non miserando enecat. Hæc de perceptio-
ne satis esse propterea puto, quia de assentiendo cum di-
cere cœpero, tota ibi rursum causa versabitur.

Iam ergo ad eam partem veniamus in qua dubi-
tare adhuc videtur Alipius. Et primo id ipsum perspi-
ciamus quale sit, quod te acutissime atque cautissime
mouet. Nam si tot tantisq; rationibus roboratam (hoc
enim dixisti) Academicorū sententiā, qua eis placuit,
nihil scire sapientem, hoc tuū labefactat inuentū, quo
cogimur confiteri multo esse probabilius sapientē sci-
re sapientiam, magis est assensio cohibenda. Hoc enim
ipso ostenditur nihil quamlibet copiosissimis subtilis-
simisq; argumentis posse suaderi, cui non ex parte cō-
traria, si assit ingenium, non minus acriter, vel fortasse
acrius resistatur. Eo fit, ut cum sit victus Academicus,
vicerit. O utinam vincatur, nunquam efficiet quauis
arte Pelasga, ut simul à me vict⁹ victorq; discedat. Cer-
te nihil aliud inueniatur, quod aduersum ista dici pos-
sit, & ultro me victum esse profitear. Non enim de glo-
ria comparāda, sed de inuenienda veritate tractamus.
Mihi satis est quoquo modo molem istam transcendere,
quæ intrantibus ad philosophiam sese opponit, &
nescio quibus receptaculis tenebras tēgens talem esse
philosophiam totam minatur, nihilq; in ea lucis inue-
tum iri sperare permittit. Quid autē amplius desiderē,
nihil habeo, si iam probabile est, non nihil scire sapiē-
tem. Non enim alia causa verisimile videbatur eum
assensionem sustinere debere, nisi quia erat verisimile
nihil posse comprehendere. Quo sublato, percipit enim
sapiens, vel ipsam ut iam conceditur sapientiam, nul-
la iam causa remanebit cur nō assentiatur sapiens, vel
ipsi sapientiæ. Est enim sine dubitatione monstruosius,
sapientem non approbare sapientiam, quàm sapientē
nescire sapientiam. Nam quæso, paululum quasi ante
oculos tale spectaculum constituamus si possumus, ri-
xam quandam sapientis & sapientiæ. Quid aliud dicit
sapientia, quàm se esse sapientiam? At contra iste: Non
credo, inquit. Quis ait sapientiæ, non credo te esse sa-
pientiam? Quis, nisi is cum quo illa loqui potuit, & in
quo habitare dignata est, scilicet sapiens. Ite nūc & me
quærite qui cum Academicis pugnem, habetis iam no-
uum certamen, sapiens & sapientia secum pugnant. Sa-
piens non vult consentire sapientiæ, ego vobiscum se-
curus expecto. Quis enim non credat inuictam esse sa-
pientiam? Tamē nos aliqua complexione muniamus.
Aut enim in hoc certamine Academicus vincet sapiē-
tiam, & à me vincetur, quia non erit sapiens: aut ab ea
supera-

L
Sapiens ve-
ris, alicui sa-
pientiæ assen-
sionis oportet.
Caput.
XIII.

Aeneid. 1.

† tenebra-
scens.

M

A superabitur, & sapientem sapientiæ consentire docebi-
mus. Aut igitur sapiens Academicus non est, aut non-
nulli rei sapiens assentietur: nisi forte quem dicere pu-
duit sapientem nescire sapientiam, sapientem non con-
sentire sapientiæ dicere non pudebit. At si iam verissi-
mum est cadere in sapientem, vel ipsius sapientiæ per-
ceptione, & nulla causa est, cur non ei quod potest per-
cipi assentiat, video quod volebam esse verisimile, sa-
pientem scilicet assensurum esse sapientiæ. Si quæres ubi
inueniat ipsam sapientiam, respondebo in semetipso.
Si dicis eum nescire quod habeat, redis ad illud absur-
dum, sapientem nescire sapientiam. Si sapientem ipsum
negas posse inueniri, non iam cum Academicis, sed te-
cum quisquis hoc sentis sermone alio differemus. Illi
enim cum hæc disputant, de sapiente profecto dispu-
tant. Clamat Cicero, seipsum magnum esse opinatorem,
sed de sapiente se querere. Quod si adhuc vos adole-
scentes ignotum habetis, Certe in Hortensio legistis. Si
igitur nec certi est quicquam, nec opinari sapientis est,
nihil unquam sapiens approbabit: unde manifestum est,
eos de sapiente illis suis disputationibus, contra quas ni-
timur querere. Ergo arbitror ego sapienti certam esse
sapientiam, id est, sapientem percepisse sapientiam. Et
ob hoc eum non opinari cum assentitur sapientiæ. As-
sentitur enim ei rei, quæ si non percepisset, sapiens non
esset. Nec isti quenkumque non debere assentiri, nisi rebus
quæ non possunt percipi, affirmant. Non autem sapien-
tia nihil est. Cum igitur & scit sapientiam & assenti-
tur sapientiæ, neque nihil scit, neque nulli rei sapiens as-
sentitur, quid amplius vultis? An de illo errore aliquid
querimus, quem dicunt penitus euitari, si in nullam rem
animum declinet assensio? Errat enim, inquit, quis-
quis non solum rem falsam, sed etiam dubiam, quan-
vis vera sit, approbat. Nihil autem quod dubium non sit
inuenio. At inuenit sapiens, ut dicebamus, ipsam sapien-
tiam. Sed hinc iam vultis fortasse me discedere.

Minus errat
assentiens,
quæ suspensæ
sententiam.
Cap. XV.

B Non sunt facile securissima relinquenda, cum versu-
tissimis hominibus agimus, morem tamen vobis geram.
Sed quid hic dicam? quid, quid nam? illud nimirum ve-
tus dicendum est, ubi & ipsi habent quod dicant. Quid
enim faciam, quem de castris meis foras traditis: num
implorabo auxilia doctiorum, cum quibus si superare
nequeo, minus pudebit fortasse superari? Iaciam igitur
quibus viribus possum fumosum quidem iam & sca-
brum, sed nisi fallor, validissimum telum. Qui nihil ap-
probat, nihil agit. O hominem rusticum. Et ubi est pro-
babile? Ubi est verisimile? Hoc volebatis. Audistisne ut
sonant scuta Græcanica? Exceptum est enim quod ro-
bustissimum quidem. Sed qua manu iaculati sumus? Et
nihil mihi potentius isti mei suggerunt, nec aliquid, ut
video, vulneris fecimus. Conuertam me ad ea quæ vil-
la & ager ministrat, onerant me potius maiora quam
præparant: Nam cum ociosus diu cogitarem in isto
rure quonammodo possit istuc probabile ac verisimile
actus nostros ab errore defendere, primo visum est mi-
hi, ut solet videri cum ista vendebam, belle tectum &
munitum. Deinde ubi totum cautius circumspexi, vi-
sus sum mihi vidisse unum aditum quæ in securos er-
ror irrueret. Non enim solum puto eum errare, qui fal-
sam vitam sequitur, sed etiam eum qui veram non se-
quitur. Faciamus enim duos viatores ad unum locum
tendentes, quorum alter instituerit nulli credere, alter
nimis credulus sit. Ventum est ad aliquod biuium, hic
ille credulus pastori qui aderat, vel cuiquam rusticano:
salve frugi homo: Dic quaeso quæ bene in illum locum

pergatur? Respondetur: Si hæc ibis, nihil errabis. Et ille
ad comitem: Verum dicit, hæc eamus. Ridet vir caurif-
simus, & tam cito assensum facitissime illudit, atque in-
terea illo discedente in biuium figitur: Et iam incipit videri
turpe cessare, cum ecce ex alio viæ cornu lautus quidam
& urbanus equo insidens eminet, & propinquare oc-
cipit: Gratulatur iste aduenienti, & salutato indicat pro-
positum, querit viam, dicit etiam remanentis suæ cau-
sam, quo benevolentior reddat, pastori eum præfe-
rens. Ille autem casu planus erat, de iis quos Sarmada-
cos iam vulgus vocat. Tenuit suum morem homo pes-
simus etiam gratis. Hæc perge ait, nam ego inde venio.
Decipit, atque abiit. Sed quando iste deciperetur? Non
enim monstrationem istam tanquam veram, inquit, ap-
probo, sed quia est verisimilis. Et hic ociosum esse, nec
honestum, nec utile est, hæc eam. Interea ille qui assen-
tiendoliam lærauit, tam cito existimans vera esse ver-
ba pastoris, in loco illo quod tendebat iam se reficiebat:
iste autem non errans, siquidem probabile sequitur, cir-
cumit sylvas nescio quas, nec iam cui locus ille notus
sit, ad quem venire proposuerat, inuenit. Vere vobis di-
cam, cum ista cogitarem risum tenere non potui, fieri
per Academicorum verba nescio quomodo, ut erret il-
le qui veram viam vel casu tenet: ille autem qui per a-
uios motes probabiliter ductus est, nec petitam regio-
nem inuenit, non videatur errare. Ut enim temerariam
consensionem iure condemnem, facilius ambo errant,
quam iste non errat. Hinc iam aduersum ista verba vi-
gilantior, ipsa facta hominum & mores considerare
cepi. Tum vero tam multa mihi & tam capitalia in
istos venerunt in mentem, ut iam non riderem, sed par-
tim stomacharer, partim dolerem homines doctissi-
mos & acutissimos in tanta scelera sententiarum &
flagitia deuolutos. Certe enim non fortasse omnis
qui errat, peccat, omnis tamen qui peccat, aut errare co-
ceditur, aut aliquid peius. Quid si ergo aliquis adole-
scentium cum hos audierit, dicentes: Turpe est errare,
& ideo nulli rei consentire debemus: Sed tamen cum
agit quisque quod ei videtur probabile, nec peccat, nec
errat. Illud tamen meminerit, quicquid occurrit, vel a-
nimo, vel sensibus, non pro vero esse approbandum. Id
igitur audiens adolescens, insidiabitur pudicitiae vxor-
is alienæ: Te te consulo Marce Tulli, de adolescentium
moribus vitæque tractamus, cui educandæ atque institu-
endæ omnes illæ literæ tuæ vigilauerunt. Quid aliud di-
cturus es, quam non tibi esse probabile, ut id faciat ado-
lescens? At illi probabile est. Nam si ex alieno probabi-
li vivimus, nec tu debuisti administrare rempublicam,
quia Epicuro visum est non esse faciendum. Adultera-
bit igitur ille iuuenis coniugem alienam. Qui deprehen-
sus si fuerit, ubi te inueniet a quo defendatur: quanquam
etiam si inueniat, quid dicturus es? Negabis profecto.
Quid si tam clarum est, ut frustra inficere? Persuade-
bis nimirum tanquam in cumano gymnasio atque adeo
Neapolitano, nihil eum peccasse, imò etiam nec erras-
se quidem. Non enim faciendum esse adulterium pro vero
sibi persuasit, probabile sibi occurrit, secutus est, fecit: aut
fortasse non fecit, sed fecisse sibi visus est. Iste autem ma-
ritus homo fatuus, perturbat omnia litibus, pro vxoris
castitate proclamans, cum qua forte nunc dormit, & ne-
scit. Hoc illi iudices si intellexerint, aut negligent Aca-
demicos, & tanquam crimen verissimum punient: aut
eisdem obtemperantes, verisimiliter hominem proba-
biliterque dānabunt, ut iam quid agat iste patronus pro-
sus ignoret. Cui enim succenseat non habebit, cum om-
nes

πλάγος.
impostor.

Facere quod
videtur pro-
babile citra
assensum, ne
farium est.
Cap. XVI.

Retrac. lit.
cap. 1.

Salustius in
Catilinario

Academici
quare dissi-
mularint
suam senten-
tiam. Cap.
XVII.

1. Retrac.
cap. 1.

In Timaeo.

Opinio Pla-
tonis ponens
duos mundos

Gnes se nihil errasse dicant, quando non assentientes id quod visum est probabile fecerint. Ponet igitur personam patroni, & philosophi consolatoris suscipiet: ita facile adolescenti, qui iam tantum in Academia profecerit persuadebit, ut se tanquam in somnis putet esse damnatum. Sed vos me iocari arbitramini: Libet deierare per omne diuinum, nescire me prorsus quomodo iste peccauerit, si quisquis id egerit quod probabile videtur, non peccat: nisi forte in totum aliud esse dicunt errare, aliud peccare, seque illis praeceptis egisse ne erremus, peccare autem nihil magnum esse dixisse. Taceo de homicidiis, parricidiis, sacrilegiis, omnibusque omnino, quae fieri aut cogitari possunt flagitiis, aut facinoribus, quae paucis verbis, & quod est grauius apud sapientissimos iudices defenduntur. Nihil consensu, & ideo non erravi. Quomodo autem non facerem quod probabile visum est? Qui autem non putant ista probabiliter posse persuaderi, legant orationem Catilinae, qua patriae parricidium quo vno continentur omnia scelera, persuasit. Iam illud quis non ridet? Ipsi dicunt nihil se in agendo sequi nisi probabile, & quaerunt magnopere veritatem, cum eis sit probabile non posse inueniri. O mirum monstrum. Sed hoc omittamus, minus id ad nos, minus ad vitae nostrae discrimen, minus ad fortunarum periculum pertinet. Illud est capitale, illud formidolosum, illud optimo cuique metuendum, quod nefas omne, si haec ratio probabilis erit, cum probabile cuiquam visum fuerit esse faciendum, tantum nulli quasi vero assentiatur, non solum sine sceleris, sed etiam sine erroris vituperatione committatur. Quid ergo? Hoc illi non viderunt? Immo solertissime prudentissimeque viderunt, nec mihi villo pacto tantum arrogauerim, ut Marcum Tullium aliqua ex parte sequar industria, vigilantia, ingenio, doctrina: cui tamen assenti, nihil scire posse hominem, qui hoc solum diceret, scio ita videri mihi, unde id refelleret non haberet.

Quid igitur placuit tantis viris perpetuis & pertinacibus contentionibus agere, ne in quenquam cadere veri scientia videretur? Audite iam paulo attentius, non quid sciam, sed quid existimem: Hoc enim ad vltimum reseruabam, ut explicarem, si possem quale mihi videatur esse totum Academicorum consilium. **P**lato vir sapientissimus & eruditissimus temporum suorum, qui & ita locutus est, ut quaecunque diceret, magna fierent, & ea locutus est, ut quomodocunque diceret, parua non fierent, dicitur post mortem Socratis magistri sui, quem singulariter dilexerat, a Pythagoreis etiam multa didicisse. Pythagoras autem Graeca philosophia non contentus, quae tunc aut penè nulla erat, aut certe occultissima, postquam commotus Pherecydae cuiusdam Syri disputationibus, immortalem esse animum credidit, multos sapientes etiam longe lateque peregrinatus audierat. Igitur Plato adiciens lepori subtilitatemque Socraticam, quam in moralibus habuit, naturalium diuinarumque rerum peritiam, quam ab eis quos memoraui diligenter acceperat, subiungensque quasi formatricem illarum partium iudicemque dialecticam, quae aut ipsa esset, aut sine qua sapientia omnino esse non posset, perfectam dicitur composuisse philosophiae disciplinam, de qua nunc disserere tempus non est. Sat est enim ad id quod volo, Platonem sensisse duos esse mundos, vnum intelligibilem, in quo ipsa veritas habitaret, istum autem sensibilem, quem manifestum est nos visu tactuque sentire. Itaque illum verum, hunc verisimilem, & ad illius imaginem factum. Et ideo de illo in ea quae se co-

gnosceret anima velut expoliri & quasi serenari veritatem: de hoc autem in stultorum animis non scientiam, sed opinionem posse generari. Quicquid tamen ageretur in hoc mundo, per eas virtutes, quas ciuiles vocabat, aliarum verarum virtutum similes, quae nisi paucis sapientibus ignotae essent, non posse nisi verisimile nominari. Haec & alia huiusmodi mihi videntur inter successores eius quantum poterant esse seruata, & pro mysteriis custodita. Non enim aut facile ista percipiuntur, nisi ab eis qui se ab omnibus vitiis mundantes, in aliam quandam plusquam humanam consuetudinem vendicauerint, aut non grauius peccat quisquis ea sciens quoslibet homines docere voluerit. Itaque Zenonem principem Stoicorum, cum iam quibusdam auditis & creditis, in scholam relictam a Platone venisset, quam tunc Polemo retinebat, suspectum habitum suspicor, nec talem visum nec Platonica illa velut sacrosancta decreta facile prodi committi debent, priusquam didicisset ea, quae in illam scholam ab aliis accepta detulerat. Moritur Polemo, succedit ei Archesilas Zenonis quidem condiscipulus, sed sub Polemonis magisterio. Quamobrem cum Zeno sua quadam de mundo, & maxime de anima, propter quam vera philosophia vigilat, sententia delectaretur, dicens eam esse mortalem, nec quidquam esse praeter hunc sensibilem mundum, nihilque in eo agi, nisi copore: nam & deum ipsum ignem putabat: prudentissime atque vtilissime mihi videtur Archesilas, cum illud late serperet malum, occultasse penitus Academiae sententiam, & quasi aurum inueniendum quandoque posteris obruisset. Quare cum in falsas opiniones rueret turba sit promior, & consuetudine corporum omnia esse corporea facillime, sed noxie credatur, instituit vir acutissimus, atque humanissimus dedocere potius, quos pariebatur male doctos, quam docere, quos dociles non arbitrabatur. Inde illa omnia nata sunt, quae nouae Academiae tribuuntur, quia eorum necessitate veteres non habebant. Quod si Zeno expergefactus esset aliquando, & vidisset, neque quidquam comprehendi posse, nisi quale ipse definiebat, neque tale aliquid in corporibus posse inueniri, quibus ille tribuebat omnia, olim prorsus hoc genus disputationum, quod magna necessitate flagrauerat, fuisset extinctum. Sed Zeno imagine constanter deceptus, ut ipsis Academicis videbatur, nec mihi etiam non videtur, pertinax fuit, fidesque illa corporum perniciose quoque modo potuit peruenire in Chrysippum, qui ei quam maxime poterat, magnas vires latius se diffundendi dabat, nisi ex illa parte Carneades acrior & vigilantior superioribus ceteris ita restitisset, ut mirer illam opinionem aliquid etiam postea valuisse. Namque Carneades primo illam velut calumniam impudentiam, qua videbat Archesilam non mediocriter infamatum, deposuit, ne contra omnia velle dicere quasi ostentationis causa videretur: Sed ipsos proprie sibi Stoicos, atque Chrysippum euellendoseuertendosque proposuit. Deinde cum vndique premeretur, si nulli rei esset assensus, nihil acturum esse sapientem. O hominem mirum, atque adeo non mirum: ab ipsis enim Platonis fontibus profluebat. Attendit sapienter quales illi actiones probarent, easque nescio quarum verarum similes videns, id quod in hoc mundo ad agendum sequeretur, verisimile nominauit. Cui enim esset simile, & perire norat, & prudenter tegebat, idque etiam probabile appellabat. Probat enim bene imaginem quisquis eius intuetur exemplum. Quomodo enim approbat

K
1. Retrac.
cap. 1.

Opinio Zenonis de deo, anima & mundo.

L

M

Quomodo probabile inducitur ab Academicis Ca. XVIII. 1. Retrac. cap. 1.

A probat sapiens, aut quomodo simile sequitur veri, cum ipsum verum quid sit ignoret? Ergo illi norant, & approbabit falsa, in quibus imitationem laudabilem rerum verarum animaduvertebant. Sed quia hoc tanquam prophanis, nec fas nec facile erat ostendere, reliquerunt posteris, & quibus illo tempore potuerunt signum quoddam sententiae suae. Illos autem bene dialecticos de verbis mouere quæstionem insultantes irridentesque prohibebant. Ob hoc dicitur Carneades etiam tertiae Academiae princeps atque author fuisse. Deinde in nostrum Tullium conflictio ista durauit, iam plane saucia & ultimo spiritu Latinas literas inflatura. Nam nihil mihi videtur inflatius, quam tam multa copiosissime atque ornatissime dicere non ita sentientem. Quibus tamen ventis foeneus ille Platonius Antiochus satis, ut mihi videtur dissipatus atque dispersus est. Nam Epicureorum greges in animis delitiosorum populorum aprica stabula posuerunt. Quippe Antiochus Philonis auditor hominis quantum arbitror circumspectissimi, qui iam veluti aperire cedentibus hostibus portas coeperat, & ad Platonis auctoritatem Academiam legesque reuocare: quanquam & Metrodorus id antea facere tentauerat, qui primus dicitur esse confessus, non de re etiam placuisse Academicis nihil posse comprehendere, sed necessario contra Stoicos huiusmodi eos arma sumpsisse. Igitur Antiochus, ut institueram dicere, auditis Philone Academico, & Mnesarcho Stoico, in Academia veterem, quasi vacuum defensoribus, & quasi nullo hoste secum, velut adiutor & ciuis irrepperat, nescio quid inferens mali de Stoicorum cineribus, quod Platonis adyta violaret. Sed huic arreptis iterum illis armis & Philonem restitit donec moreretur, & omnes eius reliquias Tullius noster oppressit, se viuo impatiens labefactari, vel coraminiari quicquid amauisset. Adeo post illa tempora non longo intervallo omni peruicacia pertinaciaque demortua, osque illud Platonis quod in philosophia purgatissimum & lucidissimum, dimotis nubibus erroris emicuit, maxime in Plotino, qui Platonius philosophus ita eius similis iudicatus est, ut simul eos vixisse, tantum autem interesse temporis, ut in hoc ille reuixisse putandus sit. Itaque nunc philosophos non ferè videmus, nisi aut Cynicos, aut Peripateticos, aut Platonicos. Et Cynicos quidem, quia eos vitae quædam delectat libertas, atque licentia. Quod autem ad eruditionem, doctrinamque attinet, & mores quibus consilium animæ, quia non defuerunt acutissimi & solertissimi viri, qui docerent disputationibus suis Aristotelem ac Platonem ita sibi concinere, ut imperitis minusque attentis dissentire videantur, multis quidem seculis multisque contentionebus, sed tamen eliquata est, ut opinor, una verissima philosophiae disciplina. Non enim est ista huius mundi philosophia, quam sacra nostra meritis detestantur, sed alterius intelligibilis: cui animas multiformibus erroris tenebris cæcatas & altissimis à corpore sordibus oblitæ, nunquam ista ratio subtilissima reuocaret, nisi summus deus populari quadam clementia diuini intellectus auctoritatem usque ad ipsum corpus humanum declinaret, atque submitteret, cuius non solum præceptis, sed etiam factis excitata animæ redire in semetipsas, & respicere patriam, etiam sine disputationum concertatione potuissent.

Antiochus
Alchalonita
ex veteri
Academia.
Fornicum vo-
cat, quod ni-
hil habeat
solidi.

† decreto.

Mnesarchus
& Dardanus
tempore An-
tiochi Athe-
niensis Stoico-
rum principes

* ad Ab co

Christianis-
mus vera est
philosophia
Cap. XIX.

† Retra. cap. 1.

Hoc mihi de Academicis interim probabiliter, ut potui persuasi. Quod si falsum est, nihil ad me, cui satis est iam non arbitrari non posse ab homine inueniri veritatem. Quisquis autem putat hoc sensisse Academicos, ipsum Ciceronem audiat. Ait enim illis morem fuisse occultandi sententiam suam, nec eam cuiquam, nisi qui secum ad senectutem usque vixissent, aperire consuevisse. Quæ sit autem ista, deus viderit, eam tamē arbitror Platonis fuisse. Sed ut breuiter accipiat omne propositum meum, quoquo modo se habet humana sapientia, eam me video nondum percepisse. Sed cum tricesimum & tertium ætatis annum agam, non me arbitror desperare debere eam me quandoque adepturum. Contemptis tamen cæteris omnibus, quæ bona mortales putant, huic inuestigandæ inservire proposui. A quo me negotio quoniam rationes Academicorum non leuiter deterrebant, satis, ut arbitror, contra eas ista disputatione muniti sumus. Nulli autem dubium est gemino pondere nos impelli ad discendum, auctoritatis atque rationis. Mihi autem certum est nusquam prorsus à Christi auctoritate discedere. Non enim reperio valentiorē. Quod autē subtilissima ratione persequendum est: ita enim iam sum affectus, ut quid sit verum non credendo solum, sed etiam intelligendo apprehendere impatienter desyderem, apud Platonicos me interim quod sacris literis non repugnet reperturum esse confido. Hic postquam sermonis finem me fecisse aspexerunt, quanquam iam erat nox & aliquid etiam lucerna illata scriptum erat, tamen illi adolescentes intentissime expectabant, utrum Alipius vel alio die se responsurum esse promitteret. Tum ille: Nihil mihi aliquando, inquit, tam ex sententia prouenisse affirmare paratus sum, quam quod hodierna disputatione discendo superatus, nec istam meam tantum puto debere esse letitiam. Communicabo ergo eam vobiscum concertatores mei vel iudices nostri. Quandoquidem isto se pacto à suis posteris vincit, ipsi etiam fortasse Academici optarunt. Quid enim vobis hoc sermonis lepore iucundius, quid sententiarum grauitate perpenius, quid beneuolentia promptius, quid doctrina peritius videri aut exhiberi posset? Prorsus nequaquam digne admirari possum, quod tam facete aspera, tam fortiter desperata, tam moderate conuicta, tam dilucide obscura tractata sunt. Quare iam socij mei expectationem vestram, qua me ad respondendum prouocatis, certiore spe mecum ad discendum conuertite. Habemus ducem qui nos in ipsa veritatis arcana deo iam monstrante perducatur. Hic ego, cum illi puerili quodam studio, quod Alipius responsurus non videbatur, quasi fraudatos vultu se ostenderet, inuideatis, inquam arridens, plausibus meis. Sed quoniam de Alipij constantia iam securus, nihil eum timeo, ut vos quoque mihi gratias agatis, instruo vos aduersus illum, qui tantam intentionem vestrae expectationis offendit. Legite Academicos, & cum ibi victorem (quid enim facilius) istarum nugarum Ciceronem inueneritis, cogatur iste à vobis hunc nostrum sermonem contra illa inuicta defendere. Hanc tibi Alipi duram mercedem pro mea falsa laude restituo. Hic cum arrisissent, finē tantæ conflictationis utrum firmissimum nescio, modestius tamen & citius quam speraueram fecimus.

Diui

Conclusio.
operis.
Cap. XX.

E

† nostris.

F

† laudibus.

† Retra. cap. 1.

DIVIA VRE
LII AVGVSTINI HIPPONEN-
SIS EPISCOPI, DE ORDI-
NE LIBER PRIMVS.

Hoc opus accuratiore stylo elaborauit.

Omnia di-
uina prou-
dentia regi.
Cap. I.

ORDINEM rerum Zenobi cō-
sequi ac tenere cuiq; proprium,
tū vero vniuersitatis quo coër-
cet ac regitur hic mūdus, vel
videre vel pandere difficillimū
hominibus atque rarissimū est.

Huc accedit, q̄ etiā si quis hęc
possit, non illud quoq; valet ef-
ficere, vt dignum auditorem tam diuinis obscurisq; re-
bus, vel vitæ merito, vel habitu quodam eruditiōis in-
ueniat. Nec tamē quicquam est, quod magis auide ex-
petant quaq; optima ingenia, magisq; audire ac disce-
re studeant, qui scopulos vitæ huius & procellas velut
H erecto quantum licet capite inspiciunt, quā quomo-
do fiat, vt & deus humana curet, & tanta in humanis
rebus peruersitas vsquequaq; diffusa sit, vt non diuinę,
sed ne serui quidem cuiuspiam procuratori, si ei tanta
potestas daretur, tribuenda esse videatur. Quāobrem,
illud quasi necessarium iis quibus talia sunt curæ cre-
dendum dimittitur, aut diuinā prouidentiam non vsq;
in hęc vltima & ima pertendi, aut certe mala omnia
dei voluntate cōmitti. Vtrunq; impium, sed magis po-
sterius. Quanquā enim desertum deo quicquam cre-
dere, cum imperitissimum, tum etiam periculosissimū
animo sit, tamen in ipsis hominibus nemo quenquam
non potuisse aliquid criminatus est. Negligentiæ vero
vituperatio multo est, quā malitiæ crudelitatisq; pur-
gatio. Itaque velut compellitur ratio tenere non im-
memor pietatis, aut ista terrena nō posse à diuinis ad-
ministrari, aut negligi atq; contēni potius, quā ita gu-
bernari, vt omnis de deo sit mitis atque inculpanda
conquestio. Sed quis tam cæcus est mente, vt quicquā
in mouendis corporibus rationis, quod præter huma-
nam dispositionem ac voluntatem est, diuinæ poten-
tiæ moderationiq; dare dubitet: nisi forte aut casibus
tam rata subtiliq; dimēsiōe, vel minutissimorū quo-
rumque animalium membra fingantur, aut quod casu
quis negat, possit nisi ratione factum fateri: aut vero
per vniuersam naturam, quod in singulis quibusq; re-
bus nihil arte humana satagēte ordinatum miramur,
alienare à secretissimo maiestatis arbitrio vllis nugis
vanæ opinionis audebimus. At enim hoc ipsum est
plenius quæstionum, quod membra pulicis disposita
mire atq; distincta sunt, cū interea humana vita innu-
merabilium perturbationū inconstācia versetur & flu-
ctuet. Sed hoc pacto, si quis tam minutū cerneret, vt in
vermiculato pavimento, nihil vltra vnius tessellæ mo-
dulum acies eius valeret ambire, vituperaret artificem
velut ordinationis & compositionis ignarum: eo quod
varietatem lapillorum perturbatam putaret, à quo illa
emblemata in vnius pulchritudinis faciem cōgruen-
tia simul cerni collustrariq; non possent. Nihil enim
aliud minus eruditis hominibus accidit, qui vniuersa-
rum rerum coaptationem atq; concentum imbecilla
mente cōplecti & consyderare nō valentes, si quid eos
offenderit, quia suæ cogitationi magnū est, magnā re-
bus putant inhærere fœditatē. Cuius erroris maxima

frata.

causa est, quod homo sibiipsi est incognitus. Qui tamē
vt se noscat, magna opus habet consuetudine receden-
di à sensibus, & animum in seipsum colligendi atq; in
seipso retinendi. Quod si tantum assequuntur qui pla-
gas quasdam opinionum, quas vitæ quotidianę cursus
infigit, aut solitudine inurunt, aut liberalibus medi-
cant disciplinis. Ita enim anim⁹ sibi redditus quę
sit pulchritudo vniuersitatis intelligit, quę profecto ab
vno cognominata est. Idcircoq; illam videre non licet
animæ quę in multa procedit, seclaturq; aniditate pau-
periem, quā nescit sola segregatione multitudinis pos-
se vitari. Multitudinem autem nō hominum dico, sed
omnium quę sensus attingit. Nec mirere quod eo ege-
statem patitur magis, quo magis appetit plura cōple-
cti. Vt enim in circulo quantūvis amplo vnū est me-
dium quo cūcta conuergunt, quod centrū geometræ
vocat, & quanuis totius ambitus partes innumerabi-
liter secari queant, nihil tamen est præter illud vnum,
quo cetera pariliter dimetiātur, & quod omnibus qua-
si quodam æqualitatis iure dominetur. Hinc vero in
quamlibet partem si egredi velis, eo amittuntur omnia
quo in plura pergitur. Sic animus à seipso fusus im-
mensitate quadam diuerberatur, & vera mendicitate
cōteritur, cum cum natura sua cogit ubiq; vnum quæ-
rere, & multitudo inuenire non sinit. Sed & hęc quę
dixi qualia sint, & quę causa extet erroris animarum,
quoq; modo & in vnum congruant atq; perfecta sint
cūcta, & tamen peccata fugienda sint, assequeris pro-
fecto mi Zenobi. Sic enim mihi notum est ingenium
tuum, & pulchritudinis omnimodæ amator animus,
sine libidinis immoderatione atq; sordibus. Quod si-
gnum in te futuræ sapientiæ perniciosissimæ cupiditatibus
diuino iure præscribit, ne tuam causam deseras falsis
voluptatibus illectus, quæ præuaricatione nihil turpius
& periculosius inueniri potest. Assequeris ergo ista mi-
hi crede, cum eruditioni operam dederis, quæ purgatur
& excolitur animus, nullo modo ante idoneus, cui di-
uina semina committantur. Quod totum cuiusmodi
sit, & quem flagitet ordinem, quidve studiosis & bonis
ratio promittat, qualemq; vitā nos viuamus charissi-
mi tui, & quem fructum de liberali ocio carpamus: hi
te libri satis, vt opinor, edocebunt, nomine tuo nobis
quā nostra elaboratione dulciores, præsertim si te in
ipsum ordinem, de quo ad te scribo, meliora eligens
inferere atque coaptare volueris. Nam cum stomachi
dolor scholam me deserere cōgisset, qui iam vt scis,
etiam sine vlla tali necessitate in philosophiam confu-
gere moliebar, statim me contuli ad villam familiaris-
simi nostri Verecundi. Quid dicam eo libente? Nosti
optime hominis, cum in omnes, tum vero in nos be-
neuolentiam singularem. Ibi diserebamur inter nos
quæcunque videbantur vtilia, adhibito sanē stylo quo
cūcta exciperentur, quod videbam conducere valetu-
dini meæ. Cum enim nonnulla loquendi cura detine-
rer, nulla inter disputandum irrepebat immoderata
contentio. Simul etiam vt si quid nostrum literis man-
dare placuisset, nec aliter dicendi necessitas, nec labor
recordationis esset. Agebant autem ista mecum Alipi-
us & Nauigius frater meus, & Licentius repente ad-
mirabiliter poetice deditus. Trigetiū item nobis mi-
litia reddiderat, qui tanquam veteranus adamauit hi-
storiam. Etiam in libris nonnihil habebamus.

Sed nocte quadam cum euigilassem de more, me-
cumq; ipse tacitus agitare quæ in mētem nescio vn-
de veniebāt. Nam id mihi amor inueniendi veri iam
in consuetu-

1. Retra-
cap. 3.

7. solitudi-
ne virtutū.
aliās, solici-
tudine mi-
nuunt.
Dicar hanc
disputatio-
nē Zeno-
bio. Cap. II.

1. Retra-
cap. 3.

7. cōueniat
7. mathema-
tici.

L

M

Lib. 9. Con-
fess. ca. 1.

Lib. 8. Con-
fess. cap. 6.
& li. 9. ca. 3.
Li. 1. contra
Academi-
cos, cap. 1.

Personæ
dialogi.

Occasio dis-
putationis.
Cap. III.

D. tem per
cuius rimā
colloquebā-
tur amātes.

In Eunuchos.

E.

Animus seu
tit nihil om-
nino sine
causa fieri.
Cap. III.

F.

totum.

manorem murum, quā inter amantes tuos conan-
tur erigere: Nam in se illi vel inolita rimula respira-
bant. Pyramū enim ille tum canere instituerat. Quod
cum seueriore quā putabat voce dixissem, subticuit
aliquantulum. Et ego iam reliqueram cōcepta, & ad me
redieram, ne frustra occupare praeoccupatū atque in-
epte vellem. Tum ille, Egomet meo indicio quasi so-
rex, inquit, non dictum est commodius apud Teren-
tium quā nunc dici à me de me potest. Sed sanē illud
vltimum fortasse in contrarium vertetur. Quod enim
ait ille, hodie perij, ego hodie forte inueniar. Nam si
non contēnitis quod superstitioni solent etiam de mu-
ribus augurari, si ego illum murem, vel foricē, qui me
tibi vigilātem detulit, strepitu meo commonui, si quid
sapit redire in cubile suum secumq; conuiescere, cur
non ego ipse isto strepitu vocis tuae commouear phi-
losophari potius quā cantare? Nam illa est, vt tibi
quotidie probanti iam cōpi credere, vera & inconcul-
sa nostra habitatio. Quare si tibi molestum non est, at-
que id fieri debere arbitraris, roga quod vis: Defendā
quantum possum ordinem rerum, nihilq; prae ordi-
nem fieri posse asseram. Tātum enim cum animo im-
bibit atque hausi, vt etiam si me quisquam in disputa-
tione superarit, hoc nulli temeritati, sed rerum ordini
tribuam. Neque enim res ipsa, sed Licentius superabi-
tur. Ego rursus gaudens eis me restitui. Tum Tri-
getio: Quid, inquā, tibi videtur? Fauco quidem, inquit,
ordini plurimum, sed incertus sum tamen, & rem tan-
tam diligentissime discuti cupio. Fauorem, inquā,
tuum ille ergo paries habeat: Nam quod incertus es, et-
iam cum Licetio ac meipso tibi puto esse commune.
Prorsus, ait Licentius, ego huius sententiae certus sum.
Quid enim dubitem parietem, cuius mentionem fe-
cisti, antequam planē se crexerit diruere? Non enim
vere poetica tantum me auertere à philosophia potest,
quantum inueniendi veri diffidentia. Tum Trigetius
gaudens verbis: Habemus, inquit, iam quod plus
est, Licentium nō Academicum: Eos enim ille studio-
sissime defendere solebat. Hæc modo, inquit, omitte
quæso ne me hoc vafum quiddam & captatorium à
nescio, qua diuina re, quæ mihi ostētare se cōpit, & cui
me inhiantem suspendo, detorqueat atque dirumpat.
Hic ego multo vberius cernēs abundare lætities meas,
quā vel optare aliquando ausus sum, versum istum
gestiēs effudi: Sic pater ille deūm faciat sic altus Apol-
lo, Incipias: perducet enim ipse, si sequimur quod nos ire
iubet, atq; vbi ponere sedem, qui dat modo augurium,
nostrisq; illabitur animis. Nec enim altus Apollo est,
qui in speluncis, in mōtib; in nemoribus nidore thu-
ris pecudumq; calamitate concitatus implet insanos,
sed alius profecto est, alius ille altus veridicus, atque ip-
sa (quid enim verbis ambiam) veritas. Cuius vates sunt
quicunque possunt esse sapiētes. Ergo aggrediamur Li-
centi freti pietate cultores, & vestigiis nostris ignem
perniciōsum fumosarum cupiditatū opprimam⁹. Hic
iam inquit, interroga oro te si possim hoc tantum in-
scio quid explicare & tuis verbis & meis. Hoc ipsum
inquā, mihi respōde, primo vnde tibi videatur aqua
ista non temere sic, sed ordine influere. Nam quod il-
la ligneolis canalibus superlabitur, & ducitur vsque in
vſus nostros, potest ad ordinem pertinere. Factum est
enim ab hominibus ratione vtentibus, vt vno eius iti-
nere simul & biberent & lanarent, & pro locorum op-
portunitatibus consequens erat vt ita fieret. Quod ve-
ro illa, vt dicis folia sic inciderunt, vt hoc quod admi-
rati

A in consuetudinem verterat, vt aut primam si tales cu-
ra inerant, aut certe vltimam dimidiam tamen ferē
noctis partem peruigil quodcūque cogitarem: nec me
patiebar adolescentium lucubrationibus à meipso auo-
cari: quia & illi per totum diem tātum agebant, vt ni-
mium mihi videretur, si aliquid etiam noctium in stu-
diorum labore vsurparent, & id à me ipsi quoque prae-
ceptum habebant, vt aliquid & prae codices secum
agerent, & apud sese habitare consuefacerēt animum.
Ergo vt dixi vigilabam. Cū ecce aquæ sonus ponē bal-
neas, quæ praeſtuebat, eduxit me in aures, & animad-
uersus est solito attentius. Mirum admodum mihi vi-
debatur, quod nunc clarius, nunc pressius eadem aqua
strepebat silicibus irruens. Cōpi à me quærere, quēnam
causa esset. Fateor nihil occurrebat: cum Licentius le-
cto suo importunos percusso iuxta ligno forices terru-
it, seseq; vigilantem hoc modo indicauit. Cui ego, Ani-
maduertisti, inquā, Licetio. Nam video tibi musam tuā
lumen ad lucubrandum accendisse, quomodo canalīs
iste inconstanter sonet? Iam, inquit, mihi hoc non est
nouum. Nam desyderio serenitatis cum expergefactus

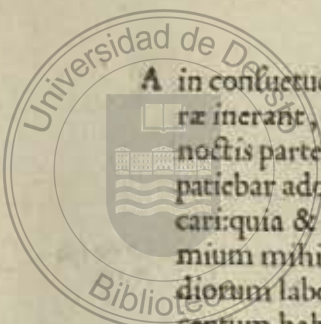
B aliquando aurem admouissem, ne imber ingrueret,
hoc agebat aqua ista quod nunc. Approbauit Trige-
tius. Nam & ipse in eodē conclauī lecto suo cubans vi-
gilabat nobis nescientibus: erant enim tenebræ, quod
in Italia etiam pecuniosis propē necesse est. Ergo vbi
vidi scholam nostram quantacūque aderat, nam &
Alipius & Nauigius in urbem ierant, etiam illis horis
non sopitam, & me cursus ille aquarum aliquid de se
dicere admonebat. Quidnam vobis, inquā, videtur
esse causæ, quod sic alternat hic sonus? Non enim quē-
quam putamus his horis vel transitu, vel re aliqua la-
nanda toties illum meatum interpellare. Quid putas,
inquit Licentius, nisi alicubi folia cuiuscemodi quæ au-
tumno perpetuo copioseq; decidunt, angustis canalīs
intertrusa euinci aliquando atque cedere: vbi autē vn-
da quæ vrgebat pertransierit, rursus colligi atque sti-
pari: aut aliquid aliud vario casu foliorum natantium
fieri, quod ad illum fluxum nunc refrenandum, nunc
emittendū similiter valeat? Visum est mihi probabile
aliud non habenti, confessusq; sum laudans ingenium
eius, nihil me inuenisse cum diu quæsissem, cur ita esset.
Tum interposito modico silentio, merito inquā, tu ni-
hil mirabaris, & apud Calliopē te intus tenebas. Me-
rito, inquit, ille. Sed modo planē dedisti mihi magnū
mirari. Quid nam hoc est, inquā? Quod tu, inquit,
ita miratus es. Vnde enim solet, inquā, oboriri ad-
miratio, aut quæ huius vitij mater est, nisi res insolita,
præter manifestum causarum ordinem? Et ille, Præter
manifestum, inquit, accipio: nam præter ordinem ni-
hil mihi fieri videtur. Hic ego erectior spe alacriore,
quā soleo esse cum aliquid ab his requiro, quod rem
tantam & tam subito heri pene ad ista cōuersus ado-
lescentis animus concepisset, nulla vnquam de his re-
bus inter nos antea quæstione agitata. Bene, inquā,
bene, sed prorsus bene multum sensisti, multum ausus
es: Hoc, mihi crede, longo intervallo transcendis He-
liconem, ad cuius verticem tanquam ad cælum perue-
nire conaris. Sed puerilem adesses huic sententiæ, nā
eam labefactare tentabo. Sine, inquit, modo me mihi,
quæso te, nam valde in aliud intēdi animum. Hic ego
nonnihil metuens, ne studio poetica penitus prouolu-
tus à philosophia longe raperetur: Irritor, inquā, abs

te versus istos tuos omni metrorum genere cantando
& vlulando insectari, qui inter te atque veritatem im-

1. Retra. Cap. 1.

1. Retra. Cap. 1.

Quid lib.
Metamor. 3.
Lepide allu-
sit ad parie-

†minime
metabilib.
i. Retract.
cap. 3.

*†al. odio-
sus.

Ordine cū-
sta deus H
administrat
Cap. V.
*†al. odio-
sus. *Si le-
gis ociosū,
tollenda est
negatio nō.
Vix enim pos-
sum eē. Nec
enim ocio-
sus est qui ē
tantam per-
ficit.

†nimium.

G rati sumus eueniret, quo tandem rerum ordine, ac nō potius casu factum putabimus? Quasi vero, inquit ille, aliter atque ceciderūt debuisse, aut potuisse cadere cuiquam videri potest, serenissime intuēti nihil posse fieri sine causa. Quid iam vis persequar sitis arborū atque ramorum, ipsumq; pondus quantum natura foliis imposuit: quid aëris, vel mobilitatem qua volitant, vel molliciem qua descendunt, variosq; lapsus pro affectione cœli, pro onere, pro figuris suis, cæterisq; innumerabilibus atque obscurioribus causis, quid me attinet querere? Latent ista sensus nostros, penitus latent: Illud tamen quod aggressæ quæstioni satis est, nescio quomodo animum non latet, nihil fieri sine causa. Postest enim ociosus*† percontator pergere querere, quæ causa erat, ut ibi arbores ponerentur? Respondebo, secutos esse homines vber terræ. Quid si fructuosæ arbores non sunt, ac temere natæ sunt? Et hic respondebo, vos parum videre. Nam temerariam quæ illas genuit nequaquā esse naturam. Quid plura? Aut aliquid sine causa fieri docear, aut nihil fieri, nisi certo causarū ordine credite. Cui ego: Licet, inquā me ociosum*† percontatorē voces, vix enim possum non esse, qui expugnaui, ne cū Pyramo & Thysbe colloquereris, pergam tamen querere abs te: Natura ista quauis videri ordinatam cui bono, ut de cæteris rebus innumerabilibus taceam, istas ipsas arbores quæ fructus non afferūt, procreauit? At illo cogitante quid diceret, ait Trigeti? Nūquid nam vsus arbustorum in solis fructibus præbetur hominibus? Quanta sunt alia, quæ vmbra, quæ lignis, postremo quæ ipsis frondibus seu foliis fiant? Noli obsecro, inquit ille, interrogationibus eius hæc reddere. Innumerabilia sunt enim quæ proferri possunt, ex quibus nulla est hominibus utilitas, aut certe ita latet, vel imbecilla est, ut ab hominibus præsertim nobis erui defendiue non possit. Ipse potius nos doceat, quomodo aliquid fiat quod non causa præcesserit. Post, inquā, ista videbimus. Nō enim iam me necesse est esse doctorem, cum tu qui iam tantæ rei te certum esse professus es, adhuc me nihil docueris minimū† discere cupientem, & propter hoc solum dies noctesq; vigilantem. Quō me mittis, inquit? An quia leuius te sequor, quā ista folia ventos, quibus in profluentē aquā iaciuntur, ut eis cadere parum sit, nisi etiam trahantur.

I Nam quid aliud erit cum Licentius & Augustinum, & ea quæ sunt in media philosophia docet? Noli obsecro, inquā, aut te tantum abiicere, aut me extollere. Nam & ego in philosophia puer sum, & non nimis curo cū interrogo per quem mihi ille respondeat, qui me quotidie querulum accipit. Cuius te quidem credo quādoque vatem futurum: Neque hoc quandoque forsitan longum est. Sed tamen alij quoque multum sepositi ab huiusmodi studiis docere aliquid possunt, cum discretum societati, quasi vinculis interrogationum coarctantur. Idem autem aliquid non est nihil. An nō vides (tuo enim simili vtar libentius) illa ipsa folia quæ feruntur ventis, quæ vndis innatant, resistere aliquantum præcipitanti se flumini, & de rerum ordine homines commonere, si tamen hoc quod abs te defenditur, verum est? Hic ille lecto etiam exiliens præ lætitia, Quis neget deus magne, inquit, te cuncta ordine rationis administrare: Quā se omnia tenet, quā raris successionibus in nodos suos vrgentur, quanta & quam multa facta sunt, ut hæc loqueremur, quanta sunt, ut te inueniamus. Vnde enim hoc ipsum, nisi ex rerum ordine manat & ducitur, quod euigilauiamus,

quod illum sonum aduertisti, quod quæstisti tecum cau-
sam, quod tu causam tantillæ rei non inuenisti? Sorex
etiam prodiiit, ut ego vigilans prodar. Postremo tuus
etiam ipse sermo te fortasse id nō agente, nō enim cui-
quam in potestate est, quid veniat in mentē, sic nescio
quomodo circumagitur, ut à me ipse docear†, quid tibi
debeam respondere. Nanq; oro te si hæc quæ à nobis di-
cta sunt literis, ut instituiisti, mandata perueniatur pau-
lo latius ad hominū famam, nōne ita res magna vi-
debitur, ut de illa consultus aliquis vates magnus, aut
Chaldaeus respondere debuerit, multo ante quā eue-
nerit? Quod si respondisset, ita diuinus diceretur, ita ef-
ferretur laudibus hominum, ut tamē ex eo nemo quæ-
rere auderet, cur folium ex arbore ceciderit, aut utrū
mus oberrās iacenti homini molestus fuerit? Nūquid-
nam enim talia futura quisquam illorum aut per se di-
xit aliquādo, aut à consultore coactus est dicere? Atqui
si futurū quendā librum non ignobilem diceret, & id
necessario euenturum videret, non enim posset aliter
diuinare, profecto quicquid volitatio foliorū in agro,
quicquid vilissima bestiola in domo facit, tam sunt in
rerū ordine necessaria quā illa literæ. Iis enim ver-
bis fiunt, quæ sine illis præcedentibus vilissimis rebus,
nec in mentem venire possent, nec ore procedere po-
sterisq; mandari. Quare iam rogo, nemo ex me quæ-
rat, cur quidq; fiat. Satis est nihil fieri, nihil gigni quod
non aliqua causa genuerit ac mouerit. Hic appa-
ret te, inquā, nescire adolescens quā multa & à qua-
libus viris contra diuinationem dicta sint. Sed respo-
de nunc, non utrū fiat aliquid sine causa, nam id iam
video te nolle respondere: sed ordo iste susceptus tuus
bonū ne quicquā, an malum tibi esse videatur. Et ille
submurmurans, Nō, inquit, sic rogasti, ut vnum ē duo-
bus quæam respondere. Video hic enim quādam me-
dictatē. Nam ordo mihi, nec bonū, nec malū videtur.
Quid saltem censes, inquā, ordini esse cōtrarium? Ni-
hil, ait ille. Nam quomodo esse contrarium quicquam
potest ei rei, quæ totū occupauit, totum obtinuit? Quod
enim erit ordini contrarium, necesse erit esse præter
ordinem. Nihil autem esse præter ordinē video. Nihil
igitur ordini oportet putare esse contrarium. Ergo ne
ait Trigeti, contrarius ordini error nō est? Nullo mo-
do, inquit. Nam neminē video errare sine causa. Cau-
sarum autem series ordine includitur. Et error ipse nō
solum gignitur causa, sed etiam gignit aliquid cuius
causa fit. Quāobrem, quo extra ordinem non est, eo nō
potest ordini esse contrarius. Et cum tacuisset Trigeti-
us, egōque me ipsum non caperem gaudio, quod vide-
bam adolescentem charissimi amici filium etiam me-
um fieri, nec hoc solum, verum in amicum quoq; iam
mihi surgere atque grandescere, & cuius studium, vel
in mediocres literas desperaueram, quasi respecta* pos-
selliōe sua toto impetu in mediam venire philosophi-
am. Quod dū tacitus miror & exæstuo in gratulatio-
nem, subito ille, quasi mente quadam correptus exclā-
mat, O si possem dicere quod volo. Rogo vbi vbi estis
verba succurrite, & bona & mala sunt in ordine. Cre-
dite si vultis. Nam quomodo id explicem nescio.

Ego mirabar & tacebam. Trigeti, autem vbi vi-
dit hominem paululum quasi digesta ebrietate affa-
bilem factum redditūq; colloquio. Absurdum, inquit,
mihi videtur Liceti & planē alienum à veritate quod
dicis. Sed quāso patiari me paululum, nec perturbes
clamitando. Dic quod vis, ait ille: Non enim metuo ne
me auferas ab eo quod video ac penē tenco. Vtinā, in-
quit,

†ut me ipse
doceat.

†ab

L

Ordo oīa
cōplectitur.
Cap. VI.

Aliis, sub-
morans.

M

*al. despecta
Deus nō di-
ligit mala,
licet ad or-
dinē perti-
neant.
Cap. VII.

Aquit, ab eo quem defendis ordine deus non sis, non tanta in deum feraris (vt mitius loquar) incuria. Quid enim potuit dici magis impiū quam etiam mala ordine contineri? Certe enim deus amat ordinē. Vere amat, ait ille, ab ipso manat, & cum ipso est. Et si quid potest de re tantum alta conuenientius dici, cogita quāto ipse tecum. Nec enim sum idoneus qui te ista nūc doceam.

Quid cogitem? inquit Trigetius. Accipio prorsus quod dicis, satisq; mihi est in eo quod intelligo. Certe em̄ & mala dixisti ordine contineri, & ipsum ordinē manare à summo deo atq; ab eo diligi. Ex quo sequit̄, vt & mala sint à summo deo, & mala deus diligit. In qua conclusione timui Licentio. At ille ingemiscens difficultate verborum, nec omnino quarens quid responderet, sed quemadmodū quod respondendum erat promeret. Nō diligit deus mala, inquit, nec ob aliud nisi quia ordinis non est vt deus mala diligit. Et ordinem ideo multum diligit, quia per eum nō diligit mala. At vero ipsa mala quā possunt non esse in ordine, cum deus illa non diligit. Nam iste ipse est malorum ordo, vt non diligantur à deo. An paruus rerum ordo tibi videtur, vt & bona deus diligit, & non diligit mala? Ita nec prater ordinem sunt mala quæ non diligit deus, & ipsum tamen ordinem diligit: hoc ipsum enim diligit diligere bona, & non diligere mala, quod est magni ordinis, & diuinæ dispositionis. Qui ordo atque dispositio quia vniuersitatis congruentiam ipsa distinctione custodit, fit vt mala etiā esse necesse sit. Ita quasi ex antithetis quodammodo, quod nobis etiam in oratione incūdum est: id est, ex contrariis omnium simul rerum pulchritudo figuratur. Post hoc interfuit modice. Et repente sese erigens quā Trigetius lectum habebat. Nam quāto ex te quāso, inquit, iustus ne sit deus? Tacebat ille, nimis vt postea retulit admirans & horrens subito condiscipuli & familiaris sui afflatum noua inspiratione sermonem. Quo tacente ille ita secutus est. Si enim deum iustum non esse responderis, tu videris quid agas, qui me dudum impietatis arguebas. Si autē vt nobis traditur, nōsque ipsius ordinis necessitate sentimus, iustus est deus, sua cuique distribuendo vtique iustus est. Quæ autem distributio dici potest, vbi distinctio nulla est? Aut quæ distinctio si bona sunt omnia? Quidve prater ordinem reperiri potest, si dei iustitia bonorum malorumque meritis sua cuique redduntur? Iustum autem deum omnes fatemur. Totum igitur ordine includitur. Quibus dictis resilit ē strato, & iam lenior voce cū ei verbum nemo faceret. Nihil ne mihi, inquit, vel tu qui compulisti ad ista respondes? Cui ego: Noua nunc religio istec in te incessit, cedo inquam. Sed quod videbitur per diem respondebo, qui mihi iam videtur redire, nisi lunæ est ille, qui fenestris fulgor induitur. †

B Simul & tacendum est, ne tanta bona tua Licenti absorbeat obliuio. Quando enim nostræ literæ non sibi hæc mandari flagitent? Dicam planē tibi quod sentio, disputabo aduersum te quantū possum: non enim mihi si me viceris maior triumphus dari potest. Si autē vel calliditati vel acuto cuidam errori hominum, quorum partes suscipere tentabo, cesserit imbecillitas tua, quæ minus pasta eruditione disciplinarū tantū deum fortasse sustinere non poterit, res te ipsa comonebit, quantæ tibi vires vt in eum firmior redeas parandæ sint. Simul quia & istam disputationem nostrā climatius volo prouenire, non enim eam grossis* auribus debeo. Nam Zenobius noster multa mecum sepe de rerū ordine contulit, cui alta percunctanti nūquam satisfacere

Tomus primus.

potui, seu propter obscuritatem rerum, seu propter temporum angustias. Crebrarum autem ille procrastinationum vsque adeo impatiens fuit, vt me quō diligentius & copiosius respondere cogeret, etiā carmine prouocaret, & bono carmine, vnde illum magis ames. Sed neq; tunc tibi legi potuit ab istarum rerum studio remotissimo, neq; nunc potest. Nam profectio eius tam repentina & perturbata fuit tumultu illo, vt nihil istorum venire nobis in mētem potuerit: nā id relinquere mihi responsuro statuerat: & multa concurrunt cur ei sermo iste mittatur. Primum est, quia debetur. Deinde, quia cuiusmodi nunc vitam ducamus, etiā sic indicari eius in nos beneuolentiæ decet. Postremo, quod in gaudio de spe tua nemini cedit. Nam & cum præsens esset pro familiaritate patris tui, vel potius omnium nostrū, multum sollicitus erat, ne ingenij tui quedam scintille, quas diligenter animaduvertebat, non tam conflaretur cura mea, q̄ tua extingueretur incuria. Et cum te poetice quoq; studiosum esse cognouerit, sic gratulabitur, vt eum mihi gestientem videre iam videar.

Nihil mihi quidem gratius facies, inquit, sed siue mobilitatem meam & puerilē leuitatem ridebitis, siue aliquo vere diuino nutu & ordine sit in nobis, non vobis dubitem dicere, pigrior sum ad illa metra subito effectus, alia longe nescio quid mihi nunc luce resplenduit. Pulchrior est philosophia fateor q̄ Thysbe, quā Pyramus, quā illa Venus & Cupido, talesq; omnino di amores. Et cum suspirio gratias Christo agebat. Accipi ego hæc, quid dicam libenter, aut quid non dicam? Accipiat quisq; vt volet, nihil curo nisi quod forte immo diceba. Interea post paululū dies sese aperuit, surrexerunt illi, & ego l. ibi lachrymans multa oraui. Cum audio Licentiū succinentē illud propheticum lete atq; garrule: Deus virtutum conuerte nos, & ostende faciem tuam & salui erimus. Quod pridie post cornā cum ad requisita naturæ foras exisset, paulo clarius cecinit, quā vt mater nostra ferre posset, quod illo loco talia continuo repetita caneretur. Nihil enim aliud dicebat, quoniam ipsum cantilenæ modum nuper hauserat, & amabat, vt sit, melos inusitatū. Obiurgauit eum religiosissima vt seis femina, ob hoc ipsum quod inconueniēs locus cantico esset. Tū ille dixerat iocans, Quasi vero si quis me hic inimicus includeret, non erat deus exaudire vocē meam. Ergo mane cum regressus esset solus, nā vterq; ob eandem causam processerat, accessit ad lectulum meū. Verum dic mihi, inquit, ita fiat nobis quod vis, quid de me existimes. Atq; ego adolescentis dextrā apprehendens, quid in quā existimem sentis, credis, intelligis. Neq; enim arbitror te frustra heri tādī cecinisse, vt virtutū deus conuerso tibi se ostendat. At ille cū admiratione recordatus, magnū, inquit, dicis & verum. Non enim me ipsum parū mouet quod modo tam agre auocabar à nugis illis carminis mei, & iā redire ad eas piget & pudet, ita rotus in quadam magna & mira subuehor. Nonne hoc est, vere in deū conuertis? Simul & illud gaudeo quod frustra mihi scrupulus superstitionis iniectus est, quod tali loco talia cātatabam. Mihi, in quā, neq; hoc displicet, & ad illū ordinē puto pertinere, vt etiam hinc aliquid diceremus. Nā illi cantico, & locum ipsum, quo illa offensa est, & noctē cōgruere video. A quibus em̄ rebus putas nos orare vt conuertamur ad deū, eiusq; faciē videamus, nisi à quodam corno corporis atq; sordibus, & itē à tenebris quibus nos error inuoluit? Aut quid est aliud conuerti, nisi ab immoderatione vitiorū, virtute ac tēperantia in sese

o attolli?

Liberaliū dī
sciplinarum
E vtilitas.
Cap. VIII.

Psalm. 79.

2. de ordine
cap. 7.

Verfuset ex
And. Terē.

† inducitur.

* aliāscraffis

G attolli? Quidve aliud est dei facies, quam ipsa cui suspiramus, & cui nos amare mûdos pulchrosque reddimus veritas? Melius dici non potest, inquit, exclamans. Deinde suppressius quasi ad aurem, vide quæso quanta occurrerunt vt credam erga nos aliquid iam prosperiore ordine fieri. Si ordinem, inquam, curas, redeundum tibi est ad illos versus. Nam eruditio disciplinarum liberalium modesta sanè atq; succincta, & alacriores & perseverantiores & comptiores exhibet amatores amplectendæ veritati, vt & ardentius appetât, & constantius insequantur, & inhæreant postremo dulcius, Quæ vocatur Licenti beata vita. Qua nominata, omnes sese erigunt, & quasi attendunt in manus, vtrum habeas quod dare possis egentibus variisq; morbis impeditis. Quibus sapientia cum præcipere cœperit, vt medicum perferant, sêque cum aliqua patientia curari sinant, in pannos suos recidunt. Quorum concalescentione tabificati, scabiem voluptatum ærumnosarum scalpunt libentius, quàm vt monita medici paululum dura & morbis onerosa perpetiendo atque subeundo valitudini sanorum luci; reddantur. Itaq; illo summi dei

i. Retract.
cap. 3.

i. Retract.
cap. 3.

i. Retract.
cap. 3.

f moto.

* alia, pin-
nulas.

i. Retract.
cap. 3.

H nomine ac sensu tanquam stipe contenti viuunt miseri, viuunt tamen. Alios autem viros, vel vt verius loquamur, alias animas dum hoc corpus agunt, iam thalamo suo dignas cõiunx ille optimus ac pulcherrimus querit, quibus nõ viuere, sed beate viuere satis sit. Vade ergo interim ad illas Musas. Veruntamē scis quid te facere velim? Iube ait quod placet. Vbi se, inquam, Pyramus & illa eius supra seminecem, vt cantaturus es, interemerint, in dolore ipso, quo tuum carmen vehementius inflammari decet, habes commodissimam opportunitatem. Arripe illius fœdæ libidinis & incendiorum venenatorum execrationem, quibus miseranda illa cõtingunt. Deinde totus attollere in laudem puri & synceri amoris, quo animæ dotata disciplinis, & virtute formosæ copulantur intellectui per philosophiam, & non solum mortem fugiunt, verumetiam vita beatissima perfruuntur. Hic ille tacitus ac diu consyderatione nutans, nudato capite abcessit. Deinde ego quoq; surrexi, redditusq; deo quotidianis votis, ire cœperamus in balneas. Ille enim locus nobis, cum cœlo tristi in agro esse minime poteramus, aptus ad disputandum & familiaris fuit. Cum ecce ante fores aduertimus gallos gallinaceos ineuntes pugnam nimis acrem. Libuit attendere. Quid enim non ambiunt, quâ non peragant oculi amatum, ne quid inde innuat pulchritudo rationis cuncta scientia & nescientia modificatis & gubernantis, quæ inhiantes sibi sectatores suos trahit quacunque atq; ubicunque sectari iubet. Nam vnde aut vbi non potest signum dare? Vt in eisdem ipsis gallis erat videre, intenta proiectius capita, inflatas comas, vehemētes ictus, cautissimas euitationes, & in omni motu animalium rationis expertium nihil non decorum, quippe alia ratione desuper omnia moderante. Postremo legē ipsam victoris, superbum cantum, & membra in vnum quasi orbem collecta velut in fastum dominationis. Signum autē victi, elatas à ceruice pennulas* & in voce atque motu deformē totum, & eo ipso naturæ legibus nescio quomodo concinnum & pulchrum. Multa quærebamus. Cur sic omnes, cur propter dominationem in subiectas sibi fœminas, cur deinde nos ipsa pugna facies aliquantum & præter altiore istam consyderationem duceret in voluptatē spectaculi? Quid in nobis esset quod à sensibus remotum multa quæreret. Quid rursus quod ipsorum sensuum inuitatione caperetur.

Dicebamus nobis ipsis, Vbi non lex? Vbi non meliori K debitum imperium? Vbi non vmbra constantiæ? Vbi non imitatio verissimæ illius pulchritudinis? Vbi non modus? Atq; inde admoniti vt spectandi modus esset, perreximus quò propositum erat. Atque ibi vt potuimus sanè diligenter, nam & recentes res erant, & quando poterant tam insignia trium studiosorum memoriam effugere: omnia nostræ lucubrationis opuscula in hanc libelli partem contulimus. Nihilq; à me aliud actum est illo die vt valitudini parcerem, nisi quod ante cœnam cum ipsis dimidium volumen Virgilij audire quotidie solitus erā, nihil nobis vbiq; aliud quàm rerum modum consyderantibus. Quem non probare nemo potest, sentire autem cum quisque aliquid studeose agit difficillimum atque rarissimum.

Deinde postridie bene mane alacres ad solitum locum conuenimus, in eoque concedimus. Et ego attentissime ambobus: Hic esto, inquam, Licenti quantum potes, & tu quidem Trigeti, nec enim parua res agitur, De ordine quærimus: Quid ego nunc quasi in schola illa vnde me quoquo modo euasisse gaudeo cõstitutus, copiose atque ornate vobis ordinem laudem? Accipite si vultis, immo facite vt velitis, quo neque quicquam de huius laude breuius, neque vt mihi videtur verius dici potest. Ordo est quem si tenuerimus in vita, perducet ad deum, & quē nisi tenuerimus in vita, non perueniemus ad deum. Peruētuos autem nos iam, nisi me animus de vobis fallit, præsumimus & speramus. Diligentissime igitur inter nos ista quæstio versari debet atque dissolui. Vellem adessent ceteri, qui nobiscum his negociis solent interesse. Vellem si fieri posset non istos tantum, sed omnes saltem familiares nostros, quorum semper admiror ingenium nunc mecum habere quàm vos estis intentos, aut certe ipsum tantum Zenobium, quem de hac re tanta molientē nunquam pro eius magnitudine ociosum accepi. Sed quia id non enenit, legent literas nostras, quoniam instituiamus iam de istis rebus verba non perdere, resq; ipsas à memoria fugaces, scriptorum quasi vinculo quo reducuntur innectere. Et sic fortasse ordo ipse poscebat, qui eorum procurauit absentiam. Nam & vos profecto in rem tantam, quia solis perferenda imponitur, nobis erectiore animo insurgitis: & cū illi legerint qui nobis maxima cura sunt, si quid eos mouerit ad contradicendū, alias nobis disputationes disputatio ista procreabit, sêque ipsa successio sermonum in ordinem inseret disciplinæ. Sed nunc vt promiseram Licentio quātum res patitur aduersabor, qui totam causam iam penē confecit, si possit eam defensionis muro stabiliter firmeq; vallare.

Ordo dux
ad deum.
Cap. IX.

Ordo quid.
Cap. X.

Hic vbi eos silentio, vultu, oculis, suspensione, atq; immobilitate membrorum & rei magnitudine satis commotos, & audiendi desyderio inflammatos esse cõspexi. Ergo, inquam, Licenti si tibi videtur, collige in te quicquid virium potes, elima quicquid habes acuminis, & ordo iste quid sit, definitione complectere. Tum ille vbi se ad definiendū cogi audiuit, quasi aqua frigida aspersus exhorruit, & turbatiore vultu me intuens, atque vt sit ipsa trepidatione subridens. Quid hoc est rei, quod quasi tibi videor, inquit, annuere, nescio quo aduentitio spiritu me credis inflatum? Statimq; sese animans, aut fortasse ait aliquid mecum est. Paululumque siluit, vt in definitione quicquid illi de ordine notionis erat cōduceretur. Deinde erectior, Ordo est, inquit, per quē aguntur omnia quæ deus constituit. Quid ipse deus, inquam, non tibi videtur agi ordine? Proorsus, inquit, videtur.

A videtur. Ergo agitur deus, ait Trigetius. Et ille: Quid enim, inquit, Christum deum negas, qui & ordine ad nos venit, & à patre deo missum esse se dicit? Si igitur deus Christum ordine ad nos misit, & deum Christum esse non negamus, non solum agit omnia, sed agitur ordine etiam deus. Hic Trigetius addubitans: Nescio, inquit, quomodo istud accipiam. Deum enim quando nominamus non quasi mentibus ipse Christus occurrit, sed pater. Ille autem tunc occurrit, quando dei filium nominamus. Bellam rem facis, inquit Licentius. Negabimus ergo dei filium deum esse? Hic ille, cum ei respondere periculosum videretur, tamen se coëgit atque ait, Et hic quidem deus est, sed tamen proprie patrem deum dicimus. Cui ego, Cohibe te potius, inquam, Non enim filius improprie deus dicitur. At Trigetius religione commotus, cum etiam verba sua scripta esse nollet, urgebat Licentius ut manerent, puerorum scilicet more, vel potius hominum prophanas penè omnium, quasi vero gloriandi causa inter nos illud ageretur. Cuius motum animi cū obiurgare grauioribus verbis, erubuit: qua eius perturbatione animaduerti ridens latantemq; Trigetium. Et ambobus: Ita ne agitis, inquam? Nonne vos mouet quibus vitiorum molibus atque imperitiæ tenebris premamur & cooperiamur? Hæcine est illa paulo ante vestra de qua ineptus lætabar attentio, & in deum veritatemque surrectio? O si videretis vel tam lippientibus oculis q̄ ego in quibus periculis iaceamus, cuius morbi dementia risus iste indicet. O si videretis, quàm cito, quàm statim, quātōq; productius eum verteretis in fletus. Miseri, nescitis vbi simus? Demersos quidem esse animos omnium stultorum indoctorumq; commune est, sed non vno atq; eodem modo demersis opem sapientia & manum porrigit. Alij sunt credite, alij sunt qui sursum vocantur, alij qui in profunda laxantur. Nolite obsecro vos geminare mihi miseras. Satis mihi sint vulnera mea, quæ vt sanentur, penè quotidianis fletibus deum rogās, indigniorem tamen esse me qui tam cito saner quàm volo sæpe memetipso conuincio. Nolite obsecro si quid mihi amoris, si quid necessitudinis debetis, si intelligitis quantū vos diligam, quanti faciam, quantū me cura exagitet morum vestrorū, si dignus sum quem nō negligatis, si deniq; deo teste non mentior, nihil me plus mihi optare quàm vobis, rependite mihi beneficiū. Et si me magistrum libenter vocatis, reddite mihi mercedem. Boni estote. Hic vbi ne plura dicerem lachrymæ mihi modum imposuerunt, Licetius modestissime ferens quod omnia scribebantur. Quid enim, ait, fecimus oro te? Adhuc, inquam, nec fateris saltem peccatū tuum? Tu nescis in illa schola grauius me stomachari solitum, quod vsque adeo pueri non vtilitate atque decore disciplinarum, sed inanissimæ laudis amore ducerentur, vt quosdam etiam aliena verba recitare nō puderet, exciperentque plausus: o ingemiscendum malū ab eisdem ipsis, quorum erant illa quæ recitabant. Ita vos quauis nihil vnquam (vt opinor) tale feceritis, tamen & in philosophiam, & in eam vitam quam me tandem occupasse lator, æmulationis tabificæ atq; inanis iactantiæ vltimam, sed nocentiorē cæteris omnibus pestem introducere ac profeminare conamini: & fortasse quia vos ab ista vanitate morboque deterreo, pigriores eritis ad studia doctrinæ, & ab ardore vtolæ famæ repercussi, in torpore inertie congelabitis. Me miserum, si necesse erit tales etiam nunc perpeti, à quibus vitia decedere sine aliorum vitiorum

Tomus primus.

successione non possunt. Probabis, ait Licentius, quàm D purgatiores futuri simus. Modo illud obsecramus per omnia quæ diligis, vt ignotum nobis velis, atque illa omnia deleri iubeas, simul vt parcas etiam tabulis, quas iam non habemus. Non enim aliquid in libros translatum est eorum quæ à nobis multa disserta sunt. Prorsus inquit Trigetius, maneat nostra pœna, vt ea ipsa quæ nos illicit fama flagello proprio à suo amore deterreat. Vt enim solis amicis & familiaribus nostris literæ istæ innotescant, non parum desudabimus. Assensus est ille.

Atq; interea mater ingressa est, quæsiuitque à nobis quid promouissemus, nam & ei quæstio nota erat. Cuius & ingressum & rogationem cum scribi nostro more iussissem. Quid agitis, inquit, Nunquid nam in illis quos legitis libris etiā fœminas vnquam audiui in hoc genus disputationis inductas? Cui ego, Non valde curo, inquam, superborum imperitorumq; iudicia, qui similiter in legendos libros atq; in salutandos homines irruūt. Non enim cogitant quales ipsi, sed qualibus induti vestibus sint, & quanta pompa rerum fortunæq; præfulgeant. Isti enim in literis non multum attendūt, aut vnde sit quæstio, aut quò peruenire differentes moliantur, quidve ab eis explicatum atque confectum sit. In quibus tamen quia nonnulli reperiuntur quorū animi cōtemnendi non sunt, aspersi sunt enim quibusdam condimentis humanitatis, & facile per aureas depictasq; ianuas ad sacrosancta philosophiæ penetralia perducuntur, satis eis fecerunt & maiores nostri, quorū libros tibi nobis legētib; notos esse video. Et his temporibus, vt omittam ceteros, vir & ingenio & eloquentia & ipsis insignibus muneribus fortunæ, & quod ante omnia est, mente præstantissimus Theodorus, quem bene ipsa nosti, id agit, vt & nūc & apud posteros nullum genus hominum de literis nostrorum temporum iure cōqueratur. Mei autem libri si quorum forte manus tetigerint, lectōque meo nomine non dixerint, iste quis est codicemq; proiecerint: sed vel curiosi vel nimium studiosi cōtempta vilitate liminis intrare perrexerint: me tecum philosophantem non moleste ferent, nec quenquam istorū quorum meis literis sermo miscetur, fortasse cōtemnent. Sunt enim nō solum liberi, quod cuius disciplina liberali, nedum philosophiæ satis est, sed summo apud suos loco nati. Doctissimorum autem hominum literæ etiam sutores philosophatos, & multo viliora fortunarum genera continent. Qui tamen tanta ingenij virtutisq; luce fullerūt, vt bona sua cum quolibet huiuscemodi nobilitate nullo modo vellent etiā si possent vlla cōditione mutare. Nec deerit mihi credere tale hominum genus, cui plus placeat hoc ipsum, quia mecum philosopharis, quàm si quid hic aliud aut iucunditatis aut grauitatis inuenerit. Nam & fœminæ sunt apud veteres philosophatæ, & philosophia tua mihi plurimum placet. Nam ne quid mater ignores, hoc Græcū verbum, quod philosophia nominatur, Latine amor sapientiæ dicitur. Vnde etiam diuinæ scripturæ, quas vehementer amplecteris non omnino philosophos, sed philosophos huius mundi euitandos atque irridendos esse præcipiunt. Esse autem alium mundum ab istis oculis remotissimum, quem paucorum sanorū intellectus intuetur, satis Christus ipse significat, qui non dicit, Regnum meum non est de mundo: sed, Regnum meū non de hoc mundo. Nam quisquis omnem philosophiam fugiendam putat, nihil nos vult aliud q̄ non amare sapientiā. Cōtemnerem te igitur in his literis meis, si sapientiā non amares: nō autem con-

Mūdi tantā philosophia sacris literis taxatur. Cap. XL.

1. Retraçta. cap. 3.

E

De beatavita in præfatione.

F

Col. 1. 1. Retraçta. cap. 3.

Ioan. 18.

o ij temnerem

Gtemnerem si eam mediocriter amares, multo minus si tantum quantum ego amares sapientiam. Nunc cum eam multo plus quam meipsum diligas, & nouerim quantum me diligas, cumque in ea tantum profeceris, ut iam nec cuiusvis incommodi fortuiti, nec ipsius mortis, quod viris doctissimis difficillimum est, horrore deterrearis, quam summam philosophiae arcem omnes esse confitentur, ego ne me non libenter tibi etiam discipulum dabo? Hic illa cum blande ac religiose nunquam me tantum mentitum esse dixisset, & viderem tam multa nos verba fuisse, ut neque scribenda non essent, & iam libri modus esset, neque tabulae reliquae forent, placuit quaestionem differri, simul ut meo stomacho parcerem. Nam cum plusquam vellem commouerant ea quae mihi euomenda in illos adolescentes necessario visa sunt. Sed cum abire coepissemus, Memento, inquit Licentius, quod multa, & quam necessaria nobis abs te accipienda per occultissimum illum diuinumque ordinem etiam te nesciente subministrantur. Video, inquam, & ingratus deo non sum, vosque ipsos qui haec aduertitis ob id ipsum praesumo fore meliores. Hoc fuit tantum illo die negotium meum.

H

DIVI AVRELII AVGV-
stini Hipponensis episcopi, de
Ordine Liber Secundus.

Ordinis de-
finitio expe-
ditur.
Cap. I.

De beata vi-
ta in narra-
tione prime
disputationis

INTERPOSITIS deinde pauculis diebus, venit Alipius, & exorto sole clarissimo, inuitauit caeli nitor, & quantum in illis locis hyeme poterat, blanda temperies in pratum descendere, quo sapientius & familiarius utebamur. Nobiscum erat etiam mater nostra, cuius ingenium, in res diuinas inflammatum animum, cum antea conuietui diuturno & diligenti consyderatione perspexeram: tum vero in quadam disputatione non paruae rei, quam die natali meo cum conuiuiis habui, atque in libellum contuli, tanta mihi mens eius apparuerat, ut nihil aptius verae philosophiae videretur. Itaque institueram cum abundaret ocio, agere ut colloquio nostro non deesset. Quod in primo etiam huius operis libro abs te cognitum est. Cum igitur memorato in loco ut commodum potuimus confedissemus, ego illis duobus adolescentibus, Quauis vobis, inquam, succensuerim pueriliter de magnis rebus agentibus, tamen mihi videtur non sine ordine propitio deo accidisse, quod in sermone quo vos ab ista leuitate detrahebam, tempus ita consumptum est, ut res tanta ad Alipij aduentum dilata videatur. Quapropter quoniam ei iam quaestionem notissimam feci, & quantum in ea processerimus ostendi, paratusne es Licenti causam quam suscepisti ex illa tua definitione defendere? Nam meminisse me arbitror te ordinem esse dixisse per quem deus ageret omnia. Paratus sum, inquit, quantum valeo. Quomodo ergo, inquam, agit ordine omnia deus? Ita ne ut etiam se ordine agat, an praeter eum ordinem ab eo caetera gubernantur? Vbi omnia bona sunt, inquit, ordo non est. Est enim summa aequalitas, quae ordinem nihil desyderat. Negas, inquam, apud deum omnia bona esse? Non nego, inquit. Conficitur, inquam, neque deum, neque illa quae apud deum sunt ordine administrari. Concedebat. Nunquidnam, inquam, omnia bona nihil tibi videntur esse? Immo ait ipsa vere sunt. Vbi est ergo, inquam, il-

lud tuum quod dixisti, omnia quae sunt ordine admi-
nistrari, nihilque omnino esse quod ab ordine separa-
tum sit? Sed sunt, inquit, etiam mala per quae factum
est, ut & bona ordo concludat. Nam sola bona non or-
dine reguntur, sed simul bona & mala. Cum autem di-
cimus, omnia quae sunt, non solum utique bona dici-
mus. Ex quo fit ut omnia simul quae deus administrat,
ordine administrantur. Cui ego, Quae administrantur
& aguntur videntur tibi moueri, an immobilia putas
esse? Ista, inquit, quae in hoc sunt mundo, fateor moue-
ri. Reliqua, inquam, negas? Quae sunt cum deo, inquit,
non mouentur, reliqua omnia moueri arbitror. Cum
igitur ea quae cum deo sunt, inquam, non moueri pu-
tas, caetera autem concedis moueri, ostendis omnia, quae
mouentur non esse cum deo. Repete hoc ipsum, inquit,
paulo planius. Quod non mihi visus est difficultate in-
telligendi fieri voluisse, sed quaerendi spatio, quo inue-
niret quid responderet. Dixisti, inquam, ea quae cum
deo sunt non moueri, caetera autem moueri. Si ergo
haec quae mouentur non mouerentur si essent cum deo,
quoniam omnia, quae sunt cum deo negas moueri, re-
stat ut praeter deum sint quae mouentur. Quibus dictis
adhuc tacebat: cum tandem, Videtur mihi, inquit, quod
& in hoc mundo si qua non mouentur, cum deo sunt.
Nihil hoc ad me, inquam. Fateris enim ut opinor non
omnia, quae in hoc mundo sunt non moueri. Ex quo
conficitur non omnia mundi huius esse cum deo. Fa-
teor, inquit, non omnia. Ergo est aliquid sine deo.
Non, inquit. Cum deo sunt igitur omnia. Hic cuncta-
bundus. Quaesio, inquit, illud non dixerim, quod sine
deo nihil sit. Nam prorsus omnia, quae mouentur non
mihi videntur esse cum deo. Sine deo est, inquam, igi-
tur caelum hoc, quod moueri nemo ambigit. Non est,
inquit, sine deo caelum. Ergo est aliquid cum deo quod
moueatur. Non possum, inquit, ut volo explicare quod
sentio: Tamen quid moliar dicere, peto ut non expecta-
tis verbis meis, sagacissime si potestis intelligatis. Na
& sine deo mihi nihil videtur esse, & quod cum deo
est rursum videtur inconcussum manere. Caelum au-
tem dicere sine deo esse non possum, non solum quod
nihil sine deo esse arbitror, sed quod caelum pure habe-
re aliquid quod non mouetur, quod vere, aut deus est,
aut cum deo, quauis ipsum caelum non dubitem verti
ac moueri. Defini ergo, inquam, si placet, quid sit
esse cum deo, & quid sit non esse sine deo. Si enim de ver-
bis inter nos controuersia est, facile contemnetur, dum-
modo rem ipsam quam concepisti mente, videamus.
Odi ego, inquit, definire. Quid ergo faciemus, inquam?
Tu, inquit, defini quaesio. Nam facilius est mihi videre
in alterius definitione quod non probem, quam quic-
quam bene definiendo explicare. Geram tibi morem,
inquam. Videtur tibi id esse cum deo, quod ab eo regi-
tur atque administratur? Non, ait ille, hoc animo con-
ceperam, cum dicebam ea quae non mouentur esse cum
deo. Vide ergo, inquam, utrum haec tibi saltem defini-
tio placeat, Cum deo est, quicquid intelligit deum. Co-
cedo, inquit. Quid ergo, inquam, sapiens tibi deum
intelligere non videtur? Videtur, inquit. Cum er-
go sapientes non solum in vna domo, aut vrbe, sed e-
tiam per immensa regionum peregrinando, nauigan-
doque moueantur, quomodo erit verum, quicquid
cum deo est non moueri? Risum mihi, inquit, mo-
uisti, quasi ego quod sapiens facit dixerim esse cum
deo. Cum deo est, sed illud quod nouit. Non nouit, in-
quam, sapiens codicem suum, pallium, tunicam, supelle-
ctilem

M
Cum deo esse
quid sit.
Cap. II.

Actilem si quam habet, ceteraque id genus, quæ stulti etiam bene nouerunt. Fateor, inquit, nosse tunicam & nosse pallium, non esse cum deo. Hoc ergo, inquam, dicis, non omne quod nouit sapiens esse cum deo, sed tamen quicquid sapientis cum deo est, id nosse sapiētem. Optime, inquit. Nam quicquid sensu isto corporis nouit, nō est cum deo, sed illud quod animo percipit. Plus etiam fortasse audeo dicere, sed tamē dicam. Vobis enim existimatoribus, aut confirmer, aut discam. Quisquis lenim Iea sola nouit, quæ corporis sensus attingit, non solum cum deo esse non mihi videtur, sed ne se cum quidem. Hic cum Trigetium animaduertissem in eo vultu ut nescio quid velle dicere videretur, sed verecundia eum ne quasi in alienum locum irrueret contineri, feci potestatem iam tacente Licentio ut promeret si quid vellet. At ille, Ista, inquit, quæ ad sensus corporis pertinet, prorsus nemo mihi videtur nosse. Aliud est enim sentire, aliud nosse. Quare si quid nouimus, solo intellectu contineri puto, & eo solo posse comprehendere. Ex quo fit, ut si illud est cum deo, quod intelligendo sapiens nouit, totum quod nouit sapiēs possit esse cum deo.

B Quod cum Licentius approbasset, subiiecit aliud quod nullo pacto possem contemnere. Ait enim, Sapiens prorsus ipse cum deo est, nam & seipsum intelligit sapiens. Quod conficitur & ex eo, quod à te accipit, id esse cum deo quod intelligit deum, & ex eo quod à nobis dictum est, id esse cum deo quod à sapiente intelligitur. Sed hanc eius partem per quam istis utitur sensibus, nō enim puto ei connumerandam esse, cum sapientem vocamus, fateor me nescire, nec omnino cuiusmodi sit suspicari. Negas ergo, inquam, non solum ex corpore & anima, sed etiam ex anima tota constare sapientem. Siquidem partem istam qua utitur sensibus, animæ esse negare dementis est. Non enim ipsi oculi vel aures, sed nescio quid aliud per oculos sentit. Ipsum autem sentire, si non damus intellectu, non damus alicui parti animæ. Restat ut corpori tribuatur, quo absurdius dici nihil interim mihi videtur. Anima, inquit, sapientis perpurpurgata virtutibus, & iam coherens deo sapientis etiam nomine digna est, nec quicquam eius aliud decet appellare sapientem: sed tamen quasi quædam, ut ita dicam, sordes atque exuiæ, quibus se ille mundauit, & quasi subtraxit in seipsum, ei animæ seruiunt.

C Vel si tota hæc anima dicenda est, ei certe parti animæ seruiunt atque subiectæ sunt quæ solam sapientem nominari decet. In qua parte subiecta etiam ipsam memoriā puto habitare. Utitur ergo hac sapiens quasi seruo, ut hæc ei iubeat, easque iam domito atque substrato metas legis imponat, ut dum istis sensibus utitur propter illa quæ iam non sapienti, sed sibi sunt necessaria, non se audeat extollere, nec superbire domino, nec iis ipsis quæ ad se pertinent passim atque immoderate uti. Ad illam enim vilissimam partem possunt ea pertinere quæ prætereunt. Quibus autem est memoria necessaria, nisi prætereuntibus & quasi fugientibus rebus? Ille igitur sapiens amplectitur deum, eoque perfruitur qui semper manet, nec expectatur, ut sit, nec metuit ne desit, sed eo ipso quo vere est semper est præsens. Curat autem immobilis, & in se manens serui sui quodammodo peculium, ut eo tanquam frugi & diligens famulus bene utatur, parcèque custodiat. Quam sententiam eius cum admiratione consideras, recordatus sum id ipsum aliquando me breuiter illo audiente dixisse. Tum arridens, Gratias age, inquam, Licenti huic seruo tuo, qui tibi nisi aliquid de peculio suo

Tomus primus.

ministraret, nunc fortasse quid promeres non haberes. **D** Nam si ad eam partem memoria pertinet quæ se velut famulam bonæ menti regendam cōcedit, ipsa nūc adiutus es, mihi crede, ut hoc diceres. Ergo antequam ad illum ordinē redeā, nōne tibi videtur, vel propter talia, id est, propter honestas ac necessarias disciplinas, memoria opus esse sapienti? Quid, inquit, memoria opus est, cum omnes suas res præsentis habeat ac teneat? Non enim vel in ipso sensu, ad id quod ante oculos nostros est, in auxiliū nobis vocamus memoriā. Sapiēti ergo ante illos interiores intellectus oculos habēti omnia, id est, deum ipsum fixè immobiliterque intueri, cum quo sunt omnia, quæ intellectus videt ac possidet, quid opus est quæso memoria? Mihi autem ut opus esset ad hæc quæ abs te audieram retinenda, nōdum sum illius famuli dominus, sed ei modo seruo, modo pugno ut non seruiam, & quasi me audeo asserere in libertatem meā. Et si forte aliquando impero, atque obtreperat mihi, facitque sæpe putare quod vicerim, in aliis rursus rebus ita sese erigit ut eius sub pedibus miser iaceā. Quamobrem quando de sapiente quærimus, me nolo nominare. Nec me, inquam. Sed tamen nunquid nam sapiens iste suos potest deserere, aut villo pacto cum hoc corpus agit, in quo istum famulum sua lege deuinctum tenet, relinquit officium beneficii tribuenti quibus potest, & maxime quod ab eo vehementissime flagituratur, sapientiam ipsam docendi? Quod cum facit, ut congrue doceat, minusque ineptus sit, præparat sæpe aliquid quod ex dispositione eloquatur ac disputet, quod nisi memoriæ commendauerit, pereat necesse est. Ergo aut officia beneuolentiæ negabis esse sapientis: aut confiteberis res aliquas sapientis memoria custodiri: aut fortasse aliquid suarum rerum non propter se quidem, sed propter suos sibi tamen necessarios cōmendat seruandum illi famulo, ut ille tanquam sobrius & ex optima domini disciplina, non quidem custodiat, nisi propter stultos ad sapientiam perducendos, sed quod ei tamen ille custodiendum imperarit. Nec omnino huic, inquit, commendari quicquā arbitror à sapiente: siquidem ille semper deo infixus est, siue tacitus, siue cum hominibus loquens: sed ille seruus iam bene institutus diligenter seruat quod interdū disputanti dño suggerat, & ei tanquā iustissimo gratum faciat officium suum, sub cuius se videt potestate viuere. Et hoc facit non quasi ratiocinando, sed summa illa lege summoque ordine præscribente. Nihil, inquam, nunc resisto rationibus tuis, ut quod suscepimus potius peragatur. De isto vero diligenter quæadmodum sese habeat (non enim parua res est, aut tā paruo sermone contenta) videbimus aliās, cum deus ipse opportunitatem ordine dederit.

Definitum est autem quid sit esse cum deo. Et cum à me dictum esset, id esse cum deo quod intelligat deū: vos etiam plus adieciſtis, ut ibi sint etiam illa quæ intelliguntur à sapiente. Qua in re multum me mouet, quomodo subito cum deo stultitiam collocaueritis. Nam si cum deo sunt quæcunque intelligit sapiens, nec nisi intellectam stultitiam effugere potest, erit etiam, quod dictu nephas est, pestis illa cum deo. Qua conclusionē commoti, cum in silentio se aliquantum tenuissent. Respondeat, inquit Trigetius, etiā ille, de cuius aduētū ad istam disputationem opportunissimo nō nos puto temere gratulatos. Tum Alipius, deus meliora, inquit, huccine mihi tandem tantum meum silentium parabatur? Sed irrupta iam quies est. Verū nunc enitar huic utcunque rogationi satisfacere, cum mihi

o iij prius

1. Retract.
Cap. 1.
† puto com
memoradā.

1. Retract.
cap. 3.

1. Retract.
cap. 3.

Stultitia an
cum deo sit.
Cap. III.

G prius vel in futurum prospexero, & à vobis impetra-
uero vt à me amplius ista responsione nihil flagitetis.
Nullo modo, inquam, est Alipi benevolentiae atque hu-
manitatis tuae vocem tuam sermoni nostro etiam de-
syderatam negare. Sed perge modo, quod instituisti ef-
fice, cetera vt iam sese habet ordo ille, prouenient. AE-
que mihi de ordine, inquit, sunt speranda meliora, in
cuius assertionem interim me substituere voluistis. Sed
ni fallor ob hoc stultitiam deo ista tua conclusione ab
his copulatam putasti, quod vniuersa quae intelligit sa-
piens cum deo esse dixerunt. Sed id quatenus accipien-
dum sit nunc omitto, tuam illam ratiocinationem pau-
lulum libet aduertere. Dixisti quippe, Nam si cum deo
sunt quaecunque intelligit sapiens, nec nisi intellectam
stultitiam effugere potest. Quasi vero illud obscurum
sit, antequam stultitiam quisque vitet, sapientis eum
nomine non esse censendum. Et dictum est, à sapien-
te intellecta esse cum deo. Cum igitur euitandae stul-
titiæ gratia eandem stultitiam quisque intelligit, non-
dum est sapiens. Cum autem sapiens fuerit, non inter
ea quae ille intelligit stultitia numeranda est. Quam-

H obrem quoniam ea coniuncta sunt deo, quae iam sapi-
ens intelligit, recte à deo stultitia secernitur. Acute
quidem, inquam, vt soles Alipi respondisti, sed tanquam
in alienas trusus angustias. Tamen quia vt arbitror
adhuc mecum stultus esse dignaris, quid faciemus si a-
liquem nanciscamur sapientem qui nos tanto malo do-
cendo ac disputando libenter liberet? Nam nihil cum
prius quantum arbitror deprecaturus sum, nisi vt mi-
hi ostendat, quae sit, quid sit, qualis sit omnino stulti-
tia. De te enim non facile affirmauerim, me tamen tan-
tum & tandiu detinet. quantum & quandiu à me non
intelligitur. Dicturus est ergo ille te authore, vt hoc
vos docerem quando stultus eram ad me venire debui-
stis, modo autem vos vestri magistri esse poteritis.
Nam ego iam stultitiam non intelligo. Quod quidem
ab eo si audirem, non vereretur admonere hominem vt
comes nobis fieret, simulque magistrum alium quære-
remus. Vt enim plene stultitiam non intelligo, video
tamen nihil responsione hac esse stultius. Sed pudebit
eum fortasse ita nos aut relinquere, aut sequi. Disputa-
bit ergo & exaggerabit copiosissime stultitiæ mala.

Honorariū
qđ honoris
causa datur.

I Nos autem bene nobis prouidentes aut audiemus at-
tente hominem nesciētem quae loquatur, aut credemus
eum id quod non intelligit scire, aut adhuc deo susce-
ptorum tuorum ratione stultitia copulata est. Nihil au-
tem superiorum est quod video posse defendi. Restat
igitur, quod non vultis, extremum. Nunquam te, in-
quit, inuidum senseram. Nam si ab istis vt dicis susce-
ptis quicquam honorarij, vt solet, accepissem, dum ra-
tiocinationis huius nimium tenax es, id eis modo red-
dere cogerer. Quare, vel hoc contenti sint, quod me
tecum laborante non parum eis ad excogitandum tem-
poris dedi: vel si victi patroni nulla quidem sua culpa
consilio libenter auscultant, & in hoc iam tibi cedant,
& sint in ceteris cautiore. Non contemnā, inquam,
quod in tua defensione Trigetius nescio quid etiam
perstrepens dicere cupiebat, faciāque bona tua ve-
nia nam fortasse non bene instructus es qui recēs huic
negocio superuenisti, vt remoto patrociniō ipsos cau-
sam suam peragentes audiam patienter vt cōperam.
Tum Trigetius Licentio prorsus absente. Quomodo
vultis, inquit, accipite & ridete stultitiam meam. Non
mihi videtur debere dici intellectus quo intelligitur ip-
sa stultitia, quae non intelligendi vel sola vel maxima

causa est. Non facile, inquam, recusō istud accipere. **K**
Quauis enim me multum moueat quod sentit Ali-
pius, quomodo recte possit quisque docere qualis sit res
quam non intelligit, quantāque menti afferat per-
niciem quod mente non videt. Nam id vtique atten-
dens, quod tu dixisti dicere eum veritus, cum ei sit ista
etiam de doctorum libris nota sententia: tamen sen-
sum ipsum considerans corporis, nam & ipso anima
vititur, & ipsi soli est cum intellectu qualiscunque col-
latio, adducor vt dicam neminem posse videre tene-
bras. Quamobrem si menti, hoc est, intelligere quod
sensui videre, & licet quisque oculis apertis sanis puris
que possit videre, tamen tenebras non potest: non ab-
surde dicitur, intelligi non posse stultitia. Nam nul-
las alias mentis tenebras nominamus. Nec iam illud
mouebit quomodo stultitia possit non intellecta vita-
ri. Vt enim oculis tenebras vitamus eo ipso quo nolu-
mus non videre: sic quisque volet vitare stultitiam, non
eam conetur intelligere, sed ea quae possunt intelligi,
per hanc se non intelligere doleat: eamque sibi esse prae-
sentem, non quo ipsam magis intelligit, sed quo alia
minus intelligit sentiat. Sed ad ordinem redea-
mus vt nobis aliquādo reddatur Licentius. Illud enim
iam ex vobis requiro, vtum quaecunque agit stultus,
ordine vobis agere videatur. Nam videte, rogatio quos
laqueos habeat. Si ordine dixeritis, vbi erit illa defi-
nitio. Ordo est quo deus agit omnia quae sunt, si etiam
stultus quae agit, agit ordine: Si autem ordo non est in
iis quae aguntur ab stulto, erit aliquid quod ordo non
teneat. Neutrum autem vultis, videte quāto ne cuncta
ipsius ordinis defensione turbetis. Hic item Trigetius.
Nam ille alter adhuc omnino absens erat. Facile est,
inquit, huic quidem respondere complexionī tuae, sed
me in praesentia similitudo deficit, qua sententiam me-
am video asseri illustrarique debere. Tamen dicam quod
sentio, facies enim tu quod paulo ante fecisti. Non e-
nim illa commemoratio tenebrarum ad id quod à me
inuolutum & prolutum erat parum nobis attulit lumi-
nis. Namque omnis vita stultorum quauis per eos ipsos
minime constans minimeque ordinata sit, per diuinam
tamen prouidentiam necessario rerum ordine includi-
tur, & quasi quibusdam locis illa ineffabili & sempiter-
na lege dispositis nullo modo esse finitur vbi esse non
debet. Ita fit vt angusto animo ipsam solam quisque cō-
siderans, veluti magna percussus foeditate auerletur. **M**
Si autem mentis oculos erigens atque diffundens, simul
vniuersa collustret, nihil non ordinatum suisque semper
veluti sedibus distinctum dispositumque reperiret.
Quam magna, inquam, quam mira mihi per vos deus
ille, atque ipse vt magis magisque credere adducor re-
rum nescio quis occultus ordo respondet. Nam ea di-
citis, quae nec quomodo dicantur non visa, nec quomo-
do ea videatis intelligo, ita ea & vera & alta esse suspi-
cor. Simile autem aliquod in istam sententiam tu for-
tasse vnum requirebas. At mihi iam occurrunt innu-
merabilia, quae me ad consentiendum prorsus trahunt.
Quid enim carnifice tetrius? Quid illo animo trucu-
lentiū atque diuini? At inter ipsas leges locum necessa-
riū tenes, & in bene moderatā ciuitatis ordinē inseri-
tur, estque suo animo nocens, lordine autē alieno, poena
nocentium. Quid sordidius, quid inanius decoris, &
turpitudinis plenius meretricibus, lenonibus, ceteris-
que hoc genus pestibus dici potest? Aufer meretrices de
rebus humanis, turbaueris omnia libidinibus. Consti-
tue matronarum loco, labe ac dedecore dehonestaueris.

1. Retraeta,
cap. 3.

L
Etiā defor-
mia faciunt
ad decorem
vniuersi.
Cap. III.

Aris. Sic igitur hoc genus hominum per suos mores impurissimum vita, per ordinis leges conditione vilissimum. Nonne in corporibus animantium quædā membra si sola attendas non possis attendere, tamen ea natura ordo, nec quia necessaria sunt, deesse voluit, nec quia indecora, eminere permisit. Quæ tamen deformia suos locos tenendo, meliorem locum concessere melioribus. Quid nobis suavius, quid in agro villæque spectaculo congruentius fuit, pugna illa confictūque galinaceorum gallorū cuius superiore libro fecimus mentionem? Quid abiectius tamen deformitate subiecti vidimus? Et per ipsam tamen eiusdem certaminis perfectior pulchritudo prouenerat. Talia credo sunt omnia, sed oculos quæruunt. Solocissimos & barbarissimos quos vocat, poetæ adamauerunt, quæ schemata & metaplasmos mutatis appellare nominibus, quàm manifesta vitia fugere maluerunt. Detrahe tamen ista carminibus, suauissima condimenta desiderabimus. Congere multa in vnum locum, totum acre, putridum, rancidum fastidibo. Transfer in liberam forensēque dictionem, quis non eam fugere atque in antris se condere iubebit? ordo igitur ea gubernans, & moderans, nec apud se nimia, nec vbi libet aliena esse patietur. Submissa quædā impolitisq; [†] simillima ipsos saltus ac venustos locos sese interponens illustrat oratio. Quæ si sola sit, proiciis vt vilem: si autem desit, illa pulchra non prominent, non in suis quasi regionibus possessionibūque dominantur, sibi que ipsa propria luce obstant totūque confundunt.

B Magnæ & hic debentur ordini gratiæ. Mentientes conclusiones, aut irrepentes paulatim, vel minuendo, vel addendo in assensionem falsitatis, quis non metuat, quis non oderit? Sæpe tamen in disputationibus certis & suis sedibus collocatæ tantum valent, vt nescio quomodo per eas dulcescat ipsa deceptio. Nonne hic quoque ordo ipse laudabitur? Iam in Musica, in Geometria, in astrorum motibus, in numerorum necessitatibus ordo ita dominatur, vt si quis quasi ei eius fontem atque ipsum penetrare videre desideret, aut in his inueniat, aut per hæc eò sine vllō errore ducatur. Talis enim eruditio si quis ea moderate vtatur (nam nihil ibi quàm nimium formidandum est) talem philosophiæ militem nutrit vel etiam ducem, vt ad summū illum modum, vltra quem requirere aliquid nec possit nec debeat, nec cupiat, qua vult euolet atque perueniat, multosque perducatur. Vnde iam dum ipsis humanis rebus teneatur sic eas despiciat, cunctaq; discernat, vt nullo modo eum moueat cur alius optet liberos habere nec habeat, alius nimia vxoris fecunditate torqueatur: egeat ille pecunia qui largiri liberaliter multa paratus est, eique defossæ incubet macer & scabiosus foenerator: ampla patrimonia luxuries dispergat, atque diffundat, vix toto die lachrymans mendicus nummum impetret. Alium honor extollat indignum, lucidi mores abscondantur in turba. Hæc & alia in hominum vita, cogunt homines plerumque impie credere, nullo nos ordine diuinæ prouidentiae gubernari. Alij autem pij & boni atque splendido ingenio præditi, qui neque nos deseri à summo deo possunt in animum inducere, & tamen rerum tanta quasi caligine atque commixtione turbati nullum ordinem vident, volentes sibi nudari abditissimas causas, errores suos sæpe etiam carminibus conqueruntur. Qui si hoc solum interrogent, cur Italia semper serenæ hyemes orent, & item semper Getulia nostra misera sitiatur, quis eis fa-

Tomus primus.

cile respondebit, aut vbi apud nos indagabitur illius ordinis vlla suspitio? Ego autē si quid meos monere possum, quantum mihi apparet quantumque sentio, censeo illos disciplinis omnibus erudiendos. Aliter quippe ista sic intelligi vt luce clariora sint, nullo modo possunt. Si autem aut pigriores sunt, aut aliis negotiis pre-occupati, aut iam duri ad discendum, fidei sibi præsidia parent, quo illos vinculo ad sese trahat, atque ab his horridis & inuolutissimis malis liberet ille qui neminem sibi per mysteria bene credentem perire permittit. Duplex enim est via quam sequimur cum rerum nos obcuritas mouet, aut rationem aut certe auctoritatem. Philosophia rationem promittit, & vix paucissimos liberat, quos tamen non modo non contemnere illa mysteria, sed sola intelligere vt intelligenda sunt cogit. Nullūque aliud habet negotium, quæ vera, & vt ita dicā germana philosophia est, quàm vt doceat quod sit omnium rerum principiū sine principio, quantūque in eo maneat intellectus, quidve inde in nostrā salutem sine vlla degeneratione manauerit: quem vnum deum omnipotentem eūque tripotentem patrem & filium & spiritum sanctū docent veneranda mysteria, quæ fide syntera & inconcussa populos liberant, nec confuse, vt quidam, nec cōtumeliose, vt multi prædicant. Quantum autem illud sit quod hoc etiā nostri generis corpus, tantus propter nos deus assumere atque agere dignatus est, quanto videtur vilius, tanto est clementia plenius, & à quadam ingeniosorum superbia longe latēque remotius. Anima vero vnde originem ducat, quidve hic agat, quantum distet à deo, quid habeat proprium, quod alternat in vtrunque naturam, quatenus moriatur, & quomodo immortalis probetur, quàm magni putatis esse ordinis vt ista discantur? Magni omnino atque certi. De quo breuiter si tempus fuerit post loquemur. Illud nunc à me accipiat volo, Si quis temere ac sine ordine disciplinarum in harum rerum cognitionem audet irruere, pro studio illum curiosum, pro docto credulum, pro cauto incredulum fieri. Itaque mihi quod modo interroganti tam bene atque apte respondistis, & miror vnde sit, & cogor agnoscere. Videamus tamē quousque progredi vestra latens possit intentio. Iam nobis Licentij etiam verba reddantur, qui tandiu nescio qua cura occupatus alienus ab hoc sermone fuit, vt eū ista non aliter quàm eos qui nō adsunt familiares nostros credam esse lecturum. Sed redi ad nos quæso Licenti, atque hic totus fac vt assis, tibi enim dico. Nam definitionem meam tu probasti, qua dictū est, quid sit esse cum deo, cum quo mentem sapientis manere immobilem, me quantum assequi valeo docere voluisti. Sed illud me mouet, quomodo cum iste sapiens quamdiu inter homines viuit in corpore esse non negetur, quo pacto fiat, vt eius corpore huc atq; illuc vagante mens immobilis maneat. Isto enim modo potes dicere, cum mouetur nauis, homines qui in ea sunt non moueri, quanuis ab ipsis eam possideri gubernarique fateamur. Etenim si sola eam cogitatione regerent, facerētque ire quò vellent, tamen cum ea moueatur, non possunt illi qui ibidem constituti sunt nō moueri. Non, ait Licentius, animus ita est in corpore vt corpus imperet animo. Neque hoc ego dico, inquam, sed etiam eques nō ita est in equo, vt ei equus imperet, & tamen quanuis quò velit ire equum agat, equo moto moueatur necesse est. Potest, inquit, sedere ipse immobilis. Cogis nos inquam definire quid si moueri, quod si potes facias. Volo prorsus,

o iij sus,

Mens sapiens immobilis, Cap. VI.

G sus, inquit, maneat quæso beneficiū tuum, nam manet, postulatio mea: & ne me rursus interrogas vtrum mihi definire placeat, quando id facere potuero, ipse profitebor. Quæ cum dicta essent, puer de domo cui dederamus id negocij, cucurrit ad nos, & horam prandij esse nunciauit. Tum ego, Quid sit, inquā, moueri, non definire nos puer iste, sed ipsis oculis cogit ostendere. Eamus igitur, & de isto loco in alium locum trāseamus, nam nihil est aliud nisi fallor moueri. Hic cū arrisissent, discessimus. At vbi refecimus corpora, quoniam cælum obduxerat nubes, solito loco in balneo cōsedimus. Atq; ego, Concedis ergo, inquā, Licenti, nihil esse aliud motum quā de loco in locum transitū? Concedo, inquit. Concedis ergo, inquā, neminē in eo loco esse, in quo non fuerat, & motum non fuisse? Non intelligo, inquit. Si quid, inquā, in alio loco fuit dudum: & nunc in alio est, motum esse cōcedis? Assentiebatur. Ergo, inquā, posset alicuius sapiētis viuum corpus hic modo nobiscum esse, vt animus hinc abesset? Posset, inquit. Etiam ne, inquā, si nobiscum colloqueretur, & nos aliquid doceret? Etiam si, inquit, nos ipsam doceret sapientiam, **H** non illum dicerem nobiscum esse, sed secum. Non igitur in corpore, inquā. Non, inquit. Cui ego, Corpus illud quod careat animo, nōne mortuum fateris cum ego viuum proposuerim? Nescio, inquit, quomodo explicem: nam & corpus hominis viuū esse non posse video, si animus in eo nō sit, & non possum dicere, vbi sit corpus sapientis, non eius animū esse cum deo. Ego, inquā, faciam vt hoc explices. Fortasse enim quia vbiq; deus est, quoquē ierit sapiens inuenit deū cum quo esse possit. Ita fit vt possimus & nō negare illum de loco in locum transire, quod est moueri, & tamē semper esse cū deo. Fateor, inquit, corpus illud de loco in locū transitū facere, sed mentem ipsam nego, cui nomen sapiētis impositum est. Nunc interim tibi cedo, inquā, ne res obscurissima & diutius diligentiusq; tractanda impediat in præsentia propositum nostrū. Sed illud videamus, quoniā definitum est à nobis quid sit esse cum deo, vtrum possimus etiam scire quid sit esse sine deo, quāuis iam manifestū esse arbitror. Nam credo videri tibi eos qui cū deo non sunt, esse sine deo. Si possent, inquit, mihi verba suppetere, dicerē fortasse quod tibi nō displiceret. Sed peto perferas infantiam meā, resq; ipsas, vt te decet, veloci mente præripias. Nam & isti nec cū deo mihi videntur esse, & à deo tamen haberi. Itaq; nō possum eos sine deo esse dicere quos deus habet. Cum deo item non dico, quia ipsi non habent deum. Siquidem deum habere iam inter nos pridem in sermone illo quem die natali tuo iucundissimum habuimus, placuit nihil aliud esse quā deo perfrui. Sed fateor me formidare ista cōtraria, quomodo quisque nec sine deo sit, nec cū deo. Non te moueant ista, inquā. Nam vbi res conuenit, quis non verba contemnat? Quare iam ad illam tandem ordinis definitionē redeamus. Nam ordinem esse dixisti quo de^o agit omnia. Nihil autem, vt video, non agit deus: nam inde visum tibi est nihil præter ordinem posse inueniri. Manet, inquit, sentētia, mea, sed iam video quid sis dicturus, vtrum deus agat quæ non bene agi consitemur. Optime, inquā, prorsus oculum in mentem iniecasti. Sed vt vidisti quid essem dicturus, ita peto videas quid respondendum sit. Atque ille nutans capite atque humeris. Turbamur, inquit. Et huic forte quæstioni mater supervenerat. Atque ille post aliquantulum silentium petiit, vt à me hoc ipsum rursus interrogaretur. Cui loco superi^o à Trigetio fuis-

Quomodo
ordo fuerit,
cū malū nō
esset. Cap.
VII.

De beata vi
ta disputa. 2.

se responsum non omnino animaduertat. Tum ego: **K** Quid, inquā, vel, cur tibi repetam? Actum, aiunt, ne agas. Quare moneo potius vt ea quæ supra dicta sunt vel legere cures, si audire nequiuisti. Quam quidem absentia à sermone nostro animi tui non egre tuli, diūque ita esse te pertuli, vt neque illa impedire, quæ tecum intentus remotusq; à nobis, pro te agebas, & ea persequeretur quæ te amittere stylus iste non sineret. Nunc illud quæro, quod nondum discutere diligenti ratione tentauimus. Nam vt primum nobis istam de ordine quæstionem, nescio quis ordo peperit, memini te dixisse hanc esse iustitiam dei, quæ separat inter bonos & malos, & sua cuique tribuit. Nam nulla est, quā-
tum sentio, manifestior iustitiæ definitio: Itaque respondeas velim, vtrum tibi videatur aliquando deum non fuisse iustum. Nunquam, inquit. Si ergo semper, inquā, deus iustus, semper bonum & malum fuerunt. Prorsus inquit mater nihil aliud video quod sequatur. Non enim iudicium dei fuit vllum quādo malum non fuit: nec si aliquando bonis & malis sua cuique nō tribuit, potest videri iustus fuisse. Cui Licentius: Ergo dicendum nobis censes, inquit, semper malum fuisse. **L** Non audeo, inquit illa, dicere. Quid, inquā, ergo dicemus? Si deus ideo iustus est, quia iudicat inter bonos & malos, quando non erat malum, non erat iustus. Hic illis tacentibus animaduerti Trigetium respondere vel-
le, atque permisi. At ille: Prorsus, inquit, erat deus iustus. Poterat enim bonum, inquit, malūque secer-
nere, si extitisset, & ex coipso quo poterat, iustus erat. Non enim cum dicimus, Ciceronem prudenter inue-
stigasse coniurationem Catilinæ, temperanter nullo corruptum fuisse præmio, quo parceret malis, iuste il-
los summo supplicio senatus autoritate mactasse, for-
titer sustinuisse omnia tela inimicorum, & molem, vt ipse dixit, inuidiæ, non in eo fuissent virtutes istæ, nisi Catilina reipub. tantam perniciem comparasset. Vir-
tus enim per seipsam non per aliquod huiusmodi opus
consyderanda est & in homine, quanto magis in deo? si tamen in angustiis rerum atq; verborum compone-
re illis ista quoquo modo permittitur: nam vt intelli-
gamus, quia deus semper iustus fuit, quando extitit ma-
lum quod à bono seiungeret, nihil distulit sua cuique
distribuere: non enim tunc ei erat discenda iustitia, sed
tunc ea vtendum, quia t^o semper habuit. Quod cum &
Licentius & mater in tanta necessitate approbassent:
Quid, inquā, dicis Licenti? Vbi est quod tam ma-
gnopere asseruisti, nihil præter ordinem fieri? Quod e-
nim factū est vt malū nasceretur, non vtiq; dei ordi-
ne factum est: sed cum esset natū, dei ordine inclusum
est. Et ille admirans ac moleste ferens, quod tam re-
pente bona causa esset lapsa de manibus, Prorsus, in-
quit, ex illo dico cœpisse ordinem ex quo malum esse
cœpit. Ergo, inquā, vt esset ipsum malum non ordi-
ne factum est, si postquam malum ortum est, ordo esse
cœpit. Sed semper erat ordo apud deum: & aut semper
fuit nihil quod dicitur malū: aut si aliquando inuenitur
cœpisse, quia ordo ipse aut bonus est, aut ex bono est,
nunquam aliquid sine ordine fuit, nec erit aliquando.
Quāuis & nescio quid potius occurrit, sed illa cōsue-
tudine obliuionis elapsum est: quod credo ordine cōti-
gisse pro merito, vel gradu, vel ordine vite. Nescio quo-
modo mihi, inquit, effugit, quā nūc sperno sententiā:
non enim debui dicere postquā malū natum est, cœpisse
se ordinē: sed vt illa iustitia, de qua Trigetius disseruit,
ita & ordinem fuisse apud deū: sed ad vñum eius nō ve-
nisse,

t. de ordine.
cap. 7.

M
t^o quā.

A nisse, nisi postquam mala esse coeperunt. Eodem, inquam, relaberis. Illud enim quod minime vis incocussum manere: nam siue apud deum fuit ordo, siue ex illo tempore esse cepit, ex quo etiam malum, tamen malum illud prater ordinem natum est. Quod si concedis, fateris aliquid prater ordinem posse fieri, quod causam tuam debilitat ac detruncat: Si autem non concedis, incipit dei ordine natum malum videri, & malorum authorem deum fateberis. Quo sacrilegio mihi detestabilius nihil occurrit. Quod cum siue non intelligenti, siue dissimulanti se intellexisse versarem sapientius & reuoluerem, nihil habuit quod diceret, & se silentio dedit. Tu mater: Ego, inquit, non puto nihil potuisse prater dei ordinem fieri, quia ipsum malum quod natum est, nullo modo dei ordine natum est, sed illa iustitia id inordinatum esse non sinit, & in sibi meritum ordinem redegit & compulit. Hic ego cum omnes cernerem studiosissime ac pro suis quonque viribus deum querere, sed ipsum de quo agebamus ordinem non tenere, quoad illius ineffabilis maiestatis intelligentiam peruenitur: Oro vos, inquam, si, ut video, multum diligitis ordinem, ne nos preposteris & inordinatos esse patiamini. Quanquam enim

B occultissima ratio se demonstraturam polliceatur, nihil prater diuinum ordinem fieri: tamen si quempiam ludimagistrum audiremus, conantem docere puerum syllabas, quem prius literas nemo docuisset, non dico ridendum tamquam stultum, sed vincendum tamquam furiosum putaremus, non ob aliud, ut opinor, nisi quod docendi ordinem non teneret. At multa talia & imperitos, quae a doctis reprehendantur ac derideantur, & dementes homines, quae nec stultorum iudicium fugiunt, facere nemo ambigit: & tamen etiam ista omnia quae fatemur esse peruersa, non esse prater diuinum ordinem, alta quaedam & a multitudinis vel suspicionem remotissima disciplina, se ita studiosis & deum atque animas tantum amantibus manifestaturam esse promittit, ut non nobis summae numerorum possint esse certiores.

Haec autem disciplina ipsa dei lex est, quae apud eum fixa & inconcussa semper manens, in sapientes animas quasi transcribitur, ut tanto se sciant viuere melius, tantoque sublimius, quanto & perfectius eam contemplantur intelligendo, & viuendo custodiunt diligentius. Hanc igitur disciplinam eis, qui illam nosse desiderant, simul geminum ordinem sequi iubet: cuius una pars vitae, altera eruditionis est. Adolescentibus ergo studiosis eius ita viuendum est, ut a venereis rebus, ab illecebris ventris & gutturis, ab immodesto corporis cultu & ornatu, ab inanibus negociis ludorum, a torpore somni atque pigritiae, ab aemulatione, obrectatione, inuidentia, ab honorum potestatumque ambitionibus, ab ipsius etiam laudis immodica cupiditate se abstineant. Amorem autem pecuniae totius suae spei certissimum venenum esse credant: nihil eneruiter faciant, nihil audacter. In peccatis autem suorum vel pellant omnino iram, vel ita frenent, ut si pulsae similis: neminem oderint, nulla vitia non curare velint. Magnopere obseruent cum vindicant, ne nimium sit: cum ignoscunt, ne parum. Nihil puniant quod non valeat ad melius: nihil indulgeant quod vertat in peius. Suos putent omnes, in quos sibi potestas data fuerit. Ita seruiant, ut eis dominari pudeat: ita dominantur, ut eis seruire delectet. In alienorum autem peccatis molesti non sint inuito. Inimicitias vitent cautissime, ferant æquissime, finiant citissime. In omni vero contractu atque conuersatione cum hominibus, satis est seruare vnum hoc vulgare prouerbum: Nemini

faciant quod pati nolunt. Rempublicam nolint administrare, nisi perfecti. Perfici autem vel intra aetatem senatoriam festinent, vel certe intra iuuentutem. Sed quisquis sero ad ista se conuerterit, non arbitretur nihil sibi esse praeceptum: nam ista utique facilius decocta aetate seruabit. In omni autem vita, loco, tempore, amicos aut habeant, aut habere instent. Obsequantur dignis etiam non hoc expectantibus. Superbos minus curent, minime sint. Aptè congruenterque viuant. Deum colant, cogitent, querant, fide, spe, charitate subnixi. Optent tranquillitatem, atque certum cursum studiis suis, omniumque sociorum, & sibi quibusque possunt mentem bonam pacatamque vitam. Sequitur ut dicam quomodo studiosi erudiri debeant, qui sicut dictum est, viuere instituerunt. Ad discendum item necessario dupliciter ducimur, autoritate atque ratione. Tempore autoritas, re autem ratio prior est. Aliud est enim quod in agendo anteponitur, aliud quod pluri in appetendo aestimatur. Itaque quanquam bonorum autoritas imperitae multitudini videatur esse salubrior, ratio vero aptior eruditis tamen: quia nullus hominum nisi ex imperito peritus sit, nullus autem imperitus nouit qualem se debeat praebere docentibus, & quali vita esse docilis possit, euenit ut omnibus bona magna & occulta discere cupientibus, non aperiatur nisi autoritas ianuam. Quam quisque ingressus sine ulla dubitatione vitae optima praecepta sectatur: per quae cum docilis factus fuerit, tum demum discet & quanta ratione praedita sint ea ipsa quae secutus est ante rationem, & quid sit ipsa ratio, quam post autoritatis cunabula firmus & idoneus iam sequitur atque comprehendit: & quid intellectus, in quo vniuersa sunt, vel ipsa potius vniuersa: & quid prater vniuersa vniuersorum principium. Ad quam cognitionem in hac vita peruenire pauci, ultra quam vero etiam post hanc vitam nemo progredi potest. Qui autem sola autoritate contenti, bonis tantum moribus rectisque votis constanter operam dederint, aut contemnent, aut non valentes disciplinis liberalibus atque optimis erudiri, beatos eos quidem, cum inter homines viuunt, nescio quomodo appellare: tamen inconcussae credo mox ut hoc corpus reliquerint, eos quod bene magis minusve vixerunt, eo facilius aut difficilius liberari. Autoritas tamen partim diuina est, partim humana: Sed vera, firma, summa ea est, quae diuina nominatur. In qua metuenda est aëriorum animalium mira fallacia, quae per rerum ad istos sensus corporis pertinentium quasdam diuinationes, nonnullasque potentias decipere animas facillime consuevit, aut periturarum fortunarum curiosas, aut fragilium cupiditas potestatum, aut inanum formidolosae miraculorum. Illa ergo autoritas diuina dicenda est, quae non solum in sensibilibus signis transcendit omnem humanam facultatem, sed & ipsum hominem agens, ostendit ei quousque se propter ipsum depresserit: & non teneri sensibus, quibus videntur illa miranda, sed ad intellectum iubet euolare: simul demonstrans & quanta hic possit, & cur haec faciat, & quam paruipendat. Doceat enim oportet & factis potestatem suam, & humilitate clementiam, & praeceptione naturam, quae omnia sacris quibus initiamur, secretius firmiusque traduntur. In quibus bonorum vita facillime non disputationum ambagibus, sed mysteriorum autoritate purgatur. Humana vero autoritas plerumque fallit: In eis tamen iure videtur excellere, qui quantum imperitorum sensus capit, multa dant indicia doctrinarum suarum, & non viuunt aliter quam viuendum esse precipiunt.

Eruditio
quo paratur,
& quam sit
utilis.
Caput. I. X.
Auctoritas.

1. Retract.
cap. 3.

Lex quae in
deo, discipli
na est vitae.
Cap. VIII.
Cic. de le.
primo.
Vita, pborū

† autem.

1. Retract.
cap. 3.

1. Retract.
cap. 3.

G cipiunt. Quibus si aliqua etiam fortunę munera accesserint, quorum appareant usu magni, contemptuq; maiores, difficillimum omnino est, ut eis quisque viuendi pręcepta dantibus credens, recte vituperetur. Hic Alipius: Per magna, inquit, vitę imago abs te ante oculos nostros, cum plene, tum breuiter constituta est. Cui quanuis quotidianis pręceptis tuis inhiemus, tamen nos hodie cupidiores flagrantioresq; reddidisti. Ad quam, si fieri posset, non solum nos, verumetiam cunctos homines iam peruenire, & eidem inhęrere cuperem, ut hęc sicuti auditu mirabilia, ita essent imitatione facilia. Nam nescio quomodo, quod utinam vel a nobis procul absit, animus humanus dum hęc audiendo, cęlestia diuina ac prorsus vera esse proclamet, in appetendo aliter se gerit, ut mihi verissimum videatur aut diuinos homines, aut non sine diuina ope sic viuere. Cui ego: Hęc pręcepta viuendi, quę tibi, ut semper, plurimum placent Alipi, quanuis hic meis verbis pro tempore expressa sint, non tamen a me inuenta esse optime scis. His enim magnorum hominum & penę diuinorū libri plenissimi sunt: quod non propter te dicendum mihi putauit, sed propter istos adolescentes, ne in eis quasi auctoritatem meam iure contemnant. Nam mihi omnino illos nolo credere, nisi docenti, rationeq; reddenti, propter quos pro rerum magnitudine concitandos, etiam te arbitror istum interposuisse sermonem: non enim tibi sunt ad sequendū ista difficilia, quę tanta rapuisti auiditate, tantoq; in ea naturę admirabilis impetu ingressus es, ut ego tibi verborum, tu mihi rerū magister effectus sis. Non enim est modo vlla causa mentiendi, aut saltem occasio: nam neque te falsa laude studiosiorē fieri puto, & ij assunt qui vtrunq; nouerūt, & ei sermo iste mittetur, cui nostrum nullus ignotus est. Bonos autem viros, deditosq; optimis moribus si non aliter sentis atq; dixisti, pauciores te arbitror esse credere, quā mihi probabile est: sed multi penitus, latent te. Item multorum non latentiu, ea ipsa quę mira sunt, latent in animo enim sunt ista: qui neq; sensu accipi potest, & plerunq; dum congruere vult vitiosorum hominum colloquiis, ea dicit quę haud probare aut appetere videatur. Multa etiam facit non libenter, propter aut vitandū odium hominum, aut ineptiā fugiendam, quod nos audientes aut videntes difficile aliter existimamus, quā sensus iste renunciat. Eoque fit, ut multos non tales esse credamus, quales & seipsi & eos sui familiares nonerūt. Quod tibi ex amicorum nostrorum quibusdam magnis animi bonis, quę nos soli scimus, persuadeas velim. Nam error iste non minima hac causa nititur, quod non pauci se subito ad bonam vitam mirandamq; conuertunt: & donec aliquibus clarioribus factis innotescant, quales erant esse creduntur. Nam ne longius abeam, quis istos adolescētes, qui antea nouerat, facile credat tam studiose magna querere, tantas repente in hac ætate indixisse inimicitias voluptatibus? Ergo hanc opinionem pellamus ex animo: nam & illud diuinum auxilium, quod ut decebat religiose in ultimo sermonis tui posuisti, latius quā nonnulli opinantur, vltra officium clementiæ suę per vniuersos populos agit. Sed ad disputationis nostrę, si placet, ordinem redeamus: & quoniam de auctoritate satis dictum est, videamus quid sibi ratio velit.

Ratio quid,
& huius in
sensibilibus
vestigia.
Caput. XI.
† discuntur.

Ratio est mentis motio, ea quę discutiuntur, † distinguendi & connectendi potens: qua duce uti ad deum intelligendum, vel ipsam quę aut in nobis, aut usquequaque est, animam, rarissimum omnino genus homi-

num potest: non ob aliud, nisi quia in istorum sensuum negocia progressio, redire in semetipsum cuique difficile est. Itaque cum in rebus ipsis fallacibus ratione totum agere homines moliantur, quid sit ipsa ratio, & qualis sit, nisi per pauci prorsus ignorant. Mirum videtur, sed tamen se ita res habet. Satis est hoc dixisse in presentia: nam si vobis rem tantam sicut intelligenda est, nunc ostendere cupiam, tam ineptus sim, quā arrogans, si vel me illam iam percepisse profitear. Tamē quantum dignata est in res quę nobis notę videntur procedere, indagemus eam, si possumus, interim, prout susceptus sermo desyderat. Ac primum videamus vbi hoc verbum, quod ratio vocatur, frequentari solet: nam illud nos mouere maxime debet, quod ipse homo a veteribus sapientibus ita definitus est, Homo est animal rationale mortale. Hic genere posito, quod animal dictum est, videmus additas duas differēcias, quibus credo admonendus erat homo, & quō sibi redeundum esset, & vnde fugiendum. Nam ut progressus animę usq; ad mortalia lapsus est, ita regressus esse in rationē debet. Vno verbo a bestiis, quod rationale: & alio a diuinis separatur, quod mortale dicitur. Illud igitur nisi tenuerit, bestia erit: hinc nisi se auerterit, diuina non erit. Sed quoniam solent doctissimi viri quid inter rationale ac irrationale intersit, acute subtiliterq; discernere, nullo modo est ad id quod instituiamus negligendū: nam rationale esse dixerunt, quod ratione vteretur vel uti posset: rationale autem, quod ratione factum esset aut dictum. Itaque has balneas rationabiles possumus dicere, nostrumq; sermonem: rationales autem vel illi qui has fecit, vel nos qui loquimur. Ergo procedit ratio ab anima rationali: scilicet in ea quę vel fuit rationabilia, vel dicuntur. Duo ergo video, in quibus potentia visq; rationis possit ipsis etiam sensibus adiuuari, opera hominum quę videntur, & verba quę audiuntur. In vtroque autem vitur mens gemino nuncio pro corporis necessitate: vno qui oculorum est, altero qui aurium. Itaque cum aliquid videmus cōgruentibus sibi partibus figuratum, non absurde dicimus rationabiliter apparere. Itemq; cum aliquid bene concinere audimus, non dubitamus dicere quod rationabiliter sonat. Nemo autem non rideatur, si dixerit, Rationabiliter olet, aut rationabiliter sapit, aut rationabiliter molle est, nisi forte in iis, quę propter aliquid ab hominibus procurata sunt ut ita olerent, vel saperent, vel feruerēt, vel quid aliud. Ut si quis locum, vnde grauibus odoribus serpentes fugantur, rationabiliter dicat ita olere, causam intues quare sit factum: aut poculum quod medicus confecerit, rationabiliter amarum esse vel dulce: aut quod temperari languido solum iusserit calere rationabiliter aut tepere. Nemo autē hortum ingressus, & rosam naribus admouēs, audet ita dicere quā rationabiliter fragrat: nec si medicus illā ut olfaceret iusserit. Tunc enim pręceptum vel datum illud rationabiliter, nō tamen olere rationabiliter dicitur: nec propterea, quia naturalis ille odor est. Nam quanuis a coquo pulmentum condiatur, rationabiliter cōditum possumus dicere: rationabiliter autem sapere, cū causa extrinsecus nulla sit, sed presenti satisfiat voluptati, nullo modo ipsa loquendi consuetudine dicitur. Si enim queratur de illo cui poculum medicus dederit, cur id dulciter sentire debuerit, aliud infertur propter quod ita est, id est, morbi genus, quod iam nō in illo sensu est sed aliter sese habet in corpore. Si autem rogetur liguriens aliquid, gulę stimulo concitatus, cur ita dulce sit, & respōdeat,

Retract.
cap. 3.

Hominis
definitio.

Differunt
rationale &
rationabile.

Retract.
cap. 3.

A & respondeat, quia libet, aut quia delector: nemo illud dicit rationabiliter dulce, nisi forte illius delectatio ali cui rei sit necessaria, & illud quod mandit ob hoc ita confectum sit. Tenemus, quantum inuestigare potuimus, quædam vestigia rationis in sensibus, & quod ad visum atque auditum pertinet, in ipsa etiam voluptate. Alij vero sensus non in voluptate sua, sed propter aliquid aliud solent hoc nomen exigere: id autem est rationalis animatis factum propter aliquem finem. Sed ad oculos quod pertinet, in quo congruentia partium rationalis dicitur, pulchrū appellari solet. Quod vero ad aures, quando rationabilem cōcentum dicimus, cantumq; numerosum rationabiliter esse compositum suauitas vocatur proprio iā nomine. Sed neque in pulchris rebus cum nos color illicit, neque in aurium suauitate, cum pulsa chorda quasi liquide sonat atque pure, rationabile illud dicere solemus. Restat ergo vt in istorum sensuum voluptate, id ad rationem pertinere fateamur, vbi quædam dimensio est atque modulatio. Itaque in hoc ipso ædificio singula bene cōsiderantes, non possumus nō offendere quod vnum ostium videmus in latere, alterum propè in medio, nec tamen in medio collocatum. Quippe in rebus fabricatis, nulla cogente necessitate, iniqua dimensio partium facere ipsi aspectui velut quandam videtur iniuriam. Quod autem intus tres fenestræ, vna in medio, duæ à lateribus paribus interuallis solis lumen infundunt, quàm nos delectat diligentius intuentes, quàmq; in se animum rapit, manifesta res est, nec multis verbis vobis aperienda. Vnde ipsi architecti iam suo verbo, rationem istam vocant: & partes discorditer collocatas, dicunt non habere rationem. Quod late patet, ac penè in omnes artes operaq; humana diffunditur. Iam in carminibus, in quibus item dicimus esse rationē ad voluptatem aurium pertinentem, quis non sentiat dimensionem esse totius huius suauitatis opificem? Sed hūstrione saltante, cum bene spectatibus gestus illi omnes signa sint rerum, quāuis membrorum numerosus quidā motus oculos eadē illa dimensione delectet, dicitur tamen rationalis illa saltatio, quod bene aliquid significet & ostendat, excepta sensuum voluptate. Non enim si pennatam Venerem faciat, & Cupidinem palliatum quauis id mira membrorum motione atque collocatione depingat, oculos videtur offendere, sed per oculos animū, cui rerum signa illa monstrantur: nam oculi offenderentur, si non pulchre moueretur. Hoc enim pertinebat ad sensum, in quo anima eo ipso quod mixta est corpori, percipit voluptatem. Aliud ergo sensus, aliud per sensum: nam sensum mulcet pulcher motus, per sensum autem animum solum pulchra in motu significatio. Hoc etiā in auribus facilius aduertitur: nam quicquid iucunde sonat, illud libet, atque ipsum auditum illicet: quod autem per eundem sonum bene significatur, nuncio quidem aurium, sed ad solam mentem refertur. Itaque cum audimus illos versus:

Quid tantum Oceano properent se tingere soles

Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.

Aliter metra laudamus, aliterq; sententiam: nec sub eodem intellectu dicimus, rationabiliter sonat, & rationabiliter dictum est. Ergo iam tria genera sunt rerum, in quibus illud rationabile apparet. Vnum est in factis ad aliquem finem relatis, alterum in dicendo, * tertium in delectando. Primum nos admonet nihil temere facere: secundum recte docere: vltimum beate cōtemplari. In moribus est illud superius, hæc autem duo

in disciplinis, de quibus nunc agimus. Nāq; illud quod in nobis est rationale, id est, quod ratione vtitur, & rationabilia vel facit vel sequitur, quia naturali quodam vinculo in eorum societate astringebatur, cum quibus illi erat ratio ipsa communis, nec homini homo firmissime sociari posset, nisi colloqueretur, atque ita sibi mentes suas cogitationesq; quasi refunderent, vidit esse imponenda rebus vocabula, id est, significantes quosdam sonos: vt quoniam sentire animos suos non poterant, ad eos sibi copulandos sensu quasi interprete vteretur. Sed audiri absentium verba non poterant, ergo illa ratio peperit literas, notatis omnibus oris ac lingue sonis, atque discretis. Nihil autem horum facere poterat, si multitudo rerum sine quodam defixo termino infinite patere videretur. Ergo vtilitas numerandi magna necessitate animaduersa est. Quibus duobus reperiis, nata est illa libreriorum & calculorum professio, velut quædam Grammaticæ infantia, quam Varro literationem vocat: græce autem quomodo appelletur nō satis in præsentī recolo. Progressa deinde ratio, animaduertit eosdem oris sonos quibus loqueremur, & quos literis iam signauerat alios esse qui moderato varic hiatu, quasi enodati ac simplices faucibus sine vlla collisione deflueret: alios diuerso pressu oris, tenere tamen aliquem sonum: extremos autem qui nisi adiunctis sibi primis erumpere non valerent. Itaque literas hoc ordine, quo expositæ sunt, vocales, semiuocales, & mutas nominauit. Deinde syllabas notauit: † deinde verba in octo genera formasq; digesta sunt. Omnisq; illorum motus, integritas, iunctura, perite subtiliterq; distincta sunt. Inde iam numerorum & dimensionis nō immemor, adiecit animum in ipsas vocum & syllabarum varias moras, atque inde spatia temporis alia duplicia, alia simplicia esse comperit, quibus lōgæ breuesq; syllabæ tenderentur. Notauit etiam ista, & in regulas certas disposuit. Poterat iam perfectæ esse Grammaticæ, sed quia ipso nomine profiteri se literas clamat, vnde etiam latine literatura dicitur, factum est, vt quicquid dignum memoria literis mādaretur, ad eam necessario pertineret. Itaque vnum quidem nomen, sed res infinita, multiplex, curarum plenior quàm iucunditatis aut veritatis, huic disciplinæ accessit Historia, nō tam ipsis Historicis quàm Grāmaticis laboriosa. Quis enim ferat imperitum videri hominem, qui volasse Dædalum non audierit: mendacem illum qui finxerit, stultum qui crediderit, impudentem qui interrogauerit non videri? Aut, in quo nostros familiares grauer miserari soleo, qui si non responderint, quid vocata sit mater Euryali, accusantur inscitia: cum ipsi eos, à quibus ea rogatur, vanos & ineptos, nec curiosos audeant appellare? Illa igitur ratione perfectæ dispositæque Grammaticæ, admonita est querere atque attendere hanc ipsam vim, quæ pepererit artem. Nam eam definiendo, distribuendo, colligendo nō solum digesserat atque ordinauerat, verum ab omni etiam falsitatis irreptione defenderat. Quando ergo transiret ad alia fabricanda, nisi ipsa sua prius quasi quædam machinamenta & instrumenta distingueret, notaret, digereret, proderetq; ipsam disciplinam disciplinarū, quam Dialecticam vocant: Hæc docet docere, hæc docet discere: in hac se ipsa ratio demonstrat atque aperit, quæ sit, quid velit, quid valeat. Scit scire: sola scientes facere, nō solum vult, sed etiam potest. Verum quoniam plerumque stulti homines ad ea quæ suadentur recte, vtiliter, & honeste, non ipsam syncerissimam quam rarus animus videt

Occasio vocabulorum.

Occasio literarum.

Occasio discretionis literarū, syllabarū & verborum.

† vocauit.

Occasio historię.

Ver. AEn. 9. eā vult ortā ex Priamo, nec nominat tamen. Dialectices & rhetorices inuentio. Cap. XIII.

1. Retract. cap. 3.

Virg. 2. Geor.

Disciplina- rum omniū excogitatrix ratio. Caput XII. * † alius, discendo.

G mus videt veritatem, sed proprios sensus consuetudinemque sectantur, oportebat eos non doceri solum quantum queunt, sed sapere & maxime commoneri. Hanc suam partem quæ id ageret, necessitatis plenior quam puritatis, refertissimo gremio deliciarum, quas populo spargat, ut ad utilitatem suam dignetur adduci, vocavit Rhetoricam. Hactenus pars illa, quæ in significando rationabilis dicitur, studiis liberalibus disciplinisque promota est. Hinc se illa ratio ad ipsarum rerum diuinarum beatissimam contemplationem rapere voluit. Sed ne de alto caderet, quasiuit gradus, atque ipsa sibi viam per suas possessiones ordinemque molita est. Desyderabat enim pulchritudinem: quam ne sola & simplex posset sine istis oculis intueri, impediabatur a sensibus. Itaque in eos ipsos paululum aciem torfit, qui veritatem sese habere clamantes, festinationem ad alia pergere, importuno strepitu reuocabant. Et primo ab auribus cepit, quia dicebant ipsa verba sua esse, quibus iam & Grammaticam, & Dialecticam, & Rhetoricam fecerat. At ista potentissima discernendi cito vidit quid inter sonum, & id cuius signum esset, distaret. Intellexit nihil aliud ad aurium iudicium pertinere, quam sonum, eumque esse triplicem, Aut in voce animantis, aut in eo quod flatus in organis faceret, aut in eo quod pulsus ederet. Ad primum pertinere Tragædos, vel Comædos, vel choros cuiuscumque, atque omnes omnino, qui voce propria canerent. Secundum tibiis & similibus instrumentis deputari. Tercio dari citharas, lyras, cymbala, atque omne quod percutiendo canorum esset. Videbat autem hanc materiam esse vilissimam, nisi certa dimensione temporum, & acuminis granitatisque moderata varietate soni figurarentur. Recognouit hinc esse illa semina, quæ in Grammatica, cum syllabas diligenti consideratione versaret, pedes, & accentus vocauerat. Et quia in ipsis verbis breuitates & longitudines syllabarum propè æquali multitudine sparsas in oratione attendere facile fuit, tentauit pedes illos in ordines certos disponere atque coniungere: & in eo primo sensum ipsum secuta, moderatos impressit articulos, quæ & cæsa & membra nominauit. Et ne longius pedum cursus prouolueretur, quam eius iudicium posset sustinere, modum statuit unde reuerteretur, & ab eo ipso versum vocauit. Quod autem non esset certo fine moderatum, sed tamen rationabiliter ordinatis pedibus curreret, rhythmum nomine notauit, qui latine nihil aliud quam numerus dici potuit. Sic ab ea poetæ geniti sunt. In quibus cum videret non solum sonorum, sed etiam verborum rerumque magna momenta, plurimum eos honorauit, eisque tribuit quorum vellent rationabilium mendaciorum potestatem. Et quoniam de prima illa disciplina stirpem ducebant, iudices in eos Grammaticos esse permisit. In hoc igitur quarto gradu, siue in rhythmis, siue in ipsa modulatione intelligebat regnare numeros, totumque perficere. Inspexit diligentissime cuiusmodi essent, reperiabat diuinos & sempiternos, præsertim quod ipsis auxiliantibus omnia superiora contexuerat. Et iam tolerabat ægerrime splendorem illorum atque serenitatem, corporea vocum materia decolorari. Et quoniam illud quod mens videt, semper est præsens, & immortale approbatur, cuius generis numeri apparebant: sonus autem quia sensibilis res est, præterfuit in præteritum tempus, imprimaturque memoriæ, rationabili mēdacio iam poetis fauente ratione querendum, ne quid propagini similiter inesset, Iouis & memoriæ filias Musas esse confectum est. Unde ista disciplina sensus intellectusque par-

ticeps Musicæ nomen inuenit. Hinc est profecta in oculorum opes, & terram cælumque collustrans, sensit nihil aliud quam pulchritudinem sibi placere, & in pulchritudine figuras, & in figuris dimensiones, & in dimensionibus numeros: quasiuitque ipsa secum, vtrum ibi talis linea talisque rotunditas, vel qualibet alia forma & figura esset qualem intelligentia cōtineret. Longe deteriorē inuenit, & nulla ex parte quod viderent oculi cum eo quod mens cerneret, comparandum. Hæc quoque distincta & disposita, in disciplinam redegit, appellauitque Geometriam. Motus eam cæli multum mouebat, & ad se diligenter considerandum inuitabat. Etiam ibi per constantissimas temporum vices, per astrorum ratos definitosque cursus, per interuallorum spatia moderata intellexit nihil aliud quam illam dimensionem numerosque dominari. Quæ similiter definiendo ac discernendo in ordinem necens, Astrologiam genuit, magnum religiosi argumentum, tormentumque curiosi. In his igitur omnibus disciplinis occurrebat ei omnia numerosa, quæ tamen in illis dimensionibus manifestius eminebant, quas in se ipsa cogitando atque voluendo intuebatur verissimas. In his autem quæ sentiuntur umbras earum potius atque vestigia recolebat: Hic se multum erexit, multumque præsumpsit: ita ausa est immortalem animam comprobare. Traiecit omnia diligenter, percepit prorsus se plurimum posse: & quicquid posset, numeris posse. Mouit eam quoddam miraculum, & suspicari cepit seipsam fortasse numerum esse eum ipsum quo cuncta numerarentur: aut si id non esset, ibi tamen eum esse, quod peruenire satageret. Hunc vero totis viribus comprehendit, qui iam vniuersæ veritatis index futurus, ille cuius mentionem fecit Alipius, cum de Academicis quæreremus, quasi Proteus in manibus erat. Imagines enim falsæ rerum earum quas numeramus, ab illo occultissimo quo numeramus defluentes, in sese rapiunt cogitationem, & sapere illum cum iam tenetur, elabi faciunt. Quibus si quisque non cesserit, & omnia quæ per tot disciplinas late variegata diffusa sunt, ad vnum quoddam simplex verum certumque redegerit, eruditum nomine dignissimus, non temere iam quærit illa diuina, non iam credenda solum, verumetiam contemplanda, intelligenda, atque retinenda. Quisquis autem vel adhuc seruus cupiditatum, & inhians rebus pereuntibus, vel iam ista fugiens, castusque viuens, nesciens tamen quid sit nihil, quid informis materia, quid formatum exanime, quid corpus, quid species in corpore, quid locus, quid tempus, quid in loco, quid in tempore, quid motus secundum locum, quid motus non secundum locum, quid stabilis motus, quid sit æuum, & quid sit nec in loco esse nec nusquam, & quid sit præter tempus, & semper esse, quid sit & nusquam esse, & nusquam non esse: & nunquam esse, & nunquam non esse. Quisquis ergo ista nesciens, non dico de summo illo deo, qui scitur melius nesciendo, sed de anima ipsa sua quærere ac disputare voluerit, tantum errabit, quantum errari plurimum potest: facilius autem cognoscet ista, qui numeros simplices atque intelligibiles comprehenderit. Porro istos comprehendet, qui & ingenio valens, & privilegio ætatis, aut cuiuslibet felicitatis ociosus, & studio vehementer incensus, memoratum disciplinarum ordinem quantum satis est, fuerit persecutus. Cum enim artes illæ omnes liberales, partim ad vsum vite, partim ad cognitionem rerum contemplationemque discantur, vsum earum assequi difficillimum est, nisi ei, qui ab ipsa pueritia ingeniosissimis, instantissime atque constantissime operam dederit.

K
Geometria
& Astronomia.
Cap. XV.

L

Lib. 3. contra
Academicos
cap. 5.

Discipline
liberales
essent intel-
lectum ad
diuina.
Cap. XVI.

M

A rā dederit. Quid vero ex illis ad id quod quaerimus opus est? Nec te, quāso mater, hęc velut rerum immensa quadam sylua deterreat. Etenim quadam de omnibus eligentur numero paucissima, id est, potentissima, cognitione autem multis quidem ardua. Tibi tamen, cuius ingenium quotidie mihi nouū est, & cuius animū vel aetate, vel admirabili temperantia remotissimū ab omnibus nugis, & a magna labe corporis emergentem, in se multum surrexisse cognosco, tam erunt facilia quā difficilia tardissimis, miserrimeq; viuētibz. Si enim dicam te facile ad eum sermonem peruenturam, qui locutionis & linguę vitio careat, profecto mentiar. Me enim ipsum, cui magna necessitas fuit ista perdiscere, adhuc in multis verborum sonis Itali exagitant, & a me vicissim, quod ad ipsum sonum attinet, reprehēduntur. Aliud est enim esse arte, aliud gente securum. Solacissimos autē quos dicimus, fortasse quisque doctus diligenter attendens in oratione mea reperiatur: nō enim defuit qui mihi nonnulla huiusmodi vitia ipsum Ciceronē fecisse peritissime persuaferit. Barbarissimorum autem genus nostris temporibus tale cōpertum est, vt & ipsa eius ratio barbara videatur, quā

B Roma seruata est. Sed tu cōtemptis istis vel puerilibz rebus, vel ad te non pertinentibus, ita grammaticę penē diuinam vim naturamq; cognoscis, vt eius animam tenuisse, corpus reliquisse disertis videaris. Hoc etiam de ceteris huiusmodi artibus dixerim: quas si penitus fortasse contemnis, admoneo te quantum filius audeo, quantumq; permittis, vt fidem istam tuam, quā venerandis mysteriis percepisti, firme canteq; custodias: deinde vt in hac vita atque moribus constanter vigilanterq; permaneas. De rebus autem obscurissimis, & tamen diuinis, quomodo deus & nihil mali faciat, & si omnipotens, & tanta mala fiant: & cui bono mundum fecerit, qui non erat indigus: & utrū semper fuerit malum, an tempore cōperit: & si semper fuit, utrū sub conditione dei fuerit: & si fuit, utrū etiam iste mundus semper fuerit, in quo illud malū diuino ordine domitaretur: si autem hic mundus aliquando esse cōperit, quomodo antequā esset, potestate dei malum tenebatur: & quid opus erat mundum fabricari, quo malum quod iam dei potestas frenabat, ad pēnas animarum includeretur: si autem fuit tempus, quo sub dei dominio malum non erat, quid subito accidit quod per aeterna retro tempora non acciderat. In deo enim nouum extitisse cōsiliū, ne dicam impium, ineptissimum est dicere. Si autem importunum fuisse, & quasi improbū malum deo dicimus, quod nonnulli existimant, iā nemo doctus risum tenebit, nemo * Non succenserebunt indoctus. Quid enim potuit deo nocere mali, nescio quę illa natura? Si enim dicunt non potuisse, fabricandi mundi causa nō erit: si potuisse dicunt, inexpiabile nefas est, deum violabilem credere: nec ita saltem, vt vel virtute prouiderit, ne sua substantia violaretur. Namque animam pēnas hic pendere fatentur, cum inter eius & dei substantiam nihil velint omnino distare. Si autem istū mundum non factum dicamus: impium est atque ingrātum credere, ne illud sequatur, quod deus eum nōn fabricarit. Ergo de his atque huiusmodi rebus, aut ordine illo eruditionis, aut nullo modo quicquam requirendum est. Et ne quisquam latissimum aliquid nos cōplexos esse arbitretur, hoc dico planius atque breuius. Ad istarum rerum cognitionē neminem aspirare debere sine vlla quāsi duplici scientia bonę disputationis, potentieq; numerorum. Si quis etiam hoc plurimū pu-

tat, solos numeros optime nouerit aut solam Dialecticam. Si & hoc infinitum est, tātum perfecte sciat quid sit vnum in numeris, quantumq; valeat, nondum illa summa lege summoq; ordine rerū omnium, sed in iis quę quotidie passim sentimus atque agimus. Excipit enim hanc eruditionē iā ipsa philosophię disciplina, & in ea nihil plus inueniet quā quid sit vnum, sed lōge altius longeq; diuinius. Cuius duplex quęstio est. Vna de anima, Altera de deo. Prima efficit vt nosmetipsos nouerimus, altera vt originem nostram. Illa nobis dulcior, ista elatior: * illa nos dignos beata vita, beatos hęc facit. Prima est illa discētibz, ista iam doctis. Hic est ordo studiorum sapientię, per quem fit quisq; idoneus ad intelligendum ordinem rerum, id est, ad dignoscēdos duos mundos, & ipsum parentem vniuersitatis, cuius nulla scientia est in anima, nisi scire quomodo eum nesciat. Hunc igitur ordinem tenens anima iam philosophię tradita, primo seipsam inspicit: & cui iam illa eruditio persuasit, aut suam, aut seipsam esse rationem, in ratione autem aut nihil esse melius & potentius numeris, aut nihil aliud quā numerum esse rationem, ita secum loquitur, Ego quodam meo motu interiore & occulto, ea quę discenda sunt possum discernere & connectere, & hęc vis mea ratio vocatur. Quid autem discernendum est, nisi quod aut vnum putatur & non est, aut certe nō tam vnum est, quā putatur? Item cur quid connectendum est, nisi vt vnum fiat, quantū potest? Ergo & in discernendo & in connectendo, vnum volo, & vnum amo. Sed cum discerno, purgatum, cum connecto, integrum volo. In illa parte vitantur aliena, in hac propria copulantur, vt vnum aliquid perfectum fiat. Lapis vt esset lapis, omnes eius partes, omnisq; natura in vnum solidata est. Quid arbor? Nōne arbor non esset, si vna non esset? Quid mēbra cuiuslibet animalis ac viscera, & quicquid est eorum ē quibus constat: Certe si vnitatis patiantur diuortium, nō erit animal. Amici quid aliud quā vnum esse conantur? Et quanto magis vnum, tanto magis amici sunt. Populus vna ciuitas est, cui est periculosa dissensio. Quid est autem dissentire, nisi non vnum sentire? Ex multis militibus fit vnus exercitus. Nōne quāuis multitudo eo minus vincitur, quo magis in vnū cōit? Vnde ipsa cōitio in vnū, cuneus nominatus est, quasi cōcuneus. Quid amor omnis? Nōne vnum vult fieri cū eo quod amat? Et si ei contingat, vnum cū eo fit. Voluptas ipsa non ob aliud delectat vehementius, nisi quod amantia sese corpora in vnum cogūt. Dolor vnde perniciosus est? Quia id quod vnum erat dissicere * nititur, Ergo molestum & perniciosum ē est cum eo vnum fieri quod separari potest. Ex multis rebus passim ante iacentibus, deinde in vnā formam congregatis, vnā facio domum. Melior ego, siquidē ego facio, illa fit. Ideo melior quia facio: non dubium est inde me esse meliorem quā domus est. Sed non inde sum melior hirundine aut apicula, nam & illa nidos affabre struit, & illa fanos: sed his melior, quia rationale animal sum. At si in ratis dimensionibus ratio est, nunquid nā & aues quod fabricant minus apte congruenterq; dimēsum est? Imō numerosissimum est. Non ergo numerosa faciēdo, sed numeros cognoscendo, melior sum. Quid ergo, illę nescientes operari numerosa poterant? Poterāt profecto. Vnde id docetur? Ex quo quod nos quoque certis dimensionibus ratione linguā dentibus & palato accommodamus, vt ex ore literaturę ac verba prorumpant, nec tamen cogitamus cum loquimur quo motu oris id

D

*† charior.

E

Quod oīa in vnu redant.

Cuneus.

F

* alius, dissidere. † periculosū. Homo brutis præstantior, quō pos sit videre deum. Cap. XIX.

Quo ordine anima prouehitur ad cognitionē suā & ipsius vnitatis. Ca. XVIII.

G facere debeamus. Deinde quis bonus cantator, etiam si Musica sit imperitus, non ipso sensu naturali & rhythmo & melos perceptum memoria custodiat in canendo? Quod quid fieri numerosius potest? Hoc nescit indoctus, sed tamen facit operante natura. Quando autem melior & pecoribus præponendus? Quando nouit quod facit? At nihil aliud me pecori præponit, nisi quod rationale animal sum. Quomodo igitur immortalis est ratio, & ego simul & rationale & mortale quiddam esse definior? An ratio non est immortalis? Sed vnum ad duo, vel duo ad quatuor verissima ratio est. Nec magis heri fuit ista ratio vera, quàm hodie; nec magis cras, aut post annum erit vera. Nec si omnis iste mundus concidat, poterit ista ratio non esse: ista enim semper talis est, mundus autem iste nec heri habuit, nec cras habebit quod habet hodie, nec hodierno die vel spatio vnius horæ eodem loco solem habuit: ita cum in eo nihil manet, nihil vel paruo spatio temporis habet eodem modo. Igitur si immortalis est ratio, & ego qui ista omnia vel discerno vel cōiecto, ratio sum: illud quo mortale appellor, non est meum. Aut si anima non, id est, quod ratio, & tamen ratione vtor, & per rationem melior sum: à deteriore ad melius, à mortali ad immortale fugiendum est. Hæc & alia multa secum anima bene erudita sequitur, atque agitat: quæ persequi volo, nec cum ordinem vos docere cupio, modum excedam, qui pater est ordinis. Gradatim enim se & ad mores vitæ; optimam, non iā sola fide, sed certa ratione perducit. Cui numerorum vim atque potentiam diligenter intuenti, nimis indignum videbitur & nimis flendum, per suam scientiam versum bene currere citharamque concinere, & suam vitam sequi ipsam quæ anima est, deuium iter sequi, & dominante sibi libidine, cum turpissimo se vitiorum strepitu dissonare. Cum autem se composituerit & ordinauerit, ac cōcinnam pulchramque reddiderit, audebit iam deum videre, atque ipsum fontem, unde manat omne verum, ipsumque patrem veritatis. Deus magne, qui erunt illi oculi, quàm sani, quàm decori, quàm valentes, quàm cōstantes, quàm sereni, quàm beati? Quid autem est illud quod vident? Quid quæso? Quid arbitremur, quid æstimemus, quid loquamur? Quotidiana verba decurrunt, & sordidata sunt omnia vilissimis rebus. Nihil amplius dicam, nisi promitti nobis aspectum pulchritudinis, cuius imitatione pulchra, cuius comparatione fœda sunt cætera. Hanc quisquis viderit, videbit autem qui bene viuit, bene orat, bene studet, quando eū mouebit, cur alius optans habere filios, non habet, alius abundantes exponat, alius oderit nascituros, diligat alius natos. Quomodo non repugnet nihil futurum esse quod non sit apud deum, ex quo necesse est ordine omnia fieri, & tamen non frustra deum rogari. Postremo quando istum virum mouebunt, aut vlla onera, aut vlla pericula, aut vlla fastidia, aut vlla blandimenta fortunæ: In hoc enim sensibili mūdo vehementer cōsiderandum est quid sit tempus & locus: ut quod delectat in parte, siue loci siue temporis intelligatur, tamen multo esse melius totum, cuius illa pars est: & rursus quod offendit in parte, perspicuum sit homini docto, non ob aliud offendere, nisi quia non videtur totum, cui pars illa mirabiliter congruit. In illo vero mundo intelligibili quamlibet partem totam pulchram esse atque perfectam. Dicuntur ista latius, si vestra studia siue memoratum istum à nobis, siue alium

† connectio.

fortasse breuiorem † atque commodiorem, rectum tamen ordinem, ut hortor ac spero, tenere instituerint, atque omnino grauius constantēque tenuerint.

Quod ut nobis liceat, summa opera danda est optimis moribus: Deus enim noster aliter nos exaudire non poterit. Bene autem viuentes facillime exaudit. Oremus ergo, non ut nobis diuitiæ, vel honores, vel huiusmodi res fluxæ atque nutantes, & quouis resistente transeuntes, sed ut ea proueniant quæ nos bonos faciant ac beatos. Quæ vota ut deuotissime impleatur, tibi maxime hoc negocium mater iniungimus, cuius precibus indubitanter credo atque confirmo mihi istam mentem deū dedisse, ut inueniendæ veritati nihil omnino præponam, nihil aliud velim, nihil cogitem, nihil amem. Nec desino credere nos hoc tantum bonum, quod te promerente concupiuius, eadem te petente adepturos. Iam vero te Alipi quid hortor, quid moneam? Qui propterea nimis non es, quia talia quātumuis amare fortasse semper parum, nimium vero nunquam, recte dici potest. Hic ille: Vere effecisti, inquit, ut memoriā doctissimorum ac magnorum virorum, quæ aliquādo pro rerum magnitudine incredibilis videbatur, & quotidiana cōsyderatione, & ista præsentī, quæ in te nobis est admiratione, non solum dubiam non habeamus, verumetiam si necesse sit de illa iurare possimus. Quid enim nobis non de illa venerabili ac propē diuina, quæ iure & habita est & probata Pythagoræ disciplina, abs te hodie nostris etiam penē oculis referatum est? Cum & vitæ regulas, & scientiæ non tam itinera quàm ipsos campos, ac liquida æquora, & quod illi viro magnæ venerationi fuit, ipsa etiā sacraria veritatis ubi essent, qualia essent, quales quærerent, & breuiter, & ita plenē significasti, ut quauis suspicemur & credamus tibi esse adhuc secretiora, tamen non absque impudentia nos putemus, si amplius quicquam flagitandum abs te arbitremur. Accipio ista, inquā, libenter. Neque enim me tam verba tua, quæ vera non sunt, quàm verus in verbis animus delectat atque excitat. Et bene quod ei mittere statuimus has literas, qui de nobis solet libenter multa mentiri. Si qui autem alij fortasse legerint, neque hos metuo, ne tibi succenseant. Quis enim amantis errori in iudicando non beneuolētissime ignoscat? Quod autem Pythagoræ mentionē fecisti, nescio quo illo diuino ordine occulto tibi in mentem venisse credo. Res enim multum necessaria mihi prorsus exciderat, quàm in illo viro si quid literis memoriæ mandatis credendum est, quauis Varroni quis non credat, mirari & penē quotidianis ut scis efferre laudibus soleo, quod regendæ reipublicæ disciplinam, suis auditoribus vltimā tradebat iam doctis, iam perfectis, iam sapientibus, iam beatis. Tantos ibi enim fluctus videbat, ut eis nollet committere nisi virum, qui & in regendo penē diuine scopulos cuitaret, & si omnia defecissent ipse illis fluctibus quasi scopulus fieret. De solo enim sapiente verissime dici potest, Ille velut pelagi rupes immota resistit: & cætera quæ luculentis in hanc sententiam verbis dicta sunt. Hic finis disputationis factus est, lætisque omnibus & multum sperantibus confessum dimissimus, cū iam nocturnum lumen fuisset illatum.

K
† lōgiorem.

1. Retract.
cap. 1.
Epilogus hor-
tans ad bonam
vitam.
Cap. XX.

1. Retract.
cap. 3.

† planē.

1. Retract.
cap. 3.

AEncid. 7.

SECUNDI LIBRI DE ORDINE FINIS.

DIVI AVRE- LII AVGVSTINI HIPPONEN- SIS EPISCOPI, DE BEATA VITA LIBER.

Præfatio.

1. Retra. cap. 3.

S AD Philosophiæ portum, de quo iam in beatæ vitæ regionem solumq; proceditur, vir humanissime atque magne Theodore, ratione institutus cursus & voluntas ipsa perduceret, nescio vtrum temere dixerim, multo minoris numeri homines ad eū

peruenturos fuisse, quanuis nunc quoque vt videmus rari admodum pauciq; perueniāt. Cum enim in hunc mundum, siue deus, siue natura, siue necessitas, siue voluntas nostra, siue coniuncta horum aliqua, siue simul omnia, res enim multum obscura est, sed tamen à te iā

B illustrāda suscepta, veluti in quoddam procellosum salum nos quasi temere passimq; proieccherit, quotus quisque cognosceret quo sibi nitendum esset, quāve redeundum, nisi aliquando & inuitos contraq; obnitentes aliqua tempestas, quæ stultis videtur aduersa, in optatissimam terram nescientes errantesq; compingeret. Igitur hominum quos philosophia potest accipere, tria quasi

Tria in philosophia nauigantium genera.

nauigātium genera mihi videor videre. Vnum est eorum, quos vbi ætas compos rationis assumpserit, paruo impetu pulsusq; remorum de proximo fugiunt, seseq; recondunt in illa tranquillitate, vnde cæteris ciuibus quibus possunt, quo admoniti conentur ad se, lucidissimum signum sui alicuius operis erigunt. Alterum vero est eorum superioriq; contrarium, qui fallacissima facie maris decepti, elegerunt in medium progredi, longeq; à sua patria peregrinari audent, & sæpe eius obliuiscuntur. Hos si nescio quo & nimis latente modo à puppi ventus, quem prosperum putant, fuerit profectus, penetrant, in altissima miseriarum elati atque gaudentes, quod eis vsquequaque fallacissima serenitas voluptatum, honorūq; blanditur. His profecto quid aliud optandum est, quā quædam in illis rebus à quibus iactati excipiantur improspera, & si parū est, sauiens omnino tempestas, contrarieq; flans vētus, qui eos ad certa & solita gaudia vel flentes gementesq; perducit: Huius generis tamen plerique nondum longius euagati, quibusdam non ita grauibis molestiis reducuntur. Hi sunt homines, quos cum lachrymabiles tragœdiæ fortunarum suarum, vel inanium negociorum anxietates, quasi nihil aliud habentes quod agant, in libros doctorum sapientissimorumq; hominum traxerint, in ipso quodammodo portu euigilant, vnde illos nulla maris illius promissa nimium falso ridentis excludant. Est autem genus inter hæc tertium eorum, qui vel in ipso adolescentiæ limine, vel iam diu multumq; iactati, tamen quædam signa respiciunt, & suæ dulcissimæ patriæ, quanuis in ipsis fluctibus, recordantur: & aut recto cursu in nullo falsi, & nihil morati, eam repetunt: aut plerunque vel inter nubila deniantes, vel mergentia contuentes sydera, vel nonnullis illecebris capti, bonæ nauigationis tēpora differentes, errant diutius, sæpe etiam periclitantur. Quos item sæpe nonnulla in fluxis fortunis calamitas, quasi conatibus eorum

Virg.

1. Retra. cap. 2.

C tati excipiantur improspera, & si parū est, sauiens omnino tempestas, contrarieq; flans vētus, qui eos ad certa & solita gaudia vel flentes gementesq; perducit: Huius generis tamen plerique nondum longius euagati, quibusdam non ita grauibis molestiis reducuntur. Hi sunt homines, quos cum lachrymabiles tragœdiæ fortunarum suarum, vel inanium negociorum anxietates, quasi nihil aliud habentes quod agant, in libros doctorum sapientissimorumq; hominum traxerint, in ipso quodammodo portu euigilant, vnde illos nulla maris illius promissa nimium falso ridentis excludant. Est autem genus inter hæc tertium eorum, qui vel in ipso adolescentiæ limine, vel iam diu multumq; iactati, tamen quædam signa respiciunt, & suæ dulcissimæ patriæ, quanuis in ipsis fluctibus, recordantur: & aut recto cursu in nullo falsi, & nihil morati, eam repetunt: aut plerunque vel inter nubila deniantes, vel mergentia contuentes sydera, vel nonnullis illecebris capti, bonæ nauigationis tēpora differentes, errant diutius, sæpe etiam periclitantur. Quos item sæpe nonnulla in fluxis fortunis calamitas, quasi conatibus eorum

1. Retra. cap. 2.

aduersa tempestas in optatissimam vitam quietamq; D compellit. His autem omnibus, qui quocunque modo ad beatæ vitæ regionem feruntur, vnus immanissimus mons ante ipsum portum constitutus, qui etiam magnas ingredientibus gignit angustias, vehementissime formidandus, cautissimeq; vitandus est. Nam ita fulget, ita mentiente illa luce vestitur, vt non solum peruenientibus, nondumq; ingressis incolēdum se offerat, & eorum voluntatibus pro ipsa beata terra satisfactorum polliceatur: sed plerunque de ipso portu ad sese homines inuitat, eosq; nonnunquam detinet ipsa altitudine delectatos, vnde cæteros despicere libeat. Hi tamē admonent sæpe venientes, ne aut occultis subter scopulis decipiantur, aut ad se ascendere facile putent: & quā sine periculo ingrediantur propter illius terræ vicinitatem beneuolentissime docent. Ita cum eis inuident vanissimam gloriam, locum securitatis ostendunt. Nā quem montem alium vult intelligi ratio propinquatibus ad philosophiam ingressisve metuendum, nisi superbum studium inanissimæ gloriæ: quod ita nihil intus plenum atque solidum habet, vt inflatos sibi superambulantibus succrepante fragili solo demergat ac forbeat, eisq; in tenebras reuolutis, eripiat luculentissimā domum, quam penē iam viderant. Quæ cum ita sint, accipe mi Theodore: namque ad id quod desydero, te vnum intueor, teq; aptissimū semper admiror, Accipe, inquam, & quod illorum trium genus hominū me tibi dederit, & quo loco mihi esse videar, & abs te cuiusmodi auxilium certus expectem. Ego ab vsque vnde vicesimo anno ætatis meæ, postquam in schola rhetorum librum illum Ciceronis, qui Hortensius vocatur, accēpi, tanto amore philosophiæ succensus sum, vt statim ad eam me transferre meditarer. Sed neque mihi nebula defuerunt, quibus confunderetur cursus meus, & diu fateor, quibus in errorē ducebar, labentia in Oceanum astra suspexi. Nam & superstitio quædam puerilis me ab ipsa inquisitione terrebat. Et vbi factus erectior, illam caliginem discipuli, mihiq; persuasi docentibus potius quā iubentibus esse credendum, incidi in homines, quibus lux ista, quæ oculis cernitur, inter summa & diuina colenda videretur. Non assentiebar, sed putabam eos magnum aliquid regere illis inuolucris, quod essent aliquādo aperturi. At vbi discussis eis euasi, maxime traiecto isto mari, diu gubernacula mea repugnantia omnibus ventis in mediis fluctibus Academicis tenuerunt. Deinde veni in has terras, hic septentrionem cui me crederem didici. Animaduerti enim & sæpe in sacerdotis nostri, & aliquando in sermonibus tuis, cum de deo cogitaretur, nihil omnino corporis esse cogitandum, neque cum de anima: nam id est vnum in rebus proximum deo. Sed ne in philosophiæ gremium celeriter aduolare, fateor: vxoris honorisq; illecebra detinebar: vt cum hæc essem consecutus, tum demum me, quod paucis felicissimis licuit, totis velis omnibusq; remis in illum sinum raperem, ibiq; conquirerem. Lectis autem Platonis paucissimis libris, cuius te studiosissimum accepi, collataq; cum eis quantum potui, etiam illorum autoritate, qui diuina mysteria tradiderunt, sic exarsi, vt omnes illas vellem ancoras rumpere, nisi me nonnullorum hominum existimatio cōmoueret. Quid ergo restabat aliud, nisi vt im moranti mihi superfluis, tempestas quæ putabatur aduersa, succurreret? Itaque tantus me arripuit pectoris dolor, vt illius professionis onus sustinere non valens, qua mihi velificabam fortasse ad sirenas, abiicere omnia, &

1. Retra. cap. 2.

Infra disputatione. 3.

3. Confes. c. 4. & 6. ca. 11. & 8. ca. 7.

3. Confes. c. 6.

5. Confes. ca. 14.

F

6. Confes. c. 6.

7. Confes. ca. 9. & 10.

† vita.

1. Retract.
cap. 2.

1. Retract.
cap. 2.
† debeo.

Occasio di-
sputationis.

9. Cōfess. c. 6.

Primi dici
disputatio.

Gnia, & optata tranquillitati vel quassatam nauem fessamq; perducerem. Ergo vides in qua philosophia quasi in portu nauigem. Sed etiam ipse late patet, eiusq; magnitudo quanuis iam minus periculosum, non tamen penitus excludit errorē. Nam cui parti terræ, quæ profecto vna† beata est, me admoueam eamq; contingam prorsus ignoro. Quid enim solidum tenui, dum adhuc de anima quæstio nutat & fluctuat? Quare obsecro te per virtutem tuam, per humanitatem, per animarū inter se vinculum atque commercium vt dexteram porrigas. Hoc autem est, vt me ames, & à me vicissim te amari credas, charumq; haberi. Quod si impetrauero, ad ipsam beatam vitā, cui te iam habere præsumo, partio conatu facillime accedam. Quid autem agā, quove modo ad istum portum necessarios meos congregem, vt cognoscas ex eo animum meum. Neque enim alia signa inuenio quibus me ostendam: vel quo plenius intelligas pelagus disputationū mearum, quod mihi videtur religiosius euasisse, atque tuo titulo dignius, ad te scribendum putavi, & ipso tuo nomine dedicandum. Aptissimē sanē. Nā de beata vita quæsiuimus inter nos, nihilq; aliud video quod magis dei donum vocandum

H sit. Eloquentia tua territus non sum. Quicquid enim amo, quanuis non assequar, timere non possum: † fortunæ vero sublimitatē multo minus: apud te enim vere quāuis sit magna, secunda est: nam quibus dominatur, eosdem ipsos secundos facit. Sed iam quid afferam, quæso aduerte. Idibus nouembriis mihi natalis dies erat: post tam tenue prandium, vt ab eo nihil ingeniorum impediretur, omnes qui simul, non modo illo die, sed quotidie conuiuabamur in balneas ad confedendū vocauī. Nam is tempori aptus locus secretusq; occurrerat. Erant autem (non enim vereor eos singulari benignitati tuæ notos interim nominibus facere) in primis nostra mater, cuius meriti credo esse omne quod viuo: Nauigius frater meus, Trigetius & Licentius, ciues & discipuli mei: nec Lastidianum & Rusticum consobrinos meos, quanuis nullum vel grāmaticum passi sint, deesse volui, ipsumq; eorum sensum cōmunem ad rem quam moliebar, necessarium putavi. Erat etiam nobiscum etate minimus omnium, sed cuius ingeniū si amore non fallor, magnum quiddam pollicetur, Adeodatus filius meus. Quibus attentis sic cœpi. Manifestū vobis videtur ex anima & corpore nos esse compositos:

I Cū omnes consentirent, Nauigius se ignorare respondit. Cui ego, Nihil ne omnino scis, inquā, an inter aliqua quæ ignoras etiam hoc numerandum est? Non puto me, inquit, omnia nescire. Porēsne, inquam, nobis dicere aliquid eorum quæ nosti? Possum, inquit, Nisi molestum est, inquam, profer aliquid. Et cū dubitaret, scis ne, inquam, saltem te viuere? Scio, inquit. Scis ergo, habere te vitam? Siquidem viuere nemo nisi vita potest. Et hoc, inquit, scio. Scis etiam corpus te habere. Assentiebatur. Ergo iam scis te constare ex corpore & vita. Scio interim, sed utrū hæc sola sint, incertus sum. Ergo duo ista, inquam, esse non dubitas, corpus & animā, sed incertus es vtrum sit aliud quod ad cōplendum ac perficiendum hominē valet. Ita, inquit. Hoc quale sit, aliās si possumus quæremus, inquam. Nunc illud iam ex omnibus quæro, cum fatemur cuncti, neque sine corpore, neque sine anima esse posse hominem, cibos propter quid horum appetamus. Propter corpus, inquit Licentius. Ceteri autem cunctabantur, varioq; sermone inter se agebant, quomodo posset propter corpus cibus necessarius videri, cū appeteretur propter vitam, & vita non

nisi ad animā pertineret. Tum ego, Videtur, inquam, nobis ad eam partem cibum pertinere, quam cibo crescere robustioremq; fieri videmus? Assentiebatur præter Trigetium. Ait enim, Cure ego non pro edacitate mea creui? Modum, inquam, suum à natura constitutū habēt omnia corpora, vltra quam mensuram progredi nequeāt: tamen ea mensura minora essent si eis alimenta defuissent, quod & in pecoribus facilius animaduertimus. Et nemo dubitat cibus subtractis omniū animantium corpora macrescere. Macrescere, inquit Licentius, non decretere. Satis est mihi, inquam, ad id quod volo. Etenim quæstio est, vtrum ad corpus cibus pertineat. Pertinet autem cum eo subducto ad maciem deducitur. Omnes ita esse censuerunt. Quid ergo anima, inquam, nullāne habet alimenta propria? An eius esca scientia nobis videtur? Planē, inquit, mater, nulla re alia credo ali animam quā intellectu rerum atq; scientia. De qua sententia cum Trigetius dubium se ostēderet, Hodie, inquit, illa, tuipse nōne docuisti, vnde aut vbi anima pascatur? Nam post aliquantam prandij partem te dixisti non aduertisse, quo vasculo vteremur, quod alia nescio quæ cogitasses, nec tamen ab ipsa ciborum parte abstinueras manus atque morsus. Vbi igitur erat animus tuus, quo tempore illud te vespente non attendebat, inde mihi crede, & talibus epulis animus pascitur, id est, theoriis, & cogitationibus suis, si super eas aliquid percipere possit. De qua re cum dubitanter streperent, nōne, inquam, cōceditis hominum doctissimorum animos multo esse quā imperitorū, quasi in suo genere pleniores atque maiores? Manifestum esse dixerunt. Recte igitur dicemus eorum animos qui nullis disciplinis eruditi sunt, nihilq; bonarum artium hauserunt, ieiunos & quasi famelicos esse. Plenos, inquit Trigetius & illorum animos esse arbitror, sed vitis atque nequitia. Ista ipsa est, inquam, crede mihi quædam sterilitas & quasi fames animorum. Nam quemadmodum corpus detractō cibo plerunque morbis atque scabie repletur, quæ in eo vitia indicant famem, ita & illorum animi pleni sunt morbis, quibus sua ieiuna confitentur. Etenim ipsam nequitiam matrem omnium vitiorum, ex eo quod nequicquam sit, id est, ex eo quod nihil sit, veteres dictam esse voluerunt. Cui vitio quæ contraria virtus est, frugalitas nominatur. Vt igitur hæc à fruge, id est, à fructu, propter quandam animorum fecunditatem, ita illa ab sterilitate, hoc est, à nihilo nequitia nominata est. Nihil est enim omne quod fluit, quod soluitur, quod liquefeit & quasi semper perit. Ideo tales homines etiam perditos dicimus. Est autem aliquid si manet, si constat, si semper tale est, vt est virtus, cuius magna pars est atque pulcherrima, quæ temperantia & frugalitas dicitur. Sed si hoc obscurius est quā vt id iam vos videre possitis, certe illud conceditis, quia si animi imperitorum etiam ipsi pleni sunt, vt corporum, ita animorum duo alimentorū genera inueniuntur: vnum salubre atque vtile, alterum morbidum atque pestiferum. Quæ cum ita sint, arbitror die natali meo, quoniam duo quædam esse in homine conuenit inter nos, id est, corpus atque animam, non me prandium paulo lautius, corporibus nostris solum, sed & animis etiam exhibere debere. Quod autem hoc sit prandium, si esuritis, proferam. Nam si vos inuitos & fastidientes alere conabor, frustra operam consumam, magisq; vota facienda sunt, vt tales epulas potius quā illas corporis desyderetis. Quod eueniet si sani animi vestri fuerint, Aegri enim sicut in morbis

Infra disputatione 3.

* aliās, iniuriam.

A morbis ipsius corporis videmus, cibos suos recusant & respiciunt. Omnes se vultu ipso & consentiente voce quicquid preparassem iam sumere ac vorare velle dixerunt. Atque ego rursus exordiens, Beatos esse nos volumus, inquam. Vix hoc effuderam, occurrerunt vna voce consentientes. Videtur ne vobis, inquam, beatus esse qui quod vult non habet? Negaverunt. Quid, omnis qui quod vult habet, beatus est? Tum mater, Si bona, inquit, velit & habeat, beatus est. Si autem mala velit, quantum habeat, miser est. Cui ego arridens atque gestiens, Ipsam, inquam, prorsus mater arcem philosophiae tenuisti. Nam tibi proculdubio verba defuerunt, ut non sicut Tullius te modo panderes, cuius de hac sententia verba ista sunt. Nam in Hortensio, quem de laude ac defensione philosophiae librum fecit, Ecce autem, ait, non philosophi quidem, sed prompti tamen ad disputandum, omnes aiunt esse beatos qui vivant ut ipsi velint. Falsum id quidem. Velle enim quod non deceat, idem ipsum miserrimum. Nec tam miserum est non adipisci quod velis, quam adipisci velle quod non oporteat. Plus enim mali prauitas voluntatis affert quam fortuna cuiquam boni. In quibus verbis illa sic exclamabat, ut obliti penitus sexus eius, magnum aliquem virum considerare nobiscum crederemus, me interim quantum poteram intelligente, ex quo illa & quam diuino fonte manarent. Et Licentius, Sed dicendum, inquit, tibi est, ut beatus sit quisque, quid velle debeat, & quarum rerum eum oporteat habere desiderium. Inuita me, inquam, natali tuo quando dignaberis, quicquid apposueris libenter sumam. Qua conditione hodie apud me ut epuleris peto, nec flagites quod fortasse non est paratum. Quem cum modestae ac verecundae commotionis suae praeiteret, ergo illud, inquam, convenit inter nos, neque quenquam beatum esse posse, qui quod vult non habet. Neque omnem qui quod habet beatum esse? Dederunt. Quid illud, inquam, conceditis, omnem qui beatus non est, miserum esse? Non dubitauerunt. Omnis igitur, inquam, qui quod vult non habet, miser est. Placuit omnibus. Quid ergo sibi homo comparare debet ut beatus sit, inquam? Forte enim etiam hoc isti nostro convivio subministrabitur, ne Licentij auiditas negligatur: nam id opinor ei comparandum est, quod cum vult habet. Manifestum esse dixerunt. Id ergo, inquam, semper manens, nec ex fortuna pendulum, nec ullis subiectum casibus esse debet. Nam quicquid mortale & caducum est, non potest a nobis quando volumus, & quandiu volumus haberi. Assentiebantur omnes. Sed Trigetius, Sunt, inquit, multi fortunati, qui casibus res fragiles casibusque subiectas, tamen iucundas pro hac vita cumulate largeque possideant, nec quicquam illis eorum quae volunt desit. Cui ego, Qui timet, inquam, videtur ne tibi beatus esse? Non videtur, inquit. Ergo quod amat quisque si amittere potest, potest ne non timere? Non potest, inquit. Amitti autem possunt illa fortuita. Non igitur haec qui amat & possidet, potest villo modo beatus esse. Nihil repugnavit. Hoc loco autem mater, Etiam si securus sit, inquit, ea se omnia non esse amissurum, tamen talibus satiari non poterit. Ergo & eo miser quo semper est indigus. Cui ego, Quid, inquam, his omnibus abundans rebus atque circumfluens, si cupiendi modum sibi statuatur, eisque contentus decenter iucundusque perfruatur, nonne tibi videtur beatus? Non ergo, inquit, illis rebus, sed animi sui moderatione beatus est. Optime, inquam, nec huic interrogationi aliud, nec abs te aliud debuit responderi. Ergo nullo

Tomus primus.

modo dubitamus, si quis beatus esse statuit, id eum sibi comparare debere, quod semper manet, nec vlla saeviente fortuna eripi potest. Hoc, inquit, Trigetius, iam dudum consensimus. Deus, inquam, vobis aternus & semper manens videtur? Hoc quidem, inquit, Licentius, ita certum est, ut interrogatione non egeat, ceterique omnes pia deuotione concinuerunt. Deum igitur, inquam, qui habet beatus est. Quod cum gaudentes libentissime acceperunt, Nihil ergo, inquam, nobis iam quaerendum esse arbitror, nisi quis hominum habeat deum, beatus enim profecto is erit. De quo quaero quid vobis videatur. Hic Licentius, Deum habet, qui bene vivit. Trigetius, Deum habet, inquit, qui facit quae deus vult fieri. In cuius sententiam Laetidianus concessit. Puer autem ille minimus omnium, is habet deum ait, qui spiritum immundum non habet. Mater vero omnia, sed hoc maxime approbavit. Nauigius tacebat. Quem cum interrogassem quid sentiret, illud vltimum sibi placere respondit. Nec Rusticum percontari visum est negligendum, quae nam esset de re tanta eius sententia. Qui mihi videbatur quod non deliberatione magis quam pudore impeditus sileveret, Trigetio consensit. Tum ego, Teneo, inquam, omnium placita de re magna sane, & ultra quam nec quaeri quicquam oportet, nec inueniri potest, si modo eam uti coepimus serenissime ac sincerissime inuestigemus. Quod hodie quia longum est, & habent in epulis suis & animi quandam luxuriam, si ultra modum in eas & voraciter irruant. Ita enim male quodammodo digerunt, unde valetudini mentium non minus quam ab illa ipsa fame metuendum est, melius nos haec quaestio cras esurientes si videtur accipiet. Illud modo libenter liguriatis volo, quod subito mihi ministratori vestro in mentem suggestum est inferendum: & est nisi fallor, qualia solent vltima apponi, quasi scholastico melle confectum atque conditum. Quo audito sese omnes quasi in allatum ferculum tetenderunt, coegeruntque ut dicere properarem quid nam id esset. Quid, inquam, putatis, nisi cum Academicis totum quod susceperamus confectum esse negotium? Quo accepto nomine, tres illi quibus res nota erat, sese erexerunt alacrius, & velut porrectis, ut sit, manibus inferentem ministrum adiungerunt, quibus potuerunt verbis, nihil se iucundius audituros esse monstrantes. Tum ego ita rem proposui, Si manifestum est, inquam, beatum non esse, qui quod vult non habet, quod paulo ante ratio demonstravit: nemo autem quaerit quod inuenire non vult, & quaerunt illi semper veritatem: volunt ergo inuenire: volunt igitur habere inuentionem veritatis, & non inueniunt: sequitur eos non habere quod volunt, & ex eo sequitur, etiam beatos non esse. At nemo sapiens nisi beatus, Sapiens igitur Academicus non est. Hic repente illi, quasi totum rapientes exclamauerunt. Sed Licentius attentius & cautius aduertens timuit assensionem, atque subiecit. Rapui quidem vobiscum, siquidem exclamavi illa conclusione commotus. Sed nihil hinc admittam in viscera, & partem meam seruabo Alipio. Nam aut simul eam mecum lambet, aut me admonebit cur non oporteat attingere. Dulcia, inquam, magis metuere Nauigius deberet splene vitioso. Hic ille arridens. Plane, inquit, me talia sanabunt. Nam nescio quomodo contortum hoc & aculeatum, quod posuisti, ut ait ille, de melle Hymetio, acriter dulce est nihilque inflat viscera. Quae totum etiam palato aliquantulum remorso, tamen ut possum

p sum

Tullius in
Hortensio.
13. de trinitate cap. 5.1. Retract.
cap. 2.4. sen. dist.
49. cap. solet

Infra disp. 1.

1. Retract.
cap. 3.

supra. disp. 11

G sum libentissime in medullas traicio. Non enim video quomodo redargui possit ista conclusio. Prorsus nullo modo potest, inquit, Trigetius, Quare gaudeo iam diu cum illis me inimicitias suscepisse. Nā nescio qua impellente natura, vel ut verius dicam, deo, etiam nescies quomodo refellendi essent, tamē eis nimis aduersabar. Hic Licentius. Ego, inquit, illos nondum desero. Ergo, ait Trigetius, dissentis à nobis? Nunquid nam, ille inquit, vos ab Alipio dissentitis? Cui ego. Non dubito, inquam, quin si adesset Alipius, huic ratiuncula cederet. Non enim tam absurde sentire poterat, ut aut beatus illi videretur, qui tantum bonum animi quod ardentissime vellet habere non haberet, aut illos nolle inuenire veritatem, aut eum qui beatus non sit esse sapientem: Nam his tribus quasi melle farre atque nucleis, illud quod metuis gustare confectum est. Illene, inquit, huic tam parua puerorum illecebræ cederent, Academicorum tanta vbertate deserta, qua inundante hoc nescio quid breue aut obrueretur, aut protraheretur? Quasi vero, inquam, longum aliquid nos quæramus, præsertim aduersus Alipium. Nam non mediocriter parua ista esse fortia & vtilia, satis sibi ipse de suo corpore argumētaretur. Tu autem qui elegisti de absentis autoritate pendere, quid horum non probas? Vtrum beatum non esse qui quod vult non habet? An illos negas velle habere inuentam veritatem, quam vehementer inquirunt? An videtur tibi quisquā sapiens non beatus? Prorsus beatus est, inquit, qui quod vult nō habet, quasi stomachanter arridens. Quod cum iuberem ut scriberetur, Non dixi, inquit, exclamans. Quod ita cum annuerem scribi, Dixi, inquit. Atque ego semel præceperā ut nullum verbum præter literas funderet. Ita adolescentem inter verecundiam atque cōstantiam exagitatū tenebam. Sed cum his verbis eum iocātes, quasi ad vescendam particulam suam prouocarem, animaduerti ceteros rei totius ignaros, sed scire cupientes quid inter nos solos tam iucunde ageretur, sine risu nos intueri. Qui mihi prorsus similes visi sunt, quod plerunque fieri solet, iis qui cum epulātur inter auidissimos rapacissimosq; conuiuas à rapiendo vel grauitate sese abstinent, vel pudore terrentur. Et quia ego inuitaueram, & magni cuiusdam hominis personam, atque ut totū explicem, veri hominis etiam in illis epulis inuitatorem gerebam, sustinere non potui, commouitq; me illa inæqualitas mensæ nostræ & discrepātia. Arrisi matri. Atque illa liberrime quod minus habebant, quasi de suo cellario propinandum^{*} imperans, iam dic nobis, inquit, & redde qui sint isti Academici, & quid sibi velint? Cui breuiter cum exposuissem aperteq; ita ut nemo illorum ignarus abscederet. Isti homines, inquit, caducarij sunt, quo nomine vulgo apud nos vocantur, quos comitialis morbus subuertit: & simul surrexit ut abiret, atque hic omnes læti ac ridentes interposito fine discessimus. Postridie autē cum item post prædium, sed aliquanto quā pridie serius iidem ibidemq; con-sedissemus, tarde, inquam, venistis ad conuiuium quod vobis nō cruditate accidisse arbitror, sed paucitatis fer-culorum securitate, quod non tam mature aggredien-dum visum est, quod cito vos peresuros putastis. Non multum enim reliquiarum credendum erat remansisse, vbi die ipso atque solennitate tam exiguum repertū erat. Fortasse recte. Sed quid vobis præparatum sit, ego quoque vobiscum nescio. Alius est enim qui omnibus vel communes, ^{*} tum [†] maxime tales epulas præbere non cessat. Sed nos ab edendo, vel imbecillitate, vel sa-

uritate, vel negocio plerunque cessamus, quem manē-
tem in hominibus beatos eos facere, inter nos heri nisi
fallor pie constanterq; conuenerat. Nam cum ratio de-
monstrasset eum beatum esse, qui deū haberet, nec huic
quisquam vestrum sententiæ restitisset, quæsitum est,
quisnam vobis videretur deū habere. De qua re si bene
memini, tres sententiæ dictæ sunt. Nam partim placuit
deum habere illum qui ea faceret quæ deus vellet. Qui-
dam autem dixerunt quod is deum haberet, qui bene
viueret. Reliquis vero in eis deus esse visus est, in qui-
bus qui immundus appellatur spiritus non est. Sed for-
tasse omnes diuersis verbis vnum idemq; sensistis. Nā
si duo prima consyderemus, & omnis qui bene viuit ea
facit quæ vult deus, & omnis qui ea facit quæ vult deus,
bene viuit: nec quicquam est aliud bene viuere, quā
ea facere quæ deo placeant, nisi quid vobis aliud vide-
tur? Assentiebantur. Tertium vero illud paulo diligen-
tius consyderandū est, propterea quod ritu castissimo-
rum sacrorumq; spirituum, spiritus immundus quan-
tum intelligo, duobus modis appellari solet. Vel ille
qui extrinsecus inuadit animam sensusq; conturbat, &
quendam hominibus infert furorem, cui excludendo
qui præsent, manum imponere vel exorcizare dicun-
tur, hoc est, per diuina eum adiurando expellere. Aliter
autem dicitur spiritus immundus, omnis omnino ani-
ma immūda: quod nihil est aliud quā vitiis & erro-
ribus inquinata. Itaque abs te quæro. Tu puer, qui for-
tasse aliquanto serenior ac purgatiore spiritu istā sen-
tentiam protulisti, qui tibi videatur immundum spiri-
tum non habere. Illē ne qui dæmonem non habet, quo
vesani homines fieri solent, an ille qui animam suam
iam à vitiis omnibusq; peccatis mundauit? Is mihi vi-
detur, inquit, immundum spiritum non habere, qui ca-
ste viuit. Sed castum, inquam quem vocas? Eū ne qui
nihil peccat, an eum qui ab illicito tantum concubitu
temperat? Quomodo, inquit, castus potest esse qui ab
illicito tantum concubitu abstinens sese, cæteris pecca-
tis non desinit inquinari? Ille est vere castus qui deum
attendit, & ad ipsum solum se tenet. Quæ verba pueri
sicut dicta erant, cum conscribi mihi placuisset, is ergo,
inquam, necesse est ut bene viuat, & qui bene viuit ne-
cessario talis est, nisi quid tibi aliud videtur. Consen-
sit [†] cum cæteris. Ergo vna est hic, inquam, dicta sen-
tentia. Sed illud à vobis paululum quæro, velut ne deus
ut homo deum quærat? Dederunt. Item quæro: Nun-
quid nam possumus dicere, illum qui deū quærit male
viuere? Nullo modo, dixerunt. Etiā hoc tertium respon-
dete, spiritus immundus potest ne deum quærere? Ne-
gabant aliquantum dubitante Nauigio, qui postea cæ-
terorū vocibus cessit. Si igitur, inquam, qui deū quærit,
id facit quod deus vult, & bene viuit, & spiritū immun-
dum non habet, qui autem deum quærit, nondū habet
deum. Nō igitur quisquis aut bene viuit, aut quod vult
deus facit, aut spiritū immundum non habet, continuo
deum habere dicendus [†] est. Hic cū se cæteri concessio-
nibus suis deceptos riderent, postulauit mater, cum diu
stupida fuisset, ut ei hoc ipsum quod cōclusionis neces-
sitate intorte dixeram, explicando relaxarem atq; sol-
uerem. Quod cum factum esset. Sed nemo, inquit, po-
test peruenire ad deum, nisi deū quæserit. Optime, in-
quam. Tamen qui adhuc quærit, nondum ad deū per-
uenit, etiā si bene viuit. Non igitur quisquis bene viuit
deū habet. Mihi, inquit, videtur deum nemo nō habere,
sed cū qui bene viuit, habet propitiū, qui male infestum.
Male igitur, inquā, hesternō die cōcessimus eū beatum
esse qui

Spiritus im-
mundus duo-
bus modis
appellari so-
let.

L

* [†] cōcessio.

M

[†] credendum

* [†] promēdū

Secūda diei
disputatio.

* omnes.
[†] omnibus
cum omnes
tamen dec.

supra disp. 1.

A esse qui deum habet. Siquidem omnis homo deum habet, nec tamen omnis homo beatus est. Adde ergo, inquit, propitium. Saltem, inquam, hoc inter nos satis constat eum beatum esse qui habet propitium deum? Vellem, inquit, Nauigius, consentire. Sed illum vereor qui adhuc querit, praesertim ne concludas beatum esse Academicum, qui hesterno sermone vulgari quidem & male latino, sed aptissimo sane, ut mihi videtur, verbo caducarius nominatus est: non enim possum dicere homini deum querenti aduersum deum esse: quod si dici nefas est, propitius erit, & qui propitium deum habet, beatus est. Beatus ergo erit ille qui querit. Omnis autem querens nondum habet quod vult. Erit igitur beatus homo qui quod vult non habet, quod heri nobis omnibus videbatur absurdum, unde credebamus Academicorum tenebras esse discussas. Quare iam de nobis Licentius triumphabit, mihiq; illa dulcia quae contra valetudinem meam temere accepi has de me poenas exigere, quasi prudens medicus admonebit. Hic cum etiam mater arrisisset, Ego, inquit, Trigetius, non concedo continuo deum aduersari cui non sit propitius, sed esse aliquid medium puto. Cui ego, Istum tamen hominem, inquam, medium, cui nec deus propitius est nec infestus, deum quoquomodo habere concedis? Hic cum ille cunctaretur, Aliud est, inquit mater, deum habere, aliud non esse sine deo. Quid ergo, inquam, melius est, utrum habere deum, an non esse sine deo? Quantum, inquit, possum intelligere, ista est sententia mea: Qui bene vivit, habet deum, sed propitium: qui male, habet deum, sed aduersum. Qui autem adhuc querit, nondumq; inuenit, neque propitium, neque aduersum, sed non est sine deo. Haec ne, inquam, vestra etiam sententia est? Hanc esse dixerunt. Dicite mihi quaso, inquam. Non vobis videtur esse homini deus propitius cui fauet? Esse confessi sunt. Non ergo, inquam, fauet deus querenti sese homini? Responderunt, fauet. Habet igitur, inquam, qui deum querit, deum propitium, & omnis qui habet deum propitium, beatus est. Beatus est ergo & ille qui querit. Qui autem querit, nondum habet quod vult. Erit igitur beatus qui quod vult non habet. Prorsus, inquit, mater, non mihi videtur beatus esse qui quod vult non habet. Ergo, inquam, non omnis qui habet deum propitium, beatus est. Si hoc cogit ratio, inquit, non possum negare. Ista igitur, inquam, distributio erit, ut omnis qui iam deum inuenit, & propitium deum habeat, & beatus sit: omnis autem qui deum querit, propitium deum habeat, sed nondum sit beatus. Iam vero quisquis vitiis atque peccatis a deo se alienat, non modo beatus non sit, sed ne deo quidem viuat propitio. Quod cum placuisset omnibus, Bene habet, inquam, sed adhuc illud vereor, ne vos moueat quod iam superius concesseramus, miserum esse quisquis beatus non sit: cui consequens erit, esse miserum hominem, qui propitium tenet deum, quae adhuc deum querentem nondum diximus esse beatum. An vero quod ait Tullius, multorum in terris praediorum dominos diuites appellamus, omnium virtutum possessores pauperes nominabimus? Sed illud videte, utrum quomodo verum est quod omnis egens miser sit, ita sit verum quod omnis miser egeat. Ita enim erit verum, nihil aliud esse miseriam quam egestatem, quod me nunc cum diceretur laudare sensistis. Hoc autem hodie longum est ut quaramus: quare peto ne fastidio vobis sit ad istam mensam cras etiam conuenire. Quod cum omnes se libentissime habere dixissent, surreximus.

Disputatio
tertia dici.Tertius autem dies disputationis nostrae matutinas
Tomus primus.

nubes, quae nos cogeant in balneas dissipauit, tempusq; pomeridianum candidissimum reddidit. Placuit ergo in pratuli propinqua descendere, atque omnibus nobis ubi commodum visum est confidentibus, reliquus ita sermo peractus est. Omnia penè, inquam, quae interroganti mihi concedi a vobis volui, habeo ac teneo: quare hodierno die, quo possumus tandem hoc nostrum conuiuium aliquo intervallo dierum distinguere, aut nihil, aut non multum erit, ut opinor, quod mihi vos respondere necesse sit. Dictum enim erat a matre, nihil aliud esse miseriam quam egestatem, conuenitq; inter nos, omnes qui egeant, miseros esse. Sed utrum omnes etiam miseri egeant, nonnulla quaestio est, quam hesterno die non potuimus explicare. Hoc autem ita se habere si ratio demonstrauerit, perfectissime inuentum est qui sit beatus: erit enim ille qui non eget. Omnis enim non miser beatus est. Beatus est ergo qui egestate caret, si quae dicimus egestatem, eandem miseriam esse constiterit. Quid enim, ait Trigetius, non potest ex eo iam confici, omnem non egeantem beatum esse, quo manifestum est, omnem qui egeat esse miserum? Nam concessisse nos meminimus, nihil esse medium inter miserum & beatum. Aliquid ne, inquam, inter mortuum & viuum tibi medium videtur esse? Nonne omnis homo aut viuus aut mortuus est? Fateor, inquit, neque hic esse aliquid medium. Sed quorsum istud? Quia, inquam, etiam istud te fateri credo, omnem qui ante annum sepultus est esse mortuum. Non negabat. Quid omnis qui ante annum sepultus non est, viuus? Non, ait, sequitur. Ergo, inquam, non sequitur, ut si omnis qui eget miser est, omnis qui non eget sit beatus, quanuis inter miserum & beatum, ut inter viuum & mortuum, medium nihil inueniri queat. Quod cum aliqui eorum paulo tardius intellexissent, me id quibus potui verbis ad eorum sensum accommodatis aperiente atque versante: Ergo, inquam, miserum esse omnem qui egeat, dubitat nemo: nec nos terrent quaedam sapientium corpori necessaria. Non enim eis eget ipse animus, in quo posita est vita beata. Ipse enim perfectus est, nullus autem perfectus aliquo eget: & quod videtur corpori necessarium sumet, si affuerit: si non affuerit, non eum istarum rerum franget inopia. Omnis nanque sapiens fortis est, nullus autem fortis aliquid metuit. Non igitur metuit sapiens, aut mortem corporis, aut dolores, quibus pellendis vel vitandis vel differendis sunt necessaria illa, quorum ei potest contingere inopia. Sed tamen non desinit eis bene uti si ipsa non desunt. Verissima est enim illa sententia: Nam tu quod vitare possis, stultum admittere est. Vitabit ergo mortem ac dolorem quantum potest & quantum decet, ne si minime vitauerit, non ex eo miser sit quia haec accidunt, sed quia vitare cum posset, noluit: quod manifestum stultitiae signum est. Erit ergo ista non vitans, non earum rerum perpeffione, sed stultitia miser. Si autem non valuerit euitare, cum id sedulo ac decenter egerit, non eum ista irruentia miserum facient. Etenim & illa eiusdem Comici sententia non minus vera est: Quoniam non potest id fieri quod vis, id velis quod possis. Quomodo erit miser, cui nihil accedit preter voluntatem? Quia quod sibi videt non posse prouenire, non potest velle. Habet enim rerum certissimarum voluntatem, id est, ut quicquid agit, non agat nisi ex virtutis quodam praescripto & diuina lege sapientiae, quae nullo ab eo pacto eripi possunt. Item nunc videte, utrum etiam omnis qui miser est egeat. Nam huic sententiae concedendae difficultatem illa res p ij facit,

supra disp. 1.

Terentius in
Andria.1. Retract.
cap. 2.

G facit, quod multi in magna fortuitarum rerum copia constituti sunt, quibus ita facilia sunt omnia, ut ad eorum nutum præsto sit quicquid cupiditas poscit. Difficilis quidem ista vita est. Sed fingamus aliquem talē, qualem Tullius fuisse dicit Oratam. Quis enim facile dicat Oratam egestate laborasse, hominem ditissimū, amoenissimum, deliciosissimum, cui neque ad voluptatem quidquam defuit, neque ad gratiam, neque ad bonam integramque valetudinem? Nam & prædiis quaestuosissimis & amicis iocundissimis, quantum libuit abundavit, & illis omnibus aptissime ad salutē corporis usus est, eiusque, ut breuiter totum explicem, omne institutū voluntatemque omnem successio prospera cōsecuta est. Sed fortasse inquiet aliquis vestrum, plus illum quam habebat habere voluisse. Hoc ignoramus. Sed quod satis est quaestioni, faciamus eum non desyderasse amplius quam tenebat. Videturne vobis eguisse? Etiam si concedam, inquit, Licentius, nihil eū desyderasse, quod in homine non sapiente, nescio quomodo accipiā: metuebat tamen, erat enim l. vir, l. ut dicitur, ingenij non mali, ne illa omnia sibi vel vno aduerso impetu raperentur. Non enim magnum erat intelligere talia cuncta quantacunque essent, esse sub casibus constituta. Tū ego arridens, Vides, inquam, Licenti fortunatissimum istum hominem à beata vita ingenij bonitate impeditum. Quod enim erat acutior, eo videbat illa omnia se posse amittere: quo metu frangebatur, illudque vulgare satis assererat in fidem. Hominem t. malo suo esse cordatum. Hic cum & ille & ceteri arrisissent illud tamē, inquam, diligentius attendamus, quia & si timuit iste, non eguit: vnde quaestio est. Egere est enim in non habendo, non in timore amittendi quæ habeas. Erat autē iste miser, quia metuebat, quauis non egeret. Non igitur omnis qui miser est, eget. Quod cum approbauisset cum ceteris etiam ipsa cuius sententiam defendebam, aliquantulum tamen addubitans. Nescio, inquit, tamē, & nondum plene intelligo, quomodo ab egestate possit miseria, aut egestas à miseria separari. Nam & iste qui diues & locuples erat, & nihil ut dicitis ampli⁹ desyderabat, tamen quia metuebat ne amitteret, egebat sapientia. Ergone hunc egentem diceremus si egeret argento & pecunia, cum egeret sapientia, non diceremus? Vbi cum omnes mirando exclamassent, meipso etiam non mediocriter alacri atque læto, quod ab ea potissimum dictū esset, quod pro magno de philosophorum libris, atque vltimum proferre paraueram, Videsne, inquam, aliud esse multas variasque doctrinas, aliud animum attentissimum in deum? Nam vnde ista quæ miramur, nisi inde procedunt? Hic Licentius lætus exclamans. Prorsus, inquit, nihil verius, nihil diuinius dici potuit. Nam & maior & miserabilior egestas nulla est, quam egere sapientia, & qui sapientia non eget, nulla re omnino egere potest. Est ergo animi egestas, inquam, nihil aliud quam stultitia. Hęc est enim contraria sapientiæ, & ita contraria ut mors vite, ut beata vita miseriæ, hoc est sine aliquo medio. Nam ut omnis non beatus homo miser est, omnisque homo non mortuus viuit, sic omnem non stultum manifestum est esse sapientem. Ex quo & illud iam licet dicere, * t. non ex eo tantum Sergium Oratam fuisse miserum, quod timebat ne fortunæ illa munera amitteret: sed quia stultus erat. Quo fit ut inferior esset, si tam pendulis nudantibusque iis quæ bona putabat, nihil omnino metuisset. Esset enim nō fortitudinis excubiis, sed mentis sopore securior, & altiore stultitia demersus miser. At si

† assererat:
Insidum ho-
minem.

* t. videre.

omnis qui caret sapientia magnam patitur egestatem, **K** omnisque compos sapientiæ nihilo eget, sequitur ut stultitia sit egestas. Ut autem omnis stultus miser, ita omnis miser stultus est. Ergo ut omnis egestas miseria, ita omnis miseria egestas esse conuincitur. Quam conclusionem Trigetius cum se parū intellexisse diceret, quid, inquam, inter nos ratione conuenit? Eum egere, inquit, qui & sapientiā nō habeat. Quid est ergo, inquam, egere? Sapientiā, inquit, non habere. Quid est, inquam, sapientiā non habere? Hic cum taceret, Nōne hoc est, inquam, habere stultitiā? Hoc, inquit. Nihil est ergo aliud, inquam, habere egestatem quam habere stultitiā. Ex quo iam necesse est egestatē alio verbo nominari quādo stultitia nominatur: Quamquam nescio quomodo dicamus, habet egestatem, aut habet stultitiā. Tale est enim ac si locum aliquem qui lumine careat dicamus habere tenebras: quod nihil est aliud quam lumen non habere. Non enim tenebræ quasi veniunt aut recedunt, sed carere lumine hoc ipsum est iā tenebrosum esse: ut carere veste, hoc est esse nudum. Non enim veste accedente veluti aliqua res mobilis nuditas fugit. Sic ergo dicimus aliquem habere egestatem: quasi dicamus habere nuditatem. Egestas enim verbum est nō habendi. **L** Quamobrem ut quod volo explicem sicut possum, ita dicitur, habet egestatē: quasi dicatur, habet non habere. Itaque si stultitiā ipsam veram & certā egestatem esse monstratum est: vide iam quaestione quā susceperamus vtrum soluta sit. Dubitabatur enim inter nos, vtrum cum appellaremus miseriā, nihil aliud quam egestatem nominaremus. Dedimus autē rationem, recte stultitiā vocari egestatem. Sicut ergo & omnis stultus miser, & omnis miser stultus est, ita necesse est non solum omnem qui egeat miserum, sed etiā omnem qui miser sit egentem esse fateamur. At si ex eo quod & omnis stultus miser est, & omnis miser stultus est, conficitur stultitiā esse miseriā: cur non ex eo quod & quisque eget miser, & quisque miser est egeat, nihil aliud miseriā quam egestatem esse conficimus? Quod cum omnes ita esse faterentur, illud iam, inquam, sequitur, ut videamus quis non egeat: Is enim erit sapiens & beatus. Egestas autem stultitia est, egestatisque nomen. Hoc autem verbum sterilitatem quandam & inopiam solet significare. Attendite quæso altius, quanta cura priscorum hominum, siue omnia, siue quod manifestum est quædam verba creata sunt, earū **M** rerum maxime quarum erat noticia pernecessaria. Iā enim conceditis, omnem stultum egere, & omnem qui egeat stultum esse, credo vos etiam concedere animum stultum esse vitiosum, omniāque animi vitia vno stultitiæ nomine includi. Primo autem die huius dispositionis nostrę nequitiam dixeramus esse ab eo dictam quod nec quicquam fit: cui contrariam frugalitatem à fruge fuisse nominatam. Ergo in iis duobus contrariis, hoc est, frugalitate atque nequitia, illa duo videntur eminere, esse & non esse. Egestati autem de qua quaestio est, quid putamus esse contrarium? Hic cum aliquantum cunctarentur. Si dicam, inquit, Trigetius, diuitias: video his paupertatem esse contrariam. Est quidem, inquam, vicinum. Nam paupertas & egestas vnum atque idem accipi solent. Tamen aliud verbum inueniendum est, ne meliori parti desit vnum vocabulum, ut cum illa pars paupertatis & egestatis nomine abundet, ex hac parte solum opponatur diuitiarum nomen. Nihil enim absurdius quam ut hic sit egestas vocabuli, vbi est cōtraria pars egestati. Plenitudo, inquit Licentius,

supra, disp. 1.

A Licentius, si dici potest, videtur mihi recte opponi egestati. Postea, inquam, de verbo quæremus fortasse diligentius. Non enim hoc curandum est in inquisitione veritatis. Quauis enim Salustius electissimus pensator verborum, egestati opposuerit opulentiam, tamen accipio istam plenitudinem. Nō enim nec hic Grammaticorum formidine liberabimur, aut metuendum est ne ab eis castigemur, quod incuriose vtimur verbis, quæ res suas nobis ad vtendum dederunt. Vbi cum arrisissent: Ergo quia mentes vestras, inquam, cū intenti estis in deum, velut quædam oracula non contemnere statui, videamus quid sibi velit hoc nomen: Nam nullum accommodatius esse arbitror veritati. Plenitudo igitur & egestas contraria sunt: At etiam hic similiter, vt in nequitia & frugalitate apparēt illa duo, esse & non esse. Et si egestas est ipsa stultitia, plenitudo erit sapientia. Merito etiam virtutum omnium matrē multi frugalitatem esse dixerunt. Quibus consentiens Tullius etiam in populari oratione ait: Vt volet quisque accipiat. Ego tamen frugalitatem, id est, modestiam & temperantiam, virtutem esse maximam iudico. Prorsus doctissime ac decentissime: Considerauit enim frugem,

B id est, illud quod esse dicimus, cui est non esse contrarium. Sed propter vulgarem loquendi consuetudinem, qua frugalitas quasi parsimonia dici solet, duobus consequentibus quid senserit illustrauit, subiiciendo modestiam & temperantiam: Et hæc duo verba diligentius attendamus. Modestia vtrique dicta est à modo, & à temperie temperantia. Vbi autem modus est atque temperies, nec plus est quicquam nec minus. Ipsa est igitur plenitudo quam egestati contrariam posueramus, multo melius quam si abundantiam poneremus. In abundantia enim intelligitur affluētia, & quasi rei nimium exuberantis effusio. Quod cum euenit ultra quam satis est, etiam ibi desyderatur modus, & res quæ nimia est, modo eget. Ergo nec ab ipsa redundantia egestas aliena est, à modo autem, & plus & minus aliena sunt. Ipsam etiam opulentiam si discutias, inuenies eam nihil aliud tenere, quam modum. Nam non nisi ab ope dicta est opulentia. Quomodo autem opulatur quod nimium est, cum incommodius sit sæpe quam parum? Quicquid igitur vel parum vel nimium est, quia modo eget, obnoxium est egestati. Modus ergo animi sapientia est. Etenim sapientia contraria stultitiæ non negatur, & stultitia egestas, egestati autem contraria plenitudo. Sapientia igitur plenitudo. In plenitudine autem modus. Modus igitur animi in sapientia est. Vnde illud præclarum est & non immerito diffamatur hoc

C primū in vita esse vile, Vt ne quid nimis. Dixeramus autem in exordio hodiernæ disputationis nostræ, quod si inueniremus nihil aliud esse miseriam quam egestatem: eum beatum esse fateremur qui nō egeret. Est autem inuentum: Ergo beatum esse nihil est aliud quam non egere, hoc est, esse sapientem. Si autē quæritis quid sit sapientia, nam & ipsam ratio quantum in præsentia potuit, euoluit atque eruit. Nihil est aliud quam modus animi, hoc est, quo sese animus librat, vt neque excurrat in nimium, neque infra quam plenum est coarctetur. Excurrit autem in luxurias, dominationes, superbias, cæteraque id genus, quibus immoderatorum miserorumque animi sibi lætitiæ atque potentias comparari putant. Coarctatur autem fardibus, timoribus, mœnore, cupiditate, atque aliis quæcunque sunt quibus homines miseros etiam miseri consentunt. Cum vero sapientiam contemplatur inuentam, cunque vt huius

Tomus primus.

pueri verbo vtar, ad ipsam se tener, nec se ad simulationem fallaciam, quorum pondus amplexus à deo suo cadere atque demergi solet, vlla commodus inanitate conuertit, nihil immoderationis, & ideo nihil egestatis, nihil igitur miseriæ pertimescit. Habet ergo modum suum, id est, sapientiam, quisquis beatus est. Quæ est autem dicenda sapientia, nisi quæ dei sapientia est? Accepimus autem etiam authoritate diuina, dei filium nihil esse aliud quam dei sapientiam: & est dei filius profecto deus. Deum habet igitur quisquis beatus est, quod omnibus nobis iam ante placuit, cum hoc conuiuium ingressi sumus. Sed quid putatis esse sapientiam nisi veritatem? Etiam hoc enim dictum est. Ego sum veritas. Veritas autem vt sit, fit per aliquem summum modum, à quo procedit, & in quem se perfecta conuertit. Ipsi autem summo modo nullus alius modus imponitur. Si enim summus modus per summum modum modus est, per seipsum modus est. Sed etiam summus modus necesse est vt verus modus sit. Vt igitur veritas modo gignitur, ita modus veritate cognoscitur. Neque igitur veritas sine modo, neque modus sine veritate vquam fuit. Quis est dei filius? Dictum est, veritas. Quis est qui non habet patrem? Quis alius quam summus modus? Quisquis igitur ad summum modum per veritatem venerit, beatus est. Hoc est animum* deum habere, id est, deo frui. Cætera enim quauis à deo habeantur, non habent deum. Admonitio autem quædam quæ nobiscum agit, vt deū recordemur, & vt eū quæramus, vt eū pulso omni fastidio sitiamus, de ipso ad nos fonte veritatis emanat. Hoc interioribus luminibus nostris iubar sol ille secretus infundit. Huius est verum omne quod loquimur, etiam quando adhuc vel minus sanis vel repente apertis oculis audacter conuertit, & totum intueri trepidamus: nihilque aliud etiam hoc apparet esse quam deum, nulla degeneratione impediēte perfectum. Nam ibi totum atque omne perfectū est, simulque est omnipotentissimus deus. Sed tamen quandiu querimus, nondum ipso fonte atque vt illo verbo vtar, plenitudine saturati, nondum ad nostrum modum nos peruenisse fateamur: & ideo quauis iam deo adiuuante, nondum tamen sapientes ac beati sumus. Illa est igitur plena satietas animorum, hæc est beata vita, pie perfectæque cognoscere à quo inducaris in veritatem, qua veritate perfruaris, per quid connectaris summo modo. Quæ tria vnum deum intelligentibus vnamque substantiam, exclusis vanitatibus variæ superstitionis, ostēdunt. His mater recognitis verbis, quæ suæ memoriæ penitus inhærebant, & quasi euigilans in fidem suam, versum illum sacerdotis nostri: Fove precantes trinitas: læta effudit, atque subiicit: Hæc est nullo ambigente beata vita, quæ vita perfecta est, ad quā nos festinanter posse perducere, sola fide, alacri spe, flagrante charitate præsumendum est. Ergo, inquam, quoniā modus ipse nos admonet, conuiuium aliquo intervallo dierum distinguere, quantas pro viribus possum gratias ago summo & vero deo patri domino liberatori animarum. Deinde vobis qui concorditer inuitati, multis etiam me cumulatistis muneribus. Nam tantum in nostrum sermonem contulistis, vt me negare non possim, ab inuitatis meis esse satiatum. Hic omnibus gaudetibus & laudantibus deū: Quam vellem, inquit, Trigetius, hoc modo nos quotidie pasceres. Modus, inquit, ille ubique seruandus est, ubique amandus, si vobis cordi est ad deū reditus noster. His dictis facto disputationis fine discessimus.

p iij DIVI

Plenitudo & egestas contrariantur.

Tertius in Andria. supra. disp. 3.

Sapientia quid sit.

1. Cor. 1.

Ioan. 14.

E

* alius, animus.
† animo.

† si.

F

Ambrosius in hymno, De creator omnium. Li. 9. Cōf. ca. 12. & li. 11 ca. 27.

† illud.

† nobis cotidie.

G **DIVI AVRE**
LII AVGVSTINI SOLILO-
QVIORVM LIBRI DE CO-
GNITIONE DEI ET
ANIMAE.

Opus mire respiciens optimi viri infantiam in Christo. Nam rationem ita loquentem facit cum Augustino, quasi ratio non sit potior Augustini pars. Tolerabilis Seneca fingit rationis & sensus dialogum. Ad hæc, quasi uero duo loquantur homines, in disputationes & libros diffecatur sermo, ne defatigetur: nonnunquam & in sophistica leuiculaq; argutatione imploratur auxilium diuinum. Lectorem requirit patientem & candidum.

Precatio ad
deum.
Caput. I.

H

VOLVENTI mihi multa ac varia mecum diu, ac per multos dies sedulo quærenti memetipsum ac bonum meum, quidve mali euitandum esset: ait mihi subito, siue ego ipse, siue alius quis extrinsecus siue intrinsecus, nescio. nã hoc ipsum est quod Ma-

gnopere scire molior. Ait ergo mihi **RATIO**. Ecce fac te inuenisse aliquid, cui **[cogitata]** commendabis ut pergas ad alia. **AVG.** Memoriam scilicet. **RA.** Tantã ne illa est ut excogitata lilla. Omnia bene feruet. **AVG.** Difficile est, immo non potest. **RA.** Ergo scribendum **[est]**. Sed quid agis, quod valetudo tua scribendi laborem recusat? Nec ista dictari debent, nam solitudinem merã desyderant. **AVG.** Verum dicis. Itaque prorsus nescio quid agam. **RA.** Ora saltem, auxilium **[quo]** ad concupita peruenias, & hoc ipsum literis manda, ut prole **[tua]** fias animosior. Deinde quod inuenis paucis conclusiunculis breuiter collige. Nec modo cures inuitationem turbæ legentium, paucis ista sat erunt ciuibz tuis. **AVG.** Ita faciam. Deus vniuersitatis conditor, præsta mihi primũ ut bene te rogem, deinde ut me agam dignum quem liberes, **[postremo]** ut liberes. Deus per quem omnia, quæ per se non essent, tendunt esse. Deus qui ne id quidem quod seinuicem perimit, perire permittis. Deus qui de nihilo mundum istum creasti, omnium quem oculi sentiunt pulcherrimum. Deus qui malum non facis, & facis esse ne pessimum fiat. Deus qui paucis ad id quod vere est refugientibus, ostendis malum nihil esse. Deus per quem vniuersitas etiam cum sinistra parte perfecta est. Deus à quo dissonantia vsque in extremũ nulla est, cum deteriora melioribus cõcununt. Deus quem amat omne quod potest amare, siue sciens, siue nesciens. Deus in quo sunt omnia, cui tamen vniuersa creaturæ nec turpitudine turpis est, nec malitia nocet, nec error errat. Deus qui nisi mundos verum scire noluit. Deus pater veritatis, pater sapientiæ, pater veræ summæq; vitæ, pater beatitudinis, pater boni & pulchri, pater intelligibilis lucis, pater euigilationis atque illuminationis nostræ, pater pignoris quo admonemur redire ad te. Te inuoco deus veritas, in quo & à quo & per quem vera sunt quæ vera sunt omnia. Deus sapientia, in quo & à quo & per quem sapiunt quæ sapiunt omnia. Deus vera & summa vita, in quo & à quo & per quem viuunt quæ vere summeq; viuunt omnia. Deus beatitudo, in quo & à quo & per quem beata sunt quæ beata sunt om-

nia. Deus bonum & pulchrum, in quo & à quo & per quem bona & pulchra sunt, quæ bona & pulchra sunt omnia. Deus intelligibilis lux, in quo & à quo & per quem intelligibiliter lucent quæ intelligibiliter lucent omnia. Deus cuius regnum est totus mundus quem sensus ignorat. Deus de cuius regno lex etiam in ista regna describitur. Deus à quo eueri, cadere: in quem conuerti, resurgere: in quo manere, consistere est. Deus à quo exiri emori: in quem redire, reuiuiscere: in quo habitare, viuere est. Deus quem nemo amittit nisi deceptus, quæ nemo quærit nisi admonitus, quæ nemo inuenit nisi purgatus. Deus quæ relinquere, hoc est quod perire: quæ attendere, hoc est quod amare: quem videre, hoc est quod habere. Deus cui nos fides excitat, spes erigit, charitas iungit. Deus per quæ vincimus inimicũ, te deprecor. Deus quæ accepimus ne omnino periremus. Deus à quo admonemur ut vigilemus. Deus per quæ à malis bona separamus. Deus per quæ mala fugimus & bona sequimur. Deus per quæ nõ cedimus aduersitatibz. Deus per quæ bene seruimus & bene dominamur. Deus per quem discimus aliena esse quæ aliquando nostra, & nostra esse, quæ aliquando aliena putamus. **[Deus]** per quem malorum escis atque illecebris non hæremus. Deus per quem nos res minutæ non minuunt. Deus per quem melius nostrum deteriori subiectum nõ est. Deus per quem mors absorbetur in victoriam. Deus qui nos conuertis. Deus qui nos eo quod non est exuis, & eo quod est induis. Deus qui nos exaudibiles facis. **[Deus]** qui nos vnus. **[Deus]** qui nos in omnem veritatem **[inducis]**. Deus quid de nobis omnia bona loqueris, nec insanos facis, nec à quoquam fieri sinis. Deus qui nos reuocas in viam. Deus qui nos deducis ad ianuam. Deus qui facis ut pulsantibus aperiatur. Deus qui nobis das panem vitæ. Deus per quem sitimus potum, quo hausto nunquam sitimus. Deus qui arguis seculum, de peccato, de iustitia, & de iudicio. Deus per quem nos non mouent qui minime credunt. Deus per quem improbamus eorum errorem, qui animarũ merita nulla esse apud te putant. **[Deus]** per quem nõ seruimus infirmis & egenis elementis. Deus qui nos purgas, & ad diuina præparas præmia, adueni mihi propitius tu. Quicquid à me dictum est, vnus deus tu, tu veni mihi in auxilium, vna æterna vera substantia, vbi nulla discrepantia, nulla confusio, nulla transitio, nulla indigentia, nulla mors. Vbi summa concordia, summa euidencia, summa constantia, summa plenitudo, summa vita. Vbi nihil deest, nihil redundat. Vbi qui gignit, & quem gignit vnus est. Deus cui seruiunt omnia, cui obtemperat omnis bona anima. Cuius legibus rotantur poli, cursus suos sydera peragunt. Sol exercet diem, Luna temperat noctem: omnisq; mundus per dies vicissitudine lucis & noctis, per menses incrementis decrementisq; lunaribus, per annos Veris, æstatis, autumnis & hyemis successibus, per lustra perfectione cursus solaris, per magnos orbes recursum in ortus suos syderum, magnam rerum constantiam quantum sensibilis materia patitur, temporum ordinibus replicationibusque custodit. Deus cuius legibus in æuo stantibus, motus instabilis rerum mutabilium perturbatus esse non sinitur, frenisq; circumeuntium seculorum semper ad similitudinem stabilitatis reuocatur: Cuius legibus arbitrium animæ liberum est, bonisq; præmia & malis pœnæ fixis per omnia necessitatibus distributæ sunt. Deus à quo manant vsque ad nos omnia bona, à quo coercentur vsq; à nobis omnia mala.

Scriptura
memoria
subsidiũ.
Dicitur qd nõ
scribit ipse.

salutem, &
auxilium.
pro salute.

Precatio.

exaudias.

Peccatum
nihil.

Retra. cap. 4.
sen. dist.
cap. 1.

Retra. cap. 4.

putabam.

1. Cor. 15.

Peccatum.

Ioan. 16.

virtutem.

aliis, infam.

mes.

Matth. 7.

Ioan. 6.

Ioan. 16.

credunt.

Gala. 4.

M

Ioan. 10.

Retra. cap. 4.

A mala. Deus supra quem nihil, extra quē nihil, sine quo nihil est. Deus sub quo totum est, in quo totum est, cum quo totum est. Qui fecisti hominem ad imaginem & similitudinem tuam, quod qui seipsum nouit, agnoscit. Exaudi, exaudi, exaudi me deus meus, domine meus, rex meus, pater meus, causa mea, spes mea, res mea, honor meus, domus mea, patria mea, salus mea, lux mea, vita mea. Exaudi, exaudi, exaudi me more illo tuo paucis notissimo. Iam te solum amo, te solum sequor, te solum quero, tibi soli seruire paratus sum, quia tu solus iuste dominaris, tui iuris esse cupio. Iube quāto atque impera quicquid vis, sed sana & aperi aures meas, quibus voces tuas audiam. Sana & aperi oculos meos, quibus nutus tuos videam. Expelle à me insaniam, ut recognoscā te. Dic mihi quā attēdam ut aspiciam te, & omnia me spero quā iusseris esse facturum. Recipe oro fugituum tuum domine clementissime pater: iamiam satis penas dederim, satis inimicis tuis, quos sub pedibus habes, seruiet, satis fuerim fallaciarum ludibrium. Accipe me ab istis fugientem famulum tuum, quia & isti me quando à te fugiebam acceperunt alienum. Ad te mihi redeundum esse sentio. Pateat mihi pulsanti

B ianua tua. Quomodo ad te perueniatur, doce me. Nihil aliud habeo quā voluntatem. Nihil aliud scio nisi fluxa & caduca spernenda esse, certa & aeterna requirenda. Hoc facio pater, quia hoc solum noui, sed vnde ad te perueniatur ignoro. Tu mihi suggere, tu ostende, tu viaticum praebe. Si fide te inueniunt qui ad te refugiunt, fidem da. Si virtute, virtutem: si scientia, scientiam. *Auge in me fidem, Auge in me spem, auge charitatem.* O admiranda & singularis bonitas tua. Ad te ambio, & quibus rebus ad te ambiatur, à te rursus peto. Tu enim si deseris, peritur hic. Sed non deseris, quia tu es summum bonum, quod nemo recte quesiuit, & minime inuenit. Omnis autem recte quesiuit, quem tu recte querere fecisti. Fac & me pater, querere te, vendica me ab errore. Quærenti te mihi nihil aliud pro te occurrat. Si nihil aliud desydero quā te, inueniam te iam quāso pater. Si autem est in me superflui alicuius appetitio, tuipe me munda, & fac idoneum ad videndum te. Ceterum de salute huius mortalis corporis mei, quandiu nescio quid mihi ex eo utile sit, vel eis quos diligo, tibi illud committo pater sapientissime atque optime, & pro eo quod ad tempus admonueris deprecabor. Tandem oro excellentissimam clementiam tuam, ut me penitus ad te conuertas, nihilque mihi repugnare facias tendenti ad te, iubeasque me dum hoc ipsum corpus ago atque porto, purum, magnanimum, iustum, prudentemque esse, perfectumque amatorem perceptoremque sapientiae tuae, & dignum habitatione atque habitorem beatissimi regni tui, Amen. *A V G.*

C Ecce oravi deum. *R A.* Quid ergo scire vis? *A V G.* Hæc ipsa omnia quæ oravi. *R A.* Breuiter ea collige. *A V G.* Deum & animam scire cupio. *R A.* Nihil ne plus? *A V G.* Nihil omnino. *R A.* Ergo incipe querere. Sed prius explica quomodo tibi si demonstretur deus, possis dicere, sat est. *A V G.* Nescio quomodo mihi demonstrari debeat ut dicam sat est: Non enim credo me scire aliquid sic, quomodo scire deū desydero. *R A.* Quid ergo agimus? Nonne censēs prius tibi esse sciendum, quomodo tibi deum scire satis sit, quod cum perueneris non amplius queras? *A V G.* Censeo quidem, sed quo pacto fieri possit non video. Quid enim deo simile vnquam intellexi, ut possem dicere, quomodo hoc intelligo, sic volo intelligere

Tomus primus.

deum? *R A.* Qui nondum deum nosti, vnde nosti D nihil te nosse deo simile? *A V G.* Quia si aliquid deo simile scirem, sine dubio id amarem: nunc autem nihil aliud amo quā deum & animam, quorum neutrum scio. *R A.* Non igitur amas amicos tuos? *A V G.* Quo pacto eos possum amans animam non amare? *R A.* Hoc modo ergo & pulices & cimices amas?

A V G. Animam me amare dixi, non animalia.

R A. Aut homines non sunt amici tui, aut eos non amas. Omnis enim homo animal, & animalia te non amare dixisti. *A V G.* Et homines sunt, & eos amo, non eo quod animalia, sed eo quod homines sunt: id est, ex eo quod rationales animas habent, quas amo, etiam in latronibus. Licet enim mihi in quouis amare rationem, cum illum iure oderim, qui male vitur eo quod amo. Itaque tanto magis amo amicos meos, quanto magis bene vituntur anima rationali, vel certe quantum desyderant ea bene uti. *R A.* Accipio istud. Sed tamen si quis tibi diceret, faciam te sic deum nosse quomodo nosti Alipium, nonne gratias ageres & diceres, satis est? *A V G.* Agere quidem gratias, sed satis esse non dicerem. *R A.* Cur quāso? *A V G.* Quia deum ne sic quidem noui, quomodo Alipium, & tamen Alipium non satis noui. *R A.* Vide ergo ne impudenter velis satis deum nosse, qui Alipium non satis nosti. *A V G.* Non sequitur. Nam in comparatione syderum quid est cœna mea vilius? & tamen cras quid sim cœnaturus ignoro: quo autem signo luna futura sit, non impudenter me scire profiteor.

R A. Ergo vel ita deum nosse tibi satis est, ut nosti quo cras signo luna cursura sit? *A V G.* Non est satis. Nam hoc sensibus approbo. Ignoro autem verum vel deus vel aliqua naturæ occulta causa subito lunæ ordinem cursumque commutet: quod si acciderit, totum illud quod presumpseram falsum erit. *R A.* Et credis hoc fieri posse? *A V G.* Non credo. Sed ego quid sciam quæro, non quid credam. Omne autem quod scimus, recte fortasse etiā credere dicimus: at non omne quod credimus etiam scimus. *R A.* Respues igitur in hac causa omne testimonium sensuum? *A V G.* Prorsus respuo. *R A.* Quid, illum familiarem tuum quem te adhuc ignorare dixisti, sensu vis noscere, an intellectu? *A V G.* Sensu quidem quod in eo noui, si tamen sensu aliquid noscitur, & vile est, & satis est. Illam vero partem qua mihi amicus est, id est, ipsum amicum, intellectu assequi cupio. *R A.* Potestne aliter nosci? *A V G.* Nullo modo. *R A.* Amicum igitur tuum & vehementer familiarem, audes tibi dicere esse ignotum? *A V G.* Quid mihi audeam? Illam enim legem amicitiae iustissimā esse arbitror, qua præscribitur, ut licet non minus, ita nec plus quisque amicum quā seipsum diligat. Itaque cum memetipsum ignorem, qua potest à me affici contumelia quem mihi esse dixero ignotum, cum præsertim (ut credo) ne ipse quidem se nouerit? *R A.* Si ergo ista quæ scire vis, ex eo sunt genere quæ intellectus assequitur, cum dicerem impudenter te velle deum scire cum Alipium nescias, nō debuisti mihi cœnam tuam & lunam proferre pro simili, si hæc, ut dixisti, ad sensum pertinent.

Sed quid ad nos? Nunc illud responde. Si ea quæ de deo dixerunt Plato & Plotinus vera sunt, satis ne tibi est ita deum scire, ut illi sciebant? *A V G.* Non continuo si ea quæ dixerunt vera sunt, etiam scisse illos ea necesse est. Nam multi copiose dicunt quæ nesciunt, ut ego ipse omnia quæ oravi me dixi scire cupere, quod

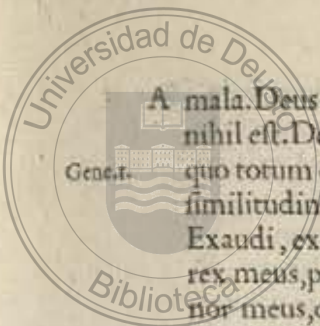
p iiii non

Cognitio
dñi.
Caput. III.

Credere.
Scire.

F
Animum.

Certa scientia
quæ.
Caput. III.

G non cuperem si iam scirem. Num igitur eo minus illa dicere potui? Dixi enim, non quæ intellectu comprehendi, sed quæ vndeunque collecta memoriæ mandauit, & quibus accommodaui quantum potui fidem. Scire autem aliud est. **R. A.** Dic quæso, scis ne saltem in geometrica disciplina, quid sit linea? **A. V. G.** Istud planè scio. **R. A.** Nec in ista professione vereris Academicos? **A. V. G.** Non omnino. Illi enim sapientem errare noluerunt, ego autè sapiens nō sum. Itaq; adhuc non vereor earum rerum quas noui scientiam profiteri. Quod si, vt cupio, peruenero ad sapientiam, faciam quod illa monuerit. **R. A.** Nihil renuo, sed vt quære cœperam, ita vt lineam nosti, nosti etiam pilā quam sphaeram nominant? **A. V. G.** Noui. **R. A.** AEquè vtrunque nosti, an aliud alio magis aut minus? **A. V. G.** AEquè prorsus. Nam in vtroque nihil fallor. **R. A.** Quid hæc, sensibūscūq; percepisti, an intellectu? **A. V. G.** Immo sensus in hoc negotio quasi nauim sum expertus. Nam cum ipsi me ad locum quō tendebam peruerint, vbi eos dimisi, & iam velut in solo positus, cœpi cogitatione ista voluere, diu mihi vestigia titubarunt. Quare citi⁹ mihi videtur in terra posse nauigari, quā geometriam sensibus percipi, quanuis primo discētes aliquantum adiuuare videantur. **R. A.** Ergo istarum rerum disciplina si qua tibi est, nō dubitas vocari scientiam? **A. V. G.** Non si Stoici sinant, qui scientiam tribuunt nulli nisi sapienti. Perceptionem sanè istorū me habere non nego, quam etiam stultitiæ concedunt. Sed nec istos quicquam pertimesco. Prorsus hæc quæ interrogasti scientia teneo. Perge modo videā quorsum ista quæris. **R. A.** Ne propera, ociosi sumus. Intentus tantum accipe, ne quid temere concedas. Gaudētē te studeo reddere de rebus quibus nullū casum pertimescas, & quasi paruum negotium sit, præcipitare iubes? **A. V. G.** Ita deus faciat vt dicis. Itaq; arbitrio tuo roga, & obiurgato grauius si quicquam tale post hac. **R. A.** Ergo lineam in duas lineas per longum scindi manifestum tibi est nullo modo posse? **A. V. G.** Manifestū. **R. A.** Quid transuersim? **A. V. G.** Quid, nisi infinite secari posse? **R. A.** Quid sphaerā ex vna qualibet parte à medio, ne duos quidem pares circulos habere posse pariter lucet? **A. V. G.** Pariter omnino. **R. A.** Quid linea & sphaera, vnūne aliquid tibi videntur esse, an quicquam inter se differre? **A. V. G.** Quis non videat differre plurimum? **R. A.** At si æque illud atque hoc nosti, & tamen inter se vt fateris plurimum differunt, est ergo differentium rerū scientia indifferens. **A. V. G.** Quis enim negauit? **R. A.** Tu pauloante. Nam cum te rogassē quomodo velles deum nosse, vt posses dicere, latis est, respondisti te ideo nequire hoc explicare, quia nihil haberes perceptum, similiter atque deum cupis percipere, nihil enim te scire deo simile. Quid ergo nunc? Linea vel sphaera similes sunt deo? **A. V. G.** Quis hoc dixerit? **R. A.** Sed ego quæsiueram, non quid tale scires, sed quid scires sic, quomodo deum scire desyderas. Sic enim nosti lineam vt nosti sphaeram, cum se nō sic habeat linea, vt se habet sphaera. Quamobrem responde vtrum tibi satis sit sic deum nosse, vt pilam illam geometricam nosti: hoc est, ita de deo nihil vt de illa dubitare. **A. V. G.** Quæso te quanuis vehementer vrgeas atque conuincas, non audeo tamen dicere ita me velle deum scire vt hæc scio. Non solum enim res, sed ipsa etiam scientia mihi videtur esse dissimilis. Primo, quia l nec l linea & pila tantum inter se differunt, vt tamē eorum cognitionem vna disciplina

L non contineat: nullus autem geometres deum se docere professus est. Deinde si dei & istarum rerum scientia par esset, tantum gauderem quod ista noui, quā tum me deo cognito gauisurum esse præsumo. Nunc autem permultum hæc in illius comparatione contemno, vt nonnunquam videatur mihi, si illum intellexero, & modo illo quo videri potest videro, hæc omnia de mea notitia esse peritura. Siquidem nunc præ illius amore iam vix mihi veniunt in mentem. **R. A.** Esto plus te ac multo plus quā de istis deo cognito gauisurū, rerum tamen non intellectus dissimilitudine: nisi forte alio visu terram, alio serenum cœlum intueris, cum tamen multo plus illius quā huius aspectus te permulceat. Oculi autem si non falluntur, credo te interrogatum, vtrum tibi tam certum sit terram te videre quā cœlum, tam tibi certum esse respondere debere, quanuis non tam terræ quā cœli pulchritudine atq; splendore lateris. **A. V. G.** Mouet me fateor hæc similitudo, adducorq; vt assentiar quantum in suo genere à cœlo terram, tantum ab intelligibili dei maiestate spectamina illa disciplinarum vera & certa differre. **R. A.** Bene moueris. Promittit enim ratio quæ tecum loquitur, ita se demonstraturam deum tuæ menti, vt oculis sol demonstratur. Nam mentes quasi sui sunt sensus animæ: l disciplinarum autem quæq; certissima talia sunt, qualia illa quæ sole illustrantur vt videri possint, veluti terra est, atque terrena omnia: deus autem est ipse qui illustrat. Ego autem ratio ita sum in mentibus, vt in oculis est aspectus. Non enim hoc est habere oculos quod aspicere, aut item hoc est aspicere, quod videre. Ergo animæ tribus quibusdam rebus opus est: vt oculos habeat quibus iam bene vti possit, vt aspiciat, vt videat. Oculus animæ mens est l ab omni labe corporis pura, id est, à cupiditatibus rerum mortalium iam remota atque purgata: Quod ei nihil aliud præstat quā fides primo. Quod enim adhuc ei demonstrari nō potest vitis inquinatæ atque ægrotanti, quia videre nequit nisi sana, si non credat aliter se esse visuram, non dat operam suæ sanitati. Sed quid si credat quidem ita se rem habere vt dicitur, atque ita se si videre potuerit esse visuram, sanari se tamen posse desperet, nōne se prorsus abiicit atque contemnit, nec præceptis medici obtemperat? **A. V. G.** Omnino ita est, præsertim quia ea præcepta necesse est vt morbus dura sentiat. **R. A.** Ergo fidei spes adiicienda est. **A. V. G.** Ita credo. **M** **R. A.** Quid si & credat ita se habere omnia, & se speret posse sanari, ipsam tamen quæ promittitur lucem non amet, non desyderet, suisq; tenebris quæ iam consuetudine iucundæ sunt, se arbitretur debere interim esse contentam, nōne medicum illum nihilominus respuit? **A. V. G.** Prorsus ita est. **R. A.** Ergo tertia charitas necessaria est. **A. V. G.** Nihil omnino tam necessarium. **R. A.** Sine tribus istis igitur anima nulla sanatur, vt possit deum suum videre, id est, intelligere. Cum ergo sanos habuerit oculos, quid restat? **A. V. G.** Vt aspiciat. **R. A.** Aspectus animæ, ratio est: Sed quia non sequitur, vt omnis qui aspicit videat, aspectus rectus atque perfectus, id est, quem visio sequitur, virtus vocatur: Est enim virtus vel recta vel perfecta ratio. Sed & ipse aspectus quanuis & iam & sanos oculos conuertere in lucem non potest, nisi tria illa permaneant: Fides, qua credatur ita se rem habere, ad quam conuertendus aspectus est, vt vita * l faciat beatum: Spes, qua cum bene aspexerit, se visurum esse præsumat: Charitas, qua videre perfruique desyderet.

De animæ
quantitate.
cap. 6. & 6.

Dissimiliū
eadē aut par
scientia.
Caput. V.

Sensus ani-
mæ quibus
l percipit
deum.
Caput. VI.
† aliās. Nā
mētis quā
sui sunt ocu-
li sensus aīe:

† Oculi sani
mens est.

* aliās, via.
† viā.

A desyderet. Iam aspectum sequitur ipsa visio. Idei qui est finis aspectus, nō quod iam non sit, sed quod nihil amplius habeat quō se intēdat: Et hęc est vere perfecta virtus, ratio perueniens ad finē suum, quam beata vita con- sequitur. Ipsa autem visio, intellectus est ille qui in ani- ma est, qui conficitur ex intelligente & eo quod intel- ligitur: vt in oculis videre quod dicitur, ex ipso sensu constat atq; sensibili, quorum detractō quolibet, videri nihil potest.

Ergo cum animā deum videre, hoc est, deum intelligere contigerit, videamus vtrum ad- huc ei tria illa sint necessaria. Fides quare sit necessā- ria, cum iam videat: Spes nihilominus, quia iam tenet: Charitati vero non solum nihil detrahitur, sed addi- tur etiam plurimum. Nam & illam singulārē veramq; pulchritudinem cum viderit, plus amabit, & nisi in- genti amore oculum infixit, nec ab aspiciēdo vspiciā declinauerit, manere in illa beatissima visione non po- terit. Sed dum in hoc corpore est anima, etiam si ple- nissime videat, hoc est, intelligat deum, tamen quia e- tiam corporis sensus vtuntur opere proprio, nihil qui- dem valente ad fallendum, non tamen nihil agente, ¶ potest adhuc dici fides ea qua is resistitur, & illud po- tius verū esse creditur. Item quia in ista vita, quanquā deo intellecto anima iam beata sit, tamen quia multas molestias corporis sustinet, sperandum est, ei post mor- tem omnia ista incommoda non futura. Ergo nec spes dum in hac est vita, animam deserit. Sed cū post hanc vitam tota se in deum collegerit, charitas restat qua ibi teneatur. Nam neque dicendo est, fidem habere quod illa sint vera, quādo nulla falsorum interpellatione so- licitatur, neque quicquam sperandum ei restat, cum to- tum secura possideat. Tria igitur ad animā pertinet, vt sana sit, vt aspiciat, vt videat: Alia vero tria, fides, spes, & charitas, primum ¶ illorum trium & secundum ¶ sem- per sunt necessaria, tertiū ¶ vero in hac vita omnia post hanc vitam sola charitas. Nunc accipe quan- tum pręsens tempus exposcit ex illa similitudine sen- sibilium, etiam de deo aliquid nunc me docentem. In- telligibilis nempe deus est, intelligibilia etiam illa disci- plinarum spectamina, tamen plurimum differunt: Nā & terra visibilis, & lux: sed terra nisi luce illustrata vi- deri non potest. Ergo & illa quę in disciplinis tradun- tur, quę quisquis ¶ intelligit, ¶ verissima esse nulla du- bitatione concedit, credendum est ea non posse intel- ligi nisi ab alio quasi suo sole illustrētur. Ergo quomo- do in hoc sole tria quādam licet animaduertere, quod est, quod fulget, quod illuminat: ita in illo secretissimo deo quē vis intelligere, tria quāda sunt: quod est, quod intelligitur, & quod cetera facit intelligi. Hęc duo, id est, te ipsum & deum vt intelligas, docere te audeo: Sed responde quomodo hęc acceperis, vt probabilia, an vt vera? A V G. Planē vt probabilia, & in spē quod fa- tendum est maiorem surrexi: Nam pręter illa duo de linea & pila, nihil abs te dictum est, quod me scire au- deam dicere. R A. Non est mirandum: Non enim quicquam est adhuc ita expositum, vt abs te sit flagitan- da perceptio. Sed quid moramur? Aggrediendū est via: Videamus tamen, quod pręcedit omnia, vtrum sani simus. A V G. Hoc tu videris, si vel in te, vel in me aliquantum aspicere potes: Ego querēti si quid sen- tio respondebo. R A. Amāsne aliquid pręter tui dei scientiam? A V G. Possē respōdere, nihil me ama- re amplius pro eo sensu qui mihi nūc est, sed tutius re- spondeo, nescire me. Nam sępe mihi vsu venit, vt cum alia nulla re me crederem commoueri, veniret tamen

aliquid in mentem, quod me multo aliter atq; pręsum- pseram pungeret. Item sępe quanuis in cogitationem res aliqua incidens non me peruellerit, re vera tamen veniens perturbauit plus quā putabam. Sed modo vi- deor mihi tribus tantum rebus posse commoueri, metu amissionis eorum hominum quos diligo, metu doloris, metu mortis. R A. Amas ergo & vitam tecum cha- rissimorum tuorum, & bonam valetudinem tuam, & vitam tuam ipsam in hoc corpore: Neque enim aliter amissionem horum metueres. A V G. Fateor, ita est.

R A. Modo ergo quod non omnes tecum sunt ami- ci tui, & quod tua valetudo minus integra est, facit ani- mo nonnullam ægritudinem: Nā & id esse consequens video. A V G. Recte vides, negare non possum.

R A. Quid si te repente sano esse corpore sentias & probes, tecumq; omnes quos diligis concorditer, libera- li ocio frui videas, nōne aliquantum tibi etiam læti- tia gestiendum sit? A V G. Vere aliquantum, imo si hęc pręsertim, vt dicis, repente prouenerint, quādo me capiam, quādo id genus gaudij vel dissimulare permit- tar? R A. Omnibus igit adhuc morbis animi & per- turbationibus agitaris. Quānam ergo talium oculorū

impudentia est, velle illum solem videre? A V G. Ita conclusisti quasi prorsus non sentiam quantum sanitas mea promouerit, aut quid pestium recesserit, quātū- que restiterit. Fac me istud concedere: Nōne vi- des hos corporis oculos etiam sanos luce solis istius sę- pe reperi & auerti, atque ad illa sua obscura confu- gere? Tu autē quid promoueris cogitas, quid velis vide- re non cogitas. Et tamen tecum hoc ipsum discutiam quid pfecisse nos putas. Diuitias nullas cupis? A V G. Hoc quidem non nunc primum. Nam cum triginta tres annos agam, quatuordecim ferē anni sunt ex quo ista cupere destiti, nec aliud quicquam in his si quo ca- su offerrentur, pręter necessarium victum liberalemq; vsum cogitavi. Prorsus mihi vnus Ciceronis liber fa- cillime persuasit, nullo modo appetendas esse diuitias, sed si prouenerint, sapientissime atque cautissime admi- nistrādas. R A. Quid honores? A V G. Fateor eos modo, ac penē his diebus cupere destiti. R A. Quid vxor? Nōne te delectat interdū pulchra, pudica, mori- gera, literata, vel quę abs te facile possit erudiri, afferens etiam dotis tantum, quoniam contemnis diuitias, quā- tum eam prorsus nihilo faciat onerosam ocio tuo, prę- fertim si speres certūque sis nihil ex ea te molestię esse passurum? A V G. Quātum velis licet eam pingere atq; cumulare bonis omnibus, nihil mihi tam fugien- dum quā concubitus esse decreui: Nihil esse sentio quod magis ex arce deiiciat animum virilem q̄ blan- dimenta fęminea, corporumq; ille contactus sine quo vxor haberi non potest. Itaque si ad officium pertinet sapientis (quod nondum comperi) dare operam libe- ris, quisquis rei huius tantum gratia concūbit, miran- dus mihi videri potest, at vero imitandus nullo mo- do: Nā tētare hoc periculosius est, quā posse foelicis. Quāobrē satis, vt credo, iuste atq; vtiliter pro liber- tate animę meę mihi imperavi, non cupere non quę- rere, non ducere vxorem. R A. Non ego nunc quę- ro quid decreueris, sed vtrū adhuc lucteris, an vero iam ipsam libidinem viceris? Agitur enim de sanitate ocu- lorum tuorū. A V G. Prorsus nihil huiusmodi quę- ro, nihil desydēro, etiam cum horrore atq; aspernatio- ne talia recordor. Quid vis amplius? Et hoc mihi bo- num indies crescit. Nam quanto augetur spes videndę illius, cui vehementer æstuo pulchritudinis, tanto ad

illam

Fides, spes,
charitas,
quō necessā-
ria. Ca. VII.

¶ aliās, si ni-
hil quidē va-
lēt ad fal- B
lēdū, nō ta-
mē nihil ad
abigendum.

¶ primo.
¶ secundo.
¶ tertio.
Quę ad co-
gnoscēdū de-
um necessā-
ria.
Cap. VIII.
Et quę tria =
ta.

Esse, lucere,
& illuminare.

Amor no-
stri. Ca. IX.

Amor rerū
corporis &
externarū.
Cap. X.

li. 3. cōtra A-
cad. cap. 20.

lib. 3. Cōfess.
cap. 4.
De beata vi-
ta in præfa-
tione.

Coitus.

lib. 6. Con-
fess. ca. 13.

Cibus.

lib. 10. Confess. cap. 31.

Externa cō-
modatio p-
pter se, sed
propter alia
vera bona
possunt ad-
mitti verius
q̄ expecti.
Cap. XL.

† alia, I
quod nōsem
per, sed dum
commouet
sentias.

Nihil expe-
tendum, nisi
quatenus cū
ducit ad sum-
mū bonū ni-
hil horredū,

G illam totus amor voluptasq; conuertitur. **R. A.** Quid ciborum iucunditas, quantæ tibi curæ est? **A. V. G.** Ea quæ statui non edere, nihil me commouent. Iis autem quæ non amputaui, delectari me presentibus fateor, ita tamē vt sine vlla permotione animi vel visa vel gustata subtrahantur. Cum autem non assunt prorsus, non audet hæc appetitio se inferere ad impedimentū cogitationib⁹ meis: sed omnino siue de cibo & potu, siue de balneis, ceteraque corporis voluptate nihil interroges. Tantum ab ea peto, quantū in valetudinis opem cōferri potest. **R. A.** Multum profecisti: Ea tamen quæ restant ad videndam illam lucē, plurimum impediunt. Sed molior aliquid quo mihi videt facile ostendi, aut nihil edomandum nobis remanere, aut nihil nos omnino profecisse, omniumq; illorū quæ resecta credimus tabem manere. Nam quæro abs te, si tibi persuadeatur aliter cum multis charissimis tuis te in studio sapientie nō posse viuere, nisi ampla res aliqua familiaris necessitates nostras sustinere possit, nōne desyderabis diuitias & optabis? **A. V. G.** Assentior. **R. A.** Quid si etiam illud appareat, & multis te persuasurum esse sapientiam, si tibi de honore autoritas creuerit, eosq; ipsos familiares tuos nō posse cupiditatibus suis modum imponere, seq; totos cōuētere ad quarendū deū, nisi & ipsi fuerint honorati, idq; nisi per tuos honores dignitatemq; fieri non posse, nōne ista etiam desyderanda erunt & vt proueniant magnopere instandū? **A. V. G.** Ita est vt dicis. **R. A.** Iam de vxore nihil disputo: fortasse enim non potest vt ducatur existere talis necessitas: quanquam si eius amplo patrimonio certū sit sustentari posse omnes quos tecum in vno loco viuere ociose cupis, ipsa etiam concorditer id sinente, præsertim si generis nobilitate tanta polleat, vt honores illi quos esse posse necessarios iam dedisti, per eam facile adipisci possint, nescio vtrum pertineat ad officium tuum ista contemnere. **A. V. G.** Quando ego istud sperare audeam? **R. A.** Istud dicis, quasi ego nunc requirā quid speres. Non quæro quid negatum nō delectet, sed quid delectet oblatum. Aliud est enim exhausta pestis, aliud consopita. Ad hoc enim valet quod à quibusdam doctis viris dictum est, ita omnes stultos insanos esse, vt male olere omne cœnum, non semper cōmoueri sentias. Multum interest vtrum animi desperatione obruatur cupiditas, an sanitate pellatur. **A. V. G.** Quanquam tibi respondere non possim, nunquā tamen mihi persuadebis, vt hac affectione mentis, qua nunc me esse sentio, nihil me profecisse arbitrer. **R. A.** Credo propterea tibi hoc videri, quia quanuis ista optare posses, non tamen propter seipsa, sed propter aliud expectanda viderentur. **A. V. G.** Hoc est quod dicere cupiebam: Nam quando desyderavi diuitias, ideo desyderavi vt diues essem, honorēque ipsos, quorum cupiditatem modo me perdomuisse respondi, eorum nescio quo nitore delectatus volebā: Nihilque aliud in vxore semper attendi cum attendi, nisi quam mihi efficeret cum bona fama voluptatem. Tunc erat istorum in me vera cupiditas, nunc ea omnia prorsus aspernor: Et si ad illa quæ cupio non nisi per hæc mihi trāsitus eatur, non amplectenda hæc appeto, sed subeo toleranda.

R. A. Optime omnino: Nam nec ego vllarum rerū vocandam puto cupiditatem, quæ propter aliud requiruntur. Sed quæro abs te, cur eos homines quos diligis, vel viuere, vel tecum viuere cupias? **A. V. G.** Vt animas nostras & deum simul concorditer inquiramus. Ita enim facile cui priori cōtingit inuentio, ca-

teros eò sine labore perducit. **R. A.** Quid si nolunt hæc illi quærere? **A. V. G.** Persuadebo vt velint. **R. A.** Quid si non possis, vel quod se inuenisse iam, vel quod ista nō posse inueniri arbitrantur, vel quod aliarum rerum curis & desyderio præpediuntur? **A. V. G.** Habebo eos, & ipsi me sicut possumus. **R. A.** Quid si te ab inquirendo etiā impediatur eorum presentia? Nōne laborabis atque optabis, si aliter esse non possunt, nō tecum esse potius quā sic esse? **A. V. G.** Fateor, ita est vt dicis. **R. A.** Non igitur eorum vel vitam vel presentiam propter seipsam, sed propter inueniendam sapientiam cupis? **A. V. G.** Prorsus assentior. **R. A.** Quid: ipsam vitam tuam si tibi certum esset impedimento esse ad comprehendendam sapientiam, velles eam manere? **A. V. G.** Omnino eam fugerem. **R. A.** Quid si doceretur tam te relicto isto corpore quā in isto constitutum, posse ad sapientiam peruenire, curares vtrum hic, an in alia vita eo quod diligis fruereris?

A. V. G. Si nihil me peius excepturum intelligerem, quod retro ageret ab eo quod progressus sum, non curarem. **R. A.** Nunc ergo propterea mori times, ne aliquo peiore malo inuoluaris, quo tibi auferatur diuina cognitio. **A. V. G.** Non solum ne auferatur timeo, si quid forte percepi, sed etiā ne intercludatur mihi adiutus eorum quibus percipiendis inhio, quāuis quod iam teneo, mecum mansurum sit. **R. A.** Non igitur & vitam istam propter seipsam, sed propter sapientiam vis manere. **A. V. G.** Sic est. **R. A.** Dolor corporis restat, qui te fortasse vi sua commouet. **A. V. G.** Et ipsum non ob aliud vehementer formido, nisi quia me impedit à quarendo. Quanquam enim acerrimo his diebus dentiū dolore torquerer, nō quidem sinebar animo voluere, nisi ea quæ iam forte didiceram, à discendo autem penitus impediēbar, ad quod mihi tota intentione animi opus erat: Tamen mihi videbatur, si se ille mentibus meis veritatis fulgor aperiret, aut me nō sensurum fuisse illum dolorem, aut certe pro nihilo toleraturum. Sed quia & si nihil maius aliquando pertuli, tamen sepe cogitans quanto grauiorē possint accidere, cogor interdum Cornelio Cello assentiri, qui ait: Summum bonum esse sapientiam, summum autem malum dolorem corporis. Nec eius ratio mihi videtur absurda: Nam quoniam duabus, inquit, partibus compositi sumus, ex animo scilicet & corpore: quarum prior pars est animus melior, deterius corpus est, summū bonum est melioris partis optimum, summum autem malum pessimū deterioris. Est autē optimū in animo sapientia, est in corpore pessimum dolor. Summum igitur bonum hominis sapere, summū malum dolere, siue vlla (vt opinor) falsitate concluditur. **R. A.** Posterius ista videbimus. Aliud enim fortasse nobis ipsa ad quam peruenire nitimur sapiētia persuadebit. Si autem hoc esse verum ostēderit, hanc de summo bono & summo malo sententiam sine dubitatione tenebimus.

Nunc illud quærimus, qualis sis amator sapientie, quam castissimo cōspectu atque amplexu, nullo interposito velamento, quasi nudam videre ac tenere desyderas, qualem se illa nō finit, nisi paucissimis & electissimis amatoribus suis. An vero si alicuius puchre femine amore flagraret, iure se tibi nō daret, si aliud abs te quicquam præter se amari comperisset: sapientie se tibi castissima pulchritudo, nisi solam arseris demonstrabit? **A. V. G.** Quid ergo adhuc suspensor infelix, & cruciatu miserabili differor? Iam certe ostendi nihil aliud me amare: siquidem quod nō propter se amatur, non

K
nisi quaten⁹
auocat.
Cap. XII.

L

† putem.

Cornelij
Celli senten-
tia.

M

Quo & qb⁹
gradib⁹ per-
cipiatur sa-
pientia.
Cap. XIII.

A non amatur. Ego autem solam propter se amo sapientiam, cetera vero vel adesse mihi volo, vel deesse timeo propter ipsam: vitam, quietem, amicos. Quem modum autem potest habere illius pulchritudinis amor, in qua non solum non inuideo ceteris, sed etiā plurimos quęro qui mecum appetant, mecum inhiant, mecum teneant, mecumque perfruantur, tantum mihi amici futuri, quanto erit nobis amata communior. R. A. Prorsus tales esse amatores sapientię decet. Tales quęrit illa cuius vere casta est, & sine vlla contaminatione cōiunctio. Sed non ad eam vna via peruenitur. Quippe pro sua quisque sanitate ac firmitate cōprehēdit illud singulare ac verissimū bonū. Lux est quādam ineffabilis & incōparabilis mentium lux ista vulgaris nos doceat quantum potest, quomodo se illud habeat. Nam sunt nonnulli oculi tā sani & vegeti, qui se mox vt aperti fuerint, in ipsum solem sine vlla trepidatione cōuertāt. His quodammodo ipsa sanitas dux est, nec ductore indigēt, sed sola fortasse admonitione. His credere, sperare, amare satis est. Alij vero ipso quem videre vehementer desyderāt, fulgore feriuntur, & eo nō viso sępe in tenebras cum delectatione redeunt. Quibus periculosum est, quāuis iam talibus vt sani recte dici possint, velle ostendere quod adhuc videre non valent. Ergo isti exercēdi sunt prius, & eorum amor vtiliter differendus atque nutriendus est. Primō enim quādam illis demonstranda sunt quę non per se lucent, sed per lucē videri possunt, vt vestis, aut paries, aut aliquid horū. Deinde quod non per se quidem, sed tamen per illam lucem pulchrius effulgeat, vt aurum, argentum, & similia, nec tamen ita radiatum vt oculos lædat. Tunc fortasse terrenus iste ignis modeste demonstrandus est, deinde sydera, deinde luna, deinde aurore fulgor, & albescens celi nitor. In quibus seu citius seu tardius, siue per totum ordinem siue quibusdam contemptis, pro sua quisque valetudine assuescens, sine trepidatione & cum magna voluptate solem videbit. Tale aliquid sapiētię studiosissimis, nec acute iam tamen videntibus, magistri optimi faciunt. Nam ordine quodam ad eam peruenire bonę disciplinę officium est, sine ordine autem vix credibilis felicitatis. Sed hodie satis vt puto scripsimus, parcendum est valetudini. A. V. G. Et alio die. Da quęso, inquā, iam si potes illū ordinem. Duc age quā vis, per quę vis, quomodo vis. Impera quę vis dura, quęlibet ardua, quę tamen in mea potestate sint, per quę me quō desydero, perueniturum esse non dubitem. R. A. Vnum est quod tibi possum pręcipere, nihil plus noui. Penitus esse ista sensibilia fugienda, cauēdumque magnopere dum hoc corpus agimus, ne quo eorum visco pennę nostrę impediatur, quibus integris perfectisque opus est, vt ad illam lucem ab his tenebris euolemus: quę se ne ostendere quidem dignatur in hac cauea inclusis, nisi tales fuerint vt ista vel effracta vel dissoluta, possint in auras suas euadere. Itaque quādo fueris talis vt nihil te prorsus terrenorum delectet, mihi crede, eodem momento, eodem puncto temporis videbis quod cupis. A. V. G. Quando istud erit oro te? Non enim puto posse mihi hęc in summum venire contemptum, nisi videro illud in cuius cōparatione ista sordescant. R. A. Hoc modo posset & iste oculus corporis dicere, tum tenebras non amabo cum solem videro. Videtur enim quasi & hoc ad ordinem pertinere, quod longe est secus. Amat enim tenebras, eo quōd sanus nō est. Solem autem nisi sanus videre non potest. Et in eo sępe fallitur animus, vt sanum se putet & sese iactet: Et quia nondum videt,

veluti iure conqueritur. Nouit autem illa pulchritudo D quando se ostendat. Ipsa enim etiam medici fungitur munere, meliusque intelligit qui sint sani, quā iidem ipsi qui sanantur. Nos autem quantum emerferimus, videmus nobis videre: quantum autem meriti eramus, & quō progressi fueramus, nec cogitare nec sentire permittimur, & incomparatione grauioris morbi sanos esse nos credimus. Nōne vides quā veluti securi hesternō die pronunciaueramus, nulla iam nos peste detineri, nihilque amare nisi sapientiam: cetera vero non nisi propter istam quærere aut velle? Quā tibi sordidus, quā fœdus, quā execrabilis, quā horribilis cōplexus fœmineus videbatur, quando inter nos de vxoris cupiditate quęsitum est. Certe ista nocte vigilantes, cum rursus eadem nobiscum ageremus, sensisti quā te aliter quā pręsumpteras imaginatę illę blāditię, & amara suauitas titillauerit, longe quidem longe minus quā solet, sed item longe aliter quā putaueras: vt tibi secretissimus ille medicus vtrunque demonstraret, [videresque] & vnde cura eius euaseris, & quid curandum remaneat. A. V. G. Tace obsecro tace. Quid crucias, quid tantum fodis altręque descendis? lam flere nō duro, iam iam nihil promitto, nihil pręsumo, ne me de istis rebus interroges. Certe dicis quod ille ipse quem videre ardeo nouerit quādo sim sanus, faciat quod placeat: quando placet sese ostendat: iam me totum eius clementię curęque committo. Semel de illo credidi, quod sic erga se affectos subleuare non cesset. Ego nihil de mea sanitate, nisi cum illam pulchritudinem videro, pronuncio. R. A. Prorsus nihil aliud facias. Sed iam cohibe te a lachrymis, & stringe animum. Multū omnino fleuisti, & hoc omnino morbus iste pectoris tui grauitur accipit. A. V. G. Modum vis habere lachrymas meas, cum miserię meę modum nō videā: aut valetudinem corporis cōsiderare me iubet, cum ego ipse tabe confectus sim? Sed quęso te si quid in me vales, vt me tentes per aliqua compēdia ducere, vt vel vicinitate [nonnulla] lucis illius quā si quid profeci tolerare iam possum, pigeat me oculos referre ad illas tenebras, quę reliquiis suis, si tamen reliquię dicendę sunt, [quę] cecitati meę adhuc blandiri audent. R. A. Concludamus si placet hoc primum volumen, vt iam in secundo aliquę quę commoda occurrerit aggrediamur viam. Non enim huic affectioni tuę a moderata exercitatione cessandū est. A. V. G. Non si nam omnino concludi hunc libellum, nisi mihi modicum quo intentus sim de vicinia lucis aperueris. R. A. Gerit tibi ille medicus morē. Nam nescio quis me quo te ducam fulgor inuitat & tangit. Itaque accipe intentus. A. V. G. Duc oro te, ac rape quō vis? R. A. Animam te certe dicis, & deum velle cognoscere? A. V. G. Hoc est totum negocium meum. R. A. Nihil ne amplius? A. V. G. Nihil prorsus. R. A. Quid? Veritatem non vis comprehendere? A. V. G. Quasi vero possum hęc nisi per illam cognoscere. R. A. Ergo prius ipsa cognoscenda est per quam possum illa cognosci. A. V. G. Nihil abnuo. R. A. Primo itaque illud videamus, cum duo verba sint veritas & verum, vtrum tibi etiam res duę istis verbis significari, an vna videatur? A. V. G. Duę res videntur: Nam vt aliud est castitas, aliud castum, & multa in hunc modum, ita credo aliud esse veritatem, & aliud quod verum dicitur. R. A. Quid horum duorum putas esse pręstantius? A. V. G. Veritatem opinor. Non enim casto castitas, sed castitate fit castum: ita etiam si quid

i. Retra. cap. 4.

† incomprehensibilis.

† lux sanitas † doctore.

B
* alijs, perniciōsum.

Ipsa sapiētiā medetur C oculis, vt videri possit. Cap. XIII.

† quas reliqui.
† reliquę.
E

Anima quō cognoscitur Cap. XV.

G quid verum est, veritate vtique verū est. R. A. Quid cum castus aliquis moritur, censet mori etiam castitatem? A. V. G. Nullo modo. R. A. Ergo cum interit aliquid quod verum est, non interit veritas. A. V. G. Quomodo autem interit aliquid verum? Non enim vi deo. R. A. Miror te istud querere: Nōne ante oculos nostros milia rerum videmus interire? Nisi forte putas hanc arborem, aut esse arborem, sed veram non esse, aut certe interire non posse. Quamuis enim non cre das sensibus, possisq; respondere, ignorare te prorsus, vtrum arbor sit, tamen illud non negabis (vt opinor) ve ram esse arborem, si arbor est: Non enim hoc sensu, sed intelligentia iudicatur. Si enim falsa arbor est, non est arbor: Si autem arbor est, vera sit necesse est. A. V. G. Concedo istud. R. A. Quid illud alterū: Nōne con cedis hoc genus rerum esse arborem, quod nascatur & intereat? A. V. G. Negare non possum. R. A. Con cluditur ergo aliquid quod verū sit, interire. A. V. G. Non contrauenio. R. A. Quid illud: Nōne tibi vi detur intereuntibus rebus veris veritatem nō interire, vt non mori casto mortuo castitatem? A. V. G. Iam

πᾶσι γὰρ

H & hoc concedo, & magnopere: quid moliaris expecto. R. A. Ergo attende. A. V. G. Istic sum. R. A. Ve rā ne tibi videtur ista sententia: Quicquid est, alicubi esse cogitur? A. V. G. Nihil me sic ducit ad consensien dum. R. A. Fateris autem esse veritatem? A. V. G. Fateor. R. A. Ergo vbi sit necesse est quæramus: Non est enī in loco: Nisi forte aut esse in loco aliquid aliud præter corpus, aut veritatem corpus esse arbitraris. A. V. G. Nihil horum puto. R. A. Vbinam igitur il lam esse credis? Non enim nusquam est, quam esse con cedimus. A. V. G. Si scire vbi esset, nihil fortasse am plius quærerem. R. A. Saltem vbi non sit, potes co gnoscere? A. V. G. Si commemores, fortasse potero.

1. Retract.
cap. 4.

R. A. Non est certe in rebus mortalibus. Quicquid enim est, non potest manere, si nō maneat illud in quo est. Manere autem, etiam rebus veris intereuntibus, ve ritatem pauloante concessum est. Non igitur est veri tas in rebus mortalibus. Est autem veritas, & non est nusquam. Sunt igitur res immortales. Nihil autem ve rum in quo veritas non est. Conficitur itaque non esse vera nisi quæ sunt immortalia. Et omnis falsa arbor non est arbor, & falsum lignum non est lignum, & fal sum argentum non est argentum, & omnino quicquid falsum est, non est. Omne autem quod verum non est, falsum est. Nulla igitur recte dicuntur esse, nisi im mortalia. Hanc tu tecum ratiunculam diligenter con sydera, ne quid tibi concedendum non esse videatur. Si enim rata est, totum negotium penē cōfecimus: Quod in alio fortasse libro melius apparebit. A. V. G. Habeo gratiam & ista tecum, atque adeo tecum quādo in si lentio sumus diligenter cauteq; ratiocinor, si nullæ se tenebræ immittant, suamque etiam quod vehementer formido, mihi faciant delectationem. R. A. Constā ter deo crede, ei q; te totum cōmitte quantū potes. Noli esse velle quasi proprius & in tua potestate, sed eius cle mentissimi & utilissimi domini te seruum esse profite re. Ita enim te ad se subleuare non desinet, nihilque tibi euenire permittet, nisi quod tibi prodest, etiam si nescias.

Fiducia er-
ga deum.

A. V. G. Audio, credo, & quantū possum obtempero, plurimūque ipsum deprecor, vt plurimum possim, nisi quid forte amplius a me desyderas. R. A. Bene habet interim, facies postea quicquid iā visus ipse præ cepit.

S A T I S intermissum est opus no strum, & impatiens est animus, nec lachrymis modus fit nisi a mori detur quod amatur. R. A. Quare aggrediamur librum se cundum. A. V. G. Aggredia mur. R. A. Credamus deū af futurū. A. V. G. Credam? sanē,

De imorta-
litate hois.
Cap. I.

si vel hoc in potestate nostra est. R. A. Potestas nostra ipse est. Itaque ora breuissime ac perfectissime quantū potes. A. V. G. Deus semper idē, nouerim me, nouerim te: Oratum est. R. A. Tu qui vis te nosse, scis esse te? A. V. G. Scio. R. A. Vnde scis? A. V. G. Nescio. R. A. Simplicem te sentis, an ne multiplicem? A. V. G. Ne scio. R. A. Moueri te scis? A. V. G. Nescio. R. A. Cogitare scis? A. V. G. Scio. R. A. Ergo verum est cogitare te. A. V. G. Verum. R. A. Immortalem te esse scis? A. V. G. Nescio. R. A. Horum omnīū quæ L te nescire dixisti, quid scire prius mauis? A. V. G. Vtrum immortalis sim. R. A. Viuere igitur amas? A. V. G. Fateor. R. A. Quid cum te immortalem esse didiceris, satisne erit? A. V. G. Erit id quidem magnū, sed id mihi paruum. R. A. Hoc tamen quod paruum est quantū gaudebis? A. V. G. Plurimū. R. A. Nihil iā flebis? A. V. G. Nihil omnino. R. A. Quid si ipsa vita talis esse inueniatur, vt in ea tibi nihil amplius q̄ no sti nosse liceat, temperabis a lachrymis? A. V. G. Imō tantū flebo vt vita nulla sit. R. A. Non igitur viue re propter ipsum viuere amas, sed ppter scire. A. V. G. Cedo conclusioni. R. A. Quid si eadem ipsa rerū sci entia miserū faciat? A. V. G. Nullo id quidē pacto fie ri posse credo. Sed si ita est, nemo esse beatus potest: Nō enim nunc aliunde sum miser, nisi rerum ignorantia: Quod si & rerum scientia miserum facit, sempiterna miseria est. R. A. Iam video totum quod cupis: Nam quoniam neminem scientia miserum esse credis, ex quo probabile est, vt intelligētia efficiat beatum: Beatus au tem nemo nisi viuens, & nemo viuit qui non est. Esse vis, viuere & intelligere, sed esse vt viuas, viuere vt in telligas. Ergo esse te scis, viuere te scis, intelligere te scis. Sed vtrum ista semper futura sint, an nihil horum futurum sit, an maneat aliquid semper, & aliquid in tercidat, an minui & augeri hæc possint, cum omnia mansura sint, nosse vis. A. V. G. Ita est. R. A. Si igitur probauerimus semper nos esse victuros, sequetur e tiam semper futuros. A. V. G. Sequetur. R. A. Re stabit quærare de intelligendo. A. V. G. Manifestissi mum ordinem video atq; breuissimum. R. A. Hic er go esto nunc vt interroganti caute firmeq; respondeas.

Veritas per-
petua.
Cap. II.

A. V. G. Istic sum. R. A. Si manebit semper mun dus iste, verum est mundum semper mansurum esse?

A. V. G. Quis hoc dubitet? R. A. Quid si non ma nebit? Nōne ita verum est mundum non esse mansu rum? A. V. G. Nihil resisto. R. A. Quid cū interie rit si interiturus est, nōne tunc id erit verum, mūdum interisse? Nam quandiu verum non est, mundum oc cidisse, non occidit: Repugnat igitur vt mundus occi derit, & verum non sit, mundum occidisse. A. V. G. Et hoc concedo. R. A. Quid illud? Videtur tibi verū aliquid esse posse vt veritas nō sit? A. V. G. Nullo mo do. R. A. Erit igitur veritas etiā si mundus intereat.

A. V. G. Negare

A **AVG.** Negare non possum. **RA.** Quid si ipsa veritas occidat, nonne verum erit veritatem occidisse?

AVG. Et istud quis negat? **RA.** Verum autem non potest esse si veritas non sit. **AVG.** Iam hoc paulo ante concessi. **RA.** Nullo modo igitur occidet veritas. **AVG.** Perge ut corpisti, nā ista collectione nihil

est verius. **RA.** Nunc respondeas mihi velim, utrū tibi sentire anima videatur, an corpus? **AVG.** Anima videtur. **RA.** Quid? Intellectus videtur tibi ad animam pertinere? **AVG.** Prorsus videtur. **RA.** Ad solā, an ad aliquid aliud? **AVG.** Nihil aliud video præter animam nisi deum, ubi intellectum esse credam. **RA.** Iam illud videamus. Si tibi quispiam istū parietem non esse parietem, sed arborem diceret, quid putares? **AVG.** Aut eius sensum, aut meum falli, aut hoc nomine ab eo parietem vocari. **RA.** Quid si & illi species arboris in eo appareat, & tibi parietis, nonne poterit utrunque verum esse? **AVG.** Nullo modo: Quia una eademque res & arbor & paries esse non potest. Quamvis enim singulis nobis singula esse videantur, necesse est vnum nostrum imaginationem falsam pati. **RA.** Quid si nec paries nec arbor est, & ambo fallimini. **AVG.** Potest id quidem. **RA.**

Hoc ergo vñū superius prætermiseras. **AVG.** Fateor. **RA.** Quid si agnoscatis aliud vobis videri quod est? nunquid nā fallimini? **AVG.** Non. **RA.** Potest igitur & falsum esse quod videtur, & nō falli cui videtur? **AVG.** Potest. **RA.** Confitendum est igitur non eū falli qui falsa videt, sed eum qui assentitur falsis. **AVG.** Planē confitendum. **RA.** Quid ipsum falsum, quare falsum est? **AVG.** Quod aliter sese habet quam videtur. **RA.** Si ergo nō sint quib⁹ videatur, nihil est falsum. **AVG.** Sequitur. **RA.** Non igitur est in rebus falsitas, sed in sensu: non autem fallitur qui falsis non assentitur: quare conficitur ut aliud simus nos, alius sensus: si quidem cum ipse fallitur, possumus in nos non falli. **AVG.** Nihil habeo quod contradicam.

RA. Sed nunquid cum anima fallitur, audes te dicere non esse falsum? **AVG.** Quo pacto istud audeam?

RA. At nullus sensus sine anima, nulla falsitas sine sensu. Aut operatur igitur anima, aut cooperatur falsitati. **AVG.** Trahunt præcedentia consensionem. **RA.**

C Illud nunc responde, utrum tibi videatur posse fieri, ut aliquando falsitas non sit? **AVG.** Quomodo mihi hoc videri potest, cum tanta sit difficultas inveniendæ veritatis, ut absurdius dicatur falsitatem quam veritatem esse non posse. **RA.** Nunquid nam arbitraris eū qui non vivit posse sentire? **AVG.** Non potest fieri. **RA.** Confectum est animam semper vivere. **AVG.**

Nimis cito vr̄ges me in gaudia: Pedetentim quæso. **RA.** Atqui si recte illa concessa sunt, nihil de hac re dubitandum video. **AVG.** Nimis cito est inquam. Itaque facilius adducor, ut me temere aliquid concessisse arbitrer, quam ut iam securus de immortalitate animæ fiam. Tamen evolue istam conclusionem, & quomodo id effectum sit ostende. **RA.** Falsitatem dixisti sine sensu esse non posse, & eam non esse non posse: semper igitur lest⁹ sensus. At nullus sensus sine anima: Anima igitur sempiterna est. Nec valet sentire nisi vivat. Semper igitur anima vivit. **AVG.** O plumbum pugionem. Posses enim concludere hominē esse

immortalem, si tibi concessissem nunquam istum mundum esse posse sine homine, eumque mundum esse sempiternum. **RA.** Bene quidem vigilas. Sed tamen nō parum est quod confecimus, rerum naturam sine ani-

ma esse non posse, nisi forte in rerum natura falsitas aliquando non erit. **AVG.** Istud quidem consequens esse confiteor. Sed iam amplius deliberandum censeo, utrum superius concessa nō nutent. Non enim paruum gradum ad animæ immortalitatem factum esse video. **RA.** Satis ne considerasti ne quid temere dederis?

AVG. Satis quidem, sed nihil video quo me arguam temeritatis. **RA.** Ergo confectum est rerum naturam sine anima vivā esse non posse. **AVG.** Confectum hæcenus, ut possint vicissim aliæ nasci, aliæ mori. **RA.** Quid si de natura rerum falsitas auferatur, nonne fiet ut vera sint omnia? **AVG.** Consequi video. **RA.** Responde vnde tibi videatur paries iste verus esse. **AVG.** Quia eius non fallor aspectu. **RA.**

Ergo quia ita est ut videtur. **AVG.** Etiam. **RA.** Si igitur aliquid inde falsum est, quod aliter videtur atque est, inde verū quod ita ut est videtur, ablato eo, cui videtur, nec falsum quicquā, nec verum est: At si falsitas in rerum natura non sit, vera sunt omnia. Nec videri quicquam nisi viventi animæ potest. Manet igitur anima in rerum natura, si auferri falsitas non potest, manet si potest. **AVG.** Video robustius quidem esse factum quod iam cōclusum erat, sed nihil hac adiectione promovimus. Nihilominus enim manet illud quod plurimum me mouet, nasci animas & interire, atque ut non desint mundo, non earum immortalitate, sed

successione provenire. **RA.** Videntur ne tibi quæque corporea, id est, sensibilia, intellectu posse comprehendī? **AVG.** Non videntur. **RA.** Quid illud? Videtur tibi sensibus uti de⁹ ad res ad cognoscēdas? **AVG.**

Nihil audeo de hac re temere affirmare, sed quantum cōiicere datur nullo modo deus utitur sensibus. **RA.** Ergo concludimus nō sentire posse nisi animā. **AVG.** Conclude interim quantum probabiliter licet. **RA.**

Quid illud? Dāsne istum parietem, si verus paries non sit, non esse parietem? **AVG.** Nihil hoc facilius dederim. **RA.** Neque quicquam si verum corpus non sit, corpus esse? **AVG.** Tale etiā hoc est. **RA.** Ergo si nihil verum est, nisi ita sit, ut videtur, nec quicquam corporeū videri nisi sensibus potest, nec sentire nisi anima, nec si verum corpus nō sit corpus esse, restat ut corpus esse non possit nisi anima fuerit. **AVG.** Nimis vr̄ges, & quid resistam non habeo. **RA.** Attende in ista diligentius. **AVG.** En assum. **RA.** Certē hic lapis est. Et ita verus est, si non se habet aliter ac videtur, & lapis non est, si verus non est, & non nisi sensibus videri potest. **AVG.** Etiam. **RA.** Non sunt igitur lapides in abditissimo terræ gremio, nec omnino ubi nō sunt qui sentiant: nec iste lapis esset nisi eum videremus, nec lapis erit cum discefferimus, nemōque alius eum præsens videbit. Nec si loculos bene claudas, quamvis multa in eis incluseris, aliquid habebunt. Nec prorsus ipsum lignum intrinsecus lignum est. Fugit enim omnes sensus quicquid in altitudine est corporis minime perlucens, quod non esse omnino cogitur. Et enim si esset, verum esset: nec verum quicquam est, nisi quod ita est ut videtur: illud autem nō videtur, non est igitur verum, nisi quid habes ad hæc quod respondeas. **AVG.** De iis quidem quæ concessi, hoc natum esse video, sed absurdum ita est, ut quicquid vis illorum facilius negem, quam hoc verum esse concedam. **RA.**

Nihil repugno. Vide ergo quid dicere velis corporea nisi sensibus videri posse, an sentire nisi animam, an esse lapidem vel quid aliud, sed verum non esse, an ipsum verum aliter esse definiendū. **AVG.** Istuc ipsum oro te ultimum

F verum quid sit. Cap. V.

Sophistica indūctio.

Sophistica tur & hic de vero & falso Cap. III.

Sophistica tur & hic de vero & falso Cap. III.

Sophistica tur & hic de vero & falso Cap. III.

Sophistica tur & hic de vero & falso Cap. III.

Sophistica tur & hic de vero & falso Cap. III.

G te vltimū videamus. **R. A.** Defini ergo verū. **A. V. G.** Verū est quod ita se habet vt cognitori videtur, si velit possitq; cognoscere. **R. A.** Non erit igitur verum quod nemo potest cognoscere? Deinde si falsū est quod aliter quā est videtur, quid si alteri videatur hic lapis, alteri, lignum, eadem res & falsa & vera erit?

A. V. G. Illud me magis superius mouet, quomodo si quid cognosci non potest, eo fiat vt verum nō sit. Nam quod simul vna res & vera & falsa est, nō nimis curo. Etenim video vnam rem diuersis comparatam simul & maiore & minore esse. Sed ex eo istud cōtingit, quod nihil per se maius aut minus est. Comparationis enim sunt ista nomina. **R. A.** At si dicis nihil esse verum per se, non times ne sequatur vt nihil sit per se. Vnde enim lignum est hoc, inde etiam verum lignum est. Nec fieri potest vt per se ipsum, id est, sine cognitore lignum sit, & verum lignum non sit. **A. V. G.** Ergo illud dico & sic definitio, nec vereor ne definitio mea ob hoc improbetur quod nimis brevis est. Nam verū mihi videtur esse id quod est. **R. A.** Nihil ergo erit falsum, quia quicquid est, verum est. **A. V. G.** In magnas angustias me cōiecisti, nec inuenio prorsus quid respōdeam. Ita sit, vt cum aliter doceri nolim quā istis interrogationibus, verear iam tamen interrogari.

Verum est,
quicquid est.

H **R. A.** Deus cui nos cōmisimus, sine dubitatione fert opem, & de his angustias liberat nos, modo credamus, & eū rogemus deuotissime. **A. V. G.** Nihil planē libentius hoc loco fecerim, nam nusquam tantam caliginem pertuli. Deus pater noster qui vt oremus hortaris, qui & hoc quod rogaris prastat. Siquidem cum te rogamus, melius viuimus, melioresq; sumus: exaudi me palpitantem in his tenebris, & mihi dexteram porrige. Pratende mihi lumen tuum, reuoca me ab erroribus, vt te duce in me redeam & in te. Amen. **R. A.**

Vnde falsitas & vbi.
Cap. VI.

Hic esto quantum potes, & vigilantissime attende. **A. V. G.** Dic quāso si quid tibi suggestum est, ne pereamus. **R. A.** Hic esto. **A. V. G.** Ecce habes me nihil aliud agentem. **R. A.** Prius quid sit falsum, etiam atque etiam ventilemus. **A. V. G.** Miror si quicquam aliud erit, q̄ quod non ita est vt videtur. **R. A.** Attende potius, & ipsos sensus prius interrogemus. Nam certe quod oculi vident, non dicitur falsum, nisi habeat aliquam similitudinem veri. Vt verbi causa, homo quē videmus in somnis, non est utique verus homo sed falsus, eo ipso quod habet veri similitudinem. Quis enim canem videat, & recte se dicat hominem somniasse? Ergo & ille falsus canis est, ex eo quod similis vero est.

A. V. G. Ita est vt dicis. **R. A.** Quid, vigilans quisque si viso equo putet se hominem videre, nōne eo fallitur quod ei appareat aliqua hominis similitudo? Nā si nihil ei appareat nisi equi species, nō potest arbitrari se hominem videre. **A. V. G.** Prorsus cedo. **R. A.** Dicimus item falsam arborem quam pictam videmus & falsam faciē quā de speculo redditur, & falsum turrium motum nauigantibus, falsamq; in fractionem remi, ob aliud nihil nisi quod verisimilia sunt. **A. V. G.** Fateor. **R. A.** Ita & in gemmis † fallimur, ita in ouis, ita in singulis sigillis vno annulo impressis, & in ceteris talibus. **A. V. G.** Sequor omnino atque concedo. **R. A.** Similitudo igitur rerum quā ad oculos pertinet, mater est falsitatis. **A. V. G.** Negare nō possum. **R. A.** Et hac omnis sylua, nisi me fallit, in duo genera diuidi potest. Nam partim aequalibus in rebus, partim vero in deterioribus est. Aequalia sunt, quando tam hoc illi q̄ aliud huic simile esse dicimus, vt de gemmis † dictum

† geminis.

† geminis.

est, vel de impressionibus annuli in deterioribus autem **K** quando illud quod deterius est, simile esse dicimus meliori. Quis enim in speculum attendat, & recte dicat se esse illi imagini similem, ac non potius illam sibi? Hoc autē genus, partim est in eo quod anima patitur, partim vero in iis rebus quē videtur. Sed ipsum quod anima patitur, aut in sensu patitur, vt turris motum qui nullus est: aut apud seipsam ex eo quod accepit a sensibus, qualia sunt visa somniantium, & fortassis etiam fuerunt. Porro illa quā in ipsis rebus quas videmus apparet, alia à natura, cetera ab animantibus exprimuntur atque finguntur. Natura gignendo vel resultando similitudines deteriores facit. Gignendo, cum parētib; similes nascuntur, resultando, vt de speculis cuiuscemodi. Quauis enim pleraque specula homines faciant, non tamen ipsi effingunt eas quā redduntur imagines. Iam vero animantium opera sunt in picturis, & in huiuscemodi quibusque figmentis: in quo genere includi etiam illa possunt, si tamen fiunt, quā dāmones faciunt. Vmbras autem corporum, quia non nimis ab re abest vt corporibus similes & quasi falsa corpora dicantur, nec ad oculorū iudicium pertinere negandæ sunt, in illo eas genere poni placet, quod resultando à natura fit. Resultat enim omne corpus lumini obiectū, & in contraria parte umbram reddit. An tibi aliquid cōtradictū videtur? **A. V. G.** Mihi vero nihil. Sed quoniam ista tendant, vehementer expecto. **R. A.** Itaque oportet patiēter feramus, donec nobis ceteri sensus renūciēt in verisimilitudine habitare falsitatem. Nam & in ipso auditu totidem ferē genera veniunt similitudinū: veluti cum loquentis vocem quem nō videmus audientes, putamus alium quēpiam, cui voce similis est: atq; in deterioribus vel echo testis est, vel tinnitus ille ipsarū aurium, vel in horologiis, merulae aut corui quādam imitatio, vel quē sibi somniantes aut furentes videntur audire. Falsæ autem voculae * quā dicuntur à musicis, incredibile est quantum attestantur veritati, quod post apparebit: tamen etiā ipsæ, quod sat est nunc non absunt ab earum similitudine quas veras vocant. Sequeris hæc? **A. V. G.** Et libentissime. Nā nihil laboro vt intelligam. **R. A.** Ergo ne moremur. Videtur ne tibi aut lilium à lilio posse odore, aut mel thyminum à melle thymino de diuersis alueariis sapore, aut mollitudo plumarum cygni ab anseris tactu facile diiudicari? **A. V. G.** Non videtur. **R. A.** Quid cum talia nos vel olfacere, vel gustare, vel tangere somniamus, nōne similitudine imaginū eo deteriore quō inaniore decipimur? **A. V. G.** Verum dicis. **R. A.** Ergo apparet nos in omnibus sensibus siue equalibus, siue in deterioribus rebus, aut similitudine lenocinate falli, aut etiam si non fallimur suspendētes consensionē, seu differentiā dignoscentes, tamen eas res falsas nominare quas [verisimiles] deprehendimus. **A. V. G.** Dubitare nō possum. **R. A.** Nunc attende, dum eadē rursus recurrimus, quo fiat apertius quod conamur ostēdere. **A. V. G.** Eloquere quod velis. Nam ego circumitum istum semel statui tolerare, neque in eo defatiscar spe tanta perueniēdi quō nos tendere sentio. **R. A.** Bene facis. Sed attende vtrum tibi videatur cū oua similia videamus, aliquod eorum falsum esse recte nos posse dicere. **A. V. G.** Nullo modo videtur. Omnia enim si oua sunt, vera oua sunt. **R. A.** Quid cum de speculo resultare imaginem videmus, quibus signis falsam esse comprehendimus? **A. V. G.** Scilicet quod non tenetur, non sonat, non per se mouetur, non viuit, & ceteris innumerabili-

Pro cuiusmodi.

L

* aliās, notulæ.

Vergil.
M Redolentq; thymos fragrantia mella. aliās, hymetinum & hymetino à monte hymeto, sed altera lectio magis probatur.

De vero & simili.
Cap. VII.

Amerabilibus, quæ prosequi longum est. R. A. Video te nolle immorari, & prooperationi tuæ mos gerendus est. Itaque ne singula repetam, si & illi homines quos videmus in somnis, viuere, loqui, teneri à vigilantibus possent, nihilq; inter ipsos differret & eos quos expergefieri ac sani alloquimur & videmus, nunquid nam eos falsos diceremus? A. V. G. Quo pacto istud recte diceret? R. A. Ergo si eo veri essent quo verisimillimi apparerent, nihilq; inter eos & veros omnino distaret, eoq; falsi quod per illas vel alias differentias dissimiles conuincerentur, nonne similitudinem veritatis matrem, & dissimilitudinem falsitatis esse fatendum est? A. V. G. Non habeo quid dicam, & pudet me tam temerarie cõsensionis meæ superioris. R. A. Ridiculum est si te pudet, quasi nõ ob id ipsum elegerimus huiusmodi fermocinationes: Quæ quoniã cum solis nobis loquimur, soliloquiari vocari atq; inscribi volo, nõ uo quidem & fortasse duro nomine, sed ad rem demonstrandam satis idoneo. Cum enim neq; melius queri veritas possit q̃ interrogando, & respõdendo, & vix quisquam inueniatur quæ non pudeat conuinci disputantem, eoque penè semper eueniat ut rem bene inductã ad discutiendum inconditus peruiaciæ clamor explodat, etiã cum laceratione animorum plerunq; dissimulata interdum & aperta, pacatissime, ut opinor, & commodissime placuit, ut à meipso interrogatum, mihiq; respondentem deo adiunante verum quærerem: Quare nihil est quod vereare, sicubi te temere illigasti, redire atque resolvere: Aliter hinc enim euadi non potest. A. V. G. Recte dicis, sed quid male concesserim non plane video: nisi forte id recte dici falsum, quod habeat aliquã verisimilitudinem, cum prorsus mihi nihil aliud dignũ falsi nomine occurrat: & rursus tamen cogor fateri eo falsa vocari quæ vocantur quo à veris differunt. Ex quo conficitur eam ipsam dissimilitudinem causam esse falsitatis. Itaque conturbor: Non enim mihi facile quicquam venit in mentem quod contrariis causis gignatur. R. A. Quid si hoc vnum est in verũ natura genus, & solum quod ita sit? An ignoras cum per animalium innumerabilia genera cucurreris, solum crocodilum inueniri, qui superiorem in mandendo partẽ moueat, præsertim cum penè reperiri nihil queat, ita cuiq; rei simile, ut nõ in aliquo etiã dissimile sit? A. V. G. Video quidem ista: sed cum cõsidero illud quod falsum vocamus, & simile aliquid habere veri & dissimile, ex qua potius parte meruerit falsi nomen, nõ valeo discernere. Si enim ex eo quod dissimile est, dixerò, nihil erit quod non falsum dici possit. Nihil enim est quod non alicui rei dissimile sit quam verã esse concedimus. Item si dixerò eo quod simile est, falsum appellandum, non solum oua illa reclamabunt, quæ vera eoipso sunt quo simillima, sed etiam sic non effugiam cum qui me cõgerit falsa esse omnia confiteri, quod omnia sibi ex aliqua parte similia esse negare non possum. Sed fac me non metuere illud respondere, similitudinẽ ac dissimilitudinem simul efficere, ut aliquid falsum recte nominetur, quam mihi euadendi viã dabis: Instabitur enim nihilominus ut omnia falsa esse renunciem, quippe omnia sibi met ut supra dictũ est, & similia quadã ex parte, & dissimilia reperiuntur. Restaret ut nihil aliud falsum esse dicerem, nisi quod aliter se haberet atq; videretur, ni vereretur illa tot monstra quæ me dudum enauigasse arbitrabar. Nam eò rursus repellor vertigine inopinata, ut verum id esse dicam, quod ita se habet ut videtur. Ex quo conficitur sine cognitore nihil verum

esse posse: Vbi mihi naufragium in scopulis occultissimis formidandum est, qui veri sunt etiam si nesciatur. Ant si verum esse id quod est dixerò, falsum non esse vsq; iam concludetur quouis repugnante. Itaq; redeunt illi æstus, nec quicquam tanta patientia morarum tuarum processisse me video. R. A. Attende potius, nã nullo modo in animum inducam frustra nos auxiliũ diuinũ implorasse. Video enim tentatis quãtum potuimus omnibus reb⁹, non remãisse quod falsum iure dicatur, nisi quod aut se fingit esse quod non est, aut omnino esse tendit & non est. Sed illud superius falsi genus, vel fallax etiam, vel mēdax est. Nam fallax id recte dicitur, quod habet quandam fallendi appetitũ, qui sine anima intelligi non potest, sed partim ratione fit, partim natura. Ratione, in animalibus rationalibus, ut in homine: natura in bestiis tanquam in vulpecula. Illud autem quod mendax voco, à mentientibus fit. Qui hoc differunt à fallacibus, quod omnis fallax appetit fallere, non autem omnis vult fallere qui mentitur: nam & mimi & comœdiæ & multa poëmata mēdaciõrum plena sunt delectandi potius quam fallendi voluntate, & omnes ferè qui iocantur mentiuntur. Sed fallax vel fallens is recte dicitur, cuius negocium est ut quisq; fallatur. Illi autẽ qui non id agunt ut decipiant, sed tamẽ aliquid fingunt, vel mendaces tantum, vel sine hoc quidẽ, mentientes tamẽ vocari nemo ambigit. Nisi quid habes aduersus ista quod dicas. A. V. G. Perge quãto: nũc enim fortasse de falsis nõ falsa docere cœpisti: Sed iam genus illud expecto quale sit quod dixisti, esse tendit & non est. R. A. Quid mi expectes? Eadẽ illa sunt quorum multa supra memorauimus. An non tibi videtur imago tua de speculo quasi tuipse velle esse, sed ideo esse falsa, quod non est? A. V. G. Valde hoc videtur. R. A. Quid omnis pictura vel cuiuscemodi simulachrũ, & id genus omnia opificum, nonne illud esse contendunt, ad cuius quidq; similitudinem factũ est? A. V. G. Prorsus adducor. R. A. Iam ea quibus vel dormientes vel furentes falluntur, concedis ut opinor in eo esse genere? A. V. G. Nulla magis: nam nulla magis tendunt talia esse qualia vel vigilantes vel sani cernunt, & eo tamen falsa sunt quo id quod tendunt esse nõ possunt. R. A. Quid iam de turrium motu, vel de merso remo, vel de vmbris corporum plura dicam? Planum est ut arbitror ex hac regula esse metienda. A. V. G. Planissimũ. R. A. Taceo de ceteris sensibus, nam nemo cõsiderans non hoc inueniet, falsum appellari in rebus ipsis quas sentimus, quod esse aliquid tendit & non est. A. V. G. Recte dicis, Sed miror cur ab hoc genere tibi secernenda illa poëmata & ioca visa sunt, ceterq; fallaciæ. R. A. Quia scilicet aliud est falsum esse velle, aliud verum esse non posse. Itaq; ipsa opera hominum velut Comœdias aut Tragœdias, aut mimos & id genus alia possumus operibus pictorũ fictorũq; cõiungere. Tam enim verus esse pictus homo non potest, quanuis in speciem hominis tendat, q̃ illa quæ scripta sunt in libris Comicorum. Neq; enim falsa esse volũt, aut villo appetitu sua falsa sunt, sed quadam necessitate quantum fingentis arbitrium sequi potuerunt. At vero in scena Roscius voluntate falsa Hecuba erat, natura verus homo, sed illa voluntate etiã verus Tragœdus, eo videlicet quo implebat institutũ, falsus autem Priamus, eo quod Priamũ assimilabat, sed ipse non erat. Ex quo iam nascitur quiddam mirabile, quod tamen ita se habere nemo ambigit. A. V. G. Quid nã id est? R. A. Quid putas, nisi hæc omnia inde esse in quibũdã vera, vnde

Quid falsũ,
quid fallax,
& quid mendax. Ca. IX.

Fallax qd sit.

Mēdax quid sit, & menticus.

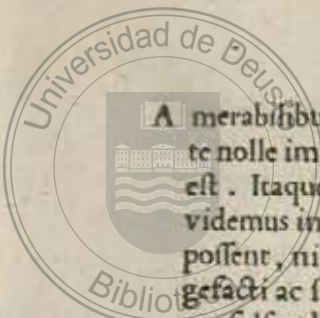
E

F

An vtilis sit
falsitas.
Cap. X.

Retract.
cap. 4.

Vnde verũ
aut falsum.
Cap. VIII.

G vnde in quibusdam falsa sunt, & ad suum verum hoc solum eis prodesse, quod ad aliud falsa sunt? Vnde ad id quod esse, aut volunt, aut debent, nullo modo perueniunt si falsa esse fugiunt. Quo pacto enim iste quē commemoravi, verus Tragedus esset, si nollet esse falsus Hector, falsa Andromache, falsus Hercules, & alia innumera? Aut vnde vera pictura esset, si falsus equus non esset? Vnde in speculo vera hominis imago, si non falsus homo? Quare si quibusdam ut verum aliquid sint, prodest ut sint aliquid falsum, cur tantopere falsitates formidamus, & pro magno bono appetimus veritatem?

A V G. Nescio, & multum miror, nisi quia in exemplis istis nihil imitatione dignū video. Non enim tanquam histriones, aut de speculis quāq; relucētia, aut tanquam Myronis bucula ex aere, ita etiam nos ut in nostro quodam habitu veri simus ad aliorum habitum adumbrati atq; assimilati, & ob hoc falsi esse debemus: sed illud verum querere, quod non quasi bifronte ratione sibiq; aduersanti, ut ex aliqua parte verum sit, ex aliqua falsum sit. **R A.** Magna & diuina quēdā requiris. Quā tamē si inuenerimus, nonne fatebimur his ipsam confici, & quasi cōflari veritatem, à qua denominatur omne quod verum quoquo modo nominatur?

A V G. Non inuitus assentior. **R A.** Quid tibi ergo videtur? Disciplina disputandi, verā ne, an falsa est?

A V G. Quis dubitet veram? Sed vera est etiā Grammatica. **R A.** Itāne ut illa? **A V G.** Non video quid sit vero verius. **R A.** Illud profecto quod nihil falsi habet. Quod intuens pauloante offēdebare ex iis rebus, quā, nescio quomodo, nisi falsa essent, verā esse nō possent. An ignoras omnia illa fabulosa & aperte falsa ad Grammaticam pertinere? **A V G.** Non ignoro istud quidem, sed ut opinor non per Grammaticam falsa sunt sed per eam qualiacunq; sunt demonstrantur. Siquidē est Fabula cōpositum ad vtilitātē delectationēve mē daciū. Est autem Grammatica vocis articulatae custos & moderatrix disciplina. Cuius professionis necessitate cogitur humana lingua omnia etiā figmenta colligere, quā memoriā literisq; mandata sunt nō ea falsa faciens, sed de his veram quandam docens asserēsque rationem. **R A.** Recte sanē. Nihil nunc curo, vtrum abs te ista bene definita atque distincta sint. Sed illud

I quæro vtrū hoc ita esse ipsa Grammatica, an vero illa disciplina disputationis ostendat? **A V G.** Non nego vim peritiāq; definiendi, quā nunc ego ista separare conatus sum, disputatoriā arti tribui. **R A.** Quid ipsa Grammatica, nonne si vera est, eo vera est quo disciplina est? Disciplina enim à discendo dicta est. Nemo autē quā didicit ac tenet nescire dici potest, & nemo scit falsa. Omnis ergo vera est disciplina. **A V G.** Non video quidem quid in ista ratiuncula temere cōcedatur. Mouet me tamen ne per istam cuipiā videatur etiam illas fabulas veras esse, nam & has discimus & tenemus. **R A.** Nunquid nam magister noster volebat nos credere, quē docebat, & nosse? **A V G.** Immo vehemēter ut nossemus instabat. **R A.** Nunquid aliquando institit ut Dædalum volasse crederemus? **A V G.** Hoc quidem nunquā. Sed planē nisi teneremus fabulā, vix nos posse aliquid manibus tenere faciebat. **R A.** Tu ergo negas verum esse quod ista fabula sit, & quod ita sit Dædalus diffamatus? **A V G.** Hoc nō nego verum esse. **R A.** Non negas ergo te didicisse verum cum ista didiceris. Nam si volasse Dædalum verū esset. & hoc pueri pro ficta fabula acciperent atq; redderent, eo ipso falsa retinerent, quo vera essent illa quā

redderēt. Hinc enim extitit illud quod superius mirabamur, de volatu Dædali verā fabulam esse nō potuisse, nisi Dædalum volasse falsum esset. **A V G.** Iam teneo istud, sed quid ex eo proficiamus expecto. **R A.** Quid, nisi non esse falsam illam rationem, quā collegimus, disciplinam, nisi vera doceat, disciplinā esse non posse? **A V G.** Et hoc quid ad rem? **R A.** Quia volo dicas mihi, vnde sit disciplina Grammatica. Inde enim vera est, vnde disciplina est. **A V G.** Nescio quid tibi respōdeam. **R A.** Nonne tibi videtur si nihil in ea definitum esset, & nihil in genera & partes distributum atq; distinctum, eam nullo modo disciplinam esse potuisse? **A V G.** Iā intelligo quid dicas, nec vlla mihi occurrit cuiusvis facies disciplinā, in qua nō definitiones, ac diuisiones, ac rationes & ratiocinationes, dū quid quidq; sit declaratur, dum sine cōfusione partium sua cuiq; redduntur, dum nihil pratermittitur propriū, nihil annumeratur alienum, totū hoc ipsum quod disciplina dicitur egerint. **R A.** Ergo & totum ipsum quoque vera dicitur. **A V G.** Video cōsequi. **R A.** Responde nunc quā disciplina contineat definitionū, diuisionum, partitionumq; rationes. **A V G.** Iam superius dictum est, hęc disputādī regulis contineri. **R A.** Grammatica igitur eadem arte creata est, ut disciplina, & ut vera esset, quā l aduersum me l abs te superius à falsitate defēsa. Quod non de vna Grammatica mihi licet cōcludere, sed prorsus de omnibus disciplinis. Nā dixisti vereq; dixisti nullam disciplinam tibi occurrere, in qua non definiendi ius atq; distribuendi id ipsum ut disciplina sit fecerit. At si eo verā sunt quo disciplinā, negabit ne quispiam veritatem ipsam esse per quā omnes verā sunt disciplinā? **A V G.** Prope est omnino ut assentiar. Sed illud me mouet quod etiā rationem disputandi inter easdem disciplinas numeramus. Quare illam potius existimo esse veritatem, quā & ista ipsa ratio vera est. **R A.** Optime omnino ac vigilantissime. Sed nō negas ut opinor eo veram esse quo disciplina est. **A V G.** Immo id ipsum est quod me mouet. Aduerti enim etiam ipsam disciplinam esse, & ob hoc veram dici. **R A.** Quid ergo? Istam putas aliter disciplinam esse potuisse, nisi omnia in ea definita essent & distributa? **A V G.** Nihil aliud habeo quod dicam. **R A.** At si ad eam pertinet hoc officium, per se ipsam disciplina vera est. Quisquā ne igitur mirum putabit, si ea quā vera sunt, omnia ab ipsa vera sunt, si & ipsa sit veritas? **A V G.** Nihil mihi obstat quo minus recte pergā in istam sententiam. **R A.** Ergo attende pauca quā restant. **A V G.** Profer si quid habes, modo tale sit quod intelligam, libentēque concedā. **R A.** Esse aliquid in aliquo non nos fugit duobus modis dici. Vno quo ita est, ut etiam se iungi atque alibi esse possit, ut hoc lignum in hoc loco, ut sol in Oriente. Altero autem quo ita est aliquid in subiecto, ut ab eo nequeat separari, ut in hoc ligno forma & species quam videmus: ut in sole lux, ut in igne calor, ut in animo disciplina, & si quā sunt talia. An tibi aliter videtur? **A V G.** Ista quidem vetustissima sunt nobis, & ab incunte adolescētia studiosissime percepta & cognita. Quare non possum de his interrogatus, quin ea sine vlla deliberatione concedam. **R A.** Quid illud? Nonne concedis quod in subiecto est inseparabiliter, si subiectum ipsum non maneat, manere non posse? **A V G.** Hoc quoque video necessarium, nam manente subiecto, posse id quod in subiecto est nō manere, quisquis diligenter res aduertit intelligit. Si quidem huius corporis

Myrosusiliū
signorum ar
tūcx.

Disciplina-
rum veritas.
Cap. XI.

vera veri-
tas.

Fabula quid.
Quid sit
Grammatica.

Quotmodis
quidam sint
in alio.
Cap. XII.

A corporis color potest, vel valetudinis ratione, vel ætate immutari, cum ipsum corpus necdū interierit. Et hoc non peræque in omnibus valet, sed in his in quibus nō ut sint ipsa subiecta ea quæ in subiectis sunt coexistūt. Non enim ut sit iste paries, hoc colore sit, quem in eo videmus, cum etiam si quo casu nigrescat, aut albescat, vel aliquem alium mutet colorem, nihilominus tamē maneat paries ac dicatur. At vero ignis si calore careat, nec ignis quidem erit: nec niuem vocare, nisi candidam possumus. Illud vero quod interrogasti quis concesserit, aut cui posse fieri videatur, ut id quod in subiecto est, maneat ipso intereunte subiecto? Monstruosum enim & à veritate alienissimū est, ut id quod non esset nisi in ipso esset, etiam cum ipsum nō fuerit possit esse.

Immortalitas anime colligitur. Cap. XIII.

R. A. Illud igitur quod quærebamus inuentum est. **A. V. G.** Quid narras? **R. A.** Id quod audis. **A. V. G.** Iam ne ergo liquido constat animum esse se immortalem? **R. A.** Si ea quæ cōcessisti vera sint, liquidissime: nisi forte animum dicis etiam si moriatur animum esse.

A. V. G. Nunquam equidem hoc dixerim, sed eo ipso quo interit, fieri ut animus nō sit, dico.

B Nec me ab hac sententia reuocat, quod à magnis philosophis dictum est, eam rem quæ quocunque venerit vitam præstat, mortem in se admittere non posse. Quauis enim lumen quocunque intrare potuerit faciat id lucere, tenebrasq; in se propter memorabilem illam vim contrariorum non possit admittere, tamen extinguitur, locusq; ille extincto lumine tenebratur. Ita illud quod tenebris resistebat, neq; vllō modo in se tenebras admisit, & sic eis intereundo locum fecit, ut poterat etiam discedendo. Itaq; timeo ne mors ita cōtingat corpori, ut tenebræ loco aliquando discedente animo ut lumine, aliquando autem ibidem extincto: ut iam non de omni morte corporis securitas sit, sed aliquod genus mortis sit optādum, quo anima ex corpore incolumis educatur, perducaturq; ad locum, si est vllus talis locus, ubi nō possit extinguī. Aut si nec hoc quidem potest, atq; in ipso corpore anima quasi lumen accēditur, nec alibi potest durare, omnisq; mors est extinctio quædā animæ in corpore vel vitæ, aliquod genus eligendum est quantum homo finitur, quo id ipsum quod viuatur cum securitate ac tranquillitate viuatur, quanquam nescio quomodo istud possit si anima moritur. O multum beatos, quibus siue ab ipsis, siue abs quolibet non esse metuendam mortem, etiam si anima intereat, persuasum est. At mihi misero nullæ adhuc rationes, nulli libri persuadere potuerunt.

R. A. Noli gemere, immortalis est animus humanus. **A. V. G.** Vnde hoc probas? **R. A.** Ex iis quæ cum magna cautione, ut arbitror, superius concessisti.

A. V. G. Nihil quidem me minus vigilanter interrogāti tibi meminisse: sed collige iam ipsam summam, oro te, videamus quod tantis ambagibus peruenerimus, nec me iam interroges volo. Si enim ea breuiter enumeraturus es, quæ concessi, quonam frursus responsio mea desyderatur? An ut moras gaudiorum mihi frustra inferas, si quid boni forte confecimus.

R. A. Faciā quod te velle video, sed attende diligentissime. **A. V. G.** Loquere iam, quid negas? **R. A.** Omne quod in subiecto est, si semper manet, ipsum etiam subiectum maneat semper necesse est. Et omnis in subiecto est animo disciplina. Necesse est igitur semper animus maneat, si semper maneat disciplina. Est autem disciplina veritas, & semper ut in initio libri huius ratio persuasit, veritas manet. Semper igitur animus manet, nec

Tomus primus.

animus mortuus dicitur. Immortalem igitur animum solus non absurde negat, qui superiorem aliquid non recte concessum esse conuincit.

A. V. G. Iam me volo in gaudia mittere, sed duabus aliquātum reuocor causis. Nam primū me mouet quod circuitu tanto vsumus, nescio quam ratiocinationū catenā sequentes,

cum tam breuiter totum de quo agebatur, demonstrari potuit, quod nunc demonstratum est. Quare me sollicitum facit, quod tandiu quasi ad insinuandum obambulauit ratiocinatio. Deinde non video quomodo in animo semper sit disciplina, præsertim disputandi, cum & tam pauci eius gnari sint, & quisquis eā nouit, tanto ab infantia tempore fuerit indoctus. Non enim possumus dicere, aut imperitorum animos, non esse animos: aut esse in animo eam quam nesciant disciplinam. Quod si vehementer absurdum est, restat ut aut non semper in animo sit veritas, aut disciplina illa veritas non sit.

R. A. Vides quā non frustra tantos circuitus egerit nostra ratiocinatio. Quærebam enim quid sit veritas, quod ne nunc quidem in hac sylua rerum omnibus penē callibus oberratis video nos inuestigare potuisse.

Sed quid facimus? An incepta omittimus & expectamus, & quid nobis librorum alienorū in manus incidat quod huic quæstioni satisfaciatur? Nam & multos ante nostram ætatem scriptos esse arbitror, quos non legimus: & nunc ut nihil quod nescimus opinemur, manifestum habemus & carmine de hac rescribi, & soluta oratione: & ab iis viris quorum nec scripta latere nos possunt, & eorum ingenia talia nouimus, ut nos in eorum literis quod volumus, inuenturos desperare non possimus, præsertim cum hic ante oculos nostros sit ille, in quo ipsam eloquentiam quam mortuam dolebamus, perfectam reuixisse cognouimus. Ille ne nos sinet, cum scriptis suis viuendi modum docuerit, viuendi ignorare naturam?

A. V. G. Non arbitror equidem & multum inde spero, sed vnū doleo, quod vel erga se, vel erga sapientiā studium nostrum non ei, ut volumus valemus aperire. Nam profecto ille miseretur sitim nostram, & exundaret multo citius quā nunc. Securus enim est, quod sibi iam totum de animæ immortalitate persuasit, nec scit aliquos esse fortasse, qui huius ignorationis miseriam satis cognouerunt, & quibus præsertim rogantibus non subuenire crudele sit.

Ille autem alius nouit quidem pro familiaritate ardorem nostrum, sed ita longe abest, & ita nunc cōstituti sumus, ut vix ad eum vel epistolæ mittendæ facultas sit. Quæ credo iam ocio trāalpino perfecisse carmen quo mortis metus excantatus effugiat, & antiqua glacie duratus animæ stupor frigusq; pellatur. Sed interim dum ista proueniūt quæ in nostra potestate non sunt, nōne turpissimum est perire ocium nostrum & totum ipsum animum ex incerto arbitrio pendere deligatum? Vbi est quod deum & rogauimus, & rogamus, ut nobis non diuitias, non corporis voluptates, non populares suggestus atque honores, sed animam nostram, seque ipsum quærentibus iter aperiat? Itāne nos deferret, aut à nobis deferretur?

R. A. Alienissimum quidem ab ipso est, ut eos qui talia desyderant deferat. Vnde à nobis quoque alienum esse debet, ut tantum ducem deferramus. Quare si placet repetamus breuiter, vnde illa duo confecta sint, aut semper manere veritatem, aut veritatem esse disputandi rationem. Hæc enim vacillare dixisti, quo minus nos faciat totius rei summa securos. An potius illud quæremus, quomodo esse possit in

q imperito

D

Excursus in perior syllogismus. Cap. XIII.

finsidiā.

E

F

Veti & falsi natura. Cap. XV.

G imperito animo disciplina, quem non possumus non animum dicere: Hinc enim commotus videbare, ut de illis quæ concesseras dubitare rursus necesse fuerit.

AVG. Immo descutiamus prius illa [duo], deinde hoc quale sit videbimus. Ita enim ut opinor nulla controversia remanebit. **RA.** Ita fiet, sed adesto totus atque cautissimus. Scio enim quid tibi eueniat attendenti, dum nimis pendes in conclusionem, quid iam etiam inferatur expectas, ea quæ interrogantur non diligenter examinata concedas. **AVG.** Verum fortasse dicis, sed enitar contra hoc genus morbi quantum possum: modo iam tu incipe querere, ne superflui immoremur. **RA.** Ex eo, quantum memini, veritatem non posse interire conclusimus, quod non solum si totus mundus intereat, sed etiam si ipsa veritas, verum erit & mundum & veritatem interisse. Nihil autem verum sine veritate: nullo modo igitur interit veritas.

AVG. Agnosco ista & multum miror si falsa sunt.

RA. Ergo illud alterum videamus. **AVG.** Sine me paululum considerare oro te, ne huc iterum turpiter redeam. **RA.** Ergo ne interisse veritatem verum non erit, si non erit verum. Non ergo interit, sed verum erit.

H unde post occasum veritatis verum erit, cum iam veritas nulla est. **AVG.** Nihil habeo quid plus cogitem atque considerem: perge ad aliud. **RA.** Certe faciemus quantum possumus, ut docti atque prudentes viri legant hæc, & nostram si qua est corrigant temeritatem: nam me nec modo nec aliquando arbitrator quid contra hoc dicatur posse inuenire. Nunquid nam ergo dicitur veritas, nisi qua verum est quicquid verum est? **AVG.** Nullo modo. **RA.** Nunquid nam recte dicitur verum, nisi quod non est falsum?

AVG. Hinc vero dubitare clementia est. **RA.** Num falsum non est, quod ad similitudinem alicuius accommodatum est, neque id tam est cuius simile apparet? **AVG.** Nihil quidem aliud video quod libentius falsum vocem. **RA.** Sed tamen solet falsum dici etiam quod a veri similitudine longe abest.

AVG. Quis negat? **RA.** Sed tamen quod habeat ad verum nonnullam imitationem. **AVG.** Quomodo? Non enim cum dicitur iunctis alitibus anguibus Medeam volasse, vlla ex parte res ista verum imitatur, quippe quæ nulla sit, nec imitari aliquid possit ea res, quæ omnino non sit. **RA.** Recte dicis: sed non attendis eam rem, quæ omnino nulla sit, nec falsam quidem posse dici. Si enim falsum est, non est: si est, non est falsum.

AVG. Non ergo dicemus illud de Medea nescio quod monstrum falsum esse. **RA.** Non utique: nam si factum est, quomodo falsum est? Si non est factum, quomodo monstrum est? **AVG.** Miram rem video: ita ne tandem cum audio, Angues ingentes alites iunctos iugo, non dico falsum? **RA.** Dicis planè. Est enim quod falsum esse dicas. **AVG.** Quid quæso? **RA.** Illam scilicet sententiam quæ ipso versu enunciatur. **AVG.** Et quam tandem habet ista imitationem veri? **RA.** Quia similiter enunciaretur etiam si vere illud Medea fecisset. Imitatur ergo ipsa enunciatione veras sententias falsa sententia. Quæ si non creditur, eo solo imitatur veras, quod ita dicitur, estque tantum falsa, non etiam fallens. Si autem fidem impetrat, imitatur etiam creditas veras. **AVG.** Iam intelligo multum interesse inter illa quæ dicimus & illa de quibus dicimus aliquid, quare iam assentior: Nā hoc solo reuocabar, quicquid falsum dicimus non recte dici, nisi habeat veri alicuius similitudinem. Quis

enim lapidem falsum argentum esse dicens non iure rideatur? tamen si quisquam lapidem argentum esse dicat, dicimus falsum eum dicere, id est, falsam proferre sententiam. Stannum autem vel plumbum non absurde, ut opinor, falsum argentum vocamus, quod id res ipsa velut imitatur: neque ex eo falsa est nostra sententia, sed illud ipsum de quo nunciatur. **RA.** Bene intelligis. Sed illud vide utrum & argentum falsi plumbi nomine congruenter appellare possimus. **AVG.** Non mihi placet. **RA.** Quid ita? **AVG.** Nescio, nisi illud video, vehementer contra voluntatem meam dici. **RA.** Num forte propterea quod argenti melius est, & quasi in contumeliam eius dicitur: plumbi autem quidam velut honor est, si falsum argentum vocetur. **AVG.** Prorsus explicasti quod volebam. Et ideo credo iure infames intestabilesque haberi, qui muliebri habitu se ostentant, quos nescio utrum fallas mulieres, an falsos viros melius vocem. Veros tamen histriones, verosque infames sine dubitatione possumus vocare: aut si latent, nec infame quicquam nisi a turpi fama nominatur, veros nequam non sine veritate dicimus, ut opinor. **RA.** Alius locus nobis erit de istis rebus differendi. Multa enim sunt quæ quasi facie populari turpia videntur, aliquo tamen fine laudabili honesta monstrantur. Et magna questio est, utrum patrig liberandæ causa muliebri tunica indutus, debeat hoste decipere, hoc ipso quo mulier facta sit, fortasse verior vir futurus. Et utrum sapiens qui aliquo modo certum habeat, necessariam fore vitam suam rebus humanis, malit emori frigore, quam fœmineis vestibus, si aliud non sit, amiciri. Sed de hoc, ut dictum est, alias videbimus. Profecto enim cernis quantæ inquisitionis indigeat, quatenus ista progredi debeant, ne in quasdam inexcusabiles turpitudines decidatur. Nunc autem quod præsentis quæstioni satis est, iam puto apparere, neque dubitari non esse falsum quicquid nisi veri aliqua imitatione. **AVG.** Proficiscere ad reliqua, nam hoc mihi bene persuasum est. Ergo illud quæro, utrum præter disciplinas quibus erudimur, & quibus etiam ipsum studium sapientiæ annumerari decet, possumus quicquid ita verum inuenire, quod non sicut theatricus Achilles ex aliqua parte falsum sit, ut ex alia verum esse possit? **RA.** Mihi videntur multa inueniri. Non enim disciplina istum habent lapidem, nec tamen ut verus sit lapis, imitatur aliquid secundum quod falsus dicatur. Quo vno commemorato, vides iam innumerabilibus superlegendum esse, quæ sponte occurrant cogitantibus. **AVG.** Video prorsus. **RA.** Sed nonne tibi videntur vno corporis nomine includi? **AVG.** Viderentur, si aut inane nihil esse certum haberem, aut ipsum animum inter corpora numerandum arbitrarer, aut etiam deum corpus aliquod esse crederem. Quæ omnia si sunt, & nullius imitatione falsa & vera esse video. **RA.** In longum nos mittis, sed utar quantum possum compendio. Certe enim aliud est quod inane appellas, aliud quod veritatem. **AVG.** Longe aliud. Quid enim melius, si veritatem inane aliquid putem, aut tantopere aliquid inane appeto? Quid enim aliud quam veritatem inuenire desydero? **RA.** Ergo & illud fortasse cõcedis, nihil verum esse, quod non veritate fiat, ut verum sit. **AVG.** Iam hoc olim manifestum est. **RA.** Nū du itas nihil esse inane præter ipsum inane, aut certe corpus? **AVG.** Prorsus non dubito. **RA.** Opinor ergo, veritatem corpus esse aliquod credis? **AVG.** Nullo modo. **RA.** Quid in corpore? **AVG.**

An meliora
deeriorum
nominibus
vocari pos-
sint.
Cap. XVI.

An rectis
muliebribus
deceat viri.

falsa.

Nūquid ex
omni parte
falsum sit
aut verum.
Cap. XVII.

M

f& ut iam
iamque.

falsi si verū
interit.

falsi. Si enim
falsum est,
est: Si non est,
falsū nō est.

Iambus tri-
meter.

imitatio-
nem.

A rei. **AVG.** Nescio. **RA.** Nihil ad rem, Arbitror enim vel illud te scire, Si est inane, magis illud esse ubi nullum sit corpus. **AVG.** Hoc sanè planū est. **RA.** Quid igitur immoramur? An tibi aut veritas videtur fecisse inane, aut aliquid verū esse ubi veritas non sit?

AVG. Non videtur. **RA.** Non est ergo inane verū, quia neq; ab eo quod inane nō est inane fieri potest. Et quod veritate caret, verū non esse manifestum est. Et omnino ipsum quod inane dicitur, ex eo quod nihil sit, dicit. Quomodo igitur potest verū esse quod nō est, aut quomodo potest esse quod penitus nihil est?

AV. Age nūc inane tanquā inane deferamus. **RA.** Quid de ceteris dicis? **AVG.** Quid nisi id quod vides mihi plurimū suffragari? Restat enim animus, & deus, quæ duo si propterea vera sunt, quod in his est veritas, de immortalitate dei nemo dubitat. Animus autē immortalis creditur, si veritas quæ interire non potest, etiā in illo esse probabitur. Quare iam illud vltimū videamus, utrū corpus non sit vere verū, id est, non in eo sit veritas, sed quasi quædā imago veritatis. Nam si & in corpore, quod satis certum est recipere interitū, tale

B verum inuenerimus quale est in disciplinis, nō continuo erit disputandi disciplina veritas, qua omnes veræ sunt disciplinæ. Verū est enim & corpus quod non videtur disputandi ratione esse formatum. Si verò & corpus imitatione aliqua verū est, & ob hoc non ad liquidum verū, nihil erit fortasse quod impediatur disputandi rationem, quo minus ipsa veritas esse doceatur. Interim quæramus de corpore. Nam ne hoc quidem cum confiterit, video istam controuersiam terminatam. **RA.** Vnde scis quid velit deus? Itaque attende, Nam ego puto corpus aliqua forma & specie contineri, quam si non haberet, corpus non esset: si veram haberet, animus esset. An aliter putandum est? **AVG.** Assentior in partē, de cetero dubito, Nam nisi teneatur aliqua figura, corpus non esse concedo. Quomodo autem si eam veram haberet, animus esset, nō satis intelligo. **RA.** Nihil ne tandem de primi libri exordio, & de illa tua Geometrica recordaris? **AVG.** Bene commemoras, Recordor prorsus, ac libentissime.

RA. Tales ne in corporibus figuræ inueniuntur, quales illa disciplina demonstrat? **AVG.** Immo incredibile est, quanto deteriores esse conuincuntur. **RA.** Quas ergo istarū veras putas? **AVG.** Ne quæso etiam istuc me interrogandum putes. Quis enim mente tam cæcus est qui nō videat istas, quæ in Geometrica docentur habitare in ipsa veritate, aut in his etiam veritatem: illas verò corporis figuras, siquidem quasi ad istas tendere videntur, habere nescio quam imitationem veritatis, & ideo falsas esse: iam enim totum illud quod ostendere moliebaris, intelligo. **RA.** Quid ergo iam opus est, ut de disciplina disputationis requiramus? Siue enim figuræ Geometricæ in veritate, siue in eis veritas sit, anima nostra, id est, intelligentia nostra contineri nemo ambigit, ac per hoc in nostro animo etiam veritas esse cogitur. Quod si quælibet disciplina, ita est in animo, ut in subiecto inseparabiliter, nec interire veritas potest, quid quæso de animi perpetua vita, nescio qua mortis familiaritate dubitamus? An illa linea vel quadratura vel rotunditas habent alia quæ imitentur, ut vera sint? **AVG.** Nullo modo id possum credere, nisi forte aliud sit linea quàm longitudo sine latitudine, & aliud circulus quàm linea circumducta vndique ad medium æqualiter vergens.

RA. Quid ergo cunctamur? An ubi ista sunt, veritas Tomus primus.

ritas non est? **AVG.** Auertat deus amentiam. **RA.** D An disciplina non est in animo? **AVG.** Quis hoc dixerit? **RA.** Sed forte potest intereunte subiecto id quod in subiecto est permanere? **AVG.** Quando mihi hoc persuadetur? **RA.** Restat ut occidat veritas.

AVG. Vnde fieri potest? **RA.** Immortalis est igitur anima, iamiam crede rationibus tuis, crede veritati, Clamat, & in te sese habitare, & immortalem esse, nec sibi suam sedem quacunque corporis morte posse subdici. Auertere ab umbra tua, reuertere in te, nullus est interitus tuus, nisi oblitum te esse, quod interire non possis. **AVG.** Audio, resipisco, recolere me incipio. Sed quæso illa, quæ restant, expedias: quomodo in animo imperito, non enim eum mortalem dicere possumus, disciplina & veritas esse intelligantur? **RA.** Aliud ista quæstio volumen desyderat, si eam vis tractari diligenter, Simul & illa quæ ut potuimus inuestigata sunt, recensenda tibi esse video: Quia si nihil eorum, quæ concessa sunt dubium est multum nos egisse arbitror, nec cum parua securitate cætera quærere.

Ita planè est, ut dicis, & obtempero præceptis tuis libens. Sed illud saltem impetrem, antequam terminum istius voluminis statuas, ut quid intersit inter veram figuram, quæ intelligentia continetur, & eam quam sibi fingit cogitatio, quæ Græcè siue phantasia siue phantasma dicitur, breuiter exponas. **RA.** Hoc quæris quod videre, nisi mundissimus non potest, & ad cuius rei visionem parum es exercitatus, Neque nunc per istos circuitus aliud quàm exercitationem tuam, ut illud videre sis idoneus operamur, Tamen interesse plurimum quomodo possit doceri, fortasse breuiter planum facio. Fac enim te aliquid esse oblitum, aliosque te velle quasi in memoriam reuocare. Dicunt ergo illi, Nunquid nam hoc est, aut illud, diuersa velut similia proferentes? Tu vero nec illud vides quod recordari cupis, & tamen vides non hoc esse quod dicitur. Nunquid nam tibi cum hoc euenit omni modo videtur obliuio? Nam ipsa discretio, qua non admittitur quod falsò admoneris, pars quædam recordationis est. **AVG.** Ita videtur. **RA.** Tales ergo nōdum verum vident, falli tamen decipi; non possunt, & quid quærant, satis norunt. At si tibi quispiam dicat te post paucos dies risisse, quàm natus es, non audes dicere falsum esse: & si author sit cui fides habenda est, non recordaturus, sed crediturus es. Totum enim tempus illud validissima obliuione tibi sepultum est, An aliter putas? **AVG.** Prorsus consentio. **RA.** Hec igitur ab illa obliuione plurimum differt, sed illa media est, nam est alia recordationi remissenda; veritati propior atque vicinior, Cui simile est quando videmus aliquid, certoque recognoscimus id nos vidisse aliquando, atque nosse affirmamus, sed ubi, aut quando, aut quomodo, aut apud quē nobis in noticiā venerit, fatagimus repetere atque recolere. Ut si de homine nobis contigerit, etiam quærimus ubi eum nouerimus. Quod cum & ille commemorauerit, repente tota res memoriz quasi lumē infunditur, nihil ampli⁹ ut reminiscamur, laboratur. An hoc genus ignotum tibi est, aut obscurum? **AVG.** Quid hoc planius, aut quid crebrius mihi accidere solet? **RA.** Tales sunt qui bene disciplinis liberalibus eruditi: siquidem illas sine dubio in sa obliuione obrutas eruunt discendo, & quodammodo refodiunt: nec tamen contenti sunt, nec se tenēt donec totam faciem veritatis, cuius quidam in illis artibus splendor iam subrutit, latissime atque plenissime

Quædā vera credimus, & quædā recordamur, quædam nos sensu nec phantasia, sed tantū ratione deprehenduntur. Cap. XX.

Retra. cap. 4. Li. 12. de Trinitate. ca. 15.

q ij me in-

G me intueatur. Sed ex his quidam falsi colores atq; forme, velut in speculum cogitationis se fundunt, falluntq; inquirentes saepe ac decipiunt, putantes illud totum esse quod norunt, vel quod inquirent. Ipsae sunt illae imaginationes magna cautione vitandae, quae deprehenduntur fallaces, cum cogitationes variato quasi speculo variantur, cum illa facies veritatis una & immutabilis maneat. Tum enim alterius atque magnitudinis quadratum sibi cogitatio depingit, & quasi ante oculos praefert: sed mens interior, quae vult verum videre, ad illud se potius conuertat si potest, secundum quod iudicat illa omnia esse quadrata. **AVG.** Quid si nobis quispiam dicat secundum id eam iudicare, quod videre oculus solet? **R. A.** Quare ergo iurat si tamen bene erudita est, quantam vis pilam veram vera planicie puncto tangi? Quid tale vnquam oculus vidit, aut videre potest, cum ipsa imaginatione cogitationis fingi tale quicquam huiusmodi non potest? An non hoc probamus, cum etiam minimum circulum imaginando animo describimus, & ab eo lineas ad centrum ducimus? Nam cum duas duxerimus, inter quas quasi acutius vix punxi possit, alias iam in medio non possumus ipsa cogitatione imaginaria ducere, vt ad centrum sine vlla commixtione perueniant: cum clamet ratio innumerales posse duci, nec sese in illis incredibilibus angustis, nisi centro posse contingere, ita vt in omni earum intervallo scribi etiam circulus possit. Hoc cum illa phantasia implere non possit, magisq; quam ipsi oculi deficiat, siquidem per ipsos est animo inflicta, manifestum est & multum eam differre a veritate, & illam dum haec videtur non videri. Haec dicuntur operosius atque subtilius, cum de intelligendo differere coeperimus, quae nobis pars proposita est, cum de animae vita quicquid sollicitat, fuerit quantum valemus enucleatum atque discussum. Non enim credo te parum formidare, ne mors humana etiam si non interficiat animam, rerum tamen omnium, & ipsius si qua comperta fuerit, veritatis obliuione inferat. **AVG.** Non potest satis dici quantum hoc malum metuendum sit. Qualis enim erit illa aeterna vita, vel quae mors non ei praeposenda est, si sic viuit anima, vt videmus eam viuere in puero mox nato? vt de illa vita nihil dicam quae in vtero agitur, non enim puto esse nullam. **R. A.** Bono animo esto, deus aderit vt iam sentimus quarentibus nobis, qui beatissimum quiddam post hoc corpus, & veritatis plenissimum sine vlllo mendacio pollicetur. **AVG.** Fiat sicut speramus.

DIVI AVRE-
LII AVGVSTINI HIPPO-
NENSIS EPISCOPI DE
MAGISTRO
LIBER.

Oratio ad
quid insti-
tura. Cap. I.

QUID tibi videmur efficere vel-
le cum loquimur? **ADE ODA-**
TVS. Quantum quidem mi-
hi nunc occurrit, aut docere, aut
discere. **AVG.** Vnum horum
video & assentior. Nam loquen-
do nos docere velle manifestum
est, discere autem quomodo?

AD. Quotandem censes, nisi cum interrogamus?
AVG. Etiam tunc nihil aliud quam docere nos vel-

le intelligo. Nam quare abs te, vtrum ob aliam cau-
sam interrogas, nisi vt eum quem interrogas doceas
quid velis? **AD.** Verum dicis. **AVG.** Vides ergo
iam nihil nos locutione, nisi vt doceamus appetere.

AD. Non plane video. Nam si nihil est aliud loqui
quam verba promere, video nos id facere cum canta-
mus. Quod cum soli saepe facimus nullo praesente qui
discat, non puto nos docere aliquid velle. **AVG.** At
ego puto esse quoddam genus docendi per comemora-
tionem, magnam sane quod in nostra hac sermocinatio-
ne res ipsa indicabit. Sed si tu non arbitraris nos di-
scere cum recordamur, nec docere illum qui comemor-
rat, non resisto tibi: & duas iam loquendi causas consti-
tuo, aut vt doceamus, aut vt comemoremus vel alios,
vel nosmetipsos. Quod etiam dum cantamus, effici-
mus. An tibi non videtur? **AD.** Non prorsus. Nam
rarum admodum est, vt ego cantem comemorandi me-
gratia, sed tantummodo delectandi. **AVG.** Video quid
sentias. Sed nonne attendis, id quod te delectat in ca-
tu modulationem quandam esse soni, quae quoniam ver-
bis & addi & detrahi potest, aliud est loqui, aliud est
cantare. Nam & tibiis & cithara cantatur, & aues can-
tant, & nos interdum sine verbis musicum aliquid son-
namus, qui sonus cantus dici potest, locutio non potest.
An quicquam est quod contradicas? **AD.** Nihil fa-
ne. **AVG.** Videtur ergo tibi, nisi aut docendi, aut co-
memorandi causa non esse institutam locutionem?

AD. Videretur, nisi me moueret, quod dum oramus
vtique loquimur, nec tamen deum aut doceri aliquid a
nobis, aut commoneri fas est credere. **AVG.** Nescire
te arbitror non ob aliud nobis praecceptum esse, vt in
clausis cubiculis oremus, quo nomine significatur me-
tis penetralia, nisi quod deus, vt nobis quod cupimus
praestet, commoneri aut doceri nostra locutione non
quaerit. Qui enim loquitur, suae voluntatis signum for-
as dat per articulatam sonum: Deus autem in ipsis ra-
tionalis animae secretis, qui homo interior vocatur, &
quaerendus & deprecandus est. Haec enim sua templa
esse voluit. An apud Apostolum non legisti: Nescitis
quia templum dei estis, & spiritus dei habitat in vobis,
& in interiore homine habitare Christum? Nec in pro-
pheta animaduertisti, Dicite in cordibus vestris, & in
cubiculis vestris compungimini, Sacrificate sacrifici-
um iustitiae & sperate in domino. Vbi putas sacrifici-
um iustitiae sacrificari, nisi in templo mentis, & in cu-
bilibus cordis? Vbi autem sacrificandum est, ibi & o-
randum. Quare non opus est locutione cum oramus,
id est, sonantibus verbis, nisi forte sicut sacerdotes fa-
ciunt, significandae mentis suae causa, non vt deus, sed
vt homines audiant, & consensione quadam per com-
memorationem suspendantur in deum. An tu aliud
existimas? **AD.** Omnino assentior. **AVG.** Non
te ergo mouet quod summus magister cum orare do-
ceret discipulos verba quaedam docuit, in quo nihil al-
liud videtur fecisse, quam docuisse quomodo in oran-
do loqui oporteret? **AD.** Nihil me omnino istud
mouet. Non enim verba, sed res ipsas eos verbis do-
cuit, quibus & seipsi commonefacerent, a quo quid es-
set orandum, cum in penetralibus, vt dictum est, men-
tis orarent. **AVG.** Recte intelligis. Simul enim te
credo animaduertere, etiam si quisquam contendat,
quantis nullum edamus sonum, tamen quia ipsa ver-
ba cogitamus, nos intus apud animum loqui, sic quo-
que locutione nihil aliud agere quam commonere,
cum memoria cui verba inhaerent, ea reuoluendo fa-
cit ve-

Discere re-
minisci.

1. Cor. 3.
Psalm. 4.
M

Matth. 6.

A cit venire in mentem res ipsas, quarum signa sunt verba. **AD.** Intelligo ac sequor. **AVG.** Cōstat ergo inter nos verba signa esse? **AD.** Cōstat. **AVG.** Quid signum nisi aliquid significet, potest esse signum? **AD.** Nō potest. **AVG.** Quot verba sunt in hoc versu, si nihil ex tanta superis placet vrbe relinquit? **AD.** Octo. **AVG.** Octo ergo signa sunt? **AD.** Ita est. **AVG.** Credo te hunc versum intelligere.

AD. Satis arbitror. **AVG.** Dic mihi quid singula verba significant. **AD.** Video quidem quid significet, si sed nullum aliud verbum quo id exponi possit, inuenio. **AVG.** Saltem illud inuenis, quicquid significatur hoc verbo, vbi nam sit? **AD.** Videtur mihi quod, si, dubitationem significet, iam dubitatio, vbi nisi in animo est? **AVG.** Accipio, interim persequere cetera. **AD.** Nihil, quid aliud significat nisi id quod nō est? **AVG.** Verū fortasse dicis, sed reuocat me ab assentiendo quod superius cōcessisti, non esse signum nisi aliquid significet: Quod autem non est, nullo modo esse aliquid potest. Quare secundum verbum in hoc versu non est signum, quia non significat aliquid, & falso inter nos constitit, quod omnia verba signa sint, aut omne signum aliquid significet.

AD. Nimis quidem vrges. Sed quando non habemus quid significemus, omnino stulte verbum aliquod promittimus. Tu autem nunc mecum loquendo, credo quod nullum sonum frustra emittis, sed omnibus quæ ore tuo erumpunt, signum mihi das, vt intelligam aliquid. Quapropter non te oportet istas duas syllabas enunciare dum loqueris, si per eas non significas quicquam. Si autem vides necessariam per eas enunciationem fieri, nōsque doceri, vel commoneri cum auribus insonant, vides etiam profecto quid velim dicere, sed explicare non possum. **AVG.** Quid igitur facimus? An affectionem animi quandam cum rem non videt, & tamen non esse inuenit, aut inuenisse se putat, hoc verbo significari dicimus potius, quam rem ipsam quæ nulla est? **AD.** Istud ipsum est fortasse, quod explicare moliebar. **AVG.** Transcamus ergo hinc quoquo modo se habet, ne res absurdissima nobis accadat. **AD.** Quæ tandem? **AVG.** Si nihil nos teneat, & moras patiamur. **AD.** Ridiculum hoc quidem est, & tamen nescio quomodo video posse contingere, immo planè video contingisse.

AVG. Suo loco genus hoc repugnantia, si deus siuerit, planius intelligemus. Nunc ad illum versum te refer, & conare vt potes cetera eius verba quid significant pandere. **AD.** Tertia præpositio est, ex, pro qua, de, possumus vt arbitror dicere. **AVG.** Non id quero, vt pro vna voce notissima aliam vocem æque notissimam, quæ idem significet dicas, si tamen idem significat. Sed interim concedamus ita esse. Certe si poëta iste non ex tanta vrbe, sed de tanta dixisset, quærerem abs te quid, de, significaret. Diceret, ex, cum hæc duo verba essent, id est, signa, vnum aliquid, vt tu putas, significantia: ego autem id ipsum, nescio quid, vnum quod his duobus signis significatur inquirō.

AD. Mihi videtur secretionem quandam significare ab ea re, in qua fuerat aliquid quod ex illa esse dicitur, siue illa non maneat, vt in hoc versu, non manente vrbe, poterant aliqui ex illa esse Troiani: siue maneat, sicut ex vrbe Roma dicimus esse negotiatores in Aphrica. **AVG.** Vt concedam tibi hæc ita esse nec enumerem, quàm multa fortasse præter hanc tuam regulam reperiuntur: illud certe tibi attendere facile

Tomus primus.

est, exposuisse te verbis verba, id est, signis signa, eisdemque notissimis notissima: ego autem illa ipsa quorum hæc signa sunt, mihi si posses vellem, vt ostenderes. **AD.** Miror te nescire, vel potius simulare nescientem responsione mea fieri, quod vis omnino non posse: siquidem sermocinamur vbi non possumus respondere nisi verbis. Tu autem res quæris eas, quæ quodlibet sint, verba certa non sunt, quas tamen ex me tu quoque verbis quæris. Prior itaq; tu sine verbis quære, vt ego deinde ista conditione respondeam. **AVG.** Iure agis fateor: sed si quærerem istæ tres syllabæ quid significant, cum dicitur paries, nōne posses digito ostendere, vt ego prorsus rem ipsam viderem, cuius signum est hoc trisyllabum verbum, demonstrante te, nulla tamen verba referente. **AD.** Hoc in solis nominibus quibus corpora significantur, si eadem corpora presentia sint, fieri posse concedo. **AVG.** Num colorem corpus dicimus, an nō potius quandam corporis qualitatem? **AD.** Ita est. **AVG.** Cur ergo & hic digito demonstrari potest? An addis corporibus etiam corporum qualitates, vt nihilominus etiam istæ cum presentes sunt, doceri sine verbis possint? **AD.** Ego cum corpora dicerem, omnia corporalia intelligi volebam, id est, omnia quæ in corporibus sentiuntur.

AVG. Consydera tamen, vtrum etiam hinc aliqua tibi excipienda sint. **AD.** Bene admones, non enim omnia corporalia, sed omnia visibilia dicere debui. Fateor enim sonum, odorem, saporem, grauitatem, colorem, & alia quæ ad ceteros sensus pertinent, quanquam sentiri sine corporibus nequeant, & propterea sint corporalia, non tamen digito posse monstrari. **AVG.** Nunquā ne vidisti, vt homines cum surdis gestu quasi sermocinentur, ipsiq; surdi non minus gestu, vel quærant, vel respondeant, vel doceant, vel indicent, aut omnia quæ volunt, aut certe plurima? Quod cum sit, non vtiq; sola visibilia sine verbis ostenduntur, sed & soni & sapores, & cetera huiusmodi. Nam & histriones quasdam in theatris fabulas sine verbis saltando plerumque aperiunt & exponunt. **AD.** Nihil habeo quod contradicam, nisi quod illud, ex, non modo ego, sed nec ipse quidem saltator histrio tibi sine verbis quid significet posset ostendere. **AVG.** Verum fortasse dicis, sed fingamus eum posse: non vt arbitror dubitas, quisquis ille motus corporis fuerit, quo mihi rem quæ hoc verbo significatur, demonstrare conabitur, non ipsam rem futuram esse, sed signum. Quare hic quoque non quidem verbo verbum, sed tamen signo signum nihilominus indicabit: vt & hoc monosyllabum, ex, & ille gestus, vnam rem quandam significant, quam mihi ego vellem non significando monstrari. **AD.** Qui potest quod quæris oro te? **AVG.** Quomodo paries potuit? **AD.** Ne ipse quidem quantum ratio progrediens docuit, ostendi sine signo potest. Nam & intentio digiti non est vtiq; paries, sed signum datur, per quod paries possit videri. Nihil itaque video, quod sine signis ostendi queat. **AVG.** Quid si ex te quærerem, quid sit ambulare, surgeresq; & id ageres, nōne re ipsa potius, quàm verbis ad me docendum, aut vllis aliis signis vtereris? **AD.** Fateor ita esse, & pudet me rem tam in promptu positam non vidiisse, Ex qua etiam mihi milia rerum iam occurrunt, quæ ipsæ per se valeant, non per signa monstrari, vt edere, bibere, sedere, stare, clamare, & innumerabilia cetera.

AVG. Age nunc dic mihi, si omnino nesciens hu-

q ii] ius

An signis vt
quærimus,
ita respon-
deamus.
Cap. III.

sal. totas:

F.

Gius verbi vim, abs te ambulante quærerem, quid sit ambulare, quomodo me doceres? **AD.** Id ipsum agerem aliquanto celerius, ut post interrogationem tuam aliqua nouitate admonereris, & tamen nihil aliud fieret, quàm id quod deberet ostendi. **AVG.** Scis ne aliud esse ambulare, aliud festinare? Nam & qui ambulat, non statim festinat: & qui festinat, non continuo ambulat. Dicimus enim & in scribendo & in legendo, aliisq; innumerabilibus rebus festinationem. Quare cum illud quod agebas celerius ageres post interrogationem meam, putarem ambulare nihil esse aliud, quàm festinare: id enim noui addideras & ob hoc falleret. **AD.** Fateor rem non posse nos monstrare sine signo, si cum id agimus interrogemur. Si enim nihil addamus, putabit qui rogat nolle nos ostendere, cōtempitq; se in eo, quod agebamus perseuerare. Sed si de his roget quæ agere possumus, nec eo tamen tempore quo agimus roget, possumus post eius interrogationem id agendo re ipsa potius, quàm signo demonstrare quod rogat. Nisi forte loquentem me interroget quid sit loqui. Quicquid enim dixerō ut eum doceam, loquar necesse est. Ex quo securius docebo, donec ei planum faciam quod vult, non recedens à re ipsa, quam sibi voluit demonstrari, nec signa quærens, quibus eam ostendam præter ipsam. **AVG.** Acutissimè omnino. Quare vide utrum conueniat iam inter nos ea posse demonstrari sine signis, quæ aut nō agimus cum interrogamur, & tamen statim agere possumus, aut ipsa signa forte agimus. Cum enim loquimur, signis facimus, de quo dictum est significare. **AD.** Conuenit. **AVG.** Cum ergo de quibusdam signis quæritur, possunt signis signa monstrari: Cum autem de rebus quæ signa non sunt, aut eas agendo post inquisitionem si agi possunt, aut signa dando per quæ animaduerti queant. **AD.** Ita est. **AVG.** In hac igitur tripartita distributione prius illud consideremus si placet, quod signis signa monstrantur. Non enim sola verba sunt signa. **AD.** Non. **AVG.** Videtur ergo mihi loquendo nos aut verba ipsa signare verbis, aut alia signa, velut cum gestū dicim⁹, aut literā. Nam his duobus verbis quæ significantur, nihilominus signa sunt. Aut aliquid aliud quod signum non sit, velut cum dicimus, lapis: hoc enim verbum signum est, nam significat aliquid, sed id quod eo significatur, non continuo signum est: quod tamen genus, id est, cum verbis ea quæ signa non sunt significantur, non pertinet ad hanc partem, quam discutere proposuimus. Suscepimus enim considerare illud, quod signis signa monstrantur, & partes in eo duas comperimus, cum aut eadem, aut alia signa signis docemus vel commemoramus. An non tibi videtur? **AD.** Manifestum est. **AVG.** Dic ergo signa quæ verba sunt, ad quem sensum pertineant? **AD.** Ad auditum.

AVG. Quid gestus? **AD.** Ad visum. **AVG.** Quid enim cum verba scripta inuenimus, num verba non sunt? An signa verborum verius intelliguntur, ut verbum sit, quod cum aliquo significato articulata voce profertur? Vox autem nullo alio sensu, quàm auditu percipi potest. Ita fit ut cum scribitur verbum, signum fiat oculis quo illud quod ad aures pertinet veniat in mentem. **AD.** Omnino assentior. **AVG.** Id quoque te arbitror assentiri, cum dicimus nomen, significare nos aliquid. **AD.** Verum est. **AVG.** Quid tandem? **AD.** Id scilicet quod quidque appellatur, velut Romulus, Roma, virtus, fluuius, & in-

numerabilia cætera. **AVG.** Num ista quatuor nomina nullas res significant? **AD.** Imò aliquid.

AVG. Num nihil distat inter hæc nomina & eas res quæ his significantur? **AD.** Immo plurimum.

AVG. Vellem abs te audire quidnam id sit. **AD.** Hoc videlicet in primis, quod hæc signa sunt, illa non sunt. **AVG.** Placēt ne appellemus significabilia ea quæ signis significari possunt, & signa non sunt, sicut ea quæ videri possunt visibilia nominamus, ut de his deinceps commodius differamus? **AD.** Placet vero.

AVG. Quid illa quatuor signa, quæ pauloante pronunciaſti, nullōne alio signo significatur? **AD.** Miror quod iam mihi excidisse arbitraris, quod ea quæ scribuntur, eorum quæ voce proferuntur, & signorum signa esse comperimus. **AVG.** Dic inter ista quid distet? **AD.** Quod illa visibilia sunt, hæc audibilia. Cur enim & hoc nomen non admittas, si admisimus significabilia? **AVG.** Prorsus admitto, & gratum habeo. Sed rursus quæro, quatuor hæc signa nullōne alio signo audibili significari queant, ut visibilia recordatus es? **AD.** Hoc quoque recentius dictum recordor. Nam nomen responderem significare aliquid, & huic significationi quatuor ista signa subieceram: & illud autem & hæc, siquidem voce proferuntur, audibilia esse cognosco. **AVG.** Quid ergo inter audibile signum & audibilia significata, quæ rursus signa sunt, interest? **AD.** Inter illud quidem quod dicimus nomen, & hæc quatuor quæ significationi eius subiecim⁹, hoc distare video, quod illud audibile signum est signorum audibilium: hæc vero audibilia quidem signa sunt, non tamen signorum, sed rerum partim visibilium, sicut est Romulus, Roma, fluuius: partim intelligibilium, sicut est virtus. **AVG.** Accipio & approbo. Sed scis ne omnia quæ voce articulata cū aliquo significato proferuntur, verba appellari? **AD.** Scio. **AVG.** Ergo & nomen verbum est, quando quidem id videmus cum aliquo significato articulata voce proferri. Et cum dicimus disertum hominem bonis verbis uti, etiam nominibus utique utitur. Et cum seni domino apud Terentium seruus retulit, Bona verba quæso: multa ille etiam nomina dixerat. **AD.** Assentior. **AVG.** Concedis igitur iis duabus syllabis, quas adimus, cum dicimus, verbum, nomen quoque significari, & ob hoc illud huius signū esse? **AD.** Cōcedo. **AVG.** Hoc quoque respondeas velim. Cum verbum signum sit nominis, & nomen signum sit fluminis, & flumen signum sit rei, quæ iam videri potest, ut inter hanc rem & flumen, id est, signū eius, & inter hoc signum & nomen, quod huius signi signum est, dixisti quid intersit, quid interesse arbitraris inter signū nominis, quod verbum esse comperimus, & ipsum nomen cuius signum est? **AD.** Hoc distare intelligo, quod ea quæ significantur nomine etiam verbo significantur: ut enim nomen verbum est, ita & flumen verbum est. Quæ autem verbo significantur, non omnia significantur & nomine. Nam & illud, si, quod in capite habet abs te propositus versus, & hoc, ex, de quo iam diu agentes in hac duce ratione peruenimus, verba sunt, nec tamen nomina, & alia multa inueniuntur. Quamobrem cum omnia nomina verba sint, non autem omnia verba nomina sint, planum esse arbitror, quid inter verbum distet & nomen, id est, inter signum signi eius, quod nulla rursus alia signa significat, & signum signi eius quod rursus alia significat. **AVG.** Concedis ne omnem equum animal esse, nec tamen omne

An signa signis monstrantur.
Cap. IIII.

In Andria.

Signa signorum.

A omne animal equum esse? **AD.** Quis dubitauerit?
AVG. Hoc ergo inter nomen & verbum, quod
inter equum & animal interest. Nisi forte ab assenti-
endo id te reuocat, quod dicimus & alio modo verbū
quo significantur ea, quæ per tēpora declinātur, vt scri-
bo scripsi, lego legi, quæ manifestum est nō esse nomi-
na. **AD.** Dixisti omnino quod me dubitare faciebat.

AVG. Ne te istud moueat: dicimus enim ea vni-
uersaliter omnia quæ significant aliquid, vbi etiā ver-
ba esse inuenimus. Dicimus item signa militaria, quæ
etiam proprie signa nominantur, quō verba non per-
tinent. Et tamē si tibi dicerem, vt omnis equus animal,
non autem omne animal equus est, ita omne nomen
verbum est, non tamen omne verbum nomen, nihil vt
opinor dubitares. **AD.** Iam intelligo, & prorsus as-
sentior, hoc interēse inter vniuersale illud verbum &
nomē, quod inter animal & equum. **AVG.** Scis ne
etiam cum dicimus, animal, aliud esse hoc trisyllabum
nomen, quod voce prolatum est, aliud id quod signifi-
catur? **AD.** Iam hoc supra concessi de omnibus si-
gnis & significabilibus. **AVG.** Num omnia signa
tibi videntur aliud significare quā sunt, sicut hoc tri-
syllabum cum dicimus, animal? An vllō modo idem
significat quod est ipsum? **AD.** Non sanē: nam cum
dicimus signum, non solum signa cætera quæcunque
sunt, sed etiam seipsum significat: est enim verbum, &
vtique omnia verba signa sunt. **AVG.** Quid hoc
disyllabo cum dicimus, verbum, nōne tale aliquid cō-
tingit? Nam si omne quod cum aliquo significato arti-
culata voce profertur, hoc disyllabo significatur, etiam
ipsum hoc genere includitur. **AD.** Ita est. **AVG.**
Quid nomen? Nōne se similiter habet? Nam & om-
nium generum nomina significat, & ipsum nomē ge-
neris neutri nomen est. An si ex te quærerem quæ pars
orationis nomen, posses mihi respondere recte nisi no-
men? **AD.** Verum dicis. **AVG.** Sunt ergo signa
quæ inter alia quæ significant, & seipsa significant?
AD. Sunt. **AVG.** Num tale tibi videtur hoc
quadrisyllabum signum, cum dicimus, coniunctio?

AD. Nullo modo. Nam ea quæ significat, non sunt
nomina, hoc autem nomen est. **AVG.** Bene at-
tendisti, nunc illud vide, vtrum inueniantur signa quæ
se inuicem significant, vt quemadmodum hoc ab illo,
C sic illud ab hoc significetur: non enim ita sunt inter se
hoc quadrisyllabum, cum dicimus, coniunctio, & illa
quæ ab hoc significantur, cum dicimus, si, vel nam, nā-
que, nisi, ergo, quoniam, & similia: nam hæc illo vno si-
gnificantur, nullo autem horum vnum illud quadri-
syllabum significatur. **AD.** Video, & quænam signa
sint se inuicem significātia, cupio cognoscere. **AVG.**
Tu ergo nescis cum dicimus, nomen & verbum, duo
verba nos dicere. **AD.** Scio. **AVG.** Quid illud,
nescis cum dicimus, nomen & verbum, duo nomina
nos dicere? **AD.** Id quoque scio. **AVG.** Scis igitur
tam nomen verbo, quā etiam verbum nomine
significari? **AD.** Assentior. **AVG.** Potēsne dice-
re excepto eo quod diuerse scribuntur & sonant, quid
inter se differant? **AD.** Possum fortasse: nam id esse
video quod pauloante dixi. Verba enim cum dicimus,
omne quod articulata voce cū aliquo significato pro-
fertur, significamus: vnde omne nomen, & ipsum cum
dicimus, nomen, verbum est: at non omne verbum no-
men est, quanuis nomen sit cum dicimus verbum.

AVG. Quid si quisquam tibi affirmet & probet, vt
omne nomen verbum est, ita omne verbum nomē es-

Tomus primus.

se: poterisne inuenire quid distent, præter diuersum in
literis sonum? **AD.** Non potero, nec omnino di-
stare aliquid puto. **AVG.** Quid si omnia quidem,
quæ voce articulata cum aliquo significato proferun-
tur, & verba sunt & nomina: sed tamen alia de causa
verba, & alia de causa nomina sunt, nihilne distabit
inter nomen & verbum? **AD.** Quomodo istud sit
non intelligo. **AVG.** Hoc saltem intellige, omne
coloratum visibile esse, & omne visibile coloratum,
quanuis hæc duo verba distincte differentēque signifi-
ficent. **AD.** Intelligo. **AVG.** Quid si ergo ita &
omne verbum nomen, & omne nomen verbum est?
Quanuis hæc ipsa duo nomina, vel duo verba, id est,
nomen & verbum, differentem habeant significationē.

AD. Iam video posse id accidere, sed quomodo id
accidat, expecto vt ostendas. **AVG.** Omne quod
cum aliquo significato articulata voce prorumpit, ani-
maduertis, vt opinor, & aurem verberare, vt sentire: &
memoriæ mandari, vt nosci possit. **AD.** Animadu-
uerto. **AVG.** Duo ergo quædam contingunt, cum
aliquid tale voce proferimus. **AD.** Ita est. **AVG.**
Quid si horum duorum ex vno appellata sunt verba,
ex altero nomina: verba scilicet à verberando, nomi-
na vero à noscendo, vt illud primum ab auribus, hoc
autem secundū ab animo vocari meruerit? **AD.** Cō-
cedam cum ostenderis, quomodo recte possimus om-
nia verba nomina dicere. **AVG.** Facile est: nam cre-
do te accepisse ac tenere pronomen dictum, quod pro
ipso nomine valeat, rem tamen notet minus plena si-
gnificatione quā nomen. Nam, vt opinor, definiuit il-
le ita, quem grammatico reddidisti, Pronomē est pars
orationis, quæ pro ipso posita nomine, minus quidem
plene, idem tamen significat. **AD.** Recordor &
probo. **AVG.** Vides igitur secundum hanc defi-
nitionē nullis nisi nominibus seruire, & pro his solis
poni posse pronomina: velut cum dicimus: hic vir, ip-
se rex, eadem mulier, hoc aurum, illud argentum: hic,
ipse, eadem, hoc, illud, pronomina esse: vir, rex, mulier,
aurum, argentum, nomina, quibus plenius quā illis
pronomibus res significatæ sunt. **AD.** Video &
assentior. **AVG.** Tu ergo nunc mihi paucas con-
iunctiones quaslibet enuncia. **AD.** Et, quæ, at, atque.

AVG. Hæc omnia quæ dixisti, nōne tibi viden-
tur esse nomina? **AD.** Non omnino. **AVG.** Ego **F**
saltem tibi recte locutus videor, cum dicerē, hæc om-
nia quæ dixisti? **AD.** Recte prorsus: & iam intelli-
go quā mirabiliter ostenderis me nomina enuncias-
se: non enim aliter de his recte dici potuisset, hæc om-
nia. Sed enim vereor adhuc, ne propterea mihi recte
locutus videaris, quod has quatuor coniunctiones, etiā
verba esse non nego: vt ideo de his recte dici potuerit,
hæc omnia, quoniam recte dicitur, hæc verba omnia.
Si autem à me quæras, quæ sit pars orationis, verba, ni-
hil aliud respondebo quā nomen: Quare huic nomi-
ni fortasse pronomen adiunctum est, vt illa recta esset
locutio tua. **AVG.** Acute quidem falleris, sed vt fal-
li desinas, acutius attende quod dicam, si tamen id di-
cere, vt volo, valueris: nam verbis agere, tam implica-
tum est, quā digitos digitis inferere & confricare,
Vbi vix dignoscitur, nisi ab eo ipso qui id agit, qui di-
giti pruriant, & qui auxiliuntur prurientibus. **AD.**
En toto animo assum: nam hæc ista similitudo me in-
tentissimum fecit. **AVG.** Verba certe sono & li-
teris constant. **AD.** Ita est. **AVG.** Ergo vt ea po-
tissimum autoritate vtamur, quæ nobis charissima
q. iiii est, cū

G est, cum ait Paulus Apostolus: Non erat in Christo est & non est, sed est in illo erat, non opinor putandum esse tres istas literas, quas enunciamus, cum dicimus Est, fuisse in Christo, sed illud potius, quod istis tribus literis significatur. **AD.** Verū dicis. **AVG.** Intelligis igitur eū qui ait, Est in illo erat, nihil aliud dixisse, quam Est appellatur quod in illo erat, tanquam dixisset, Virtus in illo erat: non utique dixisse acciperetur, nisi virtus appellatur, quod in illo erat: ne duas istas syllabas, quas enunciamus, cum dicimus, virtus, & non illud quod his duabus syllabis significatur, in illo fuisse arbitraremur. **AD.** Intelligo ac sequor. **AVG.** Quid illud: nonne intelligis etiam nihil interesse, utrum quisque dicat, virtus appellatur, an virtus nominatur? **AD.** Manifestum est. **AVG.** Ergo ita manifestum est, nihil interesse utrum quisque dicat, est appellatur, an, est nominatur quod in illo erat. **AD.** Video & hic nihil distare. **AVG.** Iamne etiam vides quid velim ostendere? **AD.** Nondum sanē. **AVG.** Itane tu vides nomē esse id, quo res aliqua nominatur? **AD.** Hoc planē nihil certius video. **AVG.** Vides ergo Est nomen esse, siquidem illud quod erat in illo, Est, non minatur. **AD.** Negare non possum. **AVG.** At si ex te quærerem quæ sit pars orationis, est, non opinor nomen, sed verbum esse diceret, cum id ratio etiā nomen esse docuerit. **AD.** Ita est prorsus ut dicis.

AVG. Num adhuc dubitas alias quoque partes orationis eodem modo, quo demonstrauimus nomina esse? **AD.** Non dubito, quandoquidem fateor ea significare aliquid. Si autē res ipsæ, quas significant, quid singulæ appellentur, id est, nominentur, interroges, respondere nō possum, nisi eas ipsas partes orationis, quas nomina non vocamus, sed, ut cerno, vocare conuincimur. **AVG.** Nihil te mouet, ne quis existat qui nostram istam rationē labefactet, dicendo Apostolis nō verborum, sed rerum authoritatem esse tribuendam, quamobrem fundamentum persuasionis huius non esse firmum quā putamus? Fieri enim posse ut Paulus, quanquam dixerit præceperitque rectissime, minus tamen recte locutus sit, cum ait, Est in illo erat, præsertim cum se ipse imperitum in sermone fateatur. Quo tandem modo istum refellendum arbitraris? **AD.** Nihil habeo quod contradicam, & te oro ut aliquem de illis reperias, quibus verborum noticia summa conceditur, cuius authoritate potius id quod cupis efficias.

AVG. Minus enim tibi videtur idonea, remotis authoritatibus, ipsa ratio, qua demonstratur omnibus partibus orationis significari aliquid, & ex eo appellari: si autem appellari, & nominari: si nominari, nomine utique nominari: quod in diuersis linguis facillime iudicatur. Quis enim non videat si quæras quid Græci nominent quod nos nominamus, quis, responderi τίς: quid Græci nominent quod nos nominamus, volo, responderi τίς: quid Græci nominent quod nos nominamus, bene, responderi καλῶς: quid Græci nominent, quod nos nominamus, scriptū, responderi τὸ γεγραμμένον: quid Græci nominent quod nos nominamus, &, responderi καὶ: quid Græci nominent, quod nos nominamus, ab, responderi ἀπὸ: quid Græci nominent quod nos nominamus, heu, responderi οἷμαι: Atque in his omnibus partibus orationis, quas nunc enumeravi, recte loqui eum qui sic interroget: quod nisi nomina essent, fieri non posset? Hac ergo ratione Paulum Apostolum recte locutum esse, cum remotis omnium eloquentium authoritatibus obtinere possimus, quid opus

est quærere cuius persona sententia nostra fulciatur? **K** Sed ne quis tardior aut impudentior nondum cedat, asseratque, nisi illis authoribus, quibus verborum leges consensu omnium tribuuntur nullo modo esse cessurū, Quid in Latina lingua excellentius Cicerone inueniri potest? At hic in suis nobilissimis orationibus, quas Verinas vocant, coram, præpositionem, siue illo loco aduerbium sit, nomen appellauit. Veruntamen quia fieri potest, ut ego illum locum minus bene intelligam, exponaturque aliās aliter, vel à me vel ab alio, est ad quod responderi posse nihil puto. Tradunt enim nobilissimi disputationum magistri, nomine & verbo plenam constare sententiam, quod affirmari negarique possit: quod genus idem Tullius quodam loco pronunciatum vocat. Et cum verbi tertia persona est, nominatum cum ea casum nominis aiunt esse oportere, & recte aiunt: quod mecum si consideres, velut cum dicimus, homo sedet, equus currit: agnoscis, ut opinor, duo esse pronuntiata. **AD.** Agnosco. **AVG.** Cernis in singulis singula esse nomina, in vno homo, in altero equus: & verba singula, in vno sedet, in altero currit? **AD.** Cerno. **AVG.** Ergo si dicerem, sedet tantum, aut currit tantum, recte à me quæreres, quis vel quid: ut responderem homo, vel equus, vel animal, vel quodlibet aliud, quo possit nomen redditum verbo implere pronunciatum, id est, illam sententiam quæ affirmari & negari potest. **AD.** Intelligo. **AVG.** Attende cætera: & sige nos videre aliquid longius, & incertum habere utrum animal sit an saxū, vel quid aliud, meque tibi dicere, quia homo est, animal est: nonne temere dicerem? **AD.** Temere omnino: sed non temere planē dicere, si homo est, animal est. **AVG.** Recte dicis. Itaque in locutione tua placet mihi, si, placet & tibi: utriusque autem nostrum in mea displicet, quia.

AD. Assentior. **AVG.** Vide iam utrum istæ duæ sententiæ plene pronuntiatæ sint: placet Si: displicet Quia. **AD.** Plene omnino. **AVG.** Age nūc dic mihi quæ ibi sint verba, quæ nomina? **AD.** Verba ibi video esse, placet & displicet: nomina vero quid aliud quā, si & quia? **AVG.** Has ergo duas coniunctiones etiam nomina esse satis probatum est.

AD. Prorsus satis. **AVG.** Potēsne ipse per te in aliis partibus orationis hoc idem ad eandem regulam docere? **AD.** Possum. **AVG.** Transeamus ergo hinc, & iam dic mihi utrū sicut omnia verba nomina, & omnia nomina verba esse comperimus, ita tibi & omnia nomina vocabula, & omnia vocabula nomina esse videatur. **AD.** Planē inter hæc quid distet præter diuersum syllabarum sonum non video.

AVG. Nec ego interim resisto, quāquam non desint qui etiam significatione ista discernunt, quorum sententiam modo considerare non opus est. Sed certe animaduertis ad ea iam signa nos peruenisse, quæ se inuicem significant, nulla præter sonum distantia, & quæ seipsa significant cum cæteris omnibus partibus orationis. **AD.** Non intelligo. **AVG.** Non ergo intelligis & nomen vocabulo, & vocabulum nomine significari: & ita ut præter sonum literarum nihil intersit, quantum ad generale nomē pertinet: nam & speciale nomen dicimus, quod inter octo partes orationis ita est, ut alias septem non contineat. **AD.** Intelligo. **AVG.** At hoc est quod dixi, se inuicem significare vocabulū & nomen. **AD.** Teneo, sed quæro quid dixeris, cum etiam seipsa significant cum aliis partibus orationis. **AVG.** Nonne superior ratio docuit nos,

ἀπόφασις
proloquū.

M
Signa sui
significatiua.
Cap. VI.

A cuit nos, omnes partes orationis & nomina posse dici, & vocabula: id est, & nomine & vocabulo posse significari. **AD.** Ita est. **AVG.** Quid ipsum nomen, id est, sonum istum duabus syllabis expressum, si ex te queram, quid appelles, nonne recte mihi respondebis nomen? **AD.** Recte. **AVG.** Num ita se significat hoc signum quod quatuor syllabis enunciamus cum dicimus coniunctio? Hoc enim nomen inter illa quæ significat numerari non potest. **AD.** Recte accipio. **AVG.** Idem quod dictum est nomen seipsum significare cum aliis quæ significat: quod etiam de vocabulo licet per seipsum intelligas. **AD.** Iam facile est: sed illud mihi nunc venit in mentem, nomen & generaliter & specialiter dici: vocabulum autem inter octo partes orationis non accipi: quare hoc quoque inter se præter diuersum sonum differre arbitror.

AVG. Quid, nomen & onoma distare inter se aliquid putas præter sonum, quo etiam linguæ discernuntur Latina atque Græca? **AD.** Hic vero nihil aliud intelligo. **AVG.** Peruictum est ergo ad ea signa, quæ & seipsa significant, & aliud ab alio inuicem significatur: & quicquid ab vno hoc & ab alio, & nihil præter sonum inter se differant: nam hoc quartum modo inuenimus. Tria enim superiora & de nomine & verbo intelliguntur. **AD.** Omnino peruictum. **AVG.** Iam quæ sermocinando inuenerimus velim recenseas.

AD. Faciam quantum possum. Nam primo omnium recordor aliquandiu nos quæsisse quam ob causam loquamur, inuentumque esse docendi commemorandive gratia nos loqui: quandoquidem nec cum interrogamus, aliud agimus, quam ut ille qui rogatur discat quid velimus audire, & in cætando, quod delectationis causa facere videmur, non sit proprium locutionis: in orando deo, quæ doceri aut commoneri existimare non possumus, id verba valeant, ut vel nos ipsos commonefaciamus, vel alij communeantur doceanturve per nos. Deinde cum satis constitisset verba nihil aliud esse, quam signa: ea vero quæ non aliquid significant, signa esse non posse, proposuisti versum, cuius verba singula quid significarent, conarer ostendere. Is autem erat, Si nihil ex tanta superis placet vrbe relinqui. Cuius secundum verbum quantum notissimum & manifestissimum, quid tamen significaret, non reperiēbamus. Cumque mihi videretur non frustra nos id in loquendo interponere, sed quod eo aliquid doceamus audientem, ipsam mentis affectionem, cum rem quæ querit non esse inuenit, vel inuenisse se putat, hoc verbo fortasse iudicari respondisti tu quidem, sed tamen nescio quam profunditatem quæstionis loco euitans, in aliud tempus illustrandam distulisti, ne me debiti quoque tui oblitum putes. Inde tertium in versu verbum cum satagerem exponere, vrgebar abs te, ut non verbum aliud quod idem valeret, sed rem ipsam potius quæ per verba significaretur, ostenderem. Cumque id sermocinantibus nobis fieri non posse dixissem, vetum est ad ea quæ interrogantibus digito monstrantur. Hæc ergo corporalia esse omnia arbitrabar, sed inuenimus sola visibilia. Hinc nescio quomodo ad surdos & histriones deuenimus, qui non sola quæ videri possunt, sed multa præterea ac propè omnia quæ loquimur, gestu sine voce significant, eosdē tamen gestus signa esse cōperimus. Tum rursus querere cōpimus, quomodo res ipsas quæ signis significatur, sine vllis signis valeremus ostendere, cum & ille paries, & color, & omne visibile, quod intentione digiti ostenditur, signo quodā conuinceretur ostendi. Hic

ergo errans cum inueniri tale nihil posse dixissem, tandem inter nos cōstitit, ea posse demonstrari sine signo, quæ cum à nobis queruntur, non agimus, & post inquisitionem agere possumus, locutionem tamen ex eo non esse genere. Siquidem & loquentes cum interrogamur, quid sit locutio, istam per seipsam demonstrare facile esse satis apparuit. Ex quo admoniti sumus aut signis signa monstrari, aut signis alia quæ signa non sunt, aut etiam sine signo res, quas agere post interrogationem possumus. Horumque trium, primum diligentius cōsiderandum, discutiendumque suscepimus. Qua disputatione declaratum est, partim esse signa, quæ ab iis signis quæ significant, significari vicissim non possent, ut est hoc quadrissyllabum, cum coniunctio dicimus: partim quæ possent, ut cum dicimus, signum, etiam verbum significamus: & cum dicimus verbum, etiam signum significamus: nam signum & verbum, & duo signa & duo verba sunt. In hoc autem genere quo inuicem se significant, quædam non tantum, quædam tantum, quædam vero etiam idem valere monstratum est. Etenim hoc dissyllabum quod sonat, cum dicimus, signum, prorsus omnia quibus quidque significatur significatur non autem omnium signorum signum est, cum dicimus verbum, sed tantum eorum quæ articulata voce proferuntur. Vnde manifestum est, quantum & verbum signo, & signum verbo, id est, & duæ istæ syllabæ illis, & illæ istis significatur, plus tamen signum valere quam verbum, plura scilicet illis duabus syllabis, quam illis significatibus. Tantundem autē valet generale verbum & generale nomen. Docuit enim ratio omnes partes orationis etiam nomina esse, quod & pronomina his addi possunt, & de omnibus dici potest, quod aliquid nominent, & nulla earum sit, quæ non verbo adiuncto pronunciatum possit implere. Sed cum tantundem valeant nomen & verbum, eo quod omnia quæ verba sunt, sint etiā nomina, non tamen idem valent. Alia quippe de causa verba, & alia nomina nūcupari, satis probabiliter disputatum est. Siquidem alterum horum ad auris verberationem, alterum ad animi cōmemorationem notandum esse cōpertum vel ex hoc intelligi potest, quod in loquendo rectissime dicimus, quod est huic rei nomen, rem memoriæ mandare cupientes, quod est autem huic rei verbum, dicere non solemus. Quæ vero non solum tantundem, sed etiā idem omnino significet, & inter quæ nihil præter literarum distet sonum, nomen & onoma inuenimus. Illud sanè mihi elapsum erat in hoc genere, in quo inuicem se significant, nullum nos signum cōperisse, quod non inter cetera quæ significat, se quoque significet. Hæc quantum potui recordatus sum. Tu iam videris, quem nihil puto in hoc sermone nisi scientem certumque dixisse, utrum ista bene ordinateque digesserim. **AVG.** Satis tu quidem memoriter omnia quæ vellem recoluisisti, & ut tibi fatear, multo euidentius mihi nunc videntur ista distincta, quam cum ea inquirendo ac differendo de nescio quibus latebris ambo eruerimus. Sed quoniam tantis ambagibus tecum peruenire moliar, difficile dictum est hoc loco. Tu enim fortasse aut ludere nos, & à seriis rebus auocare animū, quasi quibusdam puerilibus quæstiunculis arbitraris, aut paruam vel mediocrem aliquam utilitatem requirere, aut si magnum quiddam parturire istam disputationem suspicaris, iamiamque id scire, siue saltem audire desyderas. Ego autem credas velim, neque me vilia ludicra hoc instituisse sermone, quantum fortasse ludamus, idque ipsum tamen non puerili sensu estimandum sit, neque parua bona vel me-

Epilogus
precedenti
capitulum.

Epilogus
precedenti
capitulum.
Cap. VII.

Acacid. 1.

Non frustra
hæc disputa-
tari. Caput
VIII.

G vel mediocritas cogitare. Et tamen si dicam vitam esse quandam beatam, eandemque sempiternam, quod nos deo duce, id est, ipsa veritate gradibus quibusdam infirmo gressu nostro accommodatis perducere cupiam, vereor ne ridiculus videar, qui non rerum ipsarum quæ significantur, sed consideratione signorum tantam viam aggredi cœperim. Dabis igitur veniam si prælude tecum non ludendi gratia, sed exercendi vires & mentis aciem, quibus regionis illius, ubi beata vita est, calorem ac lucem non modo sustinere, verum & amare possimus. **AD.** Perge potius ut cœpisti: nam nunquam ego contemnenda putem, quæ tu dicenda vel agenda putaveris. **AVG.** Age iam ergo illam partem consideremus, cum signis non alia signa significantur, sed ea quæ significabilia nominamus. Et primum dic mihi, utrum homo, homo sit. **AD.** Nunc vero an ludas nescio. **AVG.** Quid ita? **AD.** Quia quæredum ex me censes, utrum homo aliud sit quam homo.

AVG. Ita credo te illudi arbitraberis si etiã quærerem, utrum prima huius nominis syllaba aliud sit quam, ho, & aliud quam, mo. **AD.** Ita omnino.

H **AVG.** At istæ duæ syllabæ coniunctæ, homo est, an negabis? **AD.** Quis neget? **AVG.** Quæro ergo, num tu duæ istæ syllabæ coniunctæ sis? **AD.** Nullo modo, sed video quod tendas. **AVG.** Dico ergo, ne me contumeliosum putes. **AD.** Concludi existimas quod homo non sim? **AVG.** Quid? Tu non idem existimas, qui omnia superiora, ex quibus hoc confectum est, vera esse concedis? **AD.** Non tibi ego dicam quid existimem, nisi prius abs te audiero, cum quæreret utrum homo homo sit, de duabus istis syllabis, an de re ipsa quam significant, me interrogaveris? **AVG.** Tu potius respõde ex qua parte acceperis interrogationem meam: nam si est ambigua, prius hoc cauere debuisti, neque mihi respondere antequam certus fieres quonam modo rogauerim. **AD.** Quid enim me impediret hæc ambiguitas, cum ego ad utrumque responderim: homo enim prorsus homo est. Nam & istæ duæ syllabæ nihil aliud sunt, quam istæ duæ syllabæ, & id quod significant, nihil aliud est, quam id quod est. **AVG.** Scio hoc quidem, sed cur hoc solû quod dictum est homo, non etiam cætera quæ locuti sumus, ad utrumque accepisti? **AD.** Vnde enim conuincor quod & cætera nõ sic acceperim? **AVG.** Ut alia omittam, eam ipsam primam interrogationem meam, si totam ex ea parte accepisses, qua syllabæ sonant, nihil mihi respondiisses: possem tibi enim videri nihil etiam interrogasse: nunc vero cum tria verba sonnerim, quorum vnum in medio repetiui, dicens, utrum homo, homo sit, primum & vltimum verbum non secundum ipsa signa, sed secundum ea quæ his significantur te accepisse, vel hoc solo manifestum est, quod statim certus ac fidens rogationi respondendum putasti.

AD. Verum dicis. **AVG.** Cur ergo id tantum quod in medio positum est, & secundum id quod sonat, & secundum id quod significat, te accipere libuit?

AD. Ecce iam totum ex ea tantum parte, qua significatur accipio: assentior enim tibi, sermocinari nos omnino non posse, nisi auditis verbis ad ea referatur animus, quorû ista sint signa. Quare ostende nunc quomodo ista ratiocinatione deceptus sim, qua me hominem non esse concluditur. **AVG.** Imò eadem rursus interrogabo, ut ipse inuenias ubi lapsus sis. **AD.** Bene facis. **AVG.** Illud ergo quod primo quæsieram, quia iam dedisti nõ quæram. Vide igitur diligẽ-

tius, utrum syllaba, ho, nihil aliud sit quam, ho: & utrum, K mo, nihil aliud sit quam, mo. **AD.** Hic prorsus nihil aliud video. **AVG.** Vide etiam num istis duabus iunctis homo fiat. **AD.** Nequaquam hoc cœcesserim: placuit enim, & recte placuit, signo dato id quod significatur attendere, & ex eius consideratione, vel dare, vel negare quod dicitur. Illæ autem separatim enunciatæ syllabæ, quia sine vlla significatione sonuerunt, hoc eas esse quod sonuere concessum est. **AVG.** Placet igitur, firmumque animo tenes non respõdendum esse in interrogationibus, nisi ex iis rebus, quæ verbis significantur. **AD.** Non intelligo cur displiceat, si modo verba sint. **AVG.** Vellem scire quomodo illi resisteres, de quo iocanter solemus audire, quod ex eius ore cum quo disputabat, leonem processisse concluderet. Cum enim quæsisset, utrum ea quæ loqueremur, nostro ore procederent, atque ille non potuisset negare, quod facile fuit, egit cum homine, ut in loquendo leonem nominaret. Hoc ubi factum est, ridicule insultare cœpit & premere, ut quoniã quicquid loquimur, ore nostro exire confessus erat, & leonem se locutũ esse nequibat abnuere, homo non malus tam immanem bestiam videretur vomuisse. **AD.** Minime vero erat arduũ scurræ huic resistere: non enim cõcederem ore nostro exire quodcũque loquimur: nam quæ loquimur, ea significamus. Non autem res quæ significatur, sed signũ quo significatur: loquentis ore procedit nisi cum ipsa signa significantur: quod genus pauloante tractauim⁹. **AVG.** Bene tu quidem hoc modo aduersus illum esses paratus, veruntamen mihi quid respondebis, utrum homo nomen sit requirenti. **AD.** Quid nisi esse nomen?

AVG. Quid cũ te video, num nomẽ video? **AD.** Non. **AVG.** Visne igitur dicã quod sequitur? **AD.** Ne quæso: nam mihi ipse renuncio hominem non esse, qui nomen esse responderim, cum homo utrum nomen esset inquireret. Iam enim placuerat, ex ea re quæ significaretur, aut assentiri, aut negare quod dicitur.

AVG. At mihi videtur nõ te frustra in hæc respõsionem decidisse: nam vigilantiam tuam mentibus nostris indita ipsa lex rationis euicit: nam si quærerẽ quid esset homo, responderes fortasse animal: si autẽ quærerem, quæ pars orationis esset homo, nullo modo posses recte respondere, nisi nomen. Quãobrem cum homo M & nomen esse, & animal inueniatur, illud dicitur ex ea parte qua signum est, hoc ex parte rei quã significat. Qui ergo quærit, utrum homo nomen sit, nihil ei aliud, quam nomen esse respondeam: satis enim significat ex ea parte se velle audire, qua signum est. Si autem quærit utrum animal sit, multo procliuus annuam: quoniam si tacens & nomen & animal, tantum quid esset homo requireret, placita illi loquendi regula ad id quod duabus syllabis significatur, anim⁹ curreret. Neque quicquam responderetur, nisi animal, vel etiam tota definitio diceret, id est, animal rationale mortale. An tibi non videtur? **AD.** Prorsus videtur. Sed cum esse nomen concesserimus, quomodo illam conclusionem nimis contumeliosam euitabimus, qua nos homines non esse conficitur? **AVG.** Quomodo putas, nisi docendo non ex ea parte illatam, qua interroganti assentiebamur: aut si ex ea parte illam se fateatur inferre, nullo modo esse formidandam. Quid enim metuum hominem, id est, tres istas syllabas non esse me confiteri? **AD.** Nihil est verius. Cur ergo animũ offendit, cum dicitur: Non es igitur homo, cum secundum illa concessa nihil verius dici potuerit? **AVG.** Quia

A Quia non possum non putare ad id conclusionem referri, quod his duabus syllabis significatur, simul atque ita verba sonuerint, ea scilicet regula, quæ naturaliter plurimum valet, ut auditis signis ad res significatas feratur intentio. **AD.** Accipio quod dicis. **AVG.**

Iam ergo intelligas volo res quæ significantur, pluris quam signa esse pendendas. Quicquid enim propter aliud est, vilius sit necesse est etiam quam id propter quod est: nisi tu aliud existimas. **AD.** Videtur mihi non temere hoc esse assentiendum: nam cum dicimus, cœnum, longe hoc nomen arbitror rei, quam significat antecellere. Quod enim nos offendit audientes, non ad ipsius verbi pertinet sonum: cœnum enim nomen, mutata vna litera cœlum est: inter illa vero quæ his nominibus significantur, quantum distet videmus. Quamobrem nequaquam huic signo tribuerim, quod in re quam significat odimus, & propterea hoc illi iure antepono: libentius enim hoc audimus, quam villo sensu illud attingimus. **AVG.** Vigilantissime omnino. Itaque falsum est omnes res pluris, quam earum signa esse pendendas. **AD.** Ita videtur. **AVG.** Dic ergo mihi, quid arbitreris eos secutos esse, qui huic

B rei tam fœdæ atque aspernabili nomen indiderunt, vel vtrum eos probes vel improbes? **AD.** Ego vero illos nec probare nec improbare audeo, nec quid fuerint secuti, scio. **AVG.** Potēs ne saltem scire quid tu sequaris, cum hoc nomen enuncias? **AD.** Hoc planè possum: nam significare volo, ut cum quo loquor, doceam vel admoneam de re illa, quod cum doceri vel admoneri oportere arbitror. **AVG.** Quid ipsum docere aut admonere, siue doceri aut admoneri, quod vel tu exhibes commodè per hoc nomē, vel exhibetur tibi, nonne charius quam ipsum nomen habendum est?

AD. Concedo ipsam scientiam, quæ per hoc signū euenit, eidem signo esse anteponendam: sed non ideo etiam rem ipsam puto. **AVG.** In illa igitur sententia nostra, quanquam sit falsum, res omnes signis suis præponi oportere: non tamen falsum est, omne quod propter aliud est, vilius esse quam id propter quod est. Cognitio quippe cœni, propter quam hoc nomen est institutum, pluris habenda est ipso nomine, quod eidem cœno præponendum esse comperimus. Non enim ob aliud ista cognitio signo, de quo agimus, antelata est, nisi quia illud propter hanc, non hæc propter illud esse cōvincitur. Nam ita cum quidam vorator, qui vē-

Rom. 16.
Philip. 3.

C tris ab Apostolo dicitur cultor, diceret ideo se viuere, ut vesceretur: non tulit qui audiebat frugi homo, & Quāto, inquit, melius ideo vesceris ut viueres? Vterque tamen ex eadem ista regula locutus est: nam neque alia de causa ille displicuit, nisi quod vitam suam tam paruipenderet, ut eam duceret gutturis voluptate viliorem, dicendo se propter epulas viuere: neque id ob aliud iure laudatur, nisi quod in iis duobus quid propter quid fieret, hoc est, quid cui subiectum esset intelligens, cibandum potius, ut viuamus, quam viuendum, ut cibemur admonuit. Similiter & tu fortasse, & quilibet hominum non inperite res æstimantium, dicenti cui-piam loquaci amatorique verborum, ideo doceo ut loquar, responderetis: Homo, cur non potius ideo loqueris, ut doceas? Quod si hæc vera sunt, sicuti esse cognoscis, vides profecto quanto verba minoris habenda sint, quam id propter quod utimur verbis, cum ipse usus verborum iam sit verbis anteponendus: verba enim sunt ut his utamur. Utimur enim his ad docendum. Quanto est ergo melius docere quam loqui, tan-

to melior est, quam verba locutio. Multo ergo melior doctrina quam verba. Sed cupio audire quid forte contradicendum putes. **AD.** Assentior quidem meliorem, quam verba esse doctrinam: sed vtrum aduersus istam regulam, qua dicitur, Omne quod propter aliud est, inferius esse quam id propter quod est, nihil sit quod obici possit, ignoro. **AVG.** Alias hoc opportunius diligentiusque tractabimus. Nunc illud quod cōcedis, satis est ad id quod conficere studeo. Das enim cognitionem rerum, quam signa rerum esse chariorem. Quamobrem cognitio rerum quæ significantur, cognitioni signorum anteferenda est. An tibi non videtur? **AD.** Num ego cognitionem signorum cognitione rerum, ac non signis ipsis præstantiorem esse concessi? Quare vereor ut hic tibi assentiar. Quid si enim, ut cœnum nomen melius est ea re, quam significat, ita & huius nominis cognitio cognitioni quoque illius rei est anteponenda: quanuis ea cognitione sit ipsum nomen inferius? Quatuor quippe sunt: nomen, & res, cognitio nominis, & cognitio rei. Sicut ergo primum secundo, cur non & tertium quarto antecellat? Sed si non antecellat, non etiam subiiciendum est.

AVG. Mire omnino te video & tenuisse quid cōcesseris, & explicasse quid senseris. Sed ut opinor intelligis, hoc tibi trisyllabum nomen, quod sonat cum dicimus Vitium, melius esse quam id quod significat, cum ipsius cognitio nominis multo sit inferior cognitione vitiorum. Licet itaque constituas etiam ista quatuor atque consideres, nomen & rem, cognitionem nominis & cognitionem rei. Primum secundo iure præponimus. Hoc enim positum nomen in carmine, cum ait Persius. Sed stupet hic vitio, non modo nihil vitij fecit in versu, sed nonnihil etiam ornatus dedit: cum tamen res ipsa quæ significatur hoc nomine, in quocunque inest, cogit esse vitiosum. At non ita & tertium quarto, sed quartum tertio videmus excellere. Huius enim cognitio nominis vilis est præ cognitione vitiorum. **AD.** Etiamne cum ista cognitio miseriore facit, censet esse præferendam?

Nam idem Persius omnibus pœnis, quas tyrannorum vel crudelitas excogitauit, vel cupiditas pendit, hanc vnam anteponit, qua cruciatur homines, qui vitia, quæ vitare non possunt, coguntur agnoscere. **AVG.** Potest hoc modo cognitioni huius nominis ipsam quoque virtutum cognitionem negare præferendam: quia virtutem videre nec tenere, supplicium est: quod idem ille Satyricus tyrannis ut puniantur optauit. **AD.** Deus hanc auertat amentiam. Iam enim intelligo non ipsas cognitiones, quibus animum imbuit optima omnium disciplina, esse accusandas, sed eos omnium miserrimos iudicandos, sicut & Persium iudicasse arbitror, qui tali morbo affecti sunt, cui nec tanta medicina subueniat. **AVG.** Bene intelligis, sed quoquo modo se habeat Persiana sententia, quid ad nos? Non enim horum authoritati subiecti sumus in talibus rebus. Deinde si qua cognitio cui cognitioni præferenda sit, non hic facile est explicare: satis habeo, quod effectum est, cognitionem rerum quæ significantur, etsi non cognitione signorum, ipsis tamen signis esse potiore. Quare iam illud magis magisque discutiamus, quale sit genus rerum, quas sine signis monstrari posse dicebamus per se ipsas, ut loqui, ambulare, sedere, iacere, atque huiusmodi cetera. **AD.** Iam recolo quid dicas.

AVG. Omniāne tibi videntur, quæ interrogati mox agere possumus sine signo posse monstrari, an aliquid

D
Doctrina
melior est
quam verba.

Satyra
Nempe.

F

Signa rebus
illustrantur.
Cap. X.

G quid excipis? **AD.** Ego vero etiam atque etiam genus hoc totum consideras, nihil adhuc inuenio, quod sine signo valeat doceri, nisi forte locutione, & si forte id ipsum quispiam querat, quid sit docere: video enim eum quicquid post eius interrogationem fecero, ut discat, ab eadem re non discere quam sibi demonstrari cupit: nam si me cessantem, ut dictum est, vel aliud agentem roget quispiam, quid sit ambulare, & ego statim ambulando, eum quod rogauit sine signo coner docere, unde cauebo ne id tantum putet esse ambulare, quantum ego ambulauero: Quod si putauerit, decipietur. Quisquis enim plus minusve quam ego ambulauerit, hunc ille ambulasse non arbitrabitur: & quod de hoc uno verbo dixi, transit in omnia quae sine signo monstrari posse consenseram, praeter duo illa quae excipimus. **AVG.** Accipio quidem istud. Sed nonne tibi videtur aliud esse loqui, aliud docere? **AD.** Videtur sane. Nam si esset idem, non doceret quisquam nisi loquens: cum vero & aliis signis praeter verba multa doceamus, quis de ista differentia dubitauerit? **AVG.** Quid docere & significare, nihilne interest, an aliquid differunt? **AD.** Idem puto esse. **AVG.** Nonne recte dicit qui dicit, ideo nos significare ut doceamus? **AD.** Recte prorsus. **AVG.** Quid si dicat alius, ideo nos docere ut significemus, nonne facile superiore sententia refelletur? **AD.** Ita est. **AVG.** Si ergo significamus ut doceamus, non docemus ut significemus: aliud est docere, aliud significare. **AD.** Verum dicis, nec recte idem esse utrunque respondi. **AVG.** Nunc illud responde, utrum qui docet quid sit docere, significando id agat, an aliter? **AD.** Non video quomodo aliter possit. **AVG.** Falsum est igitur quod paulo ante dixisti, doceri re posse sine signis, cum queritur quid sit ipsum docere: quando ne hoc quidem videmus sine significatione agi posse, cum aliud esse significare, aliud docere concesseris. Si enim diuersa sunt, sicut apparet, neque hoc nisi per illud ostenditur, non per se utique ostenditur, sicut tibi visum erat. Quamobrem nihil adhuc inuentum est, quod monstrari per seipsum queat praeter locutionem, quae inter alia se quoque significat: quae tamen cum etiam ipsa signum sit, nondum prorsus extat quod sine signis doceri posse videatur. **AD.** Nihil habeo cur non assentiar. **AVG.** Confessum est igitur & nihil sine signis doceri, & cognitione ipsam signis quibus cognoscimus, chariorem nobis esse oportere: quauis non omnia, quae significantur possint suis signis esse potiora. **AD.** Ita videtur. **AVG.** Quanto tandem circuitu res tantilla peracta sit, meministi ne quaso? Nam ex quo inter nos verba iaculamur, quod tandiu fecimus, haec tria ut inueniretur laboratum est: utrum nihil sine signis possit doceri: & utrum sint quaedam signa rebus quas significant praefenda: & utrum melior quam signa sit rerum ipsa cognitio. Sed quartum est, quod breuiter abs te vellem cognoscere, utrum nam ista inuenta sic putes, ut iam de his dubitare non possis. **AD.** Vellem quidem tantis ambagibus atque anfractibus esse ad certa peruentum, sed & ista rogatio tua nescio quomodo me sollicitat, & ab assensione deterret. Videris enim mihi non haec de me fuisse quaesiturus, nisi haberes quod contradiceres: & ipsa rerum implicatio totum me inspicere, ac securum respondere non sinit, verentem ne quid in tantis inuolucris lateat, quod acies mentis meae lustrare non possit. **AVG.** Dubitationem tuam non inuitus accipio: significat enim animu

minime temerarium, quae custodia tranquillitatis est maxima. Nam difficillimum omnino est non perturbari, cum ea quae quasi certa & prona & procliuia approbatione tenebamus, contrariis disputationibus labefactantur, & quasi extorquentur e manibus. Quare ut equum est, bene consideratis perspectisque rationibus cedere, ita incognita pro cognitis habere periculosum. Metus est enim ne cum saepe subruuntur, quae firmissime statuta & mansura praesumimus, in tantum odium vel timorem rationis incidamus, ut ne ipsi quidem perspicuae veritati fides habenda videatur. Sed age nunc expeditius retractemus, utrum recte ista dubitanda putaueris. Nam quaro abs te si quisquam ignarus deceptionis auium quae calamis & visco affectatur, obuiam fieret aucupi, armis quidem suis instructo, non tamen aucupati, sed iter agenti, quo viso premeret gradum, secumque ut sit admirans cogitaret & quareret, quidnam sibi hominis ille vellet ornatus: aucups autem cum in se videret attentum, ostentandi se studio cannas expediret, & prope animaduersam aliquam auiculam fistula & accipitre figeret, subigeret & caperet, nonne illum spectatorem suum doceret nullo significato, sed re ipsa quod ille scire cupiebat? **AD.** Metuo ne quid hic tale sit, quale de illo dixi, qui querit quid sit ambulare. Neque enim video & hic totum illud aucupium esse monstratum. **AVG.** Facile est hac cura te exuere. Adde enim, si ille ita intelligens esset, ut ex hoc quod vidit, totum illud genus artis agnosceret. Satis est namque ad rem, de quibusdam rebus tametsi non omnibus, & quosdam homines docere posse sine signo. **AD.** Hoc etiam ego possum illi addere. Si enim sit bene intelligens paucis passibus ambulatione monstrata, totum quid sit ambulare cognoscet. **AVG.** Facias per me licet, nec tantum nihil resisto, verum etiam faueo. Vides enim ab utroque nostrum id effici, ut quaedam quidem doceri sine signis queant, falsumque illud sit quod nobis paulo ante videbatur, nihil esse omnino quod sine signis possit ostendi. Iam enim ex his non vnum aliquid, aut alterum, sed milia rerum animo occurrunt, quae nullo signo dato per se ipsa monstrantur. Quid enim dubitemus oro te? Nam ut hominum omittam innumerabilia spectacula in omnibus theatris sine signo ipsis rebus exhibentium, solem certe istum lucemque haec omnia perlustrantem atque vellicantem, lunam & cetera sydera, terras & maria, quaeque in his innumerabiliter gignuntur, nonne per se ipsa exhibet atque ostendit deus & natura cernentibus? Quod si diligentius consideremus, fortasse nihil inuenies, quod per sua signa discatur. Cum enim mihi signum datur, si nescientem me inuenit, cuius rei signum sit, docere me nihil potest. Si vero scientem, quid disco per signum? Non enim mihi rem quam significat ostendit verbum cum lego. Et Saraballae eorum Daniel, non sunt immutatae. Nam si quaedam capitum tegmina nuncupantur hoc nomine, num ego hoc audio, aut quid sit caput, aut quid sint tegmina didici? ante ista noueram, neque cum appellarentur ab aliis, sed cum a me viderentur, eorum est mihi facta notitia. Etenim cum primum istae duae syllabae cum dicimus, caput, aures meas impulerunt, tam nesciui quid significarent, quam cum primo audirem legeremve, Saraballas. Sed cum saepe dicerent, caput, notans atque animaduertens quando diceretur, reperi vocabulum esse rei, quae mihi iam erat videndo notissima. Quod priusquam reperissem, tantum mihi sonus erat hoc verbum: signu vero esse didici,

A se didici quando cuius rei signum esset inueni, quā quidem, ut dixi, nō significatu, sed aspectu didiceram. Itaque magis signū re cognita, quā signo dato ipsa res discitur. Quod ut apertius intelligas, finge nos primum nunc audire quod dicitur, caput: & nescientes utrū vox ista sit tantūmodo sonans, an aliquid etiam significans quærere quid sit caput: memēto nos non rei quæ significatur, sed ipsi signi velle habere notitiā, quā caremus profecto quandiu cuius signum est ignoramus. Si ergo ita quærentibus res ipsa digito demonstratur, hac conspecta discimus signum quod audieramus tantum, nō dum noueramus. In quo tamē signo cum duo sint, sonus & significatio, sonum certe non per signum percipimus, sed eo ipso aure pulsata, significationem autem re quæ significatur aspecta. Nam illa intentio digiti significare nihil aliud potest, quā illud in quod intenditur digitus. Intentus est autem non in signum, sed in membrū quod caput vocatur. Itaque per illam neque rem possum nosse quā noueram, neque signū in quod intentus digitus non est. Sed de intēione digiti non nimis curo, quia ipsius demonstrationis signum mihi videtur potius, quā rerum aliquarum quæ demonstratur.

B Sicut aduerbium quod ecce dicimus: nam & cum hoc aduerbio digitum solemus intendere, ne vnū demonstrandi signum non sit satis. Et id maxime tibi nitor persuadere si potero, per ea signa quæ verba appellantur nos nihil discere: potius enim, ut dixi, vim verbi, id est, significationem quæ latet in sono, re ipsa quæ significatur cognita discimus, quā illam tali significatione percipimus. Et quod dixi de capite, hoc etiam de tegminibus, deque aliis rebus innumerabilibus dixerim: quas tamē cum iam nouerim, Saraballas adhuc vsque non noui: quas mihi si gestu quispiam significarit aut pinxerit, aut aliquid cui similes sunt, ostenderit, ne dicam non me docuerit, quod facile obtinerem, si paulo amplius loqui vellem, sed dico id quod proximum est, non verbis docuerit. Quod si eis forte conspectis, cum simul adero me admonuerit, dicēs: Ecce Saraballa, discam rem quam nesciebam, non per verba quæ dicta sunt, sed per eius aspectum, per quem factum est, ut etiam nomen illud quid valeret, noscerem ac tenerem. Non enim cum rem ipsam didici, verbis alienis credidi, sed oculis meis: illis tamē fortasse ut attenderem credidi, id est, ut aspectu quærerem quid viderem.

Credere &
scire quid
differant.
Cap. XI.

C Hactenus verba valuerunt, quibus ut plurimum triuam, admonent tantū, ut quæramus res, non exhibēt ut nouerimus. Is me autem aliquid docet, qui vel oculis, vel vlli corporis sensui, vel ipsi etiam menti præbet ea quæ cognoscere volo. Verbis igitur nisi verba non discimus, immo sonitum strepitumque verborum: nam si ea quæ signa non sunt, verba esse non possunt, quāuis iam auditum verbum, nescio tamen verbum esse, donec quid significet sciam. Rebus ergo cognitis, verborum quoque cognitio perficitur: verbis vero auditis, nec verba discuntur. Non enim ea verba quæ nouimus, discimus: aut quæ non nouimus, didicisse nos possumus confiteri, nisi eorum significatione percepta, quæ non auditione vocum emissarum, sed rerum significationum cognitione contingit. Verissima quippe ratio est, & verissime dicitur cum verba proferuntur, aut scire nos quid significant, aut nescire. Si scimus, commemorari potius quā discere: si autem nescimus, nec commemorari quidem, sed fortasse ad quærendum admoneri. Quod si dixeris, tegmina quidem illa capitum, quorum nomen sono tantum tenemus, nō nos

posse nisi visu cognoscere, neque nomen ipsum plenus, nisi ipsis cognitis nosse: quod tamen de ipsis pueris accepimus, ut regem ac flammam fide ac religione superauerint, quas laudes domino cecinerint, quos honores ab ipso etiam inimico meruerint, num aliter nisi per verba didicimus: respondebo, cuncta quæ illis verbis significata sunt, in nostra notitia iam fuisse. Nam quid sint tres pueri, quid fornax, quid ignis, quid rex, quid denique illæsi ab igne, cæteraque omnia iam tenebam, quæ verba illa significant. Ananias vero & Azarias & Misaël tam mihi ignoti sunt quā Saraballa: nec ad eos cognoscendos hæc me nomina quicquam adiuuauerunt, aut adiuuare iam potuerunt. Hæc autem omnia quæ in illa leguntur historia, ita illo tempore facta esse, ut scripta sunt, credere me potius, quā scire confiteor: neque istam differentiam iidem ipsi, quibus credimus nescierunt. Ait enim propheta: Nisi credideritis, non intelligetis. Quod non dixisset profecto, si nihil distare iudicasset. Quod ergo intelligo, id etiam credo: at non omne quod credo, etiam intelligo. Omne autem quod intelligo, scio: non omne quod credo, scio: nec ideo nescio quā sit vtile credere etiam multa quæ nescio. Cui vtilitati hanc quoque adiungo de tribus pueris historiam: quare pleraque cum scire non possim, quanta tamen vtilitate credantur, scio. De vniuersis autem quæ intelligimus, non loquentem, qui personat foris, sed intus ipsi menti præsentem consulimus veritatem, verbis fortasse ut consulamus admoniti. Ille autem qui consultitur, docet, qui in interiore homine habitare dictus est Christus, id est, incommutabilis dei virtus. Atque sempiterna sapientia: quam quidem omnis rationalis anima consulit, sed tantum cuique panditur, quantum capere propter propriam, siue malam, siue bonam voluntatem potest. Et si quando fallitur, non fit vitio cōsultæ veritatis, ut neque huius quæ foris est lucis vitium est, quod corporei oculi sæpe falluntur: quam lucem de rebus visibilibus consuli fatemur, ut eas nobis quantum cernere valeamus ostendat. Quod si & de coloribus lucem, & de cæteris quæ per corpus sentimus, elementa huius mundi eademque corpora quæ sentimus, sensusque ipsos quibus tanquam interpretibus ad talia noscenda mens vtitur: de iis autem quæ intelliguntur, interiorē veritatem ratione consulimus: quid dici potest, vnde clareat, verbis nos aliquid discere præter ipsum qui aures percutit sonum? Nanque omnia quæ percipimus, aut sensu corporis, aut mente percipimus. Illa sensibilia, hæc intelligibilia, siue ut more nostrorum authorum loquar, illa carnalia, hæc spiritalia nominamus. De illis dum interrogamur, respondemus, si præsto sunt ea quæ sentimus: velut cum à nobis quæritur intuentibus lunam nouam, qualis aut vbi sit. Sic ille qui interrogat, si non videt, credit verbis, & sæpe non credit. Discit autem nullo modo, nisi & ipse quod dicitur videat, vbi iam non verbis sed quæ sonauerunt, sed rebus ipsis & sensibus discit. Nam verba eadem sonant videnti, quæ non videnti etiam sonauerant. Cum vero non de iis, quæ coram sentimus, sed de iis quæ aliquando sensimus quæritur, non iam res ipsas, sed imagines ab eis impressas memoriæque mandatas loquimur: quæ omnino quomodo vera dicamus cum falsa intueamur ignoro, nisi quia non nos ea videre ac sentire, sed vidisse ac sensisse narramus. Ita illas imagines in memoriæ penetralibus rerum ante sentiarum quædam documenta gestamus, quæ animo contemplātes

D

Daniel. 3.

Esa. 7.

E

Christus intus docet.
Cap. XII.

F

[aliud.

G Contemplantes bona conscientia non mentimur cum loquimur, sed nobis sunt ista documēta: Is autē qui audit, si ea sensit atque affuit, non discit meis verbis, sed recognoscit ablatist secū & ipse imaginibus. Si autem ille non sensit, quis non eū credere potius verbis quā discere intelligat? Cum vero de iis agitur quæ mente conspiciamus, id est, intellectu atq; ratione, ea quidē loquimur quæ præsentia contuemur in illa interiore luce veritatis, qua ipse qui dicit homo interior, illustratur & fruitur: sed tunc quoq; noster auditor, si & ipse illo secreto ac simplici oculo videt, nouit quod dico sua contemplatione, non verbis meis. Ergo ne hunc quidē doceo vera dicens vera intuentem, docetur enim non verbis meis, sed ipsis rebus deo intus pandente manifestius. Itaq; de his etiam interrogatus respondere posset. Quid autem absurdius, quā eum putare locutione mea doceri, qui posset antequā loquerer ea ipsa interrogatus exponere? Nam quod sæpe contingit, ut interrogatus aliquid neget, atque ad id fatendum aliis interrogationibus vrgeatur, sit hoc imbecillitate cernentis, qui de re tota illam lucem consulere nō potest:

H quod ut partibus faciat, admonetur, cum de istis partibus interrogatur, quibus illa summa constat, quā totā cernere non valebat. Quod si verbis perducitur eius qui interrogat, non tamen docentibus verbis, sed eo modo inquirentibus, quo modo est ille à quo quæritur intus discere idoneus: velut si abs te quærerem hoc ipsum quod agitur, vtrum nā verbis doceri nihil possit, & absurdū tibi primo videretur non valenti totū conspicere. Sic ergo quærare oportuit, ut tuæ sese vires habeant ad audiendum illum intus magistrū, ut dicerēt ea quæ me loquente vera esse confiteris & certus es, & te illa nosse cōfirmas. Vnde didicisti: responderes fortasse quod ego docuissem. Tum ego subnecterē, Quid si me hominem volantem vidisse dicerem, itā ne te certū verba mea redderent, quemadmodū si audires sapientes homines stultis esse meliores? Negares profecto & responderes, illud te non credere, aut etiā, si crederes ignorare, hoc autem certissime scire. Ex hoc iam nimirum intelligeres, neq; in illo quod me affirmante ignorares, neq; in hoc quod optime scires aliquid te didicisse verbis meis, quandoquidem etiam interrogatus de singulis, & illud ignorū, & hoc tibi notum esse iurares. Tum vero totum illud quod negaueras, fatereris, cum hæc ex quibus cōstat clara & certa esse cognosceres, omnia scilicet quæ loquimur, aut ignorare auditorem vtrum vera sint, aut falsa esse non ignorare, aut scire vera esse. Horum trium in primo aut credere, aut opinari, aut dubitare: in secundo aduersari atq; rennuere: in tertio attestari: nusquam igitur discere. Quia & ille qui post verba nostra rem nescit, & qui se falsa nouit audisse, & qui posset interrogatus eadem respondere quæ dicta sunt, nihil verbis meis didicisse conuincitur.

Oratio non
semper patet
facit animi
mum.
Cap. XIII.

Quamobrem in iis etiam quæ mente cernuntur, frustra cernentis loquelas audit quisquis ea cernere nō potest, nisi quia talia quandiu ignorantur vtile est credere. Quisquis autem cernere potest, intus est discipulus veritatis, foris index loquentis, vel potius ipsius locutionis: Nam plerunque scit illa quæ dicta sunt, eo ipso nesciente qui dixit: Veluti si quisquam Epicureis credens, & mortalem animam putans, eas rationes quæ de immortalitate eius à prudētioribus tractatæ sunt, eloquatur illo audiente qui spiritalia contueri potest. Iudicat iste eum vera dicere. At ille qui dicit, vtrum vera dicat ignorat, imò etiam falsissima existimat. Num igitur

putandus est ea docere, quæ nescit? Atqui iisdē verbis utitur, quibus uti etiam sciens posset. Quare iam ne hoc quidem relinquitur verbis, ut his saltem loquentis animus iudicetur. Siquidem incertum est vtrum ea quæ loquitur sciat. Adde mentientes atque fallentes, per quos facile intelligas non modo non aperiri, verum etiam occultari animum verbis. Nam nullo modo ambigo id conari verba veracium, & id quodammodo profiteri, ut animus loquentis appareat, quod id obtineret omnibus concedentibus, si loqui mentientibus non liceret. Quanquam sæpe experti fuerimus & in nobis & in aliis, non earum rerum quæ cogitantur verba proferri: quod duobus modis posse accidere video, cum aut sermo memoriæ mandatus & sæpe decursus alia cogitantis ore funditur, Quod nobis cum hymnum canimus sæpe contingit: aut cum alia pro aliis verba præter voluntatem nostrā linguæ ipsius errore profiliunt. Nam hic quoque non earum rerum signa, quas in animo habemus audiuntur. Nā mentientes quidē cogitant etiam de iis rebus quas loquuntur, ut tametsi nesciamus an verū dicant, sciamus tamen eos, in animo habere quod dicunt, si non eis aliquid duorū quæ dixi accidat. Quæ si quis & interdū accidere contendit, & cum accidit apparere, quanquam sæpe occultum est, & sæpe me fallit audientem, non resisto. Sed his accidit aliud genus, sanè late patens, & tamen innumerabilium dissensionum atque certaminum: cum ille qui loquitur, eadem quidem significat quæ cogitat, sed plerunque tantum sibi & aliis quibusdam: ei vero cui loquitur & item aliis nonnullis, non idem significat. Dixerit enim aliquis audientibus nobis, ab aliquibus beluis hominē virtute superari: nos ilico ferre non possumus, & hanc tam falsam pestiferamq; sententiā magna intentione refellimus: cum ille fortasse virtutē, vires corporis vocet, & hoc nomine id quod cogitauit enunciet: nec mentiatur, nec erret in rebus, nec aliud aliquid voluens animo, mandata memoriæ verba cōtexit, nec linguæ lapsu aliud quā voluebat sonat: sed tātummodo rem quam cogitat, alio quā nos nomine appellat: de qua illi statim assentiremur, si eius cogitationem possemus inspicere, quam verbis iam prolatis explicataq; sententia sua, nondū nobis pandere valuit. Huic errori definitionem mederi posse dicunt: ut in hac quæstione si definiret quid sit virtus, eluceret aiunt non de re, sed de verbo esse controuersiam: quod ut concedam ita esse, quotus quisq; bonus definitor inueniri potest: & tamen aduersus disciplinam definendi multa disputata sunt, quæ neque hoc loco tractare opportunum est, nec vsquequaque à me probantur. Omitto quod multa non bene audimus, & quasi de auditis diu multumq; contendimus: Velut tu nuper verbo quodam Punico, cum ego misericordiam dixissem, pietatē significari te audisse dicebas ab eis quibus hæc lingua magis nota esset. Ego autem resistens, quod acceperis tibi omnino excidisse assereram. Visus enim mihi eras non pietatem dixisse, sed fidem, cum & coniunctissimus mihi assideres, & nullo modo hæc duo nomina similitudine soni aurem decipiant. Diu te tamen arbitratus sum nescire quid tibi dictum sit, cum ego nescirem quid dixeris. Nam si te bene audissem, nequaquā mihi videretur absurdū pietatem & misericordiam vno vocabulo Punice vocari. Hæc plerunque accidunt, sed ea ut dixi omittamus, ne calumniam verbis de audiendi negligentia, vel etiā de surditate hominum videar commouere. Illa magis angunt quæ superius

audientia.

D. DIVI AVRE.

LII AVGVSTINI HIPPO-
NENSIS EPISCOPI DE
IMMORTALITATE
ANIMAE LIBER.

SI ALICVBI est disciplina, nec esse nisi in eo quod vivit potest, & semper est, neque quicquam in quo quid semper est, potest esse non semper, semper vivit, in quo est disciplina. Si nos sumus qui ratiocinamur, id est, animus noster, nec recte ratiocinari sine disciplina potest, nec sine disciplina esse animus, nisi in quo disciplina non est, potest esse in hominis animo disciplina. Est autem alicubi disciplina: nam est, & quicquid est, nusquam esse non potest. Item disciplina non potest esse, nisi in eo quod vivit. Nihil enim quod non vivit, aliquid discit. Nec esse in eo quod nihil discit disciplina potest. Item semper est disciplina. Nam quod est, atque immutabile est, semper sit necesse est. Esse autem disciplinam nemo negat. Et quisquis fatetur fieri non posse, ut ducta per medium circum linea non sit omnium, quæ non per medium ducuntur maxima, idque esse alicuius disciplinæ, immutabilem disciplinam esse non negat. Item nihil in quo quid semper est, potest esse non semper. Nihil enim quod semper est, patitur sibi subtrahi aliquando id in quo semper est. Iam vero cum ratiocinamur, animus id agit. Non enim id agit, nisi qui intelligit: nec corpus intelligit, nec animus auxiliante corpore intelligit, quia cum intelligere vult, à corpore avertitur. Quod enim intelligit, eiusmodi est semper, nihilque corporis eiusmodi est semper: Non igitur potest adjuvare animum ad intellectum nitentem, cui non impedire satis est. Item nemo sine disciplina recte ratiocinatur. Est enim recta ratiocinatio à certis ad incertorum indagacionem nitens cogitatio. Nihilque certum est in animo, quod ignorat. Omne autem quod scit animus in sese habet, nec ullam rem scientia completitur, nisi quæ ad aliquam pertineat disciplinam. Est enim disciplina quarumque rerum scientia. Semper igitur animus humanus vivit. Ratio profecto, aut animus est, aut in animo. Melior autem ratio nostra, quam corpus nostrum. Et corpus nostrum nonnulla substantia est, & melius est esse substantiam, quam nihil: Non est igitur ratio nihil. Rursum quæcunque harmonia corporis est, in subiecto corpore sit necesse est inseparabiliter, nec aliud quicquam in illa harmonia esse credatur, quod non æque necessario sit in subiecto illo corpore, in quo & ipsa harmonia non minus inseparabiliter. Mutabile est autem corpus humanum, & immutabilis ratio. Mutabile est enim omne quod semper eodem modo non est. Et semper eodem modo est, duo & quatuor & sex. Item semper eodem modo est quod est, quod quatuor habent duo & duo, hoc autem non habent duo. Duo igitur quatuor non sunt. Est autem ista ratio immutabilis: igitur ratio est. Nullo modo autem potest mutato subiecto id quod in eo est, inseparabiliter non mutari. Non est igitur harmonia corporis animus. Nec mors potest accidere immutabilibus rebus. Semper ergo animus vivit, siue ipse ratio sit, siue in eo ratio inseparabiliter.

Quædam

Prima ratio
quod anima
sit immor-
talis, ab ad-
iacente im-
mortali.
Cap. I.1. Retract.
cap. 5.

E

1. Retract.
cap. 5.Recta ra-
tificatione
quid sit.

F

1. Retract.
cap. 5.Secunda ra-
tio quia sit
immutabi-
lis, vel adia-
centis im-
mutabilis
subiectum.
Cap. II.

A perius enumeravi, ubi verbis liquidissime aure percep-
tis & Latinis non valemus, cum eiusdē linguæ simus,
loquentium cogitata cognoscere. Sed ecce iam remito
& concedo, cum verba eius auditu cui nota sunt, ac-
cepta fuerint, posse illi esse notum de iis rebus, quas si-
gnificant loquentem cogitasse: num ideo etiam quod
sunt queritur, utrum vera dixerit, discit? Num hoc
magistri profitentur, ut cogitata eorum, ac non ipsa di-
sciplinæ, quas loquendo se tradere putant, percipiatur
atque teneantur. Nam quis tam stulte curiosus est, qui
filium suum mittat in scholam, ut quid magister co-
gitet discat? At istas omnes disciplinas, quas se docere
profitentur, ipsiusque virtutis atque sapientiæ cum ver-
bis explicaverint, tum illi qui discipuli vocantur, utrum
vera dicta sint apud semetipsos considerant, interio-
rem scilicet illam veritatem pro viribus intuentes. Tunc
ergo discunt. Et cum vera dicta esse intus inveniunt,
laudant, nescientes non se doctores potius laudare, quam
doctos, si tamen & illi quod loquuntur sciunt. Fallun-
tur autem homines, ut eos qui non sunt magistros vo-
cent, quia plerumque inter tempus locutionis & tem-
pus cognitionis, nulla mora interponitur. Et quoniam
post admonitionem sermocinantis cito intus discunt,
foris se ab eo qui admonuit didicisse arbitrantur. Sed
de tota utilitate verborum, quæ si bene consideretur
non parva est, aliàs si deus fuerit requiremus. Nunc e-
nim ne plus eis, quam oportet tribueremus, admonui-
te: ut iam non crederemus tantum, sed etiam intelli-
gere inciperemus, quam vere scriptum sit autoritate
divina, ne nobis quæquam magistrum dicamus in ter-
ris, quod unus omnium magister in cælis sit. Quid sit
autem in cælis, docebit ipse à quo etiam per homines
signis admonemur & foris, ut ad eum intro conuersi
erudiamur, quem diligere ac nosse beata vita est, quam
se omnes clamant querere, pauci autem sunt qui eam
vere se inuenisse latentur. Sed iam mihi dicas velim,
quid de hoc toto meo sermone sentias? Si enim vera es-
se quæ dicta sunt nosti, etiam de singulis sententiis in-
terrogatus ea te scire dixeris. Vides ergo à quo ista di-
diceris. Neque enim à me, cui roganti omnia respon-
deres. Si autem vera esse non nosti, nec ego nec ille te
docuit. Sed ego quia nunquam possum docere, ille quia
tu adhuc non potes discere.

C A D. Ego vero didici
admonitione verborum tuorum, nihil aliud verbis quam
admoneri hominem ut discat, & paratum esse, quod
per locutionem aliquanta cogitatio loquentis appa-
ret. Vtrum autem vera dicatur, cum docere solum, qui
se intus habitare cum foris loqueretur admonuit, Quæ
iam fauente ipso tanto ardentius diligam, quanto ero
in discendo prouectior. Veruntamen huic orationi
tuæ, qua perpetua usus es, ob hoc habeo maxime gra-
tiam, quod omnia quæ contradicere paratus eram, præ-
occupauit atque dissoluit, nihilque omnino abs te dere-
lictum est, quod me dubium faciebat, de quo non ita
mihi responderet secretum illud oraculum, ut tuis ver-
bis assereretur.

Math. 23.

† præstante.

G Quāda constātia virtus est, & omnis cōstantia im-
mutabilis est, & omnis virtus potest aliquid agere, nec
cum nō agit aliquid, virtus nō est. Omnis porro actio
mouetur, aut mouet. Aut igitur nō omne quod mouet,
aut certe nō omne quod mouet mutabile est, aut om-
ne quod alio mouet, nec mouet ipsum aliquid, mortale
est. Neq; mortale quicquā immutabile. Quare de cer-
to iam & sine vlla disiunctione concluditur, non om-
ne quod mouet mutari. Nullus autem motus sine sub-
stantia: & omnis substantia, aut viuit aut non viuit: at-
que omne quod non viuit exanime est: nec est vlla ex-
animis actio. Illud igitur quod ita mouet, vt non mu-
tetur, non potest esse nisi viua substantia. Hæc autem
omnis per quoslibet gradus corpus mouet quod muta-
bile est. Corpus autem non nisi secundū tempus mo-
uetur: ad hoc enim pertinet tardius, & celerius moue-
ri: conficitur esse quiddam, quod tempore moueat, nec
tamen mutetur. Omne autem quod tempore mouet
corpus, tametsi ad vnum finem tendat, tamē nec simul
potest omnia facere, nec potest non plura facere: neque
enim valet quauis opē agatur, aut perfecte vnum ef-
fe, quod in partes secari potest, aut vllum esse sine par-
tibus corpus, aut sine morarum interuallo tempus, aut
vero vel breuissima syllaba enuncietur, cuius nō tunc
finem audias, cum iam non audis initium. Porro quod
sic agitur, & expectatiōe opus est, vt peragi, & memo-
ria, vt comprehendi queat quantum potest. Et expe-
ctatio futurarum rerum est, præteritarum vero me-
moria. At intentio ad agendum præsentis est tempo-
ris, per quod futurum in præteritum transit, nec cœpti
motus corporis expectari finis potest sine vlla memo-
ria. Quomodo enim expectatur, vt definat, quod aut
cœpisse excidit, aut omnino motum esse? Rursus intē-
tio peragendi, quæ præsens est, sine expectatione finis,
qui futurus est, non potest esse: nec est quicquam quod
aut nondum est, aut iam non est. Potest igitur in agē-
do quiddam esse, quod ad ea quæ nondum sunt, perti-
neat. Possunt simul in agente plura esse, cum ea plura,
quæ aguntur, simul esse non possint. Possunt ergo etiā
in mouente, cum in eo quod mouetur non possint. At
quæcunque in tempore simul esse non possunt, & tamē
à futuro in præteritum transmittuntur, mutabilia sint
necesse est. Hinc iam colligim⁹ posse esse quiddā quod
I cum mouet mutabilia, non mutatur. Cum enim non
mutatur mouentis intentio perducendi ad finem, quē
volet corpus quod mouet, illudq; corp⁹ de quo aliquid
fit eodem motu per momenta mutetur, atq; illa inten-
tio perficiendi, quam immutatam manere manifestū
est, & ipsa membra artificis, & lignum aut lapidē ar-
tifici subiectum moueat, quis dubitet consequens esse,
quod dictū est: Non igitur si qua mutatio corpori mo-
uente animo fit, quauis in eam sit intentus, hinc eum
necessario mutari, & ob hoc etiam mori arbitrandum
est. Potest enim in hac intentione simul & memoriā
præteritorum, & expectationem futurorū habere, quæ
omnia sine vita esset: & in illa mutatione non possunt.
Quamquam & si nullus interitus sine mutatione fit, &
nulla mutatio sine motu, non tamen omnis mutatio
interitum, omnisq; motus mutationem operatur. Licet
enim ipsum corpus nostrum & motum plerūq; qua-
libet actione, & mutatum certe, vel ætate dicere, tamē
nondum interisse, id est, non esse sine vita. Liceat igitur
& animum non continuo putare priuari vita, quā-
quam ei fortasse per motum mutatio nonnulla cōtin-
gat. Si enim manet aliquid immutabile in animo,

quod sine vita esse non possit, animo etiam vita sem-
piterna maneat necesse est. Nam hoc prorsus, ita se ha-
bet, vt si primum est, sit secundum. Est autem primum.
Quis enim vt alia omittam, aut rationem numerorū
mutabilem esse audeat dicere: aut artem quamlibet nō
istā ratione constare: aut artem non esse in artifice, etiā
cum eam non exercet: aut eius esse, nisi in animo: aut
vbi vita non fit, esse posse: aut quod immutabile est a-
liquando esse non posse: aut aliud esse artem, aliud ra-
tionem? Quauis enim ars vna multarum quasi qui-
dam cœtus rationum esse dicatur, tamen ars etiam vna
ratio dici verissime atq; intelligi potest. Sed siue hoc,
siue illud sit, non minus immutabilem artem esse con-
ficitur. Artem autem nō solum esse in animo artificis,
sed etiam nusquam esse in animo artificis manifestū
est, idq; inseparabiliter. Nam si ars ab animo separabi-
tur, aut erit præter quam in animo, aut nusquam erit,
aut de animo in animum continuo transibit. At vt se-
des arti nulla sine vita est, ita nec vita cum ratione vl-
li nisi animæ. Nusquam porro esse quod est, vel quod
immutabile est non esse aliquando non potest. Si vero
ars de animo in animum transit in illo mensura dese-
rens istum, nemo artem docet, nisi amittendo, aut etiā
non nisi docētis obliuione fit aliquis peritus sine mor-
te. Quæ si absurdissima & falsissima sunt, sicuti sunt,
immortalis est animus humanus. At enim si ars ali-
quando est, aliquando non est in animo, quod per obli-
uionem, atque imperitiam satis notum est, nihil ad ei⁹
immortalitatem assert argumenti huius connexio, ni-
si negetur antecedens hoc modo, Aut est aliquid in a-
nimo, quod in præsentī cogitatione non est: aut nō est
in erudito animo ars musica, cum de sola geometrica
cogitat. Hoc autem falsum est, illud igitur verum. Nō
autem quicquam se habere animus sentit, nisi quod in
cogitationem venerit. Potest igitur aliquid esse in ani-
mo, quod esse in se animus ipse non sentiat. Id autem
quandiu sit nihil interest. Nanque si diutius fuerit in
aliis animus occupatus, quā vt intentionem suam in
antecogitata facile possit reflectere, obliuio vel imperi-
tia nominatur. Sed cum vel nos ipsi nobiscum ratioci-
nantes, vel ab alio bene interrogati de quibusdam li-
beralibus artibus quædam inuenimus, non alibi, quā
in animo nostro inuenimus. Neq; enim, id est, inueni-
re quod facere, aut gignere: alioquin æterna gigneret
animus inuentione temporali, nam æterna sæpe inue-
nit. Quid enim tam æternum, quā circuli ratio, vel si
quid aliud in huiusmodi artibus, nec non fuisse ali-
quando, nec non fore comprehenditur? Manifestū etiā
est immortalem esse animum humanum, & om-
nes veras rationes in secretis eius esse, quauis eas, siue
ignoratione, siue obliuione, aut non habere, aut amis-
se videatur. Nunc quatenus accipienda sit animi
mutatio videamus. Si enim subiectus est animus arte,
in subiecto existente, neque subiectum immutari po-
test, quin id quod in subiecto est immutetur: qui possu-
mus obtinere immutabilem esse artem atq; rationem,
si mutabilis animus, in quo illa sunt esse conuincitur?
Quæ autem maior, quā in cōtraria solet esse muta-
tio, & quis negat animum, vt omittam cætera, stultum
aliās, aliās vero esse sapientem? Prius ergo quot modis
accipiatur, quæ dicitur animæ mutatio, videamus, quæ
vt opinor, manifestiores duntaxat clariorēq; nobis
duo sunt genere, specie vero plures inueniuntur. Nan-
que aut secundum corporis passionē, aut secundū suas
anima dicitur immutari. Secundum corporis, vt per
ætates

K numeto-
rū immuta-
bilis, quæ aīo
non sine vi-
ta inhæret:
Ratio quar-
ta. Ca. III.

Retract.
cap. 5.

M

Animus nō
mutatur ve
desinat esse
animus: Ra-
tio quinta.
Cap. V.

Quod nulla
mutatio si-
ne motu, nō
omnis mu-
tatio inter-
itum operatur.

Ars & ratio

Azates per morbos, per dolores, labores, offensiones, per voluptates. Secundum suas autem, ut cupiendo, letando, metuendo, aegrescendo, studendo, discendo. Hæ omnes mutationes, si non necessario argumento sunt mori animam, nihil quidem metuende sunt per se ipsa separatim, sed ne rationi nostræ aduersentur, quæ dictum est, mutato subiecto, omne quod in subiecto est necessario mutari, videndum est. Sed non aduersantur. Nam illud secundum hanc mutationem subiecti dicitur per quam omnino mutare cogitur nomen. Nam si ex albo cera nigrum colorem ducat alicunde, non minus cera est, & si ex quadrata rotundam formam summat, & ex molli durecat, frigescatque ex calida: at ista in subiecto sunt, & cera subiectum. Manet autem cera non magis minusve cera cum illa mutantur. Potest igitur aliqua mutatio fieri eorum, quæ in subiecto sunt, cum ipsum tamen iuxta id quod hoc est ac dicitur, non mutetur. At si eorum quæ in subiecto sunt, tanta commutatio fieret, ut illud quod subesse dicebatur, dici iam omnino non posset, veluti cum calore ignis cera in auras discedit, eamque mutationem patitur ut recte intelligatur mutatum esse subiectum, quod cera erat, & cera iam non est, nullo modo aliqua ratione quicquam eorum, quæ in illo subiecto ideo erant, quia hoc erat, manere putaretur. Quamobrem si anima subiectum est, ut supra diximus, in quo ratio inseparabiliter ea necessitate quoque qua in subiecto esse monstratur, nec nisi viua anima potest esse anima, nec in ea ratio potest esse sine vita, & immortalis ratio, immortalis est anima. Pro-
B fus enim nullo pacto non existente subiecto suo immutabilis ratio permaneret. Quod eueniret, si tanta accideret animæ mutatio, ut esse non animam faceret, id est, mori cogeret. Nulla autem illarum mutationum, quæ siue per corpus, siue per ipsam animam fiunt, quævis utrum aliqua per ipsam fiant, id est, quarum ipsa sit causa, non parua sit questio: id agit ut animam non animam faciat. Iam igitur non solum per se, verum nec nostris rationibus formidanda sunt. Ergo incubendum omnibus ratiocinandi viribus video, ut ratio quid sit, & quoties definiri possit sciatur, ut secundum omnes modos & de animæ immortalitate constet. Ratio est aspectus animi, quo per seipsum, non per corpus verum intuetur: aut ipsa veri contemplatio, non per corpus: aut ipsum verum quod contemplatur. Primum illud in animo esse nemo ambigit. De secundo & tertio queri potest, sed & secundum sine animo esse non potest. De tertio magna questio est, utrum verum illud quod sine instrumeto corporis animus intuetur sit per seipsum, & non sit in animo, aut possit esse sine animo. Quoquolibet modo autem se habeat, non id posset contemplari animus per seipsum, nisi aliqua coniunctione cum eo. Nam omne quod contemplamur, siue cogitatione capimus, aut sensu aut intellectu capimus. Sed ea quæ sensu capiuntur, extra etiam nos esse sentiuntur, & locis continentur, unde nec percipi quidem posse affirmantur. Ea vero quæ intelliguntur, non quasi alibi posita intelliguntur quam ipse qui intelligit animus, simul enim etiam intelliguntur non contineri loco. Quare ista coniunctio intuentis animi, & eius veri quod intuetur, aut ita est, ut subiectum sit animus, verum autem illud in subiecto: aut contra subiectum verum, & in subiecto animus, aut utrunque substantia. Horum autem trium si primum est, tam est immortalis animus, quam ratio secundum superiorem disputationem, quod inesse illa nisi viuo non potest. Eadem necessitas in secundo est.

Tomus primus.

Nam si verum illud quod ratio dicitur, nihil habet commutabile sicut apparet, nihil commutari potest, quod in eo tanquam in subiecto est. Remanet igitur omnis pugna de tertio. Nam si animus substantia est, & substantia rationi coniungitur, non absurde quis putaret fieri posse, ut manente illa hic esse desinat. Sed manifestum est, quandiu animus à ratione non separatur, eique cohaeret, necessario eum manere atque vivere. Separari autem qua tandem vi potest: Num corporea, cuius & potentia infirmior, & origo inferior, & ordo separatio: Nullo modo. Animal ergo? Sed etiam id quomodo? An aliter animus potentior quisquis est, contemplari rationem non potest, nisi alterum inde separaretur: At neque ratio cuiquam contemplanti defuerit, si omnes contemplentur: & cum nihil sit ipsa ratione potentius, quo nihil est incommutabilius, nullo pacto erit animus nondum rationi coniunctus eo qui est coniunctus potentior. Restat ut aut ipsa ratio à se ipsum separet, aut ipse animus ab ea voluntate separetur. Sed nihil est in illa natura inuidentia, quo minus fruendam se animo præbeat. Deinde quo magis est, eo quicquid sibi coniungitur facit ut sit, cui rei contrarius est interitus. Voluntate autem animum separari à ratione, non minus absurde quis diceret si vlla ab invicem separatio posset esse rerum, quas non continet locus. Quod quidem dici aduersus omnia superiora potest, quibus alias contradictiones opposuimus. Quid ergo? Iam ne concludendum est animum esse immortalem? An etiam si separari non potest, extingui potest? At si illa rationis vis ipsa sua coniunctione afficit animum, neque enim non afficere potest, ita profecto afficit ut ei esse tribuat. Est enim maxime ipsa ratio, ubi summa etiam incommutabilitas intelligitur. Itaque quæcumque ex se afficit, cogit esse quodammodo. Non ergo extingui animus potest, nisi à ratione separatus. Separari autem non potest, ut supra ratiocinati sumus. Non potest igitur interire.

At enim auersio ipsa à ratione per quam stultitia contingit animo, siue defectu eius fieri non potest: si enim magis est ad rationem conuersus eique inherens, ideo quod inheret incommutabili rei quæ est veritas, quæ & maxime & primitus est, cum ab ea est auersus id ipsum esse minus habet, quod est deficere. Omnis autem defectus tendit ad nihilum, & interitum nullum magis proprie oportet accipi, quam cum id quod aliquod erat nihil fit. Quare tendere ad nihilum, est ad interitum tendere. Qui cur non cadat in animum vix est dicere, in quem defectus cadit. Dantur hic cætera. Sed negatur esse consequens interire id quod tendit ad nihilum, id est, ad nihilum peruenire. Quod in corpore quoque animaduerti potest. Nam quoniam quodlibet corpus pars est mundi sensibilis, & ideo quanto maius est locique plus occupat, tanto magis propinquat vniuerso: quantoque id magis facit, tanto maius est. Maius est enim totum quam pars. Quare etiam minus sit cum minuitur necesse est. Defectum ergo patitur cum minuitur. Porro autem minuitur, cum ex eo aliquid præcisione detrahitur. Ex quo conficitur ut tali detractio tendat ad nihilum. At nulla præcisio perducit ad nihilum. Omnis enim pars quæ remanet corpus est, & quicquid hoc est, quælibet spatium locum occupat. Neque id posset, nisi haberet partes in quas identidem caderetur. Potest igitur infinite eadendo infinite minui, & ideo defectum pati atque ad nihilum tendere, quanuis peruenire nunquam queat. Quod item de ipso spatio & quolibet intervallo dici atque intelligi potest. Nam & de his etiam terminatis, dimidiam,

r verbi

Ratio quæ incommutabilis est, siue in animo, siue in corpore, ab ipso eodem animo separari nequit. Ratio sexta. Cap. VI.

E
i. Retract.
cap. 3.

Nec, si substantia ad defectum tendit animus, ob id interit. Idque sequetur capite. Ratio septima. Cap. VII.
F Quod omnis defectus tendat ad nihilum.

G verbi gratia, partem detrahendo, & ex eo quod restat semper dimidiam, minuitur interuallum, atque ad finem progreditur, ad quē tamen nullo peruenitur modo quo minus hoc de animo formidandum est. Est enim profecto corpore melior & viuacior, à quo huic vita tribuitur.

Quod si non id quod est in mole corporis, sed id quod in specie facit corpus esse, quē sententia inuictiore ratione approbatur: tanto enim magis est corpus, quanto speciosius est atque pulchrius, tātōque minus est, quanto foedius ac deformius, quā defectio non præcissione molis, de qua iam satis actum est, sed speciei putatione contingit: quærendum de hac re diligenter ac discutiendum est, ne quis affirmet animum tali defectu interire, ut quoniā specie aliqua sua priuatur dum stultus est, credatur intantum augeri posse hanc priuationem ut omnimodo specie spoliatur animum, & ea labe ad nihilum redigat cogātque interire. Quamobrem si potuerimus impetrare ut ostendatur, ne corpori quidem hoc posse accidere ut etiam ea specie priuetur, quia corpus est, iure fortasse obtinebimus multo minus auferri posse animo quo animus est.

H Si quidem nemo se bene inspexit qui nō omni corpori qualem libet animum præponendum esse fateatur.

Sit igitur nostræ ratiocinationis exordium, quod nulla res se facit aut gignit, alioquin erat antequam esset.

Quod nulla res seipsam gignat aut faciat.

Quod si falsum est, illud est verum. Item quod factum ortūve non est, & tamen est, sempiternum sit necesse est. Quam naturam & excellentiam quisquis ulli corpori tribuit, vehementer errat quidem. Sed quid pugnamus, multo enim magis eam dare animo cogimur. Ita si corpus vllum est sempiternum, nullus animus nō sempiternus est. Quoniā quilibet animus cui libet corpori præferendus est, & omnia sempiterna non sempiternis. At si quod vere dicitur, factum est corpus, aliquo faciente factum est, nec eo inferiore. Neque enim esset potens ad dandum ei quod faceret quicquid illud est quod est, id quod faciebat. Sed ne pari quidem: oportet enim faciētem melius aliquid habere ad faciēdum, quā est id quod facit. Nam de gignente nō absurde dicitur, hoc eū esse quod est illud quod ab eo gignitur. Vniuersum igitur corpus ab aliqua vi, & natura potentiore atque meliore factum est, non utique corporea. Nam si corpus à corpore factum est, non potuit vniuersum fieri. Verissimum est enim quod in exordio ratiocinationis huius posuimus, nullam rem à se posse fieri. Hæc autē vis & natura incorporea effectrix corporis vniuersi præsentē potentia tenet vniuersum. Non enim fecit atque discessit, effectumque deseruit. Ea quippe substantia quæ corpus non est, neque, ut ita dicam, localiter mouetur, ut ab ea substantia quæ locum obtinet separari queat, & illa effectoria vis vacare non potest, quin id quod ab ea factum est tueatur & specie carere non sinat, quæ est in quantumcunque est. Quod enim per se non est, si deseratur ab eo per quod est, profecto non erit: & nō possumus dicere id accepisse corpus cum factum est ut seipso iam contentum esse posset, etiam si à conditore desereretur. Quanquā si ita est, magis id habet animus quem corpori præstare manifestum est. Atque ita de proximo immortalis probatur, si potest esse per seipsum. Quicquid enim tale est, incorruptibile sit necesse est, ac per hoc interire non possit, quia nihil se deserit. Sed corporis mutabilitas in prōptu est, quod ipsius vniuersi corporis vniuersus motus satis indicat. Vnde diligenter inspicientibus quantum talis natura inspicere potest, ordinata mutabilitate id quod mutabile

est mutari reperitur. Quod autem per se est, nec motū **K** quidem habet vllum, omni copia sibi in seipso existēte, quia motus omnis ad aliud est, cuius indiget quod mouetur. Adest igitur species vniuerso corpori, meliore natura sufficiente atque obtinente quæ fecit. Quare illa mutabilitas non adimit corpori corpus esse, sed de specie in specie transire facit motu ordinatissimo. Non enim quæpiam eius pars ad nihilum redigi sinitur, cum totum capescat vis illa effectoria nec laborāte nec deside potentia, dans ut sit omne quod per illam est, in quantum est: quamobrem nemo tam deuus à ratione debet esse, cui aut non sit certum corpore animum esse meliorem, aut qui hoc concessio arbitretur corpori non accidere ut corpus non sit, animo accidere ut animus non sit. Quod si non accidit, neque animus esse nisi viuat, potest, nunquam profecto animus moritur.

Mutabilitas non adimit corpori corpus esse.

Quod si quisquā non eum interitum dicat formidandum animo, quo efficitur ut nihil sit quod aliquid fuit, sed eum quo dicimus, ea mortua quæ vita carent, attendat quod nulla res seipsa caret. Est autem animus vita quædam, vnde omne quod animatum est, viuat: Omne autē inanime quod animari potest, mortuū, id est, vita priuatū intelligitur. Non ergo potest animus mori. Nam si carere poterit vita nō animus sed animatum aliquid est. Quod si absurdum est, multo minus hoc genus interitus timendū est animo, quod vitæ certe non est timendum. Nam prorsus si tum moritur animus, cū eum deserit vita illa, ipsa vita quæ hunc deserit multo melius intelligitur animus, ut iam non sit animus quicquid à vita deserit, sed ea ipsa vita quæ deserit. Quicquid em̄ vita desertum mortuum dicitur, id ab anima desertum intelligitur: hæc autem vita quæ deserit ea quæ moriūtur, quia ipsa est animus, & seipsam non deserit, nō moritur animus.

Animus vita est, sic vita carere non potest. Nona rō, & id agitur subsequēti capite. Cap. IX.

Nisi forte vitam temperationem aliquam corporis, ut nonnulli opinati sunt, debemus credere. Quibus profecto nunquam hoc visum esset, si ea quæ vere sunt & incommutabilia permanent, eodem animo à corporis consuetudine alienato atque purgato videre valuissent. Quis enim bene se inspiciens, nō expertus est tanto se aliquid intellexisse syncerius, quanto remouere atque subducere intentionem mentis à corporis sensibus potuit: Quod si temperatio corporis esset animus, non utique id posset accidere. Non enim ea res, quæ naturam propriam nō haberet neque substantia esset, sed in subiecto corpore tanquā color & forma inseparabiliter inesset, vllō modo se ab eodem corpore ad intelligibilia percipiēda conaretur auertere, & in quantum id posset, in tantū illa posset intueri, eaque visione melior & præstantior fieri. Nullo quippe modo forma vel color, vel ipsa etiā corporis temperatio, quæ certa cōmixtio est earū quatuor naturarū, quibus idē corpus subsistit, auertere se ab eo potest, in quo subiecto est inseparabiliter. Ad hæc ea quæ intelligit animus cū se auertit à corpore, non sunt profecto corporea, & tamē sunt maxime quæ sunt, nam eodem modo semper sese habent. Nam nihil absurdius dici potest quā ea esse, quæ oculis videmus, ea nō esse, quæ intelligentia cernimus, cum dubitare dementis sit, intelligentiā incommutabiliter oculis anteferri. Hæc autē quæ intelliguntur eodē modo esse habentia cū ea intuetur animus, satis ostēdit se illis esse cōiunctum, miro quodā eodemque incorporali modo, scilicet nō localiter. Nāque aut in illo sunt, aut ipse in illis. Et vtrūlibet horū sit, aut ut in subiecto alterū in altero est, aut vtrū quæ substantia est, sed si illud primū, nō est in subiecto corpore animi ut color & forma: quia vel

Animus nō est temperatio corporis. Ratio decima. Cap. X.

A vel ipse substantia est, vel alteri substantiæ quæ corpus non est, in subiecto inest. Si autem hoc secundum verum est, non est in subiecto corpore tanquam color animus, quia substantia est. Temperatio autem corporis in subiecto corpore est tanquam color, Non est ergo temperatio corporis animus, sed vita est animus. Et si nulla res se deserit, & id moritur quod vita deserit. Non igitur animus mori potest.

Animus nec p falsitatem perit veritati contraria, et si animi est causa veritas Ratio vnde. Ca. XI.

B Rursus igitur si quid metuendum est, id est, metuendum ne deficiendo animus intereat, id est, dum ipsa existendi specie priuatur. De qua re quanquam satis esse dictum arbitrer, & quam hoc fieri non possit certa ratione monstratum sit, tamen etiam hoc attendendum est, non esse aliam causam huius formidinis, nisi quia fatendum est in defectu quodam esse animi stultum, & in essentia certiore atque pleniore sapientem. Sed si, quod nemini dubium est, tunc est animus sapientissimus, cum veritatem quæ semper eodem modo est intuetur, ei quæ immobilis inhaeret diuino amore coniunctus, & illa omnium, quæ quoquomodo sunt summe maximeque est, aut ab illa est animus in quantum est, aut per se ipsum est. Sed si per se ipsum est, quoniam ipse sibi causa existendi est, & nunquam se deserit, nunquam interit, ut supra etiam disputauimus. Si vero ex illa, diligenter opus est querere, quæ res ei possit esse contraria, quæ animo auferat animi esse quod illa præbet. Quid est igitur? An forte falsitas, quia illa veritas? Sed non manifestum est atque in promptu situm, quantum nocere animo falsitas possit. Non enim amplius potest quam fallere. At nisi qui uiuit, fallitur nemo. Non igitur falsitas interimere animi potest. Quod si hæc non potest, quæ contraria veritati est, auferre animo animi esse quod ei veritas dedit, ita enim est inuictissima veritas, quid aliud inuenitur quod auferat animo id quod est animus? Nihil profecto. Nam nihil est contrarium valentius ad id auferendum quod sit ab eius contrario.

Veritati à qua est animus qd est, quatenus ipsa est, nihil contrarium. Ratio duodecima. Cap. XII.

C At si veritati contrarium ita queramus, ut non in quantum veritas est, sed in quantum summe maximeque est, quanquam intantum est id ipsum in quantum est veritas, siquidem veritatem eam dicimus qua vera sunt omnia, in quantumcunque sunt, intantum autem sunt in quantum vera sunt, tamen nullo modo id defugerim, quod mihi euidentius suffragatur. Nam si nulla essentia in quantum essentia est, aliquid habet contrarium, multo minus habet contrarium prima illa essentia quæ dicitur veritas, in quantum essentia est. Primum autem verum est. Omnis enim essentia non ob aliud essentia est, nisi quia est. Esse autem non habet contrarium, nisi non esse: unde nihil est essentiae contrarium. Nullo modo igitur res vlla esse potest contraria illi substantiæ, quæ maxime ac primitus est. Ex qua si habet animus id ipsum quod est, non enim alium de hoc habere potest, qui ex se non habet, nisi ab illa re quæ illo ipso est animo præstantior, nulla res est qua id amittat, quia nulla res ei rei est contraria qua id habet, & propterea esse non desinit. Sapientiam vero, quia conuersionem habet ad id ex quo est, auersione illam potest amittere. Conuersioni namque auersio contraria est. Illud verò quod ex eo habet cui nulla res est contraria, non est unde possit amittere. Non igitur potest interire.

Animus nec in corpus conuertitur. Cap. XIII.

Hic forte oboriatur nonnulla questio, utrum sicut non interit animus, ita nec in deteriorem commutetur essentiam. Videri enim cuiuspiam potest, neque iniuria, id effectum esse ratiocinatione hac, ut animus ad nihilum non possit peruenire, conuerti autem in corpus forsitan possit. Si enim quod erat ante animus,

Tomus primus.

corpus fuerit effectum, non utique omnino non erit. Sed hoc fieri non potest, nisi aut ipse id velit, aut ab alio cogatur. Nec continuo tamen animus, siue ipse id appetierit, siue coactus fuerit, poterit corpus esse. Illud enim sequitur, ut si sit: velit, aut cogatur. At illud non sequitur, ut si velit, aut cogatur: sit. Nunquam autem volet. Nam omnis eius appetitus ad corpus, aut ut id possideat est, aut ut viuificet, aut ut quodammodo fabricetur, aut quolibet pacto ei consulat. Nihil autem horum fieri potest, si non sit corpore melior. At si erit corpus, melior corpore profecto non erit. Non igitur corpus esse volet. Neque vllum rei huius certius argumentum est, quam cum se ipsum hic interrogat animus. Ita enim facile comperit appetitum se non habere, nisi agendi aliquid, aut faciendi, aut sentiendi, aut vel tantummodo viuendi in quantum sua illi potestas est. Si autem cogitur corpus esse, a quo tandem cogitur? A quolibet, certe a potentiore. Non ergo ab ipso corpore cogi potest. Nullo enim modo, vlllo animo vllum corpus potentius. Potentior autem animus non cogit in aliquid, nisi quod suæ potestati subditum est. Nec vlllo modo animus potestati alterius animi, nisi suis cupiditatibus subditur. Cogit ergo ille animus non amplius quam quantum eius quæ cogit cupiditates sinunt. Dictum est autem cogi non posse animum, ut corpus sit. Illud etiam manifestum est, ad nullam suæ cupiditatis expletionem peruenire, dum amittit omnem cupiditatem: & amittit dum corpus sit. Non igitur potest ab eo cogi ut fiat, qui cogendi ius nisi per subditi cupiditates non habet. Deinde quisquis animus alterum animi habet in potestate, magis eum necesse est velit in potestate habere, quam corpus, & ei vel bonitate consulere, vel malitia imperitare. Non ergo volet ut corpus sit. Postremo iste animus cogens, aut animal est, aut caret corpore. Sed si caret corpore, in hoc mundo non est. Et si ita est, summe bonus est, nec potest velle alteri tam turpem commutationem. Si autem animal est: aut animal est etiam ille quem cogit, aut non est. Sed si non est, ad nihil cogi ab alio potest. Non enim habet potentiores, qui in summo est. Si autem in corpore est, ab eo rursus qui in corpore est per corpus cogitur, ad quodcunque cogitur. Quis autem dubitet nullo modo per corpus fieri tantam commutationem animo? Fieret enim si esset illo corpus potentius: quauis quicquid illud est, ad quod per corpus cogitur, prorsus non per corpus, sed per cupiditates suas cogitur, de quibus satis dictum est. Quod autem rationali anima melius est, omnibus consentientibus, deus est. Qui profecto consulit animæ, & ideo non ab eo cogi anima potest, ut conuertatur in corpus.

*** sciendi.**

† alia, Dicitur autem cupiditatem non posse animi habere, ut &c.

F Si igitur nec propria voluntate, nec alio cogente id animus patitur, unde id pati potest: an quia inuitos nos plerumque opprimit somnus, metuendum est ne quo tali defectu animus conuertatur in corpus? Quasi vero quoniam somno membra nostra marcescunt, idcirco animus sit vlla ex parte debilius. Sensibilia tantum non sentit, quia quicquid illud est, quod somnum facit, è corpore est atque in corpore operatur. Corporeos enim sensus sopit & claudit quodam modo, ita sane, ut tali commutationi corporis cedat anima cum voluptate. Quia secundum naturam est talis commutatio, quæ reficit corpus à laboribus: non tamen hæc admittit animo vel sentiendi vim vel intelligendi. Nam & imagines sensibili præsto habet, tanta expressione similitudinis, ut eo ipso tempore discerni nequeat ab iis rebus, quarum imagines sunt: & si quid intelligit eque dormienti

Nec somno ne cuiusmodi corporis affectione anime vim minuit. Cap. XIII.

r ij ac vigi-

G ac vigilantem verum est. Nam verbi gratia si per somnium disputare sibi visus fuerit, verasque rationes secutus disputando didicerit aliquid, & iam expergefatto eadem incommutabiles manent, quauis falsa reperiuntur cetera, veluti locus ubi disputatio, & persona cum qua disputatio fuisse visa erat, & verba ipsa quod ad sonum attinet quibus disputari videbatur, & alia huiusmodi, quae etiam cum ipsis sensibus sentiuntur aguntur, quae a vigilantibus, praetereunt tamen, nec vlla ex parte sempiternam praesentiam verarum rationum assequuntur. Ex quo colligitur tali commutatione corporis qualis somnus est, vsum eiusdem corporis animae non vim propriam posse minui. Postremo si quouis locum occupanti corpori, anima tamen non localiter iungitur, summis illis aeternisque rationibus quae incommutabiliter manent, nec vtrique loco continentur, prior afficitur anima quam corpus, nec prior tantum, sed etiam magis. Tanto enim prior quanto propinquior, & eadem causa tanto etiam magis quanto est corpore melior. Nec ista propinquitas loco, sed naturae ordine dicta sit. Hoc autem ordine intelligitur a summa

Rursum anima non posse in corpore mutari. Ca. XV

i. Retract. cap. 5.

H essentia speciem corpori per animam tribui, quae est in quantumcunque est. Per animam ergo corpus subsistit & eo ipso est quo animatur, siue vniuersaliter, ut mundus, siue particulariter, ut vnumquodque animal intra mundum. Quapropter consequens erat, ut anima per animam corpus fieret, nec omnino aliter posset. Quod quia non fit, manente quippe anima in eo quo anima est, corpus per illam subsistit, dantem speciem non adimittentem, commutari in corpus anima non potest. Si enim non tradit speciem quam sumit a summo bono, non per illam fit corpus, & si non per illam fit, aut non fit omnino, aut tam propinque speciem sumit quam anima: sed & fit corpus, & si tam propinque sumeret speciem, id esset quod anima, nam hoc interest. Eoque anima melior quo sumit propinquius. Tam propinque autem corpus sumeret, si non per animam sumeret. Et enim nullo interposito tam propinque vtrique sumeret. Nec inuenitur aliquid quod inter summam vitam, quae sapientia & veritas est incommutabilis, & id quod vltimum viuificatur, id est, corpus, nisi viuificans anima. Quod si tradit speciem anima corpori, ut fit corpus in quantum est, non vtrique speciem tradendo adimit.

Quod anima non vertatur in corpus.

Ne in anima quidem irrationalis rationis anima conuertitur.

Anima tota est in toto corpore & singulis partibus. Cap. XVI.

Adimit autem in corpus animam transmutando. Non igitur anima siue per seipsam corpus fit, quia non nisi anima manente corpus per eam fit: siue per aliam, quia non nisi traditione speciei fit corpus per animam, & ademptione speciei anima in corpus conuerteretur, si conuerteretur. Hoc & de irrationali anima vel vita, quod nec in eam rationalis anima conuertitur dici potest. Et ipsa enim nisi inferiore ordine rationali subiiceretur, aequae sumeret speciem, & talis esset. Tradunt ergo speciem a summa pulchritudine acceptam potentiora infirmioribus naturali ordine. Et vtrique cum tradunt, non adimunt. Eoque sunt quae infirmiora sunt, in quantum sunt, quod species eis quasi a potentioribus traditur. Quae quidem potentiora etiam meliora sunt. Quod his naturis datum est, quae non mole maiore plus possunt minoribus molibus, sed sine tumore villo localis magnitudinis eadem specie potentiora sunt quae meliora. In quo genere est anima corpore melior & potentior. Quapropter cum per illam, ut dictum est, corpus subsistat, ipsa in corpus nullo modo verti potest. Corpus enim nullum fit nisi accipiendo per animam speciem. At anima ut corpus fieret, non accipiendo spe-

ciem, sed amittendo fieri posset. Et propterea fieri non potest, nisi forte loco anima continetur, & localiter corpori iungitur. Nam si ita est, potest eam fortasse maior moles, quanquam speciosior in suam deteriore vertere speciem, ut aer maior ignem minorem. Sed non est ita. Moles quippe omnis quae occupat locum, non est in singulis suis partibus tota, sed in omnibus. Quare aliqua pars eius alibi est, & alibi alia. Anima vero non modo vniuersae mole corporis sui, sed etiam vnicuique particulae illius tota simul adest. Partis enim corporis passionem tota sentit, nec in toto tamen corpore. Cum enim quid dolet in pede, aduertit oculus, loquitur lingua, admouetur manus. Quod non fieret, nisi id quod animae in eis partibus est & in pede sentiret, nec sentire quod ibi factum est absens posset. Non enim nuncio aliquo credibile est fieri non sentiente quod nunciat: quia passio quae fit non per continuationem molis currit, ut ceteras animae partes quae alibi sunt latere non sinat, sed illud tota sentit anima quod in particula sit pedis, & ibi tantum sentit ubi fit. Tota igitur singulis partibus simul adest, quae tota simul sentit in singulis. Nec tamen hoc modo adest tota ut candor vel alia huiusmodi qualitas in vnaquaque parte corporis est. Nam quod in alia parte corpus patitur cum coloris immutatione, potest ad candorem qui est in alia parte non pertinere. Quapropter secundum partes molis a se distantes, & ipse a se distare conuincitur. Non autem ita esse in anima per sensum, de quo dictum est, probatur.

† alia.

L

† candoris.

DIVI AVRELI
LII AVGVSTINI HIPPO-
NENSIS EPISCOPI DE
ANIMAE QUANTI-
TATE LIBER.

Q VONIAM video te abundare ocio, queso ut mihi respondeas de iis quae me mouent, non ut opinor importune atque incongrue. Saepe enim cum abs te multa quaesissem, nescio qua illa Graeca sententia me deterrendum putasti, qua prohibemur ea quae supra nos sunt requirere. Nunc vero non puto nos ipsos supra nos esse: quamobrem cum de anima quaero, non sum dignus qui audiam. Quod supra nos, quid ad nos? Sed fortasse dignus qui audiam quid simus nos. AVG. Enumera breuiter quae de anima audire velis. AD. Faciam. Nam sunt mihi ista diuturna cogitatione praeparata. Quaero igitur vnde sit anima, qualis sit, quanta sit, cur corpori fuerit data, & cum ad corpus venerit qualis efficiatur, qualis cum abscesserit? AVG. Cum quaeris vnde sit anima, duo quaedam intelligere cogor. Aliter enim dicimus vnde sit homo, quae sit eius patria scire cupientes: aliter vnde sit, cum quaerimus vnde constet, id est, ex quibus elementis rebusque compositus. Quid horum scire vis cum interrogas vnde sit anima? Vtrum nam quae si regionem eius & patriam vnde huc venerit nosse desyderas, an vero quae sit eius substantia requiris? AD. Equidem

Anima substantia propria & simplex. M. Cap. I.

Socratis dictum est: ὅτι τὸ πρῶτον ἡμῶν τὸ τί τὸ πρῶτον ἡμῶν. i. Retracta. cap. 8.

Vnde sit anima.

A Equidem vtrunque scire vellem, sed quid sit sciendum prius, tuo iudicio malo committere. **AVG.** Propriam quandam habitationem animæ ac patriam, deū ipsum credo esse à quo creata est. Substantiam vero eius nominare non possum: non enim eam puto esse ex iis vñtatis notisque naturis, quas istis corporis sensibus tangimus. Nam neque ex terra, neque ex aqua, neque ex aëre, neque ex igni, neque ex his omnibus, neque ex aliquibus horum coniunctis constare animam puto. Sed quemadmodū si ex me quæreres, arbor ista ex quibus constet, notissima ista elementa quatuor nominarem, ex quibus omnia talia constare credendum est. Porro si pergeres quærere, vnde ipsa terra, vel aqua, vel aër, vel ignis constent, nihil iam quod dicerem reperirem. Sic cum quæratur, ex quibus sit homo compositus, respondere possum, ex anima & corpore. Rursum de corpore si quæras, ad illa elementa quatuor recurram. De anima vero quærēti tibi, cū simplex quiddam & propriæ substantiæ videatur esse, non aliter hæream, ac si quæras, vt dictum est, vnde sit terra. Simplex animæ natura dici potest, quia ex aliis naturis nō est. **AD.** Quomodo eam propriā velis habere substantiam, cum dixeris à deo factam, non intelligo.

B Natura enim est simplex.

Terra corpus est simplex.

Anima quatenus deo similis. Cap. II.

Anima qualis sit.

AVG. Quomodo & terram ipsam à deo factam, negare non possum: & tamen non possum dicere, ex quibus quasi aliis corporibus terra constet. Simplex enim corpus est terra eo ipso quo terra est, & ideo elementum dicitur omnium istorum corporum, quæ fiūt ex quatuor elementis. Non ergo sibi aduersatur sententia qua dicimus, & à deo animam factam & propriā quandam habere naturam. Hanc enim eius propriam naturam & suam deus ipse fecit, vt ignis, vt aëris, vt aqua, vt terræ, quo cætera ex his omnibus componerentur.

AD. Interim accipio vnde sit anima, quæ tecum sedulo retractabo, & si quid me mouerit, post requiram. Vnde quæso explices qualis sit. **AVG.** Videtur mihi esse similis deo. De anima enim, nisi fallor, requiris humana. **AD.** Id ipsum est quod abs te explicari vellem, quemadmodum sit anima similis deo, cum deum à nullo factum esse credamus, animam vero ab ipso deo factam supra dixeris. **AVG.** Quid tu difficile putas deo fuisse, vt aliquid sibi simile faceret, cum hoc in tanta varietate imaginum etiam videas nobis esse concessum.

AD. Sed nos videmur mortalia facere, deus autem immortalem animam fecit, vt opinor, nisi forte tibi aliter videtur. **AVG.** Ergo tu velles talia fieri ab hominibus qualia deus facit? **AD.** Non equidem hoc dixerim. Sed quemadmodum ipse immortalis immortale quiddam fecit ad similitudinem suam, sic & nos immortales à deo facti ad similitudinem nostram quod facimus immortale esse deberet. **AVG.** Recte diceret, si ad eius imaginem pingeres tabulam, quod in te immortale esse credis, nūc vero in ea exprimis similitudinem corporis, quod profecto mortale est. **AD.** Quomodo ergo sum similis deo, cum immortalia nulla possum facere vt ille?

AVG. Quomodo nec imago corporis tui potest hoc valere quod tuum corpus valet, sic anima non mirandum est, si potentiam tantam non habet, quantam ille ad cuius similitudinem facta est. **AD.** Et hoc interim satis est. Dic nūc quanta sit anima. **AVG.**

Quomodo quæris quanta sit? Non enim intelligo, vtrum eius quasi spatium latitudinis, vel longitudinis, vel roboris, vel horum simul omnium requiras, an quantum valeat nosse velis. Solemus enim quærere quan-

tus fuerit Hercules, id est, in quot pedes statura eius porrecta fuerit. Et item quantus vir fuerit, id est, quantæ potentia atq; virtutis. **AD.** Vtrunq; de anima scire cupio. **AVG.** Atqui illud superius dici nō potest, nec omnino intelligi de anima. Non enim vñlo modo, aut longa, aut lata, aut quasi valida suspicanda est anima: corporea ista sunt vt mihi videtur, & de consuetudine corporum sic animam quærimus. Ideoq; bene præcipitur etiam in mysteriis, vt omnia corporea contemnat, vnuerſoq; huic mundo renunciet, qui vt videmus corporeus est, quisquis se talem reddi desyderat, qualis à deo factus est, id est, similem deo: non enim alia salus animæ est, aut renouatio, aut reconciliatio auctori suo. Quamobrem quanta sit anima secundum inquisitionem hanc tibi respondere non possum, sed possum affirmare, neque illam longam esse, nec latam, nec robustam, neque aliquid horum, quæ in mensuris corporum quæri solent. Et hoc cur existimem, rationem tibi reddam si placet. **AD.** Placet verò, ac vehementer expeto:† videtur enim mihi quasi nihil esse anima, si nihil est horum. **AVG.** Prius ergo si videtur, ostendam tibi multas esse res, quas nō possis dicere nihil esse, nec tamen in eis inuenire aliqua huiusmodi spatia, qualia in anima esse requiris: vt non solum non tibi ex eo anima nihil esse videatur, quod in ea non inuenis longitudinem siue aliquid tale, sed eo preciosior & pluris æstimanda sit, quod nihil horum habet. Deinde vtrum vere nihil horum habeat, videbimus. **AD.** Vtere quo vis ordine ac modo, ego audire & discere paratus sum.

AVG. Recte facis. Sed volo interroganti mihi respondeas. Fortasse enim ea quæ te docere conor, ipse iam nosti: credo enim non te dubitare hanc arborem non esse omnino nihil. **AD.** Quis hoc dubitauerit? **AVG.** Quid illud? Num dubitas iustitiam multo esse hac arbore meliorem? **AD.** Ridiculum istud quidem est, quasi verò vlla sit comparatio. **AVG.** Liberaliter tecum agis. Sed illuc nunc attēde, cum constet ita hanc arborem esse deteriore quam est iustitia, vt nec comparanda quidem tibi videatur, & hoc lignum non esse nihil confessus sis, placet ne tibi vt ipsam iustitiam nihil esse credamus? **AD.** Quis hoc demens crediderit? **AVG.** Recte omnino. Sed fortasse arbor hac propterea tibi videtur esse aliquid, quod longa est pro suo modo & lata & robusta, quæ si detraxeris, nihil erit. **AD.** Ita videtur. **AVG.** Quid ergo iustitia, quam non nihil esse confessus es, imino quiddam longe diuinius hac longeq; præstantius, videtur tibi longa esse? **AD.** Nullo modo mihi iustitia aut longa aut lata, aut tale aliquid cogitāti potest occurrere. **AVG.** Si igitur nihil horū est iustitia, & tamen ipsa non nihil est, cur tibi anima nihil videtur, nisi eius aliqua longitudo sit? **AD.** Age iam nō mihi videtur ex eo nihil esse anima, quod nec longa, nec lata, nec robusta sit: sed vtrum vere ita sit, nondum à te dictum esse scis. Fieri enim potest, vt multa sint magni æstimāda quæ istis careant, sed non continuo ex hoc genere animam esse credendum puto. **AVG.** Scio istud nobis enodandum restare, & hoc me deinceps explicaturum promiseram: verū quia res subtilissima est, & longe alios mentis oculos quærīt, quā humana consuetudo in quotidianæ vitæ actibus habere solita est, admoneo te vt per ea per quæ te ducendum existimo, libens pergas, nec nostro quodam necessario circuitu defatigatus, egre tolere aliquāto te tardius ad id quod cupis peruenire. Nā prius abs te quæro, vtrū corpus vñlū putas esse, quod non

In baptismo

† aliis, expecto.

E

Animam aliquid esse. Cap. III.

F

Anima supra omnia corpora. Cap. III.

Quanta sit anima.

G pro modo suo habeat aliquam longitudinem, & latitudinem & altitudinem? AD. Quam dicas altitudinem, non intelligo. AVG. Illam dico qua efficitur, ut interiora corporis cogitentur, aut etiam sentiantur, si perlucet, ut vitrum: quanquam si hoc demas & corporibus, quantum mea opinio est, neque sentiri possunt, neque omnino corpora esse recte existimari. Hinc mihi volo aperias quid tu sentias. AD. Prorsus non dubito corpora omnia his carere non posse.

AVG. Quid illud potes cogitare, ista tria non esse nisi in corporibus? AD. Non intelligo quomodo alibi esse possint. AVG. Ergo animam non putas esse aliud quam corpus? AD. Si etiam ventum corpus esse confitemur, negare non possum corpus mihi animam videri: nam tale aliquid eam esse cogito. AVG. Corpus quidem ventum esse tam concedo, quam si me de fluctu interroges. Nam nihil aliud quam istum aërem commotum ac agitatum ventum esse sentimus, quod in loco tranquillissimo, & ab omnibus ventis quietissimo vel breui flabello approbari potest, quo etiam muscas abigentes aërem commouemus, flatumque sentimus.

H Quod cum euenerit, occultiore quodam motu celestium vel terrenorum corporum per magnum spatium mundi ventus vocatur, ex diuersis partibus mundi vel cœli nomina etiam diuersa sortitus. An tibi aliter videtur? AD. Mihi vero nihil, & probabile esse accipio quod dicis: sed ego animam non ipsum ventum, sed tale aliquid esse dixi. AVG. Dic mihi prius, utrum ipsum ventum cuius mentionem fecisti, habere aliquam longitudinem, latitudinem & altitudinem sentias. Deinde videbimus utrum tale aliquid anima sit, ut hoc modo etiam quanta sit inuestigare possimus.

AD. Quid hoc aëre longius & latius & altius facile inueniri potest, quem commotum, ventum esse nunc abs te mihi persuasum est? AVG. Recte dicis. Sed nunquidnam animam tuam putas esse nisi in corpore tuo? AD. Ita puto. AVG. Intrinsecus tantum, ut tanquam aqua utrem impleat, an tantum forinsecus, velut tectorium, an & intrinsecus & extrinsecus eam esse arbitraris. AD. Hoc sentio quod vltimum requisisti. Nam nisi esset intrinsecus, nihil in visceribus nostris vitale haberetur: nisi esset extrinsecus non etiam in cute leuiter possis sentire pungentem.

I AVG. Quid ergo amplius queris quanta sit anima, cum videas esse tantam quantam ipsa spatia corporis patiuntur? AD. Si hoc ratio docet, nihil amplius requiro. AVG. Recte facis nihil querere amplius quam docet ratio. Sed hæc ratio videtur tibi firmissima?

AD. Quando aliam non inuenio videtur. Sui enim loco queram quod me multum mouet, utrum hæc figura eadem maneat cum corpore excesserit: nam hoc inter discutienda vltimum me posuisse memini. Sed quoniam de numero animarum querere, ad quantitatem mihi videtur pertinere, non esse hoc loco prætereundum existimo. AVG. Non incongrue existimas, sed prius de spatio eius quod me adhuc multum mouet, explicemus si placet, ut etiam ego aliquid discam, si tibi iam satisfactum est. AD. Quære ut vis: nam tua ista simulata dubitatio dubitare me verissime facit de hoc ipso quod iam peractum esse præsumpseram.

AVG. Dic mihi quæso te, utrum ea quæ appellatur memoria, non tibi nomen inane videatur? AD. Cui hoc videri potest? AVG. Animam hanc esse arbitraris, an corporis? AD. Et hinc dubitare ridiculum est. Quid enim exanime corpus meminisse ali-

quid credi, aut intelligi potest? AVG. Meministi ne tandem urbis Mediolanensis? ADEOD. Valde memini. AVG. Nunc ergo quia eius facta mentio est, recordaris quanta & qualis sit. AD. Recordor sane, ac nihil recentius atque integrius. AVG. Nunc ergo cum oculis eam non videas, animo vides? AD. Ita est. AVG. Meministi credo etiam, quanto spatium terrarum hinc & a nobis longe absit. AD. Ita & hoc memini. AVG. Vides itaque animo etiam ipsam locorum distantiam? AD. Video. AVG. Cum igitur anima tua hic sit ubi corpus, nec ultra spatium eius porrigatur, ut superior ratio demonstrabat. Vnde fit ut illa omnia videat? AD. Per memoriam hæc fieri puto, non quod illis locis sit præsens. AVG. Imagines ergo illorum locorum memoria continentur. AD. Ita sentio: nam & quid ibi nunc agatur ignoro, quod utique non ignorarem, si animus meus usque ad ea loca porrigeretur, præsentiaque sentiret. AVG. Verum mihi videris dicere. Sed certe istæ imagines corporum sunt. AD. Ita necesse est: non enim aliud sunt vrbes terrarum quam corpora. AVG. Nunquam ne intuitus es parua specilla, aut nunquam in pupilla oculi alieni faciem tuam vidisti? AD. Immo sæpe. AVG. Cur multo breuior quam est apparet? AD. Quid enim velles aliud quam ut pro modo speculi videretur? AVG. Necesse est ergo imagines corporum si parua sunt corpora in quibus apparent, paruas apparere. AD. Necesse omnino. AVG. Cur ergo cum tam paruo spatio sit anima quam corpus est eius, tam magnæ in ea possunt exprimi imagines, ut & vrbes, & latitudo terrarum, & quæque alia ingentia apud se possit imaginari? Volo enim cogites paulo diligentius, quanta & quam multa memoria nostra contineat, quæ utique anima nostra continentur. Qui ergo fundus est, qui sinus, quæ immensitas quæ possidet hæc capere, cum & eam tantam quantum corpus est, superior ratio docuisse videatur? AD. Non inuenio quid respondeam, nec satis explicare possum, quantum me ista moueant: & multum me ipse derideo qui superiori rationi tam cito cōsenserā, ut ex isto corporis modo quanta sit anima terminarem. AVG. Non ergo iam tibi tale aliquid videtur qualis ventus est. AD. Nullo modo. Nam etiam si aër iste cuius quasi flatum & ventum esse probabiliter creditur, vniuersum istud mundum possit implere, innumerabiles tales tantosque mundos secum anima imaginari potest, quas imagines quo spatio contineat suspicari non possum. AVG. Vide ergo ne melius sit eam credere, ut superius dixeram, nec longam, nec latam, nec altā, sicut mihi de iustitia cōcesseras. AD. Facile assentirem, nisi me plus cōturbaret, quo rursus pacto tantorum spatiorum imagines innumerabiles nulla sua & longitudine & latitudine & altitudine capere possit. AVG. Inuenimus hoc fortasse quantum licet, si prius diligenter discutiamus hæc tria, id est, longitudinem, latitudinem, & altitudinem. Itaque enitere cogitare longitudinem, quæ adhuc nullam latitudinem assumpserit. AD. Nihil possum tale cogitare. Si enim filum aranearum in animo cōstituerem, quo nihil exilius solemus videre, occurrit mihi etiam in eo tamen & longitudo per se, & latitudo, & altitudo. Quæ qualescunque sint, esse tamen negare non possum. AVG. Non usque quaque absurda est responsio tua: sed certe cum tria ista in aranearum filo esse intelligis, discernis hæc, & quid inter se differant, nosti. AD. Quidni quid differant nossem? An aliter potui videre nihil horum deesse huic filo? AVG. Quo igitur intellectu

Altitudo
quid sit.

† aliās, quā
si demas.

Ventus
quid sit.

Infinita ani
mæ vis.
Cap.V.

† aliās, nūc.

* aliās, con-
tinet.

M
† aliās, fla-
ctum.

* aliās, suppu-
tare.

Longitudo so-
la in animo est
nō in corpore
Cap.VI.

Sic lineam
vt in longū
protenditur
fecit. linea
non posse,
quāq̃ trans
uerſim pot.

Authoritati
cū rōne cre-
dendum.
Cap.VII.

Lineacurua.

Linea recta.

De authori-
tate & rōne.

De figuris
mathemati-
cis. Ca. VIII

A lectu hanc discreuisti, hoc potes etiam seiunctis aliis, solam longitudinē cogitare, si nec aliquod corpus volueris animo. Nam quodcumq; fuerit, his omnibus nō carebit. Incorporeum est enim quod te nunc intelligere cupio: nam sola longitudo non nisi intelligi animo potest, in corpore inueniri non potest. **AD.** Iam intelligo. **AVG.** Ergo istam longitudinem si quasi secare cogitatione per longum velis, vides profecto nō posse. Nam si potest, inest etiam latitudo. **AD.** Manifestum est. **AVG.** Hanc igitur longitudinem meram & simplicem, si tibi placet lineam vocemus, hoc enim nomine a doctis multis appellari solet. **AD.** Voca quicquid vis, non enim mihi de nominibus laborandum est cum res aperta sit. **AVG.** Bene facis, & nō solum approbo, verum etiam moneo, vt semper rerum curam magis quā verborum te habere delectet. Sed linea ista quam iam vt opinor, bene intelligis, si porrigatur siue ex vna siue ex vtraque parte quā in lōgum porrigi potest, cernis nullū esse finem. An ad hoc cōtemplandum minus valet acies mentis tuæ? **AD.** Contemplor omnino, ac nihil facilius. **AVG.** Vides ergo etiam nullam figuram posse fieri, si nihil agatur aliud, quā vt illa linea porrigatur. **AD.** Quam dicas figuram nondum intelligo. **AVG.** Figuram interim voco, cum aliquod spatium linea lineisue concluditur, tanquam si circulum faceres, aut quatuor lineas finibus suis sibi met iūgeres, ita vt nullius finis ab alterius copulatione liber esset. **AD.** Quid dicas figuram iam me videre arbitror, sed vtinam tam viderem quō ista tendant, aut quid ex his effecturus sis, vt ego quod de anima requiro sciam. **AVG.** Hoc initio te admonui, & postulavi vt patienter ferres aliquantum circuitum nostrum, quod item quæso vt facias. Non levis res queritur, non facilis ad cognoscendum: nosse enim hoc plane ac tenere volumus, si fieri potest. Aliud est enim cum authoritati credimus, aliud cum rationi. Authoritati credere magnū compēdium est & nullus labor. Quod si te delectat, poteris multa legere, quæ magni & diuini viri de his rebus necessario quæ videbāt, & salubriter imperitiis quasi nutu quodam locuti sunt, credique sibi voluerunt ab iis quorum animis vel tardioribus vel implicatioribus alia salus esse non posset. Tales enim homines, quorum profecto maxima multitudo est, si ratione velint verum comprehendere, similitudinibus rationum facillime decipiuntur, & in varias noxiāsque opiniones ita labuntur, vt emergere inde ac liberari, aut nunquam, aut ægerime queant. His ergo vtilissimum est excellentissimæ authoritati credere, & secundum hoc agere vitam: quod si tutius putas non solum nihil resisto, sed etiam multum approbo. Si autem cupiditatem istam refrenare non potes, qua tibi persuasisti ratione peruenire ad veritatem, multi & longi circuitus tibi tolerandi sunt, vt non ratio te adducat, nisi ea quæ sola ratio dicenda est, id est, vera ratio: & non solum vera, sed ita certa, & ab omni similitudine falsitatis aliena, si tamen yllō modo hæc ab homine inueniri potest, vt nulla disputationes falsæ aut verisimiles ab ea te possint traducere. **AD.** Nihil iam præpropere desiderabo: agat ac ducat ratio quō vult, dummodo perducatur. **AVG.** Deus hoc faciet, qui aut de solis talibus rebus, aut certe de his maxime deprecandis est. Sed ad rem quam institueram redeamus. Nam si & quid sit linea, & quid sit figura iam tibi notum est, dic quod abs te quæro, id est, vtrum putes vllam figuram fieri posse,
Tomus primus.

si linea ex vtraque parte, aut ex altera per infinitum ducatur. **AD.** Nullo modo id fieri posse confirmo. **AVG.** Quid igitur agendum est vt figuram faciamus? **AD.** Quid, nisi vt illa linea infinita non sit, & ducatur in circulū, vt ex alia parte se contingat? Non enim video quomodo aliter possit ex vna linea cōcludi aliquod spatium, quod nisi fiat, secundum tuam descriptionem, figura non erit. **AVG.** Quid si rectis lineis figuram facere velim, potest fieri vt de vna linea fiat, an nō potest? **AD.** Nullo modo. **AVG.** Quid duabus? **AD.** Nec hoc quidem. **AVG.** Quid tribus? **AD.** Video posse. **AVG.** Bene igitur nosti ac tenes, cum figura lineis rectis facienda est, minus quā tribus nō posse. An si vlla tibi aduersetur ratio, de hac te sententia deuocabit? **AD.** Planē si quis mihi hoc falsum esse monstrauerit, nihil erit quod me scire posse confidam. **AVG.** Nunc ergo illud responde, quomodo tribus lineis figuram feceris. **AD.** Cum se finibus iungunt. **AVG.** Quid vbi se iungunt, nōne videtur tibi angulus fieri? **AD.** Ita est. **AVG.** Quot ergo angulis hæc figura constat? **AD.** Totidem quot lineis. **AVG.** Quid ipsas lineas, pares constituis, an impares? **AD.** Pares. **AVG.** Quid? Anguli tantundem omnes patent, an est alius alio contractior vel apertior? **AD.** Etiam ipsos pares esse video. **AVG.** Potestne fieri, vt in figura quæ tribus rectis paribus lineis facta sit, imparibus anguli sint, an non potest? **AD.** Nullo prorsus modo. **AVG.** Quid si rectis lineis tribus, sed imparibus figura constet, possunt etiam in ista pares esse anguli, an aliud intelligis? **AD.** Omnino non possunt. **AVG.** Recte dicis. Sed dic quæso, quænam tibi figuram melior videatur & pulchrior? Eāne quæ paribus, an quæ imparibus lineis cōstat. **AD.** Quis dubitat esse meliorem in qua æqualitas præualet? **AVG.** Ergo in æqualitati æqualitatem præponis? **AD.** Nescio vtrum quispiā non præponat. **AVG.** Vide nunc in figura quæ tribus angulis paribus perfecta est, quid in ea sit angulo contrarium, id est, ex altera parte contrapositum, vtrum linea, an angulus. **AD.** Lineam video. **AVG.** Quid ergo si & angulus angulo, & linea lineæ contraria non sit, nōne fateris æqualitatem esse potiore in ea figura in qua id accidit? **AD.** Fateor quidem, sed quemadmodum id fiat tribus lineis omnino non video. **AVG.** Quid quatuor lineis, potestne hoc fieri? **AD.** Prorsus potest. **AVG.** Melior est igitur figura, quæ quatuor lineis rectis paribus, quā quæ tribus constat. **AD.** Melior certe, si quidem magis in ea æqualitas valet. **AVG.** Quid ergo istam quæ quatuor rectis paribus lineis constat, censēsne posse etiam ita fieri, vt nō anguli omnes in ea pares sint, an non putas? **AD.** Video posse. **AVG.** Quonam modo? **AD.** Si duo contractiores, duo apertiores sint. **AVG.** Vidēsne etiam, quemadmodum & ambo contractiores & ambo apertiores sibi contrarii sint? **AD.** Ac verissime atque apertissime. **AVG.** Seruatam igitur & hic quanta seruari potuit cernis æqualitatem: Cernis enim profecto fieri nō posse, vt cum quatuor paribus lineis figura perficitur, non aut omnes, aut certe vel bini anguli pares sint: quæque tamen paria sunt sibi ex contrario respondere. **AD.** Cerno, & firmissime teneo. **AVG.** Nihilne te mouet etiam in his rebus tanta & tam incōcussa quædam iustitia? **AD.** Quō nam modo? **AVG.** Quia nihil vt arbitror dicimus esse iustitiam nisi æquitatem: Æquitas autem ab æqualitate quadam videtur appellata.
r iij Sed

Quot line-
is figura fiat

Quo tribus
lineis figura
possit fieri.

E

Quæ figura
præstantior.
Cap. IX.

Intriangulo
quid angulo
contrarietur

F

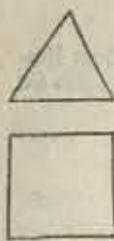

Rhom-
bus.

Iustitia est
æquitas.

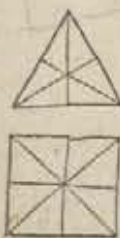
G Sed quæ in hac virtute æquitas, nisi ut sua cuique tribuantur? Porro sua cuique, nisi quadam distinctione tribui non possunt: An aliter putas? **A D.** Manifestum est, & prorsus assentior. **A V G.** Quid distinctione? Arbitraris ne esse vllam, si omnia paria sint, ut nihil omnino inter se differant? **A D.** Nullo modo. **A V G.** Ergo iustitia seruari non potest, nisi in rebus, in quibus seruatur sit quadam, ut ita dicam, imparitas & dissimilitudo. **A D.** Intellego. **A V G.** Cum igitur fateamur istas figuras de quibus agimus inter se esse dissimiles, illam scilicet quæ tribus, & hanc quæ quatuor angulis constat, cū ambæ paribus lineis fiant, nonne videtur tibi quadam retenta iustitia, ut illa quæ habere non potest paritatem contrariorum, inconcussam teneat angulorum æqualitatem: in hac vero quia tanta est contrariorum congruentia, illa lex angulorum admittat nonnullam inæqualitatem? Hoc ergo cum me multum mouerit, querendum abs te visum est, quoniam modo ista veritate, æquitate, æqualitate, delectere. **A D.** Iam cerno quid dicas, & non mediocriter admiror.

Sūma æqualitas in figuris. Cap. X.

A V G. Age nunc, quia inæqualitati æqualitatem iure præponis, nec quisquam omnino est, ut opinor, humano sensu præditus, cui non id videatur, quæramus si placet figuram, in qua summa æqualitas inueniri queat, quæcunque enim erit, ea cæteris sine dubitatione præferetur.

A D. Placet vero, & quæ ista sit, scire cupio. **A V G.** Prius ergo responde, utrum tibi illarum figurarum, quarum iam quantum satis videbatur facta mentio est, ea videatur excellere, quæ quatuor lineis paribus totidemque angulis paribus constat: Namque, ut vides, in hac & linearum æqualitas & angulorum est: & quod in illa quæ tribus lineis paribus clauditur non inueniebamus, adest huic paritas contrariorum: nam lineæ linea, & angulus angulo est, ut cernis, contrarius. **A D.** Ita vero est, ut dicis. **A V G.** Habetne summam æqualitatem, an aliter tibi videtur? Nam si habet, frustra ut institueramus aliam quæramus: Si autem non habet, volo id ipsum mihi abs te demonstretur. **A D.** Videtur mihi habere, nam ubi & anguli pares & lineæ pares sunt, ubi deprehendam inæqualitatem non video. **A V G.** Ego aliud sentio: Nam recta linea donec veniat ad angulos, summa æqualitate prædita est: sed cū ex diuerso latere alia coniungitur linea, & angulum facit, nonne censeres hoc ipsum esse inæquale? An tibi figuræ pars qua linea clauditur cum illa parte quæ angulo concluditur, congruere videtur æqualitate aut similitudine? **A D.** Nullo modo: Et me pudet temeritatis meæ: eod enim ductus sum, quod & angulos in ea pares inter se & latera cernerem: Sed quis non videat eorum laterum ab angulis magnam differentiam? **A V G.** Accipe aliud inæqualitatis apertissimum indicium: Certe enim cernis, vel illam figuram triangulam paribus lineis constantem, vel istam quadratam habere aliquod medium.

A D. Cerno plane. **A V G.** Quid ab eodem medio cum lineas ad omnes figuræ partes ducimus, parēsne tibi duci lineæ videntur, an impares? **A D.** Impares prorsus: nam longiores eas necesse est esse, quas in angulos ducimus. **A V G.** Istæ in quadrata quot sunt, & quot in triangula? **A D.** Quatuor hic, tres ibi. **A V G.** Quid minimæ omnium, quæ rursum & quot sunt in figura vtriusque? **A D.** Totidem, scilicet eæ quæ in media latera ducuntur. **A V G.** Verissime mihi videris dicere, neque hic opus est diutius immorari, ad id enim quod volumus satis est: Nā & magnā æqualitatem hic seruari, ut opinor, vides, & tamen nodum ex omni

parte perfectā. **A D.** Omnino video, & quæ illa figura sit, quæ summā æqualitatem habeat, nosse vehementer expecto.

A V G. Quam censeres nisi eam, cuius & extremitas sibi cōcors est vndique, nullo angulo equalitatem perturbante, & a cuius medio ad omnes extremitatis partes pares lineæ duci possunt? **A D.** Iam, ut opinor, intelligo: nam illam figuram quæ vna linea in circulo ducta terminatur, mihi videris describere. **A V G.** Recte intelligis. Nunc itaque illud considera, cum superior ratio docuerit lineam in sola longitudine intelligi, nec quicquam latitudinis usurpare, & ideo per longum quæ ducitur diuidi non posse, utrum tibi videatur figura quælibet sine latitudine inueniri. **A D.** Nullo modo. **A V G.** Quid ipsa latitudo? Potestne longitudinem non habere, quāuis latitudo sola sit, quemadmodum superius longitudinem sine latitudine intelleximus, an non potest? **A D.** Video non posse.

A V G. Vides ergo etiam illud, nisi fallor, quod latitudo ab omni parte diuidi queat, linea vero per longum non queat. **A D.** Manifestum est. **A V G.**

Quid ergo putas pluris habendum, quod diuidi potest, an id quod non potest? **A D.** Profecto id quod non potest. **A V G.** Præponis igitur lineam latitudini.

Nam si quod diuidi non potest præponendum est, præponamus necesse est etiam id quod minus diuidi potest: Latitudo autem ex omni parte diuiditur, longitudo vero non nisi ex diuerso, nam per longum diuisionem non admittit: Est ergo latitudine præstantior.

An tu aliter existimas? **A D.** Ista prorsus ratio cogit fieri ut dicis. **A V G.** Iam quæramus si placet, utrum sit aliquid in ista ratione, quod omnino non queat diuidi, erit enim hoc multo etiam quā illa linea melius.

Nam lineam cernis ex diuerso innumerabiliter secari posse: itaque tibi ipsi hoc inueniendum dimitto. **A D.** Ego illud puto non posse diuidi, quod medium in figura ponebamus, vnde in extrema lineæ ducuntur. Nam si diuiditur, longitudine aut etiam latitudine carere non potest. Sed si longitudinem solam habet, non iam vnde ducuntur lineæ, sed ipsa linea est. Si vero etiam latum est, aliud desiderat medium a quo in extrema latitudinis lineæ ducantur. Vtrunque autem hoc ratio respuit.

Id erit igitur quod diuidi nequeat. **A V G.** Recte dicis. Sed nonne tibi aliquid tale videtur etiam illud unde linea ducitur, & si figura nondum sit cuius medium intelligamus? Illud enim dico lineæ principium a quo incipit longitudo, quod volo sine vlla longitudine intelligas. Nam si longitudinem intelligis, nequaquam profecto intelligis vnde ipsa incipit longitudo. **A D.** Tale omnino.

A V G. Hoc ergo quod iam te intelligere video, potentissimum omnium est, quæ demonstrata sunt. Siquidem, hoc est, quod nullam diuisionem patitur, & punctum vocatur cum medium tenet figuræ: si autem principium lineæ est vel lineis, aut etiam finis, vel cum omnino aliquid notat quod sine partibus intelligendum sit, nec tamen obtineat figuræ medium, signum dicitur. Est ergo signum nota sine partibus. Est autem punctum, nota medium figuræ tenens. Ita sit ut omne punctum etiam signum sit, non autem omne signum punctum videatur. Volo enim de his nominibus inter nos conuenire, ut minus inter disputandū circumloquamur: quanquam plerique punctum appellant, non quod omnis figuræ medium, sed quod solius circuli vel pilæ tenet, tamen minus nobis de vocabulis laborandum est. **A D.** Assentior. **A V G.** Vides certe etiam quantū valeat. Nam ab ipso incipit linea, ipso terminatur, &

Figuræ præstantia. Cap. XI.

punctum in medio.

Signū quid, punctū quid.

Puncti excellentia. Ca. XII.

A tur, & figuram rectis lineis nullam videmus fieri posse, nisi ipso angulus claudatur. Deinde vndeunque secari linea potest, per ipsum secatur, cum ipsum omnino nullam in se admittat sectionem. Nulla linea lineam nisi per ipsum copulatur. Postremo cum ceteris planis figuris, nam de altitudine adhuc nihil diximus, eam proponendam ratio demonstrauerit quæ circulo clauditur, propter summam æqualitatem, quæ alia ipsius æqualitatis moderatio est, quam punctum in medio constitutum: Multa de huius potentia dici possunt, sed adhibeo modum, & tibi ipsi cogitanda plura permitto. **A D.** Sanè ut videtur, non enim me requirere pigebit si quid fuerit obscurius: cerno autem mediocriter ut puto magnam huius signi esse potentiam. **A V G.** Nunc ergo illud attende, cum & quid sit signum, & quid sit longitudo, & quid sit latitudo perspexeris: quid horum tibi videatur alterius, & cuius indigere, sine quo esse non possit. **A D.** Video quod latitudo longitudine indigeat, sine qua prorsus intelligi non potest. Rursus longitudinem cerno latitudine quidem non indigere ut sit, sed sine signo illo esse non posse. Illud autem signum per semetipsum esse, & nullius horum indigere manifestum est. **A V G.** Ita est ut dicis: sed diligentius considera, **B** vtrum latitudo vere vndique secari queat, an alicunde nec ipsa sectione possit admittere, quanuis plus admittat quam linea. **A D.** Nescio prorsus vnde non possit. **A V G.** Credo te non recordari, nam nescire istud nullo modo potes: quare commonefaciam te illo modo. Certe enim latitudinem sic intelligis, ut cogitatione tua de altitudine nihil usurpes. **A D.** Sic omnino. **A V G.** Accedat igitur huic latitudini altitudo, & responde iam vtrum etiam aliquid accesserit, quo magis vndique secari queat. **A D.** Mire omnino admonuisti. Nunc enim video non solum desuper aut ex inferiori parte, sed à lateribus quoque admitti posse sectionem, nihilque omnino remansisse, vnde non queat penetrare diuisio. Quare manifestum est & latitudinem ex his partibus secari non posse, per quas surrectura est altitudo. **A V G.** Quoniam tibi igitur si non fallor, & longitudo & latitudo & altitudo nota est, quæro vtrum possint deesse duo superiora, vbi aderit altitudo. **A D.** Sine longitudine quidem video esse non posse altitudinem, sine latitudine autem potest. **A V G.** Redi ergo ad cogitationem latitudinis, & si eam quasi iacentem animo figuraueris, erigatur in quodlibet latus, tanquam si eam velles per tenuissimam rimam vbi se clauis ianue iungunt educere. An nondum intelligis quid velim? **A D.** Intelligo quid dicas, sed nondum fortasse quid velis. **A V G.** Illud scilicet ut respondeas, vtrum sic erecta latitudo videatur tibi migrasse in altitudinem, & latitudinis iam nomen descriptionemque amisisse: an adhuc maneat latitudo, quanuis ita sit collocata? **A D.** Videtur mihi altitudo esse facta. **A V G.** Recordarisne obsecro quemadmodum altitudinem definieramus? **A D.** Recordor plane, & me iam sic respondisse pudet. Nam etiam hoc modo quasi erecta latitudo sectionem per longum deorsum versus non admittit, quare nulla in ea possunt interiora cogitari, quamvis medium & extrema cogitentur. Secundum autem superiorem demonstrationem altitudinis, quam fecisti ut recorderer, nulla omnino est altitudo, vbi nihil intus cogitari potest. **A V G.** Recte dicis, & sic te omnino meminisse cupiebam. Quamobrem illud iam volo respondeas, vtrum falso verum anteponas. **A D.** Iam hinc dubitare, incredibilis dementia est. **A V G.** Dic

ergo quæso te. Nunquid nam vera linea est, quæ per **D** longum secari potest: Aut verum signum, quod villo modo secari potest: Aut vera latitudo, quæ cum erecta est, ut diximus, sectionem per longum deorsum versus admittit? **A D.** Nihil minus. **A V G.** Vnquam ne igitur oculis istis corporeis, vel tale punctum, vel talem lineam, vel talem latitudinem vidisti? **A D.** Omnino nunquam. Non enim sunt ista corporea. **A V G.** Atqui si corporea corporeis oculis mira quadam rerum cognitione cernuntur, oportet animum quo videmus illa incorporalia, corporeum corpusve non esse: an tu aliter existimas? **A D.** Age, iam concedo corpus non esse animum vel quicquam corporeum. Quid est tandem dic mihi? **A V G.** Vide interim vtrum confectum sit carere illum illa omni quantitate, de qua nunc quæstio est: nam quid sit animus, oblitum te esse miror priore inter nos quæstione discussum. Meministi enim te quæsisse primitus, vnde esset, quod duobus modis à nobis tractatum esse memini: vno, quo quasi de regione eius quæsitum est: altero, vtrum nam ex terra, vel igne, vel alio quopiam istorum elementorum esset, vel ex omnibus, vel ex aliquibus horum. In qua quæstione constitit inter nos, non magis hoc querendum esse, quam vnde sit terra, vel si quod aliud elementorum singulorum. **E** Intelligendum est enim quanquam deus fecerit animum, habere illum certam substantiam, quæ neque terrena, neque ignea, neque aërea sit, neque humidam: nisi forte arbitrandum est deum terræ dedisse, ut nihil aliud sit quam terra, & non dedisse animo, ut nihil aliud quam animus sit. Si autem definiri tibi animum vis, & quæris quid sit animus, facile respondeo. Nam mihi videtur esse substantia quædam rationis particeps, regendo corpori accommodata. Itaque illud potius attende, vnde ambigitur nunc, vtrum quantitas, & quasi, ut ita dicam locale spatium animo vllum sit. Nā profecto quia corpus non est, neque enim aliter incorporea illa cernere valeret, ut superior ratio demonstrabat, proculdubio caret spatium quo corpora metiuntur: Et ob hoc recte credi, aut cogitari, aut intelligi talis eius quantitas non potest. Si autem te mouet, cur tanta cœli, terræ, marisque spatia memoria contineat, cum sit ipse nullius quantitatis, mira quædam vis est, quam tamē ex iis quæ à nobis comperta sunt, quantum inest ingenio tuo luminis, animaduertere potes. Si enim corpus nullum est, ut ratio iam ostendit, quod longitudine, latitudine, altitudine careat, nihilque horum nisi cum aliis duobus esse in corpore potest, animo tamen etiam solam lineam interiore quodam oculo, id est, intelligentia, videre concessum est, arbitror nos concedere sic animum corpus non esse, ut sit corpore meliori: quo concesso non opinor dubitandum esse eum etiam lineam esse meliorem. Ridiculus est enim cum tria illa insint corpori ut corpus sit, non his omnibus esse meliorem, qui corpore est melior. At ipsa linea, qua melior esse conuincitur animus, ideo ceteris duobus præstat, quia minus quam illa duo secari potest. Porro illa duo eo magis secantur quam linea quo magis se in spatium distendunt, linea vero spatium nisi longitudinis nullum habet, quo sublato nihil omnino remanet spatij. Quapropter quicquid linea melius est, necesse est nullo spatium sit, & omnino diuidi secarique non possit. Frustra igitur, ut opinor, quæritatem animi quæ nulla est, inuenire laboramus, cum eum lineam concedamus esse meliorem. Et si figurarum omnium planarum illa optima est quæ circulo effingitur, in qua ratio docuit nihil melius esse puncto atque potentius, quod nullo

Animus sit corporeus cernitur incorporea. Cap. XIII.

Epilogus prædictorum.

supra cap. 11.

Animus qui sit.

Animus incorporeus quantum valeat. Cap. XIII.

F

G nullo dubitante partibus caret, quid mirū si anima neque corporea sit neque vlla aut longitudine porrecta, aut latitudine diffusa, aut altitudine solidata, & tamen tantū valeat in corpore, ut penes eam sit regimen * omnium membrorum, & quasi cardo quidam in agēdo, cunctarum corporalium motionum? Cum autem oculi medium, quae pupilla dicitur, nihil aliud sit quā quoddā punctum oculi, in quo tamen tanta vis est, ut eo dimidium cœlum, cuius ineffabile spatiū est, ex aliquo eminenti loco cerni collustrariq; possit, nō abhorret à vero animum carere omni corporea magnitudine, quae tribus illis differentiis consummatur, quāuis corporum magnitudines quālibet imaginari queat. Sed paucis licet ipso animo animū cernere, id est, ut ipse se animus videat, videt autem per intelligentiam. Huic soli enim licet videre nihil esse in rebus potentius & magnificentius iis naturis, quae, ut ita dicam, sine tumoribus esse intelliguntur: Tumor enim non absurde appellatur corporis magnitudo, quae si magnipendenda esset, plus nobis profecto elephantī saperent. Quod si quisquam eorum cognatus dicit elephantos esse sapiētes: sensi enim quāuis admirans, sensi tamen etiā hinc homines saepe ambigere: illud quantum opinor saltem concedet, plus asino sapere apiculam, quorum comparare magnitudines plus profecto est quā asinum: Vel quod etiam de oculo dicebamus, cui non liqueat aquilae oculū multo quā noster est, esse breviorē: Quo tamen illa sublimē ita volans, ut à nobis in tāta luce difficile cernatur, latentem sub frutice lepūculum, & sub fluctibus pisceē videre cōperta est. Quod si in ipsis sensibus, quibus nisi corporea sentire non datum est, nihil ad rem, id est, ad vim sentiendi valet corporis magnitudo, metuendū nē est quāso, ne animus humanus, cuius excellentior & penē solus aspectus est ipsa ratio, qua etiam se inuenire molitur, nihil sit, si illum eadē ratio, id est, seipsam omni magnitudine qua obtinetur locus, carere conuicerit? Magna quādam crede mihi magna, sed sine vlla mole de animo cogitanda sunt. Quod facilius contingit iis qui aut bene eruditi ad hāc accedunt non studio inanis gloriā, sed diuino amore veritatis accensi: aut qui iam in his quārendis versantur, quāuis minus eruditi ad inuestiganda ea venerint, si patienter hominibus se dociles prābent, atque ab omni corporum consuetudine, quantum in hac vita permittitur, semel † auertūt.

I Fieri autem non potest quādam diuina prouidentia, ut religiosi animis seipsos & deum suum, id est, veritatē, pie, caste, ac diligenter quārentibus, inueniendi facultates desint. Sed ab ista quāstione nisi quid te adhuc moueat, iam recedamus si placet, & ad alia trāseamus: Quicquid autem de illis figuris loquacius à nobis fortasse disputatum est quā volebas, videbis quātum ad alia valebit, si hanc disceptationem aliquid eo adiutam esse concedis. Nam & exercet animum hoc genus disciplinarum ad subtiliora cernēda, ne luce illorum percussus, & eam sustinere non valens, in easdem tenebras quas fugere cupiebat, libenter refugiat: & affert argumenta, nisi fallor, certissima, quibus quod fuerit inuentum atque confectum non, nisi impudentē, habeat dubitationem, quantum homini talia inuestigare permissum est. † Impudens dubitatio duobus modis fieri cognoscitur: Dum aut homo qui ratione uti potest intantum hebes pigerq; ad quārendam veritatem efficitur, ut plus velit in tenebris vanitatis remanere, quā in eo quod à creatore suo est cōditus ad seipsum semel & deum suum vera ratiocinatione inueniendum inue-

stigandumq; laborare: aut tam improba cōtumācia ea quae ab aliis laborantibus studiose, & pie quārentibus, & inuenta, & confecta sunt, inueniri & cōfici posse dubitare: neque aliam ob causam faciunt, nisi quod à semetipsis inuenta non sint. Quod genus inuidiae impudentissimum esse ratio probat. † Minus enim ego de his rebus dubito, quā de iis quas istis oculis videmus cum pituita semper bellum gerētibus. Quid enim minus ferendum & audiendū est, quā fateri nos ratione prāstare bestiis, & eam rem fateri esse aliquid, quā corporeo lumine sentimus, quā etiam nonnulla bestiae melius cernunt, id autem quod ratione intuemur nihil esse contendere? Quod si diceretur tale esse quale illud est quod oculi vident, nihil profecto dici posse indignius videretur. **AD.** Accipio ista libentissime atq; assentior: sed illud me mouet, cum corporeā quantitatis non esse animam, res ita clara sit mihi, ut omnino quemadmodum resistam illis argumentis, & quid eorum non concedam, prorsus ignorem. Primū cur atate ut corpus crescit, ita & anima vel crescat vel crescere videatur. Quis enim neget pueros infantes, ne bestiarum quidem nonnullarum astutiae comparandos? **L** Quis autem dubitet illis crescentibus etiam ipsam in eis quodammodo crescere rationem? Deinde si per spatium sui corporis anima distenditur, quomodo nullius quantitatis est? Si autem non distenditur, quomodo sentit ubique pungentem? **AVG.** Omnino ea quāris quae me quoque saepe mōuerunt: itaque non sum imparatus tibi respondere ut mihi soleo. Vtrum autem bene, ratio quae te agit iudicabit, quaecumq; id tamen sit, plus certe nō possum, nisi forte aliquid melius cum disputamus, in mentem diuinitus venerit. Sed agamus si placet more nostro, ut duce ratione tu tibi ipse respondeas: Ac prius quāramus, vtrum crescentis cum corpore animi certum argumentum sit, quod aetatis accessu aptior humanae cōsuetudini homo & in ea magis magisq; peritus est. **AD.** Age ut placet: Nam & ego id genus docendi ac discendi maxime probo: Nescio quo enim modo cum id quod ne sciens quārebam ipse respondeo, sit ipsa inuentio non modo re, sed animi ratione † etiam dulcior. **AVG.** Dic ergo vtrum tibi maius & melius duo quādam, an vnum atque idem esse videatur duobus nominibus appellatum? **AD.** Scio aliud esse quod maius, aliud quod melius dicim⁹. **AVG.** Quid horū duorum est cuius esse putes quantitatem? **AD.** Id videlicet quod maius dicimus. **AVG.** Quid cum duarum figurarum rotundā quadrata meliorem esse confitemur, quantitas ne id facit, aut quid aliud? **AD.** Nullo modo quantitas, sed illa de qua superius egimus equalitas, huius excellentiae causa est. **AVG.** Nunc ergo illud attende, vtrum tibi videatur virtus equalitas quādam esse vita, rationi vndiq; consentientis, Nam si aliud ab alio in vita discrepet, magis, ni fallor, offendimur, quā si aliqua pars circuli, maiore minoreve interuallo, quā aliae partes distet à puncto. An tu aliter existimas? **AD.** Imò assentior, & hanc quae abs te descripta est, probo esse virtutem: Nam & ratio non dicenda est aut existimanda nisi vera: & cuius vita per omnia cōgruit veritati, is est profecto vel solus, vel certe maxime qui bene atque honeste viuit: & qui ita sit affectus, solus habere virtutem, & ea viuere iudicandus est. **AVG.** Probe dicis: Sed certe etiam illud vides, ut opinor, similiorem esse virtuti circulum quā figurarum planarū aliam quamlibet. Hinc est enim quod apud Horatium magnis laudibus

Tumor quid sit.

† bonis.

† semet.

Anima quō crescat & sentiat. Caput. XV.

Impudens dubitatio duplex. Quāuis vultu exemplaria hāc non habēt.

* † aliis, admiratione. Virtus circulo similis. Cap. XVI. M

Virtus quid sit.

Lib. 1. sermonum.

A dibus solemus extollere illum versum, quo ait, cum de sapiente ageret: Foris & in seipso totus teres atque rotundus. Et recte. Nam neq; in animi bonis quicquam inuenis, quod magis sibi ex omni parte cōsentiat quā virtutem: neq; in planis figuris, quā circulum. Quā obrem si circulus non magnitudine spatij, sed quadam conformatione ceteris pręstat, quanto magis de virtute existimādum est, quod non maioris loci occupatione, sed diuina quadam congruentia rationum atq; concordia, ceteras affectiones animi superat? Cum autem puer proficit laudabiliter, ad quam rem magis quā ad virtutem proficere dicitur? An non tibi videtur?

A D. Manifestum est. **A V G.** Non igitur tibi debet videri animus sicut corpus crescendo cum ætate proficere: proficiendo enim ad virtutem peruenit, quam fatemur nulla spatij magnitudine, sed magna vi cōstantiā pulchram esse atque perfectā: Et si aliud est maius, aliud melius vt iam dedisti, quicquid anima cum ætate proficit, cōposq; rationis fit, non mihi videtur fieri maior, sed melior. Quod si mēbrorum id faceret magnitudo, eo quisque prudentior esset, quo longior aut validior, quod se aliter habere non opinor, negabis. **A D.**

B Quis istud negauerit? Sed tamen cum proficere animā per ætatem etiam tu concedas, miror quī fiat, vt omnis quantitatis expertus, & si non mēbrorum spatio, at certe temporis adiungetur. **A V G.** Desine mirari: nam & hic tibi simili ratione respōdeo: Vt enim membrorum magnitudo ideo nihil affert argumenti cur animā adiunget, quod multi exilioribus breuioribusq; mēbris prudentiores inueniuntur quibusdam magna mole corporis pręditis: Ita quoniam iuniores nōnullos senioribus plerisque magis industrios atq; strenuos videmus, nō video cur putanda sint spatia temporis in ætatibus incrementa vt corporibus sic animis dare: cū & ipsa corpora quibus par tempus crescere atque ampliora spatia tenere concessum est, sæpe sint annosiora breuiora, non modo senilia, quæ magnitudine temporis contrahuntur atque minuuntur, sed etiam puerorum, quos animaduertimus his breuioribus esse corpore, quibus sunt ætate maiores. Si igitur porrecta in plurimum tempora, ne ipsis quidem corporibus magnitudinis afferunt causam, sed omnis illa leuinitas vis est, & quorundam naturæ numerorum sanè occultorum & difficilium ad dignoscendum: quanto minus arbitrandum est longo tempore animam fieri longiorem, quia eam videmus vsu rerum atque assiduitate multa didicisse. Quod si te illud mouet, quod solemus eam quam Græci μακροθυμίαν vocāt, longanimitatem interpretari, animaduertere licet à corpore ad animum multa verba transferri, sicut ab animo ad corpus: Nam si montem improbum, & iustissimam tellurem dixit Vergilius, quæ verba cernis ab animo ad corpus esse trāslata, quid mirum si mutua vice lōganimitatem dicimus, cum longa nisi corporea esse non possint? Ea vero inter virtutes quæ appellatur animi magnitudo, ad nullum spatium, sed ad vim quandam, id est, ad potestatem potentiamq; animi relata, recte intelligitur, virtus eo pluris estimanda, quo plura contemnit. Sed de hac post loquemur, cum quæremus, quanta sit anima, sicut quæri assolet, quātus fuerit Hercules, factorum excellentia non mole membrorum: ita enim supra distribuimus. Oportet autem nunc te recordari quod de puncto iam satis egimus: nā id potissimum esse maximeq; in signis † dominari ratio docebat: Potentia vero atq; dominatus, nōne ostētant quandam magnitudinē, & in puncto tamen nul-

lum spatium reperiēbamus? Non igitur magnum vel ingentem animum cum audimus aut dicimus, quātum loci occupet, sed quantum possit cogitandum est. Quā obrem si iam primum argumentum tuum, quo tibi per ætatem cum corpore animus crescere videbatur, satis discussum est, transeamus ad aliud. **A D.** Nescio utrū omnia quæ me non frustra mouere assolent, prosecuti fuerimus: Et fieri potest, vt recordationem meā aliqua fugiant: veruntamen quod nunc in mentem venit videamus quale sit, quod puer infans non loquitur, atque id crescendo assequitur. **A V G.** Facile est istud: Nā credo videri tibi ea lingua quæq; loqui, quam loquuntur homines inter quos natus educatusq; sit. **A D.**

Nemo id ignorat. **A V G.** Constitue ergo quēpiam ibi natum atque alitum vbi homines non loquerentur, sed nutibus membrorumq; motu cogitationes suas sibi immet exprimendas signarent, nōne censes eum talia esse facturum, neque locuturum qui loquentem neminem audierit? **A D.** Nolo me hoc interrogares quod fieri non potest: Quī enim tales homines, inter quos quenquam natum cogitare possum? **A V G.** Itane tu non vidisti Mediolani adolefcētem honestissimū corporis & elegantissimæ vrbānitatis, mutum tamen atq; ita surdum, vt neque alios nisi motu corporis intelligeret, neque ipse aliter quæ vellet significaret? Hic enim est notissimus. Nam ego noui rusticum quendam loquentem, de loquente vxore filios omnes mares atque fœminas quatuor ferè aut eo amplius (non enim satis nunc commemini) mutos surdosq; genuisse. Nam ex eo quod loqui non poterant muti: ex eo autē quod nulla signa nisi oculis colligebant, etiā surdi intelligebantur. **A D.** Illum vero ego bene noui, & de istis nescio quibus credo tibi: Sed quorsum ista? **A V G.** Quia dixisti non te posse cogitare inter tales homines nasci quēpiam. **A D.** Nec nunc aliud dico: nam istos, nisi fallor, inter eos qui loquerentur, natos esse concedis. **A V G.** Non equidem negauerim, sed cum iam inter nos constet nonnullos tales homines esse posse, quāso cogites, si ex hoc genere mas & fœmina iungerentur, atque in aliquam quocunq; casu delari solitudinem, vbi tamen viuere valerent, gignerent filium non surdum, quemadmodum esset cum parentibus iste locuturus? **A D.** Quemadmodum censes, nisi vt parentes ei dabant, ita gestu signa redditurū? Sed tamen puer paruus ne hoc quidem posset: Quare illa ratio mea manet integra. Quid enim refert vtrum loqui an gestum facere crescendo assequatur, cum ad animam vtrumque pertineat, quam fateri nolumus crescere. **A V G.** Iā mihi videris etiam cum in fune quisque ambulat, ampliore credere hunc habere animam, quā eos qui id facere nequeunt. **A D.** Hoc aliud est: quis enim hoc non videat esse artis? **A V G.** Cur obsecro artis, an quia didicit? **A D.** Ita vero. **A V G.** Quare tibi ergo etiam si aliud quisque discat, non artis videtur?

A D. Planè quicquid discitur artis esse non nego. **A V G.** Non ergo ille didicit à parentibus gestum facere? **A D.** Didicit sanè. **A V G.** Oportet igitur & hoc non animæ crescēdo amplioris, sed imitatoris cuiusdā artis esse concedas. **A D.** Non possum hoc concedere. **A V G.** Ergo non omne quod discitur artis est, quod nunc concesseras. **A D.** Artis omnino. **A V G.** Non ergo ille didicit gestum, quod item non minus dederas. **A D.** Didicit, sed hoc non est artis. **A V G.** Atqui tu paulo ante dixisti artis esse quod discitur. **A D.** Age iam concedo & loqui & gestum facere, eo

Imitatione loquimur. Ca. XVIII.

Differēt mutus & surdus.

De funambulō.

Anima nec mole nec tempore crescit, nisi metaphoricè. Cap. XVII.

† figurat.

Artes dupliciter discimus

Anima quo
crescere mi-
nuve dici-
tur
Cap. XIX.

Triū incre-
mentorū
corporis &
animae com-
paratio.

Gre, eo quod ea didicimus artis esse. Tamen aliae sunt artes, quas dum in alios intendimus, discimus: aliae quae a magistris inferuntur nobis. **AVG.** Quas tandem istarum putas animam, ex eo quod amplior fiat adipisci? An ne omnes? **AD.** Non omnes puto, sed illas superiores. **AVG.** Nonne tibi ex hoc genere videtur, in fune ambulare: nam & hoc videndo, ut arbitror, qui id faciunt assequuntur. **AD.** Ita credo, sed tamen non omnes qui hanc spectant & magno studio inveniuntur, assequi possunt, sed qui huius rei magistros patiuntur. **AVG.** Bene sane dicis: Nam & hoc tibi etiam de locutione responderim: Multi enim Graeci & aliud genus linguae crebrius nos loquentes audiunt, quam funambulū spectant, qui ut linguam nostram discant, quemadmodum nos cum ipsorum nosse volumus saepe magistris traduntur. Quae cum ita sint, miror cur animae incrementis tribuere velis quod loquuntur homines, quod autem in fune ambulant, nolis. **AD.** Nescio quomodo ista confundis: Nam qui ut linguam nostram discat magistro traditur, novit aliam quandam suam, quam eum quod eius anima creuerit puto didicisse: cum autem discit alienam, non ampliori animae, sed arti tribuo. **AVG.** Quid si ille qui inter mutos natus atque alitus est, sero ac iam iuuenis in alios homines incidens loqui didicisset, cum aliam linguam nullam nosset, eo tempore putares animam eius creuisse quod loqui didicerat? **AD.** Nunquam istuc ausim dicere. Sed iam cedo rationi, nec puto amplioris animae argumentū esse quod loquimur, ne & alias omnes artes cogar fateri crescendo animam consecutam: Quod si dixerō, illud sequetur absurdum, decrescere animam cum quid obliuiscitur. **AVG.** Bene intelligis, & verum ut audias, recte dicitur anima in discendo quasi crescere, & contra minui dediscendo, sed translato verbo, ut superius ostendimus. Tamen illud cauendū est, ne quasi spatium loci maius occupare videatur dū dicitur crescere, sed maiorem quandam vim peritior, quam imperitior habere ad agendum. Magni tamen refert qualia sint illa ipsa quae discit, quibus quodammodo videtur augeri. Nam ut in corpore tria sunt genera incrementorum: Vnum necessarium, quo naturalis conuenientia impletur in membris: Alterum superfluum, quo a ceteris membris integra valetudine augēdo aliquid discrepat, per quod interdum euenit, ut senis digitis nascantur homines, & pleraque alia, quae cum praeter consuetudinem nimia sunt, monstruosa nominantur: Tertium noxium, quod cum accidit, tumor vocatur: nam etiam sic membra crescere dicuntur, & reuera locū occupant ampliorem, sed expugnata bona valetudine. Ita in animo quaedam quasi naturalia incrementa sunt, cū honestis & ad bene beateque viuendum accommodatis disciplinis augeri dicitur. Cum vero ea discimus quae mirabilia quam utiliora sunt, quanquam nonnullis rebus plerumque opportuna, superuacanea tamen & de illo secundo genere numeranda sunt. Non enim si quidam tibicen, ut Varro auctor est, ita populum delectauit, ut rex fieret, ideo animum nostrum illo artificio augendum putare debemus: quia nec maiores quam humani sunt, dētes habere vellemus, si audissemus, a quoquam quod tales habuerit morsu hostem necatum. Noxium vero illud est genus artium, quo animi valetudo sauciatur: nam & odore ac sapore mire diiudicare pulmenta, & quo lacu piscis captus sit, vel quo tenue vinum sit, nosse dicere, quaedā est miseranda peritia. Et his artibus cum quasi creuisse anima videtur, quae neglecta

mente defluxit in sensus, nihil aliud quam tumuisse vel etiam contabuisse iudicanda est. **AD.** Accipio ista & assentior, nec tamen nihil angor ex eo quod imperita omnium rerum & bruta est anima, quam in puero recens nato quantum licet inspicimus. Cur enim nullā artem secum attulit si aeterna est? **AVG.** Magnam, omnino magnam, & qua nescio vtrū quicquam maius sit, quāstionem moues, in qua tantum nostrae sibi met opiniones aduersantur, ut tibi anima nullam, mihi contra, omnes artes secū attulisse videatur: nec aliud quicquam esse id quod dicitur discere, quam reminisci & recordari. Sed vidēsne quā huius temporis non sit, utrum ista habeant ita sese requirere? Nunc enim agimus ut appareat, si potest, non eam secundum loci spatia parua magnamve nominari: Aeternitatem autē eius si vlla est, opportune scrutabimur cum illud quod quantum posuisti, cur corpori fuerit data, quantum fas est tractare coeperimus. Quid enim ad talem eius quantitatem attinet, semperne, an non semper fuerit futurae sit, aut quod nunc imperita, nunc perita est, cum & longum tempus ne corporibus quidem asferre magnitudinis causam, superius probauerimus, & peritiam notissimum sit posse nullam adesse crescentibus, ac saepe senescentibus opportunam esse, multaque alia dicta sunt satis, ut opinor, ad demonstrandum, non cum magnitudine corporis, quam aetas affert, etiam animam fieri ampliorem. Quare videamus, si placet, illud alterū argumentum tuum quale sit, quod per totum spatium corporis tactus sentitur ab anima, quam spatij nullius esse volumus. **AD.** Sinerē iam ad aliud transiri, nisi de viribus dicēdum aliquid arbitrarer. Quid est enim hoc quod auctiora per aetatem corpora vires praebent animae ampliores, si cum his amplior non sit anima? Quanquam enim virtus animae, vires autem corporis putari soleant, nunquam tamen ab anima eas abiudicauerim, cū videam in exanimis corporibus nullas esse. Per corpus quidem viribus, sicut sensibus uti animā non negandum est: tamen quoniam ista sunt viuentis officia, quis hac dubitauerit ad animā potius pertinere? Cum igitur maiores vires in pueris grandiusculis quam in infantibus esse videamus, ac deinde adolecentes iuuenesque indies viribus praestent, donec rursus corpore senescente minuantur, non leue quātum mihi videtur crescentis cum corpore, ac deinde senescentis animae indicium est. **AVG.** Non vsquequaque absurdum est quod dicis: Sed ego vires non magis in amplitudine corporis etatisque incrementis, quam in exercitatione quadam & confirmatione membrorum esse soleo putare: Id adeo ut tibi probem, quāro abs te, utrum alium alio pertinacius ambulare, ac minus defatigari, maiorem virium esse arbitreris? **AD.** Ita sentio. **AVG.** Cur ergo puer multo amplius itineris conficerebam sine defectu, cum aucupandi studio in ambulando exercerer, quam adolescens cum me ad alia studia, quibus sedere magis cogebar, cōtulissem, si accedenti aetati, & per hanc animae crescenti vires ampliores tribuendae sunt: Deinde in ipsis luctatorū corporibus palestritae non molem ac magnitudinem, sed nodos quosdam lacertorum, & restrictos toros figuramque omne corporis sibi congruentē peritissime inspiciunt, & hinc potius argumenta virium colligunt. Quae tamen omnia parum valent, nisi vis artis & exercitationis accedat. Saepē etiam visum est ingentis corporis viros, ab exiguis breuibuscque superari, vel in mouendis, vel in ferendis ponderibus, vel in ipso etiam luctamine. Nam Olympionicū

K
Anima nū-
quid ex se
sciat.
Caput. XX.

Retra. cap. 8.

L
In pueris
motu gran-
dior corp-
no animus.
Cap. XXI.

M
homini.
descriptos.

Vires corpo-
ris crescunt
non anima.
Cap. XII.

A Olympionicum quolibet lassari in itinere citius, quam circumforaneum aliquem mercatorem, qui vno illius digito collidi possit, cui est incognitum: Quare si & ipsas vires non peræq; omnes, sed alias ad aliud aptiores magnas vocamus, & corporum liniamenta magis & figuræ, quam magnitudines valent plurimum, & si exercitationes tantum afferunt, vt celeberrime creditum sit, hominem tollendo quotidie vitulum paruum, egisse vt eum etiam taurum sine sensu maioris oneris, quod paulatim addebatur, tollere ac sustinere posset, nequaquam amplioris ætatis vires cum corpore animæ creuisse significant. Quod si amplius aliquid animalium maiora corpora corpso quo maiora sunt habent virium, illa causa est, quod lege naturæ cedunt pondera minora maioribus: nō modo cum ad proprium locum suo pte nutu feruntur, vt humida & terrena corpora in ipsius mundi medium locū qui est infimus, rursus ærea & ignea sursum versus: sed etiam cum aliquo tormento aut iactu aut impulsu aut repulso, eō quod non sponte feruntur, vi aliena ire coguntur. Nam si ex alto deieceris, quanquam simul duos lapides disparis quātitatē, citius quidem maior terræ peruenit: sed si ei minor subiiciatur, eōq; inuitabiliter occupetur, cedit profecto simulq; in solum deducitur. Itē si deicitur desuper maior, minor autem contra sursum versus iacitur, vbi obuiam venerint, repercussio minoris & retrocessio fiat necesse est. Quod ne ideo accidere putes, quod minor contra naturam in sublimia ire cogebatur, alter vero maiore impetu locum suum petebat, facito, vt maior in superna iaculetur, & minori occurrat in terras deiecto, videbis nihilominus repulsum minorem in cælum cogi, sed repercussu ipso cadere in aliam partem, vt qua expeditum est, in ima deferatur. Item si ambo non motu naturali, sed à duobus quasi in campo pugnantibus aduersus inuicem iacti, sibimet in medio spatio complodantur, quis dubitauerit minorem maiori esse cessurū, in eam partem vnde ipse est & quod ille ferebatur? Quæ cum ita sint, id est, cum minora vt dictum est pondera maioribus cedant, multum tamen refert quanto in sese agantur impetu. Nam si maiore impetu minor, velut vehementi aliquo tormento emissus infligatur maiori laxius iaculato, vel iam languescēti, quanuis ab eodem resiliat, retardat illum tamen, aut etiam retro agit pro modo ictuum atque ponderum. His præiactis ¶ atque

¶ præfatis.

¶ prædita.

C intellectis, quantum præsens negocium postulat, vide nunc eas quæ dicuntur in animalibus vires, vtum rationi huic cōgruant: Nam corpora omnia animalium quis negat suo pondere præpediri? Quod pondus nutu animæ actum, quod inclinauerit, multum valet magnitudine propria. Sed nutus animæ ad mouendū corporis pōdus, neruis quasi tormentis vtitur: Neruos autem vegetat mobiliioresq; efficit siccitas calorq; moderatus, contra eos laxat atque infirmat humidus rigor. Itaque somno quia cum frigidum & humidum dicunt medici & probant, membra languescunt, atque ipse expergefectorum conatus multo est debilior, ideoq; nihil est fractius & enervius lethargicis. At quosdam phreneticos, quibus vigiliæ & vini vis & acutę febres, id est, tot calida plus nimio neruos tendunt atque durant, maioribus viribus quā integræ valetudine reluctari & multa facere manifestum est, cum eorū corpus sit egri- tudine attenuatius & exilius. Si igitur & nutu animæ, & neruorum quodam machinamēto, & pondere corporis consunt, hæ quæ vires vocantur, voluntas autem vtrum exhibet, qui prōrior sit spē vel audacia, retun-

ditur autem timore, sed multo magis desperatione, nā **D** in metu cum aliqua spes subest, vehemētiore vires apparere assolent. Machinamentum cōfiguratio quædam corporis coaptat, tēperatio modificat valetudines, confirmat exercitationis industria, pondus dat moles mē- brorum, quam ætas & nutrimenta comparant, instaurant autem sola nutrimenta. His omnibus qui æqualiter præualet, mirādus est viribus, & tanto est alius alio inuvalidior, quanto plus eum ista deficiunt. Fitq; sepe vt pertinaci nutu meliore machinamento, alius quanuis paruum pondus corporis egerit, aliū maiore mole præditum vincat. Rursusq; nonnunquam tanta moles est, vt etiam si imbecilliore nisu agatur, opprimat tamen paruum aduersarium multo vehementius innitentem. Cum vero nō pondus corporis, nec moderatio neruorum, sed nutus ipse, id est, animus cedit, vt omnino valentior, ab omni modo inuvalidiore, sed tamē timidior ab audaciore superetur, nescio vtrū viribus attribendum sit: Nisi quis dicat habere quasdam suas vires animæ, quibus ei maior audacia vel fiducia pariatur. Quæ cum alteri assunt, alteri desunt, tunc intelligitur quantum animus corpori suo, etiam in eo quod per corpus agitur antecellat. Quamobrem cum infanti puero **E** solus ad trahendum aliquid vel repellendum nutus sit integer, nerui autem & propter recentem minusq; perfectam confirmationem inhabiles, & propter humorem qui illi ætati exuberat maridi, & propter nullam exercitationem languidi: pondus vero adeo sit exiguum, vt ne ab alio quidem impactū grauer vtgeat, opportuniusq; sit ad accipiendam quā ad inferendam molestiam, quis est qui cum hæc omnia quæ desunt, contulisse annos viderit, viresq; per eos datas cognouerit, creuisse animam, quæ his indies amplioribus vtatur, recte ac prudenter existimet? Potest enim iste si ab aliquo inuene, quem velamine interposito non conspiciat, paruos ac leues calamos laxo arcu quantum potest iaculatos viderit non longe ire moxq; recidere, ac post paululum sagittas iam ferro graues, pennulis vectas, neruo intentissimo emissas, cælum remotissimum petere, fidesq; facta fuerit pari conatu hominis vtrunq; esse factum, creuisse illum tantillo tempore, atq; auctum viribus arbitrari: quo quid dici potest peruersius? Deinde anima si crescit, vide quā sit inscitum, incrementa eius de viribus corporis credere, de copia doctrinarum non credere, cum illis solum accomodet nutum, hæc autem **F** sola possideat. At si crescere animam putamus cum additur viribus, minui putanda est, cum demitur. Demitur autem in senectū, demitur in labore studiorum, atq; his temporibus doctrinæ aggerari atque extrui solent, neque vllō modo eodem tempore simul augeri quicquam & minui potest. Nullum igitur crescentis anime argumentum est, vires in maiori ætate maiores. Multa alia dici possunt, sed si iam tibi satisfactum est, modum adhibebo vt ad alia transeamus. **A D.** Mihi vero satis persuasum est, maiores vires nō ex eo esse quod anima creuerit: Nam vt alia omittam, quæ abs te subtiliter dicta sunt, insaniam & morbo corporis animam crescere, cum ipsum corpus minuatur, ne ipse quidē phreneticus dixerit, cui vires multo ampliores, quā sano esse solent, nemo nescit. Vnde mihi maxime videtur in neruis esse omne quod miramur, cum præter spem vires in quopiam reperiuntur: quare oro, aggredere iam illud cui totus intendo, cur anima si non tātī spatij magnitudinem habet quanti corpus est, cur vbiq; illa sentit cum tangitur? **A V G.** Age vero aggrediamur quod vis

De sensibus
& quomodo
fiat visio.
Ca. XXIII.

G quod vis, sed multo te mihi attentiore opus est, quam fortasse existimas esse debere. Quare facito ut quam maxime assis, ac respondeas mihi, quid nam tibi videatur iste esse sensus, quo anima per corpus utitur. Nam ipse iam nomine proprio sensus dicitur. **AD.** Sensus esse quinque audire soleo, videndi, audiendi, olfaciendi, gustandi, atque tangendi, plus quid respondeam nescio. **AVG.** Partitio ista vetustissima est, & fere in concionibus celebrata. Vellem autem definiri mihi abs te, quid sit ipse sensus, ut eadem definitione omnia illa includerentur, neque aliud quicquam quod sensus non esset in ea includeretur vel intelligeretur: Sed si id non potest, nihil vrgeo. Illud enim quod satis est, certe potes meam definitionem vel refellere vel probare.

AD. Hoc modo tibi fortasse non deero, quantum valeo: Non enim & hoc semper est facile. **AVG.** Attende ergo: nam sensum puto esse, non latere animam quod patitur corpus. **AD.** Placet mihi hac definitio. **AVG.** Adesto ergo huic tanquam tuae, ac tuere illam dum a me paulisper refellitur. **AD.** Tuebor sane, si tu adiuveris: sin minime, iam mihi displicet: non enim frustra tibi visa est refellenda. **AVG.** Noli

H nimis ex autoritate pendere, praesertim mea quae nulla est. Et quod ait Horatius, Sapere aude, ne non te ratio subiuguet priusquam metus. **AD.** Ego prorsus nihil metuo, quoquo res modo processerit, non enim errare me sines. Sed iam incipe si quid habes, ne differendo potius quam aduersando defatiger. **AVG.** Dic igitur quid patiatur corpus tuum cum me vides? **AD.** Patitur omnino aliquid: nam oculi mei partes, nisi fallor, corporis mei sunt, qui si nihil paterentur, quomodo te viderem? **AVG.** At non satis est ut persuadeas tuos oculos aliquid pati, nisi etiam quid patiantur, ostenderis. **AD.** Quid tandem nisi ipsum visum? Nam vident. Si enim me rogares quid pateretur agrotans, agritudinem responderem: Quid cupiens, cupiditatem: Quid metuens, metum: Quid gaudens, gaudium. Cur ergo roganti quid videns patiatur, non recte ipsum visum respondeam? **AVG.** Sed enim gaudens gaudium sentit, an negabis? **AD.** Imo assentior. **AVG.** Hoc & de ceteris perturbationibus dixerim. **AD.** Sic habeo. **AVG.** Quicquid autem oculi sentiunt hoc vident? **AD.** Nullo modo istud dederim: Quis enim dolorem videat, quem tamen saepe oculi sentiunt?

I **AVG.** Apparet te de oculis agere, bene vigilas: itaque vide, utrum ut gaudens gaudendo gaudium sentit, ita etiam videns videndo sentiat visum. **AD.** An aliter potest? **AVG.** Quicquid autem videns videndo sentit, id etiam videat necesse est. **AD.** Non est necesse. Quid enim si amorem videndo sentiat, num & amore videt? **AVG.** Cautissime ac sagacissime, gaudeo quod difficile deciperis. Sed nunc attende, quoniam constitit inter nos, non omne quod oculi sentiunt, neque omne quod videndo sentitur videri, putasne hoc saltem verum esse, omne quod videtur sentiri? **AD.** Hoc sane nisi concessero, quomodo sensus poterit vocari quod videmus? **AVG.** Quid omne quod sentimus, nonne & patimur? **AD.** Ita est. **AVG.** Igitur si omne quod videmus, sentimus: & omne quod sentimus, patimur: patimur omne quod videmus. **AD.** Nihil resisto. **AVG.** Pateris ergo me, ac vicissim te ego, cum inuicem nos videmus? **AD.** Sic existimo, & ad hoc me ratio instanter cogit. **AVG.** Accipe cetera: Nam credo absurdissimum & stultissimum videri tibi, si quis affirmet ibi te pati aliquod corpus, ubi non est ipsum

corpus, quod pateris. **AD.** Videtur absurdum, & ita esse opinor, ut dicis. **AVG.** Quid illud, nonne manifestum est alio loco esse meum corpus, alio tuum? **AD.** Manifestum est. **AVG.** Sentiunt autem corpus meum oculi tui, & si sentiunt, utique patiuntur: nec possunt ibi pati, ubi id quod patiuntur non est: nec tamen ibi sunt illi ubi corpus meum est: igitur ibi patiuntur ubi non sunt. **AD.** Ego quidem illa omnia concessi, quae non concedere absurdum videbam. Sed hoc ultimum quod ex his confectum est ita est absurdius, ut illorum potius aliquid temere me dedisse, quam hoc verum esse consentiam: Nam oculos meos ibi sentire ubi non sunt, ne in somnis quidem dicere auderem. **AVG.** Vide igitur ubi obdormieris: Quid enim tibi tandem elaboretur incautius, si ut pauloante vigilares. **AD.** Enimvero id ipsum mecum sedulo pertracto ac reuoluo: Nihil tamen elucet satis, quod me dedisse poeniteat, nisi forte illud, quod oculi nostri sentiunt cum videmus: visus nanque ipse forsitan sentit. **AVG.** Imo ita est: Is enim se foras porrigit, & per oculos emicat longius quaque versum potest lustrare, quod cernimus. Vnde fit ut ibi potius videat, ubi est id quod videt, non vnde erumpit, ut videat. Non ergo tu vides cum me vides? **AD.** Quis hoc insanus dixerit, omnino ego video, sed emissio visu per oculos video. **AVG.** At si tu vides, tu sentis: si tu sentis, tu pateris: nec potes ibi pati aliquid ubi non es. Ibi autem me vides ubi ego sum: Ibi igitur pateris ubi ego sum. At si ubi ego sum tu ibi non es, quo pacto audeas dicere videri me abs te, prorsus ignoro. **AD.** Visu, inquam, porrecto in eum locum in quo es, video te ubi es, at me ibi non esse confiteor. Sed quemadmodum si virga te tangerem, ego utique tangerem idque sentirem, neque tamen ego ibi essem ubi te tangerem. Ita, quod dico, visu me videre, quantumvis ego ibi non sim, non ex eo cogor fateri non me esse qui videam. **AVG.** Nihil ergo temere concessisti: Nam & oculi tui hoc modo defendi possunt, quorum est quasi virga visus, ut dicis. Neque illa est absurda conclusio, quod ibi oculi tui vident, ubi non sunt: an tibi aliter videtur? **AD.** Ita sane est ut dicis: Nam & illud nunc animaduerti, quod si ibi viderent oculi ubi sunt, etiam seipsos viderent. **AVG.** Rectius diceret non etiam seipsos, sed tantummodo seipsos viderent. Nam ubi sunt, id est, quem locum tenent, soli tenent, nec nascus est ibi ubi illi, nec quicquid illis vicinum est: alioquin etiam tu ibi esses ubi ego sum: quia iuxta inuicem sumus. Quae cum ita sint, si tantum ibi viderent oculi ubi sunt, nihil amplius quam seipsos videret. Cum autem se non vident, non modo cogimur consentire posse illos videre, ubi non sunt, sed etiam omnino non posse, nisi ubi non sunt. **AD.** Nihil est quod hinc dubitare me faciat. **AVG.** Ergo non dubitas ibi eos pati ubi non sunt: Nam ubi vident, ibi sentiunt. Ipsum enim videre sentire est, sentire autem pati: quare ubi sentiunt, ibi patiuntur. Alibi autem vident, quam ubi sunt: Ibi igitur patiuntur ubi non sunt. **AD.** Mirum est, quam ista vera existimo. **AVG.** Recte fortasse existimas. Sed responde obsecro, utrum omne quod per visum cognoscimus, videamus. **AD.** Ita credo. **AVG.** Credis etiam omne quod videndo cognoscimus, per visum nos cognoscere? **AD.** Et hoc credo. **AVG.** Cur ergo plerumque fumum solum videndo, ignem subter latere cognoscimus quem non videmus? **AD.** Verum dicis. Et iam non puto nos videre, quicquid per visum cognoscimus: possumus enim, ut docuisti, aliud videndo

Quid cognoscere,
quid sentire.
Ca. XXIII

A videndo aliud cognoscere quod visus non attigerit.

AVG. Quid illud quod per visum sentimus, possumus ne non videre? **AD.** Nullo modo. **AVG.** Aliud est ergo sentire, aliud cognoscere. **AD.** Omnino aliud: nam sentimus fumum quem videmus, & ex eo ignem quem non videmus subesse cognoscimus.

AVG. Bene intelligis. Sed vides certe cum hoc accidit, corpus nostrum, id est, oculos nihil pati ex igne, sed ex fumo quem solum vident. Etenim videre sentire, & sentire pati esse, iam supra consensimus. **AD.** Teneo & assentior.

AVG. Cum ergo per passionem corporis non latet aliquid animam, non continuo sensus vocatur vnus de quinque memoratis, sed cum ipsa passio non latet: namque ille ignis non visus, nec auditus, nec olfactus, nec gustus, nec tactus à nobis, non tamen latet animam fumo viso. Et cum hoc non latere non vocetur sensus, quia ex igne corpus nihil est passum, vocatur tamen cognitio per sensum, quia ex passione corporis quauis alia, id est, ex alterius rei visione, coniectatum est atque compertum.

AD. Intelligo, & optime video istud congruere ac fauere illi definitioni tuæ, quam vt meam mihi defendendam dedisti: nam ita memini esse abs te sensum definitum, cum animam non latet quod patitur corpus. Itaque illud quod fumus videtur, sensum vocamus: passi sunt enim eum oculi videndo qui sunt corporis partes & corpora: igne autem ex quo nihil corpus est passum, quauis cognitus fuerit, sensum non vocamus.

AVG. Memoriam quidem tuam probabo & sequacem intelligentiam, verum munitio illa definitionis labascit. **AD.** Cur quæso? **AVG.** Quia non negas, vt opinor, non nihil pati corpus cum crescimus vel senescimus, neque id nos vlllo sensu sentire manifestum est, nec id tamen animam latet. Non igitur eam latet quiddam quod patitur corpus, nec tamē sensus iste appellari potest. Videndo enim maiora ea quæ aliquando minora videramus, & vidēdo senes eos quos iuuenes ac pueros fuisse constat, coniectamus aliquam talem mutationem nostra corpora etiam nunc dum loquimur pati. Neque in eo fallimur, vt opinor: nam procliuus est vt me falli dicam quod video, quam quod intelligo capillos meos nunc crescere, corpusve per mētra mutari. Quod si mutatio ista passio corporis est, quod nemo negat, nec nunc sentitur à nobis, nec tamen animam latet, quia nos non latet, patitur, vt dixi, corpus, quod non latet animā, nec sensus est tamen. Quare illa definitio, quæ nihil quod sensus non esset debebat includere, cum hoc inclusit, certe vitiosa est.

AD. Nihil mihi restare video, quam vt te petam, vt aut definias aliter, aut hanc recures si potes: nam eam ista ratione quā vehementer probabo, vitiosam esse negare non possum. **AVG.** Facile est istam corrigere, quod volo tu audeas: scies tamen, mihi crede, si bene intellexisti vbi peccet. **AD.** Num alibi quam vbi aliena comprehendit? **AVG.** Quo tandē modo? **AD.** Quia quod senescit corpus, quauis in iuvene non possit negari pati aliquid, idque cum scimus, non latet animam quiddam quod patitur corpus, neque tamen vlllo sensu percipi potest. Nam nec video me modo senescere, neque id auditu, aut olfactu, aut gustu, aut tactu sentio.

AVG. Vnde ergo illud nosti? **AD.** Ratione id colligo. **AVG.** Quibus argumentis ratio tua nititur?

AD. Quod alios video senes, qui vt ego nunc sum iuuenes erant. **AVG.** Nonne sensus est quo eos vides vnus de quinque? **AD.** Quis negat? Sed ex eo quod illos video, me quoque cum id non videam, coniecto se-

nescere. **AVG.** Quid verborum ergo illi definitio- ni quo perficiatur addendum putas, cum sensus non sit nisi non lateat animam corporis passio, nec tamen ita vt eam per aliam passionē, aut per aliud quodlibet intelligat? **AD.** Dic quæso istud paulo planius. **AVG.** Geram tibi morem, & multo libentius retardāti quam festinanti: sed fac totus assis, valebit enim hoc ad plura quod dicam. Definitio nihil minus, nihil amplius continet, quam id quod susceptum est explicandum, aliter omnino vitiosa est. Vtrum autem huiusmodi vitis ca-

reat, conuersione exploratur, quod his exemplis tibi fiat apertius. Si enim me rogares quid esset homo, & eum hoc modo definirem, homo est animal mortale: non continuo quia verum est, etiam definitionem probare deberes, sed superposita ei particula, id est, omnis, conuertere illam & intueri, vtrum etiam conuersa vera esset: hoc est, vtrum quemadmodum verum est, omnis homo animal mortale est, ita esset verum, omne animal mortale homo est, quo aliter inuento, improbare definitionem propter illud vitium quo aliena comprehendit. Non enim solus homo est animal mortale, sed etiam quauis bestia. Hæc igitur hominis definitio perfici so-

let, cum additur mortali rationale: nam homo est animal mortale rationale: atque vt omnis homo animal rationale mortale est, ita omne animal rationale mortale homo est. Plus continendo ergo superior definitio vitiosa erat, bestiam enim cum homine continebat: ista perfecta est, nam & omnem hominem, & nihil plus quam hominem tenet. Tenendo autem minus, ita vitiosa est si addes grammaticum: quanquam enim omne animal rationale mortale grammaticum, homo sit, plures tamen homines qui grammatici non sunt, hæc definitione non continentur: & ob hoc ista per primam illam propositionem falsa est: cum autem conuertitur, vera. Falsum est enim, omnis homo animal rationale mortale grammaticum est: sed verum est, omne animal rationale mortale grammaticum, homo est: quauis minus contineat. Cum autem neque per primam propositionem, neque per conuersionem enunciata vera est, his singulis est profecto vitiosior: vt sunt istæ duæ, Homo est animal candidum: aut, homo est animal quadrupes. Nam & si dicas, omnis homo animal candidum est, aut animal quadrupes: falsum dicis, etiam si conuertas. Sed hoc inter se differunt, quod illa prima in aliquos homines cadit, nā plerique sunt homines candidi: hæc altera in neminem, nō enim quisquam homo quadrupes. Hæc pro tempore ad explorandas definitiones didiceris, quemadmodum propositione atque conuersione iudicentur. Sunt alia multa de hoc genere quæ docentur, & verborū plena, & tenebrarū, quæ paulatim vbi opportunum videbitur, conabor vt discas. Nunc conuertere animum ad illam definitionem nostram, & eam peritior cum discusseris corrige. Inueneramus enim eā, cum definitio sensus esset, complecti aliquid quod sensus non esset, & ideo non esse cum conuertitur veram. Fortasse enim verum est, Omnis sensus, passio corporis est animam non latens: vt verū est, Omnis homo animal mortale est. At vt falsum est, omne animal mortale homo est, quia id est & bestia: ita falsum est, omnis passio corporis non latens animam, sensus est: quia nunc nobis vngues crescūt, nec animam latet. Id enim scimus, neque id sentimus, sed coniectatione cognoscimus. Quemadmodum ergo illi definitioni hominis vt perficeretur, additum est rationale, quo addito bestię quæ simul continebantur exclusæ sunt, nihilque præter hominem,

Definitio
quomodo
examinanda,
Cap. XXV.

Definitio
probat per
conuersionē.

Homo quid
sit.

E

F

Vtut aliis
hoc verbo
p corrige.

† facies.

G hominem, atque omnem hominem tali definitione comprehendimus, nonne censet aliquid etiam huic addendum esse, quo inde se iungatur quod tenet alienum, nec quicquam in ea nisi sensus & omnis sensus intelligatur?

A D. Censeo quidem, sed quid addi possit ignoro.

A V G. Sensus est certe omnis passio corporis non latens animam: sed conuerti non potest hęc enunciatio, propter passionem illam corporis, qua vel crescit vel decrescit scientibus nobis, id est, ut nō lateat animam.

A D. Ita est. **A V G.** Quid hęc passio per se ipsam nō latet animam, an per aliud? **A D.** Per aliud planē: Aliud est enim videre vngues maiores, aliud scire quod crescant.

A V G. Cum ergo crescere ipsum sit passio, quam nullo sensu attingimus, magnitudo autem illa quam sentimus, eadem passione facta sit, non ipsa sit passio, manifestum est talem passionē non per se ipsam scire nos, sed per aliud. Si ergo non per aliud animam non lateret, nonne sentiretur, potius quam cōiceretur?

A D. Intelligo. **A V G.** Cur ergo dubitas quid illi definitioni sit addendum? **A D.** Iam video sic esse definiendum, ut sensus sit passio corporis per se ipsam nō latens animam. Nam & omnis sensus hoc est, & omne

Sciūsq̄d sit

H hoc, ut opinor, sensus est. **A V G.** Si hoc ita est, fateor definitionem esse perfectam. Sed tentemus eam si placeat vtrum illo secundo vitio non vacillet, quo illa hominis cui grammaticum est additum. Nam meminisse te oportet, quod esse hominem dictum est animal rationale, mortale, grammaticum: eoq; peccare istam definitionem, quod conuersione vera est, cū prima enunciatione sit falsa. Nanque falsum est, omnis homo animal rationale, mortale, grammaticum est: quauis verum sit, omne animal rationale, mortale, grammaticū, homo est. Ergo ideo vitiosa est hęc definitio, quod nihil quidem præter hominem, sed non omnem hominem tenet: & hęc fortasse talis est, de qua velut perfecta gloriamur. Quanquam enim omnis passio corporis per se ipsam non latens animam sensus sit, non tamen omnis sensus istud est. Quod sic intelligas licet, Bestiæ nempe sentiunt, ac penē omnes quinque illis sensibus vigent, quantum cuique natura tributum est. An tu id negabis? **A D.** Nihil minus. **A V G.** Quid hoc? nonne concedis scientiam non esse nisi cū res aliqua firma ratione percepta & cognita est? **A D.**

Scientia &
ratio num
in bestiis.
Ca. XXVI.

Concedo. **A V G.** At bestia ratione non utitur.

I **A D.** Et hoc concedo. **A V G.** Non igitur scientia cadit in bestiam. Cum autem non later aliquid, utique scitur: Non igitur sentiunt bestiæ, si omnis sensus est cū passio corporis per se ipsam non latet animam: sentiunt autem, ut paulo ante concessum est. Quid ergo dubitamus illam definitionem improbare, quæ omnem sensum circumplecti minime potuit, si quidem bestiarum sensus exclusus est? **A D.** Fateor me deceptum, cum tibi concessi scientiam tunc esse, cum aliquid firma ratione percipitur. Solos enim homines cum hoc rogabas intuebar: nam neque possum dicere ratione uti bestias, nec eis possum scientiam denegare. Sciebat enim, ut opinor, dominū suum canis, quem post viginti annos recognouisse perhibetur, ut taceam de cæteris innumera bilibus. **A V G.** Dic mihi oro te, si duæ quædam res tibi proponantur, vna ad quam perueniendum sit, altera per quam peruenire possis, quam istarum pluri pendis, & quam cui præponis? **A D.** Quis dubitat eā præstare ad quam sit perueniendum. **A V G.** Ergo cū sint duæ res quædam scientia & ratio, per scientiā peruenimus ad rationem, an per rationem ad scientiā?

Odysseus.
p.

A D. Vtraque res sibi met, quantum arbitror ita nexa est, ut per alterutram ad alterā perueniri possit. Namq; ad ipsam rationem nō perueniremus, nisi ad eam perueniendum esse sciremus. Præcessit ergo scientia, ut ad rationem per eam perueniremus. **A V G.** Quid ad ipsam scientiā quam dicis præcedere, sine ratione peruenitur? **A D.** Nunquam hoc dixerim: Nam est ista summa temeritas. **A V G.** Per rationem igitur?

A D. Non ita est. **A V G.** Ergo per temeritatem?

A D. Quis hoc dixerit? **A V G.** Per quid igitur?

A D. Per nihil, quia insita est nobis. **A V G.** Oblitus mihi videris, quid inter nos superius conuenerit, cum rogassem, vtrum nam putares tunc esse scientiā, cum res aliqua firma ratione percipitur. Nam respondisti, ut opinor, hanc tibi videri humanam scientiā: nunc vero dicis posse hominem habere aliquam scientiā, cum rem nulla ratione perceperit. Quis autem non videat nihil sibi aduersus esse, quā ista duo sunt, & non esse scientiā nisi cum res aliqua firma ratione percipitur, & esse cuiusdam rei scientiā nulla ratione perceptā.

Itaque nosse cupio, vtrum horum eligas: nam vtrunque verum esse nullo pacto potest. **A D.** Hoc eligo quod paulo ante dixi. Nam illud superius temere me dedisse

confitetur. Cum enim ratione inter nos verum quæramus, idq; fiat rogando & respondendo, quomodo posset ad summam perueniri qua concluditur ratio, nisi prius aliquid concederetur? Concedi autē recte quī pos sit quod nesciretur? Ita ista ratio nisi inueniret in me aliquid cognitum, quo innitens ad incognitum duceret, nihil omnino per illam discerem, nec eam prorsus rationem nominarem. Quamobrem frustra mihi nō assentiris ante rationem necessario esse in nobis aliquā scientiā, vnde ipsa ratio sumat exordium. **A V G.**

Geram tibi morem, & te quidē ut institui, quoties alicuius dati poenitet, emendare permittam: sed ne quæso abutaris ista licentia, & negligenter cum interrogo, attendas, ne assidue male concessa etiam de iis quæ bene conceduntur, dubitare te cogant. **A D.** Perge potius ad cætera. Quauis enim addam vigilantia meæ quicquid possum, nam & me pudet de sententia cadere toties, nunquam tamen deterrebatur pudori huic reniti, & lapsum meum te præsertim manum dante corrigere.

Neque enim est ideo suscipienda pertinacia, quia optāda constantia. **A V G.** Proueniat tibi planē ista constantia quā citissime potest, ita mihi placitam sententiā protulisti. Sed nunc esto quā præsentissimus ad ista quæ volo. Quæro enim abs te, quid tibi interesse videatur inter rationem & ratiocinationem. **A D.**

Nō satis valeo ista discernere. **A V G.** Hoc ergo intue, vtrum existimes homini iam adolescenti, an viro, an, ut omnem ambagē auferam, sapienti sine intermissione inesse rationem, dum mente sanus est, sicut bonam valetudinem corpori, dum peste ac vulneribus caret: an sicut ambulare, sedere, loqui, modo inesse, modo deesse? **A D.** Sanæ menti semper puto inesse rationē.

A V G. Quid hoc dum per ea quæ conceduntur ac manifesta sunt, vel interrogando alium, vel coniiciendo * alia, perducimus nos ad alicuius rei cognitionem? Videtur ne tibi aut nos, aut quiuis sapiens semper facere?

A D. Non semper. Non enim semper homo quilibet aut sapiens quantum opinor, vel secum, vel cum alio quærit aliquid disserendo. Nā qui quærit, nondum inuenit: ita si semper quærit, nunquam inuenit. Sapiēs autem iam inuenit, ut nihil aliud dicā, vel ipsam sapientiā, quam cū esset stultus disserendo fortasse, aut quo-

quo modo

K

L

M

Ratio & ratiocinatio.
Ca. XXVII.

* aliās, coniiciendo.
† coniectando

† qui.

A quo modo alio poterat requirebat. **AVG.** Recte dicis. Quare intelligas volo non esse istam rationem, dū per ea quæ conceduntur atque cognita sunt, ad aliquid incognitū ducimur: hoc enim non semper, ut iam consensimus, inest menti sanæ, ratio autem semper. **AD.** Intelligo, sed quorsum ista? **AVG.** Quia paulo ante dixisti, propterea me tibi debere assentiri scientiam nos habere ante rationem, quod cognito aliquo nititur, dū nos ratio ad incognitum ducit: nunc autem inuenimus nō rationem vocandam esse dum hoc agitur: Nō enim sana mens agit hoc semper, cum semper habeat rationem. Sed recte ista fortasse ratiocinatio nominatur, ut ratio sit quidam mentis aspectus, ratiocinatio autem rationis inquisitio, id est, aspectus illius per ea quæ aspicienda sunt motio. Quare ista opus est ad querendum, illa ad videndum. Itaque cum ille mentis aspectus, quem rationem vocamus, coniectus in rem aliquam, videt illam, scientia nominatur. Cum autem non videt mens, quanuis intendat aspectum, in scitia vel ignorantia dicitur. Non enim & his corporalibus oculis omnis qui aspicit videt, quod in tenebris facillime animaduertimus. Ex quo licet, ut opinor, aliud esse aspectū, aliud visionem, quæ duo in mente rationem & scientiam nominamus: nisi quid te aduersus hæc mouet, aut parum dilucide ista distincta arbitraris. **AD.** Per mihi hæc distinctio placet, & libenter assentior. **AVG.** Vide ergo nūc, utrum nos aspicere putes ut videamus, an videre ut aspiciamus. **AD.** Hinc vero nec cæcus quidem quisquā dubitauerit, aspectum esse propter visionem, non visionem propter aspectum. **AVG.** Fatendum igitur, visionē pluris quā aspectum esse pendendam. **AD.** Fatendum omnino. **AVG.** Ergo & scientiam pluris quā rationem. **AD.** Consequens video. **AVG.** Placēt ne tibi meliores aut feliciores esse hominibus bestias? **AD.** Auertat deus tam immanem amentiam. **AVG.** Recte sanē exhorruisti, sed ad id nos cogit sentētia tua. Dixisti enim eas habere scientiam, & non habere rationem. Rationem autem habet homo, per quam vix ad scientiā peruenitur. Sed ut cōcedam facile perueniri, quid nos adiuuabit ratio, ut bestiis nos antepōndos putemus, cum illæ habeant scientiam, & hanc pluris quā rationem pendendam esse compertum sit. **AD.** Cogor omnino aut scientiam bestiis non concedere, aut nihil recusare quin mihi merito antepōnantur. Sed quæso explica illud, quod de cane Vlyssis commemoravi, quale nā sit: nam eius admiratione commotus tam inaniter laetraui. **AVG.** Quid autem hoc putas esse nisi vim quandam sentiendi, non sciendi? Sensu enim nos multæ bestię superant, cuius rei causam non hic locus est ut quæramus: mente autem, ratione, scientia nos illis deus præposuit. Sed ille sensus ea quibus tales animæ delectantur, accedente consuetudine, cuius magna vis est, potest discernere, atque eo facilius, quod anima be-luarum magis corpori affixa est, cuius illi sunt sensus, quibus utitur ad victum voluptatēque, quam ex eodem illo corpore capit. Humana vero anima propter rationem atque scientiam, de quibus agimus quod sunt ista longe præstantiora sensibus, suspendit se à corpore quantum potest, & ea quæ intus est libentius fruitur voluptate: quātoque in sensus declinat, tanto magis similiorem hominem decori facit. Inde est quod etiam pueri vagientes, quanto alieniores à ratione sunt, tanto facilius discernunt sensu etiam cōtactum coniunctionēque nutrimentum, nec odorem aliarum possunt susti-

Tomus primus.

nere, cum quibus consuetudo non fuit. Quamobrem D
quanuis aliud ex alio inciderit, libenter tamē in eo sermone demoror, quo admonetur anima, ne se vltra quā necessitas cogit refundat in sensus, sed ab his potius ad seipsam colligat, & repuerescat deo: quod est nouū hominem fieri vetere exuto, à quo incipere propter neglectam dei legem certa est necessitas, quo neque verius neque secretius quicquam scripturis diuinis cōtinetur. Vellem hinc plura dicere, ac meipsum constringere, dū quasi tibi præcipio, ut nihil aliud agerem quā reddere me mihi cui me maxime debeo, atque ita deo fieri, quod ait Horatius, Amicum mancipiū domino. Quod omnino fieri non potest, nisi ad eius reformemur imaginem, quam nobis, ut preciosissimum quiddam & charissimū custodiendam dedit, dum nosiplos nobis tales dedit, qualibus nihil posset præter ipsum antepōni. Hac autem actione nihil mihi videtur operosius, & nihil est cessationi similis, neque tamē eā suscipere aut implere animus potest, nisi eo ipso adiuuante cui redditur. Vnde fit ut homo eius clementia reformandus sit, cuius bonitate ac potestate formatus est. Sed ad propositum redire cogimur. Quare vide utrum tibi iam probatum sit, feras non habere scientiam, totāque illam velut imaginem scientiæ, quam miramur, vim esse sentiendi. **AD.** Probatum sane, & si quid de hoc diligentius quærendum est, aliud tempus aucupabor, nunc nosse cupio quid hinc conficias. **AVG.** Quid aliud putas, nisi definitionē illam sensus, ut antea, quod nescio quid plus quā sensum includebat, ita nunc cōtrario vitio vacillare, quod non omnem sensum potuit includere. Habent enim ferę sensum, nec habent scientiam: quicquid autem non latet, scitur, & omne quod scitur, ad scientiam profectō pertinet: de quibus omnibus iam mihi tecum conuenit. Aut igitur non est verum, sensum esse passionem corporis non latentem animam, aut eo carent bestię, quia scientia carent: sensum autem concedimus bestiis: Definitio ergo illa vitiosa est. **AD.** Fateor nihil me inuenire quo resistā.

AVG. Accipe aliud quo magis nos huius definitionis pudeat. Nam meministi, ut opinor, tertium definitionis vitium tibi demonstratum, quo prorsus nihil est turpius, cum ex neutra parte vera est, qualis est illa hominis, Homo est animal quadrupes: nam siue omnis homo animal est quadrupes, siue omne animal quadrupes homo est, qui dicit atque affirmat, insanit profectō si non iocatur. **AD.** Verum dicis. **AVG.** Quid si in hoc vitio ista nostra deprehenditur, putas ne quicquam magis esse quod sit explodendum atque exterminandum de anima? **AD.** Quis id recuset? Sed nollem, si fieri potest, etiam hic tandiu detineri, atque interrogatiunculis agitari. **AVG.** Nihil est quod metuas, iam enim confectum est negotium: an tibi nondū persuasum est, cum de differentiā ferarum & hominum ageretur, aliud esse sentire, aliud scire? **AD.** Immo maxime. **AVG.** Aliud ergo sensus, aliud scientia. **AD.** Ita est. **AVG.** Non autem sentimus ratione, sed aut visu, aut auditu, aut olfactu, aut gustu, aut tactu. **AD.** Assentior. **AVG.** Et omne quod scimus ratione scimus. Nullus igitur sensus sciētia est. Quicquid autem non latet, ad scientiam pertinet. Ad nullum ergo sensum pertinet nō latere, ut nullus homo quadrupes recte dici potest. Quamobrem ista nostra definitio suscepta tua, non solum alienos terminos inuasisse, neque aliquid sui iuris reliquisse, sed nihil omnino habuisse proprium, totumque alienū occupasse conuicta est. **AD.**

f Quid

Differunt ratio & ratiocinatio.

Animantia bruta quomodo cognoscant. Ca. XXVIII.

Eph. 4.

1. Retra. 8.

Horatius.

E

Scientia & sensus quid differant. Ca. XXIX.

F

G Quid ergo agemus? Patieris ne illam de iudicio ita discedere? Quanquam enim ego ei defensionem qualem potui praeberim, tu tamen ipsam litis formulam quae nos decepit composuisti. Et ego quidem tametsi obtinere non potui, bona tamen fide affui, quod mihi satis est. Tu vero si praeuaricationis arguaris, quid facias à quo & producta est, ut iurgaret audeter, & oppugnata ut turpiter cederet? **AVG.** Nunquidnam est hic quisquam iudex, à quo huic vel mihi metuendum sit? Ego te priuatim quasi adhibitus iuriconsultus, instruendi causa refellere volui, ut cum ad iudicium ventum fuerit, paratus assistas. **AD.** Est ergo aliquid quod pro ista proferas, quam mihi inuoluntario temere defendendam tuendamque commendas? **AVG.** Est certe. **AD.** Quidnam, id est, obsecro? **AVG.** Quia quanquam sit aliud sensus, aliud scientia, illud tamen non latere utrisque commune est, ut ipsi homini & bestiae, quanuis plurimum differant, animal tamen esse commune est. Non latet enim quicquid animae apparet, siue per temperantiam corporis, siue per intelligentiae puritatem, atque illud primum sensus, hoc autem alterum scientia sibi vindicauit. **AD.** Manet ergo illa definitio tuta & probata? **AVG.** Manet vero. **AD.** Vbi nam ergo deceptus sum? **AVG.** Vbi rogavi, utrum omne quod non latet sciatur. Tu enim huic rogationi temere assensus es. **AD.** Nam quid velles ut dicerem? **AVG.** Non continuo esse & scientiam si quid non latet, sed si per rationem non latet, scientiam. Cum autem per corpus non latet, sensum vocari, si per seipsam non lateat corporis passio. An ignoras quibusdam philosophis & peracutis visum esse, ne id ipsum quidem quod mente comprehenditur, ad nomen aspirare scientiae, nisi tam firma comprehensio sit, ut ab ea mens nulla ratione queat dimoueri. **AD.** Accipio ista gratissime. Sed quaeso quoniam quid sit sensus, subtilissime quantum arbitror explicatum est, referamus nos ad illam quaestionem, propter quam explicandam hoc suscepimus. Attuleram enim ego argumentum, quo tantum probare animam esse, quantum eius est corpus, eo quod tangetem à capite usque ad pedis extremum pollicem sentit quaquaersum tetigeris, atque inde ad sensus definitionem morarum plenissimam, sed forte necessario delati sumus. Itaque ipsum fructum tanti operis iam ostende si placet. **AVG.** Est omnino, atque vberimus. Nam totum quod quaerebamus, effectum est. Si enim sensus est corporis passio per seipsam, non latens animam, quod ut firmissime teneremus, diutius quam velles sermocinati sumus, meministine tandem nos coeperisse ibi sentire oculos ubi non sunt, vel potius ibi pati? **AD.** Memini. **AVG.** Etiam illud dedisti, nisi fallor, nec modo dubitas dandum fuisse, animam multo quam totum corpus est, esse meliorem ac potentiorum. **AD.** Hinc vero dubitare nefarium puto. **AVG.** Age si corpus potest ibi pati aliquid ubi non est, propter quandam cum anima contemperantiam, quod oculis in cernendo accidere inuentum est, adeone animam crassam & pigram? **†** putamus, per quam ipsi oculi tantum possunt, ut eam lateat corporis passio, si non ibi iaceat, ubi passio ipsa contingit? **AD.** Multum me mouet ista conclusio, & ita multum, ut omnino stupeam, & non solum quid respondeam, sed prorsus ubi sum non inueniam. Quid enim dicam: sensum non esse, cum corporis passio per seipsam non lateat animam? Quid erit aliud, si hoc non est? Oculos nihil pati cum videmus? Absurdissimum est eos ibi pati ubi sunt, ut se-

iplos non videant, nec ubi sunt quicquam est praeter ipsos. Non esse oculis animam potentiorum, cum eadem sit istorum potentia? Nihil est dementius. An hoc dicendum est, potentius esse ibi pati, ubi quidam sit, quam ubi non sit? Sed si hoc verum esset, non esset praestantior visus ceteris sensibus. **AVG.** Quid quod istum aliquem, vel incidens quippiam, vel humoris perturbationem, cum ibi patiatur oculi ubi sunt, neque hoc animam latet, nec ista passio visus, sed tactus vocatur: & tamen talia pati oculus posset etiam in exanimi corpore, quauis deesset anima, quam passio non lateret: illud autem quod pati non potest oculus, nisi adsit anima, id est, quod videndo patitur, hoc solum ibi patitur, ubi non est? Ex quo cui non videatur, nullo loco animam contineri? Siquidem oculus, quod est corpus, id tantum non loco suo patitur, quod nunquam sine anima pateretur.

AD. Quid igitur faciam, quaeso te? Nonne istis rationibus confici potest, animas nostras non esse in corporibus? Quod si ita est, nonne ubi sum nescio? Quis enim mihi eripit, quod ego ipse anima sum? **AVG.** Ne perturbare, ac magis bono animo facito sis. Ista enim cogitatio & consideratio ad nosmetipsos nos inuitat, & quantum licet auellit à corpore. Quod autem tibi visum est, non esse animam in corpore viuientis animantis, quanquam videatur absurdum, non tamen doctissimi homines, quibus id placuerit defuerunt, neque nunc arbitror deesse: Sed ut ipse intelligis, res est subtilissima, & ad quam cernendam mentis acies satis purganda est. Nunc attende potius quid aliud afferas quo conuincas animam, vel longam, vel latam esse, vel quid eiusmodi. Nam illud argumentum tuum de tangendi sensu, sentis non attingere veritatem, nec valere aliquid, ut eam per totum corpus tanquam sanguinem diffusam esse conuincat: aut si iam quod afferas nihil habes, videamus quae restant. **AD.** Nihil habere fortasse, nisi recordarer quantum pueri mirari soleremus palpitantes lacertarum caudas amputatas à cetero corpore, quem motum sine anima fieri nullo modo mihi persuadere possum: neque quo pacto fiat, ut nullum sit animae spatium, quando praecidi etiam cum corpore potest, intelligo. **AVG.** Possem respondere, aërem & ignem, quae duo per animae praesentiam tenentur in corpore terreno & humido, ut omnium quatuor fiat contemperatio, dum post eiusdem animae abscissum ad superna euadunt, ac sese expediunt, mouere illa corpuscula tanto concitatus, quanto plagae recentiores ***†** subito erumpunt: deinde porro motum languescere, postremo desinere, dum minus minusque fit quod effugit, ac deinde totum euolat. Sed ab hoc me reuocat quod his haui oculis penè serius quam credi potest, sed certe non serius quam deberem. Cum enim nuper in agro essemus Liguria, nostri illi adolescentis qui tunc mecum erant studiorum suorum gratia, animaduenerunt humi iacentes in opaco loco reptantem bestiolam multipedem, longum dicam quendam vermiculum: vulgo notus est, hoc tamen quod dicam nunquam in eo expertus eram. Verso namque stylo quem forte habebat vnus illorum, animal medium percussit, Tum ambae partes corporis ab illo vulnere in contraria discesserunt, tanta pedum celeritate, ac nihilo imbecilliore nisu, quam si duo huiusmodi animantia forent. Quo miraculo exterriti, causaeque curiosi, ad nos ubi simul ego & Alipius cōsedeuimus, alacriter viuientia frustra illa detulerunt. Neque nos parū commoti, ea currere in tabula quaquaersum poterat cerneamus:

Anima quare ubique sentiat in corpore. Caput XXX.

Vermiculi sciti quomodo moueantur. Caput XXXI.

*† al. plaga recentiore.

* al. pinguem.

A musatque vnum ipsorum stylo tactum, contorquebat se ad doloris locum, nihil sentiente alio ac suos alibi motus peragente. Quid plura? Tentauimus quatenus id valeret, atque vermiculum, immò iam vermiculos in multas partes concidimus: ita omnes mouebantur, vt nisi à nobis illud factum esset, & comparerent vulnera recentia, totidem illos separatim natos, ac sibi quemque vixisse crederemus. Sed tunc ego quod illis adolescentibus dixi, cum intuenti me intuerentur, tibi nunc dicere vereor. Iam enim tantum processimus, vt nisi tibi aliter respondero, quod secundum meam causam probabiliter valet, tota nostra intentio per tam longum munita sermonem, ab vno vermiculo penetrata succubuisse videatur. Illis autem præceperam vt in studiis sicut coeperant, suum cursum tenerent: ita eos opportunius aliquando ad quærenda & discutienda ista, si res moneret esse venturos. Sed quæ illis discedentibus cum Alipio sermocinatus sum, cum vterque nostrum pro suo quisque modulo recordaretur, & coniectaret & quæreret, si exponere velim, longè plura à nobis dicenda sunt, quàm ab ipso principio tantis ambagibus atque anfractibus dicta sunt. Non apud te tamen tacebo quod sentio, nisi mihi tunc multa iam nota essent de corpore, de specie quæ inest corpori, de loco, de tempore, de motu, quæ subtilissime atque abstru-

* al. astru-
sime.

B sissime* propter hanc ipsam quæstionem differuntur, ad dandum palmam iis, qui corpus esse animam dicunt, declinare. Quapropter te vt possum etiam atque etiam moneo, ne temere aut in libros, aut in disputationes loquacissimorum hominum, nimiumque sensibus his corporeis credentium te præcipientes, donec corrigas firmesque vestigia, quæ vsque ad ipsum deum animam ducunt: ne ab illo secretissimo & tranquillissimo mentis habitaculo, à quo nunc dum hæc incolit peregrina est, studiis facilius & laboribus, quàm inertia desidiaque auertaris. Nunc autem accipe contra illud quo vt sentio multum moueris, non quod robustius de multis, sed quod breuius, neque quod mihi probabilius quàm cætera, sed quod tibi aptius eligere potui. **AD.** Dic oro te quàm citissime potes.

AVG. Primum illud dico, si maxime causa lateat, cur in concisione quorundam corporum illa contingant, non continuo nos hoc vno ita perturbari oportere, vt tam multa quæ superius luce clariora tibi visa sunt, falsa esse arbitremur. Fieri enim potest vt huius rei causa nos lateat, quæ vel humanæ naturæ occultata est, vel sit alicui homini cognita, nec iste à nobis interrogari possit, aut etiam hoc ingenio simus, vt satisfacere nobis interrogatus non possit. Nunquid nam ex eo quicquid ex contraria parte firmissime didicimus, ac verissimum esse confitemur, labi nobis atque extorqueri decet? Atqui si illa maneant integra, quæ interrogatus certa & indubia esse respondisti, nihil est quod istum vermiculum pueriliter metuamus, quamquam viuacitatis & numerositatis eius causam non valeamus asserre. Si enim apud te de aliquo fixum immotumque constaret, quod esset vir bonus, eumque in latronum conuiuium quos persequeris deprehenderes, atque aliquo casu antequam abs te interrogari posset moreretur, quamlibet causam putares potius illius cum sceleratis coniunctionis atque conuiuii, etiam si te semper lateret, quàm scelus & societatem. Cur ergo non cum tam multis argumentis superius æditis, atque abs te firmissime comprobatis, planum tibi factum sit, non loco animam contineri, atque ob hoc nullius talis esse

Tomus primus.

quantitatis, qualem in corporibus cernimus, aliquam suspicari esse causam, cur nonnullum animal concisum in omnibus partibus viuat, non eam tamen quod cum corpore anima concidi potuerit? Quam si reperire non possumus, nonne quærenda est potius vera, quàm falsa credenda? Deinde quæro abs te, vtum putes in verbis nostris aliud esse ipsum sonum, aliud quod sono significatur. **AD.** Ego vtrunque idem puto. **AVG.** Dic mihi ergo, sonus ipse vnde procedat cum loqueris. **AD.** Quis dubitet à me procedere. **AVG.** Abs te ergo sol procedit dum nominas solem? **AD.** De sono me, non de re ipsa interrogasti. **AVG.** Aliud ergo sonus est, aliud res quam significat sonus: tu autem vtrunque idem esse dixeras. **AD.** Age iam concedo aliud esse significantem sonum, aliud rem quæ significatur. **AVG.** Dic ergo, vtum possis gnarus latinæ linguæ nominare in loquendo solem, si non intellectus solis præcederet sonum? **AD.** Nullo modo possem. **AVG.** Quid antequam ipsum nomen de ore procedat, si volens id enunciare aliquandiu te in silentio teneas, nonne in tua cogitatione manet, quod expressa voce alius audiretur est? **AD.** Manifestum est. **AVG.** Quid cum

Diuisio corpore, quomodo non diuidatur anima. Caput. XXXII.

E ipse sol tantæ sit magnitudinis, num illa notio eius, quam cogitatione ante vocem tenes, aut longa, aut lata, aut quid eiusmodi videri potest? **AD.** Nullo modo. **AVG.** Age iam dic mihi, cum ore ipsum nomen erumpit tuo, atque id ego audiens solem cogito, quem tu ante vocem & cum ipsa voce cogitasti, & nunc fortasse ambo cogitamus, nonne tibi videtur nomen ipsum veluti accepisse abs te significationem, quam ad me per aures deportaret? **AD.** Videtur. **AVG.** Cum ergo nomen ipsum sono & significatione constet, sonus autem ad aures, significatio ad mentem pertineat, nonne arbitraris in nomine velut in aliquo animante sonum esse corpus, significationem autem quasi animam soni? **AD.** Nihil mihi videtur similis.

Nomen ad sonum, sonus ad aures, significatio ad mentem pertinet.

AVG. Attende nunc, vtum nominis sonus per literas diuidi possit, cum anima eius, id est, significatio non possit? Siquidem ipsa est, quam paulo ante in nostra cogitatione nec latam nec longam respondisti tibi videri.

AD. Prorsus assentior. **AVG.** Quid cum per literas singulas sonus ille diuiditur, videtur tibi significationem illam retinere? **AD.** Quomodo possunt singulae literæ significare quod nomen, quod ex his confectum sit? **AVG.** At cum perditâ significatione discriptus in literis sonus est, num aliud putas esse factum, quàm dilaniato corpore discessisse animam, & quasi mortem quandam nominis contigisse.

F
*† al. ex his confit.

AD. Non solum assentior, sed ita libenter, vt nihil me magis in hoc sermone delectauerit. **AVG.** Si ergo satis perspexisti in hac similitudine, quomodo possit dissecto corpore anima non secari, accipe nunc quomodo frustra ipsa corporis, cum anima secta non sit, viuere possint. Iam enim concessisti, & recte vt opinor, significationem, quæ quasi anima soni est, dum nomen additur per seipsam nullo pacto diuidi posse, cum ipse sonus qui velut corpus eius est possit. Sed in solis nomine ita soni est facta diuisio, vt nulla pars eius significationem aliquam retineret. Itaque illas literas dilacerato corpore nominis, tanquam ex anima membra, id est, significatione carentia considerabamus. Quamobrem si aliquod nomen inuenerimus, quod diuisum queat etiam singulis partibus quidpiam significare, concedas oportet non omnimodam veluti mortem tali præcisione factam

f ij esse,

G esse, cum tibi membra separatim considerata quodlibet significantia, & quasi spirantia videbuntur. **AD.** Concedam omnino, & ut iam id ipsum sonas flagito. **AVG.** Accipe: Nam dum viciniam solis attendo de cuius nomine superius egimus, lucifer mihi occurrit, qui profecto inter secundam & tertiam syllabam scissus non nihil priore parte significat, cum dicimus luci, & ideo in hoc plus quam dimidio corpore nominis vivit. Extrema etiam pars habet animam: nam cum ferre aliquid iuberis, hanc audis. Qui enim posses obtemperare, si quis tibi diceret, fer codicem, si nihil significaret, fer: quod cum additur luci, lucifer sonat, & significat stellam: cum autem demitur, non nihil significat, & ob hoc quasi retinet vitam. Cum autem locus & tempus sit quibus omnia quae sentiuntur, occupantur, vel potius quae occupant, quod oculis sentimus per locum, quod auribus per tempus diuiditur. Ut enim vermiculus ille plus loci totus quam pars eius occupabat, ita maiorem temporis moram tenet cum lucifer dicitur, quam si luci tantummodo diceretur. Quare si hoc significatione vivit in ea diminutione temporis, quae diuiso illo sono facta est, cum eadem significatio diuisa non sit, non enim ipsa per tempus distendebatur, sed sonus: ita existimandum est, secto vermiculi corpore, quanquam in minore loco pars coipso quo pars erat viveret, non omnino animam sectam, nec loco minore, minorem esse factam, licet integri animantis membra omnia per maiorem locum porrecta simul possederit. Non enim locum ipsa, sed corpus quod ab eadem agebatur, tenebat: sicut illa significatio non distenta per tempus, omnes tamen nominis literas suas moras ac tempora possidentes, velut animauerat atque compleuerat. Hac similitudine interim contentus sis peto, quate sentio delectatum. Quae autem subtilissime de hoc disputari possunt, ita ut non similitudinibus, quae plerumque fallunt, sed rebus ipsis satisfiat, ne in praesentia expectes. Nam & concludendus est tam longus sermo, & multis aliis quae tibi desunt, animus ad haec intuen- da & perspicenda praecolendus est, ut possis intelligere liquidissime, utrum quod a quibusdam doctissimis viris dicitur ita sese habeat animam per seipsam nullo modo, sed tamen per corpus posse partiri. Nunc accipe a me si velis, vel potius recognosce per me, quanta sit anima, non spatio loci ac temporis, sed vi ac potentia. Nam ita si meministi propositum ac distributum iam diu nobis est. De numero vero animarum, nescio quid tibi respondeam, cum hoc ad istam quaestionem pertinere putaueris. Citius enim dixerim non esse omnino quaerendum, aut certe tibi nunc differendum, quam vel numerum ac multitudinem non pertinere ad quantitatem, vel tam inuolutam quaestionem modo a me tibi posse expediri. Si enim dixero vnam esse animam, conturbaberis, quod in altero beata est, in altero misera, nec vna res simul & beata & misera potest esse. Si vna simul & multas dicam esse, ridebis: nec mihi facile vnde tuum risum comprimam suppetit. Sin multas tantummodo esse dixerim, ipse me ridebo, minusque me mihi displicentem quam tibi perferam. Audi ergo quod ex me bene te audire posse polliceor. Quod vero aut ambobus, aut alteri nostrum ita onerosum est, ut fortasse opprimat, ne subire aut imponere velis. **AD.** Cedo prorsus, & quod tibi congruenter mecum videtur agi posse, quantum valeat anima, expecto ut exponas. **AVG.** O utinam doctissimum aliquem, neque id tantum, sed etiam eloquentissimum, & omni-

no sapientissimum, perfectumque hominem de hoc am- **K** bo interrogare possemus, quoniam ille modo quid anima in corpore valeret, quid in seipsa, quid apud deum, cui mundissima proxima est, & in quo habet summum atque omne bonum suum, dicendo ac disputando explicaret. Nunc autem cum mihi ad hanc rem desit alius, audeo tamen tibi non deesse: sed hoc mercedis est, quod dum quid valeat anima, indoctus expedio, quid ipse valeam, securus experior. In primis tamen tibi ampletem latissimam quandam & infinitam expectationem, ne me de omni anima dicturum putes, sed tantum de humana, quam solam curare debemus, si nobismetipsis curae sumus. Hec igitur primo, quod cuius animaduertere facile est, corpus hoc terrenum atque mortale praesentia sua viuificat, colligit in vnum, atque in vno tenet, diffuere atque contabescere non sinit: alimenta per membra aequaliter suis quibusque redditis distribui facit, congruentiam eius modumque conseruat, non tantum in pulchritudine, sed etiam in crescendo atque gignendo. Sed haec omnia homini etiam cum arbustis communia videri queunt. Haec enim etiam dicimus vivere, in suo vero quidque illorum genere custodiri, alii, crescere, gignere videmus atque fatemur.

L Ascende itaque alterum gradum, & vide quid possit anima in sensibus, ubi euidentior manifestiorque vita intelligitur. Non enim audienda est, nescio quae impietas rusticana plane magisque lignea quam sint ipsae arbores, quibus patrocinium praebet, quae dolere vitem quando vna decerpitur, & non solum sentire ista cum caduntur, sed etiam videre atque audire credit. De quo errore sacrilego, alius est differendi locus. Nunc quod institueram attende, quae sit vis animae in sensibus, atque in ipso motu manifestior est animantis *†, quorum nobis cum iis quae radicibus fixa sunt, nulla potest esse communio. Intendit se anima in tactum, & eo calida, frigida, aspera, lenia, dura, mollia, leuia, graui sentit atque discernit. Deinde innumerabiles differentias saporum, odorum, sonorum, formarum, gustando, olfaciendo, audiendo, videndoque diiudicat. Atque in iis omnibus ea quae secundum naturam sui corporis sunt, alciiscit, atque appetit, reiicit fugitque contraria. Remouet se ab his sensibus certo intervallo temporum, & eorum motus quasi per quasdam ferias reparans, imagines rerum quas per eos habuit, secum cateruatim & multipliciter versat, & hoc totum est somnus & somnia. Saepae etiam gestiendo ac vagando facilitate motus delectatur, & sine labore ordinat membrorum concordiam, pro copulatione sexus agit quod potest, atque in duplici natura, societate atque amore molitur vnum. Foetibus non iam gignendis tantummodo, sed etiam fouendis, tuendis, alendis, atque conseruandis conspirat. Rebus inter quas corpus agit, & quibus corpus sustentat, consuetudine sese innectit, & ab eis quasi membris aegre separatur: quae consuetudinis vis etiam seiunctione rerum ipsarum, atque intervallo temporis non discissa memoria vocatur. Sed haec rursus omnia posse animam etiam in bestiis nemo negat. Ergo attollere in tertium gradum qui iam est homini proprius, & cogita memoriam non consuetudine inolitarum, sed animaduersione atque signis commendatarum ac retetarum rerum innumera- bilium, tot artes opificum, agrorum cultus, extructiones urbium, variorum aedificiorum ac moliminum multimoda miracula: inuentiones tot signorum in literis, in verbis, in gestu, in huiusmodi sono, in picturis, atque

Primus gradus animae.

Secundus gradus animae.

*† al. manifestioris animantis.

Periphrasis somni.

Plato i symposio.

Tertius gradus animae.

De numero animarum quaestio inuoluta.

* al. credo. Varia animae in homine operatio. Cap. XX. XIII.

A atque figmentis: tot gentium linguas, tot instituta, tot noua, tot instaurata: tantum librorum numerum, & huiusmodi monumentorum ad custodiendam memoriam, tantamque curam posteritatis: officiorum, potestatum, honorum, dignitatumque ordines, siue in familiis, siue domi, militiaque in republica, siue in prophanis, siue in sacris apparatibus: vim ratiocinandi & excogitandi fluuios eloquentiae, carminum varietates, ludendi ac iocandi causa milleformes simulationes, modulandi peritiam, demetendi subtilitatem, numerandi disciplinam, praeteritorum ac futurorum ex praesentibus coniecturam. Magna haec & omnino humana. Sed est & adhuc ista partim doctis atque indoctis, partim bonis ac malis animis copia communis. Suscipe igitur

Quartus gradus animae.
* al. Suspic.

atque insili quarto gradui, ex quo bonitas incipit, atque omnis vera laudatio. Hinc enim anima se non solum suo, si quam vniuersi partem agit, sed ipsi etiam vniuerso corpori audet praepone, bonaque eius bona sua non putare, atque potentiae pulchritudinique suae comparata, discernere atque contemnere. Et inde quo magis se delectat, eo magis sese abstrahere a sordibus, totamque emaculare, ac mundissimam reddere & comptissimam: roborare se aduersus omnia quae de proposito ac sententia dimouere molitur, societatem humanam magnipendere, nihilque velle alteri quod sibi nolit accidere: se qui auctoritatem ac praepcepta sapientium, & per haec loqui sibi deum credere. In hoc tam praeclearo actu animae inest adhuc labor, & contra huius mundi molestias atque blanditias magnus acerrimusque conflictus. In ipso enim purgationis negotio subest metus mortis saepe non magnus, saepe vero vehementissimus. Non magnus tum, cum robustissime creditur: nam videre hoc verum sit verum, non nisi perpurgatae animae licet, tanta dei prouidentia iustitiaque gubernari omnia, ut nulli mors inique accidere possit, etiam si eam forte iniquus intulerit. Vehementer autem formidatur mors in hoc iam gradu, cum & illud eo creditur infirmius, quo sollicitius quaeritur, & eo ipso minus videtur, quo tranquillitas propter metum minor est, inuestigandis obscurissimis rebus pernecessaria. Deinde quo magis magisque sentit anima, eo ipso quod proficit, quantum intersit inter puram & contaminatam: eo magis timet, ne deposito isto corpore, minus eam possit deus quam se ipsa ferre pollutam. Nihil autem difficilius quam & non metuere mortem, & ab illecebris huius mundi, sicut pericula ipsa postulant, temperare. Tanta est tamen anima, ut etiam hoc possit adiuvante sane iustitia summi & veri dei, qua haec vniuersitas sustentatur & regitur: qua etiam factum est, ut non modo sint omnia, sed etiam sic sint, ut omnino melius esse non possint. Cui se in opere tam difficili mundationis suae adiuuandam & perficiendam piissime tutissimeque committit. Quod effectum erit, cum fuerit ab omni tabe anima libera, maculisque diluta, cum se denique in se ipsa latissime tenet, nec omnino aliquid metuit sibi, aut vlla sua causa quicquam angitur.

Quintus gradus animae.

Est ergo iste quintus gradus. Aliud est enim efficere, aliud tenere puritatem: & alia prorsus actio qua se inquinatam redintegrat, alia qua non patitur se rursus inquinari. In hoc gradu omnifariam concipit quanta sit: Quod cum conceperit, tunc vero ingenti quadam & incredibili fiducia pergit in deum, id est, in ipsam contemplationem veritatis, & illud propter quod tantum laboratum est, altissimum & sacratissimum premium. Sed haec actio, id est, appetitio, intelligendi ea quae vere summumque sunt, summus aspe-

Tomus primus.

ctus est animae, quo perfectiorem, meliorem rectioremque non habet. Sextus ergo erit iste gradus actionis. Aliud est enim mundari oculum ipsum animae, ne frustra & temere aspiciat & prae videat: aliud ipsam custodire atque firmare sanitatem: aliud iam serenitatem atque rectum aspectum in id quod videndum est dirigere. Quod qui prius volunt facere, quam mundati & sanati fuerint, ita illa luce reuerberatur veritatis, ut non solum nihil boni, sed etiam mali plurimum in ea putent esse, atque ab ea nomen veritatis abiudicent, & cum quadam libidine & voluptate miserabili in suas tenebras, quas eorum morbus pati potest, medicinae maledicentes refugiant. Vnde diuino afflatu, & prorsus ordinatissime illud a propheta dicitur: Cor mundum crea in me deus, & spiritum rectum innoua in visceribus meis. Spiritus enim rectus est, credo: quo fit ut anima in veritate quaerenda deuiare atque errare non possit. Qui profecto in ea non instauratur, nisi prius cor mundum fuerit, hoc est, nisi prius ipsa cogitatio ab omni cupiditate ac fece rerum mortalium sese cohibuerit & eliquauerit. Iam vero in ipsa visione atque contemplatione veritatis, qui septimus atque vltimus animae gradus est, neque iam gradus, sed quaedam mansio, quod illis gradibus peruenitur, quae sint gaudia, quae perfructio veri & summi boni, cuius serenitatis atque aeternitatis afflatus, quid ego dicam? Dixerunt haec quantum dicenda esse iudicauerunt magnae quaedam & incomparabiles animae, quas etiam vidisse ac videre ista credimus. Illud plane ego nunc audeo tibi dicere, nos si cursum quem nobis deus imperat, & quem tenendum suscepimus, constantissime tenuerimus, peruenturos per virtutem dei atque sapientiam ad summam illam causam, vel summum authorem, vel summum principium rerum omnium, vel si quo alio modo res tanta congruentius appellari potest: quo intellecto vere videbimus quam sint omnia sub sole vanitas vanitatum. Vanitas enim est fallacia, vanitantes autem vel falsi, vel fallaces, vel utriusque intelliguntur. Licet tamen dignoscere quantum inter haec, & ea quae vere sunt distet, & quemadmodum tamen etiam ista omnia deo authore creata sint, & in illorum comparatione nulla sint, per se autem considerata mira atque pulchra. Tunc agnoscemus quam vera nobis credenda imperata sint, quaque optime ac saluberrime apud matrem ecclesiam nutriti fuerimus, quae sit utilitas lactis illius quod Apostolus Paulus paruulis se potum dedisse praedicauit: quod alimentum accipere cum quis matre nutritur, utilissimum est, cum iam grandis est, pudendum: respicere cum opus est miserandum: reprehendere aliquando aut odifere, sceleris & impietatis, tractare autem ac dispensare commode, laudis & charitatis plenissimum est. Videbimus etiam naturae huius corporeae tantas commutationes & vicissitudines, dum diuinis legibus seruit, ut etiam ipsam resurrectionem carnis, quae partim tardius, partim omnino non creditur, ita certam teneamus, ut certius nobis non sit solem cum occiderit oriturum. Iam vero eos qui ad exemplum salutis nostrae ac primitias a filio dei potentissimo, aeterno, incommutabili susceptum hominem, eundemque natum esse de virgine, ceteraque huius historiae miracula irridet, sic contemnemus, tanquam eos puros, qui cum pictorem propositis tabulis quas intueatur pingentem viderint, non putet posse hominem pingi, nisi aliam picturam qui pingit, aspexerit. Tanta autem in contemplanda veritate voluptas est, quantacumque ex parte eam quisque contemplari potest: tanta puritas, tan-

D
Sextus gradus animae.

Psal. 50.

Septimus gradus animae.

Ecclesiast. 1.
1. Retraha.
cap. 7.
Ita frequenter citat.

† illius.

1. Cor. 3.

Anima con-
fertur ad res
conditas &
deum. Cap.
XXXIII.

Roma. II.
*aliis incō-
mutabile
principiū,
incommuta-
bilem sapiē-
tiam.

Deut. 6.
Matth. 4.

Gra sinceritas, tam indubitanda rerum fides, vt neque quicquam præter ea scisse se aliquando aliquis putet, cum sibi scire videbatur, & quo minus impediatur anima toti tota inhære veritati, mors quæ antea metuebatur, id est, ab hoc corpore omnimoda fuga & elapsio, pro summo munere desideretur. Audisti quanta vis sit animæ ac potentia, quod vt breuiter colligam, quemadmodum fatendum est animam humanam nō esse quod deus est: ita præsumendum, nihil inter omnia quæ creauit, deo esse propinquius. Ideoque diuinæ ac singulariter in ecclesia catholica traditur, nullam creaturam colendam esse animæ, libentius enim loquor his verbis, quibus mihi hæc insinuata sunt, sed ipsum tantummodo rerum, quæ sunt omnium creatorem, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, id est, incommutabilem * veritatem, incommutabilem æternitatem, incommutabilem virtutem, incommutabilem charitatem, vnum verum deum atque perfectum, qui nunquā non fuerit, nunquam non erit, nunquam aliter fuerit, nunquā aliter erit. Quo nihil sit secretius, nihil præsentius, qui difficile inuenitur vbi sit, difficilius vbi non sit: cum quo esse non omnes possunt, & sine quo esse nemo potest: & si quid de illo incredibilius, conuenientius tamē atque aptius homines dicere valemus. Hic ergo solus deus animæ colendus est, neque discretè, neque confusè. Quicquid enim anima colit vt deum, necesse est, vt melius esse, quā seipsam putet. Animæ autem natura, nec terra, nec maria, nec sydera, nec luna, nec sol, nec quicquam omnino quod tangi, aut his oculis videri potest, non denique ipsum quod videri à nobis nō potest, cælum, melius esse credendum est. Immo hæc omnia longe deteriora esse, quā est quælibet anima, ratio certa conuincit: si modo eam veri amatores ducentem per insolita quædam, & ob hoc ardua constantissime atque obseruantissime sequi audeant. Si quid vero aliud est in rerum natura, præter ista quæ sensibus nota sunt, & prorsus, quæ aliquod spatium loci obtinent, quibus omnibus præstantiorem animam humanam esse diximus, Si quid ergo aliud est eorum, quæ deus creauit, quiddā est deterius, quiddā par: deterius, vt anima pecoris: par, vt angelus: melius autem nihil. Et si quando est aliquid horum melius, hoc peccato eius fit, non natura. Quo tamē non vsque adeo fit deterius, vt ei pecoris anima præferenda aut conferenda sit. Deus igitur solus ei colendus est, qui solus eius est author. Homo autem qui libet alius quanquam sapientissimus & perfectissimus, vel prorsus quælibet anima rationis compos atque beatissima, amanda tantummodo & imitanda est, eique pro merito atque ordine, quod ei congruit deferendum. Nam dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruias. Errantibus verò cognatis animis & laborantibus, quantum licet atque præceptum est, opem ferendam esse sciamus, ita vt hoc ipsum cum bene agitur, deum per nos agere intelligamus. Neque quicquā nobis proprium vēdicemus inanis gloriæ cupiditate decepti, quo vno malo à summo in ima demergimur. Neque vitiis oppressos, sed ipsa vitia: neque peccatores, sed ipsa peccata oderimus. Omnibus enim subuentum velle debemus, etiam qui nos læserunt, aut lædere, aut omnino lædi volunt. Hæc est vera, hæc est perfecta, hæc sola religio, per quam deo reconciliari pertinet ad animæ, de qua quærimus, magnitudinem, qua se libertate dignam facit: nam ille ab omnibus liberat, cui seruire omnibus vtilissimum est, & in cuius seruitio placere perfectè sola libertas est. Sed video me penè excessisse metas pro-

positi mei, ac sine vlla interrogatione tandiu tibi multa dixisse, neque id me pœnitet. Nam cum sint ista per tam multas ecclesiæ scripturas dispersa, quanquam ea non incommode collegisse videamur, plene tamen * aliis planē intelligi nequeunt, nisi quisque in illorum septem quarto gradu fortiter agens, pietatemque custodiens, & ad ea percipienda sanitatem, ac robur comparans, inquirat omnia singillatim diligentissime ac sagacissime: nāque illis omnibus gradibus inest distincta & propria pulchritudo, quos actus melius appellamus. Quærimus quippe de animæ potentia, & fieri potest vt hæc omnia simul agat, sed id solū sibi agere videatur quod agit cum difficultate, aut certe cum timore. Agit enim hoc multo quā cætera attentior. Ascendentibus igitur sursum versus. Primus actus docendi causa dicatur animatio: secundus, sensus: tertius, ars: quartus, virtus: quintus, tranquillitas: sextus, ingressio: septimus, contemplatio. Possunt & hoc modo appellari: Primus, de corpore: secundus, per corpus: tertius, circa corpus: quartus, ad seipsam: quintus, in seipsam: sextus, ad deum: septimus, apud deū. Possunt & sic: Pulchrè de alio, pulchrè per aliud, pulchrè circa aliud, pulchrè ad pulchrum, pulchrè in pulchro, pulchrè ad pulchritudinē, pulchrè apud pulchritudinem. De quibus omnibus post requires, si quid videbitur aperiendum: nunc ideo volui tot ista signare vocabulis, ne te moueat cum alij alijs nominibus eadem vocant, aut aliter etiam partiūtur, & ob hoc aut ista aut illa improbes: innumerabilibus enim modis eadem res & appellari & diuidi possunt rectissime ac subtilissime, sed in tāta copia modorum vtitur quisque, quo se congruenter vti existimat. Deus igitur summus & verus lege inuiolabili & incorrupta, qua omne quod condidit regit, subiicit animæ corpus, animā sibi, & sic omnia sibi, neque in vllō actu eandem deferit, siue pœna, siue præmio. Id enim iudicauit esse pulcherrimū, vt esset quicquid est, quomodo est: & ita naturæ gradibus ordinaretur, vt considerantem vniuersitatem nulla offenderet ex vlla parte deformitas, omnisque animæ pœna & omne præmium conferret semper per aliquid proportioni iustæ pulchritudinis, dispositionisque rerum omnium. Datum est enim animæ liberum arbitrium, quod qui nugatorijs ratiocinationibus labefactare conantur, vsque adeo cæci sunt, vt ne ista ipsa quidem vana atque sacrilega propria voluntate se dicere intelligant: nec tamen ita liberum arbitrium animæ datum est, vt quodlibet eo moliens, vllam partem diuini ordinis legisque perturbet. Datum est enim à sapientissimo atque inuictissimo totius creaturæ domino: sed ista vt videnda sunt, videre paucorum est, neque ad hoc quicquam nisi vera religione fit idoneus. Est enim religio vera, qua se vni deo anima, vnde se peccato velut abruperat, reconciliatione religat. Inneccit ergo animam in illo actu tertio, atque incipit ducere, purgat in quarto, reformat in quinto, introducit in sexto, pascit in septimo: atque hoc fit aliās citius, aliās tardius, vt quæque amore ac meritis valent: omnia tamen deus iustissime, moderatissime, pulcherrime facit, quoquo modo sese habere voluerint, de quibus facit. Iam verò etiam puerorum infantium consecrationes quantum profint, obscurissima quæstio est, nonnihil tamen prodesse credendum est. Inueniet hoc ratio, cum quæri oportuerit: quanquam & alia multa iam diu quærenda tibi potius aliquando, quā cognoscenda protulerim. Quod fiet vtilissime, si doce pietate requiratur. Quæ cū ita sint, quis est qui iuste stomachetur, quod agēdo atque ministrando

De potentia
animæ iuxta
septem gra-
dus. Cap.
XXXV.

Anima solu-
ta corpore
qualis. Cap.
XXXVI.

Quæ sit re-
ligio vera.

A ministrando corpori anima data sit, cum tātus & tam diuinus rerum ordo connecti melius non possit? Aut querendum putet, qualis in hoc mortali & fragili corpore efficiatur, cum & in mortem propter peccatū iure contrusa sit, & virtute hic etiam possit excellere? Aut qualis post hoc corpus futura sit, cum & pœna mortis necessario manere debeat, manente peccato, & virtuti pietatiq; sit deus ipse, id est, veritas ipsa præmiū: Quare si iam placet, tam longum sermonem terminemus aliquando, & implendis dei præceptis vigilantissime & religiosissime operam demus: nō enim est alia fuga de tantis malis. Si quid autem obscurius à me dictum est quam velles, facito vt memoriæ mandatum aliās opportuniū requiras. Neque enim deerit nobis querentibus se, qui desuper est magister omnium. **A D.** Ego vero & hac oratione tua ita sum affectus, vt eam interpellare* nefas putauerim: & si tibi modus sermonis hic placet, tresq; illæ quæstiones quæ remanebant tam breuiter perstringendæ in præsentia visæ sunt, cedam iudicio tuo, ac deinceps tam magnis rebus inuestigandis, non modo tempus propter tuas occupationes, sed etiam meipsum opportuniorem seruabo.

*aliās inter-
polare.

**B LIBRI DE QUANTITATE
ANIMAE FINIS.**

**DIUI AVRE-
LI AVGVSTINI DE LI-
BERO ARBITRIO LI-
BER PRIMVS.**

EVODIVS.

Deus quo-
modo ma-
lorum au-
thor. Ca. I.

DIC MIHI quæso te vtrum deus non sit author mali?

AVG. Dicam, si planum feceris de quo malo quæras. Duobus enim modis appellare solemus malū: vno, cum male quæque fecisse dicimus: alio, cū mali aliquid esse perpeſsum. **E V.**

C De vtroque scire cupio. **AVG.** At si deum bonum esse nosti vel credis, neque enim aliter fas est, malū nō facit: rursus si deum iustum fatemur, nam & hoc negare sacrilegum est, vt bonis præmia, ita supplicia malis tribuit: quæ utiq; supplicia patientibus mala sunt. Quæ obrem si nemo iniuste pœnas luit, quod necesse est credamus, quandoquidem diuina prouidentia hoc vniuersum regi credimus, illius primi generis malorum nullo modo, huius autem secundi author est deus. **E V.**

Est ergo alius author illius mali, cuius deum non esse compertum est? **AVG.** Est certe: nō enim nullo auctore fieri posset. Si autem quæris quisnam iste sit, dici non potest: non enim vnus aliquis est, sed quisque malus sui malefacti author est. Vnde si dubitas, illud attēde quod supra dictum est: Malefacta iustitia dei vindicari. Non enim iuste vindicarentur, nisi fierent voluntate. **E V.** Nescio vtrum quisquam peccet, qui nō didicerit. Quod si verum est, quisnam sit ille à quo peccare didicerimus, inquirō. **AVG.** Aliquid boni existimas esse disciplinā? **E V.** Quis audeat dicere malum esse disciplinā? **AVG.** Quid si nec bonū nec malum est? **E V.** Mihi bonum videtur. **AVG.**

Tomus primus.

1. Retra. cap. 9.

Bene sanē. Siquidem scientia per illam datur aut exciatur, nec quisquam nisi per disciplinā aliquid discit. An tu aliter putas? **E V.** Ego per disciplinā non nisi bona disci arbitror. **AVG.** Vide ergo ne nō discantur mala: nam disciplina nisi à discendo non dicta est. **E V.** Vnde ergo ab homine fiunt, si non discuntur? **AVG.** Eo fortasse quod se à disciplina, id est, à discendo auertit atque abalienat: sed siue hoc, siue aliud aliquid sit, illud certe manifestum est: quoniam disciplina bonum est, & à discendo dicta est disciplina, mala disci omnino non posse. Si enim discuntur, disciplina continentur, atque ita disciplina non erit bonum: bonum est autem, vt ipse concedis. Non igitur discuntur mala, & frustra illum à quo male facere discimus, quæris: aut si discuntur, mala vitanda non facienda discuntur. Ex quo malefacere nihil est nisi à disciplina deuiare. **E V.** Prorsus ego duas disciplinas esse puto, vnam per quam bene facere, aliam per quam male facere discimus. Sed cum quæres vtrum disciplina bonum esset, ipsius boni amor intētionem meam rapuit, vt illam disciplinā intuerer, quæ bene faciendi est, ex quo bonum esse respondi: nunc autem admoneor esse aliam, quam proculdubio malum esse confirmo, & cuius auctorem requiro. **AVG.** Saltem intelligētiā non nisi bonum putas? **E V.** Istam plane ita bonam puto, vt non videā quid in homine possit esse præstantius: nec vilo modo dixerim aliquam intelligentiā malam esse posse. **AVG.** Quid cum docetur quisque, si non intelligat, poteritne tibi doctus videri? **E V.** Omnino non poterit. **AVG.** Si ergo omnis intelligentia bona est, nec quisquam qui non intelligit, discit: omnis qui discit, bene facit. Omnis enim qui discit, intelligit: & omnis qui intelligit, bene facit: Quisquis igitur quærit auctorem, per quē aliquid discimus, auctorem profecto per quē benefacimus, quærit. Quapropter desine velle inuestigare nescio quem malū doctorem. Si enim malus est, doctor nō est. Si doctor est, malus non est. **E V.** Age iam quoniam satis cogis vt fatear, non vos discere male facere, dic mihi vnde male faciamus? **AVG.** Eam quæstionē moues, quæ me admodum adolescentem vehementer exercuit, & fatigatum in hæreticos impulit, atq; deiecit. Quo casu ita sum afflictus, & tantis obrutus acerbis inanum fabularum, vt nisi mihi amor inueniendi veri opem diuinam impetrauisset, emergere inde, atque in ipsam primam quærendi libertatē respirare non possem. Et quoniam mecum sedulo actum est, vt ista quæstione liberarer, eo tecum agam ordine quem secutus euasi. Aderit enim deus, & nos intelligere quod credimus, faciet: Præscriptum enim per prophetam gradum, qui ait, nisi credideritis non intelligetis: tenere nos debemus, si bene nobis conscij sumus. Credimus autem ex vno deo omnia esse quæ sunt, & tamen non esse peccatorum auctorem deum. Mouet autem animum, si peccata ex iis animabus sunt, quas deus creauit, illæ autem animæ ex deo, quomodo non paruo intervallo peccata referantur in deum. **E V.** Id nunc planē abs te dictum est, quod me cogitarem satis exerceat, & quod ad istam inquisitionem coëgit & traxit. **AVG.** Virili animo esto, & crede quod credis. Nihil enim creditur melius, etiā si causa lateat cur ita sit. Optime nanque de deo existimare verissimum est pietatis exordium, nec quicquam de illo optime existimat, qui non eum omnipotentem, atq; ex nulla particula commutabilem credit, bonorū etiam omnium creatorem, quibus est ipse præstantior, & iij rectorem

Malefacere
quid.

Mala vnde
Cap. II.

Esai. 7.

1. Retra. cap. 9.

G rectorem quoque iustissimū eorum omnium quæ creauit, nec vlla adiutum esse natura in creando, quasi qui non sibi sufficeret. Ex quo fit vt de nihilo creauerit omnia, de se autem non creauerit, sed genuerit quod sibi par esset, quem filium dei vnicū dicimus, quem cum planius enunciare conamur, dei virtutem & dei sapientiam nominamus, per quam fecit omnia, quæ de nihilo facta sunt. Quibus constitutis, ad intelligentiam eius rei quam requiris, opitulante deo nitamur hoc modo.

Malit ex se
malit etia si
non vetetur.
Caput. III.

Queris certe vnde male faciamus. Prius ergo discutiendum est, quid sit malefacere: quæ de re tibi quid videatur exprome. Quod si non potes totum simul breuiter verbis comprehendere, saltem particulatim malefacta ipsa commemorando, sententiam tuam notam fac mihi. **E V.** Adulteria, homicidia & sacrilegia, vt omittam cetera, quibus enumerandis vel tempus vel memoria non suppetit, quis est cui non malefacta videantur? **A V G.** Dic ergo prius, cur adulteriū male fieri putes. An quia id facere lex vetat? **E V.** Non sane ideo malum est, quia vetatur lege, sed ideo vetatur lege, quia malum est. **A V G.** Quid si quispiam nos exagitet, exaggerans delectationes adulterij, & querens

H a nobis cur hoc malum & damnatione dignum iudicemus: num ad auctoritatem legis confugiendum censes hominibus, iam non tantum credere, sed intelligere cupientibus? Nam & ego tecum credo, & inconcusse credo, omnibusq; populis atque gentibus credendū esse clamo, malum esse adulterium: sed nunc molimur id quod in fidem recepimus, etiam intelligēdo scire ac tenere firmissimum. Considera itaque quantum potes, & renūcia mihi, quæ nam ratione adulterium malum esse cognoueris. **E V.** Hoc scio malum esse, quod hoc ipse in vxore mea pati nollem. Quisquis autem alteri facit quod sibi fieri non vult, male vtiq; facit. **A V G.**

Tobit. 4.
Matth. 7.

Quid si cuiuspiam libido ea sit, vt vxorem suam præbeat alteri, libenterq; ab eo corrumpi patiat, in cuius vxorem vicissim cupit parem habere licetiam, nihilne mali tibi facere videtur? **E V.** Imò plurimū. **A V G.** At non iste tua regula peccat. Non enim id facit quod pati nolit. Quamobrem aliud tibi quæredum est, vnde malum esse adulterium cōuincas. **E V.** Eo mihi videtur malum, quod huius criminis homines vidi sæpe damnari. **A V G.** Quid? Propter recte facta nonne homines plerunque damnati sunt? Recense historiam,

I ne te ad alios libros mittam, eamipsam quæ diuina auctoritate præcellit. Iam inuenies quàm male de Apostolis, & de omnibus martyribus sentiamus, si placet nobis damnationem certum indicium esse malefacti, cum illi omnes damnatione digni, propter confessionē suam iudicati sunt. Quamobrem si quicquid damnatur, malum est, malum erat illo tēpore credere in Christum, & ipsam confiteri fidem. Si autē non omne malum est quod damnatur, quære aliud vnde adulterium malum esse doceas. **E V.** Quid tibi respondeam nō inuenio. **A V G.** Fortassis ergo libido in adulterio malum est: sed dum tu foris in ipso facto, quod iam videri potest, malum quæris, pateris angustias. Nam vt intelligas libidinem in adulterio malum esse, si cui etiā non contingat facultas concumbendi cū coniuge aliena, planum tamen aliquo modo sit id cum cupere, & si potestas detur, facturum esse, non minus reus est, quàm si in ipso facto deprehēderetur. **E V.** Nihil est omnino manifestius, & iam video nō opus esse longa sermocinatione, vt mihi de homicidio, sacrilegio, ac prorsus de omnibus peccatis persuadeatur. Clarū est enim

De poni.
distinc. i. ca.
Si cui etiam.

iam nihil aliud quàm libidinem in toto malefaciendi genere dominari. **† A V G.** Scisne etiam istam libidinem alio nomine cupiditatem vocari? **E V.** Scio. **A V G.** Quid inter hanc & metū, nihilne interesse, an aliquid putas? **E V.** Imò plurimū hæc ab inuicē distare arbitror. **A V G.** Credo te ob hoc arbitrari, quia cupiditas appetit, metus fugit. **E V.** Est ita vt dicis. **A V G.** Quid si ergo quispiam non cupiditate adipiscendæ alicuius rei, sed metuens ne quid ei mali accidat, hominem occiderit: num homicida iste non erit? **E V.** Erit quidem, sed non ideo factum hoc cupiditatis dominatu caret: nam qui metuens hominem occidit, cupit vtiq; sine metu viuere. **A V G.** Et paruum tibi videtur bonum sine metu viuere? **E V.** Magnum bonum est, sed hoc illi homicidæ per facinus suū prouenire nullo modo potest. **A V G.** Non quæro quid ei prouenire possit, sed quid ipse cupiat. Certe enim bonū cupit, qui cupit metu liberari, ***†** & idcirco ista cupiditas culpāda nō est, alioquin omnes culpabimus amatores boni. Proinde cogimur fateri esse homicidium, in quo nequeat malæ illius cupiditatis dominatio reperiri: falsūq; erit illud, quod in omnibus peccatis vt mala sint, libido dominetur: aut erit aliquod homicidium, quod possit non esse peccatum, si homicidium est hominem occidere, potest tamen accidere aliquando sine peccato. Nam & miles hostē, & iudex vel minister eius nocentem, & cui forte inuito atque imprudenti telum manu fugit, non mihi videtur peccare cum hominem occidunt. **E V.** Assentior, Sed homicidæ isti appellari non solent. **A V G.** Responde itaque, vtrum illū qui dominū occidit, a quo sibi metuebat cruciatus graues, in eorum numero habendum existimes, qui sic hominem occidunt, vt ne homicidarum quidem nomine digni sint? **E V.** Longe ab eis istum differre video: nam illi vel ex legibus faciunt, vel nō contra leges: huius autem facinus nulla lex approbat. **A V G.** Rursus me ad auctoritatē reuocas. Sed meminisse te oportet, id nunc a nobis esse susceptum, vt intelligamus quod credimus, legibus autem credimus. Tentandum itaque est, si quo modo possumus idipsum intelligere, vtrū lex quæ punit hoc factum, non perperam puniat. **E V.** Nullo modo perperam punit, quandoquidem punit eū qui volens & sciens dominum necat, quod nullus istorum facit. **A V G.** Et quid recordaris te pauloante dixisse, in omni facto malo libidinem dominari, & eo ipso malum esse? **E V.** Recordor sanē. **A V G.** Quid illud? Nonne idem tu concessisti, eum qui cupit sine metu viuere, non habere malam cupiditatem? **E V.** Et hoc recordor. **A V G.** Cum ergo ista cupiditate a seruo dominus interimitur, non illa culpabili cupiditate interimitur. Quamobrem cur sit hoc facinus malum, nōdū cōperimus. Cōuenit enim inter nos omnia malefacta non ob aliud mala esse, nisi quod libidine, id est, improbanda cupiditate fiunt. **E V.** Iam mihi videtur iniuria iste damnari: quod quidem non auderem dicere, si aliud haberem quod dicerem. **A V G.** Itāne prius tibi persuasisti tantum scelus impunitum esse oportere, quàm cōsiderares vtrū ille seruus propter satiandas libidines suas metu domini carere cupiuerit? Cupere nanq; sine metu viuere, non tantū bonorū, sed etiā malorum omniū est. Verū hoc interest, quod id boni appetunt auertendo amorem ab iis rebus, quæ sine amittendo periculo nequeunt haberi: mali autē, vt his fruendis cū securitate incūbant, remouere impedimētū conantur, & propterea facinorolam sceleratamq; vitā, quæ mors

K
† aliās, dam-
nari.
Num peccet
qui metu
occiderit
hominem.
Caput. III.

*† aliās, vitā
metu liberā.

25. q. 5. cap.
Si homici-
dium.

M

† aliās, pu-
nitum.

Universidad de De
Libido quid
sit.
An liceat
vim vi repel
lere. Cap. V.

A qua mors melius vocatur, gerant. **E V.** Resipisco, & admodum gaudeo tam me plane cognouisse, quid sit etiam illa culpabilis cupiditas, quæ libido nominatur. Quam esse iam apparet earum rerum amorem, quas potest quisque inuitus amittere. Quare nunc age queramus, si placet, vtrum etiam in sacrilegiis libido dominetur, quæ videmus plura superstitione comitari. **A V G.** Vide ne præproperum sit, prius enim mihi discutiendum videtur, vtrum vel hostis irruens, vel insidiator sicarius, siue pro vita, siue pro libertate, siue pro pudicitia, sine vlla interficiatur libidine. **E V.** Quomodo possum arbitrari carere istos libidine, qui pro iis rebus digladiantur, quas possunt amittere inuiti: aut si non possunt, quid opus est pro his vsq; ad hominis necem progredi? Non ergo lex iusta est, quæ dat potestatem vel viatori, vt latronem, ne ab eo ipse occidatur, occidat: vel cuiuspiam viro aut femina, vt violenter sibi stupratorem irruentem ante illatum stuprum, si possit, interimat: nam militi etiam iubetur lege, vt hostem necet: à qua cæde si temperauerit, ab imperatore poenas luit. Num istas leges iniustas, vel potius nullas dicere audebimus? Nam mihi lex esse non videtur, quæ iusta non fuerit. **A V G.** Legem quidem satis video esse munitam contra huiusmodi accusationem, quæ in eo populo quem regit, minoribus malefactis, ne maiora committerentur, dedit licentiam. Multo est enim mitius eum, qui alienæ vitæ insidiatur, quam eum qui suam tuetur, occidi. Et multo est immanius inuitum hominem stuprum perpeti, quam eum, à quo illa vis infertur, ab eo cui inferre conatur interimiri. Iam vero miles in hoste interficiendo minister est legis, quare officium suum facile nulla libidine impleuit. Porro ipsa lex, quæ tuendi populi causa lata est, nullius libidinis argui potest. Siquidem ille qui tulit, si dei iussu tulit, id est, quod præcepit æterna iustitia, expers omnino libidinis id agere potuit. Si autem ille cum aliqua libidine hoc statuit, non ex eo fit, vt ei legi cum libidine obtemperare necesse sit: quia bona lex & à non bono ferri potest. Non enim si quis, verbi causa, tyrannicam potestatem nactus ab aliquo cui hoc conducit precium accipiat, vt statuatur nulli licere vel ad coniugium feminam rapere propterea mala lex erit, quia ille iniustus atque corruptus hanc tulit. Potest ergo illi legi, quæ tuendorum ciuium causa vim hostilem eadem vi repelli iubet, sine libidine obtemperari. Et de omnibus ministris, qui iure atq; ordine potestatibus quibusque subiecti sunt, id dici potest. Sed illi homines lege inculpati, quomodo inculpati queant esse, non video: non enim lex eos cogit occidere, sed relinquit in potestate. Liberum eis itaq; est neminem necare pro iis rebus, quas inuiti possunt amittere, & ob hoc amittere debent. De vita enim fortasse cuiuspiam sit dubium, vtrum animæ nullo pacto auferatur, dū hoc corpus interimitur: sed si auferri potest, con-
temnenda est: si non potest, nihil metuendum. De pudicitia vero quis dubitauerit, quin ea sit in ipso animo constituta, quandoquidem virtus est: Vnde à violento stupratore eripi nec ipsa potest. Quicquid igitur erepturus erat ille qui occidit, id totum in potestate nostra non est: quare quemadmodum nostrum appellandum sit, non intelligo. Quapropter legem quidem non reprehendo, quæ tales permittit interfici: sed quo pacto istos defendam qui interficiunt, non inuenio. **E V.** Multo minus ego inuenire possum, cur hominibus defensionem queras, quos reos nulla lex tenet. **A V G.** Nulla fortasse, sed earum legum quæ apparēt, & ab homi-

nibus leguntur: nam nescio vtrum non aliqua vehemētiore ac secretissima lege teneantur, si nihil rerum est quod non administret diuina prouidentia. Quomodo enim apud eam sunt isti peccato liberi, qui pro iis rebus, quas cōtemni oportet, humana cæde polluti sunt?

E V. Videtur ergo mihi & legem istam, quæ populo regendo scribitur, recte ista permittere, & per diuinam prouidentiam vindicari. Ea enim vindicanda sibi hæc lex populi assumit, quæ satis sint conciliandæ paci hominibus imperitis, & quanta possunt per hominem regi. Illæ vero culpæ alias poenas aptas habent, à quibus sola mihi videtur posse liberare sapientia.

A V G. Laudo & probo istam, quanuis inchoatam minusq; perfectam, tamen fidentem & sublimia quadam petentem distinctionem tuam. Videtur enim tibi lex ista, quæ regendis ciuitatibus fertur, multa concedere atq; impunita relinquere, quæ per diuinam tamen prouidentiam vindicantur, & recte. Neq; enim quia non omnia facit, ideo quæ facit improbanda sunt.

Sed dispiciamus, si placet, diligenter, quousque per legem istam, quæ populos in hac vita cohibet, malefacta vlciscenda sint. Deinde quid restet, quod per diuinam prouidentiam inuitabilius secretoq; puniatur. **E V.** Cupio, si modo perueniri possit ad tantæ rei terminos: nam hoc ego infinitum puto.

A V G. Immo adesto animo, & rationis vias pietate fretus ingredi. Nihil est enim tam arduum atq; difficile, quod non deo adiuuante planissimum atq; expeditissimum fiat. In ipsum itaque suspensum, ab eo auxilium deprecantes, quod institutus queramus. Et prius responde mihi, vtrum ista lex quæ literis promulgatur, hominibus hanc vitam viuētib; opituletur? **E V.** Manifestum est: nam ex his hominibus utiq; populi ciuitatesq; consistunt.

A V G. Quid ipsi homines & populi, eiusne generis rerū sunt, vt interire mutariq; non possint, æterniq; omnino sint? An vero mutabiles temporibusq; subiecti sunt? **E V.** Mutabile planè atq; temporis obnoxium hoc genus esse quis dubitet?

A V G. Ergo si populus sit bene moderatus & grauis, communisq; vtilitatis diligentissimus custos, in quo vnusquisq; minoris rem priuatam quam publicam pendat, nonne recte lex fertur, qua huic ipsi populo liceat creare sibi magistratus, per quos sua res, id est, publica administretur? **E V.** Recte prorsus.

A V G. Porro si paulatim deprauatus idem populus, rem priuatam reipub. præferat, atque habeat venale suffragium, corruptusq; ab eis qui honores amant, regnū in se factiosus, & confceleratusq; committat, nonne item recte, si quis tūc extiterit vir bonus, qui plurimum possit, adimat huic populo potestatem dandi honores, & in paucorum bonorum, vel etiam vnus redigat arbitrium? **E V.** Et id recte.

A V G. Cum ergo duæ istæ leges ita sibi videantur esse contrariæ, vt vna earū bonorum dandorum populo tribuat potestatem, auferat altera, & cum ista secunda ita lata sit, vt nullo modo ambæ in vna ciuitate simul esse possint, num dicemus aliquam earum iniustā esse, & ferri minime debuisse? **E V.** Nullo modo.

A V G. Appellemus ergo istam legem, si placet, temporalem, quæ quanuis iusta sit, commutari tamen per tempora iuste potest. **E V.** Appellemus. **A V G.** Quid illa lex, quæ summa ratio nominatur, cui semper obtemperandum est, & per quam mali miseram, boni beatam vitam merentur, per quem denique illa, quam temporalem vocādam diximus, recte fertur, recteq; mutatur, potestne cuiuspiam intelligenti non incommutabilis æternaq; videri? An potest

Lex æterna moderatrix humanarū. Cap. VI. *aliis, discutiamus.

*aliis, regi men in se ha gitiolis.

Ratio legis anima.

† & ob hoc amare non.

32. q. 5. ca. de pudicitia.

† occiditur.

G test aliquando iniustum esse, ut mali miseri, boni autem beati sint: aut ut modestus & grauis populus ipse sibi magistratus creet, dissolutus vero & nequam ista licentia careat? E V. Video hanc aeternam esse atque incommutabilem legem. A V G. Simul etiam te videre arbitror in ista temporali nihil esse iustum, atque legitimum, quod non ex hac aeterna sibi homines deriuauerint. Nam si populus ille quodam tempore iuste honores dedit, quodam rursus iuste non dedit, hæc vicissitudo temporalis ut iusta esset, ex illa aeternitate tracta est, qua semper iustum est grauem populum honores dare, leuem non dare. An tibi aliter videtur? E V. Assentior. A V G. Ut igitur breuiter aeternæ legis notionem, quæ impressa nobis est, quantum valeo verbis explicem, ea est qua iustum est ut omnia sint ordinatissima. Tu si aliter existimas, prome. E V. Quid tibi vera dicenti contradicam, non habeo. A V G. Cum ergo hæc sit vna lex, ex qua illæ omnes temporales ad homines regēdos variantur, num ideo ipsa variari vllomodo potest? E V. Intellego omnino non posse: Neque enim vlla vis, vllus casus, vlla rerum labes vnquam effecerit, ut iustum non sit omnia esse ordinatissima.

Scientiæ &
experientiæ
discrimen.
Ca. VII.

A V G. Age nunc videamus, homo ipse quomodo in seipso sit ordinatissimus: Nam ex hominibus vna lege sociatis, populus constat: quæ lex, ut dictum est, temporalis est. Et dic mihi, vtrum certissimum tibi sit viuere te? E V. Hoc vero quid certius responderim?

A V G. Quid illud, potesne dignoscere aliud esse viuere, aliud nosse se viuere? E V. Scio quidem neminem se nosse viuere, nisi viuente: Sed vtrum omnis viuens nouerit se viuere, ignoro. A V G. Quam vellem ut credis, ita etiam scires pecora carere ratione, cito nostra disputatio ab ista questione transiret: sed quoniam nescire te dicis, longam sermocinationem moues. Neque enim talis res est, qua prætermissa pergere in ea quæ intendimus, tanta connexionione rationis, quanta opus esse sentio, sinamur. Dic itaque mihi, cum sæpe viderimus bestias ab hominibus domitas, id est, non corpus bestię tantum, sed & animam ita homini subiugatam, ut voluntati eius sensu quodam & consuetudine seruiat, vtrum tibi vllomodo fieri posse videatur, ut bestia quælibet immanis, vel feritate, vel corpore, vel etiam sensu quolibet acerrima pari vice sibi hominem

subiugare conetur, cum corpus eius seu vi seu clam multæ interimere valeant? E V. Nullo modo istud fieri posse consentio. A V G. Bene sanè. Sed item dic mihi, cum manifestum sit, viribus ceterisque officiis corporis à plurimis bestiis hominem facile superari, quæ nā res sit qua homo excellit, ut nulla ei bestiarum, ipse autem multis imperare possit? An forte ipsa est quæ rationalis? Intellegentia dici solet? E V. Non inuenio aliud, quandoquidē in animo est id quo beluis antecellimus. Quæ si exanimis essent, dicerem nos eo præstare, quod animam habemus. Nunc vero cum & illa sint animalia, id quod eorum animis non inest ut subdantur nobis, inest autem nostris ut eis meliores simus, quoniā neque nihil, neque paruum aliquid esse cuius apparet, quid aliud rectius quam rationem vocauerim? A V G. Vide quam facile fiat deo adiuvante quod homines difficillimum putant. Nam ego, fateor tibi, quæstionē istam, quæ ut intellego terminata est, tandiu nos retenturam putauerā, quam fortasse omnia quæ dicta sunt ab ipso nostræ disputationis exordio. Quare accipe iam, ut deinde ratio connectatur. Nā credo te ignorare, id quod scire dicimus, nihil esse aliud quam ratione habere per-

* falsas, ratio vel.

ceptum. E V. Ita est. A V G. Qui ergo scit se viuere ratione non caret. E V. Consequens est. A V G. Viuunt autem bestię, & sicut iam emicuit, rationis expertes sunt. E V. Manifestū est. A V G. Ecce igitur iam nosti quod te ignorare respōderas, nō omne quod viuut scire se viuere, quanquam omne quod se viuere sciat, necessario viuut. E V. Non mihi est iam dubiū: perge quō intenderas. Aliud enim viuere esse, aliud viuere se scire, satis didici. A V G. Quid ergo tibi horū duorum videtur esse præstātius? E V. Quid putas, nisi scientiā vitæ? A V G. Meliōr ne tibi videtur vitæ scientia quam ipsa vita? An forte intelligis superiorem quādam & synceriores vitam esse scientiam, quam scire nemo potest, nisi qui intelligit? Intellegere autē quid est, nisi ipsa luce mētis illustrius perfectiusque viuere? Quare tu mihi nisi fallor, non vitæ aliud aliquid, sed cuidam vitæ meliorem vitam præposuisti. E V. Optime omnino & cognouisti & explicasti sententiam meam, si tamen scientia mala esse nunquā potest. A V G. Nullo modo arbitror, nisi cum translato verbo scientiā pro experientia dicimus: Experiri enim non semper bonū est: sicut experiri supplicia. Illa vero quæ proprie ac pure scientia nominatur, quia ratione atque intelligētiā paratur, mala esse quomodo potest? E V. Teneo & istam differentiā: persequere cetera. A V G. Illud est quod volo dicere: hoc quicquid est quo pecoribus homo præponitur, siue mens, siue spiritus, siue vtrunque rectius appellatur: nam vtrunque in diuinis libris inuenimus, si dominetur atque imperet ceteris quibuscunque homo constat, tunc esse hominē ordinatissimum. Videmus enim habere nos, non solum cum pecoribus, sed etiam cum arbutis & stirpibus multa communia, Namque alimētum corporis sumere, crescere, gignere, vigere, arboribus quoque tributum videmus, quæ infima quadam vita continentur. Videre autem atque audire, & olfactu, gustu & tactu corporalia sentire posse bestias, & acrius plerasque quam nos, cernimus & fatemur. Adde vires & valentiā firmitatemque membrorum, & celeritates, facillimosque corporis motus, quibus omnibus quasdam earum superamus, quibusdam æquamur, à nonnullis etiam vincimur. Genus tamen ipsum rerum, est nobis certe commune cum beluis: iam vero appetere voluptates corporis, & vitare molestias, ferinæ vitæ omnis actio est. Sunt alia quadam quæ iam cadere in feras nō videntur, nec tamen in homine ipso summa sunt, ut iocari & ridere. Quod humanum quidē, sed infimum hominis iudicat, quisquis de natura humana rectissime iudicat. Deinde amor laudis & gloriæ, & affectatio dominandi, quæ tamen si bestiarum non sunt, non tamen earum rerum libidine bestiis meliores nos esse arbitrandum est. Nam & iste appetitus cum rationi subditus non est, miseros facit. Nemo autem cuiquam miseria se præponendum putauit. Hisce igitur motibus animæ cum ratio dominatur, ordinatus homo dicendus est. Non enim ordo rectus, aut ordo appellandus est omnino, ubi deterioribus meliora subiunguntur. An tibi non videtur? E V. Manifestū est. A V G. Ratio ista ergo vel mens vel spiritus cum irracionales animi motus regit, id scilicet dominatur in homine, cui dominatio lege debetur ea, quam æternam esse comperimus. E V. Intellego ac sequor. A V G. Cum ergo ita homo constitutus atque ordinatus est, nōne tibi sapiens videtur? E V. Nescio alius quis mihi sapiens homo videri possit, si hic non videtur. A V G. Credo etiam te illud scire, plerosque homines stultos esse. E V. Hoc quoque satis constat.

Rōne præcellit homo.
Cap. VIII.

Stulti & sapientis discriminem.
Ca. IX.

V G.

AVG. Aestultus sapienti est cōtrarius, quoniam sapientem comperimus, quis etiā stultus sit, profecto iam intelligis.

EV. Cui non appareat hunc esse, in quo mens summam potestatem non habet? **A**VG. Quid igitur dicendum, cum homo ita est affectus, deesse illi mentem: an quauis insit, eam carere dominatu? **E**V.

Hoc potius quod vltimum proposuisti vel subiecisti, per vellem abs te audire, quibus documentis perceptum habeas mentem inesse homini, quæ suum nō exerat principatum. **A**VG. Vtinam tuas istas partes facere velles: nam nō mihi facile est sustinere quod ingeris. Illud saltē facile est tibi recordari, quod paulo ante diximus, quemadmodum bestia mansuetata ab hominibus ac domita seruiant: quod ab eis vicissim homines, ut demonstrauit ratio, paterentur, nisi aliquo excelleret. Id autē nō inueniebamus in corpore. Ita cū in animo esse appareret, quid aliud appellandum esset, quā ratio, nō comperimus: quam postea & mentem & spiritum vocari recordati sumus. Sed si aliud ratio, aliud mens, constat certe non nisi mentem vti [posse] ratione. Ex quo illud conficitur, eum qui rationem habet, mente carere non posse. **E**V. Probē ista reminiscor ac teneo.

AVG. Quid illud, credisne domitores beluarum nisi sapientes esse non posse? Eos enim sapientes voco, quos veritas vocari iubet: id est, qui regno mentis omni libidinis subiugatione pacati sunt. **E**V. Ridiculum est tales putare istos, quos vulgo mansuetarios nuncupant, vel etiā pastores aut bubulcos, aut aurigas, quibus omnibus domitum pecus subiectum videmus, & quorum industria indomitum subiici. **A**VG. En igitur habes documentum certissimum, quo manifestum fiat inesse mentē homini sine dominatu. His quippe inest mens: agunt enim talia, quæ agi sine mente non possent: non tamen regnat: nam stulti sunt. Neque regnum, mētis nisi sapientium esse percognitum est. **E**V. Mirum est hoc iam fuisse à nobis in superioribus confectū, & mihi quid responderem, non potuisse in mentem venire.

Sed alia contexamus. Iam enim & regnum mentis humanæ humanam esse sapiētiam, & eam posse etiam non regnare compertum est. **A**VG. Putasne ista mente, cui regnum in libidines æterna lege concessum esse cognoscimus, potētiorem esse libidinem? Ego enim

nullo pacto puto. Neque enim esset ordinatissimum, ut impotentiora potentioribus imperarent. Quare necesse arbitror esse, ut plus possit mens quā cupiditas, eo ipso quo cupiditati recte iusteq; dominatur. **E**V. Ego quoq; ita sentio. **A**VG. Quid virtutē omnē ne dubitamus omni vitio sic antepone, ut virtus quanto melior atq; sublimior, tanto firmior inuictiorque sit. **E**V. Quis dubitauerit? **A**VG. Nullus igitur vitiosus animus virtute armatum animū superat.

EV. Verissimum est. **A**VG. Iam corpore omni qualem libet animum meliorem potentiorēque esse nō te arbitror negaturum. **E**V. Nemo id negat, qui, quod facile est, videt, aut substantiam viuētem nō viuēti, aut eam quæ vitam dat ei quæ accipit, esse præferendam. **A**VG. Multo minus igitur corpus, qualemcunque id sit, animum virtute præditum vincit. **E**V. Evidentissimum est. **A**VG. Quid animus iustus, mētisque ius proprium imperiumq; custodiens, non potest aliam mentem pari æquitate ac virtute regnātem, ex arce deicere, atque libidini subiugare? **E**V. Nullo modo, non solum propter eandem in vtraque excellentiam, sed etiam quod à iustitia prior decideret, fietque vitiosa mens, quæ aliam facere conabitur, eoque ipso erit

infirmior. **A**VG. Bene intelligis, quare illud restat, ut respondeas, si potes, vtrum tibi videatur rationali & sapienti mente quicquam esse præstantius? **E**V. Nihil præter deū arbitror. **A**VG. Et mea ista sententia est. Sed quoniā res ardua est, neque nunc opportune queritur, ut ad intelligentiam veniat, quanquam robustissima teneatur fide, integra nobis sit huius questionis diligens & cauta tractatio.

In præsentia enim scire possumus quæcunque illa natura sit, quam menti virtute pollenti fas est excellere, iniustā esse nullo modo posse. Quare ne ista quidem, tametsi habeat potestatem, coget mentem seruire libidini. **E**V. Istud prorsus nemo est qui nō sine vlla cunctatione fateatur. **A**VG. Ergo relinquitur ut quoniam regnāti menti compotiq; virtutis, quicquid par aut prælatum est, non eam facit seruam libidinis propter iustitiam: quicquid autem inferius est, non possit hoc facere propter infirmitatem, sicut ea quæ inter nos constiterunt docent, nulla res alia mentem cupiditatis comitem faciat, quā propria voluntas & liberum arbitrium.

EV. Nihil tam necessarium restare video. **A**VG. Sequitur iam ut tibi videatur iuste illam pro peccato tanto pœnas pendere. **E**V. Negare non possumus.

AVG. Quid igitur? Num ista ipsa pœna parua existimāda est, quod ei libido dominatur, spoliataq; virtutis opulentia, per diuersa inopem atque indigentem trahit, nunc falsa pro veris approbantem, nunc etiam defensionem, nunc improbantem, quæ antea probauisset, & nihilominus in alia falsa irruentem, nunc assensionem suspendentem suam, & plerumq; perspicuas ratiocinationes formidantem, nunc desperantem de tota inuentione veritatis, & stultitiæ tenebris penitus inhaerentem, nunc conantem in lucem intelligendi, rursusq; fatigue decidentem: cum interea cupiditatum illud regnum tyrannice sæuiat, & variis contrariisque tempestatibus totum hominis animum vitamq; perturbet, hinc timore, inde desiderio: hinc anxietate, inde inani falsaq; lætitiā: hinc cruciatu rei amissæ quæ diligebatur, inde ardore adipiscendæ quæ non habetur: hinc acceptæ iniuriæ doloribus, inde facibus vindicandæ: quaqua uersum potest coarctare illū auaritia, dissipare luxuria, addicere ambitio, inflare superbia, torquere inuidia, desidia sepelire, peruicacia cōcitare, afflictere subiectio, & quæcūq; alia innumerabilia regnum illius libidinis frequētant & exercēt: possumus ne tandē nullo istam pœnam putare, quā ut cernis, omnes qui nō inhaerent sapientiæ, necesse est perpeti? **E**V. Magnā quidem istam pœnam esse iudico & omnino iustam, si quis iā in sublimitate sapientiæ collocatus, inde descendere ac libidini seruire delegerit: sed vtrum esse quicquam possit incertum est, qui hoc aut voluerit facere, aut velit. Quanquam enim credamus hominem tam perfecte cōditum à deo, & in beata vita constitutū, ut ad erumnas mortalis vitæ ipse inde propria voluntate delapsus sit, tamen hoc cum firmissima fide teneā, intelligentia nondum affectus sum: Cuius rei diligentē inquisitionem si nunc differendam putas, me inuito facis.

Verum illud quod me maxime mouet, cur huiusmodi acerbissimas pœnas patiamur nos, qui certe stultifumus, nec sapientes vnquā fuimus, ut merito hæc dicamur perpeti propter desertam virtutis arcem, & electam sub libidine seruitutem, quin aperias disputando si vales, nullo modo tibi differendum esse concesserim.

AVG. Ita istuc dicis, quasi liquido compertum habeas, nūquam nos fuisse sapientes. Attendis enim tempus

Peccatū ex libero arb. non ex deo. Cap. XI.

*aliis, mētis esse rationē.

Regnū mentis, & rerum collatio. Cap. X.

An iuxta Platonē ante hanc vitam. Cap. XII

Gpus ex quo in hanc vitam nati sumus. Sed cum sapientia in animo sit, vtrum ante consortium huius corporis alia quadam vita vixerit animus, & an aliquando sapienter vixerit, magna quaestio est, magnum secretum, & suo considerandum loco: Neque ideo tamen hoc quod nunc habemus in manibus impeditur, quo minus aperiat ut potest. Nam quaero abs te, sit ne aliqua nobis voluntas? **E V.** Nescio. **AVG.** Vis ne hoc scire?

E V. Et hoc nescio. **AVG.** Nihil ergo deinceps me interroges. Quare? **AVG.** Quia roganti tibi respondere non debeo, nisi volenti scire quod rogas.

Deinde nisi velis ad sapientiam pervenire, sermo tecum de huiusmodi rebus non est habendus. Postremo meus amicus esse non poteris, nisi velis ut bene sit mihi. Iam vero de te tuipse videris, vtrum tibi voluntas nulla sit beatæ vitæ tuæ. **E V.** Fateor, negari non potest habere nos voluntatem. Perge iam videamus quid hinc conficias. **AVG.** Fac. Sed dic etiam prius, vtrum & bonam voluntatem te habere sentias. **E V.** Quid est bona voluntas? **AVG.** Voluntas qua appetimus, recte honesteque vivere, & ad summam sapientiam pervenire.

Bona voluntas quid sit.

HModo tu vide vtrum rectam honestamque non appetas vitam, aut esse sapiens non vehementer velis, aut certe negare audeas, cum hoc volumus nos habere voluntatem bonam. **E V.** Nihil horum nego, & propterea me non solum voluntatem, sed etiam bonam voluntatem iam habere confiteor. **AVG.** Quanti pedis oro te hanc voluntatem? Nunquid nam ei vlla ex parte divitias, aut honores, aut voluptates corporis, aut hæc simul omnia conferenda arbitraris. **E V.** Auertit deus istam sceleratam dementiam. **AVG.** Parumne ergo gaudendum est habere nos quiddam in animo, hanc ipsam dico bonam voluntatem, in cuius comparatione abiectissima sunt ea quæ commemoravimus, pro quibus adipiscendis multitudinem videmus hominum nullos labores, nulla pericula recusare? **E V.**

1. Retracto. cap. 9.
2. sen. dist. 28 cap. alibi. & dist. 41. cap. Si autem.

Gaudendum vero, ac plurimum. **AVG.** Quid, hoc gaudio qui non fruuntur, parvo damno eos affectos putas tanti boni? **E V.** Imò maximo. **AVG.** Vides igitur iam, ut existimo, in voluntate nostra esse constitutum, ut hoc vel fruamur vel careamus tanto & tam vero bono. Quid enim tam in voluntate, quam ipsa voluntas sita est? Quam quisque cum habet bonam, id certe habet quod terrenis omnibus regnis, voluptatibusque omnibus corporis longe anteponendum sit. Quisquis autem non habet, caret profecto illa re, quam præstantiorem omnibus bonis in potestate nostra non constitutis, sola illi voluntas per seipsam daret. Itaque cum se ipse miserimum iudicet, si amiserit gloriosam famam, ingentes opes, & quælibet corporis bona, tu cum non miserimum iudicabis, etiam si talibus abundet omnibus, cum iis inhæret quæ amittere facillime potest, neque dum vult habere, caret autem bona voluntate, quæ nec comparanda est istis, & cum sit tam magnum bonum, velle solum opus est ut habeatur. **E V.** Verissimum est. **AVG.** Iure igitur ac merito stulti homines, tametsi nunquam fuerunt sapientes, hoc enim dubium & occultissimum est, huiusmodi afficiuntur miseria. **E V.** Assentior. **AVG.** Considera nunc, vtrum tibi videatur esse prudentia appetendarum & vitandarum rerum scientia. **E V.** Videtur. **AVG.**

Vita beata que. Cap. XIII.

Prudentia Fortitudo.

Temperantia.

Quid fortitudo? Nonne illa est animæ affectio, qua omnia incommoda & damna rerum, non in nostra potestate constitutarum, contemnimus? **E V.** Ita existimo. **AVG.** Porro temperantia est affectio coercens

& cohibens appetitum ab iis rebus quæ turpiter appetuntur. An tu aliter putas? **E V.** Imò ita ut dicis sentio. **AVG.** Iam iustitiā quid dicamus esse, nisi virtutem qua sua cuique tribuuntur. **E V.** Nulla mihi alia iustitiæ notio est. **AVG.** Quisquis ergo bonam habens voluntatem, de cuius excellentia iam diu loquimur, hanc vnam dilectione amplectetur, qua interim melius nihil habet, hac sese oblectet, hac denique perfruatur & gaudeat, considerans eam & iudicans quanta sit, quamque invito illi eripi vel surripere nequeat: num dubitare poterimus istum aduersari rebus omnibus, quæ huic vni bono inimicæ sunt? **E V.** Necesse est omnino ut aduersetur. **AVG.** Nullane hunc putamus præditum esse prudentia, qui hoc bonum appetendum, & vitanda ea quæ huic inimicæ sunt videt?

Iustitia.

E V. Nullo modo mihi videtur hoc posse quisquam sine prudentia. **AVG.** Recte. Sed cur non huic etiam fortitudinem tribuimus? Illa quippe omnia quæ in potestate nostra non sunt, amare iste ac plurimi aestimare non potest. Mala enim voluntate amantur, cui tanquam inimicæ charissimo suo bono resistat necesse est: cum autem non amat hæc, non dolet amissa, & omnino contemnit, quod opus esse fortitudinis, dictum atque concessum est. **E V.** Tribuamus sane: non enim intelligo quem fortem verius appellare possim, quam eum qui rebus iis, quas neque ut adipiscamur, neque ut obtineamus in nobis situm est, æquo & tranquillo animo caret, quod hunc necessario facere compertum est.

AVG. Vide iam nunc vtrum ab eo temperantiam alienare possimus, cum ea sit virtus quæ libidines cohibet. Quid autem tam inimicum bonæ voluntati est quam libido? Ex quo profecto intelligis, istum bonæ voluntatis suæ amatorem resistere omni modo, atque aduersari libidinibus, & ideo iure temperantem vocari. **E V.** Perge, assentior. **AVG.** Iustitia restat, quæ quomodo desit huic homini, non sanè video. Qui enim habet & diligit voluntatem bonam, & obstitit eis, ut dictum est, quæ huic inimicæ sunt, male cuiquam velle non potest. Sequitur ergo ut nemini faciat iniuriā. Quod nullo pacto potest, nisi qui sua cuique tribuerit: hoc autem ad iustitiam pertinere cum dicerem approbasse te, ut puto, meministi. **E V.** Ego vero memini, & fateor in hoc homine, qui suam bonam voluntatem magnipendit & diligit, omnes quatuor virtutes, quæ abs te paulò ante me assentiēte descriptæ sunt, esse compertas.

AVG. Quid igitur impedit, cur huius vitam non concedamus esse laudabilem? **E V.** Nihil prorsus, imò hortatur vel etiam cogunt omnia. **AVG.** Quid vitam miseram, potesne vlllo modo non iudicare fugiendam? **E V.** Et magnopere quidem iudico, nihilque aliud agendum existimo. **AVG.** At laudabile non fugiendam profecto putas? **E V.** Quin etiam appetendam sedulo existimo. **AVG.** Non ergo misera est quæ laudabilis vita est. **E V.** Hoc utique sequitur.

AVG. Nihil iam quantum opinor difficile tibi ut assentiaris relinquatur, eam scilicet quæ misera non est, beatam esse vitam. **E V.** Manifestissimum est.

AVG. Placet igitur beatum esse hominem dilectorem bonæ voluntatis suæ, & præ illa contemnentem quodcunque aliud bonum dicitur, cuius amissio potest accidere etiam cum voluntas tenendi manet. **E V.** Quid ni placeat, quod superiora quæ concessimus necessario trahunt? **AVG.** Bene intelligis. Sed dic quæso, nonne bonam voluntatem suam diligere, & tam magni aestimare quam dictum est, etiā ipsa bona voluntas

M

Aluntas esse. **E V.** Verum dicis. **A V G.** At si hunc beatum recte iudicamus, nonne recte miserum qui contraria voluntatis est? **E V.** Rectissime. **A V G.** Quid ergo causæ est, cur dubitandum putemus, etiam si nunquam antea sapientes fuimus, voluntate nos tamen laudabilem & beatam vitam, voluntate turpem ac miseram mereri ac degere? **E V.** Fateor huc certis & minime negandis rebus esse peruentum. **A V G.** Vide etiam aliud. Nam credo te memoria tenere, quā dixerimus esse bonam voluntatem: opinor enim, ea dicta est, qua recte atque honeste vivere appetimus.

E V. Ita memini. **A V G.** Hanc igitur voluntatem, si bona itidem voluntate diligamus atque amplectamur, rebusque omnibus, quas retinere non quia volumus possumus, anteponamus consequenter illæ virtutes ut ratio docuit, animum nostrum incolent, quas habere id ipsum est recte honesteque vivere. Ex quo conficitur, ut quisquis recte honesteque vult vivere, si id se velle præ fugacibus bonis velit, assequatur tantam rem tanta facilitate, ut nihil aliud ei quàm ipsum velle sit habere quod voluit. **E V.** Vere tibi dico, vix me cōtineo quin exclamem lætitia, repente mihi oborto tam magno, & tam in facili constituto bono. **A V G.**

B Atqui hoc ipsum gaudium quod huius boni adeptione gignitur, cum tranquille & quiete atque constanter erigit animum, beata vita dicitur, nisi tu putes aliud dici beatè vivere, quàm veris bonis certisque gaudere.

E V. Ita sentio. **A V G.** Rectè. Sed censes ne quēquā hominū non omnibus modis velle atque optare vitam beatam? **E V.** Quis dubitat omnem hominem velle? **A V G.** Cur igitur eam non adipiscuntur omnes? Dixeramus enim atque conuenerat inter nos, voluntate illam mereri homines voluntate etiam miseram, & sic mereri ut accipiant. Nunc vero existit nescio quæ repugnātia, & nisi diligenter dispiciamus, perturbare nititur superiorem tam euigilatam firmamque rationem. Quomodo enim voluntate quisque miseram vitam patitur, cū omnino nemo velit misere vivere? Aut quomodo voluntate beatam vitam cōsequitur homo, cum tam multi miseri sint, & beati omnes esse velint? An eo euenit, quod aliud est velle bene aut male, aliud mereri aliquid per bonū vel malam voluntatem? Nā illi qui beati sunt, quos etiam bonos esse oportet, non propterea sunt beati quia beate vivere voluerunt, nam hoc volunt etiam mali, sed quia recte vivere volunt, quod mali nolūt. Quamobrem nihil mirum est, quod miseri homines non adipiscuntur quod volunt, id est, beatā vitam. Illud enim cui comes est, & sine quo ea nemo dignus est, nemōque assequitur, recte scilicet vivere, nō itidem volunt. Hæc enim æterna lex illa, ad cuius cōsiderationē redire iam tempus est, in cōmutabili stabilitate firmavit, ut in voluntate meritū sit, in beatitudine autem & miseria præmium atque supplicium. Itaque cū dicimus, voluntate homines esse miseros, nō ideo dicimus, quod miseri esse velint, sed quod in ea voluntate sunt, quam etiam eis inuitis miseria sequatur necesse est. Quare non repugnat superiori rationi, quod volunt omnes beati esse, nec possunt. Non enim volunt omnes recte vivere, cui vni voluntati vita beata debetur: nisi quid habes aduersus hæc dicere.

E V. Ego vero nihil. Sed videamus iam quomodo hæc ad propositam illam quæstionem de duabus legibus referantur. **A V G.** Fiat. Sed dic mihi prius utrū qui recte vivere diligit, eoque ita delectatur, ut non solū ei rectum sit, sed etiam dulce atque iucundum, amet

hanc legem, habeatque charissimam, qua videt tributam D esse bonæ voluntati beatam vitam, malæ miseram?

E V. Amat omnino ac vehementer: nam istam ipsam sequens ita viuit. **A V G.** Quid cū hanc amat, mutabile aliquid amat ac temporale, an stabile aliquid ac sempiternum? **E V.** Aeternum sanè atque incommutabile. **A V G.** Quid illi qui in mala voluntate perseuerātes, nihilominus beati esse cupiunt: possuntne amare istam legē, qua talibus hominibus miseria merito rependitur? **E V.** Nullo modo arbitror. **A V G.** Nihilne amant aliud? **E V.** Imò plurima, ea scilicet, in quibus adipiscendis vel retinendis mala voluntas illa persistit. **A V G.** Opinor te dicere diuitias, honores, voluptates, & pulchritudinem corporis ceteraque omnia, quæ possunt & volentes non adipisci, & amittere inuiti. **E V.** Ista ipsa sunt. **A V G.** Num hæc æterna esse censes cū temporis volubilitati videas obnoxia?

E V. Quis hoc vel demētissimus senserit? **A V G.** Cum igitur manifestissimum sit, alios esse homines amatores rerum æternarum, alios temporalium, cumque duas leges esse conuenerit, vnam æternam, aliam temporalem, si quid æquitatis sapias, quos istorum iudicas æternæ legi, quos temporali subdendos? **E V.** Puto in promptu esse quod quæris: nam beatos illos ob amorem ipsorum æternorum sub æterna lege agere existimo, miseris vero temporalis imponitur. **A V G.** Recte iudicas, dummodo illud inconcussum teneas, quod apertissime iam ratio demonstrauit, eos qui temporali lege viuūt, non esse posse ab æterna liberos: Vnde omnia quæ iusta sunt, iusteque variantur, exprimi diximus: eos vero qui legi æternæ per bonam volūtatē inhærent, temporalis legis non indigere, satis, ut apparet, intelligis. **E V.** Teneo quod dicis. **A V G.** Iubet igitur æterna lex auertere amorem à temporalibus, & cū mundatum convertere ad æterna. **E V.** Iubet vero.

A V G. Quid deinde censes temporalem iubere, nisi ut hæc quæ ad tempus nostra dici possunt, quando eis homines cupiditate inhærent, eo iure possideant, quo pax & societas humana seruetur, quanta in his rebus seruari potest? Ea sunt autem primo hoc corpus, & eius quæ vocantur bona, ut integra valetudo, acumen sensuum, vires, pulchritudo, & si qua sunt cætera, partim necessaria bonis artibus, & ideo pluris pēsanda, partim viliora. Deinde libertas, quæ quidem nulla vera est, nisi beatorum & legi æternæ adhaerentium. Sed eam nunc libertatē cōmemoro, qua se liberos putant, qui dominos homines non habent, & quā desiderāt ij qui à dominis hominibus manumitti volunt. Deinde, parētes, fratres, cōiunx, liberi, propinqui, affines, familiares, & quicunque nobis aliqua necessitudine adiuncti sunt. Ipsa denique ciuitas, quæ parentis loco haberi solet, honores etiam & laudes, & ea quæ dicitur gloria popularis. Ad extremum pecunia, quo vno nomine continentur omnia, quorum iure domini sumus, & quorum vèdendorum atque donandorum habere potestatem videmur. Horum omnium quemadmodum lex illa sua cuique distribuat, difficile & longū est explicare, & planè ad id quod proposuimus non necessariū. Satis est enim videre non ultra porrigi huius legis potestatem in iudicādo, quāquam ut hæc vel aliquid horum adimat atque auferat ei quæ punit, vel metu coërceat. Ergo & ad id quod vult torquet ac retorquet miserorum animos, quibus regendis accommodata est. Dum enim hæc amittere timent, teneant in his vtendis quendam modum aptum vinculo ciuitatis, qualis ex huiusmodi hominibus constitui potest.

*fallās, legi feruiunt.

1. q. 3. ca. 108

*fallās, vindicando.

Quir pauci euadat beati Cap. XIII.

1. Retracta. cap. 9.

Lex æterna, lex humana quid valeat. Cap. XV.

G potest. Non autem vlciscitur peccatum cum amantur ista, sed cū aliis per improbitatem auferuntur. Quamobrem vide vtrum iam peruentum sit ad id quod infinitum putabas. Institueramus enim quærere, quatenus habeat vim *† vlciscendi ea lex, qua populi terreni ciuitatēque gubernantur. E V. Video peruentum.

A V G. Vides ergo etiam illud, quod pœna non esset, siue quæ per iniuriam, siue quæ per talem vindictam infertur hominibus, si eas res, quæ inuito auferri possunt, non amarent? E V O D. Id quoque video.

A V G. Cum igitur eisdem rebus alius male: alius bene vtatur, & iis quidē qui male, amore inhæreat atque implicetur, scilicet subditus eis rebus, quas sibi subditas esse oportebat, & ea bona sibi constituens, quibus ordinandis benēque tractandis ipse esse vtiq; deberet bonum: ille autem qui recte his vtitur, ostendat quidem bona esse, sed nō sibi: non enim eum bonum melioremve faciunt, sed ab eo potius fiunt. Et ideo non eis amore conglutinetur, neque velut membra sui animi faciat, quod sit amando, ne cum rescari cœperint, eum cruciati ac tabe fœdent, sed eis totus superferatur, & habere illa atque regere cum opus est paratus, & amittere aut non habere paratior. Cum ergo hæc ita sint, num aut argentum & aurum propter auaros accusandum putas, aut cibos propter voraces, aut vinum propter ebriosos, aut muliebres formas propter scortatores & adulteros, atque hoc modo cætera, cum præsertim videas & igne bene vti medicum, & pane scelerate veneficum? E V. Verissimum est, non res ipsas, sed homines qui eis male vtuntur esse culpandos.

A V G. Recte. Sed quantum † & quid valeat æterna lex, vt opinor, videre iam cœpinus, & quantum lex temporalis in vindicando progredi possit, inuentum est: & rerum duo genera, æternarum & temporalium, duōq; rursus hominū, aliorum æternas, aliorum temporales sequentium & diligentium, satis aperteq; distincta sunt. Quid autem quisque sectandum & amplectendū eligat, in voluntate esse positū cōstitit, nullāque re de arce dominandi, rectoq; ordine mentem deponi nisi voluntate. Et est manifestum, nō rem vllam, cum ea quisque male vtitur, sed ipsum male vtentē esse arguendum. Referamus nos si placet ad quæstionē in exordio huius sermonis propositam, & videamus vtrum soluta sit. Nam quærere institueramus quid sit malefacere, & propter hoc omnia quæ dicta sunt, diximus. Quocirca licet nunc animaduertere & consyderare, vtrum sit aliud male facere, quàm neglectis rebus æternis, quibus per seipsam mens fruitor, & per seipsam percipit, & quas amans amittere non potest, temporalia & quæ per corpus hominis partem vilissimam sentiuntur, & nunquam esse certa possunt, quasi magna & miranda sectari. Nam hoc vno genere omnia malefacta, id est peccata, mihi videntur includi. Tibi autem quid videatur expecto cognoscere. E V. Est ita vt dicis, & assentior, omnia peccata hoc vno genere cōtineri, cum quisque auertitur à diuinis vereq; manentibus, & ad mutabilia atque incerta conuertitur. Quæ quanquam in ordine suo recte locata sint, & suā quandam pulchritudinem peragant, peruersi tamen animi est & inordinati, eis sequendis subiici, quibus ad nutum suum ducendis potius diuino ordine ac iure prælatus est. Et illud simul mihi videre iam videor absolutum atque compertum, quod post illam quæstionem quid sit malefacere, deinceps quærere institueramus, vnde male faciamus. Nisi enim fallor, vt ratio tractata mō-

strauit, id facimus ex libero voluntatis arbitrio. Sed K quæro, vtrum ipsum liberum l voluntatis l arbitrium, quo peccandi voluntatē † habere conuincimur, oportu- † facultas. erit nobis dari ab eo qui nos fecit? Videmur enim non fuisse peccaturi, si isto careremus. Et metuendum est, ne hoc modo deus etiam malefactorum nostrorū author existimetur. A V G. Nullo modo istuc timueris. Sed vt diligentius inquiratur, aliud tempus sumendum est. Nam hæc sermocinatio modum terminumq; iam desyderat. Qua velim credas magnarum abditarūque rerū inquirendarum quasi fores esse pulsatas. In quarum penetralia cum deo duce venire cœperimus, iudicabis profecto, quantum inter hanc disputationem, & eas quæ sequuntur intersit, quantumque illæ præsent, non modo inuestigationis sagacitate, sed etiam maiestate rerum, & clarissima luce veritatis: pietas tantum adsit, vt nos diuina prouidentia cursum quem institui-mus, tenere & perficere permittat. E V. Cedo voluntati tuæ, & ei meā iudicio & voto libentissime adiungo.

DIVI AVRELII AVGV-
STINI DE LIBERO
ARBITRIO,

LIBER SECVNDVS.

I AM si fieri potest, explica mihi quare dederit deus homini liberum voluntatis arbitrium: Quod vtiq; si non accepisset, peccare non posset. A V G. Iam enim certum tibi atque cognitum est, deum dedisse homini, hoc quod dari debuisset non putas? E V O D. Quantum in superiori libro intelligere mihi visus sum, & habemus liberū voluntatis arbitrium, & non nisi eo peccamus. A V G. Ego quoque memini iam nobis id factum esse perspicuum. Sed nunc interrogavi, vtrum hoc quod nos habere, & quo nos peccare manifestum est, deum nobis dedisse scias.

E V O D. Nullum alium puto. Ab ipso enim sumus, & siue peccantes siue recte agentes, ab illo pœnam meremur aut præmium. A V G. Hoc quoque vtrum liquido noueris, an autoritate commotus libenter etiam incognitum credas, cupio scire. E V O D. Autoritati quidem me primum de hac re credidisse confirmo. Sed quid verius quàm omne bonum ex deo esse, & omne iustum bonum esse, & peccatibus pœnam, recteque facientibus præmium iustum esse? Ex quo conficitur à deo affici, & peccantes miseria, & recte facientes beatitate. A V G. Nihil resisto. Sed quæro illud alterum, quomodo noueris nos ab ipso esse? Neque enim hoc nunc, sed ab ipso nos vel pœnam vel præmium mereri explicasti. E V. Hoc quoque non aliunde video esse manifestum, nisi quod iam constat deum vindicare peccata. Siquidem ab illo est omnis iustitia. Non enim vt alicuius est bonitatis alienis præstare beneficia, ita iustitiæ vindicare in alienos. Vnde manifestum est ad eum nos pertinere, quia non solum in nos benignissimus in præstando, sed etiam iustissimus in vindicando est. Deinde ex eo quod ego posui, tu quoque concessisti, omne bonum ex deo esse, etiam hominem ex deo esse intelligi potest. Homo enim ipse in quantum homo est, aliquod bonum est, quia

Liberū arbitriū ad recte agendū dari. Caput I.

Epilogustra
etatequestio
nis. Cap.
XVI.
† quoniam.

1. Retrahta.
cap. 9.

Malefacere
quid sit.

1. Retrahta.
cap. 9.

A quia recte viuere cū vult potest. **AVG.** Planē si hęc ita sunt, soluta est quæstio quam proposuisti. Si enim homo aliquod bonum est, & non posset nisi cum vellet recte facere, debuit habere liberam voluntatem, sine qua recte facere non posset. Non enim quia per illam etiam peccatur, ad hoc eam deum dedisse credendum est. Satis ergo causā est, cur dari debuerit, quoniam sine illa homo recte non potest viuere. Ad hoc autē datam vel hinc intelligi potest, quia si quis ea vsus fuerit ad peccandum, diuinitus in eum vindicatur. Quod iniuste fieret, si nō solum vt recte viueretur, sed etiam vt peccaretur, libera esset voluntas data. Quomodo enim iuste vindicaretur in eū, qui ad hanc rem vsus esset voluntate, ad quā rem data est? Nunc vero deus cum peccantem punit, quid videtur tibi aliud dicere, nisi, cur nō ad eam rem vsus es libera voluntate, ad quam tibi eam dedi, hoc est, ad recte faciendum? Deinde illud bonum quo commendatur ipsa iustitia, in damnandis peccatis recteq; factis honorandis, quomodo esset si homo caret libero voluntatis arbitrio? Non enim aut peccatum esset, aut recte factum quod non fieret voluntate. Ac per hoc & pœna iniusta esset & præmium, si homo voluntatem non haberet liberam. Debuit autem & in supplicio & in præmio esse iustitia, quoniam hoc vnum est bonorum, quæ sunt ex deo. Debuit igitur deus dare homini liberam voluntatem. **E V.** Iam cōcedo eam deum dedisse. Sed nōne tibi videtur quæso te, si ad recte faciendum data est, quod non debuerit ad peccandum posse conuerti, sicut ipsa iustitia quæ data est, homini ad bene viuendum? Nunquid enim potest, quispiā per iustitiam suā male viuere? Sic nemo posset per voluntatem peccare, si voluntas data esset ad recte faciendum. **AVG.** Donabit quidem deus vt spero, vt tibi valeam respondere, vel potius vt ipse tibi eadem, quæ summa omnium magistra est, veritate intus docente respondeas. Sed paulisper mihi volo dicas, si id quod abs te quæsiueram, certum & cognitum tenes, deum nobis dedisse liberam voluntatem, vtrum oporteat dicere dari non debuisse quod dedisse cōfitemur deū. Si enim incertum est vtrum dederit, recte querimus vtrum bene sit data, vt cum inuenerimus bene datam esse, inueniatur etiam illum dedisse, à quo homini data sunt omnia bona. Si autē inuenerimus non bene datā esse, non eum dedisse intelligam⁹, quē culpāre nefas est. Si vero certū est, quod ipse illā dederit, oportet fateamur, quoquo modo data est, neque nō dari, neq; aliter dari eam debuisse quā data est. Ille enim dedit cuius factū recte reprehendi nullo pacto potest. **E V.** Quanquā hęc inconcussa fide teneā, tamen quia cognitione nondum teneo, ita quæramus quasi omnia incerta sint. Video enim ex hoc quod incertum est, vtrum ad recte faciendum voluntas libera data sit, cum per illam etiam peccare possimus, fieri etiam illud incertum, vtrū dari debuerit. Si enim incertum est, ad recte faciendum datam esse, incertum est etiam dari debuisse. Ac per hoc etiam vtrum eam deus dederit, incertū erit: quia si incertum est dari debuisse, incertum est ab eo datam esse, quem nefas est credere dedisse aliquid quod dari non debuit. **AVG.** Illud saltem tibi certum est, deum esse. **E V.** Etiam hoc non contemplando, sed credendo inconcussū teneo. **AVG.** Si quis ergo illorum insipientium, de quibus scriptum est, Dixit insipiens in corde suo, nō est deus: hoc tibi diceret, nec vellet tecum credere quod credis, sed cognoscere vtrū vera credideris, relinquerēsne hominē, an aliquo modo, quod

inconcussū tenes, persuadendum esse arbitraris, præsertim si ille non oblectari peruicaciter, sed studiose id vellet agnoscere? **E V.** Hoc quod vltimū posuisti, satis me admonet quid ei respondere deberē. Certe enim quanuis esset absurdissimus, concederet mihi, cum dolo & peruicaci de nulla omnino, & maxime de re tāta non esse differendum. Quo concessio, prior mecum ageret, vt sibi crederem bono animo eum istuc quærere, neque aliquid in se quod ad rem hāc attinet, doli ac peruicaciē latere. Tum ego demonstrarem quod cuius facillimum puto, quanto esset æquius, cum sibi de occultis animi sui quæ ipse nosset, vellet alterū credere qui non nosset, vt etiam ipse tantorum virorum libris, qui se cum filio dei vixisse testatum literis reliquerunt, esse deum crederet, quia & ea se vidisse scripserunt, quæ nullo modo fieri possent, si non esset deus. Et nimium stultus esset si me reprehenderet quod illis crediderim, qui sibi vellet vt crederem. Iam vero quod recte reprehendere non valeret, nullo modo reperiret, cur etiam nollet imitari. **AVG.** Si igitur vtrum sit deus, satis esse existimas, quod non temere tantis viris credendum esse iudicauimus, cur non, quæso te, de iis quoque rebus quas tāquam incertas & planē incognitas quærere instituiamus, similiter putas eorundem virorum auctoritati sic esse credendum, vt de inuestigatione earum nihil amplius laboremus? **E V.** Sed nos id quod credimus, nosse & intelligere cupimus. **AVG.** Recte meministi, quod etiam in exordio superioris disputationis à nobis positum esse negare non possumus. Nisi enim esset & aliud credere, & aliud intelligere, & primo credendum esset, quod magnum & diuinum intelligere cuperemus, frustra propheta dixisset: Nisi credideritis, non intelligetis. Ipse quoque dominus noster, & dictis & factis ad credendum primo hortatus est, quos ad salutem vocauit. Sed postea cum de ipso dono loqueretur quod erat daturus credentibus, non ait, hęc est autem vita æterna vt credant: sed, Hęc est, inquit, vita æterna, vt cognoscant te solum deum verum, & quem misisti Iesum Christum. Deinde iam credentibus dicit, Quærite & inuenietis: Nam neq; inuentū dici potest, quod incognitum creditur, neq; quisquam inueniendo deo fit idoneus, nisi antea crediderit quod est postea cogniturus. Quapropter domini præceptis obtemperantes quæramus instanter. Quod enim hortante ipso quærimus, eodem ipso demonstrante inueniemus, quantū hęc in hac vita & à nobis talibus inueniri queunt. Nam & à melioribus etiam dum has terras incolunt, & certe à bonis & piis omnibus post hanc vitam euidentius atque perfectius ista cerni obtinerique credendum est, & nobis ita fore sperandum est, & ista cōtemptis terrenis & humanis, omni modo desyderanda & diligenda sunt. Quæramus autem hoc ordine si placet. Primum quomodo manifestum est deū esse. Deinde vtrū ab illo sint, quęcunque in quantumque sunt, bona sunt. Postremo vtrum in bonis numeranda sit voluntas libera. Quibus compertis satis apparebit, vt opinor, vtrū recte homini data sit. Quare prius abs te quæro, vt de manifestissimis capiamus exordiū, vtrum tu ipse sis: an tu fortasse metuis, ne in hac interrogatione fallaris, cum utiq; si non esses, falli omnino non posses? **E V.** Perge potius ad cætera. **AVG.** Ergo quomā manifestum est esse te, nec tibi aliter manifestū esset, nisi viueres, id quoq; manifestū est, & te viuere. Intelligisne ista duo esse verissima? **E V.** Prorsus intelligo. **AVG.** Ergo etiā hoc tertium manifestum

Quædam
est lib. arbit.
ad malū fle-
xile. Cap. II.

Supra deli-
be. arb. ca. 2.

Es. 7.

Ioan. 17.

Matth. 7.

F

Ratio hōis
præstantiss.
mū quæ & se-
ipsum intel-
ligit. Ca. III

G stum est, hoc est, intelligere te. E V. Manifestum.

AVG. Quid in his tribus tibi videtur excellere?

E V. Intelligentia. AVG. Cur tibi hoc videtur?

E V. Quia cum tria sint hæc, esse, vivere, intelligere: & lapis est, & pecus vivit, nec tamen lapidē puto vivere, aut pecus intelligere: Qui autē intelligit, eū & esse & vivere certissimū est: quare nō dubito id excellentius iudicare, cui omnia tria insunt, q̄ id cui duo vel vnum desit. Nā quod vivit, utiq; & est, sed non sequitur ut etiā intelligat: Qualem vitam esse pecoris arbitror. Quod autem est, non utiq; consequens est, ut vivat & intelligat: Nam esse cadauera possum fateri, vivere autē nūllus dixerit. Iam vero quod non vivit, multo minus intelligit. AVG. Tenemus igitur horū trium duo deesse cadaveri, vñū pecori, nihil homini. E V. Verum est. AVG. Tenemus etiā id esse in his tribus præstantius, quod homo cum duobus cæteris non habet, id est, intelligere, quod habentem sequitur & esse & vivere.

E V. Tenemus sanē. AVG. Dic mihi iam, vtrum illos vulgarissimos corporis sensus habere te noveris, videndi & audiendi, & olfaciendi, & gustandi, & tangendi? E V. Novi. AVG. Quid putas pertinere ad videndi sensum, id est, quid putas nos videndo sentire?

E V. Quæcūq; corporalia. AVG. Num etiā dura & mollia videndo sentimus? E V. Non. AVG. Quid ergo proprie ad oculos pertinet quod per eos sentimus? E V. Color. AVG. Quid ad aures? E V. Sonus. AVG. Quid ad olfactū? E V. Odor. AVG. Quid ad gustū? E V. Sapor. AVG. Quid ad tactū? E V. Molle vel durū, leue vel asperum, & multa alia.

AVG. Quid corporū formas, magnas, breves, quadras, rotundas, & si quid huiusmodi est, nōne & tangendo & vidēdo sentimus? Et ideo nec visui pprie, nec tactui tribui possunt, sed utriq; E V. Intelligo. AVG. intelligis ergo quædam singulos sensus habere propria, de quibus renuncient, & quædam quosdā habere communia? E V. Et hoc intelligo. AVG. Quid igitur ad quæq; sensum pertineat, & quid inter se vel omnes vel quidam eorū cōmuniter habeant, vñū possumus vñlo eorū sensu diiudicare? E V. Nullo modo, sed quodā interiore ista diiudicantur. AVG. Nū fortasse ipsa est ratio qua bestia caret? Nam ut opinor ratione ista cōprehendimus, & ita sese habere cognoscimus. E V. Magis nos arbitror ratione cōprehendere esse interiorem quædam sensum, ad quē ab istis quinque notissimis sensibus cuncta referuntur. Namq; aliud est quo videt bestia, aliud quo ea quæ videndo sentit, vel vitat, vel appetit. Ille enim sensus in oculis est, ille autē intus in ipsa anima. Quo non solū ea quæ videntur, sed etiam quæ audiuntur, quæq; cæteris capiuntur corporis sensibus, vel appetunt animalia delectata & assument, vel offensa deuitāt & respuunt. Hic autē nec visus, nec auditus, nec olfactus, nec gustus, nec tactus dici potest, sed nescio quid aliud quod omnibus communiter præsidet. Quod cum ratione comprehendamus, ut dixi, hoc ipsum tamen rationem vocare nō possum, quoniā & bestiis inesse manifestum est. AVG. Agnosco istud quicquid est, & eum interiorem sensum appellare non dubito. Sed nisi & istū trāseat quod ad nos refertur à sensibus corporis, pervenire ad scientiā nō potest. Quicquid enim scimus, id ratione cōprehensum tenemus. Scimus autē ut de cæteris taceam, nec colores auditu, nec voces visu posse sentiri. Et cum hoc scimus, nec oculis, nec auribus scimus, neq; illo sensu interiore quo nec bestia caret. Non enim credendum est, eas nosse, nec auribus sentire

lucem, nec oculis vocem, quoniā ista non nisi rationali animadversione & cognitione discernimus. E V. Non possum dicere hoc me habere perceptū. AVG. Quid si enim sensu illo interiore, quo eas non carere concedis, hoc quoq; diiudicant, nec colores auditu, nec visu voces posse sentiri? Num etiā putas eas posse discernere ab inuicem colorem qui sentitur, & sensum qui in oculo est, & interiorem illū sensum apud animam, & rationē, qua ista sigillatim definiuntur & dinumerantur?

E V. Nullo modo. AVG. Quid ista ratio posset hæc quatuor discernere ab inuicē & definitionibus terminare, nisi ad eā referretur, & color per oculorum sensum, & ipse rursum per illum interiorem qui ei præsidet, & idem interior per seipsum, si tamen iam nihil aliud interpositū est? E V. Non video quomodo aliter posset. AVG. Quid hoc? Vidēsne, sensu oculorū, colorem sentiri, eundē autē sensum eodem sensu nō sentiri? Nō enim quo sensu colorem vides, hoc eodem vides etiā ipsum videre. E V. Non omnino. AVG. Enitere etiā ista diiudicare. Nam credo te nō negare aliud colorem esse, & aliud colorem videre: & item aliud etiā cum color nō subest habere sensum, quo videri posset si subesset. E V. Discerno & ista, & inter se differre cōcedo.

AVG. Num horū trium quicq; vides oculis nisi colorem? E V. Nihil aliud. AVG. Dic ergo, vnde videas alia duo, non enim ea non visa posses discernere. E V. Nescio quid aliud esse scio, nihil amplius. AVG. Nescis igitur vtrū iam ipsa sit ratio, an illa vita sit, quā sensum interiorem vocamus præcellentem sensibus corporis, an aliquid aliud? E V. Nescio. AVG. Illud tamen scis, ea definiri nisi ratione nō posse, neq; rationē id facere, nisi de iis quæ sibi examinanda offeruntur.

E V. Certū est. AVG. Quicquid igitur est aliud quo sentiri potest omne quod scimus, ministerium rationis est, cui offert & renunciat quicquid attingit, ut ea quæ sentiuntur discerni suis finibus possint, & non sentiendo tantum, sed etiā sciendo cōprehendi. E V. Ita est. AVG. Quid ipsa ratio, quæ ministros suos, & ea quæ suggerunt, discernit ab inuicē, & item quid inter hæc & seipsam distet, agnoscit, seq; illis præpotentiorem esse cōfirmat, num alia re seipsam nisi seipsa, id est, ratione cōprehendit? An aliter scires te habere rationē, nisi id ratione perciperes? E V. Verissimum est. AVG. M Quoniam ergo cum colorem sentimus, non itidem sensu ipso nos sentire etiam sentimus: neq; cum audimus sonum, nostrū etiam audimus auditum: neq; cū olfacimus rosam, olet nobis aliquid & ipse olfactus: neq; quicquam gustantibus sapit in ore ipse gustus, nec tangentes aliquid, ipsum etiā tangendi sensum possumus tangere manifestum est, quinque istos sensus nullo eorum sensu posse sentiri, quanvis eis corporalia quæq; sentiātur.

E V. Manifestum est. AVG. Arbitror etiā illud esse manifestum, sensum illum interiorem, non eā tantum sentire, quæ acceperit à quinque sensibus corporis, sed etiam ipsos ab eo sentiri. Non enim aliter bestia moueret se, vel appetendo aliquid, vel fugiendo, nisi se sentire sentiret, non ad sciendum, nam hoc rationis est, sed tantum ad mouendum, quod non utiq; aliquo illorum quinque sentit. Quod si adhuc obscurū est, elucescet si animaduertas quod exempli gratia sat est in vno aliquo sensu, velut in visu. Namq; aperire oculum, & mouere aspiciendo ad id quod videre appetit, nullo modo posset, nisi oculo clauso vel non ita moto se id nō videre sentiret. Si autē sentit se non videre dum non videt, necesse est etiam sentiat se videre dum videt, quia cum eo appetitu

Ratio & alia
& se discernit. Ca. III.

A eo appetitu non mouet oculum videns, quo mouet nō videns, & indicat se vtrunq; sentire. Sed vtrum & seip- sam hac vita sentiat, quā se corporalia sentire sentit, non ita clarum est, nisi quod se quisq; intus interrogās, inuenit omnem rem viuētem fugere mortem. Quā cum sit vitā cōtraria, necesse est vt vitā etiam seipsam sentiat, quā contrarium suū fugit. Quod si adhuc nō liquet, omittatur, vt nō nitamur ad id quod volumus, nisi certis manifestisq; documentis. Manifesta enim sunt, sensu corporis sentiri corporalia, eundem autem sensum hoc eodem sensu non posse sentiri. Sensu au- tem interiore & corporalia sensu corporis sentiri, & ip- sum corporis sensum: ratio vero & illa omnia, & eā- dem ipsam notam fieri & scientia cōtineri, an tibi nō videtur? **E V.** Videtur sanē. **A V G.** Age nunc, re- sponde vnde sit quæstio, ad cuius solutionem perueni- re cupientes, iam diu istam molimur viam. **E V.**

Ordo & pre-
stantia sen-
sum ad ob-
iecta.
Cap. V.

B Quantum memini, trium illarum quæstionum, quas paulo ante ad cōtexendum ordinem huius disputatio- nis posuimus, nūc prima versatur, id est, quomodo ma- nifestum fieri possit, quantis tenacissime firmissimē- que credendum sit, deum esse. **A V G.** Recte hoc te- nes. Sed etiam illud diligenter tenere te volo, cum de teipso quærerem, vtrum te esse noueris, nō solum hoc, sed etiā alia duo nobis apparuisse cognoueris. **E V.** Id quoque teneo. **A V G.** Nunc ergo vide ad quam rem istarū trium intelligas pertinere omne quod cor- poris sensus attingit, id est, in quo rerum genere tibi po- nendū videatur, quicquid vel oculorū, vel alio quoli- bet corporis instrumento noster sensus attingit: vtrū in eo quod tantum est, an in eo quod etiam viuit, an in eo quod etiam intelligit? **E V.** In eo quod tantū est.

Id quod no-
ueris.

A V G. Quid ipsum sensum, in quo genere trium horum esse censēs? **E V.** In eo quod viuit. **A V G.** Quid igitur horum duorum melius esse iudicas, sen- sum ipsum, an quod sensus attingit? **E V.** Sensum scilicet. **A V G.** Quare? **E V.** Quia melius est id quod etiam viuit, quā id quod tantum est. **A V G.** Quid illum sensum interiore, quem quidem intra rationem, & adhuc nobis communem cum bestiis su- perius indagauimus, dubitabis ne huic sensui prepone- re, quo corpus attingimus, & quē iam ipsi corpori pre- ponendum esse dixisti? **E V.** Nullo modo dubitau- rim.

C **A V G.** Etiam hoc cur nō dubites, volo abs te audire. Non enim poteris dicere, hūc sensum interio- rem iam in eo genere trium illorum esse ponendum, quod etiā intelligit, sed adhuc in eo quod & est & viuit, etiam si intellectu caret. Ille enim sensus inest & be- stiis, quibus intellectus non inest. Quā cum ita sint, quæro cur præponas sensum interiore huic sensui, quo corporalia sentiuntur, cum sit vterq; in eo genere quod viuit. Sensum autem istum qui corpora attingit, ideo præposuisti corporib⁹, quia illa sunt in eo genere quod tantum est, iste vero in eo quod etiam viuit. In quo cū & ille interior reperiatur, cur eum meliorem putes dic mihi: Si enim dixeris, quia ille istum sentit, non te credo inuenturum regulam qua fidere possimus, om- ne sentiens melius esse, quā id quod ab eo sentitur, ne fortassis ex hoc etiam cogamur dicere omne intel- ligēs melius esse, quā id quod ab eo intelligitur. Hoc enim falsum est, quia homo intelligit sapientiam, & nō est melior quā ipsa sapientia. Quamobrem vide qua causa tibi visum sit, sensum interiore huic sensui, quo sentimus corpora, esse præferendum. **E V.** Quia mo- deratorem & iudicem quendam illum huius esse co-

figere.

Tomus primus.

gnosco. Nam & si quid huic in officio suo defuerit, il- le tanquā debitum a ministro flagitat, sicut paulo ante disputatū est. Non enim se videre, aut non videre sen- sus oculi videt. Et quia non videt, non potest quid sibi desit, aut quid satis sit iudicare, sed ille interior, quo ad- monetur & anima bestiæ aperire oculum clausum, & quod deesse sentit implere. Nulli autē dubium est eum qui iudicat, eo de quo iudicat esse meliorem. **A V G.** Cernis ergo istum etiam corporis sensum de corpori- bus quodāmodo iudicare? Ad illum enim pertinet vo- luptas & dolor, cum vel leniter, vel aspere corpus attingitur. Nam sicut ille interior quid desit vel satis sit o- culorum sensui iudicat, sic ipse sensus oculorum quid desit vel satis sit coloribus iudicat. Item sicut ille inte- rior de auditu nostro iudicat, vtrum minus an suffici- enter intētus sit, sic iudicat auditus ipse de vocib⁹, quid earum leniter inflect⁹, aut aspere perstrepat. Nō neces- se est ceteros sensus corporis prosequi. Iam enim, vt o- pinor, animaduertis quid velim dicere: ita scilicet sen- sum illum interiore de istis corporis sensib⁹ iudica- re, cum eorum & integritatem probat, & debitum fla- gitat, quemadmodum & ipsi corporis sensus de corpo- ribus iudicant, assumentes in eis lenem tactum, reiici- entesq; contrarium. **E V.** Cerno sanē, & verissima ea esse consentio. **A V G.** Attende iam vtrum ratio etiam de hoc interiore sensu iudicet. Iam enim non quæro, vtrum eam meliorem illo esse dubites, quia non dubito id te iudicare, quanquam ne id quidē iam quæ- rendum putem, vtrum de isto sensu iudicet ratio. Nā- que in iis ipsis, quæ infra eam sunt, id est, in corporibus & in sensibus corporis, & isto interiore sensu, quomodo aliud sit alio melius, & quā sit illis præstantior ipsa, quid tandem nisi ipsa renunciat? Quod profecto nullo modo posset, nisi de his ipsa iudicaret. **E V.** Mani- festum est. **A V G.** Cum ergo eam naturam quæ tā- tum est, nec viuit nec intelligit, sicuti est corpus exani- me, præcedat ea natura quæ non tantū est, sed etiā vi- uit, nec intelligit, sicuti est anima bestiarum: & rursus hāc præcedat ea quæ simul & est & viuit & intelligit, sicuti in homine mēs rationalis, num arbitraris in no- bis, id est, in iis in quibus natura nostra cōpletur, vt ho- mines simus, aliquid inueniri posse præstantius, quā hoc quod in his tribus tertio loco posuimus? Nam & **F** corpus non habere manifestum est, & vitam quādam qua ipsum corpus animatur atque vegetatur, quæ duo etiam in bestiis agnoscimus, & tertium quiddam qua- si animæ nostræ caput, aut oculum, aut si quid congru- entius de ratione atque intelligentia dici potest, quā non habet natura bestiarum. Quare vide obsecro, vtrū aliquid inuenire possis, quod sit in natura hominis ra- tione sublimius. **E V.** Nihil omnino melius video.

† alius

E

Ratio cæ-
teris supe-
rior infra
deum est.
Cap. VI.

A V G. Quid si aliquid inuenire potuerimus, quod non solum esse non dubites, sed etiam ipsa nostra ra- tione præstantius, dubitabis ne illud quicquid sit, deum dicere? **E V.** Non continuo si quid melius, quā id quod in mea natura optimū est inuenire potuero, deū esse dixerim. Non enim mihi placet deum appellare, quo mea ratio est inferior, sed quo nullus est superior.

A V G. Ita planē. Nam ipse huic tuæ rationi dedit, tam de se pie vereq; sentire. Sed quæso te si non inue- neris esse aliquid supra nostram rationem, nisi quod æternum atq; incommutabile est, dubitabisne hunc de- um dicere? Nam & corpora mutabilia esse cognoscis, & ipsam vitā, qua corpus animatur, per affectus varios mutabilitate non carere manifestum est. Et ipsa ratio

cum

Sensus inter-
rior & exte-
rior, & quo-
modo idem
sentiantur à
multis.
Cap. VII.

G cum modo ad verum peruenire nititur, modo nō nititur, & aliquādo peruenit, aliquando nō peruenit, mutabilis esse profecto conuincitur. Quæ si nullo adhibito corporis instrumento, nec per tactū, nec per gustū, nec per olfactum, nec per aures, nec per oculos, nec per ullū sensum se inferiorem, sed per seipsam cerni æternū aliquid & incommutabile, simul & seipsam inferiorem, & illum oportet deum suū esse fateatur. **E V.** Hunc planē fatebor deum, quo nihil superius esse constiterit. **A V G.** Bene habet. Nam mihi satis erit ostēdere esse aliquid huiusmodi, quod aut fateberis deū esse, aut si aliquid supra est, eum ipsum deum esse cōcedes. Quare siue supra sit aliquid, siue non sit, manifestū erit deum esse, cum ego quod promisi esse supra rationem, eodem ipso adiuuante monstrauero. **E V.** Demonstra ergo quod polliceris. **A V G.** Faciam. Sed prius quæro, utrum sensus corporis meus idem sit, qui tuus, an vero meus non sit, nisi meus, & tuus nō sit, nisi tuus? Quod si non ita esset, non possem per oculos meos videre aliquid, quod tu non videres. **E V.** Concedo prorsus, quauis eiusdem generis, tamen singulos nos habere sensus videndi vel audiendi, vel quoslibet alios cæterorum. Non enim solum videre, sed etiam audire aliquis hominū potest, quod alius non audiat, & aliud aliquid quodlibet alio sensu quisquā sentire, quod alius non sentiat. Vnde manifestum est & tuum non nisi tuum, & meū sensum non esse nisi meum. **A V G.** Hoc idem respondebis de illo etiam sensu interiore. An aliquid aliud? **E V.** Nihil sanē aliud: nam & ille utique sensum meum sentit meus, & tuum sentit tuus: Nam ideo plerunque interrogor ab eo qui aliquid videt, utrum hoc etiam ego videam, quia ego me videre aut non videre sentio, non ille qui interrogat.

A V G. Quid ipsam rationem, nonne vnusquisque nostrum habet suam? Quādoquidem fieri potest, ut ego aliquid intelligam, cum tu id nō intelligis: nec utrū intelligam tu scire possis, ego autem sciam. **E V.** Manifestum est etiam rationales mentes singulos quosque nostrum singulas habere. **A V G.** Num etiam poteris dicere singulos soles nos habere, quos videm⁹, aut lunas, aut luciferos, aut cætera huiusmodi, quauis suo quisque ac proprio sensu ista videat? **E V.** Nullo modo istuc dixerim. **A V G.** Possumus ergo videre vnum aliquid multi simul, cum sint sensus nostri nobis singulis singuli: quibus omnibus illud vnum sentimus quod simul videmus, ut quauis alius sensus meus sit, & alius tuus, possit tamen fieri, ut id quod videmus, non sit aliud meum & aliud tuum, sed illud vnum præsto sit utrique nostrum & simul ab utroque videatur. **E V.** Manifestissimum est. **A V G.** Possumus etiam vnā aliquam vocem simul audire, ut quauis alius sit auditus meus, alius tuus, non sit tamē alia mea & alia tua vox, quam simul audimus, vel alia pars eius auditu meo capiatur, & alia tuo, sed quicquid sonuerit, & vnum & totum audiendum simul assit ambobus. **E V.** Et hoc manifestum est. **A V G.** Iam etiam de cæteris sensibus corporis licet animaduertas quod dicimus, neque omnino illos quod ad hanc rem attinet, ita se habere, ut illos duos oculorum & aurium, neque omnino non ita. Nam quia ex hoc vno aëre & ego & tu possumus implere spiramentum, & eius aëris affectionem odore sentire: & item quia ex vno melle, vel quolibet alio cibo seu potu ambo gustare possumus, & eius affectionem sapore sentire: quauis ille vnus sit, nostri autem sint sensus singuli, tibi tuus, & mihi me⁹,

ut vnum odorem vel vnum saporem cum ambo sentiamus, nec tu tamen eum meo sensu sentias, nec ego tuo, nec aliquo vno, qui vtriusque nostrum possit esse communiter, sed prorsus mihi sensus meus sit, & tuus tibi, etiam si vnus aut odor aut sapor ab vtriusque sentiat: Hinc ergo isti sensus inueniuntur habere aliquid tale, quale illi duo in visu & auditu. Sed in eo dispares sunt quantum ad id quod nunc agimus pertinet, quod etiam vnum aërem naribus ambo trahimus, aut vnum cibum gustando capimus, non tamen eam partem aëris duco quam tu, nec eandem partem cibi sumo quam tu, sed aliam ego, aliam tu: Et ideo de toto aëre cum spiro, duco partem quanta mihi satis est, & tu item de toto aliam, quanta tibi satis est ducis. Et cibus quauis vnus & totus ab utroque absumat, non tamen & à me totus, & à te totus absumi potest: quomodo verbum & ego totum audio, & tu totum simul, & speciem quamlibet quātam ego video, tantam & tu simul: sed cibi vel potionis alia pars in me, alia in te transeat necesse est. An parum ista intelligis? **E V.** Immo vero apertissima & certissima esse consensio.

A V G. Num censet tangendi sensum comparandum esse oculorum & aurium sensibus in ea re, de qua nūc agitur, quia nō solum corpus vnū ambo possumus sentire tangendo, sed etiā eandem partē tu quoque poteris tangere, quā ego tetigero, ut non solum idem corpus, sed eādem quoque corporis partem possumus ambo sentire tangendo? Non enim sicuti cibum aliquem appositum nō possumus & ego totū & tu totū capere, cū ambo illo vescimur, sic etiam in tangendo accidit: sed & vnum & totū quod ego tetigero, etiam tu potes, ut id ambo tangamus, non singulis partibus, sed totū singuli. **E V.** Fateor hoc modo duobus illis superioribus sensibus, hunc tangendi sensum esse simillimū. Sed in hoc video esse dissimilē, quod simul, id est, vno tempore, & videre aliquid vnū totum ambo possum⁹ & audire: tangere autem possumus quidē totum aliquid ambo vno tempore, sed partibus singulis, eandem autem partem non nisi temporibus singulis: Nam nulli parti quam tactu capis, possum meum tactum ad mouere, nisi tu amoueris tuum. **A V G.** Vigilantissime respōdisti. Sed oportet te etiam illud videre, cum horū omnium quæ sentimus, alia sint quæ ambo, alia quæ singuli sentiamus, ipsos vero sensus nostros, suos quisque singuli sentiamus, ut neque ego sentiam sensum tuum, neque tu meum, quid de his rebus quæ sentiuntur à nobis per corporis sensus, id est, quid de corporalibus rebus non possumus sentire ambo, sed singuli, nisi quod ita sit*† nostrū ut hoc in nos vertere & cōmutare possumus: sicuti est cibus & potus, cuius nullam partem quam ego percepero, & tu percipere poteris: quia etsi nutrices alimenta mansa infantibus reddunt, illud tamē quod inde gustus rapuerit atque in mandentis viscera commutauerit, nullo modo reuocari poterit, ut in escam refundatur infantis. Gula enim cum aliquid iucunde sapit, etiam si exigua, tamen irreuocabilem partem sibi vendicat, & hoc cogit fieri quod naturæ corporis conuenit: quod nisi ita esset, nullus remaneret sapor in ore posteaquam fuerint mansa illa reddita atque desputa. Quod etiam de aëris partibus recte dici potest, quas naribus ducimus: Nam etiam si aliquid aëris quod ego reddidero, possis etiam tu ducere, non tamen poteris etiam illud quod inde in alimentum meum cesserit: quia nec reddi potest. Nam etiam naribus alimentum nos capere medici docent: quod alimentum & spirando solum sentire

*al. sit.
†al. sed singuli quod ita sit, &c.

Alus sentire possum, & restitudo restituere nō possum, vt abs te etiam ductū naribus sentiatur. Nā cetera sensibilia, quæ quauis sentiamus, non tamen ea sentiendo in nostrum corpus corrupta mutamus, possumus ea, siue vno tempore, siue singulis vicissim temporibus ambo sentire, sic vt vel totum vel pars ipsa quam sentio, abs te etiam sentiatur: qualia sunt, siue lux, siue sonus, siue corpora quæ attingimus, non tamē sedimus. **E V.** Intellico.

A V G. Manifestum est ergo ea quæ nō commutamus, & tamen sentimus corporis sensibus, & non pertinere ad naturam sensuum nostrorū, & propterea magis nobis esse cōmunia, quia in nostrū proprium & quasi priuatum non vertuntur atque mutantur. **E V.** Prorsus assentior. **A V G.** Proprium ergo & quasi priuatum intelligēdum est, quod vnusquisque nostrum sibi est, & quod in se solus sentit, quod ad suam naturam proprie pertinet. Commune autem & quasi publicum, quod ab omnibus sentientibus, nulla sui corruptione atque cōmutatione sentitur. **E V.** Ita est.

A V G. Age nunc attende, & dic mihi, utrū inueniatur aliquid quod omnes ratiocinātes sua quisque ratione atque mente cōmuniter videant, cum illud quod videtur præsto sit omnibus, nec in vsum eorum quibus præsto est commutetur, quasi cibus aut potio, sed incorruptum integrūq; permaneat, siue illi videant, siue non videant. An forte nihil huiusmodi esse arbitraris? **E V.** Imō multa esse video. **E** quib? vnum commemorari satis est, quod ratio & veritas numeri omnibus ratiocinantibus præsto est, vt omnis eā computator sua quisque ratione & intelligentia conetur apprehendere. Et alius id facilius, alius difficilius possit, alius omnino non possit, cum tamen ipsa æqualiter omnibus se præbeat valentibus eam capere: Nec cum eam quisque percepit, in sui perceptoris quasi alimentum vertatur atque mutetur: Nec cum in ea quisque fallitur, ipsa deficiat, sed ea vera & integra permanente, ille in errore sit tanto amplius, quanto minus eam videt. **A V G.** Recte sanē. Sed video te tanquam non rudem harum rerum cito inuenisse quod diceret: tamen si tibi aliquis diceret, numeros istos non ex aliqua sua natura, sed ex iis rebus, quas sensu corporis attingimus, impressos esse animo nostro quasi quasdam imagines quorumq; visibilibus, quid responderes? An tu quoque id putas? **E V.** Nullo modo id putauerim,

C Non enim si sensu corporis percepi numeros, idcirco etiam rationem partitionis numerorū vel copulationis sensu corporis percipere potui. Hac enim luce mentis refello eum, quisquis vel in addendo vel in retrahendo dum computat falsam summam renūciauerit. Et quicquid sensu corporis tango, veluti est hoc cœlū, & hæc terra, & quæcunque in eis alia corpora sentio, quandiu futura sunt nescio. Septem autem & tria decē sunt, & non solum nunc, sed etiam semper. Neq; vllō modo aliquando septem & tria non fuerunt decem, aut aliquando septem & tria non erunt decem. Hanc ergo incorruptibilem numeri naturam *i, dixi mihi & cuiuslibet ratiocinanti esse communem. **A V G.** Non resisto tibi verissima & certissima respondentem. Sed ipsos quoque numeros non per corporis sensus attractos esse facile videbis, si cogitaueris quemlibet numerum tot vocari quoties vnum habuerit. Verbi gratia: Si bis habuerit vnum, duo vocantur: Si ter, tria. Et si decies habet vnum, tunc vocantur decem, Et quilibet omnino numerus quoties habet vnum, hinc illi nomen est, & tot appellatur. Vnum vero quisquis verissime co-

Tomus primus.

gitat, profecto inuenit corporis sensibus non posse sentiri. Quicquid enim tali sensu attingitur, iam non vnum sed multa esse conuincitur. Corpus enim est, & ideo habet innumerabiles partes. Sed vt minutas quasq; minusq; articulatas non persequar, quantulumcunque illud corpusculum sit, habet certe aliam partem dexteram, aliam sinistram, aliam superiorem, aliam inferiorem, aut aliam vltiorem, aliam ceteriorem, aut alias finales, aliam mediam. Hæc enim necesse est quilibet exiguo corporis modulo inesse fateamur. Et propterea nullum corpus vere pureq; vnum esse concedimus, in quo tamen non possent tam multa numerari, nisi illius vnus cognitione discreta. Cum enim quæro vnum in corpore, & me non inuenire non dubito, noui utique quid ibi quæram, & quid ibi non inueniam, & non posse inueniri, vel potius omnino ibi non esse. Vbi ergo noui quod non est corpus vnum, quid sit vnum noui: vnum enim si non nossem, multa in corpore numerare non possem. Vbiq; autem vnum nouerim, non utique per corporis sensum noui, quia per corporis sensum nō noui, nisi corpus quod vere pureq; vnum non esse conuincimus. Porro si vnum non percipimus corporis sensu, nullum numerū eo sensu percipimus, eorū duntaxat numerorū, quos intelligentia cernimus. Nullus enim est ex iis, qui nō tot vocetur, quoties habet vnum, cuius perceptio corporis sensu nō sit. Cuiuslibet enim corpusculi pars dimidia, quāvis duabus totū constat, habet & ipsa dimidiam suā. Sic ergo sunt illæ duæ partes in corpore, vt nec ipsæ simpliciter duæ sint. Numerus autē ille qui vocatur duo, quoniam bis habet illud quod simpliciter vnum est, pars eius dimidia, id est, illud ipsum quod simpliciter vnum est, non potest rursus habere dimidiam partē, vel tertiam, vel quotamlibet, quoniam simplex & vere vnum est. Deinde quoniam tenentes ordinē numerorum, post vnum duo videmus, qui numerus ad vnum collatus, duplus inuenitur: duplus duorum non consequenter adiungitur, sed interposito ternario, quaternarius sequitur, qui duplus est duorum. Et hæc ratio per omnes ceteros numeros certissima & incommutabili lege pertenditur, vt post vnum, id est, post primum omnium numerorum, ipso excepto primus sit, qui duplum eius habet, duo enim sequuntur. Post secundum autem, id est, post duo, ipso excepto secundus sit qui duplum eius habet. Post duo enim primus est ternarius, secundus quaternarius, duplus secundi. Post tertium, id est, tertium, ipso excepto tertius sit, qui duplus est eius: Post tertium enim, id est, post tertium, primus est quaternarius, secundus quaternarius, tertius senarius, qui duplus est tertij. Atque ita post quartum, ipso excepto quartus habet duplum eius. Post quartum enim, id est, quaternarium, primus est quaternarius, secundus senarius, tertius septenarius, quartus octonarius, qui duplex est quarti. Atque ita per omnes ceteros reperies hoc quod in prima copula numerorum, id est, vno & duobus inuentum est, vt quotus quisque numerus est ab ipso principio, totus post illum sit duplus eius. Hoc ergo quod per omnes numeros esse immobile, firmum, incorruptūque conspiciamus, vnde conspiciamus? Non enim vllus vllō sensu corporis omnes numeros attingit, innumerabiles enim sunt: Vnde ergo nouimus per omnes hoc esse, aut qua phantasia vel phantasmate tanquam certa veritas numeri per innumerabilia tam fidenter, nisi in luce interiore conspicitur, quam corporalis sensus ignorat? His & talibus multis documentis cogitur

t ij fateri

† aliis. quod vnusquisque nostrum soli est.

Numerorū cognitio vtilis. Cap. VIII.

† quauis.

* falsas. veritatem.

G fateri, quibus disputantibus deus donauit ingenium, & pertinacia caliginem non obducit, rationem veritatēq; numerorum, & ad sensus corporis non pertinere, & inuertibilem synceramq; consistere, & omnibus ratiocinantibus ad videndum esse communem. Quapropter cum multa alia possint occurrere, quæ communiter & tanquam publice præsto sunt ratiocinantibus, & ab eis videantur mente atque ratione singulorum quorumque cernentium, eaq; inuoluta & incommutabilia maneant, non tamen inuitus acceperim quod ista ratio & veritas numeri tibi potissimum occurrerit, cum ad id quod interrogaueram, respondere voluisses: Non enim frustra in sanctis libris sapiētiæ coniunctus est numerus, ubi dictū est: Circuiui ego & inclinaui cor meum, vt scirem & considerarem & quærerem sapientiam & numerum.

Eccle. 7.
Psal. 146.

Quid sapiētia, sine qua nemo beatus.
Cap. IX.

Veruntamen quæso te quid de ipsa sapientia putas existimandum? Singulas quasque suas arbitraris singulos quosque homines habere sapiētiā? An vero vna præsto esse communiter omnibus, cuius quanto magis quisq; sit particeps, tanto est sapientior?

H **E V.** Quam dicas sapientiam nondum scio. Video quippe varie videri hominibus, quid fiat dicaturve sapienter. Nam & qui militant, sapienter sibi facere videntur. Et qui contempta militia colendo agro curam atque operā impendunt, hoc potius laudant, tribuuntq; sapiētiæ. Et qui astuti sunt ad excogitandos modos conquirendæ pecuniæ, sibi videntur sapientes. Et qui hæc omnia negligunt vel abiiciunt, & quæque sunt huiusmodi temporalia, & totum studium suum ad inuestigationē conferunt veritatis, vt semetipsos deumq; cognoscant, magnum hoc esse sapiētiæ munus iudicant. Et qui huic ocio quærendi & contemplandi veri nolunt se dare, sed potius laboriosissimis curis & officiis agunt, vt hominibus consulant, & in rerum humanarum iuste moderandarum & gubernandarum actione versentur, sapientes se esse arbitrantur. Et qui vtrunque horum agunt, & partim viuunt in contemplatione veritatis, partim in laboribus officiosis, quos humanæ societati debere putant, sibi palmam sapiētiæ tenere videtur. Omitto innumerabiles sectas, quarum nulla est quæ non sectatores suos præponens cæteris, eos solos velit esse sapientes. Quamobrem cum id nunc agatur inter nos, vt non quid credamus respondendum sit, sed quid dilucida intelligentia teneamus, nullo modo ad id tibi quod interrogasti respondere potero, nisi quod credendo teneo, cōtemplando etiam & ratione cernendo nouerim quæ sit ipsa sapiētia.

A V G. Num aliam putas esse sapiētiā nisi veritatem, in qua cernitur & tenetur summum bonum? Nam illi omnes quos commemorasti diuersa sectantes, bonum appetunt & malum fugiunt, sed propterea diuersa sectantur, q̄ aliud alij videtur bonū. Quisquis ergo appetit quod appetendū non erat, tamen id nō appeteret nisi ei videretur bonū, errat tamen. Errare autē neque ille potest qui nihil appetit, neque ille qui hoc appetit quod debet appetere. In quantum igitur omnes homines appetunt vitam beatā, non errant. In quantum autē quisq; nō eam tenet vitæ viam quæ ducit ad beatitudinē, cum se fateatur & profiteat nolle nisi ad beatitudinē peruenire, intantū errat. Error est enim cū sequimur aliquid, quod nō ad id ducit quod volumus peruenire. Et quāto magis in via vitæ quis errat, tāto minus sapit. Tanto enim magis longe est à veritate, in qua cernitur, & tenetur summū bonum. Summo autē bono assecuto & adepto, beatus quisq; sit, quod omnes si-

ne controuersia volumus. Vt ergo constat nos beatos esse velle, ita nos constat velle esse sapientes, quia nemo sine sapiētia beatus est. Nemo enim beatus est nisi summo bono, quod in ea veritate, quam sapiētiā vocamus, cernitur & tenetur. Sicut ergo antequam beati simus, mentibus tamen nostris impressa est notio beatitudinis: per hanc enim scimus fidetēq; & sine vlla dubitatione dicimus beatos nos esse velle: ita etiam prius quā sapiētes simus, sapiētiæ notionē in mente habemus impressam, per quam vnusquisq; nostrū si interrogetur, velit ne esse sapiens, sine vlla caligine dubitationis, se velle respondet. Quare si iam constat inter nos quæ sit sapiētia, quam fortasse verbis explicare nō poteras. Nam si eam nullo modo animo cernerēs, nullo modo scires, & velle te esse sapiētem, & velle debere, quod te negaturū esse non arbitror: volo iam dicas mihi, vtrum etiam sapiētiā sicut numeri rationem atque veritatem omnibus ratiocinantibus cōmunem se præbere arbitreris? An quoniam tot sunt mentes hominum quot homines sunt, vnde nec ego de tua mēte aliquid cerno, nec tu de mea, tot etiam putas esse sapiētiās quot potuerunt esse sapientes? **E V.** Si summum bonum omnibus vnum est, oportet etiam veritatem in qua cernitur & tenetur, id est, sapiētiā omnibus vnā esse communem. **A V G.** An dubitas summum bonum, quicquid illud est, omnibus hominibus vnū esse?

E V. Dubito sanē, quia diuersos diuersis rebus gaudere video tanquā summis bonis suis. **A V G.** Vellē quidem vt de summo bono ita nemo dubitaret, vt nemo dubitat, quicquid illud est, non nisi eo adepto posse fieri hominem beatum. Sed quoniam magna quæstio est, & longum sermonē forte desyderat, putemus omnino tot summa bona esse, quot sunt ipsæ res diuersæ, quæ à diuersis tanquam summa bona appetuntur: num ideo sequitur, vt ipsa sapiētia etiā non sit vna cōmunis omnibus, quia ea bona quæ in illa cernunt & eligūt homines, multa & diuersa sunt? Si enim hoc putas, potes & de luce solis dubitare q̄ vna sit, quia multa & diuersa sunt, quæ in ea cernimus. De quibus multis eligit quisq; pro voluntate, quo fruatur per oculorū sensum. Et alius altitudinem montis alicuius intuetur libetē, & eo gaudet aspectu. Alius campi planiciem, alius cōuexa vallium, alius nemorum viriditatem, alius mobilem æqualitatem maris, alius hæc omnia, vel quædā horum simul pulchritudinem confert ad lætitiā viuendi. Sicut ergo ista multa & diuersa sunt: quæ in luce solis homines vident & eligunt ad fruendum, lux tamē ipsa vna est, in qua videt & tenet quo seruatur vnusquisque intuentis aspectus: ita etiam & si multa sint bona eaq; diuersa, è quibus eligat quisq; quod volet, idq; videndo & tenendo ad fruendum summum sibi bonū recte verēq; constituat, fieri tamen potest, vt lux ipsa sapiētiæ, in qua hæc videri & teneri possunt, omnibus sapiētibus sit vna communis. **E V.** Fateor fieri posse, nec impedire aliquid vt non sit omnibus communis vna sapiētia, etiam si multa & diuersa sint summa bona. Sed vellem scire an ita sit. Quod enim concedimus fieri posse vt ita sit, non continuo ita esse concedimus. **A V G.** Tenemus interim [vnam] esse sapiētiā. Sed vtrum sit communis vna omnibus, an singuli sapientes suas habeant sicuti animas vel mētes suas, hoc nondū tenemus. **E V.** Ita est. **A V G.** Quid hoc quod tenemus, vel esse sapiētiā, vel sapientes, & beatos esse omnes homines velle, ubi videmus? Nam hoc te videre & verum esse, nullo modo vtique dubitauerim.

M
[plura].
[al. vidēdi].

Vna sapiētia omnium
Cap. X.

Atauerim. Hoc ergo verum sic vides, vt cogitationē tuā, quam si mihi non enuncies, ego prorsus ignoro. An ita vt intelligas & à me videri posse hoc verum, tamen si mihi abs te non dicatur? **E V.** Immo ita vt abs te quoque etiam me inuito videri posse non dubitem.

A V G. Quod ergo vnum verū videmus ambo singulis mentibus, nonne vtrique nostrum commune est?

E V. Manifestissime. **A V G.** Item credo te non negare studendum esse sapientiæ, atque hoc verū esse concedere. **E V.** Prorsus non dubito. **A V G.** Hoc item verum & vnum esse, & omnibus qui hoc sciunt ad videndum esse cōmune, quauis vnusquisque id nec mea, nec tua, nec cuiusquam alterius, sed sua mente cōspiciat, cum id quod conspiciatur, omnibus conspicientibus communiter præsto sit, nunquid negare poterimus? **E V.** Nullo modo. **A V G.** Item iuste esse viuendum, & deteriora melioribus esse subdenda, & paria paribus comparanda, & propria suis quibusque tribuenda, nonne fateberis esse verissimū, & tā mihi quā tibi, atque omnibus id videntibus præsto esse communiter? **E V.** Assentior. **A V G.** Quid incorruptum melius esse corrupto, æternum temporali, inuolabile violabili poteris negare? **E V.** Quis potest? **A V G.** Hoc ergo verum potest quisque suum proprium dicere, cum incommutabiliter contemplandum assit omnibus, qui hoc contemplari valent? **E V.** Nullus hoc vere dixerit suum esse proprium, cum tam sit vnum atque omnibus commune quā verum est. **A V G.** Item à corruptione auertendum animum, atque ad incorruptionem conuertendum esse, id est non corruptionem, sed incorruptionem diligendam esse quis negat? Aut quis cum verum esse fateatur, non etiam incommutabile intelligat, atque omnibus mentibus id valentibus intueri, cōmuniter præsto esse videat? **E V.** Verissimum est. **A V G.** Quid eam vitam quæ nullis aduersitatibus de certa & honesta sententia dimouetur, dubitat aliquis esse meliorem, quā eam quæ facile incommotis temporalibus frangitur atque subuertitur?

E V. Quis dubitauerit? **A V G.** Iam huiusmodi plura non quæram. Satis enim est quod istas tanquā regulas & quædam lumina virtutū, & vera, & incommutabilia, & siue singula siue omnia cōmuniter adesse, ad contemplandum eis qui hæc valent sua quisque ratione ac mente conspiciere, pariter mecum vides, certissimūque esse concedis. Sed sanè quæro, vtrum hæc tibi videantur ad sapientiam pertinere? Nam credo videri tibi eum qui sapientiam assecutus est, esse sapientē. **E V.** Videtur omnino. **A V G.** Quid ille qui iuste viuunt, possent ne ita viuere nisi videret quæ inferiora, quibus potioribus subdat, & quæ paria sibi met copulet, & quæ propria suis quibusque distribuat? **E V.** Non possent.

A V G. Qui ergo hæc videt, num cum negabis sapienter videre? **E V.** Non nego. **A V G.** Quid ille qui prudenter viuunt, nonne eligit incorruptionem, & eam corruptioni præponendam esse decernit? **E V.** Manifestissime. **A V G.** Cum ergo id eligit quod conuertat animum, quod eligendum esse nemo ambigit, num negari potest sapienter eligere? **E V.** Nullo modo negauerim. **A V G.** Cum ergo ad id quod sapienter eligit conuertit animum, sapienter utique conuertit. **E V.** Certissimum est. **A V G.** Et qui ab eo quod sapienter eligit, & quod se sapienter conuertit, nullis terroribus poenisque depellitur, sapienter sine dubio facit. **E V.** Prorsus sine dubio. **A V G.** Manifestissimum est igitur omnes has, quas regulas diximus &

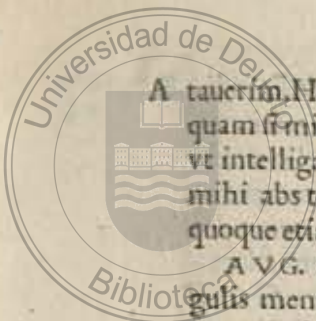
Tomus primus.

lumina virtutum, ad sapientiam pertinere: Quandoquidem quanto magis quisque ad agendam vitam eis vitetur, & secundum hæc agit vitam, tanto magis viuunt facitque sapienter: Omne autem quod sapienter sit, non potest recte dici à sapientia esse separatū. **E V.** Omnino ita est. **A V G.** Quam ergo verā atque incommutabiles sunt regulæ numerorum, quorum rationem atque veritatem incommutabiliter atque communiter omnibus eam cernentibus præsto esse dixisti, tam sunt veræ atque incommutabiles regulæ sapientiæ, de quibus paucis nunc singillatim interrogatus respondisti esse veras atque manifestas, easque omnibus qui hæc intueri valent, communes ad contemplandum adesse cōcedis. **E V.** Dubitare non possum. Sed peruellem scire, vtrum vno aliquo genere contineantur hæc duo, sapientia scilicet & numerus, quia coniuncta etiam in scripturis sanctis hæc posita esse commemorasti, An alterum existat ab altero, vt alterum in altero consistat, veluti numerus à sapientia, vel in sapientia. Nam sapientiam existere à numero, aut consistere in numero non ausim dicere. Nescio enim quo modo quia multos noui numerarios aut numeratores, vel si quo alio nomine vocandi sunt, qui summe atque mirabiliter computant, sapientes autem perpaucos, aut forsitan nemine, longe venerabilior mihi occurrit sapientia quā numerus. **A V G.** Rem dicis quam ego quoque mirari soleo. Nam cum incommutabilem veritatem numerorum mecum ipse considero, & eius quasi cubile ac penetrabile vel regionem quandam, vel si quod aliud nomen aptum inueniri potest quo nominemus quasi habitaculum quoddam sedemque numerorum, lōge remoueor à corpore: & inueniens fortasse aliquid, quod cogitare possim, non tamen aliquid inueniens, quod verbis proferre sufficiam, redeo tanquam lassatus in hæc nostra vt loqui possim, & ea quæ ante oculos sita sunt dico, sicut dici solent. Hoc mihi accidit etiam cum de sapientia quantum valeo, vigilantissime atque intentissime cogito. Et propterea multum miror, cum hæc duo sint in secretissima certissimaque veritate, accedente etiam testimonio scripturarum quo commemorauimus coniuncte ita posita, plurimū miror, vt dixi, quare numerus vilis sit multitudini hominum, & chara sapientia. Sed nimirum illud est, quod vna quædam eademque res est. Veruntamen quoniam nihilominus in diuinis libris de sapientia dicitur, quod attingit à fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter, ea potentia qua fortiter à fine vsque ad finem attingit, numerus fortasse dicitur. Ea vero qua disponit omnia suauiter, sapientia proprie iam vocatur: cum sit vtrunque vnius eiusdemque sapientiæ. Sed quia dedit numeros omnibus rebus etiam infimis, & in fine rerum locatis: & corpora enim omnia quauis in rebus extrema sint, habent numeros suos, sapere autem non dedit corporibus neque animis omnibus, sed tantum rationalibus, tanquā in eis sibi sedem locauerit, de qua disponat, omnia, illa etiam infima quibus numeros dedit: Itaque quoniam de corporibus facile iudicamus, tanquā de rebus quæ infra nos ordinatæ sunt, quibus impressos numeros infra nos esse cernimus, & eos propterea vilius habemus. Sed cū cœperimus tanquā sursum versus recurrere, inuenimus eos etiā nostras mentes transcendere, atque incommutabiles in ipsa manere veritate. Et quia sapere pauci possunt, numerare autem etiam stultis concessum est, mirantur homines sapientiā, numerosque cōtemnunt. Docti autem & studiosi, quanto remotiores

t iij sunt

Sapientia &
numerus &
huius laus.
Cap. XI.

F
Sapient. 2.

G sunt à labe terrena, tanto magis & numerū & sapien-
tiam in ipsa veritate contuentur, & vtrunque charum
habent: Et in eius veritatis comparatione non solum
eis aurum & argentum, & cætera de quibus homines
dimicant, sed ipsi etiam vilescunt sibi. Nec mireris nu-
meros ideo vilescere hominibus, & charam esse sapien-
tiam, quia facilius possunt numerare quàm sapere, cum
videas charius illos habere aurum quàm lumen lucer-
næ, cui comparatū aurum ridetur. Sed honoratur am-
plius res longe inferior, quia lucernam sibi & mendi-
cus accendit, aurum vero pauci habent: quanquam sa-
pientia absit, vt in cōparatione numeri inueniatur in-
ferior, cum eadem sit, si oculus quo cerni possit, inqui-
rat. Sed quemadmodum in vno igne consubstantialis,
vt ita dicam, sentitur fulgor & calor, nec separari ab
inuicem possunt, tamen ad ea calor peruenit, quæ pro-
pe admoventur, fulgor vero etiam longius latiusq; dif-
funditur: sic intelligentiæ potentia quæ inest sapien-
tiæ propinquiora feruescunt, sicuti sunt animæ ratio-
nales: ea vero quæ remotiora sunt, sicuti corpora, non
attingit calore sapiendi, sed perfundit lumine nume-
rorum, quod tibi fortassis obscurum est: Non enim vl-

Cōparatio
ignis ad sa-
pientiam &
numcrum.

H la visibilis similitudo, inuisibili rei potest ad omnem
conuenientiam coaptari. Tantum illud attende, quod
& quæstioni quam suscepimus satis est, & humiliori-
bus etiam mentibus quales nos sumus sese manifestat,
quia & si clarum nobis esse non potest, vtrum in sapi-
entia, vel ex sapientia numerus, an ipsa sapientia ex nu-
mero, an in numero sit, an vtrunque nomen vnius rei
possit ostendi, illud certe manifestum est vtrūque ve-
rum esse, & incommutabiliter verum.

Vna omniū
cōit summa
veritas.
Cap. XII.
¶ al. commu-
tabiliter.

Quapropter nullo modo negaueris esse incommutabilem ve-
ritatem, hæc omnia quæ incommutabiliter vera sunt
continentem, quam non possis dicere tuam vel meam
vel cuiusquam hominis, sed omnibus incommutabi-
lia vera cernentibus, tanquam miris modis secretū &
publicum lumen præsto esse ac se præbere communi-
ter. Omne autem quod communiter omnibus ratioci-
nantibus atque intelligentibus præsto est ad vllius eo-
rum proprie naturam pertinere quis dixerit? Memi-
nist enim, vt opinor, quid de sensibus corporis paulo-
ante tractatū sit: Ea scilicet quæ oculorum vel aurium
sensu communiter tangimus, sicuti sunt colores & so-
ni, quos ego & tu simul videmus vel simul audimus, nō
pertinere ad oculorum nostrorum auriumve naturā,
sed ad sentiendum nobis esse communia. Sic ergo etiā
illa quæ ego & tu cōmuniter propria quisq; mente cō-
spicimus, nequaquam dixeris ad mentis alicuius no-
strum pertinere naturam. Duorū enim oculi quod si-
mul vident, nec huius nec illius oculos esse poteris di-
cere, sed aliquid tertium, in quod vtriusque feratur a-
spectus. **E V.** Apertissimum atque verissimum est.

A V G. Hæc ergo veritatem, de qualiam diu loqui-
mur, & in quavna tam multa cōspicimus, excellentio-
rem putas esse quàm mens nostra est, an equalem mē-
tibus nostris, an etiā inferiorē? Sed si esset inferior, non
secundū illam, sed de illa iudicarem, sicut iudicamus
de corporibus, quia infra sunt, & dicimus ea plerunq;
non tantū ita esse vel non ita, sed ita vel nō ita esse de-
bere: Sic & de animis nostris non solū ita esse animum
nouimus, sed plerunq; etiam ita esse debere. Et de cor-
poribus quidem sic iudicamus, cum dicimus minus cā-
didum esse quàm debuit, aut minus quadrum, & multa
similiter. De animis vero, minus aptus est, quàm de-
beat, aut minus lætus, aut minus lenis, aut minus vehe-

*al. infe-
riora.

mens, sicut nostrorum morum se ratio tulerit. Et iudi- **K**
camus hæc secundū illas inferiores regulas veritatis,
quas cōmuniter cernimus: De ipsis vero nullo modo
quis iudicat. Cum enim quis dixerit æterna tempora-
libus esse potiora, aut septē & tria decem esse, nemo di-
cit ita esse debuisse, sed tantū ita esse cognoscens, nō ex-
aminator corrigit, sed tantū lætatur inuentor. Si autē
esset equalis mētibus nostris hæc veritas, mutabilis etiā
ipsa esset. Mētes enim nostræ aliquando eā minus ali-
quando plus vident, & ex hoc fatentur se esse mutabi-
les: cum illa in se manens nec proficiat cum plus à no-
bis videtur, nec deficiat cum minus, sed integra & in-
corrupta, & cōuersos lætificet lumine, & auersos puni-
at cæcitate: Quid quod etiam de ipsis mētibus nostris se-
cundum illam iudicamus, cum de illa nullo modo iu-
dicare possimus: Dicimus enim, minus intelligit quàm
debet, aut tantū quantum debet intelligit. Tantum au-
tem mens debet intelligere, quantū propius admoventur
atq; inherere potuerit incommutabili veritati. Quare si
nec inferior, nec æqualis est, restat vt sit superior atque
excellenter.

Promiseram autem si meministi, me
tibi demonstraturū esse aliquid, quod sit mente nostra
atq; ratione sublimius. Ecce tibi est ipsa veritas: Am-
plectere illam si potes, & frui illa, & delectare in do-
mino, & dabit tibi petitiones cordis tui. Quid enim pe-
tis amplius, quàm vt beatus sis? Et quid beatius eo qui
fruitur inconcussa & incommutabili & excellentissi-
ma veritate? An vero clamant homines beatos se esse,
cum pulchra corpora magno desyderio concupita, si-
ue coniugum, siue etiam meretricum amplexantur, &
nos in amplexu veritatis beatos esse dubitamus? Cla-
māt homines se beatos esse, cum æstu aridis faucibus ad
fontem abundantem salubremq; perueniunt, aut esu-
rientes prandium cōnamve ornatā copiosamq; repe-
riunt: & nos negabimus beatos esse, cum irrigamur pa-
scimurq; veritate? Solemus audire voces clamantium
se beatos, si iaceant in rosis aliisq; floribus, vel letiam
vnguentis odoratissimis perfruantur. Quid fragrantis-
us, quid iucundius inspiratione veritatis? Et dubitamus
nos cum ab illa inspiramur, dicere beatos? Multi bea-
tam vitam in cantu vocum, & neruorum, & tibiarum
sibi constituunt, & cum ea sibi desunt, se miseros iudi-
cant, cum autem assunt, efferuntur lætitia: & nos cum
mentibus nostris sine vlllo strepitu, vt ita dicam, cano-
rum & facundum quoddam silentium veritatis illa-
bitur, aliam beatam vitam quærimus, & tam certa &
præsentem non fruimur? Luce auri & argenti, luce gem-
marum & aliorum colorū, siue ipsius lucis quæ ad hos
oculos pertinet, siue in ignibus terrenis, siue in stellis &
luna vel sole claritate & iucunditate delectati homi-
nes, cum ab ista lætitia nullis molestiis, nulla indigen-
tia reuocantur, beati sibi videntur, & propter hæc sem-
per volunt viuere: & nos in luce veritatis beatam vi-
tam collocare metuimus? Imò vero quoniam in veri-
tate cognoscitur & tenetur summum bonum, eaq; ve-
ritas sapientia est, cernamus in ea, teneamusq; summū
bonum, eaq; perfruamur. Beatus est quippe qui fruitur
summo bono. Hæc enim veritas ostendit omnia bona
quæ vera sunt, quæ sibi suo captu intelligentes homi-
nes, vel singula, vel plura eligunt, quibus fruuntur. Sed
quemadmodum illi qui in luce solis eligunt quod li-
benter aspiciant, & eo aspectu lætificantur, in quibus si
qui forte fuerint vegetioribus sanisq; & fortissimis o-
culis præditi, nihil libentius quàm ipsum solem con-
tuentur, qui etiam cætera quibus infirmiores oculi de-
lectantur,

Per similia
excitatur
ad summum
bonum.
Cap. XIII.
¶ al. 35.

M

A lectantur, illustrat: Sic fortis acies mentis illustrata*, cum multa vera & incommutabilia certa ratione cōspexerit, dirigit se in ipsam veritatem qua cuncta monstrantur, eiq; inhærens tanquam obliuiscitur cætera, & in illa simul omnibus fruatur. Quicquid enim iucundū est in cæteris veris, ipsa vtique veritate iucundum est. Hæc est libertas nostra, cum isti subdimur veritati: Et ipse est deus noster qui nos liberat à morte, id est, à cōditione peccati. Ipsa enim veritas etiam homo cum hominibus loquens, ait credentibus sibi: Si manseritis in verbo meo, vere discipuli mei estis, & cognoscetis veritatē, & veritas liberabit vos. Nulla enim re fruatur anima cum libertate, nisi qua fruatur cum securitate. Nemo autem securus est in iis bonis quæ potest inuitus amittere: Veritatem atq; sapientiam nemo amittit inuitus: Nō enim locis separari ab ea quicquam potest, sed ea quæ dicitur à veritate atq; sapientia separatio, puerfa voluntas est, qua inferiora diliguntur. Nemo autē vult aliquid nolens. Habens igitur qua fruamur omnes æqualiter atq; cōmuniter: Nullæ sunt angustia, nullus in ea defectus: Omnes amatores suos nullo modo sibi inuidos recipit, & omnibus communis est, & singulis casta est. Nemo alicui dicit, Recede, vt etiam ego accedam: remoue manus, vt etiam ego amplectar. Omnes inhæret, ipsam omnes tangunt: Cibus eius nulla ex parte discerpitur: Nihil de ipsa bibis quod ego non possim bibere. Non enim ab eius cōmunionē in priuatum tuum mutas aliquid: Sed quod tu de illa capis, & mihi manet integrum. Quod te inspirat, non expecto vt reddatur abs te, & sic ego inspirer ex eo: Non enim aliquid eius aliquando fit cuiusquam vnius, aut quorundā proprium, sed simul omnibus tota est cōmunis. Minus ergo ea quæ tangimus, vel quæ gustamus, vel quæ olfacimus huic sunt veritati similia, sed magis ea quæ audimus & cernimus: quia & omne verbū à quibus auditur, totum auditur ab omnibus, & simul à singulis totum. Et species omnis quæ oculis adiacet, quanta videtur ab vno, tanta & ab alio simul. Sed multum longo intervallo sunt ista similia: Nec tota enim simul sonat qualibet vox, quia per tēpora tenditur & producit, & aliud eius prius sonat, aliud posterius: Et species omnis visibilis tanquā intumescit per locos, nec vbiq; tota est. Et certe omnia hæc auferuntur inuito, & quo minus eis frui possimus, quibusdam impedimur angustis. Nam & si posset esse cuiusquā suavis cantus sempiternus, & studiosi eius certatim ad eum audiendū venirent, coarctarent sese atq; pugnarent de locis, quanto plures essent, vt cantanti esset quisq; propinquior, & in audiēdo nihil teneret manere secum, sed omnibus vocibus fugientibus tangeretur. Solem autem istum si vellem intueri, atq; id pertinaciter possem, & in occasu me defereret, & subelaretur nubilo, & multis aliis obstaculis voluptatē videndi cum inuitus amitterem. Postremo etiam si adesset semper suauitas, & lucis videnti, & vocis audienti, quid magnum ad me perueniret, cum mihi esset cōmune cum beluis: At illa veritatis & sapientiæ pulchritudo, tantū assit perseverans voluntas fruendi, nec multitudine audientium constipata secludit venientes, nec peragitur tempore, nec migrat locis, nec nocte intercipitur, nec umbra intercluditur, nec sensib⁹ corporis subiacet. De toto mundo ad se conuersis qui diligunt eam, omnibus proxima est, omnibus sempiterna: Nullo loco est, nusquam deest: foris admonet, intus docet, cernentes se: cōmutat omnes in melius, à nullo in deterius cōmutatur:

Tomus primus.

nullus de illa iudicat, nullus sine illa iudicat bene. Ac per hoc eam manifestū est, mentibus nostris, quæ ab ipsa vna sunt singulæ sapientes, & nō de ipsa, sed per ipsam de cæteris iudicant, sine dubitatione esse potiorē.

Tu autē concesseras, si quid supra mentes nostras esse monstrarem, deū te esse confessurū, si adhuc nihil esset superius. Quum tuā concessionem accipiens dixerā satis esse, vt hoc demonstrarem. Si enim aliquid est excellentius, ille potius deus est: si autem non est, iam ipsa veritas deus est. Siue ergo illud sit, siue non sit, deum tamen esse, negare non poteris: quæ nobis erat ad differendum & tractandū quæstio cōstitutā. Nam si te hoc mouet quod apud sacrosanctā disciplinam Christi in fidem recepimus, esse patrem sapientiæ: memento nos etiam hoc in fide accepisse, quod æterno patri sit equalis, quæ ab ipso genita est sapientia. Vnde nunc nihil querendum est, sed inconcussa fide retinendū. Est enim deus: & vere summeq; est. Quod iam non solum indubitatum quantū arbitror fide retinemus, sed etiā certa, quantū adhuc tenuissima forma cognitionis attingimus, quod quæstioni susceptæ sufficit, vt cætera quæ ad rem pertinent, explicare possimus: Nisi quid habes aduersus ista quod opponas. **E V.** Ego vero incredibili omnino, & quam tibi verbis explicare non possum læticia perfusus accipio ista, & clamo esse certissima. Clamo autē voce interiore, qua exaudiri cupio ab ipsa veritate & illi inhære: quod nō solum bonū, sed etiā summum bonū & beatificum esse concedo. **A V G.** Recte sanē, etiam ego plurimū gaudeo. Sed quæso te, nunquid iam sapientes & beati sumus, an adhuc tēdimus eō, vt id nobis esse proueniat? **E V.** Eō nos potius tendere existimo. **A V G.** Vnde ergo ista cōprehendis, quibus veris certisq; gaudere te clamas, & hoc ad sapientiā pertinere concedis? An quisquā insipiens potest nosse sapientiā? **E V.** Quādiu insipiens est, non potest. **A V G.** Tu ergo iam sapiens es, aut nōdum nosti sapientiā. **E V.** Non sum quidem adhuc sapiens, sed nec insipientē me dixerim, inquantū noui sapientiā: quoniā & certa sunt ista quæ noui, & ad sapientiā pertinere negare nō possum. **A V G.** Dic quæso te, nōne fateberis eum, qui nō est iustus, iniustū esse: & qui nō est prudens, imprudentē esse: & qui non est temperans, intemperantem? An dubitari de his aliquid potest? **E V.** Fateor hominē quando iustus nō est, iniustum esse: hoc etiam de prudēte & temperante responderim. **A V G.** Cur ergo & quādo sapiens nō est, non sit insipiens. **E V.** Hoc quoq; fateor, quādo quisq; sapiens non est, eū esse insipientē. **A V G.** Nūc ergo tu quid horū es? **E V.** Quodlibet horum me appelles nondum audeo me dicere sapientem: Et ex iis quæ concessi, video esse consequens, vt me insipientem non dubitem dicere. **A V G.** Nouit ergo insipiens sapientiā. Nō enim sicut iam dictū est, certus esses vel te esse sapientem, idq; oportere, nisi notio sapientiæ menti tibi inhæreret, sicut earum rerum de quibus singillatim interrogatus respondisti, quæ ad ipsam sapientiā pertinent, quarū cognitione letatus es. **E V.** Ita est vt dicis. **A V G.** Quid igitur aliud agimus cū studemus esse sapientes, nisi vt quanta possumus alacritate, ad id quod mente cōtingimus, totam animam nostram quodāmodo colligamus & ponamus ibi atque stabiliter infigamus, vt non iam priuato suo gaudeat quod implicauit rebus transcurrentibus, sed exuta omnibus temporum & locorum affectionibus, apprehendat id quod vnum atque idem semper est. Sicut

De summa
quæ deus est,
& humana
sapientia.
Cap. XV.Quisq; sepe
peccat
propter
quæ.Numenius
erigit ani-
mum.
Cap. XVI.

t iij enim

Ioan. 5.

Summū ho-
minū nemo
amittit in-
uitus.
Cap. XIII.Cōmenda-
tio sapientiæ.

apicn. 6.

enim tota vita corporis est anima, sic beata vita anima deus est. Quod dum agimus, donec peragamus in via sumus. Et quod istis veris & certis bonis, quāvis adhuc in hoc tenebroso itinere coruscantibus, gaudere concessum est, vide vtrum hoc sit quod scriptum est de sapientia, quid agat cum amatoribus suis cū ad eam veniunt, & eā quærunt. Dictū est enim: In viis ostēdet se illis hilariter, & omni prudētia occurret illis. Quoquod enim te verteris, vestigiis quibusdā quæ operibus suis impressit loquitur tibi, & te in exteriora relabentē, ipsius exteriorū formis intrō reuocat: ut quicquid te delectat in corpore, & per corporeos illicit sensus, videas esse numerosum, & quæras vnde sit, & in teipsum redeas, atq; intelligas te id quod attingis sensibus corporis, probare aut improbare non posse nisi apud te habeas quasdam pulchritudinis leges, ad quas referas quæque pulchra sentis exterius. Intuere cælum, & terrā, & mare, & quæcunq; in eis vel desuper fulgent, vel deorsum repunt, vel volant, vel natant, formas habent, quia numeros habent: adime illis hæc, nihil erunt. A quo ergo sunt, nisi à quo numerus? quandoquidem intantum illis est esse, inquantū numerosa esse. Et omnium quidē formarum corporearum artifices homines in arte habent numeros, quibus coaptent opera sua: & tādū manus atque instrumenta in fabricando mouent, donec illud quod formatur foris, ad eam quæ intus est lucem numerorum relatum, quantum potest impetret absolutionem, placeatq; per interpretem sensum interno iudici supernos numeros intuenti. Quære deinde artificis ipsius membra quis moueat, numerus erit: Nā mouentur etiam illa numerosē. Et si detrahas de manibus opus, & de animo intentionem fabricandi, motusque ille membrorum ad delectationem referatur, saltatio vocabitur. Quære ergo quid in saltatione delectet, respondet tibi numerus: Ecce sum. Inspice iam pulchritudinem formati corporis, numeri tenentur in loco. Inspice iam pulchritudinem mobilitatis in corpore, & numeri versantur in tempore. Intra ad artem vnde isti procedunt, quære in ea tempus & locum, nunquam erit, nusquam erit, viuit in ea tamen numerus: Nec eius regio spatiorum est, nec ætas dierum, & discendæ arti tamen cum se accommodant, qui se artifices fieri volunt, corpus suum per loca & tempora mouent, animum vero per tempora. Accessu quippe temporis peritiores fiunt. Transcende ergo & animum artificis, ut numerum sempiternum videas: Iam tibi sapientia de ipsa interiore sede fulgebit, & de ipso secretario veritatis: Quæ si adhuc languidiorem aspectum tuum reuerberat, refer oculus mentis in illam viam, vbi se ostendebat hilariter. Memento sanē distulisse te visionem, quam fortior saniorque repetas. Væ qui derelinquunt te ducem, & oberrant in vestigiis tuis, qui nutus tuos pro te amant, & obliuiscuntur quid innuas. O suauissima lux purgatæ mentis sapientia: Non enim cessas innuere nobis, quæ & quanta sis. Et nutus tui sunt omne creaturarum decus. Et artifex enim quodammodo innuit spectatori operis sui de ipsa operis pulchritudine, ne ibi totus hæreat, sed speciem corporis fabricati sic percurrat oculis, ut in eum qui fabricauerit recurrat affectu. Similes autem sunt hominibus, qui ea quæ facis pro te amant, qui cum audiunt aliquem facundum sapientem, dum nimis suauitatem vocis eius, & structuras syllabarum apte locutarum auide audiunt, amittunt sententiarum principatum, cuius illa verba tanquam signa sonuerunt: Væ

qui se auertunt à lumine tuo, & obscuritati suæ dulciter inhaerent. Tanquam enim dorsum ad te ponentes, in carnali opere velut in vmbra sua defiguntur, & tamen etiam ibi quod eos delectat, adhuc habent de circumfulgentia lucis tuæ. Sed vmbra dum amatur, languidiorem facit oculum animi, & inualidiore ad perferendum cōspectum tuum. Propterea magis, magisque homo tenebratur, dum sectatur libentius, quicquid infirmiores tolerabilius excipit. Ex quo incipit non posse videre quod summe est, & malum putare quicquid fallit improvidum, aut illicit indignum, aut captum excruciat, cum ea pro merito patitur auersionis suæ, & quicquid iustum est, malum esse non possit. Si ergo quicquid mutabile aspexeris, vel sensu corporis, vel animi consyderatione capere non potes, nisi aliqua numerorum forma teneatur, qua detracta in nihil recidat: noli dubitare ut ista mutabilia nō intercipientur, sed dimensis motibus, & distincta varietate formarū, quasi quosdam versus temporum peragant, esse aliquam formam æternam & incommutabilem: quæ neque contineatur & quasi diffundatur locis, neque protendatur atque varietur temporibus, per quam cuncta ista formari valeant, & pro suo genere implere atque agere locorum ac temporum numeros. Omnis enim res mutabilis, etiam formabilis sit necesse est. Sicut autem mutabile dicimus quod mutari potest, ita formabile quod formari potest appellauerim. Nulla autem res formare seipsam potest: quia nulla res potest dare sibi quod non habet: Et utique ut habeat formā, formatur aliquid. Quapropter quælibet res si quā habet formam, non ei opus est accipere quod habet: Si qua vero non habet formam, non potest à se accipere quod nō habet. Nulla ergo res, ut diximus, formare se potest. Quid autem amplius de mutabilitate corporis & animi dicamus? Superius enim satis dictum est. Cōfiscitur itaque, ut & corpus & animus forma quadam incommutabili & semper manente formentur. Cui formæ dictum est: Mutabis ea & mutabuntur, tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. Annos sine defectu, pro æternitate posuit prophetica locutio. De hac item forma dictum est, quod in seipsa manens innouet omnia. Hinc etiam comprehenduntur omnia prouidentia gubernari. Si enim omnia quæ sunt, forma penitus subtracta nulla erunt, forma ipsa incommutabilis, per quam mutabilia cuncta subsistunt, ut formarum suarum numeris impleantur & agantur, ipsa est eorum prouidentia: Non enim ista essent, si illa nō esset. Intuens ergo & consyderans vniuersam creaturam, quicumque iter agit ad sapientiam, sentit sapientiam in via se sibi ostendere hilariter, & in omni prouidentia occurrere sibi: & tanto alacrius ardescit viam istam peragere, quāto & ipsa via per illam pulchra est ad quam exestuat peruenire. Tu autē si præter id quod est & non viuit, & id quod est & viuit, neque intelligit & id quod est & viuit & intelligit, inueneris aliquod creaturarum genus, tunc aude dicere aliquod bonum esse quod non sit ex deo. Tria enim hæc duobus etiam nominibus enunciari possunt, si appellentur corpus & vita: quia & illa quæ tantū viuit, neque intelligit, qualis est pecorum, & hæc quæ intelligit, sicuti est hominum, rectissime vita dicitur: Hæc autē duo, id est, corpus & vita, quæ quidem creaturæ deputantur: nam & creatoris ipsius vita dicitur, & ea summa vita est. Istæ igitur duæ creaturæ corpus & vita, quoniam formabilia sunt, sicuti superius dicta docuerunt, amissæq; omnino

K

indignum.

L

Deus forma incommutabilis, ad quem referenda sunt omnia. Cap. XVII.

Psalm. 101.

Sapient. 7.

M

Sapient. 6.

Ano forma in nihilū recidunt, satis ostendunt se ex ista forma subsistere, quæ semper eiusmodi est. Quāobrem quāracūq; bona, quāuis magna, quāuis minima, nisi ex deo esse nō possunt. Quid enim maius in creaturis, quā vita intelligēs, aut quid minus potest esse quā corpus? Quæ quantūlibet deficient & eō tendāt vt non sint, tamē aliquid formæ illis remanet, vt quoquo modo sint. Quicquid autē formæ cuius rei deficienti remanet, ex illa forma est quæ nescit deficere, motusq; ipsos rerū deficientiū vel proficiētiū excedere numerorū suorum legem nō sinit. Quicquid igitur laudabile aduertitur in rerum natura, siue exigua, siue ampla laude dignum iudicetur, ad excellentissimam & ineffabilem laudem referendū est conditoris: Nisi quid habes ad hæc. **E V.** Satis mihi persuasum esse fateor, & quēadmodū manifestum fiat, quantū in hac vita atq; inter tales quales nos sumus potest, deū esse, & ex deo esse omnia bona: quādoquidem omnia quæ sunt, siue quæ intelligunt & viuunt & sunt, siue quæ tantum viuunt & sunt, siue quæ tantū sunt, ex deo sunt. Nunc iam tertiā quæstionē videamus, utrū expediri possit, inter bona esse numerandā liberam voluntatē. Quo demonstrato,

Bsine dubitatione concedam, deum dedisse nobis eā, dariq; oportuisse. **A V G.** Bene meministi proposita, & secundam quæstionē iam explicatam vigilanter animaduertisti: Sed videre debuisti etiā istam tertiā, iam solutam. Propterea quippe tibi videri dixeras, dari nō debuisse liberū voluntatis arbitriū, q̄ eo quisq; peccat. Cui sententiæ tuæ cū ego intulisset, recte fieri nō posse, nisi eodem libero voluntatis arbitrio, atq; ad id potius hoc deū dedisse asseuerarē, respondisti liberā voluntatē ita nobis dari debuisse, vt iustitia data est qua nemo nisi recte potest vti. Quæ responsio tua in tantos circuitus disputationis nos ire cōpulit, quibus tibi probaremus & maiora & minora bona nō esse nisi ex deo. Quod non tam dilucide ostēdi posset, nisi prius aduersus opiniones impiæ stultitiæ, qua dicit insipies in corde suo, nō est deus, qualiscūq; de re tanta pro modulo nostro inita ratio, eodē ipso deo in tam periculoso itinere nobis opitulante, in aliquid manifestū intendere-tur. Quæ duo tamē, id est, deū esse, & omnia bona ex ipso esse, quanquā inconcussa fide etiam antea teneretur,

Csic tamen tractata sunt, vt hoc quoq; tertiū inter bona esse numerandū, liberam scilicet voluntatem, manifestissime appareat. Iam enim superiore disputatione patet factū est, constitutūq; inter nos naturā corporis inferiore gradu esse q̄ animi naturam, ac per hoc animum maius bonū esse quā corpus. Si ergo in corporis bonis inuenimus aliqua quibus nō recte vti homo possit, nec tamē propterea dicimus, nō ea dari debuisse, quoniam esse cōfitemur bona, quid mirū si & in animo sūt quædā bona, quibus etiam non recte vti possimus: sed quia bona sunt, nō potuerūt dari nisi ab illo, a quo sunt omnia bona? Vides enim quantū boni desit corpori, cui desunt manus, & tamē manibus male vtitur, qui eis operatur vel sœua vel turpia. Sine pedibus aliquē si aspiceres, fatereris deesse integritati corporis plurimū bonum: & tamen eum qui ad nocendū cuiuspiam, vel seipsum dehonestandum pedibus vteretur, male vti pedibus non negares. Oculis hanc lucē videmus, formasq; internoscimus corporum: idq; & speciosissimum est in nostro corpore, vnde in fastigio quodā dignitatis hæc membra locata sunt, & ad salutē tuendam, multaq; alia vitæ cōmoda refert vsus oculorū, oculis tamen pleriq; pleraq; agunt turpiter, & eos militare cogunt libi-

dini. Et vides quantum bonum desit in facie si oculi desint: Cum autem assunt, quis hos dedit, nisi bonorū omnium largitor deus? Quēadmodum ergo ista probas in corpore, & nō intuens eos qui male his vtiuntur, laudas illum qui hæc dedit bona: Sic liberā voluntatē sine qua nemo potest recte viuere, oportet & bonū esse & diuinitus datum, & potius eos dānandos qui hoc bono male vtiuntur, quā eum qui dederit, dare nō debuisse, fatearis. **E V.** Prius ergo vellet, vt mihi probares aliquod bonū esse liberam voluntatē, & ego concederem deum illam dedisse nobis, quia fateor ex deo omnia bona esse. **A V G.** Itāne tandē non probauisti hī tanto molimine superioris disputationis, cū omnem speciem formæq; corporis a summa omniū rerū forma, id est, a veritate subsistere fatereris, & bonū esse cōcederes? Nam & capillos nostros numeratos esse, ipsa in Euangelio loquitur veritas. De numeri autē summitate, & a fine vsq; ad finē pertendente potentia, quæ locuti fuerimus, excidit tibi: Quæ igitur ista tanta peruersitas, capillos nostros, quāuis inter exigua & omnino abiectissima, tamē inter bona numerare, nec inuenire cui auctori tribuantur nisi bonorū omnium conditori deo, quia & maxima & minima bona ab illo sunt, a quo est omne bonum: & dubitare de libera voluntate sine qua recte viui non posse cōcedunt, etiā qui pessime viuunt. Et certe nunc respōde quæso, quid tibi melius esse videatur in nobis, sine quo recte viui potest an sine quo recte viui nō potest? **E V.** Iam iam parce quæso: pudet cecitatis. Quis enim ambigat id lōge esse præstantius, sine quo recta vita nulla est? **A V G.** Iā ergo tu negabis luscū hominē recte posse viuere? **E V.** Absit tam immanis amentia. **A V G.** Cum ergo in corpore oculū concedas esse aliquod bonū, quo amisso tamen ad recte viuendū non impeditur voluntas libera, tibi videtur nullum bonum, sine qua recte nemo viuit? Intueris enim iustitiā, qua nemo male vtitur. Hæc inter summa bona quæ in ipso sunt homine numeratur, omnesq; virtutes animi quib? ipsa recta vita & honesta constat. Nam neq; prudentia, neq; fortitudine, neque temperantia male quis vtitur: in his enim omnibus, sicut in ipsa etiam quam tu commemorasti iustitia, recte ratio viget, sine qua virtutes esse non possunt. Recta autem ratione male vti nemo potest.

Ista ergo magna bona sunt: Sed meminisse te oportet, non solum magna, sed etiam minima bona non esse posse, nisi ab illo a quo sunt omnia bona, hoc est deo. Id enim superior disputatio persuasit, cui tot. es tamē lætus assensus es. Virtutes igitur quibus recte viuunt, magna bona sunt: Species autem quorumlibet corporum, sine quibus recte viui potest, minima bona sunt: Potentiæ vero animæ, sine quibus recte viui nō potest, media bona sunt. Virtutibus nemo male vtitur: Cæteris autem bonis, id est, mediis & minimis, non solum bene, sed etiam male quisque vti potest. Et ideo virtute nemo male vtitur, quia opus virtutis est bonus vsus istorum, quibus etiam nō bene vti possumus. Nemo autem bene vtendo male vtitur. Quare abundantia & magnitudo bonitatis dei non solum magna, sed etiam media & minima bona esse præstitit. Magis laudanda est bonitas eius in magnis, quā in mediis, & magis in mediis, quā in minimis bonis, sed magis in omnibus, quā si non omnia tribuisset. **E V.** Assentior. Sed illud me mouet, quoniam de libera voluntate quæstio est, & videmus ipsam bene vti cæteris vel non bene, quomodo & ipsa inter illa, quibus vtimur nume-

Et bonis male vti possumus. Cap. XVIII.

¶ al. siue quæ non intelligunt sed tamē viuunt & sunt.

1. Retract. cap. 9.

¶ 1.

Matth. 10.

E

F Magnis bonis nemo male vtitur. Cap. XIX.

2. sen. dis. 1. 6 ca. si vero,

Virtutis opus quid. 2. sen. dis. 2. 6 ca. attende. & cap. quætitur.

G numerāda sit. **AVG.** Quomodo omnia quæ ad scientiam cognoscimus ratione cognoscimus, & tamen etiā ipsa ratio inter illa numerat quæ ratione cognoscimur. An oblitus es cum quæreremus quæ ratione cognoscantur, confessum te fuisse etiam rationem ratione cognosci. Noli ergo mirari, si cæteris per liberā voluntatem utimur, etiam ipsa libera voluntate per eam ipsam uti nos posse: ut quodammodo seipsa utatur voluntas, quæ utitur cæteris, sicut seipsam cognoscit ratio, quæ cognoscit & cætera. Nam & memoria non solum cætera omnia quæ meminimus comprehendit, sed etiam quod non obliuiscimur nos habere memoriam, ipsa se memoria quodāmodo tenet in nobis, quæ nō solum aliorum, sed etiam sui meminit, vel potius nos & cætera & ipsam per ipsam meminimus. Voluntas ergo quæ medium bonum est, cum inhæret incommutabili bono, eiq; communi nō proprio, sicuti est illa, de qua multum locuti sumus & nihil digne diximus veritas, tenet homo beatam vitam: Ea q; ipsa vita beata, id est, animi affectio inhærentis incommutabili bono, proprium & primum est hominis bonum. In eo sunt etiā virtutes omnes, quibus male uti nemo potest. Nā hæc

H quauis magna in homine & prima sint, propria tamē esse vniuscuiusq; hominis, non communia satis intelligitur. Veritate enim atque sapientia, quæ communis est omnibus, omnes sapientes & beati sunt inhærendo illi: Beatitudine autem alterius hominis non fit alter beatus, quia & cum eum imitatur ut sit, inde appetit beatus fieri, vnde illum factū videt, illa scilicet incommutabili communiq; veritate. Neq; prudentia cuiusquam sit prudēs alius, aut fortis fortitudine, aut temperans temperantia, aut iustus iustitia hominis alterius quisquam efficitur: sed coaptando animum illis incommutabilibus regulis luminibusq; virtutū, quæ incorruptibiliter viuunt in ipsa veritate sapientiaq; communi, quibus & ille coaptauit & fixit animum, quem istis virtutibus præditum sibi ad imitandum proposuit. Voluntas ergo adhærens communi atque incommutabili bono, impetrat prima & magna hominis bona, cum ipsa sit medium quoddam bonum. Voluntas autem auersa ab incommutabili & communi bono, & conuersa ad proprium bonum, aut ad exterius, aut ad inferius, peccat. Ad proprium conuertitur, cum suæ potestatis vult esse. Ad exterius, cum aliorum propria, vel

I quæcunque ad se non pertinent, cognoscere studet. Ad inferius, cum voluptatem corporis diligit: Atque ita homo superbus & curiosus & lasciuus effectus, excipitur ab alia vita, quæ in comparatione superioris vitæ mors est: Quæ tamen regitur administratione diuinæ prouidentia, quæ congruis sedibus ordinat omnia, & pro meritis sua cuiq; distribuit. Ita fit, ut neque illa bona quæ a peccantibus appetuntur, vllō modo mala sint, neque ipsa voluntas libera, quam in bonis quibusdam mediis numerandam esse comperimus, sed malum sit auersio eius ab incommutabili bono, & conuersio ad mutabilia bona: Quæ tamen auersio atque conuersio, quoniam non cogitur, sed est voluntaria, digna & iusta eam miseriæ pœna subsequitur. Sed tu fortasse quæsiturus es, quoniam mouetur voluntas cum se auertit ab incommutabili bono ad mutabile bonum, vnde ei iste motus existat: qui profecto malus est, tamē si voluntas libera, quia sine illa nec recte viui potest, in bonis numerāda sit. Si enim motus iste, id est, auersio voluntatis a domino deo, sine dubitatione peccatum est, num possumus authorem peccati deum dicere? Nō

erit ergo iste motus ex deo. Vnde igitur erit? Ita quærenti tibi, si respondeam nescire me, fortasse eris tristior: Sed tamen vera responderim: Sciri enim non potest quod nihil est: Tu tantum pietatem inconcussam tene, ut nullum tibi bonum, vel sentienti, vel intelligenti, vel quoquo modo cogitanti occurrat quod non sit ex deo. Ita enim nulla natura occurrit, quæ non sit ex deo. Omnem quippe rem vbi mensuram, & numerum, & ordinem videris, deo artifice tribuere ne cunctis. Vnde autem ista penitus detraxeris, nihil omnino remanebit: quia etsi remanserit aliqua formæ aliquid inchoatio, vbi neque mensuram, neque numerum, neque ordinem inuenias, quia vbiq; ista sunt, forma perfecta est, oportet auferas etiā ipsam inchoationem formæ, quæ tanquā materies ad perficiendum subiacere videtur artifice. Si enim formæ perfectio bonum est, nōnullum iam bonum est & formæ inchoatio. Ita detracto penitus omni bono, non quidē nō nihil, sed omnino nihil remanebit. Omne autem bonū ex deo: Nulla ergo natura est, quæ non sit ex deo. Motus ergo ille auersionis, quod fatemur esse peccatū, quoniam defectiuus motus est: omnis autem defectus ex nihilo est: vide quod pertineat, & ad deum pertinere nō dubites. Qui tamen defectus quoniam est volūtarius, in nostra est positus potestate. Si enim times illum, oportet ut nolis. Si autem nolis, non erit. Quid ergo securius, quā esse in ea vita, vbi non possit tibi euenire quod non vis? Sed quoniam non sicut homo sponte cecidit, ita etiam sponte surgere potest, porrectam nobis desuper dexteram dei, id est, dominum nostrum Iesum Christū, fide firma teneamus, & expectemus certa spe, & charitate ardenti desyderemus. Si quid autem de origine peccati diligentius quærendum adhuc putas, nā omnino ego iam opus esse non arbitror: si quid tamen putas, in aliam disputationem differendum est. **E V.** Sequor sanē voluntatem tuā, ut in tempas aliud quod hinc moueri possit, differamus. Nam illud tibi nō concesserim, ut satis iam inde quæsitum putes.

LIBRI SECVNDI FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI De libero arbitrio, liber Tertius.

QUONIAM satis mihi manifestum est, & inter bona, & ea quidem non minima numerādam esse liberā voluntatem, ex quo etiam fateri cogimur eam diuinitus datā esse, dariq; oportuisse: iam si opportunū existimas, cupio per te cognoscere, vnde ille motus existat, quo ipsa volūtas auertitur a communi atq; incommutabili bono, & ad propria, vel aliena, vel infima, atq; omnia cōmutabilia conuertitur bona.

AVG. Quid enim opus est hoc scire? **E V.** Quia si ita data est, ut naturalē habeat istum motū, iam necessitate ad hæc conuertitur, neq; vlla culpa deprehendi potest, vbi natura necessitasq; dominatur. **AVG.** Placētne tibi iste motus, an displicet? **E V.** Displicet. **AVG.** Reprehendis ergo eum? **E V.** Utique reprehendo. **AVG.** Reprehēdis igitur animi motū inculpabilē? **E V.** Inculpabilem animi motū nō reprehēdo, sed nescio an vlla culpa sit, relicto incommutabili bo-

Supra eodē
cap. j.

K
Retra. cap. 9.

Sapientia.

L
ad deū
nō pertinere
ne dubites.

Retra. cap. 9.
sen. dif. 27
ca. si igitur.

M

Vnde sit,
quod homo
deflectitur
a summo
bono. Ca. I.

fomina.

Homo lapsus, ex se
non potest
resurgere.
Cap. XX.

A bili bono ad cōmutabilia conuerti. **AVG.** Reprehendis ergo quod nescis. **EV.** Noli verbo premere: Ita enim dixi, Nescio an vlla culpa sit: vt intelligi voluerim sine dubio culpam esse. Nam hoc verbo quod dixi, nescio, satis profecto irrisi dubitationem de re manifesta. **AVG.** Vide quid sit certissima veritas, quæ te cōegit tam cito obliuisci quod pauloante dixisti. Si enim natura vel necessitate iste motus existit, culpabilis esse nullo pacto potest: Tu vero esse culpabilem ita firmissime tenes, vt dubitationē de hac re tam certa etiam irridendam putaueris. Cur ergo tibi vel affirmandum, vel certe cum aliqua dubitatione dicendum visum est, quod perspicue falsum esse ipse conuincis: Dixisti enim: Si ita data est voluntas libera, vt naturalem habeat istum motum, iam necessitate ad hæc conuertitur, neque vlla culpa deprehendi potest, vbi natura necessitasq; dominatur: Nullo modo autem dubitare debuisti non esse ita datam, quando istum motum culpabilem esse non dubitas. **EV.** Ego ipsum motum culpabilem dixi, & ideo mihi displicere & reprehendum esse dubitare non possum: Animam vero quæ isto motu ab incommutabili bono ad cōmutabilia detrahitur, nego esse culpandam si eius natura talis est, vt eo necessario moueatur. **AVG.** Cuius est iste motus, quem profecto culpandum esse concedis? **EV.** In animo eū video, sed cuius sit nescio. **AVG.** Nūquid negas eo motu animum moueri? **EV.** Nō nego. **AVG.** Negas ergo motum quo mouetur lapis motum esse lapidis? Neque enim illum dico motū quo eum nos mouemus, vel aliqua vi aliena mouetur, veluti cum in cælum iacitur, sed eum quo ad terrā nutu suo vergit & cadit. **EV.** Non equidem nego motum quo vt ita dicis inclinatur & ima petit, motum esse lapidis, sed naturalem. Si autem hoc modo etiam illum motum habet anima, profecto etiam ipse naturalis est, nec ex eo quod naturaliter mouetur, recte vituperari potest: quia etiam si ad perniciem mouetur, naturæ tamē suæ necessitate compellitur. Porro quia istū motum non dubitamus esse culpabilem, omnimodo negandum est esse naturalem: Et ideo non est similis illi motui quo naturaliter mouetur lapis. **AVG.** Egimusne aliquid superioribus duabus disputationibus? **EV.** Egimus sanē. **AVG.** Credo ergo meministete, in prima disputatione satis esse compertum, nulla re fieri mentem seruam libidinis, nisi propria voluntate: Nam neque à superiore, neque ab æquali eam posse ad hoc dedecus cogi, quia iniustum est, neque ab inferiore, quia non potest. Restat igitur vt eius sit proprius iste motus, quo fruendi voluntatem ad creaturam à creatore conuertit: Qui motus si culpæ deputatur, vnde qui dubitat, irrisione dignus tibi visus est, nō est utiq; naturalis, sed voluntarius: In eoq; similis est illi motui quo deorsum versus lapis fertur, quod sicut iste proprius est lapidis, sic ille animi. Veruntamen in eo dissimilis, quod in potestate non habet lapis cohibere motum, quo fertur inferius, animus vero dum non vult, non ita mouetur, vt superioribus desertis inferiora diligat: Et ideo lapidi naturalis est ille motus, animo vero iste voluntarius. Hinc est quod lapidem si quis dicat peccare, quod pondere suo tendit in infima, non dicam ipso lapide stolidior, sed profecto demens iudicatur: Animum vero peccati arguimus, cum eum conuincimus superioribus desertis ad fruendum inferiora præponere. Propterea quid opus est quærere vnde iste motus existat, quo volūtas auertitur ab incom-

mutabili bono ad cōmutabile bonum, cum eum nō nisi animi, & voluntarium, & ob hoc culpabilem esse fateamur, omnisque de hac re disciplina vtilis ad id valeat, vt eo motu improbato atque cohibito, voluntatem nostram ad fruendum sempiterno bono, à lapsu temporaliū conuertamus. **EV.** Video, & quodammodo tango ac teneo vera esse quæ dicis. Non enim quicquam tam firme atque intime sentio, quàm me habere voluntatem, eaq; me moneri ad aliquid fruendū: quid autem meum dicam prorsus nō inuenio, si volūtas qua volo & nolo non est mea: Quapropter cui tribuendum est si quid per illam male facio, nisi mihi? Cum enim bonus deus me fecerit, nec bene aliquid faciam, nisi per voluntatem, ad hoc potius datam esse à bono deo satis apparet: Motus autem quo huc atque illic voluntas cōuertitur, nisi esset voluntarius, atque in nostra potius potestate, neque laudandus cum ad superiora, neque culpandus homo esset cum ad inferiora detorquet quasi quendam cardinem voluntatis: neque omnino monendus esset, vt istis neglectis æterna vellet adipisci, atque vt male nollet viuere, vellet autem bene. Hoc autem monendum non esse hominem, quis existimat, de hominum numero exterminandus est. Quæ cum ita sint, ineffabiliter me mouet, quomodo fieri possit, vt & deus præsciens sit omnium futurorum, & nos nulla necessitate peccemus. Quisquis enim dixerit aliter euenire posse aliquid quàm deº ante præsciuit, præscientiam dei destruere insanissima impietate molitur. Quapropter si præsciuit deus peccaturum esse primum bonum hominem, quod necesse est concedat mihi quisquis mecum omnium futurorum præscium fateatur deum: Si ergo ita est, non dico non eum faceret, bonū enim fecit, nec obesse quicquam deo posset, peccatum eius quem bonum ipse fecit: imò in quo faciendo bonitatem suam ostenderat, ostendit etiam in puniendo iustitiam, & in liberando misericordiam. Non itaque dico non eum faceret, sed hoc dico, quoniam si peccaturum esse præsciuerat, necesse erat id fieri, quod futurum esse præsciebat deus. Quomodo est igitur voluntas libera, vbi tam inuitabilis apparet necessitas? **AVG.** Pulsaſti vehemēter, misericordia dei assit, aperiātque pulsantibus. Veruntamen maximam partem hominū ista quæſtione torqueri non ob aliud crediderim, nisi quia non pie quærunt, velocioresque sunt ad excusationem, quàm ad cōfessionem peccatorum suorum. Aut enim nullam diuinam providentiam præesse rebus humanis libenter opinantur, dūmque fortuitis committunt casibus & animos & corpora sua, tradunt se feriendos & dilaniandos libidinibus, diuina iudicia negantes, humana fallentes, eos à quibº accusantur fortunæ patrociniopro-pulsare se putant: quam tamen cæcam effingere ac pingere consueuerunt, vt aut meliores ea sint à qua se regi arbitrantur, aut se quoque cum eadem cæcitate & sentire ista fateantur & dicere. Nec enim talibus absurde etiam conceditur, casibus eos agere omnia, quando agendo cadunt. Sed aduersus hanc opinionem plenam stultissimi ac dementissimi erroris, satis, vt arbitror, secūda nostra sermocinatione disertum est. Alij vero quanquam negare non audeant præsidere humanæ vitæ providentiam dei, malunt tamen eam vel infirmā vel iniustam vel malā nefario errore credere, q̃ sua peccata pietate supplici cōfiteri. Qui omnes si persuaderi sibi paterentur, vt cum de optimo & iustissimo & potētissimo cogitant, bonitatem & iustitiam & po-

E
De pronidē-
tia dei & ho-
minis liber-
tate. Cap. II.

Supra li. i.
cap. ii.

F
† Alij.

7. Retraſſ.
cap. 9.

G tentiam dei longe maiorem superioremque esse crederent, quam quod cogitatione concipiunt, considerantesque semetipsos, gratias deo se debere intelligerent, etiam si aliquid inferius eos voluisset esse quam sunt, omnibusque ossibus & medullis conscientiae suae clamarent: Ego dixi domine miserere mei, cura animam meam quia peccaui tibi. Ita certis itineribus divinae misericordiae in sapientiam ducerentur, ut neque inuentis rebus inflati, neque non inuentis turbulenti, & cognoscendo instructiores fierent ad viuendum, & ad quaerendum ignorando mitiores. Tibi vero cui iam hoc persuasum esse non dubito, vide quam facile tam de magna quaestione respondeam, cum mihi prior interroganti pauca responderis.

Voluntas maxime libera.
Cap. III.

Certe enim hoc te mouet, & hoc miraris, quomodo non sint contraria & repugnancia, ut deus praescius sit omnium futurorum, & nos non necessitate, sed voluntate peccemus. Si enim praescius est deus, inquis, peccaturum esse hominem, necesse est ut peccet: Si autem necesse est, non ergo est in peccando voluntatis arbitrium, sed potius inuitabilis & fixa necessitas. Qua ratiocinatione hoc videlicet ne conficiatur times, ut aut deus futurorum omnium praescius impie negetur, aut si hoc negare non possumus, fateamur non voluntate, sed necessitate peccari. An aliquid aliud te mouet? **E V.** Nihil interim aliud. **A V G.** Res ergo vniuersas, quarum deus est praescius, non voluntate sed necessitate fieri putas? **E V.** Omnino ita fieri puto. **A V G.** Expergiscere tandem, teque ipsum paululum intueri, & dic mihi si potes, qualem sis habiturus cras voluntatem, vtrum peccandi, an recte faciendi? **E V.** Nescio. **A V G.** Quid, deum itidem nescire hoc putas? **E V.** Nullo modo id putauerim.

A V G. Si ergo voluntatem tuam crastinam nouit, & omnium hominum, siue qui sunt, siue qui futuri sunt futuras prauidet voluntates, multo magis prauidet quid de iustis impiisque facturus sit. **E V.** Propterea si meorum operum praescium deum dico, multo fidentius eum dixerim praescire opera sua, & quid sit facturus, certissime prauidere. **A V G.** Nonne igitur caues, ne tibi dicatur, etiam ipsum quaecumque facturus est, non voluntate sed necessitate facturum, si omnia quorum deus praescius est necessitate fiunt, non voluntate? **E V.** Ego cum dicerem necessitate vniuersa fieri, quae deus futura praesciuit, ea sola intuebar, quae in creatura eius fiunt, non autem quae in ipso: Non enim ea fiunt, sed sunt semper aeterna. **A V G.** Nihil ergo in sua creatura operatur deus? **E V.** Iam semel statuit quemadmodum feratur ordo eius vniuersitatis quam condidit: Neque enim aliquid noua voluntate administrat. **A V G.** Nunquid neminem beatum facit? **E V.** Facit vero. **A V G.** Tunc utique facit quando ille fit. **E V.** Ita est. **A V G.** Si igitur, verbi gratia, post annum beatus futurus es, post annum te beatum facturum est. **E V.** Etiam. **A V G.** Iam ergo praescit hodie, quid post annum facturum est.

E V. Semper hoc praesciuit: Nunc quoque hoc eum praescire consentio, si est ita futurum. **A V G.** Dic quaeso, num tu creatura eius non es, aut tua beatitudo non in te fiet? **E V.** Imo & creatura eius sum, & in me fiet quod beatus ero. **A V G.** Non ergo voluntate, sed necessitate in te fiet beatitudo tua deo faciente, tu ergo inuitus beatus es? **E V.** Voluntas illius mihi est necessitas: Si enim mihi esset potestas ut essem beatus, iam profecto essem: Volo enim etiam nunc & non sum, quia non ego, sed ille me beatum facit. **A V G.** Optime de te veritas clamat: Non enim possum aliud sentire

esse in potestate nostra, nisi quod cum volumus facimus: Quapropter nihil tam in nostra potestate, quam ipsa voluntas est. Ea enim prorsus nullo intervallo locorum, innox, ut volumus praesto est. Et ideo recte possumus dicere, non voluntate viuimus, sed necessitate, aut non voluntate morimur, sed necessitate, & si quid aliud huiusmodi. Non voluntate autem volumus, quis vel delirus audeat dicere? Quamobrem quamuis praesciat deus nostras voluntates futuras, non ex eo tamen conficitur, ut non voluntate aliquid velimus. Nam & de beatitudine quod dixisti, non abs teipso beatum fieri, ita dixisti quasi hoc ego negauerim: Sed dico, cum futurus es beatus, non te inuitum, sed volentem futurum. Cum igitur praescius deus sit futurae beatitudinis tuae, nec aliter aliquid fieri possit quam ille praesciuit, alioquin nulla praescientia est, non tamen ex eo cogimur sentire, quod absurdissimum est, & longe a veritate seclusum, non te volentem beatum futurum. Sicut autem voluntate beatitudinis cum esse coeperis beatus, non tibi aufert praescientia dei, quae hodie de tua futura beatitudine certa est: sic etiam voluntas culpabilis, si qua in te futura est, non propterea voluntas non erit, quoniam deus eam futuram esse praesciuit. Attende enim quaeso quanta caecitate dicatur, si praesciuit deus futuram voluntatem meam, quoniam nihil aliter potest fieri quam praesciuit, necesse est ut velim quod ille praesciuit: si autem necesse est, non iam voluntate, sed necessitate id me velle fatendum est. O stultitiam singularem: Quomodo ergo non potest aliud fieri quam praesciuit deus si voluntas non erit, quam voluntate futuram ille praesciuerit? Omitto illud aequum monstruosum, quod paulo ante dixi eundem hominem dicere, necesse est ut ita velim, qui necessitate superposita auferre nititur voluntatem. Si enim necesse est ut velit, unde vult cum voluntas non erit? Quod si non hoc modo dixerit, sed dixerit se, quia necesse est ut velit, ipsam voluntatem in potestate non habere, occurreret ex eo quod ipse dixisti, cum quaererem, vtrum inuitus beatus sis futurus: Respondisti enim quod iam esses beatus, si potestas esset in te, velle enim te, sed nondum posse dixisti. Vbi ego subieci de te clamasse veritatem: Non enim negare possumus habere nos potestatem, nisi cum nobis quod volumus deest: Dum autem volumus, si ipsa voluntas deest nobis, non utique volumus. Quod si fieri non potest, ut dum volumus non velimus, adest utique voluntas volentibus: Nec aliud quicquam est in potestate, nisi quod volentibus adest. Voluntas igitur nostra nec voluntas esset, nisi esset in nostra potestate. Porro quia est in potestate, libera est nobis. Non enim est nobis liberum quod in potestate non habemus, aut potest non esse quod habemus. Ita fit ut & deum non negemus esse praescium omnium futurorum, & nos tamen velimus quod volumus. Cum enim sit praescius voluntatis nostrae, cuius est praescius, ipsa erit. Voluntas ergo erit, quia voluntatis est praescius. Nec voluntas esse poterit, si in potestate non erit. Ergo & potestatis est praescius. Non igitur per eius praescientiam mihi potestas adimatur, quae propterea mihi certior aderit, quia ille cuius praescientia non fallitur, affuturam mihi esse praesciuit. **E V.** Ecce iam non nego ita necesse esse fieri quaecumque praesciuit deus, & ita eum peccata nostra praescire, ut maneat tamen nobis voluntas libera, atque in nostra posita potestate. **A V G.** Quid ergo te mouet? An forte oblitus quid prima nostra disputatio peregerit, negabis nullo cogente, aut superiore, aut inferiore, aut aequali, sed ea nos voluntate peccare? **E V.** Nihil horum

K
1. sen. dist.
2. 8. ca. alibi.
2. sen. dist. 41.
ca. si autem.
7. sen. scim.

L

M

Praescientia
dei non ob-
stat libero
arbitrio.
Cap. III.

Arum prorsus audeo negare. Sed tamen fateor, nōdum video quomodo sibi nō aduersentur hæc duo, præsciētia dei de peccatis nostris, & nostrū in peccando liberū arbitrium. Nam & iustum deum necesse est fateamur & præscire. Sed scire vellem qua iustitia puniat peccata, quæ necesse est fieri. Aut quomodo non sit necesse fieri, quæ futura esse præsciuit. Aut quomodo nō creato ri deputandū est, quicquid in eius creatura fieri necesse est. **A V G.** Vnde tibi videtur aduersum esse liberum arbitrium nostrū præsciētiæ dei. Quia præscientia est, an quia dei præscientia est? **E V.** Quia dei potius.

A V G. Quid ergo, si tu præscires peccaturū esse aliquem, non esset necesse ut peccaret? **E V.** Immo necesse esset ut peccaret. Non enim aliter esset præscientia mea nisi certa præscire. **A V G.** Non igitur quia dei præscientia est, necesse est fieri quæ præscierit, sed tantummodo quia præscientia est. Quæ si non certa prænoscit, utique nulla est. **E V.** Consentio. Sed quorsum ista? **A V G.** Quia nisi fallor, non cōtinuo tu peccare cogeres quem peccaturū esse præscires. Neque ipsa præscientia tua peccare eum cogeret, quamvis sine dubio peccaturus esset. Non enim aliter id futurū

Besse præscires. Sicut itaque non sibi aduersantur hæc duo, ut tu præscientia tua noueris quod alius sua voluntate facturus est, ita deus neminem ad peccatū cogens, præuidet tamen eos qui propria voluntate peccabunt. Cur ergo non iudicet iustus, quæ fieri non cogit præscius? Sicut enim tu memoria tua non cogis facta esse, quæ præterierunt, sic deus præscientia sua non cogit faciēda quæ futura sunt. Et sicut tu quædam quæ fecisti meministi, nec tamē quæ meministi omnia fecisti: ita deus omnia quorū ipse author est præscit, nec tamē omnium quæ præscit ipse author est. Quorū autem nō est & malus & author, iustus est ultor. Hinc ergo iam intellige, quia iustitia deus peccata puniat, quia quæ nouit futura non facit: nam si propterea non debet retribuere supplicium peccantibus, quia præuidet peccaturos, nec recte faciētibz debet præmia retribuere, quia & recte facturos nihilominus præuidet. Immo vero fateamur & ad præscientiā eius pertinere, ne quid eum lateat futurorū, & ad iustitiam, ut peccatum, quia uolū tate cōmittitur, ita iudicio eius impune non fiat, sicut præscientia non cogitur fieri. Iam illud quod tertio loco posuisti, quomodo non creatori deputandum sit, quicquid in eius creatura fieri necesse est, regula illa pietatis facile cōmonebit, quam meminisse nos cōuenit, gratiarū actiones nos debere creatori nostro. Cuius profecto largissima bonitas iustissime laudaretur, etiā si aliquo inferiore creaturæ gradu nos condidisset.

Quāuis enim anima nostra peccatis tabefacta sit, sublimior est tamen & melior, quā si in hanc lucem visibilem verteretur. Et vides profecto de huius lucis eminentia, quātum laudent animæ deum etiam corporis sensibz deditæ. Quapropter nō te iam moueat, quod ita vituperantur animæ peccatrices, ut dicas in corde tuo, melius fuisse si non essent. In sui enim cōparatione vituperantur dum cogitātur quales essent si peccare nolissent. Institutor tamen earū deus præclarissime pro humana facultate laudāus est, nō solum quoniam peccantes eas iuste ordinat, sed etiam quia tales instituit, ut etiā peccatis ffordidatæ, nullo modo lucis corporalis dignitate superentur, de qua tamen iure laudatur. Illud quoque moneo caueas, ne forte non dicas quidem melius fuisse, ut non essent, sed dicas aliter fieri eas debuisse. Quicquid enim tibi vera ratiōe melius

occurrerit, scias fecisse deum tanquam bonorum omnium conditorem. Non est autem vera ratio, sed inuidiæ infirmitas, cum aliquid melius faciendū fuisse cogitaueris, iam nihil aliud inferius velle fieri, tanquam si perspecto cœlo, nolles terram factam esse vnquā ^{† al. inique.} omnino. Recte enim reprehenderes, si prætermisso cœlo, terram factam videres, quoniam dicerēs ita eam fieri debuisse, sicuti posses cogitare cœlum. Cum ergo etiā illud, ad cuius speciem volebas terram perducere, factū esse perspiceres, non autem hoc terram, sed cœlum vocari: credo quod re meliore non fraudatus, ut inferior quoque aliqua fieret & terra esset, nequaquam inuide-re deberes. In qua terra rursus secundū partes eius tanta est varietas, ut nihil quod ad terræ pertinet speciem cogitanti occurrat: quod non in tota eius mole deus omnium conditor fecerit. Nanque à terra feracissima & amœnissima vsque ad salissimam & infecundissimam ita gradatim per medias peruenitur, ut nullam reprehendere audeas, nisi in comparatione melioris. Atque ita per omnes gradus laudis ascendas, ut quod summum genus terræ inueneris, cœlum ^{† al. solum.} tamen esse nolis. Iam vero inter totam terram & cœlum quanta distantia est: Interponuntur enim humida stabilibzque **E** natura. Atque ex his quatuor elementis, aliæ innumera-biles nobis, numeratæ autem deo rerum species formæq; variantur. Potest ergo esse aliquid in rerum natura, quod tua ratione non cogitas. Non esse autem quod vera ratione cogitas, non potest. Neque enim tu potes aliquid melius in creatura cogitare, quod creaturæ artificem fugerit. Humana quippe anima naturaliter diuinis ex quibus pendet connexa rationibus, cum dicit, melius hoc fieret quā illud, si verum dicit & videt quod dicit, in illis quibus connexa est rationibus videt. Credat ergo deū fecisse, quod vera ratione ab eo faciendū fuisse cognouit, etiam si hoc in rebus factis non videt. Quia etiam si cœlum oculis videre non posset, & tamen ratione vera tale aliquid faciendū fuisse colligeret, credere debuit factum esse, quamuis id oculis non videret. Non enim cogitatione videret fuisse faciendū, nisi in iis rationibus quibus facta sunt omnia. Quod autem ibi non est, tam nemo potest veraci cogitatione videre, quā non est verum. In eo plerique homines errant, quia meliora cum mente conspexerint, non in sedibus congruis ea oculis quærunt. Velut si quisquam perfectam rotunditatem ratione comprehendens, stomachetur quod talem in nuce non inuenit, si nullum vnquam corpus rotundum præter huiusmodi poma conspexit. Nam ita quidam cum ratione verissima videant meliorem esse creaturam, quæ quamuis habeat liberam voluntatem, deo tamen semper infixa, nunquam peccauerit, intuentes peccata hominum, non ut peccare desinant, sed quia facti sunt dolent, dicentes: Tales nos faceret, ut semper incommutabili eius veritate perfrui, nunquam autem peccare vellemus. Nō clament, non succenseant: quia neque ipsos ideo cōgēte peccare, quia fecit, quibus potestatem utrū vellent dedit: & sunt tales quidam angeli, qui neq; peccauerunt vnquam, neque peccaturi sunt. Quamobrem si te delectat creatura, quæ perseuerantissima voluntate nō peccat, non est dubitandū, quod eam peccanti recta ratione præponas, sed sicut eam tu cogitatione præponis, sic eam creator deus ordinatione præposuit. Crede esse talem in superioribz sedibus, & in sublimitate cœlorum: quia si bonitatē conditor præbuit ad eam condendam, cuius.

† al. aliis vin-
dicer.

Quæ etiam
dānandas
animas cu-
rat de.
Cap. V.

G cuius praeuidit futura peccata, nullo modo non praeberet eam bonitatem ut creaturam conderet, quam peccaturam non esse praesciuit. Habet enim illa sublimis perpetuam beatitudinem suam, in perpetuum fruens creatore suo, quam perpetua tenenda iustitiae voluntate promeretur. Habet deinde ordinem suum etiam ista peccatrix, amissa in peccatis beatitudine, sed non dimissa recuperanda beatitudinis facultate, quae profecto superat eam, quam peccandi perpetua voluntas tenet. Inter quam & illam priorem permanentem in voluntate iustitiae, haec medietatem quandam demonstrat, quae poenitendi humilitate altitudinem suam recepit. Nam neque ab illa creatura quam praesciuit deus non solum peccaturam, sed etiam in peccandi voluntate mansuram, abstinuit largitatem bonitatis suae, ut eam non conderet. Sicut enim melior est, vel oberrans equus quam lapis, propterea non oberrans, quia proprio motu & sensu caret: ita est excellentior creatura quae libera voluntate peccat, quam quae propterea non peccat, quia non habet liberam voluntatem. Et sicut laudarem vinum in suo genere bonum, in quo vino inebriatum hominem vituperarem, & tamen eundem hominem iam vituperatum & adhuc ebrium, laudato illi vino, de quo ebrius factus est anteponerem. Ita corporalis creatura in suo gradu iure laudanda est, cum illi vituperandi sint, qui eius immoderato usu a veritatis perceptione auertuntur: quamvis iidem rursus iam peruersi & quodammodo temulenti, eidem creaturae in ordine suo laudabili, cuius auiditate euauerunt, non iam merito vitiorum, sed adhuc naturae dignitate praeferruntur. Quia igitur omnis anima omni corpore est melior, omnisque peccatrix anima quocumque ceciderit, nulla commutatione corpus efficitur, nec omnino illi aufertur, quod anima est, & ideo nullo pacto amittit, quod corpore est melior, in corporibus autem lux tenet primum locum: consequens est, ut primo corpori anima extrema praeponeatur, fierique possit, ut corpori alicuius animae aliquod aliud corpus anteferatur, ut autem ipsi animae nullo modo. Cur ergo non laudetur deus, & ineffabili praedicatione laudetur, qui cum fecerit eas, quae in legibus essent iustitiae permanens, fecit etiam alias animas, quas vel peccaturas, vel in peccatis etiam perseveraturas esse praevidebat, cum & tales adhuc meliores sint eis, quae quoniam nullum habent rationale, ac liberum voluntatis arbitrium, peccare non possunt: Quae tamen adhuc etiam ipsae meliores sunt, quam corporum quorumlibet quolibet splendidissimus fulgor, quem pro ipsius summi dei substantia quidam, quamvis cum magno errore, venerantur. Quod si in ordine corporearum creaturarum ab ipsis siderum choris usque ad numerum capillorum nostrorum, ita gradatim bonarum rerum pulchritudo cõtextitur, ut imperitissime dicatur, quid est hoc: aut quid hoc: omnia enim ordine suo creata sunt: quanto imperitius de quacumque anima dicitur, quae ad quantalibet sui decoris diminutionem defectumque pervenerit, omnium corporum dignitatem sine ulla dubitatione superavit: Aliiter enim aestimat ratio, aliter usus. Ratio aestimat luce veritatis, ut recto iudicio subdat minora maioribus. Usus autem consuetudine commoditatis plerumque inclinatur, ut ea pluris aestimet, quae veritas minora esse convincit. Cum enim corpora caelestia corporibus terrestribus magna differentia ratio praeponat, quis tamen carnalium hominum non mallet vel plura decesse in caelo sidera, quam unam arbusculam in agro suo, aut vaccam in armento? Sed sicut aetate maiores homines

vel omnino contemnunt, vel certe patienter corrigenda expectant iudicia parvulorum, qui exceptis quibusdam quorum amore latantur, quemlibet hominum ceterorum mori malint, quam passerem suum, & multo magis si homo sit ille terribilis, passer autem canorus & pulcher: Ita ij qui propectu animi ad sapientiam profecerunt, imperitos rerum aestimatores cum inuenerint deum laudantes in creaturis minoribus, qui eas carnalibus suis sensibus accommodatius adhibent, in superioribus vero atque melioribus, partim eum non laudantes, minusve laudantes, partim etiam vituperare aut emendare conantes, partim non credentes, quod eorum ille sit conditor, talium iudicia vel omnino contemnere, si corrigere nequeunt, vel donec corrigant, aequo animo tolerare ac sustinere consuecant. **Q**uae cum ita se habeant, tantum abest a vero, quod creatori deputanda existimantur peccata creaturae, quamvis necesse est fiant, quae ipse futura praesciuit, ut cum tu dixeris non te inuenire quomodo non ei deputetur quicquid in eius creatura fieri necesse est, ego contra teum non inueniam modum, neque inueniri posse atque omnino non esse confirmem, quo ei deputetur quicquid in eius creatura ita fieri necesse est, ut voluntate peccantium fiat. Si enim quis dixerit, non esse quam miserum me esse mallet. **R**espondebo, mentiris. Nam & nunc miser es, nec ob aliud mori non vis, nisi ut sis. Ita cum miser nolis esse, esse vis tamen. Age igitur gratias ex eo quod es volens, ut quod inuitus es auferatur. Volens enim es, & miser inuitus es. Quod si ingratus es in eo quod esse vis, iure cogaris esse quod non vis. Ex illo igitur quod etiam ingratus habes quod vis, creatoris laudo bonitatem. Ex illo autem quod pateris ingratus quod non vis, ordinatores laudo iustitiam. Si dixeris, Non ideo mori volo, quod malim miser esse, quam omnino non esse, sed ne post mortem miserior sim. **R**espondebo, Si hoc iniustum est, non sic eris: si autem hoc iustum est, laudemus eum cuius legibus sic eris. Si dixeris, Vnde praesumam quod si hoc iniustum est, non sic ero? **R**espondebo, quia si eris in tua potestate, aut miser non eris, aut tu ipse te iniuste regendo, iuste eris miser: aut volendo & non valendo te iuste regere, non eris in tua potestate, & aut in nullius eris, aut in alterius. Si in nullius, aut inuitus, aut volens. Sed inuitus esse nihil potes, nisi te vis aliqua superauerit. Porro nulla vi superari potest, qui est in nullius potestate. Si autem volens in nullius eris potestate, ad hoc ratio recurrit, ut sis in tua. Et aut te iniuste regendo iuste miser sis: aut quoniam quodlibet volens eris, habes adhuc unde gratias agas bonitati conditoris tui. Quod si in tua potestate non eris, aut potentior profecto, aut infirmior te habebit in potestate. Quod si infirmior, tua culpa & iusta miseria. Poteris enim infirmiores superare si voles. Si autem potentior te infirmiores habebit in potestate, nullo modo tam rectam ordinationem recte iniustam putabis. Verissime igitur dictum est. Si hoc iniustum est, non sic eris: si autem iustum, laudemus eum cuius legibus sic eris. Si dixeris, Ideo magis volo vel miser esse, quam omnino non esse, quia iam sum: si autem prius quam essem possem consuli, eligerem non esse potius, quam ut essem miser. Nunc enim quod timeo non esse cum miser sim, ad ipsam miseriam pertinet, qua non id volo quod velle deberem: magis enim non esse, quam miser esse velle deberem. Nunc vero fateor me quidem malle vel miserum esse, quam nihil, sed tanto stultius id volo quanto miserius. Tanto miserius autem,

Peccata deo
praesciunt
imputanda.
Cap. VI.

Esse & fieri
cupiunt.
Cap. VII.

A autem, quanto verius video non hoc me velle debuisse. Respondebo, Caue potius ne hic erres, vbi te videre verum putas: Nam si beatus esses, utique esse quam non esse mallet. Et nunc miser cum sis, maius tamen esse vel miser, quam omnino non esse, cum esse nolis miser. Considera igitur quantum potes, quam magnum bonum sit ipsum esse, quod & beati & miseri volunt. Nam si hoc bene consideraueris, videbis te intantum esse miserum, inquantum non propinquas ei quod summe est: Intantum autem putare melius esse, ut quisque non sit quam ut miser sit, inquantum non vides quod summe est: & ideo tamen te esse velle, quoniam ab illo es qui summe est. Si vis itaque miseriam fugere, ama in te hoc ipsum, quia esse vis. Si enim magis magisque esse volueris, ei quod summe est, propinquabis. Et gratias age nunc quia es. Quamvis enim beatis sis inferior, superior tamen es quam ea quae non habent vel beatitudinis voluntatem, quorum tamen multa etiam a miseriis laudantur. Omnia tamen eo ipso quo sunt, iure laudanda sunt: quia eo ipso quo sunt, bona sunt. Quanto enim amplius esse amaueris, tanto amplius vitam aeternam desiderabis, teque ita formari exoptabis, ut affectiones tuae

B non sint temporales, de temporalium rerum amoribus inusta & impressa: quae temporalia & antequam sint non sunt, & cum sunt fugiunt, & cum fugerint non erunt. Itaque cum futura sunt, nondum sunt: cum autem praeterita sunt, iam non sunt. Quomodo igitur tenebuntur ut mancant, quibus hoc est incipere ut sint, quod est pergere ut non sint: Qui autem amat esse, probat ista inquantum sunt, & amat quod semper est. Et si variabatur in amore istorum, muniatur in illius. Et si disfluebat in amore transeuntium, in permanentis amore solidabitur & stabit, & obtinebit ipsum esse quod volebat, cum timebat non esse, & stare non poterat irretitus amore fugientium. Non igitur tibi displiceat, immo maxime placeat, quod maius esse vel miser, quam propterea miser non esse, quia nihil eris. Huic enim exordio quo esse vis, si adicias magis magisque esse, confurges atque extrueris in id quod summe est, atque ita te ab omni labe cohibebis, qua transit, ut non sit, quod infime est, & secum amantis vires subruit. Hinc fiet ut qui mauult non esse ne miser sit, quia non esse non potest, restet ut miser sit. Qui autem plus amat esse quam odit miser esse, adiciendo id id quod amat, quod odit excludat. Cum enim in suo genere perfecte esse coeperit, miser non erit. Nam illud vide quam absurde atque inconuenienter dicatur, Mallem non esse quam miser esse. Qui enim dicit, mallem hoc quam illud, eligit aliquid. Non esse autem non est aliquid, sed nihil, & ideo nullo pacto potes recte eligere, quando quod eligas non est. Dicis velle te quidem esse cum sis miser, sed non hoc velle debuisti. Quid igitur velle debuisti? Non esse, inquis, potius. Si hoc velle debuisti, hoc est melius. Quod autem non est, melius esse non potest. Non ergo id velle debuisti. Veraciorque sensus est, quo id non vis, quam opinatio per quam te id velle debuisti arbitraris. Deinde quod quisque recte eligit appetendum, cum ad id peruenierit, necesse est melior fiat. Melior autem esse non poterit, qui non erit. Nemo igitur recte potest eligere ut non sit. Neque enim moueri nos oportet eorum iudicio, qui urgente miseria sese interemerunt. Aut enim eo confugerunt, vbi melius fore sibi putarunt, & non est contrarium rationi nostra, quoquo modo putauerint. Aut si nullos se futuros omnino crediderunt, multominus falsa ele-

ctio nihil eligentium commouebit. Quomodo enim **D** sequar eligentem, a quo si quaram quid eligat, respondit nihil: Nam qui eligit non esse, profecto se nihil eligere, etiam si hoc nolit, respondere conuincitur. Veruntamen ut de hac tota re si potero dicam quod sentio, Nemo mihi videtur cum seipsum necat, aut quolibet modo emori cupit, habere in sensu, quod post mortem non sit futurus: tamen si aliquantum hoc in opinione habeat. Nam opinio, aut in errore, aut in veritate ratiocinantis est, vel credentis: Sensus autem aut consuetudine aut natura valet. Posse autem fieri ut aliud sit in opinione, aliud in sensu, vel ex hoc cognoscere facile est, quod plerumque aliud faciendum esse credimus, & aliud facere delectat. Et aliquando veracior est sensus, quam opinio, si illa de errore, ille de natura est: velut cum aeger plerumque aqua frigida cum non obest, dulciter delectatur, *quam tamen credit, si biberet, esse nocituram. Aliquando veracior opinio, quam sensus, si credit arti medicinae, obesse frigidam, cum reuera oberit, & tamen bibere delectat. Aliquando utrumque in veritate est, cum id quod prodest, non solum ita creditur, sed etiam libet. Aliquando utrumque in errore est, cum id quod nocet, & prodesset creditur, & libere non desinit. Solet autem & recta opinio prauam corrigere consuetudinem, & praua opinio rectam deprauare naturam. Tanta vis est in dominatu & principatu rationis. Cum ergo quisque credens, quod post mortem non erit, intolerabilibus tamen molestiis ad totam cupiditatem mortis impellitur, & discernit atque arripit mortem, in opinione habet errorem omnimoda defectionis, in sensu autem naturale desiderium quietis. Quod autem quietum est, non est nihil, immo etiam magis est, quam id quod inquietum est. Inquietudo enim variat affectiones, ut altera alteram perimat, quies autem habet constantiam, in qua maxime intelligitur esse quod dictum est. Omnis itaque ille appetitus in voluntate mortis, non ut qui moritur non sit, sed ut requiescat intenditur. Ita cum errore credat non se futurum, natura tamen quietus esse, hoc est, magis esse desiderat. Quapropter sicut nullo pacto fieri potest, ut non esse aliquem libeat: ita nullo pacto fieri potest, ut ex eo quod est quisque, bonitati creatoris ingratus sit. Si dixerit, non erat tam difficile aut laboriosum omnipotenti deo, ut omnia quaecunque fecit sic haberent ordinem suum, ut nulla creatura usque ad miseriam perueniret. Non enim hoc aut omnipotens non potuit, aut bonus inuidit. Respondebo ordinem creaturarum a summa usque ad infimam gradibus iustis ita decurrere, ut ille inuideat qui dixerit, ista non esset: inuideat etiam ille qui dixerit, ista talis esset. Si enim talem vult esse qualis est superior, iam illa est, & tanta est, ut adici ei non oporteat, quia perfecta est. Qui ergo dicit, etiam ista talis esset, aut perfecta superiori vult addere, & erit immoderatus & iniustus: aut istam vult interimere, & erit malus atque inuidus. Qui autem dixerit, ista non esset, nihilominus erit malus atque inuidus, cum eam non vult esse, qua inferiorem laudare adhuc cogitur. Velut si dicat, non esset luna, cum etiam lucernae claritatem longe inferiorem, in suo tamen genere pulchram, & terrenis tenebris decorant, atque aptam nocturnis visibus, atque in his omnibus pro suo modulo utique laudabile, aut fateatur, aut stultissime vel contentiose neget. Quomodo ergo recte dicere audebit, luna non esset in rebus: qui si diceret, lucerna non esset: deridendum se esse sentiret.

Quod

*fal. frigida
conducibili-
ter dele-
ctatur, &c.

Etiam mala
faciunt ad
decorum
vniuersi.
Cap. IX.

Finuere.

accommoda

De iis qui
sibi necem
conferunt.
Cap. VIII.

G Quod si non dicit, luna non esset: sed qualem solem videt, talem dicit lunam esse debuisse: non intelligit nihil aliud se dicere, quam non esset luna, sed essent soles duo. In quo dupliciter errat, quod rerum perfectioni, & addere aliquid cupit, cum desyderat alterum solem, & minuire, cum lunam vult detrahi. Hic fortasse dicat, ideo nihil se de luna conqueri, quia splendor eius ita minor est, ut miser non sit, de animarum autem non obscuritate, sed miseria se dolere: sedulo cogitet, ita lunæ splendorem non esse miserum, ut nec splendor solis sit beatus. Quauis enim corpora cœlestia sint, corpora sunt tamen quantum ad lucem istam pertinet, quæ per corporeos oculos sentiri potest. Nulla autem corpora quantum ad se se attinet, vel beata possunt esse vel misera, quam beatorum aut miserorum corpora possint esse. Sed de illis luminibus similitudo adhibita id docet, ut quemadmodum corporum differentias contemplan- do, videns alia clariora, iniuste petis auferri quæ obscuriora conspexeris, aut clarioribus adæquari: sed ad perfectionem vniuersitatis referens omnia, quanto magis minusve inter se clara sunt, tanto magis cernis esse omnia: nec tibi occurrit perfecta vniuersitas: nisi ubi maiora sic præsto sunt, ut minora non desint. Sic etiã differentias animarum cogites, in quibus hoc quoque inuenies, ut miseriã quam doles, ad id quoque valere cognoscas, ut vniuersitatis perfectioni nec illæ desint animæ, quæ miseri fieri debuerunt, quia peccatrices & animæ & esse voluerunt. Tantumque abest, ut deus tales facere non debuerit, ut etiam ceteras creaturas laudabiliter fecerit, longe inferiores animis miseris. Sed adhuc videtur minus intelligens, quod dictum est, habere quod contradicat. Dicit enim: Si vniuersitatis perfectionem complet etiam nostra miseria, defuisset aliquid huic perfectioni, si beati semper essemus. Quapropter si ad miseriã, nisi peccando non peruenit anima, etiam peccata nostra necessaria sunt perfectioni vniuersitatis, quam condidit deus. Quomodo ergo iuste peccata punit, quæ si defuissent, creatura eius plena & perfecta non esset? Hic respondetur, non ipsa peccata vel ipsam miseriã perfectioni vniuersitatis esse necessaria, sed animas in quantum animæ sunt: quæ si velint, peccant: si peccauerint, miseriæ fiunt. Si enim peccatis earum detractis miseria perseverat, aut etiam peccata præcedit, recte deformari dicitur ordo atque administratio vniuersitatis. Rursus si peccata fiant, & desit miseria, nihilominus debonestat ordinem iniquitas. Cum autem non peccantibus adest beatitudo, perfecta est vniuersitas. Cum vero peccantibus adest miseria, nihilominus perfecta est vniuersitas. Quod autem ipsæ non desint animæ, quas vel peccantes sequitur miseria, vel recte facientes beatitudo, semper naturis omnibus vniuersitas plena atque perfecta est. Non enim peccatum & supplicium peccati naturæ sunt quædam, sed affectiones naturarum, illa voluntaria, ista pœnalis. Sed voluntaria quæ in peccato fit, turpis affectio est. Cui propterea pœnalis adhibetur, ut ordinet eam ubi talem esse non turpe sit, & decori vniuersitatis congruere cogat, ut peccati dedecus emendet pœna peccati. Hinc fit ut peccans creatura superior, à creaturis inferioribus puniatur, quia illæ tam sunt infimæ, ut ornari etiã à turpibus animis possint, atque ita decori vniuersitatis congruere. Quid enim tam magnum in domo est quam homo, & quid tam abiectum & infimum, quam cloaca domus? Seruus tamen in tali peccato deiectus, ut mundandæ cloacæ dignus habeatur, ornat eam etiã

turpitudine sua, & utrunque horum, id est, turpitudine serui, & mundatio cloacæ, iam coniunctum & redactum in quandam sui generis vnitatem, ita dispositæ domui coaptatur atque subtextitur, ut eius vniuersitati ordinatissimo decore cõueniat. Qui tamen seruus si peccare non luisset, non defuisset domesticæ disciplinæ alia prouisio, qua necessaria mundarentur. Quid itaque tam infimum in rebus, quam corpus omne terrenum? Hanc tamen corruptibilem carnem etiam peccatrix anima sic ornat, ut ei speciem decentissimam præbeat, motumque vitalem. Habitationi ergo cœlesti talis anima non congruit per peccatum, terrestri autem congruit per supplicium: ut quodlibet elegerit, semper sit pulchra vniuersitas decentissimis partibus ordinata, cuius est conditor & administrator deus. Nanque optimæ animæ cum cum infimis creaturis habitant, non eas ornant miseria sua quam non habent, sed visu earum bono. Si autem peccatrices animæ permittantur habitare in sublimibus locis, inhonestum est: quia non conueniunt illis, quibus nec bene uti possunt, nec ornamenti aliquid conferunt. Ideo quanquã orbis iste terrenus rebus corruptibilibus deputatus sit, tamen seruans quantum potest imaginem superiorum, exempla nobis & indicia quædam demonstrare non cessat. Si enim bonum & magnum aliquem virum hortante honestatis officio videamus ignibus quantum ad corpus attinet concremari, non hoc vocamus pœnam peccati, sed fortitudinis & patientiæ documentum, eumque magis diligimus, cum fœdissima corruptio corporea membra eius absumat, quam si nihil huiusmodi pateretur. Miramur quippe animi naturam mutabilitate corporis non mutari. At vero crudelissimi latronis membra cum tali supplicio confici aspicimus, approbamus ordinem legum. Ornant ergo ambo illa tormenta, sed ille merito virtutis, iste peccati. At si post illos ignes, vel etiam ante illos, optimum virum illum commutatum ad congruentiam cœlestis habitationis ad sidera videremus attolli, utique latremur. Si autem sceleratū latronem, siue ante supplicium, siue post supplicium, cum eadem malitia voluntatis, ad sedem honoris sempiternam leuari videremus in cœlum, quis non offenderetur? Ita fit ut inferiores creaturas ambo ornare potuerint, superiores autem vnus illorum. Ex quo admonemur aduertere, mortalitatem carnis huius & primum hominem ornasse, ut peccato pœna congrueret, & dominum nostrum, ut à peccato misericordia liberaret. Non autem sicut iustus potuit in ipsa iustitia permanens corpus habere mortale: ita iniquus potest dum iniquus est, ad immortalitatem peruenire sanctorum, scilicet sublimem & angelicam: non eorum angelorum de quibus Apostolus ait: Nescitis quia angelos sumus iudicaturi, sed eorum de quibus dominus ait: Et erunt æquales angelis dei. Qui enim æqualitatem angelorum desyderant propter inanem gloriam suam, non ideo volunt æquales esse angelis, sed sibi. Itaque in tali voluntate perseverantes, æquabuntur supplicio præuaricatoribus angelis, potestatem suam potius quam dei omnipotentis diligentibus. Talibus enim ad sinistram constitutis, quia non quesierunt deum per humilitatis ianuam, quam in seipso dominus Iesus Christus ostēdit, & immisericorditer superbeque vixerunt, dicitur: Ite in ignem æternum, qui præparatus est diabolo & angelis eius.

Cum enim duæ sint origines peccatorum, vna spontanea cogitatione, altera persuasione alterius, quo pertinere arbitror quod propheta dicit: Ab occultis meis munda

fin

L

M

1. Cor. 6.
Luc. 10.
100076
201.

tal. sed angelos sibi.

Matth. 25:
Quo iure
diabolus pos-
sederit ho-
minē & quo
iure de hūc
liberabit.
Cap. X.
Psalm. 18.

A mūda me domine, & ab alienis parce seruo tuo. Vtrūq; voluntarium est quidem. Nam sicut propria cogitatione non peccat inuitus, ita dum consentit male suadenti, non utiq; nisi voluntate consentit. Sed tamen grauius est, non solum nullo suadente propria cogitatione peccare, sed etiam peccatum alteri per inuidiam dolumq; suadere, quā ad peccandum alterius suasio- ne traduci. Seruata est ergo in vtroque peccato iustitia dei punientis. Nam & illum appensum est æquitatis examine, vt nec ipsius diaboli potestati negaretur homo, quē sibi male suadendo subiecerat. Iniquum enim erat, vt ei quem ceperat, non dominaretur. Nec fieri vllō modo potest, vt dei summi & veri perfectā iustitia, quæ vsquequaque pertenditur, deserat etiam ordinandas ruinas peccantium. Et tamen quia minus peccauerat homo quā diabolus, id ipsum ei valuit ad reparandam salutem, quod scilicet principi huius mundi, partis rerum scilicet huius mortalis atque infimæ, hoc est, principio omnium peccatorum & præposito mortis vsque ad mortalitatem carnis addictus est. Ita enim conscientia mortalitatis timidus, & iam à vilissimis

B & abiectissimis bestiis, vel etiam minutissimis, molestias atque interitum reformidans, incertusque futurorum, & illicitas cohibere delicias, & maxime superbiam, cuius perſuasio deiectus est, & quo vno vitio misericordiæ medicina respicitur, frangere & edomare consuevit. Quid enim tam opus habens misericordia quā miser? Et quid tam indignum misericordia quā superbus miser? Ex quo factum est, vt illud dei verbum per quod facta sunt omnia, & quo fruitur omnis angelica beatitudo, vsque ad miseriam nostram clementiam suam porrigeret, & verbum caro fieret, & habitaret in nobis. Sic enim posset panem angelorum homo manducare, nondum angelis adæquatus, si panis ipse angelorum hominibus dignaretur adæquari. Nec sic descendit ad nos vt illos desereret, sed simul integer illis, integer nobis illos intrinsecus pascēs per id quod deus est, nos forinsecus admonens per id quod nos sumus, idoneos facit per fidem, quos per speciem pascit æqualiter. Quia enim rationalis creatura verbo illo tanquam optimo cibo suo pascitur: humana autem anima rationalis est, quæ mortalibus vinculis peccati poena tenebatur, ad hoc diminutionis redacta, vt per coniecturas rerū visibilibus ad intelligenda inuisibilia niteretur: cibus rationalis creaturæ factus est visibilis, non commutatione naturæ suæ, sed habitu mortalitatis nostræ, vt visibilia sectantes, ad se inuisibilem renocaret. Sic eum anima, quem superbiens intus reliquerat, foris humilem inuenit, imitatura eius humilitatem visibilem, & ad inuisibilem altitudinem reditura. Atque verbum dei vnicus dei filius, diabolus quem semper sub legibus suis habuit & habebit, homine indutus, etiam homini subiugauit: nihil ei extorquens violento dominatu, sed superans eum lege iustitiæ: vt quoniam foemina decepta, & deiecto per foeminam viro, omnem prolem primi hominis tanquā peccatricem legibus mortis, malitiosa quidem nocendi cupiditate, sed tamen iure æquissimo vindicabat, tandiu potestas eius valeret, donec interficeret iustum, in quo nihil dignum morte posset ostendere, non solum quia sine crimine occisus est, sed etiam quia sine libidine natus: cui subiugauerat ille quos ceperat, vt quicquid inde nasceretur, tanquam suæ arboris fructus, praua quidem habendi cupiditate, sed tamen non iniquo possidendi iure retineret. Iustissime itaque dimittere cogitur.

Tomus primus.

credentes in eum, quem iniustissime occidit, & quod temporaliter moriuntur, debitum exoluant, & quod semper viuunt, in illo viuunt, qui pro eis quod non debebat exoluit: quibus autem infidelitatis perseverantiam perſuassisset, iuste secum haberet in perpetua damnatione consortes. Ita factum est, vt neque diabolo per vim eriperetur homo, quem nec ipse vi, sed perſuasione ceperat: & qui iusto plus humiliatus est, vt seruiret cui ad malum cōsenserat, iuste per eum cui ad bonum consensit liberaretur: quia minus iste in consentiendo, quā ille in male suadendo peccauerat.

Naturas igitur omnes deus fecit: non solum in virtute atque iustitia permansuras, sed etiam peccaturas: non vt peccarent, sed vt essent ornaturæ vniuersum siue peccare, siue nō peccare voluissent. Si enim rebus deessent animæ quæ ipsum fastigium ordinis in vniuersa creatura sic obtinerent, vt si peccare voluissent, infirmaretur & labefactaretur vniuersitas, magnum quiddam deesset creaturæ, illud enim deesset, quo remoto stabilitas rerum atque connexio turbaretur. Tales sunt optimæ & sanctæ & sublimes creaturæ cælestium vel supercælestium potestatum, quibus solus deus imperat: vniuersus autem mundus subiectus est. Sine istarum officii iustis atque perfectis esse vniuersitas non potest. Item si deessent, quæ siue peccarent, siue nō peccarent, nihil vniuersitatis ordini minueretur, etiam sic plurimum deesset. Animæ sunt enim rationales, & illis superioribus officio quidē impares sed natura pares, quibus adhuc inferiores sunt multi, & tamen laudabiles à summo deo constitutarum rerum gradus. Illa ergo natura sublimioris officij est, quæ non solum si non esset, sed etiam si peccaret, minueret ordinem vniuersitatis. Inferioris officij est ista, quæ tantummodo si non esset, non autem si peccaret, aliquid minus haberet vniuersitas. Illi data est potentia omnia continendi officio proprio, quod rerum ordini deesse non possit. Nec ideo in bona volūrate permanet, quia hoc accepit officium, sed ideo accepit, quoniam ab illo qui dedit permansura præuisa est. Nec tamen sua maiestate continet omnia, sed inherendo illius maiestati & eius imperiis deuotissime obtemperando, à quo, & per quem, & in quo facta sunt omnia. Huic autem datū est quidem nō peccanti potentissimum officium continendi omnia: non tamen proprium, sed cum illa, tanquā ei quæ peccatura præcognita est. Habent sanē spiritalia quæq; inter se & coniunctionē sine cumulo, & seiunctionem sine diminutione: vt neq; adiuuaretur illa in actionis suæ facilitate, cū hæc sibi coniungeretur, neq; difficilior illi actio fieret, si hæc officiū suum peccando desereret. Nō enim locis & mole corporū, sed parilitate affectuū iungi, & disparilitate seiungi possunt spirituales creature, quāuis corpora sua quæque possideant. In corporibus autē inferioribus atque mortalibus post peccatum ordinata, regit corpus suum, non omnimodo pro arbitrio, sed sicut leges vniuersitatis sinunt. Nec ideo tamen talis anima inferior est corpore cælesti, cui corpori etiam corpora terrena subiecta sunt. Pannosa quippe vestis damnati serui multo est inferior veste bene meriti, & in honore magno apud dominum constituti, sed ipse seruus melior est qualibet veste preciosa, quia homo est. Illa ergo inhæret deo, & in cælesti corpore angelica potestate, etiam terrestre corpus ornat & regit, sicut iubet ille cuius nutum intuetur ineffabiliter. Istavero mortalibus membris onerata, vix hoc ipsum quo premittitur administrat intrinsecus, & tamen ornat quantū potest. Cæ-

Ordo & collatio creaturarū. Ca. XI

E

Roma. II.

P

v tera

Gtera vero extrinsecus adiacentia, longe infirmiore operatione extrinsecus afficit sicut potest. Vnde colligitur non defuturū fuisse ornatum congruentissimum infimæ corporeæ creaturæ, etiam si ista peccare noluisse: quoniam quæ totum potest regere, etiam partem regit. Quæ autem minus potest, non continuo potest ampliora, perfectus enim medicus etiam scabiem sanat efficaciter: at non continuo qui scabioso vtiliter consulit, vniuersæ humanæ valetudini mederi potest. Et ratio quidem si certa conspiciatur, qua manifestum fiat esse oportuisse creaturam, quæ nunquam peccauerit, nunquam peccatura sit, etiam illud eadem ratio renunciat a peccato illam libera voluntate abstinere, neque coactam non peccare, sed sponte. Veruntamen etiam si peccaret, quanquam non peccauit, sic eam non peccaturam præsciuit deus, tamen si etiam ipsa peccaret, sufficeret dei potestas ineffabilis potentie, ad regendam istam vniuersitatem, vt omnibus congrua & condigna retribuens, nihil in toto imperio suo turpe atque indecorū esse permetteret. Quia siue per nullas ad hoc ipsum conditas potestates, si omnis angelica natura ab

Heius præceptis peccando defecisset, maiestate sua decentissime atque optime regeret omnia, nec sic inuidēs creaturæ spiritali vt esset: qui etiam corporalem peccantibus quoque spiritalibus longe inferiorem, tanta largitate bonitatis instituit, vt nullus sit cælū terramque rationabiliter intuens, omnēsque naturas visibiles in suis generibus moderatas, formatas, ordinatas, qui vel alium credat artificem omnium esse quàm & deum, vel non eum ineffabiliter laudandum esse fateatur: Siue nulla est melior rerum ordinatio, nisi potestas angelica naturæ excellentia & bonitate voluntatis in dispositione vniuersitatis superemineat, etiam si omnes peccassent angeli, nullam inopiam facerent ad regendum imperium suum creatori angelorum. Non enim vel bonitas eius quasi aliquo radio, vel omnipotentia difficultate deficeret ad creandos alios, quos in eis sedibus collocaret, quas peccando alij deleruissent: aut creatura spiritalis quantilibet numeri, si pro suis meritis damnaretur, angustare posset ordinē, qui conuenienter & decenter excipit quoscunque damnandos multos. Quacunque se igitur consideratio nostra conuerterit, ineffabiliter laudandum inuenit deum naturarum omnium conditorem optimum, & administratorem iustissimum. Postremò vt relinquamus contemplationem pulchritudinis rerum, iis qui eam diuino munere videre possunt, nec eos ad ineffabilia contuenda verbis conemur adducere, & tamen propter loquaces aut infirmos aut insidiosos homines tantam quæstionē breuissima complexione peragamus.

Omnis natura quæ minus bona fieri potest, bona est: & omnis natura dum corrumpitur, minus bona fit. Aut enim nō ei nocet corruptio, & non corrūpitur: aut si corrumpitur, nocet ei corruptio: & si nocet, minuit aliquid de bonis eius, & eam minus bonam facit. Nam si penitus eam priuat omni bono, quicquid eius remanebit, iam corrumpi non poterit: quia nullum erit bonum cuius ademptione possit nocere corruptio. Cui autem non potest nocere corruptio, non corrumpitur. Porro natura quæ non corrumpitur, incorruptibilis est. Erit ergo natura, quod absurdissimum est dicere, corruptione facta incorruptibilis. Quapropter, quod verissime dicitur, omnis natura in quantum natura est, bona est: quia si incorruptibilis est, melior est quàm corruptibilis: si autem corruptibilis est, quoniā dum corrumpitur mi-

nus bona fit, sine dubitatione bona est. Omnis autem natura aut corruptibilis est, aut incorruptibilis: omnis ergo natura bona est. Naturam voco quæ & substantia dici solet. Omnis igitur substantia aut deus, aut ex deo: quia omne bonum, aut deus, aut ex deo. Quibus constitutis atque firmatis tanquam in capite ratiocinationis nostræ, attende quid dicam. Omnis ergo natura rationalis, quæ cum libero voluntatis arbitrio cōdita est, si manet in fruendo summo atque incommutabili bono, proculdubio laudanda est: Et omnis quæ tendit vt maneat, etiam ipsa laudanda est. Omnis autem quæ nō in eo manet, & non vult agere vt maneat, in quantum ibi non est, & in quantum nō id agit vt ibi sit, vituperanda est. Si ergo laudatur rationalis natura quæ est facta, nemo dubitat laudandum esse, qui fecit. Et si vituperatur, nemo dubitat eius cōditorem in ipsa eius vituperatione laudari. Cū enim propterea vituperamus hanc, quoniam summo & incommutabili bono, id est, creatore suo frui nō vult, illum sine vlla dubitatione laudamus. Quantum ergo bonum, & quàm vel ineffabiliter linguis omnibus vel ineffabiliter cogitationibus omnibus prædicandus & honorandus est creator omnium deus, sine cuius laude nec laudari possumus nec vituperari? Non enim vituperari possumus, quia in eo non manemus, nisi quia magnum & summum & primum nostrum bonum est, manere in illo. Vnde autem hoc, nisi quia ille ineffabile bonum est? Quid ergo inueniri potest in nostris peccatis vnde ille vituperetur, quando vituperatio peccatorum nostrorum nulla est, nisi ille laudetur? Quid quod etiam in ipsis rebus quæ vituperantur, nullius vituperatur nisi vitium? Nullius autem vituperatur vitium, nisi cuius natura laudatur. Aut enim secundum naturam est quod vituperas, & non est vitium, tūque magis emendandus es, vt recte vituperare noueris, quàm illud quod nō recte vituperas: aut si vitium est, vt recte vituperari possit, etiam contra naturam sit necesse est. Omne quippe vitium, coipso quo vitium est, contra naturam est. Si enim naturæ nō nocet, nec vitium est: si autem quia nocet ideo vitium est, ideo vitium est, quia contra naturam est. Quod si non suo, sed alieno vitio aliqua natura corrumpitur, iniuste vituperatur, & quærendum est vitium illa natura non corrumpatur vitio suo, cuius vitio potuit alia natura corrumpi. Sed quid est aliud vitium, nisi vitio corrumpi? Porro natura quæ non vitatur, caret vitio, cuius autem vitio alia natura corrumpitur, habet vtique vitium. Prior ergo vitiosa est, & prior corrumpitur vitio suo, cuius vitio alia quoque corrumpi potest. Ex quo colligitur contra naturam esse omne vitium, etiam eius rei cuius est vitium. Quapropter quoniam in quacunque re non vituperatur nisi vitium, ideo autem vitium est, quia contra naturam eius rei est cuius est vitium, nullius rei recte vituperatur vitium, nisi cuius natura laudatur. Non enim tibi recte in vitio displicet, nisi quia viciat quod in natura placet. Videntum est etiam illud, vtum vere dicatur aliquam naturam naturæ alterius vitio corrumpi, nullo adiuncto vitio suo. Si enim natura quæ accedit cū vitio suo ad aliā corrumpendā, non in ea corruptibile aliquid inuenit, non eam corrūpit. Si autē inuenit, adiuncto eius vitio corruptionem eius operatur. Potentior enim ab infirmiore si corrumpi nolit, non corrumpitur: Si autem velit, prius incipit suo vitio corrumpi quàm alieno. Aequalis autē ab æquali nihilominus si corrūpi nolit, non potest. Nam quæcunque natura cum vitio ad eam quæ

Deus in omnibus laudatur. d. Ca. XIII.

† quæ.

An oīs corruptio i vitio. Cap. XIII.

A sine vitio est, ut corrumpat accedit, eo ipso non accedit æqualis, sed infirmior vitio suo. Si vero potentior invalidiorem corrumpit, aut utriusque vitio sit, si utriusque prava cupiditate sit: aut vitio potentioris, si naturæ tanta præstantia est, ut inferiorem quam corrumpit, etiam vitiosa præcedat. Quis enim recte vituperaverit fructus terræ, quod homines eis non utantur bene, corruptique vitio suo, corrumpant eos abutendo ad luxuriā: cum tamen dubitare dementis sit præstantiorem potentiorēque esse hominis naturam etiam vitiosam, quam non vitiosas quasque fruges? Potest etiam fieri ut aliquam inferiorem potentior natura corrumpat, & hoc nullius earum vitio fiat. Siquidem vitium dicimus, quod vituperatione dignum est. Quis autem vel frugalem hominem nihil aliud de frugibus, quam subleuamentum

* f. supple-
menta.

B 1. Cor. 3. **C** naturæ queritatem, vituperare audeat, aut eadem fruges quod usu ciborum eius corrumpantur? Talis enim nec vitio corruptio dicitur, quia maxime vitij nomen solet esse corruptio. Nam & illud in rebus facile animaduerti potest, quod plerumque in nonnullos usus explendæ indigentia suæ natura potentior inferiorem corrumpit, vel iustitiæ ordine dum vindicat culpam, ex qua regula illud dictum est ab Apostolo: Si quis templum dei corruerit, corrumpet illum deus. Vel ordine mutabilium rerum sibi cedentium secundum leges congruentissimas pro valentia cuiusque partis vniuersitati datas. Neque enim si cuiusquam oculos pro naturæ suæ modulo ferendæ lucis invalidos, sol fulgore corrumpat, aut ad explendam indigentiam sui luminis eos commutare putandus est, aut id facere villo vitio suo: aut saltem ipsi oculi vituperandi sunt, quia & domino suo cesserunt ut contra lucem aperirentur, & ipsi luci ut corrumperebantur. Omnium igitur corruptionem sola quæ vitiosa est corruptio recte vituperatur: ceteræ autem aut nec corruptiones quidem dicendæ sunt, aut certe quia vitiosæ non sunt, dignæ vituperatione esse non possunt. Nam & ipsa vituperatio, quod soli vitio parata, id est, apta & debita sit, inde traxisse vocabulum creditur, ut vituperatio diceretur. Vitium autem, ut dicere cœperam, non aliunde malum est, nisi quia naturæ adversatur eius ipsius rei cuius est vitium. Vnde manifestum est, hanc eandem rem cuius vitium vituperatur, naturam esse laudabilem, ita ut omnino hanc ipsam vituperationem vitiorum, naturarum laudem esse fateamur, earum scilicet, quarum vitia vituperantur. Quia enim vitium naturæ adversatur, tantum additur malitiæ vitiorum, quantum naturarum integritati minuitur. Cum ergo vituperas vitium, id profecto laudas cuius integritatem desyderas. Cuius autem nisi naturæ integritatem? Natura enim perfecta, non solum nulla vituperatione, sed etiam laude in suo genere digna est. Quod ergo perfectioni naturæ deesse perspexeris, id vocas vitium, satis tibi eam placere contestans, quam ut vituperatione imperfectionis eius velles esse perfectam. Si igitur vituperatio vitiorum ipsarum etiam quarum sunt vitia naturarum decus dignitatēque commendat, quanto magis deus conditor omnium naturarum etiam in earum vitiis laudandus est, cum & hoc ab illo habeat quod naturæ sunt, & intantum vitiosæ sint, inquantum ab eius a quo factæ sunt arte discedunt, & intantum recte vituperentur, inquantum earum vituperator artem qua factæ sunt videt, ut hoc in eis vituperet, quod ibi non videt. Et si ars ipsa per quam facta sunt omnia, hoc est, summa & incommutabilis sapientia dei, vere summeque est sicuti est,

Et vitiosas
laudandus
Cap. XV.

Tomus primus.

respice quo tēdat quicquid ab ipsa discedit. Qui tamen defectus non esset vituperatione dignus, nisi esset voluntarius. Attēde enim quæso, utrum recte vituperes quod ita est sicuti esse debuit. Non opinor, sed utique quod non ita est ut debuit. Nemo autem debet quod non accepit. Et quisquis debet, cui debet, nisi a quo accepit ut debeat? Nam & quæ redduntur traieciendo, ei redduntur qui traieciuerat. Et quod creditorum iustis successoribus redditur, ipsis utique redditur quibus isti iure succedunt. Aliter non redditio, sed cessio vel admissio, vel si quid aliud huiusmodi nominanda est. Quapropter omnia temporalia, quæ in hoc rerum ordine lita locata sunt, ut nisi deficient, non possint præteritis futura succedere, ut tota tēporū in suo genere pulchritudo peragatur, absurdissime dicimus non debere deficere. Quantum enim acceperunt, tantum agunt, & tantum reddunt ei cui debent, quod sunt inquantūcūque sunt. Qui enim dolet ea deficere, sermonem suum oportet attēdat, eo certe ipso quod ista cōqueritur, si iustum & prudentia perfectum esse arbitrat: cuius sermonis quod ad sonum eius attinet, si quis vnam particulam diligat, nec eā velit ceteris deficiendo locum dare, quibus decedentibus & succedentibus totus ille sermo contextitur, mirabilis dementiæ iudicabitur. In iis igitur rebus quæ ideo deficient, quia non ultra esse acceperunt, ut suis temporibus omnia peragantur, nemo defectum recte vituperat, quia nemo potest dicere, debuit permanere, cum acceptis metas transire non posset. In creaturis autem rationabilibus, quibus siue peccantibus siue non peccantibus, vniuersalis pulchritudo modis congruentissimis terminatur, aut nulla peccata sunt, quod absurdissimum est dicere: peccat enim saltem qui vel damnat quasi peccata quæ nulla sunt: aut non sunt vituperanda peccata, quod nihilominus absurdum est. Incipient quippe nec recte facta laudari, & tota turbabitur humanæ mentis intentio, vitamque subuertet: aut vituperabitur factum quod ita factum est ut debuit, & execrabilis infamia, vel ut mitius loquar, error miserrimus orietur: aut si cogit verissima ratio, sicuti cogit, ut & vituperetur peccata, & quicquid recte vituperatur ideo vituperetur, quia non est ita ut esse debuit, quare quid debeat natura peccatrix, & inuenies recte factum, quare cui debeat, & inuenies deum. A quo enim accepit posse recte facere cum velit, ab eo accepit ut sit etiam misera, si non fecerit, & beata, si fecerit. Quia enim nemo superat leges omnipotentis creatoris, non sinitur anima non reddere debitum. Aut enim reddit bene utendo quod accepit, aut reddit amittendo quo bene uti noluit. Itaque si non reddit faciēdo iustitiam, reddet patiēdo miseriam: quia in utroque verbum illud debiti sonat. Hoc enim etiam modo dici potuit quod dictum est, si non reddit faciēdo quod debet, reddet patiēdo quod debet. Nullo autem temporis intervallo ista diuiduntur, ut quasi alio tempore non faciet quod debet, & alio patiatur quod debet, ne vel puncto temporis vniuersalis pulchritudo turpetur, ut sit in ea peccati dedecus sine decore vindictæ. Sed in futurum iudicium seruatur ad manifestationem atque acerrimum sensum miseriæ, quicquid nunc occultissime vindicatur. Sicut enim qui non vigilat dormit, sic quisquis non facit quod debet, sine intervallo patitur quod debet, quoniam tanta est beatitudo iustitiæ, ut nemo ab ea nisi ad miseriam possit abscedere. In omnibus ergo defectibus aut non acceperunt ultra esse, quæ deficient, & nulla culpa est: sicut & cum sunt, quia non acceperunt amplius esse quam sunt, nihilominus nulla culpa est: aut nolunt

f. al. & a pri
dena, pfecta

E

F

v ij

esse,

Ex eo qđ nō
accepit ne-
mo reus est.
Cap. XVI.

Gesse, quod si vellent, esse acciperent: & quia bonum est, reatus est si nolint. Deus autē nulli debet aliquid, quia omnia gratuito pręstat. Et si quisquam dicet ab illo aliquid deberi meritis suis, certe ut esset non ei debetur. Nō enim erat cui deberetur. Et tamen, quod meritum est, cōvertere ad eum ex quo es, ut ex ipso etiam melior sis, ex quo habes ut sis. Quid ergo ei pręrogas, ut tanquam debitum poscas: quando si nolles ad eum conuerti, nihil ei deesset: tibi autem ipse sine quo nihil esses, & ex quo ita es aliquid, ut nisi conuertendo te ad illum, reddideris ei quod ab ipso es, non quidem nihil, sed miser tamen eris? Omnia ergo illi debent, primo quicquid sunt, in quantum nature sunt. Deinde quicquid melius possunt esse si velint, quęcunq; acceperunt ut velint, aut quicquid oportet eas esse. Ex eo igitur qđ non accepit, nullus reus est: ex eo vero quod non facit quod debet, iuste reus est. Debet autem si accepit & voluntatem liberam & sufficiētissimam facultatem. Vt que adeo autem dum non facit quisque quod debet, nulla culpa est conditoris, ut & laus sit, quoniam quod debet patitur, & in eo ipso quod vituperatur non faciendo

1. Retracta.
cap. 9.

1. Retracta.
cap. 9.

H quod debet, non nisi laudetur ille cui debet. Si enim tu laudaris videndo quid facere debeas, cum id non videas, nisi in illo qui est incommutabilis veritas: quanto magis ille qui & velle pręcepit, & posse prębuit, & nō impune nolle permisit? Si enim hoc debet quisq; quod accepit, & sic homo factus est, ut necessario peccet: hoc debet ut peccet. Cum ergo peccat, quod debet facit.

Quod si scelus est dicere, neminem natura sua cogit ut peccet, sed nec aliena. Non enim quisquis dum id quod non vult patitur, peccat. Nam si iuste patitur, non in eo peccat quod patitur inuitus, sed in eo peccauit quod ita fecit volens, ut quod nollet iure pateretur. Si autem iniuste patitur, quomodo peccat? Non enim iniuste aliquid pati, sed iniuste aliquid facere, peccatum est. Quod si neq; sua neque aliena natura quis peccare cogitur, restat ut propria volūate peccetur. Quod si tribuere volueris conditori, peccantem purgabis, qui nihil pręter sui conditoris instituta cōmisit. Qui si recte defenditur, nō peccauit. Non est ergo quod tribuas conditori. Laudemus ergo conditorem, si potest defendi peccator, laudemus si nō potest. Si enim iuste defenditur, non est peccator, lauda ergo creatorem. Si autem defendi non potest, intantum peccator est, in quantum se a creatore auertit, lauda ergo creatorem. Omnino igitur non inuenio, nec inueniri posse & prorsus nō esse confirmo, quomodo tribuantur peccata nostra creatori nostro deo: quanto & in ipsis eū laudabile inuenio, non solū quod ea punit, sed etiam qđ tunc fiunt, cum ab eius veritate receditur. **EV.** Accipio ista libentissime ac probo, & omnino verum esse consentio, nullo modo fieri posse, ut creatori nostro recte peccata nostra tribuantur. Sed tamen scire vellē si fieri posset, quare illa natura non peccet, quam non peccaturā pręsciuit deus, & quare ista peccet, quę ab ipso peccatura pręuifa est. Non enim iam puto, ipsa dei pręscientia vel istā peccare, vel illam non peccare cogi. Sed tamen si nulla causa esset, non ita dispertiretur creatura rationalis, ut alia nunquam peccet, alia in peccando perseueret, alia quasi media inter vtranq; aliquando peccet, aliquando ad recte faciendum cōuertatur. Quę causa in has tres partes eam distribuit? Sed nolo mihi respondeatur, voluntas. Ego enim causam quęro ipsius voluntatis. Non enim sine causa nunquam vult illa peccare, nunquam ista non vult, quędam vero aliquando vult, aliquando

Vnde mala
voluntas.
Cap. XVII.

non vult, cum eiusdem generis omnes sint. Hoc solum **K** enim mihi videre videor non sine causa esse istam tripartitam voluntatem rationalis creaturę, sed quę causa sit nescio. **AVG.** Quoniam voluntas est causa peccati, tu autē causam ipsius volūtatıs inquiris, si hęc inuenire potuero, nōnne causam etiam eius causę quę inuenta fuerit quęsiturus es? Et quis erit quęrēdi modus, quis finis percunctandi ac disserēdi, cum te ultra radicem quęrere nihil oporteat? Caue enim putes quicquā potuisse dici verius qđ id quod dictum est, radicem omnium malorum esse auaritiā, hoc est, plus velle quā sat est. Tantum autem sat est, quantum sibi exigit naturę in suo genere conseruandę modus. Auaritia enim quę Gręce *φιλαργυρία* dicitur, non in solo argento vel in nūmis, vnde magis nomen duxisse resonat, argento enim nummi vel mixto argento frequentius apud veteres fiebat, sed in omnibus rebus, quę immoderate cupiuntur intelligēda est, vbiq; omnino plus vult quicquē qđ sat est. Hęc autem auaritia cupiditas est, cupiditas porro improba voluntas est. Ergo improba voluntas malorū oīm causa est. Quę si secūdam naturā esset, conseruaret vtiq; naturā, nec ei perniciofa esset, & ideo non esset improba. Vnde colligitur radicem omnium malorum nō esse secundum naturam, quod sufficit aduersus omnes qui volunt accusare naturas. Tu autem si huius radicis causam requiris, quomodo erit ista radix omnium malorum? Illa enim erit, quę causa huius est, quam cum inueneris, ut dixi, etiam ipsius causam quęsiturus es, & quęrendi nullum habebis modū. Sed quę tandem esse poterit ante voluntatem causa voluntatis? Aut enim & ipsa voluntas est, & a radice ista voluntatis non receditur: aut non est voluntas, & peccatum nullum habet. Aut igitur ipsa volūtas est prima causa peccandi, aut nullum peccatum est prima causa peccandi. Nec est cui recte imputetur peccatum nisi peccanti. Nō ergo est cui recte imputetur nisi volēti. Sed nescio cur aliud te quęrere libeat. Deinde quęcunq; illa causa est voluntatis, aut iusta profecto est, aut iniusta. Si iusta, quisquis ei obtemperauerit, non peccabit. Si iniusta, non ei obtemperet, & non peccabit. An forte violenta est & cogit inuitum? Num eadem totiens replicaturi sumus? Reminiscere superiorum, quę a nobis tā multa de peccato & voluntate libera dicta sunt. Sed si laboriosum est omnia mandare memorię, hoc breuissimū tene. Quęcunq; ista causa est volūtatıs, si nō ei potest resisti, sine peccato ei ceditur. Si autē potest, non ei cedatur, & non peccabitur. An forte fallit incautū? Ergo caueat ne fallatur. An tāta fallacia est, ut cauere omnino nō possit? Si ita est, nulla peccata sunt. Quis enim peccat in eo quod nullo modo cauere potest? Peccatur autem. Cauere igitur potest. Et tamen etiam per ignorantiam facta quędam improbantur, & corrigenda iudicantur, sicut in diuinis authoritatibus legimus. Ait enim Apostolus: Misericordiam consecutus sum, quia ignorans feci. Ait & Propheta: Delicta iuuentutis & ignorantię meę ne memineris. Sunt etiam necessitate facta improbanda, vbi vult homo recte facere, & non potest: nam vnde sunt illę voces. Non enim quod volo facio bonum, sed quod nolo malum, hoc ago. Et illud, Velle adiacet mihi, perficere autem bonum nō inuenio. Et illud: Caro concupiscit aduersus spiritum spiritus autem aduersus carnē. Hęc enim inuicem aduersantur, ut non ea quę vultis faciatis. Sed hęc omnia hominū sunt, ex illa mortis damnatione venientū: nam si nō est ista pœna hominis, sed natura, nulla ista peccata sunt.

L

1. Retracta.
cap. 9.

2. sent. dist.
41. ca. si autē

Etiam per i-
gnorantiā aut
necessitatē
admissa pū-
M tantum
interdum.
Cap. XVIII

1. Retracta.
cap. 9.
2. sen. dist.
28. ca. Quod
vero.
De natura &
gratia. c. 67.
1. Tim. 1.
Psalm. 24.
2. sen. dist. 36
ca. quod autē
& cap. illud
autem.
Roma. 7.

Gal. 5.

A sunt. Si enim nō receditur ab eo modo quo naturaliter factus est, ita ut melius esse non possit, ea quæ debet facit, cum hæc facit. Si autē bonus homo esset, aliter esset. Nunc autem quia ita est, nō est bonus, nec habet in potestate ut bonus sit: siue non videndo qualis esse debeat, siue videndo & non valendo esse, qualē debere esse se videt: pœnam istam esse quis dubitet? Omnis autem pœna si iusta est, peccati pœna est, & supplicium nominatur: si autem iniusta est pœna, quoniam pœnam esse nemo ambigit, iniusto aliquo dominante homini imposita est. Porro quia de omnipotētia dei & iustitia dubitare dementis est, iusta hæc pœna est, & pro peccato aliquo penditur. Non enim quisquam iniustus dominator aut surripere hominem potuit, velut ignorante deo: aut extorquere inuito, tanquā invalidiori, vel terredō vel configendo, ut hominē iniusta pœna cruciaret. Relinquitur ergo ut hæc iusta pœna de damnatione hominis veniat. Nec mirandum est, quod vel ignorando non habet arb. liberum voluntatis ad eligēdum quid recte faciat: vel resistente carnali consuetudine, quæ violentia mortalis successionis quodammodo naturaliter inoleuit, videat quid recte faciēdum sit, & velit, nec possit implere. Illa est enim peccati pœna iustissima, ut amittat unusquisque quo bene uti noluit, cum sine vlla posset difficultate, si vellet. Id est autem, ut qui sciens recte non facit, amittat scire quid rectum sit: & qui recte facere, cū posset, noluit, amittat posse cum velit. Nam sunt reuera omni peccati animæ duo ista pœnalia, ignorantia & difficultas. Ex ignorantia dehonestat error, ex difficultate cruciatus affligit. Sed approbare falsa pro veris, ut erret inuitus, & resistente atque torquēte dolore carnalis vinculi, non posse à libidinosis operibus temperare, nō est natura instituti hominis, sed pœna damnati. Cū autem de libera voluntate recte faciendi loquimur, de illa scilicet, in qua homo factus est, loquimur. Hic occurrit illa quæstio, quā inter se murmurantes homines rodere consueverunt, qui quodlibet aliud in peccando q̄ se accusare parati sunt. Dicunt enī, Si Adam & Eva peccauerūt, quid nos miseri fecimus, ut cum ignorantie cecitate, & difficultatis cruciatibus nasceremur, & primo erraremus, nesciētes quid nobis esset faciendū: deinde ubi nobis inciperēt aperiri præcepta iustitiæ, vellemus ea facere, & renitēte carnalis concupiscentiæ nescio qua necessitate non valeremus: Quibus breuiter respondetur ut quiescāt, & aduersus deum murmurare desistant. Recte enim fortasse quæreretur, si erroris & libidinis nullus hominū victor existeret. Cum vero ubique sit præsens, qui multis modis per creaturam sibi domino seruientem auersum vocet, doceat credentem, cōsoletur sperantem, diligentem exhortetur, cōntem adiuvet, exaudiat deprecantem, nō tibi deputatur ad culpā, quod inuitus ignoras, sed quod negligis quærere quod ignoras: neque illud quod vulnerata membra non colligis, sed quod volentem sanare cōtemnis: Ista tua propria peccata sunt. Nulli enim homini ablatū est scire vtiliter, quod inuitus ignoratur, * & humiliter cōfitemdam esse imbecillitatem, ut quærenti & cōfidenti ille subueniat, qui nec errat dum subuenit, nec laborat. Nam illud quod ignorans quisq; non recte facit, & quod recte volens facere non potest, ideo dicuntur peccata, quia de peccato illo liberæ voluntatis originem ducunt. Illud enim præcedens meruit ista sequentia: nam sicut linguam dicimus nō solum membrū, quod mouemus in ore dum loquimur, sed etiam illud quod huius membri motum con-

sequitur, id est, formam tenoremq; verborū, secundum quem modū dicitur alia lingua Græca, alia Latina: sic non solū peccatum illud dicimus quod proprie vocatur peccatum, libera enim voluntate & ab sciente cōmittitur, sed etiam illud quod iam de huius supplicio consequatur necesse est. Sic etiam ipsam naturā aliter dicimus, cum proprie loquimur naturam hominis, in qua primū in suo genere inculpabilis factus est, aliter istā, in qua ex illius damnati pœna, & mortales, & ignari, & carni subditi nascimur. Iuxta quē modum dicit Apostolus: Fuimus enim & nos naturaliter filij iræ, sicut & ceteri.

Ut autem de illo primo coniugio, & cum ignorantia, & cum difficultate, & cum mortalitate nascamur, quoniam illi cū peccauissent, & in errorem, & in erumnā, & in mortē præcipitati sunt, rerum moderatori summo deo iustissime placuit: ut & in ortu hominis originaliter appareret iustitia puniētis, & in proectu misericordia liberantis. Non enim damnato primo homini sic adempta est beatitudo, ut etiam scēditas adimeretur. Poterat enim & de prole eius, quāuis carnali & mortali, aliquod in suo genere fieri decus ornamentumq; terrarum. Iam vero ut meliores gigneret quā ipse esset, non erat æquitatis: sed ex conuersione ad deum ut vinceret quisq; supplicium, quod origo eius ex auersione meruerat, non solum volentem non prohiberi, sed etiam adiuuari oportebat: sic enim rerū creator ostendit, quanta facilitate potuisset homo, si voluisset, retinere quod factus est, cum proles eius potuit etiā superare quod nata est. Deinde si vna anima facta est, ex qua omnium hoīm animæ trahuntur nascentiū, quis potest dicere non se peccasse, cum primus ille peccauit? Si autem singillatim fiunt in vno quoq; nascētium, nō est peruersum, imō conuenientissimum & ordinatissimum apparet, ut malum meritū prioris, natura sequentis sit: & bonū meritū sequentis, natura prioris sit. Quid enim indignum, si etiam sic voluit creator ostendere, vsque adeo excellere creaturis corporeis animæ dignitatem, ut ab eo gradu possit esse ortus alterius, ad quem alterius perductus est occasus? Nam cum ad ignorantiam difficultatemq; perueniret illa peccatrix, ideo pœna recte dicitur, quia melior ante hæc pœnā fuit. Si ergo altera talis esse cœpit, nō solum ante peccatum, sed ante omnem vitam suam, qualis alia post vitā culpabilem facta est, non paruum bonum habet, vnde conditori suo gratias agat: quia ipse ortus eius & inchoatio quouis perfecto corpore est melior. Non enim mediocria bona sunt, non solum quod anima est, qua natura iam omne corpus præcedit, sed etiam quod facultatem habet, ut adiuvante creatore seipsam excolat, & pio studio possit omnes acquirere & capere virtutes, per quas & à difficultate cruciante, & ab ignorantia cæcante liberetur. Quod si ita est, non erit nascentibus animis ignorantia & difficultas supplicium peccati, sed proficiendi admonitio & perfectionis exordium. Nō enim ante omne meritum boni operis parū est accepisse naturale iudicium, quo sapientiā præponat errori, & quietem difficultati, ut ad hæc non nascendo, sed studendo perueniat. Quod si agere noluerit, peccati rea iure tenebitur, tanquam quæ non bene vta sit ea facultate quam accepit. Quanquam enim in ignorantia & difficultate nata sit, non tamen ad permanendum in eo quod nata est, aliqua necessitate comprimitur: neque omnino potuit, nisi deus omnipotens esset etiam talium creator animarum, quas & non dilectus ipse faciat, & diligens eas reficiat, & dilectus ipse perficiat: qui & nō existēti-

Eph. i.
Quo peccatū
originis
demanarit
ad posteros.
Cap. XX.

1. recta. 9.
3. sc. dif. 15. v.
tradit.

Quo Adam
& Eug pecca-
ta hānōstra
Cap. XIX.

* al. quærere
q̄ ignorat
inuitus.

C bus præstat ut sint, & amantibus eum à quo sunt, præstat ut beatæ sint. Si vero in dei aliquo secreto iam existentes animæ mittuntur ad inspiranda & regenda corpora singulorum quorumque nascentium, ad hoc utique mittuntur officium, ut corpus quod de pœna peccati, hoc est, de mortalitate primi hominis nascitur, bene administrando, id est, castigando per virtutes, & ordinatissime atque legitime seruituti subiiciendo, & ipsi comparent ordine atque tempore opportuno celestis incorruptionis locum. Quæ cum introeunt in hæc vitam, subeuntque gestanda membra mortalia, subeant etiam necesse est & obliuionē vitæ prioris, & præsentis laborem: unde illa ignorantia & difficultas cōsequitur, quod in primo homine supplicium mortalitatis fuit, ad animi expendendam miseriam: in istis autem ianua ministerij ad reparandam corporis incorruptionem. Nam hoc quoque modo non dicuntur ista peccata, nisi quia caro de propagine veniens peccatoris, venientibus ad se animis hanc ignorantiam & difficultatem facit, quæ neque his neque creatori tāquam culpanda tribuatur. Dedit enim ille & facultatem bene operandi in laboriosis officiis, & viam fidei in obliuionis cæcitate. Indicium illud vel maxime, quod anima omnis & quærendum esse concedit quod inutiliter nescit, & perseueranter in officiosis laboribus enitendū ad euincendam recte faciendi difficultatem, & opem à creatore implorandam: ut conantem adiuuet, qui vel extrinsecus lege, vel in intimis cordis allocutione conandum esse præcepit, & præparat ciuitatis beatissimæ gloriam triumphantibus de illo, qui primum hominē ad istam miseriam perduxit victum pessima suasionē: quam miseriam isti suscipiunt ad eum vincendum opprima fide: nō enim parvæ gloriæ militia est diabolū vincere eodem suscepto supplicio, quo se lille hominē victum perduxisse gloriatur. Quisquis autē hoc istius vitæ captus amore neglexerit, nullo pacto iuste flagitiū desertionis suæ regis imperio deputabit: sed erit potius sub omnium domino in eius partibus ordinatus, cuius turpe stipendium ut castra sua desereret, adamavit. Si autem alibi animæ constitutæ nō mittuntur à domino deo, sed sua sponte ad inhabitanda corpora veniunt, facile est iam hoc videre, quicquid ignorantie difficultatisque secutum fuerit earum propriam voluntatem, nullo modo creatorē hinc esse culpandum: quādoquidem etiam si eas ipse misisset, quibus etiam in ipsa ignorantia & difficultate liberam voluntatem petendi, & quærendi & conandi non abstulit, daturus petentibus, demonstraturus quærentibus, pulsantibus aperturus, omnino extra culpam esset. Hanc enim ignorantiā & difficultatem studiosis & beneuolis euincendam, ad coronam gloriæ valere præstaret, negligentibus autē & peccata sua de infirmitate defendere volentibus, non ipsam ignorantiam difficultatēque pro crimine obiceret: sed quia in eis potius permanere, quā studio quærendi atque discendi, & humilitate confitendi atque orandi, ad veritatem ac facilitatem peruenire voluerunt, iusto supplicio vindicaret. Harum autem quatuor de anima sententiarum, utrum de propagine veniant, an in singulis quibusque nascentibus novæ fiāt, an in corpora nascentium iam alicubi existentes, vel mittantur diuinitus, vel inde, sua sponte labantur, nullam temere affirmare oportebit. Aut enim nōdum ista questio à diuinorum librorū catholicis tractatoribus pro merito suæ obscuritatis & perplexitatis euoluta atque illustrata est: aut si iam factū est, nondum in manus nostras hu-

iuscemodi literæ peruenierunt. Tantum assit fides, nihil de substantia creatoris falsum indignumque sentiēdi. Ad illum enim tendimus itinere pietatis. Si ergo aliud de illo senserimus quā est, intētio nostra non in beatitatem sed in vanitatem nos ire cōpellet. De creatura vero si quid aliter quā sese habet senserimus, dummodo non id pro cognito perceptoque teneamus, nullū periculum est. Non enim ad creaturā iubemur tendere ut efficiamur beati, sed ad ipsum creatorem: de quo si aliud quā oportet, ac sese res habet, nobis persuadetur, perniciosissimo errore decipimur. Ad hoc enim pergendo, quod aut non est, aut si est, non facit beatos, ad beatam vitam nullus peruenire potest. Sed ad cōtemplandā veritatis æternitatem, ut ea perfrui ei; inhærere valeamus, infirmitati nostræ via de tēporalibus procurata est, ut quātum itineri sufficit ad æterna tendentium, præterita & futura credamus. Quæ fidei disciplina, ut autoritate præpolleat, diuina misericordia gubernatur. Præsentia verō, quantum ad creaturam pertinet, in corporis & animi mobilitate & mutabilitate, quasi transeuntia sentiuntur. In quibus quicquid non experimur, cognitione qualicunque tenere non possumus. Quæcunque ergo nobis de quibuscunque creaturis vel præterita vel futura diuina autoritate credenda narrantur, quanuis partim priusquā ea sentire potuerimus præterierint, partim nōdum in nostros sensus peruenierint, tamen quia plurimum valent ad roborandam spem nostrā, & exhortandam dilectionem, dum nobis cōmendant per ordinatissimam seriem temporū, quā non negligat liberationem nostram deus, sine vlla dubitatione credenda sunt. Sed quisquis error personam sibi diuinæ autoritatis assumit, ea maxime ratione refellitur, si aut aliquam vel mutabilem speciē præter creaturam dei, aut aliquam mutabilem speciē in substantia dei credere aut affirmare cōvincitur: eamque substantiā dei vel plus vel minus quā trinitatē esse cōtendit: cui trinitati pie sobrieque intelligēdæ, omnis excubat vigilantia Christiana, & omnis eius prouectus intenditur. De cuius trinitatis vnitatem & æqualitatem, & singularum in ea personarum quadam proprietate, non hic locus est disserendi. Nam cōmemorare quædā de dño deo auctore, & formatore, & ordinatore rerum omnium, quæ ad saluberrimam fidem pertineant, & quibus lactēs atque à terrenis in cœlestia sese attollere incipiens, vtiliter adminiculetur intētio, & factū facillimū, & à plerisque iam factitatum est. Pertractare autem istam totā, atque ita versare quæstionem, ut perspicuæ rationi quantum in hac vita datur, omnis humana intelligentia subiugetur: nō modo eloquio, sed ne cogitatione quidē, vel cuiquā hominū, vel certe nobis satis expeditum & facile aggrediendum videri potest. Nunc ergo, ut quod instituiamus, quātum adiuuamur, & quantum sinimur peragamus. Quæcunque nobis, quantum ad creaturam pertinet, vel narratur præterita, vel prænunciantur futura, quæ ad commendandam valeant integram religionem, excitando nos ad sincerissimam dilectionē dei & proximi, sine dubitatione credenda sunt. Aduersus incredulos autem hætenus defendenda, ut vel mole autoritatis infidelitas eorū obteratur, vel eis ostendatur quātū potest, primo quā nō sit stultū talia credere, deinde quā sit stultū talia non credere. Veruntamen falsam doctrinam nō tā de præteritis & futuris, quā de præsentibus, & maxime de incommutabilibus oportet refellere, & quantum datur perspicua ratione cōvincere. Sanē in miseria tēporalium, inquisitioni præteritorū futurorum expectatio præferenda

A praeferenda est. Quandoquidem etiam in diuinis libris ea quae praeterita narratur, vel praefiguratione futurorum, vel pollicitationem vel testificationem praese gerunt. Et reuera in iis etiam, quae ad hanc vitam pertinent prosperis aduersisque rebus quid quisque fuerit, non satis curat. In id vero quod futurum speratur, sese omnis curatum esse agglomerat. Nescio quo quippe intimo naturali sensu, ea quae nobis acciderunt, quoniam transacta sunt, sic habetur ad momentum felicitatis & miseriae, quasi nunquam accidissent. Quid igitur mihi obest, si esse quando coeperim nescio, cum esse me nouerim, nec futurum esse desperem? Non enim in praeterita me attendo, ut tanquam errorem perniciosissimum verear, si aliter de iis sensero quam fuerint: sed in id quod futurum sum, cursum dirigo duce misericordia conditoris mei. De hoc igitur quod futurum sum, & de illo apud quem futurum sum, si aliter quam veritas sese habet credidero aut sensero, vehementer cauendus est error: ne mihi aut necessaria non praeparem, aut ad eum ipsum finem propositi mei, dum aliud pro alio mihi videtur, peruenire non possim. Quamobrem sicut ad comparandam vestem nihil mihi obesset, si praeterita hyemis oblitus essem, obesset autem si futurum frigus imminere non crederem. Ita nihil oberit animae meae si oblita est, quid forte pertulerit, si modo diligenter aduertat & teneat quod se deinceps parare moneatur. Et sicut, verbi gratia, Romam nauiganti nihil noceret si excidisset animo, a quo littore nauem soluerit, dum tamen ab eo loco ubi esset non ignoraret quod proram dirigeret: nihil autem prodesset meminisse littoris, unde iter exorsus est, si de Romano portu falsum aliquid existimans, in saxa incidisset. Ita neque si non tenuero initium temporis vitae meae, quicquam mihi oberit scienti quo siue requiescam: nec prodesset aliquid illa siue memoria siue coniectura inchoatae vitae, si de ipso deo, qui vnus laborum animae finis est, aliter quam dignum est opinatus, in scopulos errorum irruerem. Nec iste sermo ad id valuerit, ut quisquam nos prohibere arbitretur, ne quaerant qui potuerint secundum scripturas diuinitus inspiratas, utrum anima de anima propageatur, an suo cuique animanti singulae in ipso fiant, an ad regendum animandumque corpus diuino nutu alicunde mittantur, vel propria voluntate se insinuent: si vel alicuius expediendae necessariae quaestionis ratio flagitat ista considerare atque discutere, vel a rebus magis necessariis oculum ad haec quaerenda & differenda conceditur. Verum ad id potius ista dixerim, ne quis in re tali vel temere succenseat ei qui suae opinionum humaniore fortasse dubitatione non cedit: aut etiam si quid hinc certi quisquam & liquidi comprehendit, ideo putet alium spem perdidisse futurorum, quia praeterita exorsa non recolat. Quoquo modo autem se istud habeat, siue omnino omittendum, siue nunc differendum, & alias considerandum sit, praesens tamen quaestio non impeditur, quo minus appareat integerrima, & iustissima, & inconcussa atque incomutabili maiestate & substantia creatoris, supplicia peccatorum suorum animas luere: quae peccata, ut iam diu disseruimus, non nisi propriae voluntati earum tribuenda sunt, nec vlla vltior peccatorum causa quaerenda. Ignorantia vero & difficultas si naturalis est, inde incipit anima proficere, & ad cognitionem & requiem donec in ea perficiatur vita beata promoueri. Quae profectum in studiis optimis atque pietate, quorum facultas ei non negata est, si propria voluntate neglexerit, iuste in grauiorem quam iam poenalis est ignorantiae difficultatemque praecipitatur, decet.

Tomus primus.

tissimo & conuenientissimo rerum moderamine in inferioribus ordinante. Non enim quod naturaliter nescit, & naturaliter non potest, hoc animae deputatur in reatum: sed quod scire non studuit, & quod dignam facilitati comparandae ad recte faciendum operam non dedit. Loqui enim non nosse atque non posse, infanti naturale est: quae ignorantia difficultasque sermonis non modo inculpabilis sub grammaticorum legibus, sed etiam humanis affectibus blanda & grata est. Non enim vlllo vitio illam facultatem comparare neglexit, aut vlllo vitio quam comparauerat amisit. Itaque si nobis in eloquentia esset beatitudo constituta, atque ita crimini duceretur cum peccatur in linguae sonis, quemadmodum cum peccatur in actibus vitae nullius vitio argueretur infantia, quod ab ea esset exorsus ad consequendam eloquentiam, sed plane merito damneretur, si suae voluntatis perueritate vel ad eam recidisset, vel in ea remansisset. Sic etiam & nunc, si ignorantia veri, & difficultas recti naturalis est homini, unde incipiat in sapientiae quietis beatitudinem surgere, nullus hanc ex initio naturali recte arguit. Sed si proficere noluerit, aut a profectu retrorsum relabi voluerit, iure meritoque poenas luet. Creator vero eius ubique laudatur, vel quod ea ab ipsis exordiis ad summi boni capacitatem inchoauerit, vel quod eius profectum adiuuet, vel quod impleat proficientem atque perficiat: vel quod peccantem, id est, aut ab initiis suis sese ad perfectionem attollere recusantem, aut iam ex profectu aliquo relabentem, iustissima damnatione pro meritis ordinat. Non enim propterea malam creauit, quia nondum tanta est, quanta ut proficendo esse posset accepit: cum eius exordio perfectiones omnes corporum longe inferiores sint, quas tamen in suo genere laudabiles esse iudicat, quisquis de rebus sanctissime iudicat. Quod ergo ignorat quid sibi agendum sit, ex eo est quod nondum accepit: sed hoc quoque accipiet, si hoc quod accepit, bene vasa fuerit. Accepit autem ut pie & diligenter quaerat si vult. Et quod agnoscens quid sibi agendum sit, non continuo valet implere, hoc quoque nondum accepit: praecessit enim quaedam pars eius sublimior ad sentiendum quod recte faciat bonum: sed quaedam tardior atque carnalis non consequenter in sententiam ducitur: ut ex ipsa difficultate admoneatur eundem implorare adiutorem perfectionis suae, quem inchoationis sentit auctorem: ut ex hoc ei fiat charior, dum non suis viribus, sed cuius bonitate habet ut sit, eius misericordia subleuatur ut beata sit. Quanto autem charior illi est a quo est, tanto in eo firmiter acquiescit, & tanto vberius aeternitate eius perfruitur. Si enim arboris nouellum & rude virgultum nullo modo recte sterile dicimus, quanuis aliquot aestates sine fructibus transierit, donec opportuno tempore expromat feracitatem suam: cur non author animae debita pietate laudetur, si ei tale tribuit exordium, ut studendo ac proficiendo ad frugem sapientiae iustitiaeque perueniat, tantumque illi praestitit dignitatis, ut in eius etiam potestate poneret, si vellet ad beatitudinem tendere? Huic autem disputationi obici ab imperitis solet quaedam calumnia de mortibus paruulorum, & de quibusdam cruciatibus corporis, quibus eos saepe videmus affligi. Dicunt enim, Quid opus erat, ut nasceretur, qui antequam iniret vllum vitae meritum, excessit e vita? Aut qualis in futuro iudicio deputabitur, cui neque inter iustos locus est, quoniam nihil recte fecit, neque inter malos, quoniam nihil peccauit? Quibus respondetur, Ad vniuersitatis complexum, & totius creaturae vel per locos vel per tempora ordinatissimam connexionem, non posse super-

v iij fluo

Quando ex-
cuset ignoran-
tia. Cap.
XXII.

Cur infantes
& innocentes
hic affligan-
tur. Cap.
XXIII.

G fluo creari qualemcumq; hominem, vbi folium arboris nullum superfluo creatur. Sed sane superfluo quari de meritis eius qui nihil meruerit. Non enim metuendum est ne vita esse potuerit media quaedam inter recte factum atq; peccatum: & sententia iudicis media esse non possit inter praemium atq; supplicium. Quo loco etiam illud perscrutari homines solent. Sacramentum baptismi Christi quid paruulis prosit, cum eo accepto plerumq; moriuntur, priusquam ex eo quicquam cognoscere potuerunt. Qua in re satis pie recteq; creditur prodesse parvulo eorum fide, a quibus consecrandus offertur. Et hoc ecclesiae commendat saluberrima autoritas, vt ex eo quisq; sentiat quid sibi prosit fides sua, quando in aliorum quoq; beneficium, qui propriam nondum habent, potest aliena comodari. [†] Quid enim filio viduae profuit fides sua, quam vtiq; mortuus non habebat, cui tamen profuit matris vt resurgeret? Quanto ergo potius fides aliena potest consulere parvulo, cui sua perfidia non potest imputari? De cruciatibus autem corporis, quibus affliguntur paruuli quorum per aetatem nulla peccata sunt, si animae quibus animantur, non priusquam ipsi homines esse coeperunt, maior querela & quasi misericors deponi solet cum dicitur. Quid mali fecerunt vt ista paterentur? Quasi possit esse innocentiae meritum, antequam quisque aliquid nocere possit. Cum autem boni aliquid operatur deus in emendatione maiorum, cum paruulorum suorum qui eis chari sunt, doloribus ac mortibus flagellantur: cur ista non fiant: quando cum transierint pro non factis erunt in quibus facta sunt: propter quos autem facta sunt, aut meliores erunt, si temporalibus incommodis emendatis, rectius elegerint viuere: aut excusationem in futuri iudicii supplicio non habebunt, si vitae huius angoribus ad aeternam vitam desiderium conuertere noluerint? Quis autem nouit quid paruulis, de quorum cruciatibus duritia maiorum contunditur, aut exercetur fides, aut misericordia probatur. Quis ergo nouit quid ipsis paruulis in secreto iudiciorum suorum bonae compensationis reseruet deus? Qui quanquam nihil recte fecerint, tamen nec peccantes aliquid ista perpeSSI sunt. Non enim frustra etiam infantes illos, qui cum dominus Iesus Christus necandus ab Herode quaereretur occisi sunt, in honore martyrum receptos commendat ecclesia, quanquam isti calumniosi, & talium quaestionum studiosissimi examinatores, sed loquacissimi ventilatores, etiam de pecorum doloribus & laboribus solent minus eruditorum sollicitare fidem, cum dicunt: Quid etiam pecora vel meruerunt mali, vt tanta patiantur incommoda: vel sperant boni, quia tantis exercentur incommodis? Sed hec dicunt vel sentiunt, quia iniquissime de rebus existimant, qui cum summum bonum quod & quantum sit aspicere nequeant, talia volunt esse omnia, quale putant esse summum bonum: praeter enim summa corpora quae coelestia sunt, minusque corruptioni subiacent, summum bonum cogitare non possunt: ideoque inordinatissime flagitant, vt nec mortem nec ullam corruptionem patiantur corpora bestiarum, quasi non sint mortalia cum sint infima: aut ideo mala sint, quia sunt coelestia meliora. Dolor autem quem bestiae sentiunt, animarum etiam bestialium vim quandam in suo genere mirabilem laudabilemque commendat. Hoc ipso enim satis apparet in regendis animandisque suis corporibus, quam sint appetentes unitatis. Quid est enim aliud dolor, nisi quidam sensus diuisionis vel corruptionis impatiens? Vnde luce clarius apparet quam sit illa anima in sui

corporis vniuersitate auida unitatis & tenax, quae nec libenter, nec indifferenter, sed potius renitenter & reluctanter intenditur in eam passionem corporis sui, per quam eius unitate atque integritatem labefactari moleste accipit. Non ergo apparet quantus inferioribus creaturis animalibus esset appetitus unitatis, nisi dolore bestiarum. Quod si non apparet minus quam opus esset admoneremur in [†] illa summa & ineffabili unitate creatoris esse omnia ista constituta. Et reuera si pie ac diligenter attendas, omnis creaturae species & motus, qui in animi humani considerationem cadit, eruditionem nostram loquitur, diuersis motibus & affectionibus, quasi quadam varietate linguarum, vndiq; clamans atque increpans cognoscendum esse creatorem. Nulla enim res est earum, quae nec dolore, nec voluptatem sentiunt, quae non aliqua unitate decus proprii generis assequatur, vel omnino naturae suae qualicumq; stabilitate. Nulla item res est earum, quae vel doloris molestias, vel blanditias sentiunt voluptatis, quae non in eo ipso quod dolorem fugit, voluptatemq; appetit, diremptione se fugere unitatemq; appetere fateatur. Inq; ipsis rationalibus animis omnis appetitus cognitionis, quae illa natura letatur, & ad unitatem refert omne quod percipit, & in errore nihil fugit aliud quam incomprehensibili ambiguitate confundi. Omne autem ambiguum vnde molestum est, nisi quia certam non habet unitatem: Ex quo apparet omnia, siue cum offendunt vel offenduntur, siue cum delectant vel delectantur, unitatem insinuare atq; praedicare creatoris. Si autem ignorantia & difficultas, a quibus istam vitam necesse est incipere, non sunt animis naturales, restat vt aut officio susceptae sint, aut irrogatae supplicio. De quibus iam satis esse arbitror disputatum. Quapropter ipse primus homo qualis factus sit, magis querendum est, quam quomodo eius posteritas propagata sit. Multum enim sibi videntur acute proponere quaestionem qui dicunt. Si sapiens factus est primus homo cur seductus est? Si autem stultus factus est, quomodo non est deus author vitiorum, cum sit stultitia maximum vitium? Quasi vero natura humana praeter stultitiam & sapientiam nullam mediam recipiat affectionem, quae nec stultitia nec sapientia dici possit. Tunc enim homo incipit aut stultus esse aut sapiens, vt alterum horum necessario appelletur, cum iam posset nisi negligenter habere sapientiam, vt vitiosa stultitiae sit voluntas rea. Non enim quisquam ita desipit, vt stultum appellet infantem, quanuis sit absurdior si velit appellare sapientem. Vt ergo infans nec stultus nec sapiens dici potest, quanuis iam homo sit: ex quo apparet naturam hominis recipere aliquid medium, quod neque stultitiam neque sapientiam recte vocaueris: ita etiam si quisquam tali affectione animatus esset, qualem habent illi qui per negligentiam sapientia carent, nemo eum stultum recte diceret, quem non vitio sed natura talem videret. Est enim stultitia rerum appetendarum & vitandarum non quaelibet, sed vitiosa ignorantia. Vnde neq; animal irrationale stultum dicimus, quia non accepit vt sapiens esse posset. Appellamus tamen plerumq; ex similitudine aliquid non proprium. Nam & caecitas cum maximam vitiū sit oculorum, non tamen in catulis nascentibus vitiū est, nec proprie caecitas dici potest. Si ergo ita factus est homo, vt quanuis sapiens nondum esset, praecipuum tamen posset accipere, cui vtiq; obtemperare deberet: nec illud iam mirum est, quod seduci potuit: nec illud iniustum, quod praecipio non obtemperans poenas luit: nec creator eius

Dee. 5. dist.
4. cap. illud.

† al. habent
potestatem, co-
moda sit.

De origine
an. ad Hier.
ronimum.
ca. 17.

Matth. 2.

De origine
an. ad Hier.
cap. 14.

Dolor qd sit

† al. ab.

Mediū quid-
da inter sa-
pientiam &
stultitiam.
Ca. XXIII

Stultitia qd.

A eius author vitiū est, quia non habere sapientiam nondum erat vitium hominis, si nondum ut habere posset acceperat. Sed tamen habebat aliquid, quo si bene uti vellet, ad id quod non habebat ascenderet. Aliud est enim esse rationalem, aliud esse sapientem. Ratione fit quisque præcepti capax, cui fidem debet, ut quod præcipitur faciat. Sicut autem natura rationis præceptum capit, sic præcepti observatio sapientiam. Quod est autem natura ad capiendum præceptum, hoc est voluntas ad observandum. Et sicut rationalis natura tamquam meritum est præcepti accipiendi, sic præcepti observatio meritum est accipiendæ sapientiæ. Ex quo autem incipit homo præcepti esse capax, ex illo incipit posse peccare. Duobus autem modis peccat antequam fiat sapiens. Si autem se non accommodet ad accipiendum præceptum, aut cum acceperit non observet. Sapiens autem peccat, si se auerterit à sapientia. Sicut enim præceptum non est ab illo cui præcipitur, sed ab illo qui præcipit: sic sapientia non est ab illo qui illuminatur, sed ab illo qui illuminat. Quid ergo est unde non laudandus sit ho-

B minis creator? Bonum est enim aliquid homo & melius quam pecus, ex eo quod est præcepti capax. Et hoc melius, cum præceptum iam cepit. Rursus hoc melius, cum præcepto paruit. Et his omnibus melius, cum æterno lumine sapientiæ beatus est. Peccatum autem malum est in negligentia, vel ad capiendum præceptum, vel ad observandum, vel ad custodiendam contemplationem sapientiæ. Ex quo intelligitur, etiam si sapiens primus homo factus est, potuit tamen seduci. † Quod peccatum cum esset in libero arbitrio, iusta divina lege poena consecuta est. Ita dicit etiam Apostolus Paulus, dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt. Superbia enim auertit à sapientia. Aversionem autem stultitia consequitur. Stultitia quippe cæcitas quædam est, sicut idem dicit, Et obscuratum est insipiens cor eorum. Unde autem hæc obscuratio, nisi ex auersione à lumine sapientiæ? Unde autem hæc auersio, nisi dum ille cui bonum est deus, sibi ipse vult esse bonum suum, sicuti sibi est deus? Itaque ad meipsum, inquit, conturbata est anima mea. Et, Gustate, & eritis sicut dii. Turbat autem considerantes, quod ita querunt. Stultitiæ primus homo recessit à deo, an recedendo stultus factus est? Quia si responderis eum stultitiæ recessisse à sapientia, videbitur stultus fuisse antequam recederet à sapientia, ut stultitia illi causa esset recedendi. Item si responderis eum recedendo stultum esse factum, querunt utrum stulte, an sapienter fecerit quod recesserit. Si enim sapienter fecit, recte fecit, nihilque peccavit: si stulte, iam erat, inquiunt, in eo stultitia, qua factum est ut recederet. Non enim stulte aliquid sine stultitia facere poterat. Ex quo apparet esse quiddam medium, quo ad stultitiam à sapientia transitur, quod neque stulte neque sapienter factum dici potest, quod ab hominibus in hac vita constitutis non nisi ex contrario datur intelligi. Sicut enim nullus mortalium fit sapiens, nisi à stultitia ad sapientiam transeat: ipse autem transitus si stulte fit, non utique bene fit, quod demertissimum est dicere: si autem sapienter fit, iam erat sapientia in homine antequam transiret ad sapientiam, quod nihilominus absurdum est. Ex quo intelligitur esse medium, quod neutrum dici possit. Ita & ex arce sapientiæ, ut ad stultitiā primus homo transiret, nec stultus, nec sapiens transitus ille fuit. Velut in somno & vigiliis, neque id est dormire quod obdormiscere, neque id est vigilare quod expersilci, sed transitus quidam ex altero in alterum. Verū hoc interest, quod sine volun-

tate plerumque ista fiunt: illa autem nunquam nisi per voluntatem, unde iustissime retributiones consequuntur.

Sed quia voluntatem non allicit ad faciendum quodlibet, nisi aliquid visum: quid autem quisque vel sumat vel respuat, est in potestate: sed quo viso tangatur, nulla potestas est: fatendum est & ex superioribus & ex inferioribus visis animum tangi, ut rationalis substantia ex utroque sumat quod voluerit, & ex merito sumendi vel miseria vel beatitas subsequatur. Velut in paradiso visum ex superioribus, præceptum dei: visum ex inferioribus, suggestio serpentis. Nam neque quid sibi præciperetur à domino, neque quid à serpente suggereretur, fuit in hominis potestate. Quam sit autem liberum, & ab omnibus difficultatis vinculis expeditum, in ipsa sapientiæ sanitate constituto, non cedere visis inferioris illecebræ, vel hinc intelligi potest, quod etiam stulti ea superant ad sapientiam transitori, etiam cum molestia cærendi perniciosarum consuetudinū pestilentiola dulcedine. Quæri autem hoc loco potest, si homini præsto fuerint ex utraque parte visa, vnum ex præcepto dei, alterum ex suggestionem serpentis, unde ipsi diabolo suggestum sit appetendæ impietatis consilium, quo de sublimibus sedibus laberetur. Si enim nullo viso tangeretur, non eligeret facere quod fecit: nam si non ei aliquid venisset in mentem, nullo modo intentionem converterisset in nefas. Unde igitur illi venit in mentem, quicquid illud est quod venit in mentem, ut ea moliretur quibus ex bono angelo diabolus fieret? Qui enim vult, profecto aliquid vult: quod nisi aut extrinsecus per sensum corporis admoneatur, aut occultis modis in mentem veniat, velle non potest. Discernenda igitur sunt genera visorum, quorum vnum est quod proficiscitur à voluntate suadentis, quale illud est diaboli, cui homo consentiendo peccavit: alterum à subiacentibus rebus vel intentioni animi, vel sensibus corporis. Intentioni animi subiacer, excepta incommutabilitate trinitatis: quæ quidem non subiacer, sed eminet potius. Subiacer ergo intentioni animi prius ipse animus, unde nos etiam vivere sentimus: deinde corpus quod administrat, unde ad quodlibet operandum membrum quod opus est cum opus est movet. Subiacent autem sensui corporis quæcunque corporea. Ut autem in contemplatione luminis sapientiæ, quæ utique animus non est, nam incommutabilis est, etiam seipsum qui est commutabilis animus intueatur, & sibi ipse quodammodo veniat in mentem, non fit nisi differentia qua non est quod deus, & tamen aliquid est quod possit placere post deum. Melior est autem cum obliuiscitur sui præ charitate incommutabilis dei, vel seipsum penitus in illius comparatione cõtēpnit. Si autem tanquam obuius placet sibi ad peruersè imitandum deum, ut potestate sua frui velit, tato fit minor, quanto se cupit esse maiorem. Et hoc est initium omnis peccati superbia, & initium superbix hominis apostatare à deo. Superbiæ autem diaboli accessit malevolentissima invidia, ut hanc superbiam homini persuaderet, per quam sentiebat se esse damnatum. Unde factum est, ut poena hominem susciperet emendatoria potius quam interfectoria, ut cui se diabolus ad imitationem superbix præbuerat, ei se dominus ad imitationem humilitatis præberet, per quem nobis æterna vita promittitur: ut prærogato nobis Christi sanguine, post labores miserasque inestabiles, tanta charitate liberatori nostro inhæreamus, & tanta eius in eum claritate rapiamur, ut nulla nos visa ex inferioribus à cōspectu superiore detorqueant: quanquam & si aliquid huic in-

Non sentit: non est in nobis, sed non assenti-ri est. Cap. XXV.

Genera visorum.

Ecclesia. 10.

G huic intentioni nostræ suggereretur ab appetitu inferiorum, sempiterna nos diaboli damnatio cruciatuq; reuocarent. Tanta est autem pulchritudo iustitiæ, tanta iucunditas lucis æternæ, hoc est, incommutabilis veritatis, atque sapientiæ, ut etiam si non liceret amplius in ea manere, quàm vnus dici mora, propter hoc solū innumerabiles anni huius vitæ pleni delitiis & circumfluentia temporalium bonorum rectè meritoque contemnerentur. Non enim falso aut paruo affectu dictum est: Quoniam melior est dies vnus in atriis tuis super milia, quanquam & alio sensu possit intelligi, ut milia dierum in temporis mutabilitate intelligantur: vnus autem diei nomine incommutabilitas æternitatis vocetur. Nescio me aliquid prætermisisse, quod ex nostra responsione, quantum dominus præbere dignatus est, tuis interrogationibus desit: quanquam & si tibi aliquid occurrit, modus libri nos iam finem facere, & ab hac disputatione requiescere aliquando compellit.

Phil. 8.

**DIVI AVRE-
LII AVGVSTINI DE
VERA RELIGIONE
LIBER.**

Philosophi
de religione
qd senserint
Caput. I.

CVM OMNIS vitæ bonæ ac beatæ via in vera religione sit cōstituta, qua vnus deus colitur, & purgatissima pietate cognoscitur, principium naturarum omnium à quo omnis vniuersitas & inchoatur & perficitur & continetur, hinc euidentius error deprehenditur eorum populorū, qui multos deos colere quàm vnum verum deum & dominum omniū maluerunt, quod eorum sapientes, quos philosophos vocant, scholas habebant dissidentes & templa communia. Non enim vel populos vel sacerdotes latebat, de ipsorum deorum natura quàm diuersa sentirent, cum suam quisque opinionem publice profiteri non formidaret, atq; omnibus si posset persuadere moliretur, omnes tamen cum sectatoribus suis diuersa & aduersa sentientibus, ad sacra communia nullo prohibente veniebant. Non nunc agitur quis eorum verius senserit, sed certe illud satis quantū mihi videtur apparet, aliud eos in religione suscepisse cum populo, & aliud eodem ipso populo audiente defendisse priuatim. Socrates tamē audacior cæteris fuisse perhibetur, iurando per canem quemlibet & lapidem quemlibet, & quicquid iuraturus esset in promptu, & quasi ad manum occurrisset. Credo intelligebat qualiacumque opera naturæ, quæ administrante diuina prouidentia gignerentur, multo quàm hominum & quorumlibet opificū esse meliora, & ideo diuinis honoribus digniora quàm ea quæ in tēplis colebantur. Non quod vere lapis & canis essent colenda sapientibus, sed ut hoc modo intelligerent qui possent, tanta superstitione demersos esse homines, ut emergentibus hic esset tam turpis demonstrandus gradus: ad quem venire si pueret, viderent quanto magis pudendum esset in turpiore cōsistere. Simul & illos qui mundum istum visibilem, summum deum esse opinabantur, admonebat turpitudinis suæ, docens esse consequens, ut quilibet lapis tanquam summi dei particula iure coleretur. Quod si execrarentur, mutarent sententiam, &

De diis quid
Socrates
senserit.
Caput. II.

Mundus hic
pro deo ha-
bitus.

K vnum deum colerent, quem solū supra mentes nostras esse, & à quo omnem animam & totum istum mundū fabricatum esse constaret. Postea suauius ad legendum quàm potentius ad persuadendum scripsit Plato. Non enim sic nati erant listi, id est, Socrates & Plato, ut populorum suorum opinionē ad verum cultum veri dei à simulacrorum superstitione, atque ab huius mundi vanitate conuerterent. Itaque & ipse Socrates cum populo simulacra venerabatur, & post eius damnationem mortemq; nemo ausus est iurare per canem, nec appellare quemcunq; lapidem iouem, sed hæc tantummodo memoriæ literisq; mandare. Quod vtrum timore seueritatis, an aliqua cognitione temporum fecerint, iudicare non est meum. Illud tamen fidētissime dixerim, pace horum omnium qui eorum libros peruicaciter diligunt, Christianis temporibus quæ nam religio potissimum tenenda sit, & quæ ad veritatem ac beatitatem via est, non esse dubitandum. Si enim Plato ipse viueret, & me interrogātem non aspernaretur, vel potius si quis eius discipulus eo ipso tēpore quo vivebat, eum interrogaret: cum sibi ab illo persuaderetur, non corporeis oculis, sed pura mente veritatem videri, cui quæcunq; anima inhæsisset, eam beatam fieri atq; perfectam: ad quam percipiendam nihil magis impedire, quàm vitam libidinibus deditam & fallas imagines rerum sensibiliū, quæ nobis ab hoc sensibili mundo per corpus impressæ, varias opiniones erroresq; generarent: quamobrem sanandum esse animum ad intueandam incommutabilem rerum formam, & eodem modo semper se habentem, atque vndique sui similē pulchritudinem, nec distentam locis, nec tempore variatam, sed vnum atque idem omni ex parte seruantem, quam non crederent esse homines, cum ipsa vere summeq; sit: cætera nasci, occidere, fluere, labi, & tamen in quantum sunt, ab illo æterno deo per eius veritatem fabricata consistere: in quibus animæ tantum rationali & intellectuati datum est, ut eius æternitatis contemplatione perfruatur atque afficiatur, orneturq; ex ea, eternamq; vitam possit mereri. Sed dum nascentium atq; transeuntium rerum amore ac dolore sauciatur, & dedita consuetudini huius vitæ atque sensibus corporis, inanibus euanescent imaginibus, irridet eos qui dicunt esse aliquid, quod nec istis videatur oculis, nec vlllo phantasmate cogitetur, sed mente sola & intelligentia cerni queat. Cum hæc ergo à magistro sibi persuaderentur, si **M** ex eo quæreret ille discipulus, vtrum si quisquam existeret vir magnus atque diuinus, qui talia populis persuaderet credenda saltem, si percipere non valerent, aut si qui possent percipere, non prauis opinionibus multitudinis implicati, vulgaribus obrueretur erroribus, eum diuinis honoribus dignum iudicaret: responderet credo ille, non posse hoc ab homine fieri, nisi quem forte ipsa dei virtus atque sapiētia ab ipsa rerum natura exceptum, nec hominum magisterio sed intima illuminatione ab incunabilis illustratum, tanta honestaret gratia, tanta firmitate roboraret, tanta denique maiestate subueheret, ut omnia contemnendo quæ prauis homines cupiunt, & omnia perpetiendo quæ horrescunt, & omnia faciendo quæ mirantur, genus humanum ad tam salubrem fidem summo amore atque autoritate conuerteret. De honoribus vero eius frustra se consuli, cum facile possit existimari quantum honoris debeatur sapientiæ dei, qua gestante & gubernante ille pro vera salute generis humani, magnum aliquid propriū, & quod supra homines esset mereretur. Quæ si facta sunt, si

Per Iouem
lapidem.

Paganimitate
conuersi ad
Christum.
Caput. III.

Ex Platone.
L

Ioan. 1.

Matth. 6.

Gal. 6.

Luc. 14.

Matth. 5.

Luc. 6.

Luc. 17.

1. Cor. 4.

1. Ioan. 2.

A sunt, si iteris monumentisq; celebratur: si ab vna regione terrarum, in qua sola vnus colebatur deus, & vbi talem nasci oportebat, per totum orbem terrarum missi electi viri, virtutibus atque sermonibus diuini amoris incendia concitarunt, si confirmata saluberrima disciplina, illuminatas terras posteris reliquerunt. Et ne de præteritis loquar, quæ potest quisque non credere, si hodie per gentes populosq; prædicatur, In principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum, hoc erat in principio apud deum, Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Si ad hoc percipiendum, diligendum, perfruendum, vt anima fanetur, & tantæ luci hauriendæ mentis acies cõualescat, dicitur auaris, Nolite vobis condere thesauros in terra, vbi tinea & erugo exterminant, & vbi fures effodiunt & furatur: sed thesaurizate vobis thesauros in cœlo, vbi neque tinea neque rubigo exterminat, neque fures effodiunt, neque furantur: Vbi enim est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum. Dicitur luxuriosis, Qui seminat in carne, de carne metet corruptionem: qui seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. Dicitur superbis, Qui se exaltat humiliabitur, & qui se humiliat exaltabitur. Dicitur iracundis, Accepisti alapam, para alteram maxillam. Dicitur discordiosis, Diligite inimicos vestros & benefacite iis qui oderunt vos. Dicitur superstitiosis, Regnum dei intra vos est. Dicitur curiosis, Nolite querere quæ videntur, sed quæ non videntur: quæ enim videtur temporalia sunt, quæ autem non videntur æterna sunt. Postremo dicitur omnibus, Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt: Quoniã omne quod in mundo est, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & ambitio seculi. Si hæc per totum orbem iam populis leguntur, & cum veneratione libentissime audiuntur: si post tantum sanguinẽ, tantos ignes, tot crucez martyrum, tanto fertilius & vberius vsque ad Barbaras nationes ecclesiæ pullularunt: si tot iuuenum & virginum milia contemptium nuptias, casteq; viuientium iam nemo miratur. Quod cum fecisset Plato, vsque adeo peruersam temporum suorum timuit opinionem, vt perhibeatur sacrificasse naturæ, In naturam execratus, vt tanquam peccatum illud aboleretur: si hæc sic accipiuntur, vt quomodo antea talia disputare, sic nunc contra disputare monstruosum sit: si tali pollicitationi atque spõsioni per omnes terrarum partes, quas homines incolunt, sacra christiana traduntur: si hæc quotidie leguntur in ecclesiis, & à sacerdotibus exponuntur, si tundunt pectora, qui conantur hæc implere: si tam innumerabiles aggrediuntur hanc viã, vt desertis diuitiis & honoribus huius mundi ex omni hominum genere vni deo summo totam vitam dicare voluntium, desertæ quondam insulæ, ac multarum terrarum solitudo compleatur. Si denique per vrbes atque oppida, castella, vicos & agros etiam villasq; priuatas intantũ aperte persuadetur & appetitur à terrenis auersio, & in vnum deum verumq; cõuersio, vt quotidie per vniuersum orbem humanum genus vna penẽ voce respondear, sursum corda se habere ad dominum, quid adhuc oscitamus crapulam hesternam, & in mortuis pecudibus diuina eloquia perscrutamur? Si quando autem ad disputationem venit, Platonico nomine ore crepantia, quàm pectus vero deo plenum, magis habere gestimus. Qui ergo sensibilem istum mundum contemnere & animam virtute purgandã, summo deo subiicere atque subiugare vanũ aut malum putant, alia ratione refellendi sunt: si tamen cum his dignum est di-

sputare. Qui autem bonũ & appetendum fatentur, cognoscant deum & cedant deo, per quem populis iam omnibus hæc credenda persuasa sunt. Quod vtrique ab ipsis fieret, si tantum valerent: aut si non fieret, crimen inuidentiæ vitare non possent. Ergo cedant ei à quo factum est, nec curiositate aut inani iactantia impedian- tur quo minus agnoscant quid intersit inter paucorum tumidas cõiecturas, & manifestam salutem correptionemq; populorum. Illi enim si reuiuiscerẽt quorum isti nominibus gloriantur, & inuenirent refertas ecclesiã, templaq; deserta, & à cupiditate bonorum temporalium & fluentium ad spem vitæ æternæ & bona spiritalia & intelligibilia vocari & currere humanum genus, dicerent fortasse (si tales essent quales fuisse memorantur) hæc sunt quæ nos persuadere populis non ausi sumus, & eorum potius consuetudini cessimus, quàm illos in nostram fidem voluntatemq; traduximus. Itaq; si hanc vitam illi viri nobiscũ rursus agere potuissent, viderent profecto cuius autoritate facilius consuleretur hominibus, & paucis mutatis verbis atque sententiis Christiani fierent, sicut plerique recentiorum nostrorumq; temporum Platonici fecerunt. Aut si hoc non fa- terentur neque facerent, in superbia & inuidia remanentes, nescio vtrum possent ad ea ipsa quæ appetenda & desideranda esse dixerat, cum istis sordibus viscoq; reuolare. Nam tertio vitio curiositatis in percontandis demonibus, quo isti maxime cum quibus nunc agitur pagani à Christiana salute reuocantur: quia nimis puerile est, nescio vtrum tales illi præpedirentur viri.

Sed quoquo modo se habeat philosophorum iactantia, illud cuius intelligere facile est, religionem ab eis non esse querendam, qui eadem sacra suscipiebant cum populis, & de suorum deorum natura ac summo bono, diuersas contrariasq; sententias in scholis suis eadem teste multitudine personabant. Quod si hoc vnum tantum vitium Christiana disciplina sanatum videremus, ineffabili laude prædicandam esse neminẽ negare oportet. Hæreses namq; tam innumerabiles à regula Christianitatis auersæ, testes sunt non admitti ad cõmunicanda sacramenta eos qui de patre deo, & sapienciã eius, & munere diuino aliter sentiunt, & hominibus persuadere conantur, quàm veritas postulat. Sic enim creditur & docetur quod est humanæ salutis caput, nõ aliam esse philosophiam, id est, sapientiæ studium, & aliam religionem, cum ij quorum doctrinam non approbamus, nec sacramenta nobiscum communicant. Quod in illis minus mirandum est, qui corũ quoque sacramentorum ritu dispares esse voluerunt, sicut nescio qui serpentine qui appellantur Manichæi, sicut alij nonnulli. Sed in illis magis animaduertendum hoc magisq; prædicandũ, qui paria sacramenta celebrantes, tamen quia sententia dispares sunt, & errores suos animosius defendere quàm cautius corrigere maluerunt, exclusi à catholica communione & à participatione quantum parum sacramentorum, propria vocabula propriosq; conuentus, non in sermone tantum sed etiam in superstitione mernerunt: vt Photiniani, Arriani, multiq; præterea. Nam de iis qui schismata fecerunt, alia questio est. Posset enim eos area dominica vsque ad tempus vltimæ ventilationis velut paleas sustinere, nisi vento superbiæ nimia leuitate cessissent, & sese à nobis vltro separassent. Iudæi vero quantum vni omnipotenti deo supplicent, sola tantẽ temporalia & visibilia bona de illo expectantes, rudimenta noui populi ab humilitate surgentia, in ipsis suis scripturis nimia securitate noluerunt ad-

Platonici
minimum
absit à Chri-
stianis.

E

In Phædro.
It. 9. de leg.
ac Timæo.

In quibus
fæctis vera
religio.
Caput. V.

Munus diui-
num, spiri-
tualitatis.

F

Manichæi.

Photiniani
& Arriani.

uertere,

Et bonis &
malis utitur
ecclesia.
Caput. VI.

Constantia
sanctorum
pro ecclesia.

Catholicæ
ecclesiæ laus.
Caput. VII.

† simulate.

Guertere, atque ita in veteri homine remanserunt. Quæ cum ita sint, neque in confusione paganorum, neque in purgamentis hæreticorum, neque in languore schismaticorum, neque in cæcitate ludæorum querenda est religio, sed apud eos solos, qui Christiani, catholici, vel orthodoxi nominantur, id est, integritatis custodes, & recta sectantes. Hæc enim ecclesia catholica per totum orbem validè lateq; diffusa, omnibus errantibus vitur ad profectus suos, & ad eorum correctionem cū euigilare voluerint. Vitur enim gentibus ad materiā operationis suæ, hæreticis ad probationē doctrinæ suæ, schismaticis ad documentum stabilitatis suæ, ludæis ad comparationem pulchritudinis suæ. Alios ergo inuitat, alios excludit, alios relinquit, alios antecedit, omnibus tamen gratiæ dei participandæ dat potestatem: siue illi informandi sint adhuc, siue reformandi, siue recolligendi, siue admittendi. Carnales autem suos, id est, viuentes, aut sentientes carnaliter, tanquā paleas tolerat, quibus in area frumenta tutiora sunt, donec talibus tegminibus exuantur. Sed quia in hac area pro voluntate quisque vel palea vel frumētum est, tandiu sustinetur, peccatum aut error cuiuslibet, donec aut accusatorē inueniat, aut prauam opinionem pertinaci animositate defendat. Exclufi autem aut pœnitendo redeunt, aut in nequitiam male liberi defluunt ad admonitionem nostræ diligentia: aut schisma faciunt ad exercitationem nostræ patientiæ: aut hæresim aliquam gignunt, ad examen siue occasione nostræ intelligentiæ. Hi sunt exitus Christianorum carnalium, qui nō poterunt corrigi aut sustineri. Sæpe etiam sunt diuina prouidentia per nonnullas nimium turbulenta carnalium hominum seditiones expelli de congregatione Christiana, etiam bonos viros. Quam contumeliam vel iniuriam suam cū patientissime pro ecclesiæ pace tulerint, neque vllas nouitates vel schismatis, vel hæresis moliti fuerint, docebunt homines quā vero affectu, & quanta sinceritate charitatis deo seruiendum sit. Taliū ergo virorum propositū est, aut sedatis remeare turbinibus: aut si id non finantur, vel eadem tempestate perseuerante, vel ne suo reditu talis aut sauior oriatur, tenent voluntatem cōsulendi etiam eisipfis, quorum motibus perturbationibusq; cesserunt, sine vlla cōuenticulorum segregatione vsque ad mortem defendētes & testimonio iuuātes eam fidem, quam in ecclesia catholica prædicari sciunt. Hos coronat in occulto pater in occulto videns. Rarum hoc videtur genus, sed tamen exempla non desunt: immo plura sunt quā credi potest. Ita omnibus generibus hominum & exemplorum ad animarum curationem, & ad institutionem spiritalis populi vitur diuina prouidentia. Quamobrem cum ante paucos annos promiserim tibi scribere charissime mihi Romaniane, quid de vera religione sentirem, tēpus nunc esse arbitratus sum, postquam tuas acerrimas interrogationes sine vllō certo sine fluctuare, ea charitate qua tibi obstrictus sum, diutius sustinere non possum. Repudiatis igitur omnibus, qui neq; in sacris philosophantur, nec in philosophia consecratur: & iis qui vel praua opinione, vel aliqua simulatione † superbientes, a regula & communione ecclesiæ catholicæ deuiant: & iis qui sanctarum scripturarum lumen, & spiritalis populi gratiam, quod nouum testamentum vocatur, habere noluerunt, quos quanta potui breuitate perstrinxi. Tenēda est nobis Christiana religio, & eius ecclesiæ communicatio quæ catholica est, & catholica nominatur, non solum à suis, verum etiam ab omnibus

inimicis. Velint enim nolintve ipsi quōque hæretici, & schismaticum alumni, quando nō cum suis, sed cum extraneis loquuntur, catholicam nihil aliud quā catholicam vocāt. Non enim possunt intelligi, nisi hoc eam nomine discernant, quo ab vniuerso orbe nuncupatur. Huius religionis sectādæ caput est historia & prophetia dispensationis temporalis diuinæ prouidentia, pro salute generis humani in æternam vitam reformandi atque reparandi. Quæ cum credita fuerit, mentē purgabit vitæ modus de diuinis præceptis conciliatus, & idoneam faciet spiritalibus percipiendis, quæ nec præterita sunt nec futura, sed eodem modo semper manētia, nulli mutabilitati obnoxia: id est, vnum ipsum deū patrem & filium & spiritū sanctum: qua trinitate quantum in hac vita datum est cognita, omnis intellectuallis & animalis & corporalis creatura, ab eadem trinitate creatrice esse in quantum est, & speciem suam habere, & ordinatissime administrari sine vlla dubitatione perspicitur: non vt aliam partem totius creaturæ fecisse intelligatur pater, & aliam filius, & aliam spiritū sanctus, sed & similiter omnia, & vnamquamq; naturam patrem fecisse per filium in dono spiritū sancti. Omnis enim res vel substantia, vel essentia, vel natura, vel si quo alio verbo melius enunciat, simul hæc tria habet, vt & vnum aliquid sit, & specie propria discernatur à cæteris, & rerum ordinem non excedat.

Quo cognito, satis apparebit quantum homo assequi potest, quā necessariis & inuictis & iustis legibus, deo & domino suo cuncta subiecta sint: ex quo illa omnia quæ primo credidimus, nihil nisi auctoritatem secuti, partim sic intelliguntur, vt videamus esse certissima: partim sic vt videamus fieri posse, atq; ita fieri oportuisse, doleamusq; illos hoc non credentes, qui nos antea credentes irridere, quā nobiscum credere maluerunt. Non enim iā illa hominis sacrosancta susceptio, & virginis partus, & mors filij dei pro nobis, & resurrectio à mortuis, & in cælum ascensio, & confessus ad dexteram patris, & peccatorum abolitio, & iudicii dies, & corporum resuscitatio, cognita æternitate trinitatis & mutabilitate creaturæ creduntur tantum, & non etiā iudicantur ad summi dei misericordiam, quam generi humano exhibet, pertinere. Sed quoniam verissime dictum est: Oportet multas hæreses esse, vt probati manifesti fiant inter vos, vtamur etiam isto diuinæ prouidentia beneficio. Ex his enim hominibus hæretici sunt, qui etiam si essent in ecclesia, nihilominus errarent. Cum autem foris sunt, plurimum profunt, nō verum docendo, quod nesciunt, sed ad verum querēdum carnales, & ad verum aperiendum spiritalis catholicos excitādo. Sunt enim innumerabiles in ecclesia sancta deo probati viri, sed manifesti non sunt inter nos quamdiu imperitiæ nostræ tenebris delectati dormire malumus, quā lucem veritatis intueri. Quapropter multi vt diem dei videant & gaudeant, per hæreticos de somno excitantur. Vtamur igitur etiā hæreticis, non vt eorum approbemus errores, sed vt catholicam disciplinam aduersus eorum insidias asserentes, vigilantiores & cautiore simus, etiam si eos ad salutem reuocare non possumus. Credo autem affuturum deum, vt ista scriptura præcedente pietate legentibus bonis, non aduersus vnam aliquam, sed aduersus omnes prauas & falsas opiniones possit valere. Contra eos tamen potissimum est instituta, qui duas naturas vel substantias singulis principiis aduersus inuicem rebelles esse arbitrantur. Offensi enim quibusdam rebus, & rursus quibusdā delectati,

Varietas sectarum profuit ecclesiæ.
Cap. VIII.

1. Cor. II.

M

Manicheorum error de duabus animabus.
Caput. IX.

A delectantur, non earum quibus offenduntur, sed earum quibus delectantur, volunt esse authorem deum. Et cum consuetudinem suam vincere nequeunt, iam carnalibus laqueis irretiti, duas animas esse in vno corpore existimant: vnam de deo, quae naturaliter hoc sit quod ipse: alteram de gente tenebrarum, quam deus nec genuerit nec fecerit, nec protulerit, nec abiecerit, sed quae suam vitam, suam terram, suos foetus & animalia, suum postremo habuerit regnum, ingenitumque principium: Sed quodam tempore aduersus deum rebellasse, Deum autem cum aliud quod faceret non haberet, & quomodo aliter posset hosti resistere non inueniret, necessitate oppressum misisse huc animam bonam, & quandam particulam suae substantiae, cuius commixtione atque miseria, hostem temperatum esse somniant, & mundum fabricatum. Neque nunc opiniones eorum refellimus, quod partim iam fecimus, partim quantum deus siue-rit faciemus. Sed in hoc opere quomodo aduersus eos fides catholica tuta sit, & quomodo non perturbet animum ea quibus commoti homines in eorum cedunt sententiam, rationibus quas dominus donare dignatur, quantum possumus demonstramus. Illud sane in primis tenere te volo, qui bene nosti animum meum, non hoc me fugiendae arrogantiae gratia quasi solenniter dicere, quicquid in his literis erroris inueniri poterit, hoc solum mihi esse tribuendum: quicquid autem verum & conuenienter expositum, vni omnium honorum munus largitori deo. Quamobrem sit tibi manifestum atque perceptum, nullum errorem in religione esse potuisse, si anima pro deo suo non coleret animam, aut corpus, aut phantasmata sua, aut horum aliqua duo coniuncta, aut certe simul omnia: sed in hac vita societati generis humani sine dolo temporaliter congruens aeterna meditaretur, vnum deum colens, Qui nisi permaneret incommutabilis, nulla mutabilis natura remaneret: Mutari autem animam posse, non quidem localiter, sed tamen temporaliter, suis affectionibus quisque cognoscit: Corpus vero & temporibus & locis esse mutabile cuius advertere facile est. Phantasmata porro nihil sunt aliud, quam de specie corporis corporeo sensu tracta figmenta: quae memoriae mandare ut accepta sunt, vel partiri, vel multiplicare, vel contrahere, vel distendere, vel ordinare, vel perturbare, vel quolibet modo figurare cogitando facillimum est, sed cum verum quaeritur, cauere & vitare difficile. Non ergo creaturae potius quam creatori seruiamus, nec euanescamus in cogitationibus nostris, & perfecta religio est. Aeterno enim creatori adherentes, & nos eternitate afficiamur necesse est. Sed quia hoc anima peccatis suis obruta & implicata per seipsam videre ac tenere non posset, nullo in rebus humanis ad diuina capeffenda interposito gradu, per quem ad dei similitudinem a terrena vita homo niteretur, ineffabili misericordia dei temporali dispensatione per creaturam mutabilem, sed tamen aeternis legibus seruientem, ad commemorationem primae suae perfectaeque naturae, partim singulis hominibus, partim vero ipsi hominum generi subuenitur. Ea est nostris temporibus Christiana religio, quam cognoscere ac sequi, securissima & certissima salus est. Defendi autem aduersus loquaces & aperiri quaerentibus, multis modis potest, omnipotente ipso deo per seipsum demonstrante quae vera sunt, & ad haec intuenda & percipienda, bonas voluntates per bonos angelos & quoslibet homines adiuuante. Eo modo autem quisque vitur, quem videt congruere iis cum quibus agit: Ego itaque diu mul-

tumque considerans, quales oblatrantes, & quales quaerentes expertus sum, vel qualis ipse siue cum latrarem siue cum quaerirem fuerim, hoc modo mihi utendum putavi. Quae vera esse perspexeris, tene, & ecclesiae catholicae tribue: quae falsa, respue, & mihi qui homo sum ignosce: quae dubia, crede, donec aut respuenda esse, aut vera esse, aut semper credenda esse, vel ratio doceat, vel praecipiat autoritas. Intende igitur in haec quae sequuntur diligenter & pie quantum potes. Tales enim adiuuat deus. Nulla vita est quae non sit ex deo, quia deus utique summa vita est, & ipse fons vitae: nec aliqua vita in quantum vita est, malum est, sed in quantum vergit ad mortem: Mors autem vitae non est nisi nequitia, quae ab eo quod nequicquam sit dicta est. Et ideo nequissimi homines nihili homines appellantur. Vita ergo voluntario defectu deficiens ab eo qui eam fecit, & cuius essentia fruebatur, & volens contra dei legem frui corporibus, quibus eam praefecit, vergit ad nihilum. Et haec est nequitia, non quia corpus iam nihilum est, nam & ipsum habet aliquam concordiam partium suarum, sine qua omnino esse non posset. Ergo ab eo factum est & corpus, qui omnis concordiae caput est. Habet corpus quandam pacem suae formae, sine qua prorsus nihil esset. Ergo ille est & corporis conditor, a quo pax omnis est, & qui forma est infabricata atque omnium formosissima. Habet aliquam speciem sine qua corpus non est corpus. Si ergo quaeritur quis instituerit corpus, ille quaeratur qui est omnium speciosissimus. Omnis enim species ab illo est. Quis est autem hic, nisi vnus deus, vna veritas, vna salus omnium, & prima atque summa essentia, ex qua est omne quicquid est, in quantum est: quia in quantum est quicquid est, bonum est. Et ideo ex deo non est mors. Non enim deus mortem fecit, nec latatur in perditione viuorum: quoniam summa essentia esse facit omne quod est, unde & essentia dicitur. Mors autem non esse cogit quicquid moritur, in quantum moritur. Nam si ea quae moriuntur penitus morerentur, ad nihilum sine dubio peruenirent: Sed tantum moriuntur, quantum minus essentiae participant. Quod breuius ita dici potest, Tanto magis moriuntur, quanto minus sunt. Corpus autem minus est, quam vita quaelibet, quoniam quantuluncumque manet in specie, per vitam manet, sine qua vnumquodque animal, sine qua vniuersa mundi natura administratur. Corpus ergo magis subiaceret morti, & ideo vicinior est nihilo, Quapropter vita quae fructu corporis delectata negligit deum, inclinatur ad nihilum, & ista est nequitia. Hoc autem pacto vita carnalis & terrena efficitur, & ob hoc etiam caro & terra nominatur, & quamdiu ita est, regnum dei non possidebit, & eripietur ei quod amat. Id enim amat quod minus est quam vita, quia corpus est: & propter ipsum peccatum quod amatur sit corruptibile, ut fluendo deferat amatorem suum, quia & ille hoc amando deseruit deum. Praecepta enim eius neglexit dicentis: Hoc manduca, & hoc noli. Trahitur ergo ad poenas, quia diligendo inferiora, in egestate voluptatum suarum, & in doloribus apud inferos ordinatur. Quid est enim dolor qui dicitur corporis, nisi corruptio repentina salutis eius rei quam male utendo anima corruptioni fecit obnoxiam? Quid est autem dolor qui dicitur animi, nisi carere mutabilibus rebus quibus fruebatur, aut frui se posse sperauerat: Et hoc est totum quod dicitur malum, id est, peccatum & poena peccati. Si autem dum in hoc stadio vitae humanae anima degit, vincat eas quas aduersum se nutriuit cupiditates fruendo mortalibus, & ad eas

1. Retract.
cap. 13.

Quae vera
vita aut
mors.
Caput. XI.

De Agone
Christiano
cap. 5.

Sapientia.

* aliter, etc.

Lapsus &
reparatio totius
hominis.
Caput. XII.

1. Retract.
cap. 13.
Error unde
& quo de-
fenditur ve-
ra religio.
Cap. X.

Phantasmata
quid sint.

1. Retract.
cap. 13.

1. Retract.
cap. 13.

G & ad eas vincendas gratia dei se adiuvare credat, mēte illi serviēs & bona voluntate, sine vlla dubitatione reparabitur, & à multis mutabilibus ad vnum incommutabile reuertetur, reformata per sapientiam non formatam, sed per quā formantur vniuersa, frueturq; deo per spiritum sanctum, quod est donum dei. Ita sit homo spiritalis omnia iudicans, vt ipse à nemine iudicetur, diligens dominum deum suum in toto corde suo, in tota anima sua, in tota mente sua, & diligens proximum suum non carnaliter, sed tanquam seipsum. Se autem spiritaliter diligit, qui ex toto quod in eo viuit deū diligit. In his enim duobus praeceptis tota lex pendet & propheta. Inde iam erit consequens, vt post mortem corporalem, quam debemus primo peccato, tēpore suo atque ordine suo hoc corpus restituatur pristinae stabilitati, quam non per se habebit, sed per animam stabilitam in deo. Quae rursus non per se stabilitur, sed per deum quo fruitur, ideoq; ampli⁹ quā corpus vigeat. Corpus enim per ipsum vigeat, & ipsa per incommutabile veritatē, qui filius dei vnicus est, atque ita & corpus per ipsum filiū dei vigeat, quia omnia per ipsum. Domino etiā eius quod animae datur, id est, sancto spiritui, nō solū anima cui datur salua & pacata, & sancta fit, sed ipsum etiā corpus viuificabitur, eritq; in natura sua mundissimū. Ipse enim dixit, Mūdate quae intus sunt, & quae foris sunt, munda erunt. Dicit & Apostolus, Viuificabit & mortalia corpora vestra propter spiritū manentem in vobis. Ablato ergo peccato, auferetur & poena peccati, Et vbi est malum? vbi est mors contentio tua? vbi est mors aculeus tuus? Vincit enim essentia nihilum, & sic absorbetur mors in victoriam. Nec aliquid sanctificatis malus angelus oberit, qui diabolus dicitur: quia & ipse, in quantum angelus est, non est malus, sed in quantum peruersus propria voluntate. Fatendum est enim, & angelos natura esse mutabiles, si solus deus est incommutabilis. Sed ea voluntate qua magis deum quā se diligunt, firmi & stabiles manent in illo, & fruuntur maiestate ipsius, ei vni libētissime subditi. Ille autem angelus magis seipsum quā deum diligendo, subditus ei esse noluit, & intumuit per superbiam, & à summa essentia defecit, & lapsus est: Et ob hoc minus est quā fuit, quia eo quod minus erat frui voluit, cum magis voluit sua potentia frui quā dei. Quanquam enim non summe, tamen amplius erat, quādo eo quod summe est fruebatur, quoniam deus solus summe est. Quicquid autem minus est quā erat, non in quantum est, sed in quantum minus est, malum est. Eo enim quo minus est quā erat, tendit ad mortem. Quid autem mirum si sit ex defectu inopia, & ex inopia inuidencia qua diabolus vtiq; diabolus est? Defectus autem iste qui peccatum vocatur, si tanquam febris inuitū occuparet, recte iniusta poena videretur quae peccantem consequitur, & quae damnatio nuncupatur. Nunc vero vsque adeo peccatum voluntarium est malum, vt nullo modo sit peccatum si non sit voluntariū. Et hoc quidem manifestum est, vt nulla hinc doctorū paucitas, nulla indoctorum turba dissentiat. Quare aut negandum est peccatum committi, aut fatendum est voluntate committi. Non autem recte negat peccasse animā, qui & poenitendo eam corrigi fatetur, & veniam poenitenti dari, & perseuerantem in peccatis iusta lege dei damnari. Postremo si nō voluntate male facimus, nemo obiurgandus est omnino, aut monendus: Quibus sublati Christiana lex & disciplina omnis religionis auferatur necesse est. Voluntate ergo peccatur. Et quo-

niam peccari non dubium est, nec hoc quidem dubitandum, video habere animas liberum volūtatis arbitriū. Tales enim seruos suos meliores esse deus iudicauit, si ei seruirent liberaliter. Quod nullo modo fieri posset, si non voluntate, sed necessitate seruiret. Liberaliter igitur deo angeli seruiūt, neque hoc deo, sed ipsis prodest. Deus enim bono alterius non indiget, quoniam à seipso est. Quod autem ab eo genitum est, id ipsum est, quia non est factum, sed genitum. Illa vero quae facta sunt, eius bono indigent, summo scilicet bono, id est, summa essentia. Minus autem sunt quā erant, cum per animae peccatum minus ad illum mouentur, nec tamen penitus separantur, nam omnino nulla essent. Quod enim affectibus contingit animae, hoc locis corpori: Nam illa mouetur voluntate, corpus autem spatio. Quod autē homini à peruerso angelo persuasum dicitur, etiam ad hoc vtiq; voluntate cōsensit. Nam si necessitate id fecisset, nullo peccati crimine teneretur. Quod vero corpus hominis cum ante peccatum esset in suo genere optimum, post peccatum factum est imbecillū & mortuū destinatum, quanquam iusta vindicta peccati sit, plus tamen clementiae dei quā seueritatis ostēdit. Ita enim nobis suadetur à corporis voluptatibus & ad aeternam essentiam veritatis amorem nostrum oportere cōverti. Et est iustitiae pulchritudo cum benignitatis gratia cōcordans, vt quoniam bonorum inferiorum dulcedine decepti sumus, amaritudine poenarum erudiamur. Nā ita etiam nostra supplicia diuina prouidentia moderata est, vt & in hoc corpore tam corruptibili ad iustitiā tendere liceret, & deposita omni superbia, vni deo vero collum subdere, nihil de seipso fidere, illi vni se regendum tuendumq; committere. Ita ipso duce homo bonae voluntatis molestias huius vitae in vsum fortitudinis vertit. In copia vero voluptatum prosperisq; successibus temporalium, temperantiam suam probat & roborat: acuit in tentationibus prudentiam, vt non solum in eas non inducatur, sed fiat etiā vigilantior, & in amorem veritatis, quae sola non fallit, ardentior. Sed cum omnibus modis medeatur animis deus pro temporum opportunitatibus, quae mira sapientia eius ordinantur, de quibus aut non est tractandum, aut inter pios perfectosq; tractandum est, nullo modo beneficentius consulit generi humano, quā cum ipsa sapientia dei, id est, vnici filius consubstantialis patri & coaeternus, totum hominem suscipere dignatus est, & verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Ita enim demonstrauit carnalibus & non valentibus intueri mente veritatem, corporeisq; sensibus deditis, quā excelsum locum inter creaturas habeat humana natura, quod non solum visibiliter, nam id poterat, & in aliquo aethereo corpore ad nostrorum aspectum tolerantiam temperato, sed etiā hominibus in vero homine apparuit: Ipsa enim natura suscipienda erat quae liberanda. Et ne quis forte sexus à suo creatore se contemptum putaret, virū suscepit, natus est ex foemina. Nihil egit vi, sed omnia suadendo & monendo. Veteri quippe seruitute transfacta, tempus libertatis illuxerat, & opportune iam homini suadebatur atque salubriter, quā libero esset creatus arbitrio. Miraculis conciliauit fidem deo, qui & in eo erat, passione homini, quem gerebat. Itaque loquēs ad turbas vt deus, nuntiātam sibi matrem negauit. Et tamen vt Euangelium loquitur, puer parētibus subditus erat. Doctrina enim deus apparebat, & atibus homo. Item aquam in vinum conuersurus vt deus, Recede à me mulier, inquit, quid mihi & tibi est? Nondum venit

K

A peccatis
quomodo
respicimur.
Caput. XV.

L

Christus
aduenerit.
Cap. XVI.

M

Ioan. 1.

Retra. cap. 13.

Matth. 12.
Luc. 2.
Addit de
suo, lapsu
opinor me-
moriam.
Ioan. 3.

1. Cor. 1.

Matth. 22.

1. Retra. cap. 13.

Ioan. 1.

Matth. 23.
Roma. 8.

1. Cor. 15.
V. 50.
Angelorum
differentia.
Cap. XIII.

A libero ar-
bitrio pec-
catum.
Cap. XIII.
1. Retra. cap. 13.
15. q. 1. ca. 1.
2. sen. dist.
4. 1. c. post
huc. & ca.
illius.

A venit hora mea. Cum autem venisset hora, qua ut homo moreretur, de cruce cognitam matrem commendauit discipulo, quem præ cæteris diligebat. Satellites voluptatum diuitias perniciose populi appetebant: pauper esse voluit. Honoribus & imperiis inhiabant: rex fieri noluit. Carnales suos filios magnum bonum putabant: tale coniugium prolemque contempsit. Contumelias superbissime horrebant: omne genus contumeliarum sustinuit. Iniurias intolerabiles esse arbitrabantur: quæ maior iniuria quam iustum innocentemque daminari? Dolores corporis execrabantur: flagellatus atque cruciatus est. Mori metuebant: morte mulctatus est. Ignominiosissimum mortis genus crucem putabant: crucifixus est. Omnia quæ habere cupientes non recte vivebamus, carendo vilia fecit. Omnia quæ vitare cupientes à studio deuiabamus veritatis, perpetiundo deiecit. Non enim vllum peccatum committi potest, nisi dum appetuntur ea quæ ille contempsit, aut fugiuntur quæ ille sustinuit. Tota itaque vita eius in terris per hominem quem suscipere dignatus est, disciplina morum fuit. Resurrectio vero eius à mortuis, nihil hominis perire naturæ, cum omnia salua sunt deo satis indicauit, & quemadmodum cuncta seruiant creatori suo, siue ad vindictam peccatorum, siue ad hominis liberationem, quamque facile corpus animæ seruiat, cum ipsa subiicitur deo. Quibus perfectis non solum nulla substantia malum est, quod fieri nunquam potest, sed etiam nullo malo afficitur, quod fieri per peccatum & vindictam potuit. Et hæc est disciplina naturalis Christianis minus intelligentibus plena fide digna, intelligentibus autem omni errore purgata. Iam vero ipse totius doctrinæ modus, partim apertissimis rationibus, partim similitudinibus, in dictis, in factis, in sacramentis, ad omnem animæ instructionem exercitationemque accommodatus, quid aliud quam rationalis disciplinæ regulam impleuit? Nam & misteriorum expositio ad ea dirigitur, quæ apertissime dicta sunt. Et si ea tantum essent quæ facillime intelliguntur, nec studiose quæreretur, nec suauiter inueniretur veritas. Neque si essent in scripturis sacramenta, & in sacramentis non essent signacula veritatis, satis cum cognitione actio conueniret. Nunc vero quoniā pietas timore inchoatur, charitate perficitur, populus timore constrictus tempore seruitutis in veteri lege, multis sacramentis onerabatur.

B Hoc enim talibus utile erat ad desiderandam gratiam dei, quæ per prophetas ventura canebatur. Quæ ubi venit, ab ipsa dei sapientia homine assumpto, à quo in libertatem vocati sumus, pauca sacramenta saluberrima constituta sunt, quæ societatem Christiani populi, hoc est sub vno deo liberæ multitudinis continerent. Multa vero quæ populo Hebræo, hoc est sub eodē vno deo compeditæ multitudini erant imposita, ab actione remota sunt, in fide atque interpretatione manserunt. Ita nunc nec seruiliter alligant, & exercet liberaliter animum. Quisquis autem ideo negat vtrunque testamentum ab vno deo esse posse, quia non eisdem sacramentis tenetur populus noster, quibus Iudæi tenebantur vel adhuc tenentur: potest dicere non posse fieri, ut vnus paterfamilias iustissimus, aliud imperet eis quibus seruitutem duriores vilem iudicat, aliud eis quos in filiorum gradum adoptare dignatur. Si autem præcepta vitæ mouent, quod in veteri lege minora sunt, in Euangelio maiora, & ideo putatur non ad vnum deum vtræque pertinere: potest qui hoc putat perturbari, si vnus medicus, alia per ministros suos imbecillioribus, alia

per semetipsum valentioribus præcipiat ad reparandam vel obtinendam salutem. Ut enim ars medicina cum eadem maneat, neque villo pacto ipsa mutetur, mutat tamen præcepta languentibus, quia mutabilis est nostra valetudo: ita diuina providentia cum sit ipsa omnino incommutabilis, mutabili tamen creaturæ varie subuenit, & pro diuersitate morborum, aliis alia iubet aut vetat, ut à vitio vnde mors incipit, & ab ipsa morte ad naturam suam & essentiam, ea quæ deficiunt, id est, ad nihilum tendunt, reducat & firmet. Sed dicis mihi, Quare deficiunt? Quia mutabilia sunt, Quare mutabilia sunt? Quia non summe sunt. Quare non summe sunt? Quia inferiora sunt eo à quo facta sunt. Quis ea fecit? Qui summe est. Quis hic est? Deus incommutabilis trinitas, quoniam & per summam sapientiam ea fecit, & summa benignitate conseruat. Cur ea fecit? Ut essent, Ipsum enim quantulumcunque esse, bonum est: quia summum bonum est summe esse. Vnde fecit? Ex nihilo. Quoniam quicquid est, quantulumcunque specie sit, necesse est: ita & si minimum bonum, tamen bonum erit, & ex deo erit. Nam quoniam summa species summum bonum est, minima species minimum bonum est. Omne autem bonum, aut deus, aut ex deo est. Ergo ex deo est etiam minima species. Sanè quod de specie dicitur, hoc etiam de forma dici potest. Neque enim frustra tam speciosissimum, quam etiam formosissimum in laude ponitur. Id ergo est vnde fecit deus omnia, quod nullam speciem habet, nullamque formam, quod nihil est aliud quam nihil. Nam illud quod in cōparatione perfectorum informe dicitur, si habet aliquid formæ, quantumvis exiguum quantumvis inchoatum, nondum est nihil, ac per hoc id quoque in quantum est, non est nisi ex deo. Quapropter etiam si de aliqua informi materia factus est mundus, hæc ipsa facta est omnino de nihilo. Nam & quod nondum formatum est, tamen aliquo modo ut formari possit, inchoatum est, dei beneficio formabile est: Bonum est enim esse formatum. Nonnullum ergo bonum est & capacitas formæ: & ideo bonorum omnium author, qui præstitit formam, ipse fecit etiam posse formari. Ita omne quod est, in quantum est: & omne quod nondum est, in quantum esse potest, ex deo habet. Quod alio modo sic dicitur: Omne formatum, in quantum formatum est: & omne quod nondum formatum est, in quantum formari potest, ex deo habet. Nulla autem res obtinet integritatem naturæ suæ, nisi in suo genere salua sit. Ab eo autem est omnis salus, à quo est omne bonum: & omne bonum ex deo, salus igitur omnis ex deo. Hinc iam cui oculi mentis patent, nec pernicioso studio vanæ victoriæ caligant, atque turbantur, facile intelligit, omnia quæ vitiantur & moriuntur, bona esse, quantumquam ipsum vitium & ipsa mors malum sit. Nisi enim salute aliqua priuarentur, non eis noceret vitium vel mors: sed si non noceret vitium, nullo modo esset vitium. Si ergo salutem aduersatur vitium, & nullo dubitante salus bonum est: bona omnia sunt, quibus aduersatur vitium. Quibus autem aduersatur vitium, ipsa vitiantur. Bona sunt ergo quæ vitiantur, sed ideo vitiantur, quia non summa bona sunt. Quæ igitur bona sunt, ex deo sunt: quia non summa bona sunt, non sunt deus. Bonum ergo quod vitari non potest, deus est. Cætera autem omnia bona ex ipso sunt, quæ per se ipsa possunt vitari, quia per se ipsa nihil sunt: per ipsum autem partim non vitiantur, partim vitata sanantur.

Est autem vitium primæ animæ rationalis, voluntas ea faciendi quæ vetat summa & intima veritas: Ita homo

Creaturæ
quare mutabi-
les.
Ca. XVIII.

Plato in
Timæo.

Omnia bo-
na ex deo.
Cap. XIX.

Vnde ani-
mæ vitium.
Caput. XX.

G homo de paradiso in hoc seculum expulsus est, id est, ab æternis ad temporalia, à copiosis ad egena, à firmitate ad infirma. Non ergo à bono substantiali ad malum substantiale, quia nulla substantia malum est: sed à bono æterno ad bonum temporale, à bono spiritali ad bonum carnale, à bono intelligibili ad bonum sensibile, à bono summo ad bonum infimum. Est igitur quoddam bonum, quod si diligit anima rationalis, peccat, quia infra illam ordinatum est: quare ipsum peccatum malum est, non ea substantia quæ peccando diligitur. Non ergo arbor illa mala est, quæ in medio paradisi plantata esse scribitur, sed diuini præcepti transgressio. Quæ cum consequentem habet iustam damnationem, contigit ex illa arbore quæ contra vetitum tacta est, dignoscantia boni & mali: quia cum suo peccato anima fuerit implicata, luendo poenas, discit quid intersit inter præceptum quod custodire noluit, & peccatum quod fecit: atque hoc modo malum quod cauendo non didicit, discit sentiendo: & bonum quod non obtemperando minus diligebat, ardentius diligit comparando. Virgum ergo anime est quod fecit, & difficultas ex vitio poena est quam patitur, & hoc est totum malum. Facere autem & pati non

H est substantia, quapropter substantia non est malum. Sic enim nec aqua malum est, nec animal quod vivit in aëre: nam istæ substantiæ sunt. Sed malum est voluntaria præcipitatio in aquam, & suffocatio quam merfus patitur. Stylus ferreus alia parte qua scribamur, alia qua delemus à fabro factus est, & in suo genere pulcher, & ad usum nostrum accommodatus. At si quispiam ea parte scribere qua deletur, & ea velit delere qua scribitur, nullo modo stylum malum fecerit, cum ipsum factum iure vituperetur: quod si corrigat, ubi erit malum? Si quis repente meridianum solem intueatur, repercussu oculi turbabuntur: num ideo aut sol malum erit aut oculi? Nullo modo. Sicut enim substantiæ: sed malum est inordinatus aspectus, & ipsa quæ consequitur perturbatio. Quod malum non erit, cum oculi fuerint recreati, & lucem suam congruenter aspexerint. Neque cum eadem lux quæ ad oculos pertinet, pro luce sapientiæ quæ ad mentem pertinet colitur, ipsa sit malum: sed superstitio malum est, qua creaturæ potius quam creatori seruitur. Quod malum omnino nullum erit, cum anima recognito creatore, ipsi vni se subiecerit, & cætera per eum subiecta sibi esse persenserit. Ita omnis corporea creatura, si tantummodo possideatur ab anima quæ diligit deum, bonum est infimum, & in genere suo pulchrum: quoniam forma & specie continetur. Si autem diligatur ab anima quæ negligit deum, ne sic quidem malum sit ipsa: sed quoniam peccatum malum est, quo ita diligitur, sit poenalis dilectori suo, & eum implicat erūnis, & pascit fallacibus voluptatibus: quia neque permanet, neque satiant, sed torquent doloribus. Quia cum ordinem suum peragit pulchra mutabilitas temporum, deserit amantem species concupita, & per cruciatum sentientis discedit à sensibus, & erroribus agit: ut hæc esse primam speciem putet quæ omnium infima est, natura. scilicet corporea, quam per lubricos sensus caro male dilecta transnunciat, ut cum aliquid cogitat, intelligere se credat umbris illusum phantasmatum. Si quando autem non tenens integræ diuinæ providentiæ disciplinam, sed tenere se arbitrans carni resistere conatur, usque ad invisibilem rerum imagines pervenit, & lucis huius quam certis terminis circumscripta videt, immensa spatia cogitatione format inaniter, & hæc speciem

ubi futuræ habitationis pollicetur: nesciens oculorum

concupiscentiam se trahere, & cum hoc mundo ire vel le extra mundum, quem propterea ipsum esse non putat, quia eius clariorem partem per infinitum falsa cogitatione distendit. Quod non solum de hac luce, sed etiam de aqua, postremo de vino, de melle, de auro, de argento, de ipsis denique pulpis, vel sanguine vel ossibus quorumlibet animalium, & cæteris huiusmodi rebus facillime fieri potest. Nihil enim est corporis, quod non vel vno viso possit innumerabiliter cogitari, vel in parvo spatio visum possit eadem imaginandi facultate per infinita diffundi, sed facillimum est execrari carnem, difficillimum autem non carnaliter sapere.

Hac ergo perueritate animæ, quæ contingit peccato atque supplicio, fit omnis natura corporea, illud quod per Salomonem dicitur, Vanitas vanitatum & omnia vanitas, Quæ abundantia homini in omni labore eius, quo ipse laborat sub sole: Neque enim frustra est additum vanitatum, quia si vanitantes detrahas, qui tanquam primam sectantur extrema, non erit corpus vanitas, sed in suo genere, quantum extremam pulchritudinem sine ullo errore monstrabit. Temporalium enim specierum multiformitas, ab unitate dei hominem lapsum per carnales sensus diuerberavit, & mutabili varietate multiplicavit eius affectum. Ita facta est abundantia laboriosa, & si dici potest, copiosa egestas, dum aliud & aliud sequitur, & nihil cum eo permanet. Sic à tempore frumenti, vini, & olei sui multiplicatus est, ut non inueniat id ipsum: id est naturam incommutabilem & singularem, quam secutus non erret, & assecutus non doleat. Habebit enim etiam consequentem redemptionem corporis sui, quod iam non corrumpetur. Nunc verò corpus quod corrumpitur aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem, quia rapitur in ordinem successionis extrema corporum pulchritudo. Nam ideo extrema est, quia simul non potest habere omnia, sed cum alia cedunt atque succedunt, temporalium formarum numeros in una pulchritudinem complent. Et hoc totum non propter eam malum, quia transit. Sic enim & versus in suo genere pulcher est, quantumvis duæ syllabæ simul dici nullo modo possint. Nec enim secunda enunciat, nisi prima transierit, atque ita per ordinem pervenitur ad finem, ut cum sola ultima sonat, non secum sonantibus superioribus, formam tamen & decus metri cum præteritis contexta perficiat. Nec ideo tamen ars ipsa qua versus fabricatur, sic temporis obnoxia est, ut pulchritudo eius per mensuras morarum digeratur: sed simul habet omnia quibus efficit versum, non simul habentem omnia, sed posterioribus priora tollentem, propterea tamen pulchrum, quia extrema vestigia illius pulchritudinis ostendat, quam constanter atque incommutabiliter ars ipsa custodit. Itaque ut nonnulli peruersi magis amant versum quam artem ipsam qua conficitur versus, quia plus se auribus quam intelligentiæ dederunt: Ita multi temporalia diligunt, conditricem verò ac moderatricem temporum diuinam providentiam non requirunt, atque in ipsa dilectione temporalium nolunt transire quod amant, Et tam sunt absurdi, quam si quisquam in recitatione præclari carminis unam aliquam syllabam solam perpetuo vellet audire: Sed tales auditores carminum non inveniuntur, talibus autem rerum estimatoribus plena sunt omnia: Propterea quia nemo est qui non facile, non modo totum versum, sed etiam totum carmen possit audire: totum autem ordinem seculorum sentire nullus hominum potest. Huc accedit

Anima quibus rebus se ducitur.
Cap. XXI.
Eccle. i.
Vanitatum miror unde hauserit Au.
Nam hanc lectionem aliqui probat, quod Græci pariter & Hebræi legantur L. vanitatum. 1mo. r. Retra. e. 7. improbat lectionem, quæ habet, vanitatum. Psal. 4.

Sapient. 9.

Author rerum rebus anteposendus.
Cap. XXII.

M
connera.

† maledicta.

* alias, visibilium.

* alias, speciem.

A Huc accedit quod carminis non sumus partes, seculorum vero partes dānatione facti sumus. Illud ergo canitur sub iudicio nostro, ista peraguntur * de labore nostro. Nulli autem victo ludi agonistici placent, sed tamen cum eius dedecore decori sunt. Et hæc enim quædam imitatio veritatis est. Nec ob aliud à talibus prohibemur spectaculis, nisi ne vmbri rerum decepti, ab ipsis rebus quarum illæ vmbre sunt aberremus. Ita vniuersitatis huius cōditio atq; administratio, solis impiis animis dānatisq; non placet, sed etiam animabus sanctis cum miseria earum, multisq; vel in terra victricibus vel in cœlo sine periculo spectantibus placet: Nihil enim iustum displicet iusto. Quocirca cū omnis anima rationalis aut peccatis suis misera sit, aut recte factis beata, omnis autem irrationalis aut cedat potēiori, aut pareat meliori, aut comparetur equali, aut certamen exerceat, aut dānato noceat, & omne corpus suæ animæ seruiat, quantum pro eius meritis & pro rerum ordine finitur, nullum malū est naturæ vniuersæ, sed sua cuiq; culpa fit malum. Porro cum anima per dei gratiam regenerata & in integrum restituta, & illi subdita vni à quo est creata, instaurato etiam corpore in pristinam firmitatem, non cum mundo possideri, sed mundum possidere cœperit, nullum ei malū erit: quia ista infima pulchritudo temporalium vicissitudinum, quæ cū ipsa peragebatur, sub ipsa peragetur, & erit vt scriptū est, Cœlum nouum & terra noua, non in parte laborantibus animis, sed in vniuersitate regnantibus. Omnia enim vestra, inquit, Apostolus, vos autem Christi, Christus autem dei. Et, Caput mulieris vir, caput viri Christus, caput autem Christi deus. Quoniam igitur vitium animæ non natura eius, sed contra naturam eius est, nihilq; aliud est quam peccatum & pœna peccati, inde intelligitur nullam naturam, vel si melius ita dicitur, nullam substantiam siue essentiam malū esse. Neq; de peccatis pœnisq; eius animæ efficitur, vt vniuersitas vlla deformitate turpetur. Quia rationalis substantia, quæ ab omni peccato munda est deo subiecta, subiectis sibi cæteris dominatur. Ea vero quæ peccauit, ibi ordinata est, vbi esse tales decet, vt deo conditore atq; rectore vniuersitatis decora sint omnia. Et est pulchritudo vniuersæ creaturæ per hæc tria inculpabilis, damnatione peccatorum, exercitatione iustorum, perfectione beatorum. Quāobrem ipsa quoque animæ medicina, quæ diuina prouidentia & ineffabili beneficētia geritur, gradatim distinctaq; pulcherrima est. Distribuitur enim in auctoritatem atque rationem. Auctoritas fidem flagitat, & rationi præparat hominē. Ratio ad intellectum cognitionemq; perducit. Quanquam neq; auctoritatem ratio penitus deserit, cum consyderatur cui sit credendū, & certe summa est ipsius iā cognita atq; perspicua veritatis auctoritas. Sed quia in tēporalia deuenimus, & eorum amore ab æternis impedimur, quædam tēporalis medicina, quæ non scientes sed credentes ad salutem vocat, non naturæ & excellētiæ, sed ipsius temporis ordine prior est. Nam in quemcunq; locum quisque ceciderit, ibi debet incumbere vt resurgat. Ergo ipsis carnalibus formis quibus detinemur, nitendum est ad eas cognoscendas quas caro nō nunciat. Eas autem carnales voco, quæ per carnem sentiri queunt, id est, per oculos, per aures, ceterosq; corporis sensus. His ergo carnalibus vel corporalibus formis inhærere amore pueros, necesse est, adoleſcētes vero propē necesse est, hinc iam procedente ætate non est necesse. Quoniam igitur diuina prouidentia, nō solum singulis hominibus quasi

B

C

privatim, sed vniuerso generi humano tāquam publice consulit, quid cum singulis agatur, deus scit qui agit: atq; ipsi cum quibus agitur sciunt. Quid autem agatur cum genere humano, per historiam cōmendari voluit, & per prophetiam. Temporalium autem rerum fides, siue præteritarum, siue futurarum, magis credendo quam intelligendo valet. Sed nostrū est consyderare, quibus vel hominibus vel libris credendū sit, ad colendū recte deū, quæ vna salus est. Huius rei vero prima disceptatio est, vtum iis potius credamus, qui ad multos deos, an iis qui ad vnum deum colendum nos vocant. Quis dubitet eos potissimum sequendos qui ad vnū vocant, præsertim cum illi multorum cultores, de hoc vno domino cunctorum & rectore consentiāt. Et certe ab vno incipit numerus. Prius ergo isti sequendi sunt, qui vnum deum summū solum verum deū, & solum colendū esse dicunt. Si apud hos veritas non eluxerit, tum demum migrandū est. Sicut enim in ipsa rerū natura maior est auctoritas vnius ad vnū omnia redigētis, nec in genere humano multitudinis vlla potentia est nisi consentientis, id est, vnū sentientis: ita in religione qui ad vnū vocant eorum maior & fide dignior esse debet auctoritas. Altera consyderatio est dissensionis eius quæ de vnius dei cultu inter homines orta est. Sed accepimus maiores nostros eo gradu, quo à tēporalibus ad æterna conscenditur, visibilia miracula, non enim aliter poterant, secutos esse: per quos id actū est, vt necessaria non esset posteris. Cum enim ecclesia catholica per totū orbem diffusa atq; fundata sit, nec miracula illa in nostra tempora durare permissa sunt, ne animus semper visibilia quæreret, & eorum cōsuetudine frigesceret genus humanum, quorum nouitate flagrauit. Nec iam nobis dubium esse debet iis esse credendum, qui cum ea prædicarent, quæ pauci assequuntur, se tamen sequēdos populis persuadere potuerunt. Nunc enim agitur quibus credendum sit, antequā quisq; sit idoneus in eundem rationi de diuinis & de inuisibilibus rebus. Nā ipsi rationi purgatoris animæ, quæ ad perspicuam veritatem peruenit, nullo modo auctoritas humana præponitur, sed ad hanc nulla superbia humana perducit. Quæ si non esset, non essent hæretici, neque schismatici, nec carne circumcisi, nec creaturæ simulacrorumq; cultores. Hi autē si non essent ante perfectionē populi quæ promittitur, multo pigrius veritas quæreretur. Dispensatio ergo temporalis, & medicina diuinæ prouidentie, erga illos qui peccato mortalitātē meruerunt, sic traditur, Primo vnius cuiuslibet hominis nascentis natura & eruditio cogitatur. Prima huius ætas infantia in nutrimentis corporalibus agitur, penitus obliuiscenda crescenti. Eam pueritia sequitur, vnde incipimus aliquid meminisse. Huic succedit adoleſcentia, cui iam propagatione prolis natura permittit, & patrem facit. Porro adoleſcentiā iuuetus excipit, iam exercēda muneribus publicis, & domanda sub legibus: in qua vehementior prohibitio peccatorum, & pœna peccantiū seruiliter cōercens, carnalibus animis atrociores impetus libidinis gignit, & omnia cōmissa cōgeminat: Non enim simplex peccatū est, non solum malū, sed etiā vititū admittere. Post labores autē iuuentutis seniori pax nōnulla cōceditur. Inde vsq; ad mortē deterior ætas ac decolor, & morbis subiectior debilisq; perducit. Hæc est vita hominis viuētis ex corpore & cupiditatibus rerum tēporalium colligati. Hic dicitur vetus homo, & exterior & terrenus, etiam si obtineat eā quā vulgus vocat felicitatē, in bene cōstituta terrena ciuitate, siue sub regibus, siue sub principibus,

D

1. Retract.
cap. 13.

E

1. Retract.
cap. 13.Vetus & nouus homo.
F. C. XXVI.
Lib. 1. de
G. n. contra
Manich.
cap. 23.

x siue

Tomus primus.

G sue sub legibus, sue sub his omnibus. Aliter enim bene constitui populus non potest, etiā qui terreno sectatur. Habet quippe & ipse modum quandam pulchritudinis suæ. Hunc autem hominē quem veterem & exteriorem & terrenum descripsimus, siue in suo genere moderatū, siue etiam seruilis iustitiæ modum excedentē, nonnulli agunt totum ab istius vitæ ortu vsque ad occasum. Nonnulli autem istam vitam necessario ab illo incipiunt, sed renascuntur interius, & ceteras eius partes suo robore spiritali & incrementis sapientiæ corrumpunt & necant, & in cœlestes leges donec post visibilem mortē * totum instauretur astringunt. Iste dicitur nouus homo & interior & cœlestis, habens & ipse proportionē non annis, sed profectibus distinctas quasdam spirituales etates suas. Primā in vberibus utilis historiæ, quæ nutrit exemplis. Secundam iam obliuiscētē humanā, & ad diuina tendentem, in qua non authoritatis humanæ sinu continetur, sed ad summam incommutabilem legem * passibus rationis innititur. Tertiā iam fidentiore & carnalem appetitum rationis robore maritantes, gaudentemque intrinsecus in quadam dulcedine coniugali: cum anima menti copulatur, & velamento pudoris obnubitur, ut iam recte vivere non cogatur, sed etiā si omnes concedant, peccare non libeat. Quartam iam idipsum multo firmitus ordinatiusque facientem & emicantem in virum perfectum, atque aptam & idoneam omnibus etiam persecutionibus, & mudi huius tempestatibus ac fluctibus sustinēdis atque frangēdis. Quintam pacatam atque ex omni parte tranquillam, viuente in opibus & abundantia incommutabilis regni, summe atque ineffabilis sapientiæ. Sextā omnimodæ mutationis in æternam vitam, & vsque ad totā obliuionem vitæ temporalis transēntē in perfectā formā, quæ facta est ad imaginem & similitudinē dei. Septima enim iam quies æterna est, & nullis ætatibus distinguenda beatitudo perpetua. Ut enim finis veteris hominis mors est, sic finis noui hominis vita æterna. Ille namque homo peccati est, iste iustitiæ. Sicut autē isti ambo nullo dubitante ita sunt, ut vnum eorum, id est, veterem atque terrenū possit in hac tota vita vnus homo agere, nouū vero & cœlestem nemo in hac vita possit nisi cum vetere: nā & ab ipso incipiat necesse est, & vsque ad visibilem mortem cū illo, quauis eo deficiente, se proficiēte perduret. Sic proportionē vniuersum genus humanū, cuius tantquam vnius hominis vita est ab Adam vsque ad finem huius seculi, ita sub diuinæ providentiæ legibus administratur, ut in duo genera distributū appareat. Quorū in vno est turba impiorum, terreni hominis imaginē ab initio seculi vsque ad finem gerentiū. In altero series populi vni deo dediti, sed ab Adam vsque ad Ioannē baptistam terreni hominis vitæ gerentis seruilis quadam iustitiā: cuius historia vetus testamentū vocatur, quasi terrenū pollicens regnū, quæ tota nihil est aliud quam imago noui populi & noui testamenti pollicētis regnū cœlorū. Cuius populi vita interim temporalis incipit à domini aduentu in humilitate vsque ad diē iudicii quando in claritate venturus est. Post quod iudiciū vetere homine extincto, erit illa mutatio quæ angelicam vitam pollicetur. Omnes enim resurgemus, sed non omnes immutabimur. Resurget ergo pius populus, ut veteris hominis sui reliquias transformet in nouū. Resurget autē impius populus qui ab initio vsque ad finem veterē hominem gesserit, ut in secundam mortem præcipitetur. Aetatum autē articulos qui diligenter legunt, inueniunt: nec zizania nec paleas perhorrescunt. Impius namque pio

viuit & peccator iusto, ut eorū cōparatione alacrius, donec perficiantur assurgant. Quisquis autē populi terreni tēporibus vsque ad illuminationē interioris hominis meruit peruenire, genus humanū pro tēpore adiuit, exhibens ei quod etas illa poscebat, & per prophetiā intimans id quod exhibere opportunū non erat: quales patriarchæ ac prophetæ inueniuntur ab iis qui non pueriliter insiliunt, sed pie diligenterque pertractant diuinarū & humanarum rerū tam bonum & tā grande secretū. Quod etiam tēporibus noui populi à magnis & spiritalibus viris ecclesiæ catholicæ alumnis, video cautissime prouideri: ne quid populariter agant quod nodum esse tēporis ut cum populo agatur intelligunt: alimenta lactea large audis infirmioribus pluribus atque insulter infundunt, validioribus autem cibis cū sapientibus paucis vescuntur. Sapientiam enim loquuntur inter perfectos, carnalibus vero & animalibus, quauis nouis hominibus, adhuc tamen paruulis, nonnulla obtegunt, sed nulla mentiuntur. Non enim honoribus suis vanis cōsulunt & inanibus laudibus, sed vtilitati eorum cū quibus societate vitæ huius inire meruerūt. Hæc enim lex est diuinæ prouidentie, ut nemo à superioribus adiuuetur ad cognoscendā & percipiendam gratiā dei, qui non ad eadem puro affectu inferiores adiuuerit. Ita de peccato nostro quod in homine peccatore ipsa natura nostra commisit, & genus humanum factum est magnū decus ornamentumque terrarum, & tam decenter diuinæ prouidentie procuratore administratur, ut ars ineffabilis medicinæ ipsam vitiorum scditatē in nescio quam sui generis pulchritudinem vertat. Et quoniam de authoritatis beneficentia, quantum in præsentia satis visum est, locuti sumus: videamus quatenus ratio possit progredi à visibilibus ad inuisibilia, & à temporalibus ad æterna conscendens. Non enim frustra & inaniter intueri oportet pulchritudinem cœli, ordinem syderum, candorem lucis, dierum & noctium vicissitudines, lunæ menstrua curricula, anni quadrifariam tēperationem, quadripartitis elementis congruentem tantam vim seminum, species numerosque gignentium, & omnia in suo genere modum proprium naturamque seruauit. In quorum consideratione non vana & peritura curiositas exercenda est, sed gradus ad immortalia, & semper permanentia faciendus. Proximum enim est attendere quæ ista sit natura vitalis, quæ cuncta ista sentit, quæ profectō quoniam vitam dat corpori, præstantior eo sit, necesse est. Non enim qualiscunque moles, quanquam ista visibili luce præfulgeat, si vita careat magni æstimanda est. Quælibet namque viuæ substantia, cuiuslibet non viuæ substantiæ naturæ lege præponitur. Sed quia irrationabilia quoque animantia viuere atque sentire nemo ambigit, illud in animo humano præstantissimum est, non quo sentit sensibilia, sed quo iudicat de sensibilibus. Nam & vident acutius, & ceteris corporis sensibus acutius corpora attingunt plerique bestię quam homines: sed iudicare de corporibus non sentiētis tantum vitæ, sed etiā ratiocinantis est, quæ illæ carent, nos excellimus. Iam vero illud videre facillimū est, præstantiorē esse iudicantē, quam illa res est de qua iudicatur. Non solum autem rationalis vita de sensibilibus, sed de ipsis quoque sensibus iudicat: Cur in aqua remum infractum oporteat apparere cū rectus sit, & cur ita per oculos sentire necesse sit, Nam ipse aspectus oculorum renunciare id potest, iudicare autem nullo modo. Quare manifestum est, ut sensualem vitam corpori, ita rationalem utrique præstare. Itaque si rationalis vita secundum

* alijs, legē.

* alijs, lucē.

Vtriusque hominis decursum.
C. XXVII.

.Cor. 15.

K
Que quibus
quo tradēda
Caput.
XXVIII.

1. Cor. 1.

L

Humanæ
naturæ præ-
eminētia.
Ca. XIX.

Ex Phedone

M

Ex prima
Euclidis sup-
positione.

Lex supra
mētē hoīs

A cundum seipsam iudicat, nulla iam est natura præstan-
 tior. Sed quia clarum est eam esse mutabilem, quando
 nunc perita, nunc imperita inuenitur, tanto autem me-
 lius iudicat quāto est peritior: & tanto est peritior, quā-
 to alicuius artis vel disciplinæ vel sapientiæ particeps
 est, ipsius artis natura quærenda est. Neque nunc artem
 intelligi volo quæ notatur experiendo, sed quæ ratioci-
 nando indagatur. Quid enim præclarum nouit, qui no-
 uit ea impensa quæ calce & arena confit, tenacius lapi-
 des coherere quā luto? Aut qui tā eleganter ædificat,
 vt quæ plura sunt, paria paribus respōdeant, quæ autem
 singula sunt, medium locū teneant? Quāquam iste sen-
 sus sit rationi veritatiq; vicinior. Sed certe querendum
 est, cur nos offendat, si duabus fenestris non super inui-
 cem, sed iuxta inuicem locatis, vna earū maior minōr-
 ve sit, cū æquales esse potuerint. Si vero super inuicem
 fuerint, ambæq; de medio quauis impares, non ita of-
 fendat illa inæqualitas: & cur non multum curemus,
 quanto sit vna earum aut maior aut minor, quia duæ
 sunt. In tribus autē sensus ipse videtur expetere, vt aut
 impares non sint, aut inter maximam & minimam ita
 sit media, vt tanto præcedat minorem, quanto à maio-
 re præceditur. Ita enim primo quasi natura ipsa consu-
 litur quid probet. Vbi potissimum notādum est, quem-
 admodum quod solum inspectum minus displicuerit,
 in melioris comparatione respuatur: ita reperitur nihil
 esse aliud artem vulgarem, nisi rerum expertarum pla-
 citarumq; memoriā, vñ quodam corporis atq; opera-
 tionis adiuncto: quo si careas, iudicare de operibus pos-
 sis, quod multo est excellentius, quauis operari artifi-
 ciosa non possis. Sed cū in omnibus artibus conuenien-
 tia placeat, qua vna salua & pulchra sunt omnia, ipsa
 vero conuenientia æqualitatem vnitatemq; appetat, vel
 similitudine parium partium, vel gradatione dispariū,
 quis est qui summā æqualitatem vel similitudinem in
 corporibus inueniat, audeatq; dicere cū diligenter con-
 siderauerit quodlibet corpus vere ac simpliciter vnum
 esse: cum omnia vel de specie in speciem, vel de loco in
 locū transeundo mutantur, & partibus constent sua lo-
 ca obtinentibus, per quæ in spatia diuersa diuiduntur?
 Porro ipsa vera æqualitas ac similitudo, atque ipsa ve-
 ra & prima vnitas, non oculis carneis, neque vñ tali
 sensu, sed mente intellecta cōspicitur. Vnde enim qua-
 lisunque in corporibus appeteretur æqualitas, aut vn-
 de conuinceretur longe plurimum differre à perfectā,
 nisi ea quæ perfectā est mente videretur: si tamen quæ
 facta non est, perfectā dicenda est? Et cum omnia quæ
 sensibilibus pulchra sunt, siue natura edita, siue artibus
 elaborata, locis & temporibus sint pulchra, vt corpus &
 corporis motus: illa æqualitas & vnitas menti tantum-
 modo cognita, secundum quam de corporea pulchri-
 tudine sensu internūcio iudicatur, nec loco timida est,
 nec mutabilis tempore. Non enim recte dici potest se-
 cundum eam iudicari rotundum canthum, & non se-
 cundum eam rotundum vasculum, aut secundum eam
 rotundum vasculum, & non secundum eam rotundum
 denarium. Similiter in temporibus atque in motibus
 corporum, ridicule dicitur, secundum eam iudicari æ-
 quales annos, & non secundum eam æquales menses,
 aut secundum eam æquales menses, & non secundum
 eam æquales dies. Sed siue per hæc spatia, siue per horas,
 siue per breuiora momenta conuenienter moueatur a-
 liquid, eadem vna & incommutabili æqualitate iudi-
 catur. Quod si minora & maiora spatia figurarum at-
 que motionum, secundum eam legem parilitatis vel si-

Retra. 1.
Cap. 13.

Cathus sum-
ma curuatu-
ra rote siue
ferru quod
illic assigitur

Tomus primus.

militudinis, vel congruentiæ iudicantur, ipsa lex maior
 est his omnibus, sed potentia. Ceterum spatio, aut loci
 aut temporis, nec maior, nec minor: quia si maior esset,
 non secundum eam iudicaremur minora: si autem mi-
 nor esset, non secundum eam iudicaremur maiora. Nūc
 verò cū secundum totam quadraturæ legem iudice-
 tur, & forum quadratum, & lapis quadratus, & tabella,
 & gemma quadrata: rursus secundum totam æqualita-
 tis legem iudicentur conuenire sibi motus pedum cur-
 rentis formicæ, & secundum eam gradientis elephan-
 tis: quis eam dubitet locorum internallis ac tēporum,
 nec maiorem esse, nec minorem, cum potentia superet
 omnia? Hæc autem lex omnium artium cum sit omni-
 no incommutabilis, mens vero humana cui talem legem
 videre concessum est, mutabilitatem pati possit erroris,
 satis apparet supra mentem nostram esse legē quæ ve-
 ritas dicitur. Nec iam illud ambigendum est, in-
 commutabilem naturam quæ supra rationalem animam
 sit, deum esse, & ibi esse primam vitam, & primā essen-
 tiam, vbi est prima sapientia. Nam hæc est illa incommu-
 tabilis veritas, quæ lex omnium artium recte dici-
 tur, & ars omnipotentis artificis. Itaque cum se anima
 sentiat, nec corporum speciem motumq; iudicare secū-
 dum seipsam, simul oportet agnoscat præstare suā na-
 turam ei naturæ, de qua iudicat: præstare autem sibi eam
 naturam secundū quam iudicat, & de qua iudicare nul-
 lo modo potest. Possum enim dicere quare similia sibi
 ex vtraque parte respondere membra cuiusq; corporis
 debeant, quia summa æqualitate delector, quā non oculis
 corporis, sed mētis contueor. Quapropter tāto me-
 liora esse iudico quæ oculis cerno, quanto pro sui natu-
 ra viciniora sunt iis quæ animo intelligo. Quare autē
 illa ita sint, nullus potest dicere. Nec ita debere esse
 quisquā sobrie dixerit, quasi possint esse non ita. Quare
 autem nobis placeant, & cur ea quāto melius sapimus,
 vehementissime diligamus, ne id quidē quisquam si ea
 rite intelligit, dicere audebit. Vt enim nos & omnes
 animæ rationales secundum veritatem de inferioribus
 recte iudicamus, sic de nobis quando eidē cohæremus,
 sola ipsa veritas iudicat. De ipsa vero nec pater, non
 enim minor est quā ipse, & ideo quæ pater iudicat, per
 ipsam iudicat. Omnia enim quæ appetunt vnitatē, hanc
 habent regulam vel formā vel exēplum, vel si quo alio
 verbo dici se sinit, quoniā sola eius similitudinē à quo
 esse accepit impleuit, si tamen, accepit, non inægrue di-
 citur pro ea significatione, qua filius appellatur: quia nō
 de seipso est, sed de primo summoq; principio qui pater
 dicitur: ex quo omnis paternitas in cælo & in terra no-
 minatur. Pater ergo non iudicat quenquā, sed omne iu-
 diciū dedit filio: Et spiritalis homo iudicat omnia, ipse
 autē à nemine iudicatur, id est, à nullo homine, sed à so-
 la ipsa lege secundū quam iudicat omnia, quoniā & il-
 lud verissime dictum est, Oportet nos omnes exhiberi
 ante tribunal Christi. Omnia ergo iudicat, quia super
 omnia est quando cum deo est. Cū illo autē est, quando
 purissime intelligit, & tota charitate quod intelligit, di-
 ligat. Ita etiā quantū potest, lex ipsa etiā ipse sit, secundū
 quā iudicat omnia, & de qua iudicare nullus potest. Si-
 cut in istis tēporalibus legibus, quāquā de his homines
 iudicet cū eas instituūt, tamen cū fuerint institutæ atq;
 firmatæ, nō licebit indici de ipsis iudicare, sed secundū
 ipsas. Cōditor tamen legū tēporaliū, si vir bonus est &
 sapiēs, illā ipsam cōsulit eternā, de qua nulli anime indi-
 care datū est: vt secundū eius incommutabiles regulas, quid
 sit pro tēpore iubendū vetandūq; discernat. A Eternā

Legem sum-
ma cogno-
scere fas, iu-
dicare nō-
quaquam.
Ca. XXXI.

Eph. 3.
Ioan. 5.
1. Cor. 2.

Roma. 14.
2. Cor. 5.

Cicero de
legibus.

x ij igitur

Rerū simpli-
citas, veli-
giū est dei.
C. XXXII.
† multis
finis.

G igitur legē mundis animis fas esse cognoscere, iudicare non fas est. Hoc autem interest, quod ad cognoscendum satis est, ut videamus ita esse aliquid vel non ita. Ad iudicandum vero addimus aliquid quod significemus posse esse & aliter: velut cum dicimus, ita esse debet, aut ita esse debuit, aut ita esse debebit, ut in suis operibus artifices faciunt. Sed multiformis † est humana delectatio, nec volunt tendere ad superiora ut iudicent, cur ista visibilia placeant. Itaque si quæram ab artifice, vno arcu constructo, cur alterum parem contra in alteram partem moliatur? Respondebit, credo, ut paria paribus ædificij membra respondeant. Porro si pergā quærere, id ipsum cur eligat, dicet hoc decere, hoc esse pulchrū, hoc delectare cernentes. Nihil audebit amplius. Inclinator enim recumbit oculis, & vnde pēdeat non intelligit. At ego virum intrinsecus oculatum, & inuisibiliter videntem non desinam commonere cur ista placeant, ut iudex esse audeat ipsius delectationis humanæ. Ita enim superfertur illi, nec ab ea tenetur, dū non secundum ipsam, sed ipsam iudicat. Et si prius quæram, vtrum ideo pulchra sint, quia delectant: an ideo delectent, quia pulchra sunt: Hic mihi sine dubitatione respondetur, ideo delectare, quia pulchra sunt. Quæram ergo deinceps, quare sint pulchra. Et si titubabitur, subiiciam, vtrū ideo, quia similes sibi partes sunt, & aliqua copulatione ad vnam convenientiā rediguntur. Quod cum ita esse compererit, interrogabo, vtrum hāc ipsam vnitatem, quā conuincuntur appetere, summe impleāt, an longe infra iaceant, & eam quodammodo mērian-
H tur. Quod si ita est, quis non admonitus videat, neque vllam speciem, neque vllum omnino esse corpus, quod non habeat vnitatis quæcunque vestigiū, neque quantum vis pulcherrimum corpus, cum interuallis locorū necessario aliud alibi habeat, posse assequi eam quā sequitur vnitatem: quare si hoc ita est, flagitabo ut respondeat, vbi videat ipse vnitatem hanc, aut vnde videat: quam si non videret vnde cognosceret, & quid imitaretur corporū species, & quid implere non posset. Nunc vero cum dicit corporibus, vos quidem nisi aliqua vnitatis contineret, nihil essetis: & rursus si vos essetis ipsa vnitatis, corpora nō essetis, recte illi dicitur. Vnde illam nosti vnitatem, secundum quam iudicas corpora, quam nisi videres, iudicare non posses, quod eā non impleant. Si autem his corporeis oculis eam videres, nō vere diceret, quanquam eius vestigio teneantur, longe tamen ab ea distare: Nam istis oculis corporeis non nisi corporalia vides: Mentem igitur eam videmus. Sed vbi videmus? Si hoc loco esset vbi corpus nostrum est, non eam videret, qui hoc modo in oriente de corporibus iudicat. Non ergo ista continetur loco, & cum adest vbi-
I cunque iudicanti, nusquam est per spatia locorum, & per potentiam nusquam non est. Quod si eam corpora mentiuntur, non est credendum mentientibus, ne incidamus in vanitates vanitantium: sed quærendum potius est, cum ideo mentiantur, quia eam videntur ostendere oculis carneis, cum illa mente pura videatur, vtrum intantum mentiantur, inquantū ei similia sunt, an inquantum eam non assequuntur. Nam si assequerentur, quod imitantur implerent. Si autem implerent, omnino essent similia. Si omnino essent similia, nihil inter illam naturam & istam interesset. Quod si ita esset, non eam mentirentur: Id enim essent quod illa est. Nec tamen mentiuntur diligentius considerantibus: quia ille mentitur qui vult videri id quod non est: qui autem non volens aliud putat † quā est, non menti-

Non sensus
corporis, sed
iudiciū men-
tiuntur. Cap.
XXXIII.

† quod.
† putatur.

tur, sed fallit tantum. † Nam ita discernitur mentiens à fallente, quod inest omni mentienti voluntas fallendi, etiam si non ei credatur: fallens autem esse non potest qui non fallit. Ergo corporea species quia nullā voluntatem habet, non mentitur: si vero etiā non putetur esse quod non est, † nec fallit. Sed ne ipsi quidem oculi fallunt: nō enim renunciare possunt animo nisi affectio-
K nem suam. Quod si non solum ipsi, sed omnes corporis sensus ita renunciāt ut afficiuntur, quid ab eis amplius exigere debeamus ignoro. Tolle itaque vanitantes, & nulla erit vanitas. Si quis remum frangi in aqua opinatur, & cum inde aufertur integrari, non malum habet internūcium, sed malus est iudex. Nam ille pro sua natura non potuit aliter in aqua sentire, nec aliter debuit. Si enim aliud est aer, aliud aqua, iustum est ut aliter in aere, aliter in aqua sentiatur. Quare oculus recte videt. Ad hoc enim factus est ut tantum videat: sed animus peruersē iudicat, cui ad cōtemplandam summam pulchritudinem mens, non oculus factus est. Ille autem vult mentem conuertere ad corpora, oculos ad deum. Quærit enim intelligere carnalia, & videre spiritualia, quod fieri non potest. Quare ista peruersitas corrigenda est: quia nisi fecerit quod sursum est deorsum, & quod deorsum est sursum, regno cœlorum aptus non erit. Non ergo summa quæramus in infimis, nec ipsis infimis inhæreamus. Iudicemus ea, nec cum ipsis iudicemur, id est, tantum eis tribuamus, quantum species meretur extrema, ne cum in nouissimis prima quærimus, à primis inter nouissima numeremur. Quod nihil ipsis nouissimis obest, sed nobis plurimum. Nec ideo diuinæ prouidentie administratio minus decora fit, quia & iniusti iuste, & fœdi pulchre ordinantur. Et si propterea nos fallit rerum visibilium pulchritudo, quia vnitatem cōtinetur, & non implet vnitatem, intelligamus si possumus non ex eo quod est nos falli, sed ex eo quod non est. Omne quippe corpus verū corpus est, sed falsa vnitatis. Non enim summe vnum est, aut intantum id imitatur ut impleat: & tamen nec corpus ipsum esset, nisi utcumque vnum esset. Porro utcumque vnum esse non posset, nisi ab eo quod summe vnum est id haberet. O animæ peruicaces date mihi qui videat sine vlla imaginatione visorum carnalium. Date mihi qui videat omnis vnus principium non esse, nisi vnum solum à quo sit omne vnum, siue illud impleat, siue nō impleat. Qui videat date, non qui litiget, non qui videri velit se
M videre quod nō videt. Date qui resistat sensibus carnis, & plagis, quibus per illos in anima vapulauit: Qui resistat consuetudini hominū, resistat laudibus hominum, qui cōpungatur in cubili suo, qui resculpat suum spiritum, qui non foris diligit vanitates, & quærat mendacia, qui iam sibi nouerit dicere: Si vna Roma est, quam circa Tyberim nescio quis Romulus dicitur condidisse, falsa est ista quam cogitans fingō: non enim est ipsa, nec ibi sum animo: † Nam quid ibi agatur modo, vtiq; scirem. Si vnus est sol, falsus est iste quem cogitans fingō. Nam ille curricula sua certis locis & temporibus peragit. Istum vero ego vbi volo, & quando volo cōstituo. Si vnus est ille amicus meus, falsus est iste quem cogitans fingō. Nam ille vbi sit nescio, iste ibi fingitur vbi volo. Ego ipse certe vnus sum, & hoc loco esse sentio corpus meū, & tamen figmēto cogitationis pergo quolibet, & loquor cum quolibet. Falsa sunt hæc: nec quicquā intelligit falsa. Nō ergo intelligo cū ista cōtemplor & istis credo, quia verum esse oportet quod intellectu cōtemplor. Nūquid forte sunt ista quæ phantasmata dici solent?

† tamen.
Differt mē-
tiens & fal-
lens.

† aliās, nisi
quod est.

Cic. de
Acad. q.
lib. 2.

Conficta
li phantaf-
mata quō
iudicentur.
Caput
XXXIII.

† modo.

A solent: Vnde ergo impleta est anima mea illusionibus: Vbi est verum quod mente conspicitur? Ita cogitanti iam dici potest. Illa lux vera est qua hæc omnia non esse vera cognoscis. Per hanc illud vnum vides, quo iudicas vnu esse quicquid aliud vides, nec tamen hoc esse quod illud est quicquid mutabile vides. Quod si hæc intueri palpitat mentis aspectus, quiescite, nolite certare, nisi cum consuetudine corporum: Ipsam vincite, & victa erunt omnia. Vnum certe quærimus, quo simplicius nihil est. Ergo in simplicitate cordis quæramus illum. Agite ocium, inquit, & agnoscetis quia ego sum dominus. Et etiā: Vacate & videte quoniam ego sum deus: non ocium desidie quæro, sed ocium cogitationis, ut à locis & temporibus vacetis. Hæc enim phantasmata tumoris & volubilitatis, constantem unitatē videre non sinunt. Loca offerunt quod amemus, tempora surripiunt quod amamus, & relinquunt in anima turbas phantasmatum, quibus in aliud atque aliud cupiditas incitetur. Ita fit inquietus & erumnosus animus, frustra tenere à quibus tenetur exoptans. Vocatur ergo ad ocium. Id est, ut ista non diligat, quæ diligere sine labore non possunt. Sic enim eis dominabitur, sic non tenebitur, sed tenebit. Iugum enim meum, inquit, leue est. Huic iugo qui subiectus est, subiecta habet cætera. Non ergo laborabit, non enim resistit quod subiectum est. Sed miseri amici huius mundi, cuius domini erunt si filij dei esse noluerint, quoniam dedit eis potestatem filios dei fieri. Amici ergo huius mundi tam timent ab eius amplexibus separari, ut nihil eis sit laboriosius quam non laborare. Sed cui saltem illud manifestum est, falsitatem esse, qua id putatur esse, quod non est, intelligit eam esse veritatē quæ ostendit id quod est. At si corpora intantum fallunt, inquantum non implent, illud vnu quod conuincuntur imitari, à quo principio vnum est quicquid est, ad cuius similitudinē quicquid nititur naturaliter approbamus, quia naturaliter improbamus quicquid ab unitate discedit, atque in eius dissimilitudinem tendit: datur intelligi esse aliquid quod illius vnus solius, à quo principio vnu est quicquid aliquo modo vnu est, ita simile sit ut hoc omnino impleat ac sit id ipsum, & hoc est veritas & verbum in principio, & verbum deus apud deum. Si enim falsitas ex iis est quæ imitantur vnum, non inquantum id imitantur, sed inquantum adimplere non possunt: illa est veritas quæ adimplere potuit, & id esse quod est illud: ipsa est quæ illud ostendit sicut est: Vnde & verbum eius & lux eius rectissime dicitur. Cætera illius vnus similia dici possunt inquantum sunt, intantum enim & vera sunt: Hæc autem ipsa eius similitudo, & ideo veritas. Ut enim veritate sunt vera quæ vera sunt, ita similitudine similia sunt, quæcūq; similia sunt. Ut ergo veritas forma verorum est, ita similitudo forma similium est. Quapropter vera quoniam intantum vera sunt inquantum sunt, intantum autem sunt inquantum principalis vnus similia sunt, ea forma est omnium quæ sunt, quæ est summa similitudo principij: & veritas est, quia sine vlla dissimilitudine est. Vnde falsitas oritur, non rebus ipsis fallentibus, quæ nihil aliud ostendunt sentienti quam speciem suam, quam pro sue pulchritudinis acceperunt gradu: neque ipsis sensibus fallentibus, qui pro natura sui corporis affecti, non aliud quam suas affectiones prædicendi animo nunciant: sed peccata animas fallunt cum verum quærunt, relicta & neglecta veritate. Nam quoniam opera magis quam artificem atque ipsam artē dilexerunt, hoc errore puniuntur, ut in operibus artificem artemque conquirant: & cum inuenire ne-

Tomus primus.

quiuerint, deus enim non corporalibus sensibus subiaceret, sed ipsi menti supereminet, ipsa opera existimant esse & artem & artificem. Hinc oritur omnis impietas, non modo peccantium, sed etiā damnatorum pro peccatis suis. Non enim tantum scrutari creaturam contra præceptum dei, sed ea frui potius quam ipsa lege & veritate volunt, quod primi hominis peccatum deprehenditur, male uteris libero arbitrio. Sed hoc quoque in ipsa damnatione addunt, ut non modo diligant, sed etiam seruiant creaturæ potius quam creatori, & eam colant per partes eius, à summis usque ad ima venientes. Sed aliqui se in hoc tenent, ut pro summo deo animam colant, & primam intellectualem creaturam, quam per veritatem pater fabricauit ad ipsam veritatem semper intuendam & se per ipsam, quia omnimodo ei simillima est. Deinde veniunt ad vitam genitalem, per quam creaturam visibilia & temporalia gignentia, deus æternus & immutabilis operatur. Hinc ad animalia, & inde ad ipsa corpora colenda dilabuntur, & in his primo eligunt pulchriora, in quibus cælestia maxime excellent. Ergo in primis solis corpus occurrit, & in eo nonnulli remanent. Aliqui & lunæ splendorem religione dignum putant: est enim nobis ut perhibetur propinquior, vnde viciniorem speciem habere sentitur. Alij etiam cæterorum siderum corpora adiungunt, & totum cælum cum stellis suis. Alij cælo æthereo copulant aërem, & istis duobus superioribus elementis corporeis subiciunt animas suas. Sed inter hos illi sibi videntur religiosissimi, qui vniuersam simul creaturam, id est, mundum totum cum omnibus quæ in eo sunt, & vitam qua spiratur & animatur, quam quidam corpoream, quidam incorpoream esse crediderunt. Hoc ergo totum simul vnum deum magnum esse arbitrantur, cuius partes sint cætera. Non enim vniuersæ creaturæ authorem conditoremque nouerunt. Inde est quod in simulachra præcipitantur, & ab operibus dei usque in opera sua demerguntur, quæ tamen adhuc visibilia sunt. Est enim alius deterior & inferior cultus simulachrorum, quo phantasmata sua colunt, & quicquid animo errante cum superbia vel tumore cogitando imaginati fuerint, religionis nomine obseruant, donec fiat in anima nihil omnino colendum esse, & errare homines qui superstitione se inuoluunt & misera se implicant seruitute. Sed frustra hoc sentiunt. Non enim efficiunt ut non seruiant: remanent quippe ipsa vitia quibus ut illa colenda opinaretur attracti sunt. Seruiunt enim cupiditati triplici, vel voluptatis, vel excellentiæ, vel spectaculi. Nego esse quenquam istorum qui nihil colendum existimant, qui non aut carnalibus gaudiis subditus sit, aut potentiam vanam foueat, aut aliquo spectaculo delectatus insaniat. Ita nescientes diligunt temporalia, ut inde beatitudinem expectent. His autem rebus quibus quisque beatus vult effici, seruiat necesse est, velit nolit. Nam quocumque duxerint, sequitur: & quisquis ea visus fuerit auferre posse, metuitur. Possunt autem auferre ista, & scintilla ignis & aliqua parua bestiola. Postremo ut omittam innumerabiles aduersitates, tempus ipsum auferat necesse est omnia transeuntia. Itaque cum omnia temporalia transeuntia mundus iste concludat, omnibus mundi partibus seruiunt, qui propterea putant nihil colendum esse, ne seruiant. Veruntamen quanquam in hac rerum extremitate miseri iaceant, ut vitia sua sibi dominari patiantur vel libidine vel superbia vel curiositate damnati, vel duobus horum, vel omnibus: quādiu sunt in hoc stadio vite humane, licet eis cōgredi & vincere, si prius credant

x iij quod

Impietas
Idololatrarū
C. XXXVIIi. R. c. tra. &
cap. 13.Triplex in
mundo ten-
tatio. Caput.
XXXVIII.

G quod intelligere nondum valent, & non diligant mun-
dum: quoniam omne quod in mundo est, sicut diuini-
tus dictum est, concupiscentia carnis est, & concupiscen-
tia oculorum & ambitio seculi. Hoc modo tria illa sunt
notata: Nam concupiscentia carnis, voluptatis infimæ
amatores significat: Cōcupiscentia oculorum, curiosos:
Ambitio seculi, superbos. Triplex etiam tentatio in ho-
mine, quam veritas ipsa suscepit, cauenda monstrata est.
Dic, inquit tentator, lapidibus istis ut panes fiant. At
ille vnus & solus magister, Non, inquit, in solo pane vi-
uit homo: sed in omni verbo dei. Ita enim domitā do-
cuit esse oportere cupiditatem voluptatis, ut nec fami-
cedendum sit. Sed forte dominationis temporalis fastu
decipi poterat, qui carnis voluptate non potuit: Omnia
ergo regna mundi monstrata sunt ei, & dictum est: Om-
nia tibi dabo, si prostratus adoraueris me. Cui respon-
sum est: Dominum deum tuū adorabis, & illi soli ser-
uiēs. Ita calcata est superbia. Subiecta est autem extre-
ma [etiam] curiositatis illecebra: Non enim ut se de fa-
stigio templi præcipitaret vrgebat, nisi causa tantū ali-
quid experiendi. Sed neque hinc victus est, & ideo sic
respondit, ut intelligeremus non opus esse ad cogno-
scendum deum, tentationibus visibiliter diuina explo-
rare molientibus: Non tentabis, inquit, dominū deum
tuum. Quamobrem quisquis intus verbo dei pascitur,
non quærit in ista eremo voluptatē. Qui vni deo tan-
tum subiectus est, non quærit in monte, id est, in terre-
na elatione iactantiam. Quisquis æterno spectaculo in-
cōmutabilis veritatis adhærescit, non per fastigium hu-
ius corporis, id est, per hos oculos præcipitatur, ut tem-
poralia & inferiora cognoscat. Quid igitur restat
vnde non possit anima recordari primam pulchritu-
dinem quam reliquit, quando de ipsis suis vitiis potest.
Ita enim sapientia dei pertendit à fine vsque ad finem
fortiter. Ita per hanc summus ille artifex opera sua in
vnum finem decoris ordinata contexuit. Ita illa boni-
tas à summo vsque ad extremum nulli pulchritudini,
quæ ab ipso solo esse posset inuidit, ut nemo ab ipsa ve-
ritate deiiciatur, qui nō excipitur ab aliqua effigie ve-
ritatis. Quære in corporis voluptate quid teneat, nihil
aliud inuenies quàm conuenientiam: Nam si resistētia
pariunt dolorem, conuenientia pariunt voluptatē. Re-
cognosce ergo quæ sit summa conuenientia: Noli fo-
ras ire, in te ipsum redi, in interiore homine habitat
veritas, & si tuam naturam mutabilem inueneris, tran-
scende & teipsum. Sed memento cum te transcendis,
ratiocinantem animā te transcendere. Illuc ergo tende,
vnde ipsum lumen rationis acceditur. Quò enim per-
uenit omnis bonus ratiocinator, nisi ad veritatē? Cum
ad seipsum veritas non utique ratiocinādo perueniat,
sed quod ratiocinantes appetunt ipsa sit, vide ibi con-
uenientiam qua superior esse non possit, & ipse cōueni-
cum ea. Confitere te non esse quod ipsa est. Siquidem
se ipsa non quærit, tu autem ad ipsam quærendo veni-
sti, non locorum spatio, sed mentis affectu ut ipse inte-
rior homo cum suo inhabitatore, nō infima & carnali,
sed summa & spiritali voluptate conueniat. Aut si non
cernis quæ dico, & an vera sint dubitas, cerne saltem
vtrum te de iis dubitare non dubites, & si certum est te
esse dubitantem, quære vnde sit certum. Non illic tibi
omnino solis huius lumen occurret, sed lumen verum
quod illuminat omnem hominem venientem in hunc
mundum. Quod his oculis videri non potest, nec illis
quibus phantasmata cogitantur, per eosdē oculos ani-
mæ impacta, sed illis quibus ipsis phantasmatibus dici-

tur, Non estis vos quod ego quero, neque illud estis vnde
ego vos ordino, & quod mihi inter vos fœdū occurre-
rit, improbo, quod pulchrum approbo, cum pulchrius
sit illud vnde improbo & approbo: quare hoc ipsum ma-
gis approbo, & non solum vobis, sed illis omnibus cor-
poribus vnde vos hausi antepono. Deinde regulam ip-
sam quam vides, concipe hoc modo: Omnis qui se du-
bitantem intelligit, verum intelligit, & de hac re quam
intelligit certus est. De vero igitur certus est. Omnis
igitur qui vtrum sit veritas dubitat, in seipso habet ve-
rum vnde non dubitet, nec vllum verum nisi veritate
verum est. Non itaque oportet eum de veritate dubi-
tare, qui potuit vndecunq; dubitare. Vbi videntur hæc,
ibi est lumen sine spatio locorum & temporum, & sine
vlllo spatiorum talium phantasmate. Nunquid ista ex
aliqua parte corrumpi possunt, etiam si omnis ratioci-
nator interea, aut potius apud carnales inferos vetere-
scat: Non enim ratiocinatio talia facit, sed inuenit. Er-
go antequam inueniantur, in se manent, & cum inue-
niuntur non innouant. Ita renascitur interior ho-
mo, & exterior corrumpitur de die in diem. Sed inte-
rior exteriorē respicit, & in sua cōparatione fœdum
videt: in proprio tamē genere pulchrum & corporum
conuenientia latantem, & corrumpentem quod in bo-
num suū conuertit, alimenta scilicet carnis: quæ tamen
corrupta, id est, amittentia formam suam, in membro-
rum istorum fabricam migrant, & corrupta reficiunt,
in aliam formam per conuenientiā transcurrentia: & per
vitalem motum diiudicantur quodammodo, ut ex eis
in structuram huius visibilis pulchri quæ apta sunt assu-
mantur, non apta vero per incongruos meatus eiician-
tur. Quorum aliud fœculentissimum redditur terræ ad
alias formas assumēdas, aliud per totum corpus exha-
lat, aliud totius animalis latentes numeros accipit, &
inchoatur in prolem, & siue conuenientia duorum cor-
porum siue tali aliquo phantasmate cōmotum, per ge-
nitales vias ab ipso vertice defluit in infima voluptate.
Iam vero in matre per certos numeros temporum in
locorum numerum coaptatur, ut suas regiones quæque
membra occupent, & si modum parilitatis seruauerint,
luce coloris adiuncta nascitur corpus quod formosum
vocatur, & à suis dilectoribus amatur acerrime: non ta-
men in eo plus placet forma quæ mouetur, quàm vita
quæ mouet. Nam illud animal si nos amet, allicit vio-
lentius: si oderit autē, succensemus, & ferre non possu-
mus, etiam si formam ipsam præbeat fruendi. Hoc totū
est voluptatis regnū & ima pulchritudo, subiacet enim
corruptioni: Quod si non esset, summa putaretur. Sed
adest diuina prouidentia quæ hanc ostēdat, & non ma-
lam, propter tam manifesta vestigia primorū nume-
rorum, in quibus sapientiæ dei non est numerus, & ex-
tremam tamen esse: miscens ei dolores & morbos & di-
stortiones mēbrorum, & tenebras coloris, & animo-
rum simultates ac dissensiones, ut ex his admoneamur
incommutabile aliquid esse quærendū. Et hoc facit per
infima ministeria corū quibus id agere voluptatis est,
quos exterminatores & angelos iracundiæ, diuinæ scri-
pturæ nominant, quanuis ipsi nesciant quid de se aga-
tur boni. His similes sunt homines qui gaudēt miseris
alienis, & risus sibi & ludicra spectacula exhibent, vel
exhiberi volunt euerfionibus & erroribus aliorum. At-
que ita in his omnibus boni admonentur & exercen-
tur & vincunt, & triūphant & regnant. Mali vero de-
cipiuntur, cruciantur, vincuntur, dānantur & seruiunt,
non vni omnium summo domino, sed vltimis seruis, illis
videlicet

Ex rebus cō-
ditis quō de-
prehēdatur
summa ve-
ritas.
C. XXXIX

Ioan. 1.

Diaboli tē-
tatio cedit
in decorem
vniuersi.
Cap. XL.
1. Cor. 7.
L

Semen à
cerebro.

Psalm. 146.

† oculorū.

A videlicet angelis, qui doloribus & miseriis dānatorum pascuntur, & pro ista maleuolētia bonorum liberatione torquentur. Ita ordinantur omnes officiis & finibus suis in pulchritudinē vniuersitatis, vt quod horremus in parte, si cum toto consideremus, plurimum placeat: quia nec in edificio iudicando vnum tantum angulum considerare debemus, nec in homine pulchro solos capillos, nec in bene pronunciante solum digitorum motum, nec in lunæ cursu aliquas tridui tantum figuras. Ita enim quæ propterea sunt infima, quia partibus imperfectis tota perfecta sunt, siue in statu, siue in motu pulchra sentiantur, tota consideranda sunt, si recte volumus iudicare. Verum enim nostrum iudicium, siue de toto, siue de parte iudicet, pulchrum est: vniuerso quippe mundo superfertur, nec alicubi parti eius in quantum verum iudicamus, adhæremus. Error autem noster parti adhærens eius, ipse per se fœdus est. Sed sicut niger color in pictura cum toto sit pulcher: sic totum istum agonem decenter adit incommutabilis diuina prouidentia, aliud victis, aliud certantibus, aliud victoribus, aliud spectatoribus, aliud quietis & solum deum contemplantibus tribuens: cum in his omnibus non sit malum nisi peccatum & pœna peccati, hoc est, defectus voluntarius à summa essentia, & labor in vltima non voluntarius. Quod alio modo dici potest, libertas à iustitia, & seruitus sub peccato.

Duplex exterioris hominis corruptio. Cap. XLI.

1. Retract. cap. 13.

Roma. 13.

B non sit malum nisi peccatum & pœna peccati, hoc est, defectus voluntarius à summa essentia, & labor in vltima non voluntarius. Quod alio modo dici potest, libertas à iustitia, & seruitus sub peccato. Corruptur autem homo exterior aut profectu interioris, aut defectu suo. Sed profectu interioris ita corrumpitur, vt totus in melius reformetur, & restituatur in integrum in nouissima tuba, vt iam non corrumpatur neque corrumpat. Defectu autem suo in pulchritudines corruptibiliores, id est, pœnarum ordinem præcipitatur. Nec miremur quod adhuc pulchritudines nomino. Nihil enim est ordinatum quod non sit pulchrum. Et sicut ait Apostolus, Omnis ordo à deo est. Necesse est autem fateamur meliorem esse hominem plorantem, quam letantem vermiculum: & tamen vermiculi laudem sine vilo mendacio copiose possum dicere: considerans nitorem coloris, figuram teretem corporis, priora cum mediis, media cum posterioribus congruentia & vnitatis appetentiam pro suæ naturæ humilitate seruantia, nihil ex vna parte formatum, quod non ex altera parili dimensione respondeat. Quid iam de anima ipsa dicam, vegetante modulum corporis sui,

Cato apud Cice. in Cato. maiore. Ex de mori. Mani. ca. 8.

1. Retract. cap. 13.

C quomodo eum numerosè moueat, quomodo appetat conuenientia, quomodo vincat, aut caueat obsistentia quantum potest, & ad vnum sensum incolumitatis referens omnia, vnitatem illam conditricem naturarum omnium, multo euidentius quam corpus insinuet: loquor de vermiculo animante qualicunque. Cineris & stercoreis laudem verissime atque vberissime plerique dixerunt. Quid ergo mirum est, si hominis animam quæ vbiçumque sit & qualiscunque sit, omni corpore est melior, dicam pulchre ordinari, & de pœnis eius alias pulchritudines fieri, cum ibi non sit quādo misera est, vbi beatos esse decet, sed ibi sit vbi esse miseros decet? Prorsus nemo nos fallat: Quicquid rectè vituperatur, in melioris comparatione respuitur: Omnis autem natura quauis extrema, quauis infima, in comparatione nihil iure laudatur. Et tunc cuique non est bene, si melius esse potest. Quare si nobis potest bene esse cum ipsa veritate, male sumus cum quolibet vestigio veritatis: multo ergo deterius cū extremitate vestigij, quando carnis voluptatibus adhæremus. Vincamus ergo huius cupiditatis vel blanditias vel molestias, subiugemus nobis hanc

Tomus primus.

fœminam si viri sumus. Nobis ducibus & ipsa erit melior, nec iam cupiditas, sed tēperantia nominabitur. Nā cum ipsa ducit, nos autē sequimur, cupiditas illa & libido, nos vero temeritas & stultitia nuncupamur. Sequamur Christum caput nostrū, vt & nos sequatur cui caput sumus. Hoc & fœminis præcipi potest, non maritali, sed fraterno iure, quo iure in Christo nec masculus nec fœmina sumus. Habent enim & illæ virile quiddā vnde fœmineas subiugēt voluptates, vnde Christo seruiant, & imperēt cupiditati. Quod in multis viduis & virginibus dei, in multis etiā maritatis, sed iam fraterne coniugalia iura seruātibus Christiani populi dispensatione manifestum est. Quod si ab ea parte cui dominari deus nos iubet, atque vt in nostram possessionē restituamur & hortatur & opitulatur: si ergo ab hac parte per negligentiam & impietate vir subditus fuerit, id est, mens & ratio, erit quidē homo turpis & miser: sed destinatur in hac vita, & post hanc vitā ordinatur, quod eum destinari, & vbi ordinari summus ille rector & dominus iudicat. Nulla itaq; fœditate vniuersa creatura maculari permittitur. Ambulemus ergo dum diem habemus, id est, dum ratione vti possumus, vt ad deum conuersi, verbo eius quod verū lumen est illustrari mereamur, ne nos tenebræ comprehendant. Dies est enim præsentia illius luminis, quod illuminat omnē hominē venientē in hunc mundum. Hominē dixit, qui ratione vti potest, & vbi cecidit, ibi incubere vt surgat. Si ergo voluptas carnis diligitur, ea ipsa diligentius consideretur, & cū ibi recognita fuerint quorundā vestigia numerorum, quærendū est vbi sine timore sint. Ibi enim magis vnū est quod est. Et si tales sunt in ipsa motione vitali quæ in seminibus operatur, magis ibi mirandi sunt quam in corpore. Si enim numeri seminum sicut ipsa semina tumerent, de dimidio grano fici, arbor dimidia nasceretur, neq; de animalium seminibus etiam non totis, animalia tota & integra gignerentur, neque tantillū & vnum semē vim haberet sui cuiusq; generis innumerabilem. De vno quippe secundū suam naturā possunt, vel segetes segetū, vel syluæ sylvarum, vel greges gregum, vel populi populorū per secula propagari, vt nullum folium sit vel nullus pilus per tam numerosam successionē, cuius non ratio in illo primo & vno semine fuerit. Deinde illud cogitandum est, quā numerosas quā suaves sonorū pulchritudines verberatus aer traiciat cantate lascinia, quas illius ancillæ anima non tā libere cū liberet fabricaretur, nisi vitali motu incorporaliter haberet impressas. Hoc & in cæteris animantibus, quæ ratione carentia sensu tamen nō carent, animaduerti potest. Nullū enim horū est quod nō vel in sono vocis, vel in cætero motu atque operatione membrorū numerosum aliquid, atq; in suo genere moderatum gerat, non aliqua scientia, sed tamen intimis naturæ terminis, ab illa incōmutabili numerorum lege modulatis. Redeamus ad nos, & omittamus ea quæ cum arbutis & bestiis habemus cōmunia. Vno nanque modo hirundo nidificat, & vnumquodq; auium genus vno aliquo suo modo. Quid est ergo in nobis quo & de illis omnibus iudicamus, quas figuras appetant, & quatenus impleāt, & nos in edificiis aliisq; corporeis operibus, tanquam domini omnium talium figurarū, innumerabilia machinamur? Quid est in nobis quod intus intelligit has ipsas visibiles corporū moles proportionē magnas esse vel paruas, & omne corpus habere dimidium quantulumcunque sit, & si dimidium, innumerabiles partes: Itaq; omne granum milij suæ parti tantæ,

Vnitatis pulchritudo in quibus. Cap. XLII.

E

F

Ex ordine rerū cognosci deum. Ca. XLIII.

x iij quantā

G quantam in hoc mundo nostrum corpus tenet, tā magnum esse quā mundus est nobis, totumq; istū mundum figurarum ratione pulchrum esse, non mole: magnum autem videri, non pro sua quātitate, sed pro breuitate nostra, id est, animalium quibus est plenus: quæ rursus cum habeāt infinitatem diuisionis, non ipsa per se, sed in aliorum, & maxime ipsius vniuersi comparatione tam parua sunt. Nec in spatio temporum alia ratio est, quia vt omnis loci, sic omnis temporis longitudo habet dimidium sui: quantuis enim sit breuissima, & incipit & progreditur & desinit. Itaque non potest nisi habere dimidium, dum ibi diuiditur quā transit ad finem. Ac per hoc & brevis syllabæ tempus in comparatione longioris breue, & hora brumalis æstiuæ horæ cōparata minor est. Sic mora vnius horæ ad diem, & diei ad mēsem, & mensis ad annum, & anni ad lustrum, & lustrum ad maiores circuitus, & ipsi ad vniuersum tēpus relati breues sunt, cum illa ipsa numerosa successio, & quædā gradatio, siue localium, siue tēporalium spatio- rum, non timore vel mora, sed ordinata conuenientia pulchra indicetur. Ipse autē ordinis modus viuut in veritate perpetua, nec mole vastus, nec protractione volu-

Hora in-
quales intel-
ligit, quæ p
loco solis in
Zodiaco
variantur.
Nā bruma-
lis dies toti-
dē habet ho-
ras, quot æsti-
uus, licet bre-
uior sit.

H bilis, sed potentia super omnes locos magnus, æternitate super omnia tempora immobilis: sine quo tamē nec vllius molis vastitas in vnum redigi, nec vllius temporis productio potest ab errore cohiberi, & aliquid esse vel corpus vt corpus sit, vel motus vt motus sit. Ipsum est vnum principale, nec per finitum, nec per infinitum crassum, nec per finitum nec per infinitum mutabile, Non enim habet aliud hic, aliud alibi, aut aliud nunc, aliud postea: quia summe vnus est pater veritatis, pater suæ sapientiæ, quæ nulla ex parte dissimilis, similitudo eius dicta est & imago, quia de ipso est. Itaque etiam filius recte dicitur ex ipso, cætera per ipsum. Præcessit enim forma omnium summe implēs vnum de quo est, vt cætera quæ sunt inquātum sunt vni similia per eam formati fierent. Horum alia sic sunt per ipsam, vt ad ipsam etiam sint, vt omnis rationalis & intellectua-

1. Ien. dist. 3.
ca. nūc restat

Dei imago
filius, ad quā
facta quædā.
Ca. XLIII.

lis creatura, in qua homo rectissime dicitur factus ad imaginem & similitudinem dei: Non enim aliter incōmutabilem veritatē posset mente conspiciere. Alia vero ita sunt per ipsam facta, vt non sint ad ipsam. Et ideo rationalis anima si creatori suo seruiat a quo facta est, per quem facta est, & ad quem facta est, cuncta ei cætera seruiant: & vita vltima, quæ tam vicina illi est, & est adiutoriū eius, per quod imperat corpori: & ipsum corpus, extrema natura & essentia: cui omni modo cedenti ad arbitrium dominabitur, nullam de illo sentiens molestiam: quia iam non ex ipso nec per ipsum quæret beatitudinem, sed ex deo per seipsam percipiet. Reformatum ergo corpus ac sanctificatum, sine detrimento corruptionis, & sine onere difficultatis administrabit. In resurrectione enim nec nubent neque nubentur, sed erunt sicut angeli in cœlis. Esca vero ventri, & venter escis. Deus autem & hunc & illas destruet, quoniam nō est regnū dei esca & potus, sed iustitia & pax & gaudiū.

Matth. 24.
1. Cor. 6.

Roma. 14.

Voluptatis
imbecillitas
protrahit
nos ad subli-
miora.
Cap. XLV.

Quapropter etiam in ista corporis voluptate inuenimus vnde commoneamur eam contemnere: nō quia malum est natura corporis, sed quia in extremi boni dilectione turpiter volutatur, qui primis inhærere fruiq; concessum est. Cum trahitur auriga, & suæ temeritatis dat pœnas, quicquid illud est quo utebatur accusat: sed imploret auxilium, iubeat dominus rerum, obsistatur equis, alia iā spectacula de illius præcipitatione facientibus, & nisi subueniatur de morte facturis, restituatur

in locum, super rotas collocetur, habenarū iura reddā-
tur, regat cautius obtēperantes & edomitas bestias, tunc sentiet quā bene currus & tota illa iunctio fabricata sit, quæ ruina eius, & ipsum afflixerat, & cursum decen-
tissime moderationis amiserat: quia & huic corpori imbecillitatē peperit animæ male vtentis auiditas in paradiso, vsurpans vetitū cibum cōtra medici disciplinā, qua sempiterna cōtinetur salus. Si ergo in ista ipsa visibilis carnis imbecillitate, vbi beata vita esse nō potest, inuenitur admonitio beatæ vitæ propter speciem de summo bono vsq; ad ima venientē: quanto magis in appetitione nobilitatis & excellentiæ, & in omni superbia vanaq; pōpa huius mūdi. Quid enim aliud in ea homo appetit, nisi solus esse si fieri possit cui cuncta subiecta sint, peruersa scilicet imitatione omnipotentis dei: Quæ si subditus imitaretur, secundū præcepta eius viuēdo, per eum haberet subdita cætera, nec ad tantā deformitatē veniret vt bestiola timeret, qui vult hominibus imperare. Habet ergo & superbia quendam appetitū vnitatis & omnipotentiae, sed in rerum temporalium principatu, quæ omnia transeunt tanquam vmbra. Inuicti esse volumus & recte: habet enim hoc animi nostri natura post deū, a quo ad eius imaginē factus est: sed eius
L. præcepta erant seruāda, quibus seruatis nemo nos vinceret. Nunc vero dum ipsa, cuius verbis turpiter cōsensimus, domatur dolore parietū, & nos in terra laboramus, & cum magno dedecore superamur ab omnibus quæ nos cōmouere ac perturbare potuerunt. Itaq; nolumus ab hominibus vinci, & irā non possumus vincere. Qua turpitudine quid execrabilē dici potest? Fatemur hominem hoc esse quod nos sumus, qui tamen & si habeat vitia, non est tamen ipse vitiū. Quanto igitur honestius homo nos vincit quā vitiū. Quis autē dubitet immane vitiū esse inuidentiā, qua necesse est torqueatur & subiiciatur, qui non vult in rebus temporalibus vinci? Melius est ergo vt homo nos vincat quā inuidentiā, vel quodlibet aliud vitiū. Sed nec ab homine vinci potest qui vitia sua vicerit. Non enim vincitur, nisi cū ei eripitur ab aduersario quod amat. Qui ergo amat id solū quod amanti eripi non potest, ille indubitātē inuictus est, nec vltra cruciatur inuidia. Id enim diligit, ad quod diligendum & percipiendum quanto plures venerint, tāto eis vberi⁹ gratulatur. Diligit enim deū ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mente, & diligit proximū tanquā seipsum. Non ergo illi inuidet
M vt sit quod ipse est, imō adiuuat etiā quantū potest. Nec potest amittere proximū quem diligit tanquā seipsum, quia neq; in seipso ea diligit quæ oculis subiacent, aut vllis aliis corporeis sensibus. Ergo apud semetipsum habet quem diligit tanquā seipsum. Ea autē est regula dilectionis, vt quæ sibi vult bona prouenire, & illi velit, & quæ accidere sibi mala non vult, & illi nolit: Hanc voluntatē erga omnes homines seruat. Nam erga neminem operādum est malū. Et dilectio proximi malū non operatur. Diligamus ergo vt præceptū est etiā inimicos nostros, si vere inuicti esse volumus. Non enim per seipsum quisquā hominum inuictus est, sed per illā incōmutabilem legem, cui quicunque seruiunt soli sunt liberi. Sic enim eis quod diligunt auferri non potest. Quæ res vna inuictos facit & perfectos viros. Nam si vel ipsum hominē homo dilexerit, nō tanquā seipsum, sed tanquam iumentū, aut balneas, aut auiculā pictam, vel garrulam, id est, vt ex eo aliquid temporalis voluptatis aut commodi capiat, seruiat necesse est, non homini, sed quod est turpius, tam fœdo & detestabili vitio, quo non

Charitas erga deum & proximum.
Ca. XLVI.

¶ vlla.

Matth. 22.

M

Tobia. 4.

Roma. 13.

Matth. 5.

A quo non amat hominē sicut homo amandus est. Quo-
 tūq; dominante, vsq; ad extremam vitam, vel potius
 mortem perducitur. Sed nec sic quidem ab homine ho-
 mo diligendus est, vt diliguntur carnales fratres vel filij
 vel coniuges, vel quique cognati, vel affines aut ciues.
 Nam & dilectio ista temporalis est. Nō enim vllas ta-
 les necessitudines haberemus, quæ nascendo & moriē-
 do contingunt, si natura nostra in præceptis & imagi-
 ne dei manens, in istam corruptionē non religaretur. Itaque
 ad pristinā perfectamq; naturam nos ipsa veri-
 tas vocans, præcipit vt carnali cōsuetudini resistamus,
 docens neminem aptum esse regno dei, qui non istas
 carnales necessitudines oderit. Neq; hoc cuiquam in-
 humanum videri debet. Magis enim est inhumanum
 non amare in homine quod homo est, sed amare quod
 vilius est: hoc est enim non in eo amare illud quod ad
 deū pertinet, sed amare illud quod ad se pertinet. Quid
 ergo mirum si ad regnum non peruenit, qui non com-
 munem sed priuatā rē diligit? Imō vtrūq; ait quispiā,
 Imō illud vnum dicit dominus. Dicit enim verissime
 veritas: Nemo potest duobus dominis seruire. Nemo
 enim potest perfecte diligere quō vocamur, nisi oderit
 vnde reuocatur. Vocamur autem ad perfectam natu-
 ram humanam, qualem ante peccatum nostrum deus
 fecit: Reuocatur autem ab eius dilectione, quam pec-
 cando meruimus. Quare oderimus oportet, vnde autē
 liberemur optamus. Oderimus ergo temporales neces-
 situdines, si eternitatis charitate flagramus. Diligat ho-
 mo proximum tanquam seipsum. Certe enim sibiipsi
 nemo est pater, aut filius, aut affinis, aut aliquid huius-
 modi, sed tantum homo. Qui ergo diligit aliquem tā-
 quā seipsum, hoc in eo debet diligere quod sibi est. Cor-
 pora vero non sunt quod nos sumus. Non ergo in ho-
 mine corpus est expetendum aut desyderandum. Va-
 let enim ad hoc etiam quod præceptum est: Non con-
 cupiscas rem proximi tui. Quapropter quisquis in pro-
 ximo aliud diligit, quā sibi ipse est, non enim diligit
 tanquam seipsum. Ipsa igitur natura humana sine car-
 nali cōditione diligenda est, siue sit perficiēda siue per-
 fecta. Omnes sub vno deo patre cognati sunt qui eum
 diligunt & faciunt voluntatem ipsius. Et inuicem sibi
 sunt & patres cum sibi consulunt, & filij cū sibi obtem-
 perāt, & fratres, maxime quia eos vnus pater testamē-
 to suo ad vnam hereditatem vocat. Quapropter
 cur iste non inuictus sit hominem diligēdo, cum in eo
 nihil præter hominem diligit, id est, creaturam dei ad
 eius imaginem factam, nec ei possit deesse perfecta na-
 tura quam diligit, cum ipse perfectus est? Sicut enim,
 verbi gratia, si quisquam diligit bene cantantem, non
 hunc aut illum, sed tantum bene cantantem quemlibet,
 cum sit cantor ipse perfectus, ita vult omnes tales esse,
 vt tamen ei non desit quod diligit, quia ipse bene can-
 tat. Nam si cuiquam inuidet bene cantanti, nō iam il-
 lud diligit, sed aut laudem, aut aliquid aliud, quō bene
 cantando vult peruenire, & potest ei minui vel aufer-
 ri si & alius bene cantauerit. Qui ergo inuidet bene cā-
 tanti, non amat bene cantantem, sed rursus qui eo in-
 diget non bene cantat. Quod multo accommodatius
 de bene viuentē dici potest: quia inuidere nulli potest:
 quō enim perueniunt bene viuentes, tātumdem est om-
 nibus, nec minus fit cum plures habuerint. Et potest es-
 se tempus quo bonus cantor cantare non decēter que-
 at, & indigeat voce alterius, qua sibi exhibeatur quod
 diligit: tanquam si alicubi conuinctur, vbi eum cantare
 turpe sit, sed deceat audire cantantem: bene autem vi-

uere semper decet. Quare quisquis hoc & diligit & fa-
 cit, non solum non inuidet imitantibus, sed his se præ-
 bet libentissime atque humanissime quāntū potest, nec
 tamen eis indiget. Nam quod in illis diligit, in seipso
 habet totum atque perfectum. Ita cum diligit proximū
 tanquam seipsum, non inuidet ei, quia nec sibiipsi præ-
 stat ei quod potest, quia & sibiipsi nec eo indiget, quia
 nec seipso: tātum deo indiget, cui adhæredo beatus est.
 Nemo autem illi eripit deum. Ille ergo verissime atque
 certissime inuictus homo est, qui cohaeret deo, non vt
 ab eo aliquid boni extra mereatur, sed cui nihil aliud
 quā ipsum hærere deo bonum est. Hic vir quādiu est
 in hac vita, vitur amico ad rependendam gratiā, vitur
 inimico ad patientiam, vitur quibus potest ad be-
 neficentiam, vitur omnibus ad beneuolentiā. Et quan-
 quam temporalia non diligit, ipse recte vitur tempo-
 ralibus, & pro eorum sorte hominibus consulit, si equa-
 liter non potest omnibus. Quare si aliquem familiarū
 suorum promptius quā quemlibet alloquitur, non eū
 magis diligit, sed ad eum habet maiorem fiduciam, &
 apertiore temporis ianuam. Tractat enim tempori
 deditos tanto melius, quanto minus ipse obligatus est
 tempori. Cum itaq; omnibus quos pariter diligit pro-
 desse non possit, nisi cōiunctioribus prodesse malit in-
 iustus est. Animi autem cōiunctio maior est, quā lo-
 corum aut temporum, quibus in hoc corpore iungun-
 tur, sed ea maxima est, quæ omnibus præualeat. Non er-
 go iste affligitur morte cuiusquam, quoniam qui toto
 animo deum diligit, nouit nec sibi perire quod deo nō
 perit. Deus autem dominus est & viuorū & mortuorū.
 Non cuiusquam miseria miser est, quia nec cuiusquam
 iustitia iustus est. Et vt nemo illi iusticiam & deum, sic
 nemo aufert beatitudinem. Et si aliquando forte huius
 periculo vel errore vel dolore commouetur, vsque ad
 illius auxilium, aut correctionem, aut consolationem,
 non vsque ad suā subuersionem valere patitur. In om-
 nibus autem officiosis laboribus futurę quietis certa ex-
 pectatione non frāgitur. Quis enim ei nocebit, qui be-
 ne vt etiam inimico potest? Eius enim præsidio atque
 munimento inimicitias non pertimescit, cuius præce-
 pto & dono diligit inimicos. Huic viro in tribulatio-
 nibus parum est non cōtristari, nisi etiam gaudeat, sci-
 ens quod tribulatio patiētiam operatur, patientia pro-
 bationem, probatio spem, spes autem non confundit.
 Quoniam charitas dei diffusa est in cordibus nostris
 per spiritū sanctum qui datus est nobis. Quis huic no-
 cebit? Quis hunc subiugabit? Homo, qui prosperis rebus
 proficit, asperis quid profecerit discit. Cum enim mu-
 tabilium bonorum adest copia, non eis cōfidit: sed cum
 subtrahuntur, agnoscit vtrum eum non ceperint. Quia
 plerumque cum assunt nobis, putamus quod non ea di-
 ligamus: sed cum abesse cœperint, inuenimus qui simus.
 Hoc enim sine amore nostro aderat, quod sine dolore
 discedit. Videtur ergo vincere cū vincatur, qui superā-
 do ad id peruenit, quod cum dolore amissurus est: &
 vincit cum vinci videatur, quisquis cedendo ad id per-
 uenit quod non amittit inuitus. Quem ergo de-
 lectat libertas, ab amore mutabilium rerum liber esse
 appetat: & quem regnare delectat, vni omnium regna-
 tori deo subditus hæreat, plus eum diligendo quā se-
 ipsum. Et hæc est perfecta iustitia, qua potius potiora, &
 minus minora diligimus. Sapientem animam atque
 perfectam talem diligit qualem illam videt: stultam
 non talem, sed quia esse perfecta & sapiens potest: quia
 nec seipsum debet stultum diligere. Nam qui se diligit
 stultum,

Matth. 5.

F
Roma. 5.Que sit pfo-
cta iustitia.
C. XLVIII.

G stultum, non proficiet ad sapientiam: nec fiet quisquis qualis cupit esse, nisi se oderit qualis est. Sed donec ad sapientiam perfectionemque veniatur, eo animo ferat stultitiam proximi, quo suam ferret si stultus esset, & amaret sapientiam. Quapropter si & ipsa superbia verae libertatis & veri regni umbra est, etiam per ipsam nos commemorat diuina providentia, quid significemus vitioli, & quò debeamus redire correcti. Iam vero cuncta spectacula, & omnis illa, quae appellatur curiositas quid aliud quaerit quam de rerum cognitione latitiam? Quid ergo admirabilius, quid speciosius ipsa veritate, ad quam omnis spectator pervenire se cupere confitetur, cum vehementer ne fallatur inuigilat, & inde se iactat si quid acutius ceteris & vivacius in spectando cognoscat & iudicet? Ipsum denique prestigiatorum nihil aliud quam fallaciam profitentem diligenter intuentur & cautissime observant, & si eluduntur, quia sua non possunt, illius delectantur scientia qui eos eludit. Nam si & ille nesciret, quibus causis fallantur intuentes, vel nescire crederetur, pariter erranti nullus plauderet. Si quis autem de populo unus eum deprehenderit, maiorem illo laudem se mereri putat, non ob aliud, nisi quia decipi fallique non potuit. Si autem multis apertus sit, non ille laudatur, sed irridetur ceteri qui talia deprehendere nequeunt. Ita omnis palma cognitioni datur & artificio, & comprehensioni veritatis, ad quam nullo modo perveniunt qui foris eam quaerunt. Itaque in tantas rugas & turpitudines meri sumus, ut cum interrogati quid sit melius, verum an falsum, ore vno respondeamus verum esse melius iocis & ludis, tamen ubi nos utique non vera, sed falsa & delectant, multo propensius quam praeceptis ipsius veritatis haereamus. Ita nostro iudicio & ore punimur, aliud ratione approbantes, aliud vanitate sectantes. Tandem autem est ludicrum & ioculari aliquid, quoadu novimus in cuius veri comparatione rideatur. Sed diligendo talia excidimus a vero & non iam inuenimus quarum rerum incitamenta sunt, quibus tanquam primis pulchris inhiamus, & ab eis recedentes amplexamur nostra phantasmata. Nam redeuntibus nobis ad inuestigandam veritatem, ipsa in itinere occurrunt, & nos transire non sinunt, nullis viribus, sed magnis insidiis latrocinantia, non intelligentibus quam late pateat quod dictum est: Cavete a simulachris. Itaque alij per innumerabiles mundos vana cogitatione volutati sunt. Alij deum esse non posse, nisi corpus igneum putaverunt. Alij candorem lucis immensae per infinita spatia usquequaque porrectum, ex vna tamen parte quasi nigro quodam cuneo fissum, duo adversa regna opinantes, & talia rebus constituentes principia, cum suis phantasmatibus fabulati sunt. Quos si iurare cogam utrum haec vera esse sciant, fortasse non audeant, sed vicissim dicant, Tu igitur ostende quid verum sit. Quibus si nihil respondeam, nisi ut illam lucem quaerant, quae eis apparet & certum est, aliud esse credere, aliud intelligere, iurarent & ipsi, nec oculis videri posse istam lucem, nec cum aliqua locorum vastitate cogitari, & nusquam non praesto esse quaerentibus, & nihil ea certius atque serenius inueniri. Quae rursus omnia, quae de hac luce mentis nunc a me dicta sunt, nulla alia quam eadem luce manifesta sunt. Per hanc enim intelligo vera esse quae dicta sunt, & hac me intelligere per hanc rursus intelligo. Et hoc rursus & rursus cum quisque se aliquid intelligere intelligit, & id ipsum rursus intelligit, in infinitum pergere intelligo, & nulla hic esse spatia cuiusquam tumoris aut volubilitatis intelligo. Intelligo

etiam non me posse intelligere nisi viam, & me viam cioré intelligendo fieri certius intelligo. Aeterna enim vita vitam temporalem viacitate ipsa superat. Nec quid sit aeternitas, nisi intelligendo conspicio. Mentis quippe aspectu omnem mutabilitatem ab aeternitate seiungo, & in ipsa aeternitate nulla spatia temporis cerno, quia spatia temporis praeteritis & futuris rerum motibus constant. Nihil autem praeterit in aeterno, & nihil futurum est: quia & quod praeterit esse desinit, & quod futurum est, nondum esse coepit. Aeternitas autem tantummodo est, nec fuit quasi iam non sit, nec erit quasi adhuc non sit. Quare sola ipsa verissime dicere potuit humanae menti, Ego sum qui sum. Et de illa verissime dici poterat. Qui est, misit me. Cui si nodum possumus inherere, obiurgemus saltem nostra phantasmata, & tam nugatorios & deceptorios ludos de spectaculo mentis eiiciamus. Utamur gradibus quos nobis diuina providentia fabricare dignata est. Cum enim figmentis ludicris nimium delectati evanesceremus in cogitationibus nostris, & totam vitam nostram in quadam vana somnia verteremus, rationali creatura serviente legibus suis: per sonos ac literas, ignem, fumum, nubem, columnam, quasi quadam verba visibilia cum infantia nostra parabolis ac similitudinibus quodammodo ludere, & interiores oculos nostros luto huiusmodi curare non aspernata est ineffabilis misericordia dei. Distingamus ergo quam fidem debeamus historiae, quam fidem debeamus intelligentiae, quid mandemus memoriae, verum esse nescientes, sed credentes tamen. Et ubi sit verum quod non venit & transit, sed semper eodem modo manet. Qui sit modus interpretandae allegoriae, quae per sapientiam dicta creditur in spiritu sancto. Vtrum a visibilibus antiquioribus ad visibilia recentiora eam perducere sufficiat. An usque ad animae affectiones atque naturam, an usque ad incommutabilem aeternitatem: An aliae significant gesta visibilia, aliae motus animorum, aliae legem aeternitatis, an aliqua inveniuntur in quibus haec omnia inuestiganda sint. Et quae sit stabilis fides, siue historica & temporalis, siue spiritalis & aeterna, ad quam omnis interpretatio authoritatis dirigenda sit. Et quid profit ad intelligenda & obtinenda aeterna, ubi finis est omnium bonarum actionum, fides rerum temporalium. Et quid intersit inter allegoriam historiae, & allegoriam facti, & allegoriam sermonis, & allegoriam sacramenti. Et quomodo ipsa locutio divinarum scripturarum secundum cuiusque linguae proprietatem accipienda sit. Habet enim omnis lingua sua quadam propria genera locutionum, quae cum in aliam linguam transferuntur, videntur absurda. Quid profit tanta loquendi humilitas, ut non solum ira dei & tristitia, & a somno expergefactio, & memoria, & obliuio, & alia nonnulla quae in bonos homines cadere possunt, sed etiam poenitentiae, zeli, crapulae nomina, & alia huiusmodi in sacris libris inveniuntur? Et utrum oculi dei & manus & pedes, & alia huius generis membra, quae in scripturis nominantur, ad visibilem formam humani corporis referenda sint, an ad significationes intelligibilibus & spiritalium potentiarum, sicut galea & scutum, & gladius & cingulum, & cetera talia? Et quod maxime quaerendum est, quid profit generi humano, quod sic nobiscum per rationale & genitalem & corporalem creaturam sibi servientem diuina providentia locuta est. Quo vno cognito, omnis ab animo protervitas puerilis excluditur, & introducitur sacrosancta religio. Omnis igitur & repudiatis nugis theatricis & poetis, divinarum

Exo. j.
Scripturarum
& interpretationum
ratio.
Cap. I.

M
Allegoria
quadruplex.

Quod omnis
lingua habeat
propria
quedam locutionis
genera

Scripturarum
pericruratio
Cap. II.

Omnia per
ferenda veri
tas. Cap.
XLIX.

† fca.

† imitanda

Sapient. 8.

Et vitia sunt
ocasio ad
virtutem.
Cap. LIII.

* Comoniti
nisi qd alicu
bi comemo
rare videtur
vltimopro
comonere.

Rom. 2.1.

B

† comemo
rari.

Ioan. 1.

Ioan. 12.

Psal. 6.

† deo.
Scopi stulto
rū ac sapien
tium.
Cap. LIII.

C

Psal. 39.

1. Co. 13.

Roma. 7.

Arum scripturarū consyderatione & tractatione pasca-
mus animum atque potemus, vanę curiositatis fame ac
siti fessum & æstuantem, & inanibus phantasmatibus
tanquam pictis epulis, frustra refici satiarique cupientē.
Hoc vere liberali & igenuo ludo salubriter erudiamur.
Si nos miracula spectaculorū & pulchritudo delectāt,
illam desyderemus videre sapientiam, quę pertendit à
fine vsquē ad finē fortiter, & disponit omnia suauiter.
Quid enim mirabilius, vi incorporea mundum corpo
reum fabricante & administrante? Aut quid pulchrius
ordinante & ornante? Si autem omnes fatentur
per corpus ista sentiri, & animum meliorem esse quā
corpus, nihilne per se animus ipse conspiciet, aut quod
conspiciet potest esse, nisi multo excellentius longēque
præstantius? Immo vero commemorati* ab iis quę iu
dicamus, intueri quid sit secundum quod iudicamus,
& ab operibus artium conuersi ad legem artium, eam
speciem mente cōtuebimur, cuius comparatione foeda
sunt, quę ipsius benignitate sunt pulchra. Inuisibilia e
nim dei à creatura mundi per ea quę facta sunt intel
lecta cōspiciuntur, & sempiterna eius virtus & diuini
tas. Hęc est à temporalibus ad æterna regressio, & ex
vita veteris hominis in nouum hominem reformatio.
Quid est autem vnde homo commoneri † non possit
ad virtutes capeßendas, quando de ipsis vitiis potest?
Quid enim appetit curiositas, nisi cognitionē, quę cer
ta esse non potest, nisi rerum æternarum & eodem mo
do se semper habentium? Quid appetit superbia nisi po
tentiam, quę refertur ad agendi facilitatem, quam nō
inuenit nisi anima perfecta & deo subdita, & ad eius
regnū summa charitate conuersa? Quid appetit volu
ptas corporis nisi quietem, quę nō est, nisi vbi nulla est
indigētia & nulla corruptio? Cauēdi sunt ergo inferio
res inferi, id est, post hęc vitā poenę grauiorē, vbi nul
la potest esse cōmemoratio veritatis, quia nulla ratioci
natio. Ideo nulla ratiocinatio quia non eā perfundit lu
men verū, quod illuminat omnē hominem venientē in
hunc mundū. Quare festinemus & ambulemus cū dies
præsto est: ne nos tenebrę comprehendant. Festinemus
à secunda morte liberari, vbi nemo est, qui memor dei
sit, & ab inferno vbi nemo confitebitur tibi. † Sed
miseri homines quibus cognita vilescunt & nouitati
bus gaudent, libentius discunt quā norunt, cum co
gnitio sit finis discendi. Et quibus vilis est facilitas a
ctionis, libentius certant quā vincunt, cum victoria
sit finis certandi. Et quibus vilis est corporis salus, ma
lunt velle quā satiari, & malūt frui genitalibus mem
bris, quā nullam talem commotionē pati. Inueniunt
tur etiam qui malunt dormire quā non dormire,
cum omnis illius voluptatis sit finis, non esurire ac siti
re, & non desyderare concubitum, & non esse corpore
fatigato. Quare qui fines ipsos desyderant, prius curio
sitate carent, cognoscentes eam esse certam cognitionē
quę intus est, & ea perfruentes quantū in hac vita que
ant. Deinde accipiunt actionis facilitatem peruicacia
posita, scientes maiorem esse facilioremque victoriam
non resistere animositati cuiusquam, & hoc quantum
in hac vita queunt sentiunt. Postremò etiam quietem
corporis, abstinēdo ab iis rebus sine quibus agi hęc vi
ta non potest: ita gustant quā suavis est dominus.
Nec erit eis dubium quid post hanc vitam futurum
sit, & perfectionis suę fide, spe & charitate nutriuntur.
Post hanc autem vitam & cognitio perficietur, quia ex
parte nūc scimus, cum autem venerit quod perfectum
est, non erit ex parte, & pax omnis aderit. Nunc autem

alia lex in membris meis repugnat legi mētis meę, sed D
liberabit nos de corpore mortis hui⁹ gratia dei per le
sum Christum dominum nostrum. Quia ex magna
parte concordamus cum aduersario, dum cum illo su
mus in via: & tota sanitas, & nulla indigentia, & nulla
fatigatio aderit corpori: quia corruptibile hoc tempore
atque ordine suo quo resurrectio carnis futura est, in
duetur incorruptione. Non mirum autem si hoc dabi
tur iis, qui in cognitione solam veritatem amant, & in
actione solam pacem, & in corpore solam sanitatem.
Hoc enim in eis perficietur post hanc vitam, quod in
hac vita plus diligunt. Qui ergo male vtuntur
tanto mentis bono, vt extra eam visibilia magis appe
tant, quibus ad concupiscenda diligenda intelligibilia
commemorari debuerunt, dabūt eis exteriores tene
brę. Harum quippe initium est carnis prudentia, & sen
suum corporeorum imbecillitas. Et qui certaminibus
delectantur, alienabuntur à pace, & summis difficulta
tibus implicabuntur. Initium enim summę difficulta
tis est bellum atque contentio. Et hoc significari arbi
tror quod ligantur ei manus & pedes, id est, facilitas
omnis aufertur operandi. Et qui sitire & esurire volūt,
& in libidinem ardescere & defatigari, vt libenter edāt
& bibant & concumbant & dormiant, amant indigen
tiam, quod est initium summorum dolorum. Perficie
tur ergo in eis quod amant, vt ibi sint vbi eis sit plora
tus & stridor dentium. Plures enim sunt qui hęc om
nia simul vitia diligunt, & quorum vita est spectare, cō
tendere, manducare, bibere, concumbere, dormire, & in
cogitatione sua nihil aliud quā phantasmata, quę de
tali vita colligunt, amplexari, & ex eorum fallacia su
perstitionis vel impietatis regulas fingere quibus de
cipiuntur, & quibus inhaerent, etiam si ab illecebris car
nis se abstinere conentur. Quia non bene vtuntur ta
lento sibi cōmisso, id est, mentis acie qua videntur om
nes, qui docti aut vrbani aut faceti nominantur excel
lere. Sed habent eā in sudario ligatā, aut in terra obru
tam, id est, delicatis & superfluis rebus, aut terrenis cu
piditatibus inuolutam & oppressam. Ligabuntur ergo
his manus & pedes, & mittentur in tenebras exteri
ores, ibi erit ploratus & stridor dentium. Non quia ipsa
dilexerunt, quis enim hęc diligit? sed quia illa quę di
lexerunt, initia sunt istorum, & necessario dilectores
suos ad ista perducūt. Qui enim magis amat ire quā
redire, aut peruenire, in longinquiora mittendi sunt:
quoniam caro sunt & spiritus ambulans, & nō reuer
tens. Qui vero bene vtuntur vel ipsis quinque sensibus
corporis ad credenda & prædicanda opera dei, & nutri
endam charitatē ipsius, vel actione vel cognitione ad
pacificandam naturam suam, & cognoscendum deum,
intrāt in gaudium domini sui. Propterea talentū quod
male vtenti aufertur, illi datur qui talentis quinque be
ne vsus est: non quia transferri potest acumen intelli
gentiæ, sed ita significatum est, posse hoc amittere ne
ligentes & impios ingeniosos, & ad eam peruenire di
ligentes & pios, quāuis ingenio tardiores. Non enim
datum est illud talentū ei qui acceperat duo, habet e
nim & hoc qui iam in actione & cognitione bene vi
uit, sed ei qui acceperat quinque. Nondum enim habet
ad æterna contemplanda idoneam mentis aciem, qui
visibilibus tantum, id est, temporalibus credit: sed habe
re potest, qui horum omnium sensibilium deum artifi
cem laudat, & eū persuadet fide, & expectat spe, & que
rit charitate. Quę cū ita sint, hortor vos omnes ho
mines charissimi & proximi mei, meq; ipsum hortor
vobiscum,

1. Cor. 15.

Premia di
uicis post
hanc vitam.
Cap. LIII.

Matt. 22.
& 25.

E

F

Psal. 77.

Math. 25.

Epilogus ex
hortas ad ve
rā religionē.
Cap. LV.

G vobiscum, vt ad id quò nos per sapientiam suam deus hortatur, quãta possumus celeritate curramus. Non diligamus mundum, quoniã omnia quæ in mundo sunt, concupiscentia carnis, & concupiscentia oculorum est, & ambitio seculi. Non diligamus per carnis voluptatē corrumpere atque corrumpi, ne ad miserabiliore corruptionem dolorum tormetorumque veniamus. Non diligamus certamina, ne angelis qui talibus gaudet in potestatem demur, humiliandi, vinciendi, verberandi. Non diligamus visibilia spectacula, ne ab ipsa veritate aberrando, & amãdo vmbas, in tenebras proiciamur. Non sit nobis religio in phãtasmatis nostris. Melius est enim qualecũque verum, quàm omne quicquid pro arbitrio fingi potest. Et tamen animam ipsam, quanuis anima vera sit cum falsa imaginatur, colere non debemus. Melior est vera stipula, quàm lux inani cogitatione pro suspicantis voluntate formata: & tamen stipulam, quam sentimus & tangimus, dementis est credere colendam. Non sit nobis religio humanorum operum cultus. Meliores enim sunt ipsi artifices qui talia fabricantur, quos tamen colere non debemus. Non sit nobis religio cultus bestiarum. Meliores enim sunt extremi homines, quos tamen colere non debemus. Non sit nobis religio cultus hominum mortuorũ: quia si pie vixerunt, non sic habentur vt tales quærant honores: sed illũ a nobis coli volunt, quo illuminante lætantur meriti sui nos esse conuersos. **†** Honorandi ergo sunt propter imitationem, non adorandi propter religionem. Si autem male vixerunt, vbicunq; sint, non sunt colendi. Non sit nobis religio cultus dæmonum, quia omnis superstitio cũ sit magna pœna hominum & periculosissima turpitudine, honor est ac triumphus illorum. Non sit nobis religio terrarum cultus & aquarum, quia istis purior & lucidior est aër, etiã caliginosus, quem tamen colere non debemus. Non sit nobis religio etiã purioris aëris & serenioris cultus, quia luce absente inumbratur: & purior illo est fulgor ignis etiam huius, quem tamen quoniã pro voluntate accendimus & extinguimus, colere vtique non debemus. Non sit nobis religio cultus corporum æthereorum atque celestium, quæ quãuis omnibus cæteris corporibus recte preponantur, melior tamen ipsis est quæcunq; vita. Quapropter si animata sunt, melior est quæuis anima per seipsam quàm corpus quodlibet animatum, & tamen animam vitiosam nemo colendam esse censuerit. Non sit nobis religio cultus illius vitæ, qua dicuntur arbores viuere, quoniã nullus sensus in illa est. Et ex eo genere est ista, qua nostri etiam corporis numerositas agitur, qua etiã capilli & ossa viuunt, quæ sine sensu præciduntur. Hac autem melior est vita sentiens, & tamen vitam bestiarum colere non debemus. Non sit nobis religio vel ipsa perfecta & sapiens anima rationalis, siue in ministerio vniuersitatis, siue in ministerio partium stabilita, siue quæ in summis hominibus expectat commutationem reformationemque portionis suæ: quoniã omnis vita rationalis si perfecta est, incommutabili veritati secum intrinsecus sine strepitu loquenti obtemperat, non obtemperans autem vitiosa fit. Non ergo per se excellit, sed per illam cui libet obtemperat. Quod ergo colit summus angelus, id colendum est etiam ab homine vltimo, quia ipsa hominis natura id non colendo facta est vltima. Non enim aliunde sapiens angelus, aliunde homo, aliunde ille verax, aliunde homo, sed ab vna incommutabili sapientia & veritate. Nam id ipsum actum est temporali dispensatione ad salutem

nostram, vt naturam humanam ipsa dei virtus & dei sapientia incommutabilis, & consubstantialis patri & coæternus suscipere dignaretur, per quam nos doceret id esse homini colendum, quod ab omni creatura intellectuali & rationali colendum est. Hoc etiam ipsos optimos angelos, & excellentissima dei ministeria velle credamus, vt vnum cum ipsis colamus deum, cuius contemplatione beati sunt. Neq; enim & nos videndo angelos beati sumus, sed videndo veritatem, qua etiam ipsos diligimus angelos, & his congratulamur. Nec inuidemus quòd eo paratiores, vel nullis molestiis interpedientibus perfruuntur: sed magis eos diligimus, quoniã & nos tale aliquid sperare à communi domino iussi sumus. Quare honoramus eos charitate, non seruitute. Nec eis templa construimus. Nolunt enim se sic honorari à nobis, quia nos ipsos cum boni sumus templa summi dei esse nouerunt. Recte itaq; scribitur hominem ab angelo prohibitũ ne se adoraret, sed vnum deum sub quo ei esset & ille conseruus. Qui autem nos inuitant vt sibi seruiamus, & tanquam deos colamus, similes sunt superbis hominibus quibus si liceat, similiter coli volunt: sed istos homines perpeti minus, illos vero colere magis periculosum est. Omnis enim hominum dominatus in homines, aut dominantium aut seruientium morte finitur. Seruitus autẽ sub angelorum malorũ superbia, propter ipsum tempus quod est post mortem, magis metuenda est. Illud etiam cuius cognoscere facile est, quòd sub homine dominante liberas cogitationes habere concessum est: Illos autem dominos in mētibus ipsis formidemus, quia vnus est oculus intuendæ ac percipiendæ veritatis. Quare si omnibus potestatis, quæ dantur hominibus ad regendam rempublicam pro nostro vinculo subditi sumus, reddentes cæsari quod cæsaris est, & deo quod dei est, non est metuendum ne hoc post mortem nostram aliquis exigit. Et aliud est seruitus animæ, aliud seruitus corporis. Iusti autem homines & in vno deo habentes omnia gaudia sua, quando per eorum facta deus benedicitur, congratulantur laudantibus: Cum vero ipsi tanquam ipsi laudantur, corrigunt errantes quos possunt, quos autem non possunt, non eis congratulantur, & ab eo vitio corrigi volunt. Quibus si similes, vel etiam mundiores atque sanctiores sunt boni angeli, & omnia sancta dei mysteria, quid metumus ne aliquem illorum offendamus, si non superstitiosi fuerimus, cum ipsis adiuuantibus ad vnum deum tendentes, & ei vni religantes animas nostras, vnde religio dicta creditur, omni superstitutione careamus? Ecce vnum deum colo, vnum omnium principium: & vnã sapientiam qua sapiens est quæcunq; anima sapiens est: & ipsum munus, quo beata sunt quæcunq; beata sunt. Quisquis angelorum diligit hunc deum, certus sum quòd etiam me diligit. Quisquis in illo manet, & potest humanas preces sentire, in illo me exaudit. Quisquis ipsum habet bonum suum, in ipso me adiuuat, nec mihi eius participatione potest inuidere. Dicant ergo mihi adoratores aut adulatores partium mundi, quem non optimum sibi conciliet, qui hoc vnum colit quod omnis optimus diligit, & cuius cognitione gaudet, & ad quod principium recurrendo sit optimus. Quisquis vero angelus excessus suos diligit, & veritati esse subditus non vult, & priuato suo lætari cupiens à communi omnium bono & vera beatitudine lapsus est, cui omnes mali subiugandi & premendi sunt, nullus autem bonus nisi exercendus in potestatem datur, nullo dubitãte non est colendus, cuius læticia

Matth. 22.

1. Cor. 3.

Apoc. 22.

Matth. 22.

M

1. Retracta. cap. 13. Religio à religando.

† consortes.

Opinatiões falsæ de diis.

Anima vegetabilis.

~~ergo~~
~~ergo~~

Universidad de
Vera religio
1. sen. dist.
3. cap. nunc
rebat.

DIVI AVRE^D
LII AVGVSTINI DE
MORIBVS ECCLESIAE
CATHOLICAE
LIBER.

IN ALIIS libris satis opinor egisse nos quemadmodum Manichæorum inuectionibus, quibus in legem quod vetus testamentum vocatur, imperite atque impie feruntur, seseque inter imperitorum plausus, inani iactatione ventilant, possimus occurrere, quod breuiter etiam hic commemorari a me potest. Quis enim mediocriter sanus non facile intelligat scripturarum expositionem ab iis petendam esse, qui earum doctores se esse profitentur: fierique posse, immo id semper accidere, ut multa indoctis videantur absurda, quæ cum a doctoribus exponuntur, eo laudanda videantur elatius, quo abiecius aspernanda videbantur, & eo accipiantur aperta dulcius, quo clausa difficilius aperiebantur. Hoc ferè in sanctis veteris testamenti libris euenit, si modo ille qui eis offenditur, doctorem potius eorum pium quam impiū laceratorem requirat, priusque studio querentis, quam temeritate reprehendentis imbuatur. Nec si ea discere cupiens, in aliquos forte inciderit vel episcopos vel presbyteros vel cuiuscemodi ecclesiæ catholicæ antistites & ministros, qui aut passim caueant nudare mysteria, aut contenti simplici fide, altiora cognoscere non curarint, desperet ibi scientiam esse veritatis, ubi neque omnes a quibus queritur docere possunt, neque omnes qui querunt, discere digni sunt. Et diligentia igitur & pietas adhibenda est: altero fiet ut scientes inueniamus, altero, ut scire mereamur. Sed quoniam duæ maximæ sunt illecebræ Manichæorum, quibus decipiuntur incauti, ut eos velint habere doctores. Vna, cum scripturas reprehendunt, vel quas male intelligunt, vel quas male intelligi volunt: altera cum vitæ castæ & memorabilis continentia imaginem præferunt: hinc liber congruentem catholicæ disciplinæ sententiam nostram de vita & moribus continebit, in quo fortasse intelligetur & quàm sit facile simulare, & quàm difficile habere virtutem. Eum sanè modum tenebo si potero, ut neque in illorum morbos qui mihi sunt notissimi, tam grauiter inuehar, quàm illi in ea quæ ignorant. Sanari enim eos potius si fieri potest, quàm oppugnari volo: & ea de scripturis assumam testimonia, quibus eos necesse sit credere*, de nouo scilicet testamento. De quo tamen nihil proferam eorum quæ solent immissa esse dicere, cum magnis angustis coarctantur: sed ea dicam quæ & approbare & laudare coguntur. Nec omnino vllam relinquam testem sententiam productam de Apostolica disciplina, cui nō de veteri testamento similem comparem: ut si euigilare tandem deposita pertinacia somniorum suorum, & in Christianæ fidei lucē aspirare voluerint, animaduertent, & quàm non sit Christiana vita quam ostentant, & quàm sit Christi scriptura quæ lacerant. Vnde igitur exordiar? Ab autoritate, an à ratione? Naturæ quidem ordo ita se habet, ut cū aliquid discimus, rationem præcedat autoritas. Nam infirma ratio videri potest, quæ cū reddita fuerit, auctoritatem

Qñ dete-
cturus scri-
cor Mani-
chæorum.
Cap. I.

Duo qb' fal-
lit Mani-
chæi.

Lenitas &
inheretice.

* al. credere.

R. dñib' pri-
agit, obic-
quens hoim
infirmis.
Cap. II.

Aius sortitia est nostra miseria, & cuius damnum est nostra reuersio. Religet ergo nos religio vni omnipotenti deo: quia inter mentem nostram qua illum intelligimus patrem, & veritatem, id est, lucem interiorem per quam illū intelligimus, nulla interposita creatura est. Quare ipsam quoque veritatem nulla ex parte dissimilem in ipso & cum ipso veneremur, quæ forma est omnium, quæ ab vno facta sunt, & ad vnum nituntur. Vnde apparet spiritualibus animis, per hanc formā esse facta omnia, quæ sola implet quod appetūt omnia. Quæ tamen omnia neque fierent à patre per filium, neque suis finibus salua essent, nisi deus summe bonus esset: qui & nulli nature quæ ab ipso bona esse potest inuidit, & in bono ipso alia quantum vellent, alia quantum possent ut manerent dedit. Quare ipsum donum dei cum patre & filio eque incōmutabile colere & tenere nos cōuenit: vnius substantiæ trinitatem, vnum deum à quo sumus, per quē sumus, in quo sumus: à quo discessimus, cui dissimiles facti sumus, à quo perire non permitti sumus: principium ad quod recurrimus, formam quam sequimur, & gratiam qua reconcilianur: vnum deum quo auctore conditi sumus, & similitudinem eius, per quem ad vnitatem reformamur, & pacem qua vnitati adheremus: deum qui dixit: Fiat, & verbum per quod factum est, omne quod substantialiter & naturaliter factum est, & donū benignitatis eius, quo placuit & cōciliatum est auctori suo, ut non interiret quicquid ab eo per verbum factum est: vnum deum quo creatore viuimus, per quem reformati sapienter viuimus, quē diligentes & quo fruētes beate viuimus: vnum deum ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, ipsi gloria in secula seculorum, Amen.

DE VERA RELIGIONE

FINIS.

ERASMVS LECTORI.

DV O opuscula quæ sequuntur alteri loco fuerant destinata, prius *τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ*, posterius *τῶν ἀποστολικῶν*. Verum quoniam altero fortissimus tyro uelitatus est in hereticos, altero mirandus doctor futurus, prælusit in expositionem mysticarum scripturarum, quæ iuxta varios sensus tractantur, uisum est huic tomo clausulam addere. Mox ut nomen dederat imperatori Christo, quo commilitonibus suis certissimam fidem faceret se bona fide à Manichæis transfugisse, sub quorum signis nouem annis militauerat, prodit illorum mysteria. Idq; facit admirabili sermonis elegancia, qua utinam illi licuisset in cæteris uti lucubrationibus. Hoc sanè opere declarauit, si quid offendit eruditos in ipsius dictione, non fuisse insecitæ, sed charitatis, qua stylum demisit ad imperitorum intelligentiam. Quandoquidem & textores & textrices id temporis intelligebant latinam orationem simplicibus uerbis ac sensibus cōtextam, qualis est diuini Gregorii, non intellectu dictionem Hilarii. Itaque quo latius pateret lectionis utilitas, ad uulgi captū mutauit stylum in opere posteriore, quod idem in plerisque suis operibus fecisse uidetur. Tandem usus, ut fit, in naturam abiit. Ita denique factum est, ut hodie nec à tenuiter literatis satis intelligatur, & à polliuoribus non sine tædio legatur, nisi pietas excludat fastidium.

Spūs donū.

Gene. i.

Rom. ii.

Gritate postea per quam firmetur assumit. Sed quia caligantes hominum mentes consuetudine tenebrarum, quibus in nocte peccatorum vitiorumque vallantur, perspicuitati sinceritatisque rationis aspectum idoneum intendere nequeunt, saluberrime comparatum est, ut in lucem veritatis aciem titubantem veluti ramis humanitatis opacata inducat autoritas. Sed quoniam cum iis nobis res est, qui omnia contra ordinem & sentiunt & loquuntur & gerunt, nihilque aliud maxime dicunt nisi rationem prius esse reddendam, more illis geram, & quod fateor in disputando vitiosum esse suscipiam. Delectat enim me imitari quantum valeo mansuetudinem domini mei Iesu Christi, qui etiam ipsius mortis malo quo nos exuere vellet, indutus est. Ratione igitur quæramus quemadmodum sit homini viuendum. Beate certe omnes viuere volumus, neque quisquam est in hominum genere, qui non huic sententiae antequam planè sit emissà consentiat. Beatus autem quantum existimo neque ille dici potest, qui non habet quod amat, qualecunque sit: neque qui habet quod amat, si noxium sit: neque qui non amat quod habet, etiam si optimum sit. Nam & qui appetit quod adipisci non potest, cruciatur: & qui adeptus est, quod appetendum non est, fallitur: & qui non appetit quod adipiscendum esset, agrotat. Nihil autem istorum animo contingit sine miseria. Nec miseria & beatitudo in homine vno simul habitare consueuerunt. Nullus igitur illorum beatus est. Quartum restat, ut video, ubi beata vita inueniri queat, cum id quod est hominis optimum, & amatur & habetur. Quid enim est aliud quod dicimus frui, nisi præsto habere quod diligis? Neque quisquam beatus est, qui non fruitur eo quod est hominis optimum: nec quisquam qui eo fruitur, non est beatus. Præsto ergo esse nobis debet optimum nostrum, si beate viuere cogitamus. Sequitur ut quæramus quid sit hominis optimum, quod profecto deterius esse, quam ipse homo non potest. Quisquis enim quod seipso est deterius sequitur, fit & ipse deterior. Oportet autem omnem hominem id quod optimum est sequi. Non est igitur hominem deterius hominis optimum. Fortasse tale aliquid erit quale ipse homo est. Ita fit sanè, si nihil est homine melius quo perfrui possit. Si autem inuenimus aliquid quod & homine sit excellentius, & præsto esse amanti sese homini possit, quis dubitauerit homini ad id nitendum esse, ut beatus sit, quod eo ipso qui nititur, manifestum est esse præstantius? Nam si id est beatum esse, ad tale bonum peruenisse quo amplius non potest, id est autem quod dicimus optimum, quo tandem pacto potest in ea definitione includi, qui ad summum bonum suum nondum peruenit? Aut quomodo summum est, si est aliquid melius quo peruenire possumus? Hoc igitur si est, tale esse debet quod non amittat inuitus. Quippe nemo potest confidere de tali bono, quod sibi eripi posse sentit, etiam si retinere id amplectique voluerit. Quisquis autem de bono quo fruitur non confidit, in tanto timore amittendi beatus esse qui potest?

Homo quid
Cap. III.

Quæramus igitur, quid sit homine melius. Quod profecto inuenire difficile est, nisi prius considerato atque discussio, quid sit ipse homo. Nec nunc definitionem hominis à me postulandam puto. Illud est magis quod mihi hoc loco quærendum videtur, cum inter omnes penè cõstet, aut certe id quod satis est, inter me atque illos cum quibus nunc agitur hoc cõueniat, ex anima & corpore nos esse cõpositos. Quid est ipse homo, utrumque horum, quæ nominavi, an corpus tantum-

modo, an tantummodo anima? Quanquam enim duo sint anima & corpus, & neutrum vocaretur homo si non esset alterum. Nam neque corpus homo esset si anima non esset, nec rursus anima homo, si ea corpus non animaretur. Fieri tamen potest, ut vnum horum & habeatur homo & vocetur. Quid ergo hominem dicimus? Animam & corpus tamquam bigas vel centaurum: an corpus tantum, quod sit in usum animæ se regentis tanquam lucernam, non ignem simul & testam sed testam solam, tamen propter ignem appellamus: an nihil aliud hominem quam animam dicimus, sed propter corpus quod regit, veluti equitem non simul equum & hominem, sed hominem solum, ex eo tamen quod regendo equo sit accommodatus vocamus? Difficile est istam controuersiam diiudicare, aut si ratione facile, oratione longum est. Quem laborem ac moram suscipere ac subire non opus est. Siue enim utrumque, siue anima sola nomen hominis teneat, non est hominis optimum quod optimum est corporis, sed quod aut corpori simul & animæ, aut soli animæ optimū est, id est optimū hominis. Corporis autem si quærimus quid optimū sit, id certe ratio cogit fateri, per quod sit ut sese corpus quam optime habeat. Nihil est autem omnium, quæ vegetat corpus anima melius atque præstantius. Est ergo summum corporis bonum, non voluptas eius, non indolentia, non vires, non pulchritudo, non velocitas, & si quid aliud in bonis corporis numerari solet, sed omnino anima. Nam & ista quæ commemorata sunt, præsentia sui exhibet corpori, & quod antecellit omnibus, vitam. Quamobrem non videtur mihi anima esse summum hominis bonum, siue animam simul & corpus, siue animam solam hominem dicimus. Ut enim corporis summum bonum id inuenit ratio, quod est corpore melius, & quo ei vigor & vita præbetur: ita siue corpus & anima, siue anima ipsa per se homo sit, inueniendum est si quid animam præcedit ipsam, quod cum anima sequitur, sit in suo genere quantum potest optima. Quod si reperire potuerimus, id erit profecto quod ambagibus remotis omnibus, summum hominis bonum iure meritoque nominandum est. Aut si corpus est homo, quin hominis optimum anima ipsa sit, recusare non possum. Sed certe cum de moribus agitur, cum quærimus quoniam vite modus sit tenendus ut beatitudinem possimus adipisci, non corpori præcepta dantur, non corporis inuestiganda est disciplina. Postremo bonos mores ea nostra pars actura est, quæ eos inquirat & discit, & hæc animæ sunt propria. Non igitur de corpore cum de virtute obtinenda satagimus, quæstio est. Quod si est cõsequens, sicuti est, ut ipsum corpus cum ab anima regitur, quæ virtutis cõpos est, multo & melius regatur & honestius, eoque optime sese habeat quod est optima illa quæ sibi iusta lege dominatur, id erit hominis optimum quod animam optimam facit, etiam si hominem corpus vocemus. An vero si mihi auriga obtemperans, equos quibus præest agit ac regit commodissime, atque ipse quo mihi est obedientior mea liberalitate perfruitur, negare quisquam potest non solum quod auriga, verumetiam quod equi sese optime habent, mihi deberi? Itaque siue tantum corpus, siue tantum anima, siue utrumque homo sit, non mihi maxime quærendum videtur, nisi quid animam faciat optimam. Nam eo percepto, non potest homo non aut optime, aut certe multo melius sese habere, quam si hoc vnum defuisset. Nemo autem dubitauerit, quin virtus animam faciat optimam. Sed rectissime quæri potest,

Homo opti-
mū quid sit.
L. Cap. V.

talit.

Aliud bene
aliud beate
vivere.
Cap. VI.

A potest, utrum ista virtus etiam per se, an nisi in anima esse non possit. Oboritur iterum altissima & longissimi sermonis indigens quaestio: sed hoc bene vtar fortasse compendio: Ipero deum affuturum, ut quantum imbecillitas nostra patitur, de tantis rebus non modo dilucide, sed etiam breuiter doceamus. Quodlibet enim eorum sit, siue etiam per se esse possit virtus, siue anima siue nisi animae inesse non possit, proculdubio aliquid anima sequitur ut virtutem assequatur, id erit aut ipsa anima, aut virtus, aut aliquid tertium. At si seipsam sequitur ut virtutem adipiscatur, stultum nescio quid sequitur. Stulta est enim ante adeptam virtutem. Summa sunt autem vota sequentium, ut id quod quisque sequitur, assequatur. Aut igitur optabit non assequi quod sequitur anima, quo nihil absurdius & perversius dici potest: aut cum se sequitur stulta, eandem stultitiam quam vitat assequitur. Si autem virtutem sequitur, hanc assequi cupiens, quomodo sequitur id quod non est, aut quomodo assequi cupit quod habet? Aut igitur virtus est praeter animam, aut si non placet vocare virtutem nisi habitum ipsum, & quasi sapientis animae qualitate, quae nisi in anima esse non potest, oportet ut aliquid aliud sequatur anima, ut ei virtus possit innasci: quia neque nihil sequendo, neque stultitiam sequendo potest, quantum ratio mea fert, ad sapientiam peruenire. Hoc igitur aliud quod sequendo anima virtutis atque sapientiae compos fit, aut homo sapiens est, aut deus. Sed supra dictum est, tale quiddam esse debere, quod inuiti amittere nequeamus.

Quis vero cunctandum putet, hominem sapientem, si eum sequi satis putauerimus, auferri nobis non modo recusantibus, sed etiam repugnantibus posse? Deus igitur restat, quem si sequimur, bene: si assequimur, non tantum bene, sed etiam beate viuimus. Quem si qui esse negant, quid ego cogitem quo illis sermone suadendum sit, cum quibus utrum omnino sermocinandum sit, nescio? Quod tamen si videbitur, longe aliud principium, alia ratio, alius ingressus ineundus est, quam in praesentiarum suscepimus. Nunc itaque cum illis mihi res est, qui deum esse non negant. Neque id tantum, sed etiam non ab eo negligi res humanas fatentur. Nullum enim arbitror aliquo religionis nomine teneri, qui non saltem animis nostris diuina prouidentia consuli existimet.

De auctoritate scripturarum investigatur. Ca. VII

C Sed quomodo sequimur quem non videmus? aut quomodo videmus, qui non solum homines, sed etiam insipientes homines sumus? Quanquam enim non oculis, sed mente cernatur, quae tandem mens idonea reperiri potest, quae cum stultitiae nube obtegatur, valeat illam lucem, vel etiam conetur haurire? Confugiendum est igitur ad eorum praeccepta quos sapientes fuisse probabile est. Haecenus potuit ratio perducere. Versabatur nanque, non veritate certior, sed consuetudine securior in rebus humanis. At ubi ad diuina peruenit, auertit sese, intueri non potest, palpitare, aestuat, inhiat amore, reuerberatur luce veritatis, & ad familiaritatem tenebrarum suarum, non electione, sed fatigatione conuertitur.

Autoritas scripturarum.

Quam hic formidandum est, quam tremendum, ne maiorem inde concipiat anima imbecillitate, ubi quietem fessa conquirat. Ergo refugere in tenebrosa cupientibus per dispensationem ineffabilis sapientiae, nobis illa opacitas auctoritatis occurrat, & mirabilibus rerum, vocibusque librorum veluti signis temperatoris veritatis, umbrisque blandiatur. Quid potuit pro salute nostra fieri amplius? Quid beneficentius, quid li-

beralius diuina prouidentia dici potest, quae a legibus suis hominem lapsum, & propter cupiditatem rerum mortalium iure ac merito mortalem sobolem propagantem, non omnino deseruit? Habet enim potestas illa iustissima, miris & incomprehensibilibus modis per quasdam secretissimas successiones rerum sibi seruientium quas creauit, & seueritate vindicandi, & clementiam liberandi. Quod quidem quam sit pulchrum, quam magnum quam deo dignum, quam postremo id quod quaeritur verum, nequaquam intelligere poterimus: nisi ab humanis & proximis incipientes, verae religionis fide praecceptisque seruatis, non deseruimus viam quam nobis deus & patriarcharum segregatione, & legis vinculo, & prophetarum praesagio, & suscepti hominis sacramento, & apostolorum testimonio, & martyrum sanguine, & gentium occupatione munivit. Quare deinceps nemo ex me quaerat sententiam meam, sed potius audiamus oracula, nostrasque rationculas diuinis submittamus assatibus.

Summa fidei.

Videamus quemadmodum ipse dominus in Evangelio nobis praeeperit esse viuendum: quomodo etiam Paulus Apostolus. Has enim scripturas illi condemnare non audent. Audiamus ergo quem finem bonorum nobis Christus praescribas, nec dubium est, quin is erit finis, quod nos summo amore tendere iubet, Diliges, inquit, dominum deum tuum. Dic mihi etiam quae te, qui sit diligendi modus: vereor enim ne plus minusve quam oportet, inflammor desiderio & amore domini mei. Ex toto, inquit corde tuo. Non est satis. Ex tota anima tua. Ne id quidem satis est. Ex tota mente tua. Quid vis amplius? Vellem fortasse si viderem quid posset esse amplius. Quid ad haec Paulus? Scimus, inquit, quoniam diligentibus deum omnia procedunt in bonum. Dicat etiam ipse dilectionis modum. Qui ergo, inquit, nos separabit a charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Audiuimus quid diligere, & quantum diligere debeamus, Eo est omnino tendendum, ad id omnia consilia nostra referenda. Bonorum summa, deus nobis est. Deus est nobis summum bonum. Neque infra remanendum nobis est, neque ultra quaerendum: Alterum enim periculosum, alterum nullum est.

De summo bonum. Cap. VIII.

E

Matth. 22.

Pro omni legisse videtur. Cor. 13. 8.

Age nunc inuestigemus, vel potius attedamus, praesto enim est & facillime videtur, utrum his sententiis ex Evangelio atque Apostolo prolatis, etiam testamenti veteris auctoritas congruat. Quid dicam de superiore sententia, cum manifestum sit, omnibus eam de lege quae per Moysen data est, esse depromptam? Ibi enim scriptum est, Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua. Quid autem illi, quod ab Apostolo dictum est, comparare de veteri testamento possim, ne diutius quaererem ipse subiicit. Cum enim dixisset nulla tribulatione, nulla angustia, nulla persecutione, nulla necessitate inopiae corporalis, nullo periculo, nullo gladio nos a charitate Christi separari, statim subiunxit, Sicut scriptum est: Quia propter te afficimur tota die, aestimati sumus ut oves occisionis. Haec illi solent a corruptoribus scripturarum, immissa esse dicere, Usque adeo nihil habent quod contradicant, ut haec miseri respondere cogantur. Sed quis non intelligat conuictorum hominum aliam non esse potuisse ultimam vocem? A quibus tamen quaero, utrum istam sententiam in veteri testamento esse negent, an non congruere sententiae Apostolicae affirmant?

Cocent' veteris & noui testamenti. Cap. IX. Deuter. 6.

Roma. 8.

1. Retracta. cap. 7. Psal. 43. Rom. 9.

At illud

G At illud primum libris docebo: In hoc autem altero tergiuersantes homines, & per abrupta fugientes, aut in pacem reuocabo, si voluerint respicere aliquantum & consyderare quod dictum est: aut eos intelligentia ceterorū qui sine cupiditate iudicant insectabor. Quid enim potest amicus, quā iste sibi consonare sententia? Nam tribulatio, angustia, persecutio, fames, nuditas, periculum, hominem in hac vita constitutum grauer afficiunt. Hæc itaque omnia verbo illo vno cōcludūtur testimonio veteris legis, quo dictum est, propter te afficimur. Gladius restabat, qui non erumnosam vitam affert, sed quam inuenerit adimit. Huic ergo respondet. Aestimati sumus vt oues occisionis, Charitas vero ipsa non potuit significari expressius, quā quod dictum est, propter te. Fac ergo non in Paulo Apostolo compertum istud testimonium, sed à me esse prolatum. Nunquid nam tibi demonstrandum est hæretice, nisi aut scriptum in veteri lege non esse, aut Apostolo conuenire? Quorum si nihil dicere audes: vrgeris enim cum & codex legitur, quo planum sit scriptū esse, & homines intelligant ad id quod Apostolus dixit, nihil posse aptius conuenire: cur ergo valere aliquid putas, quod scripturas corruptas esse insimulare audes: Postremo quid responsurus es ei qui tibi dicat, Ego sic intelligo, ego sic accipio, ego sic credo: nec ob aliud lego illos libros, nisi quod ibi omnia Christianæ fidei concinere video. Illud potius dic si audes, & aduersus me dicere cogitas, non esse credendum quod Apostoli & martyres propter Christum affecti gladiis, erumnisque dicuntur *†, quod à persecutoribus vt oues occisionis æstimati sunt. Quod si non potes dicere, quid calumniaris in quo libro credam *, quod me oportere credere confiteris? Nam illud dicis, concedere te quidem deum esse diligendum, sed non illum deum quem colunt ii, qui testamēti veteris auctoritatem recipiunt. Non ergo illum deum colendum esse dicitis, qui fecit cælum & terram. Iste nanque per omnes partes illorum voluminum prædicatur: vos autem fatemini vniuersum istum mundum, qui nomine cæli & terræ significatur, habere authorem & fabricatorem deum, & deum bonum. Cum exceptione quippe vobiscum loquendum est, quando deus nominatur. Duos enim deos, vnum bonum, alterum malum esse perhibetis. Quod si dicitis colere vos & colendum arbitrari deum, à quo factus est mundus, non tamen eum esse quem veteris testamenti commendat auctoritas: impudenter facitis qui alienum animum atq; sententiam quam bene atque vtiliter accepimus, male interpretari conamini, frustra omnino. Neque enim vestra stultæ atque impiæ disputationes vllō modo cum piorum doctissimorumque hominum sermonibus, per quos in ecclesia catholica scripturæ illæ volentibus dignisque aperiuntur, comparari queunt. Longe prorsus aliter quā putatis lex & prophetæ intelliguntur à nobis.

I Definite errare, non credimus *† poenitentem deum, non inuidum, non indigum, non crudelē, non quærentem de hominum vel pecorum sanguine voluptatem, non cui flagitia & scelera placeant nō possessionem suā terræ quadam particula terminantem. In has enim atque huiusmodi nugæ grauer copiosēque inuehi solent. Quare nos inuectio vestra nō tægit, sed aniles quædam, vel etiam pueriles opiniones, eo ineptiore, quo vehementiore oratione peruellitis. Quia quisquis mouetur & ad vos trāsīt, nō ecclesiæ nostræ damnat disciplinam, sed eam se ignorare demonstrat. Quamobrē si

quid humani corde geritis, si curæ vobis vosmetipsi estis, quærite potius diligenter & pie quomodo illa dicantur. Quærite miseri. Nam talē fidem qua deo incōueniēs aliquid creditur, nos vehemētius & vberius accusamus. Nam & in illis, quæ dicta sunt, cum sic intelliguntur vt litera sonat, & simplicitatem corrigimus & pertinaciam deridemus. Et alia multa quæ vos intelligere non potestis vetat eos credere catholica disciplina, qui nō annis, sed studio atque intellectu excedentes quandam mentis pueritiam, in canos sapientiæ promouentur. Nam & credere deum loco aliquo quauis infinito, per quantitatis quæcunque spatia cōtineri, quā sit stultum docetur: & de loco in locum, vel ipsum, vel aliquam eius partem moueri atque transire, arbitrari nefas habetur. Iam vero aliquid eius substantiæ atque naturæ commutationem vel conuersionē quolibet modo pati posse, si quis opinetur, miræ dementiæ impietatisque damnabitur. Ita fit vt apud nos inueniātur pueri quidā, qui humana forma deū cogitēt, atq; ita se habere suspiciunt, qua opinione nihil est abiectius: sed inueniantur item multi senes, qui eius maiestatem, non solum super humanum corpus, sed etiam super ipsam mentem manere inuolabilem atq; incommutabilem, eadem ipsa mente conspiciant. Quas ætates, non tempore sed virtute atque prudentia discernendas esse iam dictum est. Apud vos autem nemo quidem reperitur qui dei substantiam humani corporis figuratione describat: sed rursus nemo qui ab humani erroris labe seiungat. Itaq; illi quos quasi vagientes ecclesiæ catholicæ vbera sustentant, si ab hæreticis non fuerint deprædati, pro suo quisque captu viribusq; nutriuntur, perducunturque alius sic, alius autem sic: primum in virum perfectum, deinde ad maturitatem caniciemq; sapientiæ perueniunt, vt eis quantum volunt viuere ac beatissime viuere liceat. Secutio igitur dei, beatitatis appetitus est: consecutio autem, ipsa beatitas. Ac eum sequimur diligendo, consequimur vero non cū hoc omnino efficiamur quod est ipse sed ei proximi, eumq; mirifico & intelligibili modo contingentes, eiusque veritate & sanctitate penitus illustrati atque comprehensi. Ille nanque ipsum lumen est, nobis autem ab eodem illuminari licet. Maximum ergo quod ad beatam vitam ducit, primūque mandatum est, Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & anima & mente: Diligentibus enim deum omnia procedunt in bonum. Quamobrē paulo post idem Paulus, Certus sum, inquit, quod neque mors, neque vita, neque angelus, neque virtus, neque instantia, neque futura, neque altitudo, neq; profundū, neque creatura alia poterit nos separare à charitate dei, quæ est in Christo Iesu domino nostro. Si igitur diligentibus deum omnia procedunt in bonum: & summum bonum quod etiam optimum dicitur, non modo diligendum esse nemo ambigit, sed ita diligendum vt nihil amplius diligere debeamus: idq; significatur & exprimitur quod dictum est: Ex tota anima, & ex toto corde, & ex tota mente: quis quæso dubitauerit his omnibus cōstitutis, & firmissime creditis, nihil nobis aliud esse optimum, ad quod adipiscendum postpositis ceteris festinare oporteat, quā deum: Item si nulla res ab eius charitate nos separat, quid esse non solum melius, sed etiam certius hoc bono potest? Sed singula breuiter attendamus. Nemo nos inde separat, minando mortem. Idipsum enim quod diligimus deū, mori non potest, nisi dum non diligit deum: cum mors ipsa sit non diliger deum, quod nihil est aliud quā ei quic-

Græce est
καὶ τοῦ-
μεθα, id
est morte
afficimur

*† al. graui-
b. erūnis di-
cuntur.
* inueniā.
De deo quid
doceat eccle-
sia. Cap. X.

Gene. 1.

Duo dij Ma-
nichæorum.

† al. colim

Deus incommutabilis.

L

De vñice di-
ligendus.
Cap. XI.

M
Deut. 6.
Roma. 8.

Roma. 8.

Deuter. 6.
Matt. 22.

Roma. 8.

1. sen. dif. 17.
ca. ad quod

Aei quicquam in diligendo atque sequendo præponere. Nemo inde separat pollicendo vitam. Nemo enim ab ipso fonte separat, pollicendo aquam. Non separat angelus: non enim est angelus cum in hæremus deo nostra mente potentior. Non separat virtus: nam si virtus hic illa nominata est, quæ aliquam potestatem in hoc mundo habet, toto mundo est omnino sublimior mens in hærens deo. Sin virtus illa dicta est, quæ ipsius animi nostri rectissima affectio est: si in alio est, fauet ut coniungamur deo: si in nobis est, ipsa coniungit. Nō separāt instantes molestiæ: hoc enim leuiore eas sentimus, quo ei vnde nos separare moluntur, arctius in hæremus. Non separat promissio futurorum: nam & quicquid boni futurum est, certius promittit deus: & nihil est ipso deo melius, qui iā profecto bene sibi in hærentibus præsens est. Non separat altitudo neque profundum: etenim si hæc verba scientiæ forte altitudinem vel profunditatem significant, non ero curiosus, ne seiungar à deo, nec cuiusquam doctrina me ab eo separat, ut quasi depellat errorē, à quo nemo prorsus nisi separatus erraret. Si vero altitudine & profundo superna & inferna huius mundi significantur, quis mihi cælum polliceatur, ut à cæli fabricatore seiungar? Aut quis terreat infernus, ut deum deseram, quem si nunquam deseruisssem, inferna nescirē. Postremo quis me locus ab eius charitate diuelleret, qui non ubique totus esset, si vllō contineretur loco? Non, inquit, separat alia creatura. O altissimorum mysteriorū virū. Non fuit contentus dicere creatura, sed alia, inquit, creatura, admonens etiam id ipsum quo diligimus deum, & quo in hæremus deo, id est, animum atque mentem creaturam esse. Alia ergo creatura corpus est: & si animus res quædam est intelligibilis, id est, quæ tantum intelligendo innotescit, alia creatura est omne sensibile, id est, quod per oculos, vel aures, vel olfactum, vel gustum, vel tactum, quasi quandam notitiam sui præbeat: atque id deterius sit necesse est, quàm quod intelligentia sola capitur. Ergo cum etiam deus dignis animis notus non nisi per intelligentiam possit esse, cum tamen sit ipsa qua intelligitur mente præstantior, quippe qui creator eius atque author eius est, verendum erat ne animus humanus eo quod inter inuisibilia & intelligibilia numeratur, eiusdem se naturæ arbitraretur esse, cuius est ipse qui creauit, & sic ab eo superbia decideret, cui charitate iungendus est. Fit enim deo similis, quantum datum est, dum illustrandum illi atque illuminandum se subiicit. Et si maxime ei propinquat subiectione ista qua similis sit, longe ab eo fiat necesse est audacia, qua vult esse similior*. Ipsa est quæ legibus dei obtemperare detrectat, dum suæ potestatis esse cupit, ut deus est. Quanto ergo magis longe discedit à deo, non loco sed affectione atque cupiditate ad inferiora, quàm est ipse, tanto magis stultitia miseriæque completur. Dilectione igitur redit in deum, qua se illi nō componere, sed supponere affectat. Quod quanto fecerit instantius ac studiosius, tanto erit beator atque sublimior, & illo solo domināte liberrimus. Quāobrem nosse debet se esse creaturam. Debet enim creatorem suum credere sicuti est, inuiolabili & incommutabili semper manere natura veritatis atque sapientiæ: in se autem cadere posse stultitiam atque fallaciam, vel propter errores, quibus exui desyderat, confiteri. Sed rursus cauere debet, ne ab ipsius dei charitate qua sanctificatur, ut beatissimus maneat, alterius creaturæ, id est, huius sensibilis mundi amore separetur. Non igitur

Tomus primus.

tur separat nos alia creatura, siquidem & nos ipsi creatura sumus, à charitate dei, quæ est in Christo Iesu domino nostro. Dicat nobis idem Paulus quis iste sit Christus Iesus dominus noster. Vocatis, inquit, prædicamus Iudæis Christum dei virtutem & dei sapientiam. Quid ipse Christus? Nōne, inquit, ego sum veritas? Si ergo querimus quid sit bene viuere, id est, ad beatitudinem bene viuendo tendere, id erit profecto amare virtutem, amare sapientiam, amare veritatem, & amare ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mente virtutem quæ inuiolabilis & inuicta est, sapientiam cui stultitia non succedit, veritatem quæ conuer-ti atque aliter quàm semper est sese habere non nouit. Per hanc ipse cernitur pater, dictum est enim: Nemo venit ad patrem nisi per me. Huic hæremus per sanctificationem. Sanctificati enim plena & integra charitate flagramus, qua sola efficitur, ut à deo non auertamur, eique potius quàm huic mundo conformemur. Prædestinauit enim, ut ait idem Apostolus, conformes nos fieri imagini filij eius. Fit ergo per charitatem, ut conformemur deo, & ex eo conformati atque configurati, & circumcisi ab hoc mundo non confundamur cum iis quæ nobis debent esse subiecta. Fit autem hoc per spiritum sanctum. Spes enim, inquit, non confundit, quoniam charitas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis. Nullo modo autem redintegrari possemus per spiritum sanctum, nisi & ipse semper integer & incommutabilis permaneret. Quod profecto non posset, nisi dei naturæ esset ac ipsius substantiæ, cui soli incommutabilitas atque, ut ita dicam, inuertibilitas semper est. Creatura enim, neque hoc ego, sed idem Paulus clamat, vanitati subiecta est. Neque nos potest à vanitate separare, veritatisque connectere quod subiectum est vanitati. Et hoc nobis spiritus sanctus præstat, creatura igitur non est. Quia omne quod est, aut deus, aut creatura est. Deum ergo diligere debemus trinam quandam vnitatem, patrem & filium & spiritum sanctum, quod nihil aliud dicam esse, nisi id ipsum esse. Est enim vere summæque deus, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia. Hæc verba Pauli sunt. Quid deinde subiicitur: Ipsi gloria. Syncerissime omnino. Neque enim ait ipsis, nam vnus est deus. Quid est autem, ipsi gloria, nisi ipsi optima & summa & late patens fama? Quanto enim melius atque diffusius diffamatur, tanto diligitur & amatur ardentius. Quod cum sit, nihil aliud ab humano genere, quàm certo & constanti gradu in optimam vitam & beatissimam pergatur. Non arbitror cum de moribus ac vita sit questio, amplius esse requirendum, quod sit hominis summum bonum, quod referenda sunt omnia. Id enim esse patuit, & ratione quantum valuimus, & ea quæ nostræ rationi antecellit autoritate diuina, nihil aliud quàm ipsum deum. Nam quid erit aliud optimum hominis, nisi cui in hære est beatissimum? Id autem est solus deus, cui hære certe non valemus, nisi dilectione, amore, charitate. Quod si virtus ad beatam vitam nos ducit, nihil omnino esse virtutem affirmauerim, nisi summum amorem dei. Nanque illud quod quadripartita dicitur virtus, ex ipsius amoris vario quodam affectu, quantum intelligo, dicitur. Itaque illas quatuor virtutes, quarum vtinam ita sit in mentibus vis, ut nomina in ore sunt omnium, sic etiam definire non dubitem: ut temperantia sit amor, integrum se præbens ei quod amatur: fortitudo amor, facile tolerans omnia propter

y quod

D Alia creatura dicitur interpretari. Per Christum & eius ipsi iungimur inseparabiliter deo. Cap. XIII. Ioan. 14.

Deut. 6. Matth. 22. Ioan. 14.

Rom. 8.

E Rom. 5.

Rom. 8. ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ.

Trinitati summo bono dilectione hæremus. Cap. XIII. Rom. 11.

E

Quatuor virtutes definit christiane. Cap. XV.

Charitate deo conueniuntur dum illi subiiciuntur. Cap. XII.

*al. sublimior.

Ad idemur veteri testamento, quod semper mendacissime dicitis, sed ad hæc vehementissime concitatur. Audite itaque aliquando, & aduertite quæso sine pertina- cia quid per prophetam dicatur. Clara est, inquit, & quæ nunquam marcescit sapientia, & facile videtur ab iis qui diligunt illam, & inuenitur ab iis qui quærunt illam: præoccupat qui se concupiscunt, ut illis se ostendat. Qui vigilauerit ad illam, non laborabit: assidentem enim illam inueniet foribus suis. Cogitare enim de illa sensus est consummatus, & qui vigilauerit propter illam, cito erit securus. Quia dignos seipsa circuit quærens, & in viis ostendit se illis hilariter, & omni providentia occurrit illis. Initium enim illius verissimum disciplinæ concupiscentia est. Cura ergo disciplinæ dilectio est, & dilectio custodia legum illius est. Custoditio autem legum, confirmatio incorruptionis est, incorruptio autem facit proximum deo. Concupiscentia autem sapientiæ deducit ad regnum. Itane tandem adhuc aduersus ista latrabitis? Nonne ita posita & nondum intellecta, cuius significant altum se quiddam & ineffabile continere? O utinam possetis intelligere quæ dicta sunt. Confestim abiceretis omnes ineptias fabellarum, & vanissimas imaginationes corporum, totosque vos magna alacritate, sincero amore, firmissima fide, sanctissimo ecclesiæ catholicæ gremio conderetis.

Poteram pro mea mediocritate discutere singula, & eruere ac demonstrare quæ accepi, in quorum excellentia & altitudine plerumque verba deficiunt: sed quandiu latratis, non est faciendum. Non enim frustra dictum est, Nolite sanctum dare canibus. Ne succenseatis. Et ego latraui & canis fui, quando mecum inire non docendi cibo, sed refellendi fustibus agebatur. Si autem in vobis esset charitas, de qua nunc agitur, vel etiam si fuerit aliquando, quantam cognoscendæ veritatis magnitudo desiderat, aderit deus qui ostendat vobis, neque apud Manichæos esse Christianam fidem, quæ ad summum apicem sapientiæ veritatisque perducit, qua perfrui nihil est aliud, nisi beate vivere, neque esse vispiam nisi in catholica disciplina. Quid enim aliud videtur Apostolus Paulus optare cum dicit: Huius rei gratia flecto genua mea ad patrem domini nostri Iesu Christi, a quo omnis paternitas in cælis & in terra nominatur, ut det vobis secundum diuitias gloriæ suæ fortitudinem, corroborari per spiritum in interiori homine, habitare Christum per fidem in cordibus vestris: ut in charitate radicati & fundati, possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit altitudo, & longitudo, & latitudo, & profundum: cognoscere etiam supereminentem scientiam charitatis Christi, ut impleamini in omni plenitudine dei. Potest ne quicquam dici manifestius? Obsecro vigilate paululum, videte testamenti vtriusque concordiam, qui sit in moribus vitæ modus, & quod sint referenda omnia, satis aperiente & docente amore dei. Concitant euangelia, cum dicitur: Petite, quærite, pulsate. Concitat Paulus dicendo: Ut in charitate radicati & fundati, possitis comprehendere. Concitat etiam propheta, cum dicit, facile sapientiam ab iis qui eam diligunt, quærunt, concupiscunt, vigilant, cogitant, curant, posse cognosci. Salus animi & via beatitudinis vtrarumque scripturarum pace monstrantur, & vos latrare potius aduersus hæc, quam his obtemperare diligitis. Breui dicam quod sentio, Audite doctos ecclesiæ catholicæ viros tanta pace animi, & eo voto, quo vos ego audiui, nihil opus erit nouem annis, quibus

Tomus primus.

me iustificastis. Longe omnino, longe breuiore tempore quid intersit inter veritatem vanitatemque cernetis.

Sed tempus est ad illas virtutes quatuor reuerti, & ex his singulis eruere ac ducere viuendi modum. Itaque prius Temperantiam videamus, quæ nobis amoris illius, quo innectimur deo, integritatem quandam & incorruptionem pollicetur. Munus enim eius est in coercendis sedandisque cupiditatibus, quibus inhiamus in ea quæ nos auertunt à legibus dei, & à fructu bonitatis eius, quod est, ut breui explicem, beata vita. Ibi enim est fides veritatis contemplatione perfruentes, eique penitus adherentes, proculdubio beati sumus, inde autem decedentes, magnis erroribus doloribusque implicamur. Nanque ut ait Apostolus: Radix omnium malorum cupiditas: quam quidam sequentes, naufragauerunt à fide, & inferuerunt se doloribus multis. Quod peccatum animæ in veteri testamento satis aperte bene intelligentibus in ipsius hominis qui erat in paradiso, præuaricatione signatur. In Adam quippe omnes morimur, ut ait idem, & in Christo omnes resurgemus. O alta mysteria. Sed reprimam me. Non enim modo suscepit docere vos recta, sed dedocere praua, si potero, id est, si deus annuerit proposito in vos meo. Dicit ergo Paulus, radicem omnium malorum esse cupiditatem, per quam etiam lex vetus primum hominem lapsum esse significat. Monet Paulus, ut exuamus nos veterem hominem, & induamus nouum. Vult autem intelligi, Adam qui peccauit veterem hominem, illum autem quem suscepit in sacramento dei filius, ad nos liberandos, nouum. Dicit nanque alio loco: Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cælo celestis. Qualis terrenus, tales & terreni: qualis celestis, tales & celestes. Sicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem celestis, hoc est, exuite veterem, & induite nouum. Omne igitur officium Temperantiæ, est exuere veterem hominem & in deo renouari, id est, contemnere omnes corporeas illecebras, laudemque popularem, totumque amorem ad inuisibilia & diuina conferre. Vnde illud sequitur quod mirifice dictum est: Et si exterior homo noster corrumpitur, sed interior renouatur de die in diem. Audi & prophetam canentem: Cor mundum crea in me deus, & spiritum rectum innoua in visceribus meis. Quid contra istam conuenientiam dici, nisi à cæcis latratoribus potest?

Illecebræ autem corporis sitæ sunt in his omnibus quæ corporeus sensus attingit, quæ à nonnullis etiam sensibilia nominantur: in quibus maxime lux ista visibilis excellit, quia & in ipsis sensibus nostris, quibus anima per corpus vitur, nihil est oculis præferendum: & ideo in scripturis sanctis, visibilium nomine sensibilia cuncta significantur. Itaque in nouo testamento sic ab istorum amore prohibemur. Non respicientes, inquit, ea quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia sunt, quæ autem non videntur, aterna. Ex quo intelligi potest, quod Christiani non sint qui solera & lunam non modo diligendos, sed etiam colendos putant. Quid enim videmus, si solem & lunam non videmus? Vetiti enim sumus conuerti ad ea quæ videntur. Non sunt igitur etiam ista diligenda ei qui amorem illum incorruptum deo cogitat exhibere. Sed erit mihi alius locus, quo de istis diligentius requiretur. Non enim nunc de fide, sed de vita dicere institui, per quam meremur scire quod credimus. Amandus igitur solus deus est, omnis

y ij vero

Temperantiam probat ex sacris litteris, Cap. XIX.

fides veritatis.

1. Tim. 6.

1. Cor. 15.

Col. 3.

1. Cor. 15.

1. Cor. 4.

Psalm. 50.

Illecebræ oculorum. Cap. XX.

1. Cor. 4.

Meremur. Ita Pelagianus.

In catholica sola perfecta veritas ex vtriusque testamenti consensu. Ca. XVIII. Matth. 7.

Itaque tamē.

Ephes. 3.

Matth. 7.

Augustinus nouem annis Manichæus.

G vero iste mundus, id est, omnia sensibilia contemnenda, vtendum autem his ad huius vitae necessitatem.

Curiositas
sacris literis
damnata.
Cap. XXI.
Galat. 1.

Colos. 2.

Gloria vero popularis sic in nouo testamēto abiicitur atque contemnitur. Si hominibus, inquit Apostolus, placere vellem, Christi seruus non essem. Est item aliud quod de corporibus per imagines quasdam concipit anima, & eam vocat rerum scientiam. Quā obrem recte etiam curiosi esse prohibemur, quod magnum Temperantiæ munus est. Hinc illud est: Caute, ne quis vos seducat per philosophiam. Et quia ipsum nomen philosophiæ si consideretur, rem magnam totoq; animo appetendam significat. Siquidem philosophia est amor studiumq; sapientiæ, cautissime Apostolus ne ab amore sapientiæ deterere videretur, subiicit: Et elementa huius mundi. Sunt enim qui desertis virtutibus, & nescientes quid sit deus, & quanta maiestas semper eodem modo manentis naturæ, magnū aliquid se agere putant, si vniuersam istam corporis molem, quam mundum nuncupamus, curiosissime intentissimeq; perquirāt. Vnde tanta etiam superbia gignitur, vt in ipso cælo, de quo sæpe disputant, sibi met habitare videantur. Reprimat igitur se anima ab huiusmodi vanæ cognitionis cupiditate, si se castam deo seruare disposuit. Tali enim amore plerumque decipitur, vt aut nihil putet esse, nisi corpus: aut etiam si auctoritate commota, fateatur aliquid esse incorporeum, de illo tamen nisi per imagines corporeas cogitare nō possit, & tale aliquid esse credere, quale fallax corporis sensus infligit. Ad hoc etiam valet quod præcipitur cauendum esse à simulachris. Huic ergo auctoritati noui testamenti, qua iubemur nihil mundi huius diligere, illa maxime sententia qua dictum est: Nolite conformari huic mundo: simul enim demonstrandum est ei rei quemque conformari quam diligit. Huic ergo auctoritati si de veteri testamento quæram quid comparem, plura quidem inuenio, sed vnus Salomonis liber Ecclesiastes qui dicitur, copiosissime in summum contemptum omnia ista perducit. Incipit enim sic: Vanitas vanitatum dixit Ecclesiastes, vanitas vanitatum & omnia vanitas. Quæ abundantia homini in omni labore suo quem ipse laborat sub sole? Hæc verba omnia si attendantur, si pendantur, si discutiantur, multa inueniuntur pernecessaria iis qui hunc mūdum fugere, & refugere in deum desyderant. Sed longum est, & aliud festinat oratio. Tali tamen principio constituto, exequitur omnia, vanitantes esse eos qui rebus huiusmodi falluntur. Id ipsum autem quo falluntur vanitatem vocans, non quod deus ista non creauerit, sed quia subiicere se homines volunt iis rebus per peccata, quæ illis per recte facta diuina lege subiectæ sūt. Quid est enim aliud, falsis bonis illudi atque decipi, quā teipso inferiora miranda & appetenda arbitrari? Habet igitur vir temperans in huiusmodi rebus mortalibus & fluentibus, vitæ regulam vtroque testamento firmatam: vt eorum nihil diligat, nihil per se appetendum putet, sed ad vitæ huius atque officiorum necessitatem quantum satis est, vsurpet, vtentis modestia, non amantis affectu. Hæc dicta sint de temperantia pro rerum magnitudine breuiter, pro instituto tamen opere fortasse copiosius quā oportebat.

huius vagæ
curiositas
7e9 dūge-
vōi vōmō-
vāg.

1. Ioan. 2.

Rom. 12.

Eccle. 1.
1. Rethra.
cap. 7.

I De fortitudine vero non multa dicenda sunt. Amor nanque ille de quo loquimur, quem tota sanctitate inflammatum esse oportet in deum, in non appetendis istis temperans, in amittendis fortis vocatur. Sed inter omnia quæ in hac vita possidentur, corpus ho-

Fortitudi-
nem præstat
amor dei.
Cap. XII.

mini grauissimum vinculum est, iustissimis dei legibus, propter antiquum peccatum, quo nihil est ad prædicandum notius, nihil ad intelligendum secretius. Hoc ergo vinculum ne concutatur atque vexetur, laboris & doloris: ne auferatur atque perimatur, mortis terrore animam quatit. Amat enim illud vi consuetudinis, non intelligens, si eo bene atque scienter vtatur, resurrectionem reformationemque eius ope ac lege diuina sine vlla molestia iuri suo subditam fore: sed cum hoc amore tota in deum conuerterit, his cognitis mortem non modo contemnet, verumetiam desyderabit. Sed restat cum dolore magna conflictatio. Nihil est tamen tam durum atque ferreum, quod non amoris igne vincatur. Quo cum se anima rapit in deum, super omnem carnificinam libera & admiranda volitabit pennis pulcherrimis & integerrimis, quibus ad dei complexum amor castus innititur. Nisi vero amatores auri, amatores laudis, amatores fœminarum, amatoribus suis deus sinat esse fortiores, cum ille non amor, sed congruentius cupiditas vel libido nominetur. In qua tamen apparet, quantus sit impetus animi ad ea quæ diliguntur indefesso cursu per immania quæque tendentis, argumentoq; nobis est, quā sint omnia perferenda ne deseramus deum, si tanta illi vt deserant, perferunt. Quid ergo hic noui testamenti auctoritates colligam, vbi dictum est: Tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio vero spem: & non solum dictum, sed etiam exemplis eorum qui dixerunt probatum atque firmatum: de veteri potius testamento in quod illi rabide sæuiunt, excitabo exemplum patientiæ. Neque illum commemoro virum, a quo in magnis cruciatibus corporis & horribili tæbe membrorum, non modo sustinentur humana, sed diuina etiam disputantur. In cuius singulis vocibus satis elucet, si quis æquo animo attendat, quanti pendenda sint ista quæ cum volunt homines per dominationem tenere, ab his ipsis potius per cupiditatem tenentur, & rerum mortalium serui fiunt, dum imperite domini esse desyderant. Amisit nanque ille omnes diuitias, & factus repente pauperrimus, tam incussum animum tenuit & infixum deo, vt satis demonstraret, non illas sibi fuisse magnas, sed se illis, sibi autem deum. Quo animo si esse possent nostri temporis homines, non magnopere in nouo testamento ab istorum possessione prohiberemur, vt perfecti esse possemus. Multo enim mirabilius est non inherere istis quauis possideas, quā omnino eas nō possidere. Sed quoniam de dolore atque cruciatibus corporis tolerādis nunc agitur, relinquo istum virum, licet magnum, licet inuictum, virum tamen. Offerunt enim mihi scripturæ illæ stupendæ fortitudinis fœminam, & ad eam iam me transire cōpellunt. Quæ cū septē liberis tyranno atque carnifici prius viscera omnia, quā vnum verbum sacrilegum impendit: cum eius hortatione filij roborarentur, in quorum membris ipsa torquebatur, latura tamen etiam proprio munere quos eos ferre præceperat. Quid ad tantam patientiam quæso addi potest? Quid tamen mirum, si omnibus medullis conceptus dei amor, & tyranno, & carnifici, & dolori, & corpori, & sexui, & affectui resistebat? An non audierat: Preciosa in conspectu domini mors sanctorum eius? Non audierat: Melior vir patiens fortissimo? Non audierat: Omne quod tibi applicitum fuerit, accipe, & in dolore sustine, & in humilitate tua habe patientiam, quoniam in igne probatur aurum & argentum? Non audierat:

L
fin desexo

Fortitudinis
monita &
exempla ex
scripturis.
Ca. XXIII.
Rom. 5.

*al. tempo-
ralium.
Iob. 1.

M

2. Macha. 7.

Psal. 115.
Prover. 16.
Eccle. 1.

A audierat: Vasa figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis: Immo vero & hæc & alia plura perceperat, quæ vno sancto dei spiritu, vt in istis noui testamenti, sic in illis, qui soli adhuc erant, libris diuina præcepta fortitudinis conscripta sunt. Quid

de iustitia quæ ad deum pertinet? nonne cum & dominus dicat: Non potestis duobus dominis seruire, &

Apostolus redarguat eos qui creaturæ potius quam creatori seruiunt, in veteri testamento prius dictum est: Dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruiues: Sed quid opus est hinc plura dicere, cum sententiis talibus ibi plena sint omnia: Hanc ergo iustitia vitæ regulam dabit huic amatori, de quo sermo est: vt deo quem diligit, id est, summo bono, summæ sapientiæ, summæ pacis libentissime seruiat: cæteraque omnia partim subiecta sibi regat, partim subiicienda præsumat. Quæ norma viuendi, vt docuimus, vtriusque testamenti autoritate roboratur. Nec de prudentia diutius disserendum est, ad quam dignoscenda pertinet appetendorum & vitandorum. Quæ si desit, nihil eorum, de quibus iam dictum est, effici potest. Huius autem excubiæ atque diligentissima vigilantia est, ne subrepente paulatim mala suasionem fallamur. Vnde

B sæpe dominus, Vigilate, clamat: & Ambulate, inquit, dum lumen habetis, ne vos tenebræ comprehendant. Itémque dicitur: Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit? Quid autem proferri manifestius de veteri testamento contra istâ dormitionem animi potest, per quam fit vt non sentiamus quasi minutatim serpentem perniciem, quam illud quod à propheta dictum est, Qui spernit modica, paulatim decidet? De qua sententia, si opportunum esset festinatis, copiosissime disputare: atque id si à nobis nunc susceptum munus flagitaret, fortasse demonstraremus, quam sint alta mysteria, quæ imperitissimi & sacrilegi homines deridendo, non illi quidem paulatim iam decidunt, sed magno lapsu præcipientes eunt.

Quid amplius de moribus disputemus? Si enim deus est summum hominis bonum, quod negare non potestis, sequitur profecto, quoniam summum bonum appetere, est bene viuere: vt nihil sit aliud bene viuere, quam toto corde, tota anima, tota mente deum diligere: à quo existit, vt incorruptus in eo amor atque integer custodiatur, quod est temperantiæ: & nullis frágatur incommodis, quod est fortitudinis: nulli alij feruiat, quod est iustitiæ: vigilet in discernendis rebus, ne fallacia paulatim dolusque subrepat, quod est prudentiæ: Hæc est hominis vna perfectio, qua sola impetrat vt veritatis sinceritate perfruatur: hæc nobis testamento vtroque concinitur, hæc nobis hinc atque inde suadet. Quid adhuc scripturis, quas ignoratis calumniamini? Nescitis quanta imperitia læssatis libros, quos & soli reprehendunt qui non intelligunt: & soli intelligere nequeunt, qui reprehendunt? Non enim eos aut vllus inimicus cognoscere sinitur, aut esse nisi amicus cognitis potest. Diligamus igitur deum ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente, quicunque ad vitam æternam peruenire proposuimus. Vita enim æterna est totum præmium, cuius promissione gaudemus: nec præmium potest præcedere merita, & prius homini dari, quam dignus est. Quid enim hoc iniustius, & quid iustius deo? Non ergo debemus poscere præmium antequam mereamur accipere. Hic fortasse non incongrue quæritur, æterna ipsa vita quid sit. Sed eius largitorem potius audiamus: Hæc

Tomus primus.

est, inquit, vita æterna, vt cognoscant te verum deum, & quem misisti Iesum Christum. Aeterna igitur vita est ipsa cognitio veritatis. Quamobrem videte, quam sint peruersi atque præposterii, qui sese arbitrantur dei cognitionem tradere, vt perfecti simus, cum perfectorum ipsa sit præmium. Quid ergo agendum est? quid quæso, nisi vt eum ipsum quem cognoscere volumus, prius plena charitate diligamus? Vnde illud exoritur, quod ab initio satis egimus, nihil in ecclesia catholica salubrius fieri, quam vt rationem præcedat autoritas. Sed cætera videamus: videtur enim de homine ipso, id est, de amatore ipso nihil actum: sed parum dilucide qui hoc arbitratur intelligit. Non enim fieri potest, vt seipsum qui deum diligit, non diligat: imò vero solus se nonit diligere, qui deum diligit. Si quidem ille se satis diligit, qui sedulo agit, vt summo & vero perfruatur bono: quod si nihil est aliud quam deus, sicut ea quæ dicta sunt docuerunt, quis cunctari potest, quin sese amet, qui amator est dei? Quid inter ipsos homines, nullumne esse amoris vinculum debet? Imò vero ita debet, vt nullus certior gradus ad amorem dei fieri posse credatur, quam hominis erga hominem charitas. Promat nobis ergo alterum præceptum ipse dominus de vitæ præceptis interrogatus: non enim cõtentus fuit vno, qui sciret aliud deum esse, aliud hominem: atq; interesse tantum, quantum inter eum qui creauit, & id quod ad creatoris similitudinem creatum est. Dicit ergo secundum præceptum esse, Diliges proximum tuum sicut teipsum. Te autem ipsum salubriter diligis, si plus quam te diligis deum. Quod ergo agis tecum id agendum cum proximo est: hoc est, vt etiam ipse perfectio amore diligat deum. Non enim eum diligis tanquam teipsum, si non ad id bonum ad quod ipse tendis, adducis. Illud est enim vnum bonum, quod omnibus tecum tendentibus non fit angustum. Ex hoc præcepto nascuntur officia societatis humanæ, in quibus non errare difficile est. Agendum autem imprimis est, vt beneuoli simus, id est, vt nulla malitia, nullo dolo malo aduersus hominem vitamur. Quid enim homini homine propinquus? Accipite etiam quid Paulus dicat: Dilectio, inquit, proximi malum non operatur. Breuissimis vtor testimoniis, sed, nisi fallor, idoneis, è quibus susceptæ rei satisfiat: Nam quis ignorat quam multa, & quanti ponderis verba in illis libris de charitate proximi vsquequaque diffusa sint? Sed cum duobus modis peccetur in homine: vno si lædatur, alio si cum potest non adiunetur: eaq; ipsa sint, quibus mali homines esse dicantur, quorū neutrum qui diligit, facit: satis opinor quod volumus demonstrat ista sententia, Dilectio proximi malum non operatur. Et si ad bona peruenire non possumus, nisi mala operari destiterimus, ista sunt quasi cunabula charitatis dei, quibus diligimus proximum: vt quoniam dilectio proximi malum non operatur, hinc ad illud ascendamus quod dictum est, Scimus quoniam diligentibus deum omnia procedunt in bonum. Sed nescio quomodo aut pariter ista in plenitudinem perfectionemq; cōsurgūt, aut inchoatur prius dei amor, & prius perficitur proximi. Ad incipiendum enim citius nos fortasse in se diuina charitas rapit, sed facilius minora perficimus. Quoquo modo autem res se habeat, illud maxime tenendum est, ne se quisquam credat cōtempo proximo ad beatitudinem, & ad deum quem diligit esse venturum. Atque vtinam vt facile est bene instituto & benigno diligere proximum, ita facile est

y iij set

D Ioan. 17.

2. Retract. cap. 7.

Dilectio sui & proximi. Ca. XXVI.

E

Matth. 22.

*al. adducere fatagit.

Rom. 13.

F

Rom. 8.

Matth. 4.
Dent. 6.

† potentia.

Prudentia.

Matth. 24.
Ioan. 12.
1. Cor. 5.

Eccle. 19.

Officia qua-
tuor virtutū
ex scripturis
Cap. XXV.

† calumniis
innocentis?
Quid tanta
imperitia la-
ceratis li-
bros, &c.

Meritum.

Gser vel consulere, vel nihil nocere. Non enim ad hæc satis est voluntas bona, sed opus est magna quadam ratione atque prudētia, qua nemo vti potest, nisi deus ille fons omnium bonorum id tribuerit. De qua re, quantum arbitror, difficillima tentabimus dicere pro suscepto opere pauca quædam, spem totam constituentes in eo, cuius solius ista dona sunt. Homo igitur ut homini apparet, anima rationalis est, mortali atque terreno vtens corpore. Partim ergo corpori, partim vero animæ hominis benefacit, qui hominem diligit. Ad corpus quod pertinet, medicina nominata est: ad animam autem disciplina. Sed medicinam nunc voco, quicquid omnino corporis vel tuetur, vel instaurat salutem. Ad hanc itaque pertinent non ea tantum, quæ ars eorum exhibet, qui proprie medici nominantur: sed etiam cibus & potus, tegmen & tectum, defensio denique omnis atque munitio, qua nostrum corpus aduersus etiam externos ictus actusque seruatur: nam & fames & sitis, & frigus & æstus, & quicquid extrinsecus grauius infligitur, salutem de qua nunc agitur manere non sinunt. Quare illa omnia, quibus huiusmodi malis incommodisue resistitur, qui officiose atque humaniter præbent, misericordes vocantur, etiam si sapientes vsque adeo sint, ut iam nullo animi dolore turbentur. Nam quis ignoret ex eo appellatam esse misericordiam, quod miserum cor faciat condolentis alieno malo. Et quis non concedat ab omni miseria liberum esse debere sapientem, cum subuenit inopi, cum esurienti cibum præstat, potumque sitiēti, cum vestit nudum, cum peregrinum tecto recipit, cum oppressum liberat, cum denique humanitatem suam vsque ad sepulturam porrigit mortuorum? Etiam si id faciat mente tranquilla, nullis aculeis doloris instinctus, sed adductus officio bonitatis, misericors tamen vocandus est. Huic enim nihil obest nomen, cum absit miseria.

Beneficētia
in corpus
proximi.
Ca. XXVII

Retrahit.
cap. 7.

Hscemodi malis incommodisue resistitur, qui officiose atque humaniter præbent, misericordes vocantur, etiam si sapientes vsque adeo sint, ut iam nullo animi dolore turbentur. Nam quis ignoret ex eo appellatam esse misericordiam, quod miserum cor faciat condolentis alieno malo. Et quis non concedat ab omni miseria liberum esse debere sapientem, cum subuenit inopi, cum esurienti cibum præstat, potumque sitiēti, cum vestit nudum, cum peregrinum tecto recipit, cum oppressum liberat, cum denique humanitatem suam vsque ad sepulturam porrigit mortuorum? Etiam si id faciat mente tranquilla, nullis aculeis doloris instinctus, sed adductus officio bonitatis, misericors tamen vocandus est. Huic enim nihil obest nomen, cum absit miseria.

Stoici.

Stulti vero, cum misericordiam quasi vitium deuitāt, quia officio satis moueri nequeunt, si nec perturbatione commouentur, congelascunt potius rigore inhumanitatis, quam rationis tranquillitate serenantur. Itaque multo prudentius deus etiam ipse misericors dicitur: qui quæadmodum dicatur, restat intelligere iis qui sese idoneos religione studioque præstiterint: ne cum verbis doctorum inepte vtimur, indoctorum animas prius durescere vitando misericordiam, quam benignitatem appetēdo mitescere faciamus. Atque ut misericordia iubet, ista nos ab homine pellere incommoda, sic innocentia prohibet inferre. Quod autem

Beneficētia
in animam
proximi.
Caput.
XXVIII.

attinet ad disciplinam, per quam ipsi animo sanitas instauratur, quæ si absit, nihil ad depellendas miseras salus ipsa corporis valet, difficillima omnino res est. Atque ut in corpore dicebamus, aliud esse morbos & vulnera curare, quod pauci homines bene facere possunt, aliud autem famem sitimque sopire, & cætera in quibus subuenire hominem homini vulgo passimque conceditur: Sic in animo sunt quædam in quibus excellentia illa & rara magisteria non admodum desyderantur: ut cum hortamur & monemus, ut hæc ipsa indigentibus exhibeantur, quæ corpori exhibenda esse diximus. Cum enim hæc facimus, ope corpori: cum autem docemus ut fiāt, disciplina animo subuenimus. Sunt vero alia, quibus multimodi variique morbi animorum magna quadam & prorsus ineffabili ratione sanantur. Quæ medicina, nisi diuinitus populis mitteretur, nulla spes salutis esset, tam immoderata transgressione peccantibus. Quanquam & illa corporis, si

altius rerum originem repetas, non inuenitur vnde ad homines manare potuerit, nisi à deo, cui rerum omnium status salusque tribuenda est. Hæc tamen disciplina, de qua nunc agimus, quæ animi medicina est, quantum scripturis ipsis diuinis colligi licet, in duo distribuitur, coërtionem & instructionem. Coërtio timore, instructio vero amore perficitur, eius dico cui per disciplinam subuenitur: nam qui subuenit, nihil horum duorum habet, nisi amare. In his duobus deus ipse, cuius bonitate atque clementia fit omnino, ut aliquid simus, duobus testamentis veteri & nouo disciplinæ nobis regulam dedit. Quæquam enim vtrumque in vtroque sit, præualet tamen in veteri timor, amor in nouo: quia ibi seruitus, hic libertas ab Apostolis prædicatur. De quorum testamētorum admirabili quodam ordine diuinoque concentu, longissimum est dicere, & multi religiosi doctique dixerunt. Multos libros res ista flagitat, ut pro merito quantum ab homine potest explicari & prædicari queat. Qui ergo diligit proximum, agit quantum potest, ut sanus corpore sanusque animo sit: Sed cura corporis ad sanitatem animi referenda est. Agit ergo his gradibus quod ad animū pertinet, ut primo timeat, deinde diligat deum. Hi mores sunt optimi, per quos nobis etiam ipsa prouenit, ad quam omni studio rapimur, agnitio veritatis. Atque in his duobus conuenit mihi cum Manichæis, id est, ut deum & proximum diligamus: sed hoc in veteri testamento negant contineri: In quo quantum errent, satis, ut opinor, apparet ex iis quas superius protulimus de vtroque sententiis. Veruntamen ut breue aliquid dicam, sed tali cui resistere sit mera dementia, Nonne animaduertunt hæc ipsa duo, quæ laudare coguntur, quam importunissime à domino in Euangelio de veteri testamento esse prolata negent, vbi scriptum est: Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mēte tua. Vel illud alterum, Diliges proximum tuum tãquam teipsum: Aut si hæc negare non audent, premuntur enim luce veritatis: illud negare audeant, salubria esse ista præcepta, his mores optimos contineri: negent si possunt, & dicant, non oportere deum diligere, non oportere proximum diligere: neque diligentibus deum omnia procedere in bonum, neque dilectionem proximi malum non operari, quibus duobus saluberrime atque optime humana vita disponitur. Quæ si dicunt, non solum illis cum Christianis, sed ne cum hominibus quidem ratio est. Sin hæc dicere non audent, cogunturque confiteri esse diuina, quid eos libros vnde ista prolata sunt, impietate nefaria lacerare atque improbare non desinunt? An illi dicturi sunt, non esse consequens, ut omnia ibi bona sint, vbi hæc inuenire potuimus? Nam hæc solent dicere. Cui ego tergiuersationi quid respondeam, & quæadmodum occurrā, non facile video. Discutiāne verba singula veteris testamenti, & in his summam cum Euangelio esse concordiam peruiacibus indoctisque demonstrem? Sed quando istud erit? Quando aut ego sufficiam, aut ipsi patientur? Quid ergo faciam? Deserāne causam, & eos in sententia quantum improba & falsa, tamen difficili ad dissoluendum delitescere sinam? Non faciam, Aderit de proximo deus ipse, cuius illa præcepta sunt: nec me in tantis angustis inopem ac desertum esse patietur. Quamobrem adestote animis Manichæi, si qui forte illa superstitutione ita tenemini, ut euadere aliquando possitis. Adestote, inquam, sine pertinacia, sine studio resistendi:

Coërtio,
Instructio.

Testamen-
tum vetus
& nouum.

L
Timor,
Amor.

Deut. 6.
March. 22.

Leuiti. 19.

Rom. 8.

Rom. 13.
M

De scriptu-
rarum au-
thoritate.
Ca. XXIX.

Attendi: nam aliter vobis perniciosissimum est iudicare. Certe enim nemini dubium est, nec auersi vos ita estis à vero, vt nō intelligatis, si diligere deum & proximum bonum est, quod negare nemo potest, quicquid in his duobus praeceptis pender, vituperari iure nō posse. Quid ergo in iis pendeat, ridiculum est si à me querendum esse putas: ipsum Christum audi, audi, inquam, Christum, audi dei sapientiam. In his, inquit, duobus praeceptis tota lex pender, & omnes prophetæ. Quid hoc loco potest dicere impudentissima pertinacia? Non hoc Christum dixisse? At in Euangelio verba eius ista conscripta sunt. Falsum esse scriptum? Quid hoc sacrilegio magis impium reperiri potest? Quid ista voce impudentius? Quid audacius? Quid sceleratius? Simulachrorum cultores, qui Christi etiam nomen oderunt, nūquam hoc aduersus scripturas illas ausi sunt dicere. Consequetur nanque omnium literarum summa peruersio, & omnium qui memorie mandati sunt librorum abolitio, si quod tanta populorum religione roboratum est, tanta hominum & temporum consensione firmatum, in hanc dubitationem adducitur, vt

B ne historiae quidem vulgaris fidem possit grauitatemque obtinere. Postremo quid de scripturis vllis proferre poteris, vbi mihi vt hac voce non liceat, si contra meam ratiocinationem intentionemque proferatur? Illud vero quis ferre possit, quod nos notissimis ac iam in manibus omnium libris constitutis credere vetant, & iis quæ ipsi proferunt, imperat vt credamus? Si de scriptura dubitandum est, de qua magis quam quæ diffamari non meruit, quæ vere potuit sub nomine alio tota mentiri? At si istam obdis inuito, & auctoritatis exaggeratione cogis in fidem: egone de illa, quam constanter latissime diuulgatam video, & ecclesiarum per totum orbem dispersarum contestatione firmatam, dubitabo miser: & quod est miserius, te authore dubitabo, cum si exemplaria proferres, altera tenere non deberem, nisi ea quæ plurimum consensione commendarentur? Nunc vero nihil te proferente quod conferas: præter inanissimam vocem temeritatisque plenissimam, putabis vsque adeo genus humanum esse peruersum, & diuinæ prouidentie ope desertum, vt illis scripturis, nō à te prolatis alias quibus redarguatur, sed tua tantum

C verba praeponat? Proferendus est nanque tibi alius codex eadem continens, sed tamen incorruptus & verior, vbi sola desint ea quæ hic immissa esse criminariis. Vt si verbi causa, Pauli epistolam quæ ad Romanos scripta est, corruptam esse contendis, aliam proferas incorruptam, vel alium codicem potius, in quo eiusdem Apostoli eadem epistola sincera & incorrupta conscripta sit. Non faciam, inquis, ne ipse corrupisse credar. Hoc enim soletis dicere, & verum dicitis: nihil prorsus aliud suspicabuntur vel mediocriter cordati homines, si hoc feceris. Vide ergo tuipse quid de auctoritate tua iudicaueris: & intellige vtrum tuis verbis contra illas scripturas credere debeant, si codici ob hoc solum, quod abs te profertur, magnæ temeritatis est credere.

Sed quid hinc plura? Quis enim non videat eos, qui contra scripturas Christianas hæc audent dicere, vt illud non sint quod homines suspicantur, certe tamen non esse Christianos? Nam Christianis hæc dicta est forma viuendi, vt diligamus dominum deum nostrum ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mente, deinde proximum nostrum tanquam nosmetipsos. In his enim duobus praeceptis tota lex pender & omnes prophetæ. Merito ecclesia catholica mater Christi

Tomus primus.

stianorum verissima, non solum ipsum deum, cuius adeptio vita est beatissima, purissime atque castissime colendum prædicas, nullam nobis adorandam creaturam inducens, cui seruire iubeamur: & ab illa incorrupta & inuolabili æternitate, cui soli homo subiiciendus est, cui soli rationalis anima coherendo non misera est, excludens totumne quod factum est, quod obnoxium commutationi, quod subditum temporis, neque confundens quod æternitas, quod veritas, quod denique pax ipsa distinguit, nec rursus separans quod maiestas vna coniungit: sed etiam proximi dilectionem atque charitatem ita complectens, vt variorum morborum, quibus pro peccatis suis animæ ægrotant, omnis apud te medicina præpolleat. Tu pueriliter pueros, fortiter iuuenes, quiete senes, prout cuiusque non corporis tantum, sed & animi ætas est, exeres ac doces. Tu feminas viris suis non ad explendam libidinem, sed ad propagandam prolem, & ad rei familiaris societatem casta & fidei obedientia subicis. Tu viros coniugibus non ad illudendum imbecilliore sexum, sed sinceri amoris legibus præficias. Tu parentibus filios libera quadam seruitute subiungis, parætes filiis pia dominatione præponis. Tu fratribus fratres religionis vinculo firmiore atque ætiori quam sanguinis nectis. Tu omnem generis propinquitatem & affinitatis necessitudinem, seruatis naturæ voluntatisque nexibus mutua charitate constringis. Tu dominis seruos non tam conditionis necessitate, quam officij delectatione doces adherere. Tu dominos seruis, summi dei scilicet communis domini consideratione placabiles, & ad consulendum, quam coercendum propensiores facis. Tu ciues ciuibus, gentes gentibus, & prorsus hominibus homines primorum parentum recordatione, non societate tantum, sed quadam etiam fraternitate coniungis. Doces reges prospicere populis, mones populos se subdere regibus. Quibus honor debeat, quibus affectus, quibus reuerentia, quibus timor, quibus consolatio, quibus admonitio, quibus cohortatio, quibus disciplina, quibus obiurgatio, quibus supplicium sedulo doces ostendere quemadmodum & non omnibus omnia, & omnibus charitas, & nulli debeat iniuria. Iam vero cum hæc humana dilectio inhaerentem vberibus tuis nutruerit & roborauerit animum, sequendo deo factum idoneum: vbi eius maiestas ex tanta parte quanta homini, dum terræ huius inhabitator est sufficit, aperire se coeperit, tantus charitatis ardor innascitur, & tantum diuini amoris consurgit incendiū, vt exstis omnibus vitiis, & homine purgato atque sanctificato, satis appareat quam diuine dictum sit: Ego sum ignis consumens. Et, Ignem veni mittere in mundum. Quæ duæ voces vnius dei in duobus testamentis signatæ, sanctificationem animæ concorditer attestant, vt fiat aliquando illud quod item in nouam scripturam de veteri assumptum est. Absorpta est mors in victoriam. Vbi est mors aculeus tuus? Vbi est mors contentio tua? Quod vnum isti hæretici intelligere si valerent, nusquam profecto deum nisi apud te atque in tuo gremio minime superbi, & bene pacata venerarentur. Merito apud te diuina præcepta late diffusæque seruantur. Merito apud te bene intelligitur, quam sit grauius cognita, quam incognita lege peccare. Aculeus enim mortis peccatum, virtus autem peccati lex, qua grauius feriat & interimat contempti præcepti conscientiam. Merito apud te visum est, quam sit sub lege operatio vana, cum libido animum vastat, & cohibe-

D Doctrina catholica ecclesiarum.

precedens.

E

coertio.

Retrahit. cap. 7.

F

Deut. 4. & Heb. 12. Luc. 12.

1. Cor. 13.

Apostrophe ad ecclesiam totius sapientie magistrum. Cap. XXX. Deut. 6. Matth. 22.

G tur pœnæ metu, non amore virtutis obruitur. Merito tibi tam multi hospitales, multi officiosi, multi misericordes, multi docti, multi casti, multi sancti, multi vique adeo dei amore flagrant, ut eos in summa continentia atque mundi huius incredibili contemptu etiã solitudo delectet. Quid est quæso quod vident qui non possunt hominem non diligere, & tamen possunt hominẽ non videre? Profecto illud quicquid est, præstantius est rebus humanis, cuius contemplatione potest homo sine homine vivere. Iam enim accipite Manichæi perfectorum Christianorum, quibus summa castitas non laudanda tantum, sed etiã capeßenda visa est, mores & cõtinentiam singularem: ne vos impudenter iactare apud animos imperitorum quasi difficillima rerum abstinẽtia, si quid in vobis pudoris est, audeatis. Nec ea dicam quæ vos ignoratis, sed quæ nobis occultatis. Quis enim nescit summæ continentia hominum Christianorum multitudinem per totũ orbem indies magis magisque diffundi, & in Oriente maxime atque Aegypto, quod vos nullo modo potest latere. Nihil de iis dicam quos pauloante commemoravi, qui secretissimi penitus ab omni hominum conspectu, pane solo qui eis per certa intervalla temporum affertur, & aqua contenti, desertissimas terras incolunt, perfruentes colloquio dei, cui puris mentibus inhæserunt, & eius pulchritudinis contemplatione beatissimi, quæ nisi sanctorum intellectu percipi non potest. Nihil, inquam, de his loquar, videntur enim nonnullis res humanas plusquam oporteret deseruisse, non intelligentibus quantum nobis eorum animus in orationibus profit, & vita ad exemplum, quorum corpora videre non sinimur. Sed hinc disputare longum & superuacaneum puto: nam hoc tam excellens fastigium sanctitatis, cui non sua sponte mirandum & honorandum videtur, oratione nostra videri quĩ potest? Tantum isti admonendi sunt, qui sese inaniter iactant, in tantum processisse temperantiam & continentia sanctissimorum catholicæ fidei Christianorũ, ut restringenda nonnullis, & quasi ad humanos fines reuocanda videatur. Vsq̃ue adeo supra homines illorum animos euasisse, ab iis etiã quibus id displicet, iudicatur. Sed si hoc excedit nostram tolerantiam, quis non illos miretur & prædicet, qui contemptis atque desertis mundi huius illecebris, in communem vitam castissimam sanctissimamq; congregati, simul gratiam agunt, viuentes in orationibus, in lectionibus, in disputationibus: nulla superbiatūdi, nulla perniciacia turbulenti, nulla inuidencia liuidi: sed modesti, verecundi, pacati, cõcordissimam vitam & intentissimam in deum, gratissimum munus ipsi offerunt, à quo ista posse meruerunt. Nemo quicquam possidet proprium, nemo cuiquam onerosus est. Operantur manibus ea, quibus & corpus pasci possit, & à deo mens impediri non possit. Opus autem suum tradunt eis quos decanos vocat, eo quod sint denis præpositi, ut neminem illorum cura sui corporis tangat, neque in cibo, neque in vestimento, neque si quid aliud opus est vel quotidianæ necessitati, vel mutatæ, ut assolet, valetudini. Illi autem decani cum magna sollicitudine omnia disponentes, & præsto facientes quicquid illa vita propter imbecillitatem corporis postulat, traditionẽ tamen etiã ipsi reddunt vni, quem patrem vocant. Hi vero patres non solum sanctissimi moribus, sed etiã diuina doctrina excellentissimi, omnibus rebus excelli, nulla superbia consulunt iis quos filios vocant, magna sua in iuben-

do autoritate, magna illorum in obtemperando voluntate. Conueniunt autem diei tempore extremo de suis quisque habitaculis, dum adhuc ieiuni sunt ad audiendum illum patrem, & conueniunt ad singulos patres terna, ut minimum, hominum milia: nam etiã multo numerosiores sub vno agunt. Audiunt autem incredibili studio, summo silentio, affectiones animorum suorum, prout eos pepulerit differentis oratio, vel gemitu, vel fletu, sed modesto & clamore vacuo gaudium significantes. Corpus deinde reficitur, quantum saluti & salubritati sat est, coërcente vnoquoque concupiscentiam, ne se profundat vel in ea ipsa quæ præsto sunt parca & vilissima. Ita non solum à carnibus & vino abstinent pro sufficiẽtia domandarum libidinum, sed ab iis etiã quæ tanto concitatus ventris & gutturis prouocant appetitum, quanto quasi mundiora nonnullis videntur: quo nomine solet turpe desyderium exquisitorum ciborum, quod à carnibus alienum est, ridicule turpiterq; defendi. Sanẽ quicquid necessario victui redundat: nam redundat plurimum ex operibus manum, & epularum restrictione: tanta cura e-

gentibus distribuitur, quanta non ab ipsis qui distribunt comparatum est. Nullo modo nanque satagunt, ut hæc sibi abundent, sed omni modo agunt, ut non apud se remaneat quod abundauerit, vsque adeo ut oneratas etiã naves in ea loca mittant, quæ inopes incolunt. Non opus est plura de re notissima dicere. Hæc est etiam vita feminarum deo solite casteq; seruientium, quæ habitaculis segregatæ ac remotæ à viris quàm longissime decet, pia tantum illis charitate iunguntur & imitatione virtutis: ad quas iuuenum nullus accessus est, neque ipsorum quauis grauissimorum & probatissimorum senum, nisi vsque ad vestibulum necessaria præbendi quibus indigent gratia. Lanificio nanq; corpus exercent atque sustentant, vestesq; ipsas fratribus tradunt, ab iis inuicem quod victui opus est resumentes. Hos mores, hanc vitam, hunc ordinem, hoc institutum si laudare velim, neque digne valeo, & vereor ne iudicare videar per seipsum tantummodo expositum placere nõ posse, si super narratoris simplicitatem cothurnum etiã laudatoris addendum putauero. Hæc Manichæi reprehendite si potestis. Nolite cecis hominibus & discernere inualidis ostentare nostra zizania.

Neque tamen ita sese anguste habent ecclesiæ catholicæ mores optimi, ut eorum tantum vitas, quos commemoravi arbitrer esse laudandas. Quam enim multos episcopos optimos viros, sanctissimosq; cognoui, quàm multos presbyteros, quàm multos diaconos, & huiusmodi ministros diuinorum sacramentorum, quorum virtus eo mihi mirabilior & maiore prædicatione dignior videtur, quo difficilius est eam in multiplici hominum genere, & in ista vita turbulentiore seruare. Non enim sanatis magis quàm sanandis hominibus præfunt. Perpetienda sunt vitia multitudinis, ut curentur, & prius toleranda quæ sananda* fest pestilentia. Difficillimum est hic tenere optimum vitæ modum & animum pacatum atque tranquillum. Quippe ut breuiter explicem, hi agunt ubi viuere discitur, illi ubi viuunt. Nec ideo tamen laudabile Christianorum genus contempserim, eorum scilicet qui in ciuitatibus degunt, à vulgari vita remotissimi. Vidi ego diuersoria sanctorum Mediolani, non paucorum hominum, quibus vnus presbyter præerat vir optimus & doctissimus. Romæ etiã plura cognoui, in quib* singuli grauitate atque prudentia & diuina scientia præ-

Manichæorum cõtinentia opponit Anachoretarũ & Cenobitarum vitæ, quales vna nunc haberet mundus. Cap. XXXI. Paulus Eremita.

Monachi. Cenobitæ.

Monachæ.

M Clericorum laus. Cap. XXXII.

*sal. sed dda

Aliud genus in ciuitate simul viuētium. Cap. XXXIII.

Apollentes, ceteris secum habitantibus præsunt, Christiana charitate, sanctitate, & libertate viventibus, Ne ipsi quidem cuiquā onerosi sunt, sed Orientis more & Pauli apostoli autoritate manibus suis se transigunt. Ieiunia etiam prorsus incredibilia multos exercere didici, non quotidie semel sub noctem reficiendo corpus, quod est vsquequaque vltatissimum, sed continuum triduum vel amplius sapissime sine cibo ac potu ducere. Neque hoc in viris tantū, sed etiam in feminis, Quibus item multis viduis & virginibus simul habitantibus, & lana ac tela victū queritantibus, præsunt singula grauissima probatissimaq; non tantum in instituendis componendisq; moribus, sed etiam instruendis mentibus perita ac parata. Atque inter hæc nemo vrgetur in aspera quæ ferre non potest, nulli quod recusat imponitur, nec ideo condemnatur à ceteris, quod in eis se imitandis fatetur inualidum, Meminerunt enim quanto opere scripturis omnibus commendata sit charitas, Meminerunt, Omnia munda mundis: &, Nō quod intrat in os vestrū vos coinquinat, sed quod exit. Itaque non reiiciendis generibus ciborum quasi pollutis, sed concupiscentiæ perdomandæ & dilectioni fratrum retinendæ inuigilat omnis industria. Meminerunt, Esca ventri, & venter escis, deus autem & hunc & illas destruet. Et alibi, Neque si manducauerimus, abundabimus, neque si non manducauerimus, egebimus. Et illud præ ceteris, Bonum est fratres non manducare carnes, neque bibere vinum, neque in quo frater tuus offenditur. Hic enim ostendit quā sint ad finem charitatis hæc omnia corrigenda. Alius enim credit manducare omnia, qui autem infirmus est, olus inquit manducat: Qui manducat, non manducantem non spernat, & qui nō manducat, manducantē non iudicat, deus enim illum assumit. Tu quis es qui iudicas alienum seruū? Suo domino stat aut cadit: stabit autē, potens est enim deus statuere eum. Et paulo post, Qui manducat, domino manducat, & gratias agit deo: Et qui non manducat, domino non manducat, & gratias agit deo. Et item in consequētibus, Itaque vnusquisq; nostrum pro se rationem reddet. Nō ergo amplius iudicemus inuicem, sed hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri vel scandalum. Scio & confido in domino Iesu, quia nihil cōmune per ipsum, nisi ei qui existimat quid commune esse, illi commune est. Potuit ne magis ostendere nō in ipsis rebus quibus vescimur, sed in animo esse vim quandā quæ ad eum valeat maculandum: & propterea iis etiam qui ad hæc contemnenda sunt idonei, certōque sciunt, non se pollui, siquid ciborum sine turpi cupiditate altitudine mētis assumpserint, charitatem tamē esse intendendā: vide quid sequatur: nam si propter escam frater tuus cōtristatur, iam non secundum charitatem ambulas. Lege cætera, nam longum est omnia interponere, & inuenies præceptum iis qui possunt ista contemnere, id est, firmioribus & securioribus: ideo tamen esse temperandum, ne offendantur illi, quibus adhuc pro sua imbecillitate huiusmodi opus est temperantia. Hæc illi, de quibus agebam norunt & tenent: Christiani sunt enim, non hæretici: intelligunt scripturas secundum Apostolicam disciplinam, non secundum superbum & commenticiū nomen Apostolatus: vbi non manducantem nemo spernit, manducantem nemo iudicat: qui infirmus est, olus manducat. Multi tamen firmi propter infirmos idem faciunt: multis non est causa ista faciendi, sed quod viliorē victu vivere placet, minimeque sum-

ptuoso corporis sustentaculo ætatem tranquillissimam D
ducere. Omnia enim mihi licita sunt, inquit, sed ego 1. Cor. 6.
non redigar sub potestate vllius. Ita multi neque vescuntur carnibus, neque tamē eas immōdas superstitione putant. Itaque iidem ipsi, qui saluū temperant, si ratio 1. qui sani sūt.
valetudinis cogat, ægroti sine vlla formidine accipiūt. Multi vinum nō bibunt, nec tamen eo se coinquinari arbitrantur: nam & quibusdā languidioribus, & prorsus omnibus, qui sine illo nequeunt salutē corporis obtinere, humanissime ac modestissime præberi faciunt. Et stulte nōnullos recusantes, fraterne admonēt, ne vana superstitione debiliores citius, quā sanctiores fiāt. Legunt eis Apostolum discipulo præcipientem, vt aliquantum vini sumat propter frequentes infirmitates suas. Ita pietatem sedulo exercent: corporis vero exercitationem, vt ait idem Apostolus, ad exiguum tempus pertinere nouerunt. Continent se igitur ij qui possunt, 1. Tim. 5.
qui tamen sunt innumerabiles, & à carnibus, & à vino duas ob causas: vel propter fratrum imbecillitatē, vel propter suā libertatem. Charitas præcipue custoditur: charitati victus, charitati sermo, charitati habitus, charitati vultus aptatur: coitur in vnam conspiraturq; charitatem: hanc violare tanquā deum nefas ducitur: huic si quis resistit, expurgatur atque vitatur: hanc si quis offendit, vno die durare non sinitur. Sciunt hanc ita cōmendatam esse à Christo & Apostolis, vt si hæc vna absit, inania: si hæc assit, plena sint omnia. Istis Machabei si potestis obsequere, istos intuemini, istos sine mendacio, si audetis, & cum cōtumelia nominare: istorum ieiunius vestra ieiunia, castitati castitatem, vestitū vestitū, epulas epulis, modestiam modestiā, charitatē denique charitati, & quod res maxime postulat, præceptis præcepta conferte. Iam videbitis quid inter ostentationem & sinceritatem, inter viam rectam & errorem, inter fidem atque fallaciam, inter robur & tumore, inter beatitudinem & miseriam, inter vnitatem & cōfessionem, postremo quid inter superstitionis sirenas & portū religionis intersit. Nolite mihi colligere professores nominis Christiani, nec professionis suæ vim aut scientes aut exhibentes. Nolite consecrari turbas imperitorum, qui vel in ipsa vera religione superstitioni sunt, vel ita libidinibus dediti, vt obliti sint quid promiserint deo. Noui multos esse sepulchrorum & picturarum adoratores: noui multos esse, qui luxuriosissime super mortuos bibāt, & epulas cadaveribus exhibentes, super sepultos seipso sepeliant, & voracitates ebrietatesq; suas deputent religioni. Noui multos esse, qui renunciauerunt verbis huic sæculo, & se omnibus huius sæculi molibus opprimi velint, oppressiq; latentur. Nec mirum est in tanta copia populorū, quod non vobis desint, quorum vita vituperata decipiatis incautos, & à catholica salute auertatis, cum in vestra paucitate magnas patiamini angustias, dum à vobis exigitur vel vnus ex his, quos electos vocatis, qui præcepta illa ipsa custodiat, quæ irrationabili superstitione defenditis. Sed & illa quā vana sint, quā noxia, quā sacrilega, quemadmodū à magna parte vestrum, atque adeo penē ab omnibus vobis nō obseruentur, alio volumine ostendere institui. Nunc vos illud admo-
neo, vt aliquādo ecclesiæ catholicæ maledicere desinatis, vituperando mores hominū, quos & ipsa condēnat, & quos quotidie tanquam malos filios corrigere studet. Sed quicumque illorū bona voluntate deiq; auxilio corriguntur, quod amiserant peccando, pœnitendo recuperant. Qui autē voluntate mala in pristinis vitiis perseverant,

Tim. 1.
Matth. 15.
Pronomina
addidit de
suo.

1. Cor. 6.
1. Cor. 8.

Rom. 14.

Idiligenda.

*al. intu-
endam.

1. Cor. 6.

1. qui sani sūt.

1. al. eos qui
bibunt cōin-
quinari, &c.

1. Tim. 5.

1. Tim. 4.

E

*al. leuicū.

Ex malorū
Christiano-
rum morib;
non vitupe-
randam cō-
clerant.
Caput.
XX XIII.

Beatitas.

F

Sepulchrorū
adoratores.

G persequerant, aut etiam addunt grauiora prioribus, in agro quidem domini sinuntur esse, & cum bonis seminibus crescere, sed veniet tempus quo zizania separentur. Aut si iam propter ipsum Christianum nomē magis in palea quam in spinis esse arbitrandi sunt, veniet etiam qui aream purget, & à frumētis paleam separet, & singulis partibus pro suo cuiusque merito, quod oportet summa aequitate distribuat. Vos interea quid facitis, quid exsecramini studio partium. Quid tanti erroris longa defensione implicamini? Fruges in agro, frumenta in area quærite, Apparebunt facile, seque offerent ipsa quærentibus. Quid nimis in purgamenta oculos intenditis? Quid ab opimi orti ybertate imperitos homines sepium asperitate terretis? Est certus aditus, quanuis paucioribus notus, quo possit intrari, quē vos aut esse nō creditis, aut inueniri nō vultis. Sunt in ecclesia catholica innumerabiles fideles, qui hoc mundo non vtantur, sunt qui vtantur tanquam non vtentes, vt ab Apostolo dicitur, quod illis temporibus iam probatum est, quibus ad idolorum cultum Christiani cogebantur. Quot enim tunc perniciosi homines, quot patres familias rusticani, quot negotiatores, quot militares, quot primates urbium suarum, quot denique senatores, vtriusque sexus, hæc omnia vana & temporalia relinquentes, quibus vtrique quanuis vterentur non detinebantur, mortem pro salubri fide ac religione subierunt, demonstraueruntque infidelibus à se potius illa omnia, quam se ab eis esse possessos. Quid calumniamini, quod fideles ac iam baptismo renouati, procreare filios, & agros ac domos pecuniāque vllam possidere non debeant? Permittit hoc Paulus. Nam quod negari non potest, fidelibus scripsit, post multorum quippe vitiosorum enumerationem, qui regnum dei non possidebunt, Et hæc quidem fuistis, inquit, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine domini Iesu Christi, & in spiritu dei nostri. Ablutos proculdubio & sanctificatos nemo nisi fideles, & eos qui huic mundo renunciauerint, intelligere audebit. Sed quoniam ostendit quibus scripserit, videamus vtrum his illa permittat, Ita enim sequitur, Omnia mihi licita sunt, sed non omnia expediunt, Omnia mihi licita sunt, sed ego sub nullius redigar potestate, Esca ventri, & venter escis, deus autem & has & hunc destruet, Corpus autem non fornicationi, sed domino, & dominus corpori, Deus vero suscitauit dominū, & nos quoque suscitabit per virtutē suā. An nescitis quoniam corpora vestra membra Christi sunt? Tollens ergo membra Christi, efficiam membra meretricis: Absit. An nescitis, quoniam qui adhæret meretrici, vnum corpus efficitur? Erunt enim, inquit, duo in carne vna. Qui autem adhæret domino, vnus spiritus est. Fugite fornicationem. Omne peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus est, qui autem fornicatur in corpus suum peccat. An nescitis, quoniam membra vestra templum est spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis à deo, & non estis vestri? Empri enim estis precio magno, glorificate & portate deum in corpore vestro. De quibus autē scripsistis mihi, Bonum est homini mulierem non tangere. Propter incontinentiam autem vnusquisque vxorem suam habeat, & vnaquæque virum suum habeat. Vxori vir debitum reddat, similiter autem & vxor viro. Mulier sui corporis potestatem non habet sed vir: similiter autē & vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier. Nolite fraudare inuicem, nisi forte ex consensu ad tē-

pus, vt vacetis orationi: & iterum reuertimini in idipsum, ne vos tentet satanas propter intemperantiam vestram. Hoc autem dico secundum indulgentiam, nō secundum imperium. Volo autem omnes homines esse sicut meipsum, sed vnusquisque proprium habet donum à deo, alius quidem sic, alius vero sic. Satis ne vobis videtur Apostolus & fortibus demonstrasse quid summum sit, & imbecillioribus permisisse quod proximum est? Nam non attingere mulierem, summum ostendit esse, cum ait, Vellem omnes homines esse sicut meipsum. Huic autem summo coniugalis castitas proxima est, ne homo fornicatione vastetur. Nūquid propterea istos dixit adhuc fideles non esse, quia coniugibus vtuntur? Quandoquidem hac castitate coniugij, & ex se inuicem ipsos qui coniuncti sunt, si alter eorum fuerit infidelis, & eam quæ inde nascitur prolem sanctificari dixit: Sanctificatus est enim, inquit, vir infidelis in muliere fidei, & sanctificata est mulier infidelis per virum fidelem: alioquin filij vestri immundi essent, nunc autem sancti sunt. Quid obstrepitis pertinacia tantæ veritati? Quid lucem veritatis vanis vmbis obnubilare conamini? Nolite iam dicere catechumenis licere vt coniugibus, fidelibus autem non liceat: catechumenis licere habere pecuniam, fidelibus autem non licere. Nam & multi sunt qui vtuntur tanquam non vtentes. Et illo sacro sancto lauacro inchoatur in nouatio noui hominis, vt proficiendo perficiat, in aliis citius, in aliis tardius: à multis tamē proceditur in nouam vitā, si quisquā non inimice, sed diligenter intendat. Ipse quippe sicut ait Apostolus, Et si exterior homo noster corrumpitur, sed interior renouatur de die in diē: Apostolus de die in diē interiorem hominem renouari dicit, vt perficiatur, & vos à perfectione vultis incipiat: Quod vtinam velitis, Sed quæritis potius, non vnde erigatis inualidos, sed vnde fallatis incautos. Hoc enim nō debuistis tanta dicere audacia, nec si vos in eis ipsis pugnationis mandatis vestris perfectos esse constaret. Cum vero nouerit vestra conscientia eos, quos in sectam vestram introducitis, cum vobis familiarius iungi cœperint, multa inuenturos quæ in vobis esse cum alios accusaretis nemo suspicabatur: quæ tandem impudentia est perfectionē in catholicis imbecillioribus quærere, vt inde imperitos auertas, & eam nullo modo apud te iis quos auerteris exhibere? Sed ne quid in vos temere iam videamur effundere, iste sit huius voluminis modus, vt ad demonstranda præcepta vitæ vestræ, morēsque memorabiles aliquādo veniamus.

DIVI AVRELII AVGVSTINI
de moribus Manichæorum
Liber secundus.

NULLI esse dubium arbitror, cū de bonis & malis quæritur, hoc genus quæstionis ad moralem pertinere disciplinā, in qua isto sermone versamur. Quāobrem vellem quidē, vt tā serenam mētis aciem homines ad hæc inuestiganda deferrent, vt possent videre illud summum bonū, quo non est quicquam melius aut superius, cui rationalis anima pura & perfecta subiungitur. Hoc enim intellecto atque perfecto simul viderent id esse, quod summe ac primitus esse

K
incontinētiā.

scripturā
rum.
L

1. Cor. 4.

inugatoris

M

Quid veris-
sime sit.
Cap. I.

A esse rectissime dicitur. Hoc enim maxime esse dicendum est, quod semper eodem modo sese habet, quod omni modo sibi simile est, quod nulla ex parte corrumpi ac mutari potest, quod non subiacet tempori, quod aliter nunc se habere, quam habebat antea, non potest. Id enim est quod esse verissime dicitur. Subest enim huic verbo manentis in se atque incommutabiliter sese habentis naturae significatio. Hanc nihil aliud quam deum possumus dicere, cui si contrarium recte quæras, nihil omnino est. Esse enim contrarium non habet, nisi non esse. Nulla est ergo deo natura contraria. Sed quoniam ad hæc contemplanda sauciam & hebetem nugatoriis opinionibus & prauitate volūtatis aciem mentis afferimus, conemur quantum possumus ad qualemcūque tantæ rei noticiam peruenire pedetentim atque caute, non ut videntes, sed ut palpantes solent quærere. Sape atque adeo penè semper Manichæi, ab iis quibus heresim vestram persuadere molimini, requiritis, unde sit malum. Putate me nunc primitus in vos incidisse, impetrem aliquid à vobis si placet, ut etiam vos deposita paulisper opinione, qua vos ista scire opinamini, rem tantam mecum tanquam rudes indagare tētētis. Percunctamini me, unde sit malum: ac ego vicissim percunctor vos, quid sit malum. Cuius est iustior inquisitio: Eorumne qui quærit unde sit, quod quid sit ignorant: an eius qui prius putat esse quærendam quid sit, ut non ignota rei quod absurdissimum est origo quærat? Verissime dicitis. Quis enim ita est mente cæcus, qui non videat id cuique generi malum esse, quod contra eius naturam est: Sed hoc constituto, evertitur hæresis vestra: Nulla enim natura malum, sed quod contra naturam est, id erit malum. Vos autem asseritis quādam naturam atque substantiam malum esse. Accedit etiam illud, quod contra naturam quicquid est, utique naturæ aduersatur, & eam perimere nititur. Tēdit ergo id quod est, facere ut non sit. Nam & ipsa natura nihil est aliud, quam id quod intelligitur in suo genere aliquid esse. Itaque ut nos iam nouo nomine ab eo

Malum non
esse substan-
tiam.
Cap. II.

Natura
quid sit.
diuina.

Malum
quid sit.

B quod est esse vocamus essentiam, quam plerunque substantiam etiam nominamus: ita veteres qui hæc nomina non habebant, pro essentia & substantia naturam vocabant. Id ipsum ergo malum est, si præter pertinaciam velitis attendere, deficere ab essentia, & ad id tendere ut non sit. Quocirca cum in Catholica dicitur, omnium naturarum atque substantiarum esse authorem deum, simul intelligitur ab eis qui hoc possunt intelligere, non esse deum authorem mali. Quomodo enim potest ille, qui omnium quæ sunt, causa est ut sint, causa esse rursus, ut non sint, id est, ut ab essentia deficient, & ad non esse tendant? Quod malum generale esse clamat verissima ratio. At vero illa vestra gens mali, quæ vultis esse summum malum, quomodo erit contra naturam, id est, contra substantiam, cum eam naturam atque substantiam esse dicatis? Si enim contra se facit, ipsum esse sibi adimit: Quod si perfecerit, tunc demum perueniet ad summum malum. Non autem perficiet, quia eam non modo esse, verum etiam sempiternam esse vultis. Non potest igitur esse summum malum, quod perhibetur esse substantia. Sed quid faciam? Scio plures esse in vobis qui hæc intelligere omnino nequeant. Scio rursus esse quosdam, qui quanquam bono ingenio ut cunque ista videant, mala tamen voluntate, qua ipsum quoque ingenium sunt amissuri, pertinaciter agant, & quærant potius quid aduersus ista dicant, quod tardis & imbecillis facile persuadetur, quam vera esse con-

sentiant. Non me tamen scripsisse pœnitebit, quod aut quisquam in vobis tandem non iniquo iudicio consideret, vestrumque relinquat errorem: aut quod ingenio si & deo subditi, atque adhuc ab studio vestro integri cum legerint, non possint vestris sermonibus decipi.

Queramus ergo ista diligentius, & quantum fieri potest planius. Percunctor vos iterum quid sit malum: Si dixeritis id quod nocet, neque hic mentiemini. Sed quæso animaduertite, quæso vigilate, quæso deponite studia partium, & verum non vincēdi, sed inueniendi gratia quærite. Quicquid enim nocet, bono aliquo priuat eam rem cui nocet: Nam si nullum bonum adimit, nihil prorsus nocet. Quid hoc apertius obsecro vos, quid planius, quid tam expositum cuius mediocri intellectori, modo non pertinaci? Hoc autem posito, videtur iam, ut opinor, quid sequatur. In illa quippe gente quam summum malum esse suspicamini, nocere cuiquam rei non potest, ubi nihil est boni. Quod si duæ naturæ sunt, ut affirmatis, regnum lucis & regnum tenebrarum: quoniam regnum lucis deum esse fatemini, cui simplicem quandam naturam conceditis, ita ut ibi non sit aliud alio deterius: confiteamini necesse est, quod vehementer quidem est aduersum vos, sed tamen necesse est, confiteamini istam naturam, quam summum bonum non modo non negatis, sed etiam vehementer persuadere conamini, esse incommutabilem & impenetrabilem, & incorruptibilem & inuiolabilem: Non enim erit aliter summum bonum, id est enim quo nihil est melius: Tali autem naturæ noceri nullo pacto potest. At si nocere bono priuare est, sicut ostendi: noceri non potest regno tenebrarum, quia nihil ibi boni est: noceri non potest regno lucis, quia inuiolabile est: Cui igitur nocebit quod dicitis malum?

Summo bono noceri non potest.
Cap. III.

E

Quam rem cum vos expedire nequeatis, videre quam expedita sit sententia catholicæ disciplinæ, quæ aliud dicit bonum quod summe ac per se bonum est, & non participatione alicuius boni, sed propria natura & essentia, aliud quod participando bonum & habendo: habet autem de illo summo bono ut bonum sit, in se tamen manente illo, nihilque amittente. Hoc autem bonum quod postea diximus, creaturam vocant, cui noceri per defectum potest: cuius defectus deus author non est, quia existendi, & ut ita dicam, essendi author est: Ita & malum ostenditur quomodo dicatur: non enim secundum essentiam, sed secundum priuationem rectissime dicitur: & natura cui noceri possit apparet. Non enim ipsa est summum malum, cui bonum adimitur cum nocetur: neque summum bonum, quæ propterea deficere à bono potest, quia non existendo bonum, sed bonum habendo dicitur bona. Neque naturaliter bona res est, quæ cum facta dicitur, utique ut bona esset accepit: Ita & deus summum bonum est, & ea quæ fecit, bona sunt omnia, quauis non sint tam bona, quam est ille ipse qui fecit. Quis enim hoc tam insanus audet exigere, ut equalia sint artificis opera, & condita conditori? Quid amplius desideratis? An etiā vultis aliquid planius?

Boni per se & participatione differentia.
Cap. IIII.

Queramus ergo tertio quid sit malum: Respondebitis fortasse, corruptio. Quis & hoc negauerit generale malum esse? Nam hoc est contra naturam quod nocet: Sed corruptio non est in seipsa, sed in aliqua substantia quam corrumpit: Non enim substantia est ipsa corruptio. Ea igitur res, quam corrumpit corruptio, non est malum. Quod enim corrumpitur, integritate & sinceritate priuatur. Quod ergo non habet vilam sinceritatem qua priuatur, cor-

Summum malum corrumpi non posse, ut nec bonum.
Cap. V.

rumpi

Grumpi non potest: quod autem habet, profecto bonum est participatione sinceritatis. Item quod corrumpitur, profecto peruertitur: quod autem peruertitur, ordine priuatur, ordo autem bonum est. Nō igitur quod corrumpitur bono caret: eo nanque ipso, quo non caret, viduari dum corrumpitur potest. Gens ergo illa tenebrarum, si omni bono carebat, vt dicitis, corrumpi non poterat: Non enim habebat quod ei posset auferre corruptio, quæ si nihil auferat, non corrumpit. Audete iam dicere si potestis, deum & dei regnum potuisse corrumpi, si diaboli regnum quale describitis, quomodo corrumpi posset non inuenitis. Quid ergo lux catholica dicit? Quid putatis nisi id quod habet veritas, corrumpi posse factam substantiam? Nam & illam non factam, quæ summum bonum est, esse incorruptibilem, & ipsam corruptionem quæ summum malum est, non posse corrumpi, sed hanc non esse substantiam. Si autem queritis, quid sit, videte quod conetur perducere, quæ corrumpit: Ex seipsa enim afficit ea quæ corrumpuntur. Deficiunt autem omnia per corruptionem ab eo quod erant & non permanere coguntur, non esse coguntur: Esse enim ad manendum refertur. Itaque quod summe & maxime esse dicitur, permanendo in se dicitur. Nam quod mutatur in melius, non quia manebat mutatur, sed quia peruertebatur in peius, id est, ab essentia deficiebat, cuius defectionis author non est qui est author essentiae. Mutantur ergo quædam in meliora, & propterea tendunt ad esse: Nec dicuntur ista mutatione peruertere, sed reuerti atque conuertere. Peruersitas enim contraria est ordinationi. Hæc vero quæ tendunt ad esse, ad ordinem tendunt: quem cum fuerint consecuta, ipsum esse consequuntur, quantum id creatura consequi potest. Ordo enim ad conuenientiam quandam quod ordinat redigit. Nihil est autem esse, quam vnum esse. Itaque in quantum quodque vnitatem adipiscitur, intantum est. Vnitatis est enim operatio, conuenientia & concordia, qua sunt in quantum sunt ea quæ composita sunt: Nam simplicia per se sunt, quia vna sunt: quæ autem non sunt simplicia, concordia partium imitantur vnitatem, & intantum sunt in quantum assequuntur: Quare ordinatio esse cogit, inordinatio vero non esse, quæ peruersio etiam nominatur atque corruptio. Quicquid igitur corrumpitur, eo tendit vt non sit. Iam vestrum est consyderare, quod cogat corruptio, vt possitis inuenire summum malum: Nam, id est, quod corruptio perducere nititur.

Quomodo
deus rellit-
uit omnia.
Cap. VII.

Esa. 45.
Creare &
condere.

Sed dei bonitas eo rem perducere non finit, & omnia deficientia sic ordinat, vt ibi sint vbi congruentissime possint esse, donec ordinatis motibus ad id recurrant vnde defecerunt. Itaque etiam animas rationales, in quibus est potissimum liberum arbitrium, deficientes à se, in inferioribus creaturæ gradibus ordinat, vbi tales esse decet. Fiunt ergo miseræ diuino iudicio, dum conuenienter pro meritis ordinantur. Ex quo id optime est dictum, quod insectari maxime soletis: Ego facio bona & creo mala. Creare nanque dicitur condere & ordinare. Itaque in plerisque exemplaribus sic scriptum est, Ego facio bona, & condo mala. Facere enim est quod omnino non erat: Condere autem ordinare, quod vtrunque iam erat, vt melius magisque sit. Ea nanque condit deus, id est ordinat, cum dicit, Condo mala, quæ deficient, id est, ad non esse tendunt, non ea quæ ad id quod tendunt peruenerunt. Dictum est enim: Nihil per diuinam prouidentiam ad id vt nō sit peruenire permittitur. Tractarentur hæc latius & vbe-

rius, sed dum vobiscum agitur, satis est. Ostendenda enim vobis ianua fuit, quam desperatis, & desperandam facitis imperitis: Nam vos introducit nemo, nisi voluntas bona, quam pacatam efficit diuina clementia, sicut in Euangelio canitur: Gloria in excelsis deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis, Satis est, inquam, vt videatis, nullum esse de bono & malo religiosæ disputationis exitum, nisi quicquid est, in quantum est, ex deo sit: in quantum autem ab essentia deficit, non sit ex deo, sed tamen diuina prouidentia semper sicut vniuersitati congruit ordinetur. Quod si nōdum videtis, quid amplius nunc faciam nescio, nisi vt minutius etiam tractem ista quæ dicta sunt: Nō enim ad maiora mentem nisi pietas veritasque perducit.

Quid enim aliud cum quero, quid sit malum, responsuri estis, nisi aut quod contra naturam est, aut quod noceat, aut corruptionem, aut aliquid huiusmodi? At in his ostendi vestra naufragia, nisi forte, vt soletis cum angustati fueritis, cum pueris pueriliter agere, respondebitis malum esse ignem, venenum, ferā, & cætera huiusmodi. Nam etiam de quodam dicente, nullam substantiam malam esse, vnus de primatibus huius hæresis, quem familiarius crebriusque audiebamus, dicebat, Vellem scorpionem in manu hominis ponere ac videre vtrum non subtraheret manum. Quod si faceret, non verbis, sed re ipsa conuinceretur aliquam substantiam malum esse, quādoquidem illud animal esse substantiam non negaret. Et dicebat hoc non coram illo, sed cum ad eum nos commoti referremus quod ille dixisset: Respondebat ergo vt dixi pueriliter pueris. Quis enim meliuscule imbutus & eruditus, non videat per inconuenientiam corporalis reparationis hæc lædere, ac rursus per conuenientiam nō lædere, limō & sæpe etiam commoda non parua conferre? Nam si illud venenum per seipsum malum esset, eundem scorpionem magis priusque interimeret. At cōtra si ei penitus aliquo pacto detrahatur, sine dubitatione interiret. Ergo illius corpori malum est amittere, quod nostro recipere. Item illi bonum est habere id, quo nobis bonum est carere. Erit ergo eadem res & bonum & malum? Nullo modo, sed malum est quod contra naturam est: hoc enim & bestiæ illi & nobis malum est, id est, ipsa inconuenientia, quæ sine dubio non est substantia, immo est inimica substantiæ. Vnde est igitur? Attende quod cogat & discas, si tamen in te aliquid interioris luminis viuit. Nō esse enim cogit omne quod perimit. Deus vero author essentiae est: nec aliqua essentia potest videri esse, quod in qua fuerit cogit non esse. Dicitur ergo aliquid vnde nō sit inconuenientia, nam vnde sit nihil dici potest. Quædam facinorosa mulier Atheniensis, vt prodit historia, venenum quod certo modulo damnati, vt morerentur hauriebant, paulatim bibendo sine vllō vel leui incommodo valetudinis effecit vt biberet. Itaque cum esset aliquādo damnata, legitimam illam quantitatem veneni, quam consuetudine vicerat, accepit vt ceteri, nec vt ceteri extincta est. Quod cum esset magno miraculo, missa est in exilium. Quid putamus si venenum malum est, istam fecisse vt sibi & malum non esset? Quid hoc absurdius? Sed quia inconuenientia malum est, fecit potius vt per moderatam consuetudinem illud corpus suo corpori conueniret: Nam quando illa qualibet calliditate posset efficere, vt sibi inconuenientia non noceret? Quid ita? Quia quod vere & generaliter malum est, & semper & omnibus nocet. Oleum nostris

puritasque
Nulla sub-
stantia per
se mala, sed
per incon-
gruentiam.
Cap. VIII.

L
Dicitur Ma-
nicha.

M
Assuec-
tatio.

Ad nostris corporibus commodum est, animalium autem multis quæ sex pedes habent, vehementer aduersum. Elleborum, nonne alio modo cibus est, alio medicamentum, alio venenum? Salem immoderatus acceptum, quis non venenum esse clamauerit? Quæ autem & quantæ corporis commoditates ex eo sint, quis potest numerare? Aqua maris terrenis animalibus cum bibitur, noxia est: multorum autem corporibus dum illa aqua humectantur accommodatissima & utilis: In utroque autem piscibus salutis & voluptati est. Panis hominem alit, accipitrem necat. Cœnum ipsum quod & haustum & olfactum grauiter offendit & lædit, nonne & estate tactum refrigerat, & vulneribus quæ ab igne acciderunt, medicamentum est? Quid stercore aspernabilius? quid cinere abiectius? At hæc tantas agris utilitates afferunt, ut eorum inuentori, à quo etiã ster- cus nomen accepit. Stercutio diuinos honores Roma- ni deferendos putarent. Sed quid parua colligam, quæ sunt innumerabilia? Quatuor ipsa quæ in promptu sunt elementa, quis dubitet prodesse per conuenienti- am, inconuenienter autem adhibita, vehementer ad- uersa esse naturæ? Nos qui aëre viuimus, & terra & a- qua obrutos necant. Innumerabilia vero animantia per arenam laxiorẽque terram repunt vitaliter: Pi- sces autem in hoc aëre moriuntur. Ignis corpora no- stra corrumpit, sed conuenienter adhibitus, & refumit à frigore, & morbos innumerabiles pellit. Sol iste cui genuflectitis, quo vere nihil inter visibilia pulchrius inuenitur, aquilarum oculos vegetat, nostros lauciat inspectus & tenebrat: Sed sit per consuetudinem, ut nos quoque in eo sine incommodo aciem figamus. Num ergo finitis, ut illi veneno eum comparemus, quod mulieri Atheniensi consuetudo fecit innoxium? Respicite ergo aliquando & aduertite, si substantia vl- la malum est, ideo quod lædit aliquem, lucem quam colitis ab hoc crimine non posse defendi. Considera- te potius hanc inconuenientiam vniuersale malum ef- fe, per quam solis radius tenebrescere oculos facit, cum eis nihil sit luce iucundius. Hæc dixi, ut si fieri po- test, tandem dicere desinatis malum esse terram per immensum profundam & longam, malum esse men- tem per terram vagantem: malum esse quinque an- tra elementorum, aliud tenebris, aliud aquis, aliud vë- tis, aliud igni, aliud fumo plenum: malum esse anima- lia in illis singulis nata elementis, serpentina in tene- bris, natantia in aquis, volatilia in ventis, quadrupedia in igne, bipedia in fumo. Hæc enim sicut à vobis de- scribuntur, nullo modo esse poterunt: quoniam quic- quid tale est, in quantum est, à summo deo sit necesse est, quoniam in quantum est, utique bonum est. Si enim dolor & imbecillitas malum est, erant ibi animalia in tanta corporis firmitate, ut eorum abortiuos foetus, postquam de his secundum vestram sectam fabrica- tus est mundus, de cœlo in terram cecidisse & mori non potuisse dicatis. Si cæcitas malum est, videbant: si surditas, audiebant. Si obmutescere aut mutum esse malum est, vsque adeo signata atque distincta ibi vo- ces erant, ut aduersus deum bellum gerere, sicut asseri- tis, eis in concione vno persuadente placuerit. Si ste- rilitas malum est, erat ibi filios procreandi magna fœ- cunditas. Si exilium malum est, in sua terra erant, suã- que regiones incolebant. Si seruitus malum est, erant ibi etiam qui regnabant. Si mors malum est, viuebant, & ita viuebant, ut mentem ipsam prorsus nec post vi- ctoriam dei villo modo vnquam mori posse prædice-

tis. Cur quæso in summo malo inuenio tanta bona iis D malis quæ commemoravi contraria? Aut si hæc non sunt mala, vllã ne tandem substantia in quantum sub- stantia est malum erit? Si malum imbecillitas non est, malum ne erit corpus infirmum? Si malum cæcitas nō est, malum ne erunt tenebræ? Si malum surditas nō est, malum ne erit surdus? Si malum non est mutum esse, malum ne erit piscis? Si sterilitas malum non est, quo- modo malum est animal sterile? Si exilium malum non est, quomodo malum est animal exulans, vel ani- mal in exilium aliquem mittens? Si seruitus malum non est, quomodo malum est animal seruiens? Si mors ma- lum non est, quomodo malum est animal mortale, vel inferens mortem? Si vero hæc mala sunt, quomodo non erunt bona firmitas corporis, visus, auditus, locu- tio persuadens, fecunditas, solum genitale, libertas, vi- ta, quæ omnia in illo mali regno fuisse perhibetis, & summum malum audetis asserere? Postremo si (quod omnino nemo vnquam negauit) inconuenientia ma- lum est, quid conuenientius quàm illa suis quibusque animilibus elementa, tenebræ serpentibus, aquæ natanti- bus, venti volatilibus, ignis edacioribus, fumus ela- E tioribus? Tanta enim à nobis in discordiæ gente con- cordia, & tantus in peruersitatis sede ordo describitur. Si quod nocet malum est, omitto illud valētissimum, quod supra dictum est, noceri non potuisse, vbi nullum erat bonum: sed si hoc obscurum est, illud certe omni- bus eminet & apparet, quia sicut dixi, & ut omnes cō- sentiunt, quod nocet est malum: fumus in illa gente bipè- dibus animalibus non nocebat, Genuit ea & aluit atq; sustinuit sine labe nascencia, crescentia, regnancia. Nūc vero postquam mixtum est malo bonum, nocentior fumus effectus est, ita ut à nobis qui certe bipedes su- mus, sustineri non possit: Excæcat, opprimit, necat. Tantane malis elementis commixtione boni accessit immanitas? tanta deo regnante peruersitas? Certe cur in cæteris videmus tantam congruentiam, quæ autho- rem vestrum decepit, atq; illexit ad componenda mē- dacia? Cur, inquam, tenebræ serpentibus, aquæ natanti- bus, venti volatilibus congruunt: quadrupedem vero ignis incendit, & nos fumus suffocat? Quid quod etiã Serpentes acutissime vident, & præsentia solis exultant, ibiq; sunt abundantiores, vbi aër serenior, difficilior F & rarius vbi nubem contrahit? Quid absurdius, quàm ibi esse accommodatius & aptius incolas amatoresq; tenebrarum, vbi lucis perspicuitate gaudetur? Quod si eos dicitis delectari potius calore quàm lumine, multo congruentius in igne serpentes alacres natos, quàm tar- dum asinum diceretis: & tamē luci huic amicam aspi- dem quis neget, cum eius oculi aquilæ oculis cōparen- tur? Sed de bestiis videro. Nos ipsos obsecro cōsydere- mus sine pertinacia, & tandem fabulis vanis & perni- ciosis animū exuamus. Quis enim tantā peruersitatem lferat, quæ dicit in tenebrarū gente, cui nihil admixtū erat luminis, animalia bipedia tam firmā, tam vegetā, tam deniq; incredibilem vim habuisse in oculorū acie, ut in tenebris suis viderent purissimā, quæ à vobis cō- mendatur regnorū dei lucem, Siquidem illam etiam talibus visibilem fuisse vultis, ut aspicerent & cōsyde- rarēt, & delectarētur & appeterēt: nostros autē oculos cōmixtione lucis, cōmixtione summi boni, cōmixtio- ne deniq; dei tam infirmos tā imbecilles esse redditos, ut neq; quicquā videamus in tenebris, & solis aspectū nullo modo ferre possimus, atq; inde cōuersi, etiā quæ à nobis videbātur quæramus. Hæc dici possunt, etiam si corru-

Piscis mutus.

Serpentes aprii.

Aspis gau- det luce.

Ne cōsiste- re quidem Manicheo- rum fabulas de bonis & malis. Cap. IX.

Si corruptio malum est, quod aequae nemo ambigit: Nō enim tunc fumus corrumpēbat genus animalium, quod modo corrumpit. Et ne pergam per singula, quod longum est & non necessariū, vsque adeo minus erāt corruptioni obnoxia, quae ibi animantia fuisse consingitis, vt abortiuū eorum foetus nondum ad nascendū idonei, de caelo in terram praecipitati, & viuere, & gignere, & rursus coniurare potuerint, habentes vtique pristinam firmitatem, qua iam erant concepti ante commixtionem boni & mali: Nam post istam cōcretionem, quae de iis nata sunt, ea dicitis esse animalia quae nunc infirmissima, & facili corruptioni obnoxia videmus. Quis hunc diutius tolerare possit errorem, nisi qui aut ista non videt, aut nescio qua incredibili consuetudine ac familiaritate vobiscum contra omnes moles rationis obduruit? Sed quoniam ostendi, vt arbitror, de bonis & malis generalibus, in quantis tenebris, & in quanta falsitate versemini, nunc videamus tria illa signacula, quae in vestris moribus magna laude ac praedicatione iactatis. Quae sunt tandem ista signacula?

Horis certe, & manuum, & sinus. Quid est hoc? Vt ore, inquit, & manibus, & sinu, castus & innocens homo? Quid si oculis, aut auribus, vel naribus peccet? Quid si calcibus hominē affligat, vel etiam necet? Quomodo istum tenebimus reum, qui nec ore, nec manibus, nec sinu peccauit? Sed cum os, inquit, nomino, omnes sensus, qui sunt in capite, intelligi volo: Cum autem manum, omnem operationem: Cum sinum, omnem libidinem seminalem. Quo ergo vultis pertinere blasphemias? Ad os, an ad manum? Est enim operatio ista per linguam. Itaque si vno genere operationē omnem cōcluditis, cur operationem pedum coniungitis manibus, linguae separatis? An quia lingua verbis significat aliquid, eam vultis seiuungere ab ea operatione, quae nō significandi gratia fit: ita vt definiatur signaculum manuum, ab operatione mala quae non significandi causa est, continentia? Sed quid facturi estis si quis peccet significando aliquid manibus, vt fit cum scribimus, vel gestu aliquid quod intelligatur, ostendimus. Hoc enim ori atque linguae tribuere non potestis, quia manibus fit: Quid enim absurdius, quam cum tria dicantur signacula, oris, manuum, & sinus, quaedā peccata deprehensa in manibus tribuantur ori? Si autem operatio generalis manibus datur, quae tādē ratio est pedū operationem huic addere, linguae non addere? Videtisne quomodo nouitatis appetitio comite errore in magnas deducatur angustias? Tribus nanque istis signaculis, quae noua quadam diuisione praedicatis, quomodo includatis omnium peccatorum purgationem nō inuenitis. Sed diuidite vt vultis, praetermittite quicquid vultis, ea quae maxime soletis commendare tractemus. Ad oris enim signaculum dicitis pertinere, ab omni continere blasphemiam. Est autem blasphemiam, cum aliqua mala dicuntur de bonis. Itaque iam vulgo blasphemiam non accipitur, nisi mala verba de deo dicere: de hominibus nanque dubitari potest, Deus vero sine controuersia bonus est. Si ergo ratio conuicerit, neminem de deo peiora, quam vos dicere, vbi erit memorabile oris signaculum? Docet enim ratio nec sanē recōdita, sed in promptu sita & exposita omnium intellectui, sed inuicta, & eo inuictior, quod eam nemo ignorare permittitur, deum esse incorruptibilem, incommutabilem, inuiolabilem, in quem nulla indigentia, nulla imbecillitas, nulla miseria cadere possit. Vsque adeo autem ista omnis anima rationalis cōmuniter sentit, vt

etiam vos cum dicitur, annuatis. Sed cum fabulas vestras narrare coeperitis, & corruptibilem & commutabilem & violabilem, & indigentem obnoxium, & imbecillitatem admittentem, & a miseria non tutum deum mira cecitate possessi suadetis, & mira cecitate possessis etiam persuadetis. Atque hoc parum est: Non enim corruptibilem tantum deum dicitis, sed corruptum: nec commutabilem, sed commutatum: nec violabilem, sed violatum: nec qui possit indigentiam pati, sed indigentem: nec in quem casura sit, sed in quem ceciderit imbecillitas: nec qui miser esse possit, sed miserum. Animam quippe deum esse dicitis vel partem dei. Nec video quomodo deus non sit, quae pars dei dicitur: Nam & auri pars aurū, & argenti argentū, & lapidis lapis: Et vt ad haec maiora veniamus, pars terrae terra est, & aquae pars aqua est, & aeris aer, & si quid de igne detraxeris, ignem esse non negabis, & quaelibet pars lucis, nihil potest aliud esse quam lux. Cur ergo pars dei non erit deus? An articulata dei forma est sicut hominis, reliquorumque animantium? Nam pars hominis non est homo. Sed ad quamlibet istarum opinionum descendendo, & singillatim vtranque considero: Nam si deum ita esse vultis vt lucem, recusare non potestis deum esse aliquam partem dei. Quamobrem cum partem dei esse animam dicitis, quam non negatis, & corruptam esse, quae stulta est: & commutatam, quae sapiens fuit: & violatam, quae propriam perfectionem non habet: & indigentem, quae possit auxilium: & imbecilem, quae medicina eget: & miseram, quae beata esse desiderat: haec omnia in deum sacrilega opinione confertis. Aut si non conceditis haec de anima, nec spiritus est necessarius, qui animam in veritatem inducat, quia stulta non est: nec renouatur anima per veram religionem, qua inueterata non est: nec signaculis vestris perficitur, quia perfecta est: nec ei deus opem fert, quia non indiget: nec medicus est Christus, quia sana est: nec beata ei vita recte promittitur. Quid quod liberator dicitur Iesus, quod & ipse in Euangelio clamat: Si vos filius liberauerit, tunc vere liberi eritis? Et Apostolus Paulus ait: Vos in libertatem vocati estis. Seruit ergo anima, quae istam libertatem nondum est assecuta. Deus igitur vobis authoribus, siquidem pars dei est deus, & stultitia corrumpitur, & cadēdo mutatus est, & amissione perfectionis violatus, & opis indiget, & debilis morbo, & oppressus miseria, & seruitute turpatus est. Quod si dei pars deus non est: nec incorruptus potest esse, in cuius parte corruptio est: nec incommutatus, qui ex aliqua parte mutatus est: nec inuiolatus, qui non ex omni parte perfectus: neque non indigens, qui sedulo agit, vt sibi restituat partem suam: nec omnino sanus, qui aliqua parte imbecillis est: nec beatissimus, qui habet aliquam partem subiectam miseriae: nec omnino liber, cuius pars aliqua premitur seruitute. Haec omnia cogimini dicere, qui animam quam tantis obrutam calamitatibus cernitis, partem dei esse perhibetis. Haec & multa huiusmodi de secta vestra si potestis auferre, tunc deum dicite os vestrum carere blasphemias: Imō sectam illam deserite: Nam si hoc quod ille scripsit destiteritis credere ac dicere, Manichaei vtique non eritis. Summum bonum omnino & quo esse aut cogitari nihil melius potest, aut intelligendus, aut credendus deus est, si blasphemias carere cogitamus. Ratio aliqua numerorū violari & cōmutari nullo pacto potest, nec vlla natura, qualibet violentia effecerit, vt post vnum qui

facile corruptioni cedentia.

Tria signacula quibus peccatur. Cap. X.

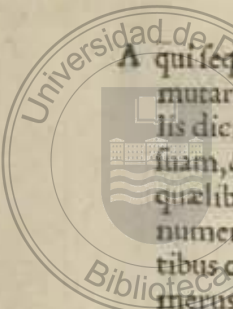
Quae blasphemiam Manichaei de deo praedicant. Ca. XI. Blasphemiam quid sit.

mutata.

Ioan. 8.

Galat. 5.

M

Excludit
Manichæo-
rum suffugia.
Cap. XII.

*Aliis, com-
pingetur.

Non ex re-
bus sed int-
ione facta
æstimatur.
Cap. XIII.

Salustius in
prologo Ca-
tilinarij.

A qui sequitur numerus, non duplo ei concinat. Hoc co-
mutari nullo pacto potest, & de^o à vobis commutabi-
lis dicitur. Teneat ista ratio inuiolabilem integritatem
suam, & ei saltem parem deum esse non vultis? Faciat
quælibet gens tenebrarum, vt ternarius intelligibilis
numerus, in quo ita vnum est quod vnum est, vt par-
tibus careat. Faciat ergo gens ista tenebrarum, vt nu-
merus iste ternarius in duas partes æquales diuidatur.
Videt certe mens vestra nullius id malevolentia pos-
se contingere. Quæ ergo rationem numeri violare nō
poterat, poterat deum? Si autem non poterat, quæ ob-
secro necessitas fuit, vt pars eius misceretur malo, & in
tantas miseras truderetur? Hinc enim illud ex-
ortum est, quod etiam cum studiose vos audiremus,
nos magnis premebat angustiis: nec vllum exitum re-
periebamus, quærentes quid factura erat deo gens te-
nebrarum, si cum ea nollet cum tanta partis suæ cala-
mitate pugnare. Si enim non erat nocitura quiescen-
ti, crudeliter nobiscum actum querebamus, qui ad
istas erumnas missi sumus. Si autem nocitura erat, nō
esse illam naturam incorruptibilem, qualis natura dei
esse debebat. In hac quæstione non defuit qui diceret,
B non deum malo carere voluisse, aut ne sibi noceretur
cauisse, sed propter naturalem bonitatem suam inquie-
tæ peruersæque naturæ, vt ordinata esset, prodesse voluisse.
Non hoc sonant libri Manichæi: cauisse deum ne
inuaderetur ab hostibus, sapissime ibi significatur, sæ-
pissime dicitur. Sed concedamus ista Manichæum sen-
sisse, vt ille dicebat, qui non inueniebat aliud quod di-
ceret, num ista ratione deus à crudelitate aut inir-
mitate defenditur? Hæc enim eius in aduersam gen-
tem bonitas, in suos exitit magna perniciēs. Huic ac-
cedit, quia si natura illius corrumpi commutarique non
posset, nec nos vlla pestis commutaret, atque corrup-
peret: & ille ordo qui naturæ alienæ præstandus fuit,
posset sine vestra peruersitate præstari. Illud vero non-
dum dictum erat, quod nuper apud Carthaginem au-
diui. Cum enim quidam, quem maxime illo errore
cupio liberari, hac quæstione in eisdem cogeretur an-
gustias*, ausus est dicere, scilicet regnum habuisse
quosdam fines suos, qui posset inuadi à gente contra-
ria, nam ipsum deum nullo modo potuisse violari. Sed
dixit quod neque author ille vester vllō modo dicere
cogeretur: Videret enim fortasse consequentes ruinas
suæ sectæ multo per hanc sententiam, quam per aliam
faciliores. Et reuera ita se hoc habet, vt si quisquam
mediocris cordis audierit in natura illa fuisse, aliud
violabile, aliud inuiolabile, facile intelligat non iam
duas, sed tres esse naturas, vnā inuiolabilem, alterā
violabilem, tertiam violatricem. Hæc igitur bla-
sphemia cum à corde profecta quotidie in ore vestro
habitent, desinite aliquando signaculum oris vestri ad
imperatorum illecebram, quasi magnum aliquid præ-
dicare. Nisi forte quod non vescimini carnibus, & vi-
num non bibitis, signaculum oris mirandum & lau-
dandum putatis. Quod quæro à vobis, quo fine fa-
ciatis. Finis enim quod referuntur ea quæ facimus, id
est, propter quem facimus quicquid facimus: si non so-
lum inculpabilis, sed etiam laudabilis fuerit, tunc de-
mum etiam facta nostra laude aliqua digna sunt: Sin
ille iure meritoque culpatur quem spectamus & intue-
mur, cum in aliquo versamur officio, id quoque offi-
cium nemo improbandum vituperandumque dubita-
uerit. De Catilina memoriæ proditum est, qd frigus, si-
tim, famem ferre poterat. Hæc erant illi spurco sacri-

legoque etiam cum Apostolis nostris communia. Vnde
de ergo discernitur parricida iste ab Apostolis nostris,
nisi sine illo quem diuersissimum sequebatur: Nam-
que ille ista tolerabat, vt immoderatissimas & imma-
nissimas expleret cupiditates: illi econtrā vt eas pre-
merent, & dominantī rationi seruire cogerent. Sole-
tis & vos, cum Catholicarum vobis virginum mul-
titudine prædicatur, dicere: Etiam mula virgo est. Te-
mere id quidem, propter imperitiā Catholicæ disci-
plinæ, sed tamen significantes vanam esse continen-
tiam istam, nisi ad aliquem rectissimum finem certa
ratione referatur. Possunt & Catholici Christiani ve-
stram à vino & carnibus abstinentiam, iumentis &
multis passeribus, postremo etiam innumerabilibus
generibus vermium comparare. Sed ne in vestram
incidam temeritatem, non id præpropere faciam, sed
discutiam primo quo ista sine faciatis. Iam enim constat
inter vos, vt opinor, huiusmodi moribus nihil aliud
esse querendum. Si ergo parsimonia gratia & coër-
cendæ libidinis, qua escis talibus & potu delectamur
& capimur, audio & probo. Sed non ita est: Nam quæ-
ro à vobis, si quis existat quod fieri potest, ita homo
parcus & frugi, vt appetitum ventris & gutturis mo-
derans, non epuletur bis per vnum diem: & huic cœ-
nanti oluscula cum exiguo lardo apponantur, eodem
lardo vncta atque condita, quantum comprimenda
fami sat est: sitimque irriget propter diligentiam* va-
letudinis, duabus aut tribus vini meracis portionibus,
isque illi victus sit quotidianus: Alius vero ex alia par-
te nihil gustans carniū, nihil vini, exquisitas & pere-
grinas fruges multis ferculis variatas & largo pipere
asperfas nona hora libeter assumat, noctis etiam prin-
cipio talia cœnaturus: bibat autem mulsum, carœnum
passum, & nonnullorum pomorum expressos succos,
vini speciem satis imitantes, atque id etiam suauitate
vincentes, & bibat non quantum sitit, sed quantum
libet, idque sibi exhibendum curet quotidie, talique vi-
ctu deliciisque perfruatur, nulla necessitate, magna vo-
luptate: quem tandem horum duorum, quod ad ci-
bandum potandumque attinet, abstinentius vitam du-
cere iudicatis? Non opinor vsque adeo vos esse cacos,
quin illum de parco lardo & vino huic gurgiti præ-
feratis. Ita quidem veritas cogit, sed vester error lon-
ge aliter canit. Electus enim vester tribus signaculis
prædicatus, si quotidie ita viuat, vt hic quem posteri-
us descripsimus, ab vno & fortasse duobus grauiori-
bus reprehendi potest, damnari autem tanquam signa-
culi dissipator† omnino non potest. Si autem semel
cum illo priore cœnauerit, frustoque pernae vel ranci-
do labra vnixerit & vaporauerit, solutor signaculi &
gehennæ ilico destinatus, vestri authoris sententiā, mi-
rantibus vobis, sed tamen consentientibus, iudicabitur.
Quæso relinquitte errorem, quæso aduertite rationem,
quæso aliquantulum consuetudini obsistite. Quid e-
nim est ista prauitate peruersius? Quid magis deli-
rum: Quid porro insanius dici aut cogitari potest, ho-
minem boletos, orizam, tubera, placentas, carœnum,
piper, laser, distento ventre cum gratulatione ru-
ctantem, & quotidie talia requirentem, non inueniri
quemadmodum à tribus signaculis, id est, à regula
sanctitatis excidisse videatur: alium vero fruges vilis-
simas fumoso obsonio condientem, tantumque hinc as-
sumentem, quantum refectioni corporis sufficit, & tres
cyathos vini sustentandæ valetudinis gratia sorbentē, &
ab illo victu ad istū trāsēuntē, certo supplicio preparari
At enim

*al. indigen-
tiam.
Delicata
abstinentia.

†al. diffi-
gnator.
Ivappada-
uerit.
Forte à vap-
pe potatōe.

†insanum.

G At enim ait Apostolus, Bonum est fratres non mā-
ducare carnem, neque bibere vinum. Quasi vero quis-
quam nostrum id bonum neget: sed aut eo sine quē su-
perius commemoravi, secundum quem dicitur: Et car-
nis curam ne feceritis in concupiscentiis, aut eis quos
rursus idem Paulus ostendit, id est, aut refrenandā gu-
lā causa, quā his rebus solet rabidius immoderatusq;
raptari: aut ne frater offendatur: aut ab infirmis idolio
communicetur. Eo enim tempore quo hāc scribebat
Apostolus, multa immolantia caro in macello vende-
batur. Et quia vino etiam libabatur diis gentium, mul-
ti fratres infirmiores, qui etiā rebus his venalibus ute-
bantur, penitus à carnibus se & vino cohibere malue-
runt, quā vel nescientes incidere in eam quam puta-
bant cum idolis communicationem. Propter hos autē
etiam ij qui firmiores erant, & hāc maiori fide con-
temnenda iudicant, scientes nihil immundum esse,
nisi per malam conscientiam, tenentesq; illam domi-
ni sententiam: Non quod intrat in os vestrum vos co-
inquinat, sed quod exit: tamē propter hos infirmiores,
ne offenderentur, ab his rebus abstinere debebant. Ne-
que hoc suspitiōe colligitur, sed in ipsis Apostoli epi-
stolis manifeste inuenitur. Vos autem hoc solum no-
bis dicere soletis: Bonum est fratres non manducare
carnem, neque bibere vinum: non autem subiungere il-
lud quod sequitur, Neq; in quo frater tuus offenditur,
aut scandalizatur, aut infirmatur. Hinc enim elucet quo
sine Apostolus hāc praeceperat. Planius hoc indicant
superiora & sequentia, quā commemorare longum est
quidem, sed propter eos qui ad diuinas scripturas legē-
das & pertractandas pigri sunt, totum istum locum re-
texere cogimur. Infirmum autem in fide assumite, in-
quit, non in disceptationibus cogitationū. Alius enim
credit manducare omnia: qui autem infirmus est, olus
manducat. Is qui manducat, non manducantem non
spernat, & qui non manducat, manducantem non iu-
dicet: Deus enim illum assumpsit. Tu quis es qui iudi-
cas alienum seruum? Suo domino stat, aut cadit. Stabit
autem: Potēs est enim deus statuere illum. Nam alius
iudicat diem inter diem, alius iudicat omnem diem:
vnusquisque in suo sensu abundet. Qui sapit diem, do-
mino sapit: & qui manducat, domino manducat: gra-
tias enim agit deo. Et qui non manducat, domino non
manducat, & gratias agit deo. Nemo enim nostrū sibi
viuit, & nemo sibi moritur. Siue enim viuimus, domi-
no viuimus, siue morimur, domino morimur. Siue em̃
viuimus siue morimur, domini sumus. In hoc em̃ Chri-
stus & viuit & mortuus est & resurrexit, vt & viuorum
& mortuorum dominetur. Tu autē quid iudicas fra-
trem tuum, aut tu quare spernis fratrem tuum? Omnes
enim stabimus ante tribunal dei. Scriptum est enim:
Viuo ego dicit dominus, quoniam mihi flectetur om-
ne genu, & cōfitebitur omnis lingua. Itaque vnusquis-
que nostrum pro se rationē reddet deo. Non ergo am-
plius inuicem diiudicemus, sed hoc iudicate magis, ne
ponatis offendiculum fratri vel scandalum. Scio & cō-
fido in domino Iesu, quia nihil cōmune per seipsum, ni-
si ei qui existimat quid commune esse, illi commune
est. Si enim propter cibum frater tuus contristatur, nō
iam secundum charitatē ambulas: Noli cibo tuo per-
dere illum pro quo Christus mortuus est. Non ergo
blasphemetur bonum nostrum, Non est regnum dei
esca & potus, sed iustitia & pax & gaudium in spiri-
tus sancto. Qui enim in hoc seruit Christo, placet deo
& probatus est hominibus. Itaque quā pacis sunt se-

ctemur, & quā edificatiōis sunt in inuicem. Noli pro-
pter escam destruere opus dei: Omnia quidem munda
sunt, sed malum est homini qui per offensionem mā-
ducet. Bonum est homini non manducare carnem, &
non bibere vinum, neq; in quo frater tuus offenditur,
aut scandalizatur, aut infirmatur. Tu fidem habes pe-
nes temetipsum, habe coram deo. Beatus qui non iudi-
cat semetipsum in eo quod probat. Qui autem discer-
nit, si manducauerit damnatus est, quia non ex fide.
Omne autem quod non est ex fide, peccatum est. De-
bemus autē nos firmiores imbecillitates infirmorū
sustinere, & non nobis placere. Vnusquisq; nostrū pro-
ximo suo placeat in bonum, ad edificatiōem. Etenim
Christus non sibi placuit. Satisne apparet Apostolum
eis praecepisse, vt carnes non manducarent, neque vinū
biberent, quicumque firmiores essent: quia infirmos of-
fendebant non eis congruendo, & faciebant vt puta-
rent eos qui fide omnia munda iudicabāt in obsequi-
um idolorum à talibus epulis & potu nolle abstinere?
Hoc significat & ad Corinthios hoc modo scribens:
De escis autem sacrificiorum quā idolis immolantur,
scimus quia nihil est idolum in mundo, & quod nullus
deus est nisi vnus. Nam etsi sunt qui dicantur dii, siue
in cōelo, siue in terra, nobis tamen vnus deus pater, ex
quo omnia, & nos in illo, & vnus dominus Iesus Chri-
stus, per quē omnia, & nos per ipsum. Sed nō in omni-
bus est scientia. Quidam autem in conscientia sua vs-
que adhuc in idolio quasi idolothytum manducant, &
conscientia eorum cum sit infirma inquinatur. Esca au-
tem nos non commendat deo. Neque enim si mandu-
cauerimus, abundabimus, neque si non manducaueri-
mus, deficiemus. Videte autem ne forte hāc licētia ve-
stra offendiculum fiat infirmis. Si enim quis viderit
eum qui habet scientiam in idolio recumbentē, nōne
conscientia eius cum sit infirma, edificabitur ad man-
ducandum idolothyta, & peribit infirmus in tua con-
scientia? frater, propter quem Christus mortuus est? Sic
autem peccantes in fratres, & percutientes conscientia
ipsum infirmam, in Christum peccatis. Quapropter
si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo
carnem in æternum, ne fratrem scandalizem. Item a-
lio loco, Quid ergo, dico quod idolis immolatum sit a-
liquid, aut quod idolum sit aliquid? Sed quē immolant
gentes, dæmoniis immolant, & non deo. Nolo autem
vos socios fieri dæmoniorum. Nō potestis calicem do-
mini bibere, & calicem dæmoniorum. Non potestis
mensā domini participes esse, & mensā dæmoniorū.
An æmulamur dominum? Nanquid illo fortiores su-
mus? Omnia mihi licita sunt, sed non omnia expedi-
unt. Omnia mihi licita sunt, sed non omnia edificant.
Nemo quod suum est quærat, sed quod alterius. Omne
quod in macello veniit, manducate, nihil interrogātes
propter conscientiam. Si quis autem dixerit, Hoc im-
molatum est idolis, nolite manducare, propter illum
qui indicat, & propter conscientiam. Conscientiam au-
tem dico, non tuam, sed alterius. Vt quid enim libertas
mea iudicatur ab aliena conscientia? Si ego cum gra-
tia participo, quid blasphemor pro quo gratias ago? Si-
ue ergo manducatis, siue bibitis, vel aliud quid facitis,
omnia in gloriam dei facite. Sine offensione estote Iu-
dæis & Græcis, & Ecclesiæ dei, sicut & ego omnib; per
omnia placeo, non quærens quod mihi vtile est, sed
quod multis, vt salui fiant. Imitatores mei estote, sicut
& ego Christi. Apparet igitur, vt opinor, quo sine à car-
nibus & à vino sit abstinendum. Is finis est triplex: Ad
comprimen-

Tribus cau-
tis abstinet
à certis ci-
borum ge-
neribus.
Cap. XIII.
Rom. 14.

1. Cor. 10.

Matth. 15.

† conicitur.

Rom. 14.

Ibidem.

Esa. 45.

Rom. 14.

Rom. 14.

Rom. 15.

1. Cor. 8.

† scientia.

1. Cor. 10.

1. Cor. 11.

A comprimendam delectationem, quæ in his maxime ci-
bis haberi solet, atque in tali potu vsq; ad ebriositatem
peruenire. Ad tuendam infirmitatem, propter illa quæ
sacrificantur atque libantur. Et quod maxime comen-
dandum est, propter charitatem, ne imbecilliorum ab
his cōtinentium offendatur infirmitas. Vos autem im-
munda esse obsonia dicitis, cum dicat Apostolus, om-
nia munda esse, sed ei malum esse, qui per offensionem
manducat. Et prorsus credo vos istis epulis inquinari,
eo ipso quo immunda esse arbitramini. Ait enim:
Credo & confido in domino Iesu, quia nihil commune
per se ipsum, sed ei qui existimat aliquid commune es-
se, illi commune est. Cui autem dubium est, commune
illum immundum & inquinatum vocasse. Sed stul-
tum est vobiscum agere de scripturis, cum & rationem
pollicendo decipiat, & eos libros, in quibus magna est
religionis autoritas, falsis capitibus immixtis corru-
ptos esse dicatis. Ratione igitur mihi persuadete, quo-
modo vescientem carnes coinquinant, si sine vlla offen-
sione, sine vlla infirma opinione, sine vlla libidine su-
mantur?

Operæ precium est totam superstitionem
huius abstinentiæ rationem cognoscere, quæ ita red-
ditur: Quoniam, inquit, membrum dei malorum sub-
stantiæ commixtum est, ut eam refrenaret, atq; à sum-
mo furore comprimeret, sic enim dicitis, de commixta
vtraque natura, id est, boni & mali, mundus est fabri-
catus. Pars autē illa diuina ex omni parte mundi quo-
tidie purgatur, & in sua regna resumitur: sed hæc per
terram exhalās, & ad cælum tendens, incurrit in stir-
pes, quoniam radicibus terræ affiguntur, atque ita om-
nes herbas, & arbuta omnia fecūdat & vegetat. Hinc
animalia cibum capiunt, quæ si concumbunt, ligant in
carne diuinum illud membrum, & à certo suo itinere
auersum atque impeditum, erroribus erumnisque im-
plicant. Itaque cibi, qui de frugibus & pomis parantur,
si ad sanctos, id est, ad Manichæos veniant, per eorum
castitatem & orationem & psalmos quicquid in eis est
lutulentum & purgatur, id est, ex omni parte perficitur,
ut ad regna propria sine vlla sordium difficultate refe-
ratur. Hinc est, quod mendicanti homini, qui Mani-
chæus non sit, panem vel aliquid frugum, vel aquam
ipsam, quæ omnibus vilis est, dari prohibetis: ne mem-
brum dei, quod his rebus admixtū est, suis peccatis sor-
didatum à reditu impediatur. Carnes autem iam de ipsis
sordibus dicitis esse concretas. Fugit enim aliquid par-
tis illius diuinæ ut perhibetis, dum fruges & poma car-
puntur, fugit cum affliguntur, vel terendo, vel molen-
do, vel coquendo, vel etiam mordendo, atq; mandēdo.
Fugit etiā in omnibus motibus animalium, vel cum ge-
stiunt, vel cum exercentur, vel cum laborant, vel cū om-
nino aliquid operantur. Fugit etiam in ipsa quiete ve-
stra, dum in corpore illa quæ appellatur digestio, inte-
riore calore conficitur. Atq; ita tot occasionibus diuina
fugiente natura, quiddam sordidissimū remanet, unde
per concubitus caro formetur. Anima tamen boni ge-
neris, quoniam quauis plurimum, non tamen totum bo-
num, memoratis illis motibus euolat. Quocirca cū ani-
ma etiam carnē deseruerit, nimias sordes reliquas fieri,
& ideo eorum qui vescuntur carnibus, animā coinqui-
nari.

C O rerū naturæ obscuritas, quantum tegmen est
falsitatis? Quis nō hæc audiens, qui rerū causas non di-
dicit, qui nondum veritatis quantulocunque lumine as-
persus corporeis imaginibus fallitur, eo ipso quo hæc
minime apparent, & per quædam simulacra rerum vi-
sibiliū cogitantur, & diserte dici possunt, vera esse arbi-
tratur?

Tomus primus.

Talium autem hominum magnæ turbæ atque D
greges vocantur, quos religiosus timor ab his fallaciis
potius, quam ratio tutos facit. Quamobrem ita ego ista
conabor refellere, quantum me deus adiuuare dignabi-
tur, ut nō solum prudentium iudicio, quo simul ac di-
cta fuerint improbentur, sed ipsi etiam vulgari intelli-
gentiæ, quam sint falsa & absurda satis elucescat. Primò
enim quero, vnde doceatis in frumētis ac legumine &
oleribus & floribus & pomis inesse istam nescio quam
partem dei? Ex ipso coloris nitore inquit, & odoris iu-
cūditate, & saporis suauitate manifestum est: quæ dum
non habent putria, eodem bono sese deserta esse signi-
ficant. Non pudet deum naso & palato inuentum pu-
tare? Sed hæc omitto. Latine enim vobis dicam, & ut
dici assolet, multum est ad vos. Illud potius qualicunq;
mente intelligendum est. Si colore apparet in corpo-
ribus boni præsentia, simum animalium, quod ipsarū
etiam carniū purgamentum est, diuersis nitere colo-
ribus, aliās candido, plerunq; aureolo, & aliis huiusmo-
di, quos in pomis & floribus velut testes dei præsentis
atque inhaerentis accipitis. Quid tādē causæ est, quod
ruborem in rosa indicem abundantis boni esse perhi-
betis, & eundē damnatis in sanguine? Cur in viola eun-
dem colorem amplectimini, quē in coloribus in mor-
bo ictericorum, in infantis deniq; fimo aspernamini?
Cur nitorem atq; fulgorem olei, clamare copiam co-
admixti boni arbitramini, & ad id purgandum fauces
& ventrē paratis: de pingui autem carne simillimi ful-
goris distillantibus guttis labra contingere formidatis?
Cur de thesauris dei melonē putatis aureū esse: & per-
næ adipē rācidum, vel oui medium nō putatis? Cur vo-
bis candor in lactucis prædicat deum, in lacte nō præ-
dicat? De coloribus enim adhuc loquor, in quibus ut
omittam cætera, vnius pavonis pennæ & plumæ, quæ
certe de concubitu & carne nascuntur, nulla potestis ve-
stita floribus prata conferre. Nam si & odore inuenitur
hoc bonum, nonnullorum animalium carnibus miri
odoris conficiuntur vnguenta. Cibi deniq; ipsi qui cum
carnibus meliusculis concoqui solent, multo iucundius
olent, q̃ si eis caro defuisset. Postremo si suauius olentia
mundiora iudicatis, quodam luto vesci auidius, quam
cisterninam aquam bibere debuistis: quia perfusa im-
bri terra siccior, nares miro odore permulcet, meliusq;
olet tale lutū, quam si exciperetur pluuia purior. Quod
si sapore opus est attestari, ut cognoscamus habitare in
corpore aliquid dei, magis habitat in dactylis & melle
quam in carne porcina, sed magis in carne porcina, q̃
in faba: magis in fico, quam in ficatotece concedo, sed
& vos cōcedite magis in ficato, quam in beta. Quid q̃
ista ratione cogimini confiteri, quædā stirpes quas cer-
te omnes mundiores vultis quam carnem, ex ipsa car-
ne accipere deum, si sapore deus immixtus agnoscitur?
Nam & olera sapidiora sunt cocta cū carnibus: & her-
bas quibus pecora pascuntur gustare nō possumus, con-
uerfas autem in succū lactis, & colore præstantiores, &
sapore commodissimas iudicamus. An bona tria simul
vbi fuerint, id est, color bonus, & odor, & sapor: ibi esse
maiorē boni partē putatis? Nolite ergo flores tāope-
re mirari atque laudare, quos iudicandos ante tribunal
palati non potestis admittere. Nolite portulacā saltē
carnibus antepone, quæ ab his coctis, & colore, & sa-
pore, & odore superatur. Porcellus assus, hoc enim co-
gitis ut de bono & de malo, nō scriptoribus & librariis,
sed cocis & dulciariis ministris vobiscum potius disse-
ramus: Porcellus ergo assus & colore nitidus, & odore

z

blandus,

Manichæi
quæ
interdicant
etiam carnū.
Cap. XV.

¶ al. luculen-
tū & diuinū.

Aperit por-
tentosa Ma-
nichæorum
mysteria.
Cap. XVI.

Ex carnibus
animalium
vnguenta.

Lutum.

G blandus, & sapore iucundus est: habetis perfectum diuinæ substantiæ inhabitantis indicium: trino testimonio vos inuitat, & purgari vestra sanctitate desiderat. Inuadite. Quid cunctamini? quid contradicere paratis? Colore solo lenticulæ fimus vincit infantis, odore solo assa offella superat mitem ac viridem ficum, sapore solo hœdus occisus herbâ qua viuus pascitur, vincit. Inuenta est etiam caro, cuius causa his simul tribus testibus adiungetur. Quid queritis amplius? aut quid dicturi estis? Cur vos epulantes immundos faciât pulpamenta, & disputantes hæc portenta non faciant: præsertim cū solis istius radius, quem vos certe & carnibus omnibus & frugibus anteponitis, nec oleat, nec sapiat, sed tantummodo inter cætera corpora, præstantia fulgentissimi coloris emineat: qui vos magnopere hortatur, atq; adeo cogit inuitos, vt inter documenta commixti boni, nihil coloris nitori præferatis? Ad illas ergo reducemini angustias, vt magis in sanguine, & in iis, quæ animalium carnibus foedissima, † sed nitide colorata in vicis egeruntur, quàm in oliuæ foliis pallentibus partem dei habitare fateamini. Quod si dicitis, **H** nam etiam hoc dicitis, oliuæ folia cum incenduntur ignem emittere, in quo præsentia lucis apparet, carnes autem cum incenduntur non idem facere: quid de adipe respondebitis, qui prope omnes Italas lucernas illuminat? Quid de fimo bubulo, qui est certe bouis carne sordidior, quo siccato rustici sic vtuntur ad focum, vt eius igne facilius nihil sit fumôque purgatius? Quid quod si nitor & fulgor maiorem præsentiam diuinæ partis ostendit, eam vos non purgatis, non consignatis, non liberatis? Si quidem est maxime in floribus, vt omittam sanguinem, & innumerabilia in carne, vel ex carne simillima, quos certe flores habere in epulis non potestis. Qui si etiam carnibus vesceremini, squâmas certe piscium, & quosdam vermiculos atque muscas, quæ omnia etiam in tenebris luce propria coruscant, pulmentis vestris non adderetis. Quid igitur restat, nisi vt dicere desinatis habere vos idoneos iudices oculos, nares, palatum, quibus diuinæ partis præsentiam in corporibus approbetis? His autem remotis, vnde docebitis non modo maiorem partem dei in stirpibus esse, quàm in carnibus, sed omnino esse aliquid eius in stirpibus? **I** An pulchritudo vos mouet, non quæ insuauitate coloris est, sed quæ in partium congruentia? Vtinam hoc esset. Quando enim corporibus animantium, in quorum forma paribus paria membra respondeant, auderetur distorta ligna conferre? Sed si corporaliu sensuum testimoniis delectamini, quod necesse est iis, qui vim essentiae mente videre nō possunt, quomodo probatis per moram temporis & per obtritiones quasdam fugere de corporibus substantiam boni, nisi quia inde discedit deus, vt asseritis, & de loco in locum migrat? Plenum est dementia. Verūtamen signa vos ad istam sententiam & indicia, quantū existimare possum, nulla duxerunt. Multa enim carpta de arboribus vel euulsa de terra, antequam ad cibum vestrum veniant interpositione aliqua temporis meliora redduntur: vt porri & intiba, lactuca, vuar, mala, ficus, & quædam pira: & multa præterea, quæ & colorantur melius, dum non statim vt decerpta fuerint assumuntur, & corpore capiuntur salubrius, & sapiunt in ore conditiis: Quæ tanta commoditas & suauitas inesse his rebus minime deberet, si secundum vestram sententiam, tanto desertiora bono fierent, quāto diuturnius reponuntur, postquam à terra quasi à matre separata sunt. Caro ipsa pridie occisorū

animalium profecto est iucundior atque commodior: **R** Non autem ita esse oportebat, si vt asseritis, plus haberet boni, eo die recens animante interempto, quàm post stridie cum diuinæ substantiæ maior fuga facta esset. Vinum vero vetustate purius meliusq; fieri quis ignoret? Nec ad peruertendos sensus redolentius vt putatis, sed ad vegetandum corpus vtilius: tantum assit modus: quem in omni re dominari decet. Nam multo recentiore peruersitas sensuum citius solet accidere: ita vt si aliquando in lacu remanserit, aliquātulumque ferbuerit, intuentes desuper percusso cerebro præcipientes agat, & nisi aliquo modo subueniatur, extinguat. Iam quod ad valetudinem attinet, inflari eo corpora perniciosèque distendi quis abnuat? Num ideo tanta incommoda insunt, quia plus habet boni: propterea ista in vini vetustate non sunt, quia diuinæ substantiæ pars magna discessit? Absurdum est dicere, vobis præsertim qui præsentiam partis dei, oculis, naribus, palato, cum hi sensus bene afficiuntur, iudicatis. Iam vero quæ tanta peruersitas est: vinum putare fel principum tenebrarum, & viuis comedendis non parcere? Magis ne inerit illud fel cum in cupa, quàm cum in acinis fuerit? Quod si bono discedente quasi meracius remanet malum, & id temporis mora contigit, non oportebat easdem vvas suspensas atque seruatas fieri mitiores, dulciores, salubriores: neque ipsum vinum, quod supra dictum est, amissa luce liquidius atq; luculentius, & salutifera substantia discedente salubrius. Quid dicam de lignis & frondibus, quæ tempore arescunt, nec ex eo à vobis dici possunt deteriora fieri? Id enim amittūt, quo fumus gignitur, id autem retinent vnde lucida flamma confurgit, & ea claritate quæ multum diligitis, purius bonum in aridioribus, quàm in viridioribus esse testatur. Ex quo fit, vt aut negetis dei partem in luce pura, quàm in fumosa esse maiorem, & ita omnia documenta vestra turbetis: aut fateamini fieri posse, vt de stirpibus amputatis vel euulsis, si diuturniore tempore reponantur, copiosius fugiat mali natura, quàm boni. Quo concessio, tenebimus de frugibus carptis maius malū posse abire, atque ita in carnibus maius bonum posse remanere. Et hoc quidem de tempore dictum sit. Nam si cōmōtione & subactione & attritione harum rerū, fugæ occasionem inuenit diuina illa natura, multa vos similiter redarguunt, quæ sunt mouendo meliora. Hordei quidā succo vinū imitatur, quod mouendo fit optimū. Sanè quod minime prætereundū est, hoc gen^o potus citissime inebriat, nec tamē vnquā succū hordei, fel principū esse dixeritis. Farina parciore aqua peritè contrahitur paulo durius, vt subigendo fiat melior, & quo dici peruersius nihil potest, luce fugiētē cādidiōr. Pastillarius mella diu subigit, vt ad illū candorē perueniāt, & min^o noxiam mitiorēq; dulcedinē. Hoc quomodo eueniat bono discedente, disserite. Quod si nō visu & odoratu & gustu, sed auditu etiā delectato præsentiam dei placet probare, caro citharis nervos, tibiis ossa largitur, quæ siccata & attrita & torta sonora redduntur. Ita dulcedo Musica, quam de diuinis regnis venisse contenditis, nobis mortuarum carniū sordibus exhibetur, & tempore arescētis, & attritione tenuatis, & tortione distentis: quibus afflictationibus etiā de rebus viuētibz diuinam substantiam fugere prædicatis, quod etiam decoctione earum accidere dicitis. Quir ergo elixati cardui minime obsunt valetudini? Vtrum ab eis dum ita coquantur, deum, an dei partem † discedere existimandum est? Quid cætera persequar, quæ omnia dici, nec facile

† foetidissima.

Sebum.
Bubul^o fim^o

Mira de multo.

M

† alia pestis

A facile est, nec necessarium? Cui enim non occurrit quàm multa cocta suauiora & salubriora sint? Quod non deberent, si ut opinamini, huiusmodi cōmōtionibus deseruntur bono. Nihil vos prorsus inuenire arbitror, vnde istis corporeis sensibus approbetis, ideo carnes immundas esse, atque animas inquinare vescientium, quod carptæ fruges post multas commotiones vertantur in carnem, præsertim cum & vetustate corruptionemque aceti, putetis vino esse mundiorē, & carcenū quod bibitis, nihil aliud quàm coctum vinum esse videamus, quod vino deberet esse sordidius, si motibus & coctionibus de rebus corporeis membra diuina discedunt. Si autem non ita est, non est cur arbitremini fruges cū carpuntur, reponuntur, tractantur, coquantur, digeruntur, fugiente bono deseri, & propterea sordidissimam creandis corporibus præbere materiā. Quod si non colore & forma, & odore & sapore ducimini, ut bonum his rebus inesse iudicetis, quid aliud potestis asserere? An argumento vobis est firmitas quædam atque valentia, quæ istis rebus detrahi videtur, dum à terra separantur atque tractantur? Sed si hoc vos moueret: quāquam falsum id esse cito animaduerti potest, propter nonnullorū auctam postquam terræ detracta sunt firmitatem, ut iam de vino commemoratum est, quod sit robustius vetustate: tamen si hæc firmitas vos moueret, ut dixi, in nullo magis cibo quàm in carnibus, copiosiorē partem dei probaretis esse. Non enim Athletæ, quibus illud robur & valentia maxime necessaria est, olere ac pomis, & non carne vescerentur? An quia carnes aluntur arboribus, arbores autem carnibus non aluntur, idcirco arbitramini illarum, quàm nostra corpora esse meliora? Non cōsideratis rem tam in promptu sitam, arbuta lætiora & fecundiora, segetesque pinguiorē alimento stercore fieri, cum vos in accusatione carnis nihil grauius vobis dicere videamini, quàm cum dicitis esse stercore domum. Hinc ergo ea aluntur, quæ vobis munda sunt, quod in ea re, quæ vobis immunda est, multo esse immundius prædicatis. Quod si carnem ob hoc aspernamini, quod post cōcubitum nascitur, vermium vos caro delectet, qui in pomis, lignis, in terra ipsa denique sine vllō cōcubitu tam multi magnique nascuntur. Sed nescio quæ ista simulatio est. Nam si vobis propterea displiceret caro, quod patris atque matris commixtione formatur, non illos principes tenebrarum de fructibus arborum suarū natos fuisse diceretis, quos certe amplius aspernamini quàm carnes quas gustare non vultis. Nam quod opinamini omnes quidem animas animalium de parentum cibus venire, à quibus carceribus vos liberare gloriāmini diuinā substantiam, quæ in vestris tenetur alimentis, nimium contra vos & ad carnes edendas vos instantissime impellit. Cur enim animas, quas illigaturi sunt corpori, qui carnibus epulantur, non præoccupando & vescendo liberatis? Sed, inquit, non de carnibus aliquid ab eis bonæ partis illigatur, sed de frugibus quas cum carnibus sumunt. Quid ergo de animis leonum, quorum cibus sola caro est, respondendū videtur? Bibunt, inquit, & ideo anima illa de aqua tracta, carnique implicata est. Quid de innumerabilibus auibus? Quid de ipsis aquilis dici potest, quæ non nisi carne pascuntur, nec vllō potu indigent? Certe hic deficitur, & quid responderi possit non inuenitur. Si enim anima de cibus venit, & sunt animalia foetum gignentia, quorum & nullus potus, & cibus sola sit caro, est in carne anima, cui purgandæ more vestro subuenire deberetis vescendo carne. Nisi forte

Tomus primus.

porcum, quod & frugibus alitur, & aquam bibit, animā lucis habere arbitramini: aquilæ vero, cui sol maxime congruit, tenebrarum animā, quia sola carne viuunt, inesse defenditis. O rerū angustias, o incredibiles absurditates, in quas profectō non incidissetis, si à vanissimis fabulis alieni, hoc ad continentiam ciborum sequeremini quod veritas probat: ut concupiscentiæ coercendæ gratia, non vitandæ immunditiæ, quæ nulla est, delitiosas escas respuendas iudicaretis. Nam si quis etiam rerum naturam vimque animæ & corporis minus intuens, vobis cōcedat animam coinquinari de obsonio, multo magis eam tamen immundam fieri cupiditate conceditis. Quæ ergo ratio est, vel potius amentia, de numero electorum hominem pellere, qui forte carnem valetudinis causa nulla cupiditate gustauerit? Si autem piperata tubera voraciter edere concupierit, immodestia tantum forte possitis reprehendere, non autem ut corruptorem damnare signaculi. Ita fit ut in electis vestris esse non possit, qui proditus fuerit, non concupiscendo, sed edendo partem aliquam cœnasse gallinæ: esse autem in iis possit, qui vehementer cum iphas, & alia placenta carne carentia desiderasse se ipse prodiderit. Tenetis ergo eum, quem cupiditas sordibus mergit, quem vero ipse cibus, ut arbitramini, maculat, non tenetis: cum iniquationem de concupiscentia, quàm de obsonio longe maiorem fieri fateamini: plectentes tamen eum, qui conditis suauissime frugibus imminet inhians, seseque non tenet: excludentes eum qui qualibet epulas hominum comprimendæ famis causa sine vlla cupiditate paratus sumere, & paratus amittere indifferenter capit. En miri mores, en egregia disciplina, en memorabilis temperantia. Iam quod ea quæ vobis quasi purganda offeruntur ad epulas, nephas putatis si quis alius præter electos ad cibandum tetigerit, quantæ turpitudinis & aliquando sceleris plenum est? Siquidem sæpe tam multa dantur, ut consumi facile à paucis non possint. Et quoniam sacrilegium putatur, vel aliis dare quod redundat, vel certe abiicere, in magnas contrudimini cruditates, totum quod datum est, quasi purgare cupientes. Iam vero dissentis, & propecrepantes, eos qui sub vestra disciplina sunt pueros, ad deuoranda reliqua crudeli dominatione compellitis: ita ut cuidam sit Romæ obiectum, quod miseros paruulos cogendo ad vescendum tali superstitione necauerit. Quod non crederem, nisi scirem quantum nephas esse arbitremini, vel aliis hæc dare, qui electi non sunt, vel certe proicienda curare. Vnde illa vescendi necessitas restat, quæ ad turpissimam crudelitatem penè quotidie, aliquando tamen potest & vsque ad homicidium peruenire. Quæ cum ita sint, etiam panem medicanti dare prohibetis: censetis tamen propter misericordiam, vel potius propter inuidiam nummos dari. Quid hic prius arguam, crudelitatem an vecordiam? Quid enim si eo loco res agatur, ubi venalis cibus inueniri non potest? Homo egens ille fame moriturus est, dum tu vir sapiens & benignus magis cucumerem, quàm hominē miseraris. Hæc est profectō, quid enim dicā congruentius & planius, falsa misericordia & vera crudelitas. Nunc vecordiam videamus. Quid enim si nummis illis, quos dederis sibi panem emat? Nonne hoc in illo pars illa vestra diuina, qui hæc sumit à venditore, passura est, quod passura erat si te dante sumpsisset? Inuoluit igitur sordibus peccator ille medicus partem dei * reuolare cupientem, tuis nummis ad tantum scelus adiutus: & tamen vos homines prudētissimi in-

* aliis, reuoluari.

z ij teresse

Gteresse arbitramini, si homicidium facturo non detis hominem quem occidat, sed scientes pecuniam vnde occidendum comparet, detis. Quid ad hanc insaniam addi potest? Ita enim fit vt aut homo moriatur, si venalem non inuenerit cibū, aut cibus ipse si inuenerit: quorum alterum est verum homicidium, alterum vestrū, vobis tamen ita tribuendum, tanquam vtrūque sit verum. Nam quod auditores vestros non prohibetis carnibus vesci, sed occidere animalia prohibetis, quid stultius & peruersius fieri potest? Nam si talis non contaminat cibus, vos quoque sumite: Si contaminat, quē tandem dementia est maius nefas putare, animam porcina de corpore soluere, quā humanam porcino corpore maculare? Sed iam ad manuum signaculum considerandum tractandumque veniamus. Ac primum quidem, quod ab animalium nece, & ab stirpium laceratione vos temperatis, superstitionisissimum Christus ostendit: qui nullam nobis cum beluis & arboribus societatem iuris esse iudicans, & in gregē porcorum demones misit, & arborem in qua fructum nō inuenerat, maledictō aridam fecit. Nihil certe porci,

Salustissime
ridet in-
prias Mani-
chorum.
Cap. XVII.
Matth. 8.

Matth. 21.

Hnihil arbor illa peccauerat. Neque enim vsque eo dementes sumus vt arbitremur sua spē arborē vel fructiferam esse, vel sterilem. Neque illud hic vobis dicendum est, his factis dominum nostrum alia quēdam significare voluisse. Quis enim nesciat? Sed certe filio dei non per homicidium signum dandum fuit, si arborem necare, vt vos dicitis, homicidium est, aut necare animalia. Nam & de hominibus cum quibus vtrique sumus iuris societate coniuncti, signa quēdam dedit: sed sanando homines, non necando. Quod & de beluis & de arboribus faceret, si eadem nos cum illis societate, quam vos opinamini, coniunctos esse iudicaret. Quo loco mihi autoritas interponenda visa est, propterea quia de pecorum anima, & de quadam vita qua dicuntur arbores viuere, nō potest vobiscum subtiliter disputari. Sed quoniam privilegio quodam vos tuemini, vt de scripturis opprimi nequeatis, dicendo eas esse falsas: quanquam ea quę commemoravi de arbore & de grege porcorum nunquam a corruptoribus immissa esse dixistis: tamen si considerantes quantum vobis aduerſentur, hoc idem etiam de his aliquando dicere velitis, teneam propositum meum, vt a vobis magnis omnino pollicitatoribus rationis atque veritatis quęram primum quid obſit arbore, non dico si pomum inde foliūve decerpas, quod quidem apud vos si quis nō imprudentia sed sciens fecerit, signaculi corruptor sine vlla dubitatione dānabitur, sed omnino si eam radicibus eruas. Anima nanque illa quā rationalem inesse arboribus arbitramini, arbore excisa vinculo soluitur, vos enim hoc dicitis, & eo quidem vinculo in quo magna miseria nulla vtilitate tenebatur. Nam & reuolutionē hominis in arborem, notum est vos, id est, authorem ipsum vestrum pro ingenti pœna, non tamē pro summa solere imitari: & num potest in arbore anima fieri vt in homine sapientior? Non necandi hominis quippe certissima ratio est, ne aut eum neces cuius sapientia & virtus aliis plurimū prodest, aut eum qui forte poterat ad sapientiam peruenire, siue extrinsecus ab aliquo admonitus, siue interioribus cogitationibus diuinitus illustratus. Animam autem hominis quanto sapientior corpore excesserit, tanto vtilius excedere veritas docet, & ratione subtilissima, & autoritate latissime peruagata. Quamobrem qui arborem deicit, animam nihil in sapientia proficiētem de illo corpore li-

berat. Itaque vos homines sancti, vos inquam potissimum excidere arbores deberetis, & earum animas ab illo vinculo exutas, orationibus & psalmis ad meliora perducere. An de his animis hoc fieri potest, non quas mente adiuueritis, sed quas ventre receperitis? Quāuis id ipsum animas arborum quandiu sunt in arboribus, ad sapientiā non proficere, summę angustię quantum arbitror vos compellunt fateri, cum a vobis quæritur, cur & arboribus non mittatur præceptor Apostolus, aut cur ille qui hominibus mittitur, non & arboribus prædicet veritatem. Hic cogimini respondere, illas animas percipere in talibus corporibus præcepta diuina non posse. Sed vehementius ab alio latere vrgemini, quandoquidem illas perhibetis, & audire voces nostras, & verba intelligere, & corpora motusque corporū intueri, cogitationes denique ipsas perspicere. Quę si vera sunt, cur nihil possunt a lucis Apostolo discere, vel cur etiam multo facilius non possunt, quā nos cū interiora etiam mentis aspiciant? Ita enim magister ille, qui vos loquendo vix docet, vt dicitis, cogitando eas posset erudire, quę sententias eius ante sermonē in anima cernerent. Si vero hæc falsa sunt, videte tandem in quo errore iaceatis. Iam quod poma ipsi non decerpitis, herbamque non vellitis, sed tamen ab auditoribus vestris decerpi & euelli atque afferri vobis iubetis, non vt iis, qui afferunt tantum, sed vt iis etiam quę afferuntur, prodesse possitis, quis bene considerans vilo modo tolerauerit? Primo quia nihil interest, vtrum ipse scelus admittas, an propter te ab alio admitti velis. Nolle te dicis. Quomodo ergo subuenitur illi diuinę parti, quę in lactucis & in porris iacet, si nemo hæc euellat, & ad sanctos purganda deferat? Deinde tu ipse transiens per eum agrum, in quo tibi iure amicitie decerpendi quodlibet potestas datur, si fico videris coruum imminere, quid facies? Nonne ex opinione tua ficus ipsa tecum loqui, & deprecari miserabiliter videtur, vt eam ipse decerpas, & sancto ventre purificandam resuscitandamque sepelias, potius, quā coruus ille deuorata funesto corpori misceat, atque in alias formas illigandam cruciandamque transmitat? Quid te crudelius, si verum est? Quid ineptius, si falsum est? Quid magis contrarium disciplinę vestrę, si signaculū solueris? Quid te inimicius dei membro, si custodieris? Sed hoc ex vestra opinione falsa & nugatoria: nam certa & manifesta crudelitas in vobis esse conuincitur, ex eodem ipso errore manans. Si quis enim per morbum corpore dissoluto, fessus ab itinere, ac peste semianimis in via iaceat, nihil valens amplius, quā vtcunque verba proferre, cui proſit ad stringendum corpus pium dari, tēque transeuntem vt subuenias oret, atque obsecret vt de arbore proxima, a qua nullo humano, nullo denique vero iure prohiberis, pomum afferas homini, post paululum nisi feceris morituro: tu vir Christianus & sanctus trālibis potius, & hominem sic affectum precantemque deseres, ne arbor ploret dū fructus demitur, & tu signaculi dissolutor ad pœnas Manichęis destineris. Omnes & innocentiam singularem. Sed iam de nece animalium requirā quod mouet, & multa quidem huiusmodi etiā in hoc genere dici possunt. Nā quid oberit aniali qui lupū interfecerit: cū & lupus ille quandiu viuit, lupus futurus sit, nec vlli obtēperet prædicatori, vt aliquantū ab ouī sanguine tēperet: & ex illo vinculo corporis, anima secundū vos rationalis, interfecta belua liberetur? Et ab hac quidē cæde auditores etiā vestros prohibetis. Maior enim videtur, quā in arboribus. Hic vestros

Arbores sapiunt.

† alijs, obicit animę lupi.

sensus

A sensus corporeos videlicet non multum probo. Videmus enim & vocibus sentimus, cum dolore mori animantia, quod quidem homo contemnit in bestia, cum qua scilicet rationalem animam non habente, nulla legis societate copulatur. Sed eosdem vestros sensus in intuendis arboribus quaero, & vos caecos prorsus inuenio. Ut enim omittam, quod nullis moribus in ligno sensus doloris apparet, quid manifestius, quam tunc se optime habere arborem, cum viget, cum frondet, cum floribus laeta, fructibus opulenta est? At hoc ei plerumque ac maxime putatione praestatur. Quod si ferrum sic sentiret, uti vultis, contabesceret potius tot tantisque affecta vulneribus, quam ex illis pullulas locis, tam certa exultatione reuisceret. Veruntamen cur maius nefas putatis animalia, quam stirpes cadere, cum illae vobis puriorem animam quam carnes habere videantur? Fit, inquit, compensatio quaedam, cum eorum quae de agris auferuntur pars aliqua datur electis sanctisque purganda. Iam superius ista frustrata sunt, satisque demonstratum est, quantum existimo, nulla ratione dici plus esse in frugibus partis illius bonae, quam in carnibus. Sed si vendendis carnibus victum quisque sustentet, atque omne talis negocii lucrum in emendis electorum vestrorum cibis columat, pluresque iste afferat sanctis escas, quam agricola & rusticus, nonne eadem compensatione sibi animantia licere perimere clamitabit? Est, inquit, alia quaedam secretissima ratio. Non enim deest homini callido, aduersus indoctos in naturae obscuritate perfugium. Coelestes enim ait principes, qui de gente tenebrarum capti atque vincti, a conditore mundi in illis ordinati sunt locis, sua quisque possidet in terra animalia, de suo scilicet genere ac stirpe venientia: qui peremptores eorum reos tenent, nec de hoc mundo exire permittunt, poenisque illos quibus possunt & cruciatibus atterunt. Quis imperitorum haec non formidet? & qui in tanta obscuritate nihil videt, hoc ita ut dicitur esse non arbitretur? Sed ego institutum non relinquam meum, cui deus aderit, ut apertissima veritate obscura mendacia refellantur. Quaero enim, si animalia quae in terris sunt, & in aquis de illo genere principum per successionem proles & operationem concubitus veniunt, cum ad illos abortiuos fetus reuocatur origo nasceturum: quaero, inquam, si ita est, utrum apes & ranas, & alia multa quae sine concubitu gignuntur, non sit nefas occidere? Nefas esse dicitis. Non ergo propter cognationem principum nescio quorum, ab animantium nece auditores vestros prohibetis. Aut si generalem cognationem omnium esse corporum dicitis, arbores quoque ad eandem principum offensionem proculdubio pertinebunt, quibus parcere non est mandatum auditoribus. Reditur ergo ad illud inualidum, ea quae in stirpibus auditores laedunt, expiari per fructus, quos ad ecclesiam vestram ferunt. Dictum est enim hoc modo, eos qui in macello laetant animalia carnesque venditant, si vestri auditores sint, suaeque lucra comparatis frugibus vobis conferant, eadem illam quotidianam sibi licere contemnere, & quicquid in ea peccati est, vestris epulis aboleri. Quod si dicatis, quemadmodum de pomis & de oleribus conferendum fuisse, ut illa interfectione venia mereretur: quod quia fieri non potest, electi enim non edunt carnem, temperandum esse auditoribus a nece animalium: quid respondebitis de spinis herbisque inutilibus, quas euellendo in agris purgandis agricolae necant, nec ex his vobis possunt cibos aliquos exhibere? Quomodo ad veniam pertinebit tanta vastatio, unde

Tomus primus.

nulla est esca sanctorum? An forte quicquid peccatum defuerit, ut fruges & poma proficiant, & de ipsis frugibus & pomis aliquid comedendo dissoluitis? Quid si ergo agros locustae, aut mures aut sordes vastent, quod saepe accidere manifestum est, impune ab agricola vestro auditore necabuntur, quia ideo peccat ut fructus proficiant? Hic certe coarctamini. Aut enim conceditis auditoribus interfectionem animalium, quam vester author concedere noluit, aut eos ab agricultura etiam prohibebitis, quam ille concessit. Quanquam saepe etiam dicere audeatis, foeneratorem innocentiores esse, quam rusticum, usque adeo melonibus, quam hominibus estis amiciores. Siquidem illi ne laedantur, melius iudicatis hominem foenore trucidari. Haecine est appetenda & praedicanda iustitia, an potius execranda & damnanda fallacia? Haecine est misericordia memorabilis, an execranda potius immanitas? Quid quod a nece animalium nec vos ipsi in pediculis & pulicibus & cimicibus temperatis? Magnamque huius rei defensionem putatis, quod has esse sordes nostrorum corporum dicitis. Quod primo aperte falsum de pulice & cimice dicitur. Cui enim non manifestum est, haec animalia quae sine concubitu, non de nostro corpore existere? Deinde si concubitus vehementius exetramini, quod nimium videri vultis, cur non vobis munda videntur animalia, quae sine concubitu de nostra carne nascuntur: quamquam lenius postea coeundo pariant, non tamen nobis coeuntibus de nostro corpore primo nascuntur. Iam vero si quaecunque de viventibus gignuntur corporibus, sordidissima sunt putanda, multo magis quaecunque de mortuis. Impunius ergo occidit vel forex vel anguis vel scorpio, quos de humanis cadaueribus nasci a vobis potissimum soleamus audire. Sed obscura omitto & incerta. De apibus certe fama est celebrior, quod de bouum cadaueribus oriuntur. Ergo occiduntur impune. At si hoc quoque dubium est, nemo ferè de scarabeis dubitat, quin de fimo in pilam rotundato ab his atque obruto existant. Haec igitur animalia, & alia quae prolequi longum est, sordidiora certe debetis opinari, quam pediculos vestros: & tamen illa occidere nefas vobis videtur, his autem parcere stultum: nisi forte quod sunt haec animalia parua contemnit. Sanè si ita est, ut animal quo breuius est, eo contemptius esse debeat, necesse est, camelum homini praeferratis. Huc accedit illa gradatio, quae cum vos audire, nos saepe turbauit. Nulla enim causa est, cur propter paruum corporis modulum, pulex necandus sit, non etiam musca quae in faba gignitur. Et si haec, cur non etiam ista paulo amplior, cuius certe fetus minor est, quam illa. Hoc etiam sequitur, ut apes quoque sine culpa perimatur, cuius pullus vix huic muscae coaequatur. Inde ad locustae pullum & locustam, inde ad pullum muris & murem. Et ne longum faciam, nonne videtis his gradibus ad elephantem perueniri, ut omnino reculare non possit ingentem illam beluam sine culpa se occidere, quisquis propter paruulum corpus interfectionem pulicis peccatum esse non putat? Sed iam etiam de huiusmodi nugis satis dictum arbitror. Restat signaculum sinus, in quo multum incerta est castitas vestra. Non enim concubitus, sed ut longe ante ab Apostolo dictum est, vere nuptias prohibetis, quae talis operis una est honesta defensio. Hic non dubito vos esse clamatueros inuidiamque facturos, castitatem perfectam vos vehementer commendare atque laudare, non tamen nuptias prohibere: quandoquidem auditores vestri, quorum apud vos secundus est gradus, ducere

z ii) atque

1. Retraha, cap. 7.

Scarabaei ex fimo.

scorp. 7.

De signaco-
lo sinus &
nuptiarum
mysteris.
Ca. XVIII.

G atque habere non prohibentur vxores. Quæ cū magna voce & magna indignatione dixeritis, ego vos lenius interrogabo ad hunc modum, Nōne vos estis qui filios gignere, eo quod animæ ligentur in carne, grauius putatis esse peccatum quàm ipsum cōcubitum? Nōne vos estis qui nos solebatis monere, vt quātum fieri posset, obseruaremus tempus, quo ad conceptum mulier post genitalium vīscerum purgationē apta esset, cōque tempore à concubitu temperaremus, ne carni anima implicaretur? Ex quo illud sequitur, vt non liberorum procreandorum causa, sed satiandæ libidinis habere coniugem censeatis. Nuptiæ autem vt ipsæ nuptiales tabulæ clamant, liberorum procreandorum causa marem fœminamque cōiungunt. Quisquis ergo procreare liberos, quàm concumbere grauius dicit esse peccatū, prohibet vtique nuptias: & non iam vxorem, sed meretricem fœminam facit, quæ donatis sibi certis rebus, viro ad explendam eius libidinem iungitur. Si enim vxor est, matrimonium est. Non autem matrimonium est, vbi datur opera ne sit mater: Non igitur vxor.

H olim à spiritu sancto de vobis prædictum est, vlla vos ratione defenditis. Iam vero cum vehementer satagitis, ne per concubitum anima ligetur in carne, & vehementer asseritis, per sanctorum cibum animam de seminibus liberari, nōne confirmatis, ô miseri, quod de vobis homines suspicatur? Cur enim cum de tritico & faba & de lenticula alijsq; seminibus vescimini, liberare vos velle animā creditis, de animalium seminibus non credatur? Non enim vt ipsam carnem mortui animatis immundam esse dicitis, quod animam non habet, hoc ita potestis & de animantis semine dicere, in quo animā quæ apparebit in prole, colligatā esse censeatis, & in quo ipsius Manichæi animam implicatā fuisse fatemini. Et quia nō possunt ab auditoribus vestris purganda vobis talia semina afferri, quis nō suspicetur secretam de vobis ipsi inter vos fieri talem purgationē, & ideo illis ne vos deserant occultari? Quæ si non facitis, quod vtinam ita sit, videtis tamen quātā suspitioni vestra superstitio pateat, & quàm non sit hominibus succensendū id opinantibus, quod de vestra professione colligitur, cum vos animas per escam & potum, de corporibus & sensib? liberare prædicatis. Nolo hic diutius immorari, & videtis quantus sit inuectionis locus. Sed quia & res talis est, vt eā potius reformidet quàm infectetur oratio, & propositum illud meū per totum sermonem animaduerti potest, quo statui nihil exaggerare, sed nudis quodammodo rebus & rationibus agere, transcamus ad aliud. Iam enim satis apparet, qualia sint tria vestra signacula: hi sunt vestri mores, hic finis admirabiliū præceptorū, vbi nihil certū, nihil cōstans, nihil rationabile, nihil inculpabile: sed omnia dubia, immò vero sine dubitatione falsissima, omnia repugnantia, abominabilia, absurda. Denique tam multa & tam graua peccata in his moribus deprehenduntur, vt si quis accusare velit omnia homo alicuius facultatis, singula, vt minimum, singulis voluminibus possit. Hæc igitur si custodiretis, vestramque impleretis professionē, nihil vobis esset ineptius, nihil stultius, nihil imperitius. Cum autē laudatis & docetis ista, nec facitis, quid vobis fallacius, quid insidiosius, quid malitiosius dici aut inueniri potest? Nouē annos totos magna cura & diligentia vos audiui, nullus mihi electorum innotescere potuit, qui secundum hæc præcepta non aut deprehensus in peccato, aut certe suspitio-

Flagitia Manichæorum.
Cap. XIX.

3. Confessio.
cap. II. & 5.
li. cap. 6.

nifubditus fuerit. Multi in vino & carnibus, multi lauantur in balneis inuenti sunt. Sed hæc audiebamus. Nonnulli alienas fœminas seduxisse approbati sunt, ita vt hinc planè dubitare non possim. Sed sit & hæc magis fama quàm verum. Vidi ipse non solus, sed cum iis, qui partim iam illa superstitione liberati sunt, partim adhuc opto vt liberentur. Vidimus ergo in quadriui Carthaginis in platea celeberrima, non vnum sed plures quàm tres electos simul post trāseuntes nescio quas fœminas tam petulanti gestu adhinnire, vt omnium trinitium impudicitiam impudentiamque superaret. Quod de magna venire consuetudine, atque illos inter se ita viuere satis eminebat: quandoquidem nullus socij præsentiam veritus, omnes, aut certe penè omnes eadē teneri peste indicabat. Non enī erāt hi ex vna domo: sed diuerse prorsus habitantes, ex eo loco vbi conuentus omnium factus erat, pariter forte descenderāt. Nos autem grauius commoti, grauius etiam questisumus. Quis tandem hoc vindicandum, non dicam separatione ab ecclesia, sed pro magnitudine flagitij vehementius saltem obiurgationibus arbitratus est? Et hæc erat omnis excusatio impunitatis illorum, quod eo tempore, quo conuenticula eorum lege publica prohiberentur, ne quid læsi proderent metuebatur. Vbi est ergo quod perpetuam sibi persecutionem in hoc mundo futuram prædicant? Iamque se commendatiores haberi volunt: hinc interpretantes, quod hic mundus eos oderit, & propterea penes se querendam veritatem affirmantes, quia in promissione spiritus sancti paracleti dictum est, quod eum mundus iste accipere non possit. De qua re non iste locus differendi est. Sed certe si perpetua vobis persecutio futura est, vsque in seculi finem, perpetua erit & hæc dissolutio, tantæque turpitudinis impunita contagio, dum tales lædere formidatis. Id etiam nobis responsum est, cum ad ipsos primates detulissemus conquestam nobis esse mulierem, quod in conclau, vbi cum aliis fœminis erat, de illorū scilicet sanctitate secura, ingressis electis pluribus, & ab vno lucerna extincta incertum cuius corū in tenebris appetita esset amplexu, & coacta in flagitium, nisi subsidio clamoris euassisset. Hoc vobis quoque notissimū nephas, de quanta consuetudine venisse arbitrādum est? Et hoc factum est ea nocte, qua festè apud vos vigiliæ celebrabatur. Sed reuera etiam si nullus esset prodicionis metus, quis posset damnandum offerre episcopo, qui sic peccauerat ne agnosceretur? Quasi vero non omnes idem crimen inuolutos tenebat, qui simul ingressi erant. Nā omnibus petulanter clamantibus lucerna extincta placuerat. Suspitionibus vero ianuæ quantè aperiebantur, cū eos inuidos inueniebamus, cum avaros, cum epularum exquisitarum auidissimos, cum in iurgiis frequentissimos, cum de rebus exiguis mobilissimos. Non vtique arbitramur eos tēperare posse, à quibus se temperare profitebantur, quando latibula & tenebras inuenirent. Duo quidam erant existimationis satis bonæ, facili ingenio, atque in illis suis disputationibus principes, nobis amplius q̄ ceteri familiarisq; cōiuncti. Quorum vnus qui propter studia etiam liberalia nobis arctius adhaerebat hic, nunc ibi esse presbyter dicitur. Hi sibi grauius inuidebant, & obiiciebat alter alteri, non accusatione manifesta, sed sermone apud quos poterat & suffurris, ab eo violenter attentatam cuiusdam auditoris vxorem. Ille autem se purgans, interim apud nos alium eiusdem sceleris electum criminabatur, qui apud eundem auditorem quasi amicus fidelissimus habitabat.

Quem

K

L

Ioan. 16.

Ioan. 15.

Ioan. 14.

M

† iocantibus.

A Quem quoniam subito ingrediēs cū muliere deprehēderat, dicebat mulieri & adultero ab illo inimico atque inuido consilium datum, ut illa sibi confaretur calumnia, ne si quid proderet, crederetur. Angebamus nos & molestissime ferebamus, quod etiam si de appetita muliere incertum erat, lior tamen in illis duobus quibus meliores ibi non inueniebamus, apparebat acerrimus, & alia conuicere cogebat. Postremo in theatris electos, & ætate, & ut videbantur, moribus graues, cum sene presbytero sapissime inuenimus. Omitto iuuenes, quos etiā rixantes pro scenicis & aurigis deprehendere solebamus, quæ res non mediocri argumento est, quomodo se possint continere ab occultis, cum eam cupiditatem superare non possint, quæ illos auditorum suorum oculis iustentat, & prodit erubescētes atque fugitantes. An vero illius etiam sancti, ad cuius disputationes in ficariorum vicum vētabamur*, tantum illud flagitium proderetur, si virginem sanctimonialem mulierem tantum, non & pregnantem facere potuisset. Sed occultū & incredibile in malum crecēs vterus latere nō passus est. Quod cum mater fratri iuueni prodidisset

B acerrime dolens, religionis tamen nomine ab accusatione publica reuocatus est: perfecitque ut ille (nō enim hoc ferre quisquam posset) de illa ecclesia pelleretur: & ne impunita res omnino esset, cepit consilium, ut adiunctis sibi amicis, hominem pugnis calcibusque concideret. At ille cum grauitur caderetur, clamabat, ut sibi ex autoritate Manichæi parceretur. Adam primū heroem peccauisse, & post peccatū fuisse sanctiorem. Talis est nanque apud vos opinio de Adam & Eua: lōga fabula est, sed ex ea attingam quod in præsentia satis est. Adam dicitis sic à parentibus suis genitum, abortiuus illis principibus tenebrarū, ut maximam partem lucis haberet in anima, & per exiguam gentis aduersa. Qui cum sancte viueret propter exuperantem copiam boni, commotam tamen in eo fuisse aduersam illam partem, ut ad concubitum declinaretur: ita enim lapsum esse atque peccasse, sed vixisse postea sanctiorem. Hic ego non tam de nequam homine conqueror, qui stupro nefario alienam famulam sub habitu electi & sancti viri ad tantum dedecus infamiāque perduxit. Non hoc vobis obiiçio. Fuerit hoc hominis perditissimi

C mi potius, quàm consuetudinis vestræ. Non enim tantum flagitium in vobis, sed in illo arguo. Illud tamen in omnibus vobis quemadmodum ferri & tolerari possit ignoro, quod cum animam partem dei esse dicatis, asseritis tamen etiam exiguo admixto malo, maiorem eius copiam vbertatemque superari. Quis enim cum hoc crediderit, & eum libido pulsauerit, non ad talem defensionem potius, quàm eius libidinis refrenationem compressionemque confugiat? Quid amplius dicā de moribus vestris? Dixi quæ ipse comperi, cum in ea essem ciuitate vbi ista commissa sunt. Romæ autem me absente quid actum sit, longum est explicare. Dicam tamen breui. Eo enim res erupit, ut occulta esse non posset absentibus: & ego quidem postea Romæ cum essem, omnia vera me audisse firmaui: quanuis tam familiaris & mihi probatus qui præsens erat, ad me rem pertulerat, ut omnino dubitare non possem. Nam quidam vester auditor, in illa memorabili abstinentia nihilo electis cedens, qui & liberaliter institutus esset, & vestram sectā copiose vellet & soleret* defendere, molestissime ferebat, quod ei vage pessimeque habitantium passimque viuentium electorum mores perditissimi sæpe disputanti obiiçiebantur. Cupiebat itaque si fieri pos-

set, omnes qui secundum illa præcepta vitam degere parati essent, congregare in domum suam, & suis sumptibus sustinere. Erat enim & non mediocris pecuniæ contemptor, & nō mediocriter pecuniosus. Quærebatur autem impediri tantos conatus suos episcoporum dissolutione, quibus adiuuantibus implere debebat. Interea autē† episcopus quidam homo planē, ut ipse expertus sum, rusticanus atque impolitus, sed nescio quomodo eai ipsa duritia seuerior in custodiēdis bonis moribus videbatur. Hunc diutissime desideratum & aliquando præsentem arripit iste, exponit homini voluntatem suam: laudat ille atque consentit, placet ut in domo eius prior ipse incipiat habitare. Quod vbi factum est, eo congregati sunt electi omnes qui Romæ esse potuerunt. Proposita est viuendi regula de Manichæi epistola, multis intolerabile visum est. Abscesserunt. Remanserunt tamen pudore non pauci. Cæpit ita viuere ut placuerat, & ut tanta præscribebat autoritas: cum interim auditor ille vehementer omnes ad omnia cogeret, neminem tamen ad id quod non prior ipse susceperat: interea rixæ inter electos oriebantur creberrimæ, obiiçiebantur ab invicem crimina, quæ ille omnia gemens audiebat, dabatque operam, ut seipsos in iurgando incautissime proderent. Prodebant nefanda & immania. Ibi cognitum est quales essent, qui tamen inter ceteros vim præceptorum illorum subeundam sibi putauerunt esse. Iam de ceteris quid suspicandum erat, aut quid potius iudicandum? Quid plura? Coacti aliquando murmurauerunt sustineri illa mandata non posse: Inde in seditionem. Agebat auditor causam suam complexione breuissima, aut illa omnia esse seruanda, aut illum qui talia sub tali conditione præcepisset, quæ nullus posset implere, stultissimum existimandum. Vicit tamen, non enim aliter poterat, vnius sententiæ effrenatissimus pluriū strepitus. Postea etiam ipse cessit episcopus, & cū magno dedecore aufugit. Huius sanē cibi præter regulam clanculo accepti, & sæpe inuenti ferebantur, cum ei de proprio sacculo diligenter occultato pecunia copiosa suppeteret. Hæc si falsa esse dicitis, nimis apertis & peruulgatis rebus obliuistis. Sed utinam hoc dicatis. Cum enim sint ista manifesta, & iis qui scire voluerint cognitu facillima, intelligitur quàm vera dicere soleant, qui hæc vera esse negauerint. Sed aliis defensionibus vtimini, quas ego nō improbo. Aut enim dicitis aliquos, qui vestra præcepta custodiant, nec eos aliorum eriminibus debere perfundi: aut non oportere omnino quæri quales sint homines, qui vestram sectā profitentur, sed qualis sit ipsa professio. Quorum ego vtrunque admisero, quāquam nec illos fidos mandatorum obseruatores demonstrare, nec ipsam hæresim à tot & tantis nugis atque sceleribus purgare possitis. Illud tamē à vobis magnopere requiram, cur maledictis insectemini Christianos catholici nominis, quorundam intuentes perditam vitā, cum de vestris hominibus haberi quæstionē, aut impudenter recusetis, aut impudentius nō recusetis†, velitisque intelligi in tanta vestra paucitate latere nescio quos, qui sua præcepta custodiāt, & in tanta catholice multitudinis non velitis?

SECVNDI LIBRI FINIS.

z iiii

* aliis, ventitabamur.

† odibile.

Flagitia eorū de Romæ deprehensa. Cap. XX.

* aliter.

† aliis, aut improdeter exculitis.

DIVI AVRE-
LII AVGVSTINI DE
GENESI CONTRA MA-
NICHAEOS LIBER
PRIMVS.

Quir hic
stylu demis-
serit. Cap. I.

SELIGERENT Manichæi,
quos deciperent, eligeremus &
nos verba quibus eis responde-
remus: cum vero illi & doctos
literis & indoctos errore suo p-
sequantur, & cum promittunt
veritatem à veritate conentur
auertere, non ornato politoque

sermone, sed rebus manifestis conuincenda est vanitas
eorum. Placuit enim mihi quorundam vere Christia-
norum sententia, qui cum sint eruditi liberalibus lite-
ris, tamen alios libros nostros, quos aduersus Mani-
chæos ædidimus cum legissent, viderunt eos ab impe-
ritioribus aut non aut difficile intelligi, & me beneuo-

Halentissime monuerunt, vt communem loquendi con-
suetudinem non defererem, si errores illos tam perni-
ciosos ab animis etiam imperitorum expellere cogita-
rem. Hunc enim sermonem vsitatum & simplicem e-
tiam docti intelligunt, illum autem indocti non intel-

1. Retracta.
cap. 10.

ligunt. Solent ergo Manichæi scripturas veteris testa-
mēti, quas nō nouerunt, vituperare, & ea vituperatione
infirmos & paruulos nostros, non inuenientes quo-
modo sibi respondeant, irridere atque decipere. Quia
nulla scriptura est, quæ non apud eos qui illā nō intel-
ligunt facile possit reprehendi. Sed ideo diuina proui-
dentia multos diuersi erroris hæreticos esse permittit,
vt cum insultant nobis, & interrogant nos ea quæ ne-
scimus vel sic excutiamus pigritiam, & diuinas scriptu-
ras nosse cupiamus. Propterea & Apostolus dicit: Opor-
tet hæreses esse, vt probati manifesti fiant inter vos. Ij
enim deo probati sunt, qui bene possunt docere, sed ma-
nifesti hominibus esse non possunt, nisi cum docent.

1. Cor. 11.

Docere autem nolunt nisi eos qui doceri quærunt. Sed
multi ad quæredum pigri sunt, nisi per molestias & in-
sultationes hæreticorum quasi de somno excitentur, &
de imperitia sua erubescant sibi, & de illa imperitia pe-
riclitari se sentiant. Qui homines si bonæ sunt fidei,
non credunt hæreticis, sed quid eis respondeant dilige-
ter inquirunt. Nec eos deserit deus vt petentes accipiat
& quærentes inueniant, & pulsantibus aperiatur. Qui
autem desperant se posse in catholica disciplina inue-
nire quod quærunt, atteruntur erroribus, & si perseveran-
ter inquirunt, ad ipsos fontes à quibus aberrauerāt post
magnos labores fatigati atque sitientes & penè mor-
tui reuertuntur.

Math. 7.

Stulte quæri
quare de cō
diderit mun-
dum. Ca. 11.
Li. 11. de Ci-
uitate dei.
cap. 4.

Primum ergo librum veteris te-
stamenti, qui inscribitur Genesis, sic solent Manichæi
reprehendere. Quod scriptum est, In principio fecit
deus cælum & terram: Quærunt in quo principio, &
dicunt, si in principio aliquo temporis fecit deus cælū
& terram, quid agebat antequam faceret cælum & ter-
ram: Et quid ei subito placuit facere, quod nunquā an-
tea fecerat per tempora æterna: His respondemus, deum
in principio fecisse cælum & terram, non in principio
temporis, sed in Christo, cum verbum esset apud pa-
trem, per quod facta & in quo facta sunt omnia. Do-
minus enim noster Iesus Christus cum eum Iudæi in-
terrogassent quis esset: respondit, Principium quod &

Ioan. 1.

Ioan. 8.

loquor vobis. Sed & si in principio temporis deum fe-
cisse cælum & terram credamus, debemus vtique in-
telligere, quod ante principium temporis non erat tē-
pus. Deus enim fecit & tempora. Et ideo antequam
faceret tempora, non erant tempora. Non ergo pos-
sumus dicere fuisse aliquod tempus quando deus non-
dum aliquid fecerat. Quomodo enim erat tēpus quod
deus non fecerat, cum omnium temporum ipse sit fa-
bricator: Et si tempus cum cælo & terra esse cœpit, nō
potest inueniri tempus, quo deus nondum fecerat cæl-
um & terram. Cum autē dicitur, quid ei placuit subi-
to: sic dicitur, quasi aliqua tempora transierint quib-
us deus nihil operatus est. Non enim transire poterat
tempus quod nondum fecerat deus, quia non potest es-
se operator temporum, nisi qui est ante tempora. Cer-
te & ipsi Manichæi legunt Apostolum Paulum, & lau-
dant & honorant: & eius epistolas male interpretan-
do multos decipiunt. Dicant ergo nobis quid dixe-
rit Apostolus Paulus, Agnitionem veritatis, quæ est se-
cundum pietatem dei in spem vitæ æternæ, quam pro-
misit non mendax deus ante tempora æterna. Aeter-
na enim tempora quid ante se habere potuerunt? Hoc
ergo cogantur exponere, vt intelligant se non intelli-
gere, cum temere volunt reprehendere, quod diligen-
ter quærere debuerunt. Si autem non dicunt, quid pla-
cuit deo subito facere cælum & terram, sed tollunt in-
de, subito, & hoc tantum dicunt, quid placuit deo fa-
cere cælum & terram: Non enim coæuum deo mun-
dum istum dicimus, quia non eius æternitatis est hic
mundus, cuius eternitatis est deus: mundum quippe fe-
cit deus, & sic cum ipsa creatura quam deus fecit, tem-
pora esse cœperunt. Et ideo dicuntur tempora æterna,
non tamen sic sunt æterna tempora quomodo æternus
est deus, quia deus est ante tempora, qui fabricator est
temporum. Sicut omnia quæ fecit deus bona sunt val-
de, sed non sic bona sunt, quomodo bonus est deus qui
illa fecit, hæc autem facta sunt. Nec ea genuit de seip-
so, vt hoc essent quod ipse est: sed ea fecit de nihilo, vt
non essent equalia, nec ei à quo facta sunt, nec filio eius
per quem facta sunt. Iustus est enim. Si ergo isti dixe-
rint, quid placuit deo facere cælum & terram: respon-
dendum est eis, vt prius discant vim voluntatis huma-
næ qui voluntatem dei nosse desyderant. Causas enim
voluntatis dei scire quærunt, cum voluntas dei omniū,
quæ sunt ipsa sit causa. Si enim habet causam voluntas
dei, est aliquid quod antecedit voluntatem dei, quod
nefas est credere. Qui ergo dicit, quare fecit deus cæl-
um & terram: respondendum est ei, quia voluit. Vo-
luntas enim dei causa est cœli & terræ, & ideo maior
est voluntas dei, quàm cælum & terra. Qui autem di-
cit, quare voluit facere cælum & terram: maius aliquid
quærit, quàm est voluntas dei, nihil autem maius in-
ueniri potest. Compescat ergo se humana temeritas, &
id quod non est non quærat, ne id quod est non inue-
niat. Et si voluntatem dei nosse quisquam desyderat,
fiat amicus deo. Quia si voluntatem hominis nosse vel-
let cuius amicus non esset, omnes eius impudentiam ac
stultitiam deriderent: Non autem quisquam efficitur
amicus dei nisi purgatissimis moribus, & illo fine præ-
cepti de quo Apostolus dicit, Finis autem præcepti est
charitas de corde puro & conscientia bona & fide non
ficta. Quod isti si haberent, non essent hæretici.

Ad Titum. 1

L

Quo æterna
tempora &
quæ de crea-
uit bona di-
citur.

M

Dei voluntas
oīm causa.

1. Tim. 4.

Tenebræ su-
per abyssum
Cap. III.

Quod autem sequitur in libro Geneleos, Terra
erat inuisibilis & incomposita: sic reprehendunt Ma-
nichæi vt dicant. Quomodo fecit deus in principio
cælum

A cœlum & terram, si iam terra erat inuisibilis & incomposita: Ita cum volunt scripturas diuinas prius vituperare quam nosse, etiam res apertissimas non intelligunt. Quid enim manifestius dici potuit, quam hoc dictum est, In principio fecit deus cœlum & terram, terra autem erat inuisibilis & incomposita, id est, in principio fecit deus cœlum & terram, terra autem ipsa quam fecit deus inuisibilis erat & incomposita: antequam deus omnium rerum formas locis & sedibus suis ordinata distinctione disporeret: antequam diceret, fiat lux, & fiat firmamentum, & congregentur aquæ & appareat arida: & cætera quæ in eodem libro sic exponuntur per ordinem, quemadmodum possint ea paruuli capere?

Quæ omnia continent tam magna mysteria, ut quisquis ea didicerit, omnium hæreticorum vanitatem, vel doleat, quia homines sunt: vel derideat, quia superbi sunt. Sequitur in eodem libro, Et tenebræ erant super abyssum. Quod Manichæi reprehendunt dicentes, In tenebris ergo erat deus antequam faceret lucem? Vere ipsi sunt in tenebris ignorantia, & ideo non intelligunt lucem, in qua deus erat antequam faceret istam lucem.

B Non enim norunt isti lucem, nisi quam carneis oculis vident. Et ideo istum solem, quem pariter non solum cum bestiis maioribus, sed etiam cum muscis & vermiculis cernimus, illi sic colunt, ut particulam dicant esse lucis illius in qua habitat deus. Sed nos intelligamus aliam lucem esse, in qua deus habitat, unde est illud lumen de quo in Euangelio legitur, Erat lumen verum, quod illuminat hominem omnem venientem in hunc mundum. Nam solis istius lumen non illuminat omnem hominem, sed corpus hominis & mortales oculos, in quibus nos vincunt aquilarum oculi, qui solem istum multo melius, quam nos dicuntur aspicere. Illud autem lumen non irrationabilium animalium oculos pascit, sed pura corda eorum qui deo credunt, & ab amore visibilium rerum & temporalium se ad eius præcepta seruanda conuertunt. Quod omnes homines possunt si velint, quia illud lumen omnem hominem illuminat venientem in hunc mundum. Ergo tenebræ erant super abyssum antequam lux ista fieret, De qua consequenter hoc loco dicitur: Et dixit deus, Fiat lux: Quia ubi lux non est, tenebræ sunt, non quia aliquid sunt tenebræ, sed ipsa lucis absentia tenebræ dicuntur. Sicut silentium non aliqua res est, sed ubi sonus non est, silentium dicitur. Et nuditas aliqua res non est, sed in corpore ubi tegumentum non est, nuditas dicitur. Et inanitas non est aliquid, sed locus ubi corpus non est, inanitas dicitur. Sic tenebræ non aliquid sunt, sed ubi lux non est, tenebræ dicuntur. Hoc ideo dicimus, quia solent dicere, Unde erant ipsæ tenebræ super abyssum, antequam faceret deus lucem?

Quis illas fecerat vel genuerat, Aut si nemo fecerat vel genuerat eas, æternæ erant tenebræ, quasi aliquid sint tenebræ. Sed ut dictum est, lucis absentia hoc nomen accepit. Sed quia ipsi fabulis suis decepti crediderunt esse gentem tenebrarum, in qua & corpora & formas & animas in illis corporibus fuisse arbitrantur, ideo putant quod tenebræ aliquid sint: & non intelligunt non sentiri tenebras, nisi quando non videmus, sicut non sentitur silentium, nisi quando non audimus. Sicut autem isti dicunt, gentem tenebrarum contra lucem dei pugnassee, sic potest & alius similiter vanus dicere, gentem silentiorum contra vocem dei pugnassee. Sed illas vanitates modo non suscepimus refelle-

Tomus primus.

re atque convincere. Nunc enim ea quæ reprehendunt in veteri testamento, statuimus defendere quantum vires dominus præstare dignatur, & in eis ostendere contra veritatem dei nihil valere hominum cecitatem.

Quod autem scriptum est: Et spiritus dei superferebatur super aquam: sic solent Manichæi reprehendere, ut dicant: Aqua ergo erat habitaculum spiritus dei, & ipsa continebat spiritum dei: Totum ergo conantur peruersa mente pervertere, & excacantur malitia sua. Cum enim dicimus: Sol superfertur super terram, nunquid intelligi volumus, quod in terra habitat sol, & terra solem contineat? Et tamen non sic spiritus dei superferebatur super aquam, sicut superfertur sol super terram, sed alio modo quem pauci intelligunt. Non enim per spatia locorum superferebatur aqua ille spiritus, sicut sol terræ superfertur: sed per potentiam inuisibilis sublimitatis suæ. Dicant autem nobis isti, quomodo iis rebus, quæ fabricandæ sunt superfereatur voluntas fabri? Quod si hæc humana & quotidiana non comprehendunt, timeant deum, & simplici corde quod non intelligunt quærant, ne cum volunt verbis sacrilegis concidere veritatem quam videre non possunt, redeat illis securis in crura. Nam illa concidi non potest, quæ incommutabilis manet, sed quæcunque plagæ in illam emissæ fuerint repercutiuntur, & maiore ictu redeunt in eos, qui cadere audent quod credere deberent, ut intelligere mererentur. Deinde quærunt, & insultando interrogant: Unde erat ipsa aqua super quam ferebatur spiritus dei? Nunquid enim superius scriptum est, quod deus aquam fecerit? Hoc si pie quæreretur, inuenirent quemadmodum intelligendum esset. Non enim aqua sic appellata est hoc loco, ut hæc à nobis intelligatur, quam videre iam possumus & tangere: quomodo nec terra quæ incomposita & inuisibilis dicta est, talis erat qualis ista, quæ iam videri & tractari potest. Sed illud quod dictum est: In principio fecit deus cœlum & terram, cœli & terræ nomine vniuersa creatura significata est, quam fecit & condidit deus. Ideo autem nominibus visibiliū rerum hæc appellata sunt, propter paruulorum infirmitatem, qui minus idonei sunt inuisibilia comprehendere. Prima ergo materia facta est confusa & informis, unde omnia fierent quæ distincta atque formata sunt, quod credo à Græcis chaos appellari. Sic enim & alio loco legimus dictum in laudibus dei: Qui fecisti mundum de materia informi. Quod aliqui codices habent de materia inuisa. Et ideo deus rectissime creditur omnia de nihilo fecisse, quia etiam si omnia formata de ista materia facta sunt, hæc ipsa tamen materia de omnino nihilo facta est. Non enim debemus esse similes istis, qui omnipotentem deum non credunt aliquid de nihilo facere potuisse, cum cōsiderant fabros & quoslibet opifices non posse aliquid fabricare, nisi habuerint unde fabricent. Et ligna enim adiuuant fabrum, & argentum argentarium adiuuat, & aurum aurificem, & terra figulum ut possit perficere opera sua. Si enim non adiuuentur ea materia unde aliquid faciunt, nihil possunt facere, cum materiam ipsam ipsi non faciant. Non enim faber lignum facit, sed de ligno facit aliquid. Sic & cæteri omnes huiusmodi opifices. Omnipotens autem deus nulla re adiuuandus erat, quæ ipse non fecerat, ut quod volebat, efficeret. Si enim ad eas res, quas facere volebat, adiuuabat eum aliqua res, quam ipse non fecerat, non erat omnipotens, quod sacrilegum est credere. Informis ergo illa materia quam de nihilo deus fecit, appellata est primo cœlum

& terra

Quo ferebatur
spiritus, &
de chaos.
Cap. V.

2. sen. dist. 12.
ca. secundum
hanc.

2. sen. dist. 12.
ca. secundum
hanc.

Χαος.

Chaos ex nihilo, & ex
hoc omnia.
Cap. VI.

Informis
materia va-
riis nobis
designata.
Cap. VII.

Ioan. 1.

1. Retracta.
cap. 10.

Libertus arb.

Quod tene-
bræ nihil sint
C. III. C
2. sen. dist. 12.
ca. secundum
hanc.

G & terra, & dictum est: In principio fecit deus cœlum & terram: non quia iam hoc erat, sed quia hoc esse poterat. Nam & cœlū scribitur postea factū. Quemadmodum si semen arboris cōsiderātes dicamus ibi esse radices & robur & ramos & fructus & folia, nō quia iam sunt, sed quia inde futura sunt. Sic dictum est, In principio fecit deus cœlum & terram, quasi semen cœli & terræ, cum in confuso adhuc esset cœli & terræ materia. Sed quia certum erat inde futurum esse cœlū & terram, iā & ipsa materia cœlū & terra appellata est. Isto genere locutionis etiam dominus loquitur cum dicit: Iam non dicam vos seruos, quia seruus nescit quid faciat dominus eius. Vos autem dixi amicos, quia omnia quæcūq; audiui à patre meo nota feci vobis: non quia iam factū erat, sed quia certissime futurum erat. Nam post paululū dicit illis: Adhuc multa habeo vobis dicere, sed nō potestis portare modo. Vt quid ergo dixerat: Omnia quæ audiui à patre meo nota feci vobis: nisi quia se sciebat hoc esse facturum? Sic etiam cœlum & terra potuit dici materia vnde nondum erat factū cœlum & terra, sed tamen non erat aliunde faciendum.

H Innumerabiles tales locutiōes in scripturis diuinis inueniuntur. Sicut in consuetudine sermonis nostri, cum id quod certissime speramus futurum, dicimus, iam factum puta. Hanc autem adhuc informem materiam, etiam terram inuisibilem atque incompositam voluit appellare, quia inter omnia elementa mundi terra videtur minus speciosa quā cætera. Inuisibilem autem dixit propter obscuritatem: & incompositam propter informitatem. Eandem ipsam materiam etiam aquā appellauit, super quam ferebatur spiritus dei, sicut superfertur rebus fabricandis voluntas artificis. Quod etiam paucorum intelligentia potest attingere, humanis tamen verbis nescio vtrū vel à paucis hominibus possit exponi. Propterea vero non absurde etiam aqua dicta est ista materia, quæ omnia quæ in terra nascuntur, siue animalia, siue arbores vel herbæ, & si qua similia, ab humore incipiunt formari atque nutriri. Hæc ergo omnia, siue cœlum & terra, siue terra inuisibilis & incomposita, & abyssus cum tenebris, siue aqua super quā spiritus ferebatur, nomina sunt informis materiæ: vt res ignota notis vocabulis insinuetur imperitiōibus, & non vno vocabulo, sed multis: ne si vnum esset, hoc putaretur esse quod consueuerant homines in illo vocabulo intelligere. Dictum est ergo cœlū & terra, quia inde futurum erat cœlum & terra. Dicta est terra inuisibilis & incomposita & tenebræ super abyssum: quia informis erat, & nulla specie certi aut tractari poterat, etiam si esset homo qui videret atq; tractaret. Dicta est aqua, quia facilis & ductilis subiacebat operanti, vt de illa omnia formarentur. Sed sub his omnibus nominib⁹ materia erat inuisa & informis, de qua deus condidit mundum. Et dixit deus: Fiat lux, & facta est lux. Hoc non solent reprehendere Manichæi, sed illud quod sequitur: Et vidit deus lucem quia bona est. Dicunt enim: Ergo non nouerat deus lucem, aut nō nouerat bonam. Miseri homines, quibus displicet, quod deo placuerunt opera sua, cum videant etiam hominem artificem, verbi gratia, lignarium fabrum, quantum in cōparatione sapientiæ & potentiæ dei penē nullus sit, tamen tandiu lignum cadere atque tractare dolando, asciando, planando, vel tornando atq; poliando quousq; ad artis regulas perducatur quantum potest, & placeat artifici suo. Nunquid ergo quia placet ei quod fecit, ideo non nouerat bonum? Prorsus nouerat intus

in animo, vbi ars ipsa pulchrior est, quā illa quæ arte fabricantur. Sed quod videt artifex intus in arte, hoc foris probat in opere, & hoc est perfectum quod artifici suo placet. Vidit ergo deus lucem, quia bona est: quibus verbis non ostenditur eluxisse deo insolitum bonū, sed placuisse perfectum. Quod si dictum esset, miratus est deus lucem, quia bona est, quantum clamarent: quantum litigaret? Admiratio enim reuera de rebus insperatis nasci solet, & tamen legunt isti & laudant dominum nostrum Iesum Christum in Euangelio admiratum esse fidem credentium. Quis autem in illis fecerat ipsam fidem, nisi ipse qui eam mirabatur? Quod si & alius eam fecisset, vt quid miraretur qui præsciens erat? Si soluunt Manichæi quæstionem istam, videant quia & illa solui potest. Si autem non soluunt, quid ista reprehendunt quæ ad se nolūt pertinere, cum illa quæ ad se pertinere dicunt, non nouerint? Quod enim mirabatur dominus noster, nobis mirandū esse significat, quibus adhuc est opus sic moneri. Omnes ergo tales motus eius non perturbati animi sunt signa, sed docentis magistri. Sic sunt & verba veteris testamenti, quæ non deum infirmum docent, sed nostræ infirmitati blandiuntur. Nihil enim de deo digne dici potest. Nobis tamen vt nutriatur fides, & ad ea perueniamus, quæ nullo humano sermone dici possunt, ea dicuntur quæ capere possumus. Et diuisit deus inter lucem & tenebras, & vocauit deus diem lucē, & tenebras vocauit noctem. Hic non dictum est, fecit deus tenebras, quia tenebræ sicut superius dictū est, lucis absentia est. Distinctio tamen facta est inter lucem & tenebras, quemadmodum nos clamando vocem facimus, silentiū autem non sonādo facimus, quia cessatio vocis silentium est. Distinguiamus tamen sensu quodam inter vocē & silentiū, & illud vocamus vocem, illud silentium. Quemadmodum ergo recte dicimur facere silentiū, sic recte multis diuinarum scripturarū locis deus dicitur facere tenebras, quia lucem quibus vult temporibus & locis, vel non donat, vel detrahit. Hoc autē totū ad intellectum nostrum dictum est. Qua enim lingua vocauit deus diem lucē & tenebras noctem: vtrū Hebrea, an Græca, an Latina, an aliqua alia? Et sic omnia, quæ vocauit quærī potest qua lingua vocauerit. Sed apud deū purus intellectus est, sine strepitu & diuersitate linguarum. Vocauit autē dictū est, vocari fecit quia sic distincta omnia & ordinauit, vt & discerni possent & nomina accipere. Sed postea suo loco requiremus, vtrū vere sic est accipiendum, quia vocauit deus: quoniam quantum accedimus in scripturis & in eis assuescimus, tantum nobis locutiones earum innotescunt. Sic enim dicimus, Ille paterfamilias ædificauit domum istā, id est, ædificari fecit, & multa talia per omnes libros diuinarum scripturarum inueniuntur. Et factum est vespere, & factum est mane dies vnus. Et hic calumniantur Manichæi, dum putant ita dictum esse, quasi à vespere dies cœperit. Nō intelligūt operationē illam qua lux facta est, & diuisum est inter lucē & tenebras, & vocata est lux dies, & tenebræ nox. Hæc ergo totam operationem non intelligunt ad diem pertinere: post hanc autem operatiōem tanquam finito die facta est vespere. Sed quia etiam nox ad diem suum pertinet, non dicitur transisse dies vnus nisi etiam nocte transacta cum factum est mane: sic deinceps reliqui dies computantur à mane vsq; in mane. Nūc enim cū factū est mane, & transactus est vnus dies, incipit operatio quæ sequitur ab ipso mane quod iam factū est: & post ipsam operationem

li. i. de Trinitate. ca. 12.

Ioan. 15.

Ioan. 16.

2. sen. dist. 12. e. secundū hanc

Deus petro pū probat aut miratur. Cap. VIII.

Math. 2.

L

Tenebræ quō factæ. Cap. IX.

Esa. 45.

M

Mane & vespere quid. Cap. X. Iul. Et facta est vespere.

A operationem sit vespera, deinde mane, & transit altera dies: atque ita deinceps ceteri dies trāseunt. Et dixit deus: Fiat firmamentū in medio aquarū, & sit diuisio inter aquam & aquam: & sic factum est. Et fecit deus firmamentum, & diuisit deus inter aquam, quæ est super firmamentum & inter aquam quæ est sub firmamento, & vocauit deus firmamentum cælum, & vidit deus quia bonum est. Hæc non memini Manichæos reprehendere solere, tamen quod diuisæ sunt aquæ ut aliæ essent super firmamentum, & aliæ sub firmamento, quoniam materiam illam dicebamus nomine aquæ appellatam, credo sub firmamento cæli materiam corporalem rerum visibilibus ab illa incorporali rerum inuisibilibus fuisse discretam. Cum enim cælū sit corpus pulcherrimum omnis inuisibilis creatura excedit etiā p. l. chritudinem cæli: & ideo fortasse super cælum esse dicuntur aquæ inuisibiles, quæ a paucis intelliguntur non locorū sedibus, sed dignitate naturæ superare cælum: quanquam de hac re nihil temere affirmandum est. Obscura est enim & remota a sensibus hominum. Sed quoquo modo se habeat, antequā intelligatur credenda est. Et facta est vespera, & factum est mane dies secundus. Iam omnia hæc quæ repetūtur, sicut superius intelligenda atque tractanda sunt. Et dixit deus: Cōgregetur aqua quæ est sub cælo in cōgregationem vnā & appareat arida, & sic factum est. Et congregata est aqua quæ erat sub cælo in congregationē vnā, & apparuit arida. Et vocauit deus aridam, terram: & congregationem aquæ, vocauit mare. Et vidit deus quia bonū est. In isto loco Manichæi dicunt, Si totum aquis plenū erat, quomodo poterant aquæ congregari in vnum? Sed iam superius dictum est, nomine aquarum materiā illam appellatā, super quam ferebatur spiritus dei, unde erat deus omnia formaturus. Nunc vero cum dicitur: Congregetur aqua quæ est sub cælo in cōgregationem vnā: hoc dicitur ut illa materia corporalis formetur in eam speciem, quam habent aquæ istæ visibiles. Ipsa enim congregatio in vnum, ipsa est aquarum istarum formatio quas videmus & tangimus. Omnis enim forma ad vnitatis regulam cogitur. Et quod dicitur: Appareat arida, quid aliud dici intelligendum est, nisi ut illa materia accipiat visibilem formam quam nunc habet terra ista, quam videmus & tangimus? Superius ergo

B aquæ in vniū Caput. XII. Gen. 1.

C quod nominabatur terra inuisibilis & incōposita, materiæ confusio & obscuritas nominabatur: & quod nominabatur aqua super quam ferebatur spiritus dei, eadem rursus materia nominabatur. Nunc vero aqua ista & terra formatur ex illa materia quæ ipsis nominibus appellabatur, antequā formas istas quas nunc videmus acciperet. Sanē dicitur, in Hebræa locutione omnem aquarum congregationem, siue falsarum siue dulcium, mare appellari. Et dixit deus: Germinet terra herbam pabuli, ferentem semen secundum suum genus & similitudinem, & lignum fructiferum faciēs fructum, cuius semen sit in se secundum suam similitudinem. Et sic est factum. Et eiecit terra herbam pabuli, ferentem semen secundum suum genus, & lignum fructiferū faciēs fructum, cuius semen in se secundum suam similitudinem, secundum suum genus super terram. Et vidit deus quia bonum est, & facta est vespera, & factum est mane dies tertius. Hic solent dicere, Si deus iussit nasci de terra herbam pabuli, & lignum fructiferum, quis iussit nasci tantas herbas vel spinosas vel venenosas, quæ ad pabulum non proficiunt, & tam multa ligna quæ nullum fructū ferunt? Quibus sic responden-

dum est, ut nulla indignis aperiantur mysteria, neque ostendatur in qua figura futurorum ista sic dicta sint. Ergo dicendum est quod per peccatum hominis terra maledicta sit, ut spinas pareret: non ut ipsa spinas sentiret, quæ sine sensu est, sed ut peccati humani crimen semper hominibus ante oculos poneret, quo admonerentur aliquando auerti à peccatis & ad dei præcepta cōverti. Herba autem venenosa ad pœnam, vel ad exercitationem mortaliū creata sunt: & hoc totum propter peccatum, quia mortales post peccatū facti sumus. Per infructuosas vero arbores insultatur hominibus, ut intelligant quā sit erubescendum sine fructu bonorū operum esse in agro dei, hoc est in ecclesia: & timeant ne deserat eos deus, quia & ipsi in agris suis infructuosas arbores deserunt, nec aliquam culturā eis adhibent. Ante peccatum ergo hominis non est scriptum quod terra aliud protulerit nisi herbam pabuli & ligna fructuosa. Post peccatum autē videmus multa horrida & infructuosa de terra nasci, credo propter eam causam quam diximus. Sic enim dicitur ad primum hominē posteaquam peccauit: Maledicta erit terra tibi in omnibus operibus tuis. In tristitia & gemitu edes ex ea omnibus diebus vitæ tuæ. Spinæ & tribulos eiciet tibi, & edes pabulum agri tui. In sudore vultus tui edes panem tuum, donec reuertaris in terrā de qua sumptus es: quia terra es, & in terram ibis. Et dixit deus: Fiant sydera in firmamento cæli, sic ut luceant super terram, & diuidant inter diem & noctem, & sint in signa & in tempora & in dies & in annos, & sint in splendorem in firmamento cæli sic ut luceant super terram. Et factū est ita. Et fecit deus duo luminaria, maius & minus. Luminare maius in inchoationem diei, & luminare minus in inchoationem noctis, & stellas. Et posuit illas deus in firmamento cæli, sic ut luceant super terram, & præsent diem & nocti, & diuidant inter diem & noctē. Et vidit deus quia bonum est. Et facta est vespera, & factum est mane dies quartus. Hic primo quærent, quomodo quarto die facta sint sydera, id est, sol & luna & stellæ. Tres enim dies superiores quomodo esse sine sole potuerunt, cum videamus nunc solis ortu & occasu diem transigi, noctem vero nobis fieri solis absentia, cū ab alia parte mundi ad Orientem redit: Quibus respondemus, potuisse fieri, ut tres superiores dies singuli per tantam moram temporis computarentur, per quā tam moram circumit sol ex quo procedit ab Oriente, quousque rursus ad Orientem reuertitur. Hanc enim moram & longitudinem temporis possent sentire homines etiam si in speluncis habitaret, ubi Orientē & Occidentem solem videre non possent. Atque ita sentitur potuisse istam moram fieri etiam sine sole antequā sol factus esset, atque ipsam moram in illo triduo per dies singulos cōputatam. Hoc ergo responderemus, nisi vos reuocaret quod ibi dicitur: Et facta est vespera, & factū est mane, quod nunc sine solis cursu videmus fieri non posse. Restat ergo ut intelligamus, in ipsa quidē mora temporis ipsas distinctiones operum sic appellatas, vesperam propter transactionem consummati operis, & mane propter inchoationem futuri operis, de similitudine scilicet humanorum operum, quia pleraque à mane incipiunt & ad vesperam desinunt. Habent enim consuetudinem diuinæ scripturæ de rebus humanis ad diuinas res, verba transferre. Deinde quærent ut quid dictum sit de syderibus: Et sint in signa & in tempora. Nūquid enim tres illi dies sine temporibus esse potuerunt, aut ad temporis spatia non pertinent? Sed in signa & tempora

D
Allegoria
cæli myste-
rium.
† pœnas.

Gen. 2.

E

Dierum & e-
noctium di-
stinctio.
Cap. XIII.
Gen. 1.

† sequitur.

In frugi fera
& noxia
quare gignit
tellus.
Cap. XIII.
Gen. 1.

† aliis, sic in
similitudine

G tempora dictum est, ut per hæc sydera tempora distinguantur, & ab hominibus dignoscantur: quia si currant tempora, & nullis distinguantur articulis, qui articuli per syderum cursu notantur, possunt quidem currere tempora atque præterire, sed intelligi & discerni ab hominibus non possunt. Sicut horæ quando nubilus dies est transeunt quidem, & sua spatia peragunt, sed distinguuntur à nobis & notari non possunt. Quod autem dictum est: Et fecit deus duo luminaria, luminare maius in inchoationem diei, & luminare minus in inchoationem noctis: pro eo dictum est ac si diceretur, in principatum diei & in principatum noctis. Non enim sol tantummodo inchoat diem, & non etiā peragit & finit: luna vero aliquando media nocte vel in fine noctis ad nos procedit. Si ergo illæ noctes quibus hoc facit non ab ista inchoatur, quomodo in inchoationem noctis facta est? Si autem per inchoationem principium intelligas, & per principium principatum, manifestum est, quia per diem sol principatū tenet, luna vero per noctem, quia et si cætera sydera tunc apparent, illa tamen suo fulgore superat omnia, & ideo princeps eorum rectissime dicitur. Quod autem dictum est: Et diuidant inter diem & noctem: potest hæc fieri calumnia, ut dicatur, quomodo iam deus diuiserat superius inter diem & noctem, si hoc quarto die sydera faciūt? Sic igitur hic dictum est, diuidant inter diem & noctem, tanquam si diceretur, sic inter se diem diuidant & noctem, ut soli dies detur, nox autem lunæ & syderibus cæteris. Quæ duo iam diuisa erant, sed nondum inter sydera, ut iam certum esset de syderum numero, quid per diem, & quid per noctem appareret hominibus. Et dixit deus: Eiciant aquæ reptilia animarum viuarum, & volatilia volantia super terram sub firmamento cæli: & sic est factum. Et fecit deus cetos magnos, & omnem animā animalium & reptantium quæ eiecerunt aquæ, & omne genus volatile pennatum secundum vniuersi cuiusque genus. Et vidit deus quia bona sunt, & benedixit illa deus dicens: Crescite & multiplicamini & replete aquas maris, & volatilia multiplicentur super terram. Et facta est vespéra, & factū est mane dies quintus. Hic solent reprehendere, querentes vel potius calumniātes, quare animalia non solum ea quæ in aquis viuunt, sed etiam ea quæ in aëre volitant, & omnia pennata de aquis nata scriptum sit: Sed sciant omnes quos hæc mouent, istum aërem nubilosum & humidum, in quo aues volant, à doctissimis hominibus qui hæc diligenter inquirunt, cum aquis solere deputari. Concreuit enim & crassus efficitur exhalationibus & quasi vaporibus maris & terræ, & de ipso humore pinguescit quodammodo ut volatus auium portare possit. Ideo per noctes serenas etiam rorat, cuius roris guttæ mane in herbis inueniuntur. Nam mons ille Macedoniæ qui Olympus vocatur, tantæ altitudinis esse dicitur, ut in eius cacumine nec ventus sentiatur, nec nubes se colligat, quia excedit altitudine sua totum istum aërem humidum, in quo aues volant, & ideo nec aues ibi volare asseuerantur. Quod ab eis perceptum dicitur, qui per singulos annos solebant, nescio quorum sacrificiorū causa, memorati montis cacumen scandere, & aliquas notas in puluere scribere, quas alio anno integras inueniebant. Quod fieri non posset si ventum aut pluuiam locus ille pateretur. Deinde quia tenuitas aëris illius qui ibi est, non eos inspirabat, durare ibi non poterant, nisi spongas humectas naribus applicarent, unde crassiorem & cōsuetum spiritum ducerent. Hi ergo indicauerunt se etiam nul-

lam auem in eo loco aliquando vidisse. Non itaq; immerito non solum pisces & cætera quæ in aquis sunt animalia, sed etiam aues de aquis natas esse, fidelissima scriptura commemorat, quia per istum aërem volare possunt, qui de maris & terræ humoribus surgit.

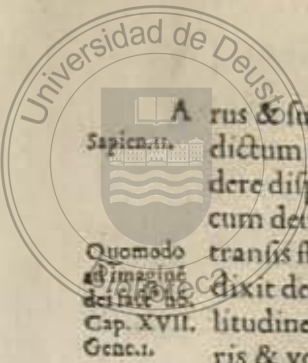
Et dixit deus: Eiciat terra animam viuam secundum vnumquodque genus quadrupedum & serpentium & bestiarum terræ, & sic est factum. Et fecit deus bestias terræ secundum genus, & pecora secundum genus, & omnia reptantia terræ secundum genus. Et vidit deus quia bona sunt. Solent etiam Manichæi mouere questionem ut dicant: Quid opus erat ut tam multa animalia deus faceret, siue in aquis siue in terra quæ hominibus non sunt necessaria? Multa etiam pernicioosa sunt & timenda. Sed cum ista dicunt, non intelligunt quemadmodum omnia pulchra sunt conditori & artifice suo, qui omnibus vitur ad gubernationē vniuersitatis, cui summa lege dominatur. Si enim in alicuius opificis officinam imperitus intrauerit, videt ibi multa instrumenta quorum causas ignorat, & si multum est insipiens, superflua putat. Iam vero si in fornacē incautus ceciderit, aut ferramento aliquo acuto, cum id male tractat seipsum vulnerauerit, etiam pernicioosa & noxia existimat ibi esse multa. Quorū tamen vsum quoniam nouit artifex, insipientiam eius irridet, & verba inepta non curans, officinam suam constanter exercet. Et tamē tam stulti sunt homines ut apud artificem hominem non audeant vituperare quæ ignorāt, sed cum ea viderint credunt esse necessaria, & propter vsum aliquos instituta: in hoc autem mundo cuius conditor & administrator prædicatur deus, audent multa reprehendere quorum causas non vident, & in operibus atq; instrumentis omnipotentis artificis volunt se videri scire quod nesciunt. Ego vero fateor me nescire mures & ranæ quare creata sint, aut muscæ aut vermiculi, video tamen omnia in suo genere pulchra esse, quanuis propter peccata nostra multa nobis videantur aduersa. Nō enim animalis alicuius corpus & membra consydero, ubi non mensuras & numeros & ordinem inueniā ad vnitatem concordie pertinere. Quæ omnia vnde veniant non intelligo, nisi à summa mensura & numero & ordine, quæ in ipsa dei sublimitate incommutabili atque æterna consistunt. Quod si cogitarent isti loquacissimi & ineptissimi, non nobis tedium facerent, sed ipsi consyderando omnes pulchritudines & summas & infimas, deum artificem vbique laudarent: & quoniā nusquam offenditur ratio, sicubi forte sensus carnalis offēditur, non rerum ipsarum vitio, sed nostræ mortalitatis meritis imputaret. Et certe omnia animalia aut vtilia nobis sunt aut pernicioosa aut superflua. Aduersus vtilia non habent quid dicāt. De pernicioso autem vel punimur vel exercemur vel terremur, ut nō vitam istā multis periculis & laboribus subditam, sed aliam meliorem ubi securitas summa est diligamus & desyderemus, & eam nobis pietatis meritis comparemus. De superfluis vero quid nobis est querere? Si tibi displicet quod non profunt, placeat quod non obsunt, quia et si domui nostræ non sunt necessaria, eis tamen completur huius vniuersitatis integritas, quæ multo maior est quā domus nostra & multo melior. Hæc enim multo melius administrat deus, quā vnusquisq; nostrum domum suam. Vsurpa ergo vtilia, caue pernicioosa, relinque superflua. In omnibus tamen cum mensuras & numeros & ordinem vides, artificem quere. Nec alium inuenies nisi ubi summa mensura & summus numerus &

2. sen. dist.
14. c. quia
ergo.

Aerē crassū
aquæ noie
designari.
Caput. XV.
Gen. 1.

Olympi
altitudo.

Pernicioſa
animantia
quæ creata.
Cap. XVI.
Gen. 1.

Arus & summus ordo est, id est deum, de quo verissime dictum est, quod omnia in mensura & numero & pondere disposuerit. Sic fortasse vberiore capies fructu, cum deum laudas in humilitate formicæ, quam cum transis fluuium in alicuius iumenti altitudine. Et

dixit deus: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, & habeat potestatem piscium maris & volatilium cæli & omnium pecorum & ferarum, & omnis terræ & omnium reptilium quæ super terram repunt, & cætera vsque ad vesperam & mane quo cõpletur dies sextus. Istam maxime quæstionem solent Manichæi loquaciter agitare, & insultare nobis quod hominem credamus factum ad imaginem & similitudinem dei. Attendunt enim figuram corporis nostri & infelicitate querunt, vtrum habeat deus nares & dentes & barbam, & mēbra etiam interiora, & cætera quæ in nobis sunt necessaria. In deo autem talia ridiculum est, immo impium credere, & ideo negant hominem factum esse ad imaginem & similitudinem dei. Quibus respondemus, membra quidem ista in scripturis plerunque nominari, cū deus insinuat audientibus paruulis, & hoc non solum in veteris testamenti libris, sed

B etiam in noui. Nam & oculi dei commemorantur & aures & labia & dentes & pedes, & ad dexteram dei patris sedere euangelizatur filius. Et ipse dominus dicit: Nolite per cœlum iurare, quia sedes dei est: neque per terram, quia scabellum pedum eius est. Item ipse dicit, quod in digito dei eiciebat dæmonia. Sed omnes qui spiritaliter intelligunt scripturas, non membra corporea per ista nomina, sed spirituales potētiās accipere didicerunt, sicut galeas & scutum & gladiū & alia multa. Primo ergo istis hæreticis dicendum est, quia impudētia de talibus verbis veteri testamento calumniantur, cum etiam in nouo hæc posita videant, aut fortasse non videant, sed cum litigant excecantur. Sed tamen nouerint in catholica disciplina spirituales fideles non credere deum forma corporea definitum. Et quod homo ad imaginem dei factus dicitur, secundum interiorem hominem dici, vbi est ratio & intellectus: vnde etiam habet potestatem piscium maris & volatilium cæli & omnium pecorum & ferarum & omnis terræ & omnium reptilium quæ repunt super terram. Cum enim dixisset: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, addidit cōtinuo: & habeat potestatem

C piscium maris & volatilium cæli & cætera, vt intelligeremus non propter corpus dici hominem factum ad imaginem dei, sed propter eam potestatem qua omnia pecora superat. Omnia enim animalia cætera subiecta sunt homini, non propter corpus, sed propter intellectum, quem nos habemus & illa non habent: quanuis etiam corpus nostrum sic fabricatū sit vt indicet nos meliores esse quàm bestias, & propterea deo similes. Omnium enim animalium corpora, siue quæ in aquis, siue quæ in terra viuunt, siue quæ in aëre volitāt, inclinata sunt ad terram & non sunt erecta sicut hominis corpus. Quo significatur etiam animum nostrum in superna, id est, in æterna spiritalia erectum esse debere. Ita intelligitur per animum maxime, attestante etiam erecta corporis forma, homo factus ad imaginem & similitudinem dei. Aliquando etiam solent dicere: Quomodo accepit homo potestatem piscium maris & volatilium cæli, & omnium pecorum & ferarum, cum videamus à multis feris homines occidi, & à multis volatilibus nobis noceri, quæ volumus vel vitare vel capere & plerunque nō posse? Quomodo ergo in hæc ac-

cepimus potestatem? Hic illis primo dicendum est, quod D multum errant qui post peccatum non considerant hominem, cum in huius vitæ mortalitatem damnatus est, & amisit perfectionem illam, qua factus est ad imaginem dei. Sed si dominatio eius tantum valet, vt tā multis pecoribus imperet: quanuis enim à multis feris propter fragilitatem corporis possit occidi, à nullis tamen domari potest, cum ipse tā multas & propē omnes domet. Si ergo hæc hominis dominatio tantū valet, quid de regno eius cogitandum est, quod ei renouato & liberato diuina voce promittitur. Quod autem scriptū est: Masculum & feminam fecit illos, & benedixit eos deus, dicens: Crescite & multiplicamini & generate & replete terram, rectissime queritur quemadmodum accipienda sit coniunctio masculi & feminae ante peccatum, & ista benedictio qua dictum est: Crescite & multiplicamini & generate & replete terram, vtrum carnaliter & spiritaliter accipienda sit. Licet enim nobis eam etiam spiritaliter accipere, vt in carnalem fornicitatem post peccatū conuersa esse credatur. Erat enim prius casta coniunctio masculi & feminae, huius ad regendum, illius ad obtemperandum accommodata, & spiritalis fœtus intelligibilium & immortalium gaudiorum replens terram, i. viuificans corpus & dominans eius, id est, ita subiectum habēs, vt nullam ex eo aduersitatem, nullam molestiā pateretur. Quod ideo sic credendum est, quia nondum erant filij seculi huius antiquam peccarent. Filij enim seculi huius generant & generantur, sicut dominus dicit, cum in comparatione figuræ vitæ, quæ nobis promittitur, carnalem istam generationem contemnendam esse demonstrat. Et quod eis dictum est, Habete potestatem piscium maris & volatilium cæli & reptilium omnium quæ repunt super terram: saluo quidem intellectu, quo manifestum est omnibus his animalibus hominem ratione dominari, recte tamen intelligitur etiam spiritaliter: vt omnes affectiones & motus animi, quos habemus istis animalibus similes subditos haberemus, & eorum dominaremur per temperantiam & modestiam. Cum enim non reguntur isti motus, erumpunt & pergunt in fœditissimas consuetudines, & in diuersas perniciosasq; delectationes nos rapiunt, & faciunt similes omni generi bestiarum. Cum autē reguntur & subiiciuntur, omnino mansuescunt & nobiscum concorditer viuunt. Non enim à nobis alieni sunt motus animi nostri. Pascuntur etiam nobiscum cognitione rationum & morū optimorum, & vita æterna, * ita quàm herbis seminalibus & lignis fructiferis & herbis viridibus. Et hæc est hominis vita beata atque tranquilla, cum omnes motus eius rationi veritatiq; consentiunt, & vocantur gaudia, amores sancti, casti & boni. Si autem non consentiunt, nihilominus dum negligenter geruntur, conscindunt & dissipant animum, & faciunt vitam miserrimam, & vocantur perturbationes & libidines & concupiscentiæ male. De quibus iam nobis præcipitur, vt eas cum quanto possimus labore crucifigamus in nobis, donec absorbeat mors in victoriam. Dicit enim Apostolus, Qui autem Iesu Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum perturbationibus & concupiscentiis. Vel hinc enim quiuis admoneri debet, non carnaliter hæc esse intelligenda, quia herbe virides & ligna fructifera omni generi bestiarum, & animalibus, & omnibus volatilibus, & omnibus serpētibus in Genesi dantur ad cibū, cū videamus leones & accipitres & miluos & aquilas non pasci nisi carnibus, & interfectione aliorum animalium. Quod etiā de nonnullis

Crescite spiritaliter. Cap. XIX, Gen. I.

Retract. cap. 10.

E

Luc. 20.

Bestiis dominari, per allegoriam. Cap. XX, Gen. I.

F

* Iustus, vitæ æternæ.

1. Cor. 15.

Galat. 5.

Retract. cap. 10.

Gen. I.

li. 15. de ciuitate dei. c. 27

† alia, vt inde & nos meliores esse videamur quàm bestias &c.

3. sent. dist. 16. c. quo circa.

Potestas hominis in bestias. Ca. XVIII.

G de nonnullis serpentibus credo, qui sunt in arenosis & desertis locis ubi nec lignū nec herba nascitur. Sanè non est negligenter praterendum quod dictum est, Et vidit deus omnia quæ fecit bona valde. Cum enim de singulis ageret, dicebat tantum, vidit deus quia bonum est: cum autem de omnibus diceretur, parum fuit dicere bona, nisi adderetur & valde. Si enim singula opera dei cum considerantur à prudentibus, inveniuntur habere laudabiles mensuras & numeros & ordines in suo quaque genere constituta, quanto magis omnia simul, id est, ipsa vniuersitas, quæ istis singulis in vnum collatis cõpletur. Omnis enim pulchritudo quæ partibus cõstat, multo est laudabilior in toto quàm in parte. Sicut in corpore humano si laudamus oculos solos, si nasum solum, si solas genas, aut solum caput, aut solas manus, aut solos pedes, & cetera si pulchra singula & sola laudamus: quanto magis totum corpus cui omnia membra, quæ singula pulchra sunt, conferunt pulchritudinem suam: ita ut manus pulchra quæ etiam sola laudabatur in corpore, si separaretur à corpore, & ipsa amitteret gratiam suā, & cetera sine illa inhonesta sint: tanta est vis & potentia integritatis & vnitatis, ut quæ bona sunt tunc multum etiam placeant, cum in vniuersum aliquid conueniunt atque concurrunt. Vniuersum autē ab vnitatis nomine accepit. Quod si Manichæi considerarent, laudarent vniuersitatis authorem & conditorem deum: & quod eos propter cõditionem nostræ mortalitatis in parte offendit, redigerent ad vniuersi pulchritudinem, & viderent quemadmodum deus fecerit omnia non solum bona, sed etiam bona valde. Quia etiam in sermone aliquo ornato: atque cõposito si consideremus singulas syllabas, vel etiam singulas literas, quæ cum sonuerint statim transeunt, non in eis inuenimus quid delectet atque laudandum sit. Totus enim ille sermo nō de singulis syllabis aut literis, sed de omnibus pulcher est. Iam nunc videamus etiam illud quod solent maiore impudentia quàm imperitia deridere quod scriptum est, deum cõsummato cœlo & terra atque omnibus quæ fecit, requieuisse die septimo ab omnibus operibus suis, & benedixisse diem septimum, & sanctificasse eum, quia requieuit ab operibus suis. Dicunt enim, Quid opus erat ut deus requiesceret? An forte operibus sex dierum fatigatus & lassatus erat: Addit etiam domini testimonium ubi ait, Pater meus usque

I nunc operatur: & hinc multos imperitos decipiunt, quibus persuadere conantur nouum testamentum veteri testamento aduersari. Sed sicut illi quibus dominus dicit, Pater meus usque nunc operatur: carnaliter opinabantur requiem dei, & carnaliter sabbatum obseruantes, non videbant quid illius diei significatio figuraret: sic & isti diuersa quidem voluntate, pariter tamen non intelligunt sabbati sacramentum. Et illi enim carnaliter obseruando, & isti carnaliter execrando sabbatum non nouerunt. Transeat ergo vnusquisque ad Christū ut auferatur velamen, sicut Apostolus dicit. Velamen enim auferitur, quando similitudinis & allegoriæ cooperimento ablato, veritas nudatur ut possit videri. Primo ergo huius locutionis regula in multis diuinarum scripturarum locis animaduertenda atque discenda est. Quid enim aliud significat, quod dicitur deus requieuisse ab omnibus operibus suis, quæ fecit bona valde, nisi requiē nostram quam nobis daturus est ab omnibus operibus nostris, si & nos bona opera fecerimus. Secundum ipsam figuram locutionis dicit & Apostolus, Quid enim oremus sicut oportet nescimus, sed ipse

spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Nō enim spiritus sanctus gemit, quasi indigeat, aut angustias patiatur, qui secundum deum interpellat pro sanctis, sed quia ipse nos mouet ad orandū cum gemimus, quod ipso mouente nos facimus, ipse facere dictus est. Sic dicitur etiam illud, Tentat vos dominus deus vester ut sciat si diligatis eum. Non enim ut sciat ipse quē nihil latet, sed ut scire nos faciat, quantum in eius dilectione profecerimus, tentari nos permittit. Secundum ipsam locutionem dicit & dominus noster nescire se diem & horam de fine seculi. Quid enim potest esse quod ipse nesciat? Sed quia hoc vtiliter occultabat discipulis, nescientem se esse dixit, quia illos nescientes occultando faciebat. Secundum hanc figuram etiam patrem solum dixit scire diem ipsum, quia eūdem filium scire faceret. Ex hac figura multæ quæstiones in diuinis scripturis eis qui iam genus locutionis huius nouerunt sine vlla difficultate soluuntur. Talibus locutionibus etiam abundat nostra consuetudo, cum dicimus letum diem, quia nos letos facit: & pigrum frigus, quia nos pigros facit: & fossam cæcam, quia nos eam nō videmus: & linguam politam, quia verba polita facit. Postremo etiam quietum ab omnibus molestiis tempus dicimus, in quo nos ab omnibus molestiis quieti sumus. Sic & deus requieuisse dictus est ab omnibus operibus suis, quæ fecit bona valde, quia in illo requiescemus ab omnibus operibus nostris, si opera bona fecerimus: quia & ipsa bona opera nostra illi tribuēda sunt qui vocat, qui præcipit, qui viam veritatis ostendit, qui ut & velimus inuitat, & vires implendi ea quæ imperat, subministrat.

Sed quare septimo die requies ista tribuatur, diligentius considerandum arbitror. Video enim per totum textum diuinarum scripturarum sex quasdam ætates operosas, certis quasi limitibus suis esse distinctas, ut in septima speretur requies: & easdem sex ætates habere similitudinem istorum sex dierum, in quibus ea facta sunt quæ deum fecisse scriptura cõmemorat. Primordia enim generis humani, in quibus ista luce frui cœpit, bene comparatur primo diei quo fecit deus lucem. Hæc ætas tanquam infantia deputanda est ipsius vniuersi seculi, quod tanquam vnum hominē proportionem magnitudinis suæ cogitare debemus: quia vnusquisque homo cum primò nascitur & exit ad lucem, primam ætatem agit in infantia. Hæc tenditur ab Adam usque ad Noë generationibus decē. Quasi vespere huius diei fit diluuium: quia & infantia nostra tanquam obliuionis diluuium deletur. Et incipit mane à temporibus Noë secunda ætas tanquam pueritia, & tenditur hæc ætas usque ab Abraham aliis generationibus decem. Et bene comparatur secundo diei, quo factum est firmamentum inter aquam & aquā, quia & arca in qua erat Noë cum suis, firmamentum erat inter aquas inferiores in quibus natabat, & superiores quibus cõpluebatur. Hæc ætas non diluuium deletur, quia & pueritia nostra non obliuione tergitur de memoria. Meminimus enim nos fuisse pueros, infantes autem non meminimus. Huius vespere est confusio linguarum in eis qui turrim adificabant, & fit mane ab Abraham. Sed nec ista ætas secunda generauit populū dei, quia nec pueritia apta est ad generandum. Mane ergo fit ab Abraham, & succedit ætas tertia similis adolescentiæ. Et bene comparatur diei tertio, quo ab aquis terra separata est. Ab omnibus enim gentibus, quarum error instabilis & vanis simulachrorū doctrinis tanquam ventis omnibus mobilis, maris nomine bene significatur: ab hac ergo gentium

Decorum
vniuersi.
Cap. XXI.
Gene. 1.
Taliter, quæ
cūq; fecit ef-
fe bona valde
Sapient. 11.

† collectis
implentur.

Requies diei
septimi per
allegoriam.
Cap. XXII.
Gene. 1.

Ioan. 5.

2. Cor. 3.

† discernēda

Roma. 8.

Deut. 13.

Matth. 24.

Gene. 2.

Septē dies &
septē ætates
mundi.
Ca. XXIII.

Prima ætas.

Secunda ætas.

Tertia ætas.

A tunc vanitate & huius seculi fluctibus separatus est populus dei per Abraham, tanquam terra cum apparuit arida, id est, sitiens hymbrē celestem diuinorum mandatorum: qui populus vnum deum colendo, tanquam irrigata terra, ut fructus utiles posset afferre, sanctas scripturas & prophetias accepit. Hæc enim ætas potuit iam generare populum deo, quia & tertia ætas, id est, adolescentia filios habere iam potest. Et ideo ad Abraham dictum est: Patrem multarum gentium posui te ante deū cui credidisti, qui viuificat mortuos, & vocat ea quæ nō sunt tanquam ea quæ sunt. Qui contra spem in spem credidit ut fieret pater multarum gentium, secundum quod dictum est: Sic erit semen tuum, & augeam te nimis valde, & ponam te in gentes, & reges de te exient, & ponam testamentum meum inter me & inter semen tuum post te, in generationes eorum in testamentum æternum: ut sim tibi deus & semini tuo post te: & dabo tibi & semini tuo post te terram in qua habitas, omnē terram Chanaan in possessionem æternam, & ero illis deus. Hæc ætas porrigitur ab Abraham vsq; ad David quatuordecim generationibus. Huius vespera est in populi peccatis, quibus diuina mandata præteribant, vsq; ad malitiam pessimi regis Saul. Et inde fit mane regnū David. Hæc ætas similis iuuentuti est. Et reuera inter omnes ætates regnat iuuentus, & ipsa est firmamentum & ornamētum omnium ætatum: & ideo bene comparatur quarto diei quo facta sunt sydera in firmamento cœli. Quid enim euidentius significat splendorem regni quam solis excellentia? Et plebem obtemperantem regno, splendor lunæ ostēdit, tanquam synagogā ipsam, & stellæ principes eius, & omnia tanquam in firmamento in regni stabilitate fundata. Huius quasi vespera est in peccatis regum, quibus illa gēs meruit captiuari atq; seruire. Et fit mane trāsmigratio in Babyloniam, cum in ea captiuitate populus leniter & in peregrino ocio collocatus est. Et porrigitur hæc ætas vsque ad aduentum domini nostri Iesu Christi, id est, quinta ætas, scilicet declinatio à iuuentute ad senectutem, nondum senectus, sed iam non iuuentus: quæ senioris ætas est, quæ Græci *πρεσβύτης* vocant. Nam senex apud eos non *πρεσβύτης*, sed *γέρων* dicitur. Et reuera sic ista ætas à regni robore inclinata & fracta est in populo Iudeorum, quemadmodum homo à iuuentute fit senior. Et bene comparatur illi diei quinto, quo facta sunt in aquis animalia, & volatilia cœli, posteaquam illi homines inter gentes tanquam in mari esse cœperūt, & habere incertam sedem & instabilem sicut volantes aues. Sed planē erant ibi etiam ceti magni, id est, illi magni homines, qui magis dominari fluctibus seculi quam seruire in illa captiuitate potuerūt. Non enim ad cultum idolorū aliquo terrore deprauati sunt. Vbi sanē animaduertendū est, quod benedixit deus illa animalia dicens: Crescite & multiplicamini & implete aquas maris, & volatilia multiplicentur super terrā: quia re vera gens Iudeorum ex quo dispersa est per gentes valde multiplicata est. Huius diei, hoc est, huius ætatis quasi vespera est multiplicatio peccatorum in populo Iudeorum, quia sic excæcati sunt ut etiam dominum Iesum Christum non possent agnoscere. Mane autem fit prædicatione Euāgelij per dominum nostrum Iesum Christū, & finitur dies quintus. Incipit sextus in quo senectus veteris hominis apparet. Hæc enim ætate illud carnale regnum vehementer attritum est, quando & templum deiectum est, & sacrificia ipsa cessauerunt: & nunc ea gens quantum ad regni sui vires attinet, quasi extremā

vitam trahit. In ista autem ætate tanquam in senectute veteris hominis, homo nouus nascitur, qui iam spiritaliter viuit. Sexta enim die dictum erat: Producat terra animam viuam. Nam quinto die dictum erat: Producant aquæ, non animam viuam, sed reptilia animarum viuarum: quoniam corpora sunt reptilia, & adhuc corporali circuncisione & sacrificiis tanquam in mari gentium populus ille seruebat legi. Istam vero animā viuam dicit, qua vita iam incipiunt æterna desiderari. Serpentes ergo & pecora, quæ terra producit, gentes significant iam stabiliter Euangelio credituras. De quibus dicitur in illo vase quod Petro demonstratum est in Actibus Apostolorum: Macta & manduca. Et cū ille immunda diceret, responsum est ei: Quæ deus mundaui, tu ne immunda dixeris. Tunc fit homo ad imaginem & similitudinem dei, sicut in ista sexta ætate nascitur in carne dominus noster, de quo dictum est per prophetam: Et homo est, & quis agnoscet eum? Et quæadmodum in illo die masculus & femina, sic & in ista ætate Christus & ecclesia. Et præponitur homo in illo die pecoribus & serpentibus & volatilibus cœli, sicut in ista ætate Christus regit animas obtemperantes sibi, quæ ad ecclesiam sibi, partim de gentibus, partim de populo Iudeorum venerunt, ut ab eo domarentur atque mansuescerent homines, qui vel carnali concupiscētiæ sunt dediti sicut pecora, vel tenebrosa curiositate obscurati, quasi serpentes, vel elati superbia quasi aues. Et sicut in illo die pascitur homo & animalia quæ cum ipso sunt herbis seminalibus & lignis fructiferis & herbis viridibus, sic ista ætate spiritalis homo quicumq; bonus minister est Christi & eum quantum potest imitatur, cum ipso populo spiritaliter pascitur sanctarum scripturarū alimentis & lege diuina: partim ad concipiendam fecunditatem rationum atque sermonum tanquam herbis seminalibus: partim ad vtilitatem morum conuersationis humanæ tanquam lignis fructiferis: partim ad vigorem fidei, spei & charitatis in vitam æternam, tanquam herbis viridibus, id est, vigentibus, quæ nullo cōstu tribulationum possunt arefcere. Sed spiritalis sic istis alimentis pascitur ut multa intelligat, carnalis autem, id est, paruulus in Christo tanquam pecus dei, ut multa credat quæ intelligere nondum potest, tamen eosdē cibos omnes habent. Huius autem ætatis quasi vespera, quæ utinam nos non inueniat, si tamen nondū cœpit, illa est de qua dominus dicit, Putas cū veniet filius hominis inueniet fidem super terram? Post istam vesperam fiet mane, cum ipse dominus in claritate venturus est, Tunc requiescent cum Christo ab omnibus operibus suis, ij quibus dictum est, Estote perfecti sicut pater vester qui in cœlis est. Tales enim faciunt opera bona valde. Post enim talia opera speranda est requies in die septimo qui vesperā non habet. Nullo ergo modo verbis dici potest quæadmodum deus fecerit & condiderit cælum & terram & omnem creaturam quam condidit: sed ista expositio per ordinem dierum sicut indicat tanquam historiam rerum factarum, ut prædicationem futurorum maxime obseruet. Si autem aliquem mouet, quod in istis ætatibus seculi duas ætates primas denis generationibus aduertimus explicari, tres autem consequentes singulæ quatuordecim generationibus contexuntur, sexta vero ista nullo generationum numero definita est, facile est videre etiam in vnoquoque homine duas primas ætates, infantiam & pueritiam, corporis sensibus in hære. Qui sensus corporis quinque sunt, visus, auditus, olfactus, gustus & tactus.

Gen. 17.

Roma. 4.

Quarta ætas

regi.

Quinta ætas

Gen. 1.

Sexta ætas

Gen. 1.

1. Retra. cap. 10.

Act. 10.

E

F

Luc. 18.

Matth. 5.

Ætates mō-
di quare
inæquales.
Ca. XXIII
Matth. 1.

Genus. Quinarius autē numerus duplicatus, quoniam duplex est sexus humanus, unde generationes tales existunt, masculinus & femininus, quinarius ergo ut dixi duplicatus, denarium numerum facit. Iam vero ab adolescentia, & deinceps ubi ratio iam incipit in homine prevalere, accedit quinque sensibus, cognitio & actio, quibus vita regitur & administratur, ut iam septenarius numerus incipiat esse, Qui similiter duplicatus propter duplicem sexum in quatuordecim generationibus eminet & apparet, quas habent tres aetates consequentes, tamquam adolescentis & iuuenis & senioris. Senectus vero sicut in nobis nullo statuto annorum tempore definitur, sed post quinque illas aetates quantum quisque vixerit, senectuti deputatur: sic & in ista aetate seculi non apparet generationes, ut etiam occultus sit ultimus dies, quem utiliter dominus latere oportere demonstravit. Habet etiam unusquisque nostrum in bonis operibus & recta vita tanquam distinctos istos sex dies, post quos debet quiete sperare. Primo die lucē fidei quando prius invisibilibus credit, propter quam fidē dominus visibiliter apparere dignatus est. Secundo die tanquam firmamentum disciplinae, quo discernit inter carnalia & spiritalia, sicut inter aquas inferiores & superiores. Tertio die, quo mentem suam ad ferendos bonorum operum fructus separat a labe & fluctibus tentationum carnalium, tanquam aridam terram a perturbationibus maris, ut iam possit dicere, Mente servo legi dei, carne autem legi peccati. Quarto die, quo iam in illo firmamento disciplinae spirituales intelligentias operatur atque distinguit, videt quae sit incommutabilis veritas, quae tanquam sol fulget in anima: & quemadmodum anima ipsius veritatis particeps fiat, & corpori ordinem & pulchritudinem praestet, tamquam luna illuminans noctem, & quemadmodum stellae omnes scilicet intelligentiae spirituales in huius vitae obscuritate tanquam in nocte micent & fulgeant. Quarum rerum noticia fortior effectus incipiat quinto die in actionibus turbulentissimi seculi, tanquam in aquis maris operari, propter utilitatem fraternae societatis: & de corporalibus agnitionibus, quae ad ipsum mare pertinent, id est, ad hanc vitam producere animarum viarum reptilia, id est, opera quae proficiunt animis vivis, & cetos magnos, id est, fortissimas actiones, quibus fluctus seculi dirumpuntur & cōtemnuntur, & volatilia caeli, id est, voces caelestia praedicantes. Sexto autem die producat de terra animam vivam, id est, de ipsa stabilitate mentis suae ubi spirituales habet fructus, id est, bonas cogitationes, motus omnes animi sui regat: ut sit in illo anima viva, id est, rationi & iustitiae serviens, non temeritati atque peccato. Ita fiat etiam homo ad imaginem & similitudinem dei, masculus & femina, id est, intellectus & actio, quorum copulatione spiritalis foetur terra impleat, id est, carnē subiiciat, & cetera quae iam in hominis perfectione superius dicta sunt. In istis autem tamquam diebus vespera est in ipsa perfectione singulorum operum, & mane in inchoatione temporum. Post istorum quasi sex dierum opera bona valde, speret etiam homo quiete perpetua, & intelligat quid sit, Requieuit deus septima die ab omnibus operibus suis: quia & ipse in nobis haec bona operatur qui ut operemur iubet. Et ipse recte requiescere dicitur, quia post haec omnia opera requie nobis ipse praestabit. Quomodo enim recte dicitur paterfamilias edificare domum, cum hoc non opere suo faciat, sed eorum quibus serviens imperat: sic recte dicitur & ab operibus requiescere, cum post perfectionem fabricae illis quibus imperabat permittit ut vacent, & iucundo ocio perfruatur.

Matth. 24.
Septē dierū
altior allegoria.
Cap. XXV.

H
† preparat,
separata labe &c.
Roma. 7.

* aliis, agnitionibus.

* aliis, agnitiones.

* aliis, agnitione.

† consequentium.
Gene. 2.

Post enumerationem & completionem dierum septem interposita est quasi quaedam conclusio, & appellatus est liber creaturae caeli & terrae quicquid superius dictum est, cum sit parva pars libri. Sed ideo sic meruit vocari, quia universi seculi a capite usque finem quasi brevis quaedam imago in his diebus septem figurata est. Deinde incipit de homine diligentius tractare. Quae omnis narratio non aperte, sed figurate explicatur, ut exerceat mentes quaerentium veritatem, & spiritali negotio a negotiis carnalibus auocet. Sic enim se continet. Hic est liber creaturae caeli & terrae. Cum factus esset dies quo fecit deus caelum & terram, & omnia viridia agri antequam essent super terram, & omne pabulum agri antequam germinaret: Nondum enim pluerat deus super terram, nec erat homo qui operaretur in ea. Fons autem ascendebat de terra, & irrigabat omnem faciem terrae. Et tunc finxit deus hominem de limo terrae, & insufflauit in faciem eius flatum vitae, & factus est homo in animam viventem, Et tunc plantavit deus paradisum in Eden ad Orientem, & posuit ibi hominem quem finxerat. Et produxit adhuc deus de terra omne lignum formosum ad aspectum & bonum ad escam, Et lignum vitae plantavit in medio paradisi, & lignum scientiae boni & mali. Flumen autem prodibat ex Eden & irrigabat paradisum: quod inde dividitur in quatuor partes. Nomen vni Phison, hoc est quod circuit totam terram Euilath, ubi aurum nascitur, & aurum terrae illius optimum. Ibi est carbunculus & lapis Prasinus. Et nomen secundi fluminis Geon, hoc circuit totam terram Aethiopiae. Et flumen tertium Tigris, hoc est quod vadit contra Assyrios. Et flumen quartum dicitur Euphrates. Et sumpsit dominus deus hominem quem fecerat, & posuit eum in paradisum, ut operaretur ibi, & custodiret eum. Et praecipit dominus deus Adam dicens, Ex omni ligno quod est in paradiso edes ad escam, de ligno autem scientiae boni & mali non edetis ab eo. Qua die enim ederitis ab illo, morte moriemini. Et dixit dominus deus: Non est bonum esse hominem solum, faciamus ei adiutorium simile sibi. Et quaecumque finxerat deus ex omni genere pecorum, & ex omni genere bestiarum agri, & lex omni genere volatilium volantium sub caelo, perduxit ea ad Adam, ut videret quid ea vocaret, & quod vocavit ea omnia Adam animam vivam, hoc est nomen eius. Et post haec vocavit Adam nomina omnium pecorum & omnium avium caeli, & omnium bestiarum agri, & secundum quod vocavit ea Adam hoc est nomen eorum, usque in hodiernum diem. Ipsi autem Adam nondum fuit adiutorium simile illi. Et immisit deus soporem in Adam, & obdormiuit. Et sumpsit deus unam de costis eius, & implevit locum eius carne, & formavit deus costam, quam accepit ab Adam in mulierem, & adduxit illam ab Adam, ut videret quid eam vocaret. Et dixit Adam, Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea. Haec vocabitur mulier, quoniam de viro sumpta est. Et haec erit mihi adiutorium. Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suae, & erunt

Recitatio
secundi &
tertij capituli
Genese.
Caput. 1.
† expositio
nra.

Gene. 1.

L

M

A runt duo in carne vna. Et erant ambo nudi. Adam & mulier eius, & non confundebantur. Serpens autē erat sapientior omnium bestiarum, quæ erant super terram, quas fecerat dominus deus. Et dixit serpens ad mulierem: Quare dixit deus, Ne ederetis ab omni ligno quod est in paradiso? Et dixit mulier ad serpentem: Ex omni ligno quod est in paradiso edemus, à fructu autē ligni quod est in medio paradisi, dixit deus ne edamus, sed neque tangamus, ne moriamur. Et dixit serpens ad mulierem: Non morte moriemini: Sciebat enim deus, quia qua die manducaveritis ex illo, aperientur oculi vestri, & eritis sicut dii scientes bonum & malū. Et vidit mulier quia bonum est lignum in escam, & quia bonum est oculis ad videndum & cognoscendum: & sumpsit fructum de ligno illo & manducavit & dedit viro suo: & accepit Adam & manducavit, & aperti sunt oculi eorum: & tunc scierunt quia nudi erant, & fuerunt sibi folia fici, & fecerunt sibi succinctoria. Et cum audissent vocem domini deambulātis in paradiso ad vesp̄eram, absconderunt se Adam & mulier eius à facie domini dei sui, ad illam arborem quæ erat in medio paradiso. Et vocavit dominus deus Adam, & dixit illi: Adā ubi es? Et dixit ille, Vocem tuam audiui domine in paradiso & timui, & abscondi me, quia nudus sum. Et dixit dominus deus: Quis nunciauit tibi quia nudus es, nisi quia ab illa arbore de qua dixeram tibi ex illa sola non manducare, ex illa manducasti? Et dixit Adam, Mulier quam dedisti mihi sociam, dedit vt ederem, & manducaui. Et dixit de^o mulieri: Quid hoc fecisti? Et dixit mulier: Serpens seduxit me & manducaui. Et dixit dominus deus serpenti: Quia hoc fecisti, maledictus tu ab omni pecore, & omni genere bestiarum. Pectore & ventre repes, & terram manducabis omnibus diebus vitæ tuæ: & inimicitiam ponam inter te & mulierem, & inter semen tuum, & inter semen illius. Ipsa tuum observabit caput, & tu eius calcaneum. Et mulieri dixit, Multiplicans multiplicabo dolores tuos & suspiria tua, & in doloribus paries filios tuos: & ad virum tuum conuersio tua, & ille tui dominabitur. Et tunc dixit deus ad Adam: Quia audisti vocem mulieris tuæ, & manducasti de ligno de quo præceperam tibi, ex illo solo ne ederes, maledicta terra erit tibi in omnibus operibus tuis, & in tristitia & gemitu tuo manducabis ex ea omnibus diebus vitæ tuæ. Spinas & tribulos germinabit tibi, & edes pabulum agri tui. In sudore vultus tui edes panem tuum, donec reuertaris in terram de qua sumptus es, quia terra es, & in terram ibis. Et tunc Adam posuit nomen vxori suæ, vita, quia mater est omnium viuorum. Et tunc fecit dominus deus Adā & mulieri eius tunicas pelliceas, & induit illos. Et dixit: Ecce Adam factus est tanquam vnus ex nobis, ad scientiam cognoscendi bonum & malum. Et tunc ne porrigeret manum suam Adam ad arborem vitæ, & sumeret sibi inde, & ederet, & viueret in aeternum, dimisit eū dominus deus de paradiso suauitatis, vt operaretur terram de qua & sumptus fuerat. Et eiectus foras de paradiso, moratus est cōtra paradisum voluptatis. Et Cherubin & illam flammeam phrameam quæ versatur, posuit deus ad custodiendam viam arboris vitæ. Hæc secreta verborum si non reprehendentes & accusantes, sed quærentes & reuerentes Manichæi mallent discere, nō essent vtiq; Manichæi, sed daretur petentibus, & quærentes inuenerent, & pulsantibus aperiretur. Plures enim quæstiones in hoc sermone proponunt, qui diligentia pia quærent, quàm isti miseri atque impij. Sed hoc interest, quod il-

li quærent vt inueniant, isti nihil laborant, nisi nō inuenire quod quærent. Hic ergo totus sermo primò secundum historiam discutiendus est, deinde secundum prophetiam. Secundum historiam facta narrantur, secundum prophetiam futura prænunciatur. Sanè quisquis voluerit omnia quæ dicta sunt secundum literam accipere, id est, non aliter intelligere quàm litera sonat, & potuerit euitare blasphemias, & omnia congruentia fidei catholicæ prædicare, non solū ei non est inuidendum, sed præcipuus multumq; laudabilis intellectus habendus est. Si autem nullus exitus datur, vt pie & digne de deo quæ scripta sunt intelligantur, nisi figurate atq; in ænigmate proposita ista credamus, habentes auctoritatem Apostolicam, à quibus tam multa de libris veteris testamēti solvuntur ænigmata: modum quem intendimus teneamus, adiuvante illo qui nos petere quærent & pulsare adhortatur: vt omnes istas figuras rerū secundum catholicam fidem, siue quæ ad historiam, siue quæ ad prophetiam pertinent explicemus, non præiudicantes meliori diligentiori; tractatui, siue per nos, siue per alios, quibus dominus revelare dignatur.

Factus est ergo dies quo die fecit deus cælum & terram, & omne viride agri, antequam essent super terrā, & omne pabulum agri. Superius septem dies numerabantur, nunc vnus dicitur dies, quo die fecit deus cælum & terram & omne viride agri, & omne pabulum, cuius diei nomine omne tempus significari bene intelligitur. Fecit enim deus omne tempus simul cum omnibus creaturis temporalibus, quæ creaturæ visibiles cæli & terræ nomine significantur. Mouere autem nos debet ad quærendum, quod cum diem quo factum est cælum & terra nominasset, adiecit etiā viride agri, & omne pabulum. Non enim quando dictum est, In principio fecit deus cælum & terram: tunc dictum est, factum esse omne viride agri & pabulum. Manifeste enim legitur, quod tertio die factum est omne viride & pabulum agri. Quod autem dictum est, In principio fecit deus cælum & terram: non pertinet ad aliquem dierum ex illis septem diebus. Adhuc enim vel materiā ipsam vnde facta sunt omnia, cæli & terræ nomine nuncupabat. Vel certe prius totam creaturam cæli & terræ nomine proposuerat, dicendo, In principio fecit deus cælum & terram: & postea particulatim per ordinem dierum sicut oportebat, propter prophetiam, quā in primo libro commemorauimus, dei opera executus exposuit. Quid sibi ergo vult quod nūc nominato cælo & terra, addidit, viride agri & pabulum, & tacuit cetera tam multa quæ sunt in cælo & in terra, vel etiam in mari, nisi quia viride agri inuisibilem creaturam vult intelligi, sicut est anima? Ager enim solet in scripturis figurate mūdus appellari. Nam & ipse dominus: Ager est hic, inquit, mūdus, cum illam parabolam exponeret, vbi bono semini sunt cōmixta zizania. Viride ergo agri spiritalem atque inuisibilem creaturam dicit, propter vigorem vitæ, & nomine pabuli, vtiq; propter vitam bene hociplum interpretamur. Deinde quod addidit, antequam essent super terram, intelligitur, antequā anima peccaret. Terrenis enim cupiditatibus sordidata, tāquam super terram nata, vel super terram esse recte dicitur: Ideoq; addidit, nondum enim pluerat deus super terram. Quia & nunc viride agri deus facit, sed pluenda super terram, id est, cum facit animas reuivescere per verbum suū: sed de nubibus eas irrigat, id est, de scripturis Prophetarum & Apostolorum. Recte autem appellantur nubes, quia verba ista quæ so-

Marth. 7.

Viride agri
qd designat.
E. Ca. III.Marth. 13.
1. Reta &
cap. 10.Quid sit nō
dū pluerat
super terrā.
Caput. III.Genesis ad
literā vbiq;
non potest
exponi.
Caput. II.
Marth. 7.
Alludit ad
nomen in-
sanit.

nant

Gnant scisso & percusso aëre trāseunt. Addita etiam ob-
scuritate allegoriarum, quasi aliqua caligine obducta,
velut nubes fiunt. Quae dū tractanda exprimuntur, be-
ne intelligētibz tanquam imber veritatis infunditur.
Sed hoc nōdum erat antequam anima peccaret, id est,
antequam viride agri esset super terram. Nondū enim
pluerat deus super terram, nec erat homo qui operaretur
in ea. Laborāti enim homini in terra imber de nu-
bibz est necessarius, de quibus nubibz iam dictum est.
Post peccatum autem homo laborare coepit in terra, &
necessarias habere illas nubes. Ante peccatum vero cū
viride agri & pabulum fecisset deus, quo nomine inui-
sibilem creaturam significari diximus, irrigabat eam
fonte interiore, loquens in intellectu eius: vt non ex-
trinsecus verba exciperet tanquam ex supradictis nu-
bibz pluuiā, sed fonte suo, hoc est, de intimis suis ma-
nante veritate satiaretur. Fons enim ascendeat, in-
quit, de terra, & irrigabat omnem faciem terrae. De qua
scilicet terra dicitur: Spes mea es tu, portio mea in ter-
ra viuentium. Quando autem anima tali fonte irriga-
batur, nondum per superbiam proiecerat intima sua.
Initium enim superbiae hominis apostatare a deo. Et
quoniam in exteriora per superbiam tumescens coepit
non irrigari fonte intimo, bene insultatur illi verbis
propheticiis & dicitur, Quid superbit terra & cinis?
Quoniam in vita sua proiecit intima sua. Quid est enim
superbia aliud, nisi deserto secreto conscientiae foris vi-
deri velle quod non est? Et ideo laborans iam in terra
necessariam habet pluuiam de nubibz, id est, doctrinā
de humanis verbis, vt etiā hoc modo possit ab illa ari-
ditate reuiuiscere, & iterum fieri viride agri. Sed vtiā
vel pluuiam veritatis de ipsis nubibz libeter excipiat.
Nam propter illam dominus noster nubilū carnis no-
strae dignatus est assumere, hymbrem sancti Euangelij
largissimum infudit: promittens etiam, quod si quis bi-
berit de aqua eius, rediet ad illum intimum fontem, vt
forinsecus non quærat pluuiam. Dicit enim: Fiet in eo
fons aquae salientis in vitam æternam. Iste credo fons
ante peccatum ascēdebat de terra, & irrigabat omnem
faciem terrae, quia interior erat, & nubium nō desyder-
abat auxilium: nondum enim pluerat deus super ter-
ram, nec erat homo qui operaretur in ea. Cū enim di-
xisset, nondum enim pluerat deus super terram: subie-
cit & causam quare nondum pluerat, quia nōdum erat
homo qui operaretur in ea. Tunc autem homo coepit
operari in terra, cum post peccatū de beata vita di-
missus est, qua in paradiso fruebatur. Sic enim scriptū est:
Et dimisit eum dominus deus de paradiso suauitatis,
vt operaretur terram, de qua & sumptus fuerat. Vnde
suo loco requiremus. Quod nunc ad hoc commemo-
raui, vt intelligeremus laborāti homini in terra, id est,
in peccatorum ariditate constituto, necessariam esse de
humanis verbis diuinam doctrinam, tanquam de nu-
bibz pluuiam. Talis autē scientia destruetur. Videmus
enim nunc per speculum in enigmate tanquam in nu-
bilo saginam quærentes: tunc autem facie ad faciem,
quando vniuersa facies terrae nostrae interiore fonte
aque salientis irrigabitur. Nam si fontem aliquem hu-
ius visibilis aquae voluerimus intelligere, de quo dictū
est, Fons autem ascendeat de terra, & irrigabat omne
faciem terrae, non est verisimile, quod cum tam multi
fontes perēnes, siue riuorum, siue fluuiorum per vniuer-
sam terram inueniantur, solus ille sicauerit, qui irriga-
bat omnem faciem terrae. Sub his ergo paucis ver-
bis vniuersa creatura nobis significata est ante peccatū

animæ. Nomine enim cœli & terræ vniuersa visibilis
creatura insinuata est: & nomine diei, vniuersum tēp?
& nomine viridium & pabuli agri, creatura inuisibilis:
& nomine fontis ascendens & irrigantis omnem fa-
ciem terrae, inundatio veritatis, animam satians ante
peccatum. Dies autem iste, cuius nomine vniuersum
tempus significari diximus, insinuat nobis non solum
visibilem, sed etiam inuisibilem creaturam tempus pos-
se sentire: quod de anima nobis manifestatur, quæ tan-
ta varietate affectionum suarum, & ipso lapsu, quo mi-
sera facta est, & reparatione qua rursus in beatitatem
redit, tempore mutari posse conuincitur. Et ideo non
dictū est, Cum factus esset dies, quo die fecit deus cœlū
& terram tantum, quibus nominibus visibilis creatura
intimatur, sed additum est etiam, Viride, & Pabulum
agri: quo nomine inuisibilem creaturam propter vigo-
rem & vitam significari diximus, sicuti est anima. Et
ita dictum est, Cum factus esset dies, quo die fecit deus
cœlum & terram, & omne viride, & pabulum agri, vt
sic intelligeremus non solum visibilem, sed etiam inui-
sibilem creaturam pertinere ad tempus propter muta-
bilitatem: quia solus deus incōmutabilis est, qui est ante
tempora. Nunc videamus post vniuersae creaturæ
insinuationem tam visibilis quā inuisibilis, & vniuer-
sale beneficium diuini fontis erga inuisibilem creatu-
rā, quid de homine specialiter intimetur, quod ad nos
maxime pertinet. Primo enim, quod de limo terrae deus
hominem finxit, solet habere quæstionem qualis ille li-
mus fuerit, vel quæ materia nomine limi significata sit.
Illi autem inimici veterum librorum, omnia carnali-
ter intuentes, & propterea semper errantes, etiam hoc
reprehendere mordaciter solent, quod de limo deus ho-
minem finxit. Dicunt enim: Quare de limo fecit deus
hominem? An defuerat ei melior & cœlestis materia,
vnde hominem faceret, vt de labe terrena tam fragile
mortalemq; formaret? Non intelligentes primo quod
multis significationibus vel terra vel aqua in scriptu-
ris ponatur. Limus enim aquae & terrae commixtio est.
Dicimus enim tabidum & fragile & morti destinātū
corpus humanum post peccatū esse coepisse. Non enim
in nostro corpore isti exhorrescunt, nisi mortalitatem
quam damnatione meruimus. Quid autē mirum aut
difficile deo, etiam si de limo istius terrae hominem fe-
cit, tale tamen corpus eius efficere, quod corruptioni
non subiaceret, si homo præceptum dei custodiens, pec-
care nolisset? Si enim specie cœli ipsius de nihilo, vel
de informi materia dicimus factam, quia omnipoten-
tem artificem credimus: quid mirum si corpus, quod de
limo qualicunque factum est, potuit ab omnipotenti ar-
tifice tale fieri, vt nulla molestia, nulla indigentia cru-
ciaret hominem ante peccatum, & nulla corruptione
tabesceret: itaq; superflue quæritur, vnde hominis cor-
pus deus fecerit, si tamen nunc de corporis formatione
dicitur. Sic enim nonnullos nostros intelligere accepi,
qui dicunt, posteaquā dictum est, Finxit deus homi-
nem de limo terrae, propterea non additum esse Ad i-
maginem & similitudinem suam, quoniam nunc de
corporis formatione dicitur. Tunc autem homo inte-
rior significabatur, quando dictum est, Fecit deus homi-
nem ad imaginem & similitudinem dei. Sed etiam si
nunc quoque hominem ex corpore & anima factum
intelligamus, vt non alicuius noui operis inchoatio, sed
superius breuiter insinuati, diligentior retractatio isto
sermone explicetur: Si ergo, vt dixi, hominem hoc lo-
co ex corpore & anima factum intelligamus, non ab-
surde ipsa

Fons irrigat
terram alle-
gorice. Cap.
V.

Ecclesia. 10.
H

1. retract.
cap. 10.
Superbia
quid sit.

Ioan. 4.

Gene. 3.

Infra ca. 22.

1. Cor. 13.

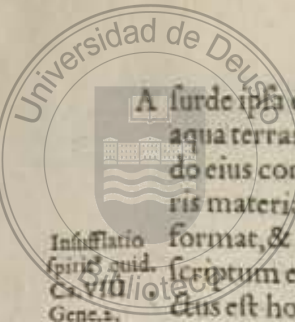
Gene. 1.

Inuisibilia
quibus voca-
bulis signen-
tur. Ca. VI.

1. Retract.
cap. 10.

L
Limus quid
habeat my-
sterij.
Caput. VII.

M

Insufflatio
spiritus quid
est. vñ
Gen. 2.

li. 13. de ciuit.
dei. cap. 24.

1. Pe. 2.
Luc. 23.

1. Cor. 15.
1. Retract.
cap. 10.

Ps. 32.

Quid in scri-
pturis dica-
tur spiritus
hominis.
1. Cor. 2.

Asurde ipsa commixtio limi nomen accepit. Sicut enim aqua terram colligit, & conglutinat, & continet, quando eius commixtione limus efficitur: sic anima corporis materiam viuificando in vnitatem concordem conformat, & non permittit labi & resolui. Quod autem scriptum est, Et insufflauit in eum spiritum vitae, & factus est homo in animam viuentem, si adhuc corpus solum erat, animam adiunctam corpori hoc loco intelligere debemus: siue quia iam facta erat, sed tanquam in ore dei erat, id est, in eius veritate vel sapientia: unde tamen non recessit quasi locis separata, quando insufflata est: non enim deus loco continetur, sed vbique praesens est. Siue tunc anima facta est, quando in illud figmentum deus insufflauit spiritum vitae, ut illa insufflatio ipsam operationem dei significet, qua fecit animam in homine spiritu potentia suae. Si autem homo ille qui factus erat, iam corpus & anima erat, ipsi animae sensus est additus ista insufflatione, cum factus est homo in animam viuentem: Non quia illa insufflatio conuersa est in animam viuentem, sed operata est in animam viuentem. Nondum tamen spiritalem hominem debemus intelligere, qui factus est in animam viuentem, sed adhuc animale. Tunc enim spiritalis effectus est, cum in paradiso, hoc est, in beata vita constitutus, praecceptum etiam perfectionis accepit, ut verbo dei consummaretur. Itaque postquam peccauit, recedens a praeccepto dei, & dimissus est de paradiso, in hoc remansit ut animalis esset. Et ideo animale hominem prius agimus omnes qui de illo post peccatum nati sumus, donec assequamur spiritalem Adam, id est, dominum nostrum Iesum Christum, qui peccatum non fecit: & ab illo recreati & viuificati, restituamur in paradysum, ubi latro ille cum ipso eo die meruit esse, quo vitam istam finiuit. Sic enim Apostolus dicit: Sed non prius quod spiritale est, sed quod animale, sicut scriptum est: Factus est primus Adam in animam viuentem, nouissimus Adam in spiritum viuificantem. Sic ergo debemus intelligere hunc locum, ut non quia dictum est, Insufflauit in eum spiritum vitae, & factus est homo in animam viuentem, credamus illam veluti partem naturae dei in animam hominis fuisse conuersam, & cogamur dicere naturam dei esse mutabilem: in quo errore maxime istos Manichaeos veritas premit. Sicut enim est mater omnium haereticorum superbia, ausi sunt dicere quod natura dei sit anima. Et hinc vrgentur a nobis, cum eis dicimus, Ergo natura dei errat & misera est, & vitiorum labe corrumpitur & peccat: aut etiam ut vos dicitis, naturae contrariae sordibus inquinatur: & cetera talia, quae de natura dei nefas est credere: Nam factam esse animam ab omnipotente deo, & ideo non illam esse partem dei vel naturam dei, manifeste alio loco scriptum est, dicente Propheta: Et qui finxit spiritum omnibus, ipse fecit omnia. Et alio loco: Qui finxit spiritum hominis in ipso. Ergo factum esse spiritum hominis, manifeste his testimoniis approbatur. Spiritus autem hominis in scripturis dicitur ipsius animae potentia rationalis, qua distat a pecoribus, & eis naturae lege dominatur. De quo dicit Apostolus: Nemo scit quae sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est. Ne forte si probaretur his testimoniis animam factam esse, non deessent qui dicerent, spiritum hominis non esse factum, & ipsum arbitrareretur esse naturam dei, & in ipsum dicerent partem dei esse conuersam, cum illa insufflatio dei facta est. Quod sana doctrina similiter respuit, quia & ipse spiritus hominis cum aliquando errat, & aliquando prudenter sapit, mu-

tabilem se esse clamat: quod nullo modo de natura dei fas est credere. Non autem potest maius signum esse superbiae, quam ut dicat se humana anima hoc esse quod deus est, cum adhuc sub tantis vitiorum & miseriarum molibus gemat. Nunc iam videamus ipsam beatitudinem hominis, quae paradisi nomine significatur: nam quoniam in nemoribus delitiosa quies hominum esse solet, & corporis sensibus nostris de Oriente lumen oritur, coelumque confurgit, quod superius corpus est nostro corpore atque excellentius: propterea his verbis etiam spiritales delitiae, quas habet beata vita, figurate explicantur, & ad Orientem paradysus plantatur. Intelligamus autem nostra gaudia spiritalia significare omne lignum formosum ad aspectum intelligentiae, & bonum ad escam, quae non corrumpitur, quae beatae animae pascuntur. Nam & dominus dicit: Operamini escam quae non corrumpitur, ut est omnis ratio, quae cibus est animae. Ad Orientem id est lucem sapientiae in Eden, id est, in delitiis immortalibus & intelligibilibus. Nam delitiae vel voluptas, vel epulum hoc verbo significari dicitur, si ex Hebraeo in Latinum interpretetur. Positum est autem sic sine interpretatione, ut aliquem locum significare videatur, magisque figuratam faciat locutionem. Productum autem ex terra omne illud lignum accipimus omne illud gaudium spiritale, id est, supereminere terrae, & non inuolui atque obrui terrenarum cupiditatum impedimentis. Lignum autem vitae plantatum in medio paradisi, sapientiam illam significat, quae oportet ut intelligat anima, in meditullio quodam rerum se esse ordinatam, ut quauis subiectam sibi habeat omnem naturam corpoream, supra se tamen esse intelligat naturam dei: & neque in dexteram declinet sibi arrogando quod non est: neque ad sinistram, per negligentiam contemnendo quod est: & hoc est lignum vitae plantatum in medio paradisi. Ligno autem scientiae boni & mali, ipsa item medietas animae & ordinata integritas significatur: nam & ipsum lignum in medio paradisi plantatum est: & ideo lignum dignoscentiae boni & mali dicitur: quia si anima quae debet in ea quae anteriora sunt se intendere, id est, in deum: & ea quae posteriora sunt obliuisci, id est, corporeas voluptates, ad se ipsam deserto deo conuersa fuerit, & sua potentia tanquam sine deo frui voluerit, intumescit superbia, quod est initium omnis peccati. Et cum hoc eius peccatum poena fuerit consecuta, experiendo discit quid intersit inter bonum quod deseruit, & malum in quod cecidit. Et hoc ei erit gustasse de fructu arboris dignoscentiae boni & mali. Praecipitur ergo illi, ut de omni ligno paradisi edat, ex ligno autem in quo est dignoscentia boni & mali non edat, id est, non sic eo fruatur: ut ipsam ordinatam integritatem naturae suae, quasi manducando violet atque corrumpat. Flumen autem quod procedebat ex Eden, id est, ex delitiis & voluptate & epulis, quod flumen a Propheta significatur in psalmis, cum dicit, Torrente voluptatis tuae potabis eos: hoc est enim Eden, quod Latine voluptas dicitur, diuiditur in quatuor partes, & quatuor virtutes significat: prudentiam, fortitudinem, temperantiam, iustitiam. Dicitur autem Phison ipse esse Ganges, Geon autem Nilus, quod etiam in Hieremia propheta animaduerti potest: nunc aliis nominibus appellantur. Sicut nunc Tyberis dicitur fluvius, qui prius Albula dicebatur. Tigris vero & Euphrates etiam nunc eadem nomina tenent: quibus tamen nominibus virtutes, ut dixi, spiritales significantur. Quod etiam ipsorum nominum interpretatio docet, si quis Hebraeam linguam vel Syram

Paradisi delitiae quid allegorice. Caput. IX.

13. de ciuita. dei. cap. 21.

Ioan. 6.

11. de ciuita. dei. cap. 20. in fine.

Phil. 3.

Eccle. 10.

F

Flumina quatuor quod potent. Caput. X. Ps. 35.

G vel Syram consideret. Sicut Hierusalem, quāvis sit visibilis & terrenus locus, significat tamen ciuitatem pacis spiritaliter: & Sion, quāvis sit mons in terra, speculationem tamen significat: & hoc nomen in scripturarum allegoriis ad spiritalia intelligenda sepe transferitur. Et ille qui descendebat ab Hierusalem in Hiericho, sicut Dominus dicit, & in via vulneratus, faucibus & seminiuus relictus est à latronibus, utique locos istos terrarum quāvis secundum historiam in terra inueniantur, spiritaliter cogit intelligi. Prudentia ergo, quæ significat ipsam cōtemplationem veritatis, ab omni ore humano alienam, quia est ineffabilis: quā si eloqui velis, parturis eam potius quā paris, quia ibi audiuit & Apostolus ineffabilia verba, quæ non licet homini loqui. Hæc ergo prudentia terrā circumit, quæ habet aurum, & Carbunculum, & lapidē Prasinum: id est, disciplinā viuendi, quæ ab omnibus terrenis sordibus quasi decocta nitescit, sicut aurum optimum & verum, quod nulla falsitas vincit, sicut Carbunculi fulgor nocte non vincitur: & vitam æternam, quæ viriditate lapidis Prasini significatur, propter vigorem qui non arescit. Fluvius autem ille, qui circumit terram Aethiopiam multum calidam atque feruentem, significat fortitudinem calore actionis alacrem atque impigram. Tertius autē Tigris vadit contra Assyrios, & significat temperantiam, quæ resistit libidini, multum aduersanti consiliis prudentiæ. Vnde plerumque in scripturis Assyrii aduersariorum loco ponuntur. Quartus fluvius non dictum est contra quid vadat, aut quam terram circumeat: iustitia enim ad omnes partes animæ pertinet, quia ipse ordo & æquitas animæ est, qua sibi ista tria concorditer copulantur, prima prudētia, secunda fortitudo, tertia temperantia, & in ista tota copulatione atque ordinatione perficiunt iustitiam. Quod autem ita cōstitutus est homo in paradiso, ut operaretur & custodiret: operatio illa laudabilior laboriosa non erat. Alia est nanque in paradiso operatio, & alia in terra, qua post peccatum damnatus est. Ex eo autem quod additū est, Et custodiret: significatum est qualis illa operatio erat. Nanque in tranquillitate beatæ vitæ, ubi mors nō est, omnis operatio *† est custodire quod tenes. Accipit etiam præceptū, de quo superius iā tractauimus. Quod præceptum, quoniam sic concluditur, ut non ad vnum loquatur, sic enim dicit, Qua die autem manducaueris, morte moriemini: incipit exponi quomodo sit facta femina. Et facta dicitur in adiutorium viri, ut copulatione spiritali spiritales fetus æderet, id est, bona opera diuinæ laudis: dum ille regit, hæc obtemperat: ille à sapientia regitur, hæc à viro. Caput enim viri Christus, & caput mulieris vir. Ideoque dicitur: Non est bonum solum hominem esse. Adhuc enim erat quo fieret, ut non solum anima corpori dominaretur, quia corpus seruilem locum obtinet, sed etiā virilis ratio subiugaret sibi animalem partem suam, per quod adiutorium imperaret corpori. Ad huius rei exemplum femina facta est, quam rerum ordo subiugat viro: ut quod in duobus hominibus euidentius apparet, id est, in masculo & femina, etiam in vno homine considerari possit: ut appetitum animæ, per quem de membris corporis operamur, habeat mens interior tanquam virilis ratio subiugatum: & iuxta lege modum imponat adiutorio suo, sicut vir debet feminā regere, nec eam permittere dominari in virum: Quod ubi contingit, puerua & misera domus est. Primo ergo demonstrauit deus homini, quanto melior esset pecoribus, & omnibus irratio-

nalibus animantibus: & hoc significat quod dictum est, **K** adducta esse ad illum omnia [animantia] ut videret quid ea vocaret, & eis nomina imponeret. Ex hoc enim apparet ipsa ratione hominem meliorem esse quā pecora, quod distinguere & nominatim ea discernere nō nisi ratio potest, quæ de ipsis iudicat. Sed hæc facilis ratio est, cito enim homo intelligit se meliorem esse pecoribus. Illa est difficilis ratio, qua intelligit in seipso aliud esse rationale quod regit, aliud animale quod regitur. Et quoniam hæc secretiore sapientia videt, ipsam visionem secretā nomine soporis significari arbitror, quem immisit deus in Adam, quando ei mulier facta est. Ut enim hoc videatur, nō est opus oculis istis corporeis, sed quanto quisque ab istis visibilibus rebus in interiora intelligentiæ secesserit, hoc est autem quasi obdormiscere, tātō melius & syncerius illud videt. Ipsa enim cognitio, qua intelligitur in nobis aliud esse quod ratione dominetur, aliud quod rationi obtemperet: ipsa ergo cognitio veluti effectio mulieris est de costa viri, propter coniunctionem significandā. Deinde ut quisque huic suæ parti recte dominetur, & fiat quasi coniugalis in seipso, ut caro non concupiscat aduersus spiritum, sed spiritui subiugetur: id est, concupiscentia carnalis non aduersetur rationi, sed potius obtemperando desinat esse carnalis, opus habet perfectæ sapientia. Cuius cōtemplatio quia interior est & secretior, & ab omni sensu corporis remotissima, conuenienter etiam ista soporis nomine intelligi potest. Tunc enim ordinatissime caput mulieris vir est, cum caput viri est Christus, qui sapientia est dei. Et sanē in locum illius costæ carnem adimpleuit, ut hoc nomine insinuaretur dilectionis affectus, quo diligit vnusquisque animam suam, & non est durus ut eam contemnat, quia diligit quisque cui præest. Nō enim sic nominata est caro isto loco, ut carnalem concupiscentiam significet, sed isto modo potius, quo Propheta dicit, auferri populo cor lapideū, & dari cor carneum. Hoc modo enim dicit etiam Apostolus: Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Aliud est quippe propria locutio, aliud figurata, qualis ista est quam tractamus modō. Quapropter et si visibilis femina secundum historiam de corpore viri primo facta est à domino deo, non utique sine causa ita facta est, nisi ut aliquod secretum intimaret. Nō enim aut limus defuit, unde femina formaretur: aut si vellet dominus, homini vigilanti costam sine dolore detrahere posset.† Siue ergo ista figurate dicta sunt, siue etiā figurate facta sunt, non frustra hoc modo dicta vel facta sunt, sed sunt planē mysteria & sacramēta: siue hoc modo quo tenuitas nostra conatur, siue aliquo alio meliore secundum sanam tamen fidem sunt interpretanda & intelligenda. Vocauit ergo mulierem suam, vir tanquam potior inferiorē, & dixit: Hoc nunc os de ossibus meis, & caro de carne mea. Os de ossibus, fortasse propter fortitudinem: & caro de carne, propter temperantiam. Hæc nāque duæ virtutes ad inferiorem animi partem, quam prudentia rationalis regit, docentur pertinere. Quod autem dictum est, Hæc vocabitur mulier, quoniam de viro suo sumpta est, ista origo nominis & interpretatio in Latina lingua nō apparet. Quid enim simile habeat mulieris nomen ad viri nomen, non inuenitur. Sed in Hebræa locutione dicitur sic sonare, quasi dictum sit: Hæc vocabitur virago, quoniam de viro suo sumpta est. Nam virago vel virgo potius habet aliquam similitudinem cum viri nomine, mulier autē non habet. Sed hoc, ut dixi, linguarū diuersitas facit. Quod

Lucæ. 10.
De natura
& gratia. ca.
43. & 52.

2. Cor. 12.

Genes. 2.

De opere &
natura hoīs.
Caput. XI.

*† al. opera.
supra eodē
cap. 9.

1. Cor. 11.

1. Timo. 2.

Genes. 2.

Sopito Adæ
iuncta Heuā
qd sibi velit.
Caput. XII.

Gala. 5.

L

1. Cor. 11.
1. Cor. 11.

Ezech. 11.
& 36.
2. Cor. 3.

M
† dolore au-
ferre non
posset.

Spiritale
coniugium
in homine.
Cap. XIII.
Genes. 2.

A Quod autem additum est, Relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carne una: quomodo referatur ad historiam non video, nisi quod plerumque in genere humano ista contingunt: sed tota prophetia est, cuius Apostolus meminit, dicens, Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carne una. Sacramentum hoc magnum est: Ego autem dico in Christo Iesu, & in ecclesia. Quod Manichæi si non cæci legerent, qui per epistolas Apostolicas multos decipiunt, intelligerent quomodo accipiendæ sint veteris testamenti scripturæ, nec tam sacrilega voce auderent accusare quod nesciunt. Quod autem nudi erant Adam & mulier eius, & non confundebantur, simplicitatem animæ castitatemque significat. Nam & Apostolus ita dicit: Aptavi vos vni viro virginem castam exhibere Christo: Timeo autem ne sicut serpens Euam fefellit versutia sua, ita corrumpantur mentes vestræ à simplicitate & castitate, quæ est in Christo.

Serpens diabolus, Euz affectus. Cap. XIII.

B dictum est quod in paradiso erat serpens, sed erat serpens inter bestias quas fecit deus. Paradisus nanque beatam vitam, ut superius dixi, significat, in qua iam non erat serpens, quia iam diabolus erat: & de sua beatitudine ceciderat, quia in veritate non stetit. Nec mirandum est quomodo mulieri loqui potuerit, cum illa esset in paradiso, & ille non esset: Nec enim aut illa secundum locum erat in paradiso, sed potius secundum beatitudinis affectum: aut etiam si locus est talis qui paradisos vocetur, in quo corporaliter Adam & mulier habitabant, etiam diaboli accessum corporaliter intelligere debemus: Non utique, sed spiritaliter, sicut Apostolus dicit, secundum principem potestatis aeris huius spiritus, qui nunc operatur in filiis diffidentiae. Nunquid ergo visibiliter eis apparet, aut quasi corporeis locis accedit ad eos, in quibus operatur? Non utique, sed miris modis per cogitationes suggerit quicquid potest. Quibus suggestionibus resistunt, qui vere dicunt, quod item dicit Apostolus,

1. Cor. 2. Non enim ignoramus astutias eius. Quomodo enim accessit ad Iudam, quando ei persuasit ut dominum traderet? Nunquid in locis, aut per hos oculos ei visus est? Sed utique, ut dictum est, intravit in cor eius.

C Repellit autem illum homo, si paradysum custodiat. Posuit enim deus hominem in paradysum, ut operaretur & custodiret: quia sic & Ecclesiæ dicitur in canticis canticorum, Hortus conclusus, fons signatus, quod utique non admittitur perversitatis ille persuasor. Sed tamen per mulierem decipit, Non enim etiam ratio nostra deduci ad consensionem peccati potest, nisi cum delectatio mota fuerit in illa parte animi, quæ debet obtemperare rationi tanquam rectori viro. Etiam nunc in vnoquoque nostrum nihil aliud agitur, cum ad peccatum quisque delabatur, quam tunc actum est in illis tribus: serpente, muliere, & viro. Nam primo fit suggestio siue per cogitationem, siue per sensus corporis: vel videndo, vel tangendo, vel audiendo, vel gustando, vel olfaciendo: Quæ suggestio cum facta fuerit, si cupiditas nostra non moveatur ad peccandum, excludetur serpentis astutia: si autem mota fuerit, quasi mulieri iam persuasum erit. Sed aliquando ratio viriliter etiam commotam cupiditatem

Tomus primus

refrenat atque compescit. Quod cum sit, non labimur in peccatum, sed cum aliquanta luctatione coronamur. Si autem ratio consentiat, & quod libido commoverit faciendum esse decernat, ab omni vita beata tanquam de paradiso expellitur homo. Iam enim peccatum imputatur, etiam si non subsequatur factum, quoniam rea tenetur in consensione conscientia.

Quo autem modo serpens ille peccati persuaserit, diligenter considerandum est, pertinet enim maxime ad nostram salutem: nam ideo hæc scripta sunt, ut iam talia caueamus. Nam cum interrogata mulier respondisset quid eis præceptum esset, ait ille, Non morite moriemini, sciebat enim deus, quoniam qua die manducaveritis ex illo, aperientur oculi vestri, & eritis sicut dii scientes bonum & malum. Videmus his verbis per superbiam peccatum esse persuasum: ad hoc enim valet quod dictum est, Eritis sicut dii. Sicut etiam hoc quod dictum est, Sciebat enim deus, quoniam qua die manducaveritis ex eo, aperientur oculi vestri: quid intelligitur nisi persuasum esse, ut sub deo esse nollent, sed in sua potestate potius sine domino, ut legem eius non observarent, quasi invidentis sibi ne seipsi regerent, non indigentes illius interno lumine, sed viuentes propria providentia quasi oculis suis ad dignoscendum bonum & malum, quod ille prohibuisset? Hoc est ergo quod persuasum est, ut suam potestatem nimis amarent: & cum deo esse pares vellent, illa medietate, per quam deo subiecti erant, & corpora subiecti habebant tanquam fructum arboris constitutæ in medio paradisi, male vterentur, id est, contra legem dei: atque ita quod acceperant amitterent, dum id quod non acceperant usurpare voluerunt. Non enim accepit hominis natura, ut per suam potestatem deo non regente beata sit: quia nullo regente, per suam potestatem beatus esse solus deus potest. Et vidit, inquit, mulier quia bonum est lignum ad escam: & quia bonum est oculis ad videndum & cognoscendum. Quomodo videbat, si clausi erant oculi? Sed hoc dictum est, ut intelligeremus eos oculos esse apertos, posteaquam de fructu illo acceperunt, quibus se nudos videbant, & displicebant sibi, id est, oculos astutiae, quibus simplicitas displicet. Cum enim quisque ceciderit ab illa intima & secretissima luce veritatis, nihil est unde velit placere superbia, nisi fraudulentis simulationibus. Hinc enim & hypocrisis nascitur, in qua multum sibi videntur cordati, qui potuerunt fallere & decipere quem voluerunt. Dedit enim mulier viro suo, & manducaverunt, & aperti sunt oculi eorum, de quibus iam dictum est, & tunc viderunt, quod nudi essent: sed oculis peruersis, quibus illa simplicitas, quæ nuditatis nomine significata est, erubescenda videbatur. Itaque ut iam non essent simplices, fecerunt de foliis ficæ sibi succinctoria, tanquam regentes pudenda sua: id est, occultantes simplicitatem, de qua iam erubescere astuta superbia. Folia vero ficæ prurium quendam significant, si hoc bene in rebus incorporalibus dicitur, quem miris modis animus patitur cupiditate & delectatione mentiendi. Unde etiam latine falli dicuntur, qui iocari amant. In iocis autem utique simulatio principatum tenet.

Itaque cum deambularet deus in paradiso ad vespem, id est, cum ad eos iam iudicandos veniret, adhuc ante poenam eorum deambulabat in paradiso, id est, quasi movebatur in eis præsen-

A tia

Tentatio
quod dicitur,
Caput. XV.

Gene. 3.

B

Gene. 3.

12. de trinit.
cap. 8.

F

Abfconfo,
ambulatio,
percoctatio,
quid signet.
Cap. XVI.

Gtia dei, quando iam ipsi stabiles in eius praecepto non erant. Et bene ad vespem, id est, cum iam ab eis sol occideret, id est, auferretur ab eis lux illa interior veritatis. Audierunt vocem eius, & absconderunt se à conspectu eius. Quis se abscondit à conspectu dei, nisi qui deserto ipso incipit iam amare quod suum est? Iam enim habebant cooperimenta mendacij. Qui autem loquitur mendacium, de suo loquitur. Et ideo ad arborem se dicuntur abscondere, quæ erat in medio paradisi, id est, ad seipsos, qui in medio rerum infra deum & supra corpora sua disordinati erant. Ergo ad seipsos absconderunt se, ut conturbarentur miseris erroribus, relicto lumine veritatis, quod ipsi non erant. Particeps enim veritatis potest esse anima humana, ipsa autem veritas deus est incommutabilis supra illam. Ab ea vero veritate quisquis auersus est, & ad seipsum conuersus, & non directore atque illustratore deo, sed de suis motibus quasi liberis exultat, tenebatur mendacio: quoniam qui loquitur mendacium, de suo loquitur: atque ita turbatur, ut vox illa Prophetæ manifestat, qua dictum est, Ad meipsum anima mea turbata est. Itaque iam interrogatur Adam, non deo nesciente ubi esset, sed cogente ad confessionem peccati. Non enim & dominus Iesus Christus tam multa quæ interrogabat, nesciebat. Respondit autem voce eius audita, abscondisse se, quoniam nudus esset. Iam miserrimo errore respondit, quasi deo posset displicere nudus, sicut eum ipse fecerat. Est autem hoc erroris proprium, ut quod cuique displicet, hoc etiam deo displicere arbitretur. Illud autem subtiliter intelligendum est, quod dominus ait: Quis nuntiavit tibi quod nudus esses, nisi quia ab illa arbore de qua dixeram tibi, ex illa sola ne manducares, ex illa manducasti? Nudus enim erat à simulatione, sed vestiebatur luce diuina. Vnde auersus & ad seipsum conuersus, quod significat de illa arbore manducasse, nuditatem suam vidit, & displicuit sibi ex eo quod non habebat aliquid proprium. Deinde iam more superbiæ in se non accusat quod consensit mulieri, sed in mulierem refundit culpam suam: & sic subtiliter quasi de astutia quam miser conceperat, voluit ad ipsum deum pertinere quod peccauit. Non enim ait, mulier dedit mihi: sed addidit dicens, mulier quam dedisti mihi. Nihil est autem tam familiare peccantibus quam tribuere deo velle vndeque accusantur, Et hoc de illa vena superbiæ, ut quoniam sic homo peccauit cum vult esse par deo, id est, liber esse ab eius dominio, sicut ille ab omni dominio liber est, quoniam ipse est dominus omnium. Quoniam in maiestate par illi esse non potuit, iam lapsus & iacens in peccato suo, parem sibi cum facere conatur, vel potius illum vult ostendere peccasse, se autem esse innocentem: & mulier interrogata refert culpam in serpentem: quasi aut ille sic acceperit uxorem ut ei obtemperaret, & non potius ut ipsam sibi obtemperare faceret: aut illa non potuerit dei praeceptum potius custodire, quam verba serpentis admittere. Iam serpens non interrogatur, sed prior excepit poenā, quia nec confiteri peccatum potest, nec habet omnino unde se excuset. Non autem nunc ea damnatio diaboli dicitur, quæ ultimo iudicio reservatur, de qua loquitur dominus cum dicit, Ite in ignem æternum, qui preparatus est diabolo & angelis eius: sed ea poena eius dicitur, qua nobis cauendus est. Poena enim eius est ut in potestate habeat eos qui dei praecepta continent. Hoc enim explicatur his verbis, quibus in eum profertur senten-

tia: & inde maior poena est, quia de hac tam infelici K potestate latatur, qui solebat antequam caderet sublimi veritate gaudere, in qua non stetit: & ideo illi etiam Ioan. 8. pecora praeponuntur, non in potestate, sed in conuersione naturæ suæ: quia pecora non amiserunt beatitudinem aliquam coelestem, quam nunquam habuerunt, sed in sua natura quam acceperunt peragunt vitam. Dicitur ergo huic, Pectore & ventre repes. Quod quidem & in colubro animaduertitur, & ex illo animante visibili ad hunc inuisibilem inimicum nostrum locutio figuratur. Nomine enim pectoris, significatur superbia, quia ibi dominatur impetus animi. Nomine autem ventris, significatur carnale desiderium, quia hæc pars mollior sentitur in corpore. Et quia his rebus ille serpit ad eos quos vult decipere, propterea dictum est, Pectore & ventre repes. Et terram, inquit, manducabis omnibus diebus vitæ tuæ, id est, omnibus diebus quibus agis hanc potestatem, ante illam ultimam poenam iudicij. Hæc enim vita eius videtur, de qua gaudet atque gloriatur. Terram ergo manducabis, duobus modis intelligi potest. Vel ad te pertinebunt, quos terrena cupiditate deceperis, id est, peccatores, qui terræ nomine significantur. Vel certe genus tertium tentationis his L verbis figuratur, quod est curiositas. Terram enim qui manducat, profunda & tenebrosa penetrat, & tantum temporalia atque terrena. Non autem inimicitia ponuntur inter ipsum & virum, sed inter ipsum & mulierem. Nunquid quia viros non decipit & tentat? Sed manifestum est quod decipit. An quia ipsum Adam non decepit, sed mulierem eius? Sed nunquid propterea non est inimicus eius, ad quem peruenit per mulierem suam illa deceptio, maxime quia de futuro iam dicitur, inimicitias ponam inter te & mulierem? Si autem quod non deinceps decepit Adam, nec ipsam Euan deinceps decepit. Quare ergo ita dicitur, nisi quia hinc manifeste ostenditur, non posse nos à diabolo tentari, nisi per illam animalem partem, quæ quasi mulieris imaginem, vel exemplum in vno ipso homine ostendit, de qua superius iam multa diximus? Quod autem etiam inter semen diaboli & semen mulieris ponuntur inimicitia, significatur semine diaboli peruersa suggestio: semine autem mulieris, fructus boni operis, quo peruersa suggestioni resistit. Et ideo obseruat ipse plantam mulieris, ut si quando in illicita labitur delectatio, tunc illam capiat: & illa obseruat caput eius, ut eum in ipso initio malæ suasionis excludat. Iam de poena mulieris nulla quæstio est: manifeste enim multiplicatos dolores habet atque suspiria in huius vitæ calamitatibus: & quod in doloribus pariat filios, quannus & in ista visibili muliere compleatur, tamen ad illam secretiorem consideratio reuocanda est. Nam & in pecoribus formina cum doloribus pariunt filios, & hæc est in illis mortalitatis conditio potius quam poena peccati. Potest ergo fieri, ut etiam in feminis hominibus mortalium corporum sit ista conditio. Sed hoc est magnum supplicium, quod ad istam corporum mortalitatem ex illa immortalitate venerunt. Veruntamen magnum sacramentum est huius sententiæ, scilicet quod nulla abstinencia fiat à voluntate carnali, quæ non habeat in exordio dolorem, donec in meliorem partem consuetudo flectatur. Quod cum peruenierit, quasi natus est filius, id est, ad bonum opus paratus est affectus per consuetudinem bonam. Quæ consuetudo ut nascetur, cum dolore reluctatum est consuetudini malæ. Nam

Serpentis est
Eua inimici-
tia. Caput.
XVII.

M
De poenis
mulieris in-
flicti. Cap.
XIX.

A Nam & illud quod post partum * † dictum est, Erit tibi conuersio ad virum tuum, & ipse tui dominabitur: nonne multæ ac propè omnes mulieres absentibus viris suis pariunt, & post partum se ad illos non conuertunt? Quæ autem superbae sunt mulieres, & dominantur viris, nunquid post partum carent hoc vitio, vt vir earum dominantur? Imò quasi dignitatem sibi additam credunt, quod matres sunt, & plerunque superbiores existunt. Quid sibi ergo vult, quod posteaquam dictum est, in doloribus paries filios: additum est, Et erit tibi conuersio ad virum tuum, & ipse tui dominabitur: nisi quia illa pars animæ, quæ carnalibus gaudiis tenetur, cum aliquam malam consuetudinem volens vincere, passa fuerit difficultatem ac dolorem, atque ita peperit consuetudinem bonam, cantius iam & diligentius rationi obtemperat tanquam viro: & ipsis quasi erudita doloribus conuertitur ad rationem, & libenter seruit iubenti, ne iterum in aliquam perniciosam consuetudinem defluat? Ista ergo quæ videntur maledicta, præcepta sunt, si non carnaliter spiritalia legamus, Lex enim spiritalis est. Item de sententia ista quæ prolata est in ipsum virum, quid dicemus? Nunquid forte di-

Rom. 7.
De viri pot-
na. Ca. XX.

B uites, quibus provenit facillimus victus, neque in terra operantur, euasisse istam pœnam existimandi sunt, qua dicitur: Maledicta terra erit tibi in omnibus operibus tuis, in tristitia & gemitu tuo manducabis ex ea omnibus diebus vitæ tuæ: spinas & tribulos pariet tibi, & edes pabulum agri tui: in sudore vultus tui edes panem tuum, donec reuertaris in terram de qua sumptus es: quia terra es, & in terram ibis? Sed certe illud manifestum est, quod nemo euadat istam sententiam. Hoc ipsum enim, quod in hac vita quisque natus est, difficultatem inueniendæ veritatis ex corruptibili corpore patitur. Sicut enim Salomon dicit: Corpus quod corrumpitur, aggravat animam, & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem: ipsi sunt labores & tristitia, quas habet homo ex terra: & spinæ ac tribuli sunt punctiones tortuosarum quæstionum, aut cogitationes de provisione huius vitæ: quæ plerunque nisi extirpentur, & de agro dei proiciantur, suffocant verbum dei ne fructificet in homine, sicut dominus in Evangelio dicit. Et quoniam necessitate iam per hos oculos & per has aures de ipsa veritate admonemur, & difficile est resistere phantasmatibus, quæ per istos sensus intrant in animam, quanvis per illos intret etiam ipsa admonitio veritatis. In ista ergo perplexitate cuius vultus non fudet vt manducet panem suum? Quod omnibus diebus vitæ nostræ passuri sumus, id est, huius vitæ quæ transitura est. Et hoc illi dictum est, qui coluerit agrum suum, qui ista patitur donec reuertatur in terram de qua sumptus est, id est, donec finiat vitam istam, Qui enim coluerit agrum suum interius, & ad panem suum quanvis cum labore pervenerit, potest usque ad finem vitæ huius hunc laborem pati: post hanc autem vitam non est necesse vt patiat. Sed qui forte agrum non coluerit, & spinis eum opprimi permiserit, habet in hac vita maledictionem terræ suæ in omnibus operibus suis, & post hanc vitam habebit vel ignem purificationis vel pœnam æternam. Ita nemo euadit istam sententiam. Sed agendum est, vt saltem in hac tantum vita sentiatur. Quem autem non moueat quod post peccatum & sententiam iudicis dei vocat Adam mulierem suam vitam, quia viuorum ipsa sit mater, posteaquam meruit mortem, & mortales fetus parere desti-

C nata est, nisi quia illos fetus attendit scriptura, quos cum in doloribus pepererit, fiet illi conuersio ad virum suum, & eius ipse dominabitur? De quibus fortibus superius dictum est, Sic enim est illa vita materq; viuorum. Nam vita quæ in peccatis est, mors appellari in scripturis solet, sicut Apostolus dicit, mortuam esse viduam quæ in deliciis viuit: & mortui nomine peccatum ipsum significari legimus vbi dictum est, Qui baptizatur à mortuo & iterum tangit illum, quid proficit in lauacro suo? Sic & qui ieiunat super peccata sua, & iterum ambulans hæc eadem facit Pro peccato enim mortuum posuit, abstinentiam vero ieiuniumq; à peccato, tanquam baptismum, hoc est, inundationem à mortuo. Iterum autem redire ad peccatum, tanquam iterum tangere mortuum. Quare ergo non animalis illa pars nostra, quæ tanquam viro debet obtemperare rationi, cum per ipsam rationem de verbo vitæ recte viuendi sarcinam conceperit, appelletur vita, & cum parturitione abstinentiæ, quanvis cum doloribus atque gemitibus, malæ consuetudini resistens bonam consuetudinem ad recte facta pepererit, mater viuorum vocetur, id est, recte factorum: quibus contraria sunt peccata, quæ nomine mortuorum significari posse docuimus? E

E Nam illa mors quam omnes qui ex Adam nati sumus cepimus debere naturæ, quam minatus est deus, cū præceptum daret ne arboris fructus ille ederetur: illa ergo mors in tunicis pelliceis figurata est. Ipsi enim sibi fecerunt præcinctoria de folijs ficis, & deus illis fecit tunicas pelliceas: id est, ipsi appetuerunt mentiendi libidinem relicta facie veritatis, & deus corpora eorum in istam mortalitatem carnis mutauit, vbi latent corda mendacia. Neque enim in illis corporibus celestibus sic latere posse cogitationes credendum est, quemadmodum in his corporibus latent, Sed sicut nonnulli motus animorum apparent in vultu, & maxime in oculis: sic in illa perspicuitate ac simplicitate celestium corporum omnes omnino motus animi latere non arbitror. Itaque illi merebuntur habitationem illam & commutationem in angelicam formam, qui etiam in hac vita cū possint sub tunicis pelliceis occultare mendacia, oderunt tamen ea & cauet flagrantissimo amore veritatis, & hoc solum tegunt, quod ij qui audiunt ferre non possunt, sed nulla mentiuntur. Veniet enim tempus vt nihil etiam contegatur. Nihil est enim occultum quod non manifestabitur. Tandiu autem in paradiso fuerunt isti, quanvis iam sub sententia damnantis dei, donec ventum esset ad pelliceas tunicas, id est, ad huius vitæ mortalitatem. Quo enim maiore iudicio potuit significari mors, quæ sentimus in corpore, quam pellibus quæ mortuis pecoribus detrahi solent? Itaque cum contra præceptum non imitatione legitima, sed illicita superbia deus esse appetit homo, usque ad beluarum mortalitatem deiectus est. Ideo sic illi lex diuina insultat ore dei, qua insultatione nos admonemur quantum possumus cauere superbiam. Ecce Adam factus est tanquam vnus ex nobis ad scientiam cognoscendi bonum & malum. Quæ ambigua locutio figuram facit, Nam factus est tanquam vnus ex nobis, dupliciter intelligi potest, Vel vnus ex nobis quasi & ipse deus, quod pertinet ad insultationem, Sicut dicitur, vnus ex senatoribus, vtique senator: Aut certe, quia & ipse deus esset, quanvis creatoris sui beneficio, non natura, si sub eius potestate manere voluisset, sic dictum est, ex nobis, quomodo dicitur, ex consulis,

F Tomus primus

A 1) aut

D am Huius, & de pelliceis tunicis significatione. Cap. XXI.

E Ecce Adam factus est tanquam vnus ex nobis ad scientiam cognoscendi bonum & malum. Quæ ambigua locutio figuram facit, Nam factus est tanquam vnus ex nobis, dupliciter intelligi potest, Vel vnus ex nobis quasi & ipse deus, quod pertinet ad insultationem, Sicut dicitur, vnus ex senatoribus, vtique senator: Aut certe, quia & ipse deus esset, quanvis creatoris sui beneficio, non natura, si sub eius potestate manere voluisset, sic dictum est, ex nobis, quomodo dicitur, ex consulis,

Expulsio A. de quid est legorice. Cap. XXII.

Quare post transgressio- nem Adæ vitæ vocauerit ip-

Tomus primus

G aut pro consiliis qui iam non est. Sed ad quam rem factus est tanquam vnus ex nobis? ad scientiam scilicet dignoscendi boni & mali, vt iste per experimentum disceret dum sentit malum, quod deus per sapientiam nouit: & potestatem illam omnipotentis quam pati noluit beatus atque cōsentiens, pōna sua discat esse inenitabilem. Et tunc ne porrigeret Adam manum suam ad arborem vitæ, & viueret in æternum, dimisit illum deus de paradiso. Bene dictum est, dimisit, non exclusit, vt ipso peccatorum suorum pondere tanquam in locum sibi congruum videretur vrgeri. Quod patitur plerunque malus homo, cum inter bonos viuere cōperit, si se in melius cōmutare noluerit, ex illa bonorum congregatione pondere malæ suæ consuetudinis pellitur, & illi eum non excludunt reluctanter, sed dimittunt cupientem. Quod autem dictum est, ne porrigeret Adam manum suam ad arborem vitæ, etiam hæc ambigua locutio est. Loquimur enim sic, cum dicimus, Ideo te moneo ne iterum facias quod fecisti, volentes vtique vt non faciat. Et iterum sic, Ideo te moneo ne forte sis bonus, volentes vtique vt sit, id est, moneo te non desperans quod bonus possis esse. Sicut loquitur Apostolus cum dicit: Ne forte det illis deus penitentiam ad cognoscendam veritatem. Potest ergo videri propterea homo in labores huius vitæ esse dimissus, vt aliquando manum porrigat ad arborem vitæ, & viuat in æternum. Manus autem porrectio bene significat crucem, per quam vita æterna comparatur: ¶ quāuis etiam si illo modo intelligamus ne manum porrigat, & viuat in æternum, non iniusta pōna est post peccatum interclusum esse aditum ad sapientiam, donec dei misericordia mensuris temporum reuiscat qui mortuus est, vt inueniatur qui perierat. Dimissus est ergo de paradiso suauitatis, vt operaretur terram de qua sumptus erat, vt in corpore isto laboraret: id est, si posset, & ibi collocaret sibi meritum redeundi. Moratus est autem contra paradisum in miseria, quæ vtique beatæ vitæ contraria est. Nam beatam vitam paradisi nomine significatam existimo. Posuit autem deus Cherubin & flammeam frameam quæ versatur, quæ vno nomine versatilis dici potest, ad custodiendam viam arboris vitæ. Sicut illi volunt qui Hebræa verba in scripturis interpretati sunt, Cherubin latine scientiæ plenitudo esse dicitur. Flammea vero framea versatilis, temporales pōnæ intelliguntur, quæ temporum volubilitate versantur. Propterea & flammea dicitur, quia vrit quodammodo omnis tribulatio. Sed aliud est vri ad consumptionem, & aliud est vri ad purgationem. Nam & Apostolus dicit: Quis scandalizatur, & ego non vror? Sed iste affectus purgabat eum magis, quia de charitate veniebat. Et illæ tribulationes, quas iusti patiuntur, ad istam pertinet flammeam frameam, quoniam in igne probatur aurum & argentum, & homines acceptabiles deo in camino humiliationis. Et iterum, Vasa figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis. Quoniam ergo quem diligit deus, hunc corripit: & flagellat omnem filium quem recipit, sicut dicit Apostolus, Scientes quoniam tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, & legimus, & audimus, & credendum est arborem vitæ, plenitudinem scientiæ, & flammeam frameam custodiri. Nemo ergo potest peruenire ad arborem vitæ, nisi per has duas, id est, per tolerantiam molestiarum, & scientiæ plenitudinem. Sed tolerantia molestiarum o-

mnibus ferè in hac vita subeunda est, tendentibus ad **R** arborem vitæ. Plenitudo autem scientiæ videtur paucioribus prouenire: vt quasi non omnes qui perueniunt ad arborem vitæ, per scientiæ plenitudinem veniant, quāuis omnes tolerantiam molestiarum, id est, flammeam frameam versatilem sentiant. Sed si attendatur quod Apostolus dicit, Plenitudo autem legis charitas, & videamus eandem & legis & charitatem præcepto illo gemino contineri: Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua. Et diliges proximum tanquam teipsum. In quibus duobus præceptis tota lex pendet & prophetæ: sine dubitatione intelligimus ad arborem vitæ non solum per flammeam frameam versatilem, id est per tolerantiam temporalium molestiarum, sed etiam per plenitudinem scientiæ, id est, per charitatem veniri: quia si charitatem, inquit, non habeam, nihil sum. Sed in hoc sermone pollicitus sum considerationem rerum factarum, quam puto explicatam: & deinde cōsiderationem prophetiæ, quæ remaneat explicanda iam breuiter. Posito enim tanquam signo quodam manifesto, quod cetera dirigantur, non diu nos, quantum arbitror, ista consideratio detinebit. Dicit enim Apostolus, sacramentum magnum esse quod dictum est, Propter hoc relinquit homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carne vna. Quod ipse interpretatur subiiciendo: Ego autem dico in Christo & in Ecclesia. Ergo quod per historiam impletum est in Adam, per prophetiam significat Christum, qui reliquit patrem, cum dicit: Ergo a patre exiui, & veni in hunc mundum. Sed non loco reliquit, quia deus loco non continetur, neque auersione peccati, sicut apostatae relinquunt deum: sed apparendo hominibus in homine, cum verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Quod ipsum non cōmutationem naturæ dei significat, sed susceptionem naturæ inferioris personæ, id est, humanæ. Ad hoc valet etiam quod dicitur: Semetipsum exinanivit, quia non in ea dignitate apparuit hominibus, in qua est apud patrem, blandiens eorum infirmitati, qui cor mundum nondum habebant, vnde videretur verbum in principio deus apud deum. Quid est ergo quod diximus, Reliquit patrem: nisi reliquit apparere hominibus sicut est apud patrem: Item reliquit & matrem, id est, synagogam veterem atque carnalem obseruantiam, quæ illi mater erat ex semine David secundum carnem, & adhæsit uxori suæ, id est, ecclesiæ, vt sint duo in carne vna. Dicit enim Apostolus ipsum esse caput ecclesiæ, & ecclesiam corpus eius. Ergo & ipse soporatus est dormitione passionis, vt ei coniunx ecclesia formaretur, quam dormitionem cantat per prophetam dicens, Ego dormiui & somnum corpi, & exurrexi, quoniam dominus suscepit me. Formata est ergo coniunx ecclesia de latere eius, id est, de fide passionis & baptismi. Nam percussus latus eius lancea, sanguinem & aquam profudit. Factus autem vt supra dixi, ex semine David secundum carnem, sicut Apostolus dicit, id est, tanquam de limo terræ, cum homo non esset qui operaretur in terra, quia nullus homo operatus est in virgine de qua natus est Christus. Fons autem ascendebar de terra & irrigabat omnem faciem terræ, Facies terræ, id est, dignitas terræ, mater domini virgo Maria rectissime accipitur, quam irrigauit spiritus sanctus qui fontis & aquæ nomine in Euangelio significatur, vt qualis de limo terræ, talis homo ille fieret, qui constitutus est in

2. Gen. 1.11
2. p.
1. Gen. dist. 29
ca. sed quia.

Gen. 3.

Sic loquimur, sed male latine.

1. Timo. 2.

¶ recuperatur.

Luc. 15.

Framea versatilis quid. Ca. XLIII. Gen. 3.

2. Cor. 2.

Eccle. 2.

Ecclesiastici 27.
Hebr. 12.

Roma. 5.

1. Gen. dist. 29. cap. ne vero in fine.

Roma. 13.

Math. 22.

1. Cor. 13.

Adam
Christus,
Eua Eccle-
sia. Caput
XXIII.

Eph. 5.

L

Ioan. 16.

Ioan. 1.

Philip. 1.

Roma. 1.

Col. 1.

Ps. 3.

Ioan. 19.

Roma. 1.

Gen. 3.

Ioan. 2.

A est in paradiso, vt operaretur ibi & custodiret, id est, in voluntate patris, vt eam impleret atque seruaret.

Nam praeceptum quod accepit, nos accepimus in illo, quia vnusquisque Christianus non incongrue sustinet personam Christi, dicente ipso domino, Quod fecistis vni ex minimis meis, mihi fecistis. Atq; vtinam fruere mur sicut est praeceptum omni ligno paradisi, quod significat spirituales delicias, Fructus autem spiritus est, charitas, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia, sicut Apostolus dicit: & non tangeremus lignum in medio paradisi plantatum scientiae boni & mali, id est, ne vellemus superbire de natura nostra, quae sicut iam diximus media est, vt decepti experiremur, quid intersit inter simplicem fidem catholicam, & fallacias haereticorum. Ita enim peruenimus ad dignoscendum boni & mali, Nam oportet, inquit, etiam haereses esse vt probati manifesti fiant inter vos. Etenim serpens ille secundum prophetiam, haereticorum venena significat, & maxime istorum Manicheorum, & quicumque veteri testamento aduersantur. Non enim aliquid manifestius praenunciatum arbitror, quam

B istos in illo serpente, vel potius illum in istis esse vitandum. Nulli enim loquacius atq; iactantius promittunt scientiam boni & mali, & in ipso homine tanquam in arbore quae plantata est in medio paradisi eam dignoscendum demonstraturos se esse praesumunt: & etiam illud quod dictum est, Eritis sicut dii, qui alij magis dicunt quam isti qui per suam superbam vanitatem, eandem superbiam persuadere conantes, affirmant animam naturaliter hoc esse quod deus est: Et ad quos magis pertinet apertio carnalium oculorum quam ad istos, qui relictam interiore sapientiae luce solem istum, qui pertinet ad oculos corporis adorare compellunt: Et omnes quidem haeretici generaliter scientiae pollicitatione decipiunt, & reprehendunt eos, quos simpliciter credentes inuenerunt, & quia omnino carnalia persuadent, quasi ad carnalium oculorum apertionem conatur adducere, vt interior oculus excutatur. Sed istis etiam corpora sua displicent, non propter poenalem mortalitatem, quam peccando meruimus, sed ita vt negent deum esse corporum conditorem, tanquam apertis oculis carnis nuditas ista displiceat, Sed nihil vehementius istos desinat & notat quam quod dicit serpens, Non morte moriemini, Sciebat enim deus quoniam qua die ederitis, aperientur oculi vestri. Sic enim isti credunt, quod serpens ille Christus fuerit, & deum nescio quem gentis tenebrarum, sicuti affirmant, illud praeceptum dedisse confingunt, tanquam inuideret hominibus scientiam boni & mali. Ex ista opinione etiam nescio quos serpentinos natos esse arbitror, qui serpentem pro Christo colere dicuntur, nec attendunt Apostolum qui ait, Metuo ne sicut serpens Euam seduxit astutia sua, sic & sensus vestri corrumpantur. Hos ergo per istam prophetiam praefiguratos esse existimo. Seducitur autem verbis huius serpentis carnalis nostra concupiscentia, & per illam decipitur Adam, non Christus, sed Christianus: qui si praeceptum dei seruare vellet, ex fide perseueranter vinceret, donec idoneus fieret intelligentiae veritatis, id est si operaretur in paradiso, & custodiret quod accepit, non veniret in illam deformitatem, vt cum sibi displiceret caro quasi nuditas sua, carnalia magis tegumenta mendaciorum, tanquam folia ficu colligeret, quibus sibi faceret succinctorium. Hoc enim isti faciunt, cum de Christo mentiuntur, & ipsum mentitum esse pra-

Tomus primus.

dicant, & tanquam abscondunt se a facie dei ad sua mendacia ab illius veritate conuersi, sicut Apostolus dicit, Et a veritate quidem auditum conuerterunt, ad fabulas autem conuertentur, & ille quidem serpens, id est ille error haereticorum, qui tentat ecclesiam, contra quem clamat Apostolus cum dicit: Metuo ne sicut serpens Euam seduxit astutia sua, sic & sensus vestri corrumpantur, Ille ergo error pectore & ventre serpit, & terram manducat. Non enim decipit, nisi aut superbos, qui sibi arrogantes quod non sunt, cito credunt, quod summi dei & animae humanae vna eademque natura sit: aut desyderiis carnalibus implicatos, qui libenter audiunt quod quicquid lasciuie faciunt, non ipsi faciunt, sed gens tenebrarum: aut curiosos, qui terrena sapiunt, & spiritalia terreno oculo inquirunt. Erunt autem inimicitiae inter istum & mulierem, & inter semen eius & semen mulieris, si pariat ista filios quauis cum doloribus, & se ad virum suum conuertat, vt eius ipse dominetur. Tunc enim potest cognosci non aliam partem in nobis pertinere ad authorem deum, & aliam ad gentem tenebrarum, sicut isti dicunt: sed potius & illud quod regendi habet potestatem in homine, & illud inferius quod regendum est ex deo esse, sicut dicit Apostolus: Vir quidem non debet velare caput, cum sit imago & gloria dei, mulier autem gloria viri est. Non enim vir ex muliere, sed mulier ex viro. Etenim non creatus est vir propter mulierem, sed mulier propter virum: propterea debet habere velamen mulier super caput propter angelos. Veruntamen neque mulier sine viro, neque vir sine muliere in domino: sicut enim mulier ex viro, ita & vir per mulierem: omnia autem ex deo. Laboret

iam Adam in agro suo, & quod spinas & tribulos ei parit terra, intelligat non naturae esse, sed poenae: & hoc non nescio cui genti tenebrarum, sed diuino iudicio tribuat: quia moderamen iustitiae est sua cuique tribuere. Tribuat ergo ipse mulieri escam coelestem, quam accepit a capite suo qui est Christus: non ab illa accipiat vetitum cibum, id est haereticorum fallaciam cum magna pollicitatione scientiae, & quasi secretorum adapertionem, quo fiat ad decipiendum error ipse conditior. Haereticorum quippe superba & curiosa cupiditas in libro Proverbiorum clamat sub mulieris imagine, & dicit: Qui stultus est diuertat ad me: & inopes sensu exhortatur dicens, Panes occultos edite libenter, & aquam dulcem furtiuam bibite. Et necesse est tamen, cum & illa quisque crediderit, praecedente libidine metiendi, qua Christum mentitum esse credit, accipiat etiam tunicam pelliceam diuino iudicio. Quo nomine mihi videtur in prophetia significari non corporis mortalitas, quae significatur in historia, de qua iam tractatum est, sed de carnalibus sensibus attracta phantasmata, quae carnaliter mentientem diuina lege consequuntur & contegunt: atque ita de paradiso, id est de catholica fide & veritate dimittitur habiturus contra paradisum, id est eidem fidei contradicturus. Qui si aliquando se ad deum conuerterit per flammeam frameam, id est per temporales tribulationes, sua scilicet peccata cognoscendo & gementi, & non iam extraneam naturam, quae nulla est, sed seipsum accusando, vt ipse per conuersionem veniam mereatur, & per plenitudinem scientiae, quae est charitas, diligendo deum qui supra omnia est incommutabilis, & diligendo ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mente: & diligendo proximum tanquam seipsum, perueniet ad arborem vitae, & viuet in aeternum, Quid habet

A 11) ergo

D

1. Tim. 4.

1. Cor. 11.

Gen. 3.

E
1. Cor. 11.

Labor Adq
& cultura
terre quid.
Caput.
XXVII.

Prover. 9.

F

Matth. 22.
Per epilogu
refellit singu
la. Caput.
XXVIII.

Galat. 5.

1. Cor. 11.

Gen. 3.

Serpēs here-
ticus Euā Ec-
clesia. Cap.
XXVI.
Gen. 3.

Ophit. 2.

1. Cor. 11.

Rom. 1.

G ergo isti, quod in his literis veteris testamenti reprehendant: Interrogent secundum morem suum, & respondeamus sicut dominus donare dignatur: Quare fecit deus hominem, inquit, quem peccaturum sciebat: Quia & de peccante multa bona facere poterat, ordinans eum secundum moderamen iustitiae suae: & quia nihil oberrat deo peccatum eius: & siue non peccaret, mors nulla esset: siue quia peccauit, alij mortales de peccato eius corriguntur, Nihil enim sic reuocat homines a peccato, quemadmodum imminenti mortis cogitatio. Sic eum faceret, inquit, ut non peccaret. Imò ipse hoc faceret, Sic enim factus est, ut si nolisset, non peccaret. Non admitteretur, inquit, diabolus ad eius mulierem. Imò ipsa ad se diabolus non admitteret: Sic enim facta est ut, si nolisset, non admitteret. Non fieret, inquit, mulier. Hoc est dicere, non fieret bonum: quia & ipsa utique aliquod bonum est, & tantum bonum, ut Apostolus eam gloriam viri esse dicat: Omnia certe ex deo. Quis fecit diabolum? Seipse: Non enim natura, sed peccando diabolus factus est, Vel ipsum, aiunt, non faceret deus, si eum peccaturum esse sciebat. Imò, quare

1. Cor. 11.

H non faceret cum per suam iustitiam & providentiam multos de malitia diaboli corrigit. An forte non audistis Apostolum Paulum dicentem: Quos tradidi satanae, ut discant non blasphemare: Et de seipso dicit: Et ne magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis, angelus satanae qui me colaphizat. Ergo, inquit, bonus est diabolus, quia utilis est: Imò malus in quantum diabolus est, sed bonus & omnipotens deus est, qui etiam de malitia eius multa iusta & bona operatur. Non enim diabolo imputatur, nisi voluntas sua, qua conatur facere male, non dei providentia quae de illo bene facit. Postremo quoniam cum Manichaeis nobis de religione quaestio est, quaestio autem religionis est quid de deo pie sentiatur, quoniam negare non possumus in miseria peccatorem esse genus humanum. Illi dicunt naturam dei esse in miseria: Nos negamus, sed dicimus eam naturam esse in miseria, quae de nihilo fecit deus, & ad hoc venisse non coactam, sed voluntate peccandi. Illi dicunt naturam dei cogi ab ipso deo ad poenitentiam peccatorum: Nos negamus, sed dicimus eam naturam quam deus fecit de nihilo, posteaquam peccauit cogi ad poenitentiam peccatorum. Illi dicunt naturam dei ab ipso deo accipere veniam: Nos negamus, sed dicimus eam naturam quam fecit deus de nihilo, si se a peccatis suis ad deum suum conuerterit, accipere veniam peccatorum. Illi dicunt naturam dei necessitate esse mutabilem: Nos negamus, sed dicimus eam naturam quam deus fecit de nihilo, voluntate esse mutabilem. Illi dicunt naturam dei nocere aliena peccata: Nos negamus sed dicimus nulli naturae nocere peccata, nisi sua: & deum dicimus tantae bonitatis esse, tantae iustitiae, tantae incorruptionis, ut neque peccet, neque ipse alicui noceat qui peccare noluerit, nec ipsi alicui qui peccare voluerit. Illi dicunt esse naturam mali cui deus coactus est naturae suae partem dare cruciandam. Nos dicimus nullum malum esse naturam, sed omnes naturas bonas esse, & ipsum deum summam esse naturam, ceteras ex ipso esse naturas, & omnes bonas in quantum sunt: quoniam fecit deus omnia bona valde, sed distinctionis gradibus ordinata, ut sit aliud alio melius. Atque ita omni genere bonorum vniuersitas ista compleatur, quae quibusdam perfectis, quibusdam imperfectis, tota perfecta est. Quam deus effector conditorque eius

1. Tim. 1.

2. Cor. 12.

Per contentione con
fert Ecclesie
dogmata cum
Manichaeorum
erroribus. Caput.
XXIX.

1. Retracta.
cap. 10.

1. Retracta.
cap. 10.

iusto moderamine administrare non cessat, qui omnia bona facit voluntate, nihil mali patitur necessitate. Cuius enim voluntas superat omnia, nulla ex parte quicquam sentit inuitus. Cum ergo illa illi, & nos ista dicimus, unusquisque eligat quod sequatur. Ego enim, quod bona fide coram deo dixerim, sine ullo studio contentionis, sine aliqua dubitatione veritatis, & sine aliquo prauidicio diligentioris tractationis, quae mihi videbantur exposui.

REGVLA PRI

MA CLERICIS TRADITA,
VT HABEBAT TITVLVS.

OBSECO TE LECTOR,

QVID HABENT FRON-

TIS AC MENTIS

qui tales nectas as-

scribunt tali viro?

COMMUNI definitione decre-

uimus apud vos, quod nunquam

postmodum ab ullo poterit in-

fringi. Residentibus nobis in

monasterio in nomine domini

nostri Iesu Christi, omnibus pla-

cuit secundum Apostolicam tra-

ditionem, vnum sentire in do-

mino & communiter possidere. Sicut scriptum est: Vnum

sentite in domino. Et nemo quidem proprium sibi ven-

dicet quicquam, sed fiat sicut scriptum est in actibus Apo-

stolorum: Habentes omnia communia, nemo quicquam

esse suum dicebat, quod a nobis scriptum est. In domi-

no ergo iure obseruationis nos teneamus, & in eo us-

que in finem permaneamus. Quoniam in lege scriptum

est: Qui perseuerauerit usque in finem, hic saluus erit.

Si quis autem venire desiderat ad congregationem

fratrum, qui in vno esse videntur, non ignoret Euangelij

dictum, quod dixit: Vendat omnia sua, & eroget egenis

& pauperibus. Et iterum: Abneget semetipsum, sibi tol-

lat & crucem suam & sequatur me. Et ne tractet in cor-

de suo, de victu aut vestitu & ceteris quae necessaria sunt

corpori, ipso domino praemonente in Euangelio & di-

cente: Nolite cogitare dicentes quid edetis, aut quid ve-

stiemini, hoc enim gentes cogitant. Scit pater vester

quia horum omnium indigetis. Quarite primum re-

gnum dei, & iustitiam eius, & haec omnia apponentur

vobis. Veruntamen antequam statuatur esse in mo-

nafterio, probet propositum fratrum atque exemplum,

& ipse probetur in omni conuersatione ab illo qui prior

est, & ceteris consentientibus, propter illud quod scri-

ptura docet & admonet, dicens: Amicum noli cito co-

probare. Sed si contigerit ut aliquis ex qualibet cau-

sa necessitatis a monasterio fuerit abstractus, ne vel

mente concipiat secum aliquid ferre de iis omnibus,

quae in monasterio fuerunt, siue etiam quae secum ali-

quando attulerat, siue ea quae cum fratribus acquisierat:

quia certum est fratres nihil habere, possidere, dare vel

accipere debere sine superioris licentia. Quod si pro-

pinquus vel amicus vel quilibet fratrum aliquid offer-

re voluerit, primo quidem priori insinuetur, & sic susci-

piatur si ipse mandauerit, de quo tamen nihil fiat aliud,

nisi quod priori placuerit, vel permiserit, quoniam valde

verendum

Cap. I.

L

Sapient. 1.

Act. 2. & 4.

Math. 10.

Caput. II.

Matth. 19.

Luc. 9.

M

Matth. 6.

Caput. III.

Caput. III.

REGVLA SECVNDA EIVS-
DEM FARINAE, CVIVS
SVPERIOR.

NTB omnia fratres charissimi mi diligatur de^o, deinde & proximus, quia ista praecepta principaliter nobis sunt data: Qualiter autem oporteat nos orare vel psallere describimus: Id est, in matutinis dicantur psalmi octoginta octo cum debitis antiphonis, versibus & responsoriis. Ad primam & tertiam dicantur sui psalmi, antiphonae duae, lectiones duae. Simili modo ad sextam & nonam dicantur sui psalmi cum debitis responsoriis & antiphonis. Hoc idem in vespere & completoriis servetur. Ad lucernarium autem psalmus, responsorium vnum, antiphonae tres, lectiones tres. Et tempore opportuno post lucernarium omnibus sedentibus, legantur lectiones. Nocturnae autem orationes mense Nouembri, Decembri, Ianuario & Febuario, antiphonae duodecim, psalmi sex, lectiones tres. Martio, Aprili, Septembri, Octobri, antiphonae decem, psalmi quinque, lectiones tres. Maio, Iunio, Iulio & Augusto, antiphonae octo, psalmi quatuor, lectiones duae.

Cap. I.
Matth. 22.

Operentur à mane vsque ad sextam, & à sexta vsque ad nonam vacet lectioni, & ad nonam reddant codices. Et postquam refecerint siue in horto, siue vbi-que necesse fuerit, faciant opus vsque ad horam lucernarii. Nemo sibi aliquid vendicat proprium, siue in vestimento, siue in quacunque re: Apostolica enim vita optamus viuere. Nemo cum murmure aliquid faciat, vt non simili iudicio murmuratorum pereat. Fideliter obediunt. Hi patrem suum post deum honorent, Praeposito suo deferant sicut decet sanctos. Sedentes ad mensam, taceant audientes lectionem. Si autem aliquid opus fuerit, Praepositus eorum sollicitus sit. Sabbato & dominica sicut consuetudo est, qui volunt vinum accipiant.

Cap. II.

Act. 1. & 4.

Si opus fuerit ad aliquam necessitatem mittere, duo eant. Nemo extra monasterium sine praeposito manducet neque bibat: Non enim hoc ad disciplinam pertinet monasterij. Si opera monasterij minuantur fratres manducare, sollicite caueant, ne quid faciant contra praepositi, scientes, quoniam exacerbant dominum in sanctis suis. Si aliquid emant ad necessitatem monasterij, sollicite & fideliter vt serui dei agant. Ociosum verbum apud illos non sit. Mane ad opera sua sedeant, post orationem tertiae eant ad opera sua, non stantes fabulas contexant, nisi forte aliquid sit pro vtilitate animae. Sedentes ad opera taceant, nisi forte necessitas operum exegerit vt loquatur quis. Si quis autem non omni virtute adiuvante misericordia dei hanc conatus fuerit implere, sed contumaci animo despexerit, semel atque iterum commonitus, si non emendauerit, sciat se subiaccere disciplinae monasterij sicut oportet: Si autem talis fuerit atas ipsius, vapulabit. Hae autem in nomine Christi fideliter & pie observantes, & vos proficietis, & nobis non parua erit de vestra salute consolatio. Hae sunt quae obseruetis, praecipimus in monasterio constituti.

Cap. III.

Cap. IIII.

Cap. V.

A verendum est, ne sibi eueniat quod scriptum est: Vir mutabilis in lingua incidit in mala. Et iterum, vt nullum omnino de fratribus secum prouocet, ne magis destructor, quam edificator monasterij videatur, propter id quod scriptum est: Qui non est mecum, contra me est: & qui mecum non congregat, dispergit. Et quicumque prouocatus ab aliquo, de monasterio voluerit abscedere, l aut redarguat prouocantem: aut I ante indicet Praeposito, † cui vtique de iis quae in communi decreuimus, nihil esse censeo subtrahendum, quia scriptum est: Pacifici sint tibi multi, sed vnus ex mille sit tibi consiliarius. Igitur hae quae scripta sunt cum summa diligentia obseruanda sunt à Praeposito vsque ad omnes fratres. Et si quis ab aliquo doctrinam audierit praequam in monasterio consecutus est ab eo cui se credidit, hanc autem suscipiat, & eam non subtrahat doctori, quia scriptum est: Omne quod manifestatur, lux est. Si enim bona fuerit, collaudanda est: Si verò praua, reprobanda. De iis autem fratribus qui in vnitatem consistunt, si quis subito aduersus Praepositum altercatus fuerit, non solum semel, sed secundo & tertio, vt Euangelium docet, licet exorare. Si autem noluerit se emendare, ille cui iniuriam irrogatus est post primam vel secundam correctionem, qui non reuocauerit contumacem, denunciaret & illud Praeposito, ne per taciturnitatem & ille & frater suus periclitentur, sicut Salomon ait: Qui occultat inimicitiam, instruit dolum. Si vero vt fieri solet incurio repentina superuenit, aut hostilitas, vt impossibile sit fratribus in vnum fugam petere propter insecutionem inimicorum, & postmodum deo fauente euaserint, & potuerint peruenire vbi Praepositum esse cognouerint, veluti filij ad patrem festinare debent. Nec villo modo poterunt separari, quos diuina charitas sociauit, quia scriptum est: Perfecta dilectio foras mittit timorem. Si quis autem quod superius diximus causa necessitatis detinet id quod à monasterio secum portauit, necesse habebit vbi Praepositus suus est, illud perferre: quia non poterit sibi retinere quod per pactum ad omnes pertinet, & deo vtique est consecratum. Sed si cogitauerit de his aliquid retinere, contra dictum Apostoli agere videtur, qui ait: Nemini quicquam debeatis, nisi vt inuicem diligatis vos. Omnia ergo quae in isto libro continentur, omnes fratres obseruent, atque subscribant qui boni † esse desiderant: Verum propter illos sunt cauta, id est scripta, qui in omnibus stabiles esse nesciunt.

† loco praepositi vetera legunt presbyteri, abbas. Ecclesiastici. 6. Cap. V.

Eph. 5.

Cap. VI.

Matth. 18.

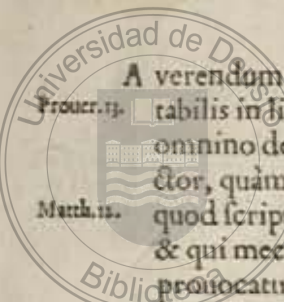
Cap. VII.

1. Ioan. 4. Cap. VIII.

Roma. 13.

Cap. IX.

† vnum.

Augustinus in regula sua dicit: *Si quis in monasterio habitare voluerit, non solum deus, sed et proximus diligatur, quia ista praecepta sunt principaliter nobis data.* Hae igitur sunt, quae ut obseruetis praecipimus in monasterio constituti. Primum propter quod in vno estis congregati, ut vnanimiter habitetis in domo domini, & sit vobis anima vna & cor vnu in deo: Et non dicatis aliquid proprium, sed sint vobis omnia communia. Et distribuatur unicuique vestrum a Praeposito vestro victus & tegumentum, non aequaliter omnibus, quia non aequaliter praeualitis omnes, sed potius unicuique sicut cuique opus fuerit. Sic enim legitis in Actibus Apostolorum: Quia erant illis omnia communia, & distribuatur unicuique sicut cuique opus erat. Qui aliquid habebant in seculo, quando ingressi sunt monasterium libenter velint illud esse commune. Qui autem non habebant, non ea quaerant in monasterio, quae nec foris habere potuerunt. Sed tamen eorum infirmitati quod opus est tribuatur, etiam si paupertas illorum quando foris erant nec ipsa necessaria poterat inuenire. Tantum non ideo se putent esse felices, quia inuenerunt victum & tegumentum quale foris inuenire non poterant: nec erigant ceruicem, quia sociantur eis ad quos foris accedere non audebant: sed sursum cor habeant, & terrena vana non quarant, ne incipiant esse monasteria diuitibus utilia, non pauperibus, si diuites illic humiliantur & pauperes illic inflantur. Rursus etiam illi qui aliquid esse videbantur in seculo, non habeant fastidio fratres suos, qui ad illam sanctam societatem ex paupertate venerunt. Magis autem studeant non de parentum diuitum dignitate, sed de pauperum fratrum societate gloriari. Nec extollantur si communi vitae aliquid de suis facultatibus contulerunt: nec de suis diuitiis magis superbiunt, quia eas monasterio partiuntur, quam si eis in seculo fruerentur. Alia quippe quaecumque iniquitas in malis operibus exercetur, ut fiant: superbia vero etiam bonis operibus insidiatur, ut pereant. Et quid prodest dispergere dando pauperibus & pauperem fieri, cum anima misera superior efficitur diuitias contemnendo, quam fuerat possidendo. Omnes ergo vnanimiter & concorditer viuite, & honorate in vobis deum inuicem, cuius templa facti estis. Orationibus instate, horis & temporibus constitutis. In oratorio nemo aliquid agat nisi ad quod factum est, unde & nomen accepit: ut si forte aliqui etiam praeter horas constitutas, si eis vacat, orare voluerint, non eis sint impedimento qui ibi aliquid agendum putauerint. Psalmis & hymnis cum oratis deum, hoc versetur in corde quod profertur in voce. Et nolite cantare, nisi quod legitis esse cantandum. Quod autem non ita scriptum est ut cantetur, non cantetur. Carnem vestram domate ieiuniis & abstinence escæ & potus, quantum valetudo permittit. Quando autem aliquis non potest ieiunare, non tamen extra horam prandij aliquid alimentorum sumat, nisi cum agrotat. Cum acceditis ad mensam donec inde surgatis, quod vobis secundum consuetudinem legitur sine tumultu & contentione audite, nec solae vobis fauces sumant cibum, sed & aures esuriant dei verbum. Qui infirmi sunt ex pristina consuetudine,

Augustinus in regula sua dicit: *Si quis in monasterio habitare voluerit, non solum deus, sed et proximus diligatur, quia ista praecepta sunt principaliter nobis data.* Hae igitur sunt, quae ut obseruetis praecipimus in monasterio constituti. Primum propter quod in vno estis congregati, ut vnanimiter habitetis in domo domini, & sit vobis anima vna & cor vnu in deo: Et non dicatis aliquid proprium, sed sint vobis omnia communia. Et distribuatur unicuique vestrum a Praeposito vestro victus & tegumentum, non aequaliter omnibus, quia non aequaliter praeualitis omnes, sed potius unicuique sicut cuique opus fuerit. Sic enim legitis in Actibus Apostolorum: Quia erant illis omnia communia, & distribuatur unicuique sicut cuique opus erat. Qui aliquid habebant in seculo, quando ingressi sunt monasterium libenter velint illud esse commune. Qui autem non habebant, non ea quaerant in monasterio, quae nec foris habere potuerunt. Sed tamen eorum infirmitati quod opus est tribuatur, etiam si paupertas illorum quando foris erant nec ipsa necessaria poterat inuenire. Tantum non ideo se putent esse felices, quia inuenerunt victum & tegumentum quale foris inuenire non poterant: nec erigant ceruicem, quia sociantur eis ad quos foris accedere non audebant: sed sursum cor habeant, & terrena vana non quarant, ne incipiant esse monasteria diuitibus utilia, non pauperibus, si diuites illic humiliantur & pauperes illic inflantur. Rursus etiam illi qui aliquid esse videbantur in seculo, non habeant fastidio fratres suos, qui ad illam sanctam societatem ex paupertate venerunt. Magis autem studeant non de parentum diuitum dignitate, sed de pauperum fratrum societate gloriari. Nec extollantur si communi vitae aliquid de suis facultatibus contulerunt: nec de suis diuitiis magis superbiunt, quia eas monasterio partiuntur, quam si eis in seculo fruerentur. Alia quippe quaecumque iniquitas in malis operibus exercetur, ut fiant: superbia vero etiam bonis operibus insidiatur, ut pereant. Et quid prodest dispergere dando pauperibus & pauperem fieri, cum anima misera superior efficitur diuitias contemnendo, quam fuerat possidendo. Omnes ergo vnanimiter & concorditer viuite, & honorate in vobis deum inuicem, cuius templa facti estis. Orationibus instate, horis & temporibus constitutis. In oratorio nemo aliquid agat nisi ad quod factum est, unde & nomen accepit: ut si forte aliqui etiam praeter horas constitutas, si eis vacat, orare voluerint, non eis sint impedimento qui ibi aliquid agendum putauerint. Psalmis & hymnis cum oratis deum, hoc versetur in corde quod profertur in voce. Et nolite cantare, nisi quod legitis esse cantandum. Quod autem non ita scriptum est ut cantetur, non cantetur. Carnem vestram domate ieiuniis & abstinence escæ & potus, quantum valetudo permittit. Quando autem aliquis non potest ieiunare, non tamen extra horam prandij aliquid alimentorum sumat, nisi cum agrotat. Cum acceditis ad mensam donec inde surgatis, quod vobis secundum consuetudinem legitur sine tumultu & contentione audite, nec solae vobis fauces sumant cibum, sed & aures esuriant dei verbum. Qui infirmi sunt ex pristina consuetudine,

Cap. I.
Hanc primam
clausulam ve-
tera non ha-
bent.

15. q. 1. c. non
dicatis.
Caput. II.
† seniore.

Act. 2. & 4.

Caput. III.

Caput. II II
L

Cap. V.

M

Cap. VI.

Cap. VII.

Cap. VIII.
41. dist. 1. In
oratorio.

Cap. IX.

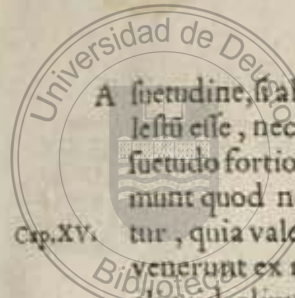
Cap. X.

Cap. XI.

Cap. XII.

Cap. XIII.

Cap. XIII.

- A** suetudine, si aliter tractatur in victu, non debet aliis molestus esse, nec iniustum videri eis quos fecit aliqua consuetudo fortiores. Nec illos feliciores putent, quia sumunt quod non sumunt ipsi: sed sibi potius gratulentur, quia valent quod non valent illi. Et si eis qui venerunt ex moribus delicatioribus ad monasterium, aliquid alimentorum, vestimentorum, operimentorum datur, quod aliis fortioribus, & ideo feliciores non datur, cogitare debent quibus non datur, quantum de sua seculari vita illi ad istam descenderint, quantum usque ad aliorum qui sunt corpore firmiores frugalitatem peruenire nequiverint. Nec debent velle omnes, quod paucos vident amplius, non quia honorantur, sed quia tolerantur accipere: ne contingat detestanda perversitas, ut in monasterio ubi quantum possunt, fiunt diuites laboriosi, fiant pauperes delicati. Sanè quemadmodum aegrotantes necesse habent minus accipere ne grauentur, ita & post aegritudinem sic tractandi sunt, ut citius recreentur, etiam si de humillima seculi paupertate venerunt, tanquam hoc illis contulerit recentior aegritudo, quod diuitibus anterior consuetudo.
- Cap. XVII.** Sed cum vires pristinas reparauerint, redeant ad **B** feliciorem consuetudinem suam: Quæ famulos dei tanto amplius decet, quanto minus indigent: nec ibi eos teneat voluptas iam vegetatos, quos necessitas leuarat infirmos. Illos astringunt ditiores, qui in sustinenda paupertate fuerint fortiores: Melius est enim minus egere, quam plus habere. Non sit notabilis habitus vester, nec affectetis vestibus placere, sed moribus. Quando proceditis, simul ambulate: cum veneritis quod itis, simul state. In incessu, statu, & habitu, in omnibus motibus vestris nihil fiat, quod cuiusquam offendat aspectum, sed quod vestram deceat sanctitatem.
- Cap. XXI.** Oculi vestri etsi iaciuntur in aliquam foeminarum, figantur in nulla. Neque enim quando proceditis feminas videre prohibemini: sed appetere, aut ab ipsis appeti velle, criminofum est. Nec solo tacito affectu, sed affectu quoque & aspectu appetitur & appetit concupiscentia foeminarum. Nec dicatis vos habere animos pudicos, si habeatis oculos impudicos: quia impudicus oculus, impudici cordis est nuncius. Et cum seinuicem sibimet, etiam tacente lingua conspectu mutuo corda nunciant impudica, & secundum concupiscentiam carnis alterutro delectantur amore, etiam intactis ab immunda violatione corporibus, fugit castitas ipsa de moribus. Nec putare debet qui in foeminam figit oculum, & illius in se ipse diligit fixum, ab aliis se non videri cum hoc fecerit. Videtur omnino, & a quibus se videri non arbitratur. Sed ecce lateat, & a nemine hominum videatur, quid faciet de illo desuper inspectore, quem latere nihil potest? An ideo putandus est non videre, quia tanto videt patientius, quanto sapientius? Illi ergo vir sanctus timeat displicere, ne velit foemina male placere. Illum cogitet omnia videre, ne velit foeminam male videre. Illius nanque & in hac causa commendatus est timor, ubi scriptum est: Abominatio est domino de-
- Cap. XXII.** figens oculum. Quando ergo simul estis in Ecclesia, & ubicunque ubi foeminae sunt, inuicem vestram pudicitiam custodite. Deus enim qui habitat in vobis, etiam isto modo custodiet vos ex vobis. Et si hanc de qua loquor oculi petulantiam in aliquo vestrum aduerteritis, statim admonete, ne coepa progrediantur, sed de proximo corrigantur. Si autem & post admonitionem iterum vel alio quocunque die id ipsum eum fa-
- Ca. XXIII.**

Tonus primus.

cere videritis, iam velut vulneratum sanandum prodat. Quicumque hoc potuerit inuenire. Prius tamen & alteri vel tertio demonstrandum, ut duorum vel trium possit ore convinci, & competenti seueritate coerceri. Nec vos iudicetis esse maleuolos quando hoc indicatis. Magis quippe innocentes non estis, si fratres vestros, quos indicando corrigere potestis, tacendo perire permittitis. Si enim frater tuus vulnus habet in corpore, quod velit occultari cum timet secari, nonne crudeliter abs te siletur & misericorditer indicaretur? Quanto ergo potius debes manifestare, ne deterius putrescat in corde: Sed antequam aliis demonstretur, per quos convincendus est si negauerit, prius Praeposito debet ostendi, si admonitus neglexerit corrigi, ne forte possit secretius correptus non innotescere ceteris. Si autem negauerit, tunc neganti adhibendi sunt alij, ut iam coram omnibus possit non ab vno teste argui, sed a duobus vel tribus convinci. Conuictus vero secundum praepositi vel etiam presbyteri, ad cuius dispensationem pertinet, arbitrium debet emendatoriam subire vindictam, quam si ferre recusauerit, etiam si ipse non abscellerit, de vestra societate proiciatur. Non enim & hoc sit crudeliter, sed misericorditer, ne contagione pestifera plurimos perdat. Et hoc quod dixi de oculo non figendo, etiam in ceteris inueniendis, prohibendis, indicandis, convincendis, vindicandisque peccatis diligenter & fideliter obseruetur, cum dilectione hominum, & odio vitiorum. Quicumque autem in tantum progressus fuerit malum, ut occulte ab aliquo literas vel quodlibet munus accipiat, si hoc ultro confitetur, parcatur illi, & oretur pro illo. Si autem deprehenditur atque conuincitur, secundum arbitrium Presbyteri vel Praepositi grauius emendetur. Vestes vestras in vnum habeatis sub vno custode, vel duobus, vel quot sufficere potuerint ad eas excutiendas, ne a tinea laedantur. Et sicut pascimini ex vno cellario, sic induamini ex vno vestiario. Si fieri potest, non ad vos pertineat quod vobis indumentum pro temporum congruentia proferatur, vtrum hoc recipiat vnusquisque quod deposuerat, an aliud quod alter habuerat, dum tamen vnique prout cuique opus est non negetur. Si autem hinc inter vos contentiones & murmura oriuntur, cum queritur aliquis deterius se accepisse quam prius habuerat, & indignum se esse qui non ita vestiatur sicut alius frater eius vestiebatur, hinc vos probate quantum vobis desit in illo interiore sancto habitu cordis, qui pro habitu corporis litigatis. Tamen si sic vestra toleratur infirmitas, ut hoc recipiatis quod posueritis, in vno tamen loco sub communibus custodibus habete quod ponitis. Ita sanè, ut nullus sibi aliquid operetur, sed omnia opera vestra in vnum fiant, maiori studio & frequentiori alacritate, quam si vobis singulis faceretis propria. Charitas enim, de qua scriptum est, quod non querat quæ sua sunt, sic intelligitur, quia communia propriis, non propria communibus anteponit. Et ideo quanto amplius rem communem, quam propria vestra curaueritis, tanto vos amplius proficere noueritis: ut in omnibus quibus vitur transitura necessitas, superemineat quæ permanet charitas. Consequens ergo est, ut etiam qui suis filiis aut aliqua necessitudine ad se pertinentibus in monasterio constitutis aliquam contulerit vestem, siue quodlibet aliud inter necessaria deputandum, non occulte accipiat, sed sit in potestate Praepositi, ut in rem communem redactum, cui necessarium

B fuerit

Math. 18.
5. q. 5. ca. Nō
vna iudicetis

† sentio.

E
Ca. XXIII

Cap. XXV

Ca. XXVI

Ca. XXVII

C. XXVIII

G fuerit præbeatur. Quod si aliquis rem sibi collatam
Ca. XXIX. celauerit, furti iudicio condemnatur. Indumenta
Ca. XXX. vestra secundum arbitrium Præpositi lauentur, siue à
vobis, siue à fullonibus, ne interiores animæ sordes cō-
Ca. XXXI. trahat mundæ vestis nimius appetitus. Lauacrum
etiam corpori cum infirmitatis necessitas cogit, mini-
me denegetur. Fiat sine murmure de consilio medici-
næ, ita vt etiam si nolit, iubente Præposito, faciat quod
faciendum est pro salute. Si autem velit, & forte nō ex-
pedit, suæ cupiditati non obediatur. Aliquando enim
etiam si noceat, prodesse creditur quod delectat. Deni-
que si latens est dolor in corpore, famulo dei dicenti
quid sibi doleat, sine dubitatione credatur. Sed tamen
vtrum sanando illi dolori quod delectat expediat, si nō
est certum, medicus consulatur. Nec eant ad bal-
Caput. nea, siue quocunque ire necesse fuerit minus quàm duo
XXXII. vel tres. Et ille qui habet aliquod eūdi necessitatem, cum
quibus Præpositus iusserit ire debet. Aegrotantium
Caput. cura, siue post aegritudinem reficiendorum, siue aliqua
XXXIII. imbecillitate etiam, siue febribus laborantium, vni ali-
cui debet iniungi, vt ipse de cellario petat quod cuique
opus esse perspexerit. Siue autem qui cellario, siue
H qui vestibus, siue qui codicibus præponuntur, sine mur-
mure seruiant fratribus suis. Codices certa hora
Caput. singulis diebus petantur: extra horam qui petierit, non
XXXV. accipiet. Vestimenta vero & calciamenta quando
Caput. indigentibus fuerint necessaria, dare non differant sub
XXXVI. quorū custodia sunt quæ poscuntur. Lites aut nul-
Caput. las habeatis, aut quàm celerrime finiatis, ne ira crescat
XXXVII. in odium, & trabem faciat de festuca, & animam fa-
ciat homicidam. Sic enim legitis: Qui odit fratrem
I. Ioan. 3. suum homicida est. Quicumque conuitio vel ma-
Caput. ledictio vel etiam criminis obiectu aliquem læsit, me-
XXXVIII. minerit satisfactione quanto cyus curare quod fecit, &
ille qui læsus est sine disceptatione dimittere. Si autem
inuicem se læserint, inuicem sibi debita relaxare debe-
bunt, propter orationes vestras, quas vtrique quanto cre-
briores habetis, tanto saniores habere debetis. Melior
est autem qui quanuis ira sæpe tentatur, tamen impetra-
re festinat vt sibi dimittat cui se fecisse agnoscit iniu-
riam, quàm, qui tardius irascitur, & ad veniam peten-
dam tardius inclinatur. Qui autem non vult dimitte-
re fratri, non speret accipere orationis effectum. Qui
autem nunquam vult petere veniam, aut non ex animo
petit, sine causa est in monasterio, etiam si inde nō pro-

iiciatur. Proinde vobis à verbis durioribus parci-
te, quæ si emissæ fuerint ex ore vestro, nō pigeat ex ipso
ore proferre medicamenta vnde facta sunt vulnera.

Quando autem necessitas disciplinæ in moribus
coercendis dicere vos verba dura compellit, si etiam
ipsi modum vos excessisse sentitis, non à vobis exigitur
vt à vobis subditis veniam postuletis, ne apud eos, quos
oportet esse subiectos, dum nimium seruatur humilitas,
regendi frangatur authoritas. Sed tamen petenda est
venia ab omnium domino, qui nouit etiam eos quos
plus iusto forte corripitis, quanta beneuolentia diliga-
tis. Non autem carnalis, sed spiritalis inter vos debet ef-
se dilectio. Præposito tanquā patri obediatur, mul-
to magis Presbytero, qui omnium vestrum curam gerit.

Vt ergo cuncta ista seruētur, & si quid seruatum mi-
nus fuerit, non negligenter prætereatur, sed vt emen-
dandum corrigendumq; curetur, ad Præpositum præ-
cipue pertinebit, vt ad Presbyterum, cuius est apud vos
maior authoritas, referat quod modum vel vires eius
excedit. Ipse vero qui vobis præest, non se existi-
met potestate dominante, sed charitate seruiente fæli-
cem: Honore coram vobis prælatus sit vobis, timore co-
ram deo substratus sit pedibus vestris. Circa omnes se-
L ipsum bonorum operum præbeat exemplum: Corripiat
inquietos, consoletur pusillanimes, suscipiat infirmos,
1. Thes. 5. patiens sit ad omnes. Disciplinam libens habeat, me-
tuendus imponat. Et quanuis vtrunque sit necessarium,
tamen plus à vobis amari appetat quàm timeri, semper
cogitans deo se pro vobis redditurum esse rationem.
Vnde vos magis obediendo, nō solum vestri, sed etiam
ipsius miseremini, qui inter vos quanto loco superiore,
tanto in periculo maiore versatur. Donet dominus
Ca. XLIII. vt obseruetis hæc omnia tanquam spiritalis pulchritu-
dinis amatores, & bono Christi odore de bona cōuer-
satione fragrantēs, non sicut serui sub lege, sed sicut li-
beri sub gratia constituti. Vt autem vos in hoc libel-
lo tanquam in speculo possitis inspicere, ne per obliuio-
nem aliquid negligatis, semel in septimana vobis lega-
tur. Et vbi vos inueneritis ea quæ scripta sunt facien-
tes, agite gratias domino bonorum omnium largitori.
Vbi autem sibi quicumque vestrum videt aliquid de-
esse, doleat de præterito, caueat de futuro, orans vt &
debitum dimittatur, & in tentationem non inducatur,
Amen.

K
Caput.
XXXIX.
† excussa.
Caput. XL.
86. dist. cap.
Quando.

Cap. XII.

Cap. XLII.

Cap. XLIII.

L
1. Thes. 5.

Ca. XLIII.

Cap. XLV.

Tomii primi operum diui Augustini,

F I N I S.

abcdefghijklmnopqrstuvwxyz A B.

Omnes sunt quaterniones, præter z quinternionem, & A B duerniones.

Nihil vnquam minus in mētem mihi
veniret, optime lector, quam vt velle
talibus his appendicibus Auguſtina-
num codicē onerare, niſi maxima tua
vnius cauſa. Nam certe quod pertinet
ad Auguſtinū, altior ipſe eſt, quam vt
ad eum id genus iacula quantumcūq;
potenti emiſſa manu, perueniant. Et ea
ſamdudum fruitur gloria, nō apud deum modo, ſed etiā apud
homines iudicio minime corruptos, vt ſiue laudes, ſiue detra-
has, neq; minor hinc ipſe neq; maior, vel tantillum vedeatur
fieri poſſe. Verū ſi quid eſt periculi iſtius, totū id in te ver-
git, optime lector. Itaq; non grauare ſeres, ſi tibi cupimus cō-
ſultum atq; cautū ab iſtis Cenſuris: etſi veremur, vt ipſis eſſe
ſinas paulopluſ authoritatis apud te. Nam Eraſmi vel ſolum
nomen, q̄ multos tranſuerſum agere aliquando potuerit, vel-
lem ego eſſet nō adeo compertum. Ac quanuis etiam tu alias
& abiq; omni cenſura, hāc viam vitæ coenobiticæ, & ordinis
canonici ſemitam nunquā ingredi debueris, ac proinde nihil
officere tibi potuerit hac in re huius cenſuræ lectio, adhuc ta-
men ego id putem non eſſe tibi aſpernandum, vt falli omnino
nolis: ſed integro iudicio, quid ſit in ipſa re, velis intelligere.
Quod quidem vt minori tu negotio poſſis, oppanſas hic ne-
bulas Eraſmi tantas, vt ſerē iis oculos tollat etiam attento le-
ctori: age, iam accenſis velut aliquot faculis diſcutere libet.
Verū interim nolo importune mitti ſalcē à nobis putes in
alienam meſſem: qui Franciſci nō Auguſtini inſtitutum, tum
elegimus olim, tum hodie ſectamur: etiam ſi diuerſo tramite
ad vnum cōtenditur. Erant proſecto ex Auguſtino q̄ plurimi,
quorum lin-^guam, ingenium, ac pietatem, vel ſero cuperem
aſſequi: ſed has partes nō ſibi libenter ipſi, quaſi in ſua cauſa
ſumebant. Pulchrius autem eſſe rati, vt per alium hic pro ſe
ageretur, hanc mihi amico prouinciam demandarūt: quibus
ego iubentibus, neq; potui neq; volui nō obedire. Itaq; tu iam
patere quaſo, optime lector, vt contra late diſperſam Eraſmi
nebulam promiſſos ignes proferamus: In quorum luculento
crine, niſi multum dormites, veritas ipſa, vt maxime tecta fu-
mis Eraſmi, nō te lateat queat. En ergo tibi iam ignes, pmiſſi.
Diuus Auguſtinus, ſe & ſuos, nō ſolum clericos ſed & mo-
nachos & dixit & ſcripſit: diuerſa tamen ratione. Atque iam
tum ipſi voto ſe aſtringebant ad huiusmodi profeſſionē: ſic
vt nunquā poſtea liceret ab ea diſcedere. Nec omnino quic-
quam habet vero ſimile cōmentum Eraſmi, Auguſtinū regu-
lam viuendi minime viris ſcripſiſſe: ſed quā ſceminis tradi-
diſſet, poſtea viros ablatis quę non conuenirent: ſibi accōmo-
daſſe. Sigillatim hac omnia probamus. Poſſidonius in libro
à ſe cōſcripto de vita Auguſtini, ca. 4. ait: Factus preſbyter,
monaſterium intra eccleſiam mox inſtituit, & cum dei ſeruis
vivere cœpit ſecundū modū & regulam ſub ſanctis apoſtolis
conſtitutam: maxime vt nemo quicquam proprium in illa ſo-
cietate haberet. In hoc autē Auguſtini inſtituto & modo vi-
uendi votū interceſſiſſe, ſatis arbitror: vel ex eo patet, quod
Auguſtinus in ea fuit opinione, apoſtolos, quos ſibi propoſue-
rat imitandos, vouiſſe. Nam. 17. de ciui. dei ca. 4. Dixerat, in-
quit, potētes illi: Ecce nos reliquimus omnia, & ſecuti ſumus
te: hoc votum potentiſſime vouerāt. Sed vnde hoc eis niſi ab
illo, de quo hic continuo dictum eſt: Dans votū vouenti? Sen-
ſit idem diuus Gregorius in libro epiſtolarum primo, ca. 33.
ſui regiſtri, ſcribens ad Venantium Cancellarium Italiae, qui
habitu monaſticum dimiſerat: proponitque exemplum &
ſupplicium Ananiae, de quo acto. 5. Ananias (inquit Grego.)
pecunias deo vouerat, quas poſt diabolica victus perſuaſione
ſubtraxit. Sed qua morte mulctatus eſt, ſcis. Si ergo ille mor-
tis periculo dignus fuit, qui eos quos dederat nummos deo
abſtulit, confidera quanto periculo in diuino dignus iudicio
eris, qui nō nūmos, ſed temetiipſum, quē deo omnipotenti ſub
monachali habitu deuoueris, ſubtraxiſti. Hæc Greg. Succinit
gloſſa ordinaria. In hoc, inquit, videtur mendaciū fuiſſe, quia
totum vouerat. Melius eſt autē non vouere, quam poſt votum

Tomus primus

non ſoluere. Eiſdem ſententiæ eſt Hieronymus ad Demetri.
de virginitate ſeruanda, tomo. 1. dicens: Ananias & Saphyra
diſpenſatores timidi, imō corde duplici, & ideo condemnati,
quia poſt votum obtulerunt quaſi ſua & nō eius cui ſemel ea
vouerant, partēque ſibi alienæ ſubſtantię reſeruauerunt.
Hæc Hieronymus. Sed Auguſtinum vitam apoſtolorum cō-
munem imitatū, negare non potuit & ipſe Eraſmus. Ait enim
in epiſtola nuncupatoria, præfixa primo tomo operū Augu-
ſtini. Eadem manſuetudine moderatus eſt collegia virorum
ac mulierū, quę iuxta regulam apoſtolicam aliquot inſtituit.
De quo & ipſe Auguſt. ſermone. 1. de vita cle. quem cū alio
detruncauerat Eraſmus, pollicens ſe illos reſpoſiturum inter
epiſtolas, quod tamen non fecit in additione Frobeniana: quo
animo non mea intereſt iudicare, cum neque illos tanquam
alienos de ſæctura Auguſtini reiiciat. Quod ſi feciſſet volu-
men decretorum eum arguiſſet, in quo quatuor Canones in-
ſeruntur ex illis ſermonibus, 12. q. 1. cap. Nolo, & eadem cap.
Certe. 13. q. 2. Si quis, & 17. q. 4. Quicūq; ele. 2. Et etiam ſele
condēnaret ipſe, qui horum teſtimonio vtitur & in cēſura &
in eccleſiaſte. Sermone, in quā, primo: Noſtis omnes aut pene
omnes, ſic nos viuere in ea domo, quā dicitur epiſcopi, vt
quantum poſſumus imitemur eos ſanctos, de quibus loquitur
liber Actuum apoſtolorū: Nemo dicebat aliquid proprium,
ſed erant illis omnia cōmunia. Rurſus ibidem: Quia hic diſ-
ponebam eſſe in monaſterio cum fratribus, cognito inſtituto
& voluntate mea, beatæ memoriæ ſenex Valerius dedit mihi
hortum illū, in quo nunc eſt monaſterium. Cœpi boni propo-
ſiti fratres colligere, cōpares meos, nihil habentes, ſicut nihil
habebam, & imitantes me: vt quomodo ego tenuem pauper-
tatem meam vendidi & pauperibus erogavi, ſic facerēt & illi
qui mecum eſſe voluiſſent, vt de cōmuni viueremus. Et pau-
lo poſt: Ecce quomodo viuimus: Nulli liceat in ſocietate no-
ſtra habere aliquid propriū: ſed ſi forte aliquid habent, nulli
licet: & qui habuerint, faciunt quod non licet. In eodē ſer-
mone plangit lanuarium preſbyterū, qui reſeruatum pecu-
niam, moriens eccleſiæ legauerat. Teſtamentum, inquit, fecit
preſbyter, ſocius noſter, nobiſcum manēs, de eccleſia viuens,
cōmunem vitam proſitens: Teſtamentum fecit, hæredes in-
ſtituit. O dolor ipſius ſocietatis, o fructus natus nō de arbore
quam plantauit dominus. Sed eccleſiam ſcripſit hæredē. No-
lo numerare iſta, non amo amaritudinis fructum. Ego illum
deo querebam, deo ſocietatem profeſſus erat. Hic (vt cernis)
abundē innuit profeſſionem perpetuam voti. Ac forte quia
hec & alia ex diametro pugnant cū errore Eraſmi, hos ſer-
mones remouit. Porro quæ mouerint Eraſmū dicere, quod
liceret ab hoc cōiuctu diſcedere, tractanda veniunt & ſoluen-
da. Dicit enim Auguſtinus in primo ſermone: ſi ab hoc pro-
poſito cecidit, & extra manēs clericus fuerit, dimidiū & ipſe
cecidit. Si foras ſeruat ſanctitatem, dimidiū cecidit: ſi vero
intus habeat ſimulationē, totus cecidit. Et in ſermo. 2. Dixe-
rā, & ſcio me dixiſſe, quod ſi nollent ſuſcipere ſocialem vitā
mecum, non illis tollerē clericatum, ſed ſeorſum manerēt, &
ſeorſum viuerent, quomodo noſſent deo viuerēt. Malui enim
habere cæcos vel claudos, quam plangere mortuos. Cū ergo
quiſq; voluiſſet extra manere, non tollerem ei clericatū. Hæc
Auguſtinus. Atqui apoſtata, nō dimidiū ruit, ſed totus: nō eſt
claudus tantū, ſed mortuus. Igitur Eraſmus dicit: Qui diſce-
debat ab illo cōiuctu, nō indicabatur tanquā voti tranſgreſ-
ſor. Sed hoc facile diſſoluitur. In præcedentibus dicebat: Ma-
lum eſſe quis neſciat? Malū eſt cadere à propoſito, ſed peius
eſt ſimulare propoſitum. Ecce dico audite. Qui ſocietate cō-
munis vitę iam ſuſceptam (quę laudatur in actis apoſtolorū)
deſerit: à voto ſuo cadit, & à profeſſione ſancta cadit. Obſer-
uet deum iudicem, nō me. Ego ei non aufero clericatū, quan-
tum ſit periculum, ante oculos eius poſui: faciat quod vult. Et
paulo poſt: Ego ſcio quantū malū ſit profiteri ſanctū aliquid,
nec implere. Vouete, inquit, & reddite domino. Et melius eſt
non vouere, q̄ vouere & non reddere. Hæc Auguſtinus. Quæ
perſpicue oſtēdūt, cadentē à propoſito grauiter peccare. Nō
tamen auferere clericatū Auguſtinus, ob ſcandalū vitandū.
Si autem nō fuiſſet in clericatū, & monaſterium deſeruſſet, nō
permitteretur eligi ad clericatū. Quod oſtendit Auguſtinus
epiſtola 76. ad Aureliū, & renarrat Gratian⁹, 16. q. 1. Legi epi-
ſtolā. Dicitur enim in illa, Ordini clericorū ſit indigniſſima
B ij injuria,

Hiero in
epi. ad De-
metri.

Eraſmus.

Auguſtinus
ſermo. 1. de
cō. vi. cleric.

Auguſtinus
vt ſuprà

Auguſtinus.

Auguſtinus
ſermo. 1.

Idē ſermo. 2.

Idem.

Idē Pſal. 75.
Ecclē. 5.

Auguſtinus
epiſt. 76.
16. quæſt. 1.

Poſſ. cap. 4.

Auguſtinus.
17. de ciuita-
dei, cap. 4.

Gregorius.

Acto. 5.

Gloſſ. ord.

Iniuria, si desertores monasteriorum ad militiam clericatus eligantur: cum ex his qui in monasterio permanet, non tamen nisi phariores atque meliores in clerum assumere soleamus. Cum ergo dicit sermone. 2. Quod si nollit suscipere sociale vitam: non illis tolleretur clericatum, sed seor. ma. & seor. vi. quomodo possent, satis perperditur non absolueretur a peccato transgressionis voti: quam apertissime pretendit, quando continuo subiungit: Et tamen, inquit, ante oculos eius posui, quantum mali sit a proposito cadere. Similiter intelligendum est, illud in priori sermone: Scio quomodo homines ament clericatum. Non cum tollo nolenti mecum communiter vivere, sed habet deum qui mecum manere vult: si paratus est pasci a deo per ecclesiam ipsius, non habere debet aliquid proprium. Qui hoc non vult, habeat libertatem, & videat utrum habere possit felicitatis eternitatem. Hec ille. Erasmus sibi fauens, crude adduxit aliquot sententias: quae per se posita & male intellectae, non bene sonant. Nec omnino verba fideliter retulit. Nam ubi dicit Augustinus, caecos & claudos, Erasmus in suo ecclesiaste dixit, debiles. Mortuos sane vocat Augustinus hypocritas. Nam ante omnia superius adducta premiserat: Nolo habere hypocritas. Deinde sequuntur, quae retulimus de priori sermone. Rursus postquam dixerat: Malui habere caecos, vel claudos, quam plagere mortuos. statim subdit quem accipiat mortuum. Quicumque, inquit, hypocrita est, mortuus est. Qui autem recedebat a vita communi, caetera non fide seruabatur ad quae obligabantur. Et recedebant nonnunquam ex quadam infirmitate, quam vocat claudicationem: nonnunquam iudicantes quadam mentis caligine, alibi se commodius agere, & hanc vocat cecitatem. Partim vero bene agere sine simulatione, partim vero male, relinquendo socialem vitam, sentit esse ruinam, de qua potest esse spes resurgendi. Ecce cur potius vocat hypocritas mortuos, & alios dimidie lapsos. Quod si adhuc dubitas de eius mente, audi iterum quid dicat in priori sermone. Virgo, etsi nunquam fuit in monasterio, & virgo sacra est, illi nubere non licet, quauis esse in monasterio non compellitur. Si autem coepit esse in monasterio & deserit, & tamen virgo est, dimidia ruit. Hec ille. Et coestim subdit de clerico: Sic & clericus duas res professus est, sanctitatem & clericatum. Interius sanctitatem. Nam clericatum propter populum suum deus imposuit ceruicibus ipsius, cui magis est onus quam honor. Et paulopost subiungitur verba, quae superficie tenus tenuit Erasmus. Si foras seruat sanctitatem, dimidius cecidit: si vero intus habeat simulationem, totus cecidit. Ex quo palam est, quod intelligit Augustinus clericum seruare sanctitatem foris, sicut virginem castitatem. Quia tamen in regula dicitur: Conuersus, secundum praepositi vel etiam presbyteri (ad cuius dispensationem pertinet) arbitrium, debet emendationem subire vindictam: quam si ferre recusat, etiam si ipse non abcesserit, de vestra societate proiciatur: videtur innui per haec verba, etiam si ipse non abcesserit, potuisse abscedere si voluisset. Deinde, de vestra societate proiciatur, quod sit absolutus a voto monastico, aut saltem, quod non vouisset: Sed haec nihil obstant. Nam concilium generale duo genera monachorum malorum refert: videlicet fugitiuorum & eiectionum. De quibus tangit Augustinus in regula: ne contagione pestifera plurimos perderent. Haec patent ca. si. de regularibus. Non autem cogimur dicere ex his verbis, de vestra loci, proici. ut omnino deposito habitu seculo tradatur. Nam quomodo incorrigibiles aut praefractiores proicerent, ostendit Hieronymus in epitaphio Paulae, de cuius monasterij moderatione dicit: Quam linguosam, garrulam, ac procacem, rixisque perpexerat delectari, & saepius commonitam nolle couerti, inter ultimas & extra conuentum sororum ad fores triclinij orare faciebat, & separatim cibum capere: ut quam obiurgatio non correxerat, emendaret pudor. Haec Hieronymus: qui clare docet, quid sit extra societatem aliorum proici. Licet etiam possit esse aliud genus proiciendi: vel in carcerem vel ante professionem. Nec dubito quin incorrigibiles aliter proici possint, ne caeteri inficiantur. Attamen in seculo manens non poterit contra votum suum agere: utpote, ducere uxorem & huiusmodi. Iam vero age. Cum dicat Augustinus supra id sermone de co. vi. cleri. Malum esse quis nesciat a proposito cadere, & in probationem sui dicti adduxerit psalmistam: Vouete & reddite, &c. pertractemus quomodo interpretetur Augustinus hunc versiculum in enarrationibus psalmorum tomo. 8. Edifferens ergo psal. 75. cum ventum est ad illum versiculum

Vouete & reddite. &c. dicit: Alius vouet relinquere omnia sua, distribuenda pauperibus, & ire in communem vitam, & ire in societate sanctorum. Magnum votum vouit, vouete & reddite. Quisquid quod vouere voluerit voueat, illud attēdat, ut quod vouerit reddat. Et paulopost: Quid autem de quibusdam apostolis, qui vouerunt & non reddiderunt? Habentes, inquit, damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt: Vouerunt & non reddiderunt. Nemo ergo positus in monasterio frater, dicat: recedo de monasterio. Neque enim soli qui sunt in monasterio, percutuntur sunt ad regnum caelorum: & illi qui ibi non sunt, ad deum non pertinent. Respondetur ei: Sed illi non vouerunt, tu vouisti, tu retro aspexisti. Haec quantum ad viros. De mulieribus dicit: Vidua quae iam sic permanere voluerat, voluit nubere: hoc voluit, quod licuit ei quae nupsit: sed illi non licuit, quae de loco suo retro aspexit. Et iterum: Virgo est castimonialis, iam dicata deo (& paucis interiectis) si antequam vouisset nupsisset, non damnaretur. Haec Augustinus. Ut autem omnis tergiversatio tollatur, quia Erasmus contendit de nomine, etiam de nomine diffamamus, quo fratres suos Augustinus vocat, & inter quos se annumerat: Licet (ut dicit Hilarius. 4. de trinitate) non sermone res, sed rei sermo sit subiectus. Igitur B. Augustinus pertractans psal. 132. Ecce quod bonum & quam iucundum habitare fratres in vno: ista verba psalterij, iste dulcis sonus, ista suavis melodia, tam in cantico quam intellectu, monasteria peperit. Ex voce huius psalmi appellati sunt & monachi, ne quis vobis de isto nomine insultet. Et iterum: Venit enim ad posteros ista charitatis exultatio, & votum deo vouetur. Vouetur enim aliquid deo, & dictum est: Vouete, & reddite. Melius est autem non vouere & reddere, quam vouere, & non reddere. Sed debet esse impiger animus, ut & voueat & reddat: ne cum se minus idoneum putat ad reddendum, piger sit ad vouendum. Planenunquam reddet, si de suo putauerit reddidit. Rursus sermone priore de communi vi. cle. Quare, inquit, nos non appellemus monachos, cum dicat psal. Ecce quod bonum & quam iucundum habitationem habemus in vno. Deinde paulopost: Merito illis dicitur, licet nomen monachorum, quia illi nolunt habitare in vno cum fratribus. Et iterum: Ecce quam bonum &c. Ostendebat qui dicebat, ecce. Videmus & nos fratres, & benedicimus deum, & oramus ut dicamus & nos, ecce quod bonum, &c. Quae apertius dici possunt pronunciatione monachorum contra Erasmus: Adde quod in regula monachorum expresse habetur: Haec igitur sunt, quae ut obseruetis praecipimus in monasterio constituta. Verum equiuocatio monachi, peperit opinionis errorem. Nam monachus quandoque accipitur singulari acceptione, ut distinguatur a clerico, qui officium habet in ecclesia: ut ostendit Gratianus. 16. q. 1. Hinc est etiam, si aliud: Ex eo quod monachus est, sua & aliorum peccata descendit habet officium: Ex eo quod clericus, docendi & pascendi populum. Vnde Hieron. ad Rust. Monachus non doctoris sed plangentis habet officium. Et ad Helio. Alia est causa monachi, alia clerici. Quam distinctionem innuit Augustinus epistola. 76. Ipsi vulgares de nobis iocabantur, dicentes: Malus monachus, bonus clericus est. Nimis dolendum, si ad tam ruinofam superbiam monachos surrigamus, & tam graui contumelia clericos dignos putemus: in quorum numero sumus. Itaque Augustinus, quando respicit causam & functionem clerici, separat a monacho: quando vero communem vitam & concordem considerat, confundit: ut ostenditur in fine expositionis illius. Quid ergo, ait, dicunt illi qui nobis insultant de nomine monachorum? Nec errandum est cum Erasmo nobis ingerente illud quod dicit Augustinus sermone. 2. de communi vi. cleri. Offeratur mihi verbi gratia byrrhū aut pyrrhū rubrum vel preciosum, Forte decet episcopum: quauis non deceat Augustinum. In quo philosophatur Erasmus: Vbi, inquit, magis dicendum erat, non decet monachum. Verum satis exprimit Augustinus non decere monachum, & ita se intelligere, quando subnequit (quod omisit Erasmus, quia non faceret ad causam suam.) Non deceret hominem pauperem, de pauperibus natum. Et iterum: Fateor enim vobis, de preciosa veste erubescere, quia non decet hanc professionem, hanc admonitionem, haec membra, hos canos. Haec ille. Vbi ostendit illud quod dixerat, non decet Augustinum, multa includere, & inter alia monasticam vitam, quando dicit: hominem pauperem, hanc professionem. Sed Erasmus haec omnia facile eludet, a nomine monachi rem ipsam & omnem vim, quasi animam a corpore tollens. Nam in vita Hieronymi

Hilarius.
Augustinus.
Psal. 132.

Idem.

Augustinus
ser. 1. de co.
vi. cleri.

Hieron.

Augustinus
epistola. 76.

Idem.

Idem. ser. 1. de
co. vi. de.

Erasmus.

aymī a se conscripta: Pensatis, inquit, omnibus ac circūspe-
ctis, Hieronymo monachi placuit institutū. Quod ne quis in
hoc erret, id tēporis longe diuersum erat ab hoc, quod hodie
videmus ceremoniis obstrictū. Immo quib⁹ maxime libertas
erat cordi, hi monachi professionē suscipiebant. Primum enī
res manebat integra, si quis ita cēlisset. Manebat cōmigrādi
remigrandique quō vellent potestas, manebat dulcissimū ac
liberrimum ocium. Ad studium, ieiunia, psalmos, vigiliās, aut
suoapte incitabantur animo, aut exemplis inuitabatur. Non co-
gebantur hominum constitutūculis. Vestitus erat simplex,
nec is tamen præsriptus, sed suo cuiq; arbitrio sumptus. Non
qui prodigiola nouitate faceret insignē, digitōque notādum,
sed qui simplicitatem christianā prae se ferret. Votorum nul-
lā vincula, nisi quae sunt cuiusq; pure Christiani. Deniq; si quē
sui instituti penitentia cōcepisset, tota denum poena erat in-
constantiae nota. Cuius rei si quis fidem requirat, legat Hila-
rionis vitam, legat institutionem monachi ad Rusticum, & itē
ad Paulinum. Legat in epistola cuius initū, Audi filia, descri-
ptū triplex apud Aegyptios monachorū genus. Hæc Erasmus
ibi. Quæ domino deo fauente iam cōsultare certū est. Hiero-
nymus lib. 1. cōtra Iovinianū, edisserens illud apostoli Pauli,
1. Corin. 7. Etsi nupserit virgo, non peccauit. Non illa, inquit,
virgo, quæ semet dei cultui dedicauit. Harum enim si qua nu-
pserit, habebit damnationem, quia primam fidem irritā fe-
cit. Si autem hoc de viduis dictum obiecerit, quāto magis de
virginibus dictum praualebit? cum etiam his non liceat, qui-
bus aliquando licuit? Virgines enim quæ post consecrationē
nupserint, non tam adulteræ sunt quā inest. Et in eodem
libro: Sicut (ait) habentibus vxores apostolus tollit licentiam
dimittendi eas, sic virginibus nubendi amputat facultatē. Ite-
rum in vris illust. de Tyberiano ait: Post suorū cædem, tædio
victus exilij, mutauit propositum: & iuxta sanctam scripturā,
canis reuersus ad vomitum suum, filiam deuotā Christo vir-
ginē matrimonio copulauit, id est (dicit Eras. in scholiis) co-
egit vt nuberet. Sic enim exponit Sophronius, ne quis accipiat
filium suam ipsius duxisse filiam. Atque hæc interim ipsemet
Erasmus cōtra seipsum. Iam & de voto paupertatis, audi eun-
dem Hiero. ad Eulochium de custo. virgi. Quid (ait) ante non
plures annos Nitriæ gestum sit, referemus. Quidam ex fratri-
bus, parciore magis quā auarior, & nesciens triginta argen-
teis dominum venditum, centum solidos (quos lina texendo
acquisierat) moriens dereliquit. Initum est inter monachos
consilium, (Nam in eo loco circiter .5. milia diuisis cellulis ha-
bitabāt) quid facto opus esset. Aliqui pauperibus distribuendos
esse dicebant, nonnulli parentibus remittendos. Macha-
rius vero & Pambo & Isidorus, & ceteri quos patres vocant,
sancto in eis loquente spiritu, decreuerunt infodiendos esse cū
eodem, dicentes: Pecunia tua tecum sit in perditionem. Nec
hoc crudeliter quisquā puter factum. Tanti cunctos per totā
Aegyptum terror inuasit, vt vnum solidum dimisisset cri-
minis. Hæc Hieronymus. Et illa est epistola quæ incipit: Audi
filia, ad quam nos remittebas pollicens nos tuorum decreto-
rum inuenturos fidem: Et ecce tota fides tua in hoc solo ruit.
Adhuc tamen (vt nullus sit tergiversationi locus) audiamus
Hieronymum in illud Threnorum. 3. Bonum est viro cū por-
tauerit iugum ab adolescentia sua. Hanc speciem conuersio-
nis, boni Heremite & monachi, qui voto monasticæ discipli-
næ obligati sunt, imitari contendunt. Sed rara est & paucissi-
mis dono dei hæc perfectio concessa. Quid apertius dici po-
test contra monachos, quos nobis tuis peperisti imposturis?
Quia vero mittis nos ad vitam Hilarionis, & ad Rusticum &
Paulinū, & ad epistolam Audi filia, videamus quid tibi pro-
sint somnia tua. Dicitur ergo in vita Hilarionis ab Hierony-
mo: Audiens autē tunc celebre nomen Antonij, quod per om-
nes Aegypti populos ferebatur, incensus visendi eius studio,
perrexit ad eremum. Et statim vt eum vidit, mutato pristino
habitu, duobus fere mensibus iuxta eum mansit, contemplans
ordinem vitæ eius morūq; grauitatē. Et infra: Partem sub-
stantiæ fratribus, partē pauperibus largitus est: nihil sibi om-
nino reseruans, & timens illud de acti. apost. Ananī & Saphi-
ræ, vel exemplum vel supplicium: maximēq; domini memor
dicentis: Qui non renunciauerit omnibus quæ possidet, non
potest meus esse discipulus. Hæc ibi. Nos vero nōne osten-
dimus supra ex Hieronymo ad Demetriadem virginē, Ana-

niam & Saphiram votū emisse? Quid ergo fecit & Hilarion,
& eius vestigia sequentes? de quibus in eadem vita: Exemplo
itaq; eius, per totam Palestina innumerabilia monasteria esse
coeperunt, & omnes ad eū monachi certatim currere. Deinde
dicitur illic: Detestabatur autē præcipue monachos, qui infi-
delitate quadam in futurū reseruarent sua: & diligentiam ha-
berēt vel sumptuum, vel vestitus, aut alicuius earum rerū, quæ
cum seculo transeunt. Deniq; vnum de fratribus in quinto fe-
rē miliario a se manentem, quia comperiebat hortuli sui ni-
mis cautū timidūq; custodem & paucillū habere nummo-
rum, ab oculis abegerat. Qui volens sibi reconciliari senem,
frequenter veniebat ad fratres & maxime ad Hesichū, quo
ille vehementissime delectabatur. Quadam igitur die, eicere
fascem virentis, sicut in herbis erat, detulit. Quem cum Hesi-
chius posuisset in mensa ad vespērū, exclamauit senex se scē-
torem ferre non posse, simulque vnde esset rogauit. Respon-
dente autē Hesichio, quod frater quidam primitias agelli sui
detulisset, Non sentis, inquit, putorem teterrimū, & in cicere
foetere auaritiā? Mitte bubus, mitte brutis animalibus, & vide
an comedat. Quod cum ille iuxta præceptum in præsepe po-
suisset, exterriti boues, & plus solito mugientes, ruptis vincu-
lis in diuersa fugerunt. Hæc in vita Hilarionis. Et audet Eras-
mus dicere, si quis propositi penitentia duceretur, tantū in-
currisset cuiusdā inconstantiae notam. Nunc se locus offert, vt
probemus, quod nō minus impudenter præscripsit suo erro-
ri epistolā ad Rusticum. Loquens Hieronymus de matre Rus-
tici, sic ait: Anna Samuelem non sibi, sed tabernaculo genuit.
Filij Ionadab, qui vinū & ciceram non bibebant, qui habitabāt
in tentoriis, & quas nox compulerat sedes habebant, &c. At
Samuel perpetuo fuit addictus cultui tēpli, ex voto Annæ ma-
tris. Et filiorū Ionadab Hieremie. 35. illud est: Non bibemus
vinum, quia Ionadab filius Rechab, pater noster præcepit no-
bis dicens: Non bibetis vinum vos & filij vestri, vique in tempi-
ternum. Quid ultra? Per hæc, ad illud (ait Hieronymus vbi su-
pra) tendit oratio, vt doceam te non tuo arbitrio dimittendū:
sed viuere debere in monasterio sub vnus disciplina patris,
confortioq; multorū. Vt ab alio discas humilitatē, ab alio pa-
tientiam: hic te silentium, ille doceat mansuetudinem. Non fa-
cias quod vis, comedas quod iuberis, vestiare quod acceperis,
operis tui pensum persoluas, subiiciaris cui non vis: lassus ad
stratum venias, ambulansq; dormites, & necdū completo som-
no surgere compellaris. Dicis psalmum in ordine tuo, in quo
non dulcedo vocis, sed mentis affectus queritur, dicente apo-
stolo: Psallā spiritu, psallā & mente. Et, Cātantes in cordibus
vestris domino. Seruias fratribus, hospitū laues pedes, passus
iniuriam, taceas. Præpositum monasterij timeas vt dominum,
diligas vt parentem. Credas tibi salutare quicquid ille præce-
perit: ne de maiorū sententia iudices, cuius officij est obedire
& implere quæ iussa sunt, dicente Moyse: Audi Israël & tace.
Perpende lector amice, quantū distent: suo arbitrio viuere, &
nō suo arbitrio dimittendum: libertatē manere eundū quo ve-
lis, & præcipi, obedire ac subiici cui nō velis: credere saluta-
re quicquid præcipiatur. Sed Erasmus. 3. loco nos inuitat ad
legendam epistolā ad Paulinū de institutione monachi. Quid
autem in ea? Prima frōte Hieronymus apostolorum regulam
(de qua antē pluribus actum est) Paulino præscribit. Deniq;
(ait) & tu audita sententia Saluatoris: Si vis perfectus esse, va-
de & vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & veni seque-
re me: verba vertis in opera, & nudam crucem nudus se-
queris. Deinde imitationem Abraham illi proponit Hierony-
mus. Manifestū est autē, quod Abraham nunquā habuit pro-
positū reuertendi ad patriā vnde exierat, vt testatur aposto-
lus ad Hebræos. 11. Et si quidē ipsius meminissent de qua exie-
runt, habebāt utiq; tempus reuertendi: Nūc autem meliorem
appetūt. i. cœlestē. Sublecutus cōmemorat Antonū, & cūcta
Aegypti & Mesopotamiæ, Ponti & Cappadociæ & Armeniæ
examina monachorū, & beatum Hilarionem. Hi vero omnes,
viā perfectissimā & nō votorū inconstantia ingressi sunt, vt su-
pra claruit. Itē ipsum cōueniens Paulinū: Iam non sunt, ait, tua
quæ possides, sed dispensatio tibi credita est. Memento Ana-
niæ & Saphiræ: illi sua timide seruauerunt. Hæc tam faciunt
contra Erasmus, vt nihil contra nos. Imo bis per omnia pro
nobis. Iam quarto demū loco vult Erasmus, ad requirendam
fidem suorum monachorū, nos legere triplex descriptum mo-
B iij nachorum

Hieron. lib. 1.
cōtra Ioui.

Idem.

Idē de vris
illust.Hierony. ad
Euloch. de cu.
virginitatis.

Hier. thre. 3.

Idem in vi.
Hila.

Acto. 1.

Hierony.

Idē ad Rust.

1. Corin. 14.
Coloss. 3.Hic. ad Paul.
Matth. 19.

ad Hebr. 11.

Hier. 6.

Hier. in cap.
Audi filia.

nachorum genus apud Aegyptios. Eia, legamus, & pensacula-
tius pericratemur. Ait Hieronymus in epistola, Audi filia:
Tria sunt in Aegypto monachorū genera. Primum, Cœnobite,
quod illi Sancti gentili lingua vocat: Nos in cōmuni viuētes
possumus appellare. Secundū, Anachoretæ: qui soli habitant
per desertā, & ab eo quod procul ab hominib⁹ recesserit, nū-
cupantur. Tertium genus est, quod Remoboth dicunt: deter-
rimum atq; neglectū, & quod in nostra provincia, aut solum
aut primū est. Hi bini vel terni, nec multo plures simul habi-
tant, suo arbitratu ac ditione viuētes. Et de eo quod labora-
uerint in mediū partes cōferunt, vt habeant alimenta cōmu-
nia. Habitant autem q̄ plurimi in vrbibus & castellis: & quasi
ars sit sancta, nō vita, quicquid vēdiderint, maioris est precij.
Inter hos sæpe sunt iurgia, quia suo viuētes cibo, nō pariun-
tur se alicui esse subiectos. Reuera solent certare ieiuniis: &
rem secreti, victoriæ faciunt. Apud hos affectata sunt omnia.
Laxe manice, caligæ follicantes, vestis crassior, crebra sulpi-
ria, visitatio virginum, detractio clericorū. Et si quando dies
festus aduenerit, iurantur ad vomitū. His igitur quasi qui-
busdam pestibus exterminatis, veniamus ad eos qui plures
sunt, & in cōmune habitant: id est, quos cœnobitas diximus.
Hec Hieronymus de 3. genere monachorū, quos Erasmus re-
uocasse videtur exterminatos, censens Augustinū imitatū in
Aphrica genus quoddam eorum, qui simul commorabantur
nullo imperio. Nam cū de illis monachis dicitur: Nō pati se
cuiquā subici, nōne ea est potestas Erasmi, commigradi re-
migrandiq; quō libeat? Hieronymus autē in epistola, Audi fi-
lia, de cœnobitis ait: Prima apud eos cōfederatio est obe-
dire maioribus: & quicquid iusserint, facere. Deinde pleraq;
persequitur sancta & imitanda, quæ tamē Erasmus temerarie
& irrilloriē vocare audet hominū cōstitutūnculas. Ad Ana-
choretas veniamus. Huius, inquit, vitæ author Paulus, illustra-
tor Antonius: & vt ad superiora cōscendam, princeps Ioan-
nes Baptista fuit. Talem vero vitā Hieronimus quoq; descri-
bit, dicens: Bonum est viro cum portauerit iugum ab ado-
lescentia sua. Hæc ille. Atqui ex Hieronymo ostēdimus, qui-
nam sint illi qui portauerūt iugum domini. Monachos enim
designauit: nō (quos imaginatur Erasmus) pro tempore, sed
perpetuos. Quod vero suis monachis nuper adiuuentis non
præscribit vestitū vnum, sed suo cuiusq; arbitrio sumptū, fa-
ciens Hieronymū testem, tentemus ostēdere etiā hoc falsum
esse. Hieronymus ad sollicitatōrē virginis: Moris est in Aegy-
pti & Syriæ monasteriis, vt tam virgo q̄ vidua, quæ se deo vo-
uerint, & seculo renunciātes omnes delicias seculi cōculca-
rint, crimē monasteriorū matribus offerant delectandum, nō
intēcto postea cōtra apostoli voluntatē incessuræ capite, sed
ligato pariter ac velato. Ecce audis votū, rāsum caput, & ve-
lum. De quo etiā paulo infra: Post apostoli Petri basilicā, in
qua Christi flammeo cōsecrata est, &c. Dic, quid est flammeo
cōsecrari? An liceat pro suo cuiq; arbitrio relinquere cōse-
cratū? Rursus in epitaphio Paulæ: in hoc solo patriæ deside-
rium habuit, vt filium, nurum, neptem, renunciāsse seculo &
Christo seruire cognosceret. Quod & impetravit ex parte.
Nam neptis Christi flammeo relinquitur, nurus æternæ se tra-
dens pudicitie, socrus opera, fide & eleemosynis sequitur.
Iterū audis voti repromissionē, Christi flammeū, æternā pu-
dicitiam. De coma autem radenda monachis, pluribus agit
Augustinus tomo 3. de opere monachorū, ca. 31. & 32, De ha-
bitu vero planē testatur Hier. in epitaphio Pau. tria ab eadē
cōstituta virginum monasteria commemorās. Vnus, ait, om-
nium habitus. Linteamine, ad tergēdas solū manus vtebatur?
Et tam frequēs est apud August. Hier. Ambro. Cypria. & ce-
teros catholicos doctores, velatarū virginū mentio, vt cuiq;
legenti sit obuium. Adhuc tamē vnum locum citare libet ex
quarto Carthaginensi cōcilio ca. 115. Cui quidem cōcilio in-
terfuit ac subscripsit Diuus Augustinus. Ita autem habet lo-
cus: Si quæ viduæ, quātūlibet in minoribus annis adhuc po-
sita, & matura ætate a viro relicta, se deuouerint domino, &
veste laicali abiecta, sub testimonio episcopi & ecclesiæ reli-
gioso habitu apparuerint, postea vero ad nuptias seculares
transierint, secundū apostolum damnationem habebūt, quo-
niam fidem castitatis, quam domino vouerūt, irritam facere
ausæ sunt. Iam restat ostendere Augustinum tradidisse re-
gulam viris, & prius viris quām fœminis. Quod non videtur

Hier. i. epi-
stola Audi
filia.

Idem.

Threno. 3.

Hierony.

Hier. in epi-
Paulæ.

Augusti. de
opere mo-
nachorum.
Hier. in epi-
Paulæ.

Ex concilio
Carthagi-
nensi. 4.

magni negocij persuadere. Nam si persuasum est ex superio-
ribus tractatibus, Augustinū & sibi adherentes regulā pri-
mitus sub apostolis cōstitutā voto firmasse, quomodo in tam
sancta cōgregatione, sine lege & sanctis institutis viueretur?
Certe constat ex Possidonio, nonnullas fuisse in monasteriis
illis cōstitutiones, de quibus ca. 25. Cum ipso semper clerici,
vna etiā domo ac menia, sumptibusq; cōmunibus alebantur
ac vestiebantur. Suos instituerat ne quis iuraret ne ad modi-
cum quidē. Quod si prolapsus fuisset, vnam de statutis per-
debat portionē. Numerus enim erat suis secum cōmorantibus
& cōiuuentibus poculorū præfixus. Indisciplinationes quoq;
a regula recta & honestate, arguebat, & tolerabat quantum
decebat & oportebat. In talibus præcipue docēs, ne cuiusquā
cor declinaret in verba malitiæ, ad excusandas excusationes
in peccatis. Dicit etiā Augustinus in ser. de cōi. vi. cle. Noue-
ram & noui omnes qui mecū viuerent, nosse propositum no-
strū nosse legē vitæ nostræ. Nunc ad memoriam reuoca quæ
sint indiscipline, quæ regula recta, quæ lex vitæ ipsius,
quam nosset omnes secū cōmorantes. Et cū hæc regula sen-
tentiis & dictionis figura referat authorē Augustinū, quomo-
do dubitas viris esse traditam, & peccus ipsum Augustini nō
esse præcipue viris referatū, cum quibus vitæ cōsuetudinem
ducebat? Nec valet quod opponit Erasmus, de lauandis ppiis
vestibus & operādo in cōmune: quæ nō congruāt in clericos
eius tēporis, quorū tum erat maior libertas & dignitas. Pri-
mum nō præcipit absolute in regula, lauandas a suis proprias
vestes, sed a se, vel a fullonibus. De operando autē in cōmune
tam est cōueniens statui monachorū, vt illud maxime cōmen-
dauit Augustinus adito peculiari libro & inscripto: De o-
pere monachorū. In quo proponit exēplū apostoli, & ca. 29.
seipsum. Neq; in hac regula erāt præscribēda clericorū offi-
cia, in qua maxime præcedit cōmunis omniū vitæ, & cōsue-
tudo religiosæ societatis, nō ecclesiæ gubernatio. Nō enim so-
let Augustinus in suis pertractationib⁹ rem attingere ex p-
fesso, nisi quā sibi præscripsit. Deniq; cū tot retro seculis tam
multi doctores & præclari viri, hanc crediderint regulā Au-
gustini traditam viris, quin & cōmentariis illustrarint, simul
& sedes apostolica approbauerit: nescio si tot ecclesiæ pro-
cerib⁹ neglectis, quispiā inueniatur vsque adeo insani cordis,
vt vni Erasmo monachorū nomen tam grauiter infectātū ad-
hereat. Et sane huiusmodi nugamentū improbi censoris, tam
temerariū statim apparet, vt ociosum sit euidentioribus ra-
tionibus contra ipsum agere. Itaq; hætenus disputasse suffi-
ciat. Nam ex his certe vides amice lector, q̄ opacas hic atque
palpabiles tenebras, pro mera luce tibi cœlorū lepponat Eras-
mus. Et tamē videri vult (homo pius) clarissimo suo ingenio,
ab errore recepto cōmuniter, totū mundū ingenti miraculo
asserere. Cū potius id effecturus esset (nisi occurreret hu-
iusmodi censuris) vt summa caligine lucem inuolueret me-
ridianam. Verū quando facile iam arbitror esse tibi, vt in
tam luculento lumine a nobis exhibito, ipsum deinceps lumē
veritatis omnino videas, ambulésque & exultes in eo: Age, si
tibi cōsulis, & amas lucem, posthac caue tibi ab Erasmi fūco.
Nam subinde in toto Augustini libro similē rem agit: ac ita
se nonnunquam vertit in ministrum lucis, peritus artifex, vt
nisi rem æstimes penitus, ipsas etiā intimo cœlo latentes
stellas, velut digito monstrasse tibi putes. Itaq; cauebis.

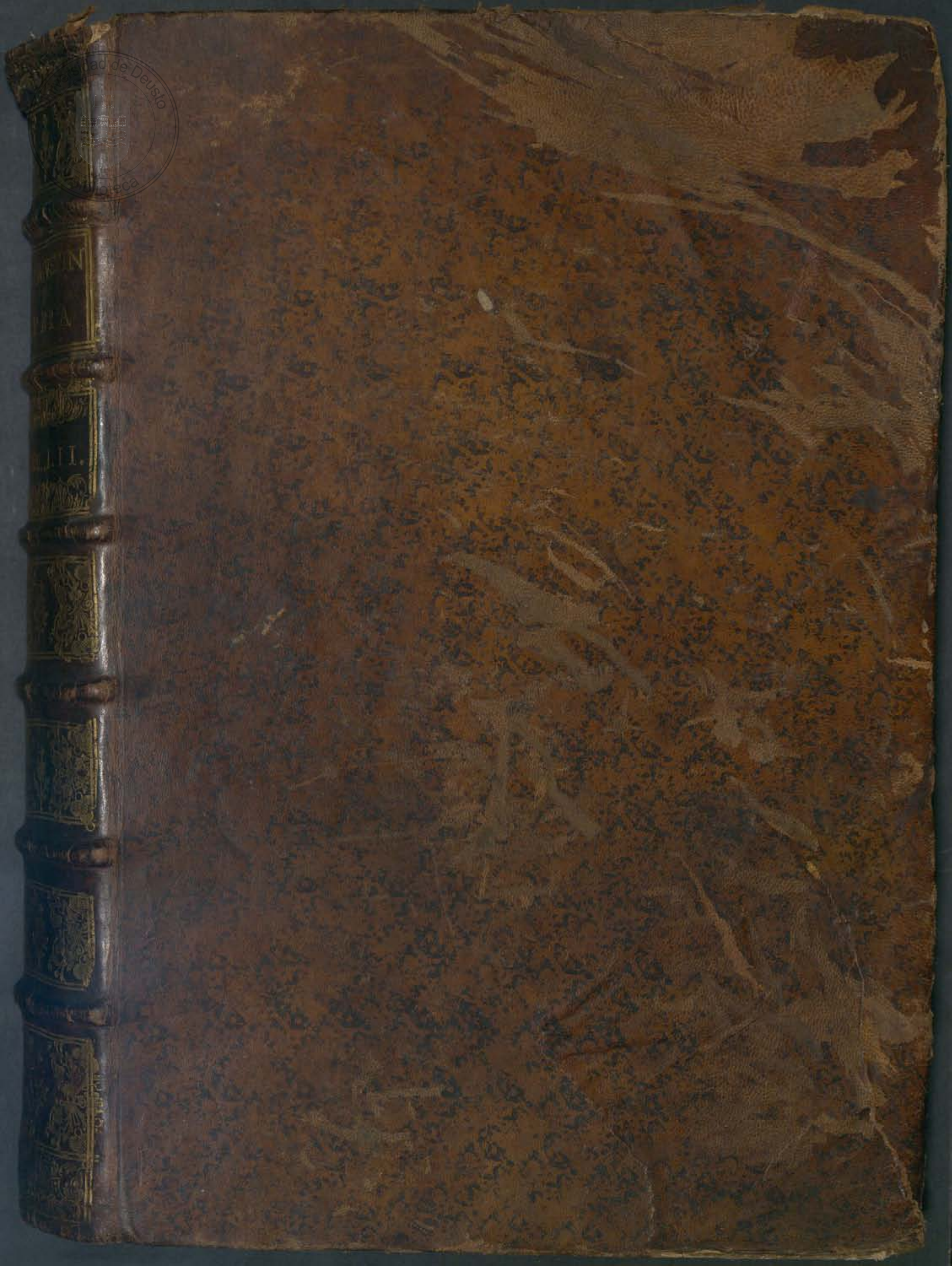
Post cap. 15.

Augustinus
ubi supra.

Idē de opere
mo. cap. 19.

Extractum ē Regesto facultatis Theologiæ
in Vniuersitate Parisiensi.

Anno domini millesimo quingentesimo trigésimo nono, die
sabbati vltima Ianuarij, fuit cōgregata sacra Theologiæ fa-
cultas apud sanctū Mathurinū, per iuramentū post missam de
spiritu sancto super difficultate orta circa centurā Erasmi su-
per tertiā regulā religiosorū sancti Augustini. Dubitabatur
autē a plerisq; an religiosi vouebant tēpore Augustini. Et ad
supplicationem fratru sancti Victoris, qui petebat solutionē
illius difficultatis. Facultas disputauit de materia illa: nō solū
per deputatos, sed per totā facultatē disputatū est diligēter.
Et tādē matura præcedēte deliberatione cōclusum fuit, quod
religiosi sancti Augustini & monachi illius tēporis vouebāt,
& quod illa censura Erasmi non est probāda, sed est scanda-
losa: & Apologia magistri nostri Cœnomanī contraria illi
censuræ est recipienda, & digna quæ imprimatur.

Biblioteca
Universidad de Deusto

IN
HA

III.

LIBRARY

DEUSTO

UNIVERSITY

OF DEUSTO